

S & D

SOCIALISME EN DEMOCRATIE

MAANDBLAD VAN DE PARTIJ VAN DE ARBEID

Onder redactie van W. Banning, voorz., J. M. den Uyl, secr., J. Barents,
J. J. A. Berger, J. J. Buskes, N. v. d. Goes van Naters, Ph. J. Idenburg,
J. F. de Jongh, J. de Kadt, Th. J. A. M. van Cier, H. Oosterhuis, H. Vos,
Koos Vorrink

JAARGANG 1952

INHOUD

INHOUD JAARGANG 1952

<p><i>Vraagstukken van de socialistische theorie</i></p> <p>De weg naar vrijheid: <i>ir H. Vos</i> . . . . . 3</p> <p>De maatschappelijke orde in socialistisch perspectief: <i>drs J. M. den Uyl</i> . . . . . 13</p> <p>Op weg naar bestaanszekerheid: <i>J. G. Suurhoff</i> . . . . . 27</p> <p>Cultuur en gemeenschap: <i>dr Ph. J. Idenburg</i> . . . . . 44</p> <p>Internationale gemeenschap: <i>Geert Ruygers</i> . . . . . 56</p> <p>Congresindrukken: <i>prof. dr W. Banning</i> . . . . . 67</p> <p>De geestelijke situatie van het socialisme: <i>prof. dr W. Banning</i> . . . . . 81</p> <p>Waarom zouden wij twijfelen?: <i>H. Oosterhuis</i> . . . . . 145</p> <p>Het hedendaagse socialisme en de gedachtenwereld van Hendrik de Man: <i>drs F. de Jong Edz</i> . . . . . 187</p> <p>Mens en cultuur: <i>prof. dr Fred. L. Polak</i> . . . . . 209</p> <p>De arbeider als aandeelhouder: <i>A. J. A. Vos</i> . . . . . 266</p> <p>Heroriëntering van het socialisme: <i>drs J. M. den Uyl</i> . . . . . 273</p> <p>Internationaal socialisme: <i>mr M. v. d. Goes van Naters</i> . . . . . 283</p> <p>Het Plan een plan?: <i>W. Polak</i> . . . . . 316</p> <p>Het paleis en de blokken: <i>drs J. M. den Uyl</i> . . . . . 321</p> <p>De relatieve betekenis van het democratische socialisme: <i>dr H. Verwey-Jonker</i> . . . . . 337</p> <p>Kanttekeningen: <i>prof. dr J. Tinbergen</i> . . . . . 423</p> <p>Heroriëntering van het socialisme: <i>prof. dr I. Samkalden</i> . . . . . 426</p> <p>Remmingen en mogelijkheden van het socialisme, internationaal: <i>dr C. L. Patijn</i> . . . . . 432</p> <p>Internationale socialistische politiek: <i>ir H. Vos</i> . . . . . 435</p> <p>Gedachten over de toekomst van het socialisme: <i>prof. dr Fred. L. Polak</i> 523, 577</p> <p>De relatieve betekenis van het democratische socialisme: <i>drs A. A. van Ameringen</i> . . . . . 538</p> <p>Kanttekeningen: <i>drs D. Roemers</i> . . . . . 544</p>	<p>Over de verhouding van utopie, socialistisch ideaal en compromis: <i>H. J. Hofstra</i> . . . . . 594</p> <p>Na vijftig jaar strijden en getuigen: <i>Prof. dr W. Banning</i> . . . . . 641</p> <p>Socialistisch isolement of sociale werelddemocratie: <i>J. de Kadt</i> . . . . . 646</p> <p>Wetenschappelijk of ethisch socialisme?: <i>mr Th. J. A. M. van Lier</i> . . . . . 661</p>
★	
<i>Binnenlandse politieke vraagstukken</i>	
<p>De gemeenteclassificatie: <i>prof. dr J. P. Kruijt</i> . . . . . 94</p> <p>Het koninkrijk der Nederlanden: <i>Mr S. W. v. d. Meer</i> . . . . . 123</p> <p>Het groene van de „Groene”: <i>E. Jansen Perio</i> . . . . . 130</p> <p>Het nieuwe ideaal-beeld van de minister in onze tijd: „<i>Outsider</i>” . . . . . 298</p> <p>Enkele aspecten van de ontwikkeling der publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie: <i>mr G. J. Balkenstein</i> . . . . . 311</p> <p>De gemeenteclassificatie: <i>J. Roorda</i> . . . . . 324</p> <p>Na de 25ste Juni: <i>G. J. N. M. Ruygers</i> . . . . . 370</p> <p>De gemeenteclassificatie, antwoord: <i>prof. dr J. P. Kruijt</i> . . . . . 390</p> <p>De verkiezingsuitslag: <i>mr L. A. Donker</i> . . . . . 401</p> <p>Progressieve overwinning: <i>J. de Kadt</i> . . . . . 407</p> <p>De verkiezingsuitslag en de partij: <i>prof. mr dr J. Barents</i> . . . . . 419</p> <p>Enkele stellingen over de verkiezingsuitslag: <i>drs J. M. den Uyl</i> . . . . . 441</p> <p>De kabinetsformatie: <i>Koos Vorrink</i> . . . . . 499</p> <p>De doorbraakwinst en de P.C.W.C.: <i>mr G. E. van Walsum</i> . . . . . 514</p> <p>Consequenties van de verkiezingsuitslag voor de K.W.G. . . . . 517</p> <p>Referendum en volksinitiatief: <i>prof. mr dr G. van den Bergh</i> . . . . . 600</p> <p>Een definitieve ouderdomsvoorziening: <i>J. J. A. Berger</i> . . . . . 665</p> <p>De verdedigbaarheid van Nederland: <i>prof. mr dr J. Barents</i> . . . . . 675</p>	

Ongeldige stembiljetten: *dr H. Verwey-Jonker* 765

★

Buitenlandse politiek

Internationale gemeenschap: *Geert Ruygers* 56
 Amerika en Spanje: *prof. mr dr J. Barents* 76
 Amerikaans-Europees beraad te Straatsburg: *mr A. B. Cohen Stuart* 138
 Europese overheidsfinanciën: *H. J. Hofstra* 152
 Neutralisme en dépit: *mr J. v. d. Hoeven* 163
 Zesde algemene vergadering der Verenigde Naties: *Geert Ruygers* 171
 Suez, het Midden-Oosten en het Pentagon: *prof. mr dr J. Barents* 179
 De dynamiek der USSR: *mr dr J. J. Boasson* 250
 Internationaal socialisme: *mr M. v. d. Goes van Natets* 283
 Amerika op zoek naar een buitenlandse politiek: *J. de Kadt* 288
 De derde weg, opheffing van een dodelijk alternatief: *dr W. H. Nagel* 345
 Een positieve weg: *ir H. Vos* 350
 Joegoslavië: *F. Kool* 354, 458
 Na de 25ste Juni: *G. J. N. M. Ruygers* 370
 De Russische grondwet en de Sowjetwetenschap: *prof. mr dr G. v. d. Bergh* 373
 Wereldleiding gevraagd: *mr A. B. Cohen Stuart* 378
 De Nylon-oorlog: *David Riesman* .. 381
 Remmingen en mogelijkheden van het socialisme, internationaal: *dr C. L. Patijn* 432
 Internationale socialistische politiek: *ir H. Vos* 435
 Eisenhower als president: *prof. mr dr J. Barents* 446
 Europees perspectief: *F. H. van Meer* 481
 De verdedigbaarheid van West-Europa: *prof. mr dr J. Barents* 547
 Bevan en het Bevanisme: *drs J. M. den Uyl* 563
 Socialisme in Zuidwest-Azië: *P. van 't Veer* 626
 De verdedigbaarheid van Nederland: *prof. mr dr J. Barents* 675
 Politieke parade in Moskou: *J. de Kadt* 693
 Politiek in een gecompliceerd werelddeel: *dr B. Grijshout* 730

Is een andere Rusland-politiek mogelijk?: *drs F. Hartog* 745

★

Sociale en economische vraagstukken

De maatschappelijke orde in socialistisch perspectief: *drs J. M. den Uyl* 13
 Op weg naar bestaanszekerheid: *J. G. Suurhoff* 27
 De gemeenteclassificatie: *prof. dr J. P. Kruijt* 94
 Europese overheidsfinanciën: *H. J. Hofstra* 152
 De arbeider als aandeelhouder: *A. J. A. Vos* 266
 Enkele aspecten van de ontwikkeling der publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie: *mr G. J. Balkenstein* 311
 De gemeenteclassificatie: *J. Roorda* 324
 De gemeenteclassificatie, antwoord: *prof. dr J. P. Kruijt* 390
 Een definitieve ouderdomsvoorziening: *J. J. A. Berger* 665
 De Christelijke Sociale Conferentie van 1952: *J. J. Buskes Jr* 718
 Het N.V.V.-Welvaartsplan: *drs A. A. van Ameringen* 724

★

Juridische vraagstukken

Het Koninkrijk der Nederlanden: *Mr S. W. v. d. Meer* 123
 De werkwijze van de volksvertegenwoordiging: *mr A. J. Vleer* 229
 Naschrift: *prof. ir W. Schermerhorn* 233
 Enkele aspecten van de ontwikkeling der publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie: *mr G. J. Balkenstein* 311
 De Russische grondwet en de Sowjetwetenschap: *prof. mr dr G. v. d. Bergh* 373
 Referendum en volksinitiatief: *prof. mr dr G. van den Bergh* 600
 Vijf en twintig jaar arbeidsrecht in Nederland: *dr J. Mannoury* 637
 Lichtvaardige ingreep: *mr J. v. d. Hoeven* 752

★

Culturele vraagstukken

Cultuur en gemeenschap: *dr Ph. J. Idenburg* 44
 Onderwijscongres: *drs A. R. Vermeer* 118
 Het groene van de „Groene”: *E. Janssen Perio* 130
 Mens en cultuur: *prof. dr Fred. L. Polak* 209

De Hervormde Kerk en de school: <i>D. de Loor</i>	221	aan prof. dr H. Dooyeweerd, bespr. d. <i>W. Banning</i>	271
Sartre, de Duivel en de almachtige God: <i>S. R. Plastrik</i>	757	J. H. Prakke: Deining in Drenthe, bespr. d. <i>Fr. de Jong Edz</i>	272
★			
<i>Het buitenlandse tijdschrift</i>			
201, 330, 392, 475, ...	706	Dr P. A. J. M. Steenkamp: De ge- dachte der bedrijfsorganisatie in pro- testants-christelijke kring, bespr. d. <i>W. Banning</i>	333
★			
<i>Necrologie</i>			
Bij J. E. Stokvis' verscheiden: <i>W.</i> <i>Middendorp</i>	70	Prof. dr J. Barents: N. Machiavelli, d. <i>W. Banning</i>	333
In memoriam Ph. A. Kohnstamm: <i>prof. dr I. C. van Houte</i>	73	J. de Kadet: Karl Marx, bespr. d. <i>W.</i> <i>Banning</i>	333
In memoriam Henriëtte Roland Holst—van der Schalk: <i>Prof. dr. G.</i> <i>Stuiveling</i>	714	H. van Praag: Philips Abraham Kohn- stamm, bespr. d. <i>W. Banning</i>	334
★			
<i>De pen op papier</i>			
205, 324, 390, ...	479	Pierre Billotte: Het uur der beslis- sing, bespr. d. <i>J. de Kadet</i>	334
★			
<i>Boekbesprekingen</i>			
Sam de Wolff: En toch...., bespr. door <i>A. Wins</i>	184	Ab. Ghazzali: De redder uit de dwa- ling, bespr. d. <i>W. Banning</i>	334
Mark Holloway: Heavens on earth. Utopian communities in America 1680-1880, bespr. d. <i>Fr. de Jong Edz.</i>	206	Kingsley Davis: The population of In- dia and Pakistan, bespr. d. <i>F. Kool</i>	334
C. Lammers: De vakbeweging en haar problemen, bespr. d. <i>W. Banning</i> ..	207	Prof. dr D. H. Wester: De toekomst van onze samenleving, bespr. d. <i>A.</i> <i>B. Cohen Stuart</i>	378
Mr P. J. Oud gezien door zijn tijdge- noten, bespr. d. <i>J. de Kadet</i>	208	A. J. P. Tammes: Hoofdstukken van internationale organisatie, bespr. d. <i>J. Barents</i>	398
M. Sluysen: Die en die is er nog...., bespr. d. <i>J. de Kadet</i>	208	Reinhold Niebuhr: Wezen en bestem- ming van de mens I, bespr. d. <i>W.</i> <i>Banning</i>	399
Prof. mr W. A. Bongers: Inleiding tot de criminologie, bespr. d. <i>Th. W. van</i> <i>Veen</i>	208	Jacques Ellul: Staan in de wereld van nu, bespr. d. <i>W. Banning</i>	400
Prof. dr G. Brillenburg Wurth: Het christelijk leven in de maatschappij, bespr. d. <i>J. J. Buskes Jr</i>	236	Staat en cultuur: Nederlands Gesprek- centrum, bespr. d. <i>Ph. J. Idenburg</i> ..	576
Victor Serge: Mémoires d'un révoluti- onnaire de 1901 à 1941, bespr. d. <i>F.</i> <i>Kool</i>	247	Prof. mr M. G. Levenbach: Arbeids- recht, bespr. d. <i>J. Mannoury</i>	637
Prof. dr W. Banning: Het commu- nisme als politiek-sociale wereldreligie, bespr. d. <i>J. J. Boasson</i>	250	Dr H. van Rooy: Casework en maat- schappelijk werk, bespr. d. <i>W. Ban-</i> <i>ning</i>	640
J. C. Vleggeert: De kinderarbeid, bespr. d. <i>J. Mannoury</i>	271	J. M. Goudswaard: Some aspects of the end of Britain's „splendid isola- tion”, bespr. d. <i>J. Barents</i>	640
Bedrijfsrechtspraak. Rapport Centrum voor Staatkundige Vorming, bespr. d. <i>J. Mannoury</i>	271	Dr A. Hymans: Kunstmatige onvrucht- baarheid en eugenetiek, bespr. d. <i>G. P. Frets</i>	691
Mr P. J. Oud: Het jongste verleden I, bespr. d. <i>J. de Kadet</i>	271	Prof. dr H. Brugmans: Crisis en roe- ping van het Westen, bespr. d. <i>W.</i> <i>Banning</i>	708
Rechtsgeleerde opstellen aangeboden		Mr G. J. Lammers: De Kroon en de Kabinetformatie, bespr. d. <i>H. Daal-</i> <i>der</i>	710
		Jules Moch: Confrontations, bespr. d. <i>J. Z. Baruch</i>	711
		Het N.V.V.-welvaartsplan, bespr. door <i>A. A. van Ameringen</i>	724

BIJ DE NIEUWE JAARGANG

Er zijn een tweetal redenen, die de redactie er toe brengen om met een enkel woord de nieuwe jaargang in te leiden, die vermoedelijk een eigen karakter zal dragen. De eerste is: de verschijning van het nieuwe Plan der Partij, ingeluid op het Congres (waarover nader in dit nummer) en nu in de handen gelegd van de talloze propagandisten, die althans de grondgedachten er van levend moeten maken in zo breed mogelijke kringen van ons volk. Het ligt voor de hand, en is vurig te hopen, dat dit Plan reacties zal oproepen, èn in de eigen kring èn in die van de tegenstanders. In beide gevallen heeft het wetenschappelijk tijdschrift der Partij een eigen functie. De samenstellers van het Plan hebben, hoezeer zij bij de voorbereiding samenwerking en discussie toepasten, niet de pretentie het laatste woord over de aan de orde gestelde vraagstukken te hebben gesproken; zij vragen met nadruk uit de kring der Partij voortgaande discussie en verdieping en hebben daar ook recht op. Wij verwachten, dat het maandblad der Partij daarbij een eigen taak zal vinden. Wij hopen evenzeer op reacties uit andere politieke groeperingen van ons volk: van onze socialistische zijde is thans zo concreet mogelijk gezegd, wat wij voor de omvorming van maatschappij en volksleven noodzakelijk en mogelijk achten — het woord is thans aan de andere politieke partijen, maar evenzeer aan groeperingen en personen daarbuiten (wij denken met name aan de verschillende levensbeschouwingen), om onze denkbeelden te bestrijden en te vervangen door betere. Wij verzekeren bij voorbaat dat hun critiek met grote ernst zal worden overwogen: het belang van ons *hele* volk is met dit Plan gemoeid. Voorlopig gunne men ons de overtuiging, dat het niet toevallig is, dat de *socialistische* beweging met een dergelijk Plan van opbouw en hervorming komt. Wij verwachten dus, dat de komende jaargang van ons blad in het teken van „De weg tot Vrijheid” zal staan.

De tweede reden tot het schrijven van deze korte inleiding bij de nieuwe jaargang ligt in wat men zou kunnen noemen: de behoefte aan zelfbeinning. Er lopen in onze redactie al langer dan een jaar besprekingen over de vraag: hoe het er intern met de socialistische gedachte en beweging voorstaat. De stichting der Partij was, ruim vijf jaar geleden, niet in de eerste plaats een stuk machtsvorming — natuurlijk was het ook dat, het ging immers om een politieke partij — maar voornamelijk een geestelijk proces: de „doorbraak” was een begin, geen eindpunt. Sedert zijn er, nationaal en internationaal, zulke enorme problemen op ons afgekomen (o.a. Indonesië, de opvoering der bewapening, de integratie

van Europa, de worsteling tot handhaving van het levenspeil voor de brede massa), dat de vraag niet meer te ontwijken valt: geven wij nog leiding in socialistische richting, of worden wij geschoven door machten, die wij wezenlijk niet aan kunnen? In de vorige jaargangen van ons blad vindt men talrijke artikelen, die zich met deze vraagstukken kritisch bezighouden; toch meenden wij dat het noodzakelijk was, ze in een bepaald verband stelselmatig onder het oog te zien met een wil tot volstrekte eerlijkheid. Wij zijn er niet mee klaar, wanneer wij de gevoelens van onbehagen, die er onmiskenbaar bij tallozen in en buiten de Partij zijn, herleiden tot de politieke verstarring die het gevolg is van een onhoudbaar en verouderd partijstelsel in ons volk — er moet ook binnen de Partij zelf een en ander zijn, dat dringend om vernieuwing vraagt. Juist in een stadium, waarin geestdriftige toewijding aan de verwerkelijking van het nieuwe Plan wordt gevraagd, is het zaak interne belemmeringen zoveel doenlijk weg te nemen. Uitademing en inademing, geconcentreerde activiteit naar buiten en fundamentele bezinning naar binnen, gaan in een levende beweging die toekomst heeft, onverbrekkelijk samen, zijn voorwaarden voor bezielend élan en visie.

Wij hopen, te beginnen met het volgende nummer, in elke aflevering van ons maandblad een drietal artikelen over éénzelfde onderwerp te brengen; onzerzijds worden dus reeds dadelijk verschillende gezichtspunten naar voren gebracht.

Alle aan de orde te stellen onderwerpen zijn deel van het éne centrale thema: de versterking van de innerlijke kracht der socialistische beweging in Nederland, opdat de vernieuwing van ons volksleven in vrijheid en gerechtigheid voortgang vinde, en de Partij evenzeer tot aanval als tot constructieve arbeid in staat zij

Redactie.

DE WEG NAAR VRIJHEID

Telkens weer staat de socialistische beweging — staat elke maatschappelijke beweging — voor de taak haar weg te vinden in veranderde, dikwijls door haar eigen activiteit mee veranderde, omstandigheden. Telkens weer staat zij voor de noodzaak om in daad, woord en geschrift te getuigen van het levend verlangen, dat haar draagt. In een wereld, die in wilde beweging is, is het aangeven van de te volgen weg moeilijker, maar even hard — misschien zelfs harder — nodig, dan in kalmer omstandigheden.

Dat deze noodzaak om tot een nadere omschrijving te komen van de te volgen weg in de Partij van de Arbeid gevoeld werd, blijkt uit een gehele serie voorstellen, welke voor het congres van 1949 — het tweede congres van de Partij — werden ingediend. Het P.B. gaf blijk, dit verlangen te verstaan, door één van de congresvoorstellen vrijwel ongewijzigd over te nemen. Het voorstel, dat met algemene stemmen werd aanvaard, vindt u afgedrukt in het dikke boekwerk, dat thans is gepubliceerd. Het luidt als volgt:

„Het Congres, van oordeel dat het noodzakelijk is de doelstellingen van de Partij op economisch en sociaal gebied nader te concretiseren; dat het daarom gewenst is een plan samen te stellen, dat de economische en sociale politiek van de Partij op langere termijn uiteenzet;

dat daarbij moet worden aangegeven, welke onderdelen van het economische leven naar het oordeel van de Partij voor socialisatie in aanmerking komen,

draagt het Partijbestuur op, in samenwerking met de Dr Wiardi Beckman Stichting en in overleg met deskundige leden van de Partij een plan als hierboven bedoeld te doen samenstellen.”

Congres, wanneer u de inhoud van het rapport, dat voor u ligt, vergelijkt met de omschrijving, welke het congresvoorstel van de gestelde taak geeft, dan zult u misschien ons verwijten, dat wij ons niet aan de opdracht hebben gehouden. Misschien kunt u zeggen, dat wij te veel hebben overhoop gehaald, en — gezien de opdracht aan het P.B. — hadden kunnen volstaan met het eerste en tweede deel van het rapport.

Gij zult een deel van dit verwijt mogen richten aan het P.B. Immers, het Partijbestuur gaf de opdracht niet ongewijzigd door aan de Wiardi Beckman Stichting, maar formuleerde de opdracht als volgt: „Over te gaan, onder verantwoordelijkheid van een Plancommissie, tot het opstellen van een meerjarenplan, waarin de sociaal-economische doelstellingen, waarop de P.v.d.A. zich in de komende jaren zal hebben te richten, concreet zijn uitgewerkt, en de gevolgen,

die het verwezenlijken van deze doelstellingen zal hebben voor het maatschappelijke en culturele leven, uitvoerig worden nagegaan en verantwoord”.

Met deze opdracht in de achterzak hebben Plancommissie en W.B.S. gewerkt. Het resultaat ligt thans voor u. Ik heb op mij genomen u een inleidende toelichting te geven.

Congres — voor ik daartoe overga, wil ik één misverstand of één misnoegen, dat gemakkelijk kan ontstaan en bestaan, trachten weg te nemen. U kunt mij, als voorzitter van de Plancommissie enerzijds en als tweede voorzitter van de Partij anderzijds verwijten, dat de tijd tussen de publicatie van het werk en de datum van dit congres, te gering is geweest.

Het verwijt is juist. Ik kan slechts antwoorden, dat het werk onder onze handen telkens is gegroeid, en dat met name van het laatste — internationale — deel de gebeurtenissen ons denken in snelle mate wijzigen. Zo leek het ons bijv. gewenst, om nog de ervaringen, te verkrijgen op de internationale conferentie van socialistische experts te Wenen, welke conferentie — tweemaal uitgesteld — pas gehouden werd van 11—16 November 1951, nog in het rapport te verwerken.

Doch uit deze gang van zaken moge geen misverstand ontstaan. Het is niet de bedoeling van het P.B., dat u niet anders zult doen dan ja knikken en hoera roepen. Zulk een encensering past niet voor een democratische partij. Het rapport, dat voor u ligt, is het werk van de Plancommissie en W.B.S. — het ligt voor u vandaag ter discussie — niet ter besluitvorming. Het is de bedoeling de discussie in te leiden, en deze te doen voortzetten ná dit congres. De besluitvorming, voor zover zij in direct verband staat met de in de eerstvolgende jaren te voeren politiek, en daarom voor het verkiezingsprogram van de Partij van betekenis is, kan dan ná die discussie plaats vinden op het verkiezingscongres van de Partij. Ook bij die besluitvorming is het onmogelijk bladzij voor bladzij en woord voor woord van dit rapport tot doctrinaire partijzaak te verklaren. Mogelijk is het, op grond van het rapport besluiten te nemen, die voor de Partij van belang zijn voor haar politieke activiteit. De tekst van het boek blijft ook dan voor rekening van de Plancommissie.

Vandaag staat ons werk ter open discussie — niet meer, maar ook niet minder.

Historische samenhangen

De opkomst van de moderne socialistische beweging geschiedt in de negentiende eeuw. Wie de geschiedenis bestudeert, zal bemerken, dat — na de eerste phase van utopisch denken — een machtsvorming plaats vindt, maar ook een zoeken van de weg langs welke het verlangen tot vruchtbare maatschappelijke werkelijkheid kan worden. In de eerste phase van de socialistische beweging is er een interne strijd: zal men de weg kiezen, die het anarchisme aanwijst, van de „directe actie”, van het „stukslaan van de maatschappij”, van de weigering der belastingbetaling en van al wat er toen werd voorgesteld, of de weg van de organisatie, — die veel meer constante offers vraagt, van de parlementaire strijd, van de machtsvorming nu en de machtsuitoefening straks, om langs die weg de wereld te hervormen.

De strijd in de socialistische gelederen leidt tot een splitsing: de S.D.A.P. wordt

opgericht — door haar oprichters, Troelstra voorop, wordt de tweede keuze gedaan: die der bewuste organisatie. Nu, bijna 60 jaar later, kan zonder tegenspraak worden geconstateerd, dat deze keuze, in het licht der historische ontwikkeling gezien, welke zou volgen, volkomen juist is geweest. Het anarchisme heeft als politieke beweging elke betekenis verloren. En waar het, al noemen wij het niet zo, nog heerst: in de betrekkingen tussen de staten, die zich elk aan hun eigen souveriniteit vastklemmen, of waar het nog verdedigd wordt in de sociaal-economische sfeer, waar de liberalen de laatste anarchisten zijn, neemt de noodzaak van organisatie hand over hand toe. In het Plan, dat wij u voorleggen, zult u voorstellen tot verdere organisatie vinden.

De volgende twintig jaren in ons land van socialistische beweging, waren jaren van groei en van uitbreiding en bewuster optreden der organisatie. Het zijn de jaren, waarin het N.V.V. tot stand komt, nadat in de vakbeweging dezelfde strijd is uitgevochten als in de politieke partij. Het zijn de jaren, waarin de vrije verenigingen van socialistischen huize — zang, toneel, muziek — als paddestoelen opschieten. Het is de tijd, waarin het eerste stuk menselijkheid voor de volwassen arbeider wordt bereikt, de ongevallenwet komt tot stand, de beperking van de arbeidsduur voor gehuwde vrouwen en van de nachtarbeid: voorlopers van de latere uitgebreide sociale wetgeving. Maar in de socialistische beweging, nationaal en internationaal, ontstaat, onder deze machtsvorming door, de noodzaak van een nieuwe beslissing, van het opnieuw kiezen van een weg: hoe zal men de eenmaal verworven macht gebruiken — hoe, en wanneer —. In de aanvang — in de jaren vóór de eerste wereldoorlog — schijnt het, dat de strijd gaat tussen democratie en dogmatiek in de partij. Dat het gaat over de vraag of men moet zweren bij het woord van de meester of dat eigen vrij onderzoek en eigen vrije conclusie toelaatbaar zijn. . . . In wezen loopt de scheiding veel dieper; het gaat om democratie of dictatuur, over de vraag of men ter wille van de machtsvorming de menselijkheid mag schenden.

In ons land scheidt de groep rond Wijnkoop zich af van de S.D.A.P. — de groep die later de communistische partij zal vormen. De ontwikkeling van deze partij, congres, is u bekend. Zij heet nog steeds de Communistische Partij Nederland, bij afkorting C.P.N., zij zou beter C.P.M. kunnen heten, de afkorting van Communistische Partij Moscou. Want in deze partij is zelfs niet meer aan de orde het zelf eventueel slaafs volgen van hetgeen door voorgangers is gezegd, maar aan de orde is daar slechts, het slaafs volgen van de — telkens wisselende — uitleg van anderen. . . .

Waar een communistische partij aan de macht komt, ontwikkelt zich het conflict tussen de rechten van de mens en de rechten van de staat, waar zij niet aan de macht is bestaat het conflict tussen de rechten van de mens en de eisen der partijmachine. . . .

Het staat wel vast, dat velen in het conflict, dat zich voor de eerste wereldoorlog in ons land afspeelde, niet deze achtergrond hebben vermoed. Het staat ook vast, thans, dat de historische keuze, in die jaren gedaan, voor de socialistische beweging van doorslaggevende betekenis is geweest: door die keuze zijn de menselijke grondrechten veilig gesteld in een socialistische samenleving.

Van het besef van deze rechten, van de betekenis van die keuze, congres, is het gehele voor u liggende rapport doortrokken.

De eerste wereldoorlog komt en gaat. De poging tot internationale organisatie ter bereiking van een voortdurende vrede mislukt. De poging loopt vast op de harde klippen van het Amerikaanse isolationisme, op de verdeeldheid — ook toen — van Europa, op het onbegrip t.a.v. de verlangens der koloniale volkeren, en wordt dan kapotgebroken door de wereldcrisis, waarin Hitler omhoogstijgt, als Duits resultaat van de subsidies der metaalbaronnen, de misère der arbeiders en de ontredde der middenklassen.

De wereldcrisis plaatst de socialistische partijen voor een nieuwe keuze. Moeten wij wachten — wachten tot de crisis voorbij is, er op vertrouwend, dat op de kapitalistische neergang een kapitalistische opgang zal volgen? Of moeten wij de crisis beschouwen als een crisis in permanentie waarin het kapitalisme ten onder gaat? Of — derde mogelijkheid, moet de socialistische beweging trachten haar activiteit te richten op het weren van de ellende, op het aanwijzen van de wegen naar andere verhoudingen, naar een diepgaande maatschappijhervorming? Aanduidingen, dat deze laatste weg zou worden gekozen waren er reeds vele tusen 1900 en 1930. De gehele sociale politiek, de gemeentepolitiek daar, waar socialistische macht aanwezig was, kunnen als zodanig worden gezien. Maar in de crisisjaren, mede onder de dreiging van een verdere groei van het extremisme als de ellende voortduurt, wordt de keuze voor een nationale, op het bestrijden van de crisis gerichte, economische politiek bewuster gedaan.

Meer dan door iets anders heeft door het vooropstellen van de mogelijkheid van het terugdringen der ellende door een constructieve politiek het Plan van de Arbeid zijn uitwerking verkregen. En opnieuw, dit werk stellend in de zin der historie, kan worden gezegd, dat de socialistische beweging destijds de goede richting vond. Verstomd is de critiek van de soort, als toen de anti-revolutionnaire partij meende te mogen wezen — Plan — plan — rattaplan. . . . Thans — na de oorlog — zijn het Marshall-plan, het Schuman-plan, evenzovele daagse concrete bewijzen, dat een bewust gerichte economische politiek, nationaal en internationaal, niet meer is te ontgaan.

Ook de voor het congres van 1949 ingediende voorstellen, de opdracht van het Partijbestuur bevatten die aanduiding over planmatigheid, zonder welke inderdaad een sociaal-economische politiek niet meer is te voeren. Maar vergis u niet, congres, zulk een plan betekent inderdaad toekomstontwerp, maar het is ook een keuze voor harde arbeid.

Zo is de gang der historie: nadat het socialisme de weg had gekozen van de organisatie van de gemeenschap, nadat zij de erkenning der mensenrechten als democratisch socialisme tot een eigen deel van haar wezen had gemaakt, volgt in de dertiger jaren de keuze voor de harde, dagelijkse, constructieve, maar op de toekomst gerichte arbeid, die de maatschappij in haar grondslagen hervormt.

De tweede wereldoorlog slaat over ons heen. En laat problemen achter, die de socialistische beweging niet uit de weg kan gaan. Het cultuurprobleem is er één van. Door oorlog en na-oorlogse omstandigheden verscherpt, vindt het toch zijn

grond in de ontwikkeling der menselijke verhoudingen in de gemeenschap zelf. Het zou ook zonder oorlog, zij het anders, tot een dwingend probleem zijn geworden. En één tweede, duidelijk onontkoombaar probleem, waarvoor wij gesteld zijn, is dat der internationale organisatie.

Toelichting op deze uitspraak is wel overbodig. . . .

De socialistische beweging zal het cultuurbesef en het internationale besef, die haar beide niet vreemd zijn, sterker nog en bewuster met zich zelf moeten doen vergroeien. Zij zal beide èn in haar denkvormen èn in de dagelijkse constructieve arbeid moeten opnemen.

Het werk, dat wij voor u hebben gedaan, het rapport, dat wij u hebben voorgelegd, staat met deze historie van de socialistische beweging in direct verband en — dat is geen tegenstelling, maar even logisch gevolg — ook met de daagse problemen. Lees het rapport door, en gij zult ze tegenkomen; in het stuk over het socialistische perspectief, in het deel, dat gaat over productie en welvaart, in de beschouwingen over mens en cultuur, in de behandeling van de internationale problemen, die het werk afsluit. Lees het Plan door, en gij zult ze tegenkomen: het weten, dat organisatie nodig is, de verdediging van de rechten van de mens, de wil tot harde, constructieve arbeid, het besef van cultuur en internationale solidariteit.

Er loopt één lijn door de gebeurtenissen welke ik u noemde: het oprichten van de S.D.A.P., de splitsing voor de eerste wereldoorlog, het opstellen van het Plan van de Arbeid, het werk aan dit nieuwe rapport.

En juist, omdat ik deze historische samenhang zo sterk zie, en voor u heb willen demonstreren, juist daarom, congres, ben ik dieper dan tevoren er van overtuigd, dat de vorming van de Partij van de Arbeid in ons land, de „doorbraak”, zo gij wilt, nationaal en internationaal noodzakelijk was.

De ene wereld, die dagelijks dringender nodig wordt, zal allen omvatten: vele geloofsgemeenschappen en vele naties. Wij worden vanuit ons cultuurbesef en vanuit ons internationale denken gesteld voor dit feit. Maar dat betekent: de noodzaak van een *gemeenschappelijk* maatschappelijk denken over geloofsgrenzen en nationale grenzen heen.

Ik wil hier, vanaf de *politieke* plaats waar ik sta, als voorzitter van de Plancommissie, met volle kennis van de Nederlandse politieke verhoudingen, ja ter wille van die verhoudingen, vaststellen, uitdrukkelijk vaststellen dat in de Plancommissie katholieken en protestanten, daklozen en nimmer daklozen, vroegere sociaal-democraten en vroegere vrijzinnig-democraten, zich allen achter dit rapport hebben gesteld, allen, als leden van een strijdende partij op weg naar één wereld met nieuwe gemeenschapsvormen.

Opbouw van het Plan

Het eerste deel van de studie, waarover ik u heb te rapporteren, heet „de maatschappelijke orde in socialistisch perspectief”. Hierin worden behandeld: de maatschappelijke ontwikkeling en onze doelstellingen ten aanzien van de verhoudingen op het gebied van de eigendom, van de macht, van de productie, van arbeid en

inkomen. U zult daarin ook aantreffen, wat in de resolutie van 1949 werd gevraagd: een oordeel over de socialisatie, over haar mogelijkheden en grenzen.

Dit eerste deel bevat een program op lange termijn; het is een nadere uitwerking van het beginselprogram van de partij op het sociaal-economische terrein. Het doorvoeren van de daar geschetste wijzigingen zal de maatschappij in haar grondslagen doen veranderen, een andere, socialistische, zal er door ontstaan.

Wij kunnen reeds tevoren zeggen, dat de critiek zich op dit deel met graagte zal werpen. Wij willen ook wel tevoren vaststellen, congres, dat één woord daarbij opgeld zal doen: het woord *utopie*, bedachte, onbereikbare constructie. Ik ben geneigd een dergelijk etiket rustig te aanvaarden. Omdat elke verderliggende doelstelling eerst als een utopie wordt gezien, terwijl wij toch zulk een verderliggende doelstelling niet kunnen ontberen. Zij geeft richting aan ons denken, zij roept de spanning op tussen wat is en wat zou moeten zijn, waaruit de wil tot actie ontstaat.

Wil tot actie. Wil tot dagelijkse, harde, constructieve arbeid. Want – en hier kom ik tot een andere samenhang tussen het eerste en tweede deel van het rapport – slechts dan ben ik bereid een doelstelling – hoe ver ook afgelegen – te aanvaarden, wanneer zij mij bereikbaar voorkomt, en wanneer ik een weg zie, een begaanbare weg, die er heen voert, al zal ik die weg zelf mee moeten aanleggen.

In December 1935 hield ik een inleiding voor de afdeling technische economie van het Kon. Inst. v. Ingenieurs over het Plan van de Arbeid. Het was de voorzitter van de vergadering, ir J. v. d. Waerden, die de bijeenkomst sloot met de volgende woorden:

„Wanneer ir Vos in zijn verderen strijd voor het Plan van de Arbeid evenals hedenmiddag hier naast waardeering ook tegenstand en felle critiek mocht onder vinden, dan zou spreker hem als troost het volgende embleem willen medegeven. „Wat gisteren Utopie was, is vandaag Program en morgen Werkelijkheid”.

In deze opstelling Utopie-Program-Werkelijkheid heb ik steeds gezien de verbinding van het politieke denken, dat de doelstellingen formuleert, van de politieke partijvorming, die de doelstelling omzet in een program, van de politieke machtsvorming, die het program doet verkeren in werkelijkheid. Zij horen bijeen: het denken en de dagelijkse constructieve arbeid. Gij vindt ze bijeen, wat het sociaal-economische betreft, in het eerste en tweede deel van dit rapport.

Laat ik ook de stelling mogen omkeren. Een doelstelling zonder program acht ik onaanvaardbaar. Maar evenzeer een hard werken in de dagelijkse tredmolen van de uitvoerende arbeid, zonder doelstelling, die verder reikt. Dan verwacht men zich in een onvruchtbaar opportunisme. Dan tracht men vandaag de problemen op te lossen van de betalingsbalans, morgen die van de woningbouw, en overmorgen die van de werkloosheid, zonder de samenhang er van bewust te zien in het licht van een diepgaande maatschappelijke hervorming. In één zin samenvattend zou ik het aldus willen stellen: een verderliggende doelstelling zonder program blijft bloede-loos, een program zonder verderreikende doelstelling is waardeloos. Doch hierover behoeven wij in een socialistische partij niet te twisten – zie het goed, dan werden de congresvoorstellen, waarvan ik uitging, juist geboren uit het verlangen naar een gerichte actie, waarin program en doelstelling samenvallen.

Congres, het derde deel van het rapport heet „Mens en Cultuur”. De opdracht aan de Plancommissie, door het P.B. gegeven, omvatte méér dan het sociaal-economische terrein: wij hadden ook te onderzoeken de „gevolgen voor het maatschappelijke en culturele leven”.

Ik moet vaststellen, congres, als lid van het P.B., dat in feite de Plancommissie zich buiten haar opdracht heeft bewogen in het derde deel van het Plan. Zij heeft meer gedaan dan alleen de gevolgen van een gewijzigde sociaal-economische politiek onderzoeken. Waarom?

Misschien mag ik het aldus stellen. Ik spreek uit, dat gij van mij het mooiste socialistische perspectief cadeau kunt krijgen, als gij mij geen program van actie daarbij levert. Gij kunt van mij elk program cadeau krijgen, dat niet een socialistisch perspectief als achtergrond heeft.

Maar gij kunt beide, doelstelling en program van mij cadeau krijgen, indien zij enkel en alleen sociaal-economisch zijn, en niet gedragen worden door een groot cultuurbesef. Wij wijzen de kapitalistische maatschappij af — ondanks de daarin aanwezige cultuur — omdat zij niet voldoet aan de eis van sociale gerechtigheid, of — anders geformuleerd — omdat haar cultuurbesef niet voldoende groot blijkt om die eis van sociale gerechtigheid mede te omvatten. En wij kunnen, met de middelen van een betere inkomensverdeling, een betere machtsverdeling, een betere verdeling van het vermogen, de eis tot sociale gerechtigheid — nationaal en internationaal — trachten te benaderen.

Een maatschappijvorm, die wel cultuur kent, maar geen sociale gerechtigheid wijzen wij af. Maar een maatschappijvorm, die sociale gerechtigheid zou kennen zonder cultuur, is evenmin aanvaardbaar. En ik ben vandaag niet genoeg historisch-materialist meer om te veronderstellen, dat sociale rechtvaardigheid *automatisch* het aanzijn moet schenken aan cultuur. . . . Daarom behoren zij bijeen — bewust bijeen in doelstelling en program van actie. Daarom is het derde deel van ons rapport direct en organisch verbonden met de overige delen, en vormen de beschouwingen over „mens en cultuur” niet een uit de rest weg te denken of afzonderlijk te overwegen stuk. De dwaasheid van een gedicht is van evengrote betekenis als de gerechtigheid van een statistiek.

De samenhang met het vierde deel van het rapport — dat over de internationale verhoudingen handelt — is voor elkeen duidelijk. Socialistisch perspectief, program van actie, cultuuridealen, waar blijven zij, als wij er niet in slagen een internationale gemeenschap tot stand te brengen? De verdediging van de vrijheid, een menselijke internationale solidariteit met de miljoenen verslaafden en hongerigen, een organisatorisch houdbare vorm van samengaan, zij staan en blijven op de agenda der komende jaren. Maar als wij er in slagen tot een houdbare vrede te komen, als punt vier van het program van Truman werkelijkheid wordt voor de onontwikkelde gebieden, als de nationale souvereiniteit terugwijkt voor de internationale — dan zal blijken, dat de nieuwe vorm een nieuwe inhoud behoeft: een doelstelling, een program van actie, een groot samenvattend cultuurbesef.

De socialistische beweging staat voor de taak haar aandeel te leveren aan deze inhoud — en zonder overdreven hoogmoedigheid meen ik te mogen zeggen, dat in

de eerste drie delen van het Plan gedachten zijn geformuleerd, die ook voor zulk een internationale inhoud van betekenis zijn.

Ik heb getracht in enkele tientallen minuten iets te laten zien van de historische achtergrond en van de samenhang der delen van het Plan. Ik zal ook verder niet pogen in details te treden. Wel wil ik nog enkele hoofd-denklijnen aangeven, die men bij lezing van het rapport telkens zal aantreffen.

Enkele denklijnen

Een *eerste denklijn* is: de ontwikkeling, welke de maatschappij doormaakt, voert ons van het primitieve kapitalisme af naar een nieuwe maatschappijvorm, die socialistisch kán zijn, maar niet automatisch socialistisch behóeft te zijn. Dat bij een ontwikkeling in socialistische richting, welke *wij* wensen na te streven, een belangrijke functie toevalt aan de gemeenschapsorganen — waarbij telkens de staat als slechts één der vele wordt gezien — zal u niet verwonderen. En evenmin, dat de discussie over de socialisatie, de overgang van particulier bezit naar gemeenschapsbezit *niet* als afgesloten wordt beschouwd. Een socialisatie-program wordt ontwikkeld. Maar de denklijn eindigt daarbij *niet*. Integendeel. Uit de ontwikkeling der maatschappelijke machtsconcentraties wordt de lering getrokken, dat ook de concentratie van macht in overheidshanden haar gevaarlijke kanten heeft.

Verdeling van macht door decentralisatie, contróle van macht, democratisering van macht door een vlotte doorstroming, worden daarom uitvoerig als middelen van tegenweer behandeld. De taak der overheid wordt gesteld, zowel in het sociaal-economische, als in het culturele en internationale leven — maar telkens wordt ook de grens van die taak aangewezen.

Bij de ontwikkeling van kapitalisme naar socialisme hebben wij niet enkel meer te maken met de problemen van de kapitalistische wereld, met de daarin aanwezige anti-sociale en zedelijk niet verantwoorde verhoudingen van bezit en macht en arbeid, maar ook reeds met de problemen, welke een socialistische samenleving zal kennen, en waarvan het evenwicht van macht, de gestalte der democratie, de grens der sociale zekerheid, ons tot nieuw politiek denken dwingen.

Een *tweede denklijn* is gelegen in de telkens weerkerende erkenning van de waarde van de enkeling, en van de noodzaak de gemeenschappelijke activiteit zo te richten, dat deze enkeling zich kan ontplooiën in de kleinere en grotere groeps-eenheden, waartoe hij behoort. Dit besef doortrekt het deel van het Plan, dat handelt over de arbeidsverhoudingen, en over de organisatie van de onderneming. Wij stellen, dat een gunstig klimaat niet alleen voor de ondernemer aanwezig moet zijn, maar voor alle in het bedrijf werkenden, omdat de ontplooiing van de mens mede in de arbeidstijd moet worden gevonden. De waarde van de mens wordt ook — met nog meer nadruk bijna — gesteld in het deel dat handelt over de cultuur, en leidt daar tot de eis, dat er een grotere gelijkheid van kansen moet ontstaan. Dit geldt voor het bedrijfsleven én voor het onderwijs. Het is deze gelijkheid van kansen, die in onze maatschappij nog al te zeer ontbreekt.

Dezelfde erkenning van de waarde van de enkeling leidt ons ook in het sociaal-economisch perspectief tot het afwijzen van een staatsalmacht, waaraan de enke-

ling horig is. En tot de positieve eis van vrijheid van consumptie en vrijheid van arbeid, als noodzakelijke elementen van een socialistisch houdbare economie.

Derde denklijn — Ik noemde al even enkeling én gemeenschap want de ont-plooiing van de mens vindt voor een deel plaats in gemeenschap met anderen. Hij behoort tot vele kleinere en grotere groepsverbanden, zelf of niet zelf gekozen. De waarde van de enkeling wordt vergroot — kán worden vergroot — door het zijn in gemeenschap. Het besef van saamhorigheid is in het Plan telkens terug te vinden. Economische saamhorigheid wordt aangewezen, waar het gaat over de verhouding tussen arbeider en bedrijf. Culturele saamhorigheid in de verhouding tussen kunstenaar en samenleving, in de vele vormen van het vrije verenigingsleven. Sociale saamhorigheid is vooropgesteld in de hoofdstukken, waarin de sociale zorg en de sociale verzekering worden behandeld.

En de internationale saamhorigheid vormt de ondergrond van het gehele vierde deel, zowel wat de verhoudingen in Europa, als wat die t.o.v. de onontwikkelde gebieden betreft. Telkens leidt die saamhorigheid tot medeverantwoordelijkheid. Op grond van die medeverantwoordelijkheid is politieke activiteit, is gezamenlijk politiek optreden mogelijk. Uit welke levensopvatting of religieuze overtuiging deze medeverantwoordelijkheid wordt afgeleid, stelt het Plan niet ter discussie. Het moge hier genoeg zijn mede te delen, dat ook over vragen, welke grenzen aan dit gebied en naar het practische gerichte, overeenstemming in de Commissie tussen partijgenoten van verschillende levensgrondslag verkregen werd. De verbondenheid in socialistisch denken bewees hier haar waarde.

Utopie-program-werkelijkheid

Congres, ik gaf reeds aan te verwachten, dat het etiket „Utopie” op het rapport zal worden gedrukt. Er is ook nog een ander etiket, waarvan ik verwacht, dat het gebruikt zal worden. Dat etiket heet: „verkiezingsreclame”. Laat u ook daardoor niet afschrikken. Natuurlijk is het Plan van betekenis voor de verkiezingen van 1952. Ik herinner u aan de reeds geciteerde uitspraak: „Wat gisteren utopie was, is heden program en morgen werkelijkheid”. En dat „heden program” kan voor maatschappelijke doeleinden niet anders zijn dan *heden program van een politieke partij*. Want de verwerkelijking van maatschappelijke doelstellingen is juist de functie van de politieke partij! Om van utopie tot program te worden en van program tot werkelijkheid, hebben de maatschappelijke doelstellingen de politieke partijen nodig. Ik gaf trouwens reeds aan, dat door het Partijbestuur, rekening houdend met de discussie in en buiten de partij, voor het verkiezingscongres een aantal resoluties zal worden opgesteld op de basis van het Plan. Van betekenis voor de verkiezingen dus — accoord. Maar met de aanduiding: „verkiezingsreclame” wordt meestal nog iets anders bedoeld. En ik heb de indruk, dat degenen, die deze uitdrukking tot ons richten — en als een verwijt bedoelen — veel te goed weten, hoe zij zelf politiek bedrijven. We kennen nl. programs in het politieke leven, die worden opgesteld niet met het doel om ze doorgevoerd te krijgen, maar enkel met het doel om verkiezingswinst te behalen. Gij kunt ze bij Churchill uit voorraad leverbaar krijgen, en bij de V.V.D. hier ook. . . .

Wij kennen ook andere programs — bedoeld om wel doorgevoerd te worden. Ik

noem u: achturedag, algemeen kiesrecht, bedrijfsorganisatie en medezeggenschap, de socialisatie van de mijnen in Engeland, de ouderdomswetgeving in Zweden . . .

De democratische socialistische beweging in heel de wereld stelt geen program op om winst te halen bij de verkiezingen, zij stelt prijs op de verkiezingen om winst te halen voor haar program. Zo ligt het ook in ons land.

Congres. Wij leggen u het Plan voor, wij leggen het ook voor aan het gehele Nederlandse volk. Wij hechten daaraan een bijzondere politieke betekenis. Waarom? Omdat ik er van overtuigd ben, dat bij alle gebreken en tekortkomingen, die het werk kent, het toch één niet te miskennen waarde heeft, een constructieve toekomstvisie wordt er in aangegeven. En voor het Nederlandse politieke leven stel ik vast, dat er geen enkele andere politieke partij is, die hiertoe tot nu toe reikt. Laat de critici van straks óók hun denkbeelden concreter. Niets zal ons liever zijn.

„Laat Romme maar komme” met een eigen constructief program, geflankeerd door Duynstee rechts en de K.A.B. links. Het Plan van de Arbeid ontleende een deel van zijn betekenis er aan, dat het de buiten onze rijen staanden, dat het de andere politieke partijen tot nadenken en tot stelling nemen dwong. Maar het betekende ook een stoot tot ontwikkeling van verder eigen politiek denken, en tot eigen gerichte politieke activiteit.

Congres. Wij leven niet in een wereld, waarover wij hoera kunnen roepen. Vele ouderen vinden de weg door de wirwar van het gebeuren nog slechts moeilijk, vele jongeren vinden hem helemaal niet. Ook tot die jongeren richt ik mij. Wie hen volgt, en treft en spreekt, wordt telkens weer getroffen door die donkere onderstroom van verlangen naar een wijdere wereld. Zij willen geen grenzen meer kennen, naar aard en wezen reikt hun verlangen om de gehele aarde. Zij zien niet in, waarom zij niet de vlakten van Rusland, het silhouet van New York, de zeeën der tropen tot het doel van hun reis mogen maken. Hun wijdere wereld is ook een menselijk wijdere wereld. Vooroordelen van ras en van stand, duizenden jaren oud, vallen weg in de contacten, die zij over de aarde leggen, waar zij dit kunnen.

Hun te tonen, dat het verlangen naar wijdere menselijkheid, naar een groter eenheid der wereld een drijvende kracht is in het democratische socialisme — en, dat het mogelijk is de weg af te bakenen, die tot politieke verwerkelijking leidt — is mee een doel geweest van onze studie. En zeer eenvoudig zeg ik tot hen, dat zij daaruit de politieke consequentie zelf moeten afleiden.

Congres. Namens de Plancommissie bied ik u bij dezen het rapport aan; aan het Partijbestuur en aan het Congres. Doch niet zonder een bijzonder woord van dank aan alle medewerkers bij de samenstelling. Velen hebben rapporten opgesteld en materiaal geleverd. Van anderen hebben wij critiek verwerkt.

In de discussies in de vergaderingen der Plancommissie zijn tekst en inhoud nader gepreciseerd. Er is veel denkwerk verricht. Maar ik zou te kort schieten, wanneer ik niet ook dank bracht aan de harde werkers — overwerkers, van het Partijsecretariaat, en van de Arbeiderspers. Wat zij in de laatste weken aan werk hebben verzet, grenst aan het ongelooflijke. Namens de Plancommissie bied ik het Plan aan, in het verlangen, dat het moge bijdragen tot de groei van groter begrip, tot de groei van rijker menselijkheid, tot de groei van een wijdere wereld. Democratisch, internationaal, vervuld van een socialistisch zijn.

DE MAATSCHAPPELIJKE ORDE

IN

SOCIALISTISCH PERSPECTIEF

Een van die organen, die er in toenemende mate een bijzondere opdracht in vinden om het socialisme te bestrijden, meende enige tijd geleden een voltrefter te plaatsen door te schrijven: „Het hedendaagse socialisme rekent niet in jaren, het rekent met dagen”.

Als ik mij, na dit Burgerrechterlijk vonnis te hebben verteerd, zet tot mijn onderwerp, de maatschappelijke orde in socialistisch perspectief, dan voel ik mij bijna verlegen worden. Dit deel van het Plan rijkt immers in vrijwel elk opzicht zo ver uit boven de dingen van vandaag, dat het althans in liberale ogen wel een heel oud socialisme moet zijn.

Wanneer ik de liberale pechvogel, die ik zo juist citeerde, nu maar verder met zijn pech alleen laat, dan is het waar, dat meer dan elders, in dit deel van het Plan, dat handelt over de maatschappelijke orde, kan worden aangeknoopt bij een rijke socialistische traditie van denken en discussie over de grondslagen van onze maatschappij. Meer dan in enig ander deel van het Plan vindt men hier ook theorie, socialistische theorie als men wil, die de oorzaken van bepaalde maatschappelijke verschijnselen tracht op te sporen en door toetsing van deze verschijnselen aan de gestelde normen tracht te komen tot het aangeven van de noodzakelijke veranderingen in het maatschappelijk bestel. Dit betekent niet, dat gestreefd is naar een direct aanknopen bij vroegere theoretische discussies. Wél dat getracht is om boven het bestrijden van symptomen, waartoe de politiek van alle dag zo gemakkelijk leidt, uit, de oorzaken van maatschappelijke kwalen op te sporen en wegen aan te geven om deze oorzaken weg te nemen.

De methode was in wezen heel simpel. Eerst is gevraagd waarom gaat het eigenlijk? Het antwoord was: om de ontwikkeling van een gemeenschap van vrije mensen, d.w.z. een samenleving, waarin de ontplooiing van de mens niet wordt belemmerd en waarin de mens middelen ten dienste staan om de vrijheid te beleven in zelfontplooiing en in evenwichtige mate in dienst aan de gemeenschap. Vervolgens is gevraagd: wat staat er in onze maatschappij aan de ontwikkeling van die gemeenschap van vrije mensen in de weg? Voor de belangrijkste maatschappelijke verbanden, dus die waarin het gaat om de verdeling van bezit en macht, om de verhoudingen waaronder wordt geproduceerd en gewerkt, om de wijze, waarop

het inkomen wordt verdeeld, is nagegaan, wat er aan mankeerde, gemeten aan onze maatstaf, de ontwikkeling van een gemeenschap van vrije mensen. Ten slotte zijn de middelen gezocht en aangegeven om de mankementen te verhelpen. Nu kan ik mij voorstellen dat deze opsomming van verhoudingen, zoals men ze in de eerste hoofdstukken van het Plan vindt, op het eerste gehoor rijkelijk vaag klinkt. Toch zijn die verhoudingen van bezit, macht, productie en inkomen, die daar hoofdstuksgewijs aan de orde komen, niet anders dan het geheel van toestanden aan de basis van onze samenleving, die met elkaar bepalen, wat er politiek en economisch in onze maatschappij mogelijk is.

Belemmeringen voor menselijke ontplooiing

Hoe is het nu met de vrijheid onder de tegenwoordige verhoudingen gesteld?

Voorop sta, dat onder de tegenwoordige verhoudingen belangrijke vrijheden gewaarborgd zijn. In Nederland wordt elke burger door de wet beschermd tegen elementaire inbreuken op zijn vrijheid. Voorop sta ook, dat er in ons land én geestelijk én sociaal én economisch, zodanige mogelijkheden tot vrije ontplooiing bestaan, dat wij onze maatschappij met alles wat wij er op aan te merken hebben, onder geen beding zouden willen inruilen voor de heilstaten, die ons uit het Oosten per gratis bestelling worden aangeboden. Gemeten echter aan de normen van een zo groot mogelijke levensontplooiing voor een ieder, vinden wij dat onze maatschappij nog ernstige gebreken vertoont.

Nadere beschouwing leert ons

dat op grond van de ongelijkheid in bezit de grote massa van de niet-bezitters nog altijd in belangrijke mate in haar bestaan afhankelijk is van het ongecontroleerde inzicht en het goeddenken van kleine groepen,

dat ondanks de totstandkoming van het algemeen kiesrecht kleine groepen van bezitters en bewindvoerders een onevenredig grote macht uitoefenen bij de bepaling van de gang van zaken in onze samenleving,

dat mede als gevolg van ongeregelde productieverhoudingen voor tallozen het levenspeil nog zodanig is, dat van een waarlijk deel hebben aan de goederen der cultuur geen sprake kan zijn, dat tallozen in de zekerheid van hun bestaan worden bedreigd door de kans op werkloosheid als gevolg van het omslaan van de conjunctuur of een tekort aan arbeidsplaatsen voor onze snel groeiende bevolking.

dat ondanks de indrukwekkende verbetering van de arbeidsvoorwaarden en de groei van onderling begrip in het bedrijfsleven, de dagelijkse arbeid voor velen een straf, dan wel een geestdodende verplichting is,

dat ondanks de spreiding van lager onderwijs en de vergroting van de kennis voor de massa de voorziening van onze samenleving met goederen van cultuur zodanig is, dat slechts een gering deel van het volk zijn culturele vrijheid in werkelijkheid kan beleven.

Deze lijst van tekortkomingen van onze huidige structuur is niet uitputtend. Het gaat ook niet aan, dit alles uitsluitend op rekening van het kapitalistische stelsel te schrijven. Ik zal nog gelegenheid hebben er op te wijzen, dat we ook na uitvoering van de maatregelen tot herziening van de maatschappelijke orde, die worden voorgesteld, te kampen zullen hebben met tekortkomingen, zij het in andere vorm.

Wel hecht ik er aan nadrukkelijk te stellen, dat op deze manier het kapitalistische stelsel, waaruit onze maatschappij zich heeft ontwikkeld, wordt gespiegeld aan zijn eigen leuze van vrijheid en ontplooiingsmogelijkheden voor een ieder. En wanneer wij aan de basis van onze maatschappelijke instellingen hervormingen willen aanbrengen, dan zijn wij bereid om telkens weer de duimstok ter hand te nemen en de afgelegde weg op te meten, met de vraag voor ogen: is de vrijheid vergroot of verkleind? Al ben ik mij bewust, dat wanneer twee het zelfde meten, de maatstok wel eens een andere maat kan aanwijzen en al is het niet zo, dat elk middel daarbij aanvaardbaar is. Het gaat in de maatschappij om mensen en daarin vindt elk middel zijn begrenzing.

Eigendom — welvaart — verantwoordelijkheid

Dat het Plan opent met een beschouwing over de bezitsverhoudingen behoeft niemand te verbazen. De ongelijkheid van het bezit, van de verdeling der stoffelijke goederen en de overmacht van de ene mens over de andere, die daar uit voortvloeit, heeft in de geschiedenis van het socialisme, van zijn critiek en van zijn programs centraal gestaan. Wanneer wij een herverdeling van het nationale vermogen ook thans nog van beslissende betekenis achten voor een rechtvaardiger samenleving en een doelmatiger economisch bestel, dan mag daarin gerust een erkenning worden gezien van de juistheid van de nadruk, die het socialisme in het verleden legde op de bezitsverhoudingen. Al is het uitgangspunt, van waaruit het Plan de bezitsverhoudingen benadert, veelszins anders en zijn de thans gedane voorstellen afwijkend van wat in andere tijden onder andere verhoudingen noodzakelijk werd geacht.

Hoe staat het er nu met de vermogensverdeling voor?

Het nationale vermogen is zeer ongelijk verdeeld. Een enkel (het laatst beschikbare) cijfer: uit de statistiek van de vermogensbelasting van 1942 blijkt dat nog niet 1 % van alle gezinshoofden meer dan 50 % van het totale belastbare vermogen bezit. Een groot deel van de bevolking is vrijwel bezitloos. Het overgrote deel van het vermogen is in handen van particulieren. De overheid heeft wel eigen bezittingen — men denke slechts aan gebouwen, wegen, bedrijven — maar dat bezit is „met schuld beladen”. De schuld van de staat is thans ongeveer 10 milliard groter dan zijn bezit.

Ziedaar in zeer grove trekken het beeld. Wat zijn daarvan nu de gevolgen? In de eerste plaats betekent de ongelijke verdeling van het vermogen, dat ook de inkomensverdeling zeer ongelijk is. Uit dat vermogensbezit vloeien jaarlijks in de vorm van renten, pachten en dividenden, enkele duizenden millioenen aan arbeidsloos inkomen. Zo, vooral, ontstaan die buitensporig hoge inkomens van enkele honderdduizenden guldens per jaar, waarop mede elke nationale solidariteitspolitiek, als het gaat om versobering, afstuit. Zo ontstaan ook die inkomensverschillen, die zich niet laten rijmen met een besef van sociale rechtvaardigheid.

Door bezitloosheid van velen enerzijds, buitensporig hoge inkomens anderzijds, wordt de overheid mede gedwongen tot een omslachtige politiek van herverdeling van het nationale inkomen. Hier roomt zij af wat zij elders uitkeert. Een juiste, een noodzakelijke politiek, maar een politiek, waaraan grenzen zijn gesteld, zowel uit

een oogpunt van belastingtechniek, als uit een oogpunt van maatschappelijke doelmatigheid. Juist het socialisme komt er tegen op dat de overheid taken gaat verrichten, die bij een juister maatschappij-inrichting gedeeltelijk overbodig zouden zijn. Het behoort tot de ironie van de maatschappelijke ontwikkeling, dat juist die machten en groepen, die zich met hand en tand verzet hebben tegen een herordening van het bezit, mede aansprakelijk zijn geworden voor het diepgaande overheidsingrijpen uit dezen hoofde, of, laat ik het beestje maar bij de naam noemen, voor de hoge belastingen. Want van de milliarden, die de overheid jaarlijks aan belastingen heft, zijn er vele honderden millioenen nodig voor de betaling van rente en aflossing op de staatsschuld, m.a.w. omdat men de overheid groot-schulde-naar heeft gelaten en geen eigen vermogen heeft gegund.

Opnieuw: deze toestand waarbij de overheid jaarlijks honderden millioenen overhevelt uit de zakken van de belastingbetalers naar de zakken van deels dezelfde belastingbetalers is ongezond, economisch ondoelmatig en sociaal verwarrend.

Het belangrijkste bezwaar tegen de huidige vermogensverdeling is echter dat ze een grote ongelijkheid van kansen schept. Dat ze de één met een gouden tientje en de ander met nog geen halve cent het leven instuurt, dat ze klassenscheiding en de klassenafsluiting, de vorming en handhaving van klikjes en coterietjes, in de hand werkt.

Het beginsel van gelijke kansen voor een ieder loopt als een rode draad door het rapport, hier vraagt het om herziening van de bezitsverhoudingen, maar het is evenzeer aan de orde waar het gaat om gelijke mogelijkheden bij studie en opleiding en niet minder in het laatste deel van het Plan waar het gaat om gelijke kansen internationaal in de volkerenwereld.

Trekken wij de conclusies uit deze fundamentele misstanden, dan stellen we allereerst: grotere gelijkheid in de particuliere vermogenssector m.a.w. spreiding van bezit. Vervolgens: vorming van een eigen overheidsvermogen.

Wanneer het niet onverdacht progressieve gezelschap, dat zich tooit met de wijde naam Vaderlandse Kring, onlangs de handen ten hemel heft over de hoge staatsschuld, dan willen wij het ten dele bijvallen: ja, ook wij willen van dat met schuld beladen bezit van de overheid af, ook wij willen een financieel sterke staat, maar wij geven ook aan: hoe. En dan komt in het Plan een oud leerstuk van de socialistische beweging naar voren; zonder romantiek, maar geval voor geval, bedrijfstak voor bedrijfstak beoordeeld op haar doelmatigheid, wordt dan de socialisatie van een aantal bedrijfstakken bepleit. Mede opdat de gemeenschap d.m.v. het kapitaal, dat gevormd wordt in de gesocialiseerde bedrijven, haar rechtmatig aandeel zal ontvangen in de vermeerdering van het nationale vermogen, die dank zij de grote investeringen, die overheid en volk zich getroosten, gestadig voortgang vindt.

Natuurlijk zijn er meer aspecten aan *socialisatie* verbonden dan het ene, dat ik noemde. Mede om de gewichtige rol die de socialisatie in de geschiedenis van het socialisme heeft gespeeld, zijn in het Plan ook andere aspecten belicht. Laat ik dit in een enkele formule mogen samenvatten. Socialisatie is geen doel, maar middel, geen wondermiddel, maar een soms noodzakelijk en doeltreffend middel.

Socialisatie van eigendom is geen vervanging van ordening, dus van socialisatie van de beschikkingsmacht, maar soms een noodzakelijke aanvulling, waar ordening alléén te kort schiet: als nieuwe productiewegen moeten worden ingeslagen — het Breedband-project van de Hoogovens — als de particuliere productie tot achterlijke toestanden en grove verspilling heeft geleid — de Engelse mijnen, die Churchill zeker niet meer aan particuliere handen zal toevertrouwen, onze eigen erbarmelijke baksteenindustrie, van zo groot belang voor de woningbouw.

De socialisatie is in alle nuchterheid met haar voor en tegen opnieuw gesteld. Erkennend, dat ze nieuwe problemen oproept, problemen, o.m. van contrôle op doelmatig gemeenschapsbeheer, maar evenmin terugschrikkend voor het ons niet geheel onbekende feit, dat socialisatie niet overal even populair is.

Met deze enkele woorden over de socialisatie moet ik volstaan. Ik keer terug tot de vergroting van het overheidsvermogen, die ik als een der doeleinden van een herverdeling van het vermogen stelde. Deze vergroting is ook mogelijk uit de belastingopbrengsten. Wanneer de overheid, zoals in de begroting voor 1952 is voorgesteld, een deel van de kapitaalsuitgaven, welke dienen om het reële vermogen van de overheid te vermeerderen, financiert uit belastingopbrengsten, wordt daardoor de vermogenspositie van de overheid versterkt. In dit opzicht, en niet alleen in dit opzicht, heeft de minister van Financiën niet slechts noodzakelijke politiek op korte baan, maar politiek op lange baan met een socialistisch perspectief gevoerd.

Tot de belastingopbrengsten, waaruit de overheid kapitaal kan vormen, rekenen we met name ook de successierechten. Bepleit wordt een geleidelijke opvoering van het huidige gemiddelde heffingspercentage van plm. 14 % tot 20 à 30 %. Op die manier beperken we tegelijk het arbeidsloos inkomen, verminderen de vermogensverschillen en bevorderen de gelijkheid van kansen. Een geleidelijke stijging van 14 tot 20 à 30 % en het overnemen van de kapitaalvorming voor dat gestegen deel door de gemeenschap, vraagt dus het Plan. Dat is dus ietwat anders dan het de mensen onmogelijk te maken iets voor hun kinderen opzij te leggen, iets anders ook dan een uitholling van de persoonlijke verantwoordelijkheid, zoals sommige politieke snelrekenaars reeds meenden te moeten constateren. Bij hogere belasting van de grote te vererven bedragen zal het bovendien mogelijk zijn om voor de kleinere bedragen ruimere vrijstellingen van belasting te geven, vooral daar waar verzorgingsplicht aanwezig is en een zedelijke band tussen erflater en verkrijger bestaat.

Beperking van de vermogensverschillen, spreiding van het bezit, wil het Plan ook, door de arbeiders aanspraken op het nationale vermogen te geven, in het bijzonder op het milliarden-vermogen, dat thans mede dank zij hun inspanning en hun zelfbeperking in het kader van de geleide loonpolitiek, in de bedrijven wordt gevormd en zal worden gevormd.

Dat is — gelukkig — niet alleen een socialistische eis. Integendeel: winstdeling, bedrijfsmedebezit, bezitsspreiding, onze oren tuiten er van. En de Staatscommissie, die over dit alles moet rapporteren, werkt al langer dan de Plancommissie en dat zegt iets. Of, als het op de uitvoering van deze goede voornemens aankomt, de golf van goede wil nog zo krachtig zal zijn — ik waag het te betwijfelen. In het

Plan is, in het voetspoor van het N.V.V., een weg gewezen naar een stelsel van vergroting van arbeidersaanspraken, waarbij de winsten van alle bedrijven als één geheel worden beschouwd en deze aanspraken worden verzameld in een nationale participatiemaatschappij, die het beheer voert. Op deze wijze worden de onbillijkheden en gevaren van versplintering, die optreden bij de vorming van arbeidersaanspraken per bedrijf of bedrijfstak, vermeden. Op deze wijze zal het bovendien mogelijk zijn aan de zo belangrijke kapitaalvorming in de maatschappij leiding te geven en de investeringen in de gewenste richting te stuwen. We stellen hier, ik zeg met nadruk, wij socialisten, de productie en de verdeling, de kapitaalvorming en het genieten van de vruchten van het werk in onlosmakelijk verband. Daarnaast zal het mogelijk zijn de arbeidersaanspraken te vergroten door een geleidelijke verdubbeling van het vermogen van de pensioen- en verzekeringsfondsen, van zo groot belang voor de oudedagsvoorziening en tegelijk — opnieuw — voor het doelmatig richten van de kapitaalstroom.

Wie deze voorstellen tot hervorming van de bezitsverhoudingen overziet, zal ontdekken dat tot dusver weinig is gezegd over die vormen van bezitspreiding als het verkrijgen van een eigen huis, een eigen kapitaaltje en zoveel meer waar men in bepaalde kringen tegenwoordig de boer mee op gaat. Het eigen bezit is een belangrijk middel tot het aankweken van persoonlijke verantwoordelijkheid en het tegengaan van de massificering van de mens, heet het dan. Accoord, die persoonlijke verantwoordelijkheid, die persoonlijkheidsvorming, daar is het ook ons om begonnen. Maar laat men beginnen met eerst eens rustig te onderzoeken welke vormen van bezit wezenlijk dienstbaar kunnen zijn aan de vorming en de opbouw van de persoonlijkheid. En laat men begrijpen dat én de bestaanszekerheid én de opbouw van de persoonlijkheid meer gediend is met gemeenschappelijke aanspraken dan met het bezit van een aandeel in een grootbedrijf of een vlottend kapitaaltje dat tot allerhand gesjacher uitnodigt. Couponknippen en huishuur innen reken ik voorshands niet tot cultuuridealen. Wel van belang is de vergroting van het bezit aan duurzame consumptiemiddelen voor de grote massa: het bezit van een eigen woning op het platteland, een radio, een stofzuiger, een bromfiets, straks misschien een auto of een televisie-toestel, ten minste als we die apparaten hebben leren gebruiken zonder ons zelf ongelukkig te maken. In deze lijn ligt bij stijgende productiviteit, bij planmatige leiding van productie en consumptie een reëel perspectief voor de grote massa.

Geen macht zonder verantwoordingsplicht

Ik heb uitvoerig stilgestaan bij de bezitsverhoudingen, omdat het verwijt van utopisme en illusionisme zich vooral op dit onderdeel van het Plan zal richten. Wellicht ook omdat het me beter leek om één onderdeel van het socialistisch perspectief grondiger te behandelen, dan alle vluchtig. In elk geval zal ik over de andere onderdelen veel korter moeten zijn.

Als men het geheel van het perspectief van de bezitsverhoudingen overziet, dan vindt men daarin een driedeling van het vermogen over particulieren (ondernemers en kapitaalbezitters), overheid en arbeiders. Deze driedeling is niet alleen de uitdruk-

king van het streven om te komen tot een grotere gelijkheid in de vermogensverdeling, maar evenzeer van het streven om te komen tot een organische oplossing van de taken die in de maatschappij te vervullen zijn. Met de geschetste hulpmiddelen: groei van het overheidsvermogen, groei van het vermogen der sociale fondsen, betere vermogensspreiding in de overblijvende particuliere sector en versterking van de positie van de gemeenschap en van de arbeidersorganisaties, ontstaat een nieuw systeem van machtsverhoudingen, en nieuwe mogelijkheden van contrôle op particuliere machtsuitoefening in het economisch leven. Het voor de vermogensverhoudingen ontwikkelde program grijpt dus diep in t.a.v. de machtsverhoudingen.

Het probleem van de economische machtsconcentraties doet zich in verschillende vormen voor. Wij kennen het in de vorm van het individuele grootbedrijf, het concern of de trust, van welks optreden het wel en wee van de gemeenschap in hoge mate afhankelijk kan zijn. Wij kennen het in de vorm van het kartel en andere soorten van afspraken tussen ondernemers, waardoor een formidabel, aangesloten economisch front tot stand kan komen. We kennen het ten slotte in de vorm van de opeenhoping van economische macht in handen van de Staat. Ik voeg er aan toe, dat wij als socialistische partij het probleem in deze laatste vorm zeker niet in de laatste plaats ernstig zullen hebben te nemen.

Macht zonder contrôle, machtsuitoefening zonder verantwoordingsplicht voert regelrecht tot machtsmisbruik. Voor elk van deze vormen van machtsopeenhoping, zijn daarom in het Plan geëigende methoden van contrôle ontwikkeld, naast de spreiding van vermogensaanspraken — voor deze contrôle zo belangrijk — die ik zoëven heb geschetst.

Bij deze contrôle is aan de publiekrechtelijke lichamen een belangrijke taak toegekend. Of dit op doelmatige wijze door de product- en bedrijfschappen zal geschieden, zal de toekomst ons nog moeten leren. De publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie biedt, indien alle daarbij betrokken partijen loyaal medewerken, een uitstekende gelegenheid tot toetsing zowel van machtsposities van het enkele bedrijf, als van ondernemersafspraken aan het gemeenschapsbelang. Helaas is tot dusver van die loyale medewerking van de zijde van de ondernemers bijzonder weinig gebleken. Dat bij het uitblijven van deze medewerking directe contrôles daarvoor in de plaats zullen moeten treden, zij hier in alle duidelijkheid gezegd. De weg van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie is ook in haar onvolmaakte vorm voor het socialisme geen Spielerei, geen experiment, waar men ook wel weer onderuit kan, maar de logische consequentie van reeds lang terug ontwikkelde gedachten omtrent een organische maatschappij-opbouw met een gespreide machtsuitoefening en een gedifferentieerde leiding van de productie. Daarom is ook op tal van plaatsen in het Plan aangegeven welke concrete taken bestaan voor de, gedurende de laatste jaren wettelijk geregelde nieuwe organen, voor de product- en bedrijfschappen, zo goed als voor de ondernemingsraden. De medezeggenschapsgedachte daarin ontwikkeld mag niet, zoals na Wereldoorlog I, levenloos op het strand achterblijven, nu de progressieve vloedgolf, die de oorlog bracht, reeds is vervangen door de eb der reactie.

Het grote dilemma waar we bij economische machtsvorming telkens weer op

stuiten is, dat deze machtsvorming enerzijds noodzakelijk is om te komen tot een behoorlijke ordening van productie en afzet, anderzijds, dat ze, indien niet voldoende gecontroleerd, gemakkelijk kan leiden tot verhoging van de productiekosten en uitbuiting van de consument.

Dit dilemma is trouwens niet tot de economische sfeer beperkt. In alle sferen van het maatschappelijk leven dringt zich telkens de keus op tussen een machtig, geconcentreerd apparaat, dat doeltreffend werkt, maar waarbij van de democratie weinig overblijft en een versnipperd apparaat, waarbij aan alle eisen van democratie lijkt voldaan, maar het werk, dat gedaan moet worden, de dupe wordt. Aan die keuze zal een socialistische maatschappij evenmin ontkomen, laten we ons geen illusies maken. Het samengaan van democratie en doeltreffendheid zal voor onze kindskinderen een niet minder groot probleem zijn dan voor ons. Bij de verdere ontwikkeling naar een socialistische gemeenschap en een verdere groei van ordenende organen wordt daarom het vraagstuk van de democratie binnen de besturende apparaten van vakbeweging, werkgeversorganisaties, politieke partijen en overheidsorganen van steeds groter betekenis. Een levend contact tussen leidende groepen en massa, naast bewuste, uitgebreide kaderscholing, en geregelde, snelle doorstroming in het top-apparaat zullen de hulpmiddelen dienen te zijn, die een verstarring van de leidende groep tot een oligarchie van bewindvoerders voorkomen. In dit verband herinner ik aan hetgeen ik reeds zei over het beginsel van de gelijkheid van kansen. Door het scheppen van gelijke kansen zal het mogelijk zijn om het proces van stijging en daling op de maatschappelijke ladder te versnellen. Door het uitsluitend aanleggen van de maatstaf van bekwaamheid bij het bezetten van de leidende posten in bedrijf en staat, bij de rechterlijke macht en in het leger, in de vakbeweging en in de politieke partij, wordt een snelle doorstroming gewaarborgd, doen we een flinke dosis antivrijs in onze maatschappij en voorkomen we verstarring.

In dit verband wijs ik ook op de grote betekenis van de openbaarheid en doorzichtigheid van het economisch leven. Dit geldt voor de particuliere sector: aan de wantoestand dat naamloze vennootschappen, lichamen met een publieke verantwoordelijkheid, jaarverslagen de wereld insturen, die meer te raden dan te zien geven, moet een einde komen. Door wijziging van de wet op de naamloze vennootschappen zullen de jaarverslagen aan gedetailleerde voorschriften moeten worden gebonden. Het geldt niet minder voor de publieke sector: we zullen de controle op de overheidsbedrijven anders en beter moeten organiseren dan thans het geval is. Deze bedrijven zijn belangrijk uit een oogpunt van behoeftevoorziening, maar evenzeer uit een oogpunt van investering en kapitaalaanwending. Het parlement is voor deze controle onvoldoende uitgerust. Omzetting van deze bedrijven is een rechtsvorm als bijvoorbeeld een naamloze vennootschap met een permanente raad van toezicht, zal daartoe noodzakelijk zijn. Daarnaast zal bij overheidsorganen als het Centraal Planbureau veel meer dan tot dusver de nadruk moeten vallen op hun taak t.a.v. het verschaffen van inzicht in het overheidsbeleid, aan het volk. Geleide economie dient vóór alles openbare economie te zijn. Het ambtelijk advies en de publieke discussie verdienen gelijke kansen. Het spreekt vanzelf dat bij de geschetste ontwikkeling een doeltreffend functioneren van de

politieke democratie, van het parlementaire stelsel, nationaal en internationaal, van toenemende, ja, van beslissende betekenis is. De werkwijze van het parlement, de contrôle op bovennationale besluitvorming en zoveel urgente vragen van politieke democratie meer, ze zijn in het Plan niet behandeld, omdat ergens een streep moest worden gezet, maar niemand mene dat ze daarom minder belangrijk zijn, dan de vragen van maatschappelijke orde die wel werden behandeld.

Planmatigheid geen doel, maar middel

Bezit- en machtsverhoudingen bepalen het kader waarbinnen de productie tot stand komt. Op het hele uitgebreide vraagstuk van de planmatige leiding van de productie, van het waarom en hoe van het vaststellen van richting en omvang van de productie zal ik niet uitvoerig ingaan. Bij het onderwerp betreffende het scheppen van bestaanszekerheid komt dit aan de orde. Voor enkele punten, die voor de uiteindelijke doelstellingen van het socialisme van wezenlijk belang zijn, moge ik niettemin aandacht vragen.

Planmatige leiding, planpolitiek is geen doel in zichzelf. Wij zijn geen organisatie-fetisjisten, geen mensen die juichen als er weer een bureau of een ambtenaar bijkomt. Als wij ook in dit Plan met nadruk partij kiezen voor een planmatige politiek, voor geleide economie, dan gebeurt dit omdat wij overtuigd zijn dat alleen op deze wijze een zo groot mogelijke vrijheid voor allen kan worden verzekerd. De geschiedenis van het kapitalisme heeft met niet te miskennen duidelijkheid geleerd, dat in een maatschappij waarin de overheid het economisch leven vrijlaat en zich voornamelijk beperkt tot het handhaven van rust en orde, van de mogelijkheden tot ontplooiing voor de grote masa maar weinig overblijft. Of, zoals het in de inleiding van het Plan wordt gezegd: „het alternatief tussen geleide en vrije economie, tussen planmatig beleid en het vrije spel der maatschappelijke krachten, is geen reëel alternatief meer. In feite staan wij, staat de wereld voor een keuze tussen een planning tot vrijheid en een planning tot slavernij.”

Het is ook niet waar, zoals men ons vaak wil doen geloven, dat de man op het planbureau, de ambtenaar van Economische Zaken in wezen een nietsnut is, die goedbeschouwd leeft op kosten van de vlijtige fabrikant, die het eigenlijke werk doet. De mensheid heeft in een lange ontwikkelingsgang ontdekt, dat zij door de handen te laten rusten en het hoofd te laten werken vaak meer resultaat kon bereiken. Zo is de mens gereedschappen en werktuigen gaan ontwikkelen die hem in de letterlijke zin het werk uit handen namen. Zo is de mensheid in het Westen gekomen tot het inslaan van steeds langere productieomwegen, tot het gebruik van steeds verderafliggende middelen, om uiteindelijk een veel groter resultaat in beschikbare gebruiksgoederen en diensten te bereiken. Binnen het bedrijf heeft men langzaamaan en tegenstribbelend ontdekt, dat door een zorgvuldige voorbereiding en afstemming van de productiehandelingen op elkaar een veel groter resultaat mogelijk is en dat „die paperassenboel”, een gedetailleerde administratie, een planningafdeling en een laboratorium om den drommel hun geld wel waard zijn.

In de maatschappij, in de wereldhuishouding worstelt het socialisme om het doorbreken van eenzelfde inzicht: ook het maatschappijlaboratorium, het plan-

bureau, de ambtenaren, de paperassenboel en het zo moeizaam afstemmen van de productiehandelingen op de behoefte, zijn het geld wel waard en waarlijk nog wel iets meer dan dat.

Een enkel woord over die groep economen, die ons tegenwoordig wil doen geloven dat men die planmatige leiding kan missen, als de overheid maar bewust elke belemmering voor het volledig functionneren van de concurrentie uit de weg ruimt. Zij erkennen dat de toestanden zoals ze gegroeid zijn onder het regiem van de staatsonthouding, van het economische leven in het zogenaamde vrije kapitalisme, evenmin ideaal zijn. Daarom noemen zij zich niet liberaal, maar neo-liberaal. Het zijn een von Mises, een Hayek, een Röpke, het zijn vandaag de geestelijke vaders van Elsevier en Burgerrecht en morgen van de V.V.D. Zij hebben het socialisme uitgeschilderd als de weg naar slavernij en onder hun leuzen hebben de conservatieven van alle landen zich verenigd. Dat dit herstel van volledige vrije concurrentie een illusionisme zonder weerga is, dat hiervoor niet alleen een nietsontziend overheidsingrijpen, maar evenzeer het stukbreken van reusachtige monopolistische eenheden nodig zou zijn, is duidelijk voor ieder die ziet dat deze vrije concurrentie nooit heeft bestaan, en dat de verstoring van de markteconomie in de technische aard van het productieproces zelf ligt opgesloten. Dat het trouwens voor deze vrijheidspredikers niet zo eenvoudig is om theorie en praktijk te verenigen, moge blijken uit het feit, dat toen de Amerikaanse professor Herman Viner ter bestrijding van prof. Hayek een boekje publiceerde „De weg naar reactie”, hij van prof. Hayek de mededeling kreeg, dat als hij het waagde dit boekje ook in Engeland uit te geven hij van hem, prof. Hayek, een aanklacht wegens laster aan de broek zou krijgen.

Vrijheid op papier en in praktijk

Tegenover oude en nieuwe beschuldigingen stelt het Plan als kenmerken van de socialistische productiewijze, vrijheid van consumptie, vrijheid van arbeid en vrijheid van ondernemen.

Vrijheid van consumptie, dat wil zeggen de mogelijkheid om een keuze te maken bij de besteding van het inkomen. Gezien tegenover het liberalistisch verleden is van deze vrijheid voor de grote massa in de praktijk nooit veel terecht gekomen. Wie juist voldoende krijgt om voor zijn gezin een karige boterham te verzorgen heeft geen deel aan de consumptievrijheid, die bestaat uit de keuze tussen twintig merken fietsen en idem zoveel merken radio's. Vrijheid van consumptie heeft alleen zin wanneer het inkomen zo groot is dat de besteding er van niet bij voorbaat voor het allernodigste is vastgelegd. Zij krijgt alleen inhoud wanneer er een zodanige keuze van artikelen bestaat, dat de persoonlijke smaak en de verantwoorde, persoonlijke voorkeur in de besteding van het inkomen tot uitdrukking kan komen.

Vrijheid van consumptie in een socialistische productiewijze heeft deze dubbele zin: negatief dat zij een distributiesysteem en een voorgeschreven sortering van gebruiksvoorwerpen afwijst; positief dat zij door voorlichting en bevordering van artistiek verantwoorde industriële vormgeving, de verbruiker opvoedt tot doelmatige inkomensbesteding en ontwikkeling van de mens in de sfeer van het gebruik.

Vrijheid van arbeid is tientallen jaren lang een hoon geweest voor de werklozen, die uit het productieproces waren gestoten. Een hoon ook voor de honderdduizenden, die gedwongen werden als kinderen nog het beroep te kiezen, dat het meeste geld in het laatje bracht, omdat het gezin geen cent kon missen. Vrijheid van arbeid krijgt eerst inhoud wanneer, bij gelijkheid van kansen en een vergroting van de opleidingsmogelijkheden, de jonge man of vrouw met oordeel des onderscheids het beroep kan kiezen, waarin hij arbeidsvreugde hoopt te vinden. Natuurlijk, niet alle mensen kunnen dokter of bedrijfsleider of kamerlid worden. Maar door verbetering van de opleidingsmogelijkheden enerzijds, selectie en voorlichting omtrent beroepskansen anderzijds, is het mogelijk de vrijheid van arbeid aanzienlijk groter te maken dan zij tot dusver was. Dat dit alleen geldt indien in economisch opzicht voldoende arbeidsplaatsen worden geschapen en dat deze arbeidsvrijheid niet in de laatste plaats zal worden vergroot door de de vrije trek in een verenigd Europa, behoeft, hoop ik, geen betoog.

De *vrijheid van ondernemen* is in het ontwikkelingsproces van het kapitalisme reeds op allerlei wijzen aan banden gelegd. Zij wordt bij een planmatige leiding van de productie op andere wijze beperkt. Dat de functie van de ondernemer, het initiatief en het leiderschap in een socialistische productiewijze zijn volle kans krijgt, staat voorop. Trouwens, de tegenwoordige leiders van overheidsbedrijven doen in ondernemerschap in niets onder voor de leiders van particuliere bedrijven. Daarbovenuit zal de doorbreking van de kastegeest bij de benoeming van bedrijfsleiders-ondernemers, die thans nog de vrijheid van ondernemen voor talloze bekwamen verspert, nieuwe perspectieven openen. Met name in ons eigen land waar de familie-opvolging in de bedrijfsleiding, bekwaam of onbekwaam, veelal nog een soort heilige traditie vormt, is een vergroting van de vrijheid van ondernemen voor de werkelijk bekwamen nog een programma met inhoud.

Om de mens

Uit het tot dusver behandelde moge duidelijk zijn, dat ook daar waar de economische grondverhoudingen het middelpunt van onze aandacht vormen, onze eigenlijke belangstelling gericht is op de wijze van leven van de mens. Steeds weer worden de te treffen hervormingen afgewogen aan de ontplooiingsmogelijkheid, die daardoor voor de mens wordt geschapen. Ontplooiing, het woord raakt wat afgesleten, laat ik liever zeggen, de klank en kleur, de muziek en de bloemen van het bestaan. Zeer in het bijzonder komt dit in het geding, waar het gaat om de verhoudingen, waaronder de mens zijn werk verricht. De lucht is immers vervuld van de klacht der cultuurcritici, dat de Westerse beschaving ten onder dreigt te gaan in de grauwe uniformiteit, waarin een oppermachtige techniek het arbeidsleven dompelt, de geest uitschakelt en het bestaan vervaalt.

Bij het doordenken van de vraagstukken van het arbeidsleven treft, evenals bij de vraagstukken van het samentrekken van macht, dat we nog slechts een deel van deze vragen kunnen beschouwen als typisch eigen aan een kapitalistische structuur. Het kapitalisme, de uitbuiting en de overmacht kunnen voorbijgaan, maar de machine, de techniek, de lopende band en de ongeremde menselijke driften blijven. Elke maatschappij-ordening, ook een socialistische, zal daarmee te

stellen hebben en er zullen onoplosbare vraagstukken blijven. Onoplosbaar althans op het vlak van de arbeid zelf. Vandaar dat in het Plan van het hoofdstuk over de arbeidsverhoudingen telkens verbindingslijnen worden getrokken naar het gedeelte, dat handelt over de culturele vorm- en zingeving. Arbeid is naar zijn diepste wezen immers minstens zozeer een culturele als een economische praestatie, al zou je dat in onze maatschappij van vandaag niet altijd zeggen en al klinkt het ons misschien wat vreemd in de oren.

Ik ben mij bewust, dat ik me hier heel dicht op de grens van de heel echte utopie beweeg en toch meen ik, dat zo ergens, hier het socialisme voor de utopie moet durven kiezen. Arbeid is niet alleen een middel om je brood te verdienen, maar minstens evenzeer één der belangrijkste levensvormen, waarin menselijk vermogen gestalte krijgt.

Wij raken hier aan het probleem van de *arbeidsvreugde*. Ik heb de indruk, dat in vroeger tijd binnen de socialistische beweging de belangstelling voor en het geloof in de mogelijkheid van de beleving van vreugde in de te verrichten arbeid voor de miljoenen werkers groter is geweest dan heden. Als er één punt is, waaraan de scheiding der geesten tussen zo verformfaaide begrippen als „kapitalisme” en „socialisme” duidelijk moet worden, dan daar, waar het geldt de beschouwing van de waarde van de arbeid en het menselijk geluk, dat daarmee is gemeoid.

Tegenover het ongeloof in het vinden van vreugde in de arbeidsverrichting zelf, stelt het Plan een aantal methoden en middelen voor als taakverruiming, waarvan het succes niet gegarandeerd wordt, maar waarmee grootscheeps zal moeten worden geëxperimenteerd. Tot dusver legden we miljoenen op tafel voor de ontwikkeling van methoden, die een product een paar procenten goedkoper kunnen maken. Voor het onderzoek van de methoden die de mensen, die dat product maken, wat meer plezier in het werk kunnen opleveren, hebben we hoogstens dubbeltjes over. Ook de arbeidsvreugde is een onderontwikkeld, een achtergebleven gebied.

Ik weet, dat ik met deze beklemtoning van het element van de arbeidsvreugde in de arbeidsverrichting hoogst eenzijdig ben en voorbij ga aan zo belangrijke aspecten als de verbetering der materiële arbeidsvoorwaarden, de arbeidsbescherming, de opklimming in het bedrijf, de medezeggenschap, de groepsvorming in het bedrijf, die eveneens van grote invloed zijn op de arbeidsvreugde. Ik doe het met een goed geweten omdat hetgeen ik wel stelde, me na aan het hart ligt en met een gerust hart, omdat ik weet, dat deze aspecten in onze kring ruimschoots aandacht ontvangen.

Verdeling en besteding in perspectief

Ik kom nu tot het laatste onderdeel van het socialistische perspectief, dat ik kort voor u schetsen wil: de inkomensverhoudingen. En daarmee beland ik midden in de politieke actualiteit van de naoorlogse jaren. Want er is buiten de internationale dreiging geen vraagstuk dat ons volk in de breedte en in de diepte deze jaren zozeer heeft bezig gehouden als de spanning tussen lonen en prijzen.

De lonen: het inkomen van de arbeiders en employé's.

De prijzen: het inkomen (bruto-inkomen) van de ondernemers.

De lonen, reeds zeer snel na de oorlog op een, in vergelijking met voor de oorlog niet onbevredigend peil gebracht, maar beheerst en gebonden door een stop, de prijzen reeds spoedig vrijwel geheel vrij en na 1947 steeds verder weglopend van de lonen. Het looninkomen zodanig, dat niemand honger of ergerlijke armoede behoefde te lijden, maar de welvaartsbevrediging van dat looninkomen aangevreten door de ergernis over de grote verschillen, de overdaad en de luxe die na het opheffen van de distributie de ergernis over de zwarte handel afloste.

Het gebouw van onze inkomensverdeling, waarvoor de geleide loonpolitiek het fundament vormt, is nog een heel wankel gebouw met scheuren in de muren en flinke lekken in het dak. Men denke aan de nood der achtergebleven groepen als de gepensioneerden, aan de zwarte lonen, de onderwaardering van bijv. het maatschappelijk werk, de buitensporige ondernemersinkomens.

Hoe maken we van dit wankel gebouw een hecht getimmerte, dat de tijd verduurt en waarin men het eens is over de verdeling van voor- en achterkamers, zolderhokjes en sousterrain? Het Plan geeft cijfers en normen, blauwdruk en bestek, niet meer, niet minder.

Hier dient allereerst nadrukkelijk verwezen te worden naar wat gezegd werd over een gezondmaking van vermogens- en machtsverhoudingen als voorwaarden voor een redelijke inkomensverdeling. Zonder deze hervormingen blijft het corrigeren van te grote verschillen, bestrijden van symptomen, terwijl de kwaal ongemoeid wordt gelaten.

De gedachte van gelijkheid van inkomen voor iedereen wordt in het Plan verworpen, ook als eventueel ver weg liggend perspectief. Niet omdat de gedachte op zichzelf dwaas zou zijn, wel omdat we iets menen te hebben geleerd omtrent de menselijke natuur. Ik meen integendeel dat een onderstreping van de gedachte van loon naar werken economisch en sociaal gewenst is, mits aan bepaalde voorwaarden is voldaan. Mits er aan het inkomen een minimum en een maximum grens is gesteld, het ondernemersinkomen inbegrepen. Op die minimum-basis, die een redelijk minimum-bestaan voor ieder die werken wil waarborgt, dient een inkomenschaal te worden gebouwd, waarbij de waarde van de te verrichten arbeid, de geleverde prestatie en een persoonlijk waarderings-element in rekening worden gebracht. Geen fonkelnieuwe gedachten. Alle hier opgesomde elementen worden zo goed en zo kwaad als het in deze jaren van aanloop gaat, binnen het kader van de geleide loonpolitiek in practijk gebracht. Daarmee wordt de strijd om de verdeling van het maatschappelijk inkomen niet voorgoed buiten de deur gezet. Ze komt wel op een andere, bevredigender basis te rusten, die er het venijn aan ontleemt.

Er bestaat geen absolute maatstaf waaraan kan worden gemeten wat precies sociaal rechtvaardig is. Wel is het mogelijk door ontwikkeling van de zojuist genoemde elementen te komen tot een inkomensverdeling, die én de grote verschillen én de barse onrechtvaardigheden van het verleden uitbant.

Belangrijker dan de strijd om meer of minder voor de een of ander is ten slotte de vergroting van het gezamenlijke, het nationale inkomen en de besteding van dat inkomen over de verschillende maatschappelijke activiteiten. We staan nog aan het begin van de bewuste overweging als volk, als gemeenschap, straks als Europese federatie van de vraag: welk deel van het gezamenlijk inkomen zullen we

consumeren, welk deel voor investeringen, voor huizenbouw opzij zetten, welk deel krijgt de overheid en hoe besteedt ze het? Het is met deze bestedingen over de verschillende sectoren als op zoveel gebieden: over de kleine vragen vallen we dood, over de grote kikt niemand.

Het eerste deel van het Plan sluit af met een dergelijk bestedingsprogram van het nationale inkomen in 1955. Daarin is een keus gedaan, daarin is kleur bekend. Voorgesteld wordt, dat van de geschatte vermeerdering van het nationale inkomen, voor zover niet nodig voor investeringen voor het scheppen van arbeidsplaatsen, in dat jaar, het leeuwendeel wordt besteed voor onderwijs en culturele diensten enerzijds en hulp aan de onontwikkelde gebieden anderzijds.

Dat betekent, dat de consumptie van voedings- en genotsmiddelen en overige niet-duurzame consumptie-goederen gelijk zal blijven aan het huidige peil en niet mee zal stijgen met de groei van het gezamenlijk inkomen. Een zekere groei wordt voorgesteld voor het verbruik van duurzame consumptiemiddelen, juist omdat deze dikwijls van grote betekenis zijn voor de culturele behoeften. Voor het overige kiest dit program dus bewust voor culturele voorzieningen boven wit brood, voor hulpverlening aan de onontwikkelde gebieden boven een nieuw stadhuis of de aanleg van het plantsoen, waar al zo lang op werd gewacht. Dit program is een keus, ik meen een socialistische keus. Het is ook een uitdaging, een uitdaging aan de Partij van het democratisch-socialisme, en als zij het wil, straks ook een uitdaging aan het Nederlandse volk. Ik heb iemand horen zeggen, dat in dit nieuwe Plan tot vervelens toe over vrijheid wordt gesproken. Het moge zijn. Ik heb een excuus. Het is een bijzonder soort vrijheid. Een vrijheid, die verantwoordelijkheid aanvaardt in solidariteit. In die zin: een socialistisch perspectief.

OP WEG NAAR BESTAANSZEKERHEID

Wie a zegt, moet ook b zeggen; wie bestaanszekerheid zegt, zegt daarmee tegelijkertijd ook planmatig beheerste, geleide economie! Of hij zegt in het geheel *niets*.

Er zijn er velen in ons land, die sociale maatregelen ter vergroting van de bestaanszekerheid wel aanvaarden, doch die — als puntje bij paaltje komt — geen b willen of durven zeggen. Sterker, die sociale zekerheid en een vrije economie in één adem bepleiten, die sociale maatregelen wensen én belastingverlaging én vrije inkomensvorming tegelijkertijd.

De gevaarlijke inconsequentie van zulk een standpunt wordt ons bij lezing van het Plan-boek eens te meer duidelijk. Immers een politiek, die wel sociale maatregelen neemt, doch de voornaamste productiefactoren niet beheerst en de inkomensvorming onbeïnvloed laat, sluit ernstige storingen in de productie, werkloosheid en een toenemende ongelijkheid in de inkomens niet uit. Zij moet op de gewone man de indruk maken, dat hem knollen voor citroenen worden verkocht. In de huidige situatie is zulk een politiek een gevaarlijk spel. Laat ons terdege beseffen, congres, dat dit gevaarlijke spel door invloedrijke groepen in Nederland maar al te graag gespeeld wordt. En dat deze groepen in de meeste Nederlandse politieke partijen hun exponenten hebben. Deze partijen sloven zich in de volksvertegenwoordiging uit om toch maar duidelijk te doen uitkomen, hoe vurige voorstanders zij wel zijn van sociale maatregelen. Ja, meer dan eens lukte het hun, ons in de Kamers een sociaal vliegje af te vangen. Maar de consequentie, dat sociale maatregelen zonder een geleide economie geen wezenlijke vergroting van de zekerheid van bestaan vermogen te bieden, daar willen zij niet aan.

Helaas beweegt de discussie over dit vraagstuk zich meestal op Burgerrecht-peil. Drieërlei drogredenen spelen een rol. Men begint met de voorstanders van meer bestaanszekerheid door ordening en planning van het economische leven voor te stellen als luie Pallieters, die maar het liefst op hun rug in de zon zouden liggen, terwijl Vadertje Staat zorgt voor de gebraden duiven.

Moet ik daar in ernst op ingaan? In een land, dat zich in een fabelachtig snel tempo herstelde van oorlogsverwoestingen en rampen, erger dan enig ander land in West-Europa troffen? In een land, waar de arbeidersbevolking zich voor die wederopbouw grote offers getrooste en waar practisch niet gestaakt werd? Laat ons er verder geen woorden over vuil maken. De hanige reactionnairtjes als ingenieur Keus en mr dr Zeegers, die voor zich zelf en hun kinderen graag een

maximum aan persoonlijke bestaanszekerheid verwerven, zullen toch nooit weten wat er in hoofd en hart van een ploeterende hoofd- of handarbeider omgaat, als hij na jaren van ingespannen arbeid buiten zijn schuld op de keien gezet wordt.

Zijn de andere argumenten tegen economische ordening ter wille van meer sociale zekerheid, ernstiger te nemen? Nauwelijks. Men voert aan, dat volledige sociale zekerheid niet mogelijk is. Allicht niet, zou ik zeggen. In een wereld vol van politieke dreigingen, die als zij tot een uitbarsting mochten komen, alles overhoop zouden gooien, zal sociale zekerheid helaas een betrekkelijk begrip moeten blijven. Ook de meest rationalistisch ingestelde onder ons weet in deze 20e eeuw wel, dat het de mens niet gegeven is alles te beheersen. De mens wéét niet alles en de mens kàn niet alles. Misoogsten en natuurrampen kunnen alle plannen en berekeningen in de war sturen. Maar al kunnen wij niet alles beheersen, moet dit dan betekenen, dat wij alles maar willoos en werkeloos over ons laten komen? Zijn daar, naast mislukkingen, niet voldoende voorbeelden van geslaagde planning en ordening, nationaal zowel als internationaal, om ons te doen voortgaan op deze weg, zeker nu wij — zoals ons Plan ergens zegt — staan voor de keuze tussen een ordening in vrijheid of de concentratiekamp-economie van Stalin?

Is ons streven naar economische ordening en planning een poging om de Stalinistische duivel uit te drijven door de „staats-socialistische” Beëlzebub-Hein Vos??

Het is zaak, dit tegen-argument van het „staats-socialisme” iets ernstiger te nemen dan de beide vorige. Al moet ik vooraf zeggen, dat wij het lied en de wijs al vele jaren kennen. Werd niet in 1885 door „Patrimonium” intrekking van het onnozele kindernetje van Van Houten geëist, omdat men daarin een staats-socialistische inbreuk op de rechten en plichten van de ouders zag?

Maar al wordt dan door velen het staats-socialistische schrikbeeld gehanteerd uit onwil en bij gebreke aan werkelijke argumenten, wij van onze kant, hebben er geen enkele behoefte aan, de staatstaak meer uit te breiden dan voor een verstandige ordening en leiding van het economische en sociale leven onvermijdelijk is. Wij zijn geen staatsvergoders, al doen wij evenmin mee aan het verdacht maken en naar beneden halen van onze democratische staat, zijn instellingen en zijn ambtenaren. Dat late men liever over aan de communisten, die nu eenmaal van nature de ondermijners van onze democratische staat zijn.

Bij de ordening en leiding van ons sociaal-economische leven is bemoeiing van de staat en zijn organen onmisbaar. Zij betekent in den regel de inperking van de absolute vrijheid van weinigen, zoals het Plan zegt, terwille van grotere vrijheid en meer ontplooiingsmogelijkheden der velen.

Wij zijn daarbij niet blind voor de gevaren van verstarring en bureaucratie. En daarom willen wij, waar dat mogelijk is, decentralisatie en ruimte voor eigen verantwoordelijkheid voor organisaties en personen. Maar wij hebben ervaren, tot welke afschuwelijke toestanden de volledige vrijheid leidde en leiden moest. De Nederlandse arbeidersklasse draagt de littenken van deze toestanden nog op lichaam en ziel. Wie zich daar nimmer in verdiepte, zal nooit de gevoelens van wrok en wantrouwen kunnen doorgronden, die vandaag nog het doen en laten van grote groepen onzer arbeidersbevolking beïnvloeden. Die gevoelens, steeds

weer aangeblazen door de Burgerrecht-uitbarstingen van sommige ondernemers en kleinburgers, kunnen slechts worden overwonnen door het scheppen van meer bestaanszekerheid voor allen. Het zijn geen klassenstrijd-ideologieën, die klassenhaat en wantrouwen in het leven houden. Het is de bittere ervaring van de hardwerkende kleine man, die ondanks zijn streven en ploeteren bij crisis en werkloosheid, bij verschuivingen in de structuur van het economische leven en bij ongeval en invaliditeit de bestaansmogelijkheden van zijn gezin en de toekomst van zijn kinderen onmiddellijk bedreigd ziet. Zolang werknemers en kleine zelfstandigen door die gevoelens van vrees en wrok worden beheerst zullen zij niet tot volledige en harmonische ontplooiing komen. Zolang zullen zij zich ook niet volkomen kunnen geven aan hun taak in het economische leven. De levensonzekerheid, in plaats van een prikkel te zijn tot uiterste inspanning, is veeleer een rem. Zij werkt verlamdend en kweekt défaitisten. Nog niet zo lang geleden hield het N.V.V. twee streekcongressen in het noorden van het land, in gebieden, waar reeds tientallen jaren werkloosheid, structurele werkloosheid heerst. Als bestaansonzekerheid een prikkel en een stimulans was, dan zou in oostelijk Friesland, in oostelijk Groningen en in de werkloosheidsgebieden van Drente de energie er af moeten spatten. Ieder, die deze gebieden en hun bevolking kent, weet, dat het tegendeel het geval is. En was er ooit zoveel slapheid, lamelendigheid en onmacht als in de tweede helft van de 19de eeuw in Nederland, toen de bestaansonzekerheid voor de arbeiders 100 % was?

Pas als een redelijke zekerheid bestaat, dat inspanning en vakkennis en toewijding ook werkelijk een behoorlijk bestaan en toekomstmogelijkheden voor de kinderen waarborgen, zal een maximale prestatie verwacht mogen worden. Wie Uwer heeft er ooit iets van bemerkt, dat de afschuwelijke onzekerheden, waarin onze jeugd thans leeft, haar tot uiterste inspanning prikkelen? Brengen de onzekerheid of men in de volgende tien of vijftien jaar een eigen woning kan krijgen, de dreiging van een derde wereldoorlog, de onzekere economische vooruitzichten de jeugd niet veeleer tot dadenloosheid, tot het genieten van de dag van heden en tot een stemming van „het geeft toch allemaal niets”? Onjuist natuurlijk!! Maar men kan van de gemiddelde mens niet het boven-menselijke verlangen. Een samenleving, die nog altijd gelooft in de „homo economicus”, dat is in de mens, die alleen maar handelt onder de prikkel van het economisch eigenbelang, kan van jonge mensen niet verlangen, dat zij zich zullen inspannen, als dat eigenbelang geen redelijk-zekere kansen op bevrediging heeft. Alleen een zedelijk en maatschappelijk ideaal kan in zulke omstandigheden de mensen nog inspireren tot inspanning en toewijding. De concretisering van zulk een ideaal geeft ons Plan. Het is geen Plan, getekend in wit en zwart. Onze beweging is volwassen geworden en de arbeidersklasse mét haar. Wij durven de werkelijkheid in al haar gecompliceerdheid en tegenstrijdigheid aan. Wij hebben die werkelijkheid ontleed, maar wij blijven bij die ontleding niet stilstaan. Wij durven het aan, een weg te tekenen voor de toekomst. Een weg naar meer bestaanszekerheid en meer sociale gerechtigheid en meer maatschappelijke verantwoordelijkheid. En met dit Plan in de hand, gaat de roepstem van dit congres in de eerste plaats uit naar de jeugd van Nederland om alle défaitisme en lauwheid te laten varen en te vechten voor haar eigen toekomst!!

Nog één argument, dat tegen ordening en leiding van het sociaal-economische leven wordt aangevoerd, heb ik te bespreken. Het is zeker het meest zakelijke argument. Het is niet van principiële aard, doch beroept zich op de technische onmogelijkheid om ordenend in te grijpen. Het wordt vooral door onze tegenwoordige Minister van Economische Zaken met bekwaamheid en vasthoudendheid gehanteerd. Hij zegt — en velen zeggen het hem na — ik heb geen bezwaar tegen een zekere beheersing van het economisch gebeuren. Maar ik kan dat — een noodtoestand daargelaten — slechts doen met globale, met indirecte middelen. En ik streef er daarbij naar, zoveel mogelijk de economische activiteit geheel vrij te laten. Rechtstreeks en gedetailleerd ingrijpen is technisch en praktisch veelal onmogelijk of levert meer nadelen dan voordelen op. Deze discussie heeft al vele malen in het parlementaire debat een rol gespeeld. Bij de prijsbeheersing, bij de investeringsbeperking en laatstelijk weer bij de productiviteitsnota.

Het is ondoenlijk, harten en nieren van zijn tegenstanders te proeven. Of afwijzing van rechtstreeks en gedetailleerd ordenend ingrijpen door minister Van den Brink uitsluitend gegrond is op zijn overtuiging, dat dit in de praktijk onmogelijk zal blijken, of wel, dat een algemene tegenzin tegen overheidsbemoeïing hem parten speelt, is moeilijk te zeggen. Vast staat wel, dat velen, die die in beginsel van overheidsingrijpen in het economische leven niets willen weten, zich achter deze bewindsman verschansen en hem onmatig bewieroken.

Ons Plan toont geen voorkeur, noch voor directe, noch voor indirecte contrôles. Het wenst slechts doeltreffend ingrijpen, overal daar, waar de „vrije economie” duidelijk te kort schiet om het algemeen welzijn tot zijn recht te doen komen en bestaanszekerheid te scheppen. In sommige gevallen zal toepassing van globale middelen, zoals belastingheffing of geldpolitieke maatregelen, het doel kunnen dienen. In andere gevallen zullen rechtstreekse en gedetailleerde maatregelen nodig wezen. Ongetwijfeld vereisen deze directe maatregelen (ook wel physisiek genoemd) vaak meer kennis van zaken, een uitgebreider apparaat en meer medewerking van de belanghebbenden, dan de globale, indirecte maatregelen. Maar daar staat tegenover, dat zij meestal ook effectiever zijn, nauwkeurig dáár ingrijpen, waar dit het meest noodzakelijk is en niet personen en ondernemingen treffen, waarvoor zij niet in de eerste plaats bedoeld zijn. Dat laatste zal bij globale maatregelen wel vaak het geval wezen. De voortschrijding van de sociaal-economische, de bedrijfseconomische, de statistische en de organisatie-wetenschappen, stellen ons zeker in staat ook tot directe, gedetailleerde ingrepen in het bedrijfsleven, daar waar dat nodig is. Waarom zou men trouwens in een afzonderlijke onderneming, ook als zij tot een wereldconcern is uitgegroeid, wel kunnen „plannen” en vooruit zorgen, en in een bedrijfstak niet? Maar het is niet alleen een kwestie van kunnen, het is ook een kwestie van willen. Aan die wil ontbreekt het in Nederland nog in brede kringen, ofschoon de noodzaak van direct en gedetailleerd ingrijpen in een aantal gevallen duidelijk aan de dag treedt.

De bestaanszekerheid, welke wij bedoelen en nastreven omvat dus — dat zal U thans wel duidelijk zijn — veel meer dan alleen maar een uitkering bij ziekte, ongeval of ouderdom. De totstandkoming van de sociale verzekering was een reusachtige schrede voorwaarts. Het was bovendien de overwinning van een be-

ginsel, want het betekende de eerste doorbreking van het puur-kapitalistische systeem van „ieder voor zich en de duvel pakt de laatste”. Maar op de weg naar meer bestaanszekerheid kunnen wij bij sociale verzekeringswetten alleen, niet blijven stilstaan. De sociale verzekeringswetgeving verhoudt zich tot de bestaanszekerheid als aspirine tot de gezondheid. Als er wat gebeurt is het erg prettig, wanneer je ze bij de hand hebt. Maar voorkomen, dat er met je gezondheid wat misgaat, doet aspirine niet. En dat doen de sociale verzekeringswetten slechts tot op zekere hoogte ten opzichte van de bestaanszekerheid.

Waarin bestaat, naar onze opvatting, de grotere bestaanszekerheid, waarnaar wij streven?

Zij omvat in de eerste plaats de zekerheid, een arbeidsplaats te kunnen vinden.

Zij omvat in de tweede plaats de zekerheid voor de verrichte arbeid een redelijke beloning te ontvangen.

Zij omvat in de derde plaats de zekerheid zo goed mogelijk tegen calamiteiten, die het leven zelf van individu of gemeenschap in gevaar kunnen brengen, beschermd te wezen.

En zij omvat in de vierde plaats de zekerheid van hulp, indien ondanks de voorzorgsmaatregelen de gevreesde calamiteiten toch optreden.

Het zal mijn taak zijn over elk van deze vier zekerheden de hoofdgedachten, die in het Plan ontwikkeld zijn, aan U voor te leggen. Jammer genoeg zal ik mij daarbij tot de hoofdgedachten moeten bepalen.

Wat is er nodig om ieder zoveel mogelijk zekerheid te geven, dat hij of zij een geschikte arbeidsplaats zal kunnen vinden?

Bij het zoeken van een antwoord op die vraag, zullen wij er ons steeds van bewust moeten zijn, dat Nederland een naar oppervlakte klein land is, met heel weinig grondstoffen en een relatief zeer grote bevolking, die nog steeds snel groeit en dat in de komende 15 of 20 jaar ook nog wel zal blijven doen.

Nederland kan zijn bevolking niet op het thans bereikte peil voeden, kleden en huisvesten, zonder een zeer omvangrijke invoer. Invoer van voedsel, van grondstoffen, van hulpstoffen, van veevoer en van sommige eindproducten, die wij zelf niet of nog niet produceren. Handhaving en uitbreiding van deze omvangrijke invoer is op den duur slechts mogelijk, wanneer wij tot het bedrag van deze invoer goederen kunnen exporteren of diensten aan het buitenland bewijzen. Diensten in de vorm van scheepvaart, spoorweg- en luchtverkeer, in de vorm van het uitlenen van mensen en kapitalen, in de vorm van commissie- en transitohandel. Aangezien Nederland niet, zoals sommige andere landen, in enigszins betekende mate grondstoffen kan exporteren, moeten wij eindproducten van landbouw, veeteelt, tuinbouw en industrie uitvoeren. Lukt ons dat niet in voldoende mate, doordat de productie van ons agrarisch en industrieel bedrijfsleven zich niet snel genoeg uitbreidt, dan is een inkrimping van onze invoer niet te vermijden. Een geringere invoer van grond- en hulpstoffen betekent echter automatisch, dat onze fabrieken hun werkzaamheden moeten inkrimpen, wat ontslag van personeel tot gevolg moet hebben. Een zeer verbreide opvatting, die in verband

met de tegenwoordige moeilijkheden in textiel-, confectie- en schoenenindustrie thans opnieuw hoogtij viert, is, dat productieverhoging werkloosheid schept. Dat lijkt ook zo voor de hand liggend. Als een bouwwerk afloopt en de patroon heeft geen nieuw werk in het vooruitzicht, dan gaan de arbeiders de straat op. Hoe langer men dan het aflopende karwei rekken kan, hoe langer men zich zelf vrijwaart tegen werkloosheid. Dat lijkt ten minste zo. Maar als velen dit middel toepassen, dan wordt de productie duurder én duurder en dan zou na korte tijd wel blijken, dat wij zo de werkloosheid in het land halen, in plaats van haar te verkleinen. Juist in de huidige omstandigheden moet radicaal worden afgerekend met de populaire misvatting, dat men door langzamer te werken en dus minder te produceren werkgelegenheid zou kunnen behouden. In het wezen van de zaak komt deze gedachte er op neer, dat het slechts om bezigheid zou gaan en niet om productief werk, dat een zo hoog mogelijk economisch rendement oplevert.

Natuurlijk kan men — tijdens een economische crisis als wij in de dertiger jaren beleefd hebben — de nog voorhanden werkgelegenheid beter gelijkelijk over alle werkenden verdelen, bijvoorbeeld door een 40-urenweek, dan dat men een deel 48 uur en de rest niet laat werken. Zelfs kan het dan in bepaalde omstandigheden nodig en nuttig zijn om de lonen bij wijze van koopkrachtinspuiting op het peil van 48 uur te handhaven. Maar men moet wel beseffen, dat dit een noodmaatregel is, een maatregel bovendien, die erop gericht is, om met gebruikmaking van de nog aanwezige reserves in het land, de vicieuze cirkel van koopkrachtvermindering, werkloosheidstoename, weer koopkrachtdaling enz. te doorbreken.

In de tegenwoordige situatie echter, nu wij in het geheel niet met een economische wereldcrisis te maken hebben, zou verlangzaming van de productie en het duurder worden van onze exportproducten heilloze gevolgen voor Nederland hebben.

Opvoering van de productie en van de productiviteit is in de tegenwoordige omstandigheden voor Nederland de eerste voorwaarde om de werkgelegenheid op een zo hoog mogelijk peil te kunnen handhaven.

Uitbreiding van productie betekent bouw van nieuwe industrieën of beter nog uitbreiding van bestaande industrieën. Dat vereist namelijk in den regel minder kapitaal en minder voorbereiding dan de stichting van geheel nieuwe bedrijven. Is dat van zoveel belang? Ja zeker. Men kan — het was één van de bekende stellingen van Wibauts gemeentepolitiek — een gulden maar één keer uitgeven. Wat men besteedt aan het verbruik kan men niet voor investering, voor belegging in industrie-uitbreiding uitgeven. Wat men voor bewapening besteedt, kan niet voor verbruik of voor investering worden aangewend.

Wij zijn — helaas — genoodzaakt enorme bedragen aan bewapening te besteden. Wij willen het verbruik van de grote massa van het volk zoveel mogelijk op peil houden en in de naaste toekomst zelfs, vooral door meer uitgaven op het gebied van de duurzame gebruiksgoederen en van de cultuur mogelijk te maken. Maar dat alles is alleen uitvoerbaar, wanneer de kapitaalstroom voor de uitbreiding van het productie- en verkeersapparaat regelmatig blijft vloeien. Het gaat daarbij niet alleen om uitbreiding van het industriële en verkeersapparaat. Het is evenzeer nodig het bestaande apparaat tot het uiterste te vervolmaken en tot een hoge graad van

efficiëntie op te voeren. Dat is een kwestie van wetenschap en organisatievermogen. Maar ook van samenwerking.

Evenwel zijn ook met de opvoering van de efficiëntie van het bestaande apparaat soms aanzienlijke nieuwe kapitaalsinvesteringen gemoeid. Vervanging of verbetering van bestaande outillage kost evenzeer geld, als wijziging van de inrichting van de fabriek. Gelukkig zijn er ook mogelijkheden tot opvoering van de productie en van de productiviteit, die geen aanzienlijke nieuwe investeringen noodzakelijk maken. Het Plan denkt hierbij niet in de eerste plaats aan maatregelen als tijdelijk overwerk, ploegenarbeid en dergelijke, maar aan interne reorganisatie van de onderneming en van de werk- en productiemethoden, die met weinig of geen kosten een hogere productie mogelijk maken. In de Productiviteitsnota van minister Albregts worden een aantal frappante voorbeelden van zulke de productiviteit verhogende maatregelen genoemd.

Nog groter mogelijkheden dan de verbetering van de interne organisatie der afzonderlijke ondernemingen, biedt waarschijnlijk de zogenaamde externe organisatie. Daarmee bedoelt men de samenwerking tussen, de werkverdeling onder en de spreiding over het land van de onderscheidene ondernemingen in een bedrijfstak. Hier liggen nog grote mogelijkheden tot opvoering van de productie en van de efficiëntie. Onze Nederlandse ondernemingen plegen een te groot aantal modellen, kwaliteiten en variëteiten van een product of zelfs van verschillende producten in één fabriek te maken. Meer specialisatie kan tot goedkoper en ruimer productie leiden. Maar ook normalisatie van de producten biedt grote voordelen. In tweeërlei opzicht. De producten krijgen een veel algemener aanwendbaarheid, kunnen derhalve in groter series en dus met minder kosten per eenheid worden gefabriceerd. Ook de bedrijven, die de genormaliseerde producten als onderdelen verder verwerken of gebruiken, verhogen op deze wijze hun efficiëntie. Het concentreren van de productie op bepaalde standaardmodellen en kwaliteiten biedt gelijksoortige voordelen.

Er is in Nederland met deze methoden al het een en ander bereikt. Maar er kan nog veel meer gedaan worden. Zonder een intensieve voorlichting van de verbruikers en gebruikers, zonder energiek voorgaan van de overheid, voor zover deze zelf als verbruikster van bepaalde artikelen optreedt, zal het echter niet gaan. Waarom moet in ons land elke gemeente of elke provincie zijn eigen model tramwagens, zijn eigen model autobus, zijn eigen model dienstrijwiel hebben? Men is thans bezig de gemeentelijke bouwvoorschriften, die een bonte verscheidenheid vertonen, op een gelijke basis te brengen en men heeft dezer dagen juist in de kranten kunnen lezen, welke enorme besparingen er op dat terrein alleen al mogelijk zijn. Het is echter de grote vraag, of voorlichting van de verbruikers en gebruikers en het voorleggen van mogelijkheden tot specialisatie, standaardisatie en normalisatie aan de particuliere industrieën, verkeersondernemingen enz. genoeg zoden aan de dijk zullen zetten. Veel te veel worden de werkzaamheden van instellingen als bijvoorbeeld de Hoofdc commissie voor de Normalisatie door de practici uit het zakenleven beschouwd als een interessante hobby van efficiëntieingenieurs en organisatiedeskundigen. Men kan alle adviezen en voorstellen rustig naast zich neerleggen. Wat de externe organisatie betreft, is er nog veel minder

dan bij de interne organisatie reden om te verwachten, dat het winstmotief de ondernemers er wel toe zal dwingen om een maximale efficiëntie tot stand te brengen. Dat gebeurt, getuige de Productiviteitsnota van minister Albrechts, die de productiviteitsreserve op tientallen procenten schat, nog niet eens in de afzonderlijke onderneming! Laat staan dan, dat men er op zou kunnen rekenen, dat de externe organisatie wel in orde zou komen, als men maar voldoende wetenschappelijke instituten en adviseurs heeft, die de ideeën produceren. Sanering van bepaalde bedrijfstakken — wat onder omstandigheden zelfs stillegging van bepaalde ondernemingen kan betekenen — zal wel eens nodig zijn om tot een hogere graad van productiviteit te komen. Samenwerking bij de export, uitwisseling van gegevens, een betere spreiding van de industrie over het land, het zijn alles zaken, die men, gelijk de ervaring bewijst, niet uitsluitend aan het private initiatief der ondernemers kan overlaten. En toch liggen hier enorme mogelijkheden om het nationale inkomen te vergroten en dus om onze werkgelegenheid voor de toekomst veilig te stellen. Productiviteitsvergroting is geen hobby, geen modewoord, geen idee-fixe van Amerikanen. Het is de sleutel voor onze toekomst. Geen regering heeft het recht de hantering daarvan aan het persoonlijke inzicht en de goede wil van de ondernemers over te laten. Voorzover de ondernemers willen meewerken, prachtig. Maar als zij niet willen of niet kunnen, dan zal de regering, de hoedster van het algemeen welzijn van ons volk, haar handen niet in onschuld kunnen wassen. Dan zal zij moeten ingrijpen. Een productiewet, een investeringswet en een credietwet zijn daartoe vereist.

Het gaat hierbij om enorme belangen en dus ook om enorme bedragen. In het Plan worden schattingen gegeven aangaande de aantallen arbeidskrachten, die in de komende jaren een plaats in ons bedrijfsleven zullen moeten vinden. Tot 1957 zullen zich jaarlijks ongeveer 40.000 nieuwe arbeidskrachten aanmelden, daarna tot 1962 zullen het er elk jaar 52.000 wezen. In de daarop volgende vijf jaren zelfs 58.000. Bij elkaar driekwart miljoen paar handen, die aan werk en aan een bestaan geholpen moeten worden. Wanneer niet op emigratie van ongeveer 8000 arbeidskrachten jaarlijks gerekend kan worden, dan zou dit aantal nog groter wezen. Wel een bewijs hoezeer onze aandacht ook gericht moet zijn op emigratiebevordering, al zal niemand tegen zijn zin ertoe gebracht mogen worden het land te verlaten.

Meer dan de helft van deze driekwart miljoen nieuwe arbeidskrachten zal in de industrie plaatsingsmogelijkheid moeten vinden. Per arbeidskracht zal een bedrag van gemiddeld f 25.000 nodig zijn voor industrie-uitbreiding, om de vereiste nieuwe werkgelegenheid tot stand te brengen. Zo komt men tot een investeringsbedrag ergens in de buurt van 10 milliard gulden alleen voor de industrie, gezwegen nog van de astronomische bedragen, die nodig zullen zijn om al deze landgenoten ook aan een passende woning te helpen.

Kan het Nederlandse volk deze gigantische bedragen opbrengen? Ja, maar alleen, wanneer wij een gestadig stijgende productie en een gestadig toenemende export tot stand weten te brengen. Het Plan raamt, dat alleen al in het jaar 1955 ruim 3 milliard voor investeringen in industrie, landbouw, verkeer, woningen en voorraden beschikbaar moeten zijn.

Willen wij ons zulk een enorm bedrag kunnen permitteren, zonder het verbruik aan te tasten en zonder aan de geweldige uitgaven voor de defensie te tornen, dan moet de productie in 1955 ongeveer 25% hoger zijn dan zij in 1950 was! Lukt dat, dan zit er zelfs nog enige ruimte in om de uitgaven voor culturele doeleinden en voor duurzame gebruiksgoederen te vergroten.

Dit is een geweldige taak, maar zij is met aller medewerking te volbrengen. Elke mislukking, elke terugslag maakt echter het bereiken van het einddoel buitensporig veel moeilijker. Lukt het in één bepaald jaar niet de voorgenomen productiestijging te halen, dan zal het niet mogelijk zijn, de geraamde investeringen voor dat jaar te doen. Dat wreekt zich dan weer in de productiecijfers van volgende jaren. Of wel, men verricht de „geplande” investeringen toch, maar dan is een daling van het verbruik onvermijdelijk, wat op zijn beurt de arbeidsrust en de stemming onder de werknemers weer beïnvloedt, hetgeen zijn uitwerking op de arbeidsprestatie en de productiviteit niet zal missen. Bovendien veroorzaakt inkrimping van het verbruik zekere werkloosheid in bepaalde bedrijfstakken. Zelfs wanneer het totaalbedrag voor de investeringen wel beschikbaar komt, doch de investeringen in een verkeerde richting geschieden, kan een achterblijven van de productie en een tekort aan werkgelegenheid daarvan het gevolg zijn.

Heel dit ingewikkelde proces, dat als een legkaart in elkaar past, kan men eenvoudig niet aan de vrije beslissingen van de ondernemers, die in de eerste plaats gedreven worden door overwegingen van rentabiliteit van de eigen onderneming, overlaten. De overheid zal zelf een oog in het zeil moeten houden. De overheid zal de oprichting van bedrijfsorganen, waarvoor de wet op de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie het kader geschapen heeft, moeten bevorderen. De overheid zal in afwachting van de oprichting van P.B.O.-organen de totstandkoming van productiviteitscommissies uit ondernemers- en werknemersvertegenwoordigers moeten aanmoedigen en bevorderen. Want zonder de vrijwillige en enthousiaste medewerking van de arbeiders komt men er bij de productiviteitsopvoering niet. En ten slotte zal de overheid als het langs deze weg niet lukt, zelve moeten ingrijpen. De wegen daartoe bespraken wij reeds.

Het is nodig nog iets nader in te gaan op de medewerking der arbeiders aan de opvoering van productie en van efficiëntie. Er leeft in de arbeiderswereld een diep gewortelde angst voor een herhaling van de werkloosheidsgolf van de dertiger jaren. Zelfs de ervaringen van 1940-1945 hebben de afschuwelijke herinnering aan die tijd niet kunnen uitwissen. Drie dingen zijn nodig om de arbeidersbevolking tot hartelijke medewerking aan de productiviteitsverhoging te bewegen. Ten eerste zal zij in enigerlei vorm haar aandeel in de opbrengst der productiviteitsverbetering moeten krijgen. Ik kom daarop straks terug.

In de tweede plaats is het nodig, dat de opvoering van de productiviteit, voorzover deze met uitsfoting van arbeidskrachten gepaard gaat, in bedrijfstakken, waar reeds werkloosheid van enige betekenis bestaat, wordt gereguleerd, in verband met de opnemingsmogelijkheid in andere bedrijfstakken. Dit is bij een planmatige leiding van de investeringen beter mogelijk dan in de tegenwoordige omstandigheden. Maatregelen van omscholing en wachtgeldregelingen zullen voor rekening

van de rationaliserende ondernemingen moeten komen. Men kan ook in bedrijfstakken, die met een tijdelijke teruggang van de bedrijvigheid te kampen hebben, tot werktijdverkorting overgaan. En ten slotte zal de invoering van de Wachtgeld- en Werkloosheidsverzekering op 1 Juli 1952, alsmede een wettelijke bescherming tegen onrechtmatig en onnodig ontslag de arbeiders de zekerheid moeten geven, dat de gevolgen van eventueel toch nog ontstane werkloosheid niet in hoofdzaak op hen zullen worden afgewenteld. Zo en zo alleen, zal men onder de werknemers de juiste stemming en de vereiste mentaliteit voor medewerking aan de productiviteitsverhoging kunnen aankweken.

Het is nodig steeds weer duidelijk te zeggen, dat de tegenwoordige stand van zaken met de werkgelegenheid volkomen verschillend is van die der dertiger jaren. Ik wil daarop ook in dit congres nog eens de nadruk leggen. De werkloosheid, welke zich momenteel in Nederland voordoet, is van tweeërlei aard. Aan de ene kant zijn er afzetmoeilijkheden in de industrieën van textiel, schoenen en huisraad. Deze werkloosheid is een gevolg van het wegvallen van een stuk koopkracht sedert de laatste loonronde en van het verdwijnen van de inhaalvraag, die sedert de bevrijding heeft bestaan. Bovendien hebben velen, die zich dat konden veroorloven, in het begin van dit jaar meer textiel, meer schoenen enz. gekocht, dan zij strikt nodig hadden, uit vrees voor nog verdergaande prijsstijgingen. Wij hebben hier dus voor een deel met een verschijnsel van voorbijgaande aard te doen. En voorzover de koopkrachtdaling van meer permanente aard zal blijken, zullen wellicht straks militaire orders de vrijgekomen productiecapaciteit opeisen.

De moeilijkheden in de bouwnijverheid zijn eveneens van incidentele aard. Er is hier geen sprake van afzetmoeilijkheden ten gevolge van het wegvallen van koopkracht. Voorlopig zijn de omstandigheden op de woningmarkt nog wel zo nijpend, dat velen bereid zijn, ook zeer hoge huurprijzen te betalen, zelfs als zij daarvoor andere behoeften onbevredigd zouden moeten laten. Bij de bouwnijverheid schort het echter aan de kapitaalvoorziening. De tegenwoordige pogingen om de woningbouw nog zoveel mogelijk op gang te houden, hebben voor een zo goedkoop mogelijke woningproductie en een redelijke verdeling van het beschikbare bouwvolume over het land, funeste gevolgen gehad. Het Plan wijst de weg ter oplossing van de thans bestaande moeilijkheden. Het wil een andere verdeling van het bouwvolume tussen de zogenaamde vrije bouw, de premie-bouw en de woningwetbouw. De percentages zijn resp. op 10, 25 en 65 gesteld. Bij de huidige huurhoogte is geen rendabele bouw mogelijk. Een woning is echter een zo primaire levensbehoefte, dat op grond dáárvan het bouwen niet mag worden stopgezet. Geleidelijk zal het huurpeil echter moeten worden aangepast aan het niveau, waarop bouw- en exploitatiekosten zich, naar verwacht, zullen stabiliseren. Huurverschillen tussen voor- en na-oorlogse woningen van gelijke kwaliteit zullen dan moeten verdwijnen. Daardoor zal de eigenaren van vooroorlogse woningen een onverdiend voordeel in de schoot vallen, dat door de overheid via belastingheffing grotendeels kan worden afgeroomd. Met de opbrengst van deze belasting zou de woningbouw in de toekomst voor een deel gefinancierd kunnen worden. De rest van het niet-rendabele gedeelte van de bouwkosten der nieuwe woningwet-woningen wil het Plan uit de algemene rijksmiddelen putten. Het deel van de bouwkosten,

dat wel rendabel is, dat wil zeggen, dat een normale rente opbrengt, kan de overheid lenen op de kapitaalmarkt.

Natuurlijk zou de huurstijging loonmaatregelen en verhoging van sociale uitkeringen tot gevolg moeten hebben. Indien men huren en lonen daarbij stevig genoeg in de hand weet te houden, zodat geen algemene en ten dele ongemotiveerde opwaartse prijsbeweging uit de huur- en loonstijging voortvloeit, dan behoeft de uitvoering van deze maatregelen geen groot nadeel te ondervinden. Of men de hoge bouwkosten door huurverhoging dan wel, gelijk thans geschiedt, door belastingheffing financiert, maakt voor de totale economie van ons land weinig verschil.

✓ Nog een andere soort van werkloosheid kennen wij thans in Nederland, maar die is niet van vandaag of gisteren. In bepaalde streken van ons land woekert de werkloosheid al jarenlang en vreet aan de geestelijke en lichamelijke gezondheid van de bewoners. Er zijn in de wereld vele achtergebleven of onderontwikkelde gebieden. Maar wij hebben ze in Nederland ook. In oostelijk Friesland, in Oost Groningen, in Drente, in Noord-Holland, in Brabant en Limburg. Een wetsontwerp ligt thans bij de Kamer, dat de middelen moet verschaffen om deze gebieden open te leggen. Om wegen en kanalen aan te leggen en te verbeteren, om bruggen te vervangen en industrieterreinen aan te leggen en van accommodatie te voorzien.

Het is voor mij de vraag, of het tempo der openlegging, in het wetsontwerp voorzien, hoog genoeg is. Wat eerder over de industrialisatie en over de overheids-taak daarbij gezegd werd, geldt ook en zelfs in de eerste plaats voor deze „achtergebleven” gebieden.

In de sigarenindustrie zijn de moeilijkheden hoogstwaarschijnlijk van blijvende aard. Er is daar een verschuiving in de rookgewoonten. Er worden meer sigaretten en minder sigaren gerookt. Met bepaalde maatregelen op het gebied van de accijnsheffing zou men de moeilijkheden misschien iets kunnen verzachten, maar op den duur zal een omschakeling niet uit kunnen blijven, als de tegenwoordige wijzigingen in de rookgewoonten zich handhaven en verder doorzetten.

Dit staat in ieder geval vast: de werkloosheid, die er thans in ons land is, heeft niets van doen met een algemene economische inzinking, gelijk deze in de dertiger jaren de hele wereld teisterde. Van een economische crisis is thans in de wereld geen sprake. Wij zullen dit steeds en steeds weer met nadruk aan de werknemers moeten zeggen, want de vrees voor een herhaling van de dertiger jaren werkt verlamvend en speelt het extremisme in de kaart.

Helaas kunnen wij er niet bij zeggen, dat een herhaling van de crisis, die in 1929 losbarstte, in de toekomst geheel uitgesloten is. Wij kunnen dat *nog* niet zeggen, al is het een feit, dat de opvattingen op het gebied van crisis- en werkloosheidsbestrijding zich alom in de wereld aanzienlijk gewijzigd hebben. Toen de S.D.A.P. destijds met haar eerste Plan van de Arbeid kwam, waarin een politiek van koopkrachtvergroting ter overwinning van de depressie werd voorgesteld, heette dat in het schatrijke Nederland dier dagen „pot verteren”. Men zwoer bij de gave gulden en de zuinige huismoeder. Het bleek een zuinigheid, die de wijsheid bedroog. Woytinski berekende destijds, dat de wereldcrisis der dertiger jaren de mensheid op een verlies van 149–176 milliard gouddollars is komen te staan. Dat is ruw genomen ongeveer hetzelfde bedrag, dat de eerste wereldoorlog kostte.

De ervaringen van die vreselijke jaren zijn niet zonder uitwerking gebleven. Vrij algemeen wordt thans in de wereld de gedachte aanvaard, dat de regeringen de plicht en de mogelijkheid hebben om door een daarop gerichte monetaire politiek, investeringspolitiek en belastingpolitiek het ontstaan van een algemene crisis te voorkomen. Ons Plan sluit zich hierbij aan. Voorkomen is beter dan genezen!

Niet alle crisiswerkloosheid is binnen onze nationale grenzen te keren. Een internationale economische inzinking zou onontkoombaar onze exportbedrijven treffen. Het is lang niet zeker, dat de *nationale* maatregelen, die zonder twijfel in tal van landen genomen zouden worden wanneer een omslag in de conjunctuur zich zou aankondigen, volledig doel zullen treffen. Hier ligt een taak voor onze socialistische Internationale! Een taak van studie en actie, een taak, die nu, in de bewapenings-hausse welke wij beleven, minder urgent lijkt. Een nieuwe economische wereldcrisis is echter een zo afschuwelijke dreiging, dat nu reeds internationale maatregelen en lichamen moeten worden voorbereid.

In de Economische en Sociale Raad van de U.N.O. is bovendien de vraag in studie genomen, wat er gebeuren moet, indien onverhoopt toch verschijnselen, die op een algemene economische inzinking duiden, mochten optreden. Elke regering, zo luidde de conclusie van een Commissie, waarvan economen met wereldnaam deel uitmaakten, moet een door haar aanvaarde norm, ten aanzien van het toelaatbare werkloosheidspercentage bekend maken. Een zeker percentage overgangs- en seizoenswerkloosheid is altijd onvermijdelijk. Stijgt de werkloosheid in enig land boven dit toelaatbare percentage, dan zou automatisch een program van openbare werken, overheidsinvesteringen en koopkrachtverruiming in werking moeten treden. Vanzelfsprekend kan dat alleen maar, wanneer men de openbare werken tijdig voorbereid heeft. Reeds heeft de Nederlandse regering deze voorbereiding ter hand genomen, al vragen wij ons af of dit in de vereiste omvang en met de nodige voortvarendheid en doelmatigheid geschiedt.

Zo zou aan de Nederlandse werknemer een redelijke garantie gegeven kunnen worden, dat hij door mede te werken aan de productiviteitsverhoging, die voor ons land een levensvoorwaarde is, zich zelf en zijn gezin niet blootstelt aan langdurige werkloosheid. Zo en zo alleen, kan de Nederlandse arbeider ongevoelig gemaakt worden voor de doortrapte communistische agitatie tegen allerlei maatregelen, die de productiviteit stimuleren. Een doortrapte agitatie, want achter het IJzeren Gordijn weten ze met die productiviteitsverhoging wel raad. Dáár is het al stukloon en tariefpremies en stachanow-gejakker, wat de klok slaat. Men past daarbij systemen toe, die hier 30 jaar geleden al niet meer geaccepteerd zouden zijn door de arbeiders. Cumulatieve tariefbetaling wordt zeer veel toegepast. 20 pct meer productie levert dan bijvoorbeeld 30 of 40 pct meer loon op. De prestatie-normen worden bepaald naar de uitzonderlijke prestaties van zogenaamde stoot-arbeiders. Zeer karige rantsoenen met daarnaast de mogelijkheid om legaal op de vrije markt bij te kopen, leggen de hongerzweep over de arbeiders. En een simpel protest tegen deze uitbuiting ter wille van de oorlogsvoorbereiding en de welstand van een kleine groep staats-, partij- en bedrijfsfunctionarissen, is voldoende om een aanklacht

wegens „sabotage” uit te lokken. De gevolgen van zulk een beschuldiging zijn te bekend, dan dat ik er nog verder over zou behoeven te spreken. In één van de talrijke correctiekampen eindigen honderdduizenden van zulke saboteurs, die dachten, dat er achter het IJzeren Gordijn een socialistische samenleving werd opgebouwd, hun ellendig bestaan.

Evenwel, hoe huichelachtig het verzet der communisten *hier* tegen opvoering van de productiviteit ook moge zijn, wij moeten wel weten, dat zij daarbij appelleren aan gevoelens van vrees en achterdocht, die, al te begrijpelijk overigens, in de Nederlandse arbeiderswereld leven. Slechts een vastberaden plan-politiek zou die gevoelens kunnen wegnemen en de arbeiders evenzeer bereid kunnen maken tot hartelijke medewerking aan de productiviteitsopvoering als ongevoelig voor het gefluit van de communistische vogelaar.

De grote investeringen, welke onafwijsbaar noodzakelijk zullen wezen voor het verzekeren van de toekomstige werkgelegenheid dwingen tot het binnen de perken houden van het verbruik. Hier raken wij aan, wat ik straks de tweede zekerheid noemde. De zekerheid namelijk, dat men voor de verrichte arbeid een redelijke beloning ontvangen zal. Een absolute zekerheid is hier evenmin te geven als ten opzichte van de werkgelegenheid. Wat een redelijke beloning is en hoe groot de zekerheid zijn kan, dat men deze beloning ook ontvangt, dient naar de economische omstandigheden van het ogenblik en naar de aard van de verrichte prestatie te worden beoordeeld. Wanneer de aard van de prestatie onder andere bestaat in het op zich nemen van zekere risico's, zoals bij de zelfstandige beoefenaren van een beroep of bedrijf het geval is, dan zal de zekerheid natuurlijk minder groot kunnen zijn, dan bijvoorbeeld bij loonarbeiders het geval wezen kan. Dan zal men de zekerheid van een redelijke beloning vooral moeten zoeken in een sanering van de desbetreffende bedrijfstak, in een verbetering van de vakbekwaamheid en de credietwaardigheid, in het constant houden van de koopkracht der grote massa en in sommige gevallen in het geven in enigerlei vorm van minimum-prijsgaranties. Ik mag, wat deze aangelegenheid betreft, wel verwijzen naar het Middenstandsprogram van onze Partij. Het gaat ons niet om uitschakeling of liquidatie van de middenstand. Op den duur echter zal de middenstand zich slechts kunnen handhaven, wanneer hij zijn diensten aan de samenleving op efficiënte wijze verricht. Er is, gelijk in het Plan wordt geconstateerd, tusseh 1930 en 1950 al enige verbetering opgetreden, maar vooral in de distributiebedrijven liggen nog grote mogelijkheden om tot belangrijke kostenbesparingen te komen. Kostenbesparing wil zeggen: lagere prijzen voor de consument en een redelijk inkomen voor de middenstander. De georganiseerde middenstand zal aan deze pogingen kunnen meewerken, al kan de ordenende hand van de Overheid bij deze pogingen zeker niet worden gemist.

De zekerheid, dat hij een redelijke beloning voor zijn arbeid ontvangen zal, vindt de werknemer in de thans gevoerde loonpolitiek. Voor niet minder dan 82 pct van alle werknemers gelden thans verbindend verklaarde c.a.o.'s of bindende loonregelingen. Aan de ondulbaar lage lonen van voor 1939 op het platteland is goeddeels een einde gemaakt. Het rapport-Kruijt opent perspectieven voor een uiteindelijk gelijktrekken van de geldlonen in de stad en op het platteland, omdat de

factoren, die thans nog een verschil in geldloon rechtvaardigen, de huishuur en de consumptiestimulering, hoogstwaarschijnlijk steeds meer van hun betekenis zullen verliezen. Maar men realiseere zich wel, dat het slechts mogelijk zal wezen, deze en andere ontwikkelingen in de hand te houden bij onverkorte handhaving van de geleide loonpolitiek. Een politiek, die tegenwoordig wat in een kwade reuk staat, geloof ik. Van verschillende kanten wordt aangedrongen op meer „ruimte” in de loonpolitiek. Ik beweer, dat er in de tegenwoordige loonpolitiek ruimte is voor prestatie-beloning, zodat de loonpolitiek in het algemeen geen sta-in-de-weg behoeft te zijn voor opvoering van de productiviteit. Bij wijze van voorbeeld moge hier nog genoemd worden de deze zomer geschapen mogelijkheid om voor jonge arbeiders, die een vak willen gaan leren, iets hogere loonnormen te hanteren.

Wat vele voorstanders van meer vrijheid echter willen is, dat er meer gelegenheid komt voor individuele afwijking van de loonnormen, los van enig systeem van prestatie-beloning. Dat nu acht ik funest voor de geleide loonpolitiek. Wie enige stenen uit het gebouw van ons huidige loonsysteem loswrikt, ondermijnt het gehele stelsel. En als de geleide loonpolitiek eenmaal ter ziele is, dan mist de overheid ook in deze sector elke greep op de inkomensontwikkeling. Er zijn er heel wat in Nederland, die graag die kant uit willen. Als de geleide loonpolitiek aan de kant is, dan is er, zo denken zij, te minder aanleiding en rechtvaardiging voor de overheid om zich ook in de andere sectoren van de inkomensverdeling te mengen. Ons Plan echter stelt, dat de overheid zich wel met de inkomensverdeling moet bezighouden. Via de belastingen lukt dat maar zeer ten dele, omdat er voor sommige groepen altijd mogelijkheden bestaan tot afwenteling van hogere lasten. Een rechtstreekse beïnvloeding via loonpolitiek, prijspolitiek, dividendpolitiek enz. kan daarom bepaald niet gemist worden. Uit overwegingen van sociale rechtvaardigheid niet. Maar ook niet uit overwegingen van productiviteitsverhoging, die een levensnoodzakelijkheid voor ons land is.

De cijfers, welke onlangs over de inkomensverdeling sedert 1947 bekend gemaakt zijn, Den Uyl sprak er in ander verband reeds over, hebben de bereidheid bij de werknemers om zich voor de opvoering van de productiviteit in te spannen, bepaald niet vergroot. Vandaar ook, dat het noodzakelijk is, nu de grotere productie niet voor verbruik kan worden aangewend, doch grotendeels voor investeringen moet dienen, de arbeiders in enigerlei vorm een aandeel in die investeringen te geven. *Ik verwijz naar het N.V.V.-Plan.* Behoud van een geleide loonpolitiek behoeft natuurlijk niet te betekenen, dat wij de huidige *inhoud* van de geleide loonpolitiek te allen tijde ongewijzigd moeten handhaven. Er wordt reeds gewerkt aan een verfijning van de normen door middel van werkclassificatie. Het is verder de vraag, of men het algemene loonniveau wel zo strikt op hetzelfde peil kan houden, als de laatste tijd gebeurd is. Niet alleen de productiviteit stijgt, doch door de ontwikkeling van wetenschap en techniek groeien ook de behoeften. Wie daaraan door een gelijkblijvend reëel loonpeil, niet kan voldoen, voelt dit als een relatieve verarming. De salarissen van sommige hoger-gekwalificeerde groepen zijn sterk ten achter geraakt en daaraan zal wat gedaan moeten worden. Het kan nodig worden, voor bepaalde beroepen wijziging in de loonnormen aan te brengen, ten einde voldoende arbeidskrachten voor die beroepen aan te trekken. Bij een vrije beroepskeuze, die het Plan

voorop stelt, kan dat onvermijdelijk zijn, al zal een goede voorlichting wellicht van nog groter invloed wezen.

Het Plan erkent, dat bij de inkomensverdeling aan het behoefte-element aandacht moet worden geschonken. Dit kan echter beter via kinderbijslagverzekering, belastingaftrek, schoolgeldvrijdom en dergelijke, geregeld worden, dan rechtstreeks in de loonpolitiek. Ook deze maatregelen mogen er echter nooit toe leiden, dat het verband tussen beloning en prestatie te los wordt. Dat strijdt niet alleen met het rechtvaardigheidsgevoel, doch ook met de noodzaak om voldoende prikkels tot het leveren van een zo goed mogelijke prestatie in stand te houden.

De derde vorm van sociale zekerheid is de bescherming tegen calamiteiten. In ruim verband zou men daartoe ook de bescherming tegen een vijandelijke inval en tegen het uitbreken van burgeroorlogen en revolutionaire woelingen kunnen rekenen. Deze gebeurlijkheden werpen immers elke bestaanszekerheid grondig ondersteboven. Ook van deze kant bezien dienen dus rechtvaardige inkomensverdeling, volledige werkgelegenheid, opvoering van de productie en sociale verzekering de zekerheid van bestaan van *ons allen* en niet alleen van hen, die er onmiddellijk bij gebaat zijn. Deze maatregelen versterken het sociale en politieke front, waarop de strijd althans tegen de Nederlandse dictatuur-aanhangers moet worden gevoerd. De anderhalf milliard, die wij gedurende vier jaren in het militaire apparaat moeten steken, kunnen in deze zin eveneens als een bijdrage tot onze bestaanszekerheid worden beschouwd.

Er zijn behalve rampen als oorlog en burgeroorlog ook calamiteiten, die het individu kunnen treffen en die elke bestaanszekerheid volledig verloren doen gaan. Ongeval, ziekte, werkloosheid, dood van ouders of verzorgers, invaliditeit en nog veel meer akeligheden. Alle maatregelen, welke genomen kunnen worden om deze calamiteiten te voorkomen, om het herstel van de slachtoffers tot stand te brengen of om de financiële nadelen zo goed mogelijk voor hen op te vangen, liggen ongetwijfeld ook op de weg naar de bestaanszekerheid.

Aangaande de preventieve taak, welke hier ligt, vindt u in het Plan uitvoerige beschouwingen over de „sociale” of „maatschappelijke” zorg. Een werkerterrein, dat vroeger te veel door de socialistische beweging is verwaarloosd. Men meende toen, alle verbetering van maatschappelijke hervormingen en collectieve maatregelen te mogen verwachten. Naarmate deze tot stand kwamen en ons inzicht werd verdiept, bleek wel, dat er veel individuele moeilijkheden, veel persoonlijke nood te lenigen blijft. Overheid en particulieren kunnen hier in nauwe samenwerking een groot werk van menselijkheid verrichten. Steeds meer vrijwilligers, ook uit onze kring, voelen zich tot dit werk aangetrokken. Zij zullen in het Plan een goede leidraad vinden. Hetzelfde geldt voor het zo belangrijke terrein van de kindbescherming.

In de gezondheidszorg, waaraan het Plan ettelijke bladzijden wijdt, steekt een preventief element, dat misschien nog te weinig de aandacht heeft gehad in ons land, althans vergeleken met de enorme inspanning en de enorme uitgaven, die men zich getroost heeft om zieken en ongevalsgetroffenen te genezen. Het Nederlandse volk behoort blijkens de cijfers tot de gezondste volkeren ter wereld, en dat in een land met zo'n klimaat! De vraag is, of door nog meer aandacht te besteden aan de voorzorg en door het opbouwen van een minder versnipperde efficiëntere organisatie

hetzelfde of nog beter resultaat niet te verkrijgen zou zijn met veel minder inspanning en kosten. Zo ergens, dan wenst ons Plan hier aan het particuliere initiatief volledig ruimte te laten. Ook al omdat het hier veelal een particulier initiatief betreft, dat op de spontane bereidheid tot helpen en niet op winstmotieven is gebaseerd.

Tot de voorzorg behoort ook nog een stuk van onze arbeidswetgeving, dat helaas in het Plan op die plaats niet te vinden is. De Arbeidswet met zijn bepalingen aangaande arbeidstijd, rusttijden, licht en lucht en hygiëne in de bedrijven. De Veiligheidswet, de Stuwadoorswet, en allerlei preventieve bepalingen uit onze sociale verzekeringswetten. Zij leiden merkwaardig genoeg een bijna vergeten bestaan in ons vaderland, hoewel er honderden ambtenaren zijn, die hier in dienst van de bestaanszekerheid, een prachtige taak verrichten. Ik kon niet nalaten hen bij deze gelegenheid eens naar voren te halen.

En dan ten slotte de sociale verzekering. De zorg dus, dat een werknemer, soms ook een zelfstandige, wanneer hij door de calamiteit van ziekte, ongeval, werkloosheid, invaliditeit of ouderdom getroffen wordt, niet al te zeer onder de financiële gevolgen van deze calamiteit gebukt behoeft te gaan.

Dit is dus de vierde zuil, waarop de bestaanszekerheid moet rusten. Helaas kan ik hierover niet veel meer zeggen. Dat is ook niet nodig, omdat door de Partij enige belangrijke rapporten zullen worden uitgebracht betreffende het ziekenfondswezen en de sociale verzekering. Bovendien verscheen het vorig jaar het rapport over de uitvoeringsorganisatie van de sociale verzekering. Daarin wordt het standpunt van de Partij aangaande dit zo gevoelige punt duidelijk geformuleerd. Ik kan de verleiding nauwelijks weerstaan om op een congres, waar zoveel over productiviteitsverhoging en efficiency gesproken wordt, uitvoerig op dit rapport in te gaan. In ons land lijkt het wel eens of men de uitvoeringsorganen der sociale verzekering opgebouwd heeft naar de bekende zinspreuk: „waarom zouden wij het eenvoudig doen, als het ook ingewikkeld kan?” Het verrichten van de meest eenvoudige administratieve handelingen houdt volgens sommigen ten nauwste verband met 's mensen diepste levensovertuiging. Onze opvatting is, dat werknemers, werkgevers en gemeenschap tezamen het beleid van de sociale verzekering moeten bepalen. De administratieve uitvoering echter, dient op de goedkoopste, dat is op de eenvoudigste en meest overzichtelijke wijze te worden geregeld. Elke cent, die te veel aan administratie wordt besteed, gaat verloren voor de sociale zekerheid zelve. Wij wensen de verantwoordelijkheid voor de hoogte der uitkeringen aan overheid en bedrijfsleven te laten, maar de kleur van de gebruikte postzegels en de tekst der formulieren interesseren ons niet.

Ik heb geen behoefte hier geleerd te doen of te schijnen. Het begrip „sociale verzekering” moet hier echter even ter sprake komen, niet om de wetenschappelijk-juridische kanten, die er aan zitten, maar van wege de betekenis voor de practijk. Het is van betekenis, dat het Plan, in navolging van pg. Levenbach, het sociale verzekeringsbegrip een eigen inhoud heeft durven geven. Alle historische sentimenten zijn ter zijde gesteld. Levenbach trok het sociale verzekeringsbegrip uit de individualistische sfeer in de sociale. Wat betekent dit voor de practische politiek van vandaag? Aan het dogma, dat de manier van premieheffing en -betaling be-

slissend zou zijn voor het antwoord op de vraag of een bepaalde voorziening een verzekering is of niet, is daardoor een einde gemaakt. Zó konden mannen van wetenschap, o.a. ook uit k.v.p.-kringen, aanvaarden, dat een sociale voorziening tot de sociale verzekering kan worden gerekend, ook al vindt de premieheffing door middel van de belastingen plaats. Voorwaarde is slechts, dat uit de aldus verkregen middelen een apart fonds wordt gevormd, ter financiering van de beoogde voorziening. Dat ook de practici in het sociale leven deze stelling aanvaarden, blijkt uit het Plan van de Raad van Vakcentralen in zake de toekomstige ouderdomsverzekering. Hierdoor is aan de verlamme tegenstellingen, die zo lang op dit gebied hebben bestaan, een gelukkig einde gekomen. Het Plan stelt zich vierkant achter de denkbeelden van de Raad van Vakcentralen. Een verplicht volkspensioen voor ieder en een bedrijfspensioen voor alle werknemers met de mogelijkheid van vrijwillige deelneming door zelfstandigen.

Niet elke arbeidersverzekering komt voor een dergelijke omzetting in een volksverzekering in aanmerking. Wel echter de ziekenfondsverzekering en de kinderbijslag. Aan de ellende der vrijwillige ziekenfondsverzekering is alleen door een volksverzekering een einde te maken. Daarom moet het die richting uit! De gezondheid van de kleine zelfstandige en zijn gezin is ons evenveel waard als die van de arbeider en zijn gezin!

Een diepgaande studie zal door de Partij moeten worden gemaakt van de vraag, of ook de invaliditeitsverzekering voor omzetting in een volksverzekering in aanmerking komt.

De gezinszorg, die in de huidige vorm nog voorkomt onder het hoofdstukje betreffende de maatschappelijke zorg, zou ook een onderwerp van volksverzekering kunnen zijn, met behoud vanzelfsprekend van de uitvoering door naar levensbeschouwing gedifferentieerde organisaties. Het wordt eindelijk eens tijd, de huisvrouw in het middelpunt der sociale politiek te plaatsen. Bij ziekte heeft de huisvrouw en heeft ook haar gezin meer baat bij een goed opgeleide gezinsverzorgster dan aan een Gezinsraad, hoe geleerd ook samengesteld. Wat het ziekgeld is voor de man, is de gezinsverzorging voor de zieke huisvrouw. Vandaar ons pleidooi voor een het gehele volk omvattende verzekering op dit terrein.

Partijgenoten! Meer bestaanszekerheid is voor ons niet het een en het al. De levensstijl van een volk, de onderlinge menselijke waardering, de menselijke verhoudingen in het bedrijf, worden er niet of nauwelijks door geraakt. Maar de zekerheid, dat in een wereld vol politieke dreiging, het menselijk-mogelijke wordt gedaan om de „gewone man”, althans de dreiging van brodeloosheid te besparen en zijn kinderen een kans op wat eenvoudig mensengeluk te geven, zou een enorme stap voorwaarts betekenen. Niet alleen materieel, maar ook geestelijk-zedelijk.

In het boek onzer vaderlandse geschiedenis wordt meer dan één eeuw aangeduid door een begrip. Zal deze eeuw later heten de eeuw der losgeslagen, niet meer te beheersen, technische krachten, de Eeuw van de Atoombom? Of zal het de Eeuw van de Gewone Man zijn?

De strijd daarover is nog niet uitgestreden. In die strijd is ons Plan een wapen. Partijgenoten, gebruikt dit wapen!!!

CULTUUR EN GEMEENSCHAP

Het was voor mij een grote verrassing, toen ik enkele dagen geleden dit prachtige boek op mijn tafel vond. Ik had als lid van de Plancommissie de laatste voorbereidingen en de afwerking van dit Plan niet meer kunnen meemaken. Ik had alleen maar gezien: hoofdstukken en paragrafen en eerste edities en tweede edities en ik had ze alle vergaard in een portefeuille. Het was een omvangrijke bundel stukken geworden. Nu was de bundel tot een boek geworden, een keurig gedrukt boek, waaraan drukkers en zettters en binders hun uiterste krachten hebben besteed, een boek met een sprekende titel. Maar er was meer. Die bundel hoofdstukken was tot een geheel geworden, tot een eenheid.

Zo moet het gaan met arbeiders, die werken in een fabriek van motorrijtuigen. Ieder draagt zijn onderdeel bij; sommigen werken aan de carrosserie, anderen aan de motor en aan het eind staat dan plotseling de auto glimmend voor hen, een eenheid; er is stijl in, de wagen loopt en geeft geluid en deskundigen luisteren of het zuiver klinkt.

Nu is het mijn onderwerp om tot u te spreken over cultuur en gemeenschap. Dat is toevalligerwijze ook de titel van één van de hoofdstukken, nl. van hoofdstuk XIII, van het Plan. Maar ik zie dat niet als een onderdeel, ik zie het als een aspect van dat ene grote geheel, van die eenheid, die het Plan is. De stof voor mijn inleiding van vanmorgen zit overal, dit boek in zijn totaliteit gaat over cultuur en gemeenschap, het geeft een perspectief van de socialistische cultuur.

Naar een nieuwe cultuur-phase

Ik vind in dit boek twee dingen.

Een afwijzing van een voorbijgegangene cultuurphase en ik vind er in een blik op nieuwe mogelijkheden. Ik vind er in een „neen”, krachtig en duidelijk uitgesproken; ik vind er in een „ja”, even beslist naar voren gebracht.

Ik vind er vooreerst in een „neen” tegen het *rationalisme* van een vorige cultuurperiode, het rationalisme, dat het geestelijk beeld van de 19e eeuw in zulk een belangrijke mate heeft gestempeld, dat ons gebracht heeft de alleenheerschappij van de menselijke rede over alle levenssferen, strevend naar een kennen, dat gebaseerd is op logische overwegingen en gronden, een handelen, dat zal zijn bewust en weloverwogen, een denken, dat zal zijn rechtlijnig en planmatig.

Onder de invloed van dit rationalisme ontstond in de wetenschap en in de maatschappijbeschuwing een voorkeur voor de analyse der verschijnselen boven de synthese, een grote mate van belangstelling voor details zonder begrip voor het geheel.

In onze geschiedenisbeschrijving is het beeld verloren gegaan. U kent de studie van Romein over het verguisde beeld van onze nationale vrijheidsstrijd. In de medische wetenschap ging de mens verloren. Hij viel in stukjes en beetjes uiteen, die alle door specialisten worden verzorgd. De samenleving werd gezien als een zandhoop van enkelingen, zich gedragend naar sociologische wetten en dit rationalisme ontnam de mens het besef voor levenswaarden, die boven het redelijk vatbare en formuleerbare uitgaan. Het erkent slechts een stuk van de menselijke persoonlijkheid, het loochent het meest wezenlijke. Het drong niet door tot de werkelijke achtergronden van ons zijn.

Het blijkt nog overal in ons schoolwezen, met zijn nadruk op de intellectuele vorming, waarin het verstand primair is, terwijl het lichamelijke, het aesthetische en het driftleven worden verwaarloosd. Ik zeg niet dat dit overal zo is, en dat er geen vernieuwing is, ik zeg alleen, dat u die invloed nog overal terug kunt vinden in ons schoolwezen. U ziet de analytische tendentie in het oplossen van alle schoolkennis in afzonderlijke vakken; aan elk van die vakken wordt een nauwkeurig afgebakende tijdsperiode besteed.

Nu gaat dit Plan uit van een ander mensbeeld. Er is hier in dit Plan voortdurend het besef, dat ons inzicht en ons begrip en ons kennen de mensheid slechts op weg kunnen helpen. Op blz. 16 lees ik: „De weg naar vergroting van de vrijheid, die in het Plan gewezen wordt, is de weg, waarlangs de voorwaarden groeien en de mogelijkheden ontstaan tot rijker menselijke ontplooiing en een hechter gemeenschapsband. Er is niet de aanspraak in gelegen, dat langs deze weg het geluk aan de mens wordt gebracht.”

Wat hier voor ons ligt is niet het logisch sluitend systeem, geen poging om alles in kwantiteiten uit te drukken en als algebraïsche formules op te lossen. Het is, zoals onze voorzitter zei, „vrij van zelfverzekerdheid”. Het is open voor het ondoorgrondelijke, voor het niet-beheersbare, er is een weten, dat niet alles in onze macht is, omdat de mens nog iets anders is dan een berekenbare grootheid en de maatschappij nog iets meer dan een ingenieuze machine.

Er wordt een tweede „neen” gesproken, een zeer duidelijk „neen” tegen het *kapitalisme*. Het kapitalisme, dat feitelijk niet anders is geweest dan het rationalisme, doorgetrokken op het gebied van de volkshuishouding. Er wordt hier „neen” gezegd tegen de gezindheid, die dit kapitalisme heeft gekregen. Die gezindheid, die gekenschetst wordt door dat winststreven in beginsel onbegrensd en voorwaardelijk. Een „onverantwoordelijke houding”, die wordt uitgedrukt in de zinsnede: Elk voor zich en God voor allen, en waarop wij gisteren een variatie hebben gehoord van Suurhoff: Elk voor zich en de duvel pakt de laatste.

Het andere kenmerk is het overheersen van de economische doelmatigheid. De levensstijl van het kapitalisme heeft de eigen waarde van de dingen ondergraven. Alles werd middel tot winst. De arbeid werd van een zaak, waarin de persoonlijk-

heid zich uitdrukt en uitleeft, een bijdrage tot de cultuur, verlaagd tot een middel van bestaan. De natuur, de kunst, de wetenschap, zij worden niet langer gewaardeerd om zich zelf maar om het profijt. Dat moet je soms plotseling treffen. Ik werd het me zelf bewust toen ik eens op een mooie dag in de natuur wandelde en dacht: op dit punt zou je een restaurant kunnen vestigen, daar kun je geld mee verdienen. Een andere keer werd het mij duidelijk toen ik hoorde van een vioolbouwer, die alleen verkocht aan liefhebbers. Zoiets past immers niet in ons cultuurbeeld.

Welnu, dit Plan gaat uit van een andere visie op onze volkshuishouding. Waar het kapitalisme zegt: winst, daar zegt het Plan: dienst. Zelfstandigheid, zo staat in het stuk over de middenstand, is een waarde, ook voor de gemeenschap, maar dit belang verkeert in zijn tegendeel, indien, wat al te vaak het geval is, het dienstmotief niet op de voorgrond staat. „Dan betekent de zelfstandigheid veelal niet meer dan een benepenheid en kleurloosheid. Zodra de zelfstandigheid een doel in zichzelf wordt of zich in haar doelstelling van de maatschappij afwendt, bijv. uit een verengd winstmotief, verliest zij haar maatschappelijke waarde.” (blz. 244). Die gedachte vindt men door het gehele Plan: niet winst, maar dienst.

Het derde „neen” dat het Plan spreekt is het „neen” tegen het *individualisme* van een vorige cultuurperiode. Het individualisme, waardoor de mensen, die met elkaar moesten leven, náást elkaar kwamen te vereenzamen. Wij zijn in deze periode nauwer aan elkaar verbonden dan in enige voorafgegane periode van de cultuurgeschiedenis. Wij zijn meer van elkaar afhankelijk dan ooit het geval is geweest. Maar wij zijn minder met elkaar verbonden. Er is geen onderlinge samenhang en de samenbindende, bezielende gedachte is in onze samenleving verloren gegaan. Krachten in de maatschappij vielen uiteen, zij werden ontbonden in duizenden stukken en de mens leeft temidden van vele onpersoonlijke machten, die geen samenhang meer vertonen. Het economische werd een ding apart en de politiek dreigt een doel in zichzelf te worden; de wetenschap verloor haar relatie tot de samenleving, totdat de mens haar plotseling weer ontdekt. Ik kwam een paar jaar geleden in Amerika en men had daar aan de atoombom gezien, dat het najagen van de wetenschap zonder dat men weet welke de consequenties voor de samenleving kunnen zijn, onverantwoord is en sprak veel over de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de natuurkundige. De godsdienst werd een zaak voor de Zondag alleen. Ontelbaar zijn de ontwortelden in onze samenleving, wier eenzaamheid werd uitgedrukt door Marsman, toen hij zei: „Geen god of maatschappij die mijn bestaan betreft in een bezielde verband.”

Het Plan gaat uit van een andere visie op de samenleving. Het ziet haar als een innerlijk samenhangend geheel en het cement, dat die samenleving verbindt is de verantwoordelijkheid. Telkens weer treedt dit woord op. Het is het kernbegrip van het socialistische mensbeeld, verantwoordelijkheid en gemeenschap. Er is geen mens en geen groep en geen instelling en geen menselijk streven, dat zijn eigen weg kan gaan, want het is alles opgenomen in een zinvolle, vanuit een bepaalde idee geboren en voortgestuwde, totaliteit.

Zo is er driemaal „neen”: tegen het rationalisme; tegen het kapitalisme, en tegen het individualisme.

En er is driemaal „ja”: voor een voller mensbeeld; voor een op dienst gerichte volkshuishouding; voor een maatschappij, die een gemeenschap is.

Dat zijn de rode lijnen van dit Plan en daarin streeft dit Plan in zijn geheel naar een heroriëntering van onze cultuur. Er wordt in het derde deel in aparte hoofdstukken gesproken over de ontwikkeling van de mens, de ontplooiing van de mens en de zorg voor de mens, maar zij staan niet apart. Want daarover gaat het steeds en overal. Dit Plan is een poging tot een ander, een opnieuw denken van de maatschappij. Zoals er in de geschiedenis gezocht wordt naar een samenvattende visie, — misschien kennen sommigen van u het werk van Toynbee, waar hij een grote lijn in het beeld van de geschiedenis tracht te ontwikkelen — en zoals bijv. in de geneeskunde de mens weer wordt ontdekt en gezien, dat het niet is alleen maar lichaam of alleen maar geest, maar geest en lichaam samen, zo is ook hier getracht de samenleving niet in stukjes maar als een totaliteit te zien. Het staat zo goed uitgedrukt op blz. 16: „Het is noodzakelijk dat wij een nieuw zintuig ontwikkelen voor de waarneming van de onderlinge samenhang van de maatschappelijke verschijnselen en dat de verschillende groepen van een volk de maatregelen, die op uiteenlopende gebieden worden genomen en voorgesteld, gaan zien in haar onderlinge verstrengeling.”

Dat is de kerngedachte van dit Plan, de sleutel, waardoor u toegang kunt krijgen tot de betekenis van dit vraagstuk.

Economische voorwaarden voor culturele ontwikkeling

Er staat in deel III van dit Plan, dat het tracht de weg te wijzen naar de opbouw van een in de gemeenschap verweven cultuur. Daarbij wordt onder cultuur verstaan het geheel van geestelijke waarden en producten, de cultuur-overdracht in en buiten de school, om de recreatie, de wetenschap en de kunst (blz. 256).

Mijn eerste opmerking daarover is, dat het niet toevallig is, dat dit deel III is. Eerst worden besproken de economische aspecten, de productie en de welvaart. De ontplooiing van het hoger geestelijk leven van een volk vraagt een economisch fundament. Wanneer er op cultuur-gebied in deze na-oorlogse jaren zo weinig vaart is en zoveel matheid, dan heeft dat zonder twijfel allerlei geestelijke oorzaken, maar dan moet het toch ook wel samenhangen met de druk en de onzekerheid in de economische sfeer. Een volk, dat de zekerheid van een maatschappelijk bestaan bedreigd voelt, zal zich ook cultureel geremd voelen.

Het economische is de voorwaarde voor de opbloei in de cultuur. Dat vinden we heel duidelijk uitgedrukt in een paar staatjes op blz. 122 en 123, die weergeven de besteding in 1950 en het voorgestelde program der besteding in 1955.

Nu vraag ik slechts uw aandacht voor twee cijfers, nl. het cijfer voor onderwijs in 1950, waar ik een bedrag van 560 miljoen zie, terwijl ik voor 1955 een bedrag van 800 miljoen voor onderwijs en cultuurdiensten vind. Er staat achter: verhoging t.o.v. 1950 in procenten: 43 %. U ziet, dat hier centraal het onderwijs en de cultuurdiensten gezien worden. Als u het lijstje verder nagaat is er maar één post, die er boven uit gaat en dat is die voor het militaire apparaat.

Maar er is hier achter dit alles de veronderstelling, dat de stijging van ons nationale product 25 %, d.w.z. van 17½ milliard tot 22 milliard, zal zijn!

Het rapport zegt ter toelichting van dit belangrijke geraamde accrès voor het onderwijs en de culturele diensten: „Daar liggen de grote tekorten in ons volksleven, daar zijn het dringendst voorzieningen nodig om gelijkheid van kansen tot ontplooiing van kennen en kunnen voor een ieder te verzekeren.” (blz. 124).

Maar dit perspectief kan alleen in vervulling gaan, zo lezen wij, als de overheid de geleide economie durft hanteren en ten aanzien van de vermogensverhoudingen, productie en arbeidsverhoudingen en inkomensverdeling de weg opgaat, welke in de voorafgaande hoofdstukken geschetst is. Het is slechts mogelijk als de productiviteit met kracht wordt opgevoerd.

Culturele voorwaarden voor economische ontwikkeling

Nu is het merkwaardig dat er niet slechts zijn economische voorwaarden voor de ontplooiing van het culturele leven maar ook — en daar wil ik bijzonder de nadruk op leggen — culturele voorwaarden voor ontplooiing van het economische. De opbouw van een socialistische economie is gebonden aan wijzigingen in de culturele sfeer. Er zijn geestelijke veranderingen nodig, zal onze volkshuishouding de gestalte krijgen, die in dit Plan is uitgestippeld.

Wij lezen daar telkens van. Wij lezen daarvan als het gaat over de ondernemers, wanneer gesproken wordt van de eigenzinnigheid en de schotjesgeest, waardoor het Nederlandse bedrijfsleven beneden het peil blijft, dat te bereiken zou zijn bij „een ruimhartige coördinatie-mentaliteit en doorstroming van denkbeelden.” (blz. 69). Nodig is, zo staat elders, een „intensieve samenwerking naar binnen en naar buiten” (blz. 76) en een loyaal medewerken aan door de gemeenschap gestelde taken.

Als het gaat om de werknemers wordt gezegd, dat er moet komen een groter besef van verantwoordelijkheid en een gevoel voor vrijwillige samenwerking.

Voor economische opbouw is geestelijke hervorming nodig. De socialistische maatschappij veronderstelt een ander persoonlijkheidstype dan de liberale samenleving. Het zal de taak zijn van het schoolwezen en van de vrije jeugdvorming en van het grote werk van de vorming van volwassenen om dit persoonlijkheidstype te helpen kweken. Het liberalisme geloofde in de werking van het vrije spel der krachten. U kent de uitspraak: ieder kent zijn eigen belang, ieder zoekt zijn eigen belang, ieder weet zijn eigen belang het best te behartigen. Het persoonlijktype dat bij dit stelsel behoort is dat van de individualistische strijder, van de man, die zijn belangen weet door te zetten. Het socialisme kan slechts gebouwd worden met mensen, die verder kijken dan hun eigen belang, die zich rekenschap geven van de verderliggende consequenties van hun daden, die zich verantwoordelijk weten voor het gemene welzijn, die weten te werken in een team.

Het lijkt vooralsnog gemakkelijker om op te voeden in de geest van het liberalisme. Het is gemakkelijk om de mens te prikkelen tot zelfhandhaving, tot het zoeken van zichzelf, dan mensen op te voeden, die acht slaan op het geheel en op de belangen van de groep, op het welzijn van de gemeenschap. Dat laatste vraagt beter inzicht en beter uitzicht, het vraagt zelftucht en het vraagt vrijwillige ondergeschikking aan het meer-omvattende belang.

Toch is dit essentieel. Wij lezen in het Plan telkens: als het niet vrijwillig gaat moet de overheid maar regelen. Maar de Romeinen hebben reeds gezegd: Wat

betekenen wetten zonder zeden? Het is slechts in beperkte mate mogelijk van bovenaf te regelen, als van onderop niet wordt begrepen en aanvaard. Op blz. 37 zegt het Plan: elke maatschappelijke organisatie is gedoemd in bureaucratie en centralisme te ontaarden, wanneer de vermaatschappelijking niet van onderen af wordt gevoed. Wat zouden lonen- en prijzen-, productie- en deviezenregelingen niet gemakkelijker en goedkoper uit te voeren zijn, wanneer de bevolking maar iets meer verantwoordelijkheid had. Daarom is de hervorming van opvoeding en onderwijs zo essentieel. Er is thans in ons schoolonderwijs nog te veel afschijsel van die strijd om het bestaan, die het liberalisme heeft verheerlijkt. Van die gedachte van de overleving van de sterkste, welke Darwin heeft waargenomen. Op blz. 284 staat dan ook nog eens uitdrukkelijk, hoe het systeem van cijfers en van overgang weinig menselijks meer heeft en dat het examen is een bestaansstrijd in het klein, met het gevoel van eigenwaarde als inzet.

Om die reden is het socialisme ten nauwste betrokken bij alle streven tot *vernieuwing van het onderwijs* en het is wezenlijk voor de toekomst van het socialisme, dat onderwijsmethoden worden ontwikkeld, die op persoonlijk initiatief enerzijds maar op samenwerking anderzijds zijn ingesteld. Daarom is ook een stelselmatige volksvoorlichting, een volksvoorlichting, zoals het kabinet-Schermerhorn het heeft aangevat en sedertdien is afgebroken, essentieel. Een voorlichting, zoals wij die hebben gekregen in een bijzonder aardig boekje over de Staatsbegroting 1952. Ik heb mij er over verbaasd, dat men bijv. in India voorlichting kan geven op een wijze, die hier niet mogelijk schijnt te zijn. Daarom is het ook nodig het streven van de jeugdbeweging en van de volkshogescholen, waar leiding en samenwerking, waar democratisch overleg wordt aangekweekt, tot het uiterste te steunen. Er is geen gezonde economie mogelijk zonder een vernieuwing van de opvoeding. Gestreefd moet worden naar een opvoeding, die de mens leert zich in te stellen op de nieuwe tijd, die de mens leert van het leven te leren, die in plaats van het statische weten streeft naar het dynamische kunnen.

Maar zoals er verandering van opvoeding nodig is, zo zal ook geen doelmatige volkshuishouding mogelijk zijn zonder *een welgerichte opleiding*. Als er in het hoofdstuk over de arbeidsverhoudingen gesproken wordt van een overschatting van de administratieve of hoofdarbeiders ten koste van de handarbeiders, dan vraag ik mij af of onze opleiding daaraan ook schuld draagt. Ik heb met grote belangstelling een bepaalde passage in de onderwijsnota van minister Rutten gelezen. Deze nota is een poging om ons onderwijs als een geheel te zien. Dat is sedert v. d. Ende in het begin van de 19e eeuw niet voorgekomen. Ik lees in deze nota dat enige infiltratie van de techniek in het algemeen vormend onderwijs zeker voor de mannelijke jeugd noodzakelijk is geworden. Ik geloof dat als dit geschiedt de kans bestaat, dat leerlingen, die nu ten onrechte een toekomst trachten op te bouwen langs een zuiver theoretische schoolopleiding, de smaak en de waardering voor het technische beroep zullen leren kennen tot geluk van henzelf en van hun ouders en van de maatschappij. Misschien zal de overall het dan wel van de witte board gaan winnen.

Een meer bewuste planning van de opleiding is dringend noodzakelijk. Men spreekt in het economische deel van het rapport over goede en minder goede

investeringen in de industrie. Ik durf u de verzekering geven, dat de foute investeringen van het kostbaarste goed dat wij hebben — onze menselijke mogelijkheden — fantastisch groot zijn. Tussen opleiding en behoefte is nauwelijks enige coördinatie. Ik durf zeggen dat de planning van ons schoolapparaat urgent is.

Ik heb gezegd: geen gezonde economie zonder andere opvoeding, geen gezonde economie zonder andere opleiding en bewuste planning daarvan, ik voeg er aan toe: *geen gezonde economie zonder onderzoek.*

Er wordt in het rapport gesproken over de betekenis van het natuurwetenschappelijk onderzoek. In de technische sfeer gaat de vooruitgang meer en meer samenhangen met het toegepast en zuiver wetenschappelijk onderzoek. Nu staat op blz. 67 een passage, waar er op gewezen wordt, dat het particuliere bedrijfsleven lang niet op alle punten in staat is voor voldoende hulpmiddelen te zorgen, nu de kosten van het onderzoek hand over hand toenemen. Slechts de allergrootste concerns kunnen eigen ontwikkelingsonderzoek bekostigen. Er wordt terecht op gewezen, dat ons land op dit stuk ver ten achter blijft bij wat in Engeland wordt gepresteerd, ook als men rekening houdt met het verschil in grootte van het nationale inkomen.

Maar niet alleen het technisch natuurwetenschappelijk onderzoek is nodig: Ik zie als zeer grote noodzakelijkheid ook de ontwikkeling van het sociaal- en geesteswetenschappelijk onderzoek. De menselijke betrekkingen in ons productie-apparaat zijn even belangrijk als technische hulpmiddelen. De vragen van mens—mens, groep—groep, zijn van essentiële betekenis voor de productiviteit. Ik zou nog wel eens willen zien op welke wijze de productie meer wordt bevorderd, door inschakeling van een vernuftige machine of door verbetering van het menselijk samenwerkingsapparaat. Er bestaat zekere twijfel ten aanzien van de mogelijkheid van vooruitgang op dit punt, maar het buitenland, dat ons op dit gebied ver vooruit is, heeft aangetoond, dat het gedrag van mensen in veel grotere mate beïnvloedbaar en regelbaar is dan wij vroeger hebben gemeend. Er zijn tal van andere gebieden, waarop het sociaal onderzoek het economisch leven kan dienen. Het is niet toevallig, dat sociologen, sociografen en psychologen in opdracht van grote ondernemingen werkzaam zijn.

Zo veronderstelt de vernieuwing van het economische een gewijzigde aanpak in het culturele.

Om een voller leven

Maar dit Plan is rijker en voller dan hetgeen tot dusverre over economisch leven enerzijds en cultureel leven anderzijds naar voren werd gebracht. Als het niet verder ging zou het de levenssfeer van rationalisme, kapitalisme en individualisme nog maar zeer ten dele te boven zijn gekomen. Het was de zwakte van het rationalisme, dat het de mens inkapselde in de nuttigheidsgedachte. Benjamin Franklin staat bij mij in een slecht blaadje, niet omdat hij de bliksemafleider heeft uitgevonden, maar omdat hij tevens heeft uitgedacht, dat tijd geld is. Hij was de man, die altijd met iets nuttigs bezig wilde zijn. Natuurlijk weet ik wel dat ook hij tolk van zijn tijd was, een tijd, die de prestatie verhief boven het zijn.

Het Plan weet, dat de mens meer is dan de werker. Het kapitalisme leidde tot

een ontstellende leegte van het levensgevoel. Ik denk hierbij aan het boek van Kellerman „Der Tunnel”, waarin aan het slot van de held van het verhaal wordt gezegd:

„Hij, de schepper van de tunnel, was tot zijn slaaf geworden. Zijn brein kende geen andere gedachtenassociaties meer dan machines, wagentypes, stations, apparaten, getallen en paardekrachten. Bijna alle menselijke gevoelens waren in hem afgestompt. Slechts één vriend had hij, dat was Lloyd. Zij brachten dikwijls de avonden samen door. Daar zaten ze dan in hun leunstoelen en . . . zwegen.” Zij hadden elkaar niets te zeggen.

Dit Plan stelt de persoon in zijn volle ontplooiing centraal. Het individualisme leidde tot ontbinding der gemeenschapsvormen en tot vereenzaming van de mens. Het Plan erkent de woorden van Gorter: „Dit is het wat de mensen te allen tijd hoopten en zochten, om zich weg te geven aan elkaar liefdevol en toch daarneven zich te houden: de hoogste zaligheid.”

Vandaar in dit Rapport de grote nadruk op de *gelijkheid van kansen* tot menselijke ontplooiing. Deze heeft haar economische waarde. Zij is een noodzakelijke bijdrage tot de welvaart. Wij moeten van onze mensen maken wat er van te maken is. Wij zijn arm aan grondstoffen, maar rijk aan jeugd, aan mannen en vrouwen met karakter en intellect. Maar, ook al zouden wij nu alle werkers hebben, die nodig zijn, zolang er mensen in hun ontplooiing tekort komen, omdat de weg voor hen afgesloten is, zullen wij onze strijd voor gerechtigheid ten aanzien van het culturele bezit moeten voortzetten.

Vandaar ook die hunkering naar een *rijker levensgevoel*, die allerwege uit het Plan spreekt. Het gaat er niet om meer vrije tijd te scheppen als dit een geestelijk lege tijd dreigt te worden. Het heeft geen zin om mensen goede woningen te geven, wanneer deze innerlijk leeg blijven. Het heeft op zichzelf geen zin bezit te geven, want de mens wordt niet rijker door goederen alleen. Daarom lezen wij in het Plan, dat de socialistische beweging, die zelf geen antwoord kan geven op de diepste levensvragen wel „de volledige mogelijkheid tot beleving, verering en getuigenis op het stuk van geloofsovertuiging en levensbeschouwing. . . . (moet) waarborgen en steunen.”

Vandaar ook die behoefte om de *kunst* opnieuw haar plaats in de samenleving te geven. Immers met de religie heeft ook de kunst haar functie in de maatschappij voor een groot stuk verloren. Wij zijn daardoor verschaald, want de kunst brengt in het leven van degenen, die haar ervaren, een geestelijke vervulling en verrijking, die haar betekenis in zichzelf dragen maar die maatschappelijk zo hoog plegen te worden aangeslagen, dat de geschiedenis de perioden van op- en neergang van de beschaving naar het kunstleven pleegt te bepalen.

De kunst is een mensvormende kracht van onmetelijke betekenis; zij ontwikkelt de zintuigelijke waarneming, de verbeeldingskracht, de bewegingen van het gevoelsleven en het verstand. De kunst kweekt levendigheid van de geest, oorspronkelijkheid, spontaneiteit, menselijkheid, scheppend vermogen en onafhankelijkheid. Zij openbaart aan wie zich met haar bezighoudt, telkens nieuwe kanten van het menselijk wezen, vreugde en smart, idealen en mislukkingen, liefde en haat. De kunst plaatst zich midden in onze samenleving met monumenten, waarnaar

onze bewondering kan uitgaan. Zij onderhoudt het gevoel van menselijke waarde en waardigheid en dient de religieuze beleving, de nationale samenwerking en de ontmoeting der volken.

Daarom pleit het Plan er voor de kunst haar plaats in de samenleving te hergeven, ter verrijking van de levens der mensen. Ik ben er dankbaar voor van Vos te hebben gehoord, dat de dwaasheid van een gedicht hem even dierbaar is als cijfers van de statistiek.

Tegenover het groepsindividualisme stelt dit plan de noodzaak van een *dieper gemeenschapsbeleving*. Het ontkent niet de waarde van het individuele en loochent niet de noodzaak van de verbijzondering, niemand wil de vlakke egaliteit van een totalitair stelsel, zoals wij dat hebben leren kennen in een dieptepunt van onze historie. De bladzijden 258 en 259 van het Plan moet men wel zó lezen, dat onze Partij met de doorbraak toch nog iets meer heeft bedoeld dan een zaak van politieke opportuniteit, dan het brengen van nieuwe groepen onder de vaan van het socialisme. Het ging om een verdiept begrip van de tolerantie. Men streefde er naar, dat iets meer zou worden gedaan dan alle groepen in ons volk elk zijn eigen vrijheid laten, waarbij zij zich opsluiten in de bomvrije kazematten van hun levens- en wereldbeschouwing. Wanneer dit voortgaat valt Nederland in drie volken uiteen.

De gedachte van de doorbraak is het besef van samen te staan in de branding van een nieuwe tijd en de zekerheid, dat de bomvrije geestelijke schuilkelders niet bestand zullen zijn tegen deze veranderende tijdgeest. Zij ontsproot uit de noodzaak om samen te zoeken naar en te strijden voor een nieuwe cultuur.

Wij hebben met de doorbraak niet alleen neutraliteit bedoeld maar een creatieve ontmoeting, waarbij het gesprek gaande blijft, men zich aan elkander geeft en bereid is naar elkander te luisteren: „zich weg te geven aan elkaar liefdevol en toch daarneven zich te houden.”

Cultuurvernieuwing wordt slechts in diepe solidariteit van alle groepen van ons volk gewonnen.

In al deze aspecten: de begeerte naar volmenselijke ontplooiing voor allen met aanduiding van de voorwaarden daartoe, de hunkering naar rijkere levensgevoel en het wijzen van de wegen, die daarheen leiden, het verlangen naar levend en levenwekkend contact tussen stromingen en richtingen, opent het Plan perspectief.

In een tijd van kort-zicht op cultureel gebied geeft het Plan een uitzicht, dat geen openbaring is, maar ik ben er zeer dankbaar voor, dat mijn partij dit opbrengt!

De eeuw van de gewone man

Ik hoop, dat ik u iets heb doen zien van het cultuurbeeld, dat het Plan naar voren brengt. Juist nu ik het heb trachten te stellen tegen de achtergrond van dat ener vorige periode. Het Plan stelt dit alles niet in abstracto, maar laat het uitmonden in de sociologische werkelijkheid van vandaag. Suurhoff heeft gevraagd: Hoe zal deze 20ste eeuw later worden genoemd? Toen zag ik in gedachten vroegere eeuwen voor mij met hun uiteenlopende mensidealen: de eeuw der Grieken, de schone naar evenwicht zoekende, kunstzinnige mens; de Romeinse burger: regeerder, wetgever, krijgsman; de Middeleeuwen met de ridder als drager van

de hoofse cultuur en de clericus, die heiligheid en kennis verenigt; daarna de allesomvattende mens van de Renaissance, en ten slotte de 19e eeuwse burger als drager van de kapitalistische geest.

Wat zal er nu volgen? Zal men met Suurhoff straks zeggen, dat dit de „eeuw van de gewone man” is? Ik meen hierop bevestigend te kunnen antwoorden.

In de gehele geschiedenis is de gewone man er nooit aan te pas gekomen. Wij lezen heel weinig over hem in de geschiedenisboeken, Hij leefde in de schaduw van het gebeuren, dat door hem werd aanvaard en geduld. Tot de nieuwe tijd aanbreekt en de „slapers werden wakker geroepen, want de nood was groot”. Vandaag loopt de geschiedenis over de gewone man. Hij is de beslissende factor geworden. In de economie wordt hij met zorg omgeven, in de politiek heeft hij de volle belangstelling der staatslieden; in het sociale vlak is men bekommerd om zijn bestaanszekerheid; maar hoe staat het nu met hem op cultureel gebied?

Tot voor kort was cultuur het bezit der élite, zij bestond alleen voor een zeer kleine groep. Het essentiële nieuwe van deze tijd is, dat de gewone man zijn plaats zoekt in de wereld van het geestelijk genieten en beleven. De vraag is: wat treft hij aan bij zijn intrede in die wereld? Het Plan zegt: „grote gevaren” (blz. 257). Het schetst hier, hoe vroeger arbeids-, leef- en geloofsgemeenschappen nauw met elkaar verweven waren en bepaalde cultuurkenmerken gemeen hadden. Thans is er een ontbindingsproces gaande, waardoor alles wordt aangetast, zowel geloofs- en gezinsgemeenschap, als ook de arbeidsgemeenschap. Op blz. 250 besluit het Rapport hierover als volgt:

„Zo ontwikkelde zich in een maatschappij, die sterk gemechaniseerd en steeds meer gecompliceerd werd, een proces van vereenzaming en verwarring, waarbij de mens steeds meer van zijn oude gemeenschappen kwam los te staan en die gemeenschappen, voor zover aanwezig, geen harmonische eenheid, geen eigen levensstijl meer toonden.”

De beslissende vraag is: zal de gewone man meedoen in het culturele gebeuren als massa, d.i. zelf niets, maar machtig als deel van de collectiviteit. Of zal er voor hem plaats zijn als mens. Er zijn enorme krachten aan het werk, die dreigen ons allen tot massa te maken. Daar is de beïnvloeding door pers, radio en film, waarvan een geweldige vorming en tendentie tot uniformiteit uitgaat. Wij denken allen voor een deel zoals de krant het ziet, waarbij ik niet de hoofdartikelen bedoel, maar het nieuws. Veel mensen, vooral de jongeren, worden in hun levensstijl beïnvloed door de film. Wij worden allen door de reclame beïnvloed. In de Amerikaanse tijdschriften vinden wij de types van de hartelijke huisvrouw, het liefvallige meisje, de mooie jongen, de stoere zakenman, de menslievende zieleherder. Vroeger werden de mensen gevormd door de roman, thans gaat men leven volgens het plaatje. Het massaal beleven van sportmanifestaties zie ik als een moderne vorm van religie. Het is toch immers het levensspel, dat zich daar op het groene veld voltrekt: zo worstelen wij allen met het lot. Hier schiet er een voorwaarts en de ander blijft achter, hier staat er een buitenspel en daar wordt een strafschoep genomen. Zo jagen wij allen naar het levensdoel en worstelen voor de goal. Als er een doelpunt wordt gemaakt, dan weten wij dat het mogelijk is er te komen, en het veld juicht, voldaan over de gewonnen strijd.

Is deze massalisering de toekomst van de gewone man? Aanhangers van de totalitaire staten zeggen: ja. Zij geven hem brood en spelen en voeden hem met leuzen en leerstellingen.

Het Plan zegt: neen. Het ziet de mens als van oneindige waarde en weet, dat het onze taak is om de mens te redden uit de massa. Het stelt — ook voor de gewone man — het ideaal van de vrijheid, het verantwoordelijk zelf bepalen van het eigen bestaan, de mogelijkheid om eigen leven te richten.

Dat ideaal vinden wij overal.

In de *vrijheid van consumptie*. Wanneer men zegt: er wordt in arbeiderswijken zooveel meer wittebrood gegeten dan in middenstandsbuurten en de banketbakker heeft er zoveel groter afzet, dan moet men begrijpen wat het betekent voor mensen, die in een gedwongen sfeer leven, om zich op zo'n klein gebied eens te kunnen uitleven.

Er wordt verder gepleit voor *vrijheidsbelevenis in de arbeid*. Als enkeling moet men in een groep verantwoordelijkheid dragen en medewerken aan de beslissingen, welke voor een geordend verloop van de werkzaamheden nodig zijn.

Er wordt gepleit voor *gedeeltelijk onderwijs aan de rijpere jeugd*, terwijl voor toelating van de bekwamen tot het hoger onderwijs de eventueel bestaande financiële bezwaren uit de weg moeten worden geruimd.

Verder wordt gezocht naar vormen van vrije tijdsbesteding, die een actief karakter draagt. Op blz. 302 van het Plan wordt hierover gezegd:

„Een cultuur, welke zich baseren wil op mensen, die een persoonlijkheid blijven in een gemeenschap welke zij dienen, en een democratie welke zich baseren wil op burgers, die in vrijheid en verantwoordelijkheid hun mening vormen, kunnen nimmer gediend zijn bij een volstrekt willoze, passieve vrijetijdsbesteding, waarin de mens niet doet, maar ondergaat.”

De gewone man treedt dus binnen in de mooie kamer der samenleving, maar dit gaat met veel problemen gepaard. Vraagstukken van selectie, van leiding en binding in de massa. Over het selectievraagstuk wordt gesproken op blz. 262 van het rapport.

Wat de vraag van de leiding betreft, er is geen cultuur-ontwikkeling en -behoud mogelijk zonder een leidende groep. Bij de opbouw ener socialistische samenleving kan het daarom geen vraag zijn, of er leiders moeten zijn, geestelijke, wetenschappelijke, politieke leiders, ook leiders voor de kunst. De beslissende vraag is, hoe deze groep wordt gerecruteerd, of er monopolievorming is van bevoorrechten, of een redelijke kans voor allen.

Er is die andere moeilijke vraag van het vertrouwen, dat in deze tijd tussen leiding en geleiden zo vaak ontbreekt. Op blz. 95 zegt het Plan: „dat het leidinggeven een kunst is, die geleerd, en een mentaliteit vereist, die aangekweekt moet worden.”

Wat de vraag van de binding in de massa betreft, laten wij alles wat samenhang en stijl brengt, met zorg omgeven. Terecht wordt daarom in het Plan voor bescherming van het gezin gepleit. (blz. 274). Ik vrees, dat de samenstellers van het Plan dit punt van de binding uit het oog hebben verloren, toen zij er op blz. 175 voor pleitten, de traditionele gemeente-indeling aan de efficiency te offeren.

Samenvattend wijs ik er op, dat het vraagstuk van de intrede van de gewone man in de cultuur één van de moeilijkste problemen van onze tijd vormt. Wat hebben wij hem te geven? Neen, wij mogen hem niet zoethouden met „duurzame consumentengoederen”, zoals bijv. het bezit van bromfiets, of radio, of hem aan boord komen met vage leuzen en theorieën. Evenmin met de roes van de demonstratie, waarna de eenzaamheid des te groter is. Neen, ik doel op iets hogers, iets dat de mens vervult omdat het boven zijn gewone bestaan uitgaat. Iets, waaraan hij zich kan geven met hart en ziel.

Wat dit is, zult u in het Plan niet vinden, want dit kent zijn grenzen. Een politieke partij kan dit geestelijk luchtledig niet vullen, zij kan slechts de voorwaarden scheppen voor geestelijke groei. Zij kan — en dat doet het Plan — heenwijzen naar de meest fundamentele achtergronden van het menselijk bestaan. De geest, die onze cultuur tot leven zal wekken, wordt niet door een politiek, sociaal, economisch of cultureel program verwekt. Hij wordt ons geschonken als de tijd er rijp voor is!

Europese verantwoordelijkheid

Vorrink heeft gezegd: „Het Plan is een bijdrage tot de verdediging van het Westen”. Ik geloof dat dit juist is en dat het Plan een minstens zo belangrijke bijdrage tot onze weerkracht zal zijn als onze uitgaven voor de defensie. De grote zwakte van het Westen is misschien, dat wij geen tanks hebben en geen divisies, maar zeker, dat wij soms niet meer weten of onze democratie het verdedigen nog wel waard is. De vaart is er uit, wij zien niet meer uit naar idealen, die ons roepen, en utopieën, die ons lokken, maar schrijden moeizaam voort van compromis tot compromis.

De betekenis van het Plan is, dat het — met al zijn gebreken, die het ongetwijfeld heeft — deze verlamming tracht op te heffen. Als dat lukt, is er een daad gedaan in Nederland. Dan is er verder in Europa iets van een verbijstering doorbroken. De keten, die ik achter mij in deze versierde zaal zie, waarbij Nederland is verbonden met de wereld, is er waarlijk niet voor niets. Wij weten nu weer waarnaar wij uitzien en waarvoor wij strijden zullen. Albert Verwey zegt: dan zijn wij onze Nederlandse naam opnieuw waardig, die in het Westen zal klinken. Want

*„Nederlander zijn wil zeggen:
voorstander zijn van een gezindheid,
die niet één volk, maar alle volken
gelijkelijk ten goede komt”.*

INTERNATIONALE GEMEENSCHAP

Het is goed, geloof ik, dat op dit Plancongres ook de vraagstukken van de internationale politiek onze aandacht vragen. Want in de eerste plaats staan we eenvoudig voor het feit, dat er in de tegenwoordige tijd een onverbreekelijke samenhang bestaat tussen binnenlandse en buitenlandse politiek. De traditionele onderscheiding tussen beide is eigenlijk uit de tijd. Het vraagstuk van het communisme in Italië, de vraag of het parlement in Bonn het Schumanplan zal aanvaarden, de vraag of in Frankrijk federalisten als Schuman en Monnet het houden zullen tegenover het groeiende nationalisme van de Gaulle, dat alles zijn geen uitsluitend nationale Italiaanse, Duitse of Franse aangelegenheden, het zijn Europese aangelegenheden, die ons allemaal direct aangaan. Het is, in de tweede plaats, geloof ik, zelfs zo, dat er niet alleen een onverbreekelijke samenhang bestaat tussen binnenlandse en buitenlandse politiek, maar dat er zelfs een voorrang dient te bestaan van de internationale boven de nationale politiek. Bijna alle werkelijk belangrijke beslissingen op politiek, militair en economisch terrein, waarbij de vraag van oorlog en vrede, de vraag van welvaart en sociale zekerheid direct in het geding zijn, vallen in de tegenwoordige tijd niet meer op nationaal, maar op internationaal vlak. In de gemeenteraad, zelfs van onze grote steden, kan geen beslissing vallen over vragen van nationale politiek. Op dezelfde wijze zal het steeds meer onaanvaardbaar blijken, dat vraagstukken, waarbij het bestaan van de Europese of Atlantische gemeenschap direct op het spel staat, afhankelijk zouden kunnen zijn van de beslissing in een of ander nationaal parlement.

Om deze redenen is het goed, dat op dit Plancongres ook over de internationale vraagstukken wordt gesproken. Want reëel is een Nederlands plan van de arbeid alleen dan wanneer we het plaatsen midden in de internationale verhoudingen, midden in de nieuwe wordende wereld, die in deze jaren, ondanks alle moeilijkheden, gevaarlijke dreigingen en vaak nameloos leed, bezig is gestalte te krijgen. Maar het moge dan goed zijn over deze vraagstukken te praten, gemakkelijk is het niet. Want de publicatie van dit plan beoogt een perspectief te geven voor de toekomst. Dat moest ook voor mij een leidraad zijn. Het ging er om ook op het vlak der internationale politiek, onder het snel wisselende beeld van dag tot dag en de menigvuldigheid der verschijnselen, te speuren naar enkele grote lijnen, naar de krachten, die, vaak onder de oppervlakte, de ontwikkeling der internationale verhoudingen voortstuwen.

Een van de verschijnselen, die het meest aanleiding geven tot verontrusting, is dit, dat niet alleen in de binnenlandse politieke verhoudingen der verschillende Europese landen, maar ook tussen de Europese staten onderling, de neiging nog steeds veld schijnt te winnen om terug te vallen op de vooroorlogse verhoudingen,

de vooroorlogse mentaliteit. Toen gedurende de oorlog in Londen, onder de inspirende stuwkracht van Spaak, de grondslag werd gelegd voor de toekomstige Benelux, toen was dit een van die al te zeldzame ogenblikken, waarop duidelijk het inzicht sprak, dat we in het na-oorlogse Europa nieuwe wegen zouden moeten gaan. Wat is er van dit inzicht overgebleven? Toen minister Schuman zijn plan aankondigde over het ijzer en de steenkool, toen ging er even een schok door de oude en nieuwe wereld omdat men het gevoel had, dat Europa zich zelf aan het hervinden was. Maar de eindeloze moeite en energie waarmee het tot stand komt, dreigt alle enthousiasme en stuwkracht te doven. Er is een groeiende onwil en onmacht in Europa om tot werkelijk nieuwe dingen te komen. Overal dreigt het herstel het te winnen van de vernieuwing.

En toch staan we in deze tijd voor de beslissende vraag of Europa kan voortbestaan in een klimaat van vrijheid en democratie, met behoud van de geestelijke en culturele verworvenheden, die voor ons allen een stuk van ons leven zijn geworden. Deze vraag kan niet met een eenvoudig ja of neen beantwoord worden. Twee wereldoorlogen hebben Europa politiek en economisch ontredderd, een ijzeren gordijn verdeelt het oude werelddeel, Europa is zijn leidende positie in de wereld kwijt, we zijn de bedelaars van de Verenigde Staten geworden. De grote vragen van het ogenblik: het tekort op de Europese dollarbalans, de schaarste aan grondstoffen en het inflatiegevaar, werpen een heel duidelijk licht op Europa's uitermate verzwakte positie. Kan dit Europa voortbestaan? Ik geloof ja, hartstochtelijke ja, wanneer we kijken naar de intellectuele en organisatorische capaciteiten, wanneer we in aanmerking nemen het economische productievermogen in Europa, wanneer we letten op de zedelijke energieën, die, hoewel zwaar geschokt, toch telkens weer in Europa naar boven dringen. Maar ik zeg onvoorwaardelijk neen, wanneer Europa niet uit eigen kracht zou weten te komen uit de veelheid van staatkundige en economische structuren, uit de verouderde nationale begrenzingsen, die een anachronisme geworden zijn in een tijd, waarin door de ontwikkeling van techniek, verkeer en strategie de wereld onweerstaanbaar gaat in de richting van grotere politieke en economische eenheden. Hier ligt het beslissende vraagstuk, waarvoor Europa staat.

In welke onhoudbare chaos Europa met zijn veelheid van nationale economieën terecht is gekomen, moge blijken uit enkele voorbeelden, die de econoom Bertil Suahnstrom onlangs in een artikel in „Notre Europe” aanhaalde:

Eerste voorbeeld. In Frankrijk bestaat een jonge papierindustrie, die men meende nodig te hebben op grond van nationale defensieve doeleinden. Om deze jonge, zwakke industrie te beschermen werd een invoerrecht op alle papier geheven, variërende tussen 20 en 35%. Desondanks was de hoogontwikkelde Zweedse papierindustrie in staat om op de Franse markt te concurreren met prijzen, die 8% lager lagen dan de Franse. Voor Zweden was dit van zo grote betekenis, dat het als compensatie de invoer van Franse auto's in Zweden met 1000% verhoogde. Maar in begin 1950 stopte de regering-Bidault alle papierinvoer in Frankrijk. Als tegenmaatregel stopte Zweden alle import van Franse auto's en begon een eigen automobiellindustrie. Zo ontstonden in beide landen

industrieën, die vanuit een Europees economisch gezichtspunt niet verantwoord en overbodig waren, enkel als gevolg van een nationaal protectionisme.

Tweede voorbeeld. Frankrijk heeft een staatsmonopolie op het gebied van de alcoholindustrie. Om de productie te stimuleren, werd een prijs vastgesteld van 85 fr. de liter, waartegen de alcohol van de distillateurs werd opgekocht. Er ontstond weldra een volslagen overproductie. De alcohol werd toen verkocht aan de petroleummaatschappijen tegen 36 fr. de liter, die de alcohol door de benzine mengden. Dat betekende voor de Staat een verlies van 49 fr. de liter. Toen had, in de herfst van 1950, Amerika alcohol nodig voor de productie van synthetische rubber en het bood 40 fr. de liter. Frankrijk stemde toe, het was 4 fr. meer dan voor de benzine en men beschouwde het als een goede zaak. Maar de Staat gaf nog altijd 45 fr. op de liter toe.

Deze voorbeelden zijn met vele tientallen te vermeerderen. De opvoering van het consumptie-niveau en de versterking van Europa's concurrentie-positie op de wereldmarkt vragen de productie van goedkopere, gestandaardiseerde serieproducten, hetgeen belemmerd wordt door de veelheid van nationale economieën. Het is zelfs zo, dat vóór de eerste wereldoorlog Europa in veel opzichten meer een economische eenheid was dan thans. De scherpste tegenstellingen immers zijn ontstaan in de periode tussen de twee wereldoorlogen. In de dertiger jaren groeide in alle Europese landen een sterk protectionistische landbouwpolitiek, de grotere aandacht van de Staat, op zich zelf een gunstig verschijnsel, voor de noodzaak ener sociale welvaarts-politiek, het terugvallen op een Schacht-se autarkie-politiek in de crisisjaren, dat alles werkte de verdeeldheid en tegenstelling in de hand.

Al deze vraagstukken zijn alleen oplosbaar, wanneer de Europese landen werkelijk bereid zijn om op geleidelijke, maar doortastende wijze Europa als een economische eenheid te organiseren, om de ene markt te scheppen in Europa, over de noodzaak waarvan tussen de deskundigen nauwelijks nog meningsverschil bestaat.

Bij de vestiging van deze Europese markt doen zich echter twee grote moeilijkheden voor.

De eerste moeilijkheid is deze, dat, zoals ook in het Plan is opgemerkt, de voordelen van deze ene Europese markt voornamelijk eerst op langere termijn zichtbaar zullen worden, terwijl de nadelen zich vooral op korte termijn zullen doen gevoelen. De voordelen zijn onder andere: standaardisatie en rationalisatie, grotere serieproductie, lagere prijzen, versterking der concurrentie-positie, enz. De nadelen op korte termijn zijn onder andere: de mogelijkheid van werkloosheid in bepaalde sectoren en landen, een verlies van geïnvesteerd kapitaal in industrieën, die niet te handhaven zijn, e.d. Europa is economisch alleen gezond te maken, als men bereid is het lange zicht te laten overwegen over het korte zicht. Maar de regeringen, die in menig Europees land op kortere termijn dienst doen dan meestal bij ons, rollen veelal van de ene gelegenheidsoplossing in de andere en laten aldus het beslissende werk ongedaan. Dit vraagstuk is, geloof ik, alleen oplosbaar, wanneer, zoals bij het Schuman-plan is gebeurd, de volken van Europa bereid zijn om de offers, die op korte termijn gebracht moeten worden, gezamenlijk te dragen, teneinde het gewenste einddoel te bereiken. Toen we in ons eigen land

begonnen met de drooglegging van de Zuiderzee, toen werden in verschillende gemeenten protestverenigingen opgericht van vissers, die zich in hun bestaan bedreigd gevoelden. Maar het algemeen belang van de drooglegging was zo overwegend, dat wegen werden gezocht om de gedupeerde vissers andere werkgelegenheid te geven. Voor dezelfde taak staan we nu op Europees plan. En de socialistische beweging zou een constructieve bijdrage kunnen leveren tot de oplossing van de vraagstukken van deze tijd, als zij ten deze positieve voorstellen zou weten uit te werken. Hier is plaats voor een stuk planpolitiek van grote urgentie, waartoe het gevoel van sociale solidariteit over de grenzen heen tevens een belangrijke stimulans kan zijn.

De tweede moeilijkheid bij de vestiging van de ene Europese markt is deze, dat zij niet bereikbaar is door een terugkeer naar de situatie van vóór de eerste wereldoorlog, toen een inderdaad grotere eenheid in het teken stond van een volledig liberale economie. Ook als we de weg opgaan naar een grotere economische integratie, kunnen we de sociale verworvenheden niet prijs geven, die mogelijk geworden zijn door de geleidelijke afbraak van de beginselen der vrije economie. Bovendien, de afgelopen anderhalf jaar hebben wel aangetoond, dat het vrije spel van vraag en aanbod op de wereldmarkt de prijzen der grondstoffen heeft opgejaagd op een wijze, die volkomen niet in verhouding staat tot de gerechtvaardigde wens de productie daarvan te verhogen. Daaruit blijkt ook, dat er minder pijnlijke operaties zijn om een bewapeningsinspanning te financieren dan de algemene inflatie en dat we er, ook op het gebied der internationale economische samenwerking, langs de oude weg niet meer komen. Daarom zal de economische integratie van Europa slechts langs de weg van een zekere planning te verwezenlijken zijn. Ook hiertoe zou de socialistische beweging een uitermate belangrijke bijdrage kunnen leveren. Op internationaal plan, maar ook op nationaal plan. In het tweede plan-Monnet, het tweede Franse vijfjarenplan, is als eerste taakstelling opgenomen de uitwerking van datgene, dat nodig is om de positie van de Franse industrie te versterken in het kader van een geïntegreerde Europese economie. Ik heb zo het gevoel, dat we, daarbij vergeleken, in Nederland nog wel enkele ronden achter liggen.

Ik heb op deze economische zijde van de Europese eenwording hier eens duidelijk willen wijzen, omdat het nationalisme in Europa zich in deze tijd in belangrijke mate verschanst heeft op economisch gebied en omdat, op langere termijn gezien, hier een der hoofdvraagstukken ligt op de weg naar Europa's eenheid. Maar het gehele vraagstuk van de Europese integratie, ook politiek en militair, zal in de komende maanden onze grootste aandacht vragen.

Het gehele vraagstuk van de Europese integratie heeft het laatste half jaar een stroomversnelling ondergaan en is van karakter veranderd, zonder dat dit in sommige landen door regering en publieke opinie voldoende werd onderkend.

Men kan bijvoorbeeld over het Europese leger lang theoretiseren, als mede over de vraag, of dit de beste weg was om in Europa zo snel mogelijk tot de zo dringend nodige parate divisies te komen ter verdediging der Westerse wereld. Maar al dergelijke bespiegelingen hebben sinds de conferentie van de grote Drie

te Washington geen enkele reële betekenis meer. Op het ogenblik doen zich reël slechts drie mogelijkheden voor:

- a. de totstandkoming van een Europees leger;
- b. de oprichting van nationale legers, inclusief een nationaal Duits leger;
- c. het terugtrekken van Amerika op de periferie van Europa: Engeland, Spanje en Noord-Afrika.

Van deze drie mogelijkheden zijn de laatste twee bepaald slechter dan de eerste. De tweede mogelijkheid bestaat bovendien nauwelijks méér dan op papier, omdat in Frankrijk voor de heroprichting van een nationaal Duits leger geen parlementaire meerderheid aanwezig is.

Practisch nooit in de politiek gaat het om een keuze tussen een 100 % goede en een 100 % slechte oplossing. Meestal ligt het daar ergens tussen in en heel dikwijls is het de keuze van het minste kwaad. De keuze vóór het Europese leger is de beste keuze, die we in de gegeven omstandigheden kunnen maken en de enig juiste houding is om er van te maken, wat er menselijkerwijs van te maken is, op constructieve wijze en met voortvarendheid, want de tijd dringt, ik herhaal: de tijd dringt!

Nu zijn er, die zeggen: het gaat niet om de gedachte van het Europese leger, het gaat om de wijze waarop. Ik antwoord daarop: dat geldt voor sommigen, niet voor allen. Maar bovendien heeft deze zaak van de wijze-waarop nog een aspect, waaraan in Nederland wel eens te weinig wordt gedacht. In de constructie van het Europese leger is Frankrijk het land, dat het grootste offer brengt aan nationale souvereiniteit. Dat maakt, dat dit vraagstuk in de binnenlands-politieke verhoudingen in Frankrijk vrij moeilijk ligt. De visie die van Belgische zijde wel eens over het Europese leger is gegeven, bergt het gevaar in zich, dat de oorspronkelijke constructie zozeer wordt afgezwakt, dat deze zaak in Frankrijk niet meer te verkopen is. De vraag rijst dan, of een klein land niet een verantwoordelijkheid op zich neemt, die het in de gegeven omstandigheden niet kan dragen, gezien de ontzaglijke consequenties, die aan een mislukking van deze taak zouden kunnen vastzitten.

Nog twee punten zijn in dit verband van belang.

In de eerste plaats heeft de zaak van het Europese leger de mogelijkheid ondergraven om langs functionele weg tot de zozeer gewenste eenheid in Europa te komen. U weet: toen enkele jaren geleden in Straatsburg duidelijk bleek, dat voor de gedachte van een politieke federatie geen meerderheid bleek te bestaan, heeft men de functionele weg gekozen, d.w.z., dat men hoopte door een toenemend aantal integraties op deelgebieden, zoals ijzer en steenkool, transport, landbouw, electriciteit, e.d., vroeg of laat automatisch tot een werkelijke federatie te komen. Deze functionele gedachte heeft ons grote diensten bewezen. Zij ligt aan de oorsprong van het Plan-Schuman en zij is ook voor de toekomst nog een belangrijke wegwijzer. Niettemin, als men aanvaardt, dat het geheel nog iets anders en iets meer is dan de som der delen, dan ligt daarin ook de ontoereikendheid van de functionele gedachte besloten. Bovendien, de geleidelijkheid, die de functionele methode vooronderstelt, is door de zaak van het Europese leger overhoop gehaald. Een werkelijk Europees leger immers zal binnen betrekkelijk korte tijd moeten leiden tot een gemeenschappelijke economische, fiscale en buitenlandse politiek.

Daarmee zijn we dan opnieuw geplaatst voor het vraagstuk van de werkelijke federatie. En geen regering in Europa kan zich in nevelen blijven hullen, of zij daartoe al dan niet bereid is. Men kan zich tijdelijk verschuilen achter grondwettelijke bezwaren. Maar in de dagen van Thorbecke waren de progressieve krachten in ons volk het er over eens, dat de grondwet een nationale kracht moest zijn. Dat nu sommigen in Europa de grondwet als een nationale rem aanvaarden, zal spoedig blijken tot onhoudbare toestanden te leiden.

Het tweede punt is dit, dat de zaak van het Europese leger heel duidelijk laat zien, dat het Verenigd Europa beslist niet tot stand komt, zoals de blokken- doosbouwers het graag volgens een bepaald schema in elkaar zouden zetten. Bepiegelingen over het grote en kleine Europa hebben heel weinig practische betekenis, sinds de ontwikkeling met het Plan-Schuman duidelijk heeft uitgewezen, dat Engeland eerst constructief meedoet, als het Continent bewijst, dat, wat daar gebeurt, te belangrijk voor Engeland is om er buiten te blijven. Bepiegelingen over de voorrang van Europese of Atlantische federatie hebben weinig practische betekenis, nu in Straatsburg duidelijk is gebleken, dat de Verenigde Staten niet zijn geïnteresseerd in een nauwere unie met een verdeeld en machteloos Europa. Natuurlijk, ik neem aan, dat er niemand in onze partij is, die niet graag Engeland en Scandinavië op de meest nauwe wijze in de Europese integratie wil betrekken. Ik neem eveneens aan, dat niemand in de partij de totstandkoming van een werkelijk Atlantische gemeenschap, die zich behalve tot het militaire, ook tot het politieke en economische terrein uitstrekt, niet van harte zou toejuichen. Maar ik meen, dat in een periode, waarin de tijdnoed een overheersende factor is geworden, waarin de inschakeling van Duitsland in de Westerse verdediging en het vraagstuk van defensie en levenspeil alleen op Europees plan oplosbaar zijn, en waarin de werkelijke keuze alleen maar gaat tussen de gedachte ener bovennationale aaneensluiting of een terugvallen op een vooroorlogs nationalisme — Schuman tegenover de Gaulle — dat in een dergelijke periode het Nederlandse buitenlandse beleid duidelijk een keuze heeft te doen voor het eerste, d.w.z. vóór de Europese eenheid, en dat het daarbij op constructieve en voortvarende wijze, niet gehinderd door al te veel schema's, doet wat de hand te doen vindt.

Dit is alles, wat ik u vandaag over het vraagstuk der Europese integratie heb te zeggen. Het is een oude socialistische verwachting, dat de Staat zou afsterven. In onze dagen zien we dat met de wezenlijke betekenis van de nationale Staat voor onze ogen gebeuren. Er zijn allerlei krachten en machten, wier positie afhankelijk is van de instandhouding der gevestigde orde. Maar een socialistische houding kan dat niet zijn. Het is de P. v. d. A. geweest, die in ons parlement het eerst het vraagstuk van het Europese federalisme aan de orde stelde. Het is de P. v. d. A. geweest, die een internationalisatie van de Europese steenkool- en ijzerproductie heeft voorgesteld, nog vóór er van een Plan-Schuman sprake was. Het is de P. v. d. A. geweest, die steeds met grote klem een nieuwe politiek ten opzichte van Duitsland heeft bepleit, onmisbare voorwaarde voor een werkelijke eenheid van Europa. Het is de taak van onze partij om ook in de komende tijd in de voorhoede te staan van de krachten, die op Europees plan dringen naar een nieuwe tijd. Laten wij niet de hekkensluiters zijn van een Verenigd Europa.

Wanneer ik speur naar de grote lijnen voor een socialistische politiek op internationaal gebied, dan zijn het niet alleen Europese vraagstukken, die onze aandacht verdienen.

Van Nederland uit gezien lijkt het soms, alsof de tegenstelling Rusland—Amerika de enige grote tegenstelling is in de wereldpolitieke situatie van vandaag. Maar dat is een gevaarlijke eenzijdigheid, want bijna even belangrijk is de tegenstelling tussen de koloniale en koloniserende volken enerzijds, de tegenstelling tussen de sociaal en economisch meer en minder ontwikkelde landen anderzijds.

Het koloniale vraagstuk is nog allerminst een opgelost vraagstuk. Soms krijgt men zelfs de indruk, dat de tegenstelling tussen blank enerzijds, bruin en zwart anderzijds, als politieke tegenstelling groeiende is. Op de eerste Colombo-conferentie, een paar jaar geleden, heeft Nehru gezegd: ofschoon het communisme slecht is, het kolonialisme is oneindig erger. In deze woorden liggen alle ver-reikende consequenties besloten, waartoe het koloniale vraagstuk in de wereld van vandaag onder omstandigheden kan leiden.

Men kan niet zeggen: wat hebben we als Nederland daarmee te maken, sinds we de souvereiniteit aan Indonesië hebben overgedragen. Wanneer in de vierde commissie in de Verenigde Naties koloniale vraagstukken ter sprake komen, dan zit het Westen als geheel op de beklaaigdenbank. Dat is de feitelijke situatie en de lijn, die daarbij van Nederlandse zijde wordt gevolgd, ondervindt, geloof ik, onvoldoende het meedenken van parlement en publieke opinie. Bovendien is er nog steeds een Nieuw-Guinea-vraagstuk. Toen dit jaar in de vierde commissie een poging werd gedaan om dit in de Verenigde Naties aan de orde te stellen, toen werd van Indonesische zijde het verzoek gedaan om deze poging niet door te zetten, gezien de toen op til zijnde besprekingen tussen Nederland en Indonesië. Maar een dergelijke poging kan ieder ogenblik worden hernomen, geen ijskast-theorie houdt dat tegen en een plezierige positie schept het voor Nederland allerminst. Nog afgezien van de economische mogelijkheden voor Nederland in Indonesië, kan Nederland daar nog deel hebben aan een niet te onderschatten stuk wereldpolitiek. Want de vraag, of Nederland met Indonesië, Engeland met India, tot een constructieve samenwerking kan komen, zou wel eens een beslissend element kunnen worden in de hele verhouding tussen Azië en het Westen. Alle souvereiniteits-discussies over Nieuw-Guinea verdwijnen daarbij in betekenis in het niet.

Het internationale socialisme zou een belangrijk stuk praktisch werk kunnen doen, als het op dit gebied tot een duidelijke, gemeenschappelijke activiteit kan komen. Dat zal echter alleen mogelijk zijn, als men niet in de slogans blijft steken, want gemakkelijk is het vraagstuk niet. De extreme interpretatie, die door sommige vroegere koloniale volken aan het begrip zelfbeschikkingsrecht wordt gegeven, botst op bepaalde punten op tegen de gang der geschiedenis, die gaat in de richting van grotere politieke en economische eenheden. En allerlei concrete vragen eisen een antwoord. Heeft Egypte het recht om het Suezkanaal, een der hartaders van het wereldverkeer, als een louter binnenlandse aangelegenheid te beschouwen? Is het voor het Westen, onverschillig, of Mossadeq de Perzische olie naar believen aan Rusland of het Westen verkoopt? Kan het Westen aanvaarden, dat er in Marocco een chaos zou ontstaan, terwijl op het ogenblik dit gebied een essentieel

punt vormt in de verdediging van het Westen? Ik behoor bepaald niet tot die rechtlijnigen van geest, die op dit soort vragen aan de hand van een of ander abstract beginsel direct met een ja of neen kunnen antwoorden. Maar ik zeg wel, mede op grond van mijn ervaringen in de Verenigde Naties, dat de politiek van het Westen ten deze duidelijke vraagtekens open laat en dat van een gemeenschappelijke socialistische politiek ten deze, helaas, in geen enkel opzicht sprake is. Nochtans heeft gemeenschappelijke politiek van het Westen temeer kans in onze richting te gaan, waar de Verenigde Staten ten deze bepaaldelijk niet aan de koloniale kant staan.

Daarnaast is er het vraagstuk van de hulp aan de minder ontwikkelde gebieden, omfattende enkele gedeelten van Zuid-Europa, bijna geheel Azië, Afrika en Zuid-Amerika, omfattende meer dan de helft van de gehele wereldbevolking. Vóór de oorlog is het alleen de internationale arbeidsorganisatie geweest, die voor dit vraagstuk aandacht heeft gehad. Na de oorlog is dit vraagstuk echter met grote nadruk op de voorgrond gekomen en in zijn jongste jaarrapport heeft de secretaris-generaal van de Verenigde Naties dit vraagstuk genoemd: „het belangrijkste economische vraagstuk, waarmee de wereld op lange termijn staat geconfronteerd”. Daarom is het ook volkomen gerechtvaardigd, dat in het Plan zo uitvoerig aandacht voor dit vraagstuk is gevraagd.

Ik wil u niet vermoeien met cijfers en er daarom slechts drie noemen. Van de totale wereldbevolking kan 51% lezen noch schrijven. Van de totale wereldbevolking leeft meer dan een derde van minder dan f 200,— per jaar. In de westerse landen is de gemiddelde leeftijd 62 jaar, in de minder-ontwikkelde gebieden 30 jaar, in India zelfs niet meer dan 23 jaar. Deze enkele cijfers onthullen een afgrond van armoede, ziekte en onwetendheid, kortom van menselijke ellende, waarvan we ons nauwelijks een voorstelling kunnen maken.

Van socialistisch gezichtspunt uit is dit een volstrekt onaanvaardbare situatie. In een wereld, die steeds meer een eenheid aan het worden is, is het onverdragelijk, dat in het ene deel van de wereld een betrekkelijke welvaart heerst, terwijl in een ander deel van de wereld jaarlijks millioenen sterven van honger en ellende. Zonder overdrijving kunnen wij zeggen, dat bijna de helft van de wereldbevolking nog leeft onder omstandigheden, als in Europa de arbeidersklasse omstreeks 1850, waarvan u zich uit de boeken van Engels en Henriëtte Roland Holst allemaal een beeld hebt kunnen vormen. Daarom is in deze tijd ook de eis van sociale gerechtigheid een internationaal vraagstuk geworden. Zoals de socialistische beweging in de afgelopen eeuw binnen de nationale kaders van ieder land gestreden heeft voor een rechtvaardiger verdeling van inkomen en vermogen tussen de verschillende maatschappelijke groepen, zo zal zij dat in deze tijd op internationaal terrein hebben te doen voor de verhouding van volk tussen volk.

Het vraagstuk van de hulp aan de onontwikkelde gebieden is echter niet alleen een ethisch vraagstuk, het is ook een politiek en economisch vraagstuk van de eerste orde. Wanneer men de discussies over dit vraagstuk meemaakt in de tweede commissie der Verenigde Naties, dan kan men niet anders dan de opmerking van de pg. De Niet onderschrijven, dat er zich in onze huidige wereld een klassenstrijd

aftekenen tussen continenten. Want het zijn juist deze minder ontwikkelde gebieden, die het zwakst staan tegenover het voortdurende propaganda-offensief van de Kominform, terwijl deze gebieden voor het Westen in de huidige wereldpolitieke situatie een vitale betekenis hebben. De Verenigde Staten bijv. betrekken op het ogenblik 77 % van hun tin-import, 85 % van het mangaanerts en 100 % van de natuurrubber uit deze minder ontwikkelde gebieden. Wat Europa betreft, dit neemt 42 % op van de totale export der minder ontwikkelde gebieden, terwijl zij 40 % van de totale Europese export opnemen. Uit deze cijfers blijkt ook de onderlinge afhankelijkheid op economisch gebied tussen Amerika, Europa en deze minder ontwikkelde landen. Een groots systeem voor de economische ontwikkeling zal daarom aan alle drie ten goede komen, waardoor in het wereldhandelsverkeer in nieuwe vormen, maar op versterkte wijze, een driehoeksverkeer zou kunnen ontstaan, dat voor het economisch herstel ook van Europa van essentiële betekenis is.

Het vraagstuk van de hulp aan de onontwikkelde gebieden is na de laatste wereldoorlog met enig enthousiasme ter hand genomen. Er is het beroemde Punt Vier uit het program van Truman. De Commonwealth heeft haar Colomboplan. De Belgen hebben hun tienjarenplan voor de Congo, tot een bedrag van 50 milliard francs. In het kader van de Verenigde Naties is een afzonderlijk orgaan in het leven geroepen, dat zich met dit vraagstuk bezighoudt. Door de Internationale Bank, die onder auspiciën staat van de Verenigde Naties, is het afgelopen jaar tot een bedrag van 300 millioen dollar in de minder ontwikkelde gebieden geïnvesteerd. Als „streefdatum” is aanvaard om dit in een periode van vijf jaar tot een milliard dollar per jaar op te voeren.

Men zal zeggen: een milliard dollar per jaar als hulp aan de minder ontwikkelde gebieden is nog niet veel in vergelijking met de 68 milliard dollar, die het Westen jaarlijks aan de bewapening uitgeeft. Ik zeg dan ook niet, dat het al genoeg is. Maar vooraleer dergelijke, altijd een beetje gevaarlijke, vergelijkingen te maken, dient men ook te bedenken, dat dit gehele vraagstuk van de hulpverlening aan de minder ontwikkelde gebieden, niet alleen financieel, maar ook technisch, organisatorisch, politiek en psychologisch een uitermate gecompliceerd vraagstuk is, waarbij met name twee punten nog de aandacht vragen.

Het eerste punt is dit, dat het tempo van de ontwikkeling in de minder ontwikkelde gebieden ergens aan bepaalde grenzen is gebonden. Al te plotselinge en onregelmatige dollarinjecties in deze landen hebben een sterk inflatoire werking, waartegen deze landen, gezien hun zwakke sociale en economische structuren, nog zwakker staan dan de Westerse landen. De grote voorraadvorming door de Verenigde Staten van bepaalde grondstoffen heeft, na Korea, in sommige dezer landen reeds een dergelijke ongunstige ontwikkeling te zien gegeven.

Het tweede punt is dit, dat de ontwikkeling van deze minder ontwikkelde landen niet alleen een kwestie is van geld, maar ook van mensen en van bestuur. Van mensen, omdat in talrijke van deze landen eenvoudig niet de deskundigen aanwezig zijn om leiding te geven aan de economische ontwikkeling, evenmin als bij de zo dringend nodige agrarische hervormingen. Dit is het zogenaamde vraagstuk van de „technical assistance”, de technische hulpverlening, waartoe op de begroting van de Verenigde Naties 20 millioen dollar is uitgetrokken. Een kwestie van

mensen en van bestuur. Laat me dit laatste duidelijk maken met een voorbeeld. Enkele weken geleden is het rapport gepubliceerd van de commissie voor de technische hulp, die door de Verenigde Naties naar Bolivia was gezonden om een onderzoek in te stellen naar de ontwikkelingsmogelijkheden van dat land. Bolivia is een van de landen met het laagste levenspeil van geheel Zuid-Amerika, terwijl het land rijk genoeg is aan natuurlijke hulpbronnen om het volk een behoorlijk bestaanspeil te verzekeren. Het rapport noemt Bolivia „een bedelaar, die op een gouden stoel zit”. De situatie in Bolivia is dan ook deze, dat, terwijl in Nederland gedurende de laatste 125 jaar vijf staatshoofden elkaar opvolgden, in dezelfde tijd Bolivia 60 maal van president verwisselde, meestal als gevolg van een revolutie. Het land versleet 18 ministers van arbeid in vier jaar, 8 ministers van financiën in 18 maanden. Bij een dergelijke volkomen afwezigheid van politieke en bestuurlijke stabiliteit is het natuurlijk onmogelijk om de economische ontwikkeling doeltreffend ter hand te nemen en om op het benodigde buitenlandse kapitaal enige aantrekkingskracht uit te oefenen. Het eerst nodige in een dergelijk land — en zo zijn er vele — is de opbouw van een behoorlijk efficient, standvastig en betrouwbaar administratief apparaat. Dit geschiedt nu met behulp van deskundigen van de Verenigde Naties. Ik behoef u wel niet te zeggen, welk een uiterst moeilijk en gevoelig werk dit is, ook uit politiek en psychologisch oogpunt.

Met enige voldoening mag worden vastgesteld, dat bij dit werk van de technische hulp, dat door de Verenigde Naties wordt gedaan, Nederland een uitstekende plaats inneemt. Wat het aantal deskundigen betreft, door de Verenigde Naties uitgezonden, staat Nederland, na de Verenigde Staten en Engeland, op de derde plaats. Bij de organisatie en uitbreiding van een medische faculteit in Bagdad, bij de irrigatiewerken in het oude tweestromenland van Euphraat en Tigris, bij de olieboringen in het Noorden van Afghanistan, bij de ontwikkeling van de rubbercultures in Thailand, in Pakistan, Syrië, Egypte, Chili, enz. zijn Nederlanders werkzaam. Ik geloof, dat voor onze export van intellect op dit gebied grotere mogelijkheden liggen dan op Nieuw-Guinea.

Op dit vraagstuk van de hulp aan de minder ontwikkelde landen ben ik wat dieper ingegaan, omdat op dit gebied de socialistische beweging een grootse taak heeft te vervullen. Het is op internationaal gebied in beginsel dezelfde taak, die de verschillende socialistische partijen afzonderlijk tot nu toe op nationaal plan hebben vervuld. Ik geloof, dat het mogelijk is, dat door deze taakverruiming in de socialistische beweging een nieuwe geestdrift en een nieuw élan worden gewekt. Op een onlangs in Wenen gehouden socialistische conferentie van experts is dit werk reeds ter hand genomen. Ik hoop, dat ik in de naam van u allen spreek, wanneer ik de hoop uitspreek, dat dit vraagstuk ook door de P.v.d.A. met grote aandacht ter hand zal worden genomen en dat onze partij het zal weten te maken tot een stuk practische politiek. Want laten we het nooit vergeten: zolang in deze gebieden, in de thans bestaande schrikbarende omvang honger, ziekte en onwetendheid blijven voortbestaan, zal geen communistische overheersing deze mensen afschrikken. Met te strijden voor de maatschappelijke opgang van deze gebieden, kan het socialisme de meest constructieve bijdrage leveren in de wereld-omvattende strijd voor de vrijheid.

Slechts enkele hoofdlijnen op het terrein van de internationale politiek heb ik kunnen trekken, de Europese eenheid, het koloniale vraagstuk, de hulp aan de minder ontwikkelde gebieden. Ik geloof echter, dat deze drie punten nauw samenhangen. Wanneer er een mogelijkheid is voor Europa om zijn sterk geslonken betekenis in de wereld ten dele terug te winnen, dan toch alleen, als het zich weet te verheffen boven de machteloosheid en verdeeldheid van volkomen verouderde nationale grenzen, als het zich met zijn ongeveer 200 millioen mensen als politieke en economische eenheid weet te organiseren en daardoor op een niveau komt, dat met de Verenigde Staten en Rusland vergelijkbaar is. Europa zal deze positie, in de tweede plaats, alleen krijgen, als het afstand zal weten te doen van een koloniaal verleden, als het begrijpt, dat in deze tijd de samenwerking tussen de volken alleen kan berusten op grondslag van vrijheid en vrijwillige overeenstemming. Europa zal, in de derde plaats, niet meer als in vroegere jaren een bevoorrechte positie kunnen innemen ten koste van anderen, maar in het kader van een expansieve economie, die mede gericht is op de opvoering van de levensstandaard in de minder ontwikkelde gebieden, kan het een constructieve bijdrage leveren tot de vrijheid, de vrede en de welvaart in de wereld.

In de wereldpolitieke situatie van deze tijd stormen de vraagstukken op ons af en soms dreigen ze ons te overweldigen. In de binnenlandse politiek schijnt het soms al moeilijk te zijn zijn zenuwen de baas te blijven, in de internationale politiek dreigt dit gevaar nog veel sterker. Het lijkt soms, alsof de mensheid in deze tijd in een tragedie is gewikkeld, die geen uitzicht biedt. We leven in een wereld, waarin alle waarden en ieder houvast in hun tegendeel worden gekeerd, waarin een vredesactie een wapen is geworden in de koude oorlog.

In een dergelijke tijd moet het socialisme inkeren tot zich zelf, tot de oorsprong van zijn geschiedenis, toen het, om met Henriëtte Roland Holst te spreken, nog enkel een gedachte was, zwevende over de aarde. Het socialisme had nooit tot een werkelijke politieke macht kunnen worden over de gehele wereld, in Europa, in de landen van de Commonwealth als Canada en Australië, in de Aziatische landen als Indonesië, India en Japan, zonder het onwrikbare geloof te strijden voor een ideaal en zonder de wil om het onmogelijke mogelijk te maken. Het lijkt soms, alsof de verworvenheden uit onze strijd als een last op ons beginnen te drukken. En toch, als we de toestand in zijn geheel overzien, niet alleen in ons land, niet alleen in Europa, maar in de wereld, dan staat het socialisme nog slechts aan het begin van zijn taak, die gericht is op de vestiging van een werkelijk internationale gemeenschap, op de grondslag van democratie en gerechtigheid.

En dan verheugt het me, bij de geweldige taken die nog voor ons liggen, dat de samenstellers van het Plan het socialistische perspectief hebben geplaatst onder de titel: „De weg naar Vrijheid”. Want de strijd voor de menselijke vrijheid is in deze tijd het verbindende element tussen alle binnenlandse en buitenlandse politiek. Als de vrede in onze wereld geweld lijdt, dan is dit ook door de bestaande, door de toemende onvrijheid, van enkelingen en van volken.

Door pal te staan voor de vrijheid, bouwen we aan de vrede.

CONGRESINDRUKKEN

Onze lezers vinden in dit nummer de redevoeringen, op het Plancongres der Partij 28 en 29 Dec. gehouden. Een persoonlijke indruk moge daaraan worden toegevoegd, eigenlijk met geen andere bedoeling dan eens duidelijk en openhartig onze dankbaarheid uit te spreken voor de enkele genoemden en de talloze ongenoemden, die dit gebeuren — want het Congres was een gebeurtenis — mogelijk hebben gemaakt. Tot die tallozen behoren, behalve de leden der Partij, ook de honderdduizenden aan de rand der socialistische beweging, tot wie het Plan een nieuw appèl wil zijn.

Het heeft geen zin, nog eens in de discussies te treden. Ik heb, al luisterende, mij wel eens afgevraagd, waarom bepaalde mensen bepaalde stokpaardjes weer eens moesten berijden — toch, over het geheel; een op hoog peil staande gedachtenwisseling, waarin ook „de gewone arbeider” zijn belangrijke bijdrage wist te geven.

Er is, o.a. door ir H. Vos zelf, een vergelijking gemaakt met het Plan van de Arbeid van 1935, het Plan van de S.D.A.P. Persoonlijk ben ik er van overtuigd, dat de latere geschiedschrijver der socialistische beweging een heel stuk ontwikkeling, verbreding en verdieping beide, van de socialistische gedachte zal kunnen constateren als hij beide Plannen vergelijkt. Overigens zit er aan zulk een vergelijking ook wel een gevaarlijke kant. Het Plan 1935 was vóór alles: het antwoord der socialistische beweging op het schrijnende leed der massa-werkloosheid, en de aanklacht tegen een onder „christelijke” leiding staande regeringspolitiek, gesymboliseerd in werkverschaffing en stempelokaal. Het Plan 1952 is het socialistische antwoord op de nood van een verarmd en verscheurd Europa, dat bedreigd wordt door vervlakking en uitholling ten gevolge van krachten van binnen, door een derde wereldoorlog ten gevolge van de strijd om de wereldmacht buiten Europa. Dat nu een zo sterke nadruk komt te liggen op de geestelijke inhoud van het begrip, neen van de realiteit „Europa”, en dus op de cultuurvragen, hangt wel sterk met de nieuwe situatie samen. Men construeert dus niet een te gemakkelijke tegenstelling tussen toen, 1935, en nu. Hebben wij overigens in de pauselijke encyclieken niet het illustere voorbeeld van ’n beweging, die in het éne uur der historie een ander accent legt dan in een ander, en toch trouw blijft aan diepste beginsel?

Laat mij overigens mogen toevoegen, dat ik vurig hoop op een soortgelijke werking van het huidige Plan als van het vorige. Zowel de aanklacht als de constructieve oplossing die het Plan-1935 belichaamde, hebben positieve weerklank gevonden buiten de rijen der S.D.A.P. — de insiders weten, hoe sterk dat Plan gestuwd heeft in de richting van wat thans „doorbraak” heet, en de leiding der Protestants-christelijke partijen en de K.V.P. weten het ook. De doorbraak komt nu.

het vruchtbaarst tot stand, en bewijst voortdurend haar betekenis, in de arbeid aan de concrete noden. Zo zal het ook nu weer zijn.

De betekenis van het Congres, naar binnen gezien, schijnt mij te liggen in twee centrale punten. Het eerste zou ik op tweeërlei wijze willen formuleren, daarmee twee kanten van één en dezelfde geestelijke werkelijkheid aangevend; 1e dit congres was een duidelijke demonstratie van het feit, dat een levenskrachtige beweging groeit met en aan de taken, die de concrete maatschappelijke situatie stelt, dat zij dogmatisme weet te overwinnen en in diepste wezen toch zichzelf blijft; 2e het congres was een duidelijke demonstratie van éénheid van willen bij verscheidenheid in achtergronden. Vos heeft kort en bondig, met soms verrassend rake formuleringen, het nieuwe Plan geplaatst in het historisch perspectief der socialistische beweging in dit land, daarmee illustrerend, hoe wij op onze wijze „behoud” en „vernieuwing” aan elkaar weten te verbinden. „Behoud” in deze zin, dat de socialistische beweging trouw blijft aan haar wezenlijke opdracht: de factor Arbeid in het samenspel der productiefactoren te helpen aan *recht*, en daardoor de gehele maatschappij aan één der beslissende voorwaarden voor vrijheid en vrede. „Vernieuwing” tevens, omdat een levende beweging in de voortgaande confrontatie met een veranderende maatschappij telkens nieuwe vormen moet vinden van gedachte, daad en organisatie, en nieuwe krachten uit verschillende volksgroepen moet weten te binden. Dat een eenheid van wil bij verscheidenheid van inzicht openbaar werd, bleek wellicht het duidelijkst op de Zaterdagmorgen, bij de inleiding van dr Idenburg en de daarop gevolgde discussie. Ik meen te mogen zeggen: niemand der „oude” socialisten, die niet met diepe dankbaarheid dit betoog van de „nieuwgekomen” man indronk. In deze visie op constructieve cultuurpolitiek was men één, zij werd vertolkt door iemand geworteld in het orthodox-protestantse volksdeel, en riep, soms bewust uitgesproken, voortdurend onbewust beseft, het beeld van prof. Van der Leeuw op, óók in het Protestantisme een leidende figuur. Men wist, uit de namen van hen die het Plan maakten, dat vertegenwoordigers van verschillende levensbeschouwingen het con amore aanvaardden: het werd ons op het congres nog eens nadrukkelijk verzekerd, dat samenwerking en resultaat gedragen werden door de verscheidenheid der levensovertuigingen — maar die Zaterdagmorgen doorleefde het hele congres het. Naar mijn mening een feit met verstrekkende gevolgen.

Het tweede centrale punt lijkt mij de bewuste poging en wil om onze Nederlandse problematiek te stellen in het licht van het wezen der Europese cultuur, met haar rijk verleden, met haar dreigende gevaren, in haar critieke situatie. Ruygers heeft daartoe een belangrijke bijdrage geleverd; het Plan als geheel is van deze wil doortrokken. Dat moet, in het bijzonder voor mensen van het type als de schrijver van deze Congresindrukken, een bemoediging zijn geweest. Wij hebben meer dan eens uiting gegeven aan onze bezorgdheid, dat de vermilitarisering van het volksleven (en dat is nog iets méér dan ons onvermijdelijk aandeel in de bewapening) er op uit zou kunnen lopen, dat er in Europa niets wezenlijks meer te verdedigen zou zijn. Wij zullen aan die bezorgdheid nog wel eens meer uitdrukking moeten geven. Toch mag en moet met dankbaarheid worden uitgesproken: het Plan wijst een weg om de Europese geesteswaarden te verdedigen.

Men zou het Plan en het Plancongres volkomen onjuist interpreteren, als men meende een receptenboek met oplossingen te hebben ontvangen. Het Plan doet niet meer dan zo duidelijk mogelijk de concrete problemen stellen en een richting voor een socialistische oplossing daarvan te wijzen. Meer niet. Nu wordt het Plan voorgelegd aan de Partij, en via haar aan het gehele Nederlandse volk *voor een nadere uitwerking*, waarbij nadrukkelijk de constructieve critiek ook van mensen buiten de Partij wordt gevraagd. Wij willen allerminst het Plan tot een enge partijzaak maken, al zijn wij er trots op, dat onze Partij dit Plan mag aanbieden, en al zullen wij trachten de komende verkiezingen er in belangrijke mate door te bepalen (hetgeen intussen iets anders is dan er een verkiezings„stunt” van te maken!).

Of er op de inhoud van het Plan dan geen critiek te oefenen zou zijn? Het congres heeft het hier en daar wel gedaan — gelukkig, wij maken van onze werkers geen heiligen, aan wie onfeilbaarheid wordt toegekend. Er kunnen, zonder aan de wezenlijke inhoud iets af te doen, allerlei accenten anders worden gelegd, en de maatschappelijke ontwikkeling zal daartoe wel mede nopen. Wij hopen en verwachten, dat in de komende maanden voortdurend positieve critiek zal verschijnen, die de grondgedachten van het Plan zullen verduidelijken en verstevigen. Wat mij zelf betreft, spreek ik op dit ogenblik slechts één critische opmerking uit: de titel van het Plan-boek: „De weg naar vrijheid” dekt de inhoud niet. Reeds in de inleidende beschouwingen wordt duidelijk gesteld, dat de vrijheid (naar haar negatieve zijde: het opheffen van alle belemmeringen, die de mens in zijn groei en ontplooiing knotten, naar de positieve zijde: dienst aan de gemeenschap (in opoffering en verantwoordelijkheid) „slechts kan worden verzekerd in en door de gemeenschap”, die dus op een bepaalde wijze georganiseerd behoort te worden. Deze „bepaalde” wijze, de socialistische, die door bewuste planning tot stand moet komen, berust op de betekenis die aan de factor Arbeid in het maatschappelijk leven toekomt, m.a.w. zij wordt door de idee der sociale gerechtigheid gekenmerkt. De inhoud van het Planboek kan dus teruggebracht worden tot deze formule: geestelijke vrijheid voor ieder in een rechtvaardige sociale ordening; nog korter: vrijheid in gerechtigheid. Ik meen wel te begrijpen, waarom men de titel gekozen heeft zoals die nu luidt: enerzijds omdat door de dreiging van totalitaire stelsels de liefde tot vrijheid moet worden gewekt en geconcretiseerd, anderzijds omdat tegenover conservatieve beweringen, dat socialisme de vrijheid vermoordt, duidelijk moet worden gesteld: socialistisch perspectief is vrijheidsperspectief. Toch is het niet minder actueel om te stellen: in het socialisme, ook van dat van de P.v.d.A. is vrijheid onlosmakelijk aan sociale gerechtigheid verbonden. Socialisme is nog steeds iets anders dan sociaal liberalisme — en een term „liberaal socialisme” of „vrijheidssocialisme” behoeven wij ons niet te laten opdringen, zolang voor ons democratie en socialisme wezenlijk aan elkaar verbonden zijn, en dit socialisme de vorm is voor de nieuwe samenleving in Europa.

Het Plancongres was een klarenstoot. De weerklank moet nu komen, uit de Partij, uit de wereld van de Arbeid, intellectuelen inclusief, uit het gehele Nederlandse volk. Zal het wéér heten: socialisme = materialisme, staatsocialisme, enz.? Zij, die het congres hebben beleefd, hebben nieuwe moed ontvangen, die tot volhouden en doorzetten in staat stelt. De toekomst zal haar oordeel wel spreken.....

BIJ J. E. STOKVIS'

VERSCHEIDEN

Nadat hij de lagere school had doorlopen, werd Stokvis bankklerkje, bediende in een boekhandel, schrijver op het Haags stadhuis, hij haalde akten staatsinrichting en staathuishoudkunde, werd leraar aan een meisjes-H.B.S., Kamerverslaggever, journalist, publicist en politicus.

Deze levensgang kreeg uitzonderlijk reliëf door de wijze waarop zijn geest werkzaam was. Bij zijn in- en ontspanning genoot hij van de familie-, vrienden- en veelzijdige kennissenkring en hoe genoten zij van en met hem.

Deze boeiende persoonlijkheid speelde in zijn jeugd met de voetbal, kalkte zelf de lijnen op het veld (hij kende geen „klein” werk), werd een eerste klas voorzitter van zijn club. Van visie en stijl getuigt zijn nu door de N. Rotterdammer gememooreerde uitspraak uit 1906: „Het voetbal is van kostelijk vermaak tot kostbare vermakelijkheid geworden”.

In later jaren wist hij, met zijn socialistische één- (tijdelijk twee-) mansfractie, in de Volksraad een telkens in sterkte wisselend team in het politieke veld te brengen, waarmee hij soms zelfs de Indische regering tot capitulatie dwong. Zo kreeg hij in 1931, na aanneming, met 37 tegen 7 stemmen, van zijn motie, de toezegging, dat met meer spoed een vermogensbelasting zou worden ingevoerd, hetgeen in 1932 geschiedde.

Hij leed ook nederlagen: kostelijk kon hij schetsen, hoe hij als jong leraar in de kamer der directrice moest verschijnen om te horen, dat hij met zijn mildheid alle leerlingen te hoge cijfers op het rapport had toebedeeld. Ook tegenstanders, die op tal van terreinen zich zijn leerlingen hadden moeten voelen, gaf hij steeds hoge cijfers voor wat hij in hen wist te waarderen.

Toch zag hij doorgaans snel wat in een mens niet deugde: Eens, direct nadat een hem totaal onbekend debater uitgesproken was, zei Stokvis tegen zijn buurman: „Die meneer solliciteert”. De opmerking was treffend juist.

Omdat zijn kennis van personen en zaken, ook op cultureel terrein, een zeer bijzondere was, hopen velen op een beschrijving van Stokvis' leven en op bundeling van zijn belangrijkste werk. Dit ter herinnering aan hem, tevens tot lering van twee tot voor kort koloniaal verbonden volken, waarin en waartussen nu nog te grote spanningen bestaan. Zijn vrienden verlangen daar ook naar, omdat bij hem in zijn ernstig en toch blij levensspel, steeds in ieder „besluit tot de daad gevoelens meespreken van waarheid en gerechtigheid, van erbarmen en vergeving”. (Huizinga, laatste bladzijde van Homo Ludens.)

Onbewust heeft Stokvis zelf al de inleiding tot dit levensboek geschreven, toen hij in 1916, samen met prof. Colenbrander, een werk over mr C. Th. van Deventer verzorgde. In de voorrede daarvan staat (stijl-Stokvis): „Dit boek wil Indië en Nederland de herinnering doen bewaren aan den man die Indië liefhad, Nederland vermaand, beiden gediend heeft als sinds jaren nauwelijks een ander”. Slechts Indië moet nu door Indonesië vervangen worden.

Stokvis heeft scherper dan wie ook, de oorzaken waargenomen van de wereldhistorische omwenteling, die zich in Indonesië voltrokken heeft tussen 1908, toen Boedi Oetomo werd opgericht, en thans. Schrijvers over die geschiedenis hebben Stokvis' materiaal

nodig. Stokvis' levensboek zal zeker, als gebeurtenis met verstrekkende gevolgen, voor Nederlanders en Indonesiërs, vermelden, dat Van Deventer hem, die Indonesië niet kende, in 1910 tot hoofdredacteur benoemde van de links aanhoudende „Locomotif”, het Semarang's dagblad.

Stokvis' artikelen daarin, later in andere kranten, week- en maandbladen, zijn brochures, Volksraads- en Kamerredevoeringen en zijn niet gepubliceerde nota's houden een schat van nu nog her en der verspreide gegevens in. Of zich, wat waarschijnlijk is, in zijn nalatenschap nog aan niemand verzonden werk van zijn hart en hand bevindt, weten wij niet, evenmin wie de beschikking daarover krijgt.

Slechts twee van zijn vele werkstukken willen wij met name noemen. Ten eerste het in 1922 verschenen boekje „Van wingewest naar zelfbestuur”, dat tekenend getuigde: „Alleen zelfbestuur onder inheemse leiding, legt de natuurlijke weg ook naar de onafhankelijkheid open. En zij alleen kan het einddoel zijn”.

Het tweede grote werk van Stokvis is het, samen met zijn geniale vriend Prof. J. van Gelderen, gebeeldhouwde Koloniale Beginselprogram. In 1921 werd het in 12 stellingen, ieder van een toelichting voorzien, ontworpen. In 1923 is het door de Indische Sociaal Democratische Partij en in 1930 door de S.D.A.P. aanvaard, met als uitgangspunt stelling I: „De uitbuiting van vreemde afzet- en productiegebied en van de daar inheemse volken, mede door middel van staatkundige onderwerpen, is thans een der exploitatievormen van het kapitalisme, verweven met zijn oorsprong, wezen en geschiedenis.”

Hoe de in stelling II bepleite opheffing der Koloniale verhouding, die in versneld tempo plaats vond, door Stokvis werd beleefd, (misschien enigszins in strijd met de bestreden slotzin van stelling X), is de moeite waard om nauwkeurig na te gaan. Ook hij, als zoveel anderen, schakelde, vooral tussen 1944 en 1946, met moeite op een nieuwe versnelling over. Stokvis' gedachten gingen in genoemde

jaren van een „Indonesië zelfstandiger”, via een „Indonesië zelfstandig”, naar een nationaal souverain Indonesië. Zijn medeleden in de koloniale commissie der S.D.A.P. weten beter dan wie ook, gelijk de nota's en notulen uitwijzen, hoe hij met het vraagstuk worstelde. Maar hij overwon. Want hij bezat de gaven, zowel de gedachten van de afzonderlijke mens, als die van mensengroepen snel in zich op te nemen, steeds nauwgezet het goede en kwade schiftend. De profetische persoonlijkheid van Stokvis gaf dan ook reeds dertig jaar geleden te verstaan dat het nationale leed der Indonesiërs zwaarder drukte dan hun tekort aan stoffelijke goederen.

De geschiedenis heeft hem hierin nog bij zijn leven gelijk gegeven.

En nu is dit leven ten einde. Als het lichamelijk hulsel van een persoonlijkheid, wiens geest voor iemand veel betekent, vernietigd wordt, zoekt de nabestaande naar eeuwigheidswaarde. Daarbij is voor velen het beste hulpmiddel de blijde boodschap der bijbelboeken. Daaruit puttend, wijdde ik, bij de baar op Westerveld, de volgende woorden aan zijn persoonlijkheid, gezien in het licht van Gods Schepping.

Nu staat het hart van Stokvis stil. Dat het vriendschap schenken kon aan tal van mensen en aan volken, weten met stelligheid veel Nederlanders, in Indonesië duizenden Indonesiërs, in Israël (Stokvis was Zionist) tal van Israëlieten.

Onze onvervangbare vriend, met zijn kleine gestalte, schonk grote geestesgaven weg in een eigen stijl, zowel in zijn geschreven woord, hij schreef veel, als in zijn gesproken woord, hij sprak veel. Maar misschien het meest nog gaf hij zijn persoonlijkheid in een steeds bedachtzaam luisteren. Dan bleek zijn levensstijl uit de wijze waarop hij verwerkte wat hij waarnam. Hij bracht dit in direct verband met de geestelijke krachtbronnen waaruit hij putte.

Een dier bronnen was het Oude Testament:

Toen een nu sprekend vriend, na diens vierjarig gelukkig huwelijk, in de eenzaamheid der Kleine Soenda-eilanden zijn vrouw door de dood verloor, stuurde Stokvis hem een troostbrief, waarin woorden uit Prediker werden aangehaald.

Ja, in Jo Stokvis kon men menigmaal zien herleven Prediker zelf, van wie het (12 : 9 en 10) heet: „Prediker was een wijze, . . . hij wikte en vorste na . . . streefde er naar welgevallige woorden te vinden, juiste uitdrukkingen, woorden van waarheid.” Zo was immers ook deze waarheidzoekende vriend bij zijn leven.

Denkend aan de nu verstilde Stokvis, kan een gelovige, met het slotaccoord van Prediker, rustig vertrouwend, instemmen: „God zal alle werk brengen in het gericht dat over al wat verborgen is komen zal, hetzij goed of kwaad.”

En hoe goed verstond Stokvis het, met zacht trillende snaren in zijn binnenste, voor velen gezegende, zowel zeer blijde als zeer ernstige, muziek te doen horen, „om de geest der bedrukten te wekken”, zoals Jezaja (57:15) zegt.

Met het wekken van de geest der bedrukte mensen, der bedrukte volken, der bedrukte klassen en der bedrukte rassen, wekte hij ook de eigen, soms tijdelijk met stempel of ster bedrukte, geest op.

De Herder, die hem, bij deze arbeid ten bate der verdrukten, langs 's levens velden heeft geleid, zegt tot ons, die van hem hielden, met Jezaja (57:18):

„Nu heb ik naar zijn wegen gezien en zal hem genezen, ik schenk hem rust en verleen vertroosting hem en zijn rouwdragenden”.

IN MEMORIAM

PH. A. KOHNSTAMM

Nu ik plotseling geroepen word¹⁾, het eerste deel van het rapport der Onderwijscommissie in te leiden, zij het mij vergund aan hem, die beschouwd kan worden als de eerste rapporteur van deze studie, een enkel woord te wijden. Want wij staan thans aan de baar van hem, die ons in de voorbereiding van dit congres als geen ander is voorgedaan.

Onverwachts voor ons allen is Kohnstamm heengegaan, hoewel voor ingewijden niet geheel onvoorbereid. Het niet meer sterke lichaam kon niet meer dragen datgene, wat een nog ongebroken geest aan opdracht stelde. En zo is hij gevallen in de arbeid op een ogenblik, dat hij zich voorstelde dit congres, niet slechts met zijn tegenwoordigheid te vereren, maar met de macht van zijn geest te bezielen en te leiden.

Het is slechts heel kort geleden, dat het mij gegeven was van een geschikt ogenblik gebruik te maken om hem te waarschuwen voor de te zware arbeid, die hij op zijn schouders nam. Glimlachend, doch hoogst ernstig en dankbaar als altijd als hem meegevoel werd getoond, wees hij mijn bezorgdheid af met de opmerking, dat hij zich zelf heel nauwkeurig in het oog hield en precies de regels van zijn geneesheer volgde. Neen, zo zeide hij mij, daarover moest ik mij geen zorgen maken. Maar nu wij toch spraken over leeftijd, ge-

zondheid en zware arbeid, wilde hij mij een vraag stellen: als je soms mocht merken, dat mijn geestelijke krachten aan het verminderen zijn, wil je dan niet nalaten mij een waarschuwing te geven? — Nu daarvoor was nog in geen enkel opzicht aanleiding. Steeds de grote lijnen volgend en toch geen bijzonderheid vergetend, want rijk en vaardig was zijn geheugen en zijn historische kennis, bewonderenswaardig, wijdde hij zich niet alleen des daags, maar — ik spreek als één van zijn vertrouwde

1) Rede van prof. dr I. C. van Houte, ter herdenking van wijlen prof. dr Ph. Kohnstamm, uitgesproken op 3 Januari 1952, op het Onderwijscongres van de Partij van de Arbeid, te Utrecht.

medewerkers – ook vaak diep in de nacht aan de culturele verheffing van ons volk. Bij deze opdracht zag hij het als noodzakelijk om allen die van eenzelfde gedachte waren, hoezeer zij ook in opvatting verschilden, te verenigen, levende uit de steeds sterker wordende overtuiging, dat het meningsverschil, dat vaak zo ontzaglijk groot schijnt te zijn, in werkelijkheid dikwijls zo heel klein is, als maar eerst het misverstand uit de weg is geruimd. Zo was Kohnstamm de aangewezenen om diegenen te binden die met hem van eenzelfde gedachte waren.

Gistermorgen ontving ik twee geschriften, afgestempeld Ermelo 31 December 1951. Het ene is een laatste bijdrage van zijn hand, handelende over het onderwerp „Hedendaagse wijsbegeerte en Christelijk geloof” uit de serie Wetenschap en Wijsbegeerte van het vijfde deel van de Cultuurgeschiedenis van het Christendom. In dit laatste werk laat Kohnstamm nog eens ten volle zien waartoe zijn veelomvattende geest in staat was.

Gaande door de ganse wijsbegeerte met een heenwijzing naar natuur- en wetenskap voert hij ons langs psychologie en paedagogiek en door de theologie tot het vraagstuk van de mens van vandaag en de toekomst der cultuur.

Dit kon Kohnstamm; deze universele geest beheerste deze wetenschappen en met een vaardige pen, die hij als weinigen hanteerde, kon hij, mede doordat hij zich ten volle in dienst stelde van zijn volk, tot een zijner grootste geestelijke liders worden.

Zijn laatste studie eindigt met de zin, waarin u Kohnstamm geheel terugvindt: „Want ik ben verzekerd dat noch dood, noch leven, noch engelen, noch machten, noch heden, noch toekomst, noch krachten, noch hoogten, noch diepten, noch enig ander schepsel ons zal kunnen scheiden van de liefde Gods, welke is in Christus Jezus, onze Heer”.

Vanuit dat woord heeft Kohnstamm geleefd.

Het tweede stuk dat ik van hem ontving, is een brief, die eindigt met de woorden: „Als altijd geheel de Uwe”, aldus afgestemd op de zin, die ik citeerde.

Vrienden, sprekende vanuit dat beginsel in een rotsvast vertrouwen, was Kohnstamm geheel de uwe, dienaar des mensen. Voor zichzelf niets vragend, zich wetend gesteld onder de opdracht die hij van zijn Heer ontvangen had.

Zo moge dan in dit ogenblik de gestalte van zijn majesteitlijke geest nog eenmaal voor ons oprijzen en mogen wij komen onder de machtige invloed van de adel van zijn gemoed.

Na zo enige ogenblikken vertoefd te hebben bij hem, die ons is voorgegaan, en die wij te volgen hebben, vraagt thans het leven weer om zijn rechten en zo Kohnstamm tot ons spreken kon, zou hij ons aandrijven onze arbeid te beginnen, wetend dat er zo ontzaglijk veel is te doen.

Gevolg gevend aan deze opdracht, die ik weet dat hij zou geven, vraag ik thans uw aandacht voor een inleiding op het eerste hoofdstuk, waaraan ik toevoeg: moge zijn voorbeeld voor ons lichtend zijn, zowel in de partij als in ons persoonlijk leven!

Gevolg gevend aan het verzoek der Redactie om op deze woorden, waarmee getracht werd Kohnstamm te plaatsen voor het Onderwijscongres, dat hij naar menselijke verwachting leiding zou geven, moge zijn persoon en zijn werk in dit

tijdschrift nog een nadere belichting ontvangen. Een uitvoeriger verhandeling op deze plaats zou tot titel kunnen dragen: van democraat tot socialist. Kohnstamm was democraat: het was zijn wezen vreemd aan anderen een mening op te leggen en een stemmuitslag hoe dan ook, stelde naar zijn mening altijd de hoogste verplichtingen voor de zegevierende partij ten aanzien van de minderheid. Daardoor streefde hij steeds naar het vergelijk zonder evenwel, hetgeen helaas ook wel als democratisch handelen wordt gezien, zo lang te argumenteren tot de eertijds niet-overtuigden strijdsmoe zich gewonnen gaven. Deze pseudo-democratie, in wezen verkapte dictatuur, vond in zijn ogen geen genade. Kohnstamm kon luisteren; hij wist dat het gezegde, dat de medaille ook haar keerzijde heeft, slechts beperkte betekenis heeft; hij kende de veelzijdigheid ener zaak en wist de waarde van het argument te schatten.

Hij kende ook de waarde van het woord. Want schreef hij niet — Waarheidsprobleem: het vertrouwen op het woord — dat wij de taal en het woord, dat zij ons voorhoudt en aanbiedt, tot het uiterste moeten wantrouwen? — Wie dit verstaat, weet dat in het menselijk overleg het meningsverschil niet af te wenden is. Maar die weet ook, dat hij mild behoort te zijn tegenover het geuite woord, want — heeft de spreker of schrijver het wel bedoeld als ik geneigd ben aan te nemen?

Als vooraanstaand lid der Vrijzinnig Democratische Bond trok hij eertijds, inzonderheid in verkiezingsdagen het land in ter verdediging van de democratische beginselen. En het was een genot hem over deze tochten te horen vertellen; het was ook een geestelijke verrijking hem te horen verhalen hoe hij in deze verkiezingsvergaderingen het volk heeft leren kennen en onder de invloed is gekomen van zijn geestelijke en materiële nood. Kohnstamm kon in de worsteling met de economische problemen niet onbewogen blijven; daarvoor vond de menselijke nood in hem een te sterke resonans. Hij kwam voor de keuze te staan en koos.

Kohnstamm wist wat kiezen was. Het ons door de Franse existentialisten telkens voorgehouden *choisir, choisir*, was voor hem geen onbekend begrip, in deze zin niet onbekend, dat hij wist hoe de mens doorlopend in de keuze wordt geplaatst, in deze zin ook bekend, dat hij als weinigen de ervaring er van tot in diepste wezen had doorleefd.

Maar het socialisme van voor de oorlog was naar zijn gevoelen wat te beperkt behuisd. Eerst toen het huis voor een veel groter aantal plaats kon bieden, waardoor er thans die rijk geschakeerde bewoning in wordt aangetroffen, trad hij er binnen en was er onmiddellijk thuis, ja werd er al spoedig gezien als een der hoofdbewoners. Hij was toen reeds op een leeftijd, waarop de meesten zich van het maatschappelijke leven verwijderen. Hij echter toonde nog dat hoogst opmerkelijke aanpassingsvermogen om op die leeftijd nog tegen de stormachtige ontwikkeling der tijden ja te zeggen. Het was zijn democratische gezindheid, zijn socialistisch gevoel, het was daarbij en in de eerste plaats zijn geloof in de mens omdat deze voor hem een opdracht was, die hem tot deze beslissing bracht.

AMERIKA EN SPANJE:

EEN LES

IN WANORDELIJKE DIPLOMATIE

De Verenigde Staten zijn het laatste halfjaar bezig om Spanje te betrekken in de verdediging van wat wij met een losse term „de vrije wereld” noemen. De Amerikaanse politici, althans velen van hen, tonen daarbij grote ijver; de Spanjaarden, met generaal Franco zelf als beste voorbeeld, zijn aanzienlijk lauwer in hun reacties; en de reacties in de openbare mening, zowel in Amerika als in de andere democratische landen, variëren van opluchting dat-het-nu-eindelijk-zover-is tot een gevoel van gêne over het toelaten, neen: opvrijen van nu juist déze bondgenoot.

Ons aller gevoelens variëren en we doen er verstandig aan, ons niet op één gevoel uitsluitend vast te leggen. De les, die uit het geval-Spanje valt te trekken, is in de eerste plaats, dat de zaken niet zo simpel zijn als ze er wel eens uitzien. Er is, na de wijze waarop de autoriteiten in Washington het geval-Spanje hebben behandeld, nog een tweede les denkbaar, namelijk dat op zichzelf moeilijke beslissingen, ook als ze passen in de algemene lijn van een juiste politiek, naast enig goed ook veel kwaad doen, wanneer ze geïmproviseerd in plaats van weldoordacht worden genomen.

Als we even heen zijn over de ergste schrik, dat een fascistische dictatuur, die min of meer door een reeks van historische toevalligheden de tweede wereldoorlog heeft overleefd, nu moet dienen om de communistische dictatuur te helpen bestoken, is er reden om over het nut daarvan wat gunstiger te gaan denken. Als men het nog niet door het Rode Leger bezette gedeelte van Europa als één geheel wil verdedigen, lijkt het weinig logisch om een bepaald land daarvan uit te sluiten omdat het régime aldaar ons niet democratisch genoeg lijkt. Als het juist is, dat de Amerikanen bij de verdediging van West-Europa vliegvelden en vlootbases op Spaans grondgebied nodig hebben, waarom dan, ook als men Spanje buiten NATO-verband wil houden, het land toch niet door een tweezijdige overeenkomst met de Verenigde Staten ingeschakeld in de verdediging van het Westen? — zou men zo zeggen. Het is niet zo simpel, maar een overzicht van de ontwikkeling, dat critisch van toon is t.a.v. de wijze waarop deze zaak door Washington is behandeld, dient te beginnen met de erkenning dat er militair gesproken zwaarwegende redenen kunnen zijn om over politieke bezwaren tegen Franco's bewind heen te stappen, zolang zijn inschakeling in militair verband maar geen schoonwassen in politiek

opzicht meebrengt. Er kan in dat scheiden van de twee dingen zelfs een zekere volwassenheid van politiek oordeel schuilen. In 1941 was het voor de openbare mening nog zó, dat Rusland, zodra het, door Duitsland aangevallen, een automatisch soort van bondgenoot werd, voornamelijk om psychologische redenen met allerlei gewaande democratische deugden werd bekleed. Dit verschijnsel doet zich tien jaar later niet meer precies zo voor: nu Joegoslavië in 1948 uit de Kominform is gestoten zijn vrijwel allen in Westerse landen bereid het als mede-strijder tegen de Sowjet-agressie te aanvaarden, zonder dat wij daarom de neiging hebben om de dictatuur van Tito gunstig te gaan beoordelen; die laatste neiging bestaat wel, maar verflauwt langzamerhand. Het is alsof wij de laatste tien jaren, ja — wat vermoeider en sceptischer misschien, maar toch ook wat realistischer en verstandiger zijn geworden.

Laat ons beginnen met Franco niet mooier te zien dan hij is. Hij is een dictator, een naneefje van Hitler en Mussolini, die in de tweede wereldoorlog niet aan hun kant in de strijd is gegaan omdat hij er-buiten-blijven voordeliger vond voor zijn land en hij nog juist de gelegenheid had om Hitlers aspiraties op Gibraltar buiten de deur te houden. Aan zijn bewind is niets aantrekkelijks. Het gunstigste dat men er van kan zeggen is, dat zijn dictatuur waarschijnlijk iets minder hard drukt dan die van Hitler of van Stalin.

Dat op een wegvagen van Franco misschien grote wanorde in Spanje zou volgen, met alle kansen die een dergelijke wanorde aan de communisten pleegt te geven, is een veronderstelling, die voor de hand ligt en de grote mogendheden tot voorzichtigheid dient te manen bij het wegnemen van het gezwel; dat het een argument ten gunste van Franco zou zijn, riekt te doordringend naar de leuze „Mussert of Moskou” dan dat we er hier woorden aan hoeven te besteden. De rooms-katholieken, die met het katholieke of quasi-katholieke bewind van Franco verlegen zitten, geven dan ook een aannemelijker verdediging als zij zeggen, dat het in andere rooms-katholieke staten (bijv. Ierland) zo bar en boos niet is, dan wanneer zij verzeefs trachten de barre boosheden van Franco te verontschuldigen.

II

Wat is er gebeurd? De Amerikaanse vloot, misschien met medeweten van het ministerie van Buitenlandse Zaken, maar waarschijnlijk niet door de diplomaten geïnspireerd, is op eigen houtje diplomatie gaan bedrijven en heeft van Spanje bases verkregen. De eerste steen was daarmee gelegd, over verdere steun wordt, zonder dat precies bekend is hoe of wat, achter de schermen druk onderhandeld. Accoord, zal men zeggen; de inschakeling van Spanje in de verdediging van (West-) Europa ¹⁾ was nodig en het is hoog tijd, dat dit contact tot stand kwam. Zoals gezegd, is daarvoor militair gesproken een en ander te zeggen, al is een weloverwogen eendoordeel onmogelijk zolang wij niet nauwkeurig weten wèlk vakje

¹⁾ De steeds sterkere nadruk, welke Amerikaanse militairen op Noord-Afrika, Turkije en Joegoslavië leggen, maakt het overigens waarschijnlijk, dat Spanje meer bedoeld is als linkerflank van dit Middellandse-Zee-front dan als de „rechtervleugel van Eisenhower” waarvoor het wel is uitgegeven.

in welke militaire mozaïekfiguur Spanje geacht wordt te vullen. Uit de zeer uiteenlopende cijfers over de grootte van het Spaanse leger kunnen we alleen tot grote scepsis betreffende de kwantiteit daarvan besluiten; wat de kwaliteit betreft lopen de meningen over de kwaliteiten van de Spaanse soldaat uiteen, maar ieder is er van overtuigd, dat de uitrusting geheel onvoldoende is — zodat, wil daarin op korte termijn verbetering worden gebracht, schaarse Amerikaanse voorraden aan andere bestemmingen worden onttrokken. Over de dwaasheid om de Pyreneeën als een soort onoverschrijdbare verdedigingslinie te beschouwen, heeft De Kadt in zijn boekje over Rusland al een en ander gezegd; laten we hier volstaan met te herinneren aan Hannibal, die er met olifanten overheen trok. Als men dat vergelijkt met moderne tanks en bommenwerpers, is er weinig twijfel mogelijk.

Maar goed, juist blijft, dat Spanje vloot- en luchtbases kan verstrekken, en dat zijn leger in ieder geval mannetjes kan leveren, indien al niets meer.

III

Nu de tegen-argumenten. Laten we aannemen, dat inschakeling van Spanje in de verdediging van het Westen nuttig was; en nuttig betekent, bij de ernstige achterstand van de militaire kracht van het Westen, ook noodzakelijk. Over de manier — waarop echter valt wel het een en ander te zeggen.

De Amerikaanse admiraals hebben, toen zij eenmaal hun militaire diplomatie gingen bedrijven, de gebruikelijke diplomatieke voorzorgen thuisgelaten, met als gevolg, dat zij in de waan bleven, dat Franco hun een plezier had gedaan door bases af te staan — in plaats van dat zij, door Franco deze beperkte rechtvaardiging in het oog van de wereld te geven en hem daarmee van een deel van de aan dictatoren eigen angst te ontlasten, hem iets hebben gegeven, waarvoor een politieke tegenprestatie, bijv. het verzachten van de censuur of het vrijlaten van politieke gevangenen, ook zeker niet misplaatst zou zijn geweest. Deze leken-diplomatie verraadt een innerlijke zwakheid van de Amerikaanse politiek, nl. de verdeeldheid tussen een ministerie van Buitenlandse Zaken dat zwak staat in de binnenlandse politiek, en een groep generaals en admiraals, die pilaarheiligen van de Amerikaanse democratie zijn geworden, met als gevolg een overwicht, vaak een betreurenswaardig overwicht, van het militaire gezichtspunt.

Naast de militaire hebben ook andere invloeden gewerkt. Boze tongen in Washington zeggen, dat de Spaanse diplomatieke vertegenwoordigers in de Verenigde Staten aan propaganda voor de inschakeling van Franco in de Westelijke wereld bedragen hebben uitgegeven, die de totale economische dollarhulp aan Spanje te boven gaan. Het gerucht is misschien overdreven, maar dat een dergelijke propaganda, waarbij kosten noch moeite worden gespaard, bij sommige militairen en senatoren in Washington succes kan hebben, is algemeen bekend.

Een derde invloed is die van het zgn. Spanje-blok in de Senaat. Zoals men weet, zijn enkele leden van het Amerikaanse Congres de laatste jaren gewoon om af en toe een bezoek aan Spanje te brengen, een vriendelijke hand van de dictator te krijgen en vervolgens publiekelijk te verklaren, dat de toestand in Spanje lang zo erg niet is als wel beweerd wordt. Erg talrijk zijn deze heren niet en er zou geen

reden zijn om hun verklaringen ernstig te nemen, als zij onder omstandigheden geen sterke druk konden uitoefenen. Het zijn, ten dele, lieden die voor zaken in Spanje geïnteresseerd zijn; voor een ander deel verbeterden haters van „de roden”, die bereid zijn elk „sterk gezag” te steunen als het de arbeiders er maar onder houdt. Laten we beleefdheidshalve aannemen, dat er ook personen bij zijn, die zich in alle oprechtheid vergissen in de ware aard van Franco's bewind. Hoe weinig talrijk zij op zichzelf ook mogen zijn, toch is hun invloed door twee omstandigheden niet weg te cijferen.

De economische, financiële en militaire hulp aan andere landen ontmoet in de Verenigde Staten vaak bedenkingen, in het bijzonder bij de meer conservatieve voormannen van de Republikeinse partij en bij vele niet-prominente Amerikanen die, in sommige gevallen op het eerste gezicht niet zonder enige reden, zich afvragen of alle dollars niet door de gootpijp wegspoelen zonder nuttig effect te hebben gehad. Dat betekent, dat de regering telkens weer nieuwe hulpverleningsmaatregelen bij het Congres moet doorzetten en taai moet vechten voor het aannemen van de wetsontwerpen of voor het handhaven van redelijke minimumbedragen. Als de voorstemmers slechts weinig sterker zijn dan de tegenstemmers of zelfs het onderspit dreigen te delven, kunnen enkele stemmen, bijv. die van het Spanje-blok, de doorslag geven. De opvatting is in Washington vrij algemeen, dat de regering, door ten aanzien van Franco-Spanje een toegeeflijke en vrijgevege houding aan te nemen, deze enkele stemmen als het ware heeft „gekocht” om de hulpverlening aan Europa als geheel aangenomen te krijgen. Het kan noodzakelijk zijn geweest om dat resultaat te bereiken, en als tactiek te verdedigen, maar het is voor buitenstaanders geen reden om een beslissing, die met enige pijn als noodzakelijk werd aanvaard, nu ook met trompetgeschal als wijsheid te begroeten.

Bedenkelijker nog is een tweede aspect, dat ook voor wie de militaire afspraken met Franco aanvaardt de bijsmaak bitter maakt. Het is de grote onverschilligheid ten opzichte van de fascistische inslag van Franco's bewind, die men bij velen in Amerika, ook bij oprechte (maar wat oppervlakkige) democraten aantreft. In de periode, dat Amerika de militaire vrijage met Franco begon, was er één toon in de Amerikaanse pers, die mij bijzonder opviel: het volstreekte gebrek aan geloof in de democratische bezwaren tegen een dergelijke politiek. Telkens als de Franse en de Engelse regeringen hun bezwaren kenbaar maakten, was de onbewezen maar als vanzelfsprekend voorgedragen verklaring van de Amerikaanse journalisten, de beste inclus, dat Londen en Parijs dat, nu ja, natuurlijk moesten doen om hun eigen achterland, hun binnenlands-politieke linkervleugel, stil te houden, maar dat ze het natuurlijk zelf ook niet geloofden en wisten dat de Amerikaanse politiek de enig juiste was.

Weinigen onder ons zullen geneigd zijn om te ontkennen, dat de Quai d'Orsay en het Foreign Office ook wel aan dergelijke binnenlands-politieke manoeuvres hebben gedacht, toen zij aan Washington hun bezwaren kenbaar maakten. Maar het is blindheid, gevaarlijke blindheid zelfs, als Amerika meent dat dat de *gehele* verklaring zou zijn. Men heeft in Londen, in Parijs en elders in Europa iets te veel ervaring met dictatoren gehad om Franco tegemoet te treden met de argeloosheid

waarmede de Amerikaanse admiraals dat doen, — en die blijkbaar bij hun eigen openbare mening nauwelijks aanstoot wekt.

IV

Het is tijd voor een conclusie, en die conclusie kan vrij simpel zijn. Het is dus heel goed mogelijk, en zoals het er thans in de wereld uitziet zelfs waarschijnlijk, dat militaire afspraken met Franco noodzakelijk zijn, maar laten we die met open ogen maken, en niet omdat ze nodig zijn de politiek onwelriekende aspecten van zijn bewind verbloemen en kleiner maken. De wereld betaalt de laatste jaren duur voor de illusie van de jaren 1943-'45, dat de oorlog tegen Hitler alleen militair gewonnen moest worden en dat de politieke regelingen daarna wel zouden komen. Churchill heeft in die jaren gewaarschuwd, dat men, bij het winnen van de oorlog, tevens de fundamenten voor de vrede legde en vorm gaf aan de wereld zoals die er na de ondergang van Hitler uit zou zien. De Amerikanen, met minder diplomatieke ervaring, zijn onvoorzichtiger geweest, hebben Stalin machtsposities laten innemen waaruit hij sindsdien nog niet verdwenen is — en betalen hun verwaarlozing van de politieke aspecten *toen* met militaire moeilijkheden *nu*. Ironie der historie.

In de aanvang van dit artikel werden twee richtingen genoemd: de richting van degenen, die op grond van hun politieke afkeer van het Franco-bewind ook geen militaire afspraken met Spanje willen; en de richting van degenen die alleen naar de militaire aspecten oordelen. Het is wel duidelijk, dat de eerste richting, tot het uiterste doorgedacht, leidt tot de onaanvaardbare consequentie dat wel Amerikaanse, Engelse, Franse en Nederlandse jongens mogen sneuvelen voor de zaak van de vrijheid, maar nooit soldaten uit landen waarvan de politieke richting ons niet bevalt. De stelling weerlegt zich zelf.

Het kan echter goed zijn om te bedenken, dat ook de andere opvatting haar dwaze consequenties heeft. Militaire afspraken met Franco versterken deze dictator ook in politiek opzicht. Bij een voorzichtig politiek manoeuvreren kan dat risico beperkt blijven, en dienen we het te aanvaarden als we het afwegen tegen het zoveel grotere risico van de dreigende Sowjet-agressie. Dat de „vrije wereld” zich zelf een klein beetje uitholt door maatregelen als deze is in een wereld, waarin we niet de keuze hebben tussen wenselijkheden maar tussen mogelijkheden, nog juist te aanvaarden als het bij een klein beetje blijft. Maar wie aan het militaire gezichtspunt de alleenheerschappij wil laten met verwaarlozing van de moreel-politieke aspecten, komt te staan, als uiterste consequentie van zijn strijd voor de vrije wereld, voor een wereld die misschien vrij is van Sowjet-agressie, maar aan innerlijke spankracht te veel heeft ingeboet om zich zelf nog „vrij” te kunnen noemen.

DE GEESTELIJKE SITUATIE VAN HET SOCIALISME

Om niet te verzeilen in de sfeer der abstracte bespiegeling, maar het verband met de levende, concrete beweging zoveel mogelijk te behouden, zal het begrip „geestelijk” in mijn hier volgende beschouwingen worden verstaan als de samenvatting van *politiek, sociaal en zedelijk* denken, d.w.z. wij zullen onderzoeken hoe het socialisme leeft en denkt en werkt met een eigen politieke en sociale idee te midden van andere, en welke zedelijke impulsen het daarbij wakker roept en vorm tracht te geven.

De politieke situatie

Wie de innerlijke problematiek der beweging van thans (na de tweede wereldoorlog) goed wil verstaan, moef m.i. twee belangrijke inzichten voortdurend laten meespreken. Ten eerste: dat de socialistische beweging èn als emancipatiebeweging der arbeidersklasse uit het einde der 19de eeuw èn als kritisch-constructieve idee een belangrijke mate van zelfbewustzijn meebrengt. Tot vóór de eerste wereldoorlog, toen Europa de wereldpolitiek beheerste, en binnen Europa het socialisme gedragen werd door het geloof *de* macht der toekomst te zijn, was het vanzelfsprekend, dat men in socialistische kring overtuigd was, dat een socialistisch Europa zijn stempel op de wereldverhoudingen zou zetten — een zelfbewustzijn, dat men moet begrijpen in verband met de toenmalige politieke wereldsituatie. Ten tweede: de sterke groei van de socialistische beweging zowel als van de idee valt in de periode na 1918. Niet alleen, dat in en door de oorlog alle grote landen gedwongen waren — liberale en conservatieve theorieën ten spijt — leiding, contróle en zorg der Overheid over productie en sociale verhoudingen te aanvaarden, de socialistische

---

Redactioneel. Daar het Januari-nummer geheel in beslag genomen werd door beschouwingen over „De weg naar vrijheid”, worden in dit nummer enkele bijdragen later geplaatst dan gewenst was. Dit geldt met name voor het verslag van het Amerikaans-Europees beraad te Straatsburg. Voorts werd het artikel over het weekblad *De Groene* geschreven vóór de pennestrijd tussen *Het Parool* en *De Groene* zich ontwikkelde; het moet dan ook los daarvan worden gelezen. Ten slotte moest de publicatie van de andere bijdragen over „De geestelijke situatie van het socialisme” — waarmee Banning de in het vorige nummer aangekondigde reeks opent — naar het Maart-nummer worden verschoven.

partijen kregen grote invloed op de regering in verschillende landen, partij en vakbeweging groeiden tot een macht, die in staat bleek verantwoordelijkheid te dragen. Bovendien: de socialistische beweging werd de reële politieke macht, die aan het vredesverlangen der volkeren vorm gaf en de idee der internationale ontwapening stuwde.

Er waren ook toen, in de periode tussen de beide wereldoorlogen, wel een aantal heel duidelijke verschijnselen, die de socialistische verwerkelijking in de weg stonden. Het volkenbondsidealisme moest wel vaag en bloedarm blijven, (al was het naar zijn beginsel een nieuwe kans): het berustte op de zelfbestemming der volkeren en kon dus niet komen tot boven-nationale gezagsorganen, het beschikte niet over een internationaal machtsorgaan ter uitvoering en bescherming van de nog o zo zwakke internationale rechtsorde. Toen omstreeks '30 de grote economische crisis over de wereld stormde, meenden ook de verst ontwikkelde landen deze met *nationale* middelen te kunnen bestrijden en kon het nog niet tot een universele aanpak komen. Bovendien: de socialistische beweging was verscheurd geraakt door de Russische revolutie en de Communistische Internationale, een scheuring waarbij bloed had gevloeid en de bodem tot tomeloze haat werd bereid. Ten slotte: men had de demonie van het nationalisme onderschat, en zag in fascisme en nationaal-socialisme een in Europa onmogelijk geacht barbarisme naar de macht grijpen — de macht, die het socialisme zichzelf had toegedacht.

Zo was, althans in hoofdlijn, de situatie tot het uitbreken van Wereldoorlog II. Deze bracht een zo radicale verandering in de machtsverhoudingen, dat in het bijzonder de volken van West-Europa tot op dit ogenblik toe de gevolgen daarvan niet hebben kunnen verwerken, ook de socialistische beweging als geheel nog niet. Dit is geen verwijt — er valt niet zo bijster veel te verwijten, als men begrijpen wil: radicale veranderingen van wereldomvang worden door de generatie die ze doorleeft, nooit geheel verstaan. Wat zijn van deze veranderingen de voornaamste feiten?

Ten eerste: Europa is politiek (en evenzeer economisch) zo verzwakt, dat het zich volledig de leiding der wereldpolitiek heeft zien ontvallen. Wie is opgegroeid in de gedachte, dat er zo iets is als een „Europese geest”, een „Europese idee” in de loop van 24 eeuwen beschavingsgeschiedenis groot geworden, moet zich wel duchtig realiseren, hoe thans de politieke werkelijkheid is. Zullen wij drie of vier soorten landen en volken onderscheiden? Er is de geallieerde groep, die de oorlog won, en waarvan op het vasteland het politiek heel zwakke Frankrijk de sterkste mogendheid is; er is de groep, die de oorlog verloor, en waarvan men met name Duitsland wil beletten ooit weer tot een zelfstandige militaire macht te worden; er is de groep nu achter het ijzeren gordijn, waar een bovenmenselijke strijd gevoerd wordt, enerzijds door de nieuwe heersers om aan een jonge generatie de totalitaire communistische levensbeschouwing op te dringen, zo dat zij geestelijk van Europa vervreemden, anderzijds door de bewuste Europeanen, om in de vormen van gezin, school en kerk het oude geestesbezit levend te houden. Moet nog als vierde groep die der „neutralen” genoemd worden: Zwitserland, Portugal, Zweden. . . . Met of zonder deze: wat is Europa zwak, en innerlijk verscheurd. Waar dan nog bij komt, dat Engeland zich blijkbaar meer aan het Gemeenebest dan aan

Europa verbonden voelt, al zal het de culturele en politieke banden met het continent niet verlooehen. Zoals de feiten nu liggen, moet Europa zich duchtig realiseren, dat het tot leiding der wereldpolitiek niet meer in staat is.

Tweede feit: Amerika (lees: de Verenigde Staten) is wereldmacht nummer één geworden, het heeft èn door de natuurlijke rijkdom van het land èn door de economische en technische prestaties der laatste driekwart eeuw èn door zijn hoge levensstandaard een grote voorsprong boven alle andere volken. Waarbij komt, dat de pioniersgeest die dit wonderlijke mengelmoes van emigrantenafstammelingen, dat toch tot één volk werd, bezielt, door de oorlog allerminst is verzwakt, maar veeleer door de nieuwe taken in de nieuwe verhoudingen, nieuwe impulsen kreeg. Voor ons in Europa is de moeilijkheid, dat wij Amerika niet voldoende kennen, en allerlei emotionaliteiten in ons oordeel een nog al grote rol spelen: zie het begrip „Amerikanisme”, dat helemaal geen begrip, eigenlijk alleen maar een spookbeeld is. Een paar dingen zal men m.i. moeten erkennen: het Amerika van na 1945 heeft getoond te begrijpen wat vóór 1939 nog géén volk in practijk heeft weten te brengen, dat alle belangrijke problemen thans alleen in wereldverhoudingen en als wereldproblemen kunnen worden opgelost — zie de Marshallhulp, die stellig niet alleen om menslievende redenen werd gegeven, maar die nochtans een eerste verrassende en krachtdadige steun in internationaal verband is geweest. Verder: Amerika houdt radicaal vast aan enkele fundamentele ideeën, waardoor het momenteel de machtigste drager van Westerse beschavingsidealen is. En wat te zeggen van het „imperialisme”? Woorden, ook politieke, veranderen wel van zin, en men moet rekening houden met het feit, dat bij verschil in methode toch eenzelfde doel kan worden nagestreefd. Toch: annexaties heeft de Amerikaanse politiek tot op dit ogenblik toe niet gepleegd, evenmin als het dienstbaar maken van nationale economieën aan de zijne (wat van Rusland niet kan worden gezegd). Overigens moet als gevolg van de afloop van de tweede oorlog worden aanvaard: de afhankelijkheid van Europa is zeer vergroot, wij worden ook politiek sterk gericht door de pool die U.S.A. heet.

Derde feit: wereldmacht nummer 2 is momenteel de Sowjet-Unie. Haar kennen wij nog slechter dan de Verenigde Staten, en men moet helaas zeggen, dat de ijzeren-gordijn-politiek er blijkbaar op uit is, de afgeslotenheid en dus het wanbegrip in stand te houden en te bevorderen. Toch is wel duidelijk, dat het communisme in Rusland naar zijn wezen een totalitaire levensbeschouwing is, die als zodanig geen ruimte laat voor wat wij in het Westen geestelijke vrijheid noemen. Men mag er aan toevoegen — en voor naïeve idealisten moet het voortdurend aan concrete voorbeelden geïllustreerd worden —, dat eenzelfde woord in Rusland en in het Westen een volkomen andere betekenis heeft, tot aan het woord „vrede” toe, waardoor een zinvol gesprek uiterst moeilijk, om niet te zeggen onmogelijk wordt. Door de annexaties naar het Westen is niet alleen het Russisch grondgebied uitgebreid, maar ook „Europa” belangrijk kleiner en zwakker geworden — men zie waar het ijzeren gordijn loopt.

Vierde feit: de Aziatische wereld is als geheel onderhevig aan een revolutionair proces met zeer verschillende aspecten. Enkele ervan springen heel duidelijk naar voren: alle Aziatische volken werpen het juk van het kolonialisme van zich en

veroveren zich politieke vrijheid. Waar dit kolonialisme een Westers verschijnsel was, gaat het verzet er tegen gepaard met een felle geladenheid en haat tegen alles wat „Westers” is, het Christendom inclusief. Mede daarom heeft het socialisme, dat een Westerse idee is, bij de fanatieke figuren minder kans dan het communisme, dat zij als Aziatisch kunnen beschouwen. Wie zich van deze dingen rekenschap geeft, moet erkennen dat de Engelse politiek een knap stuk werk heeft geleverd, waardoor het mogelijk werd het vrije India en Pakistan binnen het Britse Gemeenbest te houden — een prestatie, die van verre wereldhistorische betekenis zou kunnen blijken. Wat er uit de gisting van deze miljoenenwereld in Azië te voorschijn zal komen, valt niet te voorspellen. Behalve dan — maar dat is geen voorspelling, doch een feit — dat het bestaán alleen reeds van dit verre Oosten-in-gisting het gewone beeld van een wereld, op te delen tussen Amerika en Rusland tot een waandenkbeeld maakt. Het zou kunnen zijn, dat in de worsteling om vrijheid en gerechtigheid over de gehele aarde de kans van de Westerse oplossingen — dus van het socialisme — in belangrijke mate afhangt van de weg, die Azië zal gaan.

De betekenis dezer feiten

Bij de enkele opmerkingen, die ik mij veroorloof over de betekenis der zeer kort omschreven wijziging der situatie, zal ik geen rekening houden met allerlei interne spanningen in de nieuwe machtsconcentraties; deze spanningen zijn er: in Amerika, waar het isolationisme nog niet overwonnen werd; in Rusland, waar ondergronds verzet tegen het machtsregiem der huidige heersers zelfs voor ons nu en dan waarneembaar is, zij zijn er zeker in Azië. Ik beperk mij echter tot de vraag: wat dit alles betekent voor het socialisme in Europa, speciaal in Nederland.

De ouderen onder ons constateren een diepgaand verschil in mentaliteit na de eerste en na de tweede wereldoorlog. In de jaren na 1918: een vurig optimisme, dat de revoluties in Rusland, Duitsland, Oostenrijk-Hongarije begroette als de dageraad der vrijheid onder leiding van het socialisme. Nu, na een korte vreugde-roes om de vernietiging van het nazidom, het besef dat de gevreesde catastrofale zelfvernietigingsdreiging allerminst overwonnen is, alleen nieuwe en monsterachtig grote vormen heeft aangenomen, en dat in deze dreiging alles, socialisme inclusief, betrokken is. Vandaar een gevoel van verlamming, of — gelijk bij verloren illusies steeds behoort — een houding van cynisme in verschillende volken, kan worden herleid tot het niet verwerken der verloren illusies. Dat de mogelijkheid van catastrofale ontwikkelingen vooral in Europa verlamvend werkt, ligt voor de hand: het teruggestoten worden uit de leiding der wereldpolitiek is op zich zelf al een catastrofe — waarbij nieuwe of oude mythen (als in Frankrijk die van de „roem” der „grote natie”) noodzakelijke armzaligheden zijn.

Echter, ook zonder dat het tot een gevoel van catastrofale uitbarstingen komt, heeft de veranderde politieke situatie diepgaande invloed en is zij een van de oorzaken van onbehagen: wij worden geschoven, beslissen niet meer zelf, zelfs niet over de grens van onze militaire inspanning en de gevolgen daarvan voor ons levenspeil; wij kunnen bij deze machtsverhoudingen van internationale aard onze idealen, althans onze politieke, wel opbergen; wat kan een regering-Drees voor wezenlijke invloed uitoefenen op de gegeven machtscentra Washington—Moscou?

Is niet dit het realistisch alternatief: òf Amerika zal het te zeggen hebben, en het kan met z'n enorm technisch overwicht ook in militair opzicht Rusland bedwingen, òf de zaak barst in een oorlog, en dan worden wij door de Russische vloed overspoeld? In beide gevallen: wij socialisten zijn uitgespeeld.

De concrete vraag die uit deze stemmingen naar voren komt, is m.i. deze: zijn er, in de ons opgelegde historische situatie, nog socialistische taken en perspectieven aanwijsbaar? Naar mijn mening wèl, en als wij het zo even genoemde onbehagen ernstig nemen, zijn wij verplicht deze mogelijkheden zo scherp mogelijk te stellen. Voor zover ik zie treden er vooral vier naar voren:

Ten eerste de onverbidelijke noodzaak van *Europese integratie*. Er is daarover in ons blad meer dan eens geschreven, maar ik meen het punt toch voorop te moeten stellen, eenvoudig omdat de tijd dringt. Dit sluit dus in: bereidheid om op bepaalde terreinen een deel van onze nationale souvereiniteit over te dragen aan boven-nationale machtsorganen. Het interesseert mij bitter weinig, hoe de generatie van socialisten van voor 1914 over deze dingen gedacht heeft; ònze situatie brengt nu eenmaal mee, dat geen enkel sociaal, economisch, financieel en politiek probleem van betekenis meer kan worden opgelost in nationaal verband. De ontwikkeling der reële verhoudingen is weer eens ver de ontwikkeling van ons bewustzijn, van onze ideeën vooruit. Ik laat het aan de deskundigen over om de concrete maatregelen voor te stellen, die tot de éénwording van Europa moeten leiden, stel in ons verband alleen; zonder deze is het socialisme praktische uitgeschakeld.

Ten tweede: alleen door éénwording van Europa is het mogelijk *constructieve critiek te leveren op de Amerikaanse politiek*. Wij behoren, krachtens onze geschiedenis, tot „het Westen”; de „Westerse” opvattingen over de mens, de vrijheid, de sociale gerechtigheid, de democratie kunnen wij niet verloochenen zonder zelfmoord te plegen; daarom zijn wij geestelijk met Amerika verbonden. Dezelfde verbondenheid verplicht ons, om Amerika als wereldmacht nummer één te critiseren waar critiek wezenlijk positief kan zijn. Ik meen, dat in het bijzonder Engeland in de laatste jaren deze critiek wel eens duidelijk hoorbaar heeft geoefend. De rest van Europa kan dat niet in de versplinterde situatie waarin het zich thans bevindt. Blijft deze situatie duren, dan kunnen wij — en niet alleen in Amerikaanse ogen — slechts de rol van zielige machteloosheid blijven spelen.

Ten derde: wij zullen het probleem Indonesië, in 1952 zeer concreet: *het probleem Nieuw-Guinea*, moeten stellen in de *wereldverhoudingen* waarin het behoort, los van formalismen, gekrenkte waardigheid, nationaal idealisme en wat dies meer zij. Een standpunt als dat van een deel der huidige regering: dat overdracht van de souvereiniteit van Nieuw-Guinea aan Indonesië niet overwogen kan worden, is uit allerlei gezichtspunt onaanvaardbaar, maar zeker uit socialistisch. Psychologisch lijkt het al onmogelijk: de ontwakende volkeren van Azië zullen nergens meer kolonialisme dulden — meent men in ernst, dat men ons landje met z'n 10 miljoen mensen en zijn verloren wereldmacht daar wel zal laten koloniseren? meent men in ernst, dat wij het zouden kunnen? Ik aarzel niet, om althans voor mij zelf duidelijk uit te spreken, dat de gevolgde politiek der laatste jaren mij zonder meer rampzalig voorkomt. Deze overtuiging hangt samen met het volgende punt.

Ten vierde: terwijl wij in Europa trouw blijven aan de Westerse idee van het socialisme, moeten wij in woord en daad steunen de *verwerkelijking van de socialistische idee op andere dan Westerse wortel in de Aziatische wereld*. Er dringt zich hier een vergelijking op met het Christendom en de Christelijke zending. Uit een oogpunt van wereldverhoudingen kan men zeggen: ook het Christendom is een Westerse idee, het wordt mee daarom in Azië gehaat en verworpen. Waar echter de zending gewerkt heeft in de richting van een eigen vorm van Christendom, gedragen door inlandse bevolking, die zich dan ook met overgave wijdt aan de taak der nationale bevrijding, komen de dingen anders te liggen. Ik zeg dit niet als een abstracte wenselijkheid: ik zou willen, dat gelijk de socialisten van Engeland het socialisme van Nehru volkomen ernstig nemen, óók in de wereldpolitiek, wij het deden met het socialisme van Indonesië, en zorgden dat wij, waar mogelijk, met hen in solidariteit stonden. Van een eigen Indonesisch en Indisch socialisme, verbonden met het Nederlandse en Engelse, kan een invloed uitgaan, die de ban van schema Amerika—Rusland doorbreekt.

II

Wij richten thans de aandacht op de gewijzigde *sociale* verhoudingen in de Westerse maatschappij en de gevolgen voor socialistische beweging en socialistisch denken; om niet te uitvoerig te worden, stel ik de werkelijkheid uit de laatste helft der 19de eeuw voorop en daarnaast de huidige.

Het sociale front der 19de eeuw, dus in het zgn. *laissez-faire* kapitalisme was eenvoudig en klaar: enerzijds de kapitalistische klasse der vrije ondernemers, anderzijds de proletarische klasse, die haar arbeidskracht op de vrije markt had te verkopen tegen loon. Er was stellig ook een middenklasse, van welke de Marxistische prognose stelde dat zij tussen de beide buffers Kapitaal en Arbeid zou worden vernietigd; de agrarische verhoudingen en tegenstellingen waren niet zonder meer met die in de industriële sector gelijk te stellen — toch mocht met recht worden gesteld: de alles beheersende tegenstelling der 19de eeuwse maatschappij was de klassentegenstelling tussen Kapitaal en Arbeid, de grote strijd was de klassenstrijd, het sociale vraagstuk het arbeidersvraagstuk. De strijd is dan ook overwegend gevoerd als de strijd op dit éne front: Kapitaal—Arbeid. Tracht ik nader te concretiseren, dan kom ik tot de volgende aspecten van de toenmalige sociale strijd:

- a. de directe verbetering in de sociale levensvoorwaarden, arbeidsvoorwaarden inbegrepen; dus: verkorting van arbeidstijd, verhoging van loon, verbod van kinder- en vrouwenarbeid, verbetering der woningtoestanden, bestrijding van het alcoholisme, van tuberculose enz.;
- b. de verovering van sociale en politieke rechten (algemeen kiesrecht voorop), op grond van de idee der sociale gelijkberechtiging en der vrijheid;
- c. opheffing van de klassentegenstellingen, door aan de factor Arbeid in het productieproces de betekenis toe te kennen, die hem toekomt, waartoe gemeenschapsbezit der productiemiddelen noodzakelijk wordt geacht;
- d. de verovering van de Staatsmacht, om door middel van de Staat, door socialis-

ten bestuurd, sociale hervormingen tot stand te brengen, sociale politiek te voeren, en de economische structuur der maatschappij te veranderen in een socialistische;

- e. daarbij als stuwend ideaal: „al geesteslicht, al wetensmacht, zij aan het zwogend volk gegeven.”

Zo, met dit economisch-sociaal-politiek-zedelijk en cultureel geheel van eisen en denkbeelden, stond de socialistische beweging in de maatschappij van het vrije kapitalisme, daarbij steunend op een getemperd Marxistische maatschappij-leer. Ik laat gaarne aan de liefhebbers over om, aan de hand van de bovengenoemde aspecten, het liedje te zingen, dat wij het al zo heerlijk ver hebben gebracht. Zij hebben natuurlijk gelijk — en wie zou zo dwaas zijn, er de ogen voor te sluiten? —: arbeidsvoorwaarden en levensomstandigheden zijn enorm verbeterd, algemeen kiesrecht is veroverd, arbeidersleiders worden minister, vakverenigingsleiders zitten met werkgeversvertegenwoordigers als gelijkberechtigden om één tafel, in één bestuur, de arbeidersbeweging heeft haar eigen knappe koppen, levert haar eigen managers enz., de Staat is in zeer belangrijke mate omgevormd van klasse-staat tot sociale staat, en van „geesteslicht en wetensmacht” dringt een en ander door in de arbeiderswereld. Er is inderdaad in een halve eeuw enorm veel veranderd, en „veroverd”. Toch weiger ik dat liedje mee te zingen: het suggereert nl., dat de toen gevolgde methoden en de toen heersende denkbeelden bewezen hebben juist te zijn, en *dus ook nu onbetwiste geldigheid behoren te hebben*. De suggestie is naar mijn mening onjuist en rampzalig. En veel van het „onbehagen” onder socialisten of socialistisch voelenden van nu moet tot deze onjuiste en uiterst gevaarlijke suggestie worden herleid — men kan ook zeggen: tot een onjuist begrip van wat er in de maatschappij zelf veranderd is. Ik kan in dit bestek de historische gang niet beschrijven, beperk mij tot de voornaamste kenmerken van

de huidige sociale fronten.

Voorop: de Marxistische voorspelling, dat de proletarische klasse de overgrote meerderheid zou gaan uitmaken, en de onteigening der kapitalisten (de kleine minderheid der bevolking) in naam dier meerderheid zou kunnen voltrekken, is onjuist gebleken. In de verst ontwikkelde landen cirkelt het percentage der proletarische klasse om de 50 %, en vertoont het eer een neiging tot dalen dan tot stijgen. Voeg daarbij, dat deze proletarische klasse politiek en godsdienstig verdeeld is: zeker in ons land is een niet onbelangrijk deel der arbeiders, politiek en ook naar de kant van de vakbeweging, georganiseerd in niet-socialistische, soms anti-socialistische organisaties, terwijl in alle moderne landen de scheur van het communisme de eenheid onmogelijk heeft gemaakt — dan is duidelijk: socialisme, steunend op de arbeiders als overgrote meerderheid is een illusie. (Waarbij ik voorbij ga het feit, dat bij voortgaande ontwikkeling van het industrialisme een sociale groep hooggeschoolde arbeiders zich gaat onderscheiden van de geoefenden en de ongeschoolden, en deze differentiatie ook van betekenis is voor politieke, sociale, geestelijke overtuigingen).

Daarbij komt: de oude middenstand is in zijn zgn. buffersituatie niet verpletterd, maar heeft, mede door nieuwe technische vondsten (electromotor, benzinemotor)

en de behoefte aan reparateurs (fietsen, auto's, radio-apparaten enz.) nieuwe kansen gekregen, en blijkt een onmisbare groep te zijn met een zeer wezenlijke functie. Men schat haar percentage in de moderne landen op ongeveer 20.

Ten derde: de ontwikkeling van het industrialisme heeft de „nieuwe middenstand” als nieuwe sociale klasse naar voren gebracht: de technici, chemici, physici, uitvoerders, opzichters, accountants, bedrijfseconomen, ambtenaren. Deze groep wordt op $\pm 18\%$ der bevolking getaxeerd, maar heeft zowel krachtens de arbeid die zij presteert als krachtens haar eigen type van denken een veel groter invloed dan in het cijfer wordt uitgedrukt. Immers: een industrialistisch proces, dat steunt op moderne wetenschap, is meer afhankelijk van de wetenschappelijke werkers in dat proces dan van het stomme bezit der kapitaalverschaffers. Deze nieuwe middenstanders zijn economisch gesproken, loonarbeiders, al heet hun loon dan salaris; zij zijn redelijk goed gesitueerd, en vooral: zij hebben toekomstmogelijkheden, en weten zich als groep onmisbaar: wat kan een modern technisch grootbedrijf zonder wetenschappelijke staf? Hun denkwijze is stellig niet „proletarisch”, maar ook niet zonder meer „kapitalistisch”: hun denken is niet gericht op het maken van winst en de vergroting van kapitaalmacht, maar op de ontplooiing van hun vak, dat bij de voortgaande differentiatie en de stormachtige ontwikkeling der wetenschap uitermate boeiend en inspirerend is. Zij vragen „ruimte” en levensrecht voor zich en hun arbeid, en verstaan daardoor heel wel de vraag der arbeiders naar recht en vrijheid.

Ten slotte: hoe staat het met de zgn. kapitalistische klasse en met het kapitalisme als stelsel? De figuur die karakteristiek moest heten voor het vrije kapitalisme, nl. de ondernemer, die zelf kapitaalverschaffer, leider der onderneming, koper van grondstoffen en verkoper der eindproducten in énen was, bestaat nog wel, maar geeft stellig niet meer de toon aan — de ontwikkeling naar accumulatie en concentratie, die Marx constateerde, heeft aan zijn heerschappij een einde gemaakt. De leiding van een modern grootbedrijf eist een differentiatie naar meer dan één kant — financieel, technisch-wetenschappelijk, commercieel, om van bedrijfsorganisatorische, -psychologische en -pedagogische kanten nog maar niet te spreken, waardoor het vroegere beeld van de ras-kapitalist volkomen verouderd is. Karakteristiek voor de huidige situatie is, dat een moderne onderneming niet meer te leiden is zonder een staf van „managers”, die noch naar functie noch naar denktipe kapitalistisch zijn. Dat in het moderne bedrijfsleven door de leiding bewust gestreefd wordt naar samenwerking met de vakorganisaties der arbeiders — hetgeen hun erkenning insluit — is behalve aan de strijd der arbeiders óók te danken aan zakelijke en geestelijke ontwikkelingen in de grote onderneming en de ontdekking van reële gemeenschappelijke belangen en taken.

Tot zover het ruwe beeld der huidige fronten. Daaraan moet dan, zeker wanneer men de vraag stelt, hoe het nu met „het kapitalisme” staat, worden toegevoegd het ingrijpen der Overheid. Ik noem daarvan twee aspecten: het sociaal-juridische en het economische. De gehele sociale wetgeving, het arbeidsrecht, de controle op de C.A.O., de invoering van de P.B.O. zijn het duidelijke bewijs, dat het vroegere vrije kapitalisme met zijn neutrale staat voorbij is, dat de vroegere leuze: „de staat verdrukt, de wet is logen” op dit punt een dwaasheid is geworden. Zo

gaat het in de geschiedenis wel vaker: wat in een bepaalde situatie waarheid, en kracht van een beweging was, wordt in een andere situatie leugen en bron van zwakte en zelfbedrog. Wat het economisch aspect betreft: het ingrijpen van de overheid in deze, voor het vrije kapitalisme zo karakteristieke en gevoelige sector — men denke aan contrôle op monopolies, op internationaal handelsverkeer, aan invloed op investeringspolitiek enz. — is opnieuw een bewijs van het feit, dat wij niet meer in het vrije kapitalisme leven, en de oude sentimenten en ressentimenten niet meer op de feiten slaan. Waar dan nog bij komt: dat de leiding van de Staten, voor een groter of minder groter deel, is overgegaan van de burgerlijke partijen naar de socialistische, en men bijv. in Engeland ziet, dat een conservatieve regering niet meer bij machte is, ten dele ook niet bereid is, de door een voorafgegaan socialistisch bewind genomen maatregelen weer ongedaan te maken. Men mag dus inderdaad een uiterst belangrijke, ook principiële wijziging der situatie constateren, met o.a. dit gevolg, dat de arbeidersklasse niet meer alleen bedreigd is: de kleine ambtenaren, kleine renteniers, werklozen uit de zgn. vrije beroepen lijden méér onder bestaansonzekerheid en bestaansangst dan het overgrote deel der arbeiders.

De betekenis der gewijzigde situatie.

Ik beperk mij tot enkele voorname punten voor de socialistische beweging en haar geestelijke habitus. Ten eerste: een beweging, die nu, midden 20ste eeuw, nog zou steunen op de gedachte: het proletariaat wordt de overgrote meerderheid der bevolking en zal het socialisme brengen, doemt zichzelf tot secte. Men rekene heel nuchter: in Nederland $\pm$ 50 % der bevolking arbeiders, daarvan de kleinste helft niet socialistisch georganiseerd (K.A.B., C.N.V., A.R., C.H., K.V.P., C.P.N.). Bovendien: een deel van de goed geschoolde vakarbeiders is niet meer, althans niet geheel „proletarisch” in denken en voelen. Ten tweede: zal het socialisme blijven, wat het naar zijn wezen is en in de 19de eeuw in de toenmalige vormen ook klaar en duidelijk toonde te zijn: de beweging voor gerechtigheid en vrijheid ten bate van alle verdrukten en bedreigden, dan moet het aan zichzelf de groei van klassenpartij tot volksbeweging weten te voltrekken. Hetgeen concreet wil zeggen: mede steunen op de middengroepen, voorzover die op hun beurt in staat zijn groeps-egoïstisch denken te doorbreken. Ten derde: niet uit een oogpunt van politieke winst- en machtsvorming in engeren zin, maar wel uit een oogpunt van gezond sociaal functioneren, moet de socialistische beweging oog hebben voor de wijzigingen in de leidende klasse der maatschappij, bijv. voor de gewijzigde functie van de ondernemers, voor de betekenis van en de interne spanningen in de groep van de zgn. managers, zonder welke ook een socialistische productiewijze niet zal kunnen functioneren.

Wij stuiten hier onvermijdelijk op diep gewortelde weerstanden, vooral van emotionele aard, zowel bij de socialistische beweging als bij de middengroepen. Over beide een kort woord. Het is menselijk volkomen te begrijpen, dat tallozen in de verwarring der problemen en de verschuiving der fronten (die zich o zo gemakkelijk laat duiden als verwatering, verschieten van kleur, verburgerlijking, zelfs verraad) teruggrijpen naar de klare eenvoudige klassen-

scheidingen van weleer, en met heel hun wezen hangen aan de oude liederen en symbolen, en dus, volkomen ongewild en onbewust, in hun radicalisme reactionnair worden, in de zin van zweren bij het onherroepelijk voorbijje. Eén van de voorname oorzaken van onbehagen: de miskenning van de macht der feiten. Deze ressentimenten worden gewoonlijk versterkt, wanneer belangrijke aantallen uit de middengroepen tot de socialistische beweging toetreden en er leiding geven. En omgekeerd: er is weerstand bij de middengroepen, die krachtens functie en denkwijze anti-kapitalistisch zijn, doch dit anti-kapitalisme niet tot een positief socialisme weten om te scheppen. Eén van de belangrijkste punten hierbij schijnt mij toe, dat wij van beide kanten leren zien wat in het moderne socialisme centraal is: dat de factor Arbeid in de maatschappelijke orde de beslissende wordt (tegenover de oude orde, die Kapitaal deed overheersen), en dat Arbeid bestaat uit hoofd- en handarbeid, uitvoerende en leidinggevende, wetenschappelijke en geestelijke in de brede culturele zin. Het groeiproces, dat met deze dingen rekt, is in de hedendaagse socialistische beweging in volle gang. Voorwaarde voor het doorzetten en slagen ervan is: een evenzeer principieel als anti-dogmatisch denken, gestuwd door de wil, om gerechtigheid en vrijheid voor alle sociale groepen te verwerkelijken.

III

Een soortgelijke ontwikkeling als in het sociale denken deed zich voor in de geestelijke situatie. Zien wij terug op de 19de eeuw, dan staat daar het jonge, strijdbare, profetische socialisme als *het zedelijk protest tegen de kapitalistische uitbuiting*, als de zedelijke wil om de verworden menselijkheid in de proletarische massa te redden, en maatschappelijk vorm te geven aan gerechtigheid en vrijheid, deze beide onverbrekkelijk verbonden. Krachtens de situatie dier eeuw moest de socialistische idee wel de vorm aannemen, die ons uit de geschiedenis welbekend is. Ook door tegenstanders van het socialisme wordt thans wel erkend, dat daarin gloeit de oud-Bijbelse profetische gedachte van het komende rijk van gerechtigheid en vrede, van het verbrijzelen van alle verdrukking, van het recht van de arme, en de hunkering naar een menselijke broederschap. Maar: de profetische verwachting werd in het socialisme gesecculariseerd, losgesneden van haar godsdienstige wortel en overwegend atheïstisch. De zekerheid van het godsdienstig geloof werd vervangen door die van het wetenschappelijk inzicht, met name door de Marxistische maatschappij-analyse en de daarop gebaseerde toekomstverwachting. Het behoeft niet opnieuw te worden beschreven. Ik heb echter de herinnering aan deze 19de eeuwse vorm van de socialistische idee nodig, om de huidige geestelijke situatie duidelijk te maken. Kort samengevat: het 19de eeuwse socialisme als zedelijke idee, als wil om de bedreigde menselijkheid te redden, is

een gesecculariseerde godsdienstige, humanitaire idee,
in wetenschappelijke vorm,
met het atheïsme, althans anti-clericalisme als wapen,
en gebonden aan de proletarische situatie, aldus een proletarische ideologie.

De bedreigde menselijkheid nu.

Geven wij ons rekenschap van de huidige situatie, dan dient vooropgesteld: de kapitalistische uitbuiting, die weleer de massale bedreiging der menselijkheid was, is in belangrijke mate aan banden gelegd. Daar staat echter naast, dat er andere bedreigingen zijn opgedoken van minstens zo verwoestende werking. Er is te denken aan de hysterische overgave van brede massa's aan dictatoren, die in hun optreden volkomen duidelijk blijk gaven de mens in de massa te verachten, die massa alleen te gebruiken ter vestiging en versterking van hun macht, en daarbij door die verachte massa waanzinnig worden toegejuicht. Het is voor tallozen een ontstellende, alle grondvesten van hun overtuiging schokkende ontdekking geweest, dat deze massahysterie mogelijk was in een Europa, trots op zijn door Christendom en Humanisme gestempelde cultuur en zijn schitterende wetenschappelijke prestaties. Er is verder te denken aan het proces der massificatie: het naar voren komen van een menstype in allerlei sociale groepen (zeker niet alleen of in de eerste plaats onder arbeiders), dat eigen initiatieven en eigen verantwoordelijkheid schuwt, zich laat leven en schuiven, zonder eigen activiteit daarin, dat hoogstens reageert, maar nooit uit zichzelf actief wordt, dat zich laat vormen, door de schreeuwende reclame, door wat pers en radio hem met een zekere nadrukkelijkheid opdringen, door de politieke slogans enz., zodat iedereen op iedereen gaat gelijken, en de persoonlijke structuur, met een zelf zich rekenschap geven en een eigen keuze te loor gaat. Ik kies opzettelijk een zodanige omschrijving, dat een eerlijk mens er aan ontdekken kan: in bepaalde ogenblikken en op bepaalde gebieden zijn wij allen massa-mens. Er is te denken aan het proces der technificatie: de verbijsterende vlucht van moderne wetenschap en techniek maakt niet alleen de arbeid, maar het gehele leven en denken en voelen mechanisch: met een veel kortere arbeidstijd, voorzien van allerhand moderne gemakken en in een veel grotere vrije tijd, in een vertechniseerde beschaving kan ook de menselijkheid te loor gaan, en ieder gedegradeerd worden tot tand aan één der ontelbare raderen van een reuzen-mechanisme. Er is te denken aan de vermilitarisering, óók der geesten, en blijkbaar zijn twee wereldoorlogen nog niet voldoende leergeld geweest. In een optimistische bui kan men hopen, dat de angst voor wat een atoomoorlog kan betekenen, de leiders ervan weerhouden zal, het proces van de zelfvernietiging der mensheid te ontketenen — maar tegelijk weten wij, dat angst nimmer wezenlijke vrijheid brengt.

Het bovenstaande moge voldoende zijn, om de stelling aannemelijk te maken: de bedreiging der menselijkheid wordt thans niet meer alleen veroorzaakt door „het kapitalisme”, en treft zeker niet alleen de arbeidersklasse. Daaruit volgt dan onmiddellijk: wil het socialisme pionier blijven op sociaal, politiek en cultureel terrein, dan zal het zichzelf grondig hebben te herzien en de vorm te vinden, die bij de huidige problematiek past. Dit proces van zelfherziening is overigens in Europa al een twintig, dertig jaar aan de gang, en wordt op belangrijke wijze gestimuleerd door geestelijke stromingen buiten het socialisme. Daarbij denk ik met name aan de inzichten, die zich baan breken en vanuit de moderne wetenschap én vanuit wijsbegeerte en godsdienst. De wetenschap — in een eeuw enorm gegroeid, zo dat geen sterveling alles kan begrijpen en overzien — is bescheidener geworden, en

heeft de pretentie laten vallen, dat zij het wezen en de zin van het leven zou kunnen blootleggen. De wijsbegeerte staat bij alle verscheidenheid van stromingen en scholen, toch wel voor het inzicht, dat de levenskeuze, ook van de zgn. „theoretische” mens in zijn wetenschap, mede bepaald wordt door momenten van wils- en gevoelsleven, die zonder meer niet uit het verstand zijn af te leiden of daarbij in te lijven. Er is bovendien een diep verheugend proces van bewustwording aan de gang in kringen buiten het socialisme, een proces gestuwd door een verwante verontrusting over de bedreiging der menselijkheid: ik denk aan wat in de oecumenische beweging der kerken aan de orde is, en evenzeer aan humanisme en andere stromingen, die een barbaars nihilisme als reëel gevaar hebben onderkend. Met name het proces in de christelijke kerken heeft er in belangrijke mate toe bijgedragen, dat de socialistische beweging als geheel niet meer het atheïsme, en zelfs niet het anti-clericalisme als wapen kan hanteren, zonder daarmee in eigen vlees te snijden: men komt immers in deze christelijke bezinning tot conclusies, die het socialisme als de zijne herkent.

M.a.w.: aan de veranderde situatie moest een verandering in vorm óók van de socialistische idee ontspringen. Zoals de beweging op sociaal terrein voor de keuze stond: óf critiserende secte worden, óf samenbinden alle sociale groepen, die gerechtigheid en vrijheid voor het hele volk willen verwerkelijken, en daarbij kapitalistisch en individualistisch denken afwijzen — zo stond zij voor een verwante keuze op geestelijk terrein: óf een proletarische ideologie vasthouden, en dan tot secte verstarren, óf bundeling van alle geestelijke stromingen, die een socialistische orde kunnen en willen aanvaarden, en dus als partij een tehuis met vele woningen worden. Dat daarbij duidelijk moest zijn, dat de verandering in vorm het wezenlijke van de socialistische idee vasthield, ja beter tot uitdrukking bracht dan in de proletarische ideologie kon gebeuren, spreekt vanzelf.

Woorden als „samenbinding”, „bundeling” enz. zijn natuurlijk niet zonder gevaar, zij wekken gemakkelijk verkeerde associaties. Wat in de geestelijke worsteling in het midden van deze eeuw aan de gang is — nu het steeds duidelijker wordt, dat het tijdperk, dat met Renaissance en Reformatie inzette, een einde vindt, en een nieuwe vorm zich wel aftekent —, kan men óók omschrijven als het doorstoten naar het fundamentele van Christendom, Humanisme, het „zijn” van de mens als eigen kwalitatieve grootheid. Het is niet ondenkbaar, ik meen integendeel dat het reeds zichtbaar wordt, dat dit proces ook zijn critische, corrigerende invloed op het feitelijk bestaande socialisme zal hebben.

De eis van het ogenblik

Als de boven ontwikkelde lijn in hoofdzaak juist mag heten, volgen daaruit voor onze huidige situatie vier eisen:

1e. het verwerpen van dogmatisme in ons socialistisch denken, waaronder ik versta: het loslaten van formuleringen en inzichten die in een vroegere fase zijn ontstaan, toen mogelijk een inspirerende kracht hebben gehad, maar nu geen wervende en creatieve betekenis meer hebben; maar tevens: het niet zweren bij formules over „vernieuwing” zonder meer, hetgeen gewoonlijk erger vorm van

dogmatisme is dan het naar het verleden gekeerde, omdat het geen positieve resultaten kan aanwijzen.

2e. als wij gedwongen zijn, voornamelijk als gevolg van de afloop van de tweede wereldoorlog, waarin de macht der geallieerde wapenen ons de vrijheid bracht en het fascisme versloeg, in de Amerikaanse invloedssfeer te leven en dus te bewapenen, hebben wij nochtans en met verdubbelde energie de zeer reële gevaren der vermilitarisering te onderkennen en te bestrijden, en in ons eigen volk duidelijk te maken, dat het socialisme *de vrede* wil op de grondslag van een georganiseerde internationale rechtsorde, die wel door macht wordt gehandhaafd, maar op dieper liggende zedelijke overtuiging berust. Het is hier ook de toon, die de muziek maakt. Een socialistische beweging kan in de gegeven omstandigheden bewapening en Atlantisch pact aanvaarden als onvermijdelijk, zonder jubeltonen en dwaze romantiek alsof daarmee de vrijheid ware gered of verzekerd.

3e. de reformatie van het socialisme, die reeds vóór de stichting van de P.v.d.A. aan de gang was, en door deze stichting een sterke stuwning werd, moet in de breedte en in de diepte worden voortgezet, en aan de politieke, sociale en culturele problematiek van deze periode der geschiedenis worden geconcretiseerd (zoals op voortreffelijke wijze in het nieuwe Plan is gebeurd). Reformatie, zoals hier bedoeld, is uiteraard iets anders dan reformisme; het is een doorstoten tot de diepste bronnen, een levend maken van de gerechtigheids- en vrijheidskrachten, in onverbroken samenhang.

4e. de innerlijke opvoeding van de partij als geheel en van ons socialisten persoonlijk tot de verantwoordelijkheid voor het heden en zijn taken, blijft een zeer dringende zaak. Wij kunnen niet hebben, in het uur der geschiedenis dat ons te doorleven wordt gegeven, dat goede socialisten verstarren tot rustende, of tot mukkende, achterblijvende troepen, omdat zij vasthouden aan een verromantiseerd verleden. Het moet ons blijvend verontrusten, dat grote aantallen van hen, die wél onze socialistische oplossingen aanvaarden, de verantwoordelijkheid voor politieke vormgeving dier oplossingen blijven ontlopen. Evenzeer is het een onaanvaardbaar geval, dat met name intellectuelen, die zich aan burgerlijk denken ontworstelden, in een vrijblijvendheid zich af- en opsluiten, zichzelf tot onvruchtbaarheid in het vlak der cultuur doemend en ongewild de krachten van het behoud versterkend. Deze weerstanden worden het vruchtbaarst opgeruimd door onze eigen opvoeding, d.w.z. door het vrijmaken van scheppende krachten — alweer: in de worsteling om concrete oplossingen.

Gaarne zou ik uitvoeriger op allerlei zijn ingegaan — ik sluit hier voorlopig af. Men aanvaarde het bovenstaande zoals het wordt bedoeld: een tekening der situatie. Deze tekening moge tevens duidelijk hebben gemaakt, hoezeer er alle redenen om te arbeiden en niet te vertwijfelen.

DE GEMEENTE-CLASSIFICATIE

1. Zelden is er een vraagstuk geweest, dat zo emotioneel is besproken, reeds vóór maar met name na de laatste oorlog, als dat der Gemeenteclassificatie (in dit artikel afgekort tot g.c.). De in 1948 door de toenmalige minister van Sociale Zaken, minister Drees, ingestelde Commissie tot bestudering van bedoeld vraagstuk, heeft zich dan ook nooit voorgesteld, dat na publicatie van haar Rapport (voorjaar 1951), er niet opnieuw een hartstochtelijke strijd zou ontbranden, te meer waar zij niet heeft geadviseerd de g.c. geheel af te schaffen, hoewel haar voorstellen verschillende verzachtingen en vereenvoudigingen inhouden. Wel mag de Commissie verwachten, dat de merites en eventuele tekortkomingen van haar Rapport op zakelijke wijze zullen worden besproken. Dat is dan ook op verschillende bijeenkomsten geschied, helaas echter niet overal.

Ook in de socialistische beweging wordt verschillend over dit vraagstuk geoordeeld. Naast de mondelinge debatten zullen dus ook schriftelijke gewenst zijn. Gaarne aanvaard ik dan ook, als voorzitter van bedoelde Commissie, de uitnodiging van de redactie van „S. & D.”, een uiteenzetting over de hoofdlijnen van dit vraagstuk en van het Rapport te geven. Op alle details kan ik niet ingaan, daarvoor leze men het Rapport. Wel wil ik met name de critiek onder ogen zien, die intussen reeds voor den dag is gekomen. Ik denk hierbij aan verschillende argumenten vernomen op door mij bijgewoonde bijeenkomsten, aan het „Nader Rapport” van de Commissie, ingesteld door het Bestuur der Vereniging van Nederlandse Gemeenten, in 1951 gepubliceerd (hierna te noemen: „Nader Rapport”) en aan de rede, die prof. dr H. D. de Vries Reilingh in November jl. op het congres van de Stichting Nederlandse Landbouwgemeenschap heeft gehouden (ik beschik over krantenverslagen en de 32 stellingen van die rede).

2. Gemeenteclassificatie is ordening, en wel een horizontale loonordering, in tegenstelling tot de verticale loonordering der werkclassificatie, d.i. de differentiatie der lonen naar de kwalificering van de functies. Men moet deze twee ordeningen scherp uit elkaar houden. Maar er is ook verschil tussen g.c. en het verschijnsel van het ontstaan en het voortbestaan der regionale loonverschillen. Het laatste verschijnsel is eeuwenoud en een natuurlijk proces, het eerste, de ordening van dit natuurlijk proces, is, althans in de moderne vorm, wanneer wij dus afzien van Middeleeuwse en Mercantilistische ordeningen, betrekkelijk jong, uit deze eeuw daterend. Deze laatste onderscheiding is belangrijk, wanneer men naar plaats en tijd vergelijkt. Er zijn bijv. landen zonder (of met heel weinig) classificatiesystemen (U.S.A., Noorwegen, Australië), maar daarom zijn daar wel regionale loonverschillen! En in ons land, waar, vóór de eerste wereldoorlog, nog weinig

van systematische gemeentenindelingen sprake was in de bezoldigingsbesluiten der Overheid of in de c.a.o.'s, waren er wel degelijk regionale verschillen, en zelfs veel groter dan nu! Dit niet goed onderscheid maken tussen g.c. en het, althans in de 19e eeuw, natuurlijke proces van het ontstaan en voortbestaan der regionale loonverschillen, is één van de bronnen van de emotionele uitingen over het „machtsmisbruik van de stad”. Er is een tijd geweest, dat er sprake was van politiek machtsmisbruik der steden (verbod van buitennering, stapelrechten e.d.), maar de g.c. dateert niet uit *die* tijd! Men vraagt totale afschaffing van de g.c., maar wenst natuurlijk geen afschaffing van loonregelingen. Was de verhouding der regionale lonen overgelaten aan het vrije spel der maatschappelijke krachten, dan waren de verschillen waarschijnlijk veel groter gebleven. Het Rapport geeft duidelijk aan (p. 24), dat *binnen het systeem van de g.c.* zeer grote verschuivingen kunnen plaatsvinden. Zo zijn van 1939 tot 1948 in het vrije bedrijfsleven de uiterste regionale verschillen in arbeiderslonen gemiddeld teruggebracht van 40 tot 50 % op 10 tot 15 %, d.w.z. op minder dan $\frac{1}{3}$! En in sommige groepen waren de uiterste verschillen in 1939 zelfs nog 100 %! Zo weinig bleek dus de g.c. in het vrije bedrijfsleven de lonen te bevrozen, dat deze grondige wijziging mogelijk bleek. Die wijzigingen zijn veroorzaakt door allerlei maatschappelijke processen, die hun weerslag vinden in de loonordeningen. Zolang er geen ordening was, werkte het natuurlijke proces als het ware automatisch. Verzet daartegen kwam niet in de gedachte op. Zodra er echter een ordening komt, begint de discussie, het beroep op de openbare mening, met logische en rechtsargumenten, waarbij echter het natuurlijke proces door blijft werken, nu echter ingetoomd door algemene regelingen. In plaats van zo af te geven op de g.c. moest men dus veeleer bedenken, dat er achter de g.c. gelijk achter alle ordeningen, verstandelijke overwegingen *en* zedelijke normen liggen! Over deze verstandelijke overwegingen straks meer.

Welke is dan die zedelijke norm? Prof. de Vries Reilingh, tot dusverre de felste bestrijder van het Rapport g.c., zegt in zijn zesde stelling: „De rechtsgelijkheid van stad en platteland is het noodzakelijke uitgangspunt voor een beschouwing van het classificatie-vraagstuk”. Ik ben het daarmee, misschien tot zijn verbazing, volkomen eens, mits men dit uitgangspunt niet onmiddellijk, zonder verdere bewijsvoering, concretiseert in: „gelijke nominale lonen”. Uitgangspunt van de Commissie was: *gelijk reëel loon in het gehele land bij gelijke arbeid* (dit is gelijke functie) *en gelijke prestatie*. D.w.z. een ongeschoold arbeider, een geschoold arbeider, een onderwijzer of een ambtenaar op het platteland moeten een zelfde reëel loon als hun resp. collega's in de grote stad ontvangen, omdat hun functie gelijk is. Zijn hun prestaties binnen het raam van hun functie ongelijk, dan is dit eventueel een kwestie van tarieven, premies e.d. De mogelijkheid, dat de regionale verschillen in de kwaliteit van de arbeid, waaronder begrepen het arbeidstempo, een wezenlijke oorzaak zouden zijn van de regionale loonverschillen, heeft de Commissie dus niet onderzocht; het zou trouwens een moeilijk en tijdrovend onderzoek zijn geweest, maar zij heeft deze veronderstelling op enige algemene gronden afgewezen. (Rapp. p. 25).

Aandachtige lezers van het Rapport zullen bespeuren, dat er t.a.v. de fundering

van bovengenoemd, door alle leden aanvaard, uitgangspunt: „Gelijk reëel loon bij gelijke arbeid en gelijke prestatie” twee stromingen in de Commissie waren: één die dit uitgangspunt direct als een norm stelde, en een andere, die op grond van een deductieve logische redenering tot dezelfde keuze van uitgangspunt kwam. Daardoor is het Rapport niet „aus einem Gusz” geschreven. In het voorwoord (p. 5) wordt dan ook toegegeven, dat het een compromis is. Hoe zou het anders kunnen bij zulk een precair onderwerp? Zouden regering en volk er mee gediend zijn, wanneer de stromingen op dit (en ander!) gebied uiteen waren gegaan en een meerderheidsrapport met een serie minderheidsnota's zou zijn ingeleverd? Wat bereikt kon worden is bereikt: een door alle leden aanvaard uitgangspunt voor onderzoek en door alle leden aanvaarde conclusies.

Tot mijn vreugde heb ik gedurende de laatste jaren op de vele bijeenkomsten, die aan het vraagstuk der g.c. waren gewijd, niemand bovengenoemd uitgangspunt: „gelijk reëel loon bij gelijke arbeid en prestatie”, horen aanvallen. De voorstanders van een totale emancipatie van het platteland — waartoe ook ik behoor — kunnen tevreden zijn: de rechtsgrondslag daarvan is algemeen aanvaard. Het komt nu aan op de bovengenoemde „verstandelijke overwegingen”, die dan ook, te recht, de hoofdschotel van het Rapport vormen. Maar natuurlijk kan men op grond van deze verstandelijke overwegingen tot verschillende conclusies komen. Zo heeft bijv. bovengenoemd Nader Rapport terecht geconstateerd, dat het *ook* is uitgegaan van het beginsel der rechtsgelijkheid en der reële loongelijkheid en toch concludeert tot afschaffing van de g.c. Wanneer de kwestie zo ligt, moeten zakelijke argumenten in een zakelijke discussie de doorslag geven. Ik constateer dan ook tot mijn genoegen, dat dit Nader Rapport zuiver zakelijk is gehouden, in tegenstelling tot de rede van prof. De Vries Reilingh, die bijv. in zijn 30ste stelling betoogt: „Door zich in haar vierde conclusie te richten op de uurlonen bewijst de Commissie-Kruijt eenzijdig de beloning der arbeiders voor ogen gehad te hebben”. Waarover men al geen stellingen maakt! De kwestie zelf is onbeduidend, maar zij dient toch even gememoreerd te worden om aan te tonen, hoe de discussie *niet* moet plaats vinden. Indien prof. De Vries Reilingh ook voldoende kennis had genomen van bijlage I en met name van grafiek 4 op p. 146, dan had hij kunnen zien, hoe de Commissie spreekt over uurlonen voor lagere *en* hogere inkomens, voor hand- *en* hoofdarbeiders. De vierde conclusie is inderdaad een advies geldig voor lonen *en* salarissen, behoudens de rectificatie der depressie, waarover reeds in de derde conclusie was gesproken, waar dan ook naar bijlage I wordt verwezen.

3. Eenmaal als uitgangspunt de reële loongelijkheid gekozen, komt het er op aan, de bestaande regionale verschillen in koopkracht te onderzoeken, d.w.z. de bestaande prijsverschillen. Daaraan is dan ook het gehele 4de hoofdstuk van het Rapport gewijd.

Alvorens echter daarop in te gaan, is het nodig eerst een aantal bezwaren tegen deze methode onder ogen te zien, zoals ook het Rapport heeft gedaan. Zij betreffen de volgende drie punten:

a. *Deze methode is te statisch*, zij vergeet het dynamische van verschillende sociale tendenzen: de industrialisering van het platteland, de loon- en huur-

nivellering (Nader Rapport blz. 32). Hierbij sluit ook aan de 7de stelling van prof. De Vries Reilingh: „De dalende tendentie der classificatie-normen kan beschouwd worden als een argument voor de algehele afschaffing”.

b. *De trek naar de stad*: Vele voorstanders van de totale afschaffing der g.c. koesteren de hoop, dat daardoor de excessieve trek naar de stad met alle ongewenste gevolgen aanzienlijk zal worden geremd (Nader Rapport p. 30). De veronderstelde bevordering van de trek naar de stad door de g.c. acht men dan zo nadelig, „dat men op grond daarvan aarzelingen met betrekking tot een gelijkstelling van stad en platteland zou moeten ter zijde stellen”, aarzelingen, die zouden kunnen voortvloeien uit het feit van eventueel hoger kostenpeil in de stad (zie p. 26 van het in 1948 uitgegeven eerste „Classificatierapport van de Vereniging v. Ned. Gem.”).

c. *De interdependentie tussen prijzen en lonen* maakt de beschouwingen over g.c. op grond van prijsonderzoekingen tot een cirkelredenering (Nader Rapport p. 11 en v.; stelling 10 van prof. De Vries Reilingh: „Door haar statische beschouwingwijze heeft de Commissie-Kruijt het verloop van de interdependentie tussen lonen en prijzen niet voldoende kunnen analyseren”).

Al deze bezwaren zijn reeds in het Rapport weerlegd, maar doordat zij hardnekkig terugkomen, moet ik er hier wel kort op ingaan.

Ad a. De regionale loonnivellering is uitvoerig in het Rapport behandeld, in § 5, die uitgroeid is tot de beste analyse, die op dit gebied ooit in Nederland is gegeven. Ik durf dit te zeggen, omdat de bewuste paragraaf niet door mij zelf is geschreven. Niet alleen worden de grondige wijzigingen in de regionale loonverhoudingen (hierboven reeds even aangetoond) in tabellen en diagrammen gedemonstreerd, maar ook de maatschappelijke krachten geanalyseerd, die de regionale loonverhoudingen egaliseren en andere die ze differentiëren. De paragraaf schetst hoe ons land eerst uit een aantal arbeidsmarkten bestond, waar binnen verschillende loonpeilen aanwezig waren op grond van geografische, technische en traditionele verschillen. Ieder gebied had een eigen maatstaf voor een redelijk loon, ontstaan door vergelijking met de lonen van bepaalde sociale groepen in hetzelfde gebied. Nederland als geheel had dus een ondoorzichtige arbeidsmarkt en daardoor werden deze verschillen gehandhaafd. Dan komen nieuwe processen deze toestand veranderen: de veel sterkere ontwikkeling van het verkeer, de opheffing van het isolement, de industrialisering van verschillende voormalige agrarische gebieden, de groei der landelijke vakbeweging en de ontwikkeling der c.a.o.'s. Door dit alles werd het proces ingezet, waardoor ons land geleidelijk aan één enkele en doorzichtige arbeidsmarkt wordt. Dit gehele betoog, dat met opzet louter analyserend en constaterend is gehouden, leze men zelf in het Rapport: het is een goede remedie tegen alle schermen met termen als „machtswillekeur der steden”, en het stelt daarvoor nuchter in de plaats het inzicht in de uit de analyse gevonden maatschappelijke krachten. Te recht echter merkt deze paragraaf ook op (p. 41), dat het streven naar sociale rechtvaardigheid (men kan aanvullen: en van rechtsgelijkheid) zelf nu ook een kracht kan worden, omdat de redelijkheid van het loon nu getoetst wordt aan het loon van andere sociale groepen dan vroeger en aan dat van andere regionale gebieden

(„emancipatie der verlangens”, p. 38). Ook de uniformering en centralisering der lonen en salarissen door overheid en centrale organen van het bedrijfsleven brachten de idee van sociale rechtvaardigheid en rechtsgelijkheid sterker naar voren.

Tot zover zeer kort het betoog van deze paragraaf. Men kan dus niet zeggen, dat het Rapport blind is voor de dynamische tendenties; integendeel, deze tendenties worden uitvoeriger en objectiever geschetst dan waar ook vroeger. Nu rijst echter de vraag, of deze tendenties bewijzen, dat reeds *nu* de g.c. geheel moet worden afgeschaft. Die vraag beantwoordt het Rapport ontkennend (p. 132). Ik wil er ook hier even op ingaan, mede in verband met de geciteerde 7de stelling van prof. De Vries Reilingh. Het doortrekken van een lijn, die een bepaalde trend aangeeft, was heel gewoon bij de vroegere evolutionisten en positivisten in de sociale wetenschappen. Wij zijn nu heel wat voorzichtiger. Een prognose in de sociale wetenschappen is hachelijk. Men kan de krachten en tegenkrachten analyseren en hun invloed schatten en dan voorzichtig een soort balans opmaken, meer niet. Dat wat betreft de objectieve analyse der feiten.

Waar echter achter de loonordering ook een norm staat, die van de reële loon-gelijkheid, kunnen wij verder gaan. Elk ogenblik kunnen wij nagaan, of de stand van de lijn nog juist is, gemeten aan die norm. Dat is de waarde van de zgn. statische beschouwingwijze, die dus niet verwerpelijk is, maar gebruikt moet worden naast de beschouwingen over de dynamiek. De kernvraag blijft dus die van het reële loon, in ons geval deze vraag: is bij de verwezenlijking van de voorstellen van de Commissie het reële loon van een plattelander (bij gelijke arbeid en prestatie) lager dan dat van de stedeling? De Commissie meent van niet; men kan hier van mening verschillen, waarover straks; maar de arbeidsmethode is geoorloofd, neen vereist! Prof. de Vries Reilingh is blijkens zijn rede fel gekant tegen de nivellering in de beloningen van handarbeiders en intellectuelen. Niettemin is er een duidelijke na-oorlogse trend in deze richting. Volgens zijn redenering zou men die lijn dan maar moeten doortrekken tot een absolute gelijkheid zou zijn bereikt! Ik weet natuurlijk, dat hij in *dat* geval die conclusie niet zal trekken, maar de vergelijking demonstreert de onjuistheid van zijn redenering op het gebied van de g.c.

Hiermee is dunkt mij het bezwaar vervallen, dat de regionale loonnivellering een momentopname *nu* verbiedt. Ook de huurnivellering is door het Rapport onder ogen gezien (p. 135). Evenals bij vroegere rechtvaardigingen van de g.c. is het verschil in huur, ook in dit Rapport, het voornaamste argument, dat door niemand ontzenuwd is. Maar: door de enorme regionale nivellering der bouwvakarbeiderslonen zijn de regionale verschillen in huurprijs van de na de laatste oorlog gebouwde woningen veel kleiner geworden. Daar heeft het Rapport rekening mee gehouden. De Commissie schroomt dan ook niet te verklaren (p. 135) dat, wanneer in de toekomst deze nivellering in belangrijke mate is voortgeschreden, de classificatie haar voornaamste rechtvaardiging verliest (wat niet betekent, dat dit de enige is). Laat men zich echter realiseren, dat dit nog heel wat jaren duurt. Zelfs als wij in staat zijn dit en komende jaren 50.000 nieuwe woningen te bouwen, duurt het 20 jaar voor er een millioen nieuwe woningen zijn bijgekomen. En het aantal voor de oorlog gebouwde woningen bedraagt bijna 2 millioen (al

zal van dit aantal in de toekomst een klein deel afvallen door brand of afbraak). Overigens kan, ook zolang het aantal nieuwe huizen nog relatief klein is, dit aantal voor iedere gemeente afzonderlijk (juist omdat de frequentie van de nieuwbouw regionaal verschilt) als correctiefactor gelden bij de vaststelling van het gemiddelde gemeentelijke huurbedrag volgens de volkstelling van 1947 (Rapp. p. 149).

Wat ten slotte de industrialisering betreft, natuurlijk, wanneer een gebied snel industrialiseert (bijv. Z.O.Drente), zal er veel nieuwbouw zijn en de consumptie-stimulering (over het principe daarvan straks) sterker worden. Maar men stelt zich toch niet voor dat, wanneer de voorstellen der Commissie zijn aanvaard, de berekeningen worden gemaakt volgens de in Bijlage II vervatte automatische methode — en deze berekeningen vereisen weinig tijd, gezien de vele niet in het Rapport gepubliceerde, door de Commissie verzamelde gegevens per gemeente plus de andere reeds bekende data — en daarmee van iedere gemeente haar rangnummer is vastgesteld, dat daarmee de zaak voor eeuwig vastligt? Regelmatig zal er herziening moeten komen, bijv. om de vijf jaar. En dan zullen gemeenten in zulk een snel industrialiserend gebied wellicht één of twee klassen opschuiven. Dit ook in verband met het feit, dat de Commissie verweten is, geen enkel perspectief van afschaffing te bieden (Nader Rapport p. 7, 32). Afgezien van het feit, dat dit niet geheel juist is (zie de opmerking over de huurnivellering hier boven), is het een feit, dat ook de Commissie overtuigd is, dat de g.c. geen eeuwige instelling is. Zij voelde er echter niets voor, zich vast te leggen op een bepaald getal jaren, waarvan de vaststelling een slag in de lucht is en meende, dat de boven behandelde methode van geleidelijke uitholling door regelmatige herzieningen veel objectiever is.

Ad. b. Vele voorstanders van totale afschaffing van de g.c. verwachten wonderen daarvan voor de tempering van de vlucht naar de stad. Dit is uitvoerig behandeld in § 10 en weerlegd. Hier slechts enige korte opmerkingen. Hierboven is gezegd: g.c. is ordening en ordening is intoming van een natuurlijk proces, *dat echter door blijft werken*. Daarom moeten er achter elke ordening verstandelijke overwegingen, o.a. van economische, sociologische, demografische, psychologische aard zijn, om te onderzoeken of de voorwaarden ter verwezenlijking aanwezig zijn. Alleen doctrinaire ordenaars zijn overtuigd, dat men alles maar naar zijn hand kan zetten.

Er zijn in § 10 vier primaire feiten gereleveerd:

1e. Vanaf de Middeleeuwen, met als onderbrekingsperiode de jaren tussen ca. 1750 en ca. 1870, heeft ons land een trek naar de stad gekend, *tot op de huidige dag* toe onverzwakt.

2e. De enige manier, waarop agrarische gebieden aan de noodzaak van een vertrekoverschot kunnen ontkomen, is industrialisering (behoudens dan dat overgang naar tuinbouw tijdelijk verlichting kan geven).

3e. Waar industrie op het platteland kwam, vormden de lagere lonen de voornaamste vestigingsfactor (Noord-Brabant, Twente).

4e. Begint de industrie zich in zulke gebieden te ontwikkelen, dan krijgt het gebied zelf een vestigingsoverschot, althans bij een goede conjunctuur en stijgt

het loonpeil en daarmee begint de uitholling van de g.c. Om het heel simplistisch te zeggen: eerst industrialisering, daarna uitholling van de g.c.

Dit verband willen de voorstanders van totale afschaffing van de g.c. nu omkeren. Eerst gelijk nominaal loon, daardoor blijft de surplus bevolking en dan komt er industrie. Deze omkering is in strijd met de feiten. De (surplus)bevolking blijft alleen wanneer er werk is. Maar de industrie komt niet zo zonder meer op een bevolkingssurplus af. Dat is met de feiten aangetoond in § 10 (p. 68) benevens in de daarin aangehaalde literatuur. Die feiten zijn in de discussie tot dusverre niet weerlegd.

De vijfde stelling van Prof. de Vries Reilingh luidde: „Het argument van de lagere beloning van het platteland ten behoeve van de industrialisatie is moreel onhoudbaar.” Ik vraag echter: wat is meer moreel: eerst industrie aantrekken door een iets lager loonpeil, waarna dit peil stijgt, of het loonpeil direct op stedelijk niveau brengen en de bevolking laten verkommeren in een overbevolkt gebied met onvoldoende werkgelegenheid? Met natuurlijk als gevolg, dat de trek naar de stad nog groter wordt. *Fiat justitia et pereat mundus.*

Zegt men nu: moeten de niet-geïndustrialiseerde gebieden dan maar een lager loonpeil houden tot in eeuwigheid, dan is het antwoord natuurlijk ontkennend. Het proces van eenwording van Nederland als arbeidsmarkt sleept ook het agrarische platteland mee. Toch ligt hier hetzelfde gevaar als bij het zoeven besproken probleem der industrialisering van het platteland, nl. dat een te snelle regionale uniformering der lonen het gevaar van werkloosheid (en dus van toeneming van de trek naar de stad!) vergroot. Zo heeft de uniformering der landarbeiderslonen als resultaat gehad, dat het voor de boer op de zandgronden nauwelijks of niet meer loont werk door betaalde arbeidskrachten te laten doen (Rapport p. 40). Hier is de stelregel dezelfde als bij het zo even besproken vraagstuk: eerst de efficiency verhogen, dan volgt de verhoging van het loonpeil. Dat wil natuurlijk niet zeggen, dat de economie altijd het laatste woord heeft, men denke slechts aan de landbouwcrisispolitiek, die de landbouw beschutte tegen totale ontwrichting en daardoor ook de landarbeiderslonen tegen te sterke daling beschermde.

Intussen heeft de agrarische beloning *rechtstreeks* niet met de g.c. te maken. In zijn 9de stelling zegt Prof. de Vries Reilingh: „Het vraagstuk der gemeente-classificatie behoort scherp gescheiden te worden van dat der beloningsverhouding tussen landbouw en industrie.” Hier ben ik het mee eens, behalve dan — wat de bedoeling is — dat zij gericht zou zijn tegen het Rapport. Dit heeft alleen de beloning der boeren en de landarbeiderslonen besproken, wanneer het nodig was voor een dieper inzicht in het vraagstuk der regionale loondifferentiatie. De leerzame cartogrammen 1 en 2, betreffende landarbeiderslonen en opbrengsten per ha. in de periode 1901—1910 (Rapp. p. 16 en 17) moesten daarvoor opgenomen worden. In die tijd immers — en dat is het voornaamste thema van de sociologische verklaringswijze der regionale loonverschillen in § 5 — was overal behalve in het geürbaniseerde Westen, de agrarische beloning *de* maatstaf voor een redelijk loon. Dus was het loonpeil laag op de zandgronden in Z. en O. door de geringe beloning van boeren en (minder talrijke) landarbeiders, hoger op de klei, vooral

in Groningen, doordat de grotere opbrengsten een hoger landarbeidersloon mogelijk maakten, *waarnaar zich de andere lonen richtten*, en het hoogst in het Westen, waar juist de lonen in industrie en handel maatstaf waren en *daardoor de agrarische beloning ook optrokken*. De bespreking van deze problemen was niet overbodig, maar essentiëel in het Rapport.

Er is nog een tweede verband tussen landarbeiders en g.c. Het Rapport heeft (behoedzaam) als probleem gesteld, dat afschaffing van de g.c. onvermijdelijk na enige tijd gevolgd zal worden door loonsverhoging bij land- en zuivelarbeiders: in plattlandsgebieden met industrie moet de boer dus concurreren tegen de fabrikanten om arbeiders te behouden. Dit argument wordt nu eens niet met een stelling aangevallen. Wel luidt stelling 17 van prof. De Vries Reilingh: „De beroeps- en landvlucht der landarbeiders hangt samen met de g.c.” Hier kijkt weer om de hoek de mening, dat hogere (nominale!) lonen de voornaamste trekpleisters van de stad zijn. Uit de buitenlandse literatuur blijkt veeleer, dat zucht naar vrijheid en zucht tot sociale stijging de belangrijke motieven zijn en het allerbelangrijkste: het zoeken naar arbeid bij werkloosheid. In Nederland is hiervan weinig onderzocht (met uitzondering o.a. van het op p. 68 van het Rapport genoemde artikel van prof. Hofstee). De landarbeiderslonen bijv. zijn na de laatste oorlog met een ruk omhooggegaan: is de beroeps- en landvlucht nu minder geworden? Het „Nader Rapport” heeft natuurlijk gelijk als het schrijft (p. 30): „Zolang de stad een hoger loon biedt, is er altijd een motief te meer om het platteland te verlaten”. Alleen had hier weer moeten staan: een hoger *nominaal* loon! In tegenstelling tot vroeger weet men nu op het platteland, wat een stadsarbeider nominaal verdient, maar naarmate men beter van de stads-toestanden op de hoogte komt, zal men zien, dat het reële loon niet hoger is en verliest *dit* motief zijn kracht. Wat de landarbeider betreft, neig ik er zelfs toe de 17de stelling ten dele om te keren: „De afschaffing van de g.c. zal de beroeps-vlucht der landarbeiders doen toenemen”. Zij zullen dan niet alleen een hoger nominaal loon in de stad kunnen krijgen, waarbij zij moeten verhuizen, met de twijfel of ze reëel werkelijk wel vooruit gaan, maar kunnen zonder te verhuizen (althans waar industrie in de buurt is) op een plattlandsfabriek een hoger *nominaal en reëel* loon krijgen.

Het doet mij genoeg, dat het Nader Rapport voorts zegt, dat het voor bovenvermeld gevaar, dat regionale (nominale) loongelijkstelling de lonen in de agrarische bedrijfstakken zal doen toenemen, met alle gevolgen van dien, „gaarne begrip aan den dag legt”. Direct daarop volgt dan echter: „Prealabel geldt hier intussen de vraag van de rechtsgelijkheid”. Nu, één van tweeën: of men stelt achter de regionale loonordening *alleen* de abstracte norm van rechtsgelijkheid, of men betreft er *ook* de verstandelijke overwegingen bij. Het Rapport heeft de tweede weg gekozen, m.i. de enige die te volgen is.

Ad c. Een bekend argument van de voorstanders der totale afschaffing der g.c. is dat van de interdependentie tussen lonen en prijzen. Men mag zich op het argument van een op bepaalde punten lager prijspeil van het platteland niet beroepen, want sommige prijzen zijn lager, omdat de lonen lager zijn en die

lonen zijn weer lager door de g.c. Dus „men handhaaft dan g.c. omdat er g.c. is (nl. door de g.c. veroorzaakte prijsverschillen zijn waargenomen)”. Aldus „loopt men in de vicieuze cirkel” (Nader Rapport p. 11).

Ik meen dat deze argumenten, die het prijsonderzoek als grondslag van de argumenten in het Rapport willen aantasten, geen hout snijden. Het Rapport is hierop ook ingegaan (p. 11, 36, 61 v.); ik wil hier kort en systematisch de er achter liggende gedachten behandelen.

Wie het heeft over interdependentie tussen lonen en prijzen, moet onderscheid maken tussen nominale en reële lonen en tussen open en gesloten gebieden. In het theoretische geval van een volkomen gesloten, geïsoleerd gebied, is de reële beloning van de gehele groep (ik zie af van de complicatie der ongelijke verdeling binnen de groep) afhankelijk van de vruchtbaarheid van de bodem en andere geografische factoren, dus ook de rijkdom aan natuurlijke „resources”, de dichtheid der bevolking, de stand van ontwikkeling en techniek enz. Gaat het gebied open, dan kan men de reële beloning verhogen door invoer van goedkope grondstoffen en uitvoer van duurdere verwerkte goederen, door winst in handel en verkeer, enz. Daardoor was in de vorige eeuw de reële beloning in het, zij het niet geheel, gesloten Oosten en Zuiden van ons land laag, door de onvruchtbare bodem en het lage technische peil; op de Groningse klei hoger, door de vruchtbare grond en de hogere stand der techniek, en in het Westen het hoogst, omdat dit gebied met zijn in- en uitvoer, handel en verkeer al eeuwen open lag. En in de beide laatste gebieden profiteerden *alle* groepen der bevolking van deze hogere welstand, zij het in ongelijke mate.

De interdependentie slaat echter op de *nominale* lonen (Rapport p. 36). *Hoe meer een gebied geïsoleerd is, des te groter is deze interdependentie.* De prijzen en nominale lonen van andere gebieden kunnen dan immers minder invloed uitoefenen. Hoe sterk die interdependentie in een gesloten gebied is, kan men zich voorstellen in het theoretisch geval, waarbij plotseling door inflatie de geldhoeveelheid (bij gelijkblijvende omloopsnelheid) twee maal zo groot wordt; wanneer zich dan dadelijk alle prijzen en beloningen aanpassen, worden beide twee maal zo groot, zonder dat de reële beloning verandert. Binnen een gesloten gebied beïnvloeden prijzen en nominale lonen elkaar in wisselwerking.

Tegen deze theoretische achtergrond kunnen wij nu de situatie in Nederland bekijken. Wij zagen, dat Nederland in de vorige eeuw bestond uit een aantal van elkaar, zij het niet volledig, gescheiden arbeidsmarkten, die ieder hun eigen met elkaar samenhangende prijs- en (nominaal) loonpeil hadden. Daarna echter begon ons land zich te ontwikkelen in de richting van één arbeidsmarkt, met één prijs- en (nominaal) loonpeil. Die ontwikkeling is nog niet geheel afgelopen. *Maar door die ontwikkeling vermindert de interdependentie tussen regionale (nominale) lonen en prijzen.* Deze vermindering der interdependentie is op verschillende plaatsen van het Rapport geconstateerd en verklaard (p. 38/9, p. 61/2). Naarmate de regionale interdependentie afbrokkelt, brokkelt ook de g.c. af. Is alle regionale en plaatselijke interdependentie verdwenen, dan verdwijnt ook deze belangrijke (hoewel niet enige) rechtvaardiging van de g.c. Dan bestaat er alleen nog maar een wissel-

werking tussen nominale lonen en prijzen voor Nederland *als geheel*, tot ook deze zal verminderen, naarmate zich de integratie van ons land in een groter Benelux, Westeuropees of Westers economisch geheel zal voltrekken.

Het Rapport nu *rechtvaardigt nergens de g.c. met verschillen, die men door een verwijzing naar interdependentie verdacht kan maken*. De straks te bespreken posten op de eindbalans: verschil in bedrijfstarieven voor verlichting en verwarming, verschil in verkeerskosten, in kosten voor gezinsontspanning en verschil in consumptie-stimulering hangen samen met diepgaande *structuurverschillen* tussen stad en platteland, die misschien nooit geheel, maar in ieder geval zeer geleidelijk zullen veranderen. Het Rapport noemt inderdaad de iets lagere kosten voor reparatie en andere diensten op het platteland (ten gevolge van lagere lonen door g.c.), *maar brengt zé op de eindbalans niet in rekening*. De (overigens) onbeduidende verschillen in belastingdruk behouden hun (kleine) invloed, zolang de overheid dit niet verandert. Over de huren zo aanstonds. En voor de nu nog niet opgesomde posten heeft het Rapport aangetoond, dat er (blijkens de gesmade prijsonderzoekingen!) *zo goed als geen plaatselijke of regionale interdependentie meer bestaat*, waardoor een reeks vroeger nog wel gebruikte argumenten voor g.c. zijn weggevaagd. Ziehier een volledige analyse van al-of-niet-aanwezigheid van interdependentie.

En nu de huren. Hier was de interdependentie met de regionale lonen inderdaad tot voor kort groot, nu echter is zij sterk verminderd. Maar neem nu eens aan, dat op dit ogenblik er slechts één landelijk loonpeil voor de bouwvakarbeiders was. Dan was er geen interdependentie meer tussen plaatselijke lonen en huren van nieuwe huizen. *Maar* ook dan bleef het feit bestaan, dat er een kleine twee miljoen huizen in Nederland zijn, die voor de oorlog zijn gebouwd en sterk in huur verschillen. Deze verschillen zijn inderdaad als een belangrijk argument voor de g.c. gebruikt door de Commissie. *Hier* alleen beroept zij zich op een prijsverschil, dat berust op interdependentie, maar... één van vroeger, dat nog lang blijft nawerken. Hier ook van een „viciëuze” cirkelgang te spreken is onjuist. En toch doet prof. De Vries Reilingh dat in zijn stelling 19. Vanwege de belangrijkheid der kwestie ga ik er hier nog wat dieper op in.

De nominale lonen der bouwvakarbeiders, nu regionaal ca 15% verschillend, vertoonden tot en in de laatste oorlog regionale verschillen tot 100%! Vandaar dat voor de oorlog de kostprijs van een huis van dezelfde kwaliteit in gebieden met lage (nominale) lonen, bijv. in het algemeen op het platteland, zeer veel lager was dan in gebieden met hoge nominale lonen, zoals onze grote steden (Rapport p. 25), en dus ook de huur.¹⁾

Prof. de Vries Reilingh heeft hier nu zelfs twee stellingen aan gewijd. Zijn 20ste stelling luidt: „De Commissie-Kruijt verwaarloost het euvel der grondspeculatie als achtergrond van het huurvraagstuk”. Nu heeft de Commissie wel gesproken over kostenverschillen, voortvloeiende uit verschil in prijs en kwaliteit van de bouwgrond (Rapport p. 25), maar dit niet verder onderzocht. Indien prof. De

¹⁾ Zie ook: mr W. H. Somermeijer, „Een poging tot kwantitatieve verklaring van interprovinciale huurverschillen in Nederland” (in: Statistische en econometrische onderzoekingen, Nieuwe Reeks, Jaarg. 4, no 2, Juni 1949, p. 43-58).

Vries Reilingh met „grondspectatie” aan wil duiden de waardevermeerdering, die de bodem verkrijgt, wanneer deze bestemd wordt voor de aanleg van huizen, fabrieken, wegen enz., dan kan slechts worden opgemerkt, dat dit in principe overal gebeurt, in de stad en op het platteland. Dat de grondprijs een belangrijke factor is in de verklaring van de regionale verschillen in bouwkosten vóór de oorlog, is weinig plausibel. Nu, na de oorlog, zijn die verschillen veel geringer geworden. Zou dan nu opeens de „grondspectatie” zo sterk verminderd zijn? Neen, de snelle en grote nivellering in de lonen der bouwvakarbeiders verklaren die verandering.

Stelling 19 van prof. De Vries Reilingh luidt: „Het vraagstuk van de hogere huren in de stad is ten dele een vicieuze cirkelgang”. Ja, inderdaad, de huren zijn voornamelijk hoger in de stad, omdat de lonen der bouwvakarbeiders veel hoger *waren*. Dat is precies wat de Commissie betoogt (p. 25, p. 135), maar daarom is de daarop gebouwde redenering niet vicieus! De huren *zijn* hoger in de stad, en dat is een *feit*, dat ook prof. De Vries Reilingh niet ontkent. Hij gaat nu discussiëren over de oorzaken daarvan, en dat is heel interessant en ik meen, dat de Commissie de voornaamste oorzaak heeft aangegeven. *Maar in de grond van de zaak komt die oorzaak voor de conclusie, die wij uit dit feit moeten trekken, er niet op aan.* Die conclusie is: omdat het budget van de stedeling zwaarder belast is t.a.v. de post huur moet hij — t.a.v. *die* post! — een hoger nominaal loon hebben. Daaraan doet al het gepraat over een vicieuze cirkelgang niets af. Het Nader Rapport, dat hetzelfde judicium aangaande de interdependentie velt, zwijgt er terecht geheel over bij de huren en meent een zelfde uiterste huurverschil aan als de Commissie-Kruijt als één der volkomen gerechtvaardigde criteria voor de g.c. (de uiteindelijke balans van het Nader Rapport is wel anders, maar daarover straks).

Aan de voorstanders van een volledige afschaffing van de g.c. zou ik de vraag willen stellen: en wat moet er met de huren van de huizen op het platteland gebeuren, wanneer de g.c. *nu* wordt afgeschaft? Moeten die huren zo blijven? Wanneer men zegt: de huren van de na de oorlog gebouwde woningen zijn al hoger, dan is dit waar, maar hierboven (ad a) heb ik reeds betoogd, dat het nog verscheidene decennia zal duren, voor het aantal nieuwe woningen groter is dan de oude woningvoorraad. Zegt men: het percentage bewoners dat de woning in eigendom heeft, is veel groter op het platteland, dan is dat ook waar, maar dat verandert principieel niets aan de zaak, want wanneer die *wōning* vóór de oorlog is gebouwd, is zij toch minder zwaar belast. Hoe men het ook bekijkt, wanneer het principe van rechtsgelijkheid abstract wordt toegepast en daaruit zonder meer nominale loongelijkheid wordt geconcludeerd, dan moet ook de eis zijn: prijsgelijkheid (zoals het nu al grotendeels is) en ook huurgelijkheid, zoals het in een niet al te nabije toekomst zal worden benaderd. Naarmate het aantal nieuwe huizen toeneemt, zal het probleem van het „dubbele huurniveau” van oude en nieuwe huizen moeilijker worden en misschien prikkelen tot maatregelen, die een huurnivellering toelaten zowel voor oude en nieuwe als voor plattelands- en stadswoningen. Men denke zich echter maar eens in, wat voor een ingrijpende maatregel dit is: ik zie dit voorlopig niet gebeuren! Maar dan

moet tot zolang de post huur een criterium blijven voor de indeling der g.c.

Ik resumeer: ik ontken, dat het bestaan van resterende interdependenties tussen regionale (nominale) lonen en prijzen of nawerkingen van vroegere interdependenties een beroep op prijs- en huuronderzoek tot een cirkelredenering maakt. De Commissie heeft niet voor niets uitvoerige prijs- en huuronderzoekingen ingesteld. Hieraan bewijskracht te ontzeggen is in strijd met de logica.

4. Nu met bovenstaande beschouwingen alle bezwaren tegen uitgangspunt en gebruikte methode van de Commissie zijn opgeruimd, kan ik overgaan tot een korte behandeling van de resultaten der onderzoekingen en beschouwingen.

Ook vroeger zijn op het gebied van prijzen en huren cijfers vermeld. In alle bescheidenheid mag toch gezegd worden, dat de Commissie op een aantal gebieden betere en meer gefundeerde gegevens heeft verstrekt, met name omdat zij zich steeds heeft afgevraagd: „Kan men voor een zelfde nominaal loon in verschillende plaatsen even grote hoeveelheden van *kwalitatief gelijke goederen* kopen en *gelijkwaardige diensten* laten verrichten en, zo neen, welke zijn dan de uiterste verschillen in koopkracht van deze gelijke lonen” (p. 75, 133).

Ik moge dit toelichten t.a.v. de post huur; voor de andere posten gelden soortgelijke beschouwingen. De woningtelling dd. 31 Mei 1947 geeft in haar uitkomsten de gemiddelde huren van alle niet-bedrijfswoningen per afzonderlijke gemeente. Die cijfers waren er dus reeds. Toch heeft de Commissie ze niet gebruikt. Waarom niet? Er zijn bijv. in de drie noordelijke provincies veel meer woningen met 1, 2 of 3 vertrekken (men weet dat bij de woningtelling ook de keuken als vertrek wordt aangemerkt) en dus met lage huren dan in de andere provincies (zie bijv. de tabel op p. 114). Vele gemeenten in deze provincies kwamen dus met een extra-laag huurgemiddelde uit de bus. Omgekeerd zullen gemeenten als Heemstede, Bloemendaal, Wassenaar, Bussum enz. een extra-hoog huurgemiddelde vertonen, door de relatief vele dure woningen met 7 en meer vertrekken. Om dit bezwaar te laten vervallen, heeft de Commissie alle woningen met 1, 2 of 3 vertrekken en die met 7 of meer vertrekken buiten de berekening laten vallen. Daarmee zijn dus voor de uitwerking de meeste krotwoningen vervallen, die speciaal onder de categorie van woningen met minder vertrekken voorkomen, terwijl ook de woningen der meest welgestelden zijn uitgeschakeld, die speciaal in bovengenoemde en gelijksoortige gemeenten een voor de vergelijking niet representatief gemiddelde zouden opleveren. De per gemeente berekende gemiddelden hebben dus betrekking op alle niet-bedrijfswoningen met 4, 5 of 6 vertrekken. Toegegeven moet worden, dat het aantal vertrekken niet het enige kwaliteitskenmerk is. De Commissie zag echter geen kans de berekening nog verder te differentiëren; de voor het bovenstaande uitgevoerde werkzaamheden waren al tijdrovend genoeg. In elk geval is hiermede een waardevol documentatiemateriaal per gemeente verkregen, dat in het Rapport slechts op een cartogram is samengevat (p. 125), maar dat ter beschikking ligt, wanneer, na de aanvaarding van de voorstellen van het Rapport, de indeling der gemeenten moet worden berekend volgens de in Bijlage 2 aangegeven methode, waarbij het huurcriterium (gecorrigeerd voor de nieuwbouw na 31 Mei 1947) als eerste grondgegeven wordt gebruikt.

Naast de huren zijn er nog enkele andere posten op het budget, waarbij regionale verschillen in prijzen bestaan, echter niet veel. Bij de meeste posten is reeds een nivellering en uniformering der prijzen tot stand gekomen (bijv. het levensmiddelenpakket, schoeisel, kleding, woninginrichting en huisraad, gezondheidszorg, ontwikkeling, verzekering, roken), wel te verstaan: wanneer men de posten van verkeer niet telkens afzonderlijk in aanmerking neemt, maar in één grote post samenvat. Dan blijven dus over als posten waar *wel* regionale verschillen zijn, behalve: a. de huur; b. de post verkeer; c. verwarming en verlichting; d. belasting; e. ontspanning.

Tegen deze conclusie op zichzelf is geen critiek uitgebracht; wel tegen de uitwerking. Het Nader Rapport bijv. heeft zijn bezwaren samengevat in de volgende conclusie op p. 19: „Als een ernstig bezwaar tegen de Eerste Conclusie van het Rapport-Kruijt op p. 135 mag gelden, dat bij het opmaken van de algemene balans in de eerste alinea, weegbare (althans systematisch becijferde) elementen als huur, belastingdruk, verlichting en verwarming, zijn gemengd met imponderabele (althans niet systematisch becijferde) factoren als ontspanning en vervoer (onderwijs en ontwikkeling, medische behandeling, ziekenhuisbezoek e.d.); factoren, die het rapport, voorzover deze de positie van het platteland duidelijk nadelig beïnvloeden, zoveel mogelijk tracht te elimineren door de suggestie van afzonderlijke voorzieningen”.

Ik meen, dat deze critiek onjuist is of op misverstand berust en wil dit gaarne gedetailleerd aantonen.

1e. Inderdaad heeft de Commissie slechts de verschillen bij de posten huur, verlichting en verwarming en belasting cijfermatig benaderd, niet die bij de posten verkeer en ontspanning. De oorzaak daarvan is, dat voor de eerste drie posten goed materiaal per gemeente bestond (woningtelling 1947, tarieven electriciteit en gas, gemeentelijke belastingdruk), voor de andere twee niet. En bij deze twee posten zijn bovendien de verschillen geheel afhankelijk van uiteenlopende geografische factoren (afstand tot centra, al of niet nabijheid van natuurlijke recreatiegebieden). Maar daarom zijn deze twee posten nog geen imponderabilia! Op het moment, dat het Rapport werd geschreven, wist de Commissie reeds, dat het Centraal Bureau voor de Statistiek in 1951 een omvangrijk en kostbaar nationaal budgetonderzoek zou instellen, waarvan de uitkomsten in de loop van 1952 mochten worden verwacht. Deze uitkomsten zullen ongetwijfeld belangrijke gegevens voor de verschillen t.a.v. deze beide posten opleveren. Tot zolang te wachten was echter onmogelijk. Daarom heeft de Commissie in Bijlage II (p. 150 en 152) voorgesteld, bij de uitwerking van de door haar voorgestelde richtlijnen steekproefsgewijze plaatselijke onderzoekingen te verrichten omtrent beide posten, met gebruikmaking van de gegevens der nationale budgetstatistiek. Er bleef de Commissie niets anders over dan op haar eindbalans becijferde en geschatte verschillen te mengen, om tot een algemene eindconclusie te komen t.a.v. een rechtvaardig uiterst verschil in uurloon. Het Nader Rapport splitst wel eerst de factoren in weegbare en „onweegbare”, maar het spreekt vanzelf, dat het ten slotte ook de „onweegbare” moet afwegen. Dat heeft het dan ook gedaan! Men leze aandachtig de p. 24 t/m 27 van het Nader Rapport. Het handhaaft

op p. 26, zij het voorzichtig, toch eigenlijk de g.c. Het wil dan echter niet van „aftrek” maar van „toeslag” spreken (op dit woordverschil kom ik nog even terug), met een uiterst loonverschil van 3 cent (in plaats van 10 cent). Er zou dan een uniform landelijk loonpeil komen, maar . . . daarnaast een „uitzonderingsloonpeil” „voor enkele daarvoor in aanmerking komende gemeenten” met een „toeslag” van 3 cent. Die 3 cent loonverschil per uur, dat is f 75,— per jaar, komt precies overeen met wat het „Nader Rapport” gevonden heeft aan uiterste verschil der „weegbare” factoren (p. 24). M.a.w.: *het laat de voor de stad en voor het platteland nadelige onweegbare factoren tegen elkaar wegvallen*. Men zal moeten toegeven, dat dit ook een schatting is, alleen: anders dan die van de Commissie-Kruijt. Maar de gevolgde *methode* van het opmaken van de balans is dezelfde. Blijft dus over een becijfering of schatting der afzonderlijke factoren, wat hieronder volgt.

2e. Het is *niet* waar, dat de Commissie-Kruijt de factoren ontspanning en vervoer „zoveel mogelijk tracht te elimineren door de suggestie van afzonderlijke voorzieningen”. Dat geldt *alleen* voor de factor *schoolonderwijs* en dan nog in hoofdzaak voor het voortgezet onderwijs. Men leze het betoog op p. 100: scholen voor voortgezet onderwijs zijn alleen aanwezig in kleinere en grotere centra; het bezoeken daarvan eist extra-kosten van hen, die buiten die centra wonen. Maar dit kan moeilijk in het vaste (nominale) loon worden gecompenseerd, want er zijn gezinnen met geen, weinig of veel kinderen en schoolgaande kinderen zijn in elk gezin waar zij wel aanwezig zijn, ook een tijdelijk verschijnsel. Bovendien is voor elke plaats de afstand weer verschillend en, voeg ik er hier aan toe, voor elk schooltype ook weer verschillend, want de spreiding van de U.L.O.-scholen is bijv. anders (dichter) dan die der Gymnasia. De oplossing is daarom: reistoelagen boven een minimum-aantal km-afstand, voor elk geval afzonderlijk. Dat is geen onpractisch voorstel, want het bestaat reeds bij het nijverheidsonderwijs en behoeft dus uitbreiding. Die reistoelagen moeten dan door de overheid worden betaald.

Behalve bij dit m.i. plausible voorstel heeft de Commissie nergens suggesties gedaan tot afzonderlijke voorzieningen, om daarmee a.h.w. af te komen van een in rekening brengen van de factor verkeer op de eindbalans. Ja, in één geval heeft de Commissie nog zo'n suggestie gegeven (p. 101) nl. „financiële steun aan cultureel werk in kleinere plaatsen.” Dat gebeurt nu reeds: stedelijke orkesten krijgen reeds in enige provincies mede provinciale steun om daardoor in staat te zijn ook buiten de provinciale hoofdstad concerten te geven. Zij kunnen wel is waar niet overal komen, maar komen dan toch dichter bij het platteland. Dit is meteen een antwoord op de 14de stelling van prof. De Vries Reilingh: „De factor tijdsverlies weegt steeds zwaarder ten nadele van het platteland bij de noodzakelijke verplaatsingen om van sociale en culturele instellingen gebruik te maken. Ten onrechte heeft de Commissie-Kruijt dit verwaarloosd”. In de eerste plaats zal de aandachtige lezer van het Rapport opmerken, dat de Commissie er wel over gesproken heeft (p. 101 en 141), ten tweede maakt de toenemende dichtheid van het autobusnet of de electricering der spoorwegen het tijdsverlies niet steeds zwaarder, maar steeds lichter, ten derde verwijst ik naar bovenstaand voorstel,

dat muziek, toneel, lezingen enz. dichterbij het platteland wil brengen om *kosten en tijd* voor het publiek te sparen. Ik denk ook aan de uitbreiding van het systeem der reizende bibliotheken, aan de uitbreiding van het aantal dorpshuizen, enz. Ik zwijg nu nog maar over de radio, die op dit gebied een revolutionnaire verandering voor de afgelegen plaatsen betekent.

Maar met deze suggestie meent de Commissie niet, dat daarmee de zaak in orde is! Uitdrukkelijk wijst zij er op in Bijlage II p. 151, dat voor elke plaats die ver van een verzorgings- (en dus ook cultureel) centrum ligt, de gemiddelde kosten van het extra-vervoer moeten worden onderzocht (zie boven) om die extra-kosten in mindering van de aftrek te brengen, *waardoor de betrokken gemeente kan opschuiven binnen het kader der „vijf klassen”*. M.a.w.: de verkeerskosten (waaronder dus ook die voor ontwikkeling) worden *wel* in het nominale loon gecompenseerd, die voor het onderwijs *niet* om bovengenoemde redenen. Achteraf betreur ik het, dat deze bijlage II niet *vóór* de conclusies is opgenomen, of dat in de tekst niet nog vaker dan geschied is naar de bijlagen wordt verwezen. Maar men mag toch wel aannemen, dat ieder die het Rapport becritiseert, zorgvuldig *alles* leest en verwerkt? Ten overvloede moge hier op gewezen worden, dat, wie deze Bijlage II aandachtig leest, begrijpt, dat door de toegepaste correctie bijv. lang niet het gehele platteland in de laagste der voorgestelde 5 klassen zal terecht komen. Een plattelandsgemeente bijv. ver van een verzorgingscentrum en met hoge electriciteits- en gastarieven en waar bovendien door verwoesting in de oorlog veel nieuwbouw is, zal ongetwijfeld door de toegepaste correcties één of enige klassen opschuiven. Ongetwijfeld zou het suggestiever zijn geweest, wanneer de Commissie een proeve van indeling op de grondslag van haar voorstellen had gegeven. Maar dit zou de publicatie van het Rapport weer een maand of drie, vier hebben opgeschort, terwijl dit werk bij een geamendeerde aanvaarding van de voorstellen weer zou moeten worden overgedaan.

5. Laten wij nu kort de vijf genoemde posten, waarbij regionaal verschil in kosten voorkomt, bespreken. Om de opstellers van het Nader Rapport te bevredigen, wil ik daarbij hun indeling in weegbare en onweegbare, liever: becijferde en voorlopig nog geschatte factoren, overnemen.

a. *De becijferde factoren*. Allereerst de huren. De Commissie-Kruijt vindt een, niet betwist, uiterst verschil van f 3,— per week, dus f 156 per jaar, of na 1 Jan. 1951 i.v.m. de huurverhoging van 15%, afgerond f 180 per jaar, en wel ten nadele van de stad.

Wat de personele belasting betreft, kwam de Commissie-Kruijt tot de conclusie, dat de heffing daarvan inderdaad iets nadeliger was voor het platteland, maar dat het verschil uiterst miniem was, variërend naar de huurklassen van f 1,38 per jaar (in de huurklasse die de meeste woningen omvat) tot f 8,91 per jaar (bij duurere woningen)! Het Nader Rapport wijst op de nieuwe wet-Personele belasting, waarmee de Commissie-Kruijt nog geen rekening heeft kunnen houden. Het verzekert, dat hierdoor de uiterste verschillen iets groter zijn geworden en zijn gestegen tot ca f 10,— per jaar. Daar de berekening er niet bij wordt gegeven, behoud ik mij het recht voor dit te onderzoeken: voorlopig neem ik dit getal over: f 10,— per jaar ten nadele van het platteland.

De andere belastingen zijn in toenemende mate genivelleerd. Wel zijn er nog enige belastingen en retributies met gemeentelijke verschillen. Het Nader Rapport geeft als voorbeeld de rechten ter zake van de reinigingsdienst. Het wil hier een uiterst verschil van f 10,— per jaar aannemen ten nadele van het platteland. De Commissie-Kruijt heeft dit op p. 128 behandeld en meent deze verschillen te mogen uitschakelen. Wie de periodiek verschijnende „Statistiek der Gemeente-financiën” en „Belastingdruk in Nederland” raadpleegt, ziet, dat de meeste der „overige” belastingen òf in relatief zeer weinig òf in de grote meerderheid der gemeenten worden geheven. Waar zo'n belasting vaak voorkomt, maar niet algemeen is, zoals de wegen-, straat-, vaart- en rioolbelasting en de gemakkelijksbelasting, wordt ze in alle plaatsen met meer dan 20.000 inwoners geheven, maar in een deel der kleinere plaatsen niet. Bij de rechten ter zake van de reinigingsdienst is dit andersom. Dit heft elkaar zo ongeveer op. Ik geloof dus te mogen blijven volharden in de uitschakeling van deze verschillen.

Blijft nog over de becijferde post der verschillen in zake verlichting en verwarming. Hier is het materiaal der Commissie minder uitvoerig dan bij de huren, maar voldoende om het uiterste verschil te benaderen. Het Nader Rapport (p. 14) zegt, dat zich uit de cijfers van de Commissie-Kruijt een globaal uiterst verschil laat construeren te dezer zake tussen de stad en het land van f 50,— à f 60,— per jaar. Hier heeft het Nader Rapport wel sterk naar zich toe gerekend. Een globaal uiterst verschil is natuurlijk niet te becijferen door de kosten van de allerduurste gemeente te verminderen met die van de allergekoopste gemeente. Zo kost een standaardverbruik aan electriciteit van 345 kWh in Diever f 49,05, in Stolwijk f 82,20 per jaar. Welke dezer plaatsen moet men nu representatief nemen voor „het” platteland? Deze moeilijkheid ontloopt men door de gemiddelde kosten van Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage te berekenen en die van een aantal kleinere plaatsen, waarvoor wij de zes kleinste uit de tabel van p. 127 hebben genomen. Dan wordt het uiterste verschil voor een standaardverbruik van gas en electriciteit bij arbeidersgezinnen f 25,83, bij middenstandsgezinnen f 30,36, dus gemiddeld f 28,— per jaar, ten nadele van het platteland.

Merkt het Nader Rapport (p. 16) op, dat de grote verschillen tussen gelijk of ongeveer gelijk geclasseerde gemeenten (als in bovenstaand voorbeeld van Diever en Stolwijk, en er zijn meer zulke voorbeelden te geven, ook bij de andere posten), de classificatie doorkruist, dan is dat juist, maar dan vergeet men weer, dat van elke gemeente afzonderlijk een correctie wordt toegepast, ook voor verwarming en verlichting (Rapport p. 152).

Maken wij de balans op van de 3 boven behandelde „weegbare” posten, dan krijgen wij een *nadeel* vóór de stad van f 142,— per jaar. Het Nader Rapport (p. 24) komt tot f 75,— per jaar. Ik meen hier boven duidelijk te hebben aange-toond, dat de berekening van het Nader Rapport onjuist is.

De Commissie van het Nader Rapport zegt op p. 33, dat het de conclusies van haar eerste Rapport (in 1948 uitgebracht) onverzwakt meent te mogen handhaven. In dit vorige Rapport (op p. 19) wordt echter gezegd, dat de 3 boven-behandelde weegbare factoren samen geen aanvaardbare grondslag voor g.c. kunnen vormen, zelfs niet in bescheiden mate. Op verschillende bladzijden van dit eerste

Rapport (20, 27, 32) wordt gesproken over een nagenoeg egaal prijspeil voor de (gehele!) materiële behoeftenbevrediging. Nu echter aanvaardt zij dit verschil van f 75,—; zij is dus wel een stap dichterbij de Commissie-Kruijt gekomen. ¹⁾ Nog één stap en zij zal een tweemaal zo groot verschil als het juiste moeten erkennen.

b. En nu dan wat het Nader Rapport noemt de „*onweegbare*” factoren. Hier heeft de Commissie-Kruijt een nieuw element ingevoerd, nl. de consumptie-stimulering, (verder afgekort met c.s.), het meest aangevochten punt. Daarom eerst kort hierover enige beschouwingen.

6. Het Nader Rapport geeft op blz. 20 e.v. enige opmerkingen over de c.s., die „niet bedoelen een reële kern in dit element te ontkennen”. Hier is dus zakelijke discussie mogelijk. Prof. de Vries Reilingh echter is zulk een geëmotioneerde beoordelaar van deze c.s., dat hij volgens het verslag in de „Nieuwe Rotterdamse Courant” op bovenvermeld congres gezegd heeft: „Het eventuele grotere bezoek van stadsbewoners aan bordelen en speelgelegenheden mag toch niet leiden tot een hoger loon in de stad”. Zulke argumenten, die zichzelf weerleggen, ga ik hier stilzwijgend voorbij.

Het Nader Rapport merkt op verschillende plaatsen (p. 21, 22, 23, 25) op, dat de c.s. stad en land beide raakt, dus niet beperkt blijft tot de grote steden. Dit is volkomen waar, maar geen aanmerking op het Rapport van de Commissie-Kruijt, dat dit feit erkent (p. 90, 136, 156) en dan ook nadrukkelijk spreekt van de „*sterkere*” c.s. van de grote stad (§ 15). En op p. 156, in Bijlage II, wordt opgemerkt, dat de correctie voor c.s. (op de wijze als op p. 154 is aangegeven) in principe voor alle gemeenten geprobeerd kan worden.

Direct laat zich de c.s. alleen aantonen uit vergelijking van huishoudbudgets van gezinnen met gelijk sociaal niveau in stad en platteland. Zoals boven reeds is gezegd, wist de Commissie, dat een uitvoerig budgetmateriaal pas in 1952 tot haar beschikking zou komen te staan; zij kon echter zo lang niet wachten. Persoonlijk hoop ik dan ook op dit element terug te komen, wanneer de uitkomsten van dit budgetonderzoek gepubliceerd worden. De Commissie kon dus alleen indirect de betekenis van de sterkere c.s. in de stad behandelen. Maar deze is dan ook als sociaal verschijnsel evident voor ieder, die enig sociologisch inzicht heeft. Tussen (grote) stad en platteland is een verschil in structuur, dat de levenswijze en verbruiksgewoonten van de twee onderscheidene bevolkingsgroepen duidelijk verschillend beïnvloedt en ook in de toekomst zal blijven beïnvloeden, al is er een proces van nivellering gaande. De grote stad is, vergeleken met het platteland, veel massaler, kunstmatiger, meer verzakelijkt, meer gecompliceerd, meer gedifferentieerd, de betrekkingen tussen de mensen en de ervaringen die men opdoet, zijn veelvuldiger, maar oppervlakkiger, het leven is er feller, gejaagder, beweeglijker, meer dynamisch, meer onderhevig aan veranderingen van mode, organisatie, techniek; de aanpassing is dus moeilijker en de individu, die meer verhuist en

---

¹⁾ Ook in het Eerste Rapport schemert reeds de gedachte door, dat in uitzonderlijke gevallen een beperkte toeslag rechtvaardig is (p. 30). Eerst in het Nader Rapport durft de Commissie, zij het nog voorzichtig, dit in getallen te concretiseren.

zich meer verplaatst, wordt minder beschermd door vaste, traditionele gewoonten en zeden, onderhouden in kleine groepen met sterk persoonlijke verhoudingen. Enerzijds oefent de grote stad een sterkere aantrekkingskracht uit op de sociaal labielen, die er onderduiken, anderzijds op de meer begaafden. Door dit laatste is de cultuur in de grote stad meer bewust, ontstaan daar nieuwe cultuurstromingen, is en was de stad steeds een cultuurphase vooruit op het platteland. En door dit alles zijn de verbruiksgewoonten anders in de stad en zullen het ten dele ook in de toekomst blijven.

De Commissie-Kruijt heeft het element c.s. in een afzonderlijk hoofdstuk behandeld (§ 15) en verstaat daaronder alle extra-verbruik (aan goederen of diensten), die de andere structuur van de (grote) stad veroorzaakt. Daaronder vallen verschillende rubrieken:

a. Wat het Rapport noemt: „noodzakelijke stadsuitgaven” ten gevolge van het kunstmatige wonen, niet gelijkvloers, meest zonder tuin; van het massale: te midden van vreemden, in grote drukte; van het dynamische der modewisselingen, van het geperfectioneerde specialisme. Dus: glazenwasser, bloemen, en wel gekochte, fietsenstalling. Maar ook: nachtveiligheidsdienst en risico's van of verzekering tegen verkeersongevallen en veel tramgebruik. Ook: de noodzaak voor vrouwelijk kantoor- of winkelpersoneel van extra-kosten voor kleding en haarverzorging. Ook: het aangewezen zijn op specialisten met hun meer gekwalificeerd personeel en dus hogere tarieven.

b. De eigenlijke c.s.: de grotere stimulans om te kopen, door grotere winkeldichtheid, meer gekwalificeerde winkels, pronkender etalages, lichtreclame, biljetten aan huis. Ook de plattelander is onderhevig aan reclame in de pers (gelukkig in Nederland niet door de radiol!), maar de invloed is minder intensief, en wanneer de plattelander in de grote stad komt, tijdelijk.

c. Een derde vorm van c.s. komt speciaal voor in steden met veel gekwalificeerde, bijv. intellectuele, beroepen, minder in typische arbeiderssteden (als bijv. Enschede of Zaandam). In eerstgenoemd geval ligt, en zal ook, zolang de werkclassificatie met gedifferentieerde lonen gehandhaafd blijft, de inkomensstructuur van de gehele stad in de toekomst hoger liggen, daarmee het behoefschema en dus ook de aard der winkels en verdere voorzieningen, waardoor ook het behoefschema van lagere inkomenscategorieën wordt opgetrokken.

De verschijnselen (*ad a*) worden door het Nader Rapport toegegeven (p. 21), ook reeds in het voorafgegane eerste Rapport (p. 30). Voorzover daaruit hogere kosten voortvloeien, wil deze Commissie daaraan tegemoetkomen door bijzondere voorzieningen voor de grote steden, nogal inconsequent, waar men eerst tegen bijzondere voorzieningen van leer is getrokken (zie boven). Voorts meent zij, dat deze „noodzakelijke stadsuitgaven” een tegenwicht hebben in speciale plattellandsuitgaven, en dat het „voorbeeld” ten plattellande vaak sterker tot navolging dwingt dan in de steden, maar zij maakt daarbij geen onderscheid tussen persoonlijke invloeden, die zeker sterk zijn op het platteland, en de onpersoonlijke, zakelijke, die ongetwijfeld veel groter zijn in de stad. Zij meent ook, dat het streven naar maatschappelijke stijging sterker is ten plattellande, wat ik ontken, behalve in de agrarische groep (een landarbeider of kleine boer, die zich tot een

„echte” boer opwerkt!), maar die groep valt buiten de g.c. Zij meent ten slotte, dat het bloeiende verenigingsleven (lidmaatschap van Kruisverenigingen, muziek- en zangverenigingen) en het kerkelijke medeleven ten plattelande, de zo even bedoelde compenserende kosten met zich meebrengen. Ik vraag: is er geen verenigingsleven in de stad, is er geen onkerkelijk platteland, zijn er geen kerkelijke groepen (R.K., Herv., Gereformeerd, enz.) in de stad? Zeker is de stad in grote lijnen gezien onkerkelijker dan het platteland, maar voor grote groepen stedelingen is de kerk vervangen door de politieke partij met haar nevenorganisaties, die ook kosten met zich meebrengen. Wil men niet afgaan op allerlei vage algemene indrukken, dan dient men onderzoekingen te raadplegen. Op het gebied van het verenigingsleven is voor ons land nog weinig onderzocht. Een zekere contrôle geeft het in 1936 gepubliceerde Nutsrapport van *Blonk, Hofstee en Kruijt*: „De besteding van de vrije tijd door de Nederlandse arbeiders”, berustend op een enquête onder 621 arbeiders in stad en platteland. Zeker, dit materiaal is al wat verouderd, ook niet ideaal-representatief, maar zolang er geen nieuwere enquêtes zijn verricht, zijn de uitkomsten toch beter te vertrouwen dan vage indrukken. Verdeelt men ruwweg de gemeenten in de bekende 6 groepen naar het aantal inwoners (kleiner dan 5000, 5 tot 10.000, 10 tot 20.000, 20 tot 50.000, 50 tot 100.000 en groter dan 100.000), dan blijkt *geen* lid te zijn van een partij of vakbond in die 6 groepen resp. 24, 19, 14, 8, 13 en 14 %, en geen lid van elke andere soort van verenigingen (waaronder dus ook Kruis-, muziek- en zangverenigingen) resp.: 37, 37, 35, 37, 24 en 41 %. Op grond hiervan is er dus geen reden om aan te nemen, dat het platteland duurder is voor lidmaatschappen dan de stad.¹⁾ Dit Nutsrapport geeft meer interessante feiten, die natuurlijk verder geverifieerd moeten worden en die ons inzicht verdiepen in zake het verschil in levensstijl tussen platteland en stad, maar ik weersta de verleiding meer te noemen. Slechts twee merkwaardige uitkomsten (nogmaals, wie onderzoekt dit eens verder!): 1e. de grootstedeling heeft meer omgang met burens dan de plattelandster en is dus niet zo'n „atomist” als wel eens wordt gedacht, al zou de aard van de omgang nader moeten worden bekeken. En op de vraag: „Hebt ge thuis een rustige plek voor ongestoorde ontspanning?” was het antwoord in de 6 gemeentegroepen ontkennend bij resp. 45, 35, 37, 37, 31 en 45 % en dit ondanks het in het algemeen groter aantal slechtere woningen ten plattelande (waarmee, zoals de lezer nu weet, de Commissie-Kruijt rekening heeft gehouden). Ten slotte bevestigt het Nutsrapport de mening van het Nader Rapport (p. 23), dat de plattelandster meer in café's komt, omdat *daar* de vergaderingen worden gehouden (cafébezoek voor vergaderingen in de 6 gemeentegroepen resp. 11, 3, 10, 1, 1 en 1 %) en dit werkt de c.s. voor de plattelandster in de hand. Maar zijn er in de verenigingsgebouwen, volkshuizen enz., waar de stedeling meer komt, ook niet vaak consumptiegelegenheden?

Over de eigenlijke c.s., onder b. genoemd, merkt het Nader Rapport (p. 22)

---

¹⁾ Verg. over de algemeenheid van het verenigingsleven ook: Van Zanten, „Het leven der Amsterdamsche bevolking omstreeks 1935”, „Mens en Maatschappij” 1942, p. 120. Binnenkort zal de budgetstatistiek van 1951 van het Centraal Bureau voor de Statistiek ons hierover nieuwer en uitgebreider materiaal kunnen verschaffen.

op, dat de landelijke bevolking *evenzeer* de stedelijke koopprikkels ondergaat. Bedoelt het met die *evenzeer „ook”* dan ben ik het er mee eens, niet als dit woord betekent „in even sterke mate”.

Het argument onder c. genoemd heeft de Commissie van het Nader Rapport niet begrepen. Anders zou het op p. 23 niet de opmerking hebben gemaakt, dat dit „optrekken” toch niet blijkt uit noemenswaardige prijsverschillen. Het ging hier, onder c., niet om prijsverschillen, maar om een hoger behoeftenschema. Gedacht is bijv. aan het feit (ook door het Nutsrapport bevestigd, althans voor 1936), dat de stedeling meer liefhebberijen heeft als bijv. fotograferen, een aquarium inrichten, schilderen, radiotoestel bouwen en andere soorten van knutselen. Alleen voor de muziekbeoefening thuis staat de plattelanders iets hoger.

Alles tezamen genomen heeft het Nader Rapport geen plausibele argumenten genoemd, die er toe moeten leiden, het feit der sterkere c.s. in de steden te ontkennen.

Een ander element brengt prof. De Vries Reilingh naar voren in zijn vierde stelling: „Zonder normatieve grondslag is het begrip c.s. onbruikbaar”. Wanneer de hoogleraar daarmee bedoelt, dat het constateren van de sterkere c.s. in de (grote) steden nog niet zonder meer betekent, dat de excessen daarvan gerechtvaardigd zijn, dan sta ik naast hem. Het Rapport stelt deze vraag ook (p. 92), behalve voor de c.s. onder a. genoemd, die zonder meer als noodzakelijk erkend kan worden. Wat de beide andere soorten betreft, is de Commissie er op algemeen sociologische gronden vast van overtuigd, dat een negeren van de invloed van deze sterkere c.s. een gemis aan welvaart zou veroorzaken, dat grote spanningen op zou roepen. Hier valt prof. De Vries Reilingh de Commissie opnieuw aan en wel met zijn 31ste stelling: „De Commissie heeft zich laten leiden door vrees voor sociale onrust en politieke radicalisatie”.

Ik zou hierop het volgende willen antwoorden. Er bestaat zoiets als de sociologie (zo men wil sociale psychologie) van het verbruik.¹⁾ In zijn prachtige studie „L'Evolution des besoins dans les classes ouvrières”, (1933) geeft *Halbwachs* een overzicht, op grond van materiaal uit vele landen, van de gedragingen der arbeiders in de opeenvolgende perioden van uitbreiding en inkrimping van de reële lonen. Worden deze groter, dan besteedt men een klein deel van het overschot aan voedsel en woning, maar het grootste deel wordt besteed aan nieuwe behoeften. Dalen zij, dan verzet men zich taai tegen het opgeven van deze nieuwe bestedingen en zal als het even kan liever bezuinigen op het noodzakelijke. Het nieuwe prijsgeven betekent een schok voor het verworven zelfbewustzijn. Vandaar de weerstand tegen versobering, trouwens aanwezig in alle bevolkingsklassen.

In ons land verkeren wij nu in zulk een situatie. De lonen zijn achtergebleven bij de stijging der prijzen. Dat geldt voor stad en platteland, maar voor de steden sterker. Stelt men het (nominaal) uurloon in de nijverheid in 1938/39 op 100, dan bedroeg dit in November 1948 voor geschoolden in het gehele land 192,8, dan in de 3 grote steden 168,1. Voor ongeschoolden zijn de resp. indexcijfers:

1) Zie J. Klanfer, De sociologie van het verbruik. Mens en Maatschappij 1939, p. 335 e.v.

gehele land 221,5, drie grote steden 182,0.¹⁾ Natuurlijk, het was nodig en rechtvaardig om het al te grote verschil in loon tussen stad en platteland tot betere proporties te brengen. Dat is geschied na de oorlog, waardoor het gemiddelde uiterste uurloonverschil van 1939 tot 1949 is gedaald van 48 % tot 14 %. Houdt men nu voorts rekening met het feit, dat de prijsindex voor het totale gezinsverbruik (arbeidersgezinnen), ook 1938/39 op 100 gesteld, eind 1948 voor zes middelgrote en kleine gemeenten 193 en voor Amsterdam 207 was,²⁾ dan is de conclusie duidelijk, dat de overal bestaande spanning tussen lonen en prijzen in de grote steden het sterkst is, reeds objectief door bovengenoemde (gerechtvaardigde!) verandering in de verhoudingen, maar ook subjectief, juist door de sterkere c.s. De kop, die na de oorlog overbleef (gemiddeld 12,8 cent als uiterst uurloonverschil tussen stad en platteland), wordt door de Commissie-Kruijt nog weer verlaagd tot 10 cent, waarvan reeds ongeveer 6 cent hierboven is verantwoord uit de becijferbare verschillen. Blijft over 4 cent voor de niet becijferde en dus geschatte factoren, waarbij echter wel incidenteel berekeningen zijn gemaakt uit het nu nog schaars aanwezige budgetmateriaal. Neemt men globaal, in uurlonen uitgedrukt, voor de c.s. als uiterst verschil 6 cent, voor de gezinsontspanning 2 cent (dit is samen 8 cent ten voordele van de stad), daarentegen voor de post verkeer 4 cent ten voordele van het platteland, dan is daarmee, bij de huidige stand van het materiaal, een uiterst verschil van 10 cent verantwoord.

Noemt men zulk een betoog „een zich laten leiden door de vrees voor sociale onrust en politieke radicalisatie”, dan haal ik mijn schouders op. Alsof een wetenschappelijke Commissie blind moet zijn voor sociaal-psychologische verschijnselen, die hier zo duidelijk aanwezig zijn! En alsof het een schande is een advies te geven, dat de sociale vrede bevordert! Zijn niet al onze sociale activiteiten na de oorlog: de gehele loon-, prijs- en arbeidspolitiek, het werk van de Stichting van de Arbeid, van de Stichting van de Landbouw en van de Raad van Vakcentrales, de arbeid van sociale werksters en sociale afdelingen in het bedrijfsleven, het gehele volksoontwikkelingswerk — ook dat der Volkshogescholen, waaraan Prof. De Vries Reilingh zich jarenlang heeft gewijd — gericht op dit ene doel: een sterkere sociale en culturele integratie van het gehele Nederlandse volk in al zijn geleidingen?

De Commissie-Kruijt heeft reeds voorgesteld het in 1949 bestaande gemiddelde uiterste verschil van 12,8 cent te verlagen tot 10 cent; een advies tot verdere verlaging zou ongemotiveerd zijn. Een totale afschaffing van de g.c. op korte termijn zou, onder de huidige financieel-economische toestand, betekenen een verlaging van de grote-stadsbeloningen met de gehele bestaande marge of althans een deel daarvan. Zou men de balansuitkomst van het Nader Rapport in zoverre kiezen, dat men de algebraïsche som der onweegbare factoren op 0 schat, met behoud van het hierboven becijferde verschil der weegbare factoren van ongeveer 6 cent per uur, wat een vermindering der stadslonen met 4 cent zou betekenen, dan meen ik, dat dat niet aanvaard kan worden. En ten slotte het (voorzichtige) voorstel van het Nader Rapport: een uniform landelijk loonpeil 2 cent

1) Statistiek der lonen, Jan./Maart 1950, p. 5.

2) Jaarcijfers v. Nederland 1947-1950, p. 286/7.

minder dan het huidige loon der eerste klasse en een uitzonderingsloonpeil 1 cent meer dan het huidige 1e-klasseloan; hier zouden inderdaad (aannemende dat de grote steden wel dit uitzonderingspeil zouden verkrijgen) bij de invoering minder gauw spanningen ontstaan, maar . . . is dit financieel-economisch uitvoerbaar? Ik mag dit wel ten zeerste betwijfelen, terwijl dit voorstel, naar ik boven heb betoogd, beslist in strijd is met de eis van reële loongelijkheid en dus met het beginsel van de rechtsgelijkheid. Bovendien blijven dan ook nog de boven behandelde moeilijkheden over. Hoe dan met het huurverschil, dat al meer dan tweemaal zo groot is als dit voorgestelde totale verschil van drie cent? Zou zich bij zulk een landelijk loonniveau nog industrie vestigen in de tot dusverre nog niet geïndustrialiseerde gebieden met een groot bevolkingsoverschot? Zou dus dan de trek naar de stad nog niet groter worden? enz.

7. In mijn laatste beschouwing heb ik het met opzet alleen over handarbeiders gehad, op gevaar af weer te botsen met de 30ste stelling van prof. De Vries Reilingh. Ik kon dit doen doordat, naast de c.s., nog een nieuw element is ingevoegd, nl. dat der *degressieve loonaf trek*. Tot mijn verbazing hebben de beide hier behandelde critieken daar bijna geheel over gezwegen. Het zou toch wel aardig geweest zijn, ook voor een wetenschappelijke Commissie, die er zich al te voren goed bewust van was dat zij t.z.t. blauwe schenen zou oplopen, wanneer bijv. prof. De Vries Reilingh, die nu toch al 32 stellingen heeft geponeerd, er nog een 33ste aan zou hebben toegevoegd, zo iets in de trant van: „Toe te juichen valt de degressie in de loonaf trek, waardoor de leiders van het platteland, d.w.z. de meer gekwalificeerde werkers, minder of in het geheel niet meer achtergesteld zijn bij hun collega's in de steden, en daardoor de zuigracht van de stad althans geringer wordt en het platteland minder intellectuele drainage ondervindt”. Dit immers is de betekenis van de derde conclusie, uitgewerkt in Bijlage I (*waarnaar wordt verwezen!*) Dit voorstel zal ook geld kosten, voornamelijk voor de overheid i.v.m. de ambtenaren en onderwijzers op het platteland, maar de Commissie meende dat dit rechtvaardige voorstel verantwoord was. Want de rechtvaardiging ligt geheel in de lijn van het Rapport: vergeleken bij hun stadscollega's hebben deze groepen op het platteland geen voordeel, daar bij hen de secundaire uitgaven veel zwaarder drukken, en daaronder de post verkeer het hoofdverschil vormt. Dit voorstel vormt ook een weerlegging van het verwijt van het Nader Rapport (p. 32), dat de Commissie-Kruijt geen enkel op afschaffing gericht perspectief biedt. Hier toch wordt afschaffing, resp. vermindering voorgesteld juist voor een groot deel der ambtenaren, waarvoor het Nader Rapport zich in de eerste plaats interesseert. Hier is ook het antwoord op de 23ste stelling van prof. De Vries Reilingh: „De Commissie-Kruijt onderschat de sociale noodzaak van het stand-ophouden ten plattelande”. Men leze de desbetreffende zinsneden op p. 137 van het Rapport en ziet dan, dat dit verwijt ongegrond is. Tussen twee haakjes: stand-ophouden is een sociaal-psychologisch feit; daar heeft de Commissie rekening mee gehouden; mag ze dat dan ook niet met de sociale psychologie van de stadsarbeider?

In verband met de degressie in de aftrek, waardoor de hoofdarbeider ten plattelande wordt geholpen, zal men begrijpen, dat ik het in het voorafgaande (zie 5),

alleen over handarbeiders *mocht* hebben. In dit licht bekijkt men het geschatte cijfer van verschil in kosten van verkeer à 4 cent per uur, dat is dus f 104,— per jaar. Wanneer men de arbeidersbudgets van platteland en kleinere en middelgrote steden bekijkt, ziet men dat de gehele jaarpost „verkeer” van deze orde van grootte of zelfs kleiner is, zodat dit bedrag gekozen als *verschil* met de grote stad ruimte biedt voor ruimere vervulling van deze behoefte.

8. Een kort woord nog over de woorden „aftrek” of „toeslag”. Het Nader Rapport (p. 29) verwijt de Commissie, dat ze zonder argumenten het woord „aftrek” handhaaft. Ook dit is weer sociale psychologie!

Zou men nu, om sociaal-psychologische redenen, het impopulaire woord „aftrek” vervangen door het beter klinkende „toelage”, dan zou tegen de plattelandsarbeiders gezegd moeten worden: „Vrienden, de g.c. is afgeschaft, er komt één landelijk loonpeil, maar... ge behoudt toch hetzelfde loon” (behoudens dan de vermindering van de marge tot 10 cent, of na correctie tot een eventueel kleiner bedrag). En tegen de stadsarbeiders: „Uw uurloon wordt 10 cent lager, maar weest gerust, ge krijgt er weer een toeslag van 10 cent bovenop”. Wil men aldus te werk gaan, de Commissie zal er geen bezwaar tegen hebben, maar voelt men zelf niet hoe het psychologisch effect daarmee geheel teniet gaat?

Alleen bij het stelsel van het Nader Rapport zou men inderdaad het woord „aftrek” door „toeslag” kunnen vervangen, maar dit stelsel is reeds hierboven afgewezen. Er is voorts geen reden om aan te nemen, dat bij invoering van de term „toeslag” geen g.c. aanwezig is, of dat er dan eerder kans is op volledige afschaffing. Beide, toeslag of aftrek, zijn tijdelijk en kunnen afgeschaft worden als de redenen er voor vervallen zijn.

Het Nader Rapport heeft ten slotte nog critiek op de 5-klassige indeling. De uiterste huurverschillen en andere factoren worden dan steeds meer opgedeeld, dus verkleind en dus moeilijker bepaalbaar (p. 27). Hier blijkt, dat men de automatische methode van Bijlage II niet goed heeft begrepen. Van iedere gemeente ligt het gemiddelde huurpeil, na correctie met de nieuwbouw, precies vast, en daarmee het primaire gegeven voor de aftrek; daarop worden dan correcties aangebracht voor de extra-kosten gezinsontspanning der grotere steden, de extra-vervoerskosten en de extra-kosten van verwarming en verlichting voor de plattelanders en ten slotte de extra-kosten der c.s. Elke gemeente komt dan met een bepaalde grotere of kleinere aftrek uit de bus en wordt *daarna en op grond daarvan* ingedeeld in één der 5 groepen, waar ze het dichtst bij ligt, waarbij natuurlijk regels voor de afronding naar boven of beneden moeten worden opgesteld. Al deze berekeningen kunnen direct met bestaande gegevens of met nieuwe door steekproeven te verkrijgen gegevens worden uitgevoerd, behalve die van de c.s., waarbij door indirecte maatstaven de urbanisatiegraad wordt berekend. Het Nader Rapport spreekt hier van perfectionisme en acht zo'n systeem moeilijk en onbevredigend. Die moeilijkheid valt gerust mee, en wat het perfectionisme betreft: er is veel overeenkomst met het stelsel der werkclassificatie, die ook algemene criteria stelt en dan automatisch de punten der maatstaven weegt en sommeert. En dit stelsel vindt ook steeds meer ingang.

Het verzet van het Nader Rapport tegen de 5-klassige indeling is te begrijpen,

omdat het vooral denkt aan de personen in overheidsdienst, voor welke practisch de 3-klassige indeling overheerst. Laat de Commissie van het Nader Rapport dan echter niet vergeten, dat het vrije bedrijfsleven steeds meer naar een 5-klassige indeling is gegroeid. De eis van uniformering van het gehele g.c.-stelsel woog bij de Commissie-Kruijt zwaar, maar de zevende conclusie, die over het aantal klassen handelt, is voorzichtig geformuleerd en zegt, dat de indeling in 5 klassen „in het algemeen de voorkeur geniet”. Een handhaving van de 3 klassen bij de ambtenaren is dus ongetwijfeld denkbaar. Dit moet het beleid beslissen.

9. Tot slot: misschien is het naief van me, maar ik koester toch nog de hoop, dat deze toelichtingen de geuite bezwaren althans voor een deel zullen wegnemen. Ons land is niet gediend met een fel oploaiende strijd tussen stad en platteland. Het platteland is na de laatste oorlog een ruk in de goede richting opgeschoven. De adviezen van de Commissie-Kruijt behelzen nog een klein rukje in dezelfde richting, tot het punt, waarop er *reële* loongelijkheid is (en daarop komt het toch maar aan!). De nominale loongelijkheid wordt in de toekomst automatisch benaderd: bij toeneming van de nieuwbouw wordt de aftrek voor het huurverschil kleiner en ook bij verandering van de andere criteria volgt automatisch een opschuiving in de rangorde bij een periodieke herziening. Voor een groot deel der ambtenaren wordt de aftrek gering of totaal afgeschaft. Wie door de schijn van het verschil tussen de woorden aftrek en toeslag heen ziet, zal moeten toegeven, dat het stelsel voor de stadsarbeider een gerechtvaardigde toeslag handhaaft, en voor de plattelands-hoofdarbeiders een eveneens gerechtvaardigde kleinere of grotere toeslag nieuw invoert. Ook dit stelsel kost geld, waarover regering, parlement en werkgevers zich moeten uitspreken. Wanneer een krachtige stroming zich achter deze voorstellen plaatst, zou bij aanvaarding de rechtsgelijkheid reëel zijn bereikt, al kan men dan nog twisten over de betekenis der onweegbare factoren en met name van de c.s. Wie uit een doctrinair *abstract* gelijkheidsbeginsel deze voorstellen afwijst, laadt de zware verantwoordelijkheid op zich, dat alles dan wel eens bij het oude kon blijven.

Het verslag in de „Nieuwe Rotterdamse Courant” van het congres der Stichting Nederlandse Landbouwgemeenschap stelt als communis opinio van dit congres vast, dat een onmiddellijke afschaffing van de g.c. ernstige repercussies zou hebben op het loon- en prijsniveau. Daarom werd voor overgangsmaatregelen met een duidelijk vastgestelde levensduur gepleit. Welnu, wat voor verschil blijft er dan nog over met de voorstellen van de Commissie-Kruijt? Alleen dit, dat deze geweigerd heeft, en met recht, reeds nu een jaartal voor te stellen, waarop de g.c. volledig wordt geliquideerd. Die liquidatie komt er ongetwijfeld en wordt bij iedere periodieke herziening benaderd. Indien het mogelijk zou zijn de huren en de tarieven voor electriciteit en gas te nivelleren, zou zij met een sprong naderbij zijn gekomen.

De Commissie heeft natuurlijk critiek verwacht en die is ook noodzakelijk. Nu de Commissie haar werk aan de openbaarheid heeft prijsgegeven, mag ik als haar vroegere voorzitter wel de wens uitspreken, dat die critiek opbouwend is en een compromis wordt bereikt, waardoor althans de *strijd* over de g.c. in ons land reeds nu wordt geliquideerd.

ONDERWIJSCONGRES

Het rapport van de Pacificatie-commissie en de nota-Rutten betreffende onderwijsvoorzieningen vormden de agenda voor het tweede Onderwijscongres van onze partij. Oppervlakkig gezien vormen dit twee afzonderlijke onderwerpen, bij nadere beschouwing hangen ze nauw samen.

De nota gaat uit van de juiste veronderstelling, dat ons onderwijsstelsel in zijn opbouw niet meer past in de huidige samenleving. De toenemende differentiatie in onze maatschappij eist een daarmee parallel lopende differentiatie in ons onderwijsstelsel. Dit laatste dient zijn uitdrukking te vinden in de organisatorische opbouw van ons onderwijs, maar evenzeer in leerstof en onderwijsmethode.

Het is duidelijk, dat een dergelijke differentiatie gegeven de financieel-economische situatie, waarin we verkeren slechts te verwezenlijken is, als de bezetting van leerkrachten, schoolruimten en hulpmiddelen optimaal is.

Alleen als aan deze voorwaarde is voldaan kunnen een aantal kernpunten uit de nota gerealiseerd worden. We denken daarbij aan de splitsing van de Algemene Middelbare School na een tweejarige onderbouw in twee richtingen (het rapport uitgebracht aan de wethouders van enkele grote gemeenten wil er zelfs vier) aan de differentiatie binnen het Eenvoudig Voortgezet Onderwijs en aan het invoeren van keuzevakken met name bij het Voorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs.

Uitbreiding van de financiële gelijkstelling over alle takken van onderwijs zou bij ongelimiteerde toepassing tot een zodanige verbroekeling en veelheid leiden, dat een volledige verwerkelijking van de differentiatie-gedachte illusoir zou worden. Dit geldt in het bijzonder voor het platteland en de middelgrote gemeenten.

Hiermede is het verband tussen beide onderwerpen gelegd. De grote verdienste van de sub-commissie van onze onderwijs-commissie is, dat men zich van bovenstaand probleem duidelijk bewust is geweest. In het rapport is in navolging van ons beginselprogramma de gedachte neergelegd, dat de ouders het recht hebben te bepalen volgens welke geestelijke grondbeginselen hun kinderen zullen worden opgevoed. Deze gedachte, in de congresresolutie herhaald, heeft de commissie niet geleid tot de rechtlijnige, maar onuitvoerbare en dus niet te verantwoorden conclusie, dat het automatisme van de wet-De Visser ook naar nijverheidsonderwijs enz. moet worden overgeheveld. We betoogden reeds, dat een dergelijke rigoureuze beginselvastheid economisch onverantwoord is. Het evenzeer belangrijke beginsel van goed onderwijs zou in gedrang komen.

Afwijzing van het genoemde automatisme is uiteraard op zichzelf een negatief standpunt. De vraag komt dus onmiddellijk op: wat dan?

Op het congres is door een enkele debater betoogd, dat het onderwijs in de

eigen godsdienstige sfeer aanvaard kan worden voor de kleuter en de lagere schoolleerling. De puber moet contact hebben met kinderen uit andere godsdienstige en levensbeschouwelijke kringen. Dit zou dan impliceren, dat voor nijverheids-, middelbaar onderwijs e.d.m. financiële gelijkstelling zou moeten worden afgewezen. Over een dergelijke opvatting kan men breedvoerig van gedachten wisselen, men zal dan merken, dat de opvattingen hieromtrent zeer uiteenlopen. Een standpunt voor een politieke partij zal uit die discussie echter niet gedestilleerd kunnen worden, zeker niet voor een federalistische partij als de onze. Erkenning van het ouderrecht houdt in, dat wij niet mogen uitmaken op welke leeftijd de eigen sfeer verlaten moet worden.

Politiek aanvaardbaar is evenmin het betoog, dat we pas mogen meewerken aan uitbreiding van de financiële gelijkstelling, zodra de fouten die de pacificatie aankleven volkomen geëlimineerd zijn. Natuurlijk moeten we deze fouten duidelijk zien en trachten verbetering te brengen. Dit ontslaat ons echter niet van de plicht een positief standpunt voor de verdere gang van zaken te formuleren. Als immers de verdere pacificatie aan de orde komt, zouden we tactisch uitermate zwak staan en ons blootstellen aan critiek zowel binnen als buiten de partij met een dergelijk negatief standpunt. We moeten juist proberen door positieve denkbeelden te aanvaarden leiding te geven aan de ontwikkeling.

Welnu, dit is mogelijk geworden, doordat het onderwijscongres het standpunt van onze commissie aanvaard heeft. Dit standpunt komt in het kort hierop neer. We moeten af van de huidige situatie, waarbij op min of meer willekeurige en incidentele wijze wordt beslist over stichting en subsidiëring van allerlei onderwijsinstellingen. Dit leidt tot een chaotische toestand, die volkomen in strijd is met de planmatigheidsidee, die ons als socialisten zo na aan het hart ligt. Nodig is dus met name voor het nijverheidsonderwijs, maar ook voor V.G.L.O., V.H.M.O. en Kweekschoolonderwijs een landelijk leerplan, dat richtlijnen geeft voor de uitbreiding van deze takken van onderwijs, rekening houdend met bijzondere behoeften en met de levensovertuigingen van ons volk.

We zullen ons allen bewust zijn, dat dit geen toverspreuk is, waarmee alle moeilijkheden als sneeuw voor de zon verdwijnen. Evenmin zullen de personen en colleges, die in de practijk beslissingen moeten nemen en vaak ingewikkelde knopen moeten doorhakken, van al hun problemen verlost worden. Toch mogen wij blij zijn, dat de gedachte van onderwijsplanning door dit congres aanvaard is, en hopelijk ook door het partijcongres bevestigd zal worden. We hopen, dat bedoelde plannen nu ook ontworpen zullen worden, want vooral voor het nijverheidsonderwijs is het daarvoor de hoogste tijd.

Belangrijk is evenzeer, dat de congresresolutie in navolging van het pacificatierapport voor het N.O. en het V.G.L.O. in overweging geeft de stichting van federalistische of symbiose-scholen te beproeven. De federalistische school is een school, waarin de algemeen-vormende vakken gescheiden worden onderwezen. De symbiose-school wil concentratie van het zuiver technische onderwijs in één gebouw, terwijl de algemeen-vormende vakken op de eigen school worden gegeven. Ten slotte zij t.a.v. dit deel van de materie, die ter discussie stond, gememoreerd, dat voor het B.L.O. de synthese-school wordt gezien als de beste oplossing voor die

gevallen, waar splitsing tot slecht geoutilleerde scholen zou leiden. Dit schooltype, dat formeel openbaar of „neutraal” bijzonder is, is reeds hier en daar gerealiseerd.

Prof. Van Houte, die voor de moeilijke opdracht stond prof. Kohnstamms taak over te nemen, heeft zich daarvan op indrukwekkende wijze gekweten. Hij herdacht zijn vriend, leermeester en voorganger op treffende wijze en leidde vervolgens het eerste hoofdstuk van het pacificatie-rapport in. Hij deed dit op een zodanige manier, dat zijn redevoering het hoogtepunt van dit congres werd. In dit hoofdstuk wordt de vraag gesteld, wat de geestelijke grondslag is van het openbaar onderwijs. In tegenstelling tot de voorstanders van de bijzondere school, zien de voorstanders van de openbare school deze niet als een onderdeel, maar als een aanvulling van de gezinsopvoeding. De school moet geven wat het gezin naar zijn aard niet geven kan, nl. het leren van vreedzame en goede omgang met kinderen en leerkrachten uit andere levensbeschouwelijke kringen. Dit impliceert het bestaan van een gemeenschappelijke geestelijke Nederlandse traditie.

Prof. Van Houte stelde de openbare school als open school tegenover de geslotenheid van de bijzondere. Aanvaarden van die openheid betekent afstand doen van de veiligheid. Grondslag van het openbare onderwijs is: het leven in verantwoordelijkheid voor anderen, de ontmoeting met anderen welbewust zoeken, leven in naastenliefde. Bombhoff moge overigens in zijn zeer waarderend artikel over dit congres in *Tijd en Taak* constateren, dat de zoveelste poging om de geestelijke inhoud van het openbaar onderwijs te omschrijven mislukt is, we willen hem hierin niet volgen. Uiteraard zijn we niet blind voor het feit, dat de werkelijkheid nog ver afwijkt van het door Van Houte gestelde (wat ook geldt voor het bijzonder onderwijs); als taakstelling lijkt ons het gegevene bijzonder waardevol.

Kleywegt verdedigde op de hem eigen d.w.z. sympathieke en overtuigende manier het tweede hoofdstuk van het rapport, dat een nieuwe beheersvorm voor de openbare school bepleit. Hierin sluit het rapport aan bij het beheersstelsel ontworpen door Volksonderwijs, N.O.V., N.O.R.O.L.O. en Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Door deze nieuwe beheersvorm in te voeren, hoopt men niet alleen meer deskundige en meelevende organen te scheppen dan vele B. en W.'s gegeven hun kleur vaak zijn, maar tevens belanghebbenden in te schakelen en door meer centrale leiding de doelmatigheid te bevorderen. Zou tevens bereikt worden, dat de positie van de openbare school versterkt wordt daar, waar deze door de toepassing van de gelijkstelling in het gedrang is geraakt, dan zou grote verbetering t.o.v. de huidige toestand worden verkregen. Op de inrichting der organen willen we hier niet ingaan, wel vermelden we, dat Kleywegt met klem de bezwaren van Pater Stokman bestreed. Diens bewering, dat door inschakeling van ouders en leerkrachten in het bestuur het karakter van de openbare school als overheidsschool verloren zal gaan, kon Kleywegt terecht bestrijden. Hij verwees naar de ontwikkeling binnen de moderne democratie, die met name in het sociaal-economische vlak op allerlei punten inschakeling van belanghebbenden en deskundigen laat zien.

Evenmin gerechtvaardigd achtte Kleywegt het bezwaar van Stokman, dat door invoering van de nieuwe beheersvorm het karakter van de openbare school ondermijnd zal worden. Grondgedachte blijft immers, dat deze school een gemengd of algemeen karakter heeft. Juist als de voorstanders van openbaar onderwijs de

vorm zouden kiezen van de neutraal-bijzondere school zou dit gemengde karakter gevaar lopen. In dat geval dreigt niet slechts een splitsing naar geestelijke gesteldheid, maar daarenboven een naar sociale positie der ouders. Standenscholen en pauperscholen zouden het resultaat zijn.

Ten slotte voert Stokman het bezwaar aan, dat de voorgestelde hervorming de bijzondere school financieel in het gedrang kan brengen. Gegeven de bestaande wetgeving en de politieke constellatie lijkt dit bezwaar wel zeer gezocht.

De gedachte de nota-Rutten op dit congres ter discussie te stellen was een zeer gelukkige. Minder enthousiast zijn we over de wijze, waarop dit gebeurd is. De drie inleidingen werden niet veel meer, konden ook niet veel meer worden, dan een herhaling van de gedrukte referaten. De meeste congresgangers zullen deze referaten gelezen hebben, veelal ook de nota zelf en een deel van de vele commentaren, die in het afgelopen halfjaar in de pers verschenen zijn. De zaak was dus rijp voor discussie, deze kwam nu niet tot zijn recht. Het ware beter geweest de referaten en bloc in bespreking te brengen en de referenten als forum te laten antwoorden. Dit zou ook de levendigheid van de bespreking bevorderd hebben.

Voor de nota bestond ook op het congres veel waardering. Als men echter alle individuele punten van critiek samenvoegt, komt men tot de conclusie dat er van de kernpunten niet veel overblijft. Enkele punten willen we hier bespreken. De nota wil dat na de lagere school, die uiteindelijk vijfjarig zal zijn, de kinderen zullen gaan naar een school voor Eenvoudig Voortgezet Onderwijs of naar een Middelbare School (A.M.S. of M.M.S.) of naar een School voor Voorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs (Gymnasium, Lyceum, H.B.S.). Elk dezer drie schooltypen geeft nog weer een aantal mogelijkheden. De minister wil om de beroepskeuze niet te vroeg te stellen en om een verkeerd gebleken schoolkeuze te kunnen corrigeren overgang van het ene schooltype naar het andere na het eerste jaar in het algemeen mogelijk maken. Verder meent hij dat overgang van middelbare naar voorbereidend wetenschappelijke school ook nog in latere leerjaren mogelijk moet zijn. Ten slotte legt hij nog andere verbindingen, zo kunnen leerlingen van een lagere technische school, via het uitgebreide technische onderwijs de middelbaar technische school volgen. Anderzijds zullen de leerlingen van de fysisch-mathematische richting der A.M.S. naar de M.T.S. kunnen, een mogelijkheid die uiteraard ook voor de leerlingen van het Voorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs open blijft. Op andere gebieden zouden soortgelijke voorbeelden te geven zijn. Brengt men dit alles in een schema, dan ontstaat een ingewikkeld beeld van rechte en dwarsverbindingen tussen allerlei schooltypen. Over de wenselijkheid en de mogelijkheid van dit alles bestaat echter nog lang geen communis opinio. We willen dit aan de hand van enkele voorbeelden uit de discussie toelichten. Een der debaters betoogde, dat na een vijfjarige grondschool een tweede leerkring van drie jaren voor alle leerlingen zou moeten volgen. In deze leerkring zou voortgezet lager onderwijs moeten worden gegeven, terwijl dit tevens een determineer-school zou moeten zijn. Hierin zou uitgemaakt moeten worden voor welk soort onderwijs de leerling geschikt is. Alleen op deze wijze zou verkeerde school- en beroepskeuze tot een minimum beperkt kunnen worden. Hierbij sloot aan een andere opmerking, die inhield dat vakarbeid op nijverheidsscholen niet mag worden verricht door

kinderen, jonger dan 14 of 15 jaar. Deze opvatting ging dus verder dan die van de prae-adviseur Van Sleen, die op het G.L.O. van vijf jaar een tweejarige school voor alle leerlingen zou willen doen aansluiten. Beide opvattingen wijken af van die van de minister, die de keuze van de schoolrichting in principe (zie boven) direct na de lagere school laat volgen. Stellen we hiernaast de opvatting door Bartels naar voren gebracht, dat zelfs de overgang na één jaar van A.M.S. naar H.B.S. en vooral Gymnasium moeilijk, zoal niet onmogelijk zal zijn en dat een twee- of driejarige gronkschool tot nivellering van de leerlingen op het laagste peil leidt, dan is duidelijk dat men op dit punt nog lang niet eensgezind is.

Ten aanzien van het E.V.O.-onderwijs bestaat nog een andere controverse. De minister koppelt dit onderwijs in vele gevallen als twee-jarige afdeling aan scholen voor technisch-, landbouw-, huishoud- of administratief onderwijs. De vraag is of hierdoor in feite de beroepskeuze niet vervroegd zal worden, al zijn er formeel overgangsmogelijkheden. Van Sleen beantwoordde deze vraag bevestigend, in onze partij echter bestaan hieromtrent ook andere opvattingen. Vooral ten plattelande zou er weinig waardering voor de zelfstandige V.G.L.O.-school bestaan, koppeling aan technisch en landbouwonderwijs zou daarenboven het aanbod van geschoolde krachten voor industrie en landbouw vergroten.

Het is bijzonder jammer dat juist in dit verband het referaat van Egas althans op het congres tussen de stoelen is gevallen, omdat hierin een in vele opzichten geslaagde synthese is neergelegd.

De referaten van Bartels en Roelfsema betreffende de A.M.S. zijn op het congres wel toegelicht, maar wegens tijdgebrek niet meer in discussie gekomen. Beiden aanvaardden deze school als noodzakelijk, maar bleken o.a. van mening te verschillen inzake de bevoegdheidseisen voor de leerkrachten. Als inderdaad de U.L.O. zich tot A.M.S. ontwikkelt, zoals Roelfsema het ziet, zal men zeker in de overgangperiode zeer soepel moeten zijn met genoemde eisen. Uiteindelijk echter zullen middelbare acten geëist moeten worden. De kennis, die een lagere acte geeft is volstrekt onvoldoende voor middelbaar onderwijs van goed gehalte. Natuurlijk: veel leerkrachten met lo-acten geven desondanks uitstekend onderwijs, veel leerkrachten met academische graden maken er niets van. Dit betoog, ook op het congres te horen, tast geenszins de stelling aan, dat een leraar bij het middelbaar onderwijs ver boven de gedoceerde leerstof dient te staan. Des te slechter de leraar de stof beheerst, des te meer komt de parate kennis in het onderwijs op de voorgrond en het bijbrengen van begrip en inzicht op de achtergrond.

Sommerend constateren we, dat dit tweede onderwijscongres zich voornamelijk bezig heeft gehouden met grondslag, beheersvorm en organisatorische opbouw van ons onderwijsstelsel. De inhoud van het onderwijs zelf is nauwelijks ter sprake gekomen. Dit is jammer, omdat de samenhang tussen vorm en inhoud onverbreekbaar is. Het is echter begrijpelijk, omdat voor een politieke partij de genoemde aspecten op de voorgrond dienen te staan.

Besluiten we dit overzicht met de wens, dat onze onderwijscommissie zijn werk met dezelfde energie en toewijding zal voortzetten en daarbij vooral aandacht zal besteden aan de vraag welke hervormingen ons onderwijsstelsel behoeft tegen de achtergrond van de beginselen, die zijn neergelegd in ons nieuwe plan.

HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

Nieuwbouw – reparatie of herbouw

Nieuwbouw

De Ronde Tafel Conferentie met de West, in 1948 te Den Haag gehouden, had aanvankelijk geen concrete taakomschrijving. De Staten van Curaçao hebben eind 1947 nog een paar keer getelegrafeerd, om precies te weten te komen, wat deze conferentie zou gaan doen. Het antwoord was steeds „van gedachten wisselen”.

Iedere vergelijking gaat mank. Maar zelfs mankgaande kan een vergelijking soms een gezichtspunt duidelijk weergeven. Derhalve willen wij hier zeggen, dat het resultaat van die Conferentie was een voorstel tot algehele nieuwbouw van het Koninkrijk. Een nieuw koninkrijk, uit Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen bestaande, met een reeks van totaal nieuwe organen.

Dit plan werd zorgvuldig opgeborgen en is aldus een administratieve dood gestorven. Gelukkig maar, want zelfs in Suriname en de Antillen beseft men toch wel enigszins de eigen beperkingen. Zelfs in de West is wel begrepen, dat men een schone theorie wel eens moet opofferen aan de praktijk.

Met deze Conferentie was de zaak dus niet opgelost. En na de Interimregelingen voor de West, worden thans weer nieuwe plannen gesmeed voor het Koninkrijk. Men wil zelfs reeds in Maart 1952 een nieuwe conferentie houden.

Reparatie

Thans is het doel niet een nieuwbouw. Thans is het doel omgekeerd: niet zoveel mogelijk, maar zo weinig mogelijk. Waar men het thans op aanstuurt is in wezen: de bestaande toestand te handhaven. Een paar kleinigheidjes hier of daar oplappen, verder niets. Geen Rijksgrondwet: de Grondwet voor Nederland blijft de Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden. Nederland blijft niet alleen praktisch maar ook theoretisch de baas.

Op zijn zachtst gesproken is dit streven in hoge mate ontactisch. Op zijn hardst gezegd mag men zich afvragen, wat voor grappenmakerij dit nu is: eerst bij de Verenigde Naties betogen dat Suriname en de Antillen geen afhankelijke gebieden meer zijn en een maand later er op aan te sturen, dat zij tweederangs gebieden blijven.

Wij geloven niet dat het streven om het Koninkrijk der Nederlanden alleen maar een beetje op te lappen, enige kans van slagen heeft. Ook niet bij een Nederlandse delegatie ter Ronde Tafel Conferentie – en uiteraard niet bij de delegaties uit de

West. Het is tijdverlies om over zulke voorstellen zelfs maar te gaan praten.

Keer op keer staat men verbaasd te kijken, hoe primitief men te werk gaat bij staatkundige veranderingen; hoe men zich vastklampt aan loze slagwoorden („Koninkrijk nieuwe stijl”, „openhakken van de Grondwet”, „het hoogste niveau”, „integratie van het Koninkrijk”) en dan met een zucht de oplossing van een probleem wegschuift. Ieder kritisch denken is overbodig als men het schoonste woord heeft gevonden.

Besturen is adverteren. Sla het publiek murw met een slagzin en het loopt gedwee mee. Men ziet met verbazing hoe men begrippen probeert uit te hollen, woorden een andere betekenis te geven en *hoe bang men is zich aan iets nieuws te wagen*.

De Nederlanders zijn van nature nogal conservatief; rechtsgeleerden zijn gewoonlijk erg conservatief. Voor iedere verandering is men huiverig. Liever een paar artikeltjes aan de Grondwet toevoegen, waardoor alles op losse schroeven kan worden gezet (niet nu *wordt* gezet, later!) dan het mes erin zetten.

Iemand die zou voorstellen de Grondwet nu eens niet te laten beginnen met een bepaling over het grondgebied maar met een bepaling over wat het Koninkrijk is, handelt revolutionnair. Zo maar beginnen „Het Koninkrijk der Nederlanden is een onafhankelijke soevereine staat . . .” enzovoorts, dat zou toch te ver gaan. Liever dus hier en daar een kleinigheidje veranderen en de zaak laten zoals die was.

Deze lamentaties echter over het gebrek aan visie en de vrees voor het nieuwe, brengen ons op dit moment niet verder.

Reconstructie

Zonder dit woord als een afdoend slagwoord te gebruiken, is het evident, dat er een herbouw van het Koninkrijk moet plaats vinden. Vele dingen zijn goed en beproefd en moeten worden gehandhaafd. Andere — ook ingrijpende — verhoudingen moeten worden gewijzigd omdat zij verouderd zijn.

Wij kunnen het volgende uitgangspunt nemen:

1. Nederland, Suriname en de Antillen moeten verenigd zijn in het Koninkrijk.
2. De *gelijkwaardigheid* van ieder der drie landen moet vooropstaan.
3. Men moet niet proberen de drie landen *gelijk* te willen maken.
4. Men moet zoveel mogelijk gebruik maken van de bestaande organen, aangezien een al te ingrijpende verbouwing te kostbaar zal zijn.

Het eerste punt behoeft geen toelichting. Het tweede punt moet van het hoogste belang worden geacht. Niet alleen is dit vereist opdat Suriname en de Nederlandse Antillen niet langer een afhankelijk gebied vormen; niet alleen is dit overeenkomstig de in 1942 gedane Koninklijke belofte; maar Suriname en de Nederlandse Antillen zijn bovendien zeer gevoelig op dit punt — hetgeen historisch zeer begrijpelijk is. Het derde en vierde punt hangen met elkander samen. Al moet ieder land gelijk zijn voor de wet, toch hoeft niet ieder precies even grote rechten te krijgen. Een land van 10 miljoen mensen behoeft niet gelijk te zijn aan een

land van 200.000 inwoners. Maar het beginsel van medezeggenschap moet voor allen gelijk zijn.

Een mooi voorbeeld van het conservatieve denken en van de slagzinnerij is de laatstelijk verkondigde stelling, dat er geen Rijksgrondwet moet komen, maar een statuut voor het Koninkrijk.

Indien men een regeling maakt van de inrichting van het Koninkrijk en men noemt dat dan „Statuut”, dan is dat een Rijksgrondwet. Neen, zegt men, dat kunnen we niet doen. De „Grondwet” is altijd alleen geweest die ene Nederlandse wet van 1814 en dat kan en mag niet veranderen. Laten we maar spreken van Statuut.

Wij hebben geen enkel bezwaar tegen een andere naam, zelfs niet tegen het woord „Statuut”. Maar we vragen ons toch af, wie dat woord uit zijn mouw geschud heeft. Het ziet er namelijk naar uit, dat een of andere slimmeling dit woord in het Engels heeft zien staan in verband met een of andere organische wet, niet heeft begrepen wat „statute” betekent en het zo mooi heeft gevonden, dat het thans aan ons met andere garnering wordt opgediend.

(„Statute” is iedere overheidsbepaling van algemeen bindende aard; een gemeenteverordening is ook een statute).

Hoe het zij, wij zullen hier gemakshalve spreken van Rijksgrondwet en van de grondwetten van Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen.

Als men gaat omschrijven hoe de verhouding van Nederland, Suriname en de Antillen in het Koninkrijk zal zijn, is men een Rijksgrondwet aan het maken. Daarnaast moet staan de regeling van de staatsinrichting van Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen, ieder apart in landsgrondwetten (of landsregelingen, zoals de grondwetten voor Suriname en de Nederlandse Antillen nu reeds heten).

Het spreekt vanzelf dat de Rijksgrondwet moet worden samengesteld en gewijzigd door de drie landen gezamenlijk. En het spreekt ook vanzelf dat een landsgrondwet door het betrokken land zelf moet worden vastgesteld en gewijzigd.

Toch schijnen er nog velen te zijn, die dit niet vanzelfsprekend vinden en die menen, dat de regering en volksvertegenwoordigers van het land Nederland behoren te beslissen over de landsregelingen van Suriname en de Nederlandse Antillen. Waarom niet consequent aan de regering en volksvertegenwoordiging van Suriname en de Antillen het recht toegekend om over de Grondwet van Nederland te beslissen?!

Om vele verstokte koloniaal denkenden wakker te schudden zou het misschien nuttig kunnen zijn met een stalen gezicht een voorstel van die aard op de Ronde Tafel Conferentie in te dienen. Wij zijn nieuwsgierig wat daartegen zal worden ingebracht.

Dat de Rijksgrondwet superieur moet zijn aan de landsgrondwetten behoeft ook geen betoog. De landsgrondwetten mogen nimmer in strijd zijn met de Rijksgrondwet. En het is dan ook wel zeer eenvoudig in te zien, dat de Rijksgrondwet moet bevatten de Staatsinrichting van het Koninkrijk der Nederlanden en daarbij ook de algemene vereisten, waaraan de landsgrondwetten moeten voldoen.

In de Grondwet en in de Landsregelingen vindt men thans ook de zg. grondrechten, constitutionele rechten, fundamentele menselijke rechten (of hoe men ze noemen wil) her en der verspreid.

Tegenwoordig wordt er aan deze grondrechten veel aandacht besteed en er wordt getracht via de Verenigde Naties tot een universele vaststelling daarvan te geraken. Het zou dan ook niet zo vreemd zijn deze Grondrechten — die voor alle drie landen gelijk behoren te zijn — in de Rijksgrondwet te regelen. Een „bill of rights” of „déclaration des droits de l'homme et du citoyen” kan zeer geschikt als een aparte afdeling van de Rijksgrondwet worden opgenomen.

Het spreekt vanzelf dat we hierbij niet zouden dūrven verlangen, dat men daarbij iets zou toevoegen aan de reeds anderhalve eeuw bestaande formuleringen en begrippen. Het zou ten enenmale te revolutionnair zijn, te veronderstellen dat het ook anders kan.

Staatsinrichting van het Rijk

Het Koninkrijk zal, hoe men het wendt of keert, tenminste de volgende organen moeten hebben:

- de Kroon;
- een adviesraad;
- een uitvoerende macht;
- een volksvertegenwoordiging.

Het zou nuttig zijn, dat men het vooraf over deze zeer simpele stelling eens is. Helaas is dat niet het geval.

Helaas zijn er staatslieden, die reeds thans precies weten dat „Zeebrieven” een onderwerp moet zijn van Rijkszorg, maar die een soevereine staat zonder volksvertegenwoordiging mogelijk achten.

Een federatie van staten behoeft geen volksvertegenwoordiging te hebben. Maar een soevereine staat in 1952 wel. En wij kunnen ons niet voorstellen hoe men het Koninkrijk der Nederlanden wil inrichten zonder volksvertegenwoordiging. Het spijt ons voor de zeergeleerde heren die met dergelijke voorstellen in 1952 durven komen aandragen — aan een Koninkrijk zonder volksvertegenwoordiging kan niet worden begonnen. Dat is geen kwestie van rechtsgeleerdheid, maar van doodnuchter denken en voelen. *Tenzij* men dat hele Koninkrijk toch maar en bagatelle behandelt.

Het Koninkrijk zal behalve de Rijksgrondwet ook gewone Rijkswetten moeten hebben. Deze moeten superieur zijn aan de landswetten of landsverordeningen van Nederland, Suriname of de Nederlandse Antillen.

Aan de Staatsinrichting van de drie landen behoeft niet veel te worden veranderd. Men zal moeten hebben:

- de Kroon (in de overzeese landen vertegenwoordigd door de Gouverneur);
- een adviesraad (Raad van State, resp. Raden van Advies);
- een uitvoerende macht (Regering resp. Regeringsraad);
- een volksvertegenwoordiging (Parlement resp. Staten).

Het zal wenselijk zijn te bepalen, dat de landsgrondwetten niet dan met een gequalificeerde meerderheid van de volksvertegenwoordiging kunnen worden gewijzigd.

Deze zeer elementaire dingen moeten wij vooropstellen; het zou een droevige staat van ons staatkundig denken betekenen, indien wij dit nog moesten verdedigen.

Bevoegdheden

Een heel wat moeilijker vraag is, welke de taak zal zijn van het Rijk en welke de interne taak is van ieder land afzonderlijk.

Geheel vaste regels zijn hieromtrent niet te geven. Er kan in de loop der tijden een neiging komen om méér centraal te regelen dan wel méér landelijk te verzorgen.

In beginsel moet tot de zorg van de Rijksorganen behoren:

nationaliteit,

defensie

buitenlandse betrekkingen

waarborging van rechtszekerheid — grondrechten, deugdelijk bestuur,

de belangen, die de drie landen gezamenlijk aangaan.

Er zal zeer licht een conflict van bevoegdheden kunnen ontstaan: een land zal zich een onderwerp aantrekken, wat tot de bevoegdheid van een ander land of van het Rijk behoort. Voor de oplossing van deze geschillen is de oude beproefde manier van een afdeling contentieux in de Rijksraad van advies aangewezen.

In ieder geval dienen de bevoegdheden van de Rijksorganen te worden opgesomd en al hetgeen daartoe niet behoort moet geacht worden te behoren tot de taak van de landsorganen.

Het zou er op kunnen lijken, alsof de hier voorgestelde constructie erg kostbaar zal zijn en ingewikkeld. Daarom is het nodig te wijzen op de noodzaak om economie te betrachten: economie ten aanzien van de kosten en economie ten aanzien van de mankracht.

Te verwachten is, dat de grootste hoeveelheid werk bij de landsorganen zal blijven en dat voor de taak van de Rijksorganen niet een volle werkdag nodig zal zijn. Bovendien zullen de huidige Nederlandse organen worden ontlast van hetgeen naar Rijksorganen overgaat.

Het ligt dus voor de hand, zoveel mogelijk personele unies te scheppen; derhalve gebruik te maken van de bestaande soortgelijke organen.

De Rijksraad van advies zou bijvoorbeeld kunnen bestaan uit vice-voorzitter en leden van de Nederlandse Raad van State alsmede de ondervoorzitters van de Raden van Advies van Suriname en de Nederlandse Antillen.

In geen geval echter moet *de* Raad van Staten tot Rijksraad worden gemaakt.

De volksvertegenwoordiging van het Rijk zou kunnen worden samengesteld uit 25 leden, gekozen door de Tweede Kamer, 3 leden gekozen door de Staten van Suriname en de Nederlandse Antillen ieder. Rechtstreekse verkiezing van deze volksvertegenwoordiging maakt het te ingewikkeld en op deze wijze wordt niettemin de stem van het volk gehoord.

Rijkskabinet

Het Rijkskabinet — dat niet uitgebreid behoeft te zijn — kan bestaan uit de Nederlandse minister-president, de Nederlandse ministers voor financiën, defensie, buitenlandse zaken en misschien nog een of ander.

Het is niet nodig *voor te schrijven*, dat een Antillaan en een Surinamer in het Rijkskabinet zitting moeten hebben. Wel moeten er feitelijk tenminste één Antillaan en één Surinamer hoog in de hiërarchie van de Rijksorganen worden opgenomen. Ongetwijfeld kan een Antillaan en kan een Surinamer minister in het Rijkskabinet zijn. Maar dan niet *omdat* hij Surinamer of Antillaan is, maar omdat hij de geschikte man is voor het werk.

Er bestaat een streven, om in een eventueel Rijkskabinet een minister *voor* de Nederlandse Antillen en één *voor* Suriname aan te wijzen. Deze zou moeten worden benoemd door de Landsregering van ieder land en betaald worden uit de kas van ieder land.

Dit streven is kennelijk alleen er op gericht om een paar „soft jobs” te creëren. Vetbetaalde baantjes zonder werk, zoals men thans de Algemene Vertegenwoordigers heeft, die niets te vertegenwoordigen hebben.

Tegen ministers zonder een ministeriële taak bestaan bezwaren. Als het alleen maar gaat om adviezen over het betrokken land — waarom dan niet een onbezoldigde erepositie geschapen (wat zou de behoefte aan zulk een functie plotseling verdwenen blijken te zijn!)

Het zou waarschijnlijk aanbeveling verdienen de verzorging van bepaalde onderwerpen bij Rijkswet op te dragen aan Nederland, omdat Nederland daarvoor de organisatie en ervaring heeft. Gedacht wordt aan defensie en buitenlandse betrekkingen.

Bij zulk een rijkswet dienen te worden bepaald de financiële consequenties van zulk een overdracht en de medezeggenschap van de andere landen. De Antillen zullen graag ook iets te vertellen hebben over de defensie van dit land, zelfs al laat men de zorg daarvoor over aan Nederland.

Er bestaat een stroming, die er op gericht is zulke takken van overheidsbeleid zonder meer aan Nederland over te laten. Dit zou in strijd zijn met het principe van de gelijkwaardigheid der drie landen. Men kan hetzelfde bereiken zonder dit beginsel op te offeren, door er een vrijwillige delegatie van te maken, zoals hier voorgesteld.

Verdwijnende organen

Voor een Algemeen Vertegenwoordiger van de Antillen of van Suriname bij de Rijksregering zal geen plaats meer zijn. Men stuurt geen vertegenwoordigers naar een lichaam, waarvan men zelf deel uitmaakt.

Wel is denkbaar, dat er een persoon wordt aangewezen voor het contact tussen de landsregeringen onderling of voor het verzorgen van de belangen in het andere land. Een soort commissariaat dus, belast met het uitbetalen van pensioenen, aanwerven van ambtenaren, geven van voorlichting, enzovoorts. Zo zou het ook denkbaar zijn dat Suriname in de Nederlandse Antillen een persoon aanwijst voor

de behartiging der belangen van de Surinaamse groep aldaar. Nederland zou een handelscommissaris in de Antillen kunnen houden, zoals er reeds een is.

Ook voor een Nederlands Departement voor Overzeese gebiedsdelen zal geen plaats zijn. Zelfs niet voor een Rijksdepartement voor Overzeese Gebiedsdelen.

Politieke verantwoordelijkheid

Moeten de Rijksministers politiek verantwoordelijk zijn?

Neen. Het levert moeilijkheden op als de Rijksvolksvertegenwoordiging een Rijksminister (die tevens is Nederlands minister) naar huis stuurt. Van de andere kant is deze politieke verantwoordelijkheid ook niet nodig. Het is niet te verwachten, dat het Nederlandse parlement vertrouwen heeft in een minister, die — in hoedanigheid van Rijksminister — geen vertrouwen geniet bij het Rijksparlament. zullen bij deze reconstructie van het koninkrijk een zeer grote rol spelen. Wat zal dat gaan kosten?

In de Antillen wordt per hoofd der bevolking meer belasting betaald dan in Nederland, in absolute cijfers. Maar de levenskosten zijn dan ook 3 á 4 maal zo hoog. Naar verhouding is de belasting dus veel lager dan in Nederland. En het is te begrijpen, dat men in Nederland geneigd zal zijn om te redeneren: laat die mensen in de West ook maar eens voelen wat belastingbetalen is. Wij in Holland zien al die lui uit Curaçao met vakantie komen en met geld „smijten”; er moet rijkdom zijn in de Antillen.

Niets is minder waar. Als men tijdens verlof slechts één derde tot een kwart betaalt van hetgeen men gewend is te betalen, dan kan men wel eens royaal doen. Maar dat betekent nog geen rijkdom.

In Nederland betaalt men veel belasting en krijgt men er iets voor terug. De rijkdom van Nederland is relatief heel wat groter dan die van de Antillen. De toestanden op het gebied van woningen, wegen, electriciteit, watervoorziening, riolering, scholen, gevangenis en zovoorts zijn primitief en het royale inkomen van nu moet nog tientallen jaren binnenvloeien om ook maar enigszins de achterstand in te halen.

Het kapitaal van de Antillen is voor 95 procent vreemd kapitaal. De Antillen zelf hebben zo goed als niets — de welstand van nu heeft te kort geduurd om de resultaten van de betrekkelijke welstand gedurende eeuwen in Nederland ook maar te benaderen.

Een voorstel om de Antillen een evenredig deel van defensie of buitenlandse zaken te laten betalen, zal met eenparig protest worden ontvangen. Zolang niet de zeer elementaire eigen behoeften zijn verzorgd, zal men er niets voor voelen aan nieuwe lasten te beginnen.

En zonder twijfel zal men van Antillaanse en van Surinaamse zijde voor alles willen weten, wat de financiële consequenties zijn van een reconstructie van het Koninkrijk.

Het behoeft geen verwondering te wekken als straks de „plakken” het grootste probleem op de Ronde Tafel Conferentie zullen vormen.

Curaçao, December 1951.

HET GROENE VAN DE GROENE

„Opmerking van deze heer De L. bij een gesprek dat ik met hem had, toen ik mijn ontslag nam aan Het Vad.: „Die redacteuren buitenland, meneer, dat waren geen fascisten, dat waren eerlijke, hardwerkende mensen! Ik ken iemand, die altijd 100 % verontwaardigd was, als hij weer zo'n rede van Hitler gehoord had; en als hij dan zo'n bedaard, verstandig buitenlands overzicht van Krekel gelezen had, zakte zijn verontwaardiging tot 20 %!” Dit, wel te verstaan, bedoeld als aanbeveling van de heer Krekel.”

(Ter Braak: Journaal 1939)

Het is geen aangename taak een zo gezien en in vele opzichten ook sympathiek weekblad als De Groene Amsterdammer bij zijn 75-jarig jubileum onaangenaam te bejegenen — en dat nog wel voor het forum van zulk een imposant Erecomité, als de redactie voor deze gelegenheid heeft weten te mobiliseren. Niettemin is het niet onnuttig juist deze plechtige gelegenheid aan te grijpen om enige opmerkingen te maken over de functie die De Groene vervult in het voortdurend proces van politieke bewustwording van het Nederlandse intellect.

De invloed van De Groene op de politieke oordeelsvorming van het Nederlandse progressieve intellect is niet te onderschatten. Ik ben mij van deze invloed persoonlijk vooral bewust geworden sinds ik op conferenties van studenten lezers van De Groene ging herkennen aan bepaalde politieke denkbeelden, die ze te berde brachten. Vaak kwamen deze denkbeelden uit conservatieve of liberale hoek, waar men ze het allerminst verwachtte. Op zich zelf een niet oninteressant verschijnsel van ideologische penetratie, in dit geval waarschijnlijk zo te verklaren, dat de autoriteit van De Groene als cultureel orgaan zich niet beperkt tot de radicale milieu's, en dat met de culturele invloeden politieke ideeën de geesten binnendringen. Dit kan waarschijnlijk weer des te gemakkelijker gebeuren omdat vele denkbeelden van De Groene niet alleen vrij „progressief” zijn, maar ook typisch „vrij-progressief”, aldus gemakkelijk aansluitend op wat meer verlichte kanten van het politiek conservatisme. Daar komt dan nog bij dat de culturele distinctie van De Groene niet alleen een verleidingskracht bezit die wel tegen de klinkende munt van Elsevier opweegt, maar het bovendien schuchtere geesten gemakkelijker maakt de ideeën van dit blad te delen of verkondigen. Bij vele

studenten, in het Corps bijv., kan men lichter met De Groene aankomen dan met Vrij Nederland of De Vlam. Zoals gezegd vooral daarom, omdat het algemene en weinig bindend ethische nauw gepaard gaat aan een culturele distinctie die het wel doet in ieder ontwikkeld milieu, van welke politieke kleur ook.

Het oordeel dan van die studenten, waaruit ik hen herkende als lezers van De Groene — en ik heb mijn verwachting steeds gecontroleerd, en het waren De Groene-lezers — bevatte steeds bepaalde elementen, als deze: dat Europa toch vooral moest oppassen zich niet te veel aan Amerika te binden, dat bewapening in de grond een overbodig of gevaarlijk iets was, dat Rusland niet imperialistisch was, dat het alleen bij de vrede belang kon hebben, en dat men er vooral tot een „gesprek” mee moest komen, etc. etc. Deze waren altijd wel ongeveer de constitutieve elementen in hun ideologisch oordeel, al waren er natuurlijk altijd allerlei schakeringen, zodat de ene kon denken dat Rusland socialistisch was, en een ander beweren, dat Rusland en Amerika in de grond één pot nat zijn. In het eerste geval kwam het *défaitisme* dan voort uit een meer of min uitgesproken sympathie voor de Sowjet-Unie, in het laatste geval meer uit een latente afkeer van alle politiek, die a.h.w. slechts wachtte op het fiat van een gelijkwaardigheidsverklaring van de twee grote partijen in deze wereld, om zich aan ieder oordeel te onttrekken, of zich tot een voorzichtiger scepticisme te beperken.

Treffend in deze mentaliteit waren altijd ook weer deze elementen: een zware nadruk op de reactionnaire en gevaarlijke kanten van de Amerikaanse politiek, een overschatting van de wijsheid en progressiviteit van de Europese — in vergelijking met de Amerikaanse — politiek, en een volslagen onbekendheid met de werkelijkheid in de Sowjet-Unie. Kort gesteld: een soort anti-Amerikaanse zelfingenomenheid, een Europese zelfoverschatting en een latente of actuele communisantie.

Het is niet zo erg moeilijk deze elementen van de frontpagina's van De Groene af te lezen, zoals ze daar wekelijks weer in hun volle anonimiteit prijken. Moeilijker is het de eigenlijke betekenis en de bedoeling er van te doorgronden. Niet veel gemakkelijker zich aan de invloed er van te onttrekken. Want werkelijk, dit alles wordt de lezer voorgepraat in een zeer geraffineerde stijl, en in een zeer doordringende — zij het niet zeer heldere — betoogtrant. Zelfs als men al zo het één en ander van het communisme — en vooral van de communisantie — afweet, is het moeilijk zich na de lectuur van een paar maanden De Groene niet enigszins gedemoraliseerd te voelen, ontgoocheld over het vrije westen, en bereid om voor Stalin zo al niet door het vuur, dan toch wel door de knieën te gaan. — Of zo iets in de bedoeling ligt, en of het minstens zo zeer om de werkloosheid als om de zelfinkeer van het hier steeds maar weer vermaande Westen gaat mogen de nierenproevers uitmaken — het effect blijft gelijk.

De redacteurs weten wel zeer goed wat de zwakke kanten zijn van de welwillende intellectuelen: die zelfde critische zin en dat zelfde slechte geweten, dat hen zich met de politiek doet bemoeien, en de frontpagina's van De Groene lezen. Onophoudelijk wordt er op zijn geweten gewerkt, met een hardnekkigheid en een monotonie die feitelijk pas frappeert, als men een paar maanden De G. achter elkaar leest: steeds weer die zelfde onontwikkelde gebieden, die op een deel van zijn salaris liggen te wachten, steeds weer die zelfde welvaart aantastende

bewapening, steeds weer die zelfde vredelievende Sowjet-beer, die maar zit te wachten op onze toegestoken hand om hem te likken, en dikke berentransen huilt over onze onvriendelijkheid. En de critische zin — hoe hardnekkig wordt ze steeds weer gericht op de eigen samenleving, en hoe zorgvuldig afgeleid van de Sowjet-wereld, die door een innig omhullende vaagheid beschermd wordt tegen alle twijfel, totdat men moeilijk anders meer kan denken, dan dat het daar zo iets is als de hemel, waarvan men niets mag weten, dan dat het er goed is. Natuurlijk, er is wel eens een voorzichtige toespeling op een kleine onvolmaaktheid, zo'n kleine, voorzichtige hint — maar kan ook de meest degelijke pastoor niet eens een mopje tappen op het hemelrijk: de scherts is slechts symptoom van het geloof! En bovendien, wat betreft De Groene, dat handhaaft de faam van die grote objectiviteit, waarom De G. zich zo graag laat prijzen.

Het beroep op de critische zin en het geweten blijft zelden onondersteund door dat op de redelijkheid van het individu en de goede gezindheid der volken. Och, die Russen zijn nog niet zo kwaad. En die Amerikanen toch in de grond evenmin, als ze maar wat verstandiger deden, en niet zo ruw. Onze taak deze twee de armen om de schouder te slaan, en te verzoenen. Ja, ergens toch is de conceptie van de politiek van De G. toch wel typisch de idyllische — althans, dat schijnt zo! Vandaar ook die redelijkheid, die ruime, zeer ruimdenkende, alles omhelzende redelijkheid van „wie niet te zeer bevangen is in het krakeel, waarin de wereld-politiek dezer dagen, althans in het openbaar, schijnt te moeten verlopen” (7 Juli). Hoe moet aan deze instelling niet de oproep van de Quakers appelleren om de geschillen der naties op te heffen „van het steriele peil van streven-naar-overwinning naar het vruchtbare peil van oplossen-van-problemen” (14 Juli). Hoe goed klinkt het in een Quaker-mond, hoe twijfelachtig in het kader van De G. — en hoe vreemd altijd in het gezicht van een tot de tanden bewapende terreurstaat.

Het is deze edelmoedige redelijkheid ook, die ons het hoofd doet schudden over de Amerikanen, zo verdwaasd door de oorlogshetze. Zouden wij hier in Europa de Russen niet wat strategisch materiaal mogen leveren, om het in Korea weer op onze vrijwilligers en op onze bondgenoten te laten neerdalen? Och kom! „In de eerste plaats bestaat er natuurlijk allerwegen in Europa volstrekt geen afkeer van profijtelijk zakendoen; en in de tweede plaats is er geenszins het gevoel, dat door zulk zakendoen, waarbij men — nu eenmaal van elkander afhankelijk zijnde — elkander van nut is, de vrede zou worden geschaad. Uit de handels-belemmeringen, die Amerika West-Europa wil opleggen, spreekt een mentaliteit van „eigenlijk al in oorlog zijn”, die Europa niet zo goed ligt, mede omdat zij niet bevorderlijk wordt geacht voor het vredesbehoud”. (13 Oct.) Dit citaat spreekt boekdelen, het is een mentaliteit in een notedop. Een volstrekt onbegrip voor de geestesgesteldheid van Amerikanen die al een honderdduizend dienstplichtigen aan het front hebben staan om een bolsjewistische agressie te keren en voor ons — de handelsbelusten, vredebewarenden, door Amerika belemmerden — het spits af te bijten, gaat innig gepaard aan een welwillende apologie van die handels-politiek, die het tegenover andere vijanden altijd zo had te ontgelden. En dit alles ter bekroning van de taaie illusie van een „vredesbehoud” — alsof de vrede na de inval in Korea niet hersteld moest worden, in plaats van gehandhaafd; en

dan nog, alsof deze vrede dan gehandhaafd zou worden door wat handelscontacten. Maar ook dit maakt natuurlijk weer deel uit van de idyllische conceptie der politiek.

Maar laat ons aan dit alles niet denken, en ons liever in de serene illusie der afzijdige redelijkheid bedden, en klagen over het grof geweld dat onze rust verstoort. „Natuurlijk begrijpen wij Nederlanders” — de nuance! — „wel, dat er militaire vliegvelden moeten zijn; met een zekere lankmoedigheid brengen wij de zure penningen op, waarmede ze moeten worden betaald. Wij willen zelfs geloven, dat die kostbare geschiedenis inderdaad noodzakelijk is en eerlijk bedoeld om ons en onze cultuur te beveiligen”, lamenteert De Groene van 13 October. Men heeft gelijk wat betreft de aanleiding — maar toon en formulering zijn daarom niet minder verraderlijk. „Wij Nederlanders” — en die gekke — ja, wie? — geven „onze zure centen” — ja, en waarvoor nou? — voor „die kostbare historie” — dat militair gedoe! Och, „wij willen zelfs” wel een en ander „geloven”, wij willen kortom wel een en ander slikken, we weten alleen niet waarom, al hebben we er een vaag idee van, maar het is altijd nog zo vaag, dat we ons er niet duidelijk voor kunnen verklaren, daarom vinden we ook dat bewapeningsgedoe zinloos, al zullen we ons er niet zo direct tegen verklaren, etc.: dit is wederom de mentaliteit die De Groene kweekt: onzekerheid, twijfel, halfzachtheid — en dit vaak in mensen, die tegenover het fascisme heel goed wisten waar ze aan toe waren.

Dit is een ander punt. De werkelijkheid der Sowjet-Unie is zo dikwijls overlapt met idealiseringen, waanvoorstellingen en goedpraterijen, dat het voor mensen uit de vooruitstrevende hoek altijd nog moeilijk is zich voor te stellen, dat we hier met een regiem te doen zouden hebben, dat in afschuwelijkheid voor het fascistische niet onderdoet. Vandaar dat men tegenover het communistisch gevaar de overtuigingskracht mist die men tegenover het fascisme spontaan opbracht. De voorstelling is vaak anders: het ene systeem wedijvert dan niet met het andere in verschrikking, maar het ene is iets dat het andere uitsluit, zodat anti-communisme als fascisme, weerstandsbereidheid van democratieën als reactie, aaneensluiting als agressiviteit wordt geïnterpreteerd.

Men kan dan het bijzonder omineuze Duits-Russische verdrag van 1939 vergeten en zich afvragen, of de bondgenotenpolitiek van Washington soms betekent dat „een soort Antikomintern-pact der jaren '50 opvolger moet worden van het Antikominternpact der jaren '30, waaraan zo kwade heugenis bestaat” (18 Aug.) alsof het verzet der democratieën tegen het communisme niet precies in het verlengde lag van de strijd tegen de dictatuur van 1939—1945, en alsof het niet in de lijn lag van iedere — per definitie mogelijke — politiek, zich tegen de grootste bedreiging het sterkste bondgenootschap te verschaffen. Het is echter typisch de rol van deze politieke alarmisten de meest elementaire uitingen van de zucht tot zelfbehoud voor agressiviteit uit te krijten. Het „gooien van goed geld naar kwade regimes” — zoals De Groene het even daarboven formuleert (18 Aug.), terwijl het speels even „Japan”, „Tsiang”, „Bonn”, „Franco” en „Tito” in één zak hutselt — is echter wel heel typisch een reactie op agressiviteit van de andere kant. Is men zich echter van deze in het geheel niet bewust, of doet men alsof, dan kan men al evengoed het onbelangrijke feit verwaarlozen, dat ook het

eigen land van dit goede geld heeft geprofiteerd, en dat het leeuwendeel van dit geld toch altijd nog naar het democratisch Europa gaat — om van vergelijkingen met een land, dat zijn „bondgenoten” niet „volpropt”, maar „leegpompt”, nog maar te zwijgen, als De Groene!

Het is echter bij uitstek de rol van De Groene een maar al te gerechtvaardigde beduchtheid voor het bolsjewistisch deel der wereld te sussen. Dit blijkt al uit de even archaische als naïeve betiteling van dit deel als „de socialistische sector der wereld” — in „Een realist naar Moskou”, van 1 Dec., welke realist natuurlijk ook al weer heel wat realistischer is dan hij daar wordt voorgesteld. Van dergelijke fijne trekjes en mistekeningen wemelt het in De Groene, en ze doen het ook altijd weer zo goed, want aan welk vooruitstrevend gemoed appelleert niet altijd nog de titel „socialistisch”?

Maar wat onaangenaam dan, dat men toch wil voortgaan met die akelige bewapening, ook als er in Korea al weer vrede zou zijn gesloten. Soortgelijke ontspanningen na Griekenland, Tsjechoslowakije en Berlijn verontachtzamen, en verre van een argwaan tegen een mogelijk „retirer pour mieux sauter”, fluistert De Groene van 14 Juli ons in een artikel over Bevan toe: „In opvallende gelijkgezindheid en gelijktijdigheid hebben vele bladen in de Verenigde Staten en West-Europa verleden week een campagne ingezet voor onverminderd-forse handhaving van het bewapeningstempo ook na de liquidatie van het Koreaanse conflict. Zij hebben dit gedaan in het besef, dat vrede in Korea millioenen mensen de mogelijkheid doet zien van overleg ook over andere geschillen en problemen, en van een daarmee samenhangende kalmering van de bewapeningswedloop”. Deze twee zinnnetjes wemelen van al die verdachtmakingen en halve voorstellingen die de stijl kenmerken. Dan leest men dat, volgens Bevan, „oorlog onvermijdelijk wordt als de bewapeningswedloop ongebreideld doorgaat; dat er met Rusland moet worden onderhandeld” — om te vergeten, hoeveel er al met Rusland onderhandeld is, en hoe vruchteloos, en bovendien, dat de Sowjet-Unie deze bewapeningswedloop al in 1945 begon, en dat het Westen nu pas, na de nodige kwade ervaringen, eigenlijk gaat proberen in te lopen op een geweldige voorsprong; elementaire cijfers maken dit duidelijk. Dit is echter niet de rol van De Groene: deze moet suggereren, alarmeren, schichtig maken, afschuw wekken van de Westerse politiek. Immers, gaat het door, die Russen hadden, als ze zo sterk waren en zo aggressief, Europa toch al lang onder de voet kunnen lopen — en hebben dit toch maar niet gedaan, „hetgeen het vermoeden wekt dat er hetzij aan hun agressiviteit hetzij aan hun overmacht hetzij aan beide iets ontbreekt”. Conclusie: geef ze alsnog de gelegenheid! Een absurde redenering overigens, aangezien het er in het Westen juist om gaat zich op eventualiteiten voor te bereiden, die de Russische politiek tot nu toe zeker niet onmogelijk maakt. Men hoeft hier alleen maar te denken aan de bewapening van de satellietstaten, en aan de zware druk die op Zuid-Slavië wordt uitgeoefend. — Ondertussen weet De G. ons al zo ongeveer voor te bereiden op een eventualiteit als Korea, nu alleen wat dichters in de buurt wellicht, doch even weinig waard om er zich al te druk over te maken. Immers, volgens het artikel „Turkse Oceaan” van 22 Sept.: „Deen noch Nederlander voelt er voor (om van anderen te zwijgen) de ramp van een derde wereldoorlog ontketend te

zien over zich en anderen, wanneer het tot een zodanig incident komt bijv. tussen Grieken en Bulgaren, of tussen Turken en Bulgaren, dat groteren-dan-zij hieruit tot zulk een ramp in plaats van tot localisering menen te moeten besluiten". Men moet hier dan weer vergeten, dat achter zulk een „incident" tegenwoordig altijd al één dier groteren-dan-zij" staat, en dat de localisering van het Koreaanse conflict alleen aan de Westerse zelfbeheersing is toe te schrijven. Men leze hier echter „incident" – bijv. een inval – tussen Zuidslavië en een paar satellietstaten, om te weten waar het eigenlijk om gaat.

Het precaire is daarbij, klaagt De Groene weer, op voorhand, dat de aanvaller zo moeilijk is aan te wijzen. Want „wie zich herinnert dat in de Boerenoorlog de Zuidafrikaanse Republieken in louter juridisch-technische zin de aanvallers waren, kan de zorgen der kleinen begrijpen". De Groene heeft er dan ook het zijne toe gedaan om het zo duister mogelijk te maken of laten, wie in het geval van Korea nu feitelijk de agressor was. Het procédé is wel aangewezen: bij ieder „incident" eerst even meegaan met de stemming – zeer duidelijk en voor velen misleidend in het geval van Tsjechoslowakije – en dan weer langzaam de boel – hetzelfde Tsjechoslowakije – doodzwingen, of zoetjesaan met verdachtmakingen overlappen. Eens wijzen op de vele grensincidenten van voor het conflict, en dan zo nu en dan eens een opmerking langs de neus weg, als deze: dat Foster Dulles „weinig dagen voor het begin van de strijd in Korea in het parlement te Seoel de Zuid-Koreanen aanmoedigde van een opmars naar de Jaloe te dromen" (18 Aug.), zodat de argeloze lezer er een vaag idee van krijgt, dat feitelijk de Zuid-Koreanen zijn begonnen, en dat de Amerikanen ze daartoe hebben opgezet.

Ja, die psychologie van het langs de neus weg! Dat achteloze, dat zo stevig blijft haken in de geesten! Telkens weer even de noodzaak van China's opneming in de U.N.O. naar voren brengen, alsof dat een panacée was, en er over zwijgen dat men momenteel met dat zelfde China nog in een oorlog is gewikkeld. Zo even een opmerking in de culturele hoek over de Russen, „die barbaren met hun bewonderenswaardige vrouwen en hun lieflijke taal"; of over weer zo'n bewonderenswaardig project van een Russisch ingenieur „om de grote Siberische rivieren Ob en Jenissej naar het Zuiden te laten stromen in plaats van naar de IJzsee", als illustratie van Stalins rede over het vreedzaam gebruik van atoomkracht – altijd toch zo'n goedgezak; of de verschijning van „News" opblazen tot een begin van algemene verzoening, en het dan hebben over al die Russische scholen waar een vreemde taal, „en bij voorkeur Engels" wordt onderwezen; of weer eens zo'n ingezonden stukje van een stelletje naïeve geleerden – bij voorkeur natuurwetenschappelijke – over „de plicht te streven naar het wegnemen der slagbomen, die het vrije contact beperken of bemoeilijken tussen beoefenaars der wetenschap in heel de wereld(!)" – en zo'n hele wereld doet het dan ook weer zo goed, al is er ook in deze helft – waar die vrijheid bestaat – niets te doen aan dat vrije contact met de andere. Ja, bij dit alles dan maar zwijgen als een mof over de gehele Sowjet-werkelijkheid met zijn concentratiekampen voor ieder werkelijk onafhankelijke geest, en nog een paar millioen andere misdadigers. Een pools meisje even „met enthousiasme en onverbloemde waardering" laten spreken „over de snelle, krachtige opbouw" door het Poolse regiem – en dan maar weer

zwijgen over heel andere getuigenissen, over terreur, dompersfeer en Russische infiltratie, evenals over een acht miljoen Duitsers, die voor deze Polen hebben moeten plaats maken, die op hun beurt weer voor de Russen het veld hebben geruimd. Spontaan ingaan op de onzin over een Duitse hereniging, die Rusland toch wel zou willen — het tegenovergestelde is ondertussen al weer gebleken, maar dat vergeet men wel — en dit nog wel ten koste van zijn eigen stuk invloed. Met een stalen-of-Stalin-gezicht getuigen van Grotewohls voorstel, Tsjoekow aanhalen over een onhoudbare verdeeldheid, zijn waardering uitspreken over dit voorstel en over „de forse steun die het van de Russen heeft gekregen”, en dan de illusie nog even tot berstens toe volpompen: „De Russische en Duitse communisten, die immers de geringe haast der gelovigen hebben, zijn inderdaad bereid heel Duitsland voorshands niet-communistisch geregeerd te zien; in hun groeiende bezorgdheid over de bewapening van het Westen verkiezen zij het ontstaan van zulk een herenigd Duitsland boven de her-militarisatie van West-Duitsland in Westers kader...” (29 Sept.). Jawel, de Russen zullen hun stuk Duitsland in de hand opgeven voor een „neutraal” Duitsland in de lucht — dat een meer dan ooit anti-communistisch Duitsland zou zijn: daar kan geen mens aan twifelen die de stemming in Oost-Duitsland kent. Ook van dit Oost-Duitsland krijgt men echter in De Groene weinig te weten, evenmin als van de continue stroom vluchtelingen uit dit paradijs. Alleen zo nu en dan langs de neus weg weer eens een opmerking over „ingrijpende sociale maatregelen van dat regime” die in zulk een herenigd Duitsland natuurlijk niet ongedaan zouden zijn te maken. Dit alles dan nog illustreren met verslagen over Kirche- en Jugend-Tage, daarbij de eenheid der twee delen beklemtonen — en weer zwijgen over al dat, waarin de twee delen toch nog zo volkomen twee zijn, en waarin toch weer zo volkomen één: over hun verdeeldheid door een ijzeren gordijn, en over hun gemeenschappelijke afschuw van het bolsjewistische regime. En wanneer men het toevallig toch eens over zekere anti-pathieën heeft, deze als een rudiment van de Hitler-tijd voorstellen, zonder meer.

Er is zo nog lang door te gaan — maar het verhaal wordt eentonig. Dan zijn nog overgeslagen de aardige plaatjes, waarin bij voorkeur de westerse inspanning belachelijk wordt gemaakt, en de terloopse selecties „In het oog der wereld” — waar de waarheid het ook weer zo hard te verduren heeft van halve waarheden en halve leugens. — Wat er van dit alles dan overblijft is de sceptische kleine burger, waarmee De Groene zich zo volkomen weet te vereenzelvigen, en die zich in gemoede afvraagt: „Is dit” — de Nederlandse defensie-inspanning deze keer — „niet te veel? Als belangstellend maar eenvoudig burger” — de eenvoud! — „kunnen wij dat niet beoordelen. Wij weten niet welke inlichtingen de regering heeft, die haar tot het inzicht gebracht hebben, dat het noodzakelijk is.” — Dit ligt voor ieder wat minder eenvoudig burger natuurlijk wel voor de hand, wat dit noodzakelijk zou maken: de militaire inspanning in het andere kamp. Maar ook hierover wordt gezwegen. — „Maar, als democraten en als Nederlanders zijn wij ook niet bereid op alles ja en amen te zeggen. Wij willen overtuigd worden dat het nodig is”. Inderdaad, en die overtuiging zal men nu juist in De Groene niet krijgen: daarvoor zal deze glatte stijl, en deze schat van eenzijdige argumenten,

wel zorgen. Want onder het domein van De Groene valt blijkbaar niet de overtuiging, maar haar ondermijning. Wat De Groene bij uitstek beheerst, is dan ook de methodologie van de ondermijning van het moreel, dit is van de ondermijning van die vrijheid, die van deze afhankelijk is. Zo doet zij meer kwaad in hoger regionen, dan enige communistische partij of vakbeweging, die hen aantrekt, die eenvoudig zijn van geest en goed, maar weten, waarmee ze te doen hebben. De Groene echter bestrijkt het terrein van hen die niet eenvoudig zijn, doch gecompliceerd en invloedrijk, het terrein der maatschappelijke en geestelijke élite. Deze ideologische door en door duizelig maken, tot ze geen hoog of laag, links en rechts meer weet te onderscheiden, en zich in wanhoop aan juist de meest twijfelachtige zekerheid vastklampt, of bij de gevaarlijkste onzekerheid berust, dit is het effect van De Groene.

Deze mensen hebben een ideaal hoog te houden van redelijkheid en goede wil. Zij houden niet van zwart-wit-schildering en ook aan deze antipathie komt De Groene tegemoet, met zijn roerend gevoel voor „gezond verstand” en zijn voorzichtige distantie van ieder extremisme, niet alleen van rechts, maar ook – ja, heus ook van links: zo’n misprijzend woordje over de „Humanité”. Zo’n mopje op De Waarheid, zo’n vaderlijke afkeuring van een felle uitlating van de Prawda – met de implicatie, dat deze gewoonlijk toch wel redelijker is – appelleert altijd wel weer aan het zelfgevoel der objectiviteit. Deze zelfde objectiviteit schijnt dan weer gered te zijn door alle critiek op de eigen partij, en door de hooghartige distantie van elk „fanatisme”. Zo kan men ook rustig de aan deze „objectiviteit” weer verbonden illusie van de „ene pot nat” warm houden, en zo eens in gemoede schrijven, -hoe eenzijdig een beschrijving van armoede in Liverpool in „News” toch wel was, „die op Engelsen net zo’n dwaze indruk moest maken als veel stukken in Westerse bladen over Rusland wel op doodgewone Russen moest maken” (4 Aug.). Hoe dom, niet waar, al dat geschrijf over gruwelen in Rusland. In waarheid is het immers nooit zo erg, de werkelijkheid laat immers zulke tegenstellingen niet toe! – Zo kan het bolsjewistische deel der wereld in een zachtgrijze vaagheid en in een gemoedelijke onbekendheid gehandhaafd worden, terwijl men week op week klodders werpt op de westelijke politiek, bij de gratie van welke wij nog vrij zijn, onder het motto: iedere week een mōp is een inktlapmentaliteit in het jaar. Geen andere mentaliteit is inderdaad die van de typische De Groene-lezer: wat dit betreft is het procédé onfeilbaar: het procédé van die intelligente, die redelijke, die zo ruimdenkende Groene van Ritsema en Dijkstra – vrij-communisant, nonconform-cominform, tirailleurs op de *generale linie*.¹⁾

---

1) De zgn. „generale” of „algemene lijn” geeft de richtsnoeren aan van de „grote” communistische politiek, op de lange baan, op welke lijn – in naam van de tactiek – dan weer vele variaties mogelijk of zelfs wenselijk zijn. Dergelijke „zijlijnen” zijn bijv. de vredesactie in het Westen en de soort van argumentatie waarmee men de weerstand van de intellectuelen tegen het communisme verzwakt.

*AMERIKAANS-EUROPEES BERAAD**TE STRAATSBURG*

Op uitnodiging van de Raadgevende Vergadering, onderdeel van de Raad van Europa, te Straatsburg waren 14 vertegenwoordigers van de beide kamers van het Amerikaanse Congres daar van 19 tot 24 November aanwezig om met een dergelijk aantal vertegenwoordigers van de Straatsburgse Vergadering in publieke zitting van gedachten te wisselen over „de Unie van Europa, haar vooruitgang, vraagstukken, vooruitzichten en haar plaats in de westelijke wereld”. Het voordeel zou zijn dat men van nabij elkaars toestand en moeilijkheden zou leren kennen en bovendien, zoals de democratische afgevaardigde Smith van Virginia opmerkte, dat men samen ronduit zou kunnen spreken, zonder diplomatieke omwegen of vaagheden.

Er was gestreefd naar een bij benadering evenredig beeld van de beide vertegenwoordigde politieke groeperingen. Voor de Verenigde Staten waren 7 vertegenwoordigers van elk der beide Congres-kamers aangewezen; van ieder daarvan 4 democraten (de meerderheid) en 3 republikeinen. Voor West-Europa waren afkomstig uit elk der parlementen van Frankrijk, Gr. Brittannië, Italië en West-Duitsland 2 leden (1 „links” en 1 „rechts”), uit die van de Beneluxgroep en de Skandinavische groep elk eveneens 2; voorts 1 uit elk der kleinere landen Ierland, Griekenland en Turkije; bovendien als extra-leden de Belg Spaak (voorzitter) en Lord Layton (onder-voorzitter).

Gepoogd is, in het volgende de slotsom van de 5 dagen lang gehouden beraadslagingen in hoofdzaak samen te vatten.

Ofschoon de door de Raad van Europa in de richting van eenheid gemaakte vorderingen gewaardeerd werden, was toch vrij algemeen de conclusie dat zij onvoldoende moesten worden geacht. Dit spraken vooral de Amerikanen onomwonden uit; maar ook de Europeënen moesten het toegeven, zij het dat verschillende verklaringen en verontschuldigungen werden aangevoerd.

Wat 'n moeilijkheden, klaagde afgevaardigde Smith, ondervinden in Europa de reizigers, die met zoveel verschillende soorten Europees geld te rekenen hebben. Na een dag reizen zitten allicht hun zakken vol met allerlei heterogene soorten geld en alles bijeen misschien nog niet genoeg van de rechte soort, vereist om een sigaar te kopen. Voor de vrijheid van handel en verkeer ligt in die muntveelheid een zware belemmering. En dan de moeilijkheid van de paspoorten! Wat'n vragen moet men beantwoorden om zo'n stuk machtig te worden. Men moet het bewaren als zijn leven, wil men van plaats tot plaats kunnen gaan. Ook al zo'n hinderpaal voor het verkeer. Dan het verschil van de talen. Zonder

„parlez-vous français” en „spreken Sie Deutsch” staat men als een verdwaalde in een woud; men kan nog geen slok water machtig worden.

We zijn hier in het befaamde Europa, de wieg van onze beschaving. Kan hier nu niet sneller gevorderd worden op de weg naar eenheid? Toen de uitnodiging kwam om hierheen te reizen, leek mij dit een van die zeldzame ogenblikken in het leven, waarin het mogelijk is om bij te dragen tot de verwezenlijking van een groot streven. Vereniging! — maar het meeste dat ik gehoord heb, is: hoe het *niet* kan gebeuren. In de E.C.A.-wet van het Marshall-plan is sprake van het „wegruimen van slagbomen”. Wij wilden de „economische vereniging en de politieke federatie van Europa” bevorderen. Waarom hckt het? Zoals de reactionair in ons Congres altijd maar kijkt naar het dollar-teken en hoofdschuddend zegt: „Te veel”, zo kijken sommige Europese vrienden alleen maar naar het dollar-teken, om hoofdschuddend te zeggen: „Te weinig”.

De grote Britse minister-president heeft de stoot gegeven tot de beweging voor vereniging van Europa. Maar nu zegt Groot-Brittannië: Wij kunnen niet meedoen met de federatie van Europa, niet met het Schuman-plan, niet met het Europese leger. 't Is een mooi ding voor de anderen en we zullen graag goede raad geven, maar verder kunnen we niet gaan. Denken de Britten dat zij invloed zullen hebben op de gang van zaken, als zij niet meedoen?

En Frankrijk? Wij hoorden veel over de mensen in Europa, die van de koude leden en geen kolen hadden om zich te warmen. Maar in Frankrijk aangekomen, vernamen wij: de steenkoolproductie stond stil, de mijnwerkers staakten. Is de communistische invloed op de vakbonden nog sterk genoeg om tegen te houden wat nodig is? En hoe staat het toch in Frankrijk met de aanneming van het Schuman-plan? (Wij hopen de eersten te zijn, die het aannemen, riep de Franse afgevaardigde de Menthon. Dan toch ná Nederland, merkte Van de Kieft op. Overigens was de strijd over het plan in Frankrijk nog niet uit.)

Gij Europeanen, constateerde de republikeinse afgevaardigde Keating van New York, meent een aantal handels- en tariefstaketsels niet te kunnen missen. Velen uwer zijn bevreesd dat gij aan andere landen handelsvoordelen zoudt kunnen verschaffen, die u afbreuk zouden doen, als gij deze tijd van oorlogsgevaar overleeft. Let gij niet wat veel op die onzekere toekomst en vergeet gij niet het angstwekkende heden? Gij leeft te veel voor uzelf. Sommigen uwer hebben een tekort aan productief vermogen, anderen hebben het in overvloed, maar deze overvloed wordt niet ten volle benut. Als gevolg hiervan hebben sommigen een credietoverschot in de Europese Betalingsunie; maar zij zouden meer kunnen doen om de minder productieve buurlanden voort te helpen. Het is ook vreemd dat sommigen uwer tobben met overbevolking en werkloosheid, terwijl anderen klagen over onderbevolking en tekort aan werkracht. Gij zoudt hierin toch tot samenwerking kunnen komen. Gij koestert allerlei oude, historisch gewortelde vooroordelen tegen elkaar, die uw denken aanhoudend doordringen. En hoe is het met de gemeenschapszin? In sommige landen loopt men financieel vast doordat verzuimd wordt, de verschuldigde belastingen behoorlijk te innen. Gij zoudt hierop voortdurend en volhardend moeten toezien, zoals in Amerika gebruikelijk is.

Wij geloven, aldus de democratische senator Benton van Connecticut, dat de

productiviteit van Europa een hoger peil zou bereiken, als men de kartels en monopolies tegenging; deze helpen vaak achterlijke bedrijven in stand houden. Men moet vrij baan maken voor de doelmatige productie.

Bij de behandeling van de vraagstukken, die met het streven naar Europese aaneensluiting verband houden, bleek men daarop een uiteenlopende kijk te hebben.

Hoe staat het met de economische eenmaking? We W.-Europese landen, aldus de Britse Labourman G. Hall, hebben gestreefd naar economische samenwerking, in organen als de O.E.E.S. en de E.B.U.; in het onderlinge Europese verkeer zijn de handelsbeperkingen verminderd. Maar we komen hiermee niet uit de ergste moeilijkheden. De Britse conservatief Boothby verduidelijkte: We hebben in W.-Europa te weinig grondstoffen, te weinig voedingsmiddelen. Bovendien vullen de W.-Europese landen elkaar te weinig aan met hun productie; ze bewegen zich concurrerend op een overeenkomstig terrein. Wat is dan de uitweg? G. Hall drong er op aan de Amerikaanse invoerrechten te verlagen. De Nederlandse Arbeidsafgevaardigde v. d. Kieft viel hem bij: Door vergroting van de Europese eenheid zou men in Europa toch nooit katoen kunnen voortbrengen; die moest men door handel van elders betrekken. Dergelijke leveranties zou Europa met eigen producten moeten betalen. En hoe zou dit mogelijk zijn in het verkeer met Amerika, als men stuitte op prohibitieve invoerrechten, zoals b.v. voor kaas bestonden? Accoord, we moeten ons tarief verlagen, erkende senator Benton. We zijn daarmee al bezig, maar we zullen nog verder moeten gaan. Zal dat wel gebeuren? vroeg de Franse afgevaardigde Reynaud. Helaas staat het zo, dat wij hier wèl uw grondstoffen en landbouwproducten nodig hebben, maar gij kunt onze fabrikaten missen. Laat Amerika deze niet toe, dan kan het betalingsverkeer in evenwicht komen door meer Amerikaans kapitaal in Europa te beleggen. Maar heeft men ook daartegen bezwaar, dan zal Amerika wellicht moeten voortgaan, jaarlijks aan Europa „geschenken” te geven.

Dat niet, geen weldadigheid, betoogde G. Hall. Boothby ondersteunde deze opvatting en voegde er aan toe: De enige oplossing is, dat W.-Europa niet langer probeert, de tariefmuren van Amerika over te klimmen en de concurrentiestrijd aan te binden met de Amerikaanse producenten. Laat W.-Europa zich liever toeleggen op de uitbreiding van zijn economische actie naar de achtergebleven landen bijv. in Afrika en in sommige delen van Azië. G. Hall stemde er mee in, dat economische expansie door technische en kapitaalbijstand aan dergelijke landen inderdaad voor de W.-Europese productie nieuwe uitwegen zou kunnen scheppen. Amerikaanse kapitaalbelegging in zulke streken zou indirect ook W.-Europa ten goede kunnen komen. De overzeese gebieden zouden W.-Europa van grondstoffen kunnen voorzien en vandaar fabrikaten ontvangen.

Volgens Boothby zou men daarom dan ook de beste nieuwe vooruitzichten openen, als het Westeuropese vasteland zou kunnen besluiten, samen te gaan met het (Britse) Gemeenbest, dat immers, behalve modern toegeruste, volledig geïndustrialiseerde landen, ook half ontwikkelde, economisch en technisch achtergebleven streken omvat. Ook sommige continentale Europese landen hebben dergelijke geassocieerde overzeese gebieden onder hun toezicht. En door middel van

wederkerige preferentiële behandeling zou men het onderlinge handelsverkeer ten zeerste kunnen bevorderen. Onderlinge preferentiële behandeling zal Amerika in elk geval aan de W.-Europese staten-groep moeten vergunnen, betoogde Boothby, daarin bijgevallen door de liberaal Lord Layton, die de V.S. verzocht, het beding van meestbegunstiging zeer gematigd te willen opvatten. Het beding van meestbegunstiging is uit de tijd, meende Boothby. Voor hem was het van groot belang, langs deze weg het complex Gemeenebest-W.-Europa een kans te geven, t.o.v. de V.S. weer op eigen benen te staan, hetgeen ook de V.S. niet onverschillig zou kunnen laten.

Reynaud kon zich moeilijk verenigen met de gedachte dat W.-Europa bij het Gemeenebest zou moeten worden, ingelijfd. Maar Boothby betoogde dat het niet ging om gedwongen annexatie: elke toetreding zou vrijwillig moeten geschieden. Deze methode van vrijwillig samengaan was voor de Britten veel aantrekkelijker dan de gebondenheid van een formele federatie met een onwrikbare grondwet. Raken we door uw plan niet in strijd met de V.S.? vroeg Reynaud. Integendeel, we worden hierdoor juist de beste vrienden, meende Boothby. Vergeet niet dat de Europese Unie een hooggeschat ideaal is, zo pleitte Reynaud. Zullen de volken door het vuur gaan voor E.C.A., O.E.E.S., E.B.U. of zelfs voor een uitvoerend Comité? vroeg Boothby. Eerder zullen zij door de grootsheid van het Gemeenebest worden getroffen.

En hoe vlot zou het onderling betalingsverkeer op sterling-basis tussen de aangesloten volken kunnen verlopen, zette Boothby zijn betoog voort. De onderlinge uitwisseling en omzetting van muntwaarden zou in deze kring heel wat gemakkelijker zijn te regelen dan in het verkeer met het machtige dollar-gebied. Trouwens, door de vorming van een gezamenlijke dollar-kas zou men ook de transacties met de V.S. vlotter kunnen doen verlopen.

Ondanks dit sirenengezang was voorlopig blijkbaar voor het continentale Europa de toetreding tot het los samenhangende Gemeenebest geen aantrekkelijk geneesmiddel, waar het stond voor de vraag, hoe zijn verdeeldheid het best zou kunnen worden overwonnen. Men zou het na zoveel strijd aanvaarde Schuman-plan als weg tot een functionele aaneensluiting willen vasthouden. En de Amerikaanse senator Benton kwam zelfs verklaren dat de in dit plan belichaamde eenheids-gedachte Schuman in de V.S. tot een der populairste Europeanen heeft gemaakt. Boothby antwoordde hierop dat hij het Schuman-plan — evenals het Europese leger — gaarne door Gr.-Brittannië zag aanvaard; hij begreep dat de Amerikanen hierin een toetssteen voor de echtheid van het eenheidsstreven zagen. Maar de economische uitweg, de voorziening in de dollar-nood, zou toch moeten gezocht worden in de „expansieve economie” van Gemeenebest plus West-Europa.

Als dan toch een Unie moest worden gevormd, zou dan niet de Atlantische de voorkeur of althans de prioriteit verdienen? opperde de Noor Finn Moe. De toetreding tot de Europese Unie was voor Groot-Brittannië en de Scandinavische landen naar zijn mening aan grote bezwaren onderhevig: zij zou hun economische vrijheid beperken en zou alleen mogelijk zijn, als de V.S. zouden willen instaan voor vergoeding van de te lijden nadelen.

Deze stelling lokte van Nederlandse en Amerikaanse zijde kritiek uit. Men

gevoelde dat het hier niet enkel ging om economische voordelen. Iets hogers stond op het spel: de Vrijheid.

Vergeet niet, sprak de republikeinse afgevaardigde Judd van Minnesota, dat de Amerikanen zware offers, in mensenlevens en in geld, hebben gebracht en nog brengen om de vrijheid in de wereld te verdedigen tegen Sowjet-overheersing. Ons publiek heeft dit aanvaard en hoopt nu dat West-Europa door zijn aaneensluiting zal tonen dat het inderdaad bereid is, voor de gemeenschappelijke zaak der vrijheid kleinere belangen ten offer te brengen. Maar weigert West-Europa, schuift Groot-Brittannië de unie van het verbrokkelde Europa van zich af — in de hoop misschien, daarvoor de Atlantische Unie in de plaats te krijgen — dan is de kans groot, dat het Amerikaanse volk ontmoedigd wordt en het streven naar unie en aaneensluiting geheel opgeeft.

Laat dus Europa de eenheidsactie doorzetten, betoogde de democratische senator Humphrey van Minnesota, met instemming van andere Amerikanen. Europa moet hierin voorgaan. En als niet alle Europese volken meedoen, laten dan althans de tot Unie gezinde volken zich aaneensluiten. Zulke vastberadenheid heeft de grondslag ook van de Amerikaanse Unie gelegd.

Zou Amerika deze ontwikkeling misschien niet kunnen aanmoedigen door een extra-premie in uitzicht te stellen voor de Europese volken, die zich opmaken om de Unie tot stand te brengen? informeerde Spaak.

Natuurlijk kwamen ook de Atlantische en de daarmee verbonden Europese verdediging ter sprake.

In elk geval moeten de Europeanen bedenken dat zij door hun lauwheid zich aan de totalitaire duivel overgeven, waarschuwde de republikeinse senator Wiley van Wisconsin. — Maar kunnen wij ons dan verdedigen? vroeg de Duitse sociaal-democraat Carlo Schmid. Staan de Angelsaksers voor onze veiligheid in, zolang wij in West-Europa bezig zijn, ons te bewapenen? — Het feit dat Amerikaanse divisies in Europa zijn opgesteld, geeft de absolute waarborg dat Europa nooit in de steek zal worden gelaten, voerde Keating aan. — Geeft men ons Duitsers volkomen rechtsgelijkheid in Europees verband? Of denkt men dat een leger van onderdanige lansknachten geestdriftig voor de Europese eenheid zal strijden? zo vroeg Schmid. — Als ge de geboden waarborgen niet aanvaardt, merkt Reynaud koeltjes op, kunt ge lijdelijk blijven afwachten, wat de christelijke naastenliefde van Stalin voor u in petto heeft. — De Duitse christen-democraat Von Brentano sprak zich voor een Europees leger uit. — Fnnin Moe betoogde dat dit toch alleen zin had als onderdeel van het Noord-Atlantische verdedigingsstelsel. Zo zou ook de Europese Unie een onafscheidelijk onderdeel van de N.-Atlantische Unie moeten zijn.

Wat hiervan moge zijn, toch verdient de Amerikaanse vooropstelling van de Europese aaneensluiting wel bijzonder de aandacht. Deze kan niet beter getypeerd worden dan door enkele aanhalingen.

Bij de persconferentie der Amerikaanse delegatie constateerde de democratische senator Green van Rhode Island (die met Spaak samen het presidium voerde): „Ik was verbaasd over de officiële houding, aangenomen door de afgevaardigde

van het Verenigd Koninkrijk: „Ik beschouw de onthouding van Groot-Brittannië en de Skandinavische landen t.a.v. een verenigd Europa als iets zeer ernstigs.”

Afgevaardigde Keating voegde hieraan toe: „Ik wil er de nadruk op leggen dat de Europese landen geen tijd mogen verliezen bij hun aaneensluiting. . . . Ik meen dat sommigen, die geneigd zijn zich te kanten tegen de volledige federatie van West-Europa geloven dit te kunnen gebruiken als een hefboom om de gedachte der Atlantische Unie aan te moedigen. In dit opzicht zijn zij dan op de verkeerde weg.”

Senator Humphrey zeide: „Ik ben overtuigd, dat de aarzeling van de zijde van Skandinavië en van het Verenigd Koninkrijk om toe te treden, of zelfs een verlangen tot toetreding tot een Europese federatie te tonen, een geest van terughouding in de Amerikaanse publieke mening zal verwekken.”

Senator Benton uitte zich met nog meer stelligheid: „Zij die de Atlantische Unie voorstaan, moeten ook de Westerse (Europese) Unie bevorderen.”

Bij het afscheid werd een verklaring gepubliceerd, waarin de Amerikaanse delegatie zich aldus uitte:

„Wij betreuren dat niet meer wezenlijke vooruitgang is verkregen op de weg naar Europese eenheid, in economisch en politiek opzicht, en wij spreken de hoop uit, dat de neiging zal worden overwonnen om de nadruk te leggen op de moeilijkheden. . . .”

Het was overduidelijk, dat de Britse houding van afzijdigheid de Amerikanen weinig kon behagen.

Wat hierbij verder opvalt is, dat Boothby in zijn houding toch nog meer toenadering toonde dan een deel van de Britse conservatieve pers; ook meer dan Churchill in zijn recente officiële verklaringen. Het is niet onmogelijk, dat de meer of minder stroeve uitlatingen van Britse conservatieve zijde nog niet meer zijn dan een ouverture, een inleiding tot de onderhandelingen, die Churchill zich voorstelt over de Britse positie in de Verenigde Staten te gaan voeren. De suggesties van Boothby zouden dan misschien kunnen blijken een diepere ondergrond te hebben dan uit de eerste indrukken valt op te maken.

De beraadslagingen waren bij deze Amerikaans-Europese ontmoeting ingedeeld in enige hoofdstukken: 1. algemene beschouwingen; 2. de economische aspecten en effecten van herbewapening; 3. de politieke aspecten van de gezamenlijke verdediging van Europa; 4. het dollar-tekort; handel tussen westelijk en oostelijk Europa; 5. vluchtelingen en emigratie; 6. conclusies.

Het is niet goed mogelijk en ook niet nodig, op het gehele verloop van deze beraadslagingen in te gaan. Het spreekt wel van zelf, dat in de korte beschikbare tijd niet diep op alle onderdelen kon worden ingegaan.

Doordat echter de hoofdpunten sterk in 't licht werden gesteld en in deze Amerikaans-Europese parlementaire bijeenkomst „zonder historisch precedent” de sterke wil tot samengaan bovenal tot uiting kwam, is het niet te verwonderen, dat van Amerikaanse en Europese kant beide het denkbeeld werd geopperd *om deze samenkomst in volgende jaren te herhalen*. Verwacht mag worden, dat de Raadgevende Vergadering te Straatsburg na de beëindiging van dit eerste initiatief hieromtrent weldra een besluit zal nemen.

President Spaak sprak de sluitingsrede uit. Hij verblijdde zich over de geknoopte banden. Hij constateerde, dat Europa nu beter was voorgelicht over de offers, door Amerika gebracht, en dat voortaan geen twijfel meer zou kunnen bestaan over het feit, dat vrede, geen imperialisme, het Amerikaanse doel is. Aan de andere kant hadden de Amerikanen nu kunnen overzien, wat Europa had doorstaan en met welke moeilijkheden het nog worstelt; maar ook hoe het bezig is, zijn plaats in de wereld weer in te nemen en zich te reorganiseren. Het is hiermee nog niet genoeg gevorderd. Maar terecht had de leider der Amerikaanse delegatie Europa toegeroepen, voorwaarts te gaan en de hinderpalen te overwinnen. Terecht had Judd betoogd, dat Amerika hen, die voor een verenigd Europa werken, door versterking van zijn bijstand zou kunnen bemoedigen.

Als dank aan de Amerikaanse afgevaardigden, die door hun komst en hun werk hadden meegeholpen een verenigd Europa op te bouwen, onderdeel van een toekomstige Atlantische Unie, bood hij elk hunner, ter herinnering aan deze historische week, een album aan, bevattende afbeeldingen van Straatsburg.

De eerste groep van Amerikanen, die in Atlantisch verband met de Europese parlementariërs aanraking kregen, heeft inderdaad aanspraak op bijzondere waardering ook aan onze zijde van de Oceaan. Deze Amerikanen kwamen hier, natuurlijk met minder streek-kennis toegerust dan de Europese afgevaardigden, maar zij wisten goed te luisteren en zij brachten brandende belangstelling mee, een goed opmerkingsvermogen, een billijk oordeel, een warme oprechte gezindheid tot samenwerking en een niet geringe geestdriftige welsprekendheid, waarbij de openhartigheid volstrekt niet in de verdrukking raakte. Herhaaldelijk maakten de „dynamische” opmerkingen der Amerikanen — ook door hun levendige debatemethode — diepe indruk op de aanwezige Europeanen en zeker niet het minst, wanneer zij als mede-Atlantiërs aanspoorden om vastberaden voor de Europese federatie te blijven werken, met het vooruitzicht op een ruimere Atlantische Unie in het mogelijk verschiet.

Menige West-Europeaan zal zich dit bezoek blijven herinneren, met het gevoel, dat ook wat betreft de opbouw van een Europese, eventueel een Atalantische Unie, in ons verbrokkeld werelddeel een geweldige achterstand in doelmatige productiviteit zal moeten worden ingehaald.

WAAROM Zouden WIJ TWIJFELEN?

Banning sluit zijn interessante beschouwing ¹⁾ over „De geestelijke situatie van het Socialisme, te verstaan als het geheel van politiek, sociaal en zedelijk denken” af met: „Er is alle reden om te arbeiden en niet te vertwijfelen.” Ik voeg er aan toe: Meer dan ooit!

Voordat ik nu, op een wat ander plan, enige kanttekeningen plaats bij het artikel van Banning, wil ik proberen enige opmerkingen te maken over dat „onbehagen”, waarvan ook Banning spreekt.

Ik zie dat onbehagen in al zijn variaties en zijn verschillende oorzaken niet als een soort geestelijke verlamming van deze tijd. Zo stelt Banning het ook niet, maar zo beluister ik het wel eens.

Er is onbehagen of sterker, desillusie, die samenhangt met onze meer dagelijkse politieke, sociale, economische en culturele hervormingsactiviteit. Er is teleurstelling, die samenhangt met de internationale politieke, sociale en economische situatie. Er is dat gevoel van twijfel, dat verbonden is met de vraag, die Banning stelt, namelijk: „zijn er nog socialistische taken en perspectieven?”

Deze gevoelens — het behoeft nauwelijks betoog — worden mede bepaald door plaats en functie in de maatschappij, door het inzicht, scherp of minder scherp, in de maatschappelijke verhoudingen, en door de persoonlijke vorming en geaardheid van de individu.

Er is in deze gevoelens ook een zekere gradatie, vooral tussen ouderen, jongeren en jeugd, die wel wat meer aandacht verdient.

De ouderen onder de hoofd- en handarbeiders bijvoorbeeld, die met de problemen van deze tijd worstelen, komen dunkt mij met de innerlijke spanningen, die verwekt worden, gemakkelijker klaar dan de jongeren.

De ouderen hebben in de politieke en sociale strijd doorgaans met eindeloos geduld en het breken van grote weerstanden een stuk levensopgang zelf beleefd, aandeel daarin gehad. De jongeren, ik spreek nu van de categorie tussen 25 en 35 jaar, hebben nauwelijks of niet voor hete vuren gestaan, niet de padi gesneden die zij zelf gezaaid hadden. Na 1932 hebben wij in de vakbeweging geen grote en langdurige stakingen meer gehad. De rijksbemiddelaars kwamen veelal op het

¹⁾ Met deze bijdrage van H. Oosterhuis, reagerende op het artikel van Banning in het Febr. nr., vervolgen we de reeks artikelen over de situatie van het socialisme. Redactie.

juiste ogenblik tusschenbeiden en een compromis — meer dan soms met staken kon worden bereikt — kwam tot stand.

Dit is niet meer dan een opmerking, geen aanmerking, laat staan enig verwijt.

Nu de geest der werkloosheid ook deze „jongeren” treft, blijkt mij uit brieven en gesprekken, hoe ontstellend snel men ontmoedigd en defaitistisch wordt en het geloof in eigen zaak geschokt en gebroken wordt. Ik waarschuw terstond; ook hier mag men niet generaliseren!

Er is in de vakbeweging in die sociale en economische activiteit van voor de oorlog een element, dat jongeren, maar vooral ook de ouderen wel eens onbehaaglijk stemt, dat is namelijk het verleggen van het zwaartepunt van die activiteit van de zogenaamde strijd met zijn romantiek naar het centrale overleg. In de beheerste loonpolitiek, in het commissoriaal behandelen van vraagstukken als de sociale verzekering, de bedrijfsorganisatie enzovoort is de vakcentrale veel meer dan de aangesloten organisaties — om van de leden niet te spreken — directe en eerste partij.

De ouderen hebben — meer ook dan de jongeren — de tijd gekend van het zelf mee opzetten van loon- en contractacties, het stellen van eisen, het verslag van de conferenties, de toenemende spanning, het ultimatum, de stakingen groot of klein, het succes en ook menigmaal de teleurstelling.

Deze zogenaamd roemruchte tijd met zijn „romantiek” pleegt men te vergelijken met het huidige systeem. Men aanvaardt dan doorgaans wel, dat nu vaak meer resultaten op korter termijn tot stand komen dan vroeger, maar het bezwaar blijft, omdat men zich, en terecht, minder dan vroeger direct partij weet. Het is onze voortdurende zorg om door het grootst mogelijke vooroverleg en voorlichting en contact in die leemte te voorzien.

Moelijker ligt het bij de categorie van 16 tot 20 en zelfs daarboven. De jeugd. De oorlog bracht de verwildering. Dancing en sport — ik gun ieder zijn genoeg! — mogen hun het gestamp van de Duitse soldatenlaarzen doen vergeten, de grote massa van de jeugd laat zich kennelijk zeer moeilijk boeien en pakken door zaken van hogere orde. Ik zeg nadrukkelijk: de grote massa.

Was de bevrijding een stuk desillusie? Ik kan mij indenken, dat de jeugd doorgaans niet geboeid wordt door het peuteren aan kinderbijslagen, door de bemoeiingen met de bedrijfsorganisatie, ondernemingsraden enzovoort. Deze jeugd staat nog verder van de vroegere strijd, kent die ook uit de literatuur nauwelijks of niet. Zij weet van geen onmondige arbeidersslaaf, die tot mens werd opgeheven. Zij weet nauwelijks van een jeugdbeweging, zoals wij die vroeger vereerden. Zij heeft niet de ontroering gekend van het gemeenschappelijk beleven van een Pinksterfeest. Zij heeft niet de herinnering aan kampvuren, aan massaspelen, aan Vorrinks bezielende toespraken, aan voortreffelijk geregelde kampvacanties ook van de vakbeweging.

Daarom klemt de vraag: hoe komen wij met de A.J.C. en „Jonge Strijd” van de vakbeweging weer tot grotere aantrekkingskracht? Het „zelf de straat op”, zoals de Partij dit Hemelsvaartsdag met de jeugd placht te doen en wat ons vroeger in onze massa-demonstraties zo vaak ontroerde, trekt de jeugd.

De jeugd aantrekken! Is het democratisch socialisme, is de sociaal-economische

activiteit van de vakbeweging te zakelijk? Zit er in dat „Utopie”, dat socialistisch perspectief toch niet wat ik waag te noemen de charme van een beetje „roekeloosheid”, die de jeugd moet aantrekken, mits de met woord en daad bezielende leiders zich beschikbaar stellen en mits alle passende middelen worden gevonden, omdat het mede gaat om het socialistische kader van morgen?

Met deze losse opmerkingen over dat onbehagen met zijn diverse oorzaken en gevolgen wil ik volstaan. Hiermee samenhangend, maar van groter betekenis is de vraag: „Zijn er nog socialistische taken, zijn er nog perspectieven in de wereld, in Europa, in Nederland? Taken en perspectieven, die houvast geven en dat onbehagen elimineren?”

Waar staan wij in wereldverband?”

Ik ben het met Banning eens, dat die socialistische toekomstverwachting niet kan zijn dat zelfbewuste: „Wij hebben 't geloof en het weten” en voor de rest gaan wij dat socialisme met wat politieke druk verwezenlijken!

Maar de ontwikkeling van wetenschap en techniek, de noodzakelijke beheersing daarvan door betere organisatie en meer efficiency, meer ordening en planning in het economisch leven dwingt regeringen en leiders in het politieke en economische leven tot andere wegen dan die der vrije economie. De ontwikkeling van honderd vijftig jaar kapitalisme en honderd jaar socialisme, door geen wereldoorlogen, door geen economische crises, door geen Europese structuurcrisis tegengehouden, toont een trend.

Dat is de trend der ontwikkeling, die aantoonde de onhoudbaarheid der „kapitalistische wanorde” en het toenemend besef van economische planning en ordening, nationaal en internationaal.

Dit redelijk-menselijk willen stroomt terzelfder tijd met of zonder het socialistische stempel erop over de aarde! Daarin ligt m.i. de kern van de socialistische toekomstverwachting.

De verschuiving in het veld der politieke, financiële en economische krachten van Europa naar Amerika zie ik niet als een belemmering. In economisch en politiek opzicht tekent zich duidelijk af het zich keren tegen wat de Wereldraad der Kerken noemt „de kapitalistische wanorde”. O zeker, dat is nog geen socialisme. Maar de ontwikkeling in Amerika van „free enterprise” naar economische planning en ordening gaat sneller dan wij vermoeden. De New Deal-idee is niet dood. De Amerikanen schuwen als alle volken de oorlog. Maar zij schuwen, en vooral in de vakbeweging, ook een economische crisis zoals die der dertiger jaren. Zij herinneren zich ook, dat dit nog net de laatste beslissende kaakslag was, nodig om Hitler in Duitsland in 1933 de zege te brengen. Zij realiseren zich ook, dat het verzet tegen het neo-czarisme een strijd is op alle fronten, op het militaire, het economische, het sociale en het culturele front.

Presser zegt in zijn boek over Amerika, m.i. terecht, dat literatuur over dit werelddeel zo snel veroudert. Amerika is ondanks zekere weerstanden los van zijn „splendid isolation”. Het begon met Pearl Harbor en na de oorlog was Amerika de stuwende kracht in de organen van de Verenigde Naties, in de Wereldhulporganisatie, de Unesco, de Vluchtelingen-organisatie en vooral in de Veiligheids-

raad. Ik noem verder de Marshall-hulp, het Parijse Verdrag van 1948 inzake Europese samenwerking, de N.A.T.O., de hulp aan onontwikkelde gebieden en Trumans Punt IV.

Natuurlijk, in een derde wereldoorlog ligt Amerika misschien minder veilig dan Engeland dat was in de Tweede Wereldoorlog.

Maar er is meer dan dat. In menig opzicht is de gecontroleerde economie verder doorgevoerd in Amerika dan in menig Westeuropees land. Er is een stuk contrôle over de handelspolitiek; er is een loon- en prijscontrôle. De agrarische economie kent een straffe prijs- en subsidie-ordening. De Tennessee-Valley is een typisch voorbeeld van nationale ordening.

Men zie dit niet als een blinde verering voor de Amerikaanse economische politiek. Maar op het I.V.V.V.-congres in 1951 te Milaan gehouden was er geen verschil van inzicht tussen de Europese, geestelijk aan het socialisme verwante vakbeweging en de Amerikaanse, welke zich met het stempel „free enterprise” helemaal niet happy voelt. Resoluties, die eisten internationale economische ordening en prijscontrôle op de vitale grondstoffen, kregen aller instemming; niet blindelings tegen Moscou, maar tegen alle krachten die vrede, vrijheid en welvaart bedreigen. Het Rapport-Clark inzake „full employment”, een initiatief van de Verenigde Naties, vond, ondanks ingrijpen in het financieel en economisch leven, ook in Amerika algemene instemming. Zo ook een rapport van de Europese Commissie der Verenigde Naties inzake het bevorderen van de economische stabiliteit.

Zo zie ik Amerika als een middelpunt van politieke, financiële en economische krachten in de wereld, dat ondanks weerstanden aan planning niet ontkomt, daarbij gesteund door de Amerikaanse vrije vakbeweging. Misschien zijn de Amerikanen over vijftig jaar op de weg naar socialistische economische ordening verder gevorderd dan wij in Europa.

Met wat Banning heeft gezegd inzake opkomst en ontwikkeling van Azië en een bundeling van het Westerse met een bepaald Oosters socialisme ben ik het eens. En ik denk daarbij aan de uitspraak van Willem de Zwijger: „Men behoeft niet te hopen om te ondernemen, noch te slagen om te volharden”.

Hoe ligt het in Europa?

Europa schijnt economisch uitgeteerd. Het wordt als armlastige door Amerika met Marshall-hulp, internationale leningen en militaire hulp op de been gehouden. Wil dat zeggen, dat het niet meer op eigen benen kan staan? Dat derhalve niet alleen cultureel, maar ook economisch de ondergang van het avondland niet is te vermijden? Blijkens feiten en cijfers uit het Statistical Yearbook 1949/1950 en volgens rapporten van de Economische Commissie voor Europa, beide organisaties van de Verenigde Naties, is een economische expansie van Europa mogelijk, die Europa meer in evenwicht kan brengen met Amerika. Eerste voorwaarde is de economische en staatkundige integratie.

Inzake de landbouw wordt aangenomen, dat de grote landen in West-Europa (zie het voorbeeld van Denemarken en Nederland) tot een veel hogere graad van productiviteit kunnen worden opgevoerd. Engeland gaf in de Tweede Wereldoorlog een typisch voorbeeld.

De jaarlijkse wereldproductie vaste en vloeibare brandstof, uitgedrukt in een gelijke waarde aan kolen, bedraagt twee milliard ton. Het aandeel van Europa is nagenoeg gelijk aan dat van Amerika. Het bedraagt 500 miljoen ton.

De bestaande en in aanbouw zijnde elektrische energie bedraagt 60 miljoen kw. Deze kan, zo wordt aangenomen, in twintig jaar verdubbeld worden door een gecoördineerd productieplan voor Alpen, Pyreneeën en Scandinavië. Ook hier acht men een evenwicht mogelijk tussen Amerika en Europa.

De kolenreserves van Europa zonder Rusland heeft de E.C.E. geraamd op 220 milliard ton. De reserves in West-Europa aan cokeskolen zijn geschat op $\pm$ 85 milliard ton.

95 % van de Westeuropese steenkolenproductie en 85 % van de staalproductie zijn verdeeld in twee zones. De eerste zone omvat Noord-Frankrijk, het Roergebied en Benelux. Het is gelegen in een gebied met een dicht net van spoorwegen en kanalen en doorgaans minder dan 300 km verwijderd van grote waterwegen, en uitmuntende zeehavens. De tweede zone omvat Engeland, eveneens nauw verbonden met de wereldverkeerswegen.

De Amerikaanse productie van steenkool bedroeg in 1949 34,4 % van de wereldproductie tegen West-Europa $\pm$ 40 %.

De geraamde reserves aan ijzererts in de wereld zijn als volgt verdeeld:

West-Europa	5.7 milliard ton		
Sowjet-Rusland	4.7	„	„
Verenigde Staten	5.3	„	„
overig Noord-Amerika ..	4.0	„	„

In 1950 bedroeg de weer geleidelijk op gang komende staalproductie in West-Europa rond 48 miljoen ton. In Amerika in datzelfde jaar 87 miljoen ton.

De export van staal van West-Europa naar andere werelddelen bedroeg in 1949 ruim 5 miljoen ton tegen drie miljoen uit Amerika.

Het Schuman-Plan heeft, gezien deze feiten en cijfers, eenmaal op gang, een sterke economische basis. Eenmaal op gang moet het meedoen van Engeland en Zweden de noodzakelijke brede basis krijgen.

De Europese handelsvloot is nog steeds een machtig wapen in het totaal economisch bestel.

Amerika is de machtige beschermer van de Westerse beschaving, waarvan de kern Europa is.

Het moge in de wereld en in Europa rammelen in menig opzicht, er zijn nochtans houvasten, die het socialisme moet grijpen.

Het gaat niet alleen om het socialisme. Het gaat ook om de Westerse beschaving, waaromtrent Toynbee in „De beschaving in het geding” onder meer zegt: „dat wij niet op genade of ongenade aan een onverbiddelijk noodlot zijn overgeleverd”, maar integendeel „zelf de verantwoordelijkheid moeten dragen voor onze toekomst”.

Inzake Straatsburg kan men niet zomaar de reconstructie en eenwording tot stand brengen van een Europa, na een eeuwenlange ontwikkeling vastgeroest in een volstrekt onhoudbare staatkundige en economische constructie. Maar wanhopen mogen wij zeker niet.

En nu is er bij mij een element van onbehagen, let wel, dat mij niet remt in mijn overtuiging.

In nationaal verband beogen wij door een socialistisch bestek en tekening een socialistisch perspectief aan te geven.

Het hoofdstuk „Internationale Ordening” in „De weg naar vrijheid” toont ons de samenhang tussen wat nationaal wenselijk is en wat ons internationaal aan mogelijkheden wordt gelaten.

In internationaal socialistisch verband zijn wij ook na de conferentie van Frankfurt weinig verder dan een globale socialistische beginselverklaring. En toch is er een sterk verlangen boven deze situatie uit te komen!

In gesprekken met collega's uit de internationale vakbeweging blijkt mij telkens datzelfde verlangen, dat dan uitmondt in de conclusie: Laat men tien of meer van de knapste kopstukken uit of namens onze internationale socialistische beweging, sociologen, economen, politici, staatsrechtsgelcerden en vakverenigingsleiders opdragen, desnoods na een lange voorbereiding een Internationaal Plan op te stellen. Ik geef deze gedachte maar weer, om ermee aan te duiden, dat er is een behoefte tot bezinning op de vraag: Waar staan wij democratische socialisten in de wereld, in Europa, en daarmee samenhangend: Wat is internationaal het socialistische perspectief?

Ik voelde mij, ook in de Nederlandse Delegatie naar de Verenigde Naties, of in andere delegaties, telkens onbehaaglijk, als rapporten inzake „full employment”, economische stabiliteit, handelsovereenkomsten en credietpolitiek, technische en financiële hulp aan achtergebleven gebieden, internationale monetaire politiek aan de orde komen, zonder dat wij daar van een socialistisch standpunt kunnen laten blijken.

Zeker, ik weet, dat het socialisme in Europa niet uitmunt door sterke verbondenheid. Er zit een ernstige waarschuwing in de uitspraak van André Philippe, dat dit socialisme door een te sterk gebonden zijn aan de regeringen in zekere mate genationaliseerd is. Dit is te betreuren, maar het was in een onderling verzwakt Europa moeilijk te ontgaan. Ik geloof, dat het van voorbijgaande aard is, indien wij de integratie trots alles weten door te zetten.

Nederland.

In het kader van de Nederlandse verhoudingen zijn wij ons ten volle bewust, dat de politieke, sociale en economische ontwikkeling in de wereld en in Europa meer dan ooit haar stempel drukt op de politieke en de sociaal-economische mogelijkheden in ons land.

Het gaat in ons land om de vraag: wat brengen wij, als socialistische beweging in de breedste zin, tot stand met de drie wapens, ons bij de wet toegekend: de politieke medezeggenschap, de sociale medezeggenschap krachtens de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie en de ondernemingsraden, en de economische medezeggenschap eveneens krachtens de wet op de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie?

In de vakbeweging verplaatst zich een stuk activiteit van de actie per onderneming naar het overleg in Stichting van de Arbeid en S.E.R., in de Partij van het parlement naar de regering.

Is daarmee onze gevechtskracht gebroken? Integendeel! Wanneer ik het resultaat van de actie der drie vakcentralen en van het parlementair debat inzake de werkloosheid vergelijk met wat vijftien, twintig, dertig jaar geleden op dit punt aan practisch resultaat werd bereikt, dan ligt hier reeds een bewijs van onze grotere strijdbaarheid, al heeft die onder de gewijzigde omstandigheden andere vormen gekregen. Ik zeg daarbij nog niet, dat wij het zo heerlijk ver gebracht hebben. Ik zal ook allerminst beweren, dat de regering bij de jongste actie ter bestrijding van de werkloosheid met afdoende maatregelen voor de dag kwam. Maar wie het eindeloos gesappel uit de jaren tussen beide wereldoorlogen kent, moet erkennen dat wij een behoorlijke sprong vooruit hebben gemaakt.

En terzake van contact, overleg, voorlichting en ontwikkeling krijgen de Nederlandse arbeiders nog altijd meer waar voor hun geld dan de arbeiders in enig ander land. Ik durf te zeggen, dat de verzorging op dit gebied in geen land ter wereld zo geperfectionneerd is. Ons land leent zich daartoe. Het is te overzien, gemakkelijk te bereizen en door wat de andere richtingen in de politieke partijen en in de vakbeweging doen, is er een voortdurende prikkel naar vervolmaking.

Ik kom tot het slot van een wel wat uitvoerige kanttekening.

De Partij wijst in het Plan aan het Nederlandse volk een weg, een perspectief. De vakbeweging, het N.V.V. met name, heeft een program van actie op korte termijn, en op het aanstaande congres van het N.V.V. komt het N.V.V.-Welvaartsplan aan de orde.

In wereldverband gezien ligt de nadruk vandaag op het: Werkers der vrije Landen, maar ook Volkeren der vrije Wereld, verenigt u. Er is nog altijd een wereld te winnen. Een wereld van vrede, van vrijheid en van sociale gerechtigheid. Ondanks alle dreiging en spanning en trots grote weerstanden, is er een groeiproces, politiek, sociaal, economisch en cultureel naar het Socialisme!

Waarom zouden wij twijfelen?

*EUROPESE OVERHEIDSFINANCIËN*I. *Het probleem*

Het is nu ongeveer twee jaar geleden, dat ik, in geschrifte ¹⁾ en later ook in de Tweede Kamer, ²⁾ de noodzaak betoogde van een spoedige coördinatie van de thans overal in wanorde zijnde belastingstelsels van de West-Europese landen, als onmisbaar onderdeel van een bewuste, op een Verenigd Europa gerichte, politiek. De aldus uitgesproken gedachte vond van verschillende zijden ondersteuning. Minister *Lieftinck* bijv. verklaarde in het Verslag over Hoofdstuk VII B van de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1951 „een initiatief te overwegen”, ³⁾ om de aangelegenheid op korte termijn aan de internationale conferentietafel aan de orde te stellen. In feite echter gebeurde er, zoals wel vaker, niets. Nog steeds stelt de na-oorlogse verwarring ons klaarblijkelijk voor zodanige problemen van organisatorische aard, dat vrijwel alle aandacht wordt opgebruikt voor het administreren van de lopende zaken, en onvoldoende gelegenheid overblijft voor nieuwe initiatieven, en voor datgene dat het wezen van het regeren uitmaakt, het vooruitzien naar een wat verdere toekomst.

Intussen wentelt het rad van de geschiedenis, onbekommerd om ons slagen of te kort schieten, door. Enkele maanden nadat ik mijn hogerbbedoelde artikel schreef, nl. op 11 Augustus 1950, aanvaardde de Raad van Europa een motie-Churchill, waarin om de onmiddellijke vorming werd gevraagd van een Europees leger, dat zou moeten komen te staan onder een Europese Minister van Defensie. Nog weer enkele maanden later — op 24 October 1950 — maakte Pleven het Franse voorstel voor een Europees leger bekend, dat sindsdien de grondslag voor vele verdere besprekingen is geweest. Op het ogenblik dat ik dit schrijf, schijnt de Europese Defensie Gemeenschap, zij het dan slechts tussen een te beperkt aantal landen, voor de deur te staan.

Het is reeds vele malen opgemerkt, en ik behoeft dat hier dus niet nog eens uitvoerig uiteen te zetten, dat de vorming van een Europese Defensie Gemeenschap niet slechts een militair-technische aangelegenheid is, doch dat zij veel en veel dieper grijpt. Een dergelijke Defensie Gemeenschap eist een supra-nationale organisatie, op welke staatkundig belangwekkende bijzonderheden ik thans niet inga.

1) H. J. Hofstra, Europees Belastingrecht, *De Naamloze Vennootschap*, 28ste jaargang, blz. 61 e.v.

2) Handelingen Tweede Kamer, Zitting 1950—1951, blz. 1355.

3) Gedrukte Stukken, Zitting 1950—1951, no. 1900, 7, blz. 16. Zie ook de opmerkingen van de minister bij de mondelinge behandeling van dat begrotingshoofdstuk, Handelingen blz. 1379.

Zij moet van grote invloed zijn op de sociale en economische verhoudingen in de deelnemende landen. Door de vervaarlijke hoogte van de militaire begrotingen ten slotte kan de Europese defensiepolitiek een beslissende factor worden bij het bepalen van de mogelijkheden, die voor een eigen financiële overheidspolitiek van de participanten overblijven. Terecht verklaarde dan ook minister *Stikker* op 18 October 1950 in de Tweede Kamer,⁴⁾ dat indien een Europees leger een Europese minister van Defensie eist, een Europese minister van Defensie niet denkbaar is zonder, onder andere, een Europese minister van Financiën. Deze vaststelling is ongetwijfeld juist. Niet juist is echter, dat dit een argument tegen een Europese minister van Defensie zou zijn, zoals de formulering van mr *Stikker* als zijn opvatting zou kunnen doen vermoeden. Een Europese minister van Financiën is nl. niet een onaangename bijkomstigheid, die op de koop toe moet worden genomen. Wil men een Europese integratie, dan is een Europese minister van Financiën een essentiële voorwaarde daartoe. Wie „Verenigd Europa” of „Europese Federatie” zegt, zegt — ook al is hij zichzelf daar niet van bewust — tegelijk: Europese minister van Financiën. Men kan verschillend denken over de interessante vraag of, in het algemeen gesproken, de politieke aaneensluiting tot economische integratie pleegt te leiden, dan wel of het, omgekeerd, de economische samenwerking is die tot de politieke eenheid leidt; een vraag, die men o.a. uitvoerig vindt besproken door *Viner* in zijn recente studie over de economische unie.⁵⁾ Voor ons is deze vraag echter niet van belang, en wij hebben ook geen tijd om daarover te filosoferen, noch om maar eens af te wachten hoe de geschiedenis in ons geval zal beslissen. De situatie, waarin Europa zich thans bevindt, gedooft n.l. generlei uitstel. Wij zullen moeten proberen de Europese eenheid op korte termijn te bereiken, ook indien er geen defensie-vraagstuk zou bestaan. Wij zullen deze eenheid moeten bevorderen zowel langs de politieke als langs de economische weg. Maar welke methode wij laten voorgaan, dit staat wel vast, dat een supra-nationaal Europees orgaan zonder tastbare, reële macht alleen maar een praat-college blijft, en macht in de wereld zoals zij is betekent vrije beschikking over goederen en diensten, en dus geld. Daarom vormen eigen geldmiddelen, onder beheer van een verantwoordelijke Europese minister van Financiën, het fundament voor de gehele Europese samenwerking. Het is mede mijn overtuiging, dat een Europese federatie noodzakelijk is, die mij reeds geruime tijd geleden de benoeming van een Europese minister van Financiën als primaire voorwaarde voor een werkelijk Verenigd Europa deed bepleiten.

Deze Europese minister van Financiën is er nog niet — evenmin als het Europese belastingrecht dat mij voor ogen stond. Maar het is met onverbiddelijke logica, dat de E.D.G. deze problemen opnieuw stelt. Men kan geen leger hebben zonder budget; men kan geen gemeenschappelijk leger hebben zonder „budget commun”. Het is bekend, dat het „budget commun” een niet-onbelangrijke rol heeft gespeeld in de discussies over de E.D.G. Over de gemeenschappelijke minister van Financiën

⁴⁾ Handelingen Tweede Kamer, Zitting 1950—1951, blz. 182.

⁵⁾ Jacob Viner, *The Customs Union Issue*, New York—London 1950, blz. 93 e.v.

werd nog niets bekendgemaakt, en ook nog niet over het gemeenschappelijke belastingstelsel. Maar het een volgt uit het ander. En wanneer het waar zou zijn, dat men er werkelijk nog niet over gesproken heeft, dan kan de oorzaak slechts hierin gelegen zijn, dat men tot de kern der dingen nog niet is doorgedrongen, en dat men — naar hieronder zal blijken — ook onvoldoende rekening heeft gehouden met de lessen, die de geschiedenis ons kan geven.

Dat het Europese leger een vèrgaande federatieve opbouw onvermijdelijk maakt, waardoor de op zich zelf zo betreuenswaardige noodzaak van een Europese herbewapening een factor ten goede in de historische ontwikkeling naar een grotere Europese eenheid kan vormen, blijkt onder meer uit de reeds vermelde grote betekenis, die het „budget commun” in de discussies heeft gekregen. Erg duidelijk is de constructie, die men zich voor het „budget commun” heeft gedacht, echter nog niet. Minister *Stikker* verklaarde dienaangaande op 7 Februari 1952 in de Tweede Kamer, ⁶⁾ dat omtrent dit punt reeds een grote mate van overeenstemming is bereikt, en wel in deze zin, dat in de gemeenschappelijke begroting alle uitgaven en alle inkomsten van de Gemeenschap zullen worden opgenomen, dat het totale volume van de begroting en van de contributie van elk der landen bij unanimitieit in de Raad van Ministers zullen worden vastgesteld, en dat het plafond van de contributies zal worden bepaald in N.A.T.O.-verband, totdat in de Raad van Ministers bij unanimitieit een andere methode voor de berekening daarvan zal worden overeengekomen. Voorts zullen — aldus minister *Stikker* — de parlementen van de deelnemende landen „in de gelegenheid worden gesteld de nationale contributies te voteren”; een formulering, die over de wezenlijke betekenis van de door de afzonderlijke parlementen te nemen besluiten uiteraard weinig zegt.

Aan hetgeen in dit Kamerdebat werd opgemerkt over de besteding van de bijeengebrachte gelden ga ik thans voorbij. Het spreekt vanzelf, dat ook daar een aantal moeilijkheden liggen, welker oplossing zeker niet kan worden losgemaakt van de vraag, door wie de gelden worden opgebracht. Ik wil mij thans echter beperken tot het vraagstuk van de „contributies”, van de bijdragen dus van de deelnemende landen, en van de wijze, waarop het in totaal benodigde bedrag over de deelnemers zal worden verdeeld. Het beginsel, waarvan men bij dit vraagstuk wil uitgaan, is uit de mededelingen van de regering nl. wel duidelijk geworden. Klaarblijkelijk staat men op het standpunt, dat de in totaal op te brengen gelden naar de een of andere bij unanimitieit als redelijk beschouwde maatstaf over de deelnemers moeten worden verdeeld, en dat de deelnemers dan zelf maar moeten zien hoe zij aan de te besteden gelden komen: het systeem dus, dat in de geschiedenis als het „quotenstelsel” bekend is.

Nu moge deze aanvaarding van het quotenstelsel in een wereld, die nog steeds haar angst niet kan afleggen om, al is het maar een klein stukje, nationale souvereiniteit aan supra-nationale organen over te dragen, psychologisch verklaarbaar zijn, bepaald gelukkig is zij niet.

Om te beginnen lijdt het quotenstelsel aan een innerlijke tegenspraak, doordat

---

⁶⁾ Handelingen Tweede Kamer, Zitting 1951—1952, blz. 1461.

het blijft aarzelen tussen nationale en supra-nationale souvereiniteit. Enerzijds wil men een grotere gemeenschap, anders had immers de gemeenschappelijke kas geen zin; maar anderzijds weigert men de nationale souvereiniteit op te geven wanneer het op betalen aankomt. Het staat voor mij vast, dat een dergelijke halfslachtige houding in de huidige onzekere verhoudingen niet lang kan stand houden. Wij zullen op korte termijn moeten kiezen of delen: of een terugval in de oude nationale souvereiniteit, met als consequentie een volslagen mislukking van de Europese integratie en van het Europese leger beide, dan wel aanvaarding van de supra-nationale Europese Gemeenschap, maar dan ook met de onvermijdelijke consequenties op financieel terrein.

In de tweede plaats wijs ik er op, dat het vertrouwen in de mogelijkheid om van geval tot geval telkens weer de redelijke verdelingsmaatstaf te vinden, die ieder kan bevredigen — de unanimité! —, toch wel blijk geeft van een grenzeloos optimisme. De geschiedenis kan zeker niet aantonen, dat het uitsluitend de redelijkheid is die de toon aangeeft wanneer in internationale onderhandelingen over nationale belangen moet worden beslist, en dat daarbij het naar zich toe rekenen altijd achterwege blijft. Sterker nog, ik durf volhouden, dat in het onderwerpelijke geval een behoorlijk hanteerbare verdelingsmaatstaf voor een quotenstelsel niet kan worden gevonden. Theoretisch is de zaak gemakkelijk genoeg. Nationaal inkomen, nationaal vermogen, eventueel per hoofd van de bevolking berekend, kunnen zeker een aanduiding geven omtrent de relatieve draagkracht van de deelnemende landen. Maar wat wil men daarmee, wanneer, zoals in Frankrijk en Italië, en zelfs in België, een ook maar enigszins benaderende becijfering van het nationale inkomen en vermogen bij gebreke aan betrouwbare statistische gegevens niet kan worden gegeven? Eenstemmigheid omtrent de redelijkheid van een bepaalde, theoretisch aanvaardbare, verdelingssleutel zou dan alleen maar tot in de praktijk hoogst onredelijke resultaten leiden.

Ik ben er dan ook van overtuigd, dat een quotenstelsel bij de financiering van de Europese Defensie Gemeenschap op den duur onuitvoerbaar is. Het moet onvermijdelijk leiden tot een onafzienbare reeks van ruzies en geschillen. In de praktijk wordt het een spel van loven en bieden, waarbij de handigste en brutaalste onderhandelaar met het voordeel gaat strijken. Niet onmogelijk is het dat men bij gebreke van andere maatstaven de bijdragen voor volgende jaren simpelweg vaststelt op een voor allen uniform percentage van de bijdragen voor het eerste jaar, waardoor de volkomen willekeur van het uitgangspunt zich wellicht nog in verscherpte mate in de toekomst voortsleept.

Willen wij ernst maken met een supra-nationale gemeenschap, zij het op defensiegebied of elders, dan zullen wij, naar ik hierboven reeds vermeldde, dit supra-nationale orgaan moeten uitrusten met werkelijke macht. Dan mogen wij geen genoegen nemen met een surrogaat-„budget commun”, doch dan zullen wij een echt budget-commun tot stand moeten brengen. Dan zullen wij bepaalde federale belastingen moeten invoeren, die over het gehele gebied van de federatie op gelijke voet moeten worden geheven. Dan zullen wij de verantwoordelijkheid voor dit, althans op den duur, aan de souvereiniteit van de afzonderlijke staten onttrokken, stuk belastingheffing moeten opdragen aan een Europese minister van

Financiën, die zijnerzijds weer verantwoording schuldig is aan een daartoe in te stellen federaal vertegenwoordigend lichaam.

II. *De les der historie.*

Alvorens ik nu de hiervoor verdedigde stelling van een Europese minister van Financiën en van een stuk Europese belastingheffing nader ga concretiseren, moge ik eerst wijzen op een merkwaardige geschiedkundige parallel, waaruit voor het vraagstuk van de financiering van de E.D.G. kostbare lering valt te trekken. Dat de buitenlandse onderhandelaars dit punt niet naar voren hebben gebracht is hun wellicht niet kwalijk te nemen. Wanneer echter de Nederlandse onderhandelaars dit stuk historische ervaring over het hoofd zouden hebben gezien, dan hebben zij toch blijk gegeven hun vaderlandse geschiedenis lelijk te hebben vergeten. Want het voorbeeld, waarop ik doelde, is dat van onze eigen financiën gedurende de Republiek.

Bekend is, dat de Unie van Utrecht, die aldaar op 29 Januari 1579 werd gesloten, niet was de Grondwet voor een nieuwe eenheidsstaat, doch slechts het charter van een verdedigend verbond, dat tussen een aantal souverain gebleven staatkundige eenheden werd gesloten. De Republiek was, althans in 1579, een defensie-gemeenschap, en zij worstelde met hetzelfde probleem van de verhouding tussen afzonderlijke souvereiniteit en gemeenschappelijk gezag als waarvoor de E.D.G. thans staat, terwijl ook het vraagstuk van de verdeling der lasten toen niet anders lag dan nu. De Unie van Utrecht was, op kleine schaal, het voorbeeld voor de Europese Defensie Gemeenschap van een kleine vier eeuwen later.

In de Unie wordt een regeling gegeven voor de verdeling van de gemeenschappelijke verdedigingskosten, waaruit kan blijken, hoever de ontwerpers daarvan hun tijd — en zelfs de tijd van thans — vooruit waren. De desbetreffende artikelen van de Unie nl. bepaalden: 7)

Artikel 5:

Ende omme te voorzien tot die kosten, die men van noode hebben sal (in ghevalle als boven) tot defentie van de voorsz. Provincien, is overkomen dat in alle die voorsz. geunieerde Provincien eenpaerlick ende op eenen voet, tot gemeen defensie derselver provintien opgesteld, geheven ende openbaerlick den meest daervoor biedende, van drie maenden tot drie maenden, ofte eenige andere bequame tijde, verpacht ofte gecollecteerd sullen worden al omme binnen die voorsz. geunieerde Provincien, Steden ende Leden van dien, seeckere imposten op allerhande wijnen, binnen ende buijten gebrouwen bieren, op 't gemael van Coorn ende Greyn, op 't zout, gouden, silveren, sijden ende wolle laeckenen, op de Hoorn-beesten ende Besaeyde landen, op de Beesten, die geslacht worden, Peerden, Ossen die verkoft ofte verpangelt worden, op de goeden ter wage komende, ende alsulcke andere, als men naermaels bij gemeen advijs ende consent goetvinden sal, ende dat achtervolgende d'Ordonnantie die men daarop concipieren ende maecken sal, dat men

7) Aangehaald naar mr P. H. Engels, De geschiedenis der belastingen in Nederland van de vroegste tijden tot op heden. Rotterdam 1848, blz. 77-78.

ook hiertoe employeren sal d'inkomen van de Domeynen van de Coninckl. Majesteit, die lasten daer op staende afgetogen.

Artikel 6:

Welcke middelen bij gemeen advijse verhooght en de verleecht zullen worden, nae dat die noot en de ghelegentheydt van der saecke vereysschen sal, ende alleenlick verstrekt tot die gemeene defentie ende tot 't gene die Generaliteyt ghehouden sal wesen te dragen, sonder dat deselve middelen tot eenige andere saecken sullen mogen worden bekeert.

Artikel 9:

Item, sal men gheen Accoort van Bestant ofte Peys maecken, noch oorloge aenveerden, noch eenige Imposten of Contributie instellen, die generaliteyt van desen verbande aengaende, dan met gemeen advijs en de consent van de voorsz. Provincien, maar in andere saken, enz.

Artikel 18:

Item, en sal d'eene van de geunieerde Provincien, Steden ofte Leden van dien, tot laste ende prejudice van d'andere, ende sonder gemeen consent geen imposten, convoy-gelden, noch andere diergelijcke lasten mogen openstellen, noch eenige van deze bondgenooten hooger mogen bezwaren, dan hun eygen ingesetenen.

Een en ander kwam dus hierop neer, dat een aantal belastingen, als zgn. „gemene middelen”, te heffen „eenpaerlick ende op eenen voet”, werden aangewezen tot dekking van de gemeenschappelijke defensie-uitgaven. De inning en het beheer werden opgedragen aan het Kantoor-Generaal der Unie, staande onder de Ontvanger-Generaal, die op zijn beurt was gesteld onder de contrôle van de Generaliteits-Rekenkamer, en die ten opzichte van zijn uitgaven was gebonden door de mandaten, afgegeven door de Raad van State. ⁸⁾ Men ziet de parallel met hetgeen thans nodig schijnt: een supra-nationaal orgaan, met eigen supra-nationale inkomsten uit een eigen belastingstelsel.

Leerzamer nog dan wat de Unie van Utrecht bepaalde is echter, wat onze voorouders van deze regeling hebben gemaakt. Men kan de bijzonderheden uitvoerig vinden in de reeds vermelde werken van *Engels* en *Sickenga*, terwijl *Treub* een korter overzicht geeft in de inleiding tot zijn werk van 1885; ⁹⁾ ik volsta hier met de hoofdzaak.

Deze hoofdzaak is dan, dat door het naargeestige provincialisme van de Staten van de afzonderlijke provinciën, die in feite weigerden om ook maar enige inbreuk toe te laten op hun soevereiniteitsrechten met betrekking tot de belastingheffing,

⁸⁾ Mr F. N. Sickenga, Bijdrage tot de geschiedenis der belastingen in Nederland, Leiden 1864, blz. 107.

⁹⁾ Mr M. W. F. Treub, Ontwikkeling en verband van de Rijks-, Provinciale en Gemeentebelastingen in Nederland, Leiden 1885.

artikel 5 van de Unie, een dode letter is gebleven. Nu waren de voorwaarden voor welslagen ook niet zeer gunstig. Wel hadden Holland en Zeeland reeds bij de in 1576 tussen beide provinciën gesloten Unie zekere gemene middelen ingevoerd, doch in de Noordelijke en Oostelijke provinciën viel, bij de voortdurende bezetting door het Spaanse leger, aan een geregelde belastingheffing eenvoudig niet te denken; hier was het onvermijdelijk, dat men van geval tot geval trachtte aan de benodigde middelen te komen. Ook in de Westelijke provinciën bleef echter het particularisme hoogtij vieren. *Engels* vermeldt, hoe in 1580 de Staten van Utrecht zich bereid verklaarden, een bepaalde belasting, die in strijd met de Unie was, af te schaffen, mits de Staten van Holland hetzelfde zouden doen met een aldaar geheven belasting, die eveneens tegen de gemaakte afspraken in ging. Maar tot overeenstemming kwam men niet. Reeds in 1583 gaven dan ook de Staten van Holland en Zeeland te kennen „dat het voldoende was als elk Gewest zijn aandeel in de gemene kosten droeg en dat elke Provincie de opbrengsten uit al zulks middelen kon vinden, als zij, naar de stand harer zaken, zou menen te behoeven. En zo is het ten slotte geworden. De „gemene middelen” zijn niet „gemeen” geworden, en tot 1795 heeft men aan het quotenstelsel vastgehouden.

Op deze regel bestond echter één uitzending, t.w. met betrekking tot de — overigens in artikel 5 der Unie niet genoemde — zgn. middelen te water, de convoor- en licentgelden. Het convoogeld was aanvankelijk een vergoeding, die moest worden betaald wegens de bescherming, die Nederlandse oorlogsschepen aan de koopvaarders tegen vijand en zeerovers verleenden; het licentgeld was een vergoeding voor het recht, met de vijand handel te mogen drijven. Later, na de vrede van Munster, kregen beide rechten te zamen het karakter van een gewoon invoerrecht. De opbrengst kwam aan de „Collegien ter Admiraliteit”, en is tot 1795 toe bij uitsluiting bestemd gebleven voor de bestrijding van de kosten van de gemeenschappelijke (oorlogs) marine.

Gedurende de Republiek hebben in feite dus beide stelsels naast elkaar bestaan: gemeenschappelijke belastingen voor de gemeenschappelijke marine, het quotenstelsel voor de overige gemeenschappelijke uitgaven, waaronder het landleger. Het is juist deze omstandigheid, die de ervaringen van destijds voor ons waardevol kunnen maken.

Nu moet ik vooropstellen, dat wij bij de vergelijking van beide stelsels de zaak zeker niet uitsluitend in zwart en wit mogen zien. Ook in de Admiraliteitscolleges wisten zich geleidelijk aan de provinciale belangen en de baantjesjagerij binnen te dringen, zoal niet de overhand te verkrijgen, niet het minste doordat de begeving der voornaamste ambten aldus was geregeld, dat het recht van benoeming was toegekend aan de stad, waar het college was gevestigd.¹⁰⁾ Uiteraard gingen de misstanden en verkeerde invloeden, waaraan de tijd van de Republiek zo rijk was, ook aan het terrein van de convoor- en licentgelden niet voorbij. Maar ondanks dit alles is er toch een duidelijk verschil tussen de werking van de middelen te water en het quotenstelsel. De heffing van de middelen te water vertoonde grote

¹⁰⁾ Sickenga, a.w. blz. 121.

gebreken, ongetwijfeld. Juist omdat hier de opzet goed was, wekten deze gebreken echter de wens naar opheffing daarvan. Een algemeen Placcaat van 1687 bracht reeds verbeteringen. Een nieuw Placcaat van 1725 gaf een regeling, die later tot voorbeeld strekte voor de „algemene wet op de heffing van de invoerrechten en accijnzen” van 26 Augustus 1822, *Staatsblad* no. 38, welke ook thans nog geldt. Zo kan men zeggen, dat de gemeenschappelijke middelen te water het oudste deel vormen van ons nationale belastingstelsel, en dat voor zover de Unie van *Utrecht* dit heeft mogelijk gemaakt, de Unie tevens de geboorteklok van dat belastingstelsel is geweest.

Geheel anders lag de kwestie bij de verdeling van hetgeen de Generaliteit overigens nodig had, en waarin dus door quoten werd voorzien. De bedoeling was aanvankelijk, de bijdragen van de verschillende provinciën elk jaar opnieuw vast te stellen. „In plaats daarvan echter leidden de hooglopende geschillen telken jare weder bij die vaststelling weldra tot een onveranderlijke indeling.”¹¹⁾ Maar daarmede was de lijdensgeschiedenis nog niet ten einde. „Die onveranderlijkheid der quoten, ter vermindering van geschillen noodzakelijk geacht, gaf bij verloop van tijd aanleiding tot zeer onevenredige verhoudingen, en tot desondanks hernieuwde onenigheden.”¹²⁾ Friesland bijv. eiste telken jare verlaging van zijn quota, en weigerde in een bepaald jaar de betaling, waartegen de Generaliteit wel had kunnen optreden door een haar toegekend recht van executie, maar waartoe men in feite niet overging.¹³⁾ Zelfs liepen de twisten zo hoog, dat men zich in 1609 — midden in de 80-jarige oorlog dus! — genoodzaakt zag, de bemiddeling in te roepen van de gezanten van *Frankrijk* en *Engeland*, door wier tussenkomst in 1612 een nieuwe verdeling der gemene kosten tot stand kwam.¹⁴⁾ Men moet zich niet afvragen, welke loop de geschiedenis zou hebben genomen, indien deze internationale bemiddeling eens géén resultaat zou hebben opgeleverd, en indien de Nederlanders — waar alle kans toe scheen te zijn — elkander te lijf zouden zijn gegaan in plaats van de gemeenschappelijke vijand! Ten slotte werd, toen de Republiek al op haar laatste benen liep, een commissie ingesteld „tot een algemeen onderzoek der financiën”, die in 1790 met een rapport kwam,¹⁵⁾ waarvan ik de conclusies graag zou willen ophangen boven het bureau van elk der onderhandelaars over de E.D.G. „Geen Bondgenootschap, geen Vereniging . . . . . kan duurzaam bestaan zonder een evenredige verdeling der gemeenschappelijke lasten”, aldus de Commissie; en zij voegde daaraan toen, dat „aan zulk een verdeling . . . een omslag over de quoten gelijk die bestond — en een omslag bij quoten in het algemeen nimmer kan voldoen (cursivering van mij, H.). Hier hebben wij de ervaring van twee eeuwen quotenstelsel: gewogen doch te licht bevonden, immers bron van onoverkomelijke moeilijkheden en van onophoudelijke ruzies en geschillen! En dit is dan het stelsel, dat de verlichte staatslieden van 1952 opnieuw als hoogste wijsheid willen aanbevelen!

11) Sickenga, a.w. blz. 115.

12) Sickenga, a.w. blz. 116.

13) Vgl. Treub, a.w. blz. 15.

14) Engels, a.w. blz. 81.

15) Sickenga, a.w. blz. 116.

Zo blijkt dus de geschiedenis zelf het oordeel over de halfslachtigheid reeds te hebben geveld. Tussen de inkomsten en de uitgaven bestaat een onverbreekelijk verband. Overal waar deze samenhang verbroken wordt, verschijnen de puzzles als bronnen van onenigheid. Dit geldt reeds wanneer het gaat om de verdeling van de „caisse commune” van een economische unie; ¹⁶⁾ het geldt in nog veel sterkere mate voor het „budget commun” tot dekking van gemeenschappelijke uitgaven.

III. De uitwerking.

Uit het vorenstaande moge volgen, dat indien wij de Europese Defensie Gemeenschap de stabiliteit willen geven die zij nodig heeft, wij aan dit supra-nationale organisme moeten verschaffen datgene, wat zij even nodig heeft als wij de lucht die wij inademen, nl. eigen belastingen. Dat is trouwens ook om andere redenen nodig. Wij zien de E.D.G., behalve als instrument ter verdediging van onze vrijheden, óók als één van de factoren, die de integratie van Europa kunnen bevorderen en die kunnen medehelpen een Verenigd Europa of een Europese Federatie geboren te doen worden. Al deze vraagstukken hangen zo nauw samen, dat wanneer er in het politieke vlak maar eenmaal een Europees supra-nationaal orgaan is, dit orgaan het terrein van zijn werkzaamheden onvermijdelijk zal zien uitgroeien, waarmee de behoefte aan een eigen belastinggebied vanzelf mee groeit, om welke reden met de instelling van dat eigen belastinggebied het beste zo vroeg mogelijk kan worden begonnen.

Uiteraard is dan de belangrijkste vraag, welke belastingen het eerst voor overdracht aan het Europese gezagsorgaan in aanmerking komen. Naar het mij voorkomt, zal deze belasting, of zullen deze belastingen te zamen, moeten voldoen aan de volgende vereisten:

1. De opbrengst zal moeten liggen in de orde van grootte van hetgeen voor de gemeenschappelijke doeleinden nodig is. Een volledig evenwicht behoeft daarbij naar mijn mening niet bij voorbaat te worden geëist. Het zou niet zo'n vreemd denkbeeld zijn, het gemeenschappelijke belastinggebied mede te gaan gebruiken als een internationaal middel tot conjunctuur-nivellering, hetgeen betekent dat principieel afstand wordt gedaan van de gedachte van een jaarlijks evenwicht. Bovendien is het geen overwegend bezwaar, aanvankelijk eventuele tekorten nog te doen dekken door een beperkt quotenstelsel, en eventuele overschotten aan de afzonderlijke landen te doen toekomen, bijv. door deze een deel te laten behouden van hetgeen binnen hun grenzen werd geïnd.

2. De conjuncturele werking van deze belastingen moet zodanig zijn, dat zij reageren op de algemene ontwikkeling van de conjunctuur over het gehele gebied van de federatie, en dat de opbrengst niet al te zeer beïnvloed wordt door locale omstandigheden. Dat wil dus zeggen, dat deze belastingen een breed draagvlak moeten hebben.

3. De techniek van deze belastingen moet zo eenvoudig zijn, dat zij ook in

¹⁶⁾ Zie Viner, a.w. blz. 78 e.v.

de aan de federatie deelnemende landen, waar de belastingadministratie minder ontwikkeld is dan elders, zonder al te veel moeite kunnen worden geheven. Daarom moet de inkomstenbelasting reeds dadelijk worden uitgeschakeld. Wat bekend is omtrent de wijze, waarop met name in Italië en Frankrijk de inkomstenbelasting wordt ontdoken, maakt de heffing aldaar volkomen onvergelijkbaar met de inkomstenbelasting in landen als Nederland en Duitsland.

4. De gekozen belastingen moeten aan de afzonderlijke landen voldoende vrijheid laten om die sociaal-economische politiek te voeren, die zij voor zich zelf wenselijk achten, uiteraard voor zover een eigen keuze bij het bestaan van een federatie nog mogelijk is. Het belangrijkste verschil van inzicht zal voorshands nog wel gevonden worden bij de verdeling van de belastingdruk over de arbeidersklasse en de beter-geïtueerden; de belangrijkste fiscale instrumenten daarbij zijn de belastingen naar inkomen en vermogen en het successierecht. Ook om deze reden komen deze belastingen voorshands niet als federale heffingen in aanmerking.

5. Ten slotte moeten de per land verkregen opbrengsten van de belastingen, die als federale heffingen worden aangewezen, in een redelijke verhouding staan tot de respectieve draagkrachten dier landen. Gezien de enorme verschillen in levensstijl en in levenspeil tussen bijv. Zuid-Italië en Brussel of Parijs, betekent dit dat de totale druk matig progressief moete zijn; niet proportioneel, want dan betalen de arme landen en landstreken te veel, niet al te sterk progressief, want dan wordt een groter deel van de gezamenlijke last op de sterke schouders gelegd dan de aanvankelijk nog zwakke federatie kan dragen.

Overzien wij deze eisen, dan is het duidelijk, dat er slechts één belasting is, die volledig daaraan kan voldoen, en daarnaast nog één andere, die in combinatie met de eerste in aanmerking zou kunnen komen. De belasting, die aan alle vereisten voldoet, is de algemene omzetbelasting, mits zij althans enigermate gedifferentieerd is naar draagkracht, zoals wij dit in Nederland vooral na de bevrijding hebben uitgewerkt door vrijstelling van eerste levensbehoeften en door zwaardere belasting van de goederen van niet-essentieel karakter. De belasting, die als aanvulling in aanmerking zou kunnen komen, is het invoerrecht. De druk van de invoerrechten vertoont, door de verschillende heffingspercentages die gebruikelijk zijn, in alle landen dezelfde matige progressie die wij voor een federale omzetbelasting wenselijk achten; de opbrengst, gecombineerd met die van de omzetbelasting, is voldoende om de uitgaven van de E.D.G. te dekken; de techniek is niet zo ingewikkeld om omvangrijke fraude te behoeven te vrezen. Bovenal geldt, dat de invoerrechten anti-federaal werken. Hoe onlogisch het op het eerste gezicht moge schijnen, deze typisch-nationale belastingen aan de federatie toe te wijzen, een bepaling, dat als straf op de anti-federale politiek van al te hoge invoerrechten een deel van de opbrengst daarvan extra aan de federatie zou moeten worden afgedragen, zou de totstandkoming van een Europese douane-unie en de economische integratie van Europa meer bevorderen dan vele internationale conferenties bij elkaar.

Natuurlijk zal de voorbereiding van een Europees federaal belastingstelsel een

lange tijd van voorbereiding eisen. Om te beginnen zal een zware tegenstand moeten worden overwonnen, zowel van hen die — ondanks schone woorden wellicht — in hun hart de Europese eenheid toch niet wensen, als van hen, die het nationale belang boven het gemeenschappelijke belang laten gaan en die hier of daar een nadeel voor hun eigen positie menen te ontdekken. Daarna zullen wetten moeten worden gecoördineerd en systemen moeten worden aangepast, waarbij ik overigens in het midden laat, of de wettelijke bepalingen over het gehele gebied volledig gelijkkluidend behoeven te zijn. Nog weer later zullen delen van de nationale belastingdiensten moeten worden samengesmolten tot één organisch geheel onder centrale leiding, in afwachting waarvan door uitwisseling van ambtenaren van land tot land — zoals reeds thans België en Nederland in Benelux-verband enkele douane-ambtenaren hebben uitgewisseld — een gelijkmatige heffing van de gemeenschappelijke belastingen in het gehele gebied van de federatie kan worden bevorderd. Daarnaast komt dan het werk van de staatkundige opbouw van een supra-nationaal lichaam, waarover ik in het kader van deze financiële beschouwingen verder zwijg.

Dit alles schijnt veel, maar het is de moeite waard. Het federale Europa komt niet tot stand door stichtelijke adhaesiebetuigingen alleen. Daartoe is in de eerste plaats nodig een concrete organisatie, met de tastbare beschikkingsmacht, die wij nu eenmaal gewend zijn van een levende staatkundige eenheid te verwachten. De belastinghoogheid is niet slechts historisch een van de belangrijkste attributen van soevereiniteit, zij is ook thans nog psychologisch een onafwijsbare voorwaarde om een Verenigd Europa als een realiteit te erkennen. Unificatie van belastingheffing betekent automatisch tevens coördinatie op ander terrein. Unificatie van één overheidsadministratie betekent tevens een verbetering van andere overheidsdiensten in die landen, waar men in dit opzicht is achtergebleven. Een federale omzetbelasting dwingt die deelnemende landen, die tot dusver onvoldoende ernst hebben gemaakt met de heffing van de directe belastingen, reeds op budgetaire overwegingen tot een verbetering van de heffingsmethode van die belastingen, die voor een redelijke verdeling van de lasten zo belangrijk zijn. Een federaal belastingstelsel ten slotte betekent een moeilijk te verbreken band tussen de deelnemende landen, dit in tegenstelling tot de permanent middelpuntvliedende kracht, die van een quotenstelsel uitgaat.

In het in de aanhef van dit opstel genoemde artikel bepleitte ik, op een aantal gronden, een Nederlands initiatief om tot een coördinatie van de Europese belastingstelsels te geraken. Dezelfde argumenten gelden voor een Nederlands initiatief ten gunste van Europese federale belastingen, maar niet slechts deze. Wanneer het gaat om de wijze van financiering van een supra-nationale gemeenschap, zij het dan een defensie-gemeenschap of een andere gemeenschap, is Nederland immers het enige land ter wereld, dat door de ervaring van een eigen geschiedenis van meer dan twee eeuwen kan aantonen hoe het wel moet en hoe het niet kan. Moge daarom ter discussie aan de internationale conferentietafels deze kostbare ervaring niet worden vergeten!

NEUTRALISME EN DEPIT

Nu het overheidsgezag niet meer een recht is dat als zodanig toekomt, hetzij aan een bepaalde stand of klasse, hetzij aan de koning bij de gratie Gods, hebben alle of vrijwel alle regimes één kwaliteit gemeen: de pretentie dat zij uitdrukking zijn van de volkswil of ten minste zo getrouw mogelijk een afspiegeling daarvan. Dit geldt even goed van de volksdemocratische als van de democratische regeringen. Er is geen bewind in welke moderne staat ook, dat zich anders zou willen legitimeren dan als berustend op de wil des volks. En, dit terloops, het is misschien wel in de eerste plaats deze gemeenschappelijke overtuiging, die de koloniale volken hun inspiratie en de overheersende volken hun kwaad geweten bezorgt.

Toch kan, zelfs in democratisch geregeerde staten, deze legitimatie nooit anders dan formeel zijn. Dit is sinds lang ingezien en men streeft dan ook in de meeste democratische staten niet meer naar directe uitdrukking van de „volkswil” — die immers niet bestaat, tenzij zij kunstmatig wordt gekweekt — maar naar representatie volgens grote lijnen en algemene beginselen. Het is het enige vertegenwoordigingsstelsel dat op de lange duur tot hanteerbare resultaten leidt. En ook het enige, dat aan verantwoordelijke politici de mogelijkheid biedt in concrete gevallen naar eigen inzicht en geweten te handelen en zich toch gedragen te voelen door de steun van brede volkslagen. Niettemin kan het gebeuren, dat in zulke gevallen een volksgeweten, of een publieke opinie, en in het uiterste geval ook een volkswil zich vormt, die — tijdelijk — afwijkt van en zelfs lijnrecht ingaat tegen die der op democratische wijze gevormde regering. Meestal zal dit wel niet met zekerheid vast te stellen zijn, maar als de omstandigheden daarvoor gunstig zijn, kan deze tegenstelling soms helder aan de dag treden. Zo kan men bijv. van het grote succes van de Nederlandse Unie onder alle volksgroepen in de zomer van 1940 wel opmerken, dat dit succes voor een groot gedeelte uit een nationale zelfbevestiging tegenover de vijand van de N.S.B. voortkwam, maar het valt toch moeilijk te ontkennen, dat er tevens een groot stuk protest en wrevel tegen het tot dan toe bestaande politieke systeem en beleid in tot uitdrukking kwam. Onder de indruk van het gebeuren had de autocratie enorm aan prestige gewonnen en de democratie verloren. Men krijgt wel eens de indruk, dat deze verre van vleiende beginfase van het contact van ons volk met de „bezetter” in later jaren collectief min of meer uit het bewustzijn verdrongen is.

Ook met betrekking tot de Indonesische politiek in de jaren 1945—1949 is dikwijls — hoewel niet zo duidelijk als in het vorig voorbeeld — een dwars door de partij-scheidingen lopende tegenstelling tussen de door de regering gevolgde gedragslijn en het door ons volk in meerderheid gevoede sentiment te zien geweest. Niet zozeer

in deze zin, dat deze politiek als geheel letterlijk niemand heeft kunnen bevredigen: daarvoor was het nu eenmaal een mislukte politiek, waarbij gevolgde methode en eindresultaat uiteraard tegenstelling vertonen. Maar wel in deze zin: dat de meerderheid van ons volk bijna steeds conservatiever, emotioneler en bekrompener dacht en – vooral – voelde, dan de regeringspolitiek van het ogenblik. Slechts op één ogenblik stond een zeer grote meerderheid gesloten achter de regering en dat was op het dieptepunt der Indonesië-politiek: de tweede politionele actie.

Het blijkt, dat zeer dikwijls juist in zaken die internationale verhoudingen raken, de eensgezindheid gemakkelijker bereikbaar is, maar kwalitatief – om het zo maar eens uit te drukken – van geringer gehalte is. Zonder een latente Brits-Franse naijver en wrevel – n'en déplaise een meer dan dertigjarige wapenbroederschap – zou in de Juni-maand van 1940 het regime-Pétain niet zulk een grote aanvankelijke steun in het Franse volk voor zijn capitulatie-politiek hebben kunnen vinden; zonder de traditionele Italiaans-Duitse afkeer en geringschatting zouden de bondgenootschappen tussen deze staten waarschijnlijk een geslaagder verloop hebben gehad.

Juist op het terrein der verhouding tot andere volken en staten is het politieke denken het minst ontwikkeld en wordt de houding het meest door affect bepaald. Zonder in dit verband op de oorzaken hiervan in te gaan, kan het feit worden geconstateerd. En dit feit heeft o.m. twee gevolgen.

Ten eerste, dat het een regering in het algemeen gemakkelijker is een conservatieve buitenlandse politiek te volgen dan een progressieve. Ten tweede, dat een vooruitstrevende buitenlandse politiek dikwijls aan een politieke minderheidsgroepering de kans biedt om met behulp van gemakkelijk te activeren nationalistische of particularistische sentimenten zich een tijdelijke parlementaire meerderheid te verzekeren of een volksbeweging te ontketenen, gericht tegen een internationaal-progressieve ontwikkeling. Een voorbeeld van het eerstgenoemde verschijnsel kan men wellicht vinden in de tamelijk teleurstellende politiek der Engelse Labour-regering met betrekking tot het Europees integratie-streven. Een voorbeeld van het tweede is, om maar dicht bij huis te blijven, de succesvolle actie tegen het Belgisch-Nederlands verdrag in de twintiger jaren van deze eeuw, een actie, die o.m. het politieke debuut van Mussert te zien gaf.

Er is dan ook, nu de internationale verhoudingen en contacten een steeds groter belang en intensiteit verkrijgen, alle reden zich te verdiepen, niet zozeer in de officiële internationale verhoudingen of in de activiteiten van internationaal-gerichte kringen of organisaties, als wel in de oriëntatie op dit gebied van de verschillende bevolkingslagen. In het bijzonder geldt dit, waar het betreft de gewichtige relatie van West-Europa met de U.S.A. Men kan zich moeilijk een „goede verstandhouding voorstellen die nochtans zo rammelt en ratelt van misverstanden, vooroordelen, inbeelding en botte hoogmoed. En al is het niet mogelijk hier een analyse van dit complexe geheel te geven, het is toch niet zonder betekenis de aandacht te vestigen op het eminent belang van blikverruiming juist op dit gebied. Want in ogenblikken van crisis kan het wederzijds begrip en de wederzijdse loyaliteit, niet der regeringen maar van de volken zelf, van doorslaggevend belang zijn.

Het is op het ogenblik in West-Europa — of, als men zich daartoe wil beperken, in Nederland — zo gesteld, dat bij velen een aan de U.S.A. niet vriendelijke, om niet te zeggen vijandige, tendenz bestaat. En ik doel hier niet op de communistische of crypto-communistische groeperingen, maar op die velen die, hoewel zeker niet communistisch gezind, niettemin tegenover de Verenigde Staten en tegenover Amerikaanse uitingen een duidelijke weerzin gevoelen, die politiek zijn uitdrukking vindt in min of meer openlijk streven naar neutralisme tussen Oost en West, of, zoals men het ook gaarne noemt, zelfstandigheid. Een psychologisch verschijnsel dus, maar daarom niet zonder oorzaken, die op zich zelf niet psychologisch van aard zijn. En het is in de eerste plaats de groep die men als „de intellectuelen” pleegt aan te duiden, waar dit anti-Amerikanisme zich heeft vastgezet.

Het is misschien wel verklaarbaar, waarom deze onwil tegenover Amerika het gemakkelijkst bij de intellectuelen post vat. Zij immers voelen zich het meest de dragers en verbreiders der „cultuur” en haakt een Europees-Amerikaanse antithese niet het gemakkelijkst aan bij een Europees cultureel meerderwaardigheidsbesef, waarvoor naar veler gevoelen alle redenen is? Van daar grijpt het over naar politiek en maatschappelijk terrein: het oude, ervaren Europa tegenover het onervaren, onbehouden Amerika; het traditionele Europa tegenover het misschien wel originele, maar blunderende en verspillende Amerika; Europese zin voor en voorzichtigheid met het historisch gegroeide tegenover Amerikaans wanbegrip en Amerikaanse lomphheid; Europees begrip voor de enkele mens en zijn privé-leven tegenover Amerikaanse massa-aanbidding; Europese individuele moed tegenover Amerikaans vertrouwen op de machine; Europese striktheid tegenover Amerikaanse corruptie; en bovenal: Europees idealisme tegenover Amerikaanse dollaraanbidding en Amerikaans hedonisme. Ik geloof dat deze tegenstelling op de een of andere manier in ons aller bewustzijn leeft — of misschien ook wel in ons onderbewustzijn — en het zou me niet verbazen als deze zelfde tegenstelling, maar dan natuurlijk anders geïnterpreteerd, ook in de gemoederen van de Amerikanen was terug te vinden, bijv.: het oude aftandse Europa tegenover het jonge frisse Amerika, etc. Het schijnt op het eerste gezicht nauwelijks de moeite waard zich met een op dit niveau geformuleerde tegenstelling bezig te houden. Waarom ons in te laten met al deze tot slogans vervlakte ressentimenten, in plaats van ons te verdiepen in de werkelijke en belangrijke gevoels- en belangengemeenschappen en — tegenstellingen die tussen de bewoners van beide continenten bestaan? Maar men vergisse zich niet; zoals de directe maatschappelijke betekenis van het schoolboekje groter is dan die van het wetenschappelijk handboek, zo is het gangbare oordeel van de gemiddelde mens — of van de intellectueel — van groter maatschappelijk belang dan het weloverwogen oordeel van de deskundige of bijzonder belangstellende. Het oordeel van deze laatsten is maatschappelijk pas van betekenis als het zich heeft doorgezet tot het gangbare oordeel in brede kring. En ook: veel meer dan wij ons bewust zijn hebben wij zelf deel aan de oppervlakkigheden en gemakzucht der nationale en Europese arrogantie, ons in de meeste gevallen trouwens al vanaf kindsbeen bijgebracht. Moet niet zelfs een historicus als Toynbee zich erop betrappen, dat zijn oordeel over vreemde volkeren feitelijk uit zijn schooljaren dateert?

Juist waar het gaat om nationalisme in engere of ruimere (Europese) zin, is de kwaliteit en het kritisch gehalte van ons oordeel veel lager dan op ander terrein en krijgt de intuïtieve reactie een atavistische inslag. Dit verschijnsel wordt met betrekking tot onze verhouding tegenover de Verenigde Staten actueler dan vroeger. „Voorlichting” is als speciaal beoefende kunst nog maar van betrekkelijk jonge datum en de belangstelling er voor was vaak nogal suspect. En toch is de voorlichting het ABC der moderne politiek, die zonder deze voorlichting op den duur de miljoenen-conglomeraten, waaruit onze moderne samenleving is opgebouwd, niet kan leiden en in beweging brengen als dit nodig is. Het is nu eenmaal een merkwaardig verschijnsel: dat de democratie juist tot ontplooiing komt in een tijd, die zich door de uiterste gecompliceerdheid van haar maatschappelijk bestel daarvoor het minst schijnt te lenen. De verhouding tussen Europa en Amerika is in minder dan een mensenleeftijd enorm gewijzigd. In het verband van het probleem dat ons hier bezighoudt zijn het niet zozeer de oorzaken dier omwenteling, als wel de omwenteling zelf, en haar gevolgen, die onze aandacht vragen.

Vóór 1914 namen de Verenigde Staten in de wereldpolitiek — die samenviel met, of een aanhangsel was van, de Europese politiek — nauwelijks deel. In de verschillende internationale politieke spanningen — van 1905, 1908 en 1911 — die het uitbreken van de Europese oorlog in 1914 voorafgingen, bleven de Verenigde Staten niet slechts neutraal, maar het is zelfs nauwelijks aan te nemen dat de V.S. bij de overwegingen en kansberekeningen der toenmalige tegenstanders een rol van enig belang hebben gespeeld. De betekenis van Amerika voor Europa gedurende en — ondanks het herleefde isolationisme — ook na de eerste wereldoorlog nam plotseling ontzaglijk toe, maar ook vóór 1939 was het nog mogelijk Europa als het politieke en culturele brandpunt van het wereldgebeuren te zien. De roerige politiek der dictatoren versterkte deze indruk. Na 1945 kan er geen twijfel meer bestaan: de belangrijkste beslissingen worden genomen buiten het oude politieke centrum, buiten West-Europa. En zo is het in bepaalde omstandigheden mogelijk, dat de politieke opvattingen van de plattelandsbevolking van Oklahoma of van de industrie-arbeiders van Chicago voor het lot der wereld van doorslaggevender belang zijn dan een beslissing van het Britse Kabinet. Dat geeft ons wel even een onbehaaglijk gevoel, misschien; maar laat ons niet vergeten dat gedurende lange jaren het lot van enorme gebieden en hun bevolkingen werd bepaald door een handvol kiesgerechtigden in een paar Europese staten. Tempora mutantur.

En toch is deze geweldige ommekeer in machtsverhoudingen door niemand voorzien en zeker niet door de leidende politici der verschillende Europese staten. Ook Hitler, wiens scherpe blik of veelgehoonde intuïtie hem dikwijls zijn democratische tegenspelers verre de baas deed zijn, heeft, hoewel volgens Churchill een geheim bewonderaar van Engeland en volgens zich zelf een groot bewonderaar van de Verenigde Staten, zich volkomen op de betekenis van de U.S.A. verkeken.

Lang voor het einde van de oorlog stond niettemin deze ommekeer in de verhoudingen vast en in 1945 was de situatie duidelijk voor ieder. Zij blijkt, ook voor de minst-imperialistische Europeaan, moeilijk te verwerken. Niet alleen is Europa's betekenis verminderd, ook de zelfstandigheid van Europa is kleiner geworden en het is in een positie komen te verkeren van afhankelijkheid die het als nieuw

ondergaat en waarin het zich slecht thuisvoelt. De Europeaan heeft het gevoel, wel te worden gehoord en te kunnen mede-beraadslagen, maar op het critieke moment toch te moeten accepteren en te slikken wat elders — buiten hem om — gebrouwen wordt. Welnu: dat neemt hij, niet van zijn directe bureu, maar zeker niet van die verre vriend die hij nog maar zo kort van nabij leert kennen. En als hij het dan toch accepteren moet, dan maakt hij *mauvaise mine à bon jeu*. Al dit soort gevoeligheden kan men in de Atlantische politiek der laatste jaren terugvinden — gelijk trouwens ook in de Europese eenheids-besprekingen — en te zamen met allerlei substantiëler (maar daarom zeker niet essentiëler!) moeilijkheden leveren zij de taaie modderbrei, waar doorheen de Atlantische samenwerking de vaste oever poogt te bereiken.

Van alle bezwaren, die de overzichtsschrijvers elkaar met ernstige bezorgdheid plegen na te schrijven, kan ik dat betreffende de Amerikaanse politieke „onervarenheid” het minst begrijpen. Niet alleen, dat niet helemaal duidelijk is, wat men hier eigenlijk onder „ervaring” moet verstaan. Als „ervaring” hier niet anders betekent dan een soort diplomatieke traditie, kan men zich er toch moeilijk druk over maken. De Benjamin Franklin-traditie van Amerikaanse diplomaten, alhoewel kennelijk ook onder hen niet algemeen, heeft misschien wel wat vóór, boven de „striped-pants frigidity” en de „studied air of lip-curling suspicion” (de uitdrukkingen zijn van Robert E. Sherwood) van de Europese diplomatie. Sinds lang komen de meeste politici van formaat trouwens niet meer voort uit de diplomatieke carrière. Maar vermoedelijk wordt er niet mede bedoeld persoonlijke ervaring, maar „nationale” politieke ervaring. Als dat werkelijk iets meer betekent dan een hol woord, kan men alleen maar constateren, dat het bezwaar volkomen ongegrond is. Niet alleen werken de V.S. al met een constitutie sinds de tijd, dat Europa nog niet één geschreven grondwet kende, maar bovendien geeft de Amerikaanse staatsrechtgeschiedenis blijk van grote soepelheid en politiek aanpassingsvermogen. De secessie-oorlog vormt de enige grote interne politieke crisis van het Amerikaanse continent, die door wapengeweld werd beslecht.

Gedurende ruim anderhalve eeuw heeft de Amerikaanse natie bewezen, de geweldige problemen waarvoor zij werd gesteld, en die, op economisch, technisch en organisatorisch gebied de Europese verre overtroffen, aan te kunnen en de mannen voort te brengen, die daarin leiding konden geven. En volk dat leiders heeft voortgebracht als Washington, Jefferson, Lincoln, Cleveland, Theodore Roosevelt, Wilson en Franklin D. Roosevelt, om ons maar te beperken tot deze politici op de presidentszetel, hoeft werkelijk zich over gemis aan politieke begaafdheid niet te schamen. Het huidig Europees eenheidsstreven kan ook nog wel zijn voordeel doen met de geschiedenis van de Amerikaanse eenwording, vóór 1787. De buitenlandse politiek der U.S.A. vóór Pearl Harbor mag de in doodsnood verkerende Europeaan wel eens van onzegbare traagheid zijn voorgekomen, maar wanneer hij terugdenkt aan de stuntelige wijze waarop de Europese democratieën het pad der dictatoren hielpen effenen — of de „neutraliteit” hoog hielden, niet als bittere noodzaak, maar als positief beginsel — dan kan men alleen maar bewondering hebben voor de politieke bekwaamheid van een Roosevelt, die — toch altijd nog door een oceaan van het strijdtoneel gescheiden — zijn land en volk gebracht heeft tot het punt waarop

zij materieel en psychisch de strijd aankonden en, beter voorbereid dan een der Europese democratieën, ingingen. Er is werkelijk geen enkele grond het resultaat van de Europese politieke ervaring al te positief te waarderen; de hopeloze gang van zaken bij het Europees integratiestreven is, wat de daaraan en daarin verwerkte politieke wijsheid aangaat, treffend gecommenterd door Spaak.

Het is verleidelijk om de gebruikelijke grieven van de Europeaan tegenover de V.S. stuk voor stuk onder handen te nemen en op hun grondheid te onderzoeken. Maar toch is een andere vraag belangrijker. Want het zal wel nauwelijks toelichting behoeven, dat het bestaan van grieven en bezwaren met hun al of niet grondheid maar weinig te maken heeft. Op de bodem van al deze wrevel ligt immers dit besef: het vroeger glorieus, thans aan lager wal geraakte Europa moet zich, nolens volens, schikken naar de directie van het onhistorische Amerika, omdat het dit Amerika nu eenmaal door zijn rijkdommen en macht niet missen kan. En dit besef is nauwelijks een basis voor werkelijke samenwerking. Ik geloof, dat deze wrevel en gemelijkheid veel dieper zitten en veel meer invloed uitoefenen dan men veelal wel meent. Voor bewijs is deze mening natuurlijk niet vatbaar. Maar de symptomen en uitingen in deze richting zijn talrijk genoeg. Men kan ze regelmatig terugvinden in de culturele kolommen van vrijwel iedere krant — gelijk gezegd, niet altijd geheel ongegrond of onverklaarbaar, maar zelden gepaard aan de breedheid van begrip en zelfkennis die zulk soort critiek pas aanvaardbaar maakt. Een symptoom is ook het kennelijk genoegen, waarmee vele intellectuelen coquetteren met opvattingen zoals men die in de politiek-richtinggevend artikelen van een blad als bijv. de Groene Amsterdammer weerspiegeld vindt, welke bijna altijd de strekking hebben de kloof tussen Europa en de V.S. te verbreden, daarbij niet zelden appellerend aan de gevoelens en het onbehagen, hiervóór nader aangeduid.

Deze zuurheid van houding, die, niet door haar critiek zelf, maar door de kleinzielige en betweterige eenzijdigheid er van, elke allure mist, kan moeilijk nalaten repercussies op te roepen.

Wil men een voorbeeld? Dan is er hier een, en wel uit een hoek, die onverdacht is van communistische infectie of sympathieën. Zette prof. Goudriaan niet uiteen, dat het wereldpolitiek gebeuren pas begrijpelijk en logisch wordt, als men het vanuit Washington bekijkt: de V.S. ziet men zich dan omringen met een gordel verdedigingsbases, van Europa tot het Verré Oosten, hetgeen voor Amerika een zeer begrijpelijke en geoorloofde politiek moge zijn, maar met Europese belangen niet te maken heeft. De boosaardigheid van een voorstelling van zaken als deze wordt nog geaccentueerd door de juiste elementen die zij bevat. Slechts de hoofzaak wordt weggelaten: de in laatste instantie saamhorigheid der beide continenten. Nu kan men toegeven dat prof. Goudriaan de rol van op haar tenen getrapte prima ballerina op het lijf geschreven is en dat een van zijn ergernissen is de Nederlandse „Anglo-manie”; reden waarom hij dan ook waarschijnlijk het bij uitstek frisse Zuid-Afrika van Malan heeft opgezocht.

Gedurende de oorlog heeft op dikwijls slinkse wijze de Duitse propaganda het Amerikaanse wanbegrip voor Europese verhoudingen aan de kaak trachten te stellen. Van tijd tot tijd met succes, naar men mag geloven. Een bijzonder vruchtbare episode in dit opzicht was de politieke warwinkel in Noord-Afrika, na de

geallieerde invasie aldaar, een typische Europese warwinkel, overigens. Men herinnert zich: de landingen op 8 November 1942 werden geannonceerd als een in hoofdzaak Amerikaanse onderneming, omdat men meende dat de tegenstand van de Franse troepen tegen Britse landingspogingen veel groter zou zijn dan tegen Amerikaanse. De feiten werkten ontvullend.

Door de Fransen werd krachtig verzet geboden onder leiding van de in hoofdzaak pro-Vichy georiënteerde hogere militaire leiding. Admiraal Darlan, die door een toeval in Noord-Afrika vertoefde, trad in onderhandeling met het geallieerd — d.w.z. op dat moment in hoofdzaak Amerikaans — opperbevel en een regeling werd getroffen, waarbij de leidende plaats van Darlan werd erkend. Dit verloop van zaken bracht in Engeland en de Verenigde Staten, en ook in het bezette Europa, een geweldige schok en teleurstelling.

Zonder ons op dit ogenblik in deze affaire-zelf te verdiepen, kan toch wel worden geconstateerd, dat het gemak waarmede zelfs op een tijdstip als November 1942, toen een wending in de strijd na drie jaren tegenslag eindelijk aanleiding tot ontzaglijke opluchting en nieuwe hoop was, een kwestie als deze zich kon voordoen aan zeer velen als een Europees-Amerikaanse tegenstelling, veelzeggend en verontvullend is. En heeft niet zowel Duitsland als Japan de aanval op Amerika in December 1941 zonder risico geacht, omdat de Amerikaanse soldaat, naar het woord van Hitler, verwekelijkt en „volstrekt zonder idealen” was?

De westerse samenwerking is een surrogaat voor wereld-omvattende samenwerking. Men kan hopen dat de eerste een voorstadium is van de laatste. In elk geval is ze de enig mogelijke, in de bestaande situatie. Maar hoe men de wereld-omvattende samenwerking naderbij meent te kunnen brengen door de westerse halfslachtig of obstruerend uit te voeren is onbegrijpelijk. Dezelfden, die — terecht! — met brede blik in het Stalinisme zien „een sociaal-politiek systeem van de allergrootste historische en actuele betekenis, een systeem dat — met of zonder onze instemming — door honderden en honderden millioenen mensen in de wereld als de hefboom wordt beschouwd om de fantastische armoede en achterlijkheid waaronder zij leven, en de gigantische problemen, welke hen kwellen, op te heffen” (de Groene Amsterdammer 5 Januari 1952), jagen het door hen gewenste „Europese neutralisme” na, uit prikkelbaar verzet tegen het „bedenklijk streven” in Amerika „om West-Europa zijn wil op te leggen” en „om ambtenaren te dwingen tot het bewijs dat zij loyaal zijn”. En dat alles op een wijze, alsof in Nederland (bijv.) géén ambtenarenverbod al sinds vele, vele jaren inheems zou zijn (waarbij óók geen bewijslast op de Overheid drukt) en alsof de Russische neiging om Oost-Europa zijn wil op te leggen, waarvan we in Yougoslavië en Tsjechoslowakije zulke recente voorbeelden hebben gezien, alleen maar een staaltje van het zelfde gebrek bij de andere partij zou zijn. Om nog maar niet te gewagen van de positie van de Sowjet-ambtenaar. Als of het neutralisme als zedelijk-superieure houding, wanneer men het maar op grotere (naar verhouding overigens niet zo veel grotere) schaal bedrijft dan in 1939, weer even eerbiedwaardig is, als waarvoor de neutralen het destijds uitgaven. Neutralisme heet in Amerika isolationisme. Onder die naam heeft het in Europa altijd in bijzonder kwade reuk gestaan, en gegolden als een samen-

vatting van egoïsme en zelfgenoegzaamheid. In het euphemistisch jargon van de jaren voor 1940 heette neutraliteit „zelfstandigheidspolitiek”. Zo noemt de „Monde” het nu ook weer. Maar de zaak blijft er even lelijk door. Het is waarschijnlijk niet de bedoeling de U.S.A. te idealiseren, of zijn politiek als altruïstisch en onbaatzuchtig voor te stellen — iets waarvoor de politiek zo altruïstische Europeaan zich angstvallig pleegt te hoeden — al behoeft ook niet te worden verzwegen, dat de Lend-lease wet en het Marshallplan een mate van onbaatzuchtigheid inhielden, die in de internationale politiek nu niet zo heel veel pendanten heeft. Om een woord van Churchill te citeren, dat hij sprak over lend-lease: „the most unsordid act in the history of any nation”.

Europees neutralisme vindt zijn voedingsbodem niet alleen, maar in toch zeer belangrijke mate, in het dépit, de spleen, de wrevel om verloren aanzien der Europeanen. Vandaar dat deze wrevel zulk een ernstig verschijnsel is. Zij levert, samen met de Europese zelfgenoegzaamheid, de voedingsbodem voor een neutralisme, dat veel minder denkbeeldig is, dan het op dit ogenblik misschien schijnt en dat onder omstandigheden zowel voor progressief als voor conservatief kan doorgaan. Het appelleert aan een onafhankelijkheidszin, die het feit negeert, dat de noodzaak van gezamenlijke frontvorming nog niet onafhankelijkheid van oordeel behoeft in de weg te staan.

Hoe moeilijk het is, zich als Europeaan los te maken van zijn gestandaardiseerde beoordelingen — speciaal ten aanzien van Amerika, want tegenover de underdogs der volkerensamenleving is de progressieve Europeaan veel concilianter — drukt prof. Henry Steele Commager uit, zelf een groot vriend en kenner van Europa, als hij verzucht, dat het volstrekt niet zeker is, dat zij, die de V.S. persoonlijk bezochten de beste beoordelaars zijn: „Honderden boekdelen vol wartaal bewijzen dat persoonlijk bezoek geen garantie biedt voor begrip of een juist oordeel”.

Het is niet het belang van de V.S., het is ons gezamenlijk belang, ons te realiseren dat Europa in de achter ons liggende eeuwen de Oceaan is overgestoken en zich daar, in dat nieuwe werelddeel, op verblindende wijze heeft ontplooid, en dat dit nieuwe werelddeel bij Europa hoort. De Amerikaanse cultuur stamt uit de Europese en is daarmee nauw verbonden. Zij heeft zich, het is historisch een zeer verklaarbaar gebeuren, uiteraard het eerst op de materiële zijde van het bestaan moeten toeleggen en heeft daarin een volstrekt unieke prestatie volbracht. Het ideële vacuum — of, juister gezegd, het ideële tekort — dat zodoende ontstond, is sinds decennia bezig zich te vullen. Er bestaat geen Europese deugd of ondeugd, die men niet in enige vorm gemakkelijk herkenbaar en naar de omstandigheden aangepast in Amerika kan terugvinden. De beide werelddelen, die dichter bijeenliggen dan twee eeuwen geleden Nederland en Engeland, sterk overeenkomend in bevolking en in de wijze waarop zij het probleem enkeling-collectiviteit zoeken op te lossen, kunnen elkander niet missen. Maar — en het is goed zich dit voor ogen te stellen — allereerst kan Europa, en zeker West-Europa, Amerika niet missen. Het Europese dépit is misplaatst; het is psychologisch een bijzonder onfris verschijnsel; en het kan langs en dwars door de vriendschappelijke politiek der regeringen heen, als politieke brandstof gevaar opleveren. Ook in de eerste plaats voor Europa zelf.

ZESDE ALGEMENE VERGADERING

DER VERENIGDE NATIES

De zesde Algemene Vergadering der Verenigde Naties is achter de rug. Ik stel er prijs op voor de lezers van dit blad daar enkele opmerkingen over te maken. Ook omdat ik het gevoel heb, dat er in Nederland nog een grote onwetendheid bestaat omtrent al hetgeen zich daar afspeelt, hetgeen ook wel bijdraagt tot een onderschatting van de betekenis, die de Verenigde Naties ook in deze tijd nog hebben.

Na de vijfde Algemene Vergadering, die in September 1950 te New York begon, is de in Parijs gehouden zesde Algemene Vergadering ongetwijfeld in meerdere opzichten een teleurstelling geweest. De vijfde Algemene Vergadering begon enkele maanden na de uitbarsting van het conflict in Korea. Met de doortastendheid van een jonge natie hadden de Verenigde Staten besloten om gewapenderhand weerstand te bieden aan de agressie en voor het eerst in de geschiedenis besloten de Verenigde Naties om het beginsel van de collectieve veiligheid practisch in werking te stellen. Het scheen, dat de Verenigde Naties de verlamme crisis, mede een gevolg van het Russische misbruik van het vetorecht, te boven gingen komen. De uniting-for-peace-resolutie, bij de totstandkoming waarvan onze landgenoot Van Heuven Goedhart zich flink had geweerd, scheen een nieuwe periode voor de Verenigde Naties in te luiden.

Hieraan gemeten is de zesde Algemene Vergadering heel weinig verder gekomen. Het collective-measures-rapport, dat is opgesteld door een speciale commissie en dat de nadere uitwerking had moeten geven van de zo juist genoemde uniting-for-peace-resolutie, heeft maar weinige vorderingen gemaakt. Een van de werkelijke vraagstukken daarbij is dat van het gezag in de Verenigde Naties. Het Russische misbruik van het veto betekende, dat de Verenigde Naties ten aanzien van de grote politieke vraagstukken enkel nog konden functioneren, als de groten het eens waren, hetgeen het werkingsveld van de Verenigde Naties ten zeerste beperkte. Maar daar is het niet bij gebleven. Aanvankelijk leek het, dat de Verenigde Naties genoeg gezag hadden om zich tegenover de kleineren te doen gelden. Met de Indonesische kwestie erkende Nederland het gezag van de Internationaliteit, zo niet juridisch, dan toch in feite. Maar toen de Veiligheidsraad de Egyptische blokkade van het Suez-kanaal voor het Israëlische vervoer veroordeelde, trok Egypte zich daar niets van aan. Op het ogenblik aarzelt de Veiligheidsraad een uitspraak te doen in het Kashmir-geschil, omdat men weet, dat iedere uitspraak, die maar iets ten voordele van Pakistan zal luiden en waartoe

men nochtans objectief neigt, door India naast zich neergelegd zal worden. En in December hebben we Zuid-Afrika uit de vierde commissie zien weglopen, omdat zij het met een bepaalde uitspraak niet eens was, terwijl in de volledige vergadering Frankrijk met hetzelfde dreigde. Zodoende zijn we feitelijk in de situatie terecht gekomen, dat langzamerhand ieder land een uitspraak van de Verenigde Naties alleen nog maar aanvaardt, als het het met die uitspraak eens is. Dit zou practisch het einde van het bovennationale gezag der Verenigde Naties betekenen. In het gunstigste geval blijft er dan nog enkel een forum voor internationaal overleg over. Dat kan nog de moeite waard zijn, maar het blijft aanmerkelijk beneden de oorspronkelijke opzet. Dit is bepaald niet het gunstige klimaat om een practisch systeem van collectieve veiligheid uit te werken, omdat daarvoor het bestaan van althans enig bovennationaal gezag bijna onmisbaar is. En dat is dan ook mede de reden, dat het collective-measures-rapport zo mager is uitgevallen.

De wijze, waarop in de Verenigde Naties geschermd wordt met het beginsel der nationale souvereiniteit, is dikwijls op het ziekelijke af. Of we in Europa nu op een federalistisch standpunt of op een meer functionalistisch standpunt staan, men erkent algemeen, dat het beginsel van de onbeperkte nationale souvereiniteit door de loop der geschiedenis is achterhaald. Niet aldus in de Verenigde Naties. Het lijkt soms, alsof ieder land er zich voor schaamt het feit te erkennen, dat het inderdaad niet meer volstrekt soeverein is, omdat daarvoor de samenhang aller vraagstukken en de onderlinge afhankelijkheid der staten te groot is geworden. Daarbij vertonen de jonge staten de psychologisch begrijpelijke neiging om de kortelings verworven souvereiniteit te overspannen. Het geheel schept een sfeer, die onreëel aandoet. En de Russen laten natuurlijk geen gelegenheid voorbij gaan om een kaarsje op te steken op het altaar van de nationale souvereiniteit, omdat de ontwikkeling naar grotere bovennationale eenheden op politiek en economisch gebied, alsmede de groei van een werkelijk bovennationaal gezag, niet in hun straatje past, omdat zij in het door hen niet beheerste deel der wereld het hebben moeten van het oude Romeinse beginsel: verdeel en heers.

Dit alles versterkt niet de mogelijkheid om in de Verenigde Naties tot zakelijke resultaten te komen, Temeer niet, waar we op het ogenblik leven in een wereldpolitieke situatie, waarin, zoals de Figaro onlangs opmerkte, de vrede onmogelijk en de oorlog onwaarschijnlijk schijnt. Zolang deze situatie, feitelijk de situatie van de koude oorlog, voortduurt, zullen in de Verenigde Naties over en weer de propaganda-offensieven aanhouden en navenant de aanpak der werkelijke vraagstukken uitblijven. Ofschoon het niet zonder betekenis is, dat te midden van aanhoudende en telkens nieuwe internationale spanningen er ergens een plaats is in de wereld, waar een hoop geïrriteerdheid kan worden afgereageerd, terwijl er misschien ook iets schuilt in de gedachte, dat er althans niet geschoten wordt, zolang er nog gepraat wordt.

In deze situatie zijn de westelijke landen er ditmaal bepaald niet op uit geweest om de verhoudingen verder toe te spitsen. Vandaar dat de gedachte van de

„co-existence pacifique” door practisch alle westelijke landen met zoveel nadruk werd gesteld. Er is ongetwijfeld een interpretatie van deze gedachte mogelijk, die in de gegeven omstandigheden bepaalde perspectieven biedt. Maar er zijn van deze gedachte ook verderfelijke interpretaties mogelijk. München was ook een soort „co-existence pacifique”, evenals het niet-aanvalsverdrag tussen Ribbentrop en Molotow. Van dat alles hebben we in Europa de wrange vruchten geplukt. Maar buiten Europa heeft men deze lessen niet overal verstaan. Een aantal Arabische landen meent zich de luxe te kunnen permitteren uit politieke motieven de neutrale te kunnen spelen tussen Rusland en Amerika, sommige zijn daarbij zelfs van enige chantage niet afkerig. Een aantal andere landen meent werkelijk de vrede te dienen met geen partij te kiezen en voorstellen van beide zijden als gelijkwaardige grootheden tegen elkaar af te kunnen wegen. Dat alles is levensgevaarlijk, want als de vrijheid op het spel staat, is geen neutraliteit mogelijk. Halfzachtheid heeft tegenover dictatoren nog altijd een averechtse uitwerking gehad. In de koude oorlog, die het Westen niet heeft gewild, maar die ons door het Kremlin is opgedrongen, is er alleen een „co-existence pacifique” mogelijk, als men bereid is keihard te zeggen, waar het op staat. De Engelsen Selwyn Lloyd en Gladwyn Jebb hebben dit herhaaldelijk op uitstekende wijze gedaan.

De Verenigde Naties zijn van het begin af opgericht als een universele volkerenorganisatie. De vraag, of het toetredende land een werkelijke democratie is, speelt in beginsel geen rol. Men kan dit betreuren, maar men moet zich ook realiseren, dat de landen met een werkelijke democratie over de gehele wereld genomen, een minderheid vormen. Bij de Verenigde Naties ligt deze zaak dan ook fundamenteel anders dan bijvoorbeeld bij de Raad van Europa. Spanje kan men buiten de Raad van Europa houden, eenvoudig op grond van het statuut. Maar in de Verenigde Naties kan men ieder jaar Rusland een pleidooi horen houden ter verdediging van de communistische dictatuur en Argentinië van de dictatuur van Perón

Er kunnen omstandigheden komen, waarin de universaliteit van de V.N. niet meer is te handhaven. Maar dit zou bepaaldelijk een stap terug zijn. Het is goed om aan de universaliteit van de V.N. zo lang mogelijk vast te houden. En willen we dat, dan staan we op het ogenblik voor het reële feit, dat een vijftiental landen staat te dringen om in de V.N. te worden toegelaten, terwijl het onmogelijk is om dit te bereiken, vanwege de tegenstelling Oost-West. Onder die vijftien bevindt zich namelijk een aantal westerse landen, zoals Italië, Finland, Ierland, Libye, Ceylon, enz. Daarnaast een aantal Russische satellieten zoals Bulgarije, Roemenië, Buiten-Mongolië en dergelijke. Het tot nu toe door het Westen ingenomen standpunt is: we willen wel Italië, Finland e.d. toelaten, want dit zijn vrije, onafhankelijke staten, in de zin van het charter, maar niet de Russische satellieten, want die zijn dat niet. Het Russische standpunt is: allemaal of geen enkel. En op deze tegenstelling zit sinds jaar en dag de zaak vast.

Het westelijk standpunt laat zich heel best verdedigen. Maar toch nadert snel het ogenblik waarop het eenvoudig de keuze van het minste kwaad is om maar het hele stel tegelijk toe te laten. De Russische politiek maakt immers practisch

de toetreding van ieder nieuw lid onmogelijk en naarmate het aantal landen, dat vergeefs aan de deur van de V.N. staat te kloppen, toeneemt, komt de universaliteit van de V.N. meer in het gedrang. Bovendien is er onder de candidaatslanden een aantal, voor wie de toelating tot de V.N. van bijzondere betekenis is. Ik denk bijv. aan een land als Finland. Daartegenover staat natuurlijk het nadeel, dat het aantal Russische satellieten wordt verdubbeld. Maar dat is meer vervelend dan hinderlijk. Vier maal hetzelfde lesje te horen repeteren wordt al stom vervelend, acht maal lijkt niet meer om te harden. Maar als het op stemmen aankomt, maakt vier of acht niet zo heel veel verschil.

Wanneer het Westen aldus goed zou doen om ten deze een andere houding in overweging te nemen, dan is het een tweede vraag op welk tijdstip dit het beste zou kunnen geschieden. Er lijkt iets voor te zeggen hiermee te wachten tot het ogenblik, dat ook ineens Duitsland en Oostenrijk tot de V.N. kunnen worden toegelaten.

Deze zaak heeft nog een andere kant. Op het ogenblik is de situatie zo, dat van de zestig leden ruim een twintigtal gevormd wordt door het blok van Zuidamerikaanse staten. Door hun aantal neemt dit blok een onevenredige machtspositie in de V.N. in. Zij vergaderen samen en treden als eenheid op, vooral ook bij de kwesties van benoemingen. Te zamen met het Arabische blok, waarmee herhaaldelijk contact wordt gezocht, hebben ze, bij de huidige Russisch-Amerikaanse tegenstelling, een stemmeerderheid in de Assemblée. Dit vormt een situatie, die buiten iedere redelijke verhouding staat en die daarom voor de V.N. een ernstig gevaar betekent. De uitbreiding echter van het aantal leden van 60 tot 75 zou met één slag een geheel andere situatie scheppen. Wellicht is aan deze zijde van het vraagstuk tot nu toe te weinig aandacht besteed.

Dit wat de nieuwe leden betreft.

Wat de oude leden betreft, is de verleiding groot om deze stuk voor stuk de revue te laten passeren. Er zou iets te zeggen zijn over de bijna Nederlandse gematigdheid bij de Indonesische delegatie, over de opvallende intelligentie bij de delegatie van Israël, over de geborneerdheid van het Zweedse neutralisme, enz. Maar op deze weg wil ik me niet begeven. Slechts enkele opmerkingen.

Wat direct opvalt is het verschil van niveau tussen de Russische delegatie en die van de Russische satellieten. Men moge het met de Russen oneens zijn, maar het zijn geen domme jongens. De delegaties echter van de satellietstaten hebben een ander niveau. Men zou de indruk kunnen krijgen, dat er wel een heel groot verschil in intelligentie-peil tussen de West- en Oosteuropese landen moet zijn. Maar als men dan de delegatie van Joegoslavië ziet, dat toch ook een Oost-europees land is, dan valt het op, dat deze zich beweegt op een niveau, dat niet lager ligt dan het Westeuropese. Ander voorbeeld: in het debat over de Duitse eenheid was op Chaillot iedereen er getuige van, hoe de burgemeester van Oost-Berlijn, Ebert, bij zijn collega van West-Berlijn, Reuter, niet in de schaduw kon staan. Zo is het over de gehele linie. De enig mogelijke conclusie daaruit is deze, dat in de satellietstaten de hele intelligentsia planmatig wordt uitgerangeerd, en dat het criterium voor een V.N.-delegatie van deze landen niet

is gelegen in de bekwaamheden, maar in de vraag, of ze door dik en dun achter Moskou aanlopen en met enig talent een voorgezongen liedje kunnen nazingen.

Evenmin een verheffende indruk maakte dit jaar het Arabische blok. Er zijn in deze Arabische wereld enkele uitstekende figuren, die ver boven de hele rest uitsteken, zoals de afgevaardigde van Libanon, Malik, niet te verwarren met de Rus Malik, die de vertegenwoordiger van de Sowjet-Unie in de Veiligheidsraad is. Maar het geheel is zwak. Feodale potentatjes, die in eigen land geen orde op zaken kunnen stellen en de meest achterlijke toestanden laten voortbestaan, trekken in de V.N. een gewichtig gezicht over allerlei vraagstukken van de wereldpolitiek, zonder daartoe de nodige bekwaamheid en zelfs het nodige verantwoordelijkheidsbesef te bezitten. Voor de toekomst zal veel afhangen van de vraag, welk land in deze Mohammedaanse wereld de leiding zal krijgen. Op Chaillot kreeg men de indruk dat er ten deze een wedijver bestaat tussen Pakistan en Egypte. Ik geloof, dat er voor de Mohammedaanse wereld zelf en voor het Westen Pakistan de beste keuze zou zijn. De delegatie van Pakistan maakt steeds een degelijke indruk, ook al is men het met haar standpunt wel eens oneens en in de V.N. heeft zij ongetwijfeld een groter prestige dan welk ander Islamietisch land ook.

Maar het wordt tijd van dit punt af te stappen. Als we dan echter nog even de hand in eigen boezem mogen steken, dan geloof ik, dat het voor de delegaties der Europese landen bijzondere aandacht verdient, dat het ambtelijke element daarin niet al te zeer gaat overheersen. Ik zeg dit niet vanuit een of andere anti-thetische instelling. Maar de ambtelijke sfeer is een andere dan de parlementaire sfeer. Beide zullen wel hun verdienste en hun tekortkomingen hebben. Maar een evenwichtig samenspel van beide factoren kan, geloof ik aan het werk van de delegatie als geheel slechts ten goede komen. In menig Europees land wordt dit nog onvoldoende beseft en zelfs lijkt het, dat de betekenis van het parlementaire element hier en daar de laatste jaren afnemende is.

Een van de grote vraagstukken in de Verenigde Naties is het koloniale vraagstuk, dat telkenjare uitvoerig ter sprake komt, met name in de vierde commissie.

Wanneer men van dichtbij deze discussies volgt, dan kan men zich wel eens zorgen maken over de mate, waarin daarbij irrationele factoren en sentiments-overwegingen een rol spelen. De beherende landen hebben altijd en per se ongelijk, de koloniale landen hebben altijd en per se gelijk, dat is zo het gevoel, waarmee een groot aantal landen in de V.N. tegenover deze zaak staat.

De reactie van de beherende mogendheden daarop is niet steeds even gelukkig. Een soms begrijpelijke geïrriteerdheid leidt vaak tot een verschansing achter formele en juridische argumenten, waarmee men de eigen positie bepaald niet altijd sterker maakt. Toen de Indonesische kwestie voor het eerst in de Veiligheidsraad kwam, heeft Nederland aanvankelijk — Prof. Gerretson doet het nog — het standpunt ingenomen, dat dit een binnenlandse aangelegenheid was, waarmee de Veiligheidsraad niets te maken had. Dit is een stelling, die zich formeel-juridisch best verdedigen laat, alleen, men komt er geen stap verder mee. Bij alle grote historische processen gaat het in de eerste plaats om de zaak zelf en zelden zal

het gebeuren, dat een dergelijk proces zich voltrekt op een wijze, waartegen, met name formeel-juridisch, niets tegen in te brengen valt. Het proces, waar het hier om gaat, is het ontvoogdingsproces der koloniale volken. De tijd van het negentiende-eeuwse kolonialisme neigt ten einde. Het kan nog twintig, dertig jaar duren, maar voordat deze eeuw voorbij is, zijn er geen koloniale volken meer, in de traditionele zin des woords (het Russische kolonialisme is een geheel nieuw vraagstuk, zij het niet minder ernstig en urgent). Sinds 1945 is al een kwart van de gehele wereldbevolking tot politieke zelfstandigheid gekomen en dit proces gaat in snel tempo verder. De zwakte van het Westen is, dat het tegenover deze ontwikkeling zakelijk niet een positief en eensgezind standpunt kan opbrengen en dat met alle juridische spitsvondigheden de zaak ons steeds verder uit de hand loopt.

Nederland heeft met dit vraagstuk direct te maken door Nieuw-Guinea en de West. De kwestie-Nieuw-Guinea is dit jaar in de V.N. niet aan de orde geweest, mede omdat de Indonesiërs er niet veel voor voelden op een ogenblik, waarop in Den Haag nog officiële besprekingen gaande waren; de zaak van Suriname en de Antillen komt de volgende zitting waarschijnlijk opnieuw aan de orde. Het kan dus zo lopen, dat op de volgende zitting Nederland op twee punten partij in het geding staat. Een plezierige situatie is dat allerminst. We moeten ons daar tijdig rekenschap van geven en het is te hopen, dat men daarbij ditmaal niet zal trachten politieke kwesties tot enkel juridische kwesties te herleiden, want daarmee komen we bepaald niet sterker te staan. Nog veel minder met het dogmatisme van de Gerretsons en de Welters, die het internationale aspect van deze vraagstukken eenvoudig trachten te verdonkeremen.

Maar Nederland heeft op nog een geheel andere wijze met dit vraagstuk te maken. Naarmate immers de Europese integratie voortschrijdt, komt de Nederlandse politiek in sterker contact, in sterkere afhankelijkheid, te staan van de politiek van andere Europese landen, bijv. van België, Frankrijk en Engeland. Als Frankrijk bijvoorbeeld minder aan de Europese Verdedigingsgemeenschap bijdraagt vanwege de strijd in Indo-China, dan kan dit onder omstandigheden betekenen, dat de andere Europese landen meer moeten bijdragen, m.a.w. de gevolgen krijgen te dragen van een stuk Franse politiek. Ik discussieer hier niet over de vraag, of die Franse politiek al dan niet juist was en is. Maar wel meen ik, dat het bij geen enkele integratie mogelijk zal zijn, dat de partners de gevolgen zouden moeten dragen van een stuk politiek, door één van hen gevoerd, terwijl deze politiek zich aan ieder gemeenschappelijk beraad zou onttrekken. Niet de organisatorische vormgeving is het knellende punt op de weg naar Europa's eenheid, maar een ontstellend tekort aan een gemeenschappelijke en gelijk gerichte politiek. Op allerlei punten. En het koloniale vraagstuk is daar een van de belangrijkste van.

Het is natuurlijk volkomen waar, dat in de koloniale wereld het nationalisme soms dusdanige excessieve vormen aanneemt, dat dit allesbehalve in het voordeel der betrokken landen zelf is en, onder omstandigheden, ook een gevaar kan betekenen voor de posities der vrije wereld. Wat Mossadeq in Perzië, en Egypte met het Suez-kanaal te zien hebben gegeven was bepaald een slecht soort politiek.

Egypte kan de kwestie van het Suez-kanaal evenmin als een uitsluitende binnenlandse aangelegenheid beschouwen als Nederland de Indonesische kwestie. In deze tijd moeten de belangen van de Internationaliteit nu eenmaal zwaarder wegen dan de nationale belangen. Maar deze erkenning zal aan de landen, die nog de puberteitsjaren van de nationale gedachte doormaken, wel iets zwaarder vallen dan aan de landen, die de strijd voor de vrijheid al enige eeuwen achter de rug hebben.

Maar één ding is duidelijk: een politiek, die enkel is gericht op de verdediging van gevestigde belangen, is de minst geschikte om de werkelijk internationale belangen veilig te stellen. Toen in Parijs Eden de indruk wekte de gevestigde orde te verdedigen met het beginsel van de *pacta sunt servanda*, toen reageerde Zafrullah Khan daarop onmiddellijk: verdragen, die berusten op een immorele grondslag, zijn niet bindend. Naar aanleiding daarvan kunnen we verzeilen in een lange theoretische discussie. Maar ons houdende aan de feiten, is het, geloof ik, voor ieder zinnig mens duidelijk, dat bijvoorbeeld de Franse politiek in Marokko en Tunis juist niet erg geëigend is om de belangen der Atlantische gemeenschap in dit deel van de wereld te waarborgen. Zelfs op het ogenblik is bijvoorbeeld het Tunesische nationalisme van Bourguiba bepaald nog niet anti-Westers. Wat Tunis op het ogenblik vraagt, is niet veel meer dan interne autonomie. Een dergelijke eis is bijzonder gematigd, als we zien, dat een land als Libye, dat in ontwikkeling bij landen als Algiers, Tunis en Marokko ver ten achter staat, onder auspiciën van de V.N. volledige zelfstandigheid heeft gekregen. Dat het meer achterlijke Libye tot zelfstandigheid zou kunnen komen, omdat het een kolonie van Italië was, dat in de laatste oorlog tot de verliezende partij behoorde, terwijl de meer ontwikkelde omringende landen niet tot meer zelfstandigheid zouden kunnen komen, omdat zij een kolonie van Frankrijk vormen (of mooier: delen der Franse Unie), dat in de laatste oorlog tot de winnende partij behoorde, dat is een constructie die in de Afrikaanse wereld natuurlijk niet te verkroppen is.

We hebben het voor een belangrijk deel in eigen hand, of het gerechtvaardigde verlangen der koloniale volken naar vrijheid en zelfstandigheid zich al dan niet zal ontwikkelen tot een overspannen anti-Westers nationalisme. Daarbij is in belangrijke mate beslissend, aan welke kant van de historische ontwikkeling we staan. Een ernstig beraad. daarover zou Nederland misschien de gelegenheid geven ten deze in de V.N. een positieve taak te vervullen.

Wanneer we nu de jongste Algemene Vergadering der Verenigde Naties als geheel overzien, dan is er misschien toch nog een klein batig saldo.

We mogen er daarbij in de eerste plaats op wijzen, dat, althans in het eerste gedeelte van de zitting, de westelijke landen het initiatief niet geheel aan de Russen hebben overgelaten. Punten als de ontwapeningsvoorstellen, de instelling van een commissie voor Duitsland, de klacht van Joegoslavië, het zijn alle drie punten, waarmee de Russen bepaaldelijk geen eer hebben ingelegd, ook geen succes. Met name niet bij de Duitse kwestie. Toen Grotewohl het vorige jaar het vraagstuk van de Duitse eenheid aan de orde stelde, heeft dit, in verband met het aanwezige politiek-psychologische klimaat in Duitsland, grote beroering gewekt.

De situatie werd vrij moeilijk, omdat een groot deel van de Duitsers het herstel van de Duitse eenheid ongetwijfeld van groter en meer actueel belang achten dan de inschakeling van Duitsland in de vrije wereld van het Westen. De westelijke grote Drie hebben toen in Parijs het tegenvoorstel gedaan: we zijn bereid om een V.N.-commissie de mogelijkheid tot vrije en democratische verkiezingen in geheel Duitsland te laten onderzoeken. Toen kwam de Russische aap uit de mouw: de Russen waren er tegen. Het was een voorstel, waartegen redelijkerwijs niets viel in te brengen, maar dat is voor de Russen geen maatstaf. Ze zagen een echec in het vooruitzicht. En duidelijk bleek, dat ze deze zaak hadden geëntameerd, niet omdat ze zich zulke ernstige zorgen maken over de zaak van de Duitse eenheid, maar omdat ze er een middel in zagen de inschakeling van Duitsland in de westerse wereld te verhinderen, althans te vertragen. Het verloop van deze zaak in Parijs zal er ook wel de oorzaak van zijn, dat ze op het ogenblik het vraagstuk van de Duitse eenheid naar de achtergrond hebben geschoven, en nu op het vraagstuk van het Duitse vredesverdrag aan het tamboeren zijn. Tussen haakjes mag nog wel vermeld worden, dat de zaak van deze commissie van Nederlandse zijde door mr C. Patijn op uitstekende wijze behandeld is. Telkens blijkt weer, dat, wanneer het over de Duitse kwestie gaat, Nederland niet alleen de materie het beste beheerst, maar de zaak ook weet te behandelen in die zakelijke en bovenpartijdige sfeer, waar zelfs grotere landen nog wel het een en ander van kunnen leren.

De onafhankelijkheidsverklaring van Libye, de beëindiging van het vraagstuk Eritrea, de discussies over de situatie in het Verre Oosten met de zeer duidelijke waarschuwing van de westelijke grote Drie aan China tegen iedere uitbreiding van de politiek van agressie, de 250 miljoen dollar tot oplossing van het vraagstuk der Arabische vluchtelingen, de mogelijkheid voor Van Heuven Goedhart zijn vluchtelingenwerk voort te zetten, het behoort allemaal eveneens tot de positieve resultaten van deze zesde Algemene Vergadering. Ook nog sommige punten uit het werk van de tweede commissie, in verband met het vraagstuk van de hulp aan de minder ontwikkelde gebieden, doch daarop hoop ik binnen afzienbare tijd in dit blad afzonderlijk terug te komen.

Veel van het positieve werk der Verenigde Naties speelt zich af binnen het werkveld der gespecialiseerde organen. De betekenis daarvan moet men niet onderschatten. Vaak is het zo, dat de Verenigde Naties het enige kader vormt, waar binnen dit werk kan geschieden en dat een toenemend aantal landen het belang van dit werk begrijpt en steunt, is misschien ook een goede stimulans om de Verenigde Naties in stand te houden. De grote politieke vraagstukken zijn ditmaal weinig dichterbij een oplossing gekomen. Maar toen Wysjinski in Parijs de trein terug nam naar Moskou, toen zei hij tot de aanwezige journalisten, dat het „agressieve Engels-Amerikaanse” blok zijn positie versterkt had. Of de wereldvrede er meer mee gediend zou zijn geweest, als Rusland zijn positie versterkt had, is een vraag, die ik gaarne aan de lezer overlaat. Het antwoord op die vraag bepaalt echter in belangrijke mate mede het oordeel over deze zesde Algemene Vergadering der Verenigde Naties.

SUEZ, HET MIDDEN-OOSTEN EN HET PENTAGON

De strijd om Suez is uiteraard van belang voor Engeland, voor Egypte en voor het wat mysterieuze gebied, dat de Soedan heet. Dit gebied heeft kennelijk zekere aanspraken op een eigen lotsbeschikking, die echter pas na lange tijd op democratische wijze zullen kunnen worden verwezenlijkt. Voor het ogenblik is het een pion in het spel van de Engelsen of van de Egyptenaren, die onderscheidenlijk betogen, dat zij de Soedanezen tegen het Egyptisché of Engelse imperialisme in bescherming willen nemen en hen aan het broederhart willen drukken. Het is uiteraard niet de kern van de kwestie en het is ook geenszins onwaarschijnlijk, dat nu de eerste felle uitbarstingen zijn bedaald men juist op dit punt naar een compromis zal sterven.

Toen de onrust in Egypte zich tegen de kennelijke belangen van het land zelf keerde, hebben de Koning en enkele mensen uit zijn omgeving ingegrepen en een kabinet aan de macht gebracht, dat men in de Westerse zin van het woord misschien niet „goed” zou kunnen noemen, maar dat toch de rust herstelde en de deur voor onderhandelingen met het Westen niet met geweld sloot. Hoewel de principiële standpunten over de kernkwestie van het Suezkanaal logisch nog steeds onverzoenlijk tegenover elkaar staan, is er dus althans enige hoop gebleven, dat men elkaar op dit punt eens zal vinden.

In verband met de Engelse bezetting van de Suezkanaalzone, die in de visie van de nationalistes alleen kan worden beschouwd als een rechtstreekse voortzetting van de vroegere opperheerschappij over geheel Egypte, is Engeland de eerstbetrokken mogendheid. Het heeft in de kanaalzone een grote troepenmacht verzameld, groter waarschijnlijk dan nodig was om deze te beschermen tegen het grotendeels ongewapende Egypte; de gedachte aan operaties in andere delen van het Midden-Oosten, indien ook daar de hel zou losbreken, zal waarschijnlijk niet verre zijn geweest. Perzië was een te geduchte les en deze ganse streek is een te delicaat gebied in de machtsstrijd tussen de Sowjets en de vrije wereld om het einde van een volgende koloniale of semi-koloniale verhouding en het omhoogkoken van gemeenlijk nog verhitter en onverantwoordelijker nationalismen met een schouderophalen als feit te aanvaarden. Een tweede Abadan kon Engeland zich om redenen van macht en aanzien niet veroorloven.

Maar er zijn belangen van de Westelijke wereld in wijdere zin bij betrokken en daarmee wordt niet alleen bedoeld de juridische scheepvaartvrijheid op grond van het Suezkanaalverdrag. Juist als bij Perzië heeft ook Amerika in Egypte zekere

algemene strategische belangen. Opmerkelijk was bij de verdere ontwikkeling van de Perzische kwestie, dat de Amerikanen zijn voortgegaan met wapenleveranties aan Perzië, ook toen de politieke situatie in het land er voor de Westerse mogendheden in het algemeen weinig gunstig uitzag en de indruk maakte, dat, indien al een complete overgang naar een satelliet-diplomatie niet waarschijnlijk was, de mogelijkheid daarvan in ieder geval als politiek chantagemiddel zou kunnen worden gebruikt.

Ook in Egypte zijn de Amerikanen geïnteresseerd in verband met wat men — in de zoveelste term-op-papier — het Midden-Oosten-Commando noemt. Naarmate de actieve Amerikaanse belangstelling voor overzeese gebieden de laatste jaren zich heeft ontwikkeld, heeft er zich een duidelijke verschuiving voltrokken van belangstelling in hun economisch herstel naar belangstelling in hun militaire kracht tegenover een mogelijk offensief van de Sowjet-Unie. Daarmede heeft zich tevens een verschuiving voltrokken van het ene geografische gebied naar het andere, welke een zekere innerlijke logica bezit, hoe onaangenaam zij voor sommige landen ook moge zijn. De economische hulp aan het buitenland stuitte steeds op de paradox, dat de grootste bedragen aan dollarhulp juist weggingen aan de landen, voor welke men politiek weinig sympathie heeft, omdat zij open lijken te liggen voor het communistische gevaar en welker economische toestand slecht is, omdat regering of volk er geen of weinig pogingen hebben ondernomen om orde op zaken te stellen. Men heeft in de Verenigde Staten bepaald meer sympathie voor het economische liberalisme van België en voor de inwendige politiek van Pakistan, waar het communistische gevaar nauwelijks bestaat, dan voor rommelige oorden als Frankrijk en Italië. Maar de logica van de eenmaal ingeslagen politiek dwong de Amerikanen hun hulp aan te wenden niet op de beste leerlingen uit de klas maar op degenen die gevaar vertonen voor zittenblijven. In de strijd, welke alle landen van de vrije wereld tegen de huidige bedreiging voeren, dienen juist de zwakste broeders het krachtigst te worden gesteund.

Het acute karakter van de militaire dreiging heeft het accent ook van het economische naar het militaire verschoven, met alle daaraan verbonden gevaren voor de inwendige economische stabiliteit van de betrokken gebieden. Zeker waar het een koude oorlog van jarenlange duur kan betreffen, hebben deze de neiging om het inwendige sociale front niet al te zeer te verzwakken bij de vergroting van de militaire krachtsinspanning. De redelijkheid van dit standpunt wordt door verantwoordelijke mensen in Washington wel ingezien, maar de druk van openbare mening en Congres is zo sterk, dat men daaraan alleen in achterhoede-gevechten weerstand kan bieden. De autoriteiten, die met Europa's gevoeligheid ten aanzien van het sociale front geheel of voor een groot deel instemmen, trachten het gewenste effect tot op zekere hoogte te bereiken bijv. door aankopen van militaire goederen in niet-dollargebieden, doch dit blijft uiteraard een onvolkomen hulpmiddel.

Naast deze verschuiving van het economische naar het militaire staat echter een tweede binnen de militaire sfeer. Daar verschuift namelijk het zwaartepunt steeds duidelijker van West-Europa naar het Midden-Oosten. Wat is daarvan de oorzaak?

Ondanks geregeld herhaalde fraaie verzekeringen over de verdedigingskracht, welke de thans aanwezige Westelijke strijdkrachten bij een mogelijke Russische aanval in de naaste toekomst in West-Europa zouden kunnen ontplooien, is de werkelijkheid deze, dat men met de thans aanwezige oorlogsuitrusting noch te land noch in de lucht tegen de tegenstander zal zijn opgewassen.

Deze pessimistische conclusie betekent natuurlijk niet, dat de vrije wereld als de oorlog eens zou uitbreken die ten slotte zou verliezen; ik ben van het tegendeel overtuigd op grond van een aantal overwegingen, waarvan het grote economische potentieel van het Westen een van de voornaamste is. Maar het kan, wanneer een gewapend conflict op korte termijn zou uitbreken (wat allerminst uitgesloten is), betekenen dat die overwinning van het Westen voor de landen van het vasteland van Europa die „bevrijding van lijken” zal zijn, waarvan Gerbrandy reeds in de tweede wereldoorlog sprak. Dat is voor ons, die nu toevallig in deze gebieden wonen, geen aangenaam feit, maar het betekent in het licht van een grotere strategie bezien tevens, dat de Amerikaanse militairen naar andere steunpunten en te steunen gebieden moeten uitzien, als zij willen verhoeden dat een mogelijke derde wereldoorlog even lang zou duren als de tweede en eveneens met een bloedige en moeilijke landing in Normandië zou moeten worden bevochten.

De toelating van Griekenland en Turkije tot de Noord-Atlantische Gemeenschap is een teken aan de wand, een teken van het verschuiven van de strategische belangstelling van het Pentagon in de richting van gebieden van waaruit men, wanneer een oorlog mocht uitbreken, rechtstreekse actie (en op dat ogenblik dus o f f e n s i e v e actie) tegen de voornaamste punten van het Sowjetgebied kan voeren. Sinds het begin van 1947 heeft de Truman-doctrine Griekenland en Turkije gevrijwaard voor de Russische penetratie, die Griekenland al ondermijnde en Turkije bedreigde. Het gevolg daarvan is geweest, dat Griekenland thans (overigens mede door de afval van Tito van de Komintern) vrij is van communistische bendenactie en dat Turkije inmiddels alweer bijna vijf jaar lang is uitgerust en getraind door de Amerikanen. Men kan met recht glimlachen over de naïeveteit, waarmede Amerikaanse congresleden, die een halve dag in Turkije hebben doorgebracht, tot de conclusie komen, dat het land een betrouwbare bondgenoot is. Het feit op zich zelf is echter juist, zowel door de uitgesproken anti-Russische gezindheid der Turken als door het feit, dat zij 20 à 25 goed uitgeruste en goedgetrainde divisies in het veld kunnen brengen — wat meer is dan op het ogenblik een van de andere bondgenoten van de Verenigde Staten presteert.

Er komt hier voor de Amerikanen, die met zeer hoge bedragen aan hulp aan het buitenland te rekenen hebben, waarschijnlijk nog een factor bij, namelijk dat de uitrusting van een Turkse divisie in verband met de lagere eisen, welke de Turk aan zijn comfort, geestelijke verzorging enz. stelt, slechts een gedeelte bedraagt van de volledige uitrustingskosten van een Amerikaanse divisie (naar verluidt slechts een tiende gedeelte daarvan).

Wij doen er goed aan ons in West-Europa niet blind te staren op de verzekeringen van bevoegde zijde over de bekwaamheid van West-Europa om zich zelf te verdedigen (een vermogen, dat gedurende een reeks van jaren nog niet zal bestaan) of op een veronderstelde bereidheid om binnen het kader van een strategie, die

wereldstrategie is of belooft te zijn, nu juist op deze hoek van de wereld een wanhopige verdediging van grondgebied te leveren, dat naar de thans mogelijke schatting van de oorlogskansen in een uiterst bedreigde positie verkeert. De meest bevoegde autoriteiten hebben, als wij hun verklaringen goed lezen, nooit méér gezegd, dan dat een zo groot stuk van West-Europa verdedigd zal worden *als mogelijk zal zijn*. Het simpele feit bestaat, dat voor het huidige moment betrekkelijk weinig mogelijk is. Tot voor kort nam men algemeen aan, dat het in de bedoeling van de Amerikanen lag om bij een vijandelijke aanval op West-Europa in ieder geval Engeland te behouden als een soort van achter het Kanaal gelegen bruggehoofd in Europa. Maar sprak niet onlangs de „New York Times” er van, dat het onjuist zou zijn om te menen, dat de Britse eilanden voor de Verenigde Staten volstrekt onmisbaar zouden zijn? De grote lijn van de Amerikaanse luchtbases loopt door Marokko en Libye naar Saoedie-Arabië. Wat ten Noorden van die lijn ligt, is niet een gebied, dat zonder slag of stoot dient te worden losgelaten, het vormt echter wel een reeks van landen, welker verdediging pas in de komende jaren geleidelijk werkelijkheid zal worden en die als de tekenen niet bedriegen in het stelsel van een actieve verdediging ook slechts geleidelijk kunnen worden ingeschakeld. De prioriteit wordt daarbij bepaald zowel door hun geografisch-politieke ligging als door de strijdkrachten, die ter plaatse aanwezig zijn.

Als zo vaak bij de beschouwing van dit soort problemen, leiden opmerkingen over „een” gebied of „een” afzonderlijk strijdpunt als vanzelf naar het algemene kader, binnen welk al deze dingen hun geordende plaats dienen te krijgen. De bedoeling van dit artikel was slechts om aan te tonen, dat West-Europa niet of niet meer die prioriteit heeft in het Amerikaanse verdedigingsstelsel, welke men daaraan bij ons zo gaarne toekent; en dat het Midden-Oosten, met name Turkije een dienovereenkomstig grotere aandacht heeft gekregen, juist wegens de twee zoëven genoemde factoren. Turkije beschikt over strijdkrachten, die hoe men er ook over mag denken in ieder geval indrukwekkender zijn dan die door de Europese leden van het Noord-Atlantische Verdrag tot dusverre in West-Europa op de been zijn gebracht; het is tevens een van de weinige gebieden vanwaar — als wij even afzien van de mogelijkheid om het hart van het Sowjet-gebied van vliegtuigmoederschepen af te bombarderen — direct stoten op dat hartgebied mogelijk zijn. Turkije als operatiebasis is dus van groot belang om in een oorlog, die van de andere zijde zou worden begonnen, op zo kort mogelijke termijn het initiatief aan het Westen te hergeven, zodat dit een beslissende overwinning kan behalen. Onze hoop gaat nog iets verder. Wij hopen, dat de kracht van deze operatiebasis er toe zal bijdragen om de aantrekkelijkheid van een gewapend conflict voor de andere zijde te verminderen.

Er ligt in deze ontwikkeling ook een waarschuwing en een aansporing voor de Nederlandse autoriteiten. Het is duidelijk, dat onze geografische positie vast ligt en niet of weinig voor beïnvloeding vatbaar is. Onze eigen krachtsinspanning op defensiegebied is dat echter wel. Hoewel de verdediging van Nederland geen zaak kan zijn van Nederland alleen en slechts in geallieerd verband enige kans van

slagen heeft, hangt veel van dat welslagen af van de bijdrage, welke wij uit onze eigen krachten aan de geallieerde militaire inspanning kunnen geven.

Een andere zaak, waartegenover de Nederlandse autoriteiten zeker niet passief dienen te blijven, is die van de vaststelling van het algemene strategische beleid. De hierboven beschreven ontwikkeling mag tot op zekere hoogte in de logica der dingen liggen, onafwijsbaar of onafwendbaar is zij niet. Bij de toelating van Griekenland en Turkije tot het Noord-Atlantisch Verdrag is wel de vrees uitgesproken, dat de Amerikaanse steun aan deze landen een nog verdere beperking zou opleveren van de militaire steun aan Westeuropese landen zoals Nederland. Elegant is dit bezwaar niet, maar een zekere grond van feitelijke juistheid kan men er helaas niet aan ontzeggen. De Amerikaanse senator Henry Cabot Lodge Jr heeft de militaire leveranties aan Westeuropese landen geschat op een vijfde van wat Amerikaanse autoriteiten beloofd hadden. Als ik juist ben ingelicht, is dit cijfer nog geflatteerd. Er zijn tal van factoren, die dit kunnen hebben beïnvloed: de slechte organisatie van de Amerikaanse militaire productie en de kennelijke vrees om daarbij het gebruik voor civiele doeleinden aan te tasten; de oorlog in Korea en de afspraken met steeds nieuwe prospectieve bondgenoten, waarbij de benodigdheden voor de befaamde twaalf Duitse divisies, die er gaan komen, in de geest van de Amerikaanse militairen wel eens zwaarder zouden kunnen wegen dan men zich te onzent realiseert; voorts zou er in het Pentagon een begrijpelijke, maar voor West-Europa niet aanvaardbare terughouding kunnen bestaan om grote militaire voorraden aan te leggen in landen, die nog onvoldoende strijdkrachten hebben, zodat in geval van een oorlog op korte termijn de voorraden in handen van de vijand zouden vallen.

Al deze dingen hebben een zekere feitelijke logica in zich. Geen van alle zijn zij een reden om er ons bij neer te leggen als de Amerikanen Nederland (en andere Westeuropese landen) slechts een vijfde of nog minder leveren van wat zij uitdrukkelijk hebben beloofd. Evenmin is er reden om te berusten in een strategie, die een ontbloting van het Nederlandse grondgebied zou betekenen. In een tijd, waarin een geallieerde oorlogvoering van mobiele aard de eerste eis is, is het onredelijk om te veronderstellen, dat N.A.T.O. elke vierkante meter van Nederlands grondgebied tot de laatste druppel bloed zal verdedigen. Maar het zou interessant zijn om te weten of er bij de grote militaire inspanning welke Nederland zich thans getroost een garantie bestaat, dat Nederlands grondgebied verdedigd zal worden bij de eerste aanvallen, die mogelijkerwijze zouden komen en zo ja, welke delen van Nederland dat betreft. Men kan geen openlegging van geheime operatieplannen vragen, maar men voelt zich bij het beschouwen van de huidige situatie wel eens gedrongen tot de opmerking, welke Winston Churchill ten aanzien van Engeland maakte, dat tegenover de grote militaire inspanning, die Engeland zich getroost, ook zekere garanties van Amerikaanse zijde zouden moeten staan. In de opmerking steekt een onmiskenbare eenzijdigheid, en ondankbaarheid tegenover de Amerikanen, wier militaire kracht de paraplu ook boven onze vrijheid is. Het lijkt echter redelijk om indien enigszins mogelijk de verdediging van die vrijheid ook in de verdediging van op zijn minst een deel van Nederlands grondgebied te zien.

„EN TOCH”...

EEN GOED BOEK!

Het is nu bijna vier decennia — om precies te zijn, 39 jaren — geleden, dat ik in een van de bovenzaaltjes van het Amsterdamse vergadergebouw D'Geelvinck Sam de Wolffs cursus over „de geschiedenis zoals zij niet op de scholen geleerd wordt” volgde.

De spreker begon met ons duidelijk te maken, dat geschiedenis niet in de eerste plaats was het leren van jaartallen, het opdreunen van de grafelijke huizen, het vermelden van veldslagen en het kennen van de geboorte- en sterfdata van koningen en keizers. Hij vertelde ons iets van de politieke structuur en de economische onderbouw der samenleving, van de ontwikkeling van het kapitalisme en van de wordingshistorie der socialistische beweging en „dat de veranderingen in het denken en in de idealen der mensen parallel lopen met de veranderingen in het economische milieu en slechts daaruit wetenschappelijk kunnen worden verklaard.”

Deze laatste, tussen aanhalingstekens geplaatste woorden put ik niet uit mijn — overigens vrij nauwkeurige — herinnering aan de cursussen van de jaren 1912—'13, maar zijn een woordelijk citaat uit de inleiding tot het boek, dat Sam de Wolff dezer dagen het licht deed zien*).

Het is mogelijk, zelfs zeer aannemelijk, dat de Sam de Wolff van nu, niet meer in alle opzichten de Sam de Wolff is, die hij toen (dus bijna 40 jaren geleden) was. Hij heeft natuurlijk veel bijgeleerd en op enkele punten wellicht ook „umgelernt”, maar als hij 40 jaren geleden de inleiding tot

zijn geschiedenisboekje had moeten schrijven, zouden de hierboven aangehaalde woorden er evenmin in ontbroken hebben. Want zij vormen de grondslag van De Wolffs denken en zij bepaalden zijn levenshouding waarschijnlijk reeds van het ogenblik af, dat hij zich voor 't eerst socialist noemde. Daarin is De Wolff zich zelf gelijk en trouw gebleven. En trouw bleef hij daarmee tegelijk aan het socialisme zijner jeugdijaren, het marxistische socialisme.

Is De Wolffs boek een objectief boek? Ik geloof eigenlijk niet, dat het dit pretendeert te zijn en ik meen zelfs, dat het dit op sommige plaatsen minder is, dan het dit had kunnen en moeten zijn. De auteur heeft immers van de driekwart eeuw welke hij — zij het in vogelvlucht — beschrijft, 50 jaren in de strijd gestaan en dan is volkomen objectiviteit meer dan van een normaal mens verlangd mag worden. En als men daar dan nog bijrekenet, dat volgens sommigen, misschien zelfs velen, iemand, die nog vasthoudt aan de grondslagen van het wetenschappelijk marxisme, nauwelijks nog normaal geheten mag worden, dan zou het tegenover De Wolff dubbel onrechtvaardig zijn om absolute objectiviteit als conditio sine qua non te stellen.

We kunnen De Wolff gerust op z'n woord geloven, wanneer hij verklaart, dat hij, wanneer hij personen heeft moeten behandelen „al zijn krachten heeft gespannen, het uiterste (heeft) gedaan, om te verhinderen dat deze behandeling een mishandeling werd en dat (hij) door bewuste of onderbewuste sympathieën of antipathieën te weinig objectief worden zou.” Wanneer hij daarin ondanks krachtsinspanning en bestdoenerij — mijns inziens — toch

*) Sam de Wolff; *En toch*.... Driekwart eeuw Socialisme in vogelvlucht. G. J. A. Ruys Uitgeversmaatschappij N.V., Amsterdam, 1951. 237 blz., f 6,75.

niet altijd slaagt, geloof ik dit daaraan te moeten wijten, dat een mens van zich zelf niet het bovenmenselijke mag vergen. Iemand die met een heftigheid, welke De Wolff nog steeds kenmerkt en siert, heeft deel uitgemaakt van een beweging en zelfs van een fractie dezer beweging, kan zich nimmer geheel van zijn „bewuste en onderbewuste sympathieën en antipathieën” losmaken en voelt bij het terugblikken op z'n minst natrillingen van de gemoedsbewegingen, welke daden en personen van toen bij hem wekten.

Onbescheiden is de auteur in ieder geval niet. Als ik goed heb opgelet, komt — behalve op de titelpagina — De Wolffs eigen naam slechts één maal in het boek voor. Dat is als hij mededeelt, dat hij te zamen met Saks (Wiedijk) en Van Ravesteijn voor de opstelling van het beginselprogramma waarmede de in 1909 opgerichte S.D.P. voor de draad kwam, aansprakelijk is. Dat de auteur van het boekje ook debet is aan de redactie van het — door hem nu lichtelijk in de maling genomen — programma van de S.D.A.P. in 1937, wordt ons niet met zoveel woorden verteld.

Bescheiden . . . al te bescheiden naar het mij voorkomt en daardoor niet zo objectief als 't wel kon. Wanneer De Wolff van het optreden van de zg. Tribunisten verhaalt en daarbij deze groep zijn — waarschijnlijk wel gefundeerde — critiek niet bespaart, dan blijft toch wel wat al te zeer in het duister, dat hij, de auteur dezer critische geschiedbeschouwing, van deze extremisten van 1907 (en daarvoor en zelfs nog bijna 4 jaren daarna) een der prominenten is geweest. Dat hij, als er gezondigd is tegen de goede toon en smaak — of tegen wat dan ook — meegezondigd heeft. Was het niet metterdaad dan in de geest of omgekeerd. Als hij op blz. 167 van zijn boek schrijft: „Reeds in 1907 was de economische crisis in het eerste nummer van „De Tribune” door één harer medewerkers, die zich voortdurend met dit onderwerp bezig zou houden, als onmiddellijke nabij aangekondigd”, dan had niemand De Wolff van hoovaardij beschuldigd, als hij er bij had gezet, dat die éne „harer medewerkers” een zekere Sam de Wolff was, die gelijk Wibaut voor het dagblad „Het Volk” deed, de economische kronieken van „De Tribune” verzorgde. We

herinneren ons nog een mopje, dat — naar ik aanneem — ook een zekere De Wolff als auteur heeft:

Vraag: Weet je de overeenkomst tussen Wibaut en Sam de Wolff?

Antw.: Ze schrijven beide economische kronieken.

Vraag: Weet je 't verschil?

Antw.: Dat zul je rijk zijn!

Over het algemeen heb ik wel enige bezwaren tegen dat deel van het boek, ik bedoel het deel dat de jaren 1901—1911 behandelt.

Tè objectief, te achteraf beschouwend, te veel nakaartend is De Wolff hier soms, met een volkomen voorbijzien van het feit, dat wat de Tribunisten toen deden, toch in grote lijnen en in hoofdzaken door hem als juist aanvaard werd, want anders had hij in 1909 het uittreden uit de S.D.A.P. en de overgang naar de nieuwe partij (S.D.P.) niet meegemaakt. 't Is best mogelijk dat De Wolff op onderdelen toen reeds critiek had, dat veel van wat Wijnkoop, Ceton en Van Ravesteijn deden, toen reeds niet zijn volle instemming had, maar hij stond aan hun zijde, is ze niet slechts gevolgd als één van de zoveel volgelingen, maar hij was prominent in de groep, zó prominent, dat hem ondanks zijn jeugd onder deze (behoudens een enkele uitzondering, Gorter) jeugdigen, met Saks en Van Ravesteijn de opstelling van het beginselprogramma werd opgedragen, dat hij als jongste der programma-redacteuren op het congres verdedigde.

De wijze waarop De Wolff zich nu distantieert van zijn vroegere strijdgenoten en geestverwanten bewijst — mijns inziens — dat hij eigenlijk nog steeds onvoldoende afstand heeft tot de gebeurlijkheden en de personen, om zijn makkers van toen de maat der objectiviteit te geven, waarop zij in de historie aanspraak kunnen maken. Hij distantieert zich omdat hij onvoldoende afstand heeft. De Wolff zou daarin een stukje dialectiek kunnen ontdekken. De S.D.P. — of misschien juist de zeer weinige oud-S.D.P.-ers, die er nog zijn — moeten het misschien als een eervolle onderscheiding aanmerken, dat De Wolff ook in het verdere verloop van z'n verhaal zoveel aandacht en ruimte aan de gesmade secte besteedt, zij het dan ook voornamelijk

lijk om critiek te oefenen. Aan Wijnkoop en Van Ravesteijns — niet geheel te ontkennen Entente-gezindheid wijdt De Wolff vele regels. Des te opvallender is 't dat hij over de voornamelijk door Troelstra geënsceneerde Stockholm-conferentie, welke in dezelfde tijd viel, dat men Wijnkoop c.s. pro-Entente-politiek verweet, met geen woord rept. Deze Stockholm-conferentie was 't onder meer, welke Troelstra, zowel in Nederland als daarbuiten — en waarschijnlijk evenzeer ten onrechte — de kwalificatie van Duits-gezind politicus bezorgde. Hier is niet de plaats om op deze zaken dieper in te gaan, maar zelfs in een vogelvlucht-beschouwing van de socialistische activiteit der achter ons liggende 75 jaren, hadden enige woorden over deze — wel is waar mislukte — conferentie niet mogen ontbreken. Dit des te minder, waar De Wolff van een — naar verhouding — toch zeer onbeduidend geval als de uitwerping van een opstandig lid van de Communistische Partij in 14 regels gewag maakt. Het uitwerpen van leden uit de C.P.H. was in die dagen een dagelijkse bezigheid en het feit dat de uitgeworpene toen H.B.S.-leraar was en nu zelfs lector aan een Nederlandse universiteit is, maakt de zaak niet gewichtiger. Hier daalt De Wolff af tot 't gekift en ge-Kief-t, waarvan het boek overigens is vrijgebleven. Met uitzondering misschien van de regels aan De Kadt gewijd. De Kadt wordt — naar mijn mening — persoonlijk ruimschoots, politiek onvoldoende bestreden. 't Is immers niet van het grootste belang of iemand vroeger anders gesproken en gehandeld heeft dan nu en zulks aan te tonen zal van vele socialisten niet zo moeilijk zijn, het is — naar het mij voorkomt ook een geringe verdienste, deze veranderingen met citaten — zelfs met jeugdverzen — te accentueren; het gaat er om of en wanneer iemand gelijk had: toen of nu of misschien toen niet en nu niet.

Dat is dus enige critiek op De Wolffs boek, misschien — gezien de blijdschap waarmee ik het begroet — te breed uitgemeten.

En toch... heeft Sam de Wolff een goed boek geschreven.

De Nederlandse arbeidersbeweging is niet zo rijk aan geschiedschrijvers.

Wat hebben we eigenlijk op dit gebied?

Een totaal vergeten en schier onleesbaar boek uit de vorige eeuw van de schoolmeester Bymholt. Eigenlijk meer een register dan een beschouwing.

De twee werken van W. H. Vliegen. Eerlijk en oprecht, maar uiteraard eenzijdig.

De Gedenkschriften van Troelstra. Zeer belangwekkend, maar natuurlijk „ook niet boven de partijen”.

De memoires van Wibaut. Voornaam, maar zich vrijwel beperkend tot wat de auteur heeft meegemaakt.

Oudegeests boek over de vakbeweging is een betrouwbare gids maar het is door zijn opzet tot de vakbeweging beperkt.

Domela Nieuwenhuis' herinneringen. Robuust, scherp en zeer rancuneus. Hetzelfde moet eigenlijk van de memoires van J. H. Schaper worden gezegd. Dan nog het anecdotische boek van Joan Nieuwenhuis (een onlangs verschenen boekje van dr W. van Ravesteijn over de Communistische beweging tot 1925, valt eigenlijk buiten deze opsomming) en ten slotte de onlangs onder de titel „Het wervende woord” van de hand van Vrankrijker verschenen geschiedenis van de socialistische pers in Nederland. Mij komt het voor dat J. F. Ankersmit met zijn journalistieke herinneringen indertijd een waardevoller bijdrage heeft geleverd. En nu De Wolffs boek. Het is meer dan alleen maar een verdienstelijke aanvulling. Het is wat het op de titelpagina belooft: Driekwart eeuw socialisme in vogelvlucht.

Het ene beeld is wat scherper uitgevallen dan het andere. Sommige punten zijn onder-, andere overbelicht.

Maar de jonge generatie mag De Wolff dankbaar zijn voor dit werk en de oudere zal het vanzelf zijn, omdat — en hier eindig ik met woorden uit het slot van De Wolffs voorwoord: „Voor mij was het opnieuw verdiepen in de geschiedenis der arbeidersbeweging... in wier vreugde en droefheid ik gedeeld heb, wier lotgevallen ik zo intens heb mee doorleefd, een bron van zeldzame vreugde.”

AANVAARBARE VERNIEUWING?

HET HEDENDAAGS DEMOCRATISCH SOCIALISME EN DE
GEDACHTENWERELD VAN HENDRIK DE MAN

Theorie en Beweging

De geschiedenis van het socialisme is — in haar belangrijkste fase: de laatste anderhalve eeuw — duidelijk te verdelen in twee tijdvakken. Daar is ten eerste de tijd, waarin theoretische bespiegelingen en wensen van enkelen het voornaamste accent verkrijgen, en daar is, in het latere deel der vorige eeuw, hetgeen met een trots woord „de moderne arbeidersbeweging” genoemd wordt. Een beweging, die, in een soort symbiose levend met de theoretici uit de marxistische school, een eigen ideologie, een eigen jargon, en ten dele een eigen levenssfeer schiep.

Ook aan deze tweede periode schijnt nu wel een eind gekomen te zijn, maar het is nog niet duidelijk hoe de derde zich zal constitueren. Is hier slechts sprake van „een brede volksbeweging”, die haar aandacht en activiteit richt op dichtbijliggende punten van sociale en politieke aard, zonder zich daarbij veel te bekommeren om theoretische of ideologische grondslagen? Of verkeren wij in een overgangstijd, waaruit een nieuwe eenheid van idee en beweging voort zal komen? De wens van velen gaat zeker naar het laatste uit, en wij menen zowel in de opstelling van „het nieuwe plan” als in de door Vorrink onlangs ter vergadering van de Socialistische Internationale geuite wens om te komen tot een duidelijk als zodanig onderscheiden *socialistische* buitenlandse politiek er symptomen van te zien.

Het is ondertussen een opvallend feit, dat, terwijl de stichting van de Partij van de Arbeid in ons land gepaard ging met een reeks van theoretisch-principiële beschouwingen en popularisaties, deze laatste in de achter ons liggende jaren hun waarde ontleen aan de schaarste, waarmee ze voorkomen. Van twee tegenovergestelde factoren kan deze schaarste een gevolg zijn. Het kan zijn, dat we het theoretiseren nalaten omdat we in de letterlijke zin des woords „het nu wel weten”, het is ook mogelijk dat we nalatig zijn, omdat we het tóch niet meer weten. De veronderstelling van deze uitersten schijnt wat boud, toegegeven; zij komen o.i. beide echter voort uit één en het zelfde, onmiskenbare feit: dat de practische politiek heden ten dage een absoluut primaat voert.

Het heeft geen zin tegen dit primaat te protesteren, het dwingt ons te recht tot de verantwoorde politieke keuze die dit historisch zo belangrijke tijdvak van ons vraagt. En — ander voordeel — mede hierdoor is onze taal nuchter geworden, en zijn onze woorden ontdaan van de pathetiek van klassestrijd en/of humane vaagheid, die hen vroeger veelal kenmerkte. Remmend werkt deze ontwikkeling echter op het besef, dat het socialisme een zaak is die boven politiek, en boven

partijpolitiek zeker, uit kan gaan, remmend werkt zij op de waardering van het theoretisch moment in onze beweging.

En toch, de — theoretische — vraag laat zich met enig recht stellen, of het ons wel in eensgezindheid duidelijk is, welke de rol is der socialistische overtuiging bij de keuze van velen voor de Partij van de Arbeid, en welke plaats deze overtuiging heeft in te nemen te midden van geloof, ideologie en gezindheid. En even onzeker is ons de andere zijde van dit vraagstuk, waar de specifiek socialistische kennis en opvattingen van mens, staat en maatschappij aan de orde zijn.

Het is inderdaad, zoals wij boven suggereerden toen wij over een derde theorie-loze fase van het socialisme schreven mogelijk, dat de beantwoording van deze vragen niet in een behoefte voorziet. Of dit te recht of ten onrechte, wenselijk dan wel ongewenst is, wij willen dat voor het ogenblik in het midden laten om de aandacht te vragen voor een bepaalde fase in de ontwikkeling der socialistische theorieën, die aan de onze vooraf gegaan is en haar beïnvloed heeft — terwijl zij bovendien te maken had met problemen, die in andere vorm nog altijd... problemen zijn. Wij bedoelen het tijdvak tussen de beide wereldoorlogen, en met name de rol die Hendrik de Man daarin gespeeld heeft.

Het socialisme tussen de beide oorlogen

Eensdeels staat de periode van tussen de oorlogen nog dicht bij de tijd van vóór '14: er leefde nog een besef van de eenheid van socialistische en communistische bewegingen, omdat de revolutionaire traditie van strijd tegen de burgerij en haar democratische staatsinstellingen in beide de toon aangaf. Bij gelijkheid van doel, zouden de middelen slechts anders zijn. Maar de veranderingen van na 1945 kondigden zich reeds aan: de kloof tussen wat aanvankelijk twee stromingen leken, uit éénzelfde bedding vertakt, wordt met het jaar dieper. Waardering bij de sociaal-democraten voor de democratie; een besef dat doel en middel met elkaar in nauw verband staan; en dat naast het klassebelang algemeen menselijke motieven bij de keuze voor het socialisme doorslaggevend zijn, hebben voor de definitieve scheiding gezorgd. Dat door dit alles heen de invloed van de geschriften en het politieke werk van Hendrik de Man speelt is onmiskenbaar.

Zijn naam wordt echter niet dan fluisterend meer genoemd in onze kringen, op grond van de houding, die hij in de eerste jaren der Duitse bezetting van België aangenomen heeft en waardoor velen hem als „fascistiserend” uit hun gedachten menen te moeten bannen. Dit artikel, dat zijn betekenis behandelen wil, zal dientengevolge een overzicht van zijn activiteit, waaruit deze houding zo niet verklaard dan toch begrepen kan worden, niet kunnen ontberen.

In eerste instantie is voor de persoon en voor de denkbeelden nodig een korte schets van de situatie der socialistische beweging sinds het uitbreken van de eerste wereldoorlog.

De jaren van oorlog en revolutie, die na Augustus 1914 „die Welt von Gestern” deden instorten, hebben mede een eind gemaakt aan de verwachtingen, die velen in eigen rijen en daarbuiten omtrent de sociaal-democratie koesterden. Niet de volvoerster van het gericht over de oude maatschappij bleek zij, doch slechts een bundeling van uiteenlopende meningen, die eer symptomen van de ondergang dan

bewerkers der vernieuwing waren. Haar verdeeldheid, latent altijd aanwezig, en vrijwel onvermijdelijk in ondogmatische en democratisch-gezinde bewegingen, deed zich in de loop der oorlogsjaren nog te duidelijker gelden. Linkse groeperingen splitsten zich af: uitingen van onvrede met een politiek, die de nationale eenheid boven de internationale klassenstrijd moest verkiezen.

Deze „linksen” vonden een aanvankelijk kristallisatiepunt in de tweede Russische revolutie, die hun velerlei schakering in de ban van hoopvolle verwachting hield — scheen niet een stringent opgevat marxisme de verloren gewaande belofte van een vernieuwde maatschappij in te zullen willigen? Diegenen echter, die de verblindende schijn van Moscou wisten te weerstaan, werden door economische en politieke noodzaak gedwongen de weg te gaan van hervormende wederopbouw der bestaande maatschappij. Het „reformisme”, met andere woorden, werd na 1918 van tactisch geschilpunt tot richtinggevend tactiek. Mocht het al in de revolutionaire situatie, die met de wapenstilstand gepaard ging, lijken, dat inderdaad met partiële veranderingen als sociale wetgeving en algemeen kiesrecht veel bereikt kon worden, toen het tij in eb verkeerde en de verdediging van het verworvene de aanval afloste, werd de combinatie van revolutionaire gezindheid en hervormende practijk wel een wat vreemde en inconsequente zaak.

Dit althans schijnt het ons na de débâcle van 1933 (en scheen het De Man en de zijnen reeds vóór die tijd), maar wij moeten niet vergeten, dat de zwakte, die in deze tweeledigheid stak wel haast onopgemerkt moest blijven. De tactiek der practische politiek met haar kleine mogelijkheden vond juist zijn onmisbaar complement in een sterk verankerde ideologie, die, revolutionair-proletarisch van aard, aan de grote toekomstdroom vasthield. Deze revolutionaire ideologie had de functie der traditie, waardoor de aanhangers hun gebondenheid aan een beweging tot uitdrukking brachten, die hun een vrije Zaterdagavond en een ordentelijk huis verschaft had.

Verontruste intellectuelen, gewoon rechte lijnen uit de theorie te trekken, jongeren, gegrepen door de consequentie van het hoge ideaal, en ontevredenen om politieke of persoonlijke redenen vormden echter de elementen voor kleine oppositiegroepen, die binnen of buiten het directe partijverband actief waren. De wereld is na de verwoesting van de oorlog in beroering en wat doet de sociaal-democratie? Oude leuzen prediken en een tot braafheid, burgerlijkheid en conservatisme voerende hervormingspolitiek bepleiten; zo ten minste luidde het antwoord van dezen. Toen het eerste enthousiasme over het gebeuren in Rusland weggeëbd was, brak zich langs de randen der sociaal-democratische partijen een zoeken baan naar nieuwe vormen en groeperingen. De jeugdbeweging getuigt er op haar wijze van, onafhankelijke bladen en partijtjes op de hunne. In 1926 publiceert Hendrik de Man zijn „De Psychologie van het Socialisme”¹⁾ en op zijn initiatief komen niet-direct-politieke kopstukken der socialistische beweging te Heppenheim in conferentie bijeen, om over de vernieuwing van het socialisme van religieus standpunt uit te spreken.²⁾ Eén der daar aanwezigen, Henriëtte Roland Holst, schrijft kort daarop het boek dat de wending in haar leven en

1) Zur Psychologie des Sozialismus, Jena 1926. Hollandse vertaling: Arnhem 1929.

2) Verslag hiervan in „Sozialismus aus dem Glauben”, Leipzig 1929.

ten dele ook in het leven der socialistische beweging markeert: „De geestelijke ommekeer en de nieuwe taak van het Socialisme”.³⁾

Die conferentie werd gehouden gedurende de Pinksterdagen van 1928. Mussolini was toen al vijf jaar aan de macht, Hitler zou na een ander vijftal volgen, en het jaar daarop bracht de diepst insnijdende crisis, die de Westerse wereld op economisch terrein nog ooit gekend had. Radicalisatie is aan alle kanten te bespeuren, naar rechts in de groei der fascistische groepen, naar links in die van het communisme en in het krachtiger worden van het marxistisch verzet binnen de rijen der sociaal-democratie. Radicalisatie ook stonden de vernieuwers voor, die wij aan het eind van onze vorige alinea aanduidden. In deze kringen ging de wil tot radicalisme gepaard met het afwijzen van niet-democratische vormen en met de beklemtoning van ethisch-religieuze gezindheidsmotieven. Niet door revolutie zou men tot macht moeten komen, doch veeleer „door macht tot revolutie”. Binnen de nationale kaders dienden de partijen hun bewindskracht te gebruiken om een economisch planmatig systeem te verwerkelijken, dat uit de crisis een uitweg moest wijzen, en dat tevens de grondslagen van de bestaande economische wanorde zou aantasten.

In het herschreven programma der S.D.A.P. van 1937 en in haar activiteit uit die jaren komt veel van dit alles naar voren. Een blad als „Socialisme en Democratie” is uit deze vernieuwingswil geboren en kan ook het orgaan zijn van de latere Partij van de Arbeid, omdat ook deze veel van het toen geopperde als vlees van haar vlees herkende.

Persoonlijke en theoretische vernieuwing

De hand van Hendrik de Man is in dit alles onmiskenbaar, slechts in een wereld als die van Orwells „1984”, waarin de historische waarheid ter wille van de actuele politiek vervormbaar is, zou dit ontkend kunnen worden.

Is het in het algemeen welhaast onmogelijk, immers eenzijdig tekenend, de denkbeelden van een schrijver met voorbijgaan van zijn levensloop te behandelen, bij De Man rijzen in dit opzicht onoverkomelijke bezwaren. Zijn ideeën vormen geen afgerond stelsel maar zijn de weerslag van levenservaringen, en uiting van een levensinstelling minstens evenzeer als van studie en „geraadpleegde literatuur”.⁴⁾

Daardoor juist is anderzijds de levensloop van De Man voor een groot deel uit zijn geschriften op te maken, het sterkst misschien wel uit de „Psychologie van het Socialisme”, dat een afrekening met het marxisme is, maar vooral met het eigen marxistisch verleden. Uitgebreider en direct op het biografisch doel afgaand zijn uiteraard de mémoires, die in twee edities verschenen zijn. Zij geven, vooral de meest recente, een beeld, dat met name van belang is tot begrip van wat ons de meest critische — en te becritiseren — periode in De Mans leven voorkomt: de jaren rond de tweede wereldoorlog. Beide boeken zijn vrijwel aan de aandacht van „het Hollandse publiek” ontsnapt. Voor wat de eerste betreft

³⁾ Arnhem 1931.

⁴⁾ Het valt op, dat in alle geschriften verwijzing naar literatuur op de traditioneel-wetenschappelijke wijze — door noten bijv. — ontbreekt.

is dit begrijpelijk. De „Herinneringen” zijn uitgekomen in 1941.⁵⁾ Het tweede is alleen — in een waarschijnlijk kleine oplage — in het Frans verschenen; het draagt de om de kijk van de auteur op zichzelf wel zeer kenmerkende titel van „Cavalier seul”.⁶⁾ Deze eenzame ridder — door zijn eenzaamheid welhaast onopgemerkt? — is in 1948 het tournooiveld der soc. literatuur binnengeslopen.

Het verschil tussen beide uitgaven ligt niet alleen in het feit, dat de laatste een latere periode mede bestrijkt, zij is bondiger van bouw en laat daardoor historische bijzonderheden, die van belang zijn voor de ontwikkeling van het Belgische socialisme, vrijwel geheel weg. Ook van de auteur staat er minder in: de in foto-montage opgestelde galerijplaatjes van De Man-zus en De Man-zo is er — niet ten nadele van de schrijver overigens — uit verdwenen.

Brekend met zijn familie heeft de jonge De Man het marxisme omhelsd en is hij het leven van een arbeider gaan leiden. Zeer bewust radicaal gezind, had hij zich los gemaakt van burgerlijke vooroordelen en bezittingen. Deze jaren krijgen iets van een zwerftocht over de wereld: student te Leipzig, daar verbonden aan de radicaal-marxistische Volkszeitung, redacteur van een scherp-links Belgisch blad, onderhandelend ter socialistische vredesbesprekingen in Augustus 1914, actief in het Belgisch leger en fel gekant tegen een vrede door overleg, vertoeft hij na de eerste Russische revolutie enige tijd in Rusland om tot blijvende weerstand tegen Duitsland te manen. Tussen de verzoeningspoging van Stockholm en de

⁵⁾ Herinneringen van Hendrik de Man, Arnhem 1941.

⁶⁾ Henri de Man, Cavalier Seul, Quarante-cinq années de Socialisme Européen, Genève 1948.

congressen, die in het begin der jaren '20 tot wederoprichting van de Internationale trachten te komen, houdt hij in Amerika lezingen en deelt er het lot van de arbeidersklasse. De teleurstelling van 1914 heeft de eerste twijfel aan het marxisme gebracht, de zwerftocht een grote mate van cosmopolitisme en de ervaringen onder „het gewone volk” opgedaan, hebben hem, die als leerling van Wundt altijd al belangstelling hiervoor had, er toe gebracht zich te verdiepen in de psychologische verschijnselen die massa's eigen zijn. Sterk heeft tot een toetsing van de ervaringen aan de practijk ongetwijfeld het ontwikkelingswerk onder Belgische arbeiders bijgedragen, dat in het begin der jaren '20 onder zijn leiding stond. Veel daarna in Duitsland vertoevend, is het te begrijpen, dat hem in 1929 het eerste Europese professoraat in de sociale psychologie werd aangeboden.

Het is in deze tijd, dat zijn beide voornaamste boeken verschijnen, in 1926 „De Psychologie van het Socialisme”, in 1933 „De Socialistische Idee”⁷⁾, twee elkaar op velerlei wijze aanvullende geschriften. Het eerste — in de Franse vertaling kenmerkend „Au delà du marxisme” geheten, wil bewust door zijn ketterse opvattingen een schok teweeg brengen, het tweede past de marxistisch-dialectische terminologie toe op de wording der ideeënwereld van het socialisme, en geeft zodoende een in veel opzichten positiever beeld dan het eerste. Wij vatten hier beide werken zeer beknopt samen.

De socialistische beweging ontleent haar kracht aan de door ervaring te constateren psychische behoefte der mensen aan een waardenorm. De groep gaat daarbij vóór de enkeling, het levende boven het zakelijke. Deze norm wordt in instituties in de loop der geschiedenis vastgelegd, en verstart daardoor. Het zijn de intellectuelen, die, het complex der ideeën sterk belevend, of verzet tegen de verstarde vormen voeren, het is de massa, die in haar denken receptief is — de „consumptie der ideeën” is een bij De Man voorkomende term — en die, voor zover het de arbeiders betreft, psychologisch voorbestemd is om de eeuwenoude idee van het socialisme tot de hare te maken. Onbewust zijn zij van de drijfveren, die hen daartoe leiden, en die te vinden zijn in een verzet tegen de door het industriële kapitalisme omvergelopen sociale normen. Bewust worden zij zich dit verzet in de ideologie van het marxisme, die de nadruk legt op de klassenstrijd, en die functioneert op een wijze als wij hierboven in onze eigen beschouwing aangaven. De gedachten, die De Man voor dit „vulgair-marxisme” in de plaats stelt — of is het „slechts” een andere ideologie? — zijn die van een socialistische gezindheid, die uit een schuldbesef ontspringt, dat alle mensen eigen is op grond van de verwording die door menselijk toedoen de gemeenschap ondergaan heeft.⁸⁾

Psychologisch gezien betekent dit dat de arbeiders door uitbuiting, onderdrukking en arbeidslusteloosheid zich sociaal minderwaardig voelen en deze minderwaardigheid omzetten in de solidariteit, de eschatologie en de religieuze symboliek, die de

⁷⁾ Die Sozialistische Idee, Jena 1933. Holl. vertaling: Arnhem 1933. Vrijwel gelijktijdig met „De Psychologie v.h. S.” was een studie over het arbeidersleven in de kapitalistische maatschappij verschenen, met een titel die als een tegenprogramma tegen de gangbare socialistische opvattingen gelden kan: Der Kampf um die Arbeitsfreude, Jena 1927, Holl. vert.: Arnhem 1928.

⁸⁾ Deze schuld-gedachte komt voornamelijk tot uiting in de Heppesheimer-rede.

arbeidersbeweging kenmerken. Deze kenmerken nu weten in te sluipen in de gepopulariseerde marxistische leer. Uit zichzelf echter is het marxisme in zijn hedonistische instelling slechts gericht op de economische verbetering der arbeidersklasse en ziet het, in deze economistische beperking bevangen, over het hoofd, dat ideeën, die naar het op een bepaald moment ónmogelijke streven, in de geschiedenis van richtinggevende kracht zijn. Hoe op deze wijze de socialistische idee — die een eerste voorafschaduwing in de bloei der steden uit de hoge middeleeuwen vertoont — als ethisch besef de opstrevende burgerijen der achttiende eeuw eigen is, en hoe zij door intellectuelen op de vernederde arbeidersklasse wordt overgedragen, wordt in het tweede der beide hoofdwerken behandeld.

In een reeks van lezingen en brochures verdedigde De Man deze zijn meningen in de sombere laatste jaren der Republiek van Weimar. De Duitse socialistische partij, die sterker dan enige harer zusterpartijen de kunst verstond het proletarisch dogma te verbinden met de burgerlijke opportuniteit, had reden zich te ergeren aan deze aanval op wat zij haar kracht meende te zijn: haar theoretisch fundament. In het orgaan der S.P.D. kreeg De Man geen voet aan de grond, en een eigen blad werd mede door hem en zijn aanhang gesticht.⁹⁾ Deze aanhang ondertussen won, vooral onder de jongeren der jeugdbeweging in het Westen en Noorden in betekenis, en het was de bedoeling op het partijcongres van 1933 een programma-herziening te bespreken, die in „De-Mannistische” richting gaan moest. Dit congres is nooit gehouden. . . .

De Man in de fascistische aera

Actief tot het laatst in het verzet tegen de trawanten van Hitler, wijkt De Man uit in de eerste maanden van 1933. Het is derde grote desilusie, na die van 1914 en die van de eerste vredesjaren. De komst van het fascisme heeft De Man danig beziggehouden. Hij ziet het als een verschijnsel inhaerent aan de ineensstorting van het kapitalistisch stelsel. In het groot gezien komt het voort uit de behoefte aan binding-in-gehoorzaamheid aan een erkend gezag — de tegenpool van het individualistisch vrijbuiterschap der burgerlijke aera.¹⁰⁾ In kleiner bestek gezien is het één van de mogelijkheden, die zich voordoen bij de aflossing van het kapitalisme door een ander stelsel, en niet voert dus de ontwikkeling der maatschappij als automatisch tot het socialisme. In de practijk is het een opstand van de door het socialisme aan hun lot overgelaten middenstanders en werkelozen, in Duitsland gestimuleerd door de nationale vernedering van Versailles.

Men herkent in deze stellingen veel dat sedert gemeengoed is geworden, maar aan De Man komt — met name wat betreft de tweede — de eer toe ze geformuleerd te hebben. Een formulering ondertussen die hem eens te meer tot een uitzonderings-

⁹⁾ Neue Blätter für den Sozialismus, 1930—Juni 1933. In het laatste nummer een opmerkenswaardig artikel van M. Helmbrecht, dat als een voorafschaduwing gelden kan van de Mans houding in 1940.

¹⁰⁾ Deze gedachte na de oorlog geformuleerd in „Au delà du Nationalisme, Genève 1946. Zie over het fascisme verder: Sociale krachten in de hedendaagse crisis van Duitsland, Ned. vert.: A'dam 1932 en Sozialismus und National-Fascismus, Potsdam 1931, Ned. vert.: Hoofdstuk IV van Ophouwend Socialisme, Arnhem 1931.

figuur in de socialistische beweging maakte. Daar deed het marxistisch adagium algemeen opgeld, dat in het fascisme de laatste stuiptrekking der kapitalistische wereld zag, die zich in haar radeloosheid tot terreur en dictatuur moest wenden om de opstrevende arbeidersklasse te vernietigen.

Toch is uit deze opvattingen ook het tegendeel van politieke eenzaamheid voor De Man — althans wat betreft het uiterlijk en in eerste instantie — voortgekomen. Waar hij werkloosheid en middenstandsmoeilijkheden als bron voor het fascisme schildert, trekt hij de logische consequentie, dat bestrijding van deze beide ook bestrijding van de meest geduchte vijand van de socialistische beweging betekent.

Het laatste hoofdstuk van „De Socialistische Idee” — uitgekomen in hetzelfde jaar dat Hitlers „Machtsübernahme” bracht — houdt zich bezig met de vormen waarin deze idee in de toenmalige omstandigheden tot verwezenlijking komen kon. Een socialistische beweging, die zich haar doel welbewust is, heeft ook weloverwogen maatregelen om het te bereiken aan te geven. Hier ligt de kiem der „plangedachte”. Geactualiseerd wordt deze in het Belgisch vaderland van De Man, wanneer hij daarheen terugkeert na zijn Duitsè periode. Voorop staat dan de bestrijding van het fascisme door de bestrijding van de crisis, daarop volgt de structurele herbouw der maatschappij in socialistische richting, een socialiseren van credietwezen en monopolie-industrieën en een aanvulling van de parlementair-democratische staat met sociaal-economische bestuurslichamen. Hoezeer het in de bedoeling lag het gevaar van het dreigend fascisme op te vangen door zelf de tendenties, die er toe geleid hadden, te aanvaarden en te herwaarden, blijkt uit de ook in deze jaren opkomende opvattingen van het gezag. Anders dan in de traditionele en rationalistisch-automatische opvattingen der democratie, waarbij de regering strikt naar de geregeerden te luisteren heeft, hangt De Man — en met hem weldra Spaak — het denkbeeld aan van een meer op zichzelf staand en van zijn eigen verantwoordelijkheid bewust gezag. Ook hier een gedachte, die de Partij van de Arbeid van haar vooroorlogse voorlopers onderscheidt.

Het idee van deze dus geheten „autoritaire democratie” is gegroeid vooral toen bleek, dat de doorvoering van het plan op heftige en machtige tegenstand stuitte in de financiële en zakenwereld. Toen vijftien maanden na de inzet van de „plan-actie” De Man een belangrijke post in het ministerie innam, was hem immers gebleken, dat de macht in de staat niet bij de regering alleen berustte. Een fel anti-kapitalistische gezindheid is er het gevolg van. Zij paart zich aan een verzet tegen de partij-machten en de partij-machines, niet in het minst tegen die der eigen partij. Want ook daar blijkt, ondanks de leidende rol, die De Man er als vice-voorzitter, straks als voorzitter inneemt, verzet te bestaan tegen zijn denkbeelden en zijn optreden. Zijn ideeën evolueren van een arbeiderssocialisme naar een socialisme gedragen door het volk in zijn geheel — een evolutie, die uit zijn vroeger ontwikkelde gedachten haast als vanzelfsprekend voortvloeit, maar die des te heviger door de aanhangers der oude ideologie bestreden wordt naar mate zij zich in het nieuwe élan te minder thuis voelen. En zo brengt ook deze periode voor De Man, mede wel door zijn voor velen te eigendunkelijk optreden, strijd in de eigen beweging, en desillusie eens te meer over haar optreden en haar mogelijkheden.

Te sterker is deze ontwikkeling nog daar de partijvoorzitter op het standpunt staat, dat het eerste doel der politiek gedurende de spanning en oorlogsdreiging van de late jaren '30 gelegen moet zijn in het handhaven van de vrede. Voor het socialisme en de motieven, die daartoe voeren, ziet hij de verwildering van een oorlog als funest. Min of meer particulier betracht hij een bemiddelingspoging tussen de reeds bijna op voet van oorlog staande mogendheden. Zij stuit af op de onwil der „As-landen” — van de vele merkwaardige passages, die „Cavalier Seul” bevat, behoren deze wel tot de merkwaardigste.

Om niet aan het gewelddadig fascisme gelijk te worden verdedigt De Man de neutraliteit; uit begrip voor de tendenties, die tot dat fascisme voeren, komt hij er toe meningen aan te hangen aangaande volk, gezag en „corporatisme”, die hem in de ogen der late negentiende-eeuwers, die de meeste socialisten uit die tijd waren, tot een soort edel-fascist maakten. Waar deze verwarring bestond, had De Man door een duidelijke daad in de bezettingstijd zich als anti-fascist moeten tonen, wilde hij niet in de door zijn vijanden, met graagte aangegrepen verdenking van collaboratie komen te staan.

Deze laatste echter werkte hij juist in de hand. Hij bleef, evenals de met hem bevriende koning, in België; zijn mede-regeerders weken naar Engeland. Hij liet zich verdoven door de fanfares der Duitsers dat de nieuwe orde op aanbreken stond. En zoals hij eens had gewaagd, uit zucht naar radicale vernieuwing, of hij niet toch beter de kant der bolsjewiki kon kiezen, hoewel hij te hunner bestrijding was uitgezonden,¹¹⁾ zo neemt hij nu, uit radicale gezindheid en uit haat tegen de nu ingestorte wereld, die hem had tegengewerkt, een voorzichtige houding aan tegenover de bezetters. Vredesliefde, „volksverbondenheid”, anti-rationalisme, bewondering voor de sociale gelijkheid die Hitler ondanks zijn demonie toch bereikt scheen te hebben, en een vertrouwd-zijn met het Duits en de Duitsers, dat de verwachting wekte een politiek spel tussen de verschillende elkaar tegenwerkende „Stellen” te kunnen spelen, zij alle zullen naast de radicaliteit gelden als factoren ter verklaring van deze houding. De Man zet de B.W.P. om in een niet-politieke organisatie, en treedt her en der op ter verdediging van de sociale positie der arbeiders. Totdat ook hem een spreekverbod treft en het gijzelingskamp dreigt. Hoe het mogelijk is dat hij de laatste jaren van de oorlog ongehinderd in de eenzaamheid van het bergland van Savoye door kon brengen wordt in zijn boek, waarnaar wij het bovenstaand verhaal geplooid hebben en waaruit wij onze conclusies en vermoedens in hoofdzaak hebben getrokken, niet vermeld.

Veroordeeld bij vonnis van 9 Sept. '46 tot een gevangenschap van twintig

¹¹⁾ Herinneringen, pag. 106. Er is daar verderop (pag. 125) ook sprake van een eventuele aansluiting bij de uiterst rechtse vleugel uit dépit naar aanleiding van het falen van het marxisme. In al deze feiten — en dit geldt ook al voor de breuk met de ouders — bespeuren wij de neiging om zich na ervaren desillusie bij de tegenstanders der vroegere meningen aan te sluiten. Het radicalisme van De Man lijkt ons zeker verband te houden met een verkeerd gerichte consequentiezucht, die verwantschap vertoont met de neiging zich te doen gelden door erkend te worden. Vanwaar anders de — toch eigenlijk spijtige — titel van Cavalier Seul?

jaren¹²⁾ — een straf zo zwaar, dat hij door andere motieven dan het strafbare feit alleen schijnt te zijn ingegeven —, heeft hij zich aan de ten uitvoerlegging daarvan onttrokken in Zwitserland. Daar heeft hij zich gewijd aan zijn geliefd onderwerp: de ontplooiing van het middeleeuws kapitalisme,¹³⁾ na in een belangwekkend geschrift¹⁴⁾ zijn denkbeelden over het fascisme, de eenwording van Europa, de nutteloosheid van de oorlog en kansen voor het socialisme die Amerika biedt, besproken te hebben.¹⁵⁾ Socialist blijft hij zich onveranderlijk noemen; moeten wij mede als om dit te bewijzen het onlangs in de pers gemelde gebaar zien: de teruggave van twee oude vlaggen van zijn partij, die door zijn toedoen hadden kunnen onderduiken?

Het zal waarschijnlijk eerst een later geslacht gegeven worden om uit te maken of wij in De Man inderdaad een eenzaam en eenzaam ridder moeten zien, zoals zijn boek ons wil suggeren, dan wel de caricatuur daarvan, die Don Quichotte heet.

De kerngedachten getoetst.

Don Quichotte ondertussen kan op een rijke traditie in de Europese cultuur bogen. Geldt dit ook voor De Man, zij 't dan op beperkter schaal en . . . op minder Don Quichotte-achtig terrein: dat der socialistische theorie? De vraag is slechts te beantwoorden na een — uiteraard wederom summiere — behandeling van de kern zijner denkbeelden. Wij hebben deze hierboven in verband met de persoonlijke ontwikkeling van De Man geschetst, vooral om daaruit zijn latere houding te verklaren; wij willen thans de lijnen van zijn theorieën doortrekken naar onze eigen opvattingen van het socialisme en de kernpunten in het soms tegenstrijdig betoog van het geheel zijner geschriften daarbij weergeven.

Niet willen wij hier ingaan op de psychologische waarde van zijn eerste, op de historische van zijn tweede grote werk, niet ook op de critiek, die deze werken ten aanzien van het marxisme inhouden — dat laatste is impliciet reeds eerder geschied. Op drie terreinen menen wij echter de aandacht nog apart te mogen vestigen. Op dat van de fundamentele leer, op dat van de maatschappij-beschouwing en op de opvattingen van De Man omtrent de rol der socialistische beweging als zodanig.

De quintessens van die denkbeelden is voor wat het eerste en belangrijkste betreft te vinden in de bovengemelde Heppesheimer rede.¹⁶⁾ De aanvalskracht wordt ook daar weer gericht op het marxisme, dat wel de maatschappelijke ontwikkeling oorzakelijk verklaren wil, maar zich van een oordeel onthoudt. Niet de oorzaken echter zijn als zodanig van belang maar de motieven, die —

¹²⁾ Bevestigd in hoger beroep 31 III '47. Een internationale commissie ter rehabilitatie is in haar pogen gestuit op de onwil van de B.S.P. Nader door De Man geschreven „pièces justificatives” zijn o.a. te raadplegen op het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam.

¹³⁾ Jacques Coeur, der königliche Kaufmann, Bern 1950. Of is dit boek geïnspireerd op de samenspanning tegen en veroordeling van een groot financier en raadsman des konings?

¹⁴⁾ Zie noot . . . (10) p. . . .

¹⁵⁾ Eerst na het ter perse gaan van dit artikel kregen wij inzage van hetgeen, op een boekje over de vis-sport na, als De Mans jongste werk kan gelden: Vermassung und Kulturverfall, Bern, 1951.

¹⁶⁾ In het Ned. in de bundel Opbouwend Socialisme.

psychologisch van oorsprong — in de cultuur als ideeën doorwerken, en van ethische aard zijn. Hier treedt reeds dadelijk op wat wij met een barbarisme De Mans ethificering der cultuur zouden willen noemen. De ethiek immers is bij De Man een algemene grondslag der beschaving, die zich uit in de klassenstrijd der arbeiders zo goed als in alle wereldbeschouwingen. Van al deze denkwijzen uit kan men tot het socialisme komen. Via de socratische deugd komt zo bij Plato, via het Evangelie in het vroege Christendom en via het natuurrecht bij de filosofen der achttiende eeuw iets van het socialisme naar voren. „Sozialismus ist kein Weltanschauung, sondern auf die Gesellschaft angewandte Ethik”. Wat deze ethiek inhoudt wordt meer gesuggereerd dan meegedeeld, zij is „de algemeen aanvaarde norm”, zoals die empirisch vast te stellen is. Is zij dus, menen wij te mogen vragen, niet eerder „moraal”?

Leidt De Man het socialisme uit deze norm af en lijkt hij daardoor vrij dichtbij opvattingen te staan, die in de Partij van de Arbeid gemeengoed zijn, het is bij ons toch eerder de gewoonte — al ligt hier natuurlijk niets vast — de wereldbeschouwing primair te stellen, en vandaar uit te komen tot een gemeenschappelijke norm, waaruit weer onze socialistische gedachten herleid worden. Moge al deze laattse gedachtengang in onze partij min of meer geaccepteerd zijn, juist in dit „min of meer” stuiten wij op het voornaamste gebrek er in: de vaagheid en de onvoldoende vormgeving. Ook De Man lijdt daar aan — „das zu fassende ist grösser als das Gefäss” — maar bij zijn meer op sociologische gronden steunende mening zou men dit minder gauw verwachten, dan bij één als de onze, die nog ter discussie staat bij theologen en sociologen van verschillenden huize. Het geheel zweemt daardoor bij De Man toch weer naar de bestreden vaagheid van het schone woord, die zo gemakkelijk een voze werkelijkheid weet te dekken.

De Man moet dit welhaast gevoeld hebben, want op eigenaardige wijze wordt een psychologisch element ingevoerd om het onderscheid te construeren tussen diegenen, die zich te recht, en diegenen, die zich ten onrechte op „de” ethische norm beroepen. Zoals Romein jaren later zijn norm (die der waarheidslievende geschiedschrijving) meende te kunnen baseren op het *bewuste besef* van consequent in de lijn der progressiviteit werkzaam te zijn, zo ziet ook De Man in de *gerustheid van geweten*, die socialisten kenmerkt, omdat zij alleen consequent de ethische norm op het maatschappelijk leven wenschen toe te passen, de waarborg van de juistheid hunner meningen. In overeenstemming daarmee is het 't kwade geweten, dat de tegenstanders kenmerkt en dat ten grondslag ligt aan de gevestigde vormen der burgerlijke beschaving.

En zo rijst, niet direct omschreven maar voor de lezer te vermoeden, en ondanks de aanvankelijke schijn van het tegendeel, toch een sterk door het humanisme bepaald mensbeeld op, dat doet denken aan het klare en onproblematische ideaal van bijv. een Herman Gorter. Voor de socialistische beweging in haar geheel moet het onmogelijk heten dit te accepteren, te weinig dringt de tragiek der menselijke situatie er in door.¹⁷⁾ De winst, die als blijvende verdienste wel uit

¹⁷⁾ Uit Cavalier Seul, pag. 298 blijkt, dat De Man later deze tragiek wel aanvaardt van betekenis is dat echter alleen voor de persoon en niet voor zijn invloed, die van ouder datum is.

deze beschouwingswijz naar voren komt, is echter het accent dat op de persoonlijke verantwoordelijkheid gelegd wordt.

Maatschappij-beschaving

De consequentie van deze verantwoordelijkheid ligt in het maatschappij-hervormend karakter der socialistische beweging. Tot kort voor de laatste jaren van zijn politieke activiteit in België is De Man deze beweging als een klasse-beweging blijven zien. Al heeft de klassestructuur der maatschappij voor hem niet die allesomvattende betekenis als voor de marxisten van diverse pluimage, zij werkt psychologisch-ideologisch in op de leden der verschillende klassen en heeft z.i. de neiging zich te verscherpen in de jaren na de eerste wereldoorlog. Deze jaren ziet hij, in overeenstemming met de leer der linkse marxisten als bepaald door het imperialisme der westerse kapitalistische mogendheden, dat ook de best betaalde lagen der arbeidersklasse tot een zekere mate van welvaart brengt en daardoor tot het afwijzen van een radicale politiek.

Deze radicale politiek kán inderdaad gevoerd worden, niet in de — communistische — zin van een afbraak der bestaande maatschappelijke en economische vormen, maar in die van een aanknopen bij die structurele veranderingen, binnen het kapitalisme, die voor een socialistische maatschappij kans van slagen bieden. Uit deze, óns sedert De Mans optreden eerst „programmatisch” bewust geworden, gedachte is de plan-politiek geboren.

Ook andere tendenties, dan die tot het socialisme kunnen leiden, ziet De Man in de ontwikkeling der maatschappij. Wij wezen reeds boven op de kansen van het fascisme, en wat wij sinds enige jaren met „managerialism” aanduiden, wordt ook door hem gesignaleerd.

Hierbij is hij echter niet oorspronkelijk — ook bij Rathenau zijn reeds eerder gedachten van deze aard te bespeuren — en evenmin is het zijn opvatting over de klassegeleding der maatschappij. Nieuw, en nog altijd waardevol — wij schrijven dit stuk in de week van het Plan-congres! — is de gedachte aan een planmatige economische opbouw tot reconstructie der maatschappij in socialistische richting. Veel meer echter dan bij ons eerst behandelde punt — dat der socialistische fundamenten — zal naar tijd en land de inhoud, waarmee zich deze kader-gedachte vult, moeten verschillen.

Cultuurbeweging?

Toch was het niet alleen vernieuwing der maatschappij, die De Man met het plan voorstond; het moest tevens de socialistische beweging, wier falen schuld had in zijn ogen aan de overwinning van het nationaal-socialisme, en wier élan door deze overwinning een knauw gekregen had, op nieuwe banen leiden en een nieuw enthousiasme geven. Het was ongetwijfeld een praegnante overdrijving, de in die tijd bekend geworden uitspraak: „Het plan is niets, de actie is alles”. Ook hier echter is als kern duidelijk het gezindheidsmotief herkenbaar: een institutionele vernieuwing, die niet tegelijkertijd één in mentaliteit is, verliest haar waarde; zij dient gedragen te worden door een „plan-beweging”, die van een radicale vernieuwingswil getuigt.

De neiging tot radicalisme, die de ontwerper van het plan zozeer vervuld heeft, moet mét het plan op de socialistische beweging overgedragen worden. Zeer wel wil dit radicalisme van extremisme onderscheiden worden. Extremisme is een uiting, aldus De Man, van een psychisch-geestelijke houding, die een gegrepen-zijn door dogmatische waarheden veronderstelt en die daarom tot blindheid voert ten aanzien van ieder praktisch handelen, dat niet geheel met de eigen inzichten strookt. De extremist is blind voor de genuanceerde werkelijkheid, die juist de radicaal aanleiding tot optreden kan geven. Het reformisme als zodanig wordt door De Man niet afgewezen doch veeleer de lauwheid en halfheid waarin hervormingen vaak blijven steken. Hij wil zich zelf en anderen maken tot „reformist met het oog op de taak, die hij zich stelt, doch revolutionnair in de motieven”. Het voornaamste bezwaar tegen het marxisme is dat het „tot vijgeblad” voor een politiek van matige hervormingen, dat het extremistisch, d.w.z. vals geworden is.

De radicale gezindheid, de neiging tot het consequent doortrekken van het ethisch postulaat, zij leiden er toe in het socialisme veel meer te zien dan een politieke partij. Terwijl de Partij van de Arbeid met haar bewust beroep op de radicale vernieuwingswil dus zeer dicht bij de gedachten van De Man blijkt te staan, liggen bij haar in haar bewuste beperking tot het terrein der politiek juist wat betreft deze culturele taak moeilijkheden.

„Het socialisme als cultuurbeweging” is de titel van de voor de Duitse arbeidersjeugdbeweging geschreven brochure, die de grondslag voor het uitgebreide werk over de socialistische idee zou vormen. De economische fase in het werk en de gedachtenwereld van De Man moeten als nauw aansluitend gezien worden aan de „culturele”, die een aanvang nam met zijn scholingswerk voor de Belgische arbeidersbeweging. In het radicalisme ligt beider wortel, in een humanistisch-religieuze overtuiging beider motief. Op grond daarvan kon de S.D.A.P., na haar programma-herziening, en na de influx in haar leiding vanuit A.J.C.-kringen, veel sterker dan de huidige socialistische partij zich bij de gedachten van De Man aansluiten. Toch echter is ook voor ons het socialisme meer dan een politieke partij en kan het ons tot toetsing van de eigen, vaak slechts flauw-duidelijke, gedachten op dit gebied van waarde zijn aandacht te geven aan De Mans opvattingen over de taak van het socialisme op het terrein der cultuur.

Deze taak ligt niet in de eerste plaats — althans bij De Man — bij wat we heden ten dage „actieve cultuurpolitiek” noemen, zij ligt binnen de beweging zelf, die als vormgeefster van de wil der opstrevende arbeidersklasse ook haar drang ondergaan moet om de valse — immers individualistische, tot extremismen en overdrijvende verering voor de aesthetiek enerzijds, en tot een vermaaksindustrie anderzijds leidende — vormen der kapitalistische beschaving door haar eigene te vervangen. Wanneer men wacht met het stellen van een culturele taak tot „de omstandigheden” — d.w.z. de economische en politieke machtontwikkeling der arbeidersklasse — daartoe rijp zijn, laat men het juiste moment voorbijgaan. In het élan van de bestaande strijd is ook het élan van de cultuurbeweging in te lassen, op straffe van een politiek geëmancipeerde doch cultureel verburgerlijkte arbeidersklasse te verkrijgen.

Wij menen dat tot zover ook voor de Nederlandse socialisten de redenering acceptabel zijn kan, ja dat zij zelfs een waarschuwing kan inhouden aan het adres van organen als krant en radio, die mede op dit terrein een moeilijke verantwoordelijkheid dragen. Pas wanneer men naar de uitwerking van dit alles vraagt, rijzen de moeilijkheden. Het is voor de P.v.d.A. o.i. meer dan ooit taak te waken voor de opleving van een, op zichzelf gunstige, humanistische cultuurarbeid, die zich, gedrapeerd met een rode vlag en in de verte geïnspireerd op De Man, als socialistisch bij uitstek pleegt aan te dienen.

Naast deze „humanistiserende” tendentie bij De Man is er een andere, die naar onze mening het onmogelijk maakt meer dan de strékking zijner gedachten te aanvaarden. Zijn cultuur-ideaal is te zeer vermengd met sociale en ethische elementen, dan dat het ruimte laat voor de volheid des levens, die nu eenmaal ten dele uit dwaasheid bestaat. Te sterk is bijv. de — overigens door ons niet geheel ontkende — verbinding tussen de medezeggenschap der arbeiders in de bedrijven en hun cultureel bewustzijn. Te eenzijdig is ons bijv. De Mans veroordeling van een generatie, die wél wist dat Gautier een roodzijden vest droeg, maar niet dat tegelijkertijd de zijde-arbeiders in Lyon hongerden.

Stelsel of stimulans?

De ontwikkeling van het socialisme tussen de beide wereldoorlogen is mede door De Man bepaald; of, meer in historisch perspectief gesproken: van deze ontwikkeling is De Man één der duidelijkste personificaties. Om het eerste volledig tot zijn recht te doen komen is het nodig mede de persoonlijke tragedie van dit leven in het beeld op te nemen, om het tweede te begrijpen is het onvermijdelijk te zien hoezeer door zijn psychologisch en sociologisch en ook praktisch politiek optreden het socialisme van West-Europa van aangezicht veranderd is. De problemen van het huidig socialisme, van zijn fundamenteën, van de wijze waarop het zijn doel wil verwezenlijken en van de tegenstand, die het in deze overgangstijd in de meest heftige vorm te weerstaan heeft, zijn door De Man gesteld en met de middelen van zijn kunnen beantwoord.

School gemaakt heeft hij niet, hoezeer ook zijn invloed onmiskenbaar is. School gemaakt heeft hij alleen daarom al niet, omdat hij in de eerste plaats naar de persoonlijke beleving en verantwoordelijkheid heeft gezocht, en naar praktische oplossingen van maatschappelijke problemen passend in zijn tijd. Toch vinden we bij hem een min of meer afgerond geheel van theorieën en opvattingen, dat er aanspraak op kan maken het oude gesloten stelsel der marxisten te willen vervangen door één dat meer „open” is. Paradoxalerwijze is het juist deze openheid waardoor — en zeker naarmate onze tijd verder van zijn tijd afvoert — eer de stimulantia dan de inhoud van deze theorieën en opvattingen ons waardevol lijkt.

Dan zou inderdaad blijken, wat wij in het begin van dit artikel veronderstelden, dat het socialisme een fase binnengaait, waarbij de theorie als zodanig van minder belang geacht moet worden. Als echter in haar plaats de bezieling en het verantwoordelijkheidsbesef treden, waar De Man voor gepleit heeft, behoeven wij niet te wanhopen aan de waarachtigheid van een socialisme, dat zijn voornaamste werkzaamheid in de praktische arbeid van alle dag vindt.

HET BUITENLANDSE

TIJDSCHRIFT

Die Rote Revue

Dat het Zwitserse socialisme geestelijk sterk van het buitenland afhankelijk is, tekent zich duidelijk af in „Die Rote Revue”, het maandblad van de Sociaal-democratische Partij in Zwitserland. Wel is waar worden in het tijdschrift ook nog wel algemeen socialistische en speciale Zwitserse vraagstukken behandeld, maar de belangstelling richt zich toch in hoofdzaak op het buitenland. Zo vindt men in de laatste afleveringen o.a. beschouwingen over „De Duitse Sociaaldemocratie en het Schuman-plan”, „Nederland tussen theocratie en vooruitgang”, „Zwarte en blanke arbeiders in de Amerikaanse vakbeweging”, „De oorlog in Indo-China” en dergelijke.

Van de eigen problemen schijnt „Het probleem van het vrouwenstemrecht” het land van Wilhelm Tell nog altijd het zwaarst op de welgevulde maag te liggen.

Het artikel van A. J. Fischer over „Nederland tussen Theocratie en Vooruitgang” is een typisch voorbeeld van journalistieke wijsheid bij een kort bezoek vergaard. Hoewel Fischer rake opmerkingen maakt over de Nederlandse verhoudingen, blijkt duidelijk, dat een contact van deze — zonder twijfel geroutineerde — journalist tot enkele personen beperkt is gebleven. Hij meent bijv. dat de Nederlandse Tweede Kamer 98 zetels telt, spreekt over de „voormalige minister van Sociale Zaken, professor Welter”, „de Friese dominé Pieter Jelles Troelstra”, en bewijst voortdurend, dat hij te haastig op de klok heeft gekeken om de klepel te kunnen ontdekken.

In het October-nummer van vorig jaar vonden wij een niet-onaardig artikel van Otto Leichter over de vraag hoe kapitalistisch de Verenigde Staten zijn.

Uit zijn beschouwing laten wij hier de hoofdzaken volgen.

Hoe kapitalistisch zijn de Verenigde Staten?

In de discussies over de tegenstelling tussen Oost en West wordt aan de ene kant geprobeerd om het Amerikaanse kapitalisme voor te stellen als de meest brutale vorm van kapitalistische uitbuiting en expansie. Aan de andere kant bestaat echter de neiging het tegenwoordige Amerika voor te stellen als een reeds half- of op zijn minst kwartsocialistische maatschappij, die ongewild of in elk geval onbewust op weg is naar een nieuwe niet-kapitalistische vorm van economisch leven, met planning en sterke sociale tendenties.

Wat de Amerikanen zelf betreft en voorzover zij voor deze discussies enig begrip hebben, zijn zij volstrekt niet de mening toegedaan dat in de USA een afkeurenswaardig en verwerpelijk kapitalisme of zelfs ook maar een neiging naar nieuwe vormen van economisch leven bestaat. Zowel het officiële Amerika als zijn arbeiders, d.w.z. vakbeweging, en velen die zoiets als een zelfstandige Amerikaanse „ideologie” pogen te ontwikkelen, gaan uit van het standpunt: Amerika is (en blijft) een land van „free enterprise”, een land met vrijheid voor ondernemer en economisch leven.

Naar zij menen is er echter een essentieel verschil tussen het Amerikaanse kapitalisme en dat in Europa: het Europese kapitalisme kent geen vrije concurrentie meer; kartels, concerns, zelfs restanten van middeleeuws-feodale gildeninstellingen en landbouwwormen heffen de individuele vrijheid op economisch terrein op. Om

deze reden is datgene wat men in Europa als kapitalistisch pleegt te becritiseren en te verdoemen, volkomen verschillend van de dynamiek van het Amerikaanse economische stelsel met zijn ononderbroken vooruitgang naar hogere productiviteit en opvoering van het levenspeil.

In dit verband is het kenmerkend dat in 1951 op de zitting van de Economische en Sociale Raad der Verenigde Naties in Genève de leider van de Amerikaanse delegatie Isidor Lubin een soort van ideologie van het „progressieve kapitalisme” der USA probeerde te ontwikkelen. Hij eiste van de V.N. steun voor agrarische hervormingen en voorstellen voor een optreden tegen de Europese „kapitalistische” uitwassen, de kartels en concerns.

Al deze discussies leiden steeds weer tot de vraag: is „free enterprise” werkelijk zo vrij als zijn vertegenwoordigers menen? Is het Amerikaanse kapitalisme werkelijk zo zonder enige planning en contrôle aan persoonlijke initiatieven overgeleverd? Heerst in Amerika nog het voor de kapitalistische bloeitijd tekenende geloof aan de onbeperkte opstijgingsmogelijkheden voor de enkeling? Of zijn er geen nieuwe maatschappelijke idealen van collectieve zekerheid levend geworden?

Leichter onderwerpt een aantal van deze punten aan een nadere beschouwing.

Concurrentie-vrijheid

Hoe staat het hiermee? In vele gevallen is het geloof in het voortbestaan van de vrije concurrentie — de trots van de Amerikanen — zelfbedrog van het Amerikaanse publiek. Dat deze vrije concurrentie nog bestaat demonstreert de auteur met het voorbeeld van de prijzenoorlog tussen de grote New-Yorkse warenhuizen in Juni 1951. Afgezien van een poging om te grote voorraden uit te verkopen en de in het voorjaar geringe verkoop op te voeren, was deze prijzenoorlog een gevolg van de beslissing van het Oppergerechtshof, dat geen kleinhandelaar gedwongen zou kunnen worden zich te houden aan de prijzen die door zijn leveranciers voor de verkoop in het klein vastgesteld worden.

Er is geen twijfel aan dat de bindingen in het economisch leven voor zover zij op kartel- en prijsafspraken van de producenten van een gehele bedrijfstak en een

algemene overeenkomst tussen de handel berusten, hier nog steeds veel geringer zijn dan in enig Europees land. De schijn van de vrije concurrentie wordt zorgvuldig bewaard en het Ministerie van Justitie let nauwkeurig op prijsafspraken en op industriële expansies die ten gevolge zouden kunnen hebben dat een hele bedrijfstak door één concern beheerst zou worden.

Zo komt het ook, dat er voor vele goederen nog een betrekkelijk vrije markt bestaat en de concurrentie zeer scherp is. In dit opzicht is het bedrijfsleven — afgezien van contrôles die het gevolg zijn van buitengewone omstandigheden — vrijer en beweeglijker gebleven. Men kan gevoeglijk zeggen, dat Amerika in dit opzicht „kapitalistischer” is dan de meeste andere landen buiten het Sowjet-blok.

Economische contrôle

Op vele andere zeer belangrijke gebieden van het economische leven in Amerika wordt echter op grote schaal planning toegepast.

Het duidelijkste voorbeeld van planning wordt wel gevormd door de *economische contrôle* die in verband met de herbewapening en de strijd tegen inflatie ingevoerd werd.

Hoe onbevredigend deze contrôle-maatregelen soms ook mogen zijn, zij oefenen door de toewijzing van grondstoffen en de vaststelling van de omvang van de productie voor het binnenlandse verbruik een verrekende invloed uit. Over het planmatige karakter van deze maatregelen bestaat geen twijfel. Charles E. Wilson, de vroegere president van General Electric, is momenteel leider van het Bureau voor Defensie-mobilisering. In een artikel in de New York Times Magazine van 26 Aug. 1951 met de veelzeggende titel „I hate controls, but we need them now!” (Ik haat contrôles, maar we hebben ze nu nodig) probeert Wilson aan te tonen dat een omschakeling van de gehele industrie op een productieplan waarbij ongeveer 25% van het nationale inkomen voor bewapeningsdoeleinden gebruikt zal moeten worden, zonder planning en zonder ingrijpen in het economische leven, niet door te voeren is. Zonder twijfel zullen de tegenwoordige bepalingen tegen eind 1953 beperkt en later opgeheven worden

wanneer er geen algemene oorlog uitbreekt, maar het Amerikaanse bedrijfsleven zal ook na de opheffing niet meer hetzelfde zijn als vòòr de invoering er van. Dat hebben de ervaringen uit de Tweede Wereldoorlog wel geleerd.

Agrarische planning

Naast de planningsmaatregelen van het ogenblik vindt men in brede kringen van het economische leven in de USA vormen van planning en regerings-ingrijpen, die wel niet van voorbijgaande aard zullen zijn: *de agrarische prijspolitiek* van de regering, die naar een garantie van bepaalde minimumprijzen leidt. Op de begroting worden hiervoor elk jaar grote sommen gereserveerd. (1952 bijv. meer dan 500 miljoen dollar.)

In samenhang met de maatregelen tegen de terugkeer van een afzetcrisis voor landbouwproducten, wordt door het Amerikaanse Ministerie van Landbouw gepoogd om de agrarische opbrengst te plannen en van te voren te schatten; de techniek der planning hiervan is zeer ver ontwikkeld. Dit is zonder twijfel een blijvend verschijnsel!

De agrarische plannings- en steunmaatregelen zullen ook door een politiek-andersgezind regeringsapparaat niet meer ongedaan kunnen worden gemaakt, want de boeren vormen in het politieke en economische leven van Amerika een belangrijke macht.

Deze agrarische planning sluit op uitgebreide terreinen van het economische leven de vrije kapitalistische markt uit en is een van de belangrijkste factoren bij het voorkomen van ernstige economische verstoringen door de voor het „echte” kapitalisme zo kenmerkende conjunctuurwisseling. In dit opzicht zijn de Verenigde Staten dus „minder kapitalistisch” dan 20 jaar geleden en planmatiger dan vele andere landen.

Particuliere planning

Ten slotte een derde gebied waarop de economische planning steeds meer in betekenis toeneemt: de *reusachtige ondernemingen*, die elk voor een belangrijk deel een hele bedrijfstak beheersen. Ondernemingen als General Electric, General

Motors, Ford, Du Pont, die honderdduizenden arbeiders te werk stellen, zijn genoodzaakt hun productie, afzet, prijspolitiek en vanzelfsprekend ook de productiemethoden jaren vooruit te plannen. Zeker, geen van deze concerns heeft een absoluut monopolie, elk van hen heeft met tegenmaatregelen van concurrenten rekening te houden, die evenals de algemene economische ontwikkeling de plannen in duigen kunnen gooien.

Het gezamenlijke economische verloop voltrekt zich niet volgens één plan, en de plannen der ondernemingen zijn niet op elkaar afgestemd, maar het feit, dat in zulke grote economische eenheden volgens nauwkeurige plannen gewerkt wordt, mag niet onderschat worden.

Volledige werkgelegenheid

Economische verspilling, crises en massale werkloosheid zijn de meest geuite aanklachten tegen het kapitalisme op economisch gebied. De tijden dat ook aanhangers van het vrije kapitalisme het risico van economische terugslagen aanvaardden, zijn voorbij. Ook in de Verenigde Staten zijn het voorkomen van werkloosheid en het handhaven van volledige werkgelegenheid tot de belangrijkste doeleinden van de economische overheidspolitiek gaan behoren.

Vooral sinds het einde van de oorlog is het een centraal probleem geweest.

Wat betekent deze politiek van volledige werkgelegenheid voor de economische gezindheid van de mensen en hun houding tegenover de idealen van een vrij kapitalisme? In dit verband kan er slechts op worden gewezen dat de wet voor het waarborgen van de volledige werkgelegenheid in 1946 door het congres aanvaard is dwars tegen de heersende tradities in. De werkloosheid is sinds 1945 van betrekkelijk geringe omvang gebleven (op korte perioden in 1948 en 1949 na) en deze wet heeft daardoor nog niet zo'n grote invloed gehad, maar hoe dit ook zij, er is in elk geval wettelijk vastgelegd dat de waarborging van de volledige werkgelegenheid nu één der plichten van het Amerikaanse overheidsapparaat is.

Hierdoor staat echter niet meer de onbeperkte en onberekenbare opstijging van de enkeling op de voorgrond, maar wordt

de collectieve waarborging van de economische toekomst van de enkeling het doel waar zowel enkeling als gemeenschap zich naar richten. De economische gezindheid en de idealen zijn ook in de Verenigde Staten niet meer die typisch kapitalistische.

Sociale differentiatie

Een steeds scherper wordende tegenstelling tussen de maatschappelijke groepen is één der kenmerken van de klassieke kapitalistische ontwikkeling. Hoe staat het hiermee in de Verenigde Staten?

Zonder twijfel zijn de rijken nog rijker geworden! De statistieken laten zien dat de winsten der ondernemingen niet slechts gedurende de oorlog toegenomen zijn, maar zich ook daarna op een recordhoogte gehandhaafd hebben. 1950 heeft voor vele maatschappijen nieuwe records gebracht — zelfs na aftrek van de belastingen.

Aan de andere kant kan men niet zeggen dat de armen armer zijn geworden. Over het algemeen is het levenspeil der brede massa's gestegen. De statistiek over de ontwikkeling der inkomens in de verschillende staten van Amerika over de jaren

1940—1950 toont, dat de inkomens toeneming het sterkst was in de Zuidelijke Staten en in de agrarische staten van het Middenwesten en het Noordwesten, terwijl de stijging in de industriële staten geringer was. In deze statistiek komt vooral de sociale stijging van de Amerikaanse boer, en ten dele ook (hoewel nog veel te langzaam) de vooruitgang van het Zuiden tot uitdrukking.

Welke algemene gevolgtrekking vloeit uit deze beschouwing voort? De economische en sociale wetgeving van de Verenigde Staten ontwikkelt zich over het algemeen binnen het kader van een individualistische kapitalistische economie. Naar mate de ontwikkeling verder gaat, wordt de economische organisatie tegelijkertijd meer en minder kapitalistisch! Dit is slechts een schijnbare tegenspraak, want in de verdere ontwikkeling op zijn eigen kapitalistische grondslag komen nieuwe elementen naar voren die aan het kapitalisme in traditionele zin vreemd zijn.

Er vindt een ontwikkeling plaats die, hoe verder zij langs kapitalistische weg voortgaat, nieuwe niet-kapitalistische, maar toch specifiek Amerikaanse economische vormen voortbrengt.

DE PEN OP PAPIER

ANDERMAAL DE ROOMS-KATHOLIEKEN

EN DE VERDRAAGZAAMHEID

In het achtste nummer van de vorige jaargang bespreekt W. B. een tweetal publicaties, t.w. „de situatie van de protestanten in Spanje” (door dr H. van der Linde en dr F. Thijssen), en de bundel „Katholicisme en geestelijke vrijheid”, dit laatste in hoofdzaak een antwoord op het „r.k.”-nummer van het tijdschrift „Wending”. Hoewel het in het algemeen niet gebruikelijk is, dat boekrecensies in een tijdschrift aan een nadere critiek worden onderworpen, geloof ik dat het in dit geval nuttig is een uitzondering te maken; dit met het oog op een goede verstandhouding tussen protestanten en rooms-katholieken.

Wat is het geval? W. B. treft bij dr Thijssen de opvatting aan: „terwijl de protestanten uitgaan van het recht van de vrijheid, gaan de rooms-katholieken uit van het recht der waarheid”. Aan de dwaling kan dus door r.k. „zo nodig wel om praktische redenen, echter op principiële gronden nimmer” de vrijheid worden toegekend, die men voor de ware kerk vanzelfsprekend opeist.

Daarna neemt W. B. de andere publicatie ter hand; hij vindt daarin een geruststelling aan de niet-rooms-katholieken in Nederland, „dat zij recht op de vrijheid hunner werkzaamheden bezitten en op de vrije uiting hunner ideeën”; maar al neemt hij aan, dat deze uitspraak eerlijk is gemeend, hij blijft toch „voor een kloof staan”, want de opvatting van dr Thijssen is er ook, en die opvatting is volgens hem voor rooms-katholieken de enig mogelijke.

Is dit nu wel geheel fair? Mag men een zo uitvoerige publicatie als de bundel over „Katholicisme en geestelijke vrijheid” is, een publicatie, waarin een aantal gezaghebbende rooms-katholieken trachten een *principiële* verdraagzaamheid vanuit r.k. standpunt te funderen, afdoen met een enkele verwijzing naar het afwijkend standpunt van een ander r.k. auteur? Ware het niet beter geweest deze poging op haar eigen mérites te beoordelen?

Toegegeven zij, dat er onder r.k. niet hetzelfde over deze zaak wordt gedacht. Er is ook een tijd geweest, waarin in Nederland een opvatting als die van dr Thijssen vrij algemeen door r.k. werd gehuldigd. Maar dit is nu beslist niet meer het geval (ook afgezien van de genoemde bundel). Een steeds groeiend aantal r.k. (waarlijk niet alleen in Nederland, in sommige andere landen zelfs meer dan hier) stelt zich *als rooms-katholiek* op de basis der principiële verdraagzaamheid. Aan het theoretisch uitgangspunt van de „waarheid” en haar „absolute rechten” geven zij een andere betekenis dan blijkbaar dr Thijssen doet. Het is volgens hen essentieel voor de waarheid, dat een mens haar alleen in vrijheid kan aanvaarden. Daarom is verdraagzaamheid regel en „onverdraagzaamheid” (met het oog op de openbare orde en openbare goede zeden) uitzondering, zoals (op één punt na) ook het standpunt is van onze grondwet.

De rooms-katholieken, waaronder de r.k.-leden van de Partij van de Arbeid, die de principiële verdraagzaamheid huldigen, vragen niet, dat men hen hierom persoonlijk

waardeert. Wel vragen zij hierin als rooms-katholieken ernstig te worden genomen, terwille juist van de verdraagzaamheid.

Th. J. A. M. van Lier

Van Lier heeft gelijk: het is niet juist, niet fair, om het éne r.k. geschrift af te doen met een ander, en dus niet in te gaan op de argumenten, die het eerste geeft — ik bied daarvoor dan ook mijn verontschuldigingen aan, niet alleen aan Van Lier en zijn naaste geestverwanten, maar ook aan de schrijvers in „Katholicisme en Geestelijke Vrijheid”.

De zaak ligt dus zo: er is in Nederland een groep r.k., die op principiële gronden verdraagzaamheid verdedigt, een andere groep, die evenzeer principieel weigert aan de dwaling, lees: niet r.k. geloofsovertuigingen, vrijheid van beweging toe te kennen. Zolang de situatie zo ligt, zal mijn praktische houding: er moet meer gebeuren, eer niet r.k. het betoog der eerste groep aanvaarden, nog wel enige grond behouden.

W. B.

BOEKBESPREKINGEN

DE VERWERKELIJKING VAN UTOPIA

Mark Holloway: Heavens on Earth. Utopian Communities in America 1680—1880. Londen 1951.

Wie van de lezers van S. en D. kent de namen Amana, Oneida en Topolbampo? Waarschijnlijk slechts de secretaris der redactie, die in het Novemhernummer er kond van doet in „Esprit” een artikel over „Gemeenschappen” gelezen te hebben. Inderdaad, deze en ook minder fantastische namen hebben vele secten in de Verenigde Staten aan de nederzettingen gegeven die ze oprichtten om er tot een ideale samenleving te komen.

In de geschiedenis van het socialisme, veelal te Europees, te politiek en te „wetenschappelijk” gericht, is doorgaans aan deze merkwaardige experimenten, die vooral veelvuldig voorkwamen in de jaren veertig der vorige eeuw, weinig aandacht besteed. En toch, de literatuur er over is abundant genoeg. Het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam bezit veel daarvan, zoals blijkt uit een onlangs gepubliceerde lijst (Bulletin of the Intern. Inst. of Soc. History, 1951, no 2). Toch zijn ook zijn beschrijvingen, propaganda-pamfletten en bijbel-dikke openbaringen lang niet alle, die in de loop der jaren verschenen zijn: de beweging bestaat in haar veelvuldigheid uit tientallen groepen, die ieder op verschillende gronden hun communistische leefwijze in geschrifte hebben getracht te verdedigen. Daar zijn de godsdienstige „communities”, die in origine vaak uit vluchtelingen bestaan, die Europa om der wille van hun afwijkende geloofsovertuiging verlaten hebben, door zijn de socialistish geïnspireerde volgelingen van Owen, Fourier, Cabot. Daar zijn er die streng in de leer zijn, en daar zijn er die tot het losbandige neigen. Daar zijn er, wier bestaan ephemer was, en andere, die reeds meer dan een eeuw bestaan.

Had de samenvattende literatuur over dit belangwekkend onderwerp tot nog toe veelal iets van een beredeneerde catalogus, sinds enkele maanden geleden Holloways boek verschenen is, beschikken wij over een prettig leesbaar, vrij beknopt en — wat vooral belangrijk is — een naar samenhang en achtergrond der verschijnselen duidend overzicht. De voornaamste taak van dit boek is die van de geschiedschrijving, en het geeft dan ook in eerste instantie het verhaal van oorsprong, leefwijze en einde der

verschillende gemeenschappen. De schrijver moet daartoe vele bronnen hebben geraadpleegd, want zijn verhaal is „geïllustreerd” met enige sprekende citaten uit brochures, boeken en kranten, die zijn voorgangers van enkele tientallen jaren geleden niet gebruikt hebben. Waar deze wijze van citeren al op duidt, dat wordt bevestigd bij nadere kennismaking: de stof blijkt op oorspronkelijke en frisse wijze tot zijn recht te komen.

Het begin behoort niet tot de sterkste delen; op de wel wat gemakkelijke sociologische en cultuurfilosofische inleiding over het begrip „utopia” is wel wat te zeggen. Het samenvattende slot echter mag zeker verrassend heten, waar het immers blijkt dat de gemeenschappen die bewust socialistisch wilden zijn, vrij spoedig tot ondergang gedoemd waren, terwijl diegene, die op godsdienstige motieven ontstaan waren en die — als uitvloeisel daarvan, of uit zuiver praktische overwegingen — in de bezitsverhoudingen der deelnemers ingrepen, een veel langer leven beschoren blijkt te zijn.

Al deze community-mensen zullen in onze nuchter-politieke ogen wel min of meer gek zijn te noemen. Maar ergens in Holloways boek staat een zinnetje, dat onze nuchterheid tart: „It is better perhaps, to be slightly mad with a sound heart, than to be sane without one.” (p. 19). Op grond daarvan kunnen wij in ieder geval dit „vergeten hoofdstuk” uit de geschiedenis van het socialisme waarderen.

FR. DE JONG

C. Lammers: *De vakbeweging en haar problemen*, tweede geheel omgewerkte en uitgebreide druk, Amsterdam, Arb. Pers 1951; 327 blz., geb. f 6,90.

De eerste druk van dit boek van 1935 heb ik tot mijn spijt niet ter vergelijking beschikbaar; ik moet dus voorbijgaan aan wat er is omgewerkt en uitgebreid — dat zal, gezien de enorme veranderingen in het maatschappelijk leven en speciaal in de arbeidsverhoudingen, vermoedelijk niet gering zijn. Ik neem het boek dus zoals het er nu ligt, en ben er dan als niet ingewijde maar sterk belangstellende toch wel dankbaar voor. De vakbeweging heeft zich, sterker nog dan de politieke partij der arbeiders, moeten opworstelen uit aarzelende pogingen, die een voor de tegenwoordige generatie onbegrijpelijke en soms fanatieke tegenstand en traagheid moesten overwinnen, tot een door maatschappij en staat erkende en onmisbare macht; hij heeft in die drie kwart eeuw een stuk beschavingswerk aan honderdduizenden arbeiders en hun gezinnen verricht; zij heeft mede een belangrijk stuk *recht* geschapen, waardoor zij de gehele maatschappij een zedelijke dienst van hoge orde heeft bewezen. Men vindt hier het zakelijke en toch bewogen verhaal van de geschiedenis der vakbeweging, eerst in Nederland, maar dan ook in Rusland, voornamelijk onder het communistische regiem, in Amerika, terwijl een paar hoofdstukken oriënteren over wat in Duitsland en Oostenrijk is gebeurd onder en na het nazi-regiem. Merkwaardig, dat een behandeling van de vakbeweging in Frankrijk en Engeland (het klassieke land op dit terrein!) ontbreekt.

Voor het gebodene kan men zonder reserve dankbaar zijn, en nochtans bezwaren hebben. Met enige verbazing heb ik mij afgevraagd, waarom de schrijver het hoofdstuk „Voor en tegen de rationalisatie” in deze vorm heeft opgenomen: een kwart eeuw geleden was het actueel, maar de zaak is sedert in wezen beslist, en de nieuwe problematiek der „human relations” in het gerationaliseerde bedrijf komt niet aan de orde. Ik mis een hoofdstuk dat vooruitkijkt en het probleem van de nieuwe taken van de vakbeweging in een veranderende maatschappij aansnijdt, mede in verband met de nieuwe organen, die een democratische samenleving nodig zal hebben. Over het algemeen is mijn indruk: een betrouwbaar en waardevol boek voorzover het inzicht geeft in de geschiedenis — het schiet te kort in de behandeling van de problemen van heden en naaste toekomst.

De A.P. gaf het royaal en niet duur uit.

W. B.

Mr P. J. Oud gezien door zijn tijdgenoten. (W. L. en J. Brusse's Uitgeversmij N.V., Rotterdam, 1951).

Ter gelegenheid van de 65ste verjaardag van mr Oud hebben een aantal tijdgenoten de betekenis van deze strijdbare en scherpzinnige figuur pogen te schetsen.

Die tijdgenoten zijn niet uitsluitend engere geestverwanten van de leider der V.V.D. Men vindt er b.v. de Kamervoorzitter Kortenhorst bij, die over Oud als „Kamerlid sinds 1948” schrijft. En onze partijgenoot prof. G. van den Bergh waardeert mr Oud als „een onzer allerbeste staatsrechtgeleerden”.

Dat in dit boek ook de „Strijder voor de Gemeentelijke zelfstandigheid” wordt geroemd en de „Burgervader” spreekt vanzelf.

Natuurlijk komt ook Oud als Vrijzinnig-democraat en als parlamentslid voor die partij, als voorzitter van de V.V.D. en als parlementaire historieschrijver tot zijn recht, en zo is dit boek een interessante bijdrage tot de Nederlandse geschiedenis waarin Oud sedert ongeveer 1917 een figuur is geweest.

J. de K.

M. Sluysers: Die en die is er nog. . . . (F. G. Kroonder, Bussum, 1951).

Herinneringen aan de Amsterdamse Jodenbuurt en aan de mensen die er leefden. Sluysers heeft dit wereldje, dat door de Nazi's is uitgeroeid, gekend als weinigen. Op z'n best is hij als hij vertelt over de socialistische beweging in dat milieu. De Joden in Amsterdam en de Joden verstrooid over de wereld vormen het thema van deze vertellingen die interessant zijn voor wie de Joden kent en wie ze beter wil leren kennen.

J. de K.

Inleiding tot de criminologie, prof. mr W. A. Bongers, 2de druk, herzien door prof. dr G. Th. Kempe.

De tweede druk van Bongers Inleiding tot de criminologie heeft de vaart en overtuigingskracht behouden, waarmee Bongers zijn boek in 1932 heeft geschreven. Maar bijna elk hoofdstuk behoefde behalve bijwerking ook wijziging. Op uiterst zorgvuldige en bekwame wijze is deze vernieuwing door prof. Kempe tot stand gebracht. Te meer bewonderenswaardig waar hij in zijn Voorwoord verklaart op zo menig punt met Bongers Inleiding van mening te verschillen.

Het is merkwaardig te moeten constateren, hoe de veranderingen bijna alle neerkomen op een voorzichtiger formulering van oordeel. De toename van onze kennis heeft de zekerheid, waarmee wij een aantal conclusies meenden te mogen trekken, aangetast. Dat komt niet slechts tot uiting in algemene vraagstukken, als dat van het determinisme, een hoofdstukje, waarin prof. Kempe op gelukkige wijze heeft geretoucheerd, het speelt ook een rol bij de behandeling van enkele etiologische resultaten van de criminele sociologie, bijvoorbeeld waar gesproken wordt van de kinderverwaarlozing e.d.

De Inleiding van Bongers is echter door deze bewerking noodzakelijkerwijs minder uitdagend geworden dan zij twintig jaar geleden was. Daar zij echter nu nog meer dan toen de functie heeft van een leerboek, van een werk, dat een eerste kennismaking met de criminologie beoogt te geven, lijkt ons dit in het geheel geen nadeel. De belangrijkste aanvullingen zijn de verhandelingen over de invloed van alcoholisme en oorlog. Bij de behandeling van het tweede onderwerp moest de bewerker in hoofdzaak op persoonlijke indrukken steunen bij gebrek aan gegevens over de invloed van de laatste oorlog. Dit is het enige punt, waarop bij ons de vraag is gerezen: is hier de bewerker niet te ver gegaan met het in de huid van Bongers kruipen, had hij hier zich niet uitdrukkelijk van Bongers moeten losmaken en op eigen naam een eigen beschouwing moeten toevoegen?

TH. W. VAN VEEN

MENS EN CULTUUR

Inleiding

De redactie van S. en D. heeft mij gevraagd een beschouwing te wijden meer in het bijzonder aan het cultureel gedeelte van het nieuwe Plan „De Weg naar Vrijheid” (onder bovenstaand opschrift in het rapport opgenomen als Deel III) en daarbij vooral de critiek niet te sparen. Gaarne heb ik deze uitnodiging aanvaard, alsook het verzoek daaraan prioriteit te geven boven ander dringend werk. Zowel, omdat mij inderdaad dit gedeelte van het Plan uitermate belangrijk lijkt, alsook, omdat, naar mij wil voorkomen, critische beschouwing niet zonder zin is, d.w.z. tot de noodzakelijke zelfbezinning kan bijdragen. *Critisch* zal dus deze beschouwing bij uitstek zijn naar toon en inhoud. Maar juist daarom stel ik er bijzonder prijs op met de grootst mogelijke nadruk voorop te stellen, van welke enorme waarde het geacht moet worden, *dat één* van de vier delen van het Plan thans gewijd is en kon worden aan de cultuur: juist honderd bladzijden van de vierhonderd, welke het lijvige boekwerk bevat, daarop speciaal gericht. Afgezien van het *hoe* en *wat* is dit waarlijk een mijlpaal in de ontwikkelingsgang van het socialisme in Nederland. Er waren steeds banden tussen socialisme en cultuur. Nimmer echter werd van dit verband bij mijn weten zo uitdrukkelijk, ik zou haast zeggen letterlijk met zoveel uiterlijk vertoon, den volke kond gedaan, nimmer de culturele taak zo fundamenteel gesteld als één der pijlers van partijpolitiek, gelijk in dit document.

Naar mijn mening zullen latere generaties terugkijkend in het verleden naar deze, onze tijd, vermoedelijk, wanneer andere delen van het Plan (behalve wellicht het vierde in zake de „internationale gemeenschap”) alweer door de tand des tijds afgeknagd en vergeeld of verbleekt zullen zijn, dit feit naar zijn historische waarde als de ontsluiting van een nieuwe periode in het Nederlandse socialisme blijven classeren. De krachtige bijval van het plancongres bij de behandeling van dit deel voor deze *gedachte* als zodanig (gelezen immers kon het toen door de overgrote meerderheid nog nauwelijks zijn) was wel zeer veelzeggend voor de plaats, welke de cultuur thans in de socialistische gedachtenwereld verheugenderwijze is gaan innemen.

Een tweede en laatste opmerking vóóraf. Critiek is altijd ondankbaar en onbillijk. Zowel voor de criticus zelve als voor de becritiseerden. De criticus is meestal de stuurman aan de wal, die stond te kijken. De anderen deden het werk. Er is véél werk verzet en goed werk. Dit culturele deel bevat tal van voortreffelijke en doorwrochte beschouwingen. De stijl is doorgaans uitnemend: helder, beeldend, bevattelijk, opwekkend tot eigen nadenken, overtuigend. Gaarne vooraf mijn oprechte hulde aan de samenstellers voor de in zoveel opzichten geslaagde aanpak van een zeer moeilijke materie, die zich zo wel leent tot een uitglijden naar onvoldragen filosofische beschouwingen of een verstrikt raken in levensbeschouwelijke tegen-

stellingen. Al te zeer is de critische lezer geneigd te vergeten, dat hier een expansie plaatsvindt naar gebieden zonder gebaande wegen, pionierswerk, dat zeer veel voorafgaand kapwerk vereist van overwoekerende slingerplanten en struikgewas, voordat de eigenlijke arbeid kan beginnen. Veelal zal het zo gaan, dat de criticus betreurt, nu juist *zijn* dierbaar cultuurgewas eveneens verwijderd of te sterk be snoeid te vinden. Helaas gaat het bij het terrein van de cultuur nog niet om een „cultiver notre jardin”, om de aanleg van een siertuin, maar voor een belangrijk gedeelte om woest, onontgonnen en onbegaanbaar gebied, onvoldoende in kaart gebracht en door de cultuurwetenschappen nog nauwelijks stelselmatig verkend. De oudste betekenis van cultuur, nl. bebouwing van de grond, is als figuurlijk beeld nog steeds de juiste: wij zijn nog in het eerste stadium van exploratie en ontginning van de grond, waarop wij moeten bouwen.

Wanneer dan ook het resultaat kritisch wordt bezien, mag nimmer uit het oog worden verloren, dat de betreurenswaardige „cultural lag”, welke deze tijd, waarin wij leven, zozeer kenmerkt, noodzakelijk zijn weerspiegeling *moest* vinden in alle beginwerk, gericht tot verkleining van deze achterstand, ook dus in *alle* socialistische arbeid van deze aard. Het is, zo gezien, een verdienste te meer dit werk met deze handicap te hebben aangevat. Het enige doel van critiek mag dan ook slechts zijn mee te helpen tot verdere uitbouw van dit grondwerk en tot overbrugging van ons menselijk tekort. Wanneer ik dan nu op mijn beurt het kapmes moet gaan hanteren ten aanzien van wat inmiddels voor de oorspronkelijke bewerkers beminde „sier-teelt” zal zijn geworden, is het met deze verontschuldiging, dat ons aller standpunt en einddoel hetzelfde zijn, doch verdiepte discussie omtrent de wegen en middelen uiterst noodzakelijk blijven, in het belang zowel van het socialisme als van de cultuur.

I. Systematiek

Aan te vangen met een critische beschouwing over de systematische opzet en indeling van Deel III (Mens en Cultuur), moge, ik ben mij er van bewust, wat schoolmeesterachtig schijnen, deze is zozeer karakteristiek voor de gedachtengang van de stellers, dat zulks toch tot goed begrip van het navolgende m.i. aanbeveling verdient. Zo ziet het er verkort uit:

Hoofdstuk XIII. *Cultuur en gemeenschap*: Balans van de cultuur. Gelijkheid van kansen. Overheid en cultuur. Financiering der cultuur.

Hoofdstuk XIV. *De ontwikkeling van de mens*: Jeugd. Onderwijs. Democratisering van het onderwijs. Wetenschappelijk onderzoek.

Hoofdstuk XV. *De ontplooiing van de mens*: Vrije-tijdsbesteding. Pers - radio - film - televisie. De kunst.

Hoofdstuk XVI. *De zorg voor de mens*: Maatschappelijk werk. De zorg voor de volksgezondheid. Sociale zekerheid.

Het eerste hoofdstuk geeft een algemene inleiding. De twee volgende behandelen de materie, welke vrijwel geheel bestreken wordt (of behoort te worden) door het ministerie van O. K. en W. Het vierde insgelijks de materie, overwegend thuishorend onder het ministerie van Sociale Zaken. Dit laatste, om van achteraan te beginnen, is ietwat bevreemdend. Deel I behandelt immers zeer uitvoerig „de maatschappelijke

orde in socialistisch perspectief". Was dáár niet de aangewezen plaats voor deze zuiver sociale vraagstukken?

Indelingsvragen zijn in den regel moeilijk en niet steeds zonder enige subjectieve willekeur te beantwoorden. Een vroeger door mij zelf gemaakte indeling tussen sociale en culturele planning ¹⁾, zou ik nu ook niet meer geheel ongewijzigd voorstaan. Zeker, het betreft bij H. XVI inderdaad „de zorg voor de mens". Maar, mij dunkt, het ganse plan, gesteld in het teken van de vrijheid, betreft zorg voor de mens: sociaal, economisch, cultureel, internationaal. Is deze sociale zorg uiteraard ook en evenzeer cultureel, in de ruimste zin des woords ²⁾ en daarvoor valt iets te zeggen, dan het plan als zodanig. Dan geeft het plan „de weg naar cultuur". Dan doortrekt de culturele doelstelling als zuurdesem alle onderdelen. Zo heeft Idenburg in zijn congresrede wel ongeveer de strekking aangevoeld en weergegeven in een vrije vertaling ³⁾. Maar dan blijft toch deze indeling op dit punt gewrongen. Zulks te meer, waar reeds op de eerste bladzijde van Deel III (p. 255) m. i. terecht wordt betoogd, dat naast het materiële ook het culturele, „naast de bestaanszekerheid de zingeving aan het bestaan centraal is komen te staan . . .", juist derhalve de tegenstelling of althans het onderscheid tussen beide grootheden wordt beklemtoond. Ook bij de opzet van het congres werd daarmee volledig rekening gehouden. Er waren immers niet, overeenkomstig de vier delen van het Plan, vier sprekers, doch vijf: Suurhoff hield een afzonderlijke inleiding over „bestaanszekerheid" (grotendeels de stof van H. XVI). Dit hoofdstuk moge dan ook in het navolgende buiten beschouwing blijven.

Dit impliceert een concentratie op de hoofdstukken XIV en XV met hun wat kunstmatige onderscheid tussen „ontwikkeling" en „ontplooiing" van de mens. Hier zullen wij dus alles moeten aantreffen op het terrein van de cultuur in engere zin, de desiderata t.a.v. een specifiek-socialistische cultuurpolitiek, met betrekking tot onderwijs en opvoeding, vorming buiten schoolverband, wetenschappen, kunsten en vrije-tijdsbesteding enz. Dit is naar de vorm bezien inderdaad het geval. Niettemin zijn terstond twee punten opvallend. Namelijk, enerzijds dat het allerbelangrijkste niet hier staat. Anderzijds de ontbrekende twee-eenheid van ontwikkeling en ontplooiing.

Het belangrijkste staat m.i. op de laatste bladzijden van het laatste hoofdstuk (aangaande inkomensverhoudingen) van Deel I. Hier is opgenomen een voorstel omtrent de besteding van het nationaal inkomen in 1955, vergeleken met 1950. Afgezien van de militaire inspanning toont de sector voor „onderwijs en culturele diensten" de grootste relatieve vooruitgang. Ik mag wel aannemen, dat *hier* althans, ter wille van de vergelijkbaarheid, onder culturele diensten niet is begrepen de sociale zorg van H. XVI, doch uitsluitend die onderdelen, behandeld in de hoofd-

¹⁾ Vgl. Om het behoud van ons bestaan, p. 133/136.

²⁾ Vgl. evenwel de inleidende probleemstelling van p. 256: „Het gaat ons in dit deel van het Plan om de cultuur in engere zin: het geheel van geestelijke waarden en producten; om de cultuuroverdracht in en buiten de school, om de recreatie, om de wetenschap en de kunst". Dit slaat kennelijk alleen op H. XIV en XV, niet op H. XVI.

³⁾ Vgl. nog S. en D. Jan. 1952, p. 44: „ . . . dit boek in zijn totaliteit gaat over cultuur en gemeenschap. . . ."

stukken XIV en XV. Daar — zo staat op p. 124 — „daar liggen de grote tekorten in ons volksleven, daar zijn het dringendst voorzieningen nodig...”. Merkwaardigerwijze knopen de specialisten van deel III niet aan bij dit slotperspectief van Deel I, zodat zelfs de meest globale schets ontbreekt van een nadere uitwerking der geponeerde verhoging van f 560 mln in 1950 met 43 % tot rond f 800 mln in 1955. Voor een juiste beoordeling van het cultuurprogram op betrekkelijk korte termijn, alsook voor de concretisering daarvan, toch wel van primair belang en hoge urgentie. Wij zijn welhaast halverwege!

In de tweede plaats trof mij het betrekkelijk zo los verband van XIV en XV. Het kunstmatige zit niet alleen in het onderscheid der opschriften, maar eigenlijk veel meer nog in de getrokken scheiding. Het eerste hoofdstuk behandelt vooral het onderwijs, de opvoeding en vorming (het wetenschappelijk onderzoek bungelt een beetje raar eraan) en draagt wel nog in sterke mate het bijzondere stempel van Kohnstamm, welke grote figuur ons helaas kort nadien ontvallen is. Het andere hoofdstuk behandelt het overblijvende deel van de cultuur. Hiervoor is vrijmoedig geput vooral uit de geestelijke nalatenschap van wijlen Van der Leeuw. Doch wat de laatste in de korte hem gegeven tijd vergeefs nagestreefd heeft, nl. de eenheid op het ministerie van Onderwijs, K. en W. t.a.v. de verschillende taken van de overheid met betrekking tot de cultuur, ontbreekt hier al evenzeer. De oorspronkelijke opzet en bewerking der beide hoofdstukken zijn kennelijk van verschillende handen. Niet alleen hoofdstuksgewijs, maar ook nog i.h.b. hoofdstuk XV afzonderlijk dat, behalve extern los van XIV, ook zelf brokkelig aandoet, intern verband mist. Eenheid van een omvattende visie ontbreekt. Dit veroorzaakt, al het goede ten spijt, qua systeem een wat rommelige en rammelende eindindruk. Zowel de mens als eenheid, als de cultuur, in die unieke eenheid van cultuurstijl, cultuurpatroon of -mozaïek, dreigen verloren te gaan bij dit procédé van splitsing in en opsomming van afzonderlijke onderdelen, die zo veel gelijkenis gaat tonen met de in ons land gebruikelijke, veelstemmige memorie van antwoord of troonrede. Zelfs een lappendeken heeft als deken toch een zekere structurele eenheid. Hoe zou ik evenwel na lezing en herlezing de cultuur van dit Plan moeten kenschetsen? Kunnen wij met Idenburg volstaan door de typering, dat driemaal ja en driemaal neen wordt gezegd, of met Suurhoff-Idenburg, dat in het Plan het cultuurbeeld voor de eeuw van de gewone man wordt geschetst? Het zijn oratorisch ongetwijfeld aardige vondsten, maar het Plan zelf geeft hier geen uitsluitsel.

Had het anders gekund? Is het in beginsel wel mogelijk één cultuurbeeld te bouwen op verschillende levensbeschouwelijke bases? Ik geef toe, dat het moeilijk is, niet dat het volstrekt onmogelijk zou zijn. Maar zelfs indien men niet enkele centrale gezichtspunten en strategische doeleinden heeft kunnen vaststellen, hadden dan toch, juist voor een socialistisch perspectief, in elk geval ergens de brokstukken wel weer verzameld moeten worden in één synthetisch geheel. Gebeurt dit wellicht in het inleidend hoofdstuk XIII? Mogelijk was het wel de bedoeling, getuige de eerst-gekozen titel: „Balans van de cultuur”. Dit opschrift dekt niet de inhoud. Er wordt niets afgewogen, noch is er sprake van een kunstig uitgebalanceerd evenwicht. Er wordt gewezen op de noodzaak van mogelijke ontplooiing van ieder menselijk individu en van ontplooiing ener ware gemeenschap tussen de mensen.

De socialistische beweging, zo wordt gezegd, moet tot een hierdoor gekenmerkt „nieuw algemeen cultuurbesef” een „belangrijke bijdrage” leveren. De mens moet gemeenschapsmens kunnen zijn, juist doordat zijn menselijke persoonlijkheid en waardigheid in die gemeenschap niet ten onder gaan (p. 258). Stylistisch wél geformuleerd — ook dit — maar ja, toch langzaam-aan, vindt ge zelf ook niet, in onze tijd wel wat cliché en schablone. Goed, goed, het kan geen kwaad dit nogmaals te stellen als uitgangspunt. Maar dan blijft toch volkomen ongerept de hoofdzaak, een driedelige: in hoeverre beweegt onze cultuur zich in de realiteit langs deze ideale lijnen — zo niet, ten gevolge van welke verantwoordelijke drijfkrachten (met inbegrip van sociale en socialistische bewegingsfactoren) — ten slotte, welke kans bestaat in beginsel om deze trend op enigerlei wijze in de gewenste, duidelijk aangegeven richting af te buigen? Wordt de cultuurhistorie door kosmische krachten volledig gedetermineerd, of blijft hier voor de mens een mogelijkheid tot eigen lotsbepaling? Welke is te dien aanzien de specifieke bijdrage van het socialisme? Nagenoeg niets van dit alles, dat toch wezenlijk lijkt, zowel voor de welovervogen opstelling als voor de mogelijke verwezenlijking van een gefundeerd plan, heb ik kunnen aantreffen. Daarmede verschuift de critiek van de systematische opzet meer naar de inhoud, die trouwens uit de aard der zaak nauw met elkander samenhangen.

II. Inhoudsanalyse

De gevolgde systematiek doet overal haar terugslag gevoelen. Men kan geen verantwoord plan voor de cultuur ontwerpen — aangenomen, dat culturele planning mogelijk is — door de materie in stukken te verknippen en vervolgens opdrachten uit te geven voor een aantal onderdelen: aan Jansen voor het onderwijs, aan Pieterse voor de kunst, aan Klaassen voor de radio, aan Smit voor de jeugdvorming en aan Mulder voor de cultuurfinanciering, om deze stukken dan achtereenvolgens geplaatst af te drukken. Zo ergens, dan is hier innig en verfijnd team-work volstrekt vereist, op basis van een vooraf verkregen overeenstemming over de grondconceptie. De wijze en mate van team-work is mij niet bekend, maar de grondconceptie is niet-bestaand, althans onvermeld. Wat is dat geheel, dat anders en meer is dan de delen?

„Het is hier niet de plaats om in te gaan op vragen naar het wezen en de wortels van onze cultuur” (p. 256). Uitdrukkingen als „het is hier niet de plaats” of „het valt buiten dit kader” dan wel „het zou hier te ver voeren. . . .” (wij gebruiken ze allen, ook schr.d.) betekenen vaak: hier is weliswaar de plaats. . . . maar de auteur deinst er voor terug of beheerst de materie niet voldoende dan wel moet bepaalde gevoeligheden ontzien of welke dan ook precies de remmende tegenkrachten mogen zijn. Nu gaat het in dit geval toch wel bedenkelijk lijken op cultuurplanning zonder plan en zonder een vooraf omljnd beeld van cultuur.

„Het voorspellen van 's werelds culturele ondergang is reeds jarenlang een geliefkoosd tijdverdrijf en in onze dagen schijnt de ene doodsklok voor, de andere na, over de cultuur te luiden. Het is niet ondienstig te beginnen met de vaststelling dat veel van deze geluiden voortspruiten hetzij uit conservatisme, hetzij uit een romantische, maar onwerkelijke verering van voorbije tijden”. (p. 256/7). Het gestelde in de tweede zin van dit citaat wil ik gaarne beamen. *Veel* van dergelijke

zienswijzen spruit voort uit conservatisme of romantisch cultuur-pessimisme. Maar niet alles, en ook niet altijd het beste. Waarschuwingen, afkomstig van onverdacht sociaal-progressieve geesten, zouden te meer aandacht verdienen. Het rapport verdiept zich evenwel daarin ternauwernood. Niet alleen ontbreekt een fundamentele probleemstelling, doch bovendien denigreert men aldus diegenen die naar beste kunnen, hoe gebrekkig ook, het raadsel van onze tijd trachten te doorgronden en althans een tip van de sluier, welke de toekomst verhult, op te lichten. Maar dat is toch het wezen van weldoordachte planning: een juiste diagnose, een zo goed mogelijke prognose en een realiseerbaar program van actie. Hier echter worden diagnose en prognose weggedrukt, zodat het program min of meer in een luchtledig komt te zweven. De „optimist” mag zich mijnentwege natuurlijk vrolijk maken over de „pessimist” — het is niet zozeer de railerende houding-uit-de-hoogte of de badinerende toon, die mij dwars zit — maar dan heeft hij ook de verplichting zijn optimistische beschouwing tegenover de pessimistische waar te maken, ten einde zijn planconstructie een hecht, onwankelbaar fundament te verschaffen.

Volgens velen leven wij — terecht of ten onrechte — midden in een ernstige crisis der cultuur, volgens sommigen — alweer onverschillig of zij het bij het juiste eind hebben of niet — dreigt de ondergang onzer cultuur, volgens een enkele onderzoeker is deze ondergang zelfs onafwendbaar en dus elke planning bij voorbaat zinloos. Wat hiervan ook zij, aan deze „crisis der zekerheden” omtrent de toekomst van onze cultuur, kan men in geen plan voor de toekomst voorbijgaan. Dat geldt naar mijn overtuiging voor elk plan, maar nog zeer in het bijzonder voor een socialistisch plan. Het is toch immers nauwelijks voor betwisting vatbaar, dat precies dezelfde geweldige en overweldigende sociale structuurverschuivingen van de laatste tweehonderd jaar, die het socialisme als drijvende kracht van sociale *beweging* en verdergaande structurele omvorming hebben doen ontstaan en opbloeien, ook de cultuur in hun wervelende en omwentelende dynamiek hebben meegesleurd. Omgekeerd heeft de cultuur in haar haast fantastische metamorphose, welke gepaard ging met de industriële revolutie en de magische triumph der machinale techniek, zelf op haar beurt ook het socialisme gegrepen. De zgn. *mechanisering* der cultuur heeft haar spiegeleffect in een zekere mechanisering óók van het socialisme. Kortom, de toekomst der cultuur is nauw verbonden met de toekomst van het socialisme.

Wie geringschattend staat tegenover het onderzoek naar de mogelijke ontwikkeling der cultuur, verwerpt als laatste, ietwat paradoxale consequentie een onderzoek naar de evolutie van het socialisme. Dit kan nimmer bewust bedoeld zijn, ik veronderstel het geen ogenblik, door de opstellers van een nieuw socialistisch plan, dat immers daardoor ook het socialisme zelf poogt te vernieuwen. Maar toch moeten wij niet uit het oog verliezen, dat dezelfde krachten, welke momenteel onze cultuur zouden bedreigen, ook en evenzeer het socialisme kunnen ondermijnen. Het socialisme is ontsproten aan de industriële techniek in haar eerste vlucht, aan de toekomstige ontplooiing der industriële techniek kan het socialisme ten onder gaan. Dit is een andere dialectiek dan door Marx voorzien, doch wellicht met meer kans op verwezenlijking. Zelfbezinning op de situatie van onze cultuur is tegelijk zelfbezinning op de situatie van het socialisme. Een socialistisch cultuurplan is een plan, waarbij cultuur en socialisme op één zelfde wortel des geloofs stoelen, het

geloof in gemeenschappelijke grondwaarden en in een gemeenschappelijk gevaar.

Wezen en wortels van onze cultuur kunnen dan ook niet buiten beschouwing blijven, zonder tegelijk wezen en wortels van het socialisme te negeren. Het socialisme in Nederland is thans officieel bereid (zie de bovenbedoelde staat van bestedingen) voor de militaire verdediging der cultuur de hoogste offers te brengen (om precies te zijn: van 1951 tot 1955 53% meer dan in 1950). Is onze cultuur nog waard verdedigd te worden? Is er gevaar, dat de voorbereiding der defensie inmiddels de fysiek te verdedigen cultuur, vóór zij eventueel aangevallen wordt, zelf psychisch uitholt? Aan deze beide vragen, die zozeer in het middelpunt der discussie staan van ons tijdsbestek, gaat het Plan weer vrijwel voorbij. Moeten wij niet deze vragen klaar kunnen beantwoorden, als wij de blik naar de toekomst richten?

Natuurlijk mogen wij ons bij een toekomstplan niet te zeer verliezen in actuele strijdvragen. Deze dienden ook vooral ter illustratie van principiële bezwaren. Waar ik echter ook zie, schier overal schijnen de kernvragen verdoezeld of onaangeraakt. Met één zeer voorname uitzondering, nl. de verhouding tussen vrijheid en binding in een modern project van planning, ook van culturele planning. En in de titel en in het ganse document is dit fundamentele vraagstuk, dat de geniale socioloog Karl Mannheim voor ons zoveel heeft verhelderd, het goed doorvoelde en doorwerkte Leitmotiv, de rode draad, welke alle onderdelen aaneenrijgt.

Hiermede is aan een der voornaamste cultuurwaarden voldoende relief gegeven. Het frappez, frappez toujours mag een enkele maal irriteren of van het goede te veel schenken, persoonlijk heb ik waardering voor de knappe wijze, waarop dit thema is gevarieerd. De critiek moet m.i. niet daartegen op zich zelf worden gericht, al was deze daartoe dusdoende wel uitgetart, maar veeleer op de ontoelaatbare eenzijdigheid, waarmede de andere cultuurwaarden, voor ons voortbestaan evenzeer van levensbelang, zijn doodgedrukt of, erger nog, doodgezwegen.

Ook wil ik niet beweren, dat het vraagstuk van vrijheid en binding overal geheel is opgelost. Zeker niet daar, waar wederom het contact ligt met de crisis der cultuur. Is deze niet voor een deel het gevolg van een misbruik der vrijheid, van een verkeerd vrijwillig gebruik van de „vrije” tijd? Hoe kan men een verstandig woord zeggen over vrijheid en binding in abstracto, zonder in concreto te onderzoeken welke doeleinden worden gediend, welk cultureel effect langs de ene of de andere weg verkregen. De weg naar vrijheid en de weg naar staatsdwang kunnen beide evenzeer leiden tot wancultuur of cultuurverval. Cultuur rust bepaaldelijk op ontplooiing der individuele, actieve en creatieve persoonlijkheid. Kan het socialisme juist deze door collectieve en normatieve cultuurplanning bevorderen of zal dit integendeel de vrije schepping belemmeren? Ziedaar het kwellende doctor's dilemma! Hier en daar wordt de vlotte schrijfwijze t.a.v. zulke gecompliceerde existentie-vragen wel erg gemeenplaatselijk of gemakkelijk. Dit geldt met name voor de in dit verband zo belangrijke verhouding van overheid en cultuur, in H. XIII behandeld. Een eveneens recente publicatie van het Nederlands Gesprek Centrum gaat hier bijv. bepaald dieper ⁴⁾). Essentieel als grondslag voor elke actieve cultuurpolitiek.

⁴⁾ Publicatie no 4, Staat en Cultuur.

- Aan de gelijkheid van kansen, ook en juist op cultureel gebied, wordt begrijpelijkerwijze veel aandacht besteed. Terecht, naar het aspect van sociale democratie en gerechtigheid. Evenwel, dit betreft niet alleen een socialistische *voorwaarde* van cultuur, de vervulling daarvan bepaalt ook wezenlijk *vorm* en *inhoud* der cultuur. Het betekent, uitgedrukt in een vergroevende generalisatie, de definitieve, doelbewuste overgang van een elite-cultuur naar een volkscultuur. Indien men nu ten enenmale verwaarloost het wezen en de wortels van cultuur i.h.a. en van onze Westerse cultuur i.h.b., indien men verwerpt een cultuur-sociologische verdieping van de cultuur-dynamica in de laatste eeuwen, sluit men zich als een struisvogel af voor een der meest nijpende kernvraagstukken van cultuur en socialisme gelijkelijk.

Volgens het vrijwel eensluidend oordeel der cultuurhistorici en cultuurphilosofen was steeds een bloeiende cultuur de oogst, van wat door een actief scheppende minderheid werd gezaaid. Men kan deze minderheid betitelen als creatieve elite, mits men daarbij maar bedenkt, dat (althans naar mijn overtuiging) deze elite niet per se gebonden is aan één sociale laag (bijv. de aristocratie of de intelligentsia dan wel de kunstenaars, de priesters of staatslieden), doch kan zijn samengesteld uit *alle* lagen der bevolking. De steeds weerkerende vraag is deze, hoe een massacultuur kan voortbestaan, zonder het stempel der massa te gaan dragen en als cultuurstijl stijlloos te worden. Daarvan is in de menselijke beschavingsgeschiedenis sedert de Oudheid tot op heden niet één troostrijk exemplaar aanwezig. Alle bloeiende eliteculturen van voorheen zijn, uitgroeïend tot massaculturen en met een gelijktijdige verschrompeling der scheppende of herscheppende minderheden, verweekt en verwelkt.

Het probleem lijkt dat van een kwadratuur van de cirkel. Hoe kweken wij een waarachtige volkscultuur, die toch tegelijk door nieuw-scheppende elite-vorming wordt bijgevoed en geactiveerd? Onloochenbaar werkt het socialisme — en zulks welbewust — tot fundamentele verbreding en democratisering van de cultuur. Het wenst en bevordert met alle kracht de deelneming van alle leden der gemeenschap aan alle cultuurgoederen, zonder onderscheid van hun sociale afkomst en financieel vermogen. Hoe laat zich dit socialistisch toekomst-ideaal verenigen met het culturele toekomst-ideaal? Hoe is cultuur blijvend mogelijk, toegankelijk voor allen, zonder het niveau van hoge cultuur uiteindelijk te verlagen, zonder de rijke schat van vergaarde cultuurwaarden te ontwaarden en in geestelijke armoede om te zetten? Gelukkig, ik juich het van ganser harte toe, is er toenemende aandacht voor arbeidersontwikkeling en arbeiderscultuur. De culturele verheffing niet enkel van de heffe des volks, maar van de grote massa, is zeker tot dusver, hoeveel ook reeds tot stand gebracht werd, onevenredig achtergebleven bij de sociale. Het is goed dit te onderstrepen en zelfs reeds rekening te houden met een aanzienlijk groter aandeel van het nationaal inkomen, te reserveren voor deze bestemming.

Oude beschavingen mogen hier in het verleden bij herhaling en zonder exceptie hebben gefaald. Dit behoeft geen evenzeer antieke wet van Meden en Perzen te zijn. Juist het socialisme staat hier voor de moeilijke, doch onafwijsbare taak zich in te zetten voor het antwoord op deze sociale uitdaging. Eenvoudige overheveling van kapitaal van de ene volksgroep naar de andere, kan

men zeker bij de cultuur niet zonder meer toepassen. Ging het slechts om gelijkheid van kansen, dan moesten wij maar wat jaloers zijn op de ontvouwing van de Amerikaanse volkscultuur. Daarentegen schijnt juist *deze* voor sommige onderzoekers (bijv. Sorokin, De crisis onzer eeuw) diezelfde doodsklok voor de Westerse cultuur te luiden, welke sombere, doch gedocumenteerde profetie het planrapport bagatelliseert als een „geliefkoosd tijdsverdrijf” en met een handzwaai ter zijde schuift voor zijn eigen welluidende toekomstmuziek, het klokkenspel van een luchtkasteel.

III. Het cultuurprogram

Laat er tussen ons geen misverstand rijzen. Mijn hoofdbezwaar is dus van constructieve aard, nl. dat het programma als zodanig feitelijk in de lucht hangt, d.w.z. dat het niet verbonden is tot een sluitend geheel, getuigend van een cultuur-visie-uit-één-stuk en dat het niet rust op een zorgvuldig gelegde fundering van heipalen en beton, als vereist in een drassige, verzakkende bodem. Essentiële en evidente programvoorwaarden als: een duidelijke bepaling a priori van het na te streven doel en een gemotiveerd betoog, dat culturele planning inderdaad de cultuurdynamica kan, mag en moet beheersen, zijn in het geheel niet vervuld. Dit maakt het program tot een kwetsbare kolos op lemen voeten, doch impliceert uiteraard geenszins, dat het in zijn samenstellende bestanddelen niet goed zou zijn. Daarin zijn de verwachtingen zeker niet beschaamd. Over de gehele linie bezien zijn m.i. de verschillende deelplannen zeer wel aanvaardbaar. Zulks geldt wel in het bijzonder van het algemeen onderwijsprogram, dat (p. 283/4) kort, klaar en krachtig uit de veelheid oprijst, als afkomstig van iemand, die op grond van een levenswerk in deze gecompliceerde materie, precies weet, wat hij wil en waarheen beheerste sociale leiding moet voeren.

Deze hoogte wordt op andere terreinen van cultuur niet bereikt. Dit kan nauwelijks verwonderen. Het onderwijs is ten leste uitgegroeid tot afzonderlijke tak van wetenschap, zij het nog niet altijd en alom als zodanig erkend. Zeker is dit bij de andere vertakkingen der cultuur, schoon ten dele even oud, nog niet in die mate het geval. Dit is niet voor omkering vatbaar, als zou intellectuele verwetenschappelijking de oplossing voor alle culturele kwalen kunnen brengen. Onder het hoofd, „actieve filmpolitiek” (p. 317) wordt bijv. geklaagd, dat een filmacademie ontbreekt, evenals een leerstoel in de filmkunst aan een der Universiteiten (jawel, dit staat er heus met de hoofdletter van Ratio). In Amerika heeft men in het Westen ook enkele hoogleraren in de kunst van de begrafenisonderneming. De lijken worden daar opgemaakt als filmsterren. Het gebruik stamt ook, meen ik, uit Hollywood. Enig verband tussen beide kunsten is er dus wel!

Naar ik hoop, zal deze kleine boutade mij niet de onverzoenlijke wrok bezorgen van de schaarse echte filmkunstenaars in ons land. Het is bepaaldelijk niet kleinerend bedoeld jegens hun jonge kunst, vol van beloften. Ik kies dit voorbeeld slechts uit vele, waar de stellers van het rapport, naar mijn persoonlijke smaak, niet selectief genoeg te werk zijn gegaan t.a.v. het ingeleverd materiaal en zodoende het geheel te zeer de sporen draagt van los verzamelde, in begrijpelijke tijdnood

oncritisch geschifte bijdragen⁵⁾, meest, naar ik denk, afkomstig van specialisten-met-oogkleppen-en-hobbies, vermoedelijk onkundig van de totale opzet, soms zelfs door hun persoonlijke of groepsbelangen daarmee in botsing komend.

Deze belangen hebben hier en daar de planners, wie zal het hun kwalijk nemen of zou het beter hebben kunnen doen, in hun program gedwongen tot het compromis. Zo bijv. overduidelijk met betrekking tot de radio. Dit geeft elk wat wils, of men voor of tegen nationale omroep is. De kool van het gezamenlijk programma en de geit van het VARA-monopolie worden in een kunstige manoeuvre gespaard. Toch mag ik deze kleurloze, halfzachte berusting niet zonder teleurstelling vermelden. Hier is het moeilijke, juiste evenwicht tussen macht en vrijheid m.i. bepaaldelijk nog niet gevonden.

Want zo komen we er voor de toekomst bepaald niet. De ontluikende televisie wordt thans op dezelfde wijze volgens het zuilen-cultuurstelsel vermoord. Zelfs de beste wijze van cultuurfinanciering, zelfs de meest voortreffelijke algemene culturele raad – twee andere concrete punten van het cultuurprogram – zouden dat grondgebrek niet kunnen verhelpen, eer verscherpen en verbreiden. Overigens betreur ik, dat men zich t.a.v. de cultuurfinanciering reeds op één bepaalde, tamelijk gedetailleerde fiscale uitwerking heeft vastgelegd, en dat men anderzijds daarentegen zo in het vage is gebleven omtrent de organisatie (samenstelling, taken, bevoegdheden enz.) van een cultureel radenstelsel, waaraan, naar verzekerd wordt, elke (sic!) gedachte aan een „radenmaatschappij” vreemd zou zijn. Hier te veel, daar te weinig: il est difficile de contenter tout le monde et son père!

Ten aanzien van de vrije-tijdsbesteding, m. i. het centrale cultuurprobleem van de toekomst, geeft het rapport zich veel, te waardenen moeite voor een uitvoerige beschrijving, zowel van de vragen als van de vormen der vrije-tijdsbesteding. Het antwoord op de vraag naar de *taak* van de overheid en van de maatschappelijke organisaties ter bevordering van een ideale, d. i. zelfstandige en zinvolle vrije-tijdsbesteding, is echter wel bijzonder mager uitgevallen. Deze taak zou zijn tweeledig: voorlichting omtrent de bestaande mogelijkheden en het verlenen van financiële steun aan de juiste mogelijkheden. Alsof het nu bij de massa vooral zou schorten aan onbekendheid met goede vormen van vrije-tijdsbesteding en alsof het bij financiering niet net zou gaan om de vraag, hoe normatieve vaststelling moet geschieden van de criteria voor juist, minder juist of onjuist.

Wij staan hier voor het uitermate netelige probleem van de gemechaniseerde amusementsindustrie, van een materialistische massa-recreatie, die wel terecht de sociale poorten van vrije tijd en vrije-tijdsbesteding wijd heeft opengegoid voor allen (i.p.v. voor geprivilegieerde enkelingen), doch het gemiddelde peil tegelijk heeft gedrukt naar de veronderstelde voorkeur van de massa-consument. Volgens het oude recept van „brood en spelen”. Massa-recreatie, die dus is fopspeen, niet hefboom, middel tot verdoving, niet tot opvoeding. Het leven van de enkeling in de vrije tijd heeft hier nog slechts één zin: deze verenigd in legers van onvrijen zo goed mogelijk te doden. Cultuurpolitiek is hier méér dan de lapmiddelen van

⁵⁾ Filmkunst moet dus afzonderlijk universitair gedoceerd worden. Niet alzo de kunst tout court. Dit is een zaak van aesthetische vorming op de scholen. „Schoonheid is nu eenmaal geen vak dat apart gedoceerd kan worden...” (p. 319).

overheidsvoorlichting en -steun, of zij is niet. Zij moet tot de wortels gaan van cultuur in een steeds verder getechnificeerde samenleving. Zij zal *normen* voor de toekomst moeten kunnen en durven stellen, of zich afzijdig dienen te houden. Strijdend *vóór* een fundamenteel gedemocratiseerde volkscultuur zal zij tegelijk moeten vechten *tegen* de voortgaande fundamenteel getechnocratiseerde massacultuur. Ook hier wreekt zich weer de verregaande verwaarlozing in het rapport van het fundamentele probleem der industrialisering van de cultuur, dat zich met betrekking tot ontwikkeling evenzeer openbaart bij de massa-media en de kunst.

Wat de kunst aangaat, hier moet mij nog een wat wrange opmerking van het hart. In het algemeen is het program voor actieve cultuurpolitiek, ook buiten de radio, niet heel sterk uitgevallen. Soit! Maar met betrekking tot de overheidstaak voor de kunst volstaat dit Plan met te verwijzen naar het oordeel van de huidige minister van O. K. en W. Ongetwijfeld een compliment aan het adres van deze minister. Ongetwijfeld ook een voortreffelijke omschrijving van de taken van de desbetreffende afdeling op dit departement. Maar een socialistisch kunstprogram van overheidswege voor de toekomst? Hier mist men wel node nadere indicaties omtrent de verlangde bestemming van ca f 240 mln extra voor onderwijs en culturele diensten binnen enkele jaren. Het rapport voegt aan de taakomschrijving van O. K. en W. slechts toe, dat ook alle andere ministeries besef zullen moeten krijgen voor de rol, door de kunst gespeeld „op haar terrein”. Ik vind het niet erg alle ministeries voor de afwisseling vrouwelijk te maken, uit afschuw voor de „onzijdigheid” der overheid op cultureel gebied maar, mijn hemel, als kunst is regeringszaak, laat men dan ten minste precies zeggen waar het op staat. Deze paragraaf sluit met de verdwaalde opmerking, dat de overheid de *kunstkritiek* een goede kans moet geven. Iets meer *zelfkritiek* had de steller bij dit onderdeel ook geen kwaad gedaan. Te onzent nog in vrijheid mogelijk zonder overheidsingrijpen of steun.

IV. *Conclusies*

Mag ik, alvorens te besluiten, wel nog met klem herinneren aan de inleiding tot de voorgaande mij opgedragen, kritische beschouwing? Als de kruitdamp van een kritisch spervuur op de algemene, onderliggende beginselen is opgetrokken, dan blijft toch weer die onverminderde, warme waardering voor het gepresteerde werk, het nieuwe ambitieuze plan. Een werk van grote betekenis voor de toekomstige sociale vormgeving, een ware goudmijn van inzichten, richtlijnen, uitspraken, voorstellen en ideeën. Van grote betekenis ook, ja misschien bovenal op cultureel gebied.

Mijn kritiek is geen onderschatting, nog veel minder afkeuring — haar scherpte is bepaald door de mate, waarin schrijver dezes van geestdrift en liefde is vervuld voor de zaak, die ons aller zaak is en ons aller zorg. Voor ons ligt de eerste proeve van een officieel socialistisch cultuurprogram. Met uitzondering van het onderwijsprogram en van een aantal detailsuggesties is het niet helemaal geslaagd. Dat mag niet hinderen. Na deze eerste, op sommige gebieden nog ietwat povere proeve kunnen en zullen hopelijk verbeterde uitwerkingen volgen, uitmondend wellicht in een afzonderlijk cultuurplan, bestemd voor een nieuw cultuurcongres. Het grote belang van deze eerste poging is de enkele daad van haar daad-zijn, van de plaats ingeruimd voor cultuur en cultuurpolitiek in een socialistisch plan.

Zeker, de uitwerking voor de cultuur schijnt mij, juist op een aantal hoofdpunten, nog verre van vlekkeloos. Ook in enkele opzichten weinig origineel of creatief. Ja, eigenlijk als planmatig antwoord op de huidige sociale uitdaging van „mens en cultuur”, betrokken in de meest geweldige structurele omwenteling van alle tijden, wel iets beneden de maat. Het cultuurprogram is op zich zelf niet bijzonder schokkend. Het is een veelszins uitnemende samenvatting van het rijpende denken over de sociale en collectieve verantwoordelijkheid voor bepaalde delen der volks-cultuur tussen de dertiger en vijftiger jaren onzer eeuw, met tal van zeer waardevolle aanbevelingen voor het doortrekken der geschetste ontwikkelingslijnen. Uitstekend, dit nu aldus vastgelegd te zien. Dit alleen reeds is een grote verdienste. Het ware wellicht beter geweest, ten einde teleurstelling te vermijden en geen verdergaande verwachtingen te wekken, dit ronduit te zeggen. Er is momenteel niemand in staat een meer-omvattend constructief cultuurplan op tafel te leggen. Wie zou het deze commissie euvel mogen duiden, dat ook zij daartoe in korte tijd niet bekwaam was? Hoogstens, dat de indruk zou kunnen bestaan, alsof hierin het „socialistisch perspectief” ware aan te treffen voor de e.k. decaden. Neen, het is niet de opstandige, vernieuwende en vooruitziende geest van het vroegere Plan van de Arbeid, dwars inbotsend op heersende opvattingen, het is niet op doorbraak doelend van het geijkte denken. Niet méér mag het pretenderen dan te zijn een populair geformuleerde bevestiging van het gegroeide en groeiende, een charmante gids door enkele speciaal afgezonderde reservaten en goed bewaakte enclaves van de cultuur. Wat oppervlakkig heengaand over de netelige cultuurproblematiek, wijselijk van haar woeste, ongebaande niemandsland verre blijvend, mogelijke diepe afgronden met zorg vermijdend. Het nieuwe is niet een stralende visie, welke een nog utopisch einddoel doet oplichten. Wij blijven vrij dicht bij huis. Het nieuwe is echter wel — en zal dit ook blijven voor komende generaties — dat de cultuur hiermede in ons land vast is geïntegreerd in het socialistisch denken en streven van de partij, terwijl zij tot dusver slechts bij een beperkt aantal voordenkens deze functie vervulde. De cultuur, voor het eerst verklonken aan socialistische doctrine en politiek, zie, daar is iets groots verricht. Geen enkele critiek kan de opstellers dit feestelijk feit weer ontnemen.

Maar in feeststemming kunnen wij niet blijven. Deze koppeling is op zich zelf wel een teken, dat onze cultuur nog bij lange na niet dood is. Echter is het met haar toch op langer zicht niet best gesteld — daaraan verandert dit honderdtal bladzijden op zich zelf weinig. Integendeel, ik acht het wat gekunsteld en zalvend optimisme, dat zij ademen, bepaald onbehaaglijk en zelfs niet ongevaarlijk in slaap sussend. Wat mij allereerst nodig lijkt, is weliswaar niet het luiden van een doods-klok, doch zeer zeker van de alarmklok. Het critische bewustzijn t.a.v. de ernst der huidige cultuurontwikkeling moet worden gewekt. Wij moeten weten, waar wij naar toe gedreven worden, waardoor en waarom. Wij moeten bovenal weten, of de mens iets tegen deze drijvende krachten vermag, zo ja wat, hoe en tot welke grenzen. Eerst dan kunnen wij gepaste plannen maken. Het ganse terrein van de cultuur is nu voor grondig onderzoek door het nieuwe plan plechtig opengesteld. Maar dan ook onverwijld hard aan het werk, te zamen. De tijd dringt. Dringt en dwingt óók het socialisme zijn kans, wellicht zijn laatste kans te grijpen.

DE HERVORMDE KERK EN DE SCHOOL

Van „Staatskerk” tot Nieuwe Kerkorde

Omdat het woord Staatskerk niet helemaal juist is ter aanduiding van de Gereformeerde Kerk ten tijde van de Republiek der Verenigde Nederlanden, plaatste ik het tussen aanhalingstekens. Maar deze kerk was de enige officiële en openbare. De ambtenaren der Staten en ook de schoolmeesters moesten tot haar behoren. De Franse tijd bracht hierin verandering.

De band tussen Staat en Kerk werd bijna geheel verbroken. In 1816 legde koning Willem I een reglement aan de Hervormde Kerk op, dat het belijdend karakter aan banden legde.

Toen in de 19de eeuw tegen de lauwe en verlichte geest in die Kerk ernstig bezwaar rees, bleek een reorganisatie zeer moeilijk. Deze werd belemmerd door het reglement van 1816. Hoewel de belijdenisgeschriften van 1618/'19 gehandhaafd bleven, was het mogelijk zeer afwijkende meningen in die Kerk te verkondigen. In 1864 sprak de Synode van wettelijk bestaande leervrijheid. Tegen deze bijna onbegrensde vrijheid om van de belijdenis af te wijken, ontstond verzet.

In grote lijnen openbaarde zich dat op drieërlei wijze:

1e. Individueel trad men uit de Kerk, bijv. de Afscheiding (1834).

2e. De plaatselijke kerken of gemeenten maakten zich los van het geheel en handhaafden het recht van de belijdenis.

Pogingen daartoe werden gepropageerd en aangemoedigd door dr. Kuiper. Voor hem was het met de woorden uit zijn intrepreek in 1870 te Amsterdam: „Verbouwen of verhuizen”. Aan dat verhuizen heeft hij zijn krachten gegeven (1886 Doleantie).

3e. Een inwendige reorganisatie werd nagestreefd. De oprichting van de Confessionele vereniging was een poging om langs georganiseerde weg binnen de Kerk het gereformeerde karakter te herstellen.

Hoedemaker drukte het zo uit: „Laat de verlossing van *heel* de Kerk als uitgangspunt ener gewenste reformatie worden gezocht”.

Kuiper huldigde het principe van de *vrije kerken*, Hoedemaker dat van de *volkskerk*. Aan die gedachte van volkskerk is in hervormde kringen steeds vastgehouden. Er is een felle richtingsstrijd ontstaan.

De actie tot „herstel” leidde tot een beweging, die beoogde het handhaven van de grootst mogelijke vrijheid. Rechtzinnigen en vrijzinnigen stonden tegenover elkaar. De kracht der rechtzinnigen verzwakte aanmerkelijk, doordat een deel van hen met de Doleantie meeging.

Vele zijn de pogingen geweest om de Hervormde Kerk te bevrijden van de reglementen van 1816. Prominente figuren deden voorstellen; verenigingen, met het doel te komen tot een nieuwe Kerkorde, werden opgericht, in de dertiger jaren o.a. Kerkherstel en Kerkopbouw, de reglementen veranderden niet.

Maar al die arbeid heeft natuurlijk meegewerkt aan het omploegen van de bodem.

De grote stoot kwam in de bezettingstijd ('40-'45). Wat men niet verwachtte, gebeurde; de Kerk sprak in een tijd van spanning haar eigen karakteristieke woord. Dit had voor velen een bevrijdende werking.

Prof. Kraemer en de secretaris der Synode, dr Gravemeyer, brachten het gesprek der richtingen op gang en stimuleerden de actie voor vernieuwing van het gemeentelven. (Gemeente-opbouw genoemd.)

Tijdens de bezetting is veel voorbereidend werk geschied om te komen tot een nieuwe Kerkorde. Na de bevrijding was de eerste daad der Kerk het opheffen van de oude Synode en het verkiezen van een Generale Synode door de classicale vergaderingen. In deze Generale Synode is de nieuwe Kerkorde behandeld. In 1951 is zij aanvaard en daarmee is verdwenen de steen des aanstoots van 1816; doch ook de wettelijke leervrijheid.

De nieuwe Kerkorde schept weer de mogelijkheid om meer bewust Volkskerk te zijn. Dat geldt vooral ten aanzien van de taak der herkerstening van ons volk. Dat blijkt o.a. ook uit de ordinanties, (bijv. Ordinantie V).

II. DE SCHOOL

Van autorisatie tot pacificatie.

Ten tijde van de Republiek der Verenigde Nederlanden konden geen scholen worden opgericht zonder toestemming van de overheid. Deze gedachte der autorisatie bleef gehandhaafd, toen de school een geheel ander karakter kreeg, tijdens en na de Franse overheersing. Moesten voordien de onderwijzers de gereformeerde godsdienst aanhangen en eiste de Kerk van de overheid, dat in de Commissies van Toezicht predikanten werden opgenomen, de band met de Kerk werd losgemaakt, toen de Bataafse Republiek werd uitgeroepen. Van een verplichte godsdienst voor de onderwijzers was geen sprake meer. De overheid was niet meer gehouden een plaats bij het toezicht in te ruimen voor predikanten. Doch der traditie getrouw hebben daarna vele dominees als schoolopziener gefungeerd. Maar niet als vertegenwoordigers van de Kerk.

Bij de eerste staatsregelingen na 1795 werden de kerkelijke goederen en fondsen aangewend om een fonds te stichten voor nationale opvoeding en tot verzorging van de armen. Van de nieuwe school werd veel verwacht. De ideeën der Verlichting, op opvoedkundig terrein verkondigd door de Philantropijnen, werden het ideaal van hen die de nationale school opbouwden. Dat komt duidelijk tot uiting in de wetten, welke het schoolonderwijs regelden. Verwacht werd, dat door de schoolopvoeding de rede zou worden ontwikkeld en daardoor een nieuw mensentype zou ontstaan, vrij van enig geestelijk gezag. Dr Kuyper sprak dan ook over deze nationale school als van een „tegenkerk”. Deze idealen werden met vasthoudendheid en élan doorgezet. Maar ze riepen weerstand op. Het godsdienstonderwijs op de school moest niet een leerstellig karakter dragen. Het behoorde een godsdienst boven geloofsverdeeldheid te zijn waar de jeugd in onderwezen werd.

Toen van de boekenlijst voor de school de Bijbel werd geweerd, ontstond de drang naar scholen *met* de Bijbel, vrije scholen dus. Maar de autorisatie was nodig, en die werd meestentijds door de liberale bestuurders geweigerd.

Zo begon er een schoolstrijd, welke in zijn eerste fase ging om *vrijheid van onderwijs*. De Grondwetswijziging van 1848 gaf de kans er voor. Eerst in 1857 werd die vrijheid in een Onderwijswet vastgelegd.

In het kamp van de voorstanders der christelijke school waren twee tegengestelde meningen. Groen van Prinsterer wilde de christelijke staatsschool, gesplitst naar gezindte, rooms of protestant.

Van der Bruggen had in de wet van 1857 ruimte geschapen voor de vrije christelijke school. Maar Groen nam het hem kwalijk, dat de openbare school neutraal werd. Hij verlangde een terugkeer tot de christelijke staat, met reformato-
rische signatuur. Het terugdringen van de staat tot neutraal terrein achtte hij een gevaar voor het christelijk karakter van ons volk. De ontkerstening zou hand over hand toenemen. Er waren er dus, die geen genoegen wilden nemen met een ontkerstende openbare school, anderen, die uit de doelstelling van het onderwijs: „opleiding tot alle christelijke en maatschappelijke deugden” het woord „christelijke” wilden schrappen.

De vrije school werd algemeen. De schoolstrijd ging na 1857 vooral om financiële gelijkstelling met het openbaar onderwijs. Deze werd bereikt in 1917 en uitgewerkt in de zesde Schoolwet voor het lager onderwijs (1920).

III. KERK EN SCHOOL

Van Suprematie tot pretentie

De bemoeienis van de kerk met de school verdween ten tijde van de Franse overheersing. Maar een traditie van eeuwen, welke een diepere grond heeft, kon maar niet zo weggevaagd worden. Er is om allerlei redenen een grote verantwoordelijkheid geweest bij de Kerk sinds ze vaste voet kreeg in ons land, voor het onderwijs. Vandaar dat vele scholen door de Kerk (de Rooms Katholieke en de Hervormde) zijn gesticht. De zgn. diaconiescholen werden door de Hervormde Gemeenten opgericht speciaal om de kinderen der bedeeden onderwijs te geven. Dat geschiedde in een tijd, toen het onderwijs nog geen voorwerp van aanhoudende zorg der overheid was en van staatswege geen gelden werden ter beschikking gesteld.

Met de wet van 1801 wordt het onderwijs staatszaak en nationaal. De kerkelijke scholen, voor zover ze er zijn, blijven gehandhaafd.

Wanneer het onderwijs vrij wordt, in 1857, wordt de mogelijkheid opengesteld tot het stichten van scholen door rechtspersoonlijkheid bezittende verenigingen. Dat is geschied. Er zijn kerkeraden, die scholen stichtten. Maar 't werd veel algemener dat de stichting plaats vond door verenigingen, waarin mensen zaten uit onderscheidene kerken. Het interkerkelijk karakter der verenigingen gaat overheersen: Groen van Prinsterer verdedigde dit standpunt door het gebruik van de term christendom boven geloofsverdeeldheid: „Er is een christendom boven geloofsverdeeldheid, waarvan de belijdenis van elke christelijke kerk een straal is en dat het kruis tot middelpunt heeft”. Dit in tegenstelling tot de godsdienst boven geloofsverdeeldheid, door Thorbecke aanbevolen, hetgeen volgens Groen tegen

het christendom is gekant, als de gevaarlijkste der bijgelovige onwaarheden. (Berichten der Ver. Chr. Nat. Schoolonderwijs, 1864.)

In 1860 werd de Vereniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs opgericht. Dit werd de samenbundeling van de christelijke scholen.

Toen deze scholen werden gebruikt tijdens de Doleantie (1886) om kerkdiensten te houden voor de gereformeerden, rees er in de kringen der hervormden verzet. Zou de school, met hun hulp gesticht en onderhouden, dienen om hun Kerk te ondermijnen? Zo kwamen zij er toe, de Vereniging voor Christelijk Volksonderwijs te stichten (1890). Dit werd de vereniging voor de specifiek hervormde scholen. Telkens komt uit de hervormde kringen de gedachte van de christelijke volksschool naar voren. Deze hervormden werd en wordt verweten, dat ze kerkistisch zijn. Zij zelf zien hun streven vanuit de gedachte der volkserk. Hun visie, schijnbaar beperkt, en daardoor aanleiding gevend tot het verwijt van kerkisme, komt voort uit hun opvatting omtrent de volkserk, d.w.z. een kerk voor heel het volk met bewogenheid en verantwoordelijkheid voor heel dat volk.

Bij de hervormden is de opvatting met betrekking tot de doopbelofte en het christelijk onderwijs niet zo scherp belijnd als bijv. bij de gereformeerden.

Ouders die hun kinderen laten dopen, beloven, dat zij deze kinderen, als ze tot hun verstand zullen gekomen zijn, in de leer der Kerk te onderwijzen, te doen of te helpen onderwijzen. Op grond van deze belofte nemen vele voorstanders van het christelijk onderwijs aan, dat de kinderen *dus* naar de christelijke school gezonden moeten worden. In 't algemeen delen de hervormden dit standpunt niet. De doopbelofte loopt niet uit op de christelijke school, maar wijst op de taak der ouders om zelf onderwijs te geven naar hun vermogen en het onderwijs der Kerk, dat door de predikanten wordt gegeven, te laten volgen.

Hiermee in verband is het ook te begrijpen, dat een hervormd man als dr De Visser in de Onderwijswet van 1920 de mogelijkheid schiep voor godsdienstonderwijs op de openbare school vanwege de Kerken (art. 26 Lager-Onderwijswet).

Van die gelegenheid is dan ook voornamelijk gebruik gemaakt door hervormde kerkeraden. De Gereformeerde Kerken onthielden zich steeds opzettelijk van dit godsdienstonderwijs. Eerst sinds enige jaren is de Synode der Gereformeerde Kerken een ander standpunt gaan innemen.

Tijdens de bezetting werd de Vereniging voor Christelijk Volksonderwijs geliquideerd. Daardoor kwamen de hervormde scholen, bij deze vereniging aangesloten, in de lucht te hangen (de wet schrijft aansluiting bij een scholenbond voor). Toen sprong de Hervormde Kerk bij. Haar orgaan: Hervormde Raad voor Kerk en School, werd een vluchtheuvel voor de verweesde scholen. Zijn terrein omvatte zelfs meer dan alleen hervormde scholen. Dit was een gevolg van de Duitse maatregelen, waardoor ook andere scholen in moeilijkheden kwamen. Door de raad werd een grote activiteit ontplooid.

Ten tijde der bezetting had de Kerk zich in onderscheiden organen bezonnen op haar toekomstige taak. Dit vond haar weerslag in een rapport: Kerk en samenleving. Een onderdeel van dit rapport handelt over het onderwijs.

De verhouding Kerk en school wordt vooral gezien vanuit de gedachte, dat de

Kerk weer waarachtig Kerk behoort te worden, opdat zij haar opdracht aan de wereld vervullen kan. „Kerk, wees meer Kerk, opdat gij te midden van de ontzaglijke geestelijke en morele ontaarding klaar en duidelijk tot de dwalenden kunt zeggen: „Dit is de weg, wandelt daarin.” (Gravemeyer in „Verantwoording”).

Deze gedachte, vooral door de arbeid van prof. Kraemer weer levend geworden, werd door hem ook wel zo geformuleerd: „De herkerstening van ons volk is de taak, waarvoor de Kerk geplaatst is.” „Wat wel in het woord herkerstening ligt uitgedrukt is, dat de Kerk er niet is om haarzelfs wil, maar dat er in de komende decennien gestreden zal moeten worden om de ziel van het Nederlandse volk.” („Verantwoording”).

Zo is het begrijpelijk, dat het rapport Kerk en Samenleving zegt: „De Kerk staat hier met de pretentie, dat zij het onderwijs heeft te richten, de inhoud van de kennis te toetsen en aan de menselijke rede haar bescheiden en dienende taak heeft te wijzen.”

Dat rapport handelt ook over de principiële heroriëntatie die tot diep ingrijpende wijzigingen moet leiden en in het protestants-christelijke en in het openbaar onderwijs. Hoewel het rapport geen richtlijnen ontwerpt dienaangaande behandelt het wel de noodzakelijkheid van een krachtige bevordering van het bijbelonderricht op de openbare scholen.

De Hervormde Kerk heeft na de bevrijding geen keuze gedaan of voor de christelijke, of voor de openbare school. Zeker niet op grond van de doopbelofte, door de ouders afgelegd. Zij heeft de waarde van het christelijk onderwijs erkend, doch ook gewezen op de mogelijkheden bij het openbaar onderwijs.

Zo nam de Synode bij de nieuwe Kerkorde aan de vijfde ordinantie, waarvan artikel 4 handelt over de school:

„1. De Kerk, in haar zorg voor de zaken van Kerk en school, werkt mede aan de kerstening van het onderwijs.

2. Deze zorg heeft mede ten doel:

het dienen en bevorderen van het onderwijs in de bijbelse geschiedenis en de kerkgeschiedenis op de scholen en inrichtingen van onderwijs;

contact te leggen tussen de gemeente, de school, de leerkrachten en de ouders der leerlingen, opdat de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor de opvoeding der kinderen gestalte krijg;

de ouders te doordringen van hun verantwoordelijkheid voor het schoolonderricht aan hun kinderen;

te voorzien in het onderwijs daar, waar het ontbreken van scholen of een andere gewichtige reden dit in bijzondere gevallen nodig maakt.

3. De Kerk richt haar herderlijke zorg in het bijzonder ook op hen, die belast zijn met de opvoeding en het onderwijs, en zoekt hen te dienen bij de rechte vervulling van hun taak.”

In deze ordinantie wordt geen onderscheid gemaakt tussen openbaar en bijzonder onderwijs. Wel is er bij de formulering van het bovenstaande in de vergadering der Synode sprake van geweest. Maar christelijke en openbare scholen hebben bij het bijbelonderricht de leiding van de Kerk nodig.

Dat niet kiezen vóór het bijzonder christelijk onderwijs heeft nogal eens beroering gewekt bij de hervormden, die voor christelijk nationaal onderwijs zijn en dus voorstanders van interkerkelijke scholen. En het heeft vooral beroering gewekt bij de voorstanders van christelijk onderwijs, die niet tot de Hervormde Kerk behoren. Dit standpunt is, gezien ook de 5de Ordinantie, niet het sparen van de kool en de geit, omdat er nu eenmaal hervormde leerkrachten op de openbare school werken. Het vloeit voort uit het verantwoordelijkheidsgevoel voor heel het volk, uit de gedachte der volkskerk. Het speelt niet vandaag voor 't eerst een rol, het speelt een rol sinds Groen ijverde vanuit zijn theocratisch ideaal voor een christelijke staatsschool.

Hoe bewuster de Hervormde Kerk zich is gaan worden van haar karakter als belijdende volkskerk, hoe sterker de reacties worden van hen die leven uit de gedachte der vrije kerk. Deze laatsten zullen de nadruk leggen op de tegenstelling vrijzinnig en rechtzinnig. De Hervormde Kerk zal juist trachten deze verschillen te overwinnen. Daarom (niet uit tactiek) spreekt ze niet van richtingen, maar van modaliteiten.

Met deze hoofdlijnen heb ik getracht de achtergrond te schetsen waartegen men moet zien de houding van de hervormden ten aanzien van het onderwijs. Binnen de kring van hen die christelijk onderwijs voor hun kinderen verlangen, is altijd een zekere spanning geweest, die samenhangt met hun visie op de Kerk. Deze spanning komt zichtbaar tot uiting in de twee grote verenigingen, Christelijk Nationaal Schoolonderwijs en Christelijk Volksonderwijs.

Na de bevrijding speelt de tweeërlei visie een rol bij het oprichten van nieuwe scholen, in 't bijzonder ambachtsscholen, in streken met gemengde bevolking. De gereformeerden zullen in 't algemeen gesproken niet te vinden zijn voor een synthese of compromisschool. Zij willen een christelijke school volledig in handen van positieve voorstanders. Kinderen van niet-christelijke ouders kunnen daar ook op komen, maar die ouders hebben geen zeggenschap over de school.

Bij de hervormden zal vaak de bereidheid zijn om met anderen samen te werken. Bij een gemengde bevolking willen ze ook de niet-kerkelijken in het bestuur van een technische school opnemen, als er waarborgen zijn, dat een deel der leerkrachten van christelijken huize zal zijn en gebed en godsdienstonderwijs verzekerd zijn. Bij de eersten een zorg voor de eigen jeugd, de eigen school, bij de laatsten ook het verantwoordelijkheidsgevoel voor de anderen.

In dit licht moet men ook het geval-Hardegarijp zien. In de ogen van de eersten is dit een eenvoudige zaak. Het recht der ouders op een christelijke school wordt niet erkend; hier is tegenwerking van de zijde der openbare school. En de Kerke-raad is vrijzinnig; dat is reeds genoeg om te weten, dat een uitspraak van die raad voor positieve christenen onaanvaardbaar is. Het opmerkelijke is evenwel, dat dit geval niet in dit schema geplaatst kan worden.

Rond Hardegarijp liggen zes christelijke scholen, twee hervormde ten westen, vier christelijk nationale ten oosten. Steeds gingen de kinderen uit Hardegarijp, wier ouders christelijk onderwijs verlangden, naar een dezer scholen. Deze kinderen wonen allen op minder dan twee kilometer van een christelijke school. Het is dus

niet zo, dat aan deze kinderen christelijk onderwijs onthouden wordt. Zij ontvangen het of kunnen het ontvangen op zeer redelijke afstand. Bij stichting van een christelijke school te Hardegarijp zullen de hervormde scholen te Rijperkerk en Tietjerk waarschijnlijk een leerkracht verliezen.

Hoogstens kan men spreken van de wenselijkheid ener christelijke school in de kom van het dorp Hardegarijp. Gedeputeerde Staten van Friesland hebben dan ook in zake het eerste beroepschrift over deze kwestie zich gesteld op het standpunt van de bijzondere omstandigheden uit art. 73 lid 4 van de Lager-Onderwijswet. Een groeiende orthodoxe bevolkingsgroep heeft recht op een school in de kom van het dorp. Een overeenkomstige beslissing hadden zij genomen t.a.v. de openbare school te Nijega-Smallingerland. De Kroon heeft deze zienswijze evenwel verworpen.

Bij een tweede aanvraag kon dus geen beroep gedaan worden op bijzondere omstandigheden en moest het aantal leerlingen overeenkomen met de wettelijke bepalingen.

Om nu het getal leerlingen op de aanvraag te hebben dat voldeed aan art. 73, is een aantal kinderen naar Veenwouden ter school gezonden, kennelijk met de bedoeling om daarmee enige leerlingen te hebben, die langer dan zes maanden op een school waren, meer dan vier kilometer verwijderd van hun woonplaats. Zo vatten zij, die in beroep zijn gekomen, deze handelwijze in Hardegarijp op. Deze kinderen waren dus genomen van de dichterbij gelegen christelijke school en gezonden naar een school op meer dan vier km afstand. Formeel konden dus deze kinderen bij de aanvraag meetellen. Op grond van dit formele aanvaardde de gemeenteraad deze aanvraag en in beroep heeft ook het college van Gedeputeerde Staten zich op dit formele standpunt geplaatst, omdat het karakter van de wet alle objectieve criteria duldt en niet in 't geding wil gebracht hebben de eventuele bedoeling van de wet. Natuurlijk is het niet de bedoeling van de wet zulk een gebruik van de bepalingen te maken, maar in de periode van zes maanden ligt de veronderstelling, dat niemand zijn kinderen naar een verder verwijderde school zendt dan om zeer principiële redenen. Deze periode is dan voldoende, want, wordt verondersteld, niemand zal om andere redenen zijn kind verder dan vier kilometer ter school zenden als het niet nodig is.

Deze opzet heeft „kwaad bloed gezet”. De „vrijzinnigen” in Hardegarijp vonden dit een strijden met afkeurenswaardige wapenen en verwonderden zich er over, dat langs zulke wegen een christelijke school gesticht moest worden. Het eigenaardige is, dat dit punt in de geschriften van hen, die verontwaardigd zijn over de brief van de „Vrijzinnige Kerkeraad”, geen rol speelt. De kerkeraad heeft getracht uitdrukking te geven aan zijn zienswijze, waarbij hij uitsprak, dat een christelijk nationale school overbodig was en waarbij „de hoop werd uitgesproken, dat de leden der gemeente meer de eenheid van de Avondmaalstafel dan die van de bestuurstafel zullen zoeken”.

De Synode der Hervormde Kerk heeft in haar zitting in de eerste week van April zich ook met deze zaak beziggehouden. Zij heeft met algemene stemmen zich wel niet geplaatst achter de verklaring van de Kerkeraad, maar wel deelde de Synode het gevoelen van de Raad voor Kerk en School, dat op grond van de

zakelijke gegevens thans niet moest meegewerkt worden aan de stichting van een christelijk nationale school.

Daarmee kiest de Synode niet *principieel* tegen een christelijke school en voor de openbare, hetgeen de Raad voor Kerk en School ook niet doet.

Haar verlangen gaat uit naar een school met de bijbel voor heel het volk. Dit motiveert zij in punt 2 van haar verklaring: Op grond van haar belijdenis immers, o.a. ook in verband met de verhouding van Kerk en overheid, kan en mag zij de vraag naar de kerstening van het onderwijs niet tot volledige oplossing zien komen, tenzij tevens een principiële herziening van de wettelijke kaders voor het onderwijs binnen het gezichtsveld komt.

Ten slotte moge volgen de punten 5, 6 en 7 uit de verklaring der Synode. (verkort)

5. De Ned. Herv. Kerk erkent met grote dankbaarheid het zegenrijke werk dat in het verleden werd en in het heden kan worden verricht door de oprichting van en de arbeid aan christelijke scholen, en handhaaft tegenover de tendenties die zich binnen de kring van het christelijk onderwijs voordoen om de kerk buiten de school te houden, nadrukkelijk haar mede-verantwoordelijkheid ook ten aanzien van de christelijke scholen.

6. De Ned. Herv. Kerk erkent met niet minder grote dankbaarheid het werk dat in het verleden werd en in het heden wordt verricht door allen, die vanuit hun geloof in Jezus Christus hun arbeid verrichten aan de openbare scholen en de bijzonder neutrale scholen. Zij ziet 't op dit moment als de eerste taak der Kerk in verband met haar opdracht om mede te werken aan de kerstening van het onderwijs, het godsdienstonderwijs te bevorderen en waar nodig uit te breiden.

7. Het dient de Kerk met bezorgdheid te vervullen dat de schoolvraag die gezien moet worden als een geestelijke vraag, dreigt vertroebeld te worden door ongeestelijke motieven, waardoor gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor de geestelijke vorming en opvoeding van de jeugd niet meer voldoende verstaan wordt.

DE WERKWIJZE VAN DE VOLKSVERTEGENWOORDIGING

Voor mij ligt het Septemhernummer van „Socialisme en Democratie”, waarin professor Schermerhorn enige interessante vraagpunten aan de orde stelt met betrekking tot de organisatie en de werkwijze van onze volksvertegenwoordiging.

De critiek van de hooggeleerde schrijver richt zich in dit artikel in eerste instantie tegen wat hij noemt de „tijdverspilling”, verband houdende met de hoe langer hoe meer noodzakelijk geworden specialisatie, waaraan de huidige werkwijze van de Kamer(s) niet in voldoende mate zou zijn aangepast. Terwijl anderzijds die specialisatie weer niet voldoende zou zijn om deze te doen opwegen tegen de toenemende invloed van de „managers” in de administratie, tegenover wie het Kamerlid in beginsel zwak is komen te staan. Hetgeen „op de functie van de volksvertegenwoordiging in zijn verhouding tot de regering een verzwakkende invloed moet hebben”.

Ik zou er op willen wijzen dat het hier aan de orde gestelde probleem niet nieuw of specifiek Nederlands is. Integendeel, in verscheidene landen kampt men daar reeds jaren mee. Vrijwel overal hebben de technische en industriële ontwikkeling en de invloeden die daarvan uitgingen op de samenleving, de taak van de overheid aanzienlijk verzwaard.

Het gevolg was een voortdurende uitbreiding van de administratie, gepaard gaand met een steeds verder gaande specialisatie. Een ontwikkeling, welke die van of in de volksvertegenwoordigende colleges ver achter zich liet. Waardoor de administratie, in het bijzonder als het er om ging het voor en tegen van min of meer technische maatregelen tegen elkaar af te wegen, tegenover de volksvertegenwoordiging een steeds sterker wordende positie ging innemen. Met als gevolg een verzwakking van de invloed en van het aanzien — ook in de ogen van het publiek — juist van die instelling, die bóven alle andere groepen is om onze democratische instellingen te handhaven en aan het volk een voldoende invloed op het regeringsbeleid te verzekeren.

Om aan dit euvel paal en perk te stellen bepleit prof. Schermerhorn de instelling van vaste gespecialiseerde commissies uit de Kamer, aan welke hij niet alleen de schriftelijke voorbereiding, doch ook de openbare behandeling zou willen toevertrouwen. Deze suggesties schijnen tegen de achtergrond van de maatschappelijke ontwikkeling niet onaantrekkelijk. Ook al, omdat hierméde tevens zou worden tegemoetgekomen aan de niet zelden gehoorde klacht, dat onze volksvertegenwoordiging te langzaam werkt. Hetgeen o.m. een bedenkelijke uitbreiding van de „ministeriële wetgeving” in de hand heeft gewerkt.

Een groot bezwaar blijft het echter, dat op deze wijze de Kamer in feite opge-

splijt zou worden in een aantal kleine Kamertjes, die bovendien door een te uitsluitende bemoeienis met bepaalde onderwerpen wel eens al te specialistisch zouden kunnen worden. Waardoor niet alleen de eenheid praktisch zou worden prijsgegeven, maar ook het *algemeen* belang in de Kamer wel eens in het gedrang zou kunnen komen.

Specialisatie en decentralisatie is nodig ook in de volksvertegenwoordiging; men zal daarbij echter niet zover mogen gaan, dat men alles offert aan de efficiency en gevaarlijk dicht een stelsel nadert, dat wij in het verleden met man en macht hebben bestreden.

De behandeling in de fractievergaderingen lijkt mij daartegen bepaald geen voldoende remedie.

In dit verband zij het mij vergund hier de aandacht te vestigen op een andere poging om — op minder rigoureuze wijze — aan de boven geschetste bezwaren tegemoet te komen. En wel bij de destijds aan steller dezes toevertrouwde samenstelling van de ontwerp-Reglementen van Orde voor de toenmalige Senaat en Volksvertegenwoordiging van de Republiek (der Verenigde Staten van Indonesië¹). Waarbij gepoogd is om zowel decentralisatie en specialisatie mogelijk te maken als om de afhandeling van wetsvoorstellen zo weinig mogelijk te vertragen. Dit laatste ook al met het oog op de vooral gedurende de eerste jaren van het bestaan der Republiek te verwachten zéér uitgebreide wetgevende arbeid.

Daarom werd ook niet — gelijk in onze Nederlandse Grondwet — een voorbereidend onderzoek imperatief voorgeschreven, terwijl voorts de veelal geruime tijd vergende behandeling in de Afdelingen facultatief werd gesteld.

Ingevoerd werd daartegenover het instituut van de „Voorbereidende Colleges”, waarin zowel de specialisatie als de decentralisatie tot haar recht zou kunnen komen²).

De Volksvertegenwoordiging (Dewan Perwakilan Ra'jat), aldus artikel 32, stelt naar behoefte voor bepaalde onderwerpen of groepen van onderwerpen „Colleges van Voorbereiding in . . .”. Wordt een voorbereidend onderzoek nodig geoordeeld — en dit zal in den regel het geval zijn — dan doet de voorzitter het betrokken voorstel toekomen aan een der Voorbereidende Colleges. In dat geval dus *altijd* behandeling door een der voor bepaalde onderwerpen of groepen van onderwerpen aangewezen colleges.

Aangezien deze colleges door de Volksvertegenwoordiging zelf (en dus op pariteitsbasis) worden aangewezen, kan iedere partij daarin haar vertegenwoordigers krijgen, terwijl het voor de hand ligt, dat daarvoor niet leden zullen worden uitgekozen, die met betrekking tot de groep van onderwerpen, waarover het college zal moeten oordelen, als volkomen leken worden beschouwd.

1) Sedert de instelling van de eenheidsstaat, is de Senaat afgeschaft; de leden werden opgenomen in de voorlopige Volksvertegenwoordiging.

2) Het Reglement van Orde van onze Tweede Kamer kent sedert 1888 „Commissiën van Voorbereiding”. Gelijk men bij verdere lezing zal opmerken dragen deze Commissiën echter een geheel ander karakter dan de hier bedoelde vaste colleges. Zij het, dat hier en daar punten van overeenstemming bestaan.

Om de colleges niet te exclusief te maken is daarnaast de bepaling opgenomen, dat leden van de Volksvertegenwoordiging, die niet lid zijn van het betrokken college hun opmerkingen omtrent enig onderwerp schriftelijk aan dit college kunnen doen toekomen; in welk geval zij tevens het recht hebben aan de beraadslaging deel te nemen. Hiermede wordt dus aan kleine partijen of groepen, die wellicht niet in alle colleges zijn vertegenwoordigd, de gelegenheid geopend om daarin niettemin hun opvattingen naar voren te brengen. Terwijl ook grotere fracties voor het geval een hunner niet-leden van het betrokken college een bepaald onderwerp beter zou kunnen belichten, van deze bevoegdheid gebruik kunnen maken.

Aan de Colleges van Voorbereiding is voorts de bevoegdheid gegeven zowel mondeling als schriftelijk met de ministers of hun gemachtigden in overleg te treden. Om hierin verder te gaan, en de colleges het recht te geven *alle* ambtenaren te horen die zij wensen — hetgeen prof. Schermerhorn voor zijn commissies bepleit — lijkt mij niet zonder bezwaar. In ieder geval zal men dan wel zeer goed moeten toezien, dat de verantwoordelijkheid van de ministers niet wordt ondergraven. Wellicht zou het mogelijk zijn aan de colleges de bevoegdheid te geven de ministers te *verzoeken* bepaalde ambtenaren te doen verschijnen en de ministers in geval van weigering te verplichten deze weigering te motiveren. Ook dit zal echter wel eens op bezwaren stuiten.

De openbare behandeling is in het Reglement waarvan hier sprake is aan de Colleges van Voorbereiding *niet* toevertrouwd. Alleen de Kamerleden zijn bevoegd de vergaderingen bij te wonen. In hoeverre hieraan uitbreiding zou kunnen worden gegeven, moge hier in het midden worden gelaten. Wellicht zou te overwegen zijn de colleges zelf in overleg met de betrokken ministers en met inschakeling van de Centrale Commissie dienaangaande te laten beslissen. In welk geval de verdere ontwikkeling aan de praktijk zou kunnen worden overgelaten.

Tegen openbaarmaking van het door de colleges uit te brengen verslag schijnen mij geen overwegende bezwaren aan te voeren.

Zoals ik zoëven reeds aantekende werd de behandeling in de Afdelingen facultatief gesteld. Alleen als de Centrale Commissie een zodanige behandeling nodig zou oordelen, zou deze nog kunnen plaatshebben. *Kunnen*, want toen deze mogelijkheid bij de samenstelling van het ontwerp werd opgehouden, zat daarbij de stellige gedachte voor, dat daarvan weinig of geen gebruik zou worden gemaakt. Omdat het waarschijnlijk leek, dat deze tijdrovende procedure, na het onderzoek door de daarvoor zoveel beter berekende Colleges van Voorbereiding, niet of slechts zelden nodig zou blijken.

Dat de Voorbereidende Colleges „onafhankelijk van elkaar, gelijktijdig en naast elkaar hun werkzaamheden zouden (moeten) kunnen volvoeren” lijkt mij dermate wenselijk, dat ik niet veel anders te doen heb dan het betoog van prof. Schermerhorn op dit punt te onderstrepen.

Dit brengt mede, dat een Kamerlid naar het voorkomt als regel in niet meer dan twee colleges zitting zal kunnen nemen. Het aantal colleges zal niet te groot behoeven en ook niet mogen zijn. Stelt men dit aantal en ook het gemiddelde aantal

leden daarvan op een vijftiental, dan volgt uit deze berekening, dat met een Kamer van 150 leden — gelijk thans is voorgesteld — zou kunnen worden volstaan. Waarbij ik er op zou willen wijzen, dat in een Kamer van 250 leden, gelijk prof. Schermerhorn wil, zijn bezwaar tegen de „tijdverspilling” nog wel eens zwaarder zou kunnen gaan wegen dan thans.

Dat de organisatie en de outillage van de Griffie aan deze werkwijze zouden moeten worden aangepast en daarin voldoende krachten zouden dienen te worden opgenomen om de Colleges te doen bijstaan en stagnatie in de werkzaamheden te voorkomen, spreekt vanzelf. Zij het, dat het waarschijnlijk niet nodig zal zijn ieder College van Voorbereiding van een afzonderlijke „research staff” te voorzien.

Zoals de „Reorganisation Act” van 1946 aan de „Committees” van de Senaat en het Huis van Afgevaardigden in de Verenigde Staten ter beschikking stelde.

Naast deze intern-organisatorische kwesties waarin op eenvoudige wijze door een niet eens zo héél rigoureuze wijziging van het Reglement van Orde zou kunnen worden voorzien, is er echter nog een ander punt waaraan ik gaarne enkele *inleidende* woorden zou willen wijden.

In verband met de voorgenomen uitbreiding van het ledenaantal der Tweede Kamer is de suggestie gehoord van deze gelegenheid gebruik te maken om door een gedeeltelijke wederinvoering van het zgn. „districtenstelsel” tegemoet te komen aan de bezwaren, welke naar het oordeel van velen verbonden zijn aan ons stelsel van „evenredige vertegenwoordiging”.

Het is mij niet bekend of deze suggestie in regerings- en parlementaire kringen betekende weerklink heeft gevonden. In de vorm, waarin zij werd gesteld — te weten: naast de 100 langs de weg van evenredige vertegenwoordiging aan te wijzen leden, in diezelfde Tweede Kamer nog 50 leden te doen aanwijzen door locale verkiezingen — had zij voor mij weinig aantrekkelijks.

Anderzijds mag men voor ons land nóg zo overtuigd zijn van de zeer grote voordelen van het huidige boven ons vroegere districtenstelsel, dit neemt niet weg, dat de bezwaren die daaraan kleven, niet weg te cijferen zijn. Bezwaren, waarover in de loop der jaren reeds zoveel is geschreven en gediscussieerd, dat ik mij wel ontslagen mag achten van de plicht daarop op deze plaats nader in te gaan.

De vraag rijst: is aan deze bezwaren niet op ándere, naar het voorkomt méér verantwoorde wijze, tegemoet te komen?

Welnu, sedert de vereniging met België hebben wij naast de hoofdkamer een tweede huis gekregen, destijds bedoeld als bolwerk tegen gevreesde te democratische neigingen van onze Tweede Kamer.

Deze Kamer werd bij de Grondwetwijziging van 1848 gehandhaafd, opdat de regering niet zou worden blootgesteld aan omverwerping, indien „in een mogelijk ogenblik van opgewondenheid... de driften het bedaard overleg (zouden) hebben verbijsterd” (toelichting).

Sedert is de afschaffing van de Eerste Kamer nog herhaaldelijk bepleit en een daartoe strekkend amendement-Marchant werd bij de Grondwetsherziening van 1932 met slechts 46 tegen 38 stemmen verworpen (Van der Pot).

En nóg is naar het oordeel van niet weinigen de handhaving van deze Kamer

met als voornaamste rechtsgrond de mogelijkheid van een „appeal from Philip Drunk to Philip Sober”, nauwelijks noodzakelijk of wenselijk. Te minder, waar de legislatieve procedure hiermede niet zelden op bedenkelijke wijze wordt vertraagd.

Welnu: is deze instelling dan niet om te bouwen tot een instituut dat méér zou kunnen betekenen en er tevens toe zou kunnen leiden, dat de thans wél zeer weinig bevredigende publieke belangstelling in haar arbeid zou worden verhoogd?

Waarom niet *deze* Kamer ingeschakeld om aan de bezwaren tegen ons stelsel van evenredige vertegenwoordiging tegemoet te komen? Zo, dat dit voor de Tweede — de hoofdkamer, voor de volle 100 procent gehandhaafd blijft, maar voor de Eerste Kamer een districtenstelsel wordt ingevoerd? Aan ons tweekamerstelsel zou daarmee een nieuwe, m.i. zowel juridisch als sociaal meer verantwoorde, basis worden gegeven, terwijl de publieke belangstelling in onze volksvertegenwoordiging er zeker mee zou zijn gebaat.

Ik laat in het midden in hoeverre de bevoegdheden van een dergelijke „districtenkamer” van die der tegenwoordige Eerste Kamer zouden moeten verschillen. Dat het zwaartepunt van onze volksvertegenwoordiging zou moeten blijven bij de langs de weg van evenredige vertegenwoordiging samengestelde Tweede Kamer, lijkt mij zonder meer aangewezen. Wellicht zou het zelfs aanbeveling verdienen zulks nog eens te onderstrepen en aan laatstgenoemde de bevoegdheid te geven om uitspraken van de districtenkamer met een gekwalificeerde meerderheid ter zijde te stellen. Anderen kunnen hierover echter zeker beter oordelen dan ik. *Hier* gaat het slechts om het hoofdprincipe, om een gedachte, die indien zij een nadere discussie waardig zou worden geoordeeld, uiteraard grondig zou moeten worden onderzocht en uitgewerkt.

Palembang, Januari 1952.

N A S C H R I F T

W. SCHERMERHORN

Mr Vleer heeft het voorrecht genoten, dat het deel is van iedere constructeur, die bij zijn schepping op een wit vel papier begint: men kan iets opzetten naar eigen beste inzichten, zonder gebonden te zijn aan allerlei traditionele vormen en methoden.

Toch heeft ook hij zich, evenmin als een constructeur, zo maar los van de aardse werkelijkheid en haar wetten, in de ijle ruimte gewaagd. Ook zijn constructie is gericht op het gebruik door gewone mensen en neemt bepaalde spelregels in acht. Vandaar dat hij terecht bij zijn poging vermeldt, dat zijn middelen minder rigoureuus zijn dan die, welke ik heb voorgesteld. (Op menig punt komen zij dichter bij het voorstel Van der Goës van Naters c.s. neergelegd in Kamerstuk nr 1605).

Wij hebben gemeen de instelling van gespecialiseerde colleges, uit en door de Kamer zelf aan te wijzen. Ons verschil ligt in de taakomschrijving. Ik acht de mogelijkheid aanwezig, dat voor sommige onderwerpen de gehele behandeling, dus ook de *openbare*, in deze colleges plaats vindt. Van een uit elkaar vallen van de Kamer is daarbij, politiek gezien, beslist geen sprake, omdat het *beleid* over *ieder* onderwerp, zowel thans als bij aanvaarding van het door mij voorgestane stelsel, door de *fracties* wordt bepaald.

Geheel eens ben ik het weer met mr Vleer, waar hij opmerkt, dat de ontwikkeling aan de practijk kan worden overgelaten. Ook in de gedachtengang, die ik verdedigde, is het mogelijk op bescheiden schaal te beginnen met slechts enkele gespecialiseerde Colleges uit de Kamer, die elkaar in hun samenstelling zo weinig mogelijk overlappen.

Verder merk ik op, dat het getal van 250 leden, door mij genoemd, slechts als richtgetal mag gelden. In een eerste overgangsfase zou men met 150 kunnen beginnen. De gespecialiseerde colleges zouden echter zeker uit 25 leden (de helft van de Eerste Kamer) dienen te bestaan, indien men daaraan ook de openbare behandeling wil toevertrouwen. In tegenstelling tot mr Vleer meen ik dat van tijdverspilling in een dergelijk stelsel geen sprake kan zijn, omdat bij systematische toepassing de leden slechts die vergaderingen bijwonen, die algemene problemen op de agenda hebben, vergaderingen van hun eigen gespecialiseerde college, of fractievergaderingen. Daar komt geen tijdverspilling aan te pas. Van de algemene zittingen is dan echter een groot deel overbodig geworden, omdat hun agenda-punten verwezen zijn naar gespecialiseerde colleges. Het aantal Kamerleden speelt voor het probleem der efficiënte tijdsbesteding dan vrijwel geen rol meer.

Intussen is het merkwaardig, dat bij de mondelinge behandeling van het betreffende voorstel tot wijziging van de Grondwet de door mij opgesomde bezwaren vrijwel niet naar voren zijn gekomen, hoewel mij uit gesprekken met Kamerleden uit verschillende fracties bekend is, dat zij wèl bestaan. Men is blijkbaar van de onderstelling uitgegaan, dat men de door de uitbreiding in sommige opzichten toenemende bezwaren en de door de uitbreiding op zich zelf niet opgeloste problemen, na de uitbreiding van de Kamer wel nader onder het oog zal zien. Men zal dan helaas niet veel verder meer kunnen komen dan tot uitbreiding van het instituut van commissies van voorbereiding, hetgeen m.i. onvoldoende is en althans niet het bezwaar zal kunnen opheffen, dat politiek in toenemende mate een zaak van *beroeps*politici moet worden, hetgeen voor een zuiver democratisch bestel grote nadelen heeft.

Groter bezwaren heb ik tegen het tweede gedeelte van het betoog van mr Vleer. Indien de Eerste Kamer het regionale element in de volksvertegenwoordiging zou gaan worden, zou die Kamer volstrekt het tegengestelde worden van hetgeen haar functie thans kan zijn. De regionale vertegenwoordiger is de man, die in de eerste plaats de plicht voelt, van zijn politiek beginsel uit de regionale belangen te vertegenwoordigen. In plaats van de problemen in die Kamer te stellen tegen een brede achtergrond is men geneigd bijzonderheden te gaan behandelen. Dit ziet men thans al wel eens een enkele maal gebeuren. Men komt dan in de Eerste Kamer tot de behandeling van detail-problemen. Dit is minder juist, al zijn er soms vrij grote locale belangen mee gemoeid. Het feit, dat de Eerste Kamer het recht van amendement onthouden is, wijst al op de bedoeling, dit soort vraagstukken bij voorkeur aan de Tweede Kamer toe te vertrouwen. De enige verontschuldiging zulke zaken thans in de Eerste Kamer ter sprake te brengen, kan dan ook zijn, dat de Tweede dit ten onrechte naliet. Indien men bijv. principieel voor de instelling van een bepaald instituut is, ligt het m.i. minder op de weg van een te A. wonend lid van de Eerste Kamer tegen zulk een ontwerp te stemmen, omdat

het toevallig in B, in plaats van in A zal worden gevestigd, ook al is deze keuze minder juist.

De gedachte van mr Vleer ten aanzien van de Eerste Kamer lijkt mij volstrekt onaanvaardbaar, omdat zulke verschijnselen dan niet tot de orde van de onschuldige uitzonderingen zouden behoren, maar dat dit type van probleemstelling tot regel zou worden verheven. Daarvoor komt de Eerste Kamer het laatst in aanmerking. Men heeft de Tweede Kamer zodanig te formeren en uit te rusten, dat dit type van problematiek daar kan worden uitgevochten. Zo lang men een tweede lezing nodig acht in een andere Kamer mag deze m.i. slechts uitgaan van principiële gezichtspunten en dient zij zich tot de hoofdzaken te beperken. Hoogstens kunnen verschijnselen, die zich voordeden tussen de tijdstippen van behandeling in de beide Kamers een afwijking van dit standpunt rechtvaardigen.

Een gedachte als van mr Vleer zou het karakter van de Eerste Kamer volstrekt veranderen en ten aanzien van de geldende opvattingen denatureren. De dan onvermijdelijke regionale belangenpolitiek zou als *tweede* lezing ongewenst zijn: indien nodig, dient deze in de Tweede Kamer geïncorporeerd te worden. Daarvoor zijn verschillende mogelijkheden in discussie, waarop ik hier niet zal ingaan.

GENADE ALS AGRESSIE

„Wij zouden heel nadrukkelijk willen spreken van genade als agressie. God opent in Zijn genade in Jezus Christus de grote goddelijke aanval op deze wereld in zonde. Dat is de zin van dat woord, waarmee Christus zelf eens Zijn verschijning op aarde heeft gekarakteriseerd: Ik ben gekomen, om vuur op de aarde te werpen. Gods genade is ten opzichte van alles wat in onze wereld aan Zijn goddelijke wil niet beantwoordt, heilig intolerant. Ze vormt het beginsel van de radicale omverwerping van de openbaring van het zonderlijk ook in onze maatschappij.”

Deze woorden staan op blz. 82–83 van het boek, dat prof. dr G. Brillenburg Wurth onder de titel „Het christelijk leven in de maatschappij” bij J. H. Kok te Kampen heeft laten verschijnen en waarin hij antwoord wil geven op de vraag „wat wij als christenen hebben te doen in de menselijke samenleving, hoe ons christelijk leven in de maatschappij gestalte behoort te ontvangen” (blz. 3). De studie van prof. Wurth wil aan de christelijk sociale beweging „gedegen theologische voorlichting” geven en een bijdrage betekenen aan de theologische sociale ethiek (blz. 15).

Prof. Wurth heeft met de afwerking van zijn studie vooral haast gemaakt in verband met het Derde Christelijk Sociaal Congres: „Wij hopen, dat dit boek voor voorstudie met het oog op de daar te behandelen vragen zich enigermate zal lenen” (blz. 1).

In zijn woord vooraf zegt prof. Wurth, dat wij vooral ten aanzien van de maatschappij en het bedrijfsleven in die maatschappij voor een zo ingewikkelde problematiek staan, dat men slechts tastend zijn weg kan gaan (blz. 1).

Er zal wel geen democratisch-socialist zijn, die dit ontkent, ook al noemt prof. Wurth deze democratisch-socialist telkens opnieuw een onwerkelijke utopist en een idealistische plannenmaker.

Indien prof. Wurth inderdaad gelijk heeft in wat hij zegt over de problematiek, is een eerste vereiste voor een sociale ethiek, dat zij ons een beschrijving van deze problematiek geeft.

Prof. Wurth werkt volgens een bepaalde methode, die door prof. W. F. de Gaay Fortman in „Trouw” van 26 Februari 1952 aldus wordt gekarakteriseerd: hij gaat van de bijbel naar de maatschappij!

Tegen deze methode hebben wij ernstige bezwaren. Zij betekent immers, dat wij eerst – a.h.w. in het luchtledige, buiten alle historische en sociaal-economisch-politieke werkelijkheid om – naar de bijbel luisteren, om daarna met de gegevens, die wij al luisterend hebben bijeenverzameld, tot de maatschappij te gaan. Wij achten dit een gevaarlijk bijbelgebruik. Het is niet zo, dat God in de bijbel tot ons spreekt buiten de door ons aangeduide werkelijkheid om. Hij spreekt in de bijbel

tot ons, die leven in de wereld van 1952, en alleen als mensen, die in deze wereld leven, horen wij wat Hij ons in de bijbel te zeggen heeft.

Daarom moet o.i. in een sociale ethiek een beschrijving en analysering van de sociaal-economisch-politieke werkelijkheid voorop gaan. En het is o.i. het grote tekort van deze studie, dat deze beschrijving en analysering ten enenmale ontbreken. De schrijver maakt wel zo terloops enkele opmerkingen in deze richting, maar hij heeft zich niet wezenlijk gezet tot een beschrijving en analysering van de wereld, waarin wij leven.

Het gevolg is, dat in zijn studie het Woord, dat God in de bijbel tot ons spreekt, ons niet wezenlijk raakt, omdat het ons alleen raakt buiten onze existentie in de wereld van 1952 om. Daarom staan er in dit boek zovele bijbels gemotiveerde uitspraken, die ons zo onwerkelijk aandoen, omdat zij betrekking hebben op een abstracte mens, maar niet op de concrete mens van 1952, zoals prof. Wurth wel een paragraaf wijdt aan de vraag: „wat is *de* maatschappij” (blz. 16), maar geen paragraaf aan de vraag: „wat is *onze* maatschappij?”

Prof. Wurth heeft veel critiek op de socialisten, maar hij had van de socialisten – zelfs van de door hem van utopisme beschuldigde Marx – kunnen leren, dat men tot utopist vervallen moet – dat kan een zeer revolutionnair, maar ook een zeer reactionnair utopisme zijn – wanneer men niet begint met de maatschappelijke werkelijkheid te analyseren. De socialistische beweging heeft in haar geschiedenis veel zwakheden, maar het is altijd haar kracht geweest, dat zij, om utopisme te vermijden, altijd een analysering van het maatschappelijk gebeuren gaf, tot in haar door prof. Wurth zo radicaal misprezen en verworpen plannen toe. Het zou voor prof. Wurth geen overbodige luxe zijn, indien hij vanuit dit gezichtspunt zich nog eens verdiepte in „Het Plan van de Arbeid” en nog liever zich ging verdiepen in „De Weg naar Vrijheid”. Dat zou hem er voortaan voor bewaren, om zonder nadere motivering te beweren „dat er grote bezwaren aan verbonden zijn, om, zoals door verscheidenen uit het socialistische kamp gedaan wordt, te spreken van het kapitalistische systeem, waarin wij leven” (blz. 63).

Wanneer hij rekening had gehouden met wat in het beginselprogramma van de Partij van de Arbeid over het kapitalistische stelsel gezegd wordt, zou hij zo'n uitspraak niet zo vlot hebben neergeschreven. Hij spreekt bovendien zelfs meerdere malen over het kapitalisme. Zijn hele studie wemelt trouwens van zulk soort inkonsekwenties.

Prof. Wurth heeft zelf heel goed gevoeld, dat een beschrijving van het maatschappelijk gebeuren in zijn boek ontbreekt. Hij zegt, dat niet het samenlevingsverband der maatschappij als zodanig het terrein van zijn onderzoek vormt. Hij laat zich alleen in met de vraag: „Hoe zal het christelijk leven in de maatschappij zich dienen te openbaren. Hoe dienen wij als christenen in deze levenssfeer te verkeren? Wat kunnen en wat moeten wij als christenen in dat bepaalde samenlevingsverband betekenen en tot stand zoeken te brengen?” (blz. 15).

Alsof een beantwoording van deze vragen mogelijk is, wanneer niet eerst dat samenlevingsverband het terrein van ons onderzoek vormt.

Nu komen wij als christenen, die naar het Woord Gods geluisterd hebben,

van buiten af tot dit samenlevingsverband, alsof ons christen-zijn niet in alle mogelijke opzichten met dit samenlevingsverband verweven is en misschien zelfs wel voor een groot deel door dat samenlevingsverband bepaald wordt. En alsof het mogelijk zou zijn, het Woord van God buiten dit verband om te horen en met het gehoorde tot dit verband te naderen.

Toen wij ontdekten, volgens welke methode prof. Wurth werkt, stond het voor ons vast, dat zijn studie een teleurstelling moest worden, omdat de wezenlijke vragen, die wij alleen door een beschrijving en analysering van het maatschappelijk gebeuren leren kennen, niet alleen niet beantwoord, maar zelfs niet gesteld zouden worden.

Ook al heeft prof. Wurth ontzaglijk veel overhoop gehaald en niet minder veel gelezen, in wezen is zijn boek tijdloos en geeft het niet veel meer dan wat wij al wisten, geeft het in bepaalde opzichten zelfs minder dan Kuyper al in 1891 wist¹).

Het is noodzakelijk, om het ontoereikende van prof. Wurth's methode aan enkele concrete voorbeelden te illustreren.

Prof. Wurth is er met ons van overtuigd, dat de zonde niet alleen een individueel, maar ook een kosmisch aspect heeft. Er is een objectivering van het kwaad in bepaalde maatschappelijke instituten en een belichaming van de zonde in bepaalde maatschappelijke systemen. Dit gezichtspunt mag volgens prof. Wurth niet verwaarloosd worden (blz. 58 en 62).

Dit mag echter volgens hem niet betekenen, dat alle schuld uitsluitend bij de samenleving te zoeken zou zijn (blz. 63-64). En wij moeten ons dan ook wel hoeden voor de illusie, dat die in onze maatschappij zo diep gewortelde macht der zonde door allerlei sociale en politieke maatregelen zo maar uit de weg te ruimen zou zijn (blz. 66). Tegen alle humanistisch en christelijk utopisme dient ernstig geprotesteerd te worden (blz. 69). Dan volgt een hele rij van zulke utopisten: Plato, Thomas Morus, Fourier, Saint Simon, Marx, de Marxisten, maar ook de Revisionisten en de Plansocialisten. „Elke plangedachte behoeft niet als onbijbels te worden afgewezen, maar tegenover wat gewoonlijk onder die naam van plan wordt aangeduid moeten vanuit de christelijke geloofs- en levensovertuiging, vooral van uit ons christelijk belijden aangaande de werkelijkheid der zonde in onze wereld, ernstige bezwaren rijzen. De meeste van deze plannen gaan uit van een visie, die niet of althans veel te weinig rekening houdt met het feit, met de werkelijkheid van de zonde. De bedoeling is hier, om in de plaats van de bestaande een nieuwe maatschappelijke orde in het leven te roepen, waarin naar men gelooft, de misstanden, die thans het levensgeluk en de levensontplooiing van de enkeling en de gemeenschap verhinderen, in radicale zin weggenomen zullen zijn. Hierin openbaart zich vooreerst menselijke hybris, zondige overmoed en vermetelheid, die de grens tussen Schepper en schepsel uit het oog verliest en doet, alsof wij mensen het recht hebben met een bestaande

1) Het Eerste Christelijk Sociaal Congres werd niet, zoals prof. Wurth op blz. 12 zegt in 1890, maar in 1891 gehouden. Ook de bekende rede van Kuyper verscheen niet zoals op blz. 92 staat, in 1890, maar in 1891.

orde opruiming te houden en die door iets anders, iets nieuws, dat wij zelf ontworpen hebben, te vervangen. Maar behalve met zondige hybris hebben wij hier ook te doen met een bedenkelijk illusionisme, met een gevaarlijk onderschatten van de donkere machten van ongerechtigheid, die nu eenmaal in heel onze wereld en ook in onze maatschappelijke samenleving werken" (blz. 70-71).

Omdat elke beschrijving en analysering van de maatschappelijke werkelijkheid ontbreekt, werkt prof. Wurth met abstracties en scheert hij de oude Utopisten, de Marxisten, de Revisionisten en de Plansocialisten over één kam.

Over de laatsten willen wij iets zeggen.

Wat zij willen staat in het beginselprogramma van de Partij van de Arbeid. Zij willen volstrekt niet in overmoed en vermetelheid, die de grens tussen Schepper en schepsel uit het oog verliest, met de bestaande orde opruiming houden en haar door iets, dat zij zelf ontworpen hebben, vervangen. Zij hebben alleen maar bij hun analysering van het maatschappelijk gebeuren ontdekt, dat inderdaad het kwaad zich in bepaalde maatschappelijke instituten heeft vastgelegd, i.c. in de kapitalistische productiewijze met haar particuliere beschikkingsmacht over de productiemiddelen, met haar overheersing van het individueel winstmotief en de daarmee veelal verbonden meedogenloze concurrentiestrijd, met haar felle belangenconflicten en klassentegenstellingen, met haar periodieke crisissen enz. Daarom willen zij de bestaande orde omvormen tot een orde zonder deze klassentegenstellingen, waarin niet het individuele winstmotief overheerst maar waarin het proces der behoeftenvoorziening door bijzondere organen ten bate van de gemeenschap wordt geleid, de voornaamste productiemiddelen op het gebied van industrie, bankwezen en transport zijn gesocialiseerd en verder door beperking van de beschikkingsmacht de euvelen van het particuliere bezit opgeheven zijn.

Prof. Wurth wil toch ook een sociale rechtsorde opbouwen. Geen enkele keer blijkt echter uit zijn boek, dat hij wegen wijst, waarop de instituten, waarin de zonde zich heeft vastgelegd en zich een operatiebasis heeft verworven, kunnen worden opgeheven of omgevormd. Daartoe is het niet in staat, omdat hij het maatschappelijk gebeuren niet heeft geanalyseerd. Hij spreekt wel over zulke instituten en systemen, maar het blijven abstracties. Hij noemt er geen enkele concreet bij name.

Hier wreekt zich het ontbreken van een beschrijving en analysering van de wereld van 1952. In wezen blijft alles onaangetaast, omdat prof. Wurth langs de werkelijkheid heen schrijft.

Er is natuurlijk geen enkel zinnig democratisch-socialist, die gelooft, dat de verwerkelijking van een socialistisch plan aan alle ellende een einde zal maken. Wij zouden wel eens willen horen, bij wie prof. Wurth deze gedachte gevonden heeft. Ook in dit opzicht werkt hij met een abstract socialisme, dat door geen enkele socialist herkend wordt. Welke socialist ziet in de bestaande wereld alleen maar chaos en verwacht verbetering alleen in de vorm van een nieuwe schepping? (blz. 79).

Natuurlijk heeft prof. Wurth gelijk, dat al de socialistische plannen, zoals hij ze weergeeft, op even zo vele smartelijke desillusies uitlopen (blz. 90).

Omdat in dit boek een beschrijving en een analysering van de maatschappelijke werkelijkheid ontbreken, ontbreken ook een beschrijving en een analysering van het socialisme. Het socialisme is voor prof. Wurth het bête noir. In de meest verschillende verbanden worden hakken en stoten gegeven in de richting van het socialisme. Maar een lezer, die van het socialisme niets of weinig afweet, weet, wanneer hij het boek uitgelezen heeft, nog altijd niets of weinig van het socialisme, en, indien hij zijn vertrouwen aan prof. Wurth schenkt, loopt hij voortaan rond met een caricatuurvoorstelling.

Wij geven een enkel citaat: „Er is in de kringen van het socialisme in de strijd tegen de maatschappelijke misstanden vaak een beroep gedaan op de mensenrechten. Daaraan mogen wij op christelijk standpunt niet mee doen. Van zich zelf heeft de mens geen enkel recht. De enige, die recht kan laten gelden, is God. Maar wel is het zo, dat God zijn goddelijke rechten voor het mensenleven gegeven heeft” (blz. 126-127).

Wie kan daar nu een touw aan vastknopen?

Wij weten natuurlijk even goed als prof. Wurth, dat een mens van zich zelf geen enkel recht heeft. Toch beweren wij, dat de socialisten terecht in de strijd tegen het maatschappelijk onrecht een beroep gedaan hebben op de mensenrechten, zelfs als zij geen woord over God spraken. Die mensenrechten zijn rechten, die gelden van Godswege. Daarom had prof. Würth er aan mee moeten doen, juist omdat hij die mensenrechten zien mag als door God voor het mensenleven gegeven rechten.

Op blz. 133 zegt prof. Wurth, dat ook het socialisme, evenals het liberalisme, door een fatale individualistische geest was geïnfecteerd. Daarom heeft het socialisme het individualisme niet kunnen overwinnen. Het vormde geen echte gemeenschap, maar een massa. De motieven, die tot organisatie drongen, waren egoïsme en welbegrepen eigenbelang. Wat voor gemeenschap werd uitgegeven, was niet anders dan groepsgeïsoïsme en belangengemeenschap. De gevolgen, waartoe deze heerschappij van het liberalistisch (of socialistisch) individualisme geleid heeft zowel in sociaal als in economisch opzicht waren funest: ten hemel schreiende toestanden in de fabrieken, de ongehoord lage lonen, de veelvuldige vrouwen- en kinderarbeid, de toespitsing van de klassentegenstellingen, enz. (blz. 135).

Welke socialist zal ontkennen, dat de arbeiders, door eigenbelang gedreven, tot organisatie zijn gekomen? Alsof dat van de christelijke arbeiders en werkgevers niet zou gelden. Maar als karakterisering van de socialistische beweging getuigt deze uiteenzetting van een afschuwelijke kwaadwillendheid of een verregaande onkunde. Wij kennen prof. Wurth. Dus valt de kwaadwillendheid en blijft de onkunde over. Wij vinden deze karakterisering van de socialistische beweging rondweg een schandaal. De maatschappelijke ellende van de vorige eeuw wordt n.b. een gevolg genoemd van het socialistisch individualisme en de hele socialistische beweging zou enkel en alleen door egoïsme gestuwd zijn geworden. Maar laten we kalm blijven. Wij moeten trachten dit te verstaan. Het is alles het gevolg van de verkeerde methode. Elke beschrijving en analysering van het socialisme

ontbreekt en dat wreekt zich in zulke oppervlakkige en onhistorische uiteenzettingen.

En dan moet men tegenover zo'n karakterisering van het socialisme op blz. 133-136 de karakterisering van de kerk op blz. 145 lezen: „De kerk is de sfeer, waar het wezenlijk mogelijk wordt, wat anders in de wereld bijna nergens mogelijk lijkt, met elkaar en voor elkaar te leven. De kerk is de innigste en diepste broederschap, die onder de mensen bestaat. Haar levenswet is het communisme der liefde, dat gave en opgave, geschenk en verplichting tevens is. De tegenstellingen, die in onze gewone samenleving het mensenleven voortdurend uiteenrukken en tot die smartelijke vervreemding en daaruit voortvloeiende tragische botsingen aanleiding geven, worden daar principieel doorbroken, Alle atomistisch individualisme wordt hier in het universalisme des geloofs en der liefde overwonnen?”

Prof. Wurth weet natuurlijk even goed als wij het weten, dat de kerk, zoals hij daar hier beschrijft, niet bestaat. Hij is in dit opzicht groter Utopist dan alle Marxisten en Plansocialisten bij elkaar. Alsof de kerk niet tot de dag van vandaag, waarlijk niet minder dan socialisme en liberalisme, door de fatale individualistische geest geïnfecteerd is. Alsof de kerk niet tot op de dag van vandaag in haar leven en levensopenbaring verweven is met het samenlevingsverband der maatschappij. Ja, de kerk mag en moet van Christuswege de innigste en diepste broederschap zijn, die onder de mensen bestaat. Maar zij is het niet. Van onwerkelijk illusionisme gesproken. Het is intussen duidelijk, dat wie prof. Wurth gelooft zich met weerzin afwendt van het door de fatale individualistische geest geïnfecteerde en door groepsbelang gedreven socialistische beweging en zich vol vertrouwen wendt tot de innigste en diepste broederschap, die onder de mensen bestaat. De keuze is niet moeilijk. Maar prof. Wurth houde ons ten goede: van zulke karakterisering van de kerk geldt, dat ze op even zo vele smartelijke desillusies uitloopen. Dat zeggen wij als één, die tot de gemeenschap der kerk behoort en de kerk liefheeft. Als prof. Wurth als man van de kerk met zijn vele beschuldigingen tegen het socialisme optrekt, zeggen wij: de kerkelijke pot verwijt de socialistische ketel dat hij zwart ziet! Wij voegen er nog aan toe, dat het socialisme in de vorige eeuw door de fatale individualistische geest minder geïnfecteerd was dan de kerk. Wanneer prof. Wurth het van mij niet aanvaarden wil, laat hij dan de rede van Kuyper van 1891 lezen.

Wij noemen nog een andere kwestie: de klassenstrijd.

Prof. Wurth levert een zeer scherpe critiek op Marx, maar het moet ons van het hart, dat wij het een ernstig tekort vinden, dat hij Marx in zijn gehele boek geen enkele keer citeert. Hij citeert alle mogelijke schrijvers over Marx en het Marxisme, maar Marx zelf citeert hij nooit. Heeft hij Marx inderdaad gelezen? Wij zijn geen Marxist, maar wij vinden het toch onjuist, dat men in een wetenschappelijk boek Marx bestrijdt zonder Marx te citeren.

Onjuist is het in elk geval, te beweren, dat bij de beschouwingen van Marx over de klassenstrijd van enig ethisch probleem geen sprake is (blz. 157). Hier wreekt zich een feitelijk onjuiste kijk op de verhouding van bovenbouw en

onderbouw. En dat prof. Wurth in dit verband uitsluitend Gorter citeert, is een onvergeeflijke eenzijdigheid (blz. 158).

De Partij van de Arbeid heeft volgens prof. Wurth met het klassenstrijdbeginsel officieel gebroken: „Maar dit betekent niet, dat het voor de grote massa van de socialistische arbeiders feitelijk zou hebben afgedaan. Het optreden van een organisatie als het N.V.V. wordt nog steeds al te zeer er door beheerst” (blz. 158-159).

Zonder motivering — prof. Wurth poneert zijn stelling ook zonder motivering — ontkennen wij wat prof. Wurth over het N.V.V. zegt. Toch voegen wij aan die ontkenning nog iets toe: indien men aan de uitspraak van prof. Wurth een inhoud geeft, die zij, wanneer men de woorden naar hun eigenlijke betekenis neemt, niet heeft, dan geldt deze uitspraak voor het C.N.V. even goed als voor het N.V.V.

Maar hoe oordeelt prof. Wurth over de klassenstrijd als feit?

Volgens hem is „men” tot de overtuiging gekomen „dat zelfs de feitelijke erkenning er van ongegrond is” (blz. 159). Wie is die „men”? Het blijft in het duister. En het is toch wel een al te oppervlakkige motivering van dit oordeel, wanneer men wijst op het feit dat er nog een derde klasse is, nl. die van de managers (blz. 159).

Het is nog veel erger wanneer gezegd wordt: „Het moge empirisch zo schijnen, dat in onze samenleving het belang van de één met dat van de ander strijdt, dat wat in het voordeel van de ene klasse is voor de andere klasse steeds nadeel moet betekenen, zodat ten slotte een conflict onvermijdelijk is, het gaat toch van een totaal verkeerde principiële visie op de werkelijkheid onzer samenleving uit. Het zou waar kunnen zijn, als onze werkelijkheid een fundamenteel irrationeel karakter zou dragen, als ze naar haar wezen chaotisch was. Maar dat is gelukkig naar bijbelse getuigenis niet het geval. Er zijn in onze wereld geen eigenlijke principiële antinomieën, ook niet in sociaal-economisch opzicht” (blz. 163). „Ons geloof in God als Schepper van deze wereld, die in Zijn schepping Zijn verschillende schepselen, ook Zijn mensenkinderen in hun ongelijkheid op elkaar heeft aangelegd, sluit in, dat wij mogen en moeten aannemen, dat ook in de maatschappij de belangen van bezitters en niet-bezitters, werkgevers en werknemers liever gezegd, niet als zodanig elkaar uitsluiten maar dat veeleer ook deze beide categorieën van Godswege op elkaar zijn aangelegd, bestemd zijn met elkaar samen te werken, elkaar wederzijds niet kunnen missen, maar elk voor zich — al mag dat het diepste motief niet wezen — slechts hun eigen wezenlijk belang dienen door elkaar te dienen”. Hier redeneert (blz. 164) prof. Wurth veel te veel van uit de gedachte van de schepping, alsof het feit dat er bezitters en niet-bezitters, werkgevers en werknemers zijn, een scheppingsordening is. Een beschrijving en analysering van de maatschappelijke werkelijkheid had hem voor dit abstracte en theologisch onjuiste redeneren kunnen bewaren, De zonde heeft de schepping niet opgeheven, maar wel verstoord. Wanneer we ernstig met de werkelijkheid van de zonde rekening houden, is er alle reden om te zeggen, dat er in deze gevallen wereld wel waarlijk principiële antinomieën zijn, zeker in sociaal-economisch opzicht.

Nu kan prof. Wurth wel beweren, dat de strijd voor een rechtvaardige maatschappij gestreden moet worden, maar dat deze strijd tot geen prijs machtsstrijd, maar enkel rechtsstrijd mag zijn (blz. 155), zo redeneert hij toch geheel buiten de werkelijkheid — een gevallen wereld, waarin ieder het zijne zoekt — om. In deze wereld is rechtsstrijd altijd ook machtsstrijd. Er is hier geen sprake van een alternatief: machtsstrijd óf rechtsstrijd. Wij zijn er zeker van, dat volgens prof. Wurth de strijd van het Westen tegen Rusland een rechtsstrijd is, maar hij zal zeker niet beweren, dat deze strijd tot geen prijs een machtsstrijd mag zijn. Recht zonder macht bestaat eenvoudig niet. In de internationale wereld niet, maar ook op het terrein van het maatschappelijke leven niet.

Prof. Wurth noemt het een verderfelijk beginsel, dat machtsvorming de weg tot oplossing van de maatschappelijke vraagstukken is (blz. 165). Wij achten dit een volslagen miskennis van de werkelijkheid der zonde, i.c. van de werkelijkheid van het maatschappelijk egoïsme. „Overleg staat principieel en practisch tegenover klassenstrijd. Werkgever en arbeider zijn immers beiden schepselen Gods” (blz. 166). Het laatste is natuurlijk waar, het eerste echter niet. Overleg in een zondige wereld, ook al is die wereld door God geschapen, is alleen een mogelijkheid wanneer het overleg tussen twee machten is. Wanneer de arbeiders niet tot machtsvorming waren gekomen, zou er van overleg geen sprake zijn. Dat er overleg mogelijk is, is voor een zeer groot deel het resultaat van machtsvorming. In de vorige eeuw, toen de arbeiders elke machtsvorming misten, was er geen overleg. Wat prof. Wurth voorstaat, is onwerkelijk. Ook het bestaan van het C.N.V. betekent machtsvorming. Het gaat er alleen om — dat wil ook het N.V.V. — dat de machtsstrijd een strijd voor recht is en niet uitsluitend en niet in de eerste plaats als machtsstrijd gevoerd wordt. Van een alternatief mag men echter niet spreken. Het kapitalisme wordt nu eenmaal gekenmerkt door klassentegenstellingen, die men alleen loochenen kan, wanneer men de werkelijkheid negeert en abstract uit het geloof in de schepping als een gegeven argumenteert. De werkelijkheid mag men echter niet zo maar schepping noemen, evenmin als men natuur en schepping vereenzelvigen mag.

Wat prof. Wurth over de eigendom zegt, is al evenzeer onbevredigend, omdat het de eigenlijke problemen van onze tijd niet raakt.

Er is geen enkele democratische socialist, die de eigendom zonder meer wil opheffen. De grote vraag is, of de productiemiddelen het eigendom van particulieren of van de gemeenschap zullen zijn. Prof. Wurth kon bovendien weten, dat de Partij van de Arbeid van de socialisatie der productiemiddelen geen dogma maakt. Dat blijkt uit het beginselprogram en uit „De weg naar vrijheid” voldoende. Er is een mogelijkheid, om bij handhaving van de particuliere eigendom der productiemiddelen het beschikkingsrecht over die productiemiddelen te beperken. Dat er een onderscheid bestaat tussen privaatbezit in het algemeen en het privaatbezit der productiemiddelen en dat dit onderscheid van het allergrootste belang is, is prof. Wurth volkomen ontgaan. Daarom zijn uitspraken als: „Veel erger is nog het andere, dat de opheffing van het privaatbezit de maatschappij tot een tuchthuis maakt, waar niemand meer vrijheid van beweging heeft, waar alle persoonlijk

initiatief ontbreekt, waar dus ook niemand meer voor zijn economisch doen en laten enige aansprakelijkheid draagt, waar als vanzelf de enkele mens alle verantwoordelijkheid van zich afschuift op die zogenaamde gemeenschap, die voor alles zorg te dragen heeft" (blz. 215) en: „Vandaar dat wij als christenen ook nooit ons er toe zullen mogen lenen, om aan de opheffing van de private eigendom mee te werken" (blz. 217) zo nietszeggend. De vraag dient immers gesteld te worden, wat opheffing van privaatsbezit in dit verband betekent.

Even vaag is wat er op blz. 187 staat: „De eigendom bevindt zich in een gevaarlijke crisis. Haar recht wordt voortdurend op allerlei wijze aangevochten. En zelfs van de overheid, die toch voor het recht in de menselijke samenleving te waken heeft, kan niet gezegd worden, dat zij altijd in dit opzicht haar taak recht verstaat en de grenzen van haar bevoegdheid juist ziet". Zulke algemene beschuldigingen zonder nadere motivering behoren in een wetenschappelijke studie niet thuis.

Uitspraken als: „Er moet ook zo iets als een echt-christelijk bankwezen en een echt-christelijke geldhandel mogelijk zijn" (blz. 194) en: „Edele economische wedloop" (blz. 224) rieken ons te veel naar utopisme, evenals de zin: „Elkeen dient bereid te zijn, niet gedwongen, maar vrijwillig, zijn beschikking over zijn goed te laten begrenzen terwille van het belang van de gemeenschap, waarvan hij deel uitmaakt" (blz. 224).

Dat prof. Wurth pleit voor het wegnemen van schrijnende bezitscontrasten, vermelden wij met instemming, al wordt onze vreugde over dit pleit wel enigszins getemperd door de restrictie, die hij maakt: „Niet voor een nivellering van het bezit, zoals men van socialistische zijde heeft gedaan en nog doet" (blz. 224). Maar dit weinig concrete pleit voor bezitsspreiding met dat voor het relatieve recht van een sociale belastingpolitiek is dan ook het meest progressieve denkbeeld in dit gedeelte over de eigendom. Daartegenover staat dan een volkomen zwijgen over de vraag naar het privaatsbezit van de productiemiddelen en het beschikkingsrecht over die productiemiddelen en de uitermate aanvechtbare en gevaarlijke stelling, dat in de steeds voortschrijdende sociale verzekering een gevaar schuilt, omdat zij de persoonlijke verantwoordelijkheid van het individu overbodig maakt (blz. 215). Prof. de Gaay Fortman heeft er in zijn bespreking al op gewezen, dat dit een onbewijsbare stelling is („Trouw" van 26 Februari 1952). Als prof. Wurth begonnen was met een beschrijving van de maatschappelijke werkelijkheid, zou hij geweten hebben, dat er nog zo veel onzekerheid is, dat er voldoende ruimte blijft voor de persoonlijke verantwoordelijkheid.

Nog één voorbeeld moge dienen tot bewijs van onze stelling, dat het ontbreken van deze beschrijving en evenzo van een analysering van het maatschappelijke gebeuren het grote tekort van dit boek is: de arbeid.

Vanuit de bijbel verdedigt prof. Wurth de stelling, dat arbeid een individueel en persoonlijk karakter draagt en in vrijheid moet worden verricht, dat God ons niet zonder meer tot arbeid roept, maar tot arbeid, die samenhangt met onze aanleg en dat wij dus zelf hebben te kiezen (blz. 248-249 en 278).

Indien dit waar is, had toch zeker wel gezegd moeten worden, dat dit alles in onze maatschappij een volstrekte onmogelijkheid is.

Het ontbreken van arbeidsvreugde en de ontgeestelijking van de arbeid moet volgens de schrijver ten diepste herleid worden tot het feit, dat wij ons van God vervreemd hebben (blz. 252). En de techniek is evenzo volgens hem ons boven het hoofd gegroeid dank zij de vervreemding van ons mensen van God (blz. 275).

Wij willen dit niet ontkennen, maar het komt ons toch voor, dat deze uitspraken in het verband, waarin zij voorkomen, weinigzeggende stichtelijkheden zijn, die niets oplossen. Ook wanneer wij niet van God vervreemd waren, zaten wij met deze problemen, die welhaast onoplosbaar zijn.

Hetzelfde geldt van een uitspraak als deze: „Voor duizenden in onze tijd wordt heel het leven, ook hun arbeidsleven, verteerd door een afschuwelijke levensangst, een angst hoe zij in de strijd om het bestaan het zullen uithouden. Wanneer wij gelovig het Koninkrijk Gods zoeken, zijn wij van die angst bevrijd en mogen wij ons de luxe permitteren van een gelovige zorgeloosheid”. Dat gaat mij veel te vlot en „dat van zinloosheid van onze arbeid in het licht van de genade van God in Christus geen sprake meer kan zijn” (blz. 256), omdat „wij nu weten waarvoor wij leven en waarvoor wij werken, niet voor de dood, maar voor de grote toekomst” (blz. 257), is niet vol te houden, wanneer wij er aan denken, dat duizenden moeten werken in fabrieken, die voor de dood werken, waarbij men volstrekt niet alleen aan de oorlogsindustrie behoeft te denken.

Wij zouden op nog veel meer punten kunnen ingaan — zo bijv. op de kwestie van de geleide economie en de taak van de overheid in verband met het vraagstuk van de persoonlijke vrijheid, waarbij prof. Wurth op blz. 285 zonder belijnde definities te geven een aantal beschuldigingen in de richting van het socialisme uitspreekt, die kant nog wal raken — wij willen echter ten slotte een enkel woord zeggen over wat de auteur ons uiteenzet over de taak en de roeping van de kerk.

Wij lezen op blz. 282: „Over de vraag, of de principiële taak der christelijk-sociale beweging thans niet voor rekening van de kerk behoort te komen, gelijk van de zijde der doorbraaktheologie met nadruk beweerd wordt, hopen wij later afzonderlijk te spreken”, en op blz. 291: „Wij achten het ten zeerste ongewenst, dat de kerk in haar institutaire openbaring de plaats bijv. van de christelijke vakbeweging gaat innemen”.

De uitdrukking „doorbraaktheologie” kan alleen maar misverstand wekken. Wij weten waarlijk niet wat dat voor een theologie is. Men kan zo'n uitdrukking misschien nog gebruiken in een dagblad, maar men moest dat toch niet doen in een boek van wetenschappelijk allure.

Maar wij zouden prof. Wurth toch willen vragen, wie ooit beweerd heeft, wat hij de doorbraaktheologie laat beweren. Het is zo'n caricaturale voorstelling van zaken, dat wij er maar liever over zwijgen: de kerk als instituut in de plaats van de christelijke vakbeweging. Wie zo iets beweert, beweert kort gezegd onzin, maar, voor zover wij weten, heeft geen sterveling zich aan deze onzin schuldig gemaakt.

Wat het overigens betekent, dat de kerk „heilig-concreet” moet spreken over de sociale vragen, is ons ook na herhaalde lezing van wat prof. Wurth over het spreken van de kerk zegt, niet duidelijk geworden. Wij zouden al zeer dankbaar geweest zijn, als prof. Wurth zelf concreet gesproken had. Maar het is alles abstract,

vaag, zwevend, in- en uitpraten. Hoe zou het ook anders kunnen, waar hij van blz. 1 tot blz. 295 spreekt over gegevens — socialisme, kapitalisme, eigendom, privaatzit, geleide economie, enz. — van welke elke klare en duidelijke omschrijving ontbreekt.

En nu denken wij aan het citaat uit dit boek, dat wij boven dit opstel plaatsen: Genade als agressie. God opent de goddelijke aanval op deze wereld in zonde. Jezus is gekomen, om een vuur op de aarde te werpen. Een radicale omverwerping van het zondige ook in de maatschappij.

Noch van deze agressie, noch van dit vuur, noch van deze radicale omverwerping hebben wij in dit boek ook maar iets kunnen ontdekken.

De kritiek op het socialisme is volstrekt ontoereikend. Het boek schijnt uitsluitend voor de geestverwanten van de schrijver geschreven te zijn. Voor anderen, die wel eens iets over socialisme gelezen hebben, is het in zijn argumentatie in geen enkel opzicht overtuigend. Het komt boven wat men al jaren geleden het christelijk solidarisme noemde niet uit. Het maatschappelijk huis, dat wij bewonen, wordt er een beetje in opgeknapt. Hier wordt een gebroken ruit hersteld. Daar krijgt een enkele kamer een nieuw behangetje, hoewel van de goedkoopste soort. Maar de structuur van dit maatschappelijke huis, die nog altijd een kapitalistisch karakter draagt, blijft onaangetast.

Indien het Derde Christelijk Sociaal Congres ons niet meer brengt dan wat er in dit boek staat, zullen de resoluties van dit congres al verouderd zijn, voordat zij gepubliceerd worden.

Wij hadden ons genade als agressie en het vuur, dat Jezus op de aarde kwam werpen, toch anders voorgesteld.

HERINNERINGEN VAN EEN REVOLUTIONNAIR

Toen Victor Serge¹⁾ in 1890 te Brussel geboren werd, konden zijn ouders, beiden politieke emigranten uit het tsarenrijk, niet vermoeden, dat hun zoon nog geen twintig jaar na de door hen zo vurig verlangde revolutie gedwongen zou worden hun voorbeeld te volgen en in West-Europa asyl te zoeken, omdat hij weigeren zou zijn morele integriteit ter wille van de gunst der nieuwe heersers op te offeren.

Deze ouders brachten hun leven door met het vergaren van kennis. Verschillende takken van wetenschap, geologie zo goed als filosofie en sociologie, hadden hun belangstelling. Het Brits Museum te Londen, de bibliotheken van de Sorbonne, van Brussel, Luik, Genève waren de plaatsen, waarheen zij zich begaven om hun wetensdorst te lessen, indien niet de materiële nood hen dwong hier of daar naar werkgelegenheid om te zien.

Dat de jonge Serge onder deze omstandigheden een degelijke opvoeding kon krijgen, was uitgesloten. Als kind reeds leerde hij de honger kennen, de onrust, de ontevredenheid met al het bestaande. Hij werd gegrepen door het radicale socialisme, later door het anarchisme; het praktische „reformisme” vond in hem geen weerklank. Zijn overtuiging bracht hem jaren in een Franse gevangenis, die hij eerst tijdens de oorlog verliet. Hoewel de meesten zijner makers hun internationalisme hadden afgezworen ten gunste van de geheiligde oorlog voor het Franse vaderland en de beginzelen, welke zij het toekenden, bleef hij onverzoenlijk. Het is dus niet verwonderlijk, dat het standpunt der bolsjewiki hem aantrok.

In 1919 eindelijk kreeg hij de kans om het land van de revolutie te betreden. Groot is zijn teleurstelling over de chaos, die hij er aantreft, meer nog over de apathie van de moe-gestreden massa's, die naar rust verlangen. Maar sterker is zijn hoop, dat

het communisme de wereld zal winnen en een einde zal maken aan alle halfheid en afgeleefdheid van de burgerlijke democratie. Serge wordt marxist en lid van de partij van Lenin.

Maar voor hem, die niet voor niets mede door een human anarchisme was gevormd, betekende dit geen vereenzelviging met wat in het begin slechts „Schönheitsfehler” leken, de hardheid en soms zelfs wreedheid van de nieuwe regering. Waar hij kon, trachtte hij de terreur van de Tsjeka (de latere G.P.Oe.) tegen te gaan. Hierin stond hij niet alleen; Maxim Gorki bijv. wendde in die eerste jaren na 1917 al zijn grote invloed aan om al het onmenselijke, dat verschillende van de nieuwe instanties aankleefde, te bestrijden.

Dit maakt Serge tot een sympathiek mens, die vroeg of laat in botsing moest komen met het ondanks Lenins waarschuwingen oppermachtig geworden „apparaat”, waarvan de alleen aan Stalin gehoorzame geheime politie (G.P.Oe., N.K.W.D., N.W.D.; de namen veranderen, maar het principe blijft hetzelfde) een zo essentieel deel van uitmaakt. Zijn behoud lag in de omstandigheid, dat hij als schrijver van werken van litterair en wetenschappelijk karakter in het buitenland en met name in Frankrijk grote bekendheid genoot. In 1936 schreef de „partijlijn” vriendschap met de sociaal-democraten en andere progressieve groepen voor en daarom wilde Stalin aan Romain Rolland wel beloven om Serge, die sinds 1933 via gevangenschappen in ballingschap was gezonden, vrij te laten.

In Frankrijk maakte hij de voor elke democraat zo bittere jaren van de Spaanse burgeroorlog en München mee. Hij zag de oude democratie, waarin hij na de Russische desillusie enige hoop gesteld had, te gronde gaan en Frankrijk ten slotte een prooi worden van het Duitse nazisme. In 1941 week hij uit naar Mexico, dat met hem zoveel andere vervolgd een toevlucht heeft geboden.

1) Victor Serge. *Mémoires d'un révolutionnaire de 1901 à 1941*. Éditions du Seuil, Paris 1951. 423 blz.

Serge is Marxist gebleven. Wanneer men zijn boek leest, krijgt men de indruk, dat sedert ongeveer 1920 zijn denkbeelden niet veel veranderd zijn. Nooit werd hij de fanatieke bolsjewiek, voor wie de partij de belichaming is van al het ware, schone, goede, dat er in de wereld is te vinden; altijd handhaafde hij het recht op critiek. Juist zijn marxistische overtuiging verplichtte hem hiertoe. Want hoewel hij erkent, dat de bolsjewistische vleugel van het marxisme juist de doctrinaire, starre kanten van dit stelsel tot de voornaamste en leidinggevende verhieft, acht hij dit een gevaar, dat niet aan „het marxisme” als zodanig inhaerent is. In elke tijd, aldus Serge, zal het marxisme eigen, bij de omstandigheden passende, vormen moeten vinden. En de bolsjewistische vorm heeft onder Stalin geleid tot het volkomen verkrachten van de inhoud.

Zo komt hij in werkelijkheid dichter te staan bij al diegenen, die, zoals in Frankrijk de vooruitstrevende katholieken, de menselijke waardigheid en vrijheid als een categorische imperatief ook en juist voor het politieke handelen stellen. Zijn marxisme is, zoals hij het zelf uitdrukt, niet autoritair, maar democratisch, en sluit een samengaan met andersdenkenden op zeer essentiële punten in.

Deze opvatting is geenszins in strijd met het communistische program van de Octoberrevolutie. Wilde niet Lenin zelf aan elke groep, die tien duizend aanhangers telde, een eigen orgaan op kosten der gemeenschap laten uitgeven? Was de beginnende terreur niet een noodmaatregel, gewettigd door de wel zeer bijzondere omstandigheden van de burgeroorlog en voorbestemd om daarmee te verdwijnen? Ongetwijfeld lag dit in de bedoeling van de meerderheid van de leiding. Maar de omstandigheden waren sterker dan zij. Toen in Januari 1920 besloten werd om de doodstraf af te schaffen, riposteerde de Tsjeka wel door het haastig vermoorden van honderden gevangenen, voordat het decreet rechtsgeldigheid zou hebben verkregen; het ongedaan maken vermocht zij niet. Nadat evenwel de Polen onder Pilsuodski zich onder de belagers van het nieuwe Rusland hadden geschaard, werd de doodstraf weer hersteld en sindsdien is zij in feite niet meer verdwenen, maar integendeel in stijgende mate toegepast.

De laatste poging om de ondergang van de vrijheid en de democratie te voorkomen, was de opstand van Kronstadt. De matrozen en arbeiders van deze stad eisten o.a. herstel van de macht van de Sowjets, vrijheid van propaganda voor alle socialistische partijen en tegengaan van de heerschappij der bureaucratie. Toen was het echter al te laat. En wat de latere „Trotskistische” oppositie, waartoe ook Serge behoorde, in werkelijkheid betekende, blijkt al uit het feit, dat Trotski zelf haar zag als bij voorbaat tot mislukking gedoemd, en zinvol slechts in zoverre, dat zij de aandacht van tijdgenoten en nageslacht vestigde op het verderfelijke van de alleen-heerschappij van de man, die het „apparaat” regeerde, Stalin.

De basis van elke oppositie vanuit de bolsjewistische partij was trouwens eigenlijk altijd zwak; Stalin is immers in zekere zin de consequentie van de ontwikkeling, welke zich in haar had voltrokken sedert Lenin en de zijnen zich in 1903 van de mensjewiki scherp afgegrensd hadden.

Het was dus een te zware „challenge”, welke het lot aan de toch altijd vrij zwakke socialistische krachten van Rusland stelde; op haar kon geen positief „response” gegeven worden. De revolutie verstikte in haar strijd om lijfsbehoud. De schuldvraag te poneren (hetgeen iets anders is dan de oorzaken op te sporen) lijkt hier eigenlijk zinloos. Moet men haar oplossing zoeken in de richting van de klassenverhoudingen in de Russische maatschappij? Moet men de nadruk leggen op de materiële en geestelijke achterlijkheid van het land? (Lenin achtte het een groot ongeluk, dat de eerste socialistische revolutie plaats greep in het achterlijkste land van Europa). Of moeten we de „schuld” geven aan de socialistische beweging van het Westen, die de Russische kameraden niet de nodige steun gaf? Serge geeft zijn visie op al deze gezichtspunten, terwijl hij ook de subjectieve factoren niet verwaarloost: De rancune van oude revolutionairen, die met de tsaristische gevangenis hadden kennism gemaakt, het minderwaardigheidsgevoel van vele arbeiders, die nu, op hoge posten geplaatst, bloedig wraak namen op hun vroegere onderdrukkers, de rigoureuze partij-discipline, het karakter van mensen als Zinowjew en ten slotte de persoon van Stalin.

Het boek geeft zo een interessante en

voor socialistische lezers bijzonder belangrijke kijk op de verhoudingen in het Rusland van voor de tweede wereldoorlog. En het laat zien, wat de besten onder de Russische communisten, van wie verreweg de meesten helaas niet meer tot de levenden behoren, na vele beproevingen hebben leren inzien: Dat socialisme zonder democratie en vrijheid onmogelijk is. Serge wijst er op, dat het socialisme zich niet alleen moet verdedigen tegen zijn vijanden, maar ook en niet minder tegen de kiemen van reactie, die het in zich draagt, dat de revolutie tegen haar eigen misbruiken in bescherming genomen dient te worden, tegen haar eigen misdaden en excessen; zij heeft dus een behoefte aan vrije critiek, aan oppositie en oppositiemogelijkheden.

Naar dit vraagstuk, de verhouding van socialisme en vrijheid, gaat Serge's belangstelling voornamelijk uit. Voor een goed begrip van de ontwikkeling der Russische maatschappij komen in zijn mémoires de grote sociale problemen, zoals de geleidelijke ontrecting en vreselijke armoede van de arbeiders, de gedwongen collectivisatie op het platteland, de verworping van de leidende groep tot een bevoorrechte kaste, te weinig ter sprake, zeker in verhouding tot de uitvoerigheid der — overigens zeer interessante — beschouwingen over de houding der machthebbers tegenover kunst en wetenschap.

Na zijn ontsnapping heeft Serge niet stil gezeten om de wereld en in het bijzonder de socialistische partijen van West-Europa te waarschuwen tegen het stalinisme. Maar hij kreeg nauwelijks de kans om zijn vaak profetische artikelen, die zeer scherpzinnig

de ontwikkeling in Rusland analyseerden, in enkele uiterst-linkse blaadjes geplaatst te krijgen. Hoewel vele en met name Belgische en Franse socialisten hem hun persoonlijke waardering deden gevoelen, stonden zij te zeer in de ban van de „Volksfrontpolitiek” om aan zijn beschouwingen een ruimer gehoor te willen verschaffen.

Zijn critiek op deze partijen is vaak lang niet mals, en, we moeten het in het licht van wat nadien gebeurd is, toegeven, meestal gerechtvaardigd. Niet voor niets is de Franse socialistische beweging zo zeer verzwakt uit de oorlog te voorschijn gekomen. Die critiek is altijd opbouwend. Dit geldt ook voor zijn opvattingen over het trotskisme, dat bij de fouten van het Russische bolsjewisme — terecht — verwijt. Het is in dit verband opmerkelijk, dat hij met Trotski brak hoezeer hij zijn persoon bewonderde, terwijl hem met Sneevliet een nauwe vriendschap verbond.

Men moet van dit boek niet verwachten, dat het feiten vermeldt, die elders niet gevonden worden. Het belang er van ligt vooral in de beschouwingen van deze oprechte socialistische strijder, die het bolsjewisme proefde, maar het èn als mens èn als socialist verwierp. Intens volgde hij het gebeuren in West en Oost; moedig vocht hij mee; en twee nederlagen, die van het Russische socialisme en die van de Franse democratie konden in hem de hoop niet doden, dat een nieuwe dageraad der volksbevrijding zou gaan gloren. Dat deze hoop ook in ons levend kan zijn, danken wij mede aan mannen als Serge, die ons hun erfenis van het hoge ideaal van menselijkheid en gerechtigheid vermaakt hebben.

DE DYNAMIEK DER U.S.S.R.

Naar aanleiding van prof. dr W. Banning: Het communisme als politiek-sociale wereldreligie. Uitgave Van Loghum Slaterus, Arnhem, 1951, 239 blz., f 7.90.

Dit uitnemende boek neemt naast de werken van Diepenhorst Jr (1949) en Strijd (1951), die beide het bolsjewisme aan het christendom toetsen, een zeer belangrijke plaats in. Zoals de schrijver zegt (blz. 22), heeft hij het denkbeeld om het bolsjewisme te vergelijken met een religie, ontleend aan Berdjajef en de Fransman Monnerot. Het is een zeer vruchtbare gedachte, want alleen als men let op de vele psychologische en sociologische elementen die het bolsjewisme gemeen heeft met de traditionele religies, kan men het goed begrijpen in zijn dynamiek, zijn greep op zijn aanhangers, zijn resultaten en zijn werfkracht. Deze strekking bepaalt ook de selectie der feiten. Wie zich interesseert voor de economische techniek van het Sowjet-stelsel, voor de betekenis van het geld en de geldpolitiek, het belastingsysteem, de zin van staatsleningen, voor de innerlijke techniek van het planstelsel, voor de bijzonderheden van het onderwijssysteem, van de sociale verzekeringen, zal in dit boek geen inlichtingen vinden. Dat was trouwens niet het doel van de schrijver. Maar wat hij geeft, en zeer helder en voldoende geeft, is een beschrijving van de theorie en van de practijk in zover die nodig is om het quasi-religieuze en het messiaanse wereldelement in het bolsjewisme te begrijpen en aan te voelen; dit globale overzicht omvat dan trouwens toch nog ongeveer 170 blz. van het boek.

De schrijver doet echter meer dan uiteenzetten. Hij doet een keuze, spoort tot het doen van een keuze aan, met critiek en met felheid. Zijn oordeel betreft niet enkel het bolsjewisme, maar ook de al te beperkte elementen in veel westerse mentaliteit en in de houding der christelijke kerken in het Westen. Het blijkt reeds uit de voorrede, dat hij zich wendt zowel tegen de blinde vereerders van het bolsjewisme als tegen hen, die het stelsel zo haten, „dat zij weigeren of onmachtig zijn om het verschijnsel als wereldbeweging te begrijpen”. Maar hij wil zijn boek niet beschouwd zien als een propagandageschrift noch als een „getuigenis”, doch als een „studieboek”. De vraag is maar wat men onder een getuigenis verstaat. In de eenvoud mijns harten vraag ik, of niet een getuigenis moet worden gezien in de beide mooie slothoofdstukken, getiteld „De uitdaging aan het Westen” en „De uitdaging aan het christendom” en in de aan een Jesaja-stemming herinnerende woorden (blz. 222): „Het zou kunnen zijn — ik hoop het vurig en heb vanuit deze mogelijkheid dit boek geschreven — dat het communisme als zweep zou kunnen gelden, gelijk dat met het nationaal-socialisme het geval is geweest, waarmee het christendom tot zijn ware wezen en opdracht wordt teruggeroepen. Kerken zullen waar moeten maken, dat uit haar geloof scheidende krachten ontspringen, die voor de nood der wereld genezing betekenen. Zo alleen treden wij het communisme

beslist en overtuigd, zonder angst en haat tegemoet." Daarnaast moet worden gesteld, „dat het christendom zich zelf behoort te zijn, en zijn waarde en waarheid niet afhankelijk laat worden van het communisme”.

Hierboven werd gesproken van „bolsjewisme”, een naam, die verbonden is met het feit, dat op het congres der Russische Sociaal-Democratische Partij, gehouden in 1903, door een toevallige meerderheid (bolsjinstwo) de aanhangers van Lenin in het centraal bestuur werden gekozen. In Maart 1918 werd de naam der Russische Sociaal-Democratische Partij veranderd in die van „Communistische Partij” met de letter *b* tussen haakjes er achter, zoals men nu nog in de kop van elk nummer van de, met de Lenin-orde gedecoreerde „Prawda”, kan zien. Sedert heet de partij over de hele wereld de communistische en haar methoden en rechtstreeks doel heten het „communisme”, hoewel dat, wat sedert het ontstaan van dit woord (in de 20-er jaren der 19de eeuw) „communisme” werd genoemd, in onafzienbare tijd niet verwezenlijkt wordt. Wat de partij nu beoogt en realiseert, wordt officieel aangeduid als socialisme op de weg naar het communisme. Ik heb dit ontwikkelingsproces der terminologie uitvoerig beschreven in mijn artikel „Communisme” in Oosthoeks encyclopedie. Zo is ook de officiële leer in de U.S.S.R., door Banning duidelijk uiteengezet (blz. 70 en 71) aan de hand van Lenins „Staat en Revolutie”. Dat dit nog altijd geldt blijkt uit de beschouwingen van Joedin en Glezerman in hoofdstuk 16, getiteld „Socialisme en Communisme” van een door de Academie van Wetenschappen der U.S.S.R. in 1951 uitgegeven boek van 745 blz.: „Istoritsjeski Materializm”.

Na deze toelichting kan nu in het volgende het woord „communisme” overeenkomstig het algemene tegenwoordige spraakgebruik zonder misverstand worden gebezigd.

Thans de verdere inhoud van Bannings boek.

Na een inleiding, die tevens een samenvatting is van het karakter van het communisme, vindt men de volgende opbouw van het werk: In een eerste deel worden de theoretische en historische grondslag besproken; een tweede en derde deel behandelen de verwerkelijking en het vierde deel (35 blz.) is aan de beoordeling gewijd. Daarna volgen enige bijlagen: uittreksels uit jeugdwerken van Marx, een lijst van U.S.S.R.-ministeries, een grafisch schema der staatsinrichting, de zendbrief van de Moskouse orthodoxe conferentie aan het oecumenisch congres te Amsterdam (17-7-1948) en het op communisme en kapitalisme betrekking hebbende hoofdstuk van de conclusies van het Amsterdamse congres. Een literatuurlijst en een naamregister sluiten het werk.

De inleiding geeft al dadelijk de interessante samenvatting van de godsdienstachtige hoofdmomenten in het communisme: heilsverkondiging door verlossing uit de materiële en sociale nood en dit wel door een historische daad: de revolutie; een eschatologie (d.w.z. een definitief einddoel), maar dan niet als een godsrijk, doch als een van alle leed bevrijde wereldse samenleving na de ondergang niet van alle wereldsheid, maar van de wereld van het kapitalisme; schijnbare vastheid van de profetie, doordat zij gehuld is in wat de moderne, niet theïstische ingestelde en nog rationalistische, mens beschouwt als hoogste zekerheid; een zich als echte wetenschap aan-

dienende leer, het marxisme-leninisme; sterke persoonsverering en centrale centra van verering (Marx, Engels, Lenin, Stalin; het mausoleum van Lenin op het Rode Plein); allerlei ritueel, de partij als kerk en als een soort van religieuze orde; onfeilbaarheid van de grondleggers der leer en van de partij en haar vertegenwoordigende organen, in het bijzonder het congres en het Centraal Comité. En niet in het minst ook als analogie van de Satan: het kapitalisme en het imperialisme. Daarnaast inquisitie en leertucht, blijkende uit de politieke processen en de zuiveringen. Men zou de vergelijking nog verder kunnen doortrekken; Marx en Engels—evangelisten; Lenin—Paulus; Stalin—Athanasius. Stalins uiteenzetting van het dialectisch en historisch materialisme in § 2 van hoofdstuk IV van de officiële geschiedenis der partij, gepubliceerd in 1939, zou men (plus zijn banvloek van Juli 1950 tegen de philologen, die het historisch materialisme toepasselijk achten op de taalkunde) als het „Credo” kunnen betitelen, te verbinden met de slotwoorden der inleiding van genoemd historiewerk: „De studie van de geschiedenis der partij versterkt het vertrouwen in de uiteindelijke overwinning van de grootse zaak dar partij van Lenin—Stalin, de overwinning van het communisme in de gehele wereld.” En als men dan nog in de verschillende decreten van het Centrale Partij Comité (bijv. die, betreffende de kunst en de wetenschap) analogieën wil zien met pauselijke encyclieken, heeft men een indruk van gevoelsfeer, waarin partijleden in de U.S.S.R. en daarbuiten leven. In hoever dit alles ook geldt voor de gevoelsfeer der overgrote meerderheid van partijlozen in de U.S.S.R. en in het bijzonder voor die leden der kerken in de U.S.S.R. die het bolsjewisme als sociaal en economisch systeem loven, is een andere vraag, waarop vluchtelingen uit de U.S.S.R. voor zich zelf een duidelijk ontkennend antwoord geven.

Banning wijst herhaaldelijk op het marxisme en onder de vele facetten van Marx werpt hij voornamelijk het licht op die, welke voor zijn onderzoek van betekenis zijn; hij houdt zich het meest bezig met jeugdgeschriften van Marx, die het ethische element in het marxisme en zijn humanisme aantonen, o.a. de aan Hegel ontleende gedachte van de „Selbstentfremdung” van de mens door het kapitalisme (Hegel speelt in zijn Rechtsph. § 243 en 244 met de gedachte, gebruikt de term echter niet). In het bijzonder wijst Banning op een weinig bekend werk van 1845/46, „Deutsche Ideologie”. Dit hoofdstuk eindigt met een korte samenvatting van Marx’ leer in zover deze van belang is ter adstructie van de vergelijking met echte religie. Nadat een korte geschiedenis is gegeven van het Russische leven in de 19de eeuw, volgt een karakteristiek van Lenins persoon en leer, het leninisme, dat men, zeer vaag gezegd, zou kunnen noemen een op de realisering van de totale revolutie gerichte theorie van het marxisme in de periode van het kapitalisme en (na 1919) als die van de socialistische revolutie in Rusland alleen, met als politieke vorm de dictatuur ¹⁾ van

1) Het zal wel altijd een open vraag blijven wat Marx met „dictatuur” bedoelde in het zeldzame geval, dat hij er zich schriftelijk over uitliet. Hier is de klassieke plaats uit zijn brief aan Bracke over het Gothase program, 5 Mei 1875 (Neue Zeit 1891, blz 573): „Zwischen der kapitalistischen und der kommunistischen Gesellschaft liegt die Periode der revolutionären Umwandlung der einen in die andre. Der entspricht eine politische Übergangsperiode, deren Staat nichts anderes sein kann als die revolutionäre Diktatur des Proletariats.”

een partij, gebruik makende van een naar de vorm democratische staatsinrichting, en steeds het oog richtende op de mogelijkheid van een wereldrevolutie. Het radenstelsel speelt daarin een belangrijke rol, maar men moet daarbij toch in het oog houden, dat het tegenwoordige radenstelsel in de U.S.S.R., behoudens zijn associatie met het bolsjewisme en met de raden die zich in 1917 spontaan over heel Rusland vormden, in zijn vorm niet verschilt van de waterschaps-, gemeentelijke, provinciale, kantons- en staatsowjets, die wij overal zien in het democratische Westen, want „sowjet” betekent grammaticaal precies hetzelfde als „raad, conseil, council”. Naar de letterlijke betekenis zou men de U.S.A. evengoed een sowjet-unie kunnen noemen als de U.S.S.R., bien étonnés de se trouver ensemble! Verkondig dat eens in Moskou en Washington!

Alvorens de nieuwste variant van het marxisme, het stalinisme, te bespreken, gaat Banning over tot een geschiedenis van de Russische revolutie, waarbij ook nog even de daaraan voorafgaande conferenties van Zimmerwald en Kienthal, waarbij Lenin aanwezig was, ter sprake komen. Het puur bedoelde communisme, het oorlogscommunisme, wordt besproken, met de aanvankelijke terugtred, de zgn. Nieuwe Economische Politiek, afgedwongen door de mislukkingen van de zuiver communistische proef en de golven van ontevredenheid, daardoor veroorzaakt. Alvorens over te gaan tot de bespreking van de vijfjarenplannen geeft de schrijver een korte beschouwing van de persoon van Stalin en het stalinisme. Het belangrijkste van Stalin is wel vóór alles behalve de erkenning van de eigen cultuurwaarde der deelstaten, mits ondergeschikt aan het bolsjewisme, de felle zakelijkheid en niets ontziende daadkracht, die hem leidde tot het dwingen tot een geestelijke eenheid via de terreur van de jaren 1936–1938, maar ook tot het aandringen op erkenning van de betekenis van ideeën als helpende drijfkracht, van de persoonlijke prestaties, de persoonlijke kennis en van de waarde der intelligentia, waarmee ook samenhangt de nieuwe Grondwet van 1936. Typisch van Stalin is ook het sedert 1936 in felheid steeds toegenomen patriotisme met zijn erkenning van al het waardevolle dat de Russische geschiedenis aan zakelijkheden en persoonlijkheden heeft opgeleverd. Niet te vergeten ook, dat Stalin eenheid heeft gebracht in hetgeen men in de U.S.S.R. als beginselen van dialectisch en historisch materialisme mag verkondigen. Het is de hierboven genoemde paragraaf uit de geschiedenis der partij, waarvan de kennis, meer dan die van Marx, Engels en Lenin nodig is om te weten, wat men in de U.S.S.R. weten en zeggen mag. Een zeer uitvoerige uitwerking er van heeft thans zijn wetenschappelijk-officiële sanctie gekregen door het reeds vermelde boek van de Academie van Wetenschappen, dat wel het uitvoerigste compendium is, waarin alle beginselen van wijsbegeerte, staat, recht, politiek, economie, moraal en andere zijde van het geestesleven uit historisch-materialistisch oogpunt behandeld worden. Hoofdredacteur is prof. Ph. W. Konstantinof, die zelf een aantal hoofdstukken schreef. Medewerkers zijn Glezerman, Kammari, Chroestof, Joedin en Gak, welke laatste in 1929 een boek over historisch-materialisme publiceerde en die dus een der zeer weinige vooraanstaande geleerden van vóór 1930 is, die alle politieke crises van de 30er jaren goed hebben doorstaan. Het monumentale werk is een goed voorbeeld van wat men in de U.S.S.R. onder

eis van de partijzin (partinostj) der wetenschap verstaat en is zeer belangrijk om te leren kennen, hoe men in de U.S.S.R. de wereld mag zien, wat nog een beetje anders is dan te weten hoe zij is. Tegelijk is onder de auspiciën van dezelfde academie een boek over het Dialectisch Materialisme gepubliceerd, dat slechts in 35.000 exemplaren is gebracht, terwijl de oplaag van het Historisch Materialisme 200.000 exemplaren telt.

Prof. Banning vat het stalinisme samen (blz. 107) als „verburocratiseerd en nationalistisch leninisme”. Dit acht ik, wat het bureaucratiseren betreft, onjuist, tenzij hij met bureaucratie heel iets anders bedoelt dan het spraakgebruik. Men moet in de kringen van onze partij eerlijk erkennen, dat alle concentratie van bestuur in de handen der overheid een mogelijkheid van bureaucratie meebrengt. (Zie „De weg naar vrijheid”, blz. 58 v.o.) Die erkenning is nodig, opdat men het zo goed mogelijk kan bestrijden, wat zeker aanhoudend in de U.S.S.R. geschiedt; wat daar als bureaucratie woekert is behalve van de concentratie een gevolg van historische Russische gewoonten en neigingen, maar zeker niet van de werkzaamheid van Stalin. Reeds Gogols werken hekelden deze Russische nationale eigenschap.

Als de naam van Stalin met iets groots verbonden is, dan is het met het planstelsel; reeds Lenin hield zich daarmee bezig, maar onder Stalins leiding is het geweldige stelsel van de vijfjarenplannen in beweging gekomen met al de persoonlijke ontberingen, het lijden (collectivisatie-landbouw 1929!), de diepgaande sociale en economische veranderingen en zelfs wijzigingen in het uiterlijk van het land: het stelsel van bebossing en irrigatie, de grote hydrocentrales, de geweldige nieuwe steden, de verandering der bevolkingsstructuur, de intensivering van het onderwijs, de collectivisatie in de landbouw. De schrijver vermeldt niet de nieuwe golf op agrarisch gebied die zich openbaart in de drang tot aaneensluiting van bestaande kolchozen tot grotere, wat ook tot wrijvingen aanleiding geeft. Ook het politieke leven en dus ook dat binnen de partij, is door het planstelsel beïnvloed. Het planpathos doordringt het gehele leven. Men ziet het ook in de scheppingen der schilderkunst en in de poëzie.

Het hoofdstuk over het politieke stelsel behandelt in vogelvlucht de hoofdpunten der Uniegrondwet, de functie der partij, het karakter der „sowjet-democratie”, de vraag der klassenloze maatschappij en de betekenis der vakverenigingen. Alles zeer globaal, maar toch voldoende voor een algemene voorstelling van de werking van het stelsel. Te recht wordt gewezen op de centrale betekenis van het in de Grondwet niet genoemde Politieke Bureau der Partij, dat de feitelijke leider van het land is; dit is mogelijk, doordat zijn 14 of 15 leden zelf hoofden zijn van belangrijke staatsorganen (zo bijv. Beria als minister van Binnenlandse Zaken, waaronder het leger der politieke politie ressorteert) en via de partijleden, die staatsfuncties bekleden in alle staatsorganen hun partijgezag kunnen doen gelden, terwijl vele Strafwetsartikelen zo ruim zijn geredigeerd, dat ook belangrijke vergrijpen tegen de partijtucht daaronder kunnen vallen en het administratief recht aan ontslag uit de partij ook ontslag uit ambten kan verbinden. Het belangrijkste contact- en actie-orgaan wordt niet genoemd: dat, hetwelk vóór de herziening van het partijreglement de

„Cel” (Jatsjeika) heette en waarvan de naam zonder bekende redenen bij de herziening van het partijreglement in 1934 is veranderd in die van „primair orgaan”. Enige jaren geleden werd het aantal dezer organen geschat op 250.000. Zij vormen de uiterste punten van het zenuwstelsel der partij. De vraag, of de U.S.S.R. een klassenloze maatschappij mag heten, beantwoordt Banning te recht bevestigend, in zover men aan de term „klasse” de betekenis geeft van op kapitaalbezit steunende machtsverhoudingen. Dat het verschil in welvaart wegens het stelsel van betaling naar quantiteit en qualiteit en maatschappelijke waarde van arbeid groot is, geeft aan de maatschappij nog niet het klassekarakter zoals dat in de sociale strijd bedoeld werd. Evenmin als dit welvaartsverschil en het trekken van rente of prijzen uit staatsobligaties de eigenaars tot kapitalisten in de technische zin maakt; zij kunnen immers met hun geld geen ondernemingen oprichten.

Dat de taak der vakverenigingen niets meer met strijdorganisatie te maken heeft, wordt duidelijk uiteengezet; zij zijn besturende en administratieve organen geworden, belast met uitvoering der sociale verzekeringen, verbreiding van cultuur, toezicht op de veiligheid en op de uitvoering der salarisregelingen, bevordering der productiviteit en intensiteit van de arbeid.

Banning acht het een boeiende vraag, of in een socialistische maatschappij nog een eigen taak voor de vakbeweging bleef. Voor het totalitaire socialisme heeft de U.S.S.R. een duidelijk antwoord gegeven: vakverenigingen zijn er, maar van een „vakbeweging” in de traditionele zin kan geen sprake meer wezen; een staking zou reeds wegens sabotage gestraft worden; een principiële tegenstelling tussen arbeider en bedrijfsleiding wordt niet erkend. In 1915 heb ik dezelfde vraag aan Henri Polak gesteld; niemand kon toen aan het sowjet-stelsel denken. Polak antwoordde, dat hij over een dergelijke vraag nog nooit gedacht had. Het antwoord blijft open voor het geval van een socialistische staat met vrij partijwezen.

In grote lijnen, maar voor het doel van het boek voldoende, worden besproken de cultuurpolitiek, het patriotisme, de kunst, de wetenschap en de wijsbegeerte, met de partijcontrôle op dit alles en de daaruit volgende onvrijheid. Misschien zijn de literatuur en de schilderkunst de enige geestelijke praestaties waarover men zich in het Westen een eigen oordeel kan vormen, omdat de eerste in vele vertalingen en in het Russisch gemakkelijk verkrijgbaar is, terwijl het geïllustreerde weekblad „Ogonjok” gekleurde reproducties geeft van schilderijen die ginds als de beste worden beschouwd, en van boekillustraties. De inhoud der kunstproducten wordt natuurlijk bepaald door het U.S.S.R.-milieu, maar dat men tot dusver er in geslaagd is op kunstgebied, waar heel wat goeds gewrocht wordt, een geheel nieuwe visie of methode te brengen die het wezen der kunst als zodanig raakt, blijkt niet. Wel ziet men in de schilderkunst de behoefte aan brede objecten, landschappen, mensengroepen. Er is een drang naar portretten en ook naar landschappen; stillevens en naakten heb ik niet gezien. Zonder twijfel is er in de kunstwereld zeer grote activiteit en wordt de kunst zeer gewaardeerd.

Opvoeding en het met algemene volksoepvoeding nauw verbonden, zeer uitgewerkte op politiek gebied natuurlijk eenzijdige, systeem van volksvoorlichting, vinden kort vermelding.

Uitvoeriger spreekt de schrijver over de positie van de kerken in de U.S.S.R. Hij is niet zo naïef om te geloven, dat de na Stalingrad en na de opheffing van het beleg van Leningrad ingevoerde nieuwe regeling, zich uitende in de vrijheid om een nieuwe patriarch te kiezen, in bijzondere waardering van religie door regering en partij wortelen. Hoofdmotief zal wel de politiek zijn geweest, maar waardering voor de houding der geestelijkheid tijdens de oorlog speelde ook een rol. Doch in elk geval blijkt uit het feit dat de regering om politieke motieven tot de nieuwe maatregel overging, dat een zeer groot deel van het Russische volk sterk religieus is, terwijl men ook kan aannemen, dat, al is het aantal onkerkelijken thans zeer veel groter dan vóór de revolutie, de religieuze intensiteit van elk lid wel op een hoger gemiddelde zal liggen, nu het lidmaatschap en bezoek aan de kerk zeker geen enkel maatschappelijk voordeel brengt. Maar de officiële geestelijke houding van regering en partij is niet neutraal, doch positief anti-religieus. Het dialectisch- en historisch-materialisme is op alle middelbare scholen verplicht leervak; een partijlid moet het atheïsme belijden, zoals dit in het dialectisch- en historisch-materialisme is vervat. Een lid der partij kan niet lid der kerk zijn. In de Prawda heb ik nooit enig bericht over de kerk gelezen. In het bovengenoemde recente werk over het historisch-materialisme eindigt het hoofdstuk over de godsdienst met deze woorden (blz. 591):

„De communistische partij stelt tegenover de religie een consequent strijdend atheïsme, het dialectisch-materialisme.” Op een in 12.000.000 exemplaren verspreide omslagkalender, van hyperdegelijke inhoud, staan de Zondagen met grote, rode cijfers aangegeven, maar de kerkelijke feestdagen worden er volkomen genegeerd. De kerk mag geen diaconie noch godsdienstonderwijs voor kinderen hebben; dit ware godsdienstige propaganda, die aan de kerk niet is toegestaan door de Grondwet, terwijl deze de anti-godsdienstige propaganda wel uitdrukkelijk vergunt. Hoe dit contrast moet werken in de geest van schoolgaande kinderen uit religieuze gezinnen, kan men zich moeilijk voorstellen en nog moeilijker is het om dat te weten te komen. Tē recht spreekt Banning dan ook in dit verband van een „latente conflictstof” (blz. 164). Men moet intussen ook inzien, dat in Rusland tegenover de materiële en sociale kracht van het atheïsme een diepe kracht van religieuze overtuiging staat. Vele hoge geestelijken bekleedden reeds vóór de revolutie een kerkelijk ambt, zoals bijv. de Patriarch Aleksi, en zij hebben alle smaad, onderdrukking en vervolging en vrijheidsberoving vaak aan den lijve ondervonden; veel geestelijken zijn pas na 1943 uit de concentratiekampen teruggekeerd. Mannen- en vrouwenkloosters zien weer toeloop. Er zijn drie academies voor opleiding van geestelijken. De kerk beschikt over het enige persorgaan waarin religieuze en theologische artikelen, w.o. afdrukken van preken, zijn opgenomen en dat door het hele land verspreid kan worden. Dit is het maandelijks in 3 à 4 vel omvang verschijnende „Joernal Moskofskoi Patriarchii”. Maar hoe groot is de oplage? In bijna elk in de U.S.S.R. uitgegeven drukwerk wordt de „tiraazj” vermeld. Maar men zoekt dat cijfer voor het Joernal tevergeefs. Het twee-wekelijkse tijdschrift „De Bolsjewiek” (officieel orgaan van de partij) verschijnt in een oplaag van 550.000. De kerk heeft, anders dan sommigen verwachten, geen tittel of jota van haar dogma laten vallen.

Het réveil betreft de intensiteit der religie, niet een wijziging van de leer.

Haar houding tegenover de regering zou men kunnen formuleren als het „geef den keizer wat des keizers is”. Dat betekent ten aanzien van de politiek onthouding van enige critiek en verdediging van de politiek en zienswijze der regering tegenover het buitenland waar daartoe aanleiding is, zoals in het schrijven aan het oecumenisch congres te Amsterdam in 1948. Maar in de Liturgie worden bij het gebed voor de regering Stalin en de partij niet genoemd: „Wij bidden u voor ons land, voor zijn overheden en het leger” is de formule. En op een andere plaats is het gebed beperkt tot de Patriarch en de kerk. Men eist in het Westen van de Russische kerk, dat zij de regeringspolitiek toetst aan de ware feiten en aan de eisen van het christendom en daarvan getuigt, en dat zij ten minste objectieve voorstellingen omtrent de bedoelingen van en de toestanden in het Westen verspreidt. Maar hoe kan zij in het voor berichten uit het Westen hermetisch afgesloten en door opzettelijk onware voorstellingen bewerkte sowjet-milieu de juiste feiten leren kennen? En wat, als zij, door te doen wat men zou wensen, daarmede prijs zou geven de thans genoten vrijheid om zoveel erediensden en dus openbare geloofsgetuigenissen en predikingen te houden als zij zelf wil, ja, als zij waarschijnlijk haar hele bestaan op het spel zou zetten? Men zie tot welke concessies de kerken in de zgn. volksdemocratieën reeds gedwongen zijn. Wel verre van de Russische kerk eenvoudig als instrument van het bolsjewisme te beschuldigen en de buitenlandse Russische kerken, die zich in 1946 onder Moskou stelden, als haar werktuigen te betitelen, zou men beter doen de Russische kerk en de onder de Patriarch staande Russische kerken in het Westen, met sympathie tegemoet te komen. Men verlieze toch nimmer uit het oog, dat de kerken in de U.S.S.R. de enige organen zijn die daar een echt religieuze, innerlijke totaliteit in stand kunnen houden en bevorderen als tegenwicht tegen het communistische totalitarisme.

Een afzonderlijk hoofdstuk wordt gewijd aan de kerkelijke verhoudingen in Tsjechoslowakije, Hongarije en Oost-Duitsland; Polen wordt niet genoemd. Zeer te recht begint de schrijver met een omschrijving van wat men onder „volksdemocratie” verstaat. Dit is in het Sowjet-taalgebruik een soort juridisch begrip, wel te onderscheiden van de „Sowjet-democratie”. In Tsjechoslowakije schijnen de protestanten onder leiding van prof. Hromadka tot een regeling te zijn gekomen; de rooms-katholieken onder mgr Beran staan nog in een verzetshouding, de orthodoxen hebben zich onder het patriarchaat van Moskou gesteld. In Hongarije is het grootgrondbezit afgeschafte; de r.k. kerk was eigenaar van bijna 6 miljoen km². De Calvinistische en de Lutherse kerken in Hongarije kunnen nog deelnemen aan de oecumenische beweging.

Uitvoerig wijst de schrijver op het grote belang dat de kerkstrijd in al deze landen, ook in verband met de verhouding van godsdienst en eigendom, heeft voor het christendom in het Westen, juist omdat het conflict in deze landen het westerse type van het christendom betreft. „Bij alle dwang en gewetensknechting komt toch met onverbiddelijke ernst de vraag naar voren: „of de kerk maatschappij en leven niet ook eens zal moeten bekijken vanuit het gezichtspunt der sinds eeuwen achteruitgestelden en verdrukten.” (Blz. 175.)

Als slothoofdstuk van het beschrijvende deel komt nu een beschouwing over de communistische mens, met onderscheiding van arbeider, intellectueel en partij-functionaris, waarbij de schrijver de vermanende woorden spreekt: „Overal waar macht absoluut wordt gesteld (waarmede hij blijkbaar bedoelt: waar boven een politieke macht geen andere macht wordt erkend) vlucht de geest.” (Blz. 188.)

De conclusies van Banning zijn hierboven in de aanhef reeds vermeld.

Met opzet is niet gesproken over verschillende onnauwkeurigheden en foutjes; zij zijn voor de hoofdzaak van dit werk, dat niet als handboek is bedoeld, van geen belang. Toch wil ik hier wijzen op twee onjuistheden betreffende feiten waarover veel misverstand bestaat. Het ene betreft de beruchte Raspoetin. Enige malen zegt Banning, dat hij een monnik was. Dit is niet juist; hij was geen geestelijke, ook niet een „starets”, maar een willekeurige boer, met misschien enige parapsychologische gaven, waardoor hij het zo schromelijk misbruikte gezag bij de keizerin heeft gekregen.

Voorts het nieuwe volkslied, officieel genaamd „Hymne van de Sowjet-Bond”. Tot in 1943 was de Internationale het officiële nationale lied; deze werd toen uitsluitend het lied der partij, waardoor zij haar internationaal sentiment kon behouden, dat niet meer paste als patriottisch volkslied. Als zodanig kwam nu het nieuwe lied, tot het dichten waarvan opdracht is gegeven aan de dichters Michalkof en El-Registan. De muziek is gecomponeerd door de in 1946 overleden generaal-majoor Aleksandrof, leider van de legermuziek. Het is dus, evenals de Marseillaise, een oorlogslied, maar anders dan deze, van bovenaf ontstaan. Men ziet duidelijk het patriottische element en ook de bijzondere rol aan Groot-Rusland toegekend: Hier is het, regel voor regel letterlijk vertaald, met verlies van klank, rijm en rythme:

Den onvernietigbaren bond van vrije republieken
Heeft voor eeuwig het grote Rusland (Roesj) aaneengesmeed.
Hij bloeie, geschapen door de wil der volken,
Een éne, machtige Sowjet-bond.

Refrein:

Glorie aan U, ons vrije Vaderland,
Van de vriendschap der volken veilig bolwerk!
Het sowjet-vaandel, het volksvaandel
Laat het ons van overwinning tot overwinning leiden.

Door donderbuiën heen straalde ons de zon der vrijheid
En de grote Lenin heeft onze weg verlicht.
Ons heeft Stalin opgevoed — tot vertrouwen bij het volk,
Tot arbeid en tot daden heeft hij ons beziel.

Refrein:

Glorie aan U, ons vrije Vaderland,
Van het geluk der volken veilig bolwerk!
(enz.) a.b.

Wij deden ons leger groeien in gevechten,
De gemene aangrijpers zullen wij van de weg vegen!
Wij beslissen het lot van geslachten in veldslagen,
Wij zullen ons vaderland tót roem leiden.

Refrein:

Glorie aan U, ons vrije Vaderland,
Van de roem der volken veilig bolwerk!
(enz.) a.b.

(vgl. het volkslied tijdens de tsaren: God, zegen de tsaar, de sterke, de
machtige. Heers tot roem voor ons; heers tot schrik van de vijand; Ortho-
doxe tsaar . . .)

Het meest actuele, het meest brandende vraagstuk betreffende de U.S.S.R. is in onze dagen dat der buitenlandse politiek. De ganse westelijke wereld bemerkt in haar dagelijks economisch en politiek leven de werking van het krachtenveld der U.S.S.R. Banning erkent dit, maar zegt in zijn voorrede, dat hij deze geheel buiten beschouwing laat, omdat hij zich op dit terrein ondeskundig acht en omdat de feiten en achtergronden voor „de gewone mens niet toegankelijk” zijn. Over de vraag of prof. Banning maar een gewoon mens is laat zich discussiëren! En evenzeer over die, of de beslissingen over de buitenlandse politiek in ons tijdsgewricht geheel in de handen van buitengewone mensen liggen.

Maar in elk geval ligt in deze woorden reeds een keuze en wel deze, dat Banning zich blijkbaar niet op de meest gemakkelijke wijze van de problemen wil afmaken door absolute weerloosheid te prediken.

Toch geeft Banning door zijn eigen visie wel een zeer algemeen beginsel aan, dat voor de buitenlandse politiek belangrijk kan zijn. Dat is juist zijn hartstochtelijk betoog, dat datgene, dat kansen geeft aan het bolsjewisme en daarmee aan de overmacht van de U.S.S.R., verschijnselen zijn, die zich over de hele wereld vertonen: de bewustwording der volken, hun drang naar bevrijding uit allerlei vormen van economische ellende en sociale en politieke druk. Deze kunnen hun de vormen van onvrijheid, welke het bolsjewisme meebrengt, doen verkiezen boven de onvrijheden waartegen zij zich beginnen te verzetten. „Freedom from fear en freedom from want” zijn moderne uitdrukking voor de drang tot bevrijding uit de „selbstentfremdung”. Hier ligt, gelijk Banning te recht opmerkt, de grote taak van het Westen in binnenlandse en buitenlandse politiek. Hulp aan de economisch en technisch achtergebleven volken, niet uit politieke listigheid, die zij zeer goed kunnen aanvoelen, maar uit morele drang en dus gerechtigheid, die zij zouden waarderen, is aangewezen; de weg is reeds betreden; men moet verder gaan. De klassenstrijd, die zich van het binnenlandse gebied van klasse tegen klasse heeft verwijd tot die van het arme Oosten tegenover het beter gesitueerde Westen, kan alleen bestreden worden door hetzelfde beginsel als de binnenlandse klassenstrijd.

Maar het grote probleem is om te weten, of de U.S.S.R. inderdaad agressieve bedoelingen heeft, en zo ja, hoe die op te heffen of de uitwerking er van te belemmeren.

Ik aarzel niet te erkennen, dat ik behoor tot diegenen, die door de ontwikkeling der internationale verhoudingen sedert Mei 1945 diep teleurgesteld zijn, omdat zij op het wapenbroederschap met de U.S.S.R. en op het gemeenschappelijk lijden onder het Duitse barbarisme verwachtingen van vriendschappelijk samengaan na de oorlog hadden gebouwd.

Toen ik in September 1945 voor het eerst sedert 1939 weer Russische kranten las, was mijn illusie al verdwenen. Intussen is een berusten in pessimisme ook reeds een soort van *défaitisme* ten opzichte van eigen beginsel. Ook als men niet rechtstreeks praktische voorstellen kan doen, kan het zijn nut hebben te streven naar vastleggen van enige feiten, die van belang zijn ter beoordeling van de situatie. Daartoe kan dan het volgende dienen, grotendeels steunend op lectuur van in de U.S.S.R. verschenen publicaties en overigens op als betrouwbaar geachte mededelingen van anderen.

Nog nimmer heb ik in een Russisch geschrift van de U.S.S.R. sedert September 1945 een aansporing tot oorlog gelezen. Het gevaarlijkste in deze richting leest men in een — tegen „burgerlijke pacifisten” — gerichte beschouwing over rechtvaardige en onrechtvaardige oorlogen in het over het wezen van de oorlog handelende twaalfde hoofdstuk van het hierboven genoemde handboek over historisch-materialisme (blz. 456 e.v.). Wat men in de dagelijkse en andere pers vindt zijn niets dan betuigingen van de onvoorwaardelijke vredelievendheid van partij, regering en volk. Men zegt niets dan vrede en rustige ontwikkeling te willen. De grote vijand is de moderne burcht van het kapitalisme: de Verenigde Staten van Amerika. Alle maatregelen van betekenis die in de rest van de wereld worden genomen met instemming of medewerking van Amerika, worden onherroepelijk uitgelegd als onderdelen van Amerika's oorlogszuchtige bedoelingen. Dezelfde term, „oorlogsaanstichters”, die vóór Stalins verdrag met Hitler gebezigd werd tegen fascist en nazi's, vindt men thans tegen het democratische Westen gericht.

Het wantrouwen in de vreemdeling, dat in de laatste jaren bijna fantastische vormen heeft aangenomen, bestond ook in de Tsarentijd bij de Russische regering; de voorlaatste Amerikaanse ambassadeur te Moskou (1946–1949), Bedell Smith, geeft in zijn werk, „Moscow Mission”, daarop wijzende uittreksels uit rapporten van een voorganger uit het jaar 1853. Hoe dit wantrouwen tijdens de oorlog werkte tegen vertegenwoordigers van bondgenoten, leest men in de boeken van de in die tijd te Moskou vertoefd hebbende Engelse journalist Paul Winterton („Report on Russia”, 1945) en van John R. Deane, die daar was als hoofd van de Amerikaanse militaire missie in Moskou („The strange Alliance”, 1947). Winterton schreef de woorden: „There are no real experts on Russia, but only varying degrees of ignorance”, waarvan ik ten opzichte van mij zelf de ervaring heb na bijna 30 jaar van lectuur van Russische publicaties! Hoe de vreemdelingenvrees is gaan doorwerken na de oorlog kan men lezen in de half humoristische half bittere mededelingen van Smit' in diens zoëven genoemd boek, en het meest recent in een publicatie van de echtgenote van diens onlangs afgetreden opvolger, Mrs. Lydia Kirk, welke is begonnen in het jongste Maartnummer van het Amerikaanse maandblad „Ladies' Home Journal”.

Het Corps Diplomatique in Moskou voelt zich als in een soort van geestelijk ghetto en is in de onmogelijkheid om enig persoonlijk contact te krijgen met andere Sowjet-burgers dan de regering voor het contact heeft aangewezen of tot dit contact heeft toegelaten. De in Maart jl. afgekondigde verdere beperking van het reizen van buitenlandse vertegenwoordigers is slechts een sierlijke afronding van het stelsel.

Tempora mutantur: in 1926 vertoefde ik geheel alleen in de U.S.S.R. en ik reisde en bewoog me waarheen ik wilde; kon zelf de inrichtingen uitzoeken die ik wilde zien én praten en kletsen met wie mijn praatzucht begeerde. En in de vijf weken die ik er rondscharrelde, heeft, behalve in hotels en aan de grenzen, nooit iemand naar een legitimatiebewijs gevraagd; zelfs scherpe critici van het regime lieten zich vrij uit. Misschien was het juist mijn duidelijke kenbaarheid als vreemdeling door gesteven boordje en slecht Russisch, die mij *toen* vrijheid gaf! Dat was in de bloeitijd van de N.E.P., toen oppervlakkige buitenstaanders, gelijk de o.g., meenden, dat het land op weg was naar een evenwichtige menging van socialisme en kapitalisme en een verzachting van de dictatuur. Maar dit zag ook de Gosplan, blijkens een jaarrapport over 1926, ook Trotzki, toen nog in allerlei openbare instellingen met zijn portret vertegenwoordigd, zag het en hij sloeg alarm. In 1927 begon de felle reactie, die met het begin van het eerste planstelsel in hevigheid toenam.

Men heeft de indruk, dat de vreemdelingenvrees alleen bij partij en regering bestaat, niet bij de bevolking, wier angst voor contact slechts een gevolg is van vrees voor de overheid. De vraag is ook geoorloofd, of die xenofobie alleen militaire grondslagen heeft, dan wel een uiting is van wantrouwen in eigen volk. En als reactie tegen hetgeen de miljoenen soldaten in het buitenland hebben gezien.

Als een welsluitend stelsel is met de afweer van de vreemdeling verbonden de stelselmatig verkeerde of eenzijdige voorlichting van het publiek omtrent alle feiten van belang uit het buitenland. Men ziet telkens een verdraaiing en een onderschuiving van onware motieven, of een absoluut maken van motieven die er zijn, maar niet de enige rol spelen. Een voorbeeld in groot formaat is de reactie op het Marshall-plan.

Een voorbeeld van klein formaat is een Tass-bericht uit Den Haag in de Prawda van 14 Maart jl., waarin, in verband met het voorstel tot een vredesverdrag met Duitsland een aanhaling uit de Nieuwe Haagse Courant voorkomt, waarvan de redactie de juistheid stellig ontkent.

De onjuiste inlichtingen betreffen niet alleen mededelingen, zij openbaren zich ook in de caricatuur, in velerlei novellen en romans en vooral in allerlei filmgeschiedenissen. De Amerikaanse kapitalist speelt daar altijd een gemene rol. Het woord „oorlogsaanhitters” aan het adres van de Amerikanen of van de kapitalisten komt bijna in elke publicatie voor. Wel wordt zorgvuldig vermeden onaangenaamheden tegen een buitenlandse natie als zodanig te schrijven; men onderscheidt zorgvuldig het volk in zijn geheel van zijn regering en kapitalistische leiders; men maakt in dat verband ook verschil tussen patriotten en de nationalist in het buitenland, waarover aanstonds.

Over het aandeel van het Westen in de overwinning op de Duitsers wordt niet

gesproken; het, overigens niet te ontkennen, feit, dat door de moed en de strategie van de U.S.S.R. de overwinning belangrijk is bespoedigd, wordt als hoofdoorzaak van het succes naar voren gebracht. Speculaties over wat zou zijn gebeurd als het verdrag van 22 Augustus 1939 niet met Duitsland was gesloten, vindt men natuurlijk niet. Dat de ellendig slappe houding van het Westen, thans in de Britse literatuur allerwegen als een smaad voor de westerse politiek erkend, een houding, die innerlijk ook tegen de U.S.S.R. was gericht, voedsel geeft aan het wantrouwen, spreekt vanzelf. De herinnering aan de interventie in 1919 wordt daarbij steeds levendig gehouden.

In zake Japan wordt de U.S.S.R. als de eigenlijke overwinnaar voorgesteld. De belangrijke materiële hulp, door Amerika in de jaren 1943–1945 verleend, wordt verzwegen en in officiële publicaties verkleind. De oorlogsleveringen „par les pays alliés” (Amerika hierbij niet met name genoemd) zouden niet meer bedragen dan ongeveer 4 pct van de nationale productie; dit leest men in de in 1948 gepubliceerde Franse vertaling van een interessant boek over de oorlogseconomie van de U.S.S.R. in 1941–1945, samengesteld door Woznessenski, toen voorzitter van de Gosplan, vice-president van de ministerraad en lid van het Polit-bureau, die in Maart 1949 is ontslagen en in een voor het Westen ondoordringbare duisternis is verdwenen.

Het is wel aardig, hiertegen de nauwkeurige cijfers te geven die Deane op blz. 93 en 95 van zijn hierboven genoemd boek, „The strange Alliance”, vermeldt. Er werden 2660 schepen naar de U.S.S.R. gezonden, met een voorraad van 16½ miljoen ton. Daarvan kwamen ruim 15¼ miljoen ton in Rusland aan, doordat 52 schepen onderweg werden gedirigeerd naar Groot-Brittannië en 77 schepen in de grond werden geboord. De totale waarde van de hulp aan de U.S.S.R. bedroeg ongeveer 11 milliard dollars. De voorraden omvatten 427.284 trucks, 13.303 „combat vehicles”, 35.170 motorfietsen, 2.328 „ordnance service vehicles”. Voorts ruim 2½ miljoen ton olieproducten, 4½ miljoen ton voedingsmiddelen, 1900 stoomlocomotieven, 66 Diesellocomotieven, 9920 „flat cars”, 1000 „dump cars”; verder machines voor de nijverheid voor een waarde van meer dan een milliard dollars, enige miljoenen dollars aan geneesmiddelen, allerlei vervangingsonderdelen voor vliegtuigen, motorvoertuigen en wapens.

Een van de beste geestelijke verworvenheden van onze tijd is de erkenning van de noodzakelijkheid van het „mondiale” denken. Niemand minder dan de historicus Arnold Toynbee wijst daarop bij herhaling en allerwegen in het Westen wordt deze idee door de beste leiders verkondigd en in pogingen tot verwerkelijking omgezet, mede onder de druk van het bolsjewisme. Rome is er van de aanvang van het Pausdom mede beziggeweest, het protestantisme heeft in zijn zending het wereld-element aanvaard en thans in zijn oecumenische beweging. Maar ook het marxisme is van het begin van zijn ontstaan internationaal gericht geweest en wat het bolsjewisme van Lenin en Stalin betreft, heeft het boek van Banning dit element in zijn titel duidelijk aangewezen. Doch het mondiale van zijn roeping acht het bolsjewisme gelegen in zijn taak om het communisme naar zijn methode overal te verbreiden, met de volle overtuiging, dat eerst na die verbreiding een wereldvrede verzekerd is. Dit betekent, dat ook bij een politieke en militaire wereldvrede het bolsjewisme

altijd door in geestelijke agressie zal zijn, zolang het werelddoel niet is verwezenlijkt. Deze overtuiging behoort tot de wezenlijke structuur van het bolsjewisme; te hopen dat het deze opgeeft, staat, wat psychische gelijkheid betreft, gelijk met een hopen op christelijke eenheid, doordat bijv. de r.k. kerk van het Pauselijk gezag of van de heiligheid der kerk, afstand zou doen, of het protestantisme van het gezag der Heilige Schrift. Het bolsjewisme ontleent aan het gevoel van zijn wereldroeping trouwens een deel van zijn morele en psychische kracht bij al zijn belijders. Dit en niet een imperialisme is de wortel van de Sowjet-politiek, al is het menselijkerwijze zeer wel mogelijk, dat het geweldige nationale machtsbesef een sterke verleiding schept om met geweld toe te tasten als men het resultaat verwezenlijkbaar acht; maar gaat het zonder oorlog, des te beter. Deze mentaliteit blijkt duidelijk uit de beschouwingen over rechtvaardige en onrechtvaardige oorlogen, waarover hierboven is gesproken. En daarin vindt men (blz. 482) het volgende, dat men als de theoretische kern van de tegenwoordige buitenlandse politiek van de U.S.S.R. kan beschouwen:

„Lenin en Stalin leren, dat het onmogelijk is de oorlogen te vernietigen als men de oorzaken er van niet vernietigt. De oorlogen worden slechts dan afgeschaft, wanneer het kapitalisme ophoudt te bestaan. Slechts de definitieve overwinning van het socialisme over het kapitalisme in alle landen der wereld zal de mensheid voor altijd van de oorlogen bevrijden. Maar dit betekent niet, dat zolang de overwinning van het socialisme in alle landen niet is gekomen, er geen mogelijkheid zou zijn om een nieuwe wereldoorlog af te wenden. In de tegenwoordige historische omstandigheden, nu op wacht over de wereld (het kan hier ook betekenen wacht over de vrede) staat het machtige kamp (er staat „lager”) van de tegenstanders van de oorlog met de Sowjet-bond aan het hoofd, is de redding van de wereld van een nieuwe oorlog geen utopie, maar een reële mogelijkheid. Van de energie en het initiatief van de communistische partijen, van de waakzaamheid, organisatiekracht en activiteit van de vredelievende volken hangt af het omzetten van de mogelijkheid tot doorbreking van de plannen der oorlogsaanstichters in een werkelijkheid. Dit moet men zich altijd herinneren en een niet-aflatende strijd voeren tegen de aanstichters van de oorlog en tegen de bron van de oorlog — het kapitalisme.

Voor het Sowjet-volk is een krachtige waarborg van alle aanvallen van de zijde van de imperialistische aanstichters van de oorlog: de verdere versterking van de macht van onze socialistische staat, de verdere verhoging van de oorlogsgeschiktheid en de oorlogsbereidheid van de gewapende krachten.”

In deze beschouwingen past nu de in de latere jaren opgekomen en thans vrijwel in het politieke en juridische spraakgebruik vastgelegde nieuwe terminologie, die onderscheidt tussen enerzijds „patriotisme met zijn waardeerbaar complement „internationalisme” als communistische deugden, en anderzijds „nationalisme” en „kosmopolitisme” als kapitalistische ondeugden. Wie deze scherpe onderscheidingen niet in het oog houdt, zal van vele Sowjet-publicaties niets begrijpen. Men vindt er uiteraard ook het nodige over in het meergenoemde grote boek van 1951. Op blz. 703—706 wordt een hooglied op het Sowjet-patriotisme gezongen, dat aldus

aanvangt: „Het patriotisme is een van de diepste gevoelens die leven in ieder mens”. „Het edele gevoel van de liefde der volken tot hun geboorteland” is door de kapitalisten misbruikt. Een der elementen van het Sowjet-patriotisme is, „dat ons land een socialistisch land is geworden, dat daarin vlees geworden zijn de hunkeringen en de hoop van de beste mensen van de hele wereld, dat ons land nu loopt in de voorhoede van de gehele progressieve mensheid”. Het internationalisme groeit uit dit patriotisme. Daarentegen omvat de term „nationalisme” al wat dient tot splitsing en exploitatie, terwijl „cosmopolitisme” een verachtelijke strekking is van uitwissing der nationale onderscheidingen en van het echte patriotisme, gepaard met imperialistische doeleinden. In het verband van deze gedachten is ook de staatssoevereiniteit een wenselijkheid. Er is over dit onderwerp ook een zeer geleerde brochure van Tsjernow verschenen (1951), getiteld „Proletarski Internationalizm i (en) boepzjoeazny kosmopolitizm”, waarin het onderwerp wordt verbonden met de strijd tegen het „objectivisme” in de wetenschap.

De bewapening is in de U.S.S.R. altijd een belangrijk onderwerp geweest. Na de oorlog was zij een aanzienlijk onderdeel van het nieuwe vijfjarenplan. Elke nieuwe begroting getuigde van haar betekenis. De begroting voor 1952 is op 8 Maart jl. door de Opperste Raad (het parlement) vastgesteld. De vorm waarin deze begroting wordt vastgesteld, is niet anders dan het totaalbedrag, met de voor de deelstaten, andere regionale gebieden en gemeentebesturen bestemde onderdelen. Dit moet men in het oog houden als men de verhouding van de militaire uitgaven tot het totaal der uitgaven vergelijkt met deze verhoudingen in de Verenigde Staten, waar de begrotingsbedragen van de staten en de gemeenten niet in de Bondsbegroting begrepen zijn. Voorts is bij de beoordeling van de verhouding er rekening mede te houden, dat een zeer aanzienlijk deel van de winsten der industriële ondernemingen en van de kapitaalinvesteringen in de begroting is opgenomen. Een juiste vergelijking met andere landen zou eisen, dat men bij de ontvangsten en uitgaven van hun begrotingen telt hetgeen bij de particuliere industrie aan winsten en investeringen in rekening komt. Enige analyse der begroting wordt mogelijk gemaakt door de toelichtingsrede van de minister van Financiën, Zwerjew in de Prawda van 7 Maart jl. Daaraan is het volgende ontleend, dat ook een inzicht geeft in de bronnen van inkomsten. De cijfers betreffen milliarden roebel; korthedshalve laat ik bij de getallen de drie nullen weg. Hoe groot binnen de U.S.S.R. de waardeverhouding van de roebel tegenover de gulden is, kan men niet nauwkeurig bepalen. Men is niet ver van de waarheid als men die op tien tot vijftien Nederlandse centen schat.

Volgens het ingediende ontwerp waren de ramingen: inkomsten 508,8; uitgaven 476,9. Hierin is begrepen voor de Unie aan inkomsten 410,1 en aan uitgaven 378,2. De overige bedragen betreffen de inkomsten en uitgaven van de zestien deelstaten en verder meer dan 80.000 andere budgetten van regionale gebieden, steden en dorpen.

Tot de *inkomsten* behoren: omzetbelasting 260; aandelen in de winst van ondernemingen 61,8; belastingen van de bevolking 47,4; staatsleningen 42,5. Onder de *uitgaven* worden genoemd: ontwikkeling volkshuishouding (w.o. investeringen)

180,4; sociaal-culturele uitgaven 124,8; *verdediging* 113,8; kosten staatsbestuur 14,4; rente en premies van premieleningen 8,9. De rede staat voor een belangrijk deel in mineur.

Over de defensie-uitgaven sprak Zwerjew aldus: „In tegenstelling tot de agressieve imperialistische staten richt de Sowjet-bond het overweldigend deel van de middelen van haar staatsbegroting, evenals in vorige jaren, op de financiering van de volkshuishouding, op de verbetering van het materiële en culturele peil van het leven der werkers. De aanwijzing voor de verdediging van het land wordt geraamd op . . . 23,9 pct van de uitgaven van het staatsbudget” . . . „De Sowjet-bond heeft in het geheel geen agressieve plannen. Hij bedreigt geen enkel land en geen enkel volk. Zijn gewapende macht voert nergens oorlog en neemt aan geen enkele oorlogsoperatie deel. In de Sowjet-bond geldt de wet (bedoelt is een werkelijke wet van 1 artikel) over de verdediging van de vrede, gericht op versterking van de zaak van vrede en vriendschap tussen alle volken.” Genoemde wet laat de interpretatie toe, dat wie in de U.S.S.R. in het openbaar de oorlogswil van het Westen zou ontkennen, beschuldigd zou kunnen worden van verzwakking van het vredesdoel der U.S.S.R.

Ten slotte dit. Men komt nimmer los van de noodzakelijkheid, zich rekenschap te geven van eigen waarderingsoordeel over de U.S.S.R. Er kan geen ander criterium zijn dan dat, hetwelk geldt voor iedere mens, voor de gehele mensheid en voor elke samenleving en elke regering: de Bestemming van de mens. Dat is de ontplooiing van 's mensen leven en geest in de richting van het centrum van het Geheel (verticaal) en naar de veelzijdigheid zijner overige vermogens (horizontaal). In mijn boek over „De bestemming van de mens” heb ik daarop gewezen in verband met de U.S.S.R. Men moet datgene waarderen, wat in deze richting is en wordt gedaan, maar men houde in het oog, dat de bestrijding van de godsdienst en de middelen van fysieke en geestelijke dwang en van meedogenloze hardheid, waarmede de ontplooiing van de mens wordt bevorderd, met het Bestemmingsdoel strijden, terwijl het de vraag is, of de kern van het Bestemmingsdoel — de volle geestelijke vrijheid — ooit op deze wijze bereikt zal kunnen worden, ook al is alle afhankelijkheid des mensen van de bezitsmacht van particulieren volkomen onmogelijk gemaakt. Onze waardering zij even open als de afwijzing. Men neme niet een houding aan alsof men door waardering rust wil kopen en wake tegen verflauwing der grenzen in eigen geest. Banning wijst in dit opzicht de juiste weg. Men blijve steeds tot toenadering bereid, maar tone duidelijk, dat men zich de geweldmiddelen niet zal laten opdringen, noch door oneerlijke propaganda noch door uitwendig geweld. Een geestelijke overtuiging die niet tot offers voor eigen instandhouding bereid is, heeft geen grote waarde. Het is mogelijk, dat op de basis van zulk een gereserveerde, maar eerlijke waardering, internationale samenwerking tot stand komt. Men kan er op rekenen, dat de grote massa van het Sowjet-volk niets liever wenst.

DE ARBEIDER ALS AANDEELHOUDER

Een socialistisch perspectief?

De uitdaging, gedaan op het inleidend congres en in de socialistische pers, waarbij critiek werd uitgelokt op de concepties, welke in „De weg naar vrijheid” zijn neergelegd, leidt na kennisneming van dit nieuwe socialistische werkplan tot de verzuchting: „l'art est aise, la critique est difficile”. Een spreker over het plan begon met de mededeling dat in het boek meer overhoop werd gehaald dan hij in één avond vermocht te behandelen. Men ziet dat dit zich zelfs tot geijkte spreekwoorden uitstrekt.

Dat de critiek dit keer voor de meesten onzer wat moeilijker zal vallen dan de kunst, vloeit voort uit de omstandigheid dat „De weg naar vrijheid” niet alleen in team-work is tot stand gekomen, maar natuurlijk vóór het ter perse gaan door de samenstellers onderling nog eens van begin tot eind kritisch is gezien. Bij het uitvoeren van critiek voelt men zich als een „lone hunter”, die zich plotseling voor het vraagstuk van een vrij volwassen mannetjesolifant ziet staan. U weet wel, zo'n beest dat er over het algemeen vrij goedmoedige gedragingen op na houdt, maar soms allergevaarlijkst wordt, als hij gaat doordraven.

Indien deze poging, door kritische beoordeling van een bepaald punt uit het geheel een discussie in opbouwende zin uit te lokken, wordt ondernomen, geschiedt dit in het besef van een volkomen eensgezindheid op de werkelijk principiële punten, hetgeen trouwens de grondvoorwaarde voor een vruchtdragende discussie is. Deze principiële punten zijn neergelegd in deel III, met als kerngedachte: de vorming van de harmonische mens.

Voor men daaraan toe is, dient het onderwijs de gelegenheid te geven tot een zodanige vorming dat het individu de kansen krijgt, zich een behoorlijke bestaansgrondslag te verwerven. De economische basis van dit alles wordt behandeld in deel I en in deel II. „De weg naar vrijheid” stelt zich op het standpunt dat de door haar geschetste doelen binnen zeer korte tijd kunnen worden bereikt en licht dit standpunt met cijfervoorbeelden toe.

Men gaat daarbij uit van de stabiliteit van het economisch leven in Nederland. De middelen en mogelijkheden om die stabiliteit te bevorderen, worden uitvoerig besproken en voor hen, die de laatste jaren de lectuur op economisch en bedrijfs-economisch gebied hebben gevolgd is het duidelijk dat het betoog de lijnen van ontwikkeling volgt en verder projecteert, die de afgelopen decennia zowel binnen als buiten de ondernemingen het beleid op economisch gebied hebben bepaald. De mogelijke gevaren van dit beleid voor de bestaanszekerheid en de rechtszekerheid van de deelhebbers aan het economisch leven worden onderkend; wegen en methoden worden aangegeven om deze gevaren te keren.

Tot deze wegen en methoden behoort o.m. de gedachte aan bezitsspreiding, die besproken wordt op blz. 43 vv. van „De weg naar vrijheid”. De noodzaak van

het aan de orde stellen van dit probleem in socialistische kring zal te sterker zijn gevoeld, nu enige vormen van het verlenen van kapitaalsaanspraken aan arbeiders reeds voorkomen en enkele desiderata op dit punt in de kringen van de K.V.P. eveneens aan de orde zijn gesteld.

Het vraagstuk van de bezitsspreiding raakt de principiële grondslagen van het socialistische maatschappijbeeld. Men kan immers stellen dat het middel van bezitsspreiding door enigerlei vorm van geleidelijke overdracht van eigendomsaanspraken aan de werknemers, voert tot langzame overgang van zeggenschap over de ondernemingen in handen van de organen der gemeenschap. Daarmede worden tevens de voorwaarden geschapen voor de al even geleidelijke vorming van de figuren, die in deze gemeenschapsorganen en ten bate van de gemeenschap de wilsbesluiten zullen moeten nemen en ten uitvoer leggen, waardoor de stofelijke voorzieningen tot stand komen, die de basis moeten vormen voor de rijkere ontplooiing van hen, die in de toekomstige maatschappij zullen leven en werken.

Een zodanig middel tot bezitsovergang moet doeltreffend zijn, zowel op de korte als op de lange afstand. Op korte afstand: men kan van de grote massa werknemers — of van de grote massa tout court — nu eenmaal niet verlangen dat zij de visie bezit, eigen aan de beste van hun leidslieden: het middel moet dus direct aanspreken, of de politieke wilsvorming zal het links laten liggen. Op lange afstand: er moet voor het te gebruiken middel duidelijk een grotere doeltreffendheid bestaan, vergeleken bij andere middelen. Op korte afstand: waarneembare voordelen in de consumptiesfeer zijn nodig. Op lange afstand: de te verwerven invloed in de ondernemingen moet steviger gegrondvest worden dan met andere middelen mogelijk is.

In „De weg naar vrijheid” worden een drietal middelen aan de orde gesteld, die de overgang van productiemiddelen in handen van de gemeenschap beogen. Met name: 1e. Socialisatie; 2e. bezitsspreiding door het verlenen van arbeidersaanspraken; 3e. fondsvorming uit de inkomsten van de sociale verzekering.

Het middel van socialisatie bewerkt een abrupte overgang en roept onmiddellijk de problemen op die samenhangen met de voorziening in de leiding van het gesocialiseerde bedrijf en de contrôle op die leiding. Het ligt immers in de lijn dat socialisatie in de allereerste plaats geschiedt bij sleutelindustrieën: het kan ongewenst zijn de leiding hierover toe te vertrouwen aan de topfiguren uit het bedrijfsleven, omdat deze figuren teveel onder de invloed staan van de denkwereld en van de kringen, waaruit zij afkomstig zijn. Dit geldt zowel voor de dagelijkse als voor de toezichthoudende leiding van de betrokken ondernemingen. Door het abrupte karakter van socialisatie kan men echter eenvoudig gedwongen worden met zulke verhoudingen genoeg te nemen, wil men vermijden dat deze sleutelposities door onbekwamen worden bezet.

Betrekkelijk nieuw in onze kringen is de gedachte, een fonds te vormen uit af te dragen ondernemingswinsten en uit dit fonds kapitaalsaanspraken toe te kennen aan alle werknemers. Wat de behandeling van dit vraagstuk betreft, kan het een bezwaar genoemd worden, dat het aan de orde gesteld wordt vóór het hoofdstuk, waarin de machtsverhoudingen in de huidige maatschappij worden belicht. In het licht hiervan verliest namelijk de gedachte van het verspreiden van aandelen

in de geprojecteerde participatiemaatschappij veel van haar beking. Het zal de werknemer, die enigszins met de achterliggende problemen van aandelenbezit vertrouwd is, vermoedelijk vrij onverschillig laten of hij al dan niet eigendoms papieren in handen krijgt van ondernemingen, in welke hij de feitelijke zeggingskracht toch langs andere wegen zal moeten trachten te veroveren.

Daar komt nog bij dat ook de directe zeggingskracht, uit te oefenen door de participatiemaatschappij, niet licht grote omvang zal aannemen, zolang — en ik zie geen andere mogelijkheid in dit verband — de winstoverdracht tot een fractie beperkt zal worden van het geheel. Noch wanneer de winstaandelen van de participatiemaatschappijen in de betrokken bedrijven worden gelaten als kapitaal-deelneming, noch wanneer ze in andere ondernemingen geïnvesteerd zullen worden, zal men kunnen beletten dat de overige kapitaal-deelnemingen een zodanige omvang aannemen en/of in een zodanige vorm zullen worden gegoten dat de ongewenste zeggenschap van het overheidsorgaan (want als zodanig zal de Herstelbank gelden) wordt besnoeid of illusoir gemaakt. Een werkelijke machtsuitbreiding van de werknemers kan slechts plaats vinden door de machtsvorming in en de intensieve deelneming aan de publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties, derhalve via de vakverenigingen en de politieke partijen.

Het is mogelijk dat het in handen houden van een waardepapier voor de arbeiders een „tastbare werkelijkheid” betekent en als zodanig een groter gevoel van bestaanszekerheid kan verschaffen. Legt men echter het oor te luisteren onder de arbeiders, die in de dertiger jaren de crisis aan den lijve hebben ondervonden, dan kan men voor vreemde verrassingen komen te staan. Die „tastbare werkelijkheid” voelt men namelijk niet als onaantastbaar, wanneer de overheid zich genoodzaakt zou zien, de uitkeringen voor werkloosheid te beperken tot die gevallen, die niet meer over enige ressource beschikken. Een „oude kous” zou in een dergelijk geval welkomer zijn dan een aandelenbezit, waarvan elk overheidsorgaan het bestaan weet. En vooralsnog voelt de arbeider dit zijn bestaan nog in het geheel niet zeker; wij zouden anders ook geen „Weg naar vrijheid” voor hem behoeven uit te stippelen.

Het is ook mogelijk dat de dividenduitkering op de uit te geven aandelen de werknemers zal verheugen, maar er zal nog wel wat water door de Rijn vloeien eer een hand- of hoofdarbeider van deze uitkering zodanig baat ondervindt dat hij er de Sinterklaastafel van zijn kinderen van stofferen kan.

Dit laatste brengt echter op een ander chapter. Uiteindelijk zal elke vorm van bezitsspreiding moeten uitmonden in enigerlei uitbreiding van welvaart, anders is ze zinloos. Deze welvaartsuitbreiding nu kan gevonden worden in een vermeerdering van inkomen via het verworven aandelenbezit, maar voorshands zijn er nog andere mogelijkheden, nl. dat de welvaart bevorderd wordt door verlaging van lasten, welke het peil van de consumptieprijzen beïnvloeden. Wanneer bijvoorbeeld de inkomsten van het kapitaalfonds, door middel van winstheffing bijeen te brengen onder supervisie van de Herstelbank, in de staatskas zouden vloeien, zou men zich kunnen voorstellen dat overgegaan kan worden tot het verminderen of opheffen van enkele onsociale heffingen; te denken is aan de accijns op suiker, zout en geslacht en aan de omzetbelasting op tal van artikelen voor dagelijks gebruik.

Met opzet is bij deze voor de vuist gegeven opsomming de mogelijke uitbreiding van onderwijsmogelijkheden c.a. weggelaten. Het belang hiervan is voor een socialistisch perspectief inderdaad centraal te stellen, maar in dit artikel is, in overeenstemming met de teneur van de economische paragrafen, meer het oog gericht op de mogelijkheden, die als naastliggend te verwezenlijken worden voorgesteld. Zij zijn ook daarom van betekenis, omdat vooral hiermede de kiezers moeten worden bewerkt, die ten slotte de macht zullen moeten vormen, welke de gestelde perspectieven zal verwezenlijken.

De grote massa van de kiezers nu, het worde heel nuchter gesteld, zal voor de als mogelijk geprojecteerde uitbreiding van de culturele mogelijkheden niet warm lopen — dit belang ligt het meest in de denksfeer van de middengroepen — maar elk perspectief in de richting van een vermindering van de dagelijkse zorgen zal hun belangstelling trekken. De arbeider heeft geen belangstelling voor de H.B.S., die goedkoper wordt, maar wel voor de suiker, die een dubbeltje per pond gaat kosten. Misschien is het beroerd, maar het is niet anders.

De verwezenlijking van een redelijk bestaanspeil als resultaat van welk middel dan ook zal de gewone man heel wat meer aanspreken dan de terhandstelling van een stuk papier waarmede hij geen raad weet en waarmede hij ook niet veel kan of mag doen. Haastig verzilveren mag natuurlijk niet, niet alleen omdat het voorgestelde doel van bezitsspreiding gemist zou worden, maar ook al wegens de inflationistische werking, die verzilvering op grote schaal zou hebben. De noodtoestand, die verzilvering rechtvaardigt, moet dus voor elk geval behoorlijk worden onderzocht. Men stelle zich voor welk een apparaat alleen daarvoor moet worden aangehouden en in hoe genoeglijke stemming zich dit alles zal afwickelen.

Trouwens, men moet zich toch al geen al te lichtvaardige voorstelling maken van het apparaat dat nodig zal zijn om elk jaar de toevloed van nieuw kapitaal, alsmede de binnenkomende dividenden over de deelgerechtigden te verspreiden. Alleen al het simpelweg achterwege laten van zo'n apparaat, gepaard aan de vereenvoudiging op belastinggebied, die boven summier is aangegeven, zou ons behoeden voor de fout waarop in „De weg naar vrijheid” de vinger wordt gelegd, nl. de vrij overbodige overdracht van belastinggeld naar de Dienst van de Staatsschuld vice versa.

Vraagt men zich dus af, of fondsvorming in de vorm van overdracht van bezitsaanspraken aan een gemeenschapsorgaan gewenst is, dan kan men als socialist van harte achter deze gedachte staan. De statuten van een zodanig orgaan zullen dan stellig moeten voorschrijven dat de toevloeiende fondsen uitsluitend zullen worden gebruikt tot het verwerven van invloed in ondernemingen, met andere woorden, een dynamische belegging zal dwingend voorschrift moeten zijn. Voorts zullen regelen moeten worden gesteld om te voorkomen dat ondernemingen, die overdrachtsplichtig zijn, zich door uitbetaling van hun verplichting in geld onttrekken aan de invloed van het overheidsorgaan: dit laatste zal zelf de mogelijkheid of gewenstheid van een zodanige overdracht moeten bepalen — uiteraard aan rechtsregels gebonden — afhankelijk van de positie, welke de betrokken onderneming in het geheel inneemt.

Naast deze fondsvorming blijft dan bestaan de huidige fondsvorming tot dekking

van de kosten van de sociale wetgeving en pensioenaanspraken. De aard van deze fondsen brengt met zich dat de terugbetaling van de hoofdsom van eventuele deelnemingen op de eerste plaats komt, zodat belegging hoofdzakelijk in de vorm van leningen aan solide debiteuren geschiedt. Als zodanig zijn deze fondsen eveneens een belangrijk element in de machtsvorming van de gemeenschap, doch het beheer hiervan kan moeilijk voldoende invloed verwerven in de dynamiek van het bedrijfsleven, vereist trouwens een geheel andere instelling van de er mede belaste personen, dan uit hoofde van hun functie doorgaans gevraagd wordt.

Uit het bovenstaande vloeien enkele conclusies voort, die als volgt zijn samen te vatten:

Regelrechte socialisatie is in de meeste gevallen slechts bij uiterste urgentie aan te bevelen, alleen al in verband met de moeilijkheden, die de voorziening in de leiding schept. Bovendien ligt een ver doorgevoerde socialisatie niet in de lijn van ontwikkeling van het democratisch socialistische denken;

Geleidelijke overgang van bezit, door overdracht van nieuw verworven kapitaal aan gemeenschapsorganen voert niet tot geleidelijke verwerving van reële invloed in het bedrijfsleven. Zij kan echter van belang zijn doordat zij de voorwaarden schept, in die gemeenschapsorganen geleidelijk de figuren te vormen, die in staat zullen zijn, te juister tijd leidinggevende posten in het bedrijfsleven te gaan bekleden ten behoeve van de gemeenschap;

Bezits*spreiding* door overdracht van aandelen in de in voorgaande alinea bedoelde gemeenschapsorganen aan de werknemers geeft aan deze werknemers geen reële invloed op de gang van zaken in het bedrijfsleven, deze invloed is langs andere wegen effectiever te bereiken;

Bezits*spreiding* in vorengenoemde zin is ondoelmatig voor de verkrijging van een betere inkomens*spreiding*, deze kan langs andere wegen sneller en goedkoper worden verkregen.

Ten slotte mag nog de opmerking worden gemaakt dat een grondvoorwaarde voor het noodzakelijk toezicht op de ondernemingen is: verplichte openbaarmaking van de jaarstukken in zodanige vorm, dat inzicht in en onderlinge vergelijking van de bedrijfsgegevens tijdig mogelijk is. In de practijk ontbreekt hieraan wel het een en ander, zodanig zelfs, dat ook de huidige bezitters (lees: aandeelhouders) er via hun financiële organen steen en been over klagen. Juist daarom moet dit punt toch ook bij de huidige politieke verhoudingen doorvoerbaar zijn en men staat dan op heel wat vaster grond bij het beoordelen van wensen en mogelijkheden in de politieke wereld en in die van de vakbeweging.

BOEKBESPREKINGEN

J. C. Vleggeert. De Kinderarbeid. De geschiedenis van haar beperking door de Kinderwet van mr Samuel van Houten. De Arbeiderspers, Amsterdam 1951. 74 bladzijden.

Een overzicht van een belangrijke episode uit de geschiedenis van onze sociale wetgeving, waarin in het bijzonder aandacht wordt gegeven aan de toestanden in de touw-industrie te Moordrecht in de vorige eeuw. Voor hen, die belangstelling hebben voor historisch speurwerk, een interessant boekje. Dezulken zullen ook weten, hoeveel werk in het verzamelen van dergelijk bronnenmateriaal gaat zitten en de schrijver, die, terwijl hij een drukke functie in de vakbeweging bekleedt, niettemin de tijd voor deze minutieuze arbeid wist te vinden, hun waardering niet onthouden.

Bedrijfsrechtspraak. Richtlijnen voor een wettelijke regeling. Rapport van het Centrum voor Staatskundige Vorming 1951, 24 blz. Met een minderheidsnota van mr F. F. M. Stolwijk.

De commissie bepleit in het kader van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie een administratieve rechtspraak in het leven te roepen. De administratieve rechter zou ruime bevoegdheden moeten hebben en met name o.m. beschikkingen moeten kunnen vernietigen wegens het kennelijk onredelijk gebruikmaken of niet gebruikmaken van bevoegdheden.

Belangrijk is, dat het rapport een vrij vèrgaande beperking van de bevoegdheden van de administratieve rechter, nl. tot gevallen van *kennelijk* onredelijk optreden, voorstaat. Mr Stolwijk gaat zelfs deze bevoegdheid blijkens zijn minderheidsnota nog te ver.

Voor de civiele bedrijfsrechtspraak wil de commissie de mogelijkheid scheppen, deze op te dragen aan de gewone rechterlijke macht, die dan echter aangevuld zou moeten worden met bedrijfsgenoten — bijzitters en die recht zou moeten doen volgens een sterk vereenvoudigde procesgang.

Tuchtrechtelijke bestraffing van overtreding van voorschriften van de publiekrechtelijke bedrijfsorganen acht de commissie wenselijk. De tuchtrechtspraak zou moeten worden uitgeoefend door de administratieve rechter voor de p.b.o.

J. MANNOURY

Mr P. J. Oud: Het jongste verleden I (Van Gorcum, Assen).

Het eerste deel van dit werk verscheen in 1948. Andere delen hebben ons niet bereikt. Maar vergissen wij ons niet dan is intussen deze „Parlementaire geschiedenis van Nederland, 1918—1940” reeds voltooid, wat zowel voor de werkkraacht van de schrijver als voor de werkwijze van de uitgever in gunstige zin getuigt.

Zoals te verwachten was heeft mr Oud in het eerste deel, dat van 1918—'22 loopt, een periode waarin hij reeds Kamerlid was, het gebeuren beschreven zoals alleen iemand die het zelf heeft doorleefd en die bovendien de bescheiden nauwkeurig heeft bestudeerd, dat kan doen. Wat hij verhaalt is altijd verantwoord, ook al is een andere visie op de historie die hij beschrijft zeer wel mogelijk. De gebeurtenissen van 1918 vormen natuurlijk het interessantste deel van deze periode, die gekenmerkt wordt door een voortdurend toenemen van het conservatisme dat in 1918 in een schuilhoek was weggekropen. J. de K.

Rechtsgeleerde opstellen, door zijn leerlingen aangeboden aan prof. dr H. Dooyeweerd ter gelegenheid van zijn vijf en twintigjarig hoogleraarschap aan de Vrije Universiteit, Uitg. J. H. Kok, Kampen, 1951, geb. f 12,50.

Deze bundel biedt een 15-tal studies, ten dele van algemeen principiële strekking, ten dele over technisch-juridische onderwerpen, die voor de niet-jurist van geen bijzondere betekenis zijn. Bundels als deze, uit dankbaarheid voor een leermeester ontsprongen,

laten zich moeilijk beoordelen. Van betekenis voor de algemene denkwijze van de aanhangers van de Wijsbegeerte der Wetsidee (W. d. W.), waarvan Dooyeweerd één der leidende figuren is, zijn in het bijzonder het artikel van dr W. P. Berghuis: Enkele opmerkingen over democratie, en van mr K. Groen: Dooyeweerd over Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie. Het eerste artikel komt tot de conclusie, dat in de Christelijke staatsopvatting (dat is die van de W. d. W.) een principiële basis voor de democratie aanwezig is, die dan ligt in de gelding van historische normen, ook met betrekking tot de verwelkoming van de rechtsstaat en van de gerechtigheid. Het tweede artikel, ietwat schematisch en schools geschreven, laat de achtergronden zien van belangrijke meningsverschillen in de a.r.-kring over de P.B.O. Met bijzondere belangstelling en bewondering las ik het artikel van mevr. Diemer-Lindeboom over Kunstmatige inseminatie bij de mens, mens mij sterk aanspreekt (al behoeft deze gedachte niet specifiek voor de W. d. W. te waarbij vooral de gedachte van de eerbied voor de persoonlijkheid van de nog ongeboeren heten).

W. B.

J. H. Prakke, *Deining in Drenthe, Historisch-Sociografische Speurtocht door de 'Olde Landschap'*. Een studie in Acculturatie. Assen, 1951.

Onder de beoefenaren van de jongste loot der historische wetenschap, de sociale geschiedenis, heerst geen overeenstemming omtrent de afbakening van het terrein dat zij speciaal het hunne achten. Is het geschiedenis van „de gewone man”, is het politieke geschiedenis met aandacht voor de sociale elementen, of is het de historie van de groepen, die de samenleving vormen? Of ook — een in ons land vrij gangbare mening — is het de geschiedenis van de „onderliggende” groepen, en dan wel speciaal van de arbeidersklasse en haar „beweging”?

Deze theoretische vraag dringt zich op bij het lezen van het hier besproken boek, dat in onze ogen een specimen van modern sociaal-historisch onderzoek is. Het heeft iets van al de bovengenoemde elementen in zich, nog het minst echter het politieke en nog het meest dat der „onderliggenden”. Aan de hand van sociologische begrippen als Malinowski's Culture Change heeft de schrijver in jarenlange arbeid zijn historisch materiaal (brochures, kranten, almanakken, gesprekken) geordend tot een helder beeld.

Uitgangspunt bij deze studie was de crisis die Drenthe in de jaren tachtig der vorige eeuw teisterde, en die tot relletjes en stakingen leidde. Deze „deining” heeft zich voortgezet tot in het „agrarisch extremisme”, dat Braat en N.S.B. kansen bood voor hun politiek. Zij is echter méér dan een verschijnsel inhaerent aan economische crises, zij komt voort uit de structurele veranderingen in de Drentse samenleving, die, tot het eind der achttiende eeuw een „gesloten” en evenwichtige agrarische eenheid, in de negentiende Hollandse cultuurinvloeden te verduren kreeg. De vervening, de groei van de koopliedenstand en de invloed van de pers zijn merktekens van een „acculturatie”-proces waarbij oud op nieuw stuit. Nieuwste ontwikkelingen openen uitzicht op een harmonischer tijd dan die der vorige anderhalf honderd jaren.

Juichen wij van uit het standpunt der sociale geschiedenis de verschijning van dit ook voor het socialisme in zijn groei en in zijn ontwikkelingsmogelijkheden zo belangwekkende boek toe, wij doen dat te meer omdat in deze studie gebroken is met de stijfheid in taal en beeld, die al te veel modern werk pleegt te ontsieren. Overdaad, alleen, kan ook schaden!

Fr. de J. Edz.

Heroriëntering van het socialisme

In het Februari-nummer van dit blad heeft Banning, de geestelijke situatie van het socialisme besprekend, een samenvatting gegeven van de politieke en maatschappelijke ontwikkeling die tot een nieuwe oriëntering van het socialisme dwingt. In het onderstaande wil ik een poging doen om dit onderzoek zo mogelijk verder te voeren door een nadere beschouwing van enkele ontwikkelingen, die in de sociale en economische sfeer van onze maatschappij voelbaar zijn en die wellicht in de toekomst een beslissende rol gaan spelen.

Bij het onderzoek naar de situatie van het socialisme, naar de kracht en naar het falen van de socialistische beweging, staan twee vragen centraal. In de eerste plaats: beschikt het socialisme, dat uiteraard de pretentie heeft de beste oplossing te bieden voor de maatschappelijke en politieke problemen van onze tijd, inderdaad over de voor onze tijd en onze situatie meest geëigende inzichten en opvattingen? In de tweede plaats: zijn de methoden die het socialisme als beweging van aanhangers, meelopers en kiezers gebruikt om zijn idealen in werkelijkheid om te zetten, de meest doelmatige? Deze hier onderscheiden vragen lopen in de praktijk natuurlijk veelal in elkaar over, maar naarmate het meer waar is, dat het socialisme niet beschikt over het monopolie van vooruitstrevende ideeën, is het noodzakelijker om te onderscheiden tussen de politieke idee, het inzicht enerzijds, en de politieke partij, de beweging, anderzijds.

De dialectiek van de progressieve beweging.

Het onderscheid tussen de beweging en het inzicht brengt ons op het eerste punt dat met nadruk dient te worden gesteld wanneer wij ons afvragen in hoeverre „het socialisme” als beweging thans aan de eigen pretentie voldoet. Het is immers uiterst, onwaarschijnlijk dat een beweging, op jaren gekomen, zoals met het socialisme het geval is, de soepelheid zou hebben behouden om zich telkens en telkens weer in haar program en haar politiek aan te passen aan de gewijzigde maatschappelijke omstandigheden. Het beeld dat de geschiedenis vertoont is veeleer tegenovergesteld. De geschiedenis doet bevroeden dat de natuurlijke gang van een beweging is dat zij in haar opkomst een, op dat moment zeer wezenlijke, verdere ontwikkeling van de gedachten over maatschappij-inrichting vertegenwoordigt, terwijl deze gedachten naarmate zij worden gerealiseerd minder ter zake worden, dus haar geldigheid verliezen en tot een conservatief, verstarrend element worden.

Dat een dergelijke dialectiek bestaat in de vooruitgang in het algemeen, is een gedachte die door verscheidene historici is geformuleerd. Dat de beweging voor

---

De reeks beschouwingen over de situatie van het socialisme wordt in dit nummer voortgezet met bijdragen over de sociale en de internationale perspectieven van het socialisme.

vrijheid, gelijkheid en broederschap uitliep op een Napoleon, dat de strijd voor de vrijmaking van de arbeiders en boeren in Rusland uitmondde in de Stalinistische uitbuiting van arbeiders en boeren, is een proces dat genoegzaam bekend is. Ons interesseert in dit verband echter meer het verloop van de beweging, die in een bepaalde periode vorm geeft aan een vooruitstrevende gedachte. Dan blijkt zich in het verleden telkens een vergelijkbare dialectiek te hebben ontwikkeld. Het vervaan het liberalisme op het Europese continent vormt er de meest sprekende illustratie van. De ontwikkeling van de A.R.-partij ten onzent, begonnen als „Partij der kleine luyden” tot solide bondgenoot van de beschermers van de rechten der bezittenden is in dit opzicht niet minder betekenisvol.

Zoekt men naar elementen ter verklaring van een dergelijke ontwikkelingsgang dan meen ik, dat men op een drietal factoren zal moeten letten.

In de eerste plaats staat aan het begin van elke beweging steeds het leiderschap van een enkele overheersende figuur of van een kleine groep bezielden. Hun activiteit duurt bijna zonder uitzondering een leven lang. Slechts weinig politieke leiders hebben de grootheid om hun beweging zo sterk te maken dat zij zelf overbodig worden en tijdig een nieuwe generatie de kans krijgt. De ervaring wijst dan ook uit, dat nergens de oprichtersbewijzen meer agio doen dan in de politiek. Gegeven het veelvuldig, langdurig gecontinueerde leiderschap, treedt bijna steeds de figuur op dat de leiders de idealen van hun jeugd verabsoluteren. De maatschappij verandert echter en wat gister vooruitstrevend was, betekent vandaag verstarring en morgen reactie. De mening dat vele politici in hun jeugd het hart en bij het grijzen der haren het hoofd laten spreken en zo van vooruitstrevendheid naar conservatief evolueren, berust op gezichtsbedrog. Aan gezindheid schort het de grijsheid niet, maar de gezindheid pleegt zich te richten op wat enkele decennia terug vooruitstrevend was.

In de tweede plaats gaat elke organisatie en elke beweging, geïnspireerd op een idee, een eigen leven leiden dat dikwijls veel taaier en weerbarstiger is dan de idee zelf. De begrippen, de leuzen, de symbolen en alles wat er aan mythische trekken in elke beweging schuilt, evolueren bijzonder moeilijk mee met veranderde omstandigheden. Wel is waar slagen wij er dikwijls in om bijv. begrippen als kapitalisme, imperialisme, klassestrijd, als een nog niet uitgevonden elastiek rekbaar te maken, maar daarmee zijn wij nog niet van de verwarrende en verstenende werking van dergelijke begrippen bevrijd. Dat dit eigen leven van een beweging, geïnspireerd op de centrale idee van een voorbij tijdperk, de slagvaardigheid en juiste instelling van de beweging in het heden bemoeilijkt, behoeft geen betoog.

In de derde plaats, en dit hangt nauw samen met wat hier gezegd werd over leiderschap en de eigenwettelijkheid van een beweging, zal elke beweging die iets bereikt heeft, geneigd zijn meer aandacht te besteden aan de verdediging van het bereikte dan aan het winnen van nieuwe mogelijkheden. Voor het socialisme spreekt hier natuurlijk het duidelijkst het voorbeeld van het levenspeil en de bestaanszekerheid van de arbeiders tegenover bijv. de mogelijkheden van internationale integratie. Het fanatisme waarmee de A.R.-partij tracht om de bijzondere school opnieuw als een overheersend verschilpunt in de politieke strijd te werpen, dient men in hetzelfde licht te bezien.

Beschouwt men nu de situatie van het socialisme aan de hand van de geschetste tendenz tot verstarring, waaraan een zo gerenommeerde beweging als de socialistische wel onvermijdelijk onderhevig moet zijn, dan moet tegelijk worden opgemerkt dat de positie van de Partij van de Arbeid binnen het geheel van het socialisme uitzonderlijk is. De Partij van de Arbeid immers is een nieuwe partij, juist opgericht om het gesignaleerde verkalkingsproces te doorbreken, een partij die, bewust aanknopen bij het wezenlijke in de socialistische traditie, toch haar uitgangspunt enkele, resp. ettelijke graden anders legt dan het gros van de socialistische partijen. De doorbraak was niet alleen zelf vrucht van nieuw denken, maar ze heeft ook nieuw denken mogelijk gemaakt. Met name een rapport als „De Weg naar Vrijheid” met zijn nadruk op gedecentraliseerde machtsuitoefening, zijn pleidooi voor vrije ontplooiing en zijn aandacht voor de cultuur is alleen denkbaar in een partij die bewust volkspartij wil zijn en elk gesloten maatschappijbeeld principieel verwerpt. Dat aan een dergelijke uitzonderlijke positie temidden van het internationale socialisme ook schaduwzijden verbonden zijn, is duidelijk. Uitzondering betekent altijd tegelijk een stuk isolement.

Intussen is internationaal gezien het socialisme sterk in beweging.¹⁾ Juist de discussie over de herbewapening, de samenwerking met andere partijen in de afweer tegen de bolsjewistische dreiging en de confrontatie met vooruitstrevende ideeën en practijken van het „kapitalistische” Amerika dwingt de socialistische partijen tot een nieuwe oriëntering met betrekking tot haar uitgangspunt. Dat daaruit tegenstelling (Engeland) en splitsingen (Italië, Japan enz.) voortvloeien kan men in de huidige situatie slechts beschouwen als het noodzakelijke doorbreken van de zweer, zonder welke geen zuivering en genezing mogelijk is.

De groei van het communisme na de tweede wereldoorlog bood, hoe tragisch dit verschijnsel menselijk en politiek is, het socialisme de mogelijkheid tot een nieuw positie kiezen en daarmee tot innerlijke vernieuwing. Het communisme, als dialectische omslag van het socialisme, bevrijdt de socialistische beweging van een historisch gezien vrijwel onafwendbaar fatum, nl. de verstening in het dogmatisme.

Maatschappij-analyse en maatschappijvisie.

Behoeven de voorwaarden tot adequate inzichten in een zoveeljarige beweging als de socialistische, met name in ons land, dus niet als ongunstig te worden beschouwd, het staat buiten twijfel dat de dogmatiserende en verstarrende tendenzen die we opsomden, socialisten bij voortduur verplichten tot toetsing van eigen inzichten en programs aan de sociale werkelijkheid. De eerste vraag, die dan dient te worden gesteld, luidt: heeft het socialisme een eigen visie op de maatschappelijke ontwikkeling? Men ontmoet nogal eens de stelling, dat de kracht van het socialisme in het verleden vooral school in de doeltreffendheid van zijn maatschappij-analyse. „Wie geeft ons het Kommunistisch Manifest voor deze tijd” hoor ik wel eens vragen. Schiet het hedendaagse socialisme hier inderdaad tekort?

¹⁾ Vergelijking van periodieken als „Socialist Commentary”, „La Revue Socialiste”, „Die Zukunft” en „S. en D.”, leert, evenals de nieuwe beginselverklaring van de Internationale, dat het denken in de verschillende socialistische partijen groter overeenkomst vertoont dan de politieke practijk.

Zonder iets af te doen aan de genialiteit van Marx' ontleding van de maatschappelijke krachten, die tientallen jaren lang een superieur werktuig is geweest in de emancipatiestrijd van de arbeidersbeweging, meen ik toch dat men hier wel moet onderscheiden. Er was bij Marx en bij de oudere socialisten maatschappij-analyse en een stuk maatschappij-beschouwing, maar geen maatschappij-visie. Geen maatschappijbeeld voor de toekomst, ten minste niet voor zover dat uit zou dienen te gaan boven „grond- en productiemiddelen aan de gemeenschap”. De plaats van de maatschappij-visie werd ingenomen door het geloof in de komst van „het socialisme”. Het was dit gesecculariseerde geloof, dat een uiterst belangrijk element vertegenwoordigde in de socialistische strijd en dat thans verdwenen is. Verdwenen met de deterministische achtergrond van het negentiende eeuwse denken. Vervangen door het scepticisme, dat alle geestelijke bewegingen in onze tijd doortrekt. Ik ga op de aspecten van de geestelijke situatie niet verder in, constateer alleen dat men bij het vragen naar een socialistisch maatschappijbeeld niet de voorstelling mag wekken, of het hierbij gaat om iets dat verloren is geraakt. Daarmee is intussen niet ontkend dat de vraag naar een concretisering van het socialistische maatschappijbeeld bestaansrecht heeft. In hoeverre „De Weg naar Vrijheid” een antwoord geeft op deze vraag mogen anderen beoordelen. Wel maak ik uit de opmerking van Schermerhorn op het Plancongres, die vroeg naar een artistiek verantwoorde uitbeelding van de gedachten uit het nieuwe Plan op, dat we hiermee op zijn best halverwege zijn.

Met de ontleding van de maatschappelijke krachten staat het anders. De kritiek op wat het socialisme aan maatschappijontleding thans te bieden heeft, richt zich vooral op twee punten: de ontleding vervaagt in het signaleren van een veelheid van krachten, die wel scherp afsteekt tegen de eenvoudige en heldere analyse van de kapitalistische maatschappij, die het vroegere socialisme hanteerde en voor zover er analyse aanwezig is bijv. van de verhouding tussen de arbeiders, oude en nieuwe middenstand en ondernemers, worden de lijnen zelden doorgetrokken naar de toekomst.

Erkend moet worden dat de maatschappij-analyses van enig portuur, die de laatste jaren op tafel zijn gelegd, het domein zijn gebleven van enkelingen en in de socialistische beweging onvoldoende hebben doorgewerkt. Ik noem in dit verband een drietal visies van ongemeen belang.

1. De heerschappij der bewindvoerders, zoals ontwikkeld door James Burnham. Zijn boek, dat reeds van 1941 dateert, heeft nog vrij sterk doorgewerkt. Bij alle gerechtvaardigde kritiek, die op het betoog van Burnham kan worden geleverd, heeft hij in elk geval de aandacht geconcentreerd op het gevaar van het ontstaan van een nieuwe kaste, die elkaar de bal toespeelt en zich in feite onttrekt aan democratische contrôle. Bij alle reserve die men ten aanzien van Burnhams stellingen en met name wat betreft zijn onderschatting van het weerstandsvermogen van de politieke democratie moet maken, is tot dusver weinig ernst betracht met het ondervangen van die levensgrote bedreiging voor de democratie die Burnham heeft gesignaleerd: de overmacht van de besturende en uitvoerende apparaten op de controlerende organen, in staat, bedrijfsleven, vrije organisaties enz. De stuntelige wijze waarop in ons

land de hervorming van de parlementaire werkwijze voortgang vindt (of liever stukt) bewijst eens te meer dat men òf het gevaar niet ziet òf de democratische intentie reeds te zeer is uitgehold. Op dit terrein, nauw samenhangend met het gehele probleem van het levend houden van de democratie van onderen-op, ligt voor het socialisme een der belangrijkste taken voor de toekomst, niet het minst in het bewust organiseren van democratische contròle en stuwning in de eigen partij.

2. De depersonalisering van de mens als gevolg van het overheersen van de techniek en het ontnemen aan de mens van elementaire levensfuncties door maatschappelijke organisaties. Ik denk hierbij aan de groep schrijvers als Huxley (*Brave new world*), Orwell (1984), Gheorgiu (*Het 25ste uur*). Deze problematiek kan, zoals bij Orwell, in directe samenhang worden gezien met de overwinning van de totalitaire staat. Ze bestaat ook daarbuiten voor zover het totalitarisme betekent dat „vrije” mensen (ook in een formele democratie) het stempel opgedrukt krijgen van een eenheidscultuur en door reclame, pers, radio en film geconfectioneerd worden tot dezelfde, mechanische, onpersoonlijke wezens, die uit angst om achteraan te komen in de race naar maatschappelijk succes, bovendien nog gedwongen worden in hetzelfde tempo te leven.

Ik ontken opnieuw niet dat ook in socialistische kring aan deze ontwikkeling aandacht is gegeven. Dat in het nieuwe Plan een zo grote plaats is ingeruimd aan cultuurvragen, waarin mede deze ontwikkeling onder ogen wordt gezien, lijkt me voorshands nog steeds het belangrijkste aspect van het Plan. Essentieel is echter dat een dergelijke ontwikkeling alleen kan worden weerstaan, indien er iets verandert in onze waarden-structuur. Daarin immers schuilt een duidelijke fout. Als illustratie volg hier een citaat uit het studentenorgaan *Politeia* (April 1950), waarin naar aanleiding van het socialistisch program voor actieve cultuurpolitiek met zijn nadruk op gelijkheid van kansen, het volgende wordt opgemerkt:

„Dit alles heeft slechts zin, indien we ook een goed gebruik van die kansen kunnen maken, dwz. in staat zijn ze als middel te gebruiken om vrije mensen te worden, om de capaciteiten die we als mens bezitten te ontwikkelen zodat onze persoonlijkheid niet meer zo verminkt is als nu, en we van het leven in onszelf en anderen kunnen houden: het doel van het socialisme is in laatste instantie de bevrijding van de mens; dus ook een maatschappij die ons de gelegenheid geeft ons zelf te zijn, een maatschappij die ons niet langer een carrière, prestige, geld enz. als de voornaamste levensdoelen voorhoudt. Vrijwel iedereen streeft immers in zijn leven die doelen na, die volgens de maatschappij primair zijn, ook al wordt daardoor het meest waardevolle in ons beknot.”

Men kan in antwoord daarop verwijzen naar onderwijsvernieuwing, verbetering van opvoeding en opvoeders, om daarmee dan tegelijk de grens te naderen van wat mogelijk is binnen het kader van socialistische politiek. Voor mij vormen de paragrafen over pers en radio in het nieuwe Plan de minst bevredigende, niet om wat er wel maar om wat er niet in gezegd is. Als men aan de andere kant de mogelijkheid van een eigen socialistische cultuurpolitiek, in die zin dat zij een eigen rangorde van waarden hanteert, in twijfel trekt of afwijst²⁾, dan rest hier slechts de

²⁾ Zo dr J. G. Bomhoff in „Tijd en Taak” 26 April 1952.

conclusie dat, althans in ons land, een van de belangrijkste taken op maatschappelijk-vormend gebied buiten het kader van het socialisme zal moeten worden verricht.

3. De versnelde technische vooruitgang die de arbeid in landbouw en industrie binnen afzienbare tijd tot een minimum van enkele uren zal reduceren en door de overmaat van vrije tijd enerzijds, de aflopende vraag naar ongeschoolde arbeid anderzijds, een geheel nieuw maatschappijtype tot stand brengen. Ik denk hierbij in de eerste plaats aan de Franse hoogleraar en hoofdamtenaar Jean Fourastié die in zijn beide boeken „La Civilisation de 1960” en „Le grand espoir du XXe siècle” deze ontwikkeling op fascinerende wijze heeft gesuggereerd.³⁾ In ons land heeft F. L. Polak in zijn „De wentelgang der wetenschap en de maatschappij van morgen” een, wat de revolutionaire ontwikkeling van de techniek betreft verwante, maar in tegenstelling tot Fourastié, pessimistische visie op deze problematiek bijgedragen. Fourastié die wel sterk eenzijdig en schematisch redeneert, maar geen fantast is, voorziet een nieuw beschavingstijdperk waarin nog slechts 20% van de bevolking zal werken in industrie en landbouw en de rest werk zal moeten vinden in de sfeer van de maatschappelijke diensten in de ruime zin van het woord. Hij steunt zijn betoog vooral op een analyse van de technische ontwikkeling in de Verenigde Staten, waar inderdaad allerlei verschijnselen waarneembaar zijn op het gebied van de vervanging van menselijke arbeid door mechanische hulpmiddelen, die ook de sceptici op dit gebied tot nadenken moeten stemmen.

Het merkwaardige feit ligt er dat het socialisme, gedurende lange tijd achterdochtig ten opzichte van de machine, thans en met name daar waar het zelf heeft moeten regeren, heeft leren denken in termen van productiviteit, door deze ontwikkeling weer gedwongen zou worden zijn achterdocht tegen de machine in te schakelen. Voor een socioloog die denkt in termen van voorsprong en achterstand om van te watertanden! Zonder in dit bestek op het vraagstuk van coördinatie en beheersing van de technische ontwikkeling dieper in te gaan, kan de voorlopige conclusie zijn dat hier een terra incognita ligt, waarvan dringend vereist is dat het in kaart wordt gebracht. Opdat we niet overrompeld worden, wanneer het te laat is. Voor zover technische hulp door Amerika aan de rest van de wereld wordt verleend, is reeds een bescheiden begin gemaakt met het coördineren van de toepassing van technische vindingen. In beginsel moet het mogelijk zijn deze coördinatie op oneindig ruimer schaal toe te passen, waarbij de vraag van de beheersing vanzelf aan de orde komt.

Het einde van het causaal monisme.

Zijn er dus een aantal maatschappij-analyses waar het socialisme ernst mee moet maken — „het Kommunistisch Manifest voor deze tijd” is een utopie in de slechte zin van het woord. Waarom dit zo is, verdient iets nader te worden aangeduid omdat veel van het bestaande onbehagen terug te voeren is op onvrede over het ontbreken van een klare, simpele maatschappij-analyse, die duidelijk laat zien wat we van de toekomst te verwachten hebben.

Een dergelijke analyse is door verandering in de maatschappij zelf onmogelijk

---

³⁾ Een uiteenzetting van en critiek op de denkbeelden van Fourastié heeft prof. dr F. L. Polak geleverd in „De Economist” van Febr. 1951.

geworden. In de eerste plaats is de onderlinge afhankelijkheid van de verschillende, in de maatschappij werkende krachten enorm toegenomen als gevolg van de verdrichting van het maatschappelijke weefsel. De basisverschijnselen van de maatschappelijke ontwikkeling van de laatste eeuw: de ontwikkeling van de techniek, de groei van de bevolking en de verhoging van de welvaart, hebben geleid tot een veelheid van technische, economische en sociale apparaten, waardoor als het ware aan de maatschappij een nieuwe dimensie is toegevoegd. De onderlinge betrekkingen tussen de maatschappelijke instituten en krachten zijn verveelvoudigd. Dit betekent dat het aantal onbekenden in de redenering over de verdere maatschappelijke ontwikkeling eveneens is verveelvoudigd.

In de tweede plaats heeft de toeneming van de leiding, die aan de maatschappelijke ontwikkeling wordt gegeven aan de ene kant weliswaar de speelruimte voor de maatschappelijke krachten beperkt, aan de andere kant heeft dit een arbitrair, onvoorspelbaar element aan de ontwikkeling toegevoegd. Of een socialistische ordening van de maatschappij in de komende periode reële kansen krijgt, is veel minder afhankelijk van het uitbreken van een crisis in de Amerikaanse economie, dan van de reactie van de Amerikaanse regering hierop en die is nog in hoge mate onvoorspelbaar. Dit voorbeeld is met talloze uit te breiden. Beslissend is dat de maatschappij-ontwikkeling vooralsnog niet gaat in de richting van grotere, maar van geringere voorspelbaarheid. Dit betekent dat het onheilspellende besef „in de mist te zitten en niet weten waar te belanden”, een besef dat wellicht meer dan iets anders in de jaren na de oorlog neerdrukkend heeft gewerkt, voorlopig niet kan worden weggenomen.

De conclusie hieruit kan geen andere zijn dan een beklemtoning van de urgentie van het ontwikkelen van nieuwe methoden van voorlichting, van het verschaffen van inzicht in samenhangen en grenzen. Uiteraard is hier nog iets meer mee gemeoid: een levensopvatting en -houding, die bereidheid vertoont tot ingespannen arbeid en persoonlijke inzet zonder dat men weet of gelooft dat aan het eind van de weg de erepoorten staan opgericht. In dit verband lijken me de opmerkingen die Ter Braak in 1939 heeft gemaakt (in „De Nieuwe Elite” in antwoord op een concrete vraag van H. Marsman naar zijn maatschappijbeeld) over maatschappelijke activiteit van de geseclariseerden die ook niet in een heilstaat geloven, nog altijd van fundamenteel belang.

Achterstand in maatschappijbeschouwing.

Naast de op de toekomst gerichte maatschappijvisie en de maatschappij-analyse als werktuig is de principiële benaderingswijze van het wezen der maatschappij en de afbakening van de functies van maatschappelijke instellingen van groot belang voor de kracht en slagvaardigheid van het socialisme. In een theologenland, waar „het beginsel” nog altijd geldt als een noodzakelijke legitimatie voor de geestelijke notabelen, telt dit des te meer. In een periode, waarin het socialisme wordt achtervolgd met de beschuldiging van staats-socialisme en de eerbied van socialistische politiek voor het organisch-maatschappelijke in twijfel wordt getrokken, is het gewenst dat het socialisme zich rekenschap geeft van zijn inzichten omtrent het wezen van staat en maatschappij.

Hoewel de houding die de P.v.d.A. heeft aangenomen, waar deze vragen in de politieke realiteit van de afgelopen jaren aan de orde kwamen, vrij trefzeker is geweest, kan niet worden ontkend dat de keuze van geval tot geval meer op grond van *common sense* dan op grond van principiële overwegingen werd bepaald. Nu hoeft men zich voor gezond verstand nooit te schamen en zeker niet waar het geldt de afbakening van taak en bevoegdheden van overheid en particulier initiatief, van hogere en lagere organen. De vraag dient echter gesteld of de gevolgde methode op den duur toereikend is. Het is niet toevallig dat de critiek op het nieuwe Plan van K.V.P.-zijde zich vooral heeft toegespitst op het veelvuldig hantieren van de doelmatigheidsnorm en het ontbreken van uitvoerige overwegingen omtrent wezen en taak van individu en gemeenschap. Het socialisme bedreigt inderdaad het gevaar dat het afglijdt tot een utiliteitsleer met een platte opportuniteitspolitiek als consequentie.

Men behoeft nog niet de noodklok te luiden om niettemin van oordeel te zijn dat de gedachte van de functionele decentralisatie, zoals die in de vroegere S.D.A.P. is ontwikkeld, in de P.v.d.A. opnieuw op de helling dient te worden gezet. Daarbij zouden dan in het bijzonder de werkgemeenschappen een bijdrage hebben te leveren. Het gaat om een principiële fundering van taak en grenzen van overheid, staat en maatschappij, die politiek bruikbaar is. Het behoeft geenszins te betekenen dat er iets uit de bus komt dat specifiek socialistisch kan heten. Prof. Veraart maakte hierover onlangs een opmerking n.a.v. „de Weg naar Vrijheid”, welke op z'n minst te denken geeft. „Fris is het uitzicht en het perspectief, dat ik echter geenszins bereid ben zo maar een „socialistisch” perspectief te gaan noemen. Waarom niet met ten minste even veel reden „solidaristisch” perspectief, waardoor andere brede groepen van onze (Nederlandse) samenleving evenzeer als die van de Partij van de Arbeid — en met name de katholieke — worden ingeschakeld?”⁴⁾

Men ontmoet nogal eens de opvatting, dat alle aandacht, besteed aan de sociaal-wijsgerige en rechtsfilosofische aspecten van de politieke problematiek verspilde energie is. Men kan hiervoor zelfs aanknopen bij een uitspraak als die van de A.R. prof. Zijlstra, die over de soevereiniteit in eigen kring sprak als over één der „empty boxes” in onze politiek.⁵⁾ Maar om aan te tonen dat de dozen van het solidarisme en de wetsidee alleen met professorale lucht zijn gevuld, zal men de filosoferende niet-socialist op eigen terrein moeten bestrijden.

Het ziet er in veel opzichten naar uit dat naarmate het herstel van de oorlogsschade vordert, de rechtse stromingen in de politieke partijen de overhand krijgen en voor de kortzichtigen de ruimte voor onvruchtbare haarkloverijen terugkeert, het politieke tournooiveld weer meer zal worden verlegd van de praktische problemen naar de zgn. beginselen. Dat geldt in ons land voor de prot.-chr. partijen, dat geldt in Europa voor de katholieke politieke partijen die op voorheen ongekende wijze zijn georganiseerd en geactiveerd, het geldt internationaal voor het neo-libe-

---

⁴⁾ Katholiek Cultureel Tijdschrift, Jrg. V, nr. 8.

⁵⁾ In de Werkgever, Mei 1951 „Het is sinds lang mijn mening, dat de gangbare opvattingen over de 'soevereiniteit in eigen kring' van de 'Maatschappij' t.o. de 'Staat' één van de 'empty boxes' uit de politieke strijd is, die in aanmerking komt voor verwijdering uit het politieke arsenaal”.

ralisme dat steeds duidelijker als een eigen internationale groepering gaat optreden. Het socialisme behoeft op dit punt dringend aanvulling van het arsenaal.

Knelpunten van de sociaal-economische ontwikkeling.

Na de vrij uitvoerige bespreking van de globale aspecten van de maatschappij-ontwikkeling volstaan we met in het kort aan te geven op welke punten na hetgeen in „De Weg naar Vrijheid” over de maatschappelijke orde is opgemerkt, het denken verder moet worden gevoerd, of de problemen opnieuw moeten worden gesteld.

1. Het socialisme heeft in de meeste landen bereidheid getoond tot een concentratie van zijn krachten op het vergroten van de welvaart. De verdelingsproblemen worden in toenemende mate als secundair gezien. Niettemin vindt het socialisme in de meeste landen een meerderheid tegenover zich, die zich hardnekkig verzet tegen planmatige leiding van de productie en tegen vergroting van de gemeenschapsinvloed in het bedrijfsleven. Het succes van het *free enterprise* in de Verenigde Staten speelt daarbij een grote rol in de geest van de massa. Het is duidelijk dat bij een verdergaande ontmoeting en doordringing van de economische systemen van de verschillende landen met elkaar, die zowel met als zonder Europese integratie, onvermijdelijk zal plaats vinden, de strijd om het systeem van welvaartsbevordering en werkgelegenheidspolitiek zal toenemen. Men bedenke dat zolang het socialisme in Engeland in de regering is uitgeschakeld het socialisme in Europa als regeringsmacht betrekkelijk weinig te betekenen heeft. Meer dan 40% van de socialistische kiezers in Europa woont in Engeland. Het is dus duidelijk dat de strijd om het stelsel van welvaartsbevordering uiteindelijk op internationaal plan zal worden beslist. Door de deskundigenconferenties van de Comisco, thans Internationale, is voor het voeren van deze strijd reeds belangrijk voorbereidend werk verricht. Dit werk zal echter sterk geïntensiveerd moeten worden. Daarbij zal het socialisme zich nadrukkelijk bezig hebben te houden met vergelijking en synthese van Amerikaanse sociaal-kapitalistische opvattingen en Westeuropese socialistische concepties.

2. De prioriteit van de vraagstukken van internationale economische ordening mag de aandacht niet afleiden van verdergaande maatschappelijke hervorming binnen nationale grenzen. Het Europese integratie-streven is ongetwijfeld ook gestimuleerd en gesteund door belangengroepen, die werken uit de overtuiging, dat zij binnen de Europese ruimte meer kansen tot voortzetting van het oude spel zullen krijgen, dan binnen nationale grenzen. Dit discrediteert niet het Europese eenheidsstreven, wel het voorbarige en schadelijke fatalisme waarmee sommigen het streven naar een rechtvaardige maatschappelijke orde binnen nationale grenzen voor nutteloos verslijten. Het socialisme zal zich in de komende periode duidelijk moeten gaan uitspreken waar de keuze ligt bij een botsing tussen de belangen van de sociaal zwakke groepen en de voordelen van een vergroting van de markt en samenvoeging van economische eenheden.

3. In „De Weg naar Vrijheid” vindt men tot op zekere hoogte een waardering

van de socialisatie boven ordening, waarbij de nadruk wordt gelegd op vernieuwing van de beheersvorm van de gesocialiseerde bedrijven. Dit beginsel van osmose tussen staat en maatschappij, tussen particulier en gemeenschapsbedrijf, is een uiterst vruchtbaar beginsel met het oog op een maatschappelijke orde waarin de tegenstelling tussen particuliere sector en overheidssector, die thans nog wordt gevoeld en gevoed, zal hebben plaats gemaakt voor een vanzelfsprekend naast elkaar bestaan. In dit verband dient de betekenis te worden onderstreept van de nieuwe visie op het concurrentie-begrip. Is in de economische literatuur thans de gedachte doorgedrongen dat zelfs in een volledig gesocialiseerde economie de concurrentie een belangrijke rol kan vervullen — het socialisme zal zich nog nader vertrouwd moeten maken met de gedachte dat de wedijver in het economische leven evenzeer een nuttige functie heeft te vervullen als de gedifferentieerde beloning en dat dit de gedachte van de dienende taakuitoefening niet uitsluit maar logisch aanvult.

4. Ten aanzien van de vraagstukken die samenhangen met de plaats van de mens in het maatschappelijk productieproces, de rechtsordering van de arbeid, de rechtvaardige beloning en de arbeidsvreugde vragen we hier slechts aandacht voor de noodzaak van ernstige studie van de mogelijkheid tot vereenvoudiging van de maatschappelijke structuur. „Simplification of industry” is een der leuzen geworden in het streven naar het opvoeren der arbeidsproductiviteit. Dat „simplification of society” een belangrijke bijdrage zou kunnen leveren tot vergroting van de menselijke productiviteit in de ruime zin en tot het menselijke geluk in het algemeen heeft nog nauwelijks aandacht gekregen. In „De Weg naar Vrijheid” is aan dit thema een betekenisvol paragraafje gewijd (pag. 25) waar het betreft de beperking van de inkomensoverdrachten. De gedachte verdient echter op elk gebied van maatschappelijke activiteit te worden onderzocht. Vereenvoudiging van de maatschappelijke structuur, unificatie van de maatschappelijke voorzieningen, stroomlijnen van de sociale instellingen, zij vormen de voorwaarden voor het scheppen van doorzicht in de maatschappelijke doolhof waarin de burger thans mistroostig rondwaalt. De ironie wil dat juist degenen die beweren bezorgd te zijn voor de menselijke persoonlijkheid, het zelfdoen en de zelfbepaling, door hardnekkig verzet tegen vereenvoudiging en unificatie de mens elk doorzicht ontnemen en de doolhof nog onontwarbaarder maken (uitvoeringsorganen sociale verzekering, belastingen, ziekenfondsen, onderwijs enz.)

Het socialisme zal zich hebben bezig te houden met de vraag hoe het maatschappelijke proces kan worden vereenvoudigd en doorzichtig gemaakt terwille van de mens. Een veeleisende taak want het domme potlood kan hierbij geen dienst doen.

Elk van deze punten dient nader uitgewerkt te worden. Beslissend is echter het besef, dat in onze situatie geen enkele partij of beweging een monopolie van juiste inzichten bezit. Het socialisme heeft evenwel onverminderd de mogelijkheid door een critische instelling tegenover de eigen traditie, door aanvulling van het geestelijk arsenaal, door soepelheid in de vormgeving van zijn politieke streven een sociale kracht te vormen en leiding te geven aan noodzakelijke vernieuwing.

INTERNATIONAAL SOCIALISME

REMMINGEN EN MOGELIJKHEDEN

De wereld staat bepaald niet stil. In acht jaar tijds hebben de politieke constellaties elkaar telkens afgewisseld: de geallieerden tegen de as Duitsland-Japan; de Europese groep als derde macht tussen Rusland en Amerika; de Atlantische Gemeenschap tegen het totalitarisme. De vroegere vormen hebben echter steeds een rest achtergelaten: af en toe (neo-nazi's; defensie-integratie) is Duitsland nog de ex-veroordeelde, die geen recidivist mag worden; af en toe wordt een distantiëring tegen Amerikaans drijven in China of elders weer actueel. Maar het laatste beeld overheerst wel sterk: de Atlantische Gemeenschap, zoals zij is geproclameerd in de verklaring van Washington van 14 September 1951. Zij zou bestaan uit twee partners: een Amerikaanse associatie en een Europese associatie; deze laatste zou ook weer uit twee delen bestaan: Engeland (en misschien de Scandinavische landen) enerzijds, en „de Continentale Gemeenschap” anderzijds.

Deze eerste conceptie in de geschiedenis der mensheid van een structuur voor de halve aarde is niet zonder grootsheid. Het is duidelijk, dat zij grote moeilijkheden oplevert. Wat is de plaats van de Commonwealth? Hoe moet het met de speciale banden van enige continentale landen met Engeland? Hoe moet de Europese associatie Engeland-Continent worden gedacht, nu het duidelijk is, dat zij (in tegenstelling tot de Continentale Gemeenschap) geen federale trekken zal vertonen?

Men doet verkeerd, deze problemen als vormen-geknutsel te zien. De oplossing van de zaak-Tunis, de positie van Engeland in Gibraltar, Malta en het Suezkanaal, de verhouding tot Egypte, de al of niet neutralisering van Duitsland, de vervanging van een Rijn-verdediging door een Elbe-lijn, de toekomst van de O.E.E.S. en de Raad van Europa, hangt er van af. Op dit „institutionele” terrein spelen de belangrijkste politieke gebeurtenissen van onze tijd zich af. De nieuwste stunt van de Britse buitenlandse politiek, het White Paper van Eden, is niet anders dan een bijgewerkt concretiseringsvoorstel voor de Brits-continentale associatie; het voorstel ondersteunt, en steunt op de politiek van Lissabon en van de Europese Defensie-Gemeenschap. Institutioneel succes, hier, betekent de verkiezing van Eisenhower in Amerika; een fiasco is een succes voor de isolementspolitiek van Taft en de koude-oorlogsstrategie van Stalin.

Natuurlijk kunnen de lijnen anders worden getrokken, de accenten verlegd (meer nadruk op het Atlantische; of juist diepere bezinning op het federalisme van

een Klein Europa); niemand zal ontkennen, dat met het bovenstaande de politieke wereldkaart van voorjaar 1952 wel geschetst is.

Met die kaart zullen we dus moeten gaan werken. Voor ons, socialisten, is zij nog een blinde kaart. Wij zullen moeten aanduiden, waar wij willen wezen. Als dat netjes en organisatorisch gebeurde, zou dat moeten geschieden door de (heropgerichte)

Socialistische Internationale.

Deze Internationale werd ten doop gehouden op het congres van Frankfort, in Juli 1951, en haar jongste teken van leven was de conferentie van Londen van Maart 1952. Tussenin lag de conferentie van Brussel van December 1951, toen de Declaratie van Washington juist bekend werd. Zij reageerde daarop in een resolutie, niet geheel negatief, maar tamelijk stroef. De conferentie van Londen bood wel een inleiding over „Les Problèmes actuels de l'Europe”, maar in 't geheel geen resolutie. Meer kwam er uit een bijeenkomst van de Mouvement Socialiste pour les Etats Unis de l'Europe (Frankfort, Februari 1952) maar deze beweging wordt gevormd door een groep overtuigden, die *als zodanig* geen politieke verantwoordelijkheid dragen.

Laten wij er geen doekjes om winden: er is een crisis in het Europese socialisme, en die kan eerst worden overwonnen, als zij wordt onderkend. De wortels van die crisis reiken tot Transport House, de zetel van de Britse Labour Party. Haar bestaan werd het eerst geconstateerd bij de verschijning in 1950 van „het Bruinboek van Hugh Dalton”: *European Unity*, waarin zowat alles werd afgewezen op het terrein der Europese integratie, wat ooit was voorgesteld of voorgesteld zou kunnen worden.

Het sensationele ontslag van P. H. Spaak als voorzitter der Assemblée van de Raad van Europa was het gevolg van irritatie tegen de Engelse socialistten, die daar alleen maar „no” zeggen, of „I abstain”. De Scandinaviërs volgen hen op de voet. „De mogelijkheden voor een snelle groei van productie en welvaart in Europa moeten vooral op het *nationale* vlak gezocht worden”, zegt de Zweedse Socialistische Partij in een memorandum. En hier zijn wij dan bij de sleutel van het socialistische drama.

Het socialisme heeft een eeuw lang, de eeuw van Proudhon, Marx, Bakoenin, Bebel en Rosa Luxemburg, gevochten tegen de staat. Velen van ons hebben nog in hun jeugd met overtuiging gezongen: de staat verdrukt, de wet is logen — terwijl er toen al een uitgebreide en een gedetailleerde sociale wetgeving bestond. Het socialisme heeft toen langzamerhand de weg naar de staat gevonden; algemeen kiesrecht en het betrekken van socialistten in het landsbestuur waren hier wegwijzers. Dit stuk emancipatie is eerst in de kwart eeuw tussen 1920 en 1945 in alle Westerse landen voltooid.

Zo kon dan in sommige van die Westerse landen bij de socialistten het gevoel ontstaan van: *houden wat je hebt*.

De Labour Party en de S.P.D. van Schumacher geven elkaar hier niet veel toe.

Schumacher zegt de dingen in een wat bruter vorm: *de S.P.D. moet op de nog altijd lege stoel van de nationale-partij-bij-uitstek gaan zitten*. Herinnerd kan ook worden aan de verwijten, die Wilhelm Kaisen, de socialistische burgemeester van Bremen, aan de S.P.D.-politiek heeft gedaan, omdat hij daarin een noodlottig streven zag, het patriotisme voor zich te monopoliseren. De vijandigheid der S.P.D. tegenover het plan-Schuman („we zullen daar altijd met twee tegenover zeven staan”) en tegenover de Europese Verdedigingsgemeenschap („Duitsland zal er zonder de rechten en mogelijkheden van de andere landen zijn”), de uitingen tegenover de Raad van Europa („internationaal-kapitalistische samenzwering”) bevestigen deze houding geheel.

Het Labour-pamphlet van 1950 „European Unity” gaat uit van de *nationale* Britse (Labour-)politiek; samenwerking met andere volken mag dan ook niet op boven-nationale basis geschieden, maar op die van de volledige nationale souvereiniteit. Dit is dus nogal negatief. En het werd niet beter, maar erger. 5 April vond er te Londen een bijeenkomst van de Raad der Socialistische Internationale plaats; de Britten zaten er bij, en keerden zich alleen tegen deelneming aan een Europese federatie — welke niemand meer van hen vraagt. Op 7 April, twee dagen na de conferentie, verscheen er, kant en klaar, een nieuw „bruinboek”: „Problems of foreign Policy”; een nóg afwijzender geschrift dan dat van 1950, waarin bijv. met geen woord over de, ook Engeland bindende, besluiten van Lissabon en de nieuwe, meer constructieve, associatie-voorstellen van minister Eden werd gerept. En steeds wordt de slogan herhaald: *England can not commit itself*.

Het is duidelijk, dat hier van een gevaarlijke remming van het socialisme moet worden gesproken. Nationaal socialisme is geen socialisme meer. Het socialisme is, langer dan een eeuw, een *internationale* beweging, en wel op twee gronden. In de eerste plaats berust het op een maatschappelijke conceptie, en het maatschappelijke valt in geen enkel opzicht met de nationale grenzen samen. Het: „Proletariërs aller landen, verenigt U” was een volkomen natuurlijke conclusie; zij geldt nog steeds ook voor de modernste vormen van socialisme. In de tweede plaats gaat alle socialisme uit van de gelijkheid van, respect verschuldigd aan, en de gelijkberechtigtheid van iedere mens. Hiermede is onverenigbaar het verheffen van de eigen volksgenoten als bevoorrechte groep, van de eigen natie als uitverkoren volk.

Zoals er tot 1945 op nationaal gebied een bedenkelijke tegenstelling was tussen theoretische staatsverloochening en praktische staatsaanvaarding, ligt er nu een dergelijk conflict op internationaal gebied: in 1951 hebben we de Internationale plechtig heropgericht, maar wij willen op de nationale stoel bij uitstek gaan zitten en ons niet committeren, als er een stuk nationale souvereiniteit moet worden overgedragen. Geen enkele socialistische partij is hier brandschoon. Op het Plancongres zei Ruygers: „Er zijn allerlei krachten en machten, wier positie afhankelijk is van de instandhouding der gevestigde orde. Maar een socialistische houding kan dat niet zijn”. En hij besloot met de waarschuwing: „Laten wij niet de hekkensluiters zijn van een Verenigd Europa”. — Is het dan tóch waar, dat de enige geslaagde nationalisatie die van de socialistische partijen is?

Naar mijn overtuiging behoeft „onbehagen” hier *niet* het laatste woord te zijn.

Het constateren van het conflict en zijn verklaring (lang onderdrukte nationale gevoelens, die nu overgecompenseerd worden) houdt immers reeds de voorwaarde voor zijn opheffing in.

Bovendien spreekt de feitelijke ontwikkeling een steeds duidelijker taal. Er is een ontwikkelings-proces. De vooroorlogse wereld kende feitelijk maar één multilaterale binding, één gezamenlijke „pool”, waarin de staatsmacht eens, althans ten dele, zou kunnen opgaan: de Volkenbond. Deze is nu vervangen door de Verenigde Naties, waarvan wij allen de machteloosheid kennen, voor zover het werkelijke gezagsuitoefening betreft. Maar verder hebben wij de N.A.V.O., de O.E.E.S., de Raad van Europa, het Verdrag van Brussel, het plan-Schuman in wording en de Europese Defensie-gemeenschap in voorbereiding. Een uitengroeiende veelheid? Neen, niet meer. In de verklaring van Washington is het verband gelegd tussen het organisatieleven voor de gehele Atlantische Gemeenschap en dat van zijn Europese pijler, tussen de associatiepartner Engeland met Scandinavië, en de Westeuropese boven-nationale gemeenschappen (plan-Schuman en E.D.G.) Dit alles zijn niet meer de gedurfde constructies van een stel fantasten. De realisten bij uitstek, de Amerikaanse staatslieden en generaals, vinden het *niet* meedoen aan deze integratievormen volkomen . . . . irreeël.

De verklaring van Washington is mede door een Engelse minister van Buitenlandse Zaken afgelegd: de socialist Herbert Morrison. De conservatieven gingen er mee accoord. Nu heeft in de Maart-zitting van de ministers van de Raad van Europa de conservatieve opvolger van Morrison een voorstel gedaan om de coördinerende functie van deze Raad, die de landen van het plan-Schuman en de E.D.G. omvat, veel sterker te maken, en daarin Englands „associatie” met deze gemeenschappen te realiseren, en tegen dit stuk buitenlandse politiek hebben de socialisten zich niet verzet. In het Lagerhuis, wel te verstaan. Het kost hun nog wat moeite, het elders waar te maken. Wij kunnen hen daarmee helpen, door steeds weer tot uitdrukking te brengen, dat wij de Engelsen geen federatie (afstand van soevereiniteit) opdringen, zoals voor de versplinterde landen van het Continent zelf welhaast onvermijdelijk is.

Laten zij op intergouvernementele, confederale wijze medewerken aan onze supra-nationale „pools”. Maar laten zij ons ons geloof doen behouden, dat de samenwerking van confederaal en federaal, beiden *op dezelfde objecten* gericht, toch wel tot een versmelting zal kunnen leiden.

In deze richting zijn de buitenlandse vertegenwoordigers van de Partij van de Arbeid al enige jaren werkzaam. Maar zij staan niet geheel alleen. En in Straatsburg, en in de Internationale vindt onze Partij in deze vragen bijna steeds de Franse Socialistische Partij aan haar zijde, alsmede de Italiaanse Partij. Ook een gedeelte der Belgische Partij, nl. Spaak en zijn naaste geestverwanten. Hebben de Belgen extra-last met de overdracht van rechten door de nationale staat, omdat zij eerst zo laat in de historie tot nationaal bewustzijn zijn gekomen?

In Duitsland is er één officiële socialistische mening, maar er zijn meer persoonlijke meningen van socialisten, zoals o.a. op het pasgehouden congres van de Mouvement socialiste pour les Etats Unis de l'Europe bleek. In Engeland is er reeds

lang de onvermoeide voorvechter voor een federatief Europa R. W. N. Mackay, maar er is ook Woodrow Wyatt, tot voor kort Onderstaatssecretaris van Staat voor Oorlog, die op suggestieve wijze Engelslands lidmaatschap van de Europese Verdedigingsgemeenschap heeft bepleit en zijn landgenoten heeft aangespoord, de leiding te nemen bij het aaneensmeden van Europa. Zeker, hier mag de factor „tijd”, waarvan de Koningin in New York heeft gesproken, niet worden onderschat. Maar hiernaast staat, dat met een verdere politieke en militaire versterking van Europa bepaald niet kan worden gewacht.

Het zal dus een reële politiek zijn, met kracht en intensiteit de integratie voort te zetten van die landen, die de nieuwe vormen hiervoor reeds aanvaardden, en tegelijkertijd met geduld en tact te bouwen aan de associatieve betrekkingen met de landen, die voorshands geen andere wegen kunnen gaan. Is deze taak van verzoening van wegen, methoden en tempo's geen typisch socialistische taak, en ligt hier voor de P.v.d.A. niet een duidelijke mogelijkheid?

Het probleem kan ook tegen een verdere achtergrond worden gesteld. In de historie hebben steeds perioden van integratie en van desintegratie elkaar afgewisseld. Dit was bijna altijd een smartelijk proces. De integratie geschiedde meestal in totalitaire zin: de algehele liquidatie van de persoonlijkheid van landen en volken. De desintegratie daarna was dan even totaal: secessie, opstand, burgeroorlog en complete oorlog. Het is bij uitstek de taak van het socialisme, dit maatschappelijk proces meester te worden. Wij leven nú, onder de druk van oorlogsgevolgen en nieuwe bedreiging, in een periode van integratie. Het moet nu eindelijk mogelijk zijn, deze ontwikkeling in de hand te houden, zodat zij *niet* ten slotte weer in haar tegendeel omslaat. De integratie zal dit keer niet absoluut moeten zijn, maar — federalistisch; in haar zal de grote en blijvende waarde van de lagere levensgemeenschappen, ook van de natie, steeds vollediger erkenning moeten vinden. In deze beheersing ligt de sleutel van het vraagstuk van oorlog en vrede.

„Deze federale opbouw, waaraan Europa zozeer behoefte heeft, is in de P.v.d.A. verwezenlijkt, en dat is geen toeval. Wij kunnen daarom de overtuiging uitdragen, dat de P.v.d.A. een bijzondere roeping heeft bij het geven van leiding in het moeizame proces der Europese éénwording”.¹⁾

---

1) Prae-advies van schrijver voor het Congres Buitenlandse Politiek der P.v.d.A. 1950.

HET GROENE HOUT...

AMERIKA OP ZOEK NAAR EEN BUITENLANDSE POLITIEK

Enige jaren geleden, in Juli 1947, vonden de lezers van het bekende Amerikaanse tijdschrift „Foreign Affairs”, een artikel geschreven door een zekere „Mr. X.”, waarop hun bijzondere aandacht gevestigd werd door de mededeling, dat die geheimzinnige schrijver een belangrijke persoonlijkheid was uit de kring van de adviseurs van het „State Department” der Verenigde Staten. Het artikel verdiende de aandacht, want het was een korte en intelligente samenvatting van de denkbeelden die het Russische Marxisme (na door Lenin en Stalin in overeenstemming te zijn gebracht met de behoeften van een totalitaire dictatuur over een economisch, politiek en sociaal achtergebleven volk), er op na hield omtrent de wereldontwikkeling en de daaruit voortvloeiende taken en kansen van de Russische buitenlandse politiek.

De kenners van het Bolsjewisme vonden in „The Sources of Soviet Conduct”, zoals het artikel heette, natuurlijk geen enkele nieuwe kijk op het denken der Russische heersers, en ze misten vele belangrijke elementen die een totaal inzicht kunnen verschaffen in het geheel van Russische werkelijkheid, Russische geloofsdelen, en vooral dat randgebied waar zelfbedrog en bewust bedrog door elkaar lopen, dat randgebied dat juist het specifieke gebied van de Russische buitenlandse politiek is.

Maar wat in het artikel stond was in hoofdzaken juist; en die hoofdzaken waren in 1947 nog bijna onbekend aan de leiders van de Westerse politiek en aan de Westerse publieke opinie, die het bondgenootschap Stalin-Roosevelt als een aanwijzing voor de toekomst, en het bondgenootschap Stalin-Hitler als incident en manoeuvre hadden beschouwd, en nog beschouwden. In die jaren was het van grote betekenis dat althans de Amerikaanse regering een adviseur scheen te hebben die precies wist dat de Russische heersers, ook als ze spreken van een „vreedzaam samenleven” der volken en staten, niet aan de „idee van het communisme” en zelfs niet aan de Russische staat, maar heel concreet aan de club van Stalin, en aan het handjevol, door die club uitgezochte opvolgers, dat in de toekomst het alwetend en almachtig centrum van het totalitaire wereldrijk zal zijn.

Het heeft niet veel geholpen, zal men zeggen, als men bedenkt dat in 1952 nog steeds ministers en kamerleden keuvelen over „coexistence pacifique”, zodra de Russen het wenselijk vinden hun azijngezicht tot een honinggezicht te vertrekken. Maar dat is de schuld niet van Mr. X. noch van de Amerikaanse regering

die blijkbaar wel iets van haar adviseur geleerd heeft, en die hem zelfs benoemd heeft tot haar gezant in Moskou.

Reeds in 1947 was het een publiek geheim dat Mr. X. geen ander was dan George F. Kennan, leider van de belangrijke afdeling belast met het maken van plannen voor de algemene buitenlandse politiek der Ver. Staten. Het plan dat hij voor de buitenlandse politiek ten aanzien van Rusland aan zijn regering had voorgelegd, moest dus, zo mocht men aannemen, als leidende idee hebben: het in bedwang houden van iedere verdere Russische expansie. Want „containment”, rustig, flink en waakzaam zijn, was volgens Mr. X. nodig, totdat de Russische machthebbers, erkennend dat hun politiek van wereldoverheersing alleen maar op nederlagen en mislukkingen kon uitlopen, er van doordrongen waren dat ze zich moesten aanpassen aan de grotere macht van de buitenwereld. De vraag hoe die aanpassing dan moest geschieden, liet Kennan in 1947 onbeantwoord, maar zij die hem deswege van halfheid beschuldigen, hielden er geen rekening mee dat met die machtsvorming die mr X. bepleitte, toen, noch geestelijk, noch materieel, zelfs maar een begin was gemaakt. Het getuigde van werkelijkheidszin en bescheidenheid, dat mr X., oproepend tot een nieuwe politiek, niet speculeerde omtrent het binnenhalen van een oogst, terwijl de akker waarop die oogst moest rijpen nog braak lag.

Toen enige jaren later het bericht kwam dat Kennan een „studie-verlof” van een jaar had gekregen, was er hier en daar vrees dat dit betekende dat het State Department de politiek van het in bedwang houden der Russen zou willen laten varen voor de een of andere illusie-politiek van vreedzaam samenleven of van Amerikaans isolationisme, en dat men dus daarom de voorstander van waakzaamheid en machtsvorming de laan uitstuurde, ook al hadden de feiten na 1947 — van Tsjechoslowakije en Berlijn tot en met Korea — bewezen, dat wat Kennan wilde, dringend nodig was. Doch de Amerikaanse politiek, hoezeer ook doorlopend bemoeilijkt door Europese angsten en zwakheden en door de niet-Europese pauperen parasieten-staten, ging te zeer in de richting van de opvattingen door Kennan in 1947 uitgesproken, dan dat men zonder meer mocht aannemen dat dit „studie-verlof” een „diplomatieke” benaming was voor het ontslag van een verstandig medewerker.

George F. Kennan kwam dan weer in dienst terug; en in het begin van 1951 publiceerde mr X. opnieuw een artikel in „Foreign Affairs” waarin de verhouding tot Rusland iets meer werd uitgewerkt: „America and the Russian Future”. Ook dit artikel bevat weer veel verstandige inzichten, die men vooral zal weten te waarderen, als men er rekening mee houdt dat dit lectuur is, bestemd voor de Amerikanen die belangstelling hebben voor politieke problemen, en die er van overtuigd moeten worden dat een vredelievend Rusland dat bereid is met de rest van de wereld samen te werken, er altijd anders zal uitzien dan die landen waarin het „kapitalisme” geleidelijk is ontstaan en zich geleidelijk tot nieuwe vormen ontwikkelt. Ook in de toekomst, zo betoogt Kennan, zal de staatsalmacht in het economische leven, die men in Rusland „socialisme” noemt, niet plaats maken voor een klasse van zelfstandige ondernemers, doch men zal er rekening mee hebben te houden dat een staat met grotere volksinvloed en met werkelijke vak-

verenigingen, leiding blijft geven op industrieel gebied: de nationalisatie der groot-industrie is niet meer ongedaan te maken, en de Amerikanen mogen Rusland nooit eisen stellen die het instellen van een ondernemers-economie beogen. Aan de andere kant is het duidelijk dat de Russische boeren de dwang-collectivisatie van de landbouw ongedaan zullen maken, zodra ze slechts de geringste kans hiertoe krijgen.

Wij moeten dus, zo vermaant mr X. zijn Amerikaanse lezers, begrijpen dat een Rusland, dat het „ijzeren gordijn” heeft weggeschoven, dat de politionele onderdrukking van het eigen volk heeft opgeheven, dat werkelijk zelfbestuur geeft aan volken als de Oekrainers, dat de politieke zelfstandigheid der Balten erkent, ook al probeert het met die landen een economische Unie te behouden, dat de satelieten vrij laat in hun keuze, dat zo'n Rusland, met een genationaliseerde groot-industrie en met vrije boeren, als een volwaardig partner moet worden beschouwd, die zijn eigen nationale belangen met kracht zal nastreven, binnen het raam van de voor de hele wereld wereld geldende, de vrede eerbiedigende, regelingen.

Dit alles lijkt me verstandig en gematigd. Men moet niet van een toekomstig Rusland eisen dat het, na 35 of 40 jaren van tyrannie, zou voldoen aan de verlangens van Amerikaanse kampioenen der ondernemers-vrijheid, evenmin als men mag verwachten of hopen dat het zich zou inrichten naar de idealen van de democratische socialisten. Men mag slechts verlangen dat het systeem der tyrannie vernietigd wordt en dat er daardoor ruimte wordt gebaad voor een eigen vrije ontwikkeling van het Russische volk.

Voor zover mr X. dit alles betoogt, kan ik me gaarne bij hem aansluiten. Ook daar waar hij, uitsprekend dat de tegenwoordige heersers van Rusland nooit in die richting zullen gaan, de voorkeur geeft aan een langdurige behandeling van het regiem met kracht en geduld, boven een operatief ingrijpen. Het in bedwang houden van Rusland, gedurende 10, 20, 30 jaar, is te verkiezen boven een oorlog. En dat in bedwang houden zal op den duur tot stand brengen, wat Kennan met een goed gevonden woord, „erosie” van het despotisme noemt.

Het Russische despotisme kan de problemen van Rusland niet oplossen, behalve door verovering van het Westen. Als wij die verovering onmogelijk maken, dan zal het regiem aan inwendige spanningen of aan inwendige wrijvingen bezwijken. De uitweg van de oorlog moeten we de Russen versperren — door macht niet alleen, *doch door duidelijk merkbare overmacht*. Dat, en dat alleen — het is helaas nodig dit in deze tijden te zeggen — is de zin van de Westerse bewapening. En juist op dit punt vindt men bij mr X. en bij de thans in het openbaar als auteur opgetreden Kennan, onduidelijkheid, aarzelings en erger dan dat.

Men kan het nog met hem eens zijn, als hij waarschuwt voor te grote verwachtingen omtrent de uitwerking van onze propaganda. Propaganda en een aantal van de methoden, die James Burnham in zijn „The Coming Defeat of Communism” aangeeft, hebben slechts een zeer bijkomstige betekenis, al mag ook het bijkomstige niet worden verwaarloosd. De hoofdzaak is echter dat de druk op Rusland en zijn vazallen en meelopers, in de komende jaren niet mag afnemen, doch moet toenemen.

Het „in bedwang houden”, moet „belegering” worden; en naast de duidelijke uitspraak, dat er met de tegenwoordige Russische heersers geen overeenstemming mogelijk is, moet nadrukkelijk worden verkondigd wat Rusland en de staten en volken van het Russische blok zouden kunnen verkrijgen, als ze van het totalitaire regiem overgaan naar een vrijzinnig regiem. De opvattingen van mr X., dat de veranderingen in de eerste plaats door de Russen zelf moeten worden tot stand gebracht, zijn slechts juist met het voorbehoud dat niets uit Rusland zelf zal komen, als op het Russische systeem van buiten af niet de allergrootste druk wordt uitgeoefend.

Een oorlog, zegt mr X. telkens weer, zou de problemen niet kunnen oplossen. Dat is onjuist; een oorlog zou ze sneller oplossen dan „containment” of „belegering”. Maar wie zou een oorlog verkiezen, als belegering afdoende is; wie verkiest een revolutie als hervormingen mogelijk zijn, wie een opstand als men naar de stembus kan wandelen? Alleen romantische of ergere narren. Wie echter voorop stelt, zoals mr X., dat een oorlog tegen Rusland alleen maar tot betrekkelijke militaire successen kan leiden — een stelling die hij nergens uitwerkt of bewijst — slaat daarmee de bodem uit zijn hele politiek. Want dan is een Russische oorlogsdreiging in staat alle politieken van druk en belegering te verbreken. En als hij er dan nog aan toevoegt dat, voor zover het directe actie betreft, het meeste door anderen dan Amerikanen moet worden gedaan, en dat de Amerikanen in het hele proces van het „openen” van Rusland slechts een aanvullende en bijkomstige rol kunnen spelen, dan komt wel zeer sterk de vraag op, of mr X. niet over volkomen zinledige dingen spreekt.

Als er iets in de tegenwoordige wereld veranderd kan worden, dan kan dit alleen geschieden door Amerika of door Rusland. De rest heeft alleen een zeer bijkomstige betekenis, daaraan kan alle gebrul van Bevan al evenmin iets veranderen als het klagelijk geblaat van India's heilige en hongerende koeien. En als de geestelijke leider, of een van de geestelijke leiders van de politiek der Verenigde Staten, er diep van doordrongen is, dat Amerika het niet kan, dan moet men of tot de conclusie komen dat de Russische overwinning verzekerd is, of dat de heer Kennan een verkeerde kijk heeft op de hoofdzaken en de mogelijkheden van de Amerikaanse politiek.

Nu wil het geval dat Kennan in zijn studieperiode een zestal lezingen heeft gehouden over de Amerikaanse buitenlandse politiek in de periode van ongeveer 1900 tot ongeveer 1950. En die lezingen vormen deel I van een boekje getiteld „American Diplomacy 1900—1950” (Engelse editie bij Secker and Warburg, Londen, 12/6), waarvan het IIe deel gevormd wordt door de zojuist gereleveerde artikelen van mr X. uit „Foreign Affairs”.

In de 100 blz. van deel I, probeert Kennan na te gaan wat de leidende gedachten waren van de Amerikaanse staatslieden in die halve eeuw. Want, zo redeneert hij, het bepalen van die politiek is door bekwame en hoogstaande mannen geschied, en als die politiek in belangrijke opzichten verkeerd moet worden geacht, dan mankeert er iets aan ons nationaal bewustzijn op dit gebied. En hij laat hier direct op volgen de opmerking: in 1900 verkeerden wij in een toestand van vol-

komen veiligheid, geen enkel gevaar van internationale aard bedreigde ons, terwijl thans in 1950 niemand kan ontkennen dat ons nationale bestaan bedreigd is, zo ernstig dat het om ons zijn of niet-zijn gaat. Deze verslechtering van onze positie moet voor een deel een gevolg zijn van eigen fouten, en dus moeten die worden opgespoord.

Deze benadering van de kwestie heeft iets zeer sympathieks. Het komt niet vaak voor, dat de woordvoerders van een grote mogendheid, vooral als ze deel uitmaken van het regeringsapparaat — en Kennan behoort tot het apparaat van Buitenlandse Zaken en is thans gezant — de schuld voor het slechter worden van de nationale positie bij het eigen volk zoeken, inplaats van bij de slechte buitenlanders. Zeker, Taft en MacArthur c.s. zoeken het óók bij Amerikanen, doch alleen bij de Amerikanen van de „andere partij”, terwijl het Amerikaanse volk als zodanig hoog geprezen wordt, en de fouten dus liggen bij de slechte democratische leiders, en nog veel meer bij het slechte buitenland. En als men bijv. het jongste geschrift van Bevan bekijkt, dan ziet men dat volgens hem de schuld van alle narigheid, veel meer zelfs dan bij de vervloekte Tories, bij de dubbelvervloekte Amerikanen ligt.

Kennan daarentegen ziet de schuld bij democraten en republikeinen, bij een verkeerde geesteshouding van het hele Amerikaanse volk. En hij gaat na hoe in de oorlog met Spanje (1898), in de „Open Deur-politiek”, in de hele politiek ten opzichte van het Oosten, in de eerste wereldoorlog, in de tweede wereldoorlog, telkens weer een tekort aan inzicht en vooral een verkeerde geesteshouding bij de Amerikanen aanwezig is, om dan in de samenvattende slotlezing uit te spreken waar de grondfout ligt: in de moralistisch-legalistische benadering van de politieke vraagstukken, en in het streven naar totale overwinningen, volledige oplossing van vraagstukken.

Realisme, matiging, besef van de beperktheid der eigen krachten, en dus: diplomatieke behandeling van alle kwesties, dat is, zo meent hij, de juiste wijze waarop de problemen benaderd moeten worden. Ook hierin, in dit verzet tegen verabsolutering van waarden, zit iets sympathieks. En toch, toch is dit hele boekje er vrijwel in alle hoofdzaken hopeloos naast, en doet het de vraag opkomen: Als dit nu het groene hout is in de tuin der Amerikaanse buitenlandse politiek, hoe moet het dorre hout er dan uit zien, en wat is er dan van die politiek te verwachten? Of om het anders te formuleren: zou een politiek die de directieven van Kennan en zijn geestverwanten volgt, nog niet tot onbevredigender resultaten leiden dan de tot dusver gevoerde, en inderdaad in vele opzichten onbevredigende Amerikaanse politiek?

Naar het mij voorkomt is de wijze waarop Kennan het probleem stelt, reeds van den aanvang af onjuist, want onvolledig. In 1900 was de veiligheid van Amerika groter dan nu, omdat de veiligheid van de hele wereld groter was dan nu. En bovendien hing die veiligheid niet in belangrijke mate van de Amerikaanse politiek af, omdat Amerika toen nog een continent van de tweede rang was. De wereldmacht lag in Europa, en voor zover de wereld na 1900 in een gevaarlijker situatie is gekomen, ligt de schuld daarvan, voor zover die in de politieke sfeer ligt, en niet in de groei der vernietigingstechniek (en Kennan behoort tot die diplomaten

die de technische kant geheel, de economisch-sociaal kant goeddeels, verwaarlozen) bij de Europese politiek en haar enorme blunders. Zeker, naar mate we dichter bij onze tijd komen, d.w.z. vooral na 1914, wordt de verantwoordelijkheid van de Verenigde Staten voor dat blunderen steeds groter. En thans ligt de hoofdverantwoordelijkheid voor de wereldpolitiek bij Amerika. Maar op een andere wijze dan Kennan aangeeft.

Bovendien is het niet juist de dingen zo te stellen alsof alleen de *bedreiging* waaraan Amerika is blootgesteld groter is geworden. Ook de kracht van Amerika is groter geworden, relatief en absoluut groter dan de groei der gevaren. En de onderschatting van de technisch-economische en de daaruit voortvloeiende politiek-militaire kracht van Amerika, is minstens zo gevaarlijk als de bedreiging zelf, want dat voert tot de grondfout van Kennan, nl. dat de tegenstander wel in bedwang kan worden gehouden en wellicht zelfs op den duur zo kan worden afgemat dat hij de partij opgeeft, maar dat hij niet kan worden verslagen en vernietigd, als de omstandigheden geen andere oplossing dan deze mogelijk zouden maken. En deze totale afzwering van de mogelijkheid ener totale overwinning (even verkeerd als het alles zetten op de kaart der totale overwinning verkeerd is) verlamt het initiatief en voert tot een passieve politiek. Voorzichtigheid is een belangrijk element van iedere verstandige politiek, maar geen verstandige politiek is mogelijk als men alleen maar voorzichtigheid meebrengt, of als de voorzichtigheid al het andere overheerst.

Het ligt niet in mijn bedoeling de zes lezingen die Kennan voor de Universiteit van Chicago heeft gehouden, stuk voor stuk na te gaan en aan te tonen waar hij als historieschrijver te kort schiet. Diplomatieke geschiedenis kan alleen goed geschreven worden als men nooit uit het oog verliest dat ze slechts een bijkomstig onderdeel is van de grote geschiedenis, zodat de overheersende krachten in de grote geschiedenis, de mogelijkheden en grenzen van het diplomatieke werken bepalen. Verwaarloost men dit, dan krijgt men een verhaal dat vreemd is aan de werkelijkheid; en dat is het geval met de verhalen die Kennan vertelt.

Hij toont aan dat de Spaans-Amerikaanse oorlog van Amerikaanse kant noch voorbereid noch overdacht, noch in zijn consequenties doordacht was. Maar welke politiek in de periode van 1900 was dat wel? Wat heeft het voor zin de Amerikaanse staatslieden omstreeks 1900 te verwijten dat ze niet precies wisten wat ze deden en zich lieten beïnvloeden door allerlei factoren van binnenlandse partij-politiek, door kranten-rumoer, populariteitsjacht en vooral door de apparaten van de departementen die met de buitenlandse politiek en de oorlog het meest te maken hebben, d.w.z. door een aantal deskundigen of veronderstelde deskundigen, die op dat moment aan Buitenlandse Zaken, Oorlog en Marine, zaten. Dat is waarachtig geen nieuwe ontdekking, hoe triest dit alles ook was, en — laten we ons niets wijs maken — nog altijd is.

Nieuw is alleen, dat Kennan schijnt te menen dat het omstreeks 1900 bij de Engelsen, de Fransen, etc. anders was. De eerbied voor de bekwaamheid van de Europese politiek behoort tot de legenden die de Europeanen thans aan Amerika willen oppraten. Ach, geef die Europeanen eens ongelijk dat ze op deze wijze

hun invloed willen vergroten. Maar die verhalen, of ze nu verteld worden door de oude heer Welter of door de jonge heer Bevan, zijn klinklare nonsens. En wat Engeland betreft, dat dan voor het toppunt van bekwame buitenlandse politiek moet doorgaan, wist omstreeks 1900 Seeley reeds dat er geen sprake was geweest van inzicht en plan, doch dat men al blunderend een wereldmacht was geworden.

Op dezelfde wijze werd de Spaans-Amerikaanse oorlog, begonnen om de Spanjaarden te dwingen Cuba te ontruimen, uitgebreid, zodat de Amerikanen zich op de Philippijnen bevonden en daardoor in de politiek van het Verre Oosten werden gestort. Hierbij speelde het „imperialisme” een rol, niet in de marxistisch-leninistische betekenis van dat woord, want de financiële en zakengroepen waren fel tegen de oorlog gekant, waarvan ze alleen extra-belastingen en verwarring van het normale zakenleven vreesden — en de staalkoning Andrew Carnegie behoorde tot de strijders tegen de oorlog en de annexaties — maar in de ouderwetse betekenis van machtsbegeerte, eer, wapperen van nationale vlaggen in alle werelddelen. Maar ook speelde een rol het streven van progressieve Amerikanen om de opstandige Cubanen en Philippino's van het Spaanse juk te verlossen.

Dit laatstgenoemde streven vindt geen genade in de ogen van Kennan, die hierin een van de grondfouten der Amerikaanse politiek ziet: het verlangen om andere volken te bevrijden en zich te bemoeien met wat andere landen (hier Spanje) in eigen huis doen, zonder bovendien rekening te houden met wat Amerika uit eigen kracht kan. Men begrijpt al waar dit op uit zal lopen: Kennan vindt het Russische regiem afschuwelijk, maar ten slotte moet men dat in Rusland zelf maar uitmaken, en bovendien, wij Amerikanen, missen de kracht om daarin verandering te brengen. Nu gold dat ten aanzien van Spanje zeker niet, zoals de oorlog met Spanje overduidelijk bewees. En op de andere kant van de zaak, nl. dat men zich wel ging bemoeien met Cubanen etc. maar daarna terugschrok voor de moeiten en kosten die aan de ontwikkeling der bevrijde gebieden verbonden waren, vestigt hij alleen de aandacht om daarmee te bewijzen, dat men er dan beter niet mee had kunnen beginnen. Hij bewijst noch dat die ontwikkeling de krachten van Amerika te boven ging, noch beseft hij dat juist het halverwege blijven staan op de weg van bevrijding en ontwikkeling tot onbevredigende resultaten moest leiden. En juist dat, het halverwege blijven staan, is de grote fout van de Amerikaanse politiek geweest, zowel na de eerste als na de tweede wereldoorlog. Doch hierover straks.

Kennan gaat in een volgende lezing na, wat de befaamde „Open Deur-politiek” ten aanzien van China is geweest, en hij laat zien met hoe weinig kennis van zaken die politiek werd gelanceerd, en ook hoe weinig men zelf die politiek naleefde. Theodoor Roosevelt, zo blijkt uit de volgende lezing van Kennan, die over de verdere ontwikkeling in het Verre Oosten gaat, wist heel goed dat Amerika, om zich in het Verre Oosten te doen gelden tussen de grote mogendheden, een vloot nodig zou hebben, zo goed als de Engelse, plus een leger, zo goed als het Duitse. Een jaar of tien later, tijdens de eerste wereldoorlog, moest Amerika zo'n vloot en zo'n leger improviseren, en het dééd het. Hoeveel beter zou het er aan toe zijn geweest, indien het vóór de eerste wereldoorlog die macht had bezeten en er

gebruik van had gemaakt het Duitse gevaar, dat toen de wereld bedreigde, binnen de perken van de vrede te houden; en indien het, na die wereldoorlog, die macht had gehandhaafd om de politiek van Europa en van het Verre Oosten te beïnvloeden.

Kennan is van mening dat de Amerikanen in het Oosten met Japan hadden moeten samenwerken en zich niet zoveel gelegen hadden moeten laten liggen aan China, nadat de Japanse aanval op China begonnen was. Want Japan hield immers de Russen in bedwang in Mandsjoerije, en na de Japanse nederlaag krijgt Amerika in die hoek van de wereld een al te zware taak — zie Korea.

Zeker, als Japan tot rede te brengen was geweest, in de periode van 1918—1940, dan was daar alles voor te zeggen geweest. Maar daartoe behoorde toch zeker dat Japan zou afzien van het pogen China te onderwerpen. En men zou dus, tegenover de redenering van Kennan, die eigenlijk een pleidooi is voor een soort Chamberlain-politiek t.o.v. Japan, een illusionisme dus, moeten stellen dat de V.S. in de periode van 1918—1930, (vóór het nazisme in Duitsland aan het bewind kwam, en toen Rusland nog niet in staat was in het Verre Oosten op te treden), alle kans heeft gehad om de zaken ginds te regelen, Japan tot rede te brengen, een democratisch China op de been te helpen, en dus te voorkomen dat men in '41 tegelijkertijd met dreigingen in het Oosten en het Westen te maken had. Waaraan nog toe te voegen ware, dat als Amerika zijn plicht had gedaan in Europa, het nazisme nooit aan de macht zou zijn gekomen, en ook de Russische dreiging nooit zou zijn ontstaan.

Hiermee komen we dus bij de eerste wereldoorlog, waar Amerika zich volgens Kennan liefst niet mee had moeten bemoeien, en als dit onmogelijk was gebleken, (en K. ziet wel dat Amerika geen heerschappij van Duitsland over Europa kon toelaten) had moeten proberen het evenwicht van krachten te handhaven, de Donaumonarchie bijeen te houden en de scherpe politiek van Wilson tegen Duitsland had moeten vervangen door een meer gematigde. Vrede door vergelijk in 1916, dat zou de goede oplossing zijn geweest, meent Kennan. Maar de fout was waarlijk niet dat het Duitse keizerlijk-militarisme verslagen werd, dat was nodig voor de wereld. De fout was evenmin dat de Duits-Hongaarse heerschappij in de Donau-gebieden ophield te bestaan en dat Slavische volken tot zelfstandigheid kwamen. De fout was dat dit alles ontaarde in nationalistische verdeeldheden en ruzies, en dat de jonge Duitse democratie geen kansen kreeg, doordat Engeland en Frankrijk volhardden in de evenwichtspolitiek, die ze alle twee hetzij van een Engels, hetzij van een Frans accent wilden voorzien!

De wereldoorlog no I had al bewezen dat de Europese staten niet in staat waren de Europese zaken te regelen. En dat betekende tevens dat ze de wereldzaken niet konden regelen, en dat de chaos alleen bedwongen kon worden als Amerika zijn aandeel in de leiding van de wereld ging aanvaarden. Het Amerikaanse volk heeft dit niet gewild, het heeft Wilson verloochend, en alle verhalen over het te veel aan moralisme bij Wilson, die op zich zelf wel juist zijn, maken het feit niet ongedaan dat in de politiek van Wilson ook een zekere hoeveelheid realisme zat, en dat de Amerikanen die Wilson afwezen, met het badwater van het

moralisme, ook het kind van democratische wereldorganisatie hebben weggegooid, en dat de wereld van na 1918 daardoor de wereld van 1933 en die van 1939 kon worden. En in 1939 begon de tweede wereldoorlog, waaraan Amerika eerst in 1941 deel nam, opnieuw zonder een groot leger klaar te hebben.

De beschouwingen van Kennan over die 2e wereldoorlog, beginnen met de verkondiging van de stelling dat Amerika en zijn bondgenoten die oorlog alleen konden winnen als ze de medewerking hadden van één der totalitaire machten. Japan kon men nog alleen verslaan, orakelt Kennan, maar om Duitsland te verslaan had men de hulp van Rusland nodig; zoals men, om Rusland te verslaan, de hulp van Duitsland nodig gehad zou hebben. Een bondgenootschap Duitsland-Rusland-Japan had men nooit kunnen verslaan. Hoe weet Kennan dit allemaal?

En wat heeft een dergelijke constructie met de feiten gemeen? Toen Amerika in de oorlog kwam, was Duitsland al in een strijd met Rusland gewikkeld. Dat daarvan gebruik moest worden gemaakt lag voor de hand. Niet voor de hand lag, dat men ook maar een seconde zou vergeten wat Rusland was. Kennan is zelf van mening dat ten aanzien van Rusland vanaf de zomer van 1944 een sterkere politiek had kunnen en moeten worden gevoerd. Maar als zijn stelling omtrent de onmisbaarheid der Russen juist is, heeft dat weinig betekenis.

Die stelling is echter onzin, want die stelling komt hierop neer dat de Amerikaanse industrie, samen met die van het Commonwealth, de mindere was van de som der totalitaire industrieën; afgezien dan nog van de kleinigheid dat de totalitairers elkaar altijd moesten wantrouwen en dus niet tot een combinatie konden komen.

Men behoeft waarlijk niet de uitvoerige beschouwingen van Chester Willmot (*The Struggle for Europe*) te hebben gelezen om te weten dat een goed gevoerde oorlog de Westelijke mogendheden reeds in 1944 de overwinning op Duitsland zou hebben gegeven, plus een stelling ten opzichte van Rusland, waardoor het verlies van Oost-Europa ware voorkomen. Doch ook in 1945 was het mogelijk geweest een democratische vrede te eisen, óók van de Russen. Een juist „moralisme”, zou het stellen van die eis voor de hand liggend hebben geacht. Het valse moralisme der Amerikanen en der geallieerden in het algemeen, maakte de Russen tot democraten, ja zelfs tot super-democraten.

De stelling van Kennan: geen morele benadering van de politiek, is fundamenteel onjuist, want zonder morele benadering wordt de politiek een wildebeesten spel. Juist is, dat zowel moraal als intellect, een afwijzing van ieder totalitarisme eist, en dat men moreel of intellectueel defect moet zijn, of allebei, als men zelfs maar een ogenblik aarzelt met de afwijzing van Rusland, zolang het een totalitaire staat is.

Zeker, in de politiek kunnen moralisten, zonder kennis van de politieke factoren alleen maar ongelukken maken, zoals ook juristen zonder die kennis, volslagen onmogelijke constructeurs van papieren stelsels zijn. Voor zover Kennan dit bedoelt is zijn afwijzing van de legalistisch-moralistische benadering der politieke problemen juist. Het is echter vanzelfsprekend dat de grondslagen van recht en moraal on-aantastbaar zijn, en dat de politicus dus, op die grondslag, zich bezighoudt met de politieke krachten, die hij moet kennen als hij als vakman aanvaardbaar wil zijn.

Bij Kennan is van die kennis te weinig te merken om hem vertrouwen te kunnen

GEORGE F. KENNAN

*sinds voorjaar 1952 Amerikaans ambassadeur
in Moskou.*

schenken. Zijn wijsheid komt ten slotte hier op neer: we kunnen de Russen niet aan, dat is militair onmogelijk; en dus moeten we terug naar het gebied van de diplomatie, zoals in de goede tijden vóór 1900... En afgezien nu van het feit dat die tijden van voor 1900 slechte tijden waren, waarin ieder begrip van wereldpolitiek ontbrak — moest ontbreken, want de wereld was zover nog niet — is het andere grote historische feit dit, dat diplomatie niets anders is en kan zijn dan het beste gebruik van aanwezige krachten, en dat met onmacht géén politiek te maken valt, terwijl erkenning van onmacht alleen de tegenstander versterkt. Men zal dus in het Kremlin met groot genoegen het boekje van Kennan met z'n fundamentele onmachtserkenning ten aanzien van Rusland hebben gelezen. De heren van het Kremlin moeten Chamberlain-lucht geroken hebben toen ze dit boekje besnuffelden. Is het daaraan te danken dat, terwijl de Prawda eerst verkondigde dat mr X. onaanvaardbaar was, het Kremlin ten slotte geen bezwaar maakte tegen mr Kennan?

Het is weinig hoopgevend als een man, die doorgaat voor een van de bekwaamste leiders van de Amerikaanse buitenlandse politiek, een onmachtspolitiek propageert zoals dat met Kennan het geval is.

De vraag is natuurlijk welke invloed Kennan heeft op de Amerikaanse politiek. Ik weet dat niet, maar ik vrees dat die invloed zeer groot is. Het vredesgedoe in Korea lijkt uit dezelfde geestesgesteldheid voort te komen. De politiek ten aanzien van Europa ligt al evenzeer op het gebied van de diplomatie der onmacht. Doch het is hier niet de plaats om daar nader op in te gaan.

Ten slotte hebben we al zoveel onbekwaamheid overleefd, dat we ook dit wel zullen overleven; al voert die onbekwaamheid dan ook steeds naar oorlogen die, ondanks de Kennans en de generaals, tot militaire overwinningen worden, en tot verloren vredes. Bij de heerschappij der onbekwaamheid is niets anders mogelijk.

Maar dat dwingt des te meer om de onbekwaamheid te signaleren als men die ontmoet. Vandaar deze bespreking, die natuurlijk niets zal veranderen aan de trieste situatie.

HET NIEUWE IDEEAAL-BEELD VAN DE MINISTER

IN ONZE TIJD

De tijden veranderen en wij met hen. Een eeuwenoude wijsheid, die eerst sedert betrekkelijk kort ook door de sociale wetenschappen au sérieux genomen wordt.

Sedert de industriële revolutie met name, opgetreden in de tweede helft van de 18e eeuw, is het moderne maatschappij-beeld onafgebroken aan fundamentele wijziging onderhevig geweest, welke in onze eigen tijd nog steeds verdere voortgang vindt. Een derde, vierde en vijfde stand rezen omhoog. Een nieuwe middenstand, een nieuwe ambtenarenstand, een nieuwe stand van managers verwierven sociale status. Met de industrialisatie kwam de urbanisatie en daarmee de samenballing van een fabrieksarbeidsproletariaat, waardoor tegelijkertijd het sociale denken en de sociologie, als ook de sociale beweging en het socialisme tot krachtiek, ten dele revolutionaire voortgang werden opgezweept. Op hun beurt hebben deze nieuwe ideeën en acties het proces der structuurverschuivingen van het maatschappij-beeld in nieuwe en veelal anders gerichte beweging gebracht. Vervolgens werden omgekeerd zijzelve, met inbegrip van socialisme en sociale politiek, door de nieuwste ontwikkelingen op het gebied van industriële techniek en van communicatie-middelen, welke het aanzicht van de wereld-globe in onze tijd overwegend bepalen, in eindeloze cirkelgang wederom verder meegesleurd en, tot in hun grondslagen beroerd, voor de eis van hernieuwde bezinning op de huidige structuur van maatschappij-inrichting en menselijk gedragspatroon gesteld.

Inmiddels is deze eis verscherpt, waar in tal van landen het socialisme medezeggenschap in het regeringsbeleid heeft verkregen. Daarmede komt een nieuw sociaal aspect op de voorgrond. Een aspect van persoonlijk leiderschap. Het is duidelijk, dat het socialisme nieuwe leiders, afkomstig uit andere standen en milieus, dan tot dusver gebruikelijk, op de voorgrond heeft geschoven. Het ware interessant na te gaan, in hoeverre, in verschillende landen en ook te onzent, de nieuw geroepenen achteraf bezien ook bleken te behoren tot de uitverkorenen. De hierna volgende beschouwing heeft evenwel een veel beperkter strekking en ook een minder persoonlijke.

Het gaat daarbij veeleer om fictieve functionarissen, en in de eerste plaats om de functies. Niet, hoe hebben bepaalde ministers hun ambt vervuld, maar hoe is in het algemeen het minister-ambt gegroeid en gewijzigd. Kortom, niet, heeft het socialisme tot dusver wel de meest geschikte landsbestuurders opgeleverd, maar, uit welke bronnen van „mensen-materiaal” zou het moeten putten, gezien de tegenwoordige ontwikkeling, om het hoge ambt naar waardigheid en voor het gemene best te doen bekleden. In de praktijk pleegt de keuze van ministers, naar

het de buitenstaander voorkomt, tamelijk arbitrair te geschieden. Veelal zijn het bijna automatisch de „eerst-aanwezenden” op politieke lijsten of in politieke ambten van lagere orde, die „opschuiven”, dan wel persoonlijke banden of voorkeuren, zelfs invallen van het laatste oogenblik en toevallige omstandigheden of wisselende combinaties van departementale zetels, die de doorslag geven, niet zelden, precies als met het schuiven van dode stukken op het schaakbord, bovendien nog in tijdnood. Maar bovenal wordt, naar mij wil voorkomen, de keuze van ministers heden ten dage veelal nog bepaald door een *verouderde* opvatting omtrent hun functionele taak en werkwijze, hun ideale kwaliteiten en niveau. Ik wil zeker niet beweren, dat een „wetenschappelijk” verantwoorde keuze noodzakelijk en ook mogelijk zou zijn. Wel dat enige meerdere voorafgaande, weloverwogen zorg niet zou misstaan, waar het gaat om ’s lands wel en wee in een m.i. zeer critieke periode der historie, en dat een sterker, critische bewustwording van de in een gewijzigd structureel kader geplaatste ministeriële taak dringend gewenst is.

Nu een nieuwe kabinetsformatie te onzent weldra in zicht komt, schijnt dit niet zonder zin. Uiteraard hier geheel los gehouden van de eventuele uitslag der verkiezingen en afgezien van de vraag of aan de nieuwe regering door de Partij van de Arbeid in beginsel moet worden deelgenomen dan wel niet.

I. *Het gewijzigd structuur-beeld.*

Boekdelen kunnen gewijd worden — het nieuwe Plan van de P.v.d.A. heeft dan ook onvermijdelijk de, voor velen verbazingwekkende vorm van zulk een boekdeel — aan de ontzaglijke structurele omvormingen, die ook ons land en ’s lands bestuur voor geheel nieuwe taken en opgaven stellen. Te dezer plaatse slechts die enkele, zeer ruwe lijnen, onmisbaar tot aanduiding en omgrenzing van het speciale probleem, hier voor een oogenblik en in het bijzonder voor ons eigen land uit de grotere, algemene samenhang gelicht.

1. Het is steeds weer nodig zich te bezinnen op de ware positie van ons land vóór de tweede wereldoorlog, toen we (ondanks de tegenslag van de wereldcrisis der dertiger jaren en mede dank zij tijdens de eerste wereldoorlog vergaarde extrawinsten) nog voor de buitenwacht als het „steenrijke” Holland golden en ook in eigen nationaal gedrag dit vleënd beeld weerspiegelden. Met name dient men zich ernstig af te vragen of Nederland niet reeds vóórdien gegrepen was in een sedert onze „gouden eeuw” langdurig neergaande spiraalgang. Zijn we eerst dusdanig verarmd door Duitse plundering en vernieling, door het verlies van de zoetvloeiende inkomsten uit onze overzeese bezittingen, of betekende dit slechts de geadeslag in een plots versneld proces van omzetting en herwaardering? Op langere termijn bezien wint deze laatste voorstelling aan waarschijnlijkheid. Aldus wordt echter de na-oorlogse periode van herstel en wederopbouw slechts een bijzondere schakel in een lange historische keten van structuur-wijziging t.a.v. de positie van Nederland in het wereld-bestel.

2. In die terugliggende periode 1945—1952 vormden betalingsbalans en budget de strategische punten. Het ministerie van Financiën had een centrale, dominerende positie. Wij moesten op de meest efficiënte wijze manoeuvreren met deviezen,

materialen, kapitalen en arbeidskrachten. Ten aanzien van dit laatste punt speelde zowel de loonfactor als de bevolkingsgroei een belangrijke rol. Het scheppen van voorwaarden voor de opvoering, alsmede bemoeiingen tot een juiste besteding van de nationale productie voor consumptie, investeringen en overheidsbehoeften, zo dat òn het evenwicht tegenover het buitenland òn tussen de bevolkingsgroepen onderling òn ten slotte van de binnenlandse monetaire koopkracht der geldinkomens zoveel mogelijk gehandhaafd bleef, vormden de hoofdtaak van regeringsbeleid. Op veel punten zijn wij er in geslaagd de vooroorlogse indices weer te bereiken. Dit is op zich zelf verheugend. Ziet men echter de vooroorlogse situatie zelve reeds als min of meer precair, in het licht van een neerwaartse structurele trend, zij het ook met ups en downs, vergeleken met een tijd, waarin ons land tot de grote mogendheden behoorde — „groot” niet alleen in materiële macht en welvaart, doch ook en bovenal als cultuur-scheppende en cultuur-dragende natie — dan maant dit minstens tot enige voorzichtigheid ten aanzien van een beoordeling der toekomstige ontwikkeling.

3. Men kan zich niet verliezen in romantische Sehnsucht naar vervlogen tijden, die niet weerkeren. Alleen zij bevatten een wijze, schoon harde les voor degenen, die uit de geschiedenis méér willen leren, dan dat we uit de geschiedenis niets leren. Namelijk deze les, dat de structurele trendlijnen veelal verduisterd worden door het actueel gebeuren. Nog altijd geldt, dat „gouverner c'est prévoir”.

In de praktijk blijkt evenwel steeds weer, dat het regeringsbeleid allerwege dreigt te worden bewogen door urgente, incidentele vraagstukken.

4. De structurele splijting van de na-oorlogse wereld, onder de schaduw van een derde wereldoorlog, in twee antagonistische, ideologische blokken, heeft ook ons land voor een verdragende structurele beslissing gesteld. De genomen beslissing brengt mede, dat een zeer aanzienlijk deel van het budget thans voor doeleinden van defensie moet worden besteed. Opnieuw betekent dit, dat juist toen een iets vrijer ademen mogelijk scheen, prioriteiten van overige bestedingen scherp moeten worden afgewogen en dat het ministerie van Financiën voorshands zijn overheersende functie zal moeten blijven vervullen. Dit alles en de daaruit voortvloeiende spanningen zijn bekend. De vraag is slechts of en hoe dit op harmonische wijze verenigd kan worden met een beleid, dat structureel bezien thans voor Nederland geïndiceerd zou zijn. Dit ligt — zie ik het wel — voornamelijk op een viertal gebieden: werkgelegenheid, cultuur, Europese federatie en overheids-apparaat.

5. *Werkgelegenheid.* In verband met de snelle aanwas der bevolking, het absoluut kleine en relatief verkleinde grondgebied, het gebrek aan grondstoffen en, in veel opzichten, aan een moderne machine-industrie, de toenemende mechanisering, ook in de landbouw, de internationale beperking van het handelsverkeer enz., wordt in ons land — in deze moderne eeuw van „full employment” — de werkgelegenheid steeds meer een specifiek probleem. De bewapeningsconjunctuur na Korea heeft dit structuur-vraagstuk tijdelijk overdekt. In het najaar 1951 en het voorjaar 1952 kwam het, voor velen onverwacht, op de voorgrond. Het wachten is nu vooral op de tijdelijke stroom van defensie-orders om de werkloosheid weer in te dammen.

Daarmee blijft het probleem. Ook bij voortgezette industrialisatie en opvoering van de export. Als probleem blijft dit met ons, alleen reeds zolang de bevolkingsgroei sterker is dan de thans versnelde emigratie. Trouwens het is er, zij het op andere gronden, evenzeer voor de landen met stationnaire bevolking.

Er is te onzent een minister zonder portefeuille voor de productiviteit, *niet* voor de werkgelegenheid. Men spreekt over een beëindiging van de taken van het ministerie van Wederopbouw, niet over nieuwe taken voor de werkgelegenheid. We kennen gewichtige departementale diensten en afdelingen voor de industrialisatie, voor de emigratie, voor de buitenlandse economische betrekkingen, voor het buitenlands betalingsverkeer, en ook voor binnenlandse arbeid en arbeidsbemiddeling, voor sociale bijstand, werkloosheidsverzekering en wachtgeldregeling, maar niet voor de werkgelegenheid. Er is sedert enkele jaren voor de werkgelegenheid interdepartementaal contact op ambtelijk niveau, met een eigen klein bureau, maar er is geen speciaal orgaan van de regering, hetzij van het ministerie van Algemene Zaken of van enig ander ministerie, voor de werkgelegenheid. Uiteraard hebben bijna alle ministeries veelal zeer diepgaande bemoeiingen met en belangen bij de werkgelegenheid. Dit *versterkt* echter juist de noodzaak van een meer algemeen, doelbewust beleid op hoog niveau. Zou men het ministerie van Financiën kunnen missen, omdat toch immers elk ministerie zijn afzonderlijke begrotingszaken heeft, dan wel het ministerie van Buitenlandse Zaken willen afschaffen, omdat vrijwel ieder ministerie nog eigen problemen op buitenlands gebied moet oplossen?

6. *Cultuur.* Qua plaats en positie is hier weinig twijfel. Het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen is verantwoordelijk. Men kan zich organisatorisch een afzonderlijk ministerie van Culturele Zaken voorstellen. Belangrijker dan de organisatie is echter ook hier de grondconceptie. Is er wel voldoende besef voor de huidige „crisis der cultuur”? Voor de wetenschappelijke waarnemer is het duidelijk, dat de structurele trend afbuigt van het puur-sociale naar het sociaal-culturele. Ook en juist het socialisme heeft daarmee in zijn structurele heroriëntering rekening te houden. De toekomst van ons land, arm aan mineralen, rijk aan mensen, is bovenal afhankelijk van de kwaliteit dezer mensen, van hun vorming en opleiding, hun niveau en cultuur. Voor onze toekomstige werkgelegenheid en welvaart, tot het blijven meespelen van méér dan een figurantenrol in het nieuw zich vormende wereld-toneelgezelschap, is zorg voor ons onderwijs en onze wetenschap, voor onze kunst en cultuur van primair en urgent belang. Nu daarentegen is deze stiefkind en sluitpost.

7. *Europese federatie.* Zelfs voor de meest oppervlakkige beschouwer ligt hier de structurele lijn van ontwikkeling bloot. Europese hulpverlening en betalingsunie, Europese defensie-gemeenschap en Europees leger, Benelux, ijzer- en staal-aaneensluiting, landbouwintegratie, enz., zij wijzen alle in dezelfde richting. De tijd der nationale souvereiniteit is, niet alleen voor de kleinere landen, definitief voorbij. Maar juist als een wijziging overduidelijk is, zijn veelal de problemen van overgang het meest ingewikkeld en verwarrend. Er komen steeds meer plannen, organen en letter-afkortingen, waaruit niemand meer wijs wordt, het aandeel van elk land schemerig, de positie van enkele partijen innerlijk tegenstrijdig. Nederland kan zijn

eigen toekomstige bijdrage het beste geven door een versterking van de Europese gedachte en cultuur-waarden. Behoud van de bedreigde Europese cultuur zou later, in een deadlock van militaire blokken, wel eens van beslissend belang kunnen blijken in de opbouw van een nieuwe, menswaardige wereldorde.

8. *Overheidsapparatuur.* Het overheidsapparaat wordt steeds samengestelder. Dit is een structurele ontwikkeling, geheel onafhankelijk van ideologie of politieke keuze. De afwisseling van Labour en Conservatieven in Engeland brengt daarin geen verschil. Amerika, het land van „free enterprise” bij uitstek, kent, op Rusland na, wellicht de meeste overheidsinmenging en een overwinning der Republikeinen zou in het staatsapparaat meer personele dan zakelijke wijziging brengen. Er is allerwege een na-oorlogse uitbreiding van nationale en internationale taken, een ontwikkeling overigens nauw verbonden alweer met de industriële revolutie en overal, hier wat eerder, daar wat later, optredend, onafhankelijk van de signatuur der regerende partijen. Zelfs een ultra-liberaal kabinet, samengesteld uit de Mises', Hayek's, Röpke's, Jewkes' dezer wereld, kan niet regeren zonder een modern overheidsapparaat. Zelfs om te liberaliseren is ingrijpende ordening noodzakelijk, en research en documentatie, en planning. Zelfs een extreem liberaal regeringsbeleid, ja dit (gesteld voor de bepaling der gedachten dat het bestaanbaar ware) méér dan enig ander, zou coördinatie behoeven. En ook dan zou blijven gelden, wat hierboven is opgemerkt ten aanzien van werkgelegenheid, cultuur en Europese federatie.

Ons overheidsapparaat is, met uitzondering van enkele departementen, reeds aanzienlijk vernieuwd en verjongd. Het telt, in een overigens zeer dunne toplaag, enkele voortreffelijke krachten. Overigens overweegt nog steeds kwantiteit boven kwaliteit. Men kan moeilijk beweren, dat nu in het algemeen de beste koppen in den lande zich aangetrokken voelen en ook aangetrokken worden tot arbeid in overheidsdienst. Dat geldt van laag tot hoog. Ook voor het ministerambt. Toch zullen, naar mijn vaste overtuiging, de *allerbekwaamsten* alleen met grote inspanning in staat zijn om de juiste koers voor ons land te bepalen en met krachtig beleid aan te houden. Geen modern concern zou zich kunnen veroorloven, op straffe van verval en ondergang, betrekkelijk zo weinig aandacht te besteden aan de leidende functionarissen en aan de personeelbezetting, als bij ons grootste nationaal bedrijf, de overheidshuishouding, in veel opzichten pleegt te geschieden.

II. *De structuurwijziging van het ministerieel beleid.*

Als gevolg van de sociale structuurverschuivingen is ook het ministerieel beleid in veel opzichten en soms fundamenteel van karakter veranderd. Uiteraard verschilt dit naar de persoon van bepaalde ministers en de organisatie van bepaalde ministeries. Toch kunnen ook hier, bij wijze van generalisatie, wel enkele ruwe lijnen worden getrokken, corresponderend met de voorgaande schets.

1. Per departement zijn de onderwerpen, vraagstukken en taakstellingen van beleid enorm toegenomen. Het ambtenarencorps is uitgebreid, evenzo de diensten, afdelingen, directoraten, kortom de ganse interne en externe organisatie. De minister is een groot-werkgever. Hij staat alleen aan het hoofd van een grootbedrijf.

Zijn bestuurstaak, het leiding geven aan een uitgebreide staf van hoger personeel en het zorg dragen, dat zijn directieven langs de hiërarchische trappen naar beneden toe worden doorgegeven en uitgevoerd, is enorm verzwaaard. Ministerieel beleid impliceert *leiding* kunnen geven. Op bepaalde terreinen uitblinkende figuren blijken daartoe veelal niet of onvoldoende capabel. Dit is niet iets wat men leert, doch wat men al dan niet in zich heeft. Vroeger zei men vaak, dat de echte „captain of industry” geboren wordt. In zekere zin geldt dit ook voor de minister. Een voortreffelijk man is niet altijd een voortreffelijk opvoeder van zijn kinderen. Al zijn ambtenaren geen kinderen, zij hebben evenzeer behoefte aan vaste, duidelijke en gezaghebbende leiding. Des te gecompliceerder en gevarieerder hun taken in de tegenwoordige tijd, des te sterker uit zich voor hun prestatie-vermogen en creativiteit deze behoefte.

2. Het leiding kunnen geven geldt in sterker mate dan voorheen, evenals ten departemente, ook naar buiten toe. Ook hier heeft de historische ontwikkeling belangrijke verschuivingen met zich gebracht. Voor outsiders is de regeringsmachine dermate ingewikkeld geworden, dat een juist begrip voor wat precies gebeurt vrijwel onmogelijk wordt. Dit is zelfs in veel opzichten van toepassing op de parlementaire, controlerende organen. Wie de Handelingen van de Eerste en Tweede Kamer als insider op enkele punten regelmatig volgt, weet dit. De minister is hier heden ten dage eveneens leider en moet, als het kan, nog zijn: docent. Er is een onmiskenbare verschuiving van de wetgevende naar de uitvoerende macht. De minister kan veelal technisch oneindig beter zijn gedocumenteerd en geïnformeerd, dan de Kamers, die niet, als bijv. in Amerika, over een eigen apparaat van voorlichting en research beschikken, en slechts door toevallige samenstelling, vooral van de grotere fracties, enkele werkelijke deskundigen op enkele beperkte gebieden rijk zijn.

3. Verschuiving dus van macht en verantwoordelijkheid *naar* de ministers. Anderzijds echter ook onttrekking *aan* hun uitsluitende bevoegdheid. Uiteraard wordt de minister in zijn beheersing van een zo in de breedte en diepte uitgegroeide materie veel meer afhankelijk van de adviezen zijner gespecialiseerde hoofdamttenaren. Dit is echter vergeleken met vroeger eer een verschil van graad dan van beginsel. Van meer principieel belang lijkt de verschuiving van afzonderlijk ministerieel beleid naar de gemeenschappelijke kabinetspolitiek als zodanig. Dit is het gevolg van de toenemende interdependentie tussen vrijwel alle belangrijke problemen. De ministeriële autonomie verdwijnt daarbij ongemerkt.

De minister van Wederopbouw bij voorbeeld is voor financiering van de woningbouw afhankelijk van het rentebeleid niet alleen, maar ook van 's lands kapitaalstructuur en van het investeringsbeleid. Zijn woningbouw-activiteit is mee-bepalend voor de werkgelegenheid en deze is weer van invloed op de consumptie en op de rijksuitgaven voor steun, enz. De minister van Economische Zaken behoeft op zijn beurt een bouwvolume voor industriegebouwen en arbeiderswoningen, alsook lage productiekosten voor de export, terwijl de minister van Landbouw de agrarische productie moet stimuleren door redelijke prijzen voor landbouwproducten, die weer nauw verbonden zijn met de kosten van het voedselpakket en met de

hoogte der levensmiddelen subsidies. De beheersing der kosten van levensonderhoud houdt op haar beurt verband met het vasthouden der huren, die de particuliere bouw-activiteit beïnvloeden, wederom terugleidend naar het beleid van de minister van Wederopbouw, enz. enz.

4. Niet toevallig koos ik ter illustratie enkele economische schoolvoorbeelden. De verschuiving is immers het sterkst waarneembaar op sociaal-economisch gebied. Hier ook is de behoefte aan *coördinatie* van het regeringsbeleid het meest dringend. Vandaar ook het zozeer gestegen aandeel in dit regeringsbeleid van de zgn. R.E.A. (de Raad voor Economische Aangelegenheden uit de Ministerraad). Vandaar eveneens de reeds vermelde, trouwens niet alleen in ons land waarneembare, sterk toegenomen invloed van het ministerie van Financiën, dat in deze verschuiving naar de economische kabinetspolitiek veelal het beslissende woord moet spreken in zake het budgetair en monetair mogelijke, op welke beslissing uiteraard de internationale situatie en de ontwikkelings-positie weer van grote invloed zijn.

5. De vergaderingen van de R.E.A. worden, het is geen geheim, in tegenstelling tot die van de ministerraad ook bijgewoond door enkele hoofdambtenaren. Ik noemde reeds het toegenomen en veelal nog toenemende belang van deze adviseurs voor „hun” ministers. Men overschatte dit echter ook weer niet. Immers ook deze adviseurs zijn veelal meegesleept door dezelfde groei van zuiver departementale beleidsvragen tot verbonden complexen van het gehele regeringsbeleid. Ook zij zijn niet meer paus op eigen gebied, doch verbonden aan tal van interdepartementale contacten, commissies, staf-bureaux. Het merkwaardige is nu weer, dat enerzijds veel meer dan vroeger op ambtelijk niveau zelfstandig wordt en wel moet worden afgehandeld (hetzij departementaal, het inter-departementaal), zonder goedkeuring vooraf der desbetreffende ministers, en veelal zonder uitdrukkelijke delegatie van bevoegdheden, eerst achteraf gesanctioneerd, doch dat anderzijds gemeenschappelijke adviezen van ambtelijke zijde na veel overleg opgesteld, waarbij elke hoofdambtenaar meest tevoren wel uitvoerig beraad had met zijn eigen minister, door de voltallige ministerraad, resp. R.E.A., niet zelden worden gewijzigd of soms zelfs afgewezen. Het geheel is meer en anders dan de delen, zo blijkt ook hier weer. De gezamenlijke ministers oordelen veelal afwijkend van de afzonderlijke. De invloed van het ambtelijk apparaat wordt zo weer tot bescheidener proporties teruggebracht. Deze enigermate compenserende werking geldt echter tegelijk sterker dan vroeger voor de afzonderlijke ministeriële gestie, die meer afhankelijk wordt van het oordeel der collega's.

6. Dit laatste heeft echter wederom een hoogst merkwaardige terugslag. Niet alleen is, als sub 1 gesteld, de departementale taak van elke minister afzonderlijk zeer uitgebreid. Voor een deel evenwel draagt hij thans *alle* departementale taken. Vooral de ministers, leden van de R.E.A., en wel bovenal de minister van Financiën, zo goed als de minister-president, althans voor zover tevens voorzitter van de R.E.A., worden dientengevolge heden ten dage haast bovenmenselijk zwaar belast. De papierstapels (rapporten, nota's, voorstellen) en cijfers-gegevens afkomstig van de andere departementen, welke zij naast die van hun eigen departement onaf-

gebroken en in zeer snel tempo te verwerken hebben, vergt van de werkkraft en het uithoudingsvermogen van de huidige ministers veel meer dan ooit te voren. Alles hangt met alles samen. De druk der verantwoordelijkheid van deze ingewikkelde probleem-complexen is zeer vergroot. Het inzicht in de diepere samenhangen tussen de werkzaamheden voortvloeiend uit de verschillende staatsaken, welke de kunstmatige departementale scheidslijnen telkenmale doorbreken, is niet iedereen gegeven, hoe knap ook op het eigen, nauwer omgrensd levensgebied. Het is de vraag of de veelheid van adviserende instanties, waaronder, behalve bijv. het Centraal Planbureau en de interdepartementale Centrale Economische Commissie (C.E.C.), ook extra-departementale, zoals de S.E.R. en tal van speciale particuliere of gemengde commissies, deze druk steeds verlichten of noodzakelijkerwijze, hoe onmisbaar ook, soms nog verzwaren.

7. Het is, ten slotte, niet alleen de verschuiving van de enkele minister naar de gezamenlijke ministers, die kenmerkend is voor de huidige ambtsoefening. Het is daarnaast, vanzelfsprekend ook de verschuiving van nationale aspecten naar internationale, resp. Westeuropese. De buitenlandse hulpverlening is de laatste jaren van grote invloed geweest. De dito militaire steun is eveneens een factor van wezenlijke betekenis voor het regeringsbeleid als geheel en voor het beleid van afzonderlijke ministers. De werkzaamheden, overigens stellig niet alleen van de O.E.E.C., E.P.U. of N.A.T.O., maar evenzeer van de Verenigde Naties en haar diverse internationale instellingen, zo goed op economisch, agrarisch of monetair gebied, als op het terrein van volksgezondheid, emigratie of cultuur, zijn voor ons land en voor de ministeriële arbeid in veel opzichten zo al niet volstrekt bindend, dan toch in sterke mate richtend.

III. Ministeriële typologie.

In de laatste honderd jaren zijn reeds tal van boeken verschenen over de ontwikkeling en het wezen van de bureaucratie, de administratie of de executieve. De verschuiving van „rond de cuir”, klerk, pennelikker of lijntrekker tot de managers en experts van het moderne overheidsapparaat is inderdaad interessant. Voor zover mij bekend heeft echter nog niemand zich gewaagd aan een wetenschappelijk onderzoek naar de verhouding tussen vaste hoofdamtbenaren (schoon niet meer zo vast!) en wisselende ministers (schoon niet meer zo wisselend!), nog minder aan wezen en ontwikkeling van het ministeriële ambt als zodanig. Het volgende heeft dan ook niet meer pretentie dan slechts enkele provisorische kanttekeningen te geven.

1. In het verleden was het veelal zo, dat de leiding van een departement werd (en ook nog kon worden) toevertrouwd aan een *politicus*, die in zijn partij een vooraanstaande positie innam en door wiens deelneming aan het kabinet de invloed van deze partij op dit stuk van beleid en op de algemene beleidskoers veilig geacht mocht worden. Veelal was een dergelijke figuur niet speciaal deskundig, minder nog voorbereid op het terrein van zijn toekomstige actie. In veel gevallen was zijn hoofdberoep tot dusver de politiek, d.w.z. gewoonlijk als Kamerlid, of beoefende hij daarnevens wellicht nog de advocatuur, de journalistiek, een academische

functie, dan wel het commissariaat in een onderneming of enigerlei nevenfunctie, minder vaak evenwel van besturende aard. Er is naast een enkele burgemeester, soms ook een hoge ambtenaar, hoogst zelden een ondernemer, vaker nog een voormalige predikant dan een auto-didact zonder universitaire opleiding. Doch in die tijd kon men zich wel nog inwerken in een beperkte, overzichtelijke departementale problematiek. Binnen niet te lange tijd kon men wel min of meer deskundig worden, mede met behulp enerzijds van een zekere „breeding” of „goede opvoeding”, anderzijds van de hoofdamttenaren, toen wellicht ook nog op groter hiërarchische afstand blijvend en van meer respect vervuld voor hunne excellenties. Al waren er ook toen zwakke en sterke, kortzichtige en vooruitziende ministers.

2. Daarnaast kende men van oudsher de door opleiding enigermate deskundige of als deskundig veronderstelde vakminister. Bijvoorbeeld de jurist op Justitie, de ingenieur op Verkeer en Waterstaat, de onderwijzman op Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, de ex-B.B.-ambtenaar op Koloniën, de gezant op Buitenlandse Zaken, enz. In een enkel „zakenkabinet” werd soms dit a-politieke, specialistische accent iets verscherpt; in het algemeen bij de figuur van een extra-parlementaire regering.

3. Als gevolg van de sociale structuurverschuivingen is de volledige *vakminister* meer en meer letterlijk naar de voorgrond geschoven, is de uitzondering tot regel geworden. Een algemene academische of practische opleiding, hoe waardevol ook op zich zelf, vormt niet meer een voldoende waarborg voor ministerieel vakmanschap. Ministers van Financiën, van Economische Zaken of van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening, die hun terrein zelf niet over de gehele linie en tot in hun vingertoppen zouden beheersen, zijn heden ten dage welhaast ondenkbaar geworden. Zoals reeds bleek moeten zij thans bovendien evenzeer thuis zijn op het terrein der collega's, althans wat de centrale R.E.A.-ministeries betreft. Moest ik etiketteren, dan zou ik deze laatste ontwikkeling tot veelzijdig, schier alwetend manager, wel als „type-Lieftinck” mogen kenschetsen.

4. Intussen wordt het stelsel genoemd sub 1 nog veelal gecontinueerd voor de ministeries van Binnen- en Buitenlandse Zaken, alsmede voor Wederopbouw. Het stelsel sub 2 gewoonlijk voor de overige daar genoemde ministeries. Een speciaal geval vormt het departement van Oorlog en Marine, vroeger welhaast steeds bezet door officieren van land- en zeemacht, wegens de uitgesproken na-oorlogse voorkeur voor een burger-minister, die dus per se is niet-vakman. Specifieke ondeskundigheid, gepaard aan rijpe bestuurservaring levert hier, wat men zou kunnen noemen de variant van het „type-Staf”.

5. Tot zover enkele figuur-combinaties van de politieke legkaart, die zich hier te lande na de laatste oorlog hebben gekristalliseerd. Andere zijn evenwel denkbaar, hetzij reeds voorgekomen, hetzij mogelijk of zelfs wenselijk. Allereerst twee nieuwere typen, waarvan de contouren zich reeds vaag aftekenden.

Om te beginnen denk ik aan een type, dat wellicht bij verkorting als cultuur-ethisch mag worden aangeduid. Dit was in eerste verschijning verbonden aan de Partij van de Arbeid (doch hoeft vanzelfsprekend niet noodzakelijk een monopolie

te zijn van deze groepering), in het bijzonder aan de doorbraak, de Nederlandse Volksbeweging, het personalistisch socialisme. Het label vermeldt voorts de opschriften humanitair-idealistisch en progressief-internationaal. U begrijpt, dat ik voor ogen heb het „type-Schermerhorn-Van der Leeuw”. Dit type was de tijd vooruit. Het gaf door zijn pionierswerk een voorproefje. Het komt weer, dan echter vermoedelijk in een variant, gecombineerd met bestuurservaring, waaraan groter mogelijkheid tot ontplooiing zal worden vergund.

Daarnaast verrijst het silhouet van een ander type, waaraan men nog lang niet gewend is geraakt, nl. dat van de reizende ambassadeur, de handelsreiziger in internationale zaken. Op ambtelijk niveau is dit type van onderhandelaar, gezeteld aan wisselende of semi-permanente internationale conferentietafels, in alle delen der wereld, reeds meer ingeburgerd. Op ministerieel niveau is het door de huidige minister van Buitenlandse Zaken tot systeem verheven. Noemen we het derhalve „type-Stikker”. Hoe men ook de daaraan verbonden organisatorische moeilijkheden mogen oplossen, ook dit type zal, dunkt mij, school maken in de een of andere vorm.

6. Ten slotte enkele typen, die nog wachten op vormgeving. Ik noem er twee, die beide nauw verband houden met de hierboven geschetste structurele ontwikkeling van ons land. Beide zijn het nadere uitwerkingen van het sub 3 beschreven type, elk echter nog met een eigen nieuw accent.

Het zou mij niet verwonderen, indien bij de en zelfs bij elke toekomstige kabinetsformatie de werkgelegenheid een belangrijke plaats in het regeringsprogramma zal moeten gaan innemen. Evenmin, indien deze materie tot ministerieel niveau zou worden verheven. Werkgelegenheidspolitiek wordt immers thans voor een belangrijk deel mede door onbezoldigde ministers bedreven, ik bedoel natuurlijk de vakbondsbestuurders, die al naar omstandigheden, uiteraard van hun kant volkomen begrijpelijk, hun eisen met minder of meer kracht naar voren brengen. In openbare vergaderingen, in de persorganen, in het parlement en door „lobbying”. De „coming man” noem ik nu maar als minister „type-Vos”, naar de hoofdauteur van het „Plan van de Arbeid”. Het aparte is hier, dat deze nieuwe taak reeds bij voorbaat en als zodanig van een inter-departementaal en co-ordinerend karakter is, zulks niet krachtens bijzondere omstandigheden, doch uit den aard der zaak.

In de tweede plaats wijs ik nogmaals op de steeds toenemende vervlechting der onderwerpen van regeringsbeleid. Men kan ze nauwelijks beheersen zonder diepgaande kennis van en inzicht in het geheel. De voortgaande structuurverschuivingen eisen een synthetisch vermogen tot omvatting van de totale structuur en een open blik voor de ontvouwing der structurele trend-lijnen, nationaal en internationaal. Deze beweging gaat weer af van het oude soort enge specialisten, geketend aan steeds verkleinde gebieden, de lieden, die hoe langer hoe meer weten over hoe langer hoe minder. Er zal aan de top een steeds dringender behoefte ontstaan aan een nieuw soort specialisten, nl. de „generalisten”, die theoretisch getraind zijn in het planmatig bezien van samenhangen en die tegenstrijdige deel-problemen praktisch kunnen coördineren tot probleem-eenheden.

Ook deze taak gaat in dezelfde richting als reeds sub 3 gesteld. Het bijzondere is echter, dat hierbij niet meer de acute problemen op kortere termijn, doch die op

langere termijn door hun zowel chronische als synchrone aspecten overheersen. Voorts, dat moderne methoden van ondernemersbeleid worden toegepast in het regeringsbeleid, teneinde te vermijden, dat men hoe langer hoe minder gaat weten over hoe langer hoe meer. Elke leider van een wijdvertakt concern, en dus ook een minister, staat bloot aan dit gevaar. Teneinde dit te pareren is het vereist dat dergelijke topfiguren bij voortduring ter zijde worden gestaan door wat niet geheel zonder recht is aangeduid als een „brain-trust”, een staf van hooggekwalificeerde wetenschappelijke adviseurs. Gedachtig aan de bewindsontplooiing van de huidige minister van Economische Zaken, die vooral de laatste tijd kennelijk, getuige mede de structurele nota's omtrent industrialisatie en export afkomstig van zijn departement, in steeds verdergaande mate zijn beleid fundeert op wetenschappelijke analyse en planmatig vooruitzicht, moge ik de hier bedoelde ministeriële evolutie aanduiden als „type-Van den Brink”.

Het spreekt wel vanzelf, dat ik getracht heb mijn „types” het meest karakteristieke label op te drukken en dus voor enkele typen een keuze moest doen uit vele ministers. Onder de niet-genoemden zijn er uiteraard een aantal, wier kundig beleid mijn grote waardering heeft. Van de wel-genoemden onderschrijf ik daarentegen niet alle beleidsmaatregelen. Ik herhaal, het gaat hier om functies, niet om functionarissen.

IV. *Minister, maar wie?*

Het ministerschap is het enige ambt, waarin elke Nederlander benoemd kan worden, zonder dat aan vooraf gestelde kwalificaties behoefte te worden voldaan. Ons land van examens, diploma's en titels, dat de eisen voor een jongste bediende per advertentie aandient als zocht men een directeur-generaal, dat behulpzame semi-artsen als onbevoegd doet veroordelen, dat, wegens zijn opgeschroefde en overladen schoolprogramma's, in het buitenland wel als misdadig is uitgemaakt, ons land accepteert nog immer ieder willekeurige politicus als ministrabel. Het is natuurlijk niet mijn bedoeling, dat aan alle bestaande opleidingen nog een afzonderlijke voor die van minister zou worden toegevoegd.

De self-made-man zal uiteraard even goed kunnen voldoen als de academisch gevormde. Wel acht ik het in hoge mate wenselijk, dat partijen deze aangelegenheid minder als kansspel of intrige en meer als onderwerp van „planning” gaan bezien. Bij wijze van samenvatting moge ik enkele indicaties opsommen, die wellicht uit de voorgaande analyse zouden kunnen worden afgeleid.

1. Het is wel duidelijk geworden, dat het ministerambt, gelijk boven beschreven, in de jongste tijd zozeer is verzwaaard, dat, met uw verlof, alleen nog een-schaap-met-vijf-poten in aanmerking komt, mits het tevens géén schaap is. Wie geen vakminister is, heeft een handicap. Wie enkel vakminister is, maakt in teamverband geen kans. De toekomstige minister moet in het bijzonder zijn eigen departementaal gebied door en door kennen, resp. mede dank zij bestuurservaring elders in betrekkelijk korte tijd kunnen beheren en beheersen, doch tevens all-

round en in grote lijn dat van het merendeel zijner collega's. Hij moet ook met kracht kunnen opkomen tegen zijn collega's voor zijn departementale belangen, doch tevens beseffen, waar deze laatste moeten worden achtergesteld bij coördinatie in het algemeen belang. Hetzelfde geldt voor de afweging van eigen partijbelangen of maatschappij-beschouwing tegenover nationale of zelfs internationale belangen.

2. De toekomstige minister zal een „grootbedrijf” moeten kunnen leiden in tweërlei zin. Rechtstreeks, wat zijn eigen uitgebreide ministerie betreft; ook indirect, wat de sterk in omvang en verwickeldheid toegenomen nationale huis-houding betreft.

3. Hij zal de beperkingen moeten kunnen erkennen, die financiële en economische overwegingen van evenwicht vooreerst zullen opleggen. Daarnaast, en soms daartegenover, zal hij op de bres moeten staan voor die zaken, welke van vitaal belang zijn voor 's lands toekomst: de werkgelegenheid, de cultuur, de structurele aanpassing van de overheidsapparatuur, alle drie zowel op nationale basis, als in het kader van internationale samenwerking.

4. Hij moet met behulp van moderne werkmethodeën zich een synthetisch beeld kunnen vormen van de samenhang der actuele problemen en deze in hun oplossing tevens kunnen projecteren op het structuurbeeld van de toekomst. Hij behoeft de voor een staatsman noodzakelijke visie en fantasie omtrent de feitelijke, mogelijke en wenselijke ontwikkeling op langere termijn.

5. Hij dient Europees te denken en zich te kunnen bewegen in internationaal milieu. Talenkennis wordt nu zelfs voor een toekomstig minister van belang. Meer nog begrip voor „het andere volk” en vooruitziende intelligentie t.a.v. de structurele ontwikkeling der wereld-verhoudingen. Europese éénwording is voor Nederland zowel militair en economisch een levensbelang, als ook sociaal en cultureel. Hij zal moeten beseffen, dat het toekomstig bestaansrecht van ons land in zeer belangrijke mate zal worden bepaald door de bijdrage, geput uit onze bronnen en waarden van cultuur, „geëxporteerd” als Nederlands geestesproduct.

6. Hij moet, kortom, zijn een nationale en internationale figuur, een specialist en een generalist, bekwaam tot praktische oplossing van de urgente problemen op kort zicht, zonder de ontwikkeling op langer zicht uit het oog te verliezen. Hij moet zijn een man van karaktervastheid en beginselen, toch soepel en ondogmatisch, radicaal-vooruitstrevend en met mate terughoudend, bewegen en nuchter, doortastend en behoedzaam, idealistisch en realistisch, twee in één, een en ander precies op de juiste tijd en de juiste plaats. Hij moet . . . , ja hij moet ook en bovenal nog zijn: mens. Niet in de zin van: „een minister is ook maar een mens”. Maar in de zin van een mens, die ook als minister qualitate qua („type-Schermerhorn-Van der Leeuw”!) zijn menselijke idealen hooghoudt en uitdraagt. Een mens geroepen als leider op de hoogste post van een democratische staat, met aloude, helaas niet geheel ongeschökte, tradities van recht, vrede, verdraagzaamheid, wijsheid en menselijke waardigheid.

Kan de onvolmaakte mens aan al deze eisen voldoen? Wellicht niet. Het is immers ook maar de schets van een „ideaal-type”, dat zo puur in de werkelijkheid

niet voorkomt. Ik kan overigens niet beoordelen, of alle partijen over voldoende figuren beschikken, welke dit algemene schetsbeeld enigermate benaderen. Nog minder, of zij beschikken over de verschillende meer concrete „typen”, die voor verschillende portefeuilles – beschreven sub III – nog vrij ver uiteen kunnen lopen. Wel ben ik ernstig overtuigd, dat het democratisch socialisme te onzent bij eventuele deelneming aan een nieuwe regering de beste mensen moet inzetten, welke het na rijp beraad en zorgvuldige keuze kan aanwijzen. Immers in deze beslissende periode van overgang naar nieuw zich vormende en snel evoluerende wereld-structuren, waarbij de toekomstige positie van ons land in dit verschuivend geheel op het spel staat, zijn de beste nog nauwelijks goed genoeg.

Teveel nog is de benoeming van nieuwe ministers een plotselinge sprong in het duister, een slijtage-proces van „trial and error”, bij welke experimenten de „error” veelal overheerst, van „muddling through”, waaraan het verwachte „through” ten slotte blijkt te ontbreken. Een crediet-benoeming blijft het wel steeds min of meer, zolang er geen super-mensen zijn, doch door tijdige, bezonnen afweging kan het crediet-risico althans redelijkerwijze worden beperkt. Ministerieel beleid zij niet alleen het beleid van de gekozen ministers, doch evenzeer en voorafgaand: het beleid om ministers te kiezen!

ENKELE ASPECTEN VAN DE ONTWIKKELING DER PUBLIEKRECHTEL. BEDRIJFSORGANISATIE

Toen de regering in Juni 1948 het ontwerp van de Wet op de Bedrijfsorganisatie indiende, erkende zij in de Memorie van Toelichting, dat men daarbij stond voor „een vrijwel geheel nieuw en onbekend terrein, dat met voorzichtigheid moet worden betreden”, „een terra incognita”, dat wordt gekenmerkt door vaak zeer gecompliceerde verhoudingen”. Niettemin gaf de M. v. T. — anders dan de commissie-Van der Ven, die het ontwerp had voorbereid — althans enige algemene beschouwingen, waarin op grond van overwegingen van algemene aard werd betoogd, dat de ontwikkeling op sociaal-economisch gebied heeft geleid tot een toestand, waarin een publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie een voorname plaats zal kunnen innemen. Daarbij werd er voornamelijk op gewezen, dat blijkens de ervaring, leiding op sociaal-economisch gebied niet meer kan worden gemist, en dat het niet gewenst is deze leiding te concentreren in de handen van de *centrale* overheid. Daarnaast werd de aandacht gevestigd op de omstandigheid, dat over aangelegenheden van sociale aard en over de economische vraagstukken, die zich in de bedrijfstakken voordoen, in toenemende mate op bedrijfstakniveau overleg wordt gevoerd.

Bezwaarlijk zal kunnen worden beweerd, dat men in de loop van de parlementaire behandeling veel verder is gekomen dan deze globale wijze van benadering en deze behandeling een verdieping van het inzicht heeft gebracht in de vraag, waar in de werkelijkheid van het bedrijfsleven aanknopingspunten voor de publiekrechtelijke organisatie aanwezig zijn. Ook in het bedrijfsleven zelf is het, behalve in een enkel geval, in die phase niet gekomen tot een uitwerking van de algemene regeling van het ontwerp op de concrete verhoudingen in de afzonderlijke bedrijfstakken.

Toen de wet begin 1950 het Staatsblad bereikte, kon dan ook in het algemeen niet meer gezegd worden, dan dat de *idee* der bedrijfsorganisatie was aanvaard, waarbij wellicht mag worden aangetekend dat die aanvaarding door het ontbreken van duidelijke denkbeelden omtrent de toepassing is vergemakkelijkt.

De wet houdt met de in het voorgaande genoemde omstandigheden rekening niet alleen door een aantal gewichtige vragen aan de uitvoering over te laten, doch ook door haar uitvoering zelf in zeer sterke mate afhankelijk te stellen van de

verhoudingen in de bedrijfstakken. De normale figuur is immers, dat eerst tot instelling van een bedrijfslichaam wordt overgegaan, wanneer de organisaties van ondernemers en werknemers uit de bedrijfstak daarmede in voldoende mate instemmen.

Nu de in politicis aanvaarde idee der publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie in de fase van de uitvoering is getreden doen zich uiteraard spanningen voor. Grotendeels vinden die hun oorzaak hierin, dat men eerst thans komt tot een confrontatie van bepaalde algemene voorstellingen aan de concrete verhoudingen. Niet alleen is het bedrijfsleven een terrein dat, zoals de M. v. T. het stelde, uitermate gevoelig is voor doelmatige organisatorische verhoudingen, en eist de instelling van een bedrijfslichaam zorgvuldige afweging van allerlei belangen — een tamelijk prozaische arbeid, welker uitkomst niet steeds aan de door sommigen gekoesterde verwachtingen beantwoordt —, doch bovendien is het allerminst zo, dat de krachten, die tot de instelling van bedrijfslichamen drijven, in alle onderdelen in het bedrijfsleven in gelijke mate werken. Verschillen in de structuur van de bedrijfstak en in de daarin bestaande economische omstandigheden hebben een diepgaande invloed op de mate, waarin de instelling van een bedrijfslichaam als een voor de hand liggende verdere ontwikkeling moet worden beschouwd.

Een en ander betekent, dat in de opzet van de Wet op de Bedrijfsorganisatie reeds ligt opgesloten, dat haar uitvoering niet zonder veel beleid van alle betrokkenen — regering en organisaties van ondernemers en van werknemers — kan verlopen en dat moeilijkheden, die zich daarbij voordoen niet steeds zonder meer aan onwil van bepaalde groepen kunnen worden toegeschreven. Uiteraard mag men dit aspect allerminst verwaarlozen en verdient het zelfs alle aandacht. Van niet minder belang is het echter om de feitelijke voorwaarden voor toepassing van de wet in de beschouwingen te betrekken. Zelfs moet dit als een eerste vereiste voor het voeren van een constructieve politiek t.a.v. de uitvoering worden beschouwd. Nu men geleidelijk in bredere kring met het in de wet neergelegde stelsel begint vertrouwd te raken, is het tijdstip hiervoor stellig aangebroken. Een enkele opmerking over de aangestipte problemen volgt hieronder.

In de eerste plaats moet er dan in het kort op worden ingegaan, dat aan een verantwoorde toepassing van de wet nu eenmaal een zorgvuldige voorbereiding moet voorafgaan.

Zoals bekend is de Wet op de Bedrijfsorganisatie een zgn. raamwet. Zij geeft een algemeen kader, waarbinnen de instelling van bedrijfslichamen zich zal moeten voltrekken. Hiertoe worden verschillende vormen van bedrijfslichamen aangewezen: productschappen, hoofdbedrijf- en bedrijfschappen. Daarnaast wordt een zo volledige regeling van de inrichting en functionering der lichamen gegeven, dat bij de instelling in hoofdzaak kan worden volstaan met de omschrijving van de ondernemingen, waarvoor een lichaam wordt ingesteld, en de aanwijzing van de onderwerpen, waarover de verordenende bevoegdheid zich zal uitstrekken. Voorts laat de wet — hetgeen noodzakelijk was, nu de concrete gevallen, waarin zij toepassing zou vinden, bij de opstelling slechts ten dele konden worden voorzien — op bepaalde punten de mogelijkheid van afwijkingen en aanvullingen open.

Uiteraard levert deze opzet bij de toepassing op een bepaald complex van ondernemingen zekere moeilijkheden op. Niet steeds zijn de ondernemingen, die bij de behartiging van een bepaald belangencomplex zijn betrokken zodanig gegroepeerd, dat de door de wet geboden organisatievormen in hun eenvoudigste vorm zonder meer passen, zodat het gewenst is tot een meer gecompliceerde figuur te komen. Ook behoeft het weinig betoog, dat de omvang van het ondernemingencomplex, dat in een bedrijfslichaam bijeengebracht moet worden, afhankelijk is van de belangen, die daarin zullen worden behartigd. Dientengevolge is de bepaling van een doelmatige omvang niet steeds eenvoudig. Zo zijn soms delen van het bedrijfsleven, die uit een oogpunt van regeling van lonen of andere arbeidsvoorwaarden als een eenheid moeten worden beschouwd, niet voldoende homogeen voor de behartiging van economische belangen. Het verschijnsel komt bijv. ook hierin tot uitdrukking, dat de ondernemersorganisatie in het algemeen in veel verdergaande mate gedifferentieerd is dan de werknemersorganisatie. Ofschoon de instelling van een zeer groot aantal bedrijfslichamen zeer aanmerkelijke bezwaren heeft en tal van gevaren steken in een overdreven particularisme, zal aan de andere kant niet uit het oog mogen worden verloren, dat het dikwijls gaat om volkomen reële belangentegenstellingen: in zo'n geval mag terecht worden geëist, dat in ieder geval waarborgen worden geschapen tegen overheersing van de ene groep door de andere. Ook moet in aanmerking worden genomen, dat de taak van een bedrijfslichaam geleidelijk zal kunnen groeien. Omtrent de inrichting en de omvang van een lichaam kan zich dan ook gemakkelijk verschil van mening voordoen. De overtuiging, dat de eigen positie bij een bepaalde opzet niet voldoende gewaarborgd zal zijn, kan er ook toe leiden, dat een groep haar medewerking aan de instelling meent te moeten weigeren.

Zoals reeds werd opgemerkt heeft de wet de interne organisatie der bedrijfslichamen voor een belangrijk deel vastgelegd. Ook dit geeft wel eens aanleiding tot bezwaren. Zo voelen sommigen zich bezwaard door de regel, dat verordeningen worden aangenomen met een meerderheid van tweederde en vrezende, dat bepaalde groepen zouden kunnen worden overstemd, terwijl anderen beducht zijn, dat de vrije organisaties onvoldoende door het bestuur zullen worden geraadpleegd.

Hier liggen inderdaad enige moeilijkheden, die nu eenmaal er uit voortvloeien, dat het algemene kader vooraf in een raamwet is neergelegd. Het voordeel van dit stelsel is echter zo evident, dat er geen aanleiding is te betreuren, dat het is gekozen. Het beginsel van publiekrechtelijke organisatie van het Nederlandse bedrijfsleven is daarmee immers vastgelegd. Ware het algemene kader van de raamwet niet aanwezig, dan zou bovendien voor het overleg in de bedrijfstakken een duidelijk uitgangspunt ontbreken en zou het nauwelijks denkbaar zijn, dat waar dan ook een zekere mate van overeenstemming werd bereikt. Nu het stelsel van een raamwet is gekozen en een aantal punten, waarover verschil van mening zou kunnen bestaan, daarmee buiten discussie is gesteld, zal echter ook moeten worden verlangd dat men de wet aanvaardt zoals zij er ligt, en niet moeten beginnen met allerlei niet reeds in de wet zelf voorziene afwijkingen of aanvullingen in overweging te nemen. Voordat hiertoe kan worden overgegaan zullen die tekortkomingen eerst *in de praktijk* moeten worden aangetoond.

Van breder betekenis dan het voorgaande is de vraag, in hoeverre, afgezien van de gezindheid, die ten aanzien van de bedrijfsorganisatie wordt gekoesterd, en de impuls, die van de aanneming van de wet uitgaat, in het maatschappelijk leven factoren werkzaam zijn, die de instelling van bedrijfslichamen actueel maken.

Bij een beschouwing van deze factoren moet in de eerste plaats worden genoemd het aspect van de — door deelneming in het bestuur te verkrijgen — medezeggenschap der werknemers in economische aangelegenheden. Dit aspect is stellig van zo groot belang dat daarin alleen reeds de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie haar rechtvaardiging zou kunnen vinden. Het is duidelijk dat deze zijde van de bedrijfsorganisatie medebrengt, dat van werknemerszijde een voortdurende druk zal worden uitgeoefend om tot de instelling van bedrijfslichamen te komen. Daarbij moet er op worden gewezen, dat deze medezeggenschap meer omvat dan het deelhebben in het vaststellen van verordeningen op economisch gebied. De taak der bedrijfslichamen omvat in beginsel alle aangelegenheden, die de bedrijfstak aangaan; de behartiging daarvan kan uitmonden in het maken van verordeningen, doch het is waarschijnlijk, dat dit in het algemeen slechts een ondergeschikt onderdeel van de werkzaamheid van de lichamen zal vormen. Bij het grootste deel van het beleid, dat op bedrijfstakniveau wordt gevoerd zal het vaststellen van formele voorschriften niet aan de orde komen.

Intussen dient wel te worden opgemerkt, dat uiteraard de vrijheid blijft bestaan om de zaken buiten het verband van het bedrijfslichaam te behandelen. Bepaalde zaken zullen evenwel niet anders dan in het publiekrechtelijke kader aan de orde kunnen worden gesteld. O.m. betreft het hier de gevallen, waarin het gaat om het opleggen van voorschriften, waarvan vrijwillige naleving niet kan worden verkregen, en die waarin het gaat om de medewerking van het lichaam aan de uitvoering van de rijkswetgeving of het uitbrengen van door de regering gevraagde adviezen.

Een tweede factor, die de totstandkoming van bedrijfslichamen stimuleert is de behoefte om voor de gehele bedrijfstak werkende voorschriften te kunnen vaststellen. Deze factor werkt dus alleen, voorzover in de bedrijfstak de behoefte aan een zekere ordening wordt gevoeld en dan nog slechts sterk, wanneer het niet mogelijk is deze ordening in voldoende mate langs contractuele weg te bereiken. Bestaat deze mogelijkheid wel, dan zal publiekrechtelijke organisatie niet noodzakelijk zijn om het doel te bereiken. M.n. doet deze factor zich dientengevolge gelden in bedrijfstakken met een groot aantal in min of meer gelijke omstandigheden verkerende ondernemers; de landbouw, de middenstand en bepaalde takken van groothandel en industrie leveren daarvan een voorbeeld op. Overigens behoeft men hier niet alleen te denken aan de behoefte om voorschriften te geven, waaraan de ondernemer bij het drijven van zijn onderneming gebonden is. Ook kan de wenselijkheid in het geding zijn om door middel van heffingen de beschikking te krijgen over de fondsen, die nodig zijn om in het belang van de bedrijfstak vereiste maatregelen te treffen (als onderzoek en vakopleiding), doch die niet langs vrijwillige weg kunnen worden verkregen.

In de derde plaats kan gewezen worden op de omstandigheid, dat door de centrale overheid voor een onderdeel van het bedrijfsleven een zekere ordening tot stand is gebracht en de materie zich ook voor behartiging door bedrijfslichamen

leent. Deze regeling kan dan hetzij door een productschap, hoofdbedrijf- en bedrijfschap zelfstandig geschieden, in welk geval autonome regelingen van het bedrijfslichaam voor die van de centrale overheid in de plaats kunnen treden (dan heeft men een voorbeeld van het in de vorige alinea besproken geval), hetzij door een bedrijfslichaam worden uitgevoerd. Een soortgelijke figuur kan zich ook voordoen in de verhouding tussen een product- of hoofdbedrijfschap en een bedrijfschap. Een voorbeeld van deze situatie ziet men bij de wetgeving t.a.v. landbouwproducten; voor de ondernemingen, die op dat gebied werkzaam zijn, is de instelling van een aantal productschappen en bedrijfschappen in overweging. Ook voorziet bijv. het ontwerp Vestigingswet Bedrijven, dat een nieuwe grondslag zal geven voor de vestigingswetgeving voor het midden- en kleinbedrijf en de groothandel, in de uitoefening van medebewind door bedrijfslichamen.

Ofschoon de in het voorgaande genoemde factoren niet de enige zijn, kunnen zij wel als de voornaamste worden beschouwd. Zoals uit het overzicht blijkt, zijn de omstandigheden, die tot invoering van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie leiden, van verschillende aard en is hun uitwerking op de verschillende onderdelen van het bedrijfsleven ook zeer uiteenlopend. Het vorenstaande behoeft niet tot de de conclusie te leiden, dat in gevallen, waarin zij minder sterk werken, geen bedrijfslichamen tot stand zullen komen. Tal van andere overwegingen kunnen tot dit resultaat leiden. In het algemeen zullen echter daar, waar bedrijfstaksgewijze behartiging van bepaalde aangelegenheden door ondernemers, dan wel door ondernemers en werknemers gezamenlijk moet plaats vinden, en waar bovengenoemde omstandigheden hun invloed niet sterk doen gevoelen, de eisen van de praktijk er niet toe behoeven te leiden, dat de publiekrechtelijke vorm boven de privaatrechtelijke wordt verkozen. Men zal goed doen dit in het oog te houden zowel bij de beoordeling van het tempo, waarin de geleidelijke maatschappelijke hervorming, die met de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie wordt beoogd, zich voltrekt, als bij het zoeken van middelen om deze ontwikkeling te bevorderen.

HET „PLAN” EEN PLAN?

De critiek die tot nu toe door buitenstaanders is uitgeoefend op „De Weg naar Vrijheid” is vrijwel steeds zeer algemeen van aard geweest en meest heel weinig zakelijk. In de slechtste gevallen een scheldpartij op het socialisme, in enkele gevallen een bestrijding van de principiële uitgangspunten van de Partij van de Arbeid, echter vrijwel nooit werkelijke critiek op bepaalde onderdelen van het Plan. Ook binnen de partij is de critiek tot nu toe beperkt gebleven tot algemene tekenen van instemming of het weergeven van een afwijkende mening op enkele onderdelen.

In het volgende zal een poging worden gedaan om één bepaald punt aan een nadere beschouwing te onderwerpen.

Aangezien deze beschouwing in verschillende opzichten critisch zal uitvallen, stelt de schrijver er prijs op, vooraf blijk te geven van zijn grote waardering voor het rapport als geheel. Hier is een knap, veelomvattend en bovenal zeer noodzakelijk werk geleverd.

Noodzakelijk niet omdat we een verkiezingsleuze nodig hadden, maar wel omdat de meningsvorming in socialistische kring over bepaalde onderwerpen veel te weinig is voortgeschreden. Het is waarschijnlijk geen overdrijving, wanneer men zegt, dat er tientallen onderwerpen van practisch politiek belang zijn, waar weliswaar afzonderlijke partijgenoten zich mee bezighouden en waarover zij ook meningen hebben, maar ten aanzien waarvan bepaald geen socialistische communis opinio bestaat, eenvoudig bij gebrek aan discussie er over. Men laat de weinige partijgenotendeskundigen in dergelijke zaken (soms is het in de practijk maar één enkele) hun gang gaan in de veronderstelling, dat zij het wel goed zullen doen. Op deze wijze wordt de mening van een enkeling te spoedig de socialistische opvatting.

Soms gebeurt zelfs dat niet. En zo kan het gebeuren, dat de socialistische beweging ten aanzien van tal van problemen geen „eigen” politiek kan stellen. Dit betreft niet alleen afgelegen theoretische gebieden!

Let wel, wij vinden *niet* dat het socialisme *overal* een eigen mening over dient te hebben (integendeel, een dergelijke „volmaaktheid” is dodelijk), maar we vinden het wel gevaarlijk, wanneer blijkt, dat we op allerlei gebieden die van direct-politiek belang zijn — of dat op korte termijn kunnen worden — niet verder zijn dan vage nota's in plaats van uitgewerkte denkbeelden.

Een van de delen van het Plan, die het meest de aandacht hebben getrokken is het zgn. „Voorgestelde program van bestedingen in 1955”, de tabel, waaruit o.a. blijkt, dat we onder bepaalde veronderstellingen — waarover straks meer — in 1955 niet minder dan 43 procent méér aan culturele uitgaven kunnen doen, dat tegelijkertijd de investeringen met 27 procent omhoog kunnen en de woningbouw

bovendien met 22 procent. En dat allemaal mits de internationale ontwikkeling geen roet in het eten gooit en — zo blijkt uit een tussenzinnetje op pagina 122 — „mits de overheid de geleide economie durft te hanteren en ten aanzien van de vermogensverhoudingen, productie en arbeidsverhoudingen en inkomensverdelingen de weg opgaat, welke in de voorgaande hoofdstukken is 'geschetst'”.

Dat is inderdaad, wat het Plan zelf noemt „een goed perspectief”. Bezien we het schema nu echter wat nader, dan blijkt, dat er nog wel wat opmerkingen over gemaakt kunnen worden.

1. De nationale productie kan waarschijnlijk wel stijgen met 25 procent, zo zegt het Plan. En de schrijvers voegen er bij, dat dit is „overeenkomstig de verwachting door het Comité van Ministers te Parijs uitgesproken”. Wij willen graag aannemen dat een productieverhoging van 25 procent mogelijk is. In feite kunnen we misschien wel méér bereiken. Maar we hadden toch wel graag een iets steviger fundering van het genoemde cijfer gezien. Want zoals het hier staat, is het een *schatting*, geen resultaat van een analyse, zoals men in een *Plan* had mogen verwachten.

De verwijzing naar de schatting van het Comité van Ministers is bepaald niet overtuigend, omdat het door de O.E.E.S. opgegeven cijfer — zeker in de tijd, dat het werd gepubliceerd — óók niet op een analyse beruiste, maar veeléer een propagandistische betekenis had (het Amerikaanse Congres moest toen juist beslissen over het bedrag van de economische hulp aan Europa).

2. Van een analyse was pas sprake geweest, wanneer men had nagegaan, wat in elk van een aantal bedrijfstakken in vier jaar kan worden bereikt. De samenvatting daarvan zou een beeld kunnen geven van datgene wat voor de komende jaren mogelijk zou zijn. Wij willen gaarne erkennen, dat aan de samenstellers van het Plan wellicht de tijd *en* de middelen hebben ontbroken, om deze weg te gaan. Maar het gevolg is, dat ze een zeer gevaarlijke weg hebben ingeslagen.

Om twee redenen:

Ten eerste verwaarloost men de mogelijkheid, dat er in een bepaalde bedrijfstak — die van belang is voor de uitbreiding van de productie in andere bedrijfstakken — een stagnatie optreedt. M.a.w. dat ergens de noodzakelijke verhoging *niet* wordt bereikt en dat daardoor ook elders de uitbreiding van de productie stagneert.

Ten tweede: men zegt weliswaar, dat de nationale productie 25 procent groter zal zijn, maar de waarde van zo'n getal, dat uit niet anders bestaat dan uit een optelling van koeien en schapen, van appels en peren, is gering, wanneer men niet weet, hoe die nationale productie straks zal zijn samengesteld. Immers men heeft nu geen zekerheid of de samenstelling van het nationaal product-1955 zal overeenstemmen met de bestedingen, die men zich heeft voorgenomen.

Zeker, de overheid zal — in de gedachtengang van de samenstellers van het Plan — veel kunnen doen om de productiestroom te richten. Dat staat eigenlijk in die tussenzin op pagina 122. Maar nergens is een poging gedaan, om de betekenis van die tussenzin voor het schema *in concreto* uit te werken.

Productiestroom richten: uitstekend. Maar dan had toch nagegaan moeten worden, wat daar aan vast zit en of het mogelijk is, in de korte tijd die goed drie jaar nu eenmaal zijn, die eventueel gewenste ombuigingen tot stand te brengen.

3. In het Plan staat een zeer lezenswaardig hoofdstuk over de consumptievrijheid, die belangrijk wordt genoemd. Jammer genoeg wordt in dat hoofdstuk alléén gesproken over de vrijheid van de *individuele* consumptie en wordt niets gezegd over de *collectieve* consumptie, de consumptie dus waartoe door overheidsorganen wordt besloten en die in het algemeen ook door de overheid wordt gefinancierd (parken, ziekenhuizen, een groot deel van de cultuursector – en het militaire apparaat).

Niet wordt vermeld in hoeverre de overheid op het nationale product beslag mag leggen – en dus de *individuele* consumptie beperken – voor deze consumptie.

Wij maken deze opmerking, omdat uit het bestedingenschema blijkt, dat . . . het overgrote deel van de productiestijging in 1955 moet worden aangewend in *die* sector. In het Plan wordt uitdrukkelijk voorzien in een gelijkblijvend verbruik van voedings- en genotmiddelen en een matige stijging in het gebruik van duurzame consumptiegoederen. Persoonlijk voelen wij alles voor deze voorstellen, maar we dienen wel te beseffen, dat we hier – ondanks alle uiteenzettingen over consumptievrijheid – vast aan het beslissen zijn gegaan, hòe de aanwas van het voor consumptie beschikbare inkomen, zal worden besteed. Als nu eens de consumenten wél meer willen opeten en minder voelen voor cultuurmonumenten of het Amsterdams Toneelgezelschap dan de schrijvers van het Plan?

4. Niet alleen de productiestroom zal aan de bestedingen moeten worden aangepast, ook de koopkrachtstroom. Hier schuilen nog verschillende moeilijkheden. Om slechts één voorbeeld te noemen: Waar het Nationale Product naar schatting met 2,5 milliard zal stijgen en de overheidsbestedingen met één milliard, mag men zich afvragen of de overheid in 1955 wel uit zijn „normale” inkomsten over dit extra-bedrag zal kunnen beschikken. Wanneer deze vraag ontkennend zou moeten worden beantwoord – en dit lijkt niet geheel onwaarschijnlijk – dan betekent dit, dat tegen 1955 een *belastingverhoging* noodzakelijk zou zijn.

5. Ten slotte valt het op, dat in het bestedingenschema de militaire uitgaven zijn geraamd op 1500 miljoen in 1955. Dit lijkt ons een optimistisch lage schatting toe. Vijftienhonderd miljoen is het bedrag, dat door de regering-Drees bij haar optreden in Maart 1951 is genoemd. Maar sindsdien hebben we ons in feite al tot iets meer verplicht doordat de regering na onderhandelingen met de Amerikaanse autoriteiten toezegde om in drie jaar tijd 600 miljoen gulden extra te besteden uit het tegenwaardefonds voor de militaire productie.

Nog afgezien hiervan echter zijn reeds nu onze militaire uitgaven geen 1500 miljoen, maar een veelvoud er van.

Alleen . . . een zeer groot deel wordt door Amerika betaald en ons geschenken in de vorm van wapens en andere militaire bijstand. Men mag verwachten, dat de Amerikanen er – van hun standpunt niet ten onrechte – naar zullen streven, om naarmate het Nederlandse nationale inkomen stijgt, ons ook een groter deel van de last zelf te doen dragen.

En verder: Terecht zijn de schrijvers van het Plan de wereldpolitiek niet uitvoerig gaan behandelen en hebben zij zich beperkt tot „die aspecten waarop de houding van Nederland, zij het op beperkte schaal invloed kan uitoefenen”.

Het heeft immers geen enkele zin om bespiegelingen te houden over wat er allemaal in de internationale ontwikkeling kan gebeuren, en dan maar verder niets te doen aan planning op langer zicht, omdat het uitzicht zo onzeker lijkt.

Integendeel, en voor de moeilijke periode van de herbewapening en voor de tijd daarna, wanneer er weer wat meer ruimte zal zijn, is een socialistisch plan ten volle nodig. Niets is gevaarlijker dan kortzichtigheid in deze.

Echter, zonder nu in uitvoerige politieke beschouwingen te vervallen, had men toch wel een nadere toelichting behoren te geven van het bedrag van 1500 miljoen, dat voor 1955 in het bestedingenprogram is opgenomen.

Bij velen bestaat immers de vrees dat de militaire uitgaven, wanneer het nationale inkomen stijgt, méé omhoog zullen gaan. Zal men niet, wanneer in 1955 de huidige spanning tussen de mogendheden nog voortduurt, besluiten nog méér uit te trekken voor de defensie? Dat zal dan kunnen omdat het nationale inkomen waaruit kan worden geput dan groter is. Alleen. . . dan komen allerlei plannen in de knel.

(Uit een persoonlijk gesprek met ir Vos, is mij bekend, dat de voorzitter van de Plancommissie over dit punt bepaalde — optimistische — gedachten heeft. Juist waar dit zo is, was het wél gewenst, dat daarvan ook iets meer in het Plan tot uitdrukking was gekomen. Voor velen is immers de bewapeningslast de berg, die het verdere uitzicht belemmert).

Al bij al kunnen er naast het program van bestedingen dus nog al wat vraagtekens worden gezet. Wat ontbreekt is vooral de uitwerking van dat ene tussen-zinnetje: „mits de overheid de geleide economie durft hanteren. . . . enz” of met andere woorden: wat ontbreekt is het verband tussen de in de rest van het Plan voorgestelde maatregelen en de cijfers van het bestedingsprogram.

En hieruit volgt dan deze conclusie: het Plan zoals het hier ligt, is geen plan en hier en daar maar nauwelijks een program. Er worden in het rapport een groot aantal maatregelen geschetst, maar een coördinatie van al deze maatregelen in een omlijnd wat-te-doen, dat is niet gegeven. Het bestedingsprogram had zo'n coördinatie kunnen zijn. Maar dat is het niet geworden. Het is een ruw cijfervoorbeeld (en als zodanig nuttig) maar niet het brandpunt, waarin alle lijnen, die elders in het rapport beginnen, samenkomen.

Het gevolg van dat gebrek aan coördinatie is, dat het evenwicht in het Plan verscheidene malen zoek is. De verschillende maatregelen staan los naast elkaar, zonder dat is aangegeven, waar het accent ligt en wat de relatieve betekenis van elke maatregel is.

Bijzonder duidelijk blijkt dat tekort reeds in de eerste hoofdstukken. Daar wordt betoogd, dat een verandering in de vermogensverhoudingen dringend nodig is. En aangegeven worden middelen, om die veranderingen tot stand te brengen. Wij noemen: socialisatie, begrotingspolitiek van de overheid, plan-Hofstra, beperking van het erfrecht, bezitsspreiding, vorming van sociale fondsen.

Maar welke plaats neemt nu elk van die maatregelen in het geheel in? Wij hebben het nergens kunnen vinden. De socialisatie en de beperking van het erfrecht zijn oude socialistische eisen. Daar zijn nu andere bijgekomen. Betekent dat, dat accenten verschuiven? Andere vraag: wij vinden tot onze verwondering in het Plan zowel het plan-Hofstra, dat de overheid zekere rechten wil doen gelden op de nieuwe

investeringen als het bezitsspreidingsplan, dat een zeker medebezit van de arbeiders beoogt. Kan men deze dingen tegelijkertijd eisen? En zo ja: waarop ligt dan de nadruk?

Het ontbreken van het plan-karakter blijkt ook uit het feit, dat nergens (behalve in het bestedingsschema) het tijdselement een voldoende plaats krijgt. Hebben wij een vijfjarenplan of een 25-jarenplan? Op de ene bladzijde spreekt men over maatregelen, die op zeer korte termijn zouden moeten worden genomen, op de volgende bladzijde lijkt de termijn van uitvoering vijf en twintig jaar te zijn.

Zo is het rapport een boek geworden van zeer gemengde inhoud. Theorie, beschrijving, analyse op korte en op lange termijn, het loopt alles door elkaar zonder dat een evenwichtig geheel is verkregen.

Men heeft volstaan met het aangeven van een aantal ingrediënten, maar verzuimd aan te geven in welke verhouding ze moeten worden gemengd om een eetbare socialistische pudding te krijgen. En dat doet aan de bruikbaarheid van het recept wel wat af.

HET PALEIS EN DE BLOKKEN

Het is wellicht het beste dat wij de critiek, die Polak oefent op het bestedingsprogram voor het nationaal inkomen in het Plan, op de voet volgen. Vooraf zij echter opgemerkt, dat er omtrent het karakter van dit program blijkbaar misverstand bestaat. In het Plan wordt een grote veelheid van maatschappelijke hervormingsvoorstellen uitgewerkt en worden ook aanwijzingen gegeven voor de te voeren politiek op kortere termijn. Als resultaat van deze voorstellen wordt dan gezegd (pag. 123): „In verband met hetgeen aan program van activiteiten . . . wordt ontworpen zou dan voor 1955 de volgende verdeling der besteding nagestreefd kunnen worden”. Men ziet, hier verschijnt het bestedingsprogram als een mogelijkheid, geschapen door een program van activiteiten op sociaal-economisch gebied. Eerst komt de productie en de planning daarvan, daarna de besteding. Polak draait de zaak om en stelt het voor alsof het bestedingsprogram uitgangspunt is en de sociaal-economische planning met het oog daarop dient te worden ontworpen. Natuurlijk kan het een niet los worden gedacht van het ander, maar de in het Plan voorgestelde hervormingsmaatregelen behouden hun geldigheid ook wanneer aan het nationaal inkomen een andere besteding zal worden gegeven dan in het Plan voorgesteld en daaruit volgt, dat het bestedingsprogram voor de opstellers niet het centrum is waar alle lijnen naar toe lopen, maar veeleer een verplaatsbaar en veranderlijk toetsingsschema.

De vraag of een dergelijk centrum nodig en mogelijk is, vormt het tweede thema van Polak's beschouwingen, waarop hieronder nog terug gekomen wordt.

Wat nu de onderdelen van het bestedingsprogram betreft, het volgende:

Ad 1. De verwachting dat de nationale productie in 5 jaar tijds „waarschijnlijk wel met 25% kan stijgen” is niet alleen het resultaat van schatting, maar ook van analyse. Dat deze analyse niet in het Plan gegeven wordt betekent nog niet, dat zij niet is gemaakt. Er staan heel wat meer cijfers in het Plan, waar meer of minder uitvoerige ontledingen en berekeningen aan ten grondslag liggen, zonder dat deze erbij gegeven zijn. Ruim 400 pagina's dunkt ons welletjes en er bestaat ook nog zoiets als leesbaarheid.

De reële nationale productie steeg van 1947 op 1948 met 10%, van 1948 op 1949 met 8%, van 1949 op 1950 met 9%. Voor de volgende jaren neemt het Plan aan een jaarlijkse stijging van $\pm 5\%$. Deze stijging is verantwoord gezien de trend in de achterliggende jaren, het groeiende arbeidsaanbod en de gemiddelde toename van de productiviteit. Uiteraard kunnen internationale verstoringen optreden of in de nationale economische politiek fouten worden gemaakt waardoor deze stijgende trend wordt onderbroken. Op een dergelijke grove fout, in 1951 gemaakt – onvoldoende aansluiting van de consumptiebegreping en de uitgifte van defensie-

orders — wees het Plan op pag. 180 nadrukkelijk. De uitkomsten van de productie-cijfers over 1951 hebben de Planopstellers hier — helaas — in het gelijk gesteld.

De verwijzing naar de schatting van het Comité van Ministers van de ontwikkeling der productie in West-Europa, kan inderdaad misverstand wekken. Deze schatting is stellig overdreven optimistisch en was, zoals P. terecht opmerkt, voor propaganda-doeleinden bestemd. De opmerkzame lezer zal echter hebben geconstateerd dat bij de raming voor het bestedingsprogram aanzienlijk voorzichtiger te werk is gegaan. Bij een jaarlijkse stijging van de productie met 5% zou over 5 jaar immers een toeneming van de waarde van de nationale productie van 5,3 milliard, uitgaande van 1950, tot stand komen. In het bestedingsprogram in het Plan is echter slechts een stijging van 3,5 milliard aangenomen, omdat rekening is gehouden met de mogelijkheid van verschillende ongunstige factoren, die wij nationaal niet in de hand hebben. Zo is voor het ongunstiger worden van de ruilvoet 1 milliard in mindering gebracht, hoewel uit de thans beschikbare cijfers blijkt dat de ruilvoet zich sinds September 1951 weer in, voor Nederland, gunstige zin ontwikkelt, zodat het zeer wel mogelijk is, dat deze raming aan de pessimistische kant is.

Ad 2. Moge het bovenstaande Polak de gedachte hebben bijgebracht, dat de samenstellers van het Plan niet zo argeloos te werk zijn gegaan als hij veronderstelt — wanneer hij de indruk wekt dat in 1955 eensklaps een geheel andere samenstelling van de nationale productie noodzakelijk zal zijn, dan drijft hij zijn naïeveteitsveronderstelling beslist te ver. Uiteraard is een verschuiving van de besteding van het nationaal inkomen, gelijk door het Plan als wenselijk wordt gesteld, alleen te bereiken wanneer voortdurend in het overheidsbeleid, en in het bijzonder bij de opstelling van de begrotingen (het bestedingsprogram van de Overheid), een dergelijke wijziging wordt nagestreefd. Wanneer men ziet dat in het voorjaar van 1951 een omschakeling in de besteding van 7 à 8% van het nationaal inkomen door de regering werd voorgesteld en binnen een jaar in belangrijke mate werd verwezenlijkt, dan is het, meen ik, duidelijk dat het Plan zich met zijn program van besteding, zeker niet aan utopisme te buiten gaat.

Een projectie van productiestijging in afzonderlijke bedrijfstakken, zoals P. vraagt, is op zichzelf nuttig en is door de regering in de diverse industrialisatienota's gegeven. De kwantificering kan hier echter niet meer zijn dan een handvat voor het denken. Waar het op aan komt is het aangeven van de richting waarin de productiestroom zich moet bewegen en dat gebeurt in het Plan.

Ad 3. Het is juist dat men in het bestedingsprogram een belangrijk deel van de toeneming van het nationaal inkomen besteed wil zien in de collectieve sfeer. Het is ook juist dat in de paragraaf over de consumptievrijheid de verhouding tussen individuele en collectieve consumptie niet behandeld wordt. Naar mijn mening terecht, omdat deze verhouding voor het vraagstuk van de consumptievrijheid in wezen niet relevant is. Wanneer op democratische wijze besloten wordt dat een bepaalde besteding van het inkomen niet individueel, maar collectief zal geschieden, wordt daardoor de consumptie-vrijheid op geen enkele wijze aangetast. Als de burgers besluiten om de straat voor hun huizen niet zelf aan te leggen, dus niet de één met sintels, de ander met asphalt en de derde met kinderhoofdjes, maar

dit gezamenlijk, collectief, te laten doen, dan is voor de consumptievrijheid alleen van belang of het besluit op democratische wijze wordt genomen, niet of de voorziening individueel dan wel collectief gebeurt. En zegt P.: „Als nu eens de consumenten wél meer willen opeten en minder voelen voor cultuurmonumenten enz.”, wel, dan gaat het bestedingsprogram van het Plan niet door en moeten P. en ik proberen méér mensen te vinden die het kijken naar een beeld van Mari Andriessen preferen boven een extra stuk nougat.

Ad 4. Zie ad 2.

Ad 5. De 1500 miljoen militaire uitgaven zijn de kosten in de aanloopperiode, dat vergeet P. Overigens is het juist dat deze 1500 miljoen niet alleen van ons afhangen en ook dat men hier eindeloos over filosoferen kan. In het Plan is daarvan afgezien en ik heb er, ook na wat P. erover zegt, geen spijt van. Het is natuurlijk zeer wel mogelijk, dat het gedrag van Rusland de vrije wereld onder leiding van Amerika verplicht om, nog sterker dan thans, het accent op de militaire verdediging te leggen. Dit voorbehoud wordt nadrukkelijk in het Plan gemaakt. Wie meer wil zeggen verzeilt onvermijdelijk in de profetie of de bluf.

Het belangrijkste van de opmerkingen van P. schuilt, lijkt me, in het slot: het Plan geeft losse maatregelen, geen coördinatie; wel ingrediënten, geen pudding.

Zonder nu te willen beweren dat het Plan op alle punten het maximum geeft van een redelijk te verantwoorden program van actie, (verschillende punten verdienen nader uitgewerkt, zodra meer statistische gegevens ter beschikking komen), meen ik toch dat hier een bedenkelijk misverstand schuilt. Het misverstand dat een plan de politiek kan vervangen. Planning betekent ontleding van de ontwikkeling, het stellen van de desiderata en een afwegen van de mogelijkheden en dat alles zo concreet en quantitatief mogelijk.

Een plan betekent niet: morgen gaan we dit doen en beslist niets anders. Het alternatief is wezenlijk voor het plan. Het onderscheidt democratische planning van totalitaire planning. De dictatuur kan, en dat ook nog altijd binnen bepaalde grenzen, plan en politiek gelijk stellen. Socialisme, democratisch socialisme, geeft wenselijkheden en mogelijkheden, doelstellingen en normen, zoals de „Weg naar Vrijheid” die biedt, maar het treedt de ontwikkeling niet tegemoet met het dwangbuis van een gefixeerd samenstel van maatregelen.

Ik wil geen moment suggereren dat P. om een totalitair plan vraagt. Ik geloof veel meer dat hij, zoals zovele anderen, last heeft van die droom die ik mij nog goed herinner uit mijn jongensjaren. Ergens op de wereld bouwde men een schitterend paleis en vanuit dit paleis werden alle wereldlingen bestuurd. Op dat paleis bouwde men een hoge toren en in die toren woonde de president van de wereld, de baas die voor alle mensen zorgde omdat hij alles wist en omdat hij volmaakt goed en nobel was. Als ik het paleis probeerde te bouwen en aan de toren bezig was, al hoger en hoger, viel er altijd een blok om en als ik het nog eens probeerde viel het hele paleis in elkaar.

Nee, er staat wel veel op die 400 bladzijden, maar het wonderpaleis, Het Grote Plan is het toch niet geworden. . . .

DE PEN OP PAPIER

De gemeente-classificatie.

We hebben grote waardering voor het uitvoerige rapport van de commissie-Kruyt, omdat het de discussie over het vraagstuk der gemeente-classificatie veel beter mogelijk maakt, nu het uit de emotionele sfeer op het vlak van concrete vergelijking van de levensstandaard der verschillende gemeenten gebracht is. Voorzover het nog de zgn. imponderabilia in acht genomen wil zien, zijn die toch ook meer concreet aangeduid, bijv. door de zo langzamerhand overal bekend (berucht?) geworden consumptie-stimulering.

1. Vrijwel algemeen kan men accoord gaan met het uitgangspunt van de commissie, nl. dat het doel moet zijn, te komen tot een gelijk *reëel* loon voor gelijke (gelijkwaardige) arbeid en prestatie in het gehele land. Prof. Kruyt constateert dit dankbaar in zijn uitvoerige bestrijding van de stellingen van zijn collega De Vries Reilingh. (S. en D. van Febr. '52).

Maar hier moet ons dadelijk een opmerking van het hart. De commissie-Kruyt brengt op deze grondstelling tot tweemaal toe een (zelfde) restrictie aan. Op blz. 58 van het rapport lezen wij:

„Deze vereenvoudigde vraagstelling is niet geheel verantwoord, o.m. omdat uit het antwoord (op de vraag: welke nominale loonverschillen leiden tot eenzelfde reëel loon in het gehele land bij gelijke arbeid en gelijke prestatie?-R) geen uiteindelijke conclusie mag worden getrokken omtrent de vraag wat rechtvaardige loonverhoudingen zijn. De koopkracht is immers slechts één der factoren, welke bepalend zijn voor de *aantrekkelijkheid* van de verschillende plaatsen”. (Curs. van ons.-R.).

En op blz. 59 zegt de commissie:

„De commissie (zal) haar onderzoek voornamelijk beperken tot het sociale terrein, d.w.z. tot de vraag: „Hoe zouden loonverschillen zijn, indien zij slechts werden bepaald door de verschillen in aantrekkelijkheid van leven en werken in de verschillende plaatsen?”

Bij de eerste lezing van dit rapport hadden wij bij deze passages de aantekening gemaakt: „rimboetoelage?”, maar in de rest van het rapport en bij de conclusies heeft de commissie blijkbaar de vraag der „aantrekkelijkheid” toch maar teruggebracht tot de vraag „wat kan ik met mijn loon doen?” en alle restrictie laten varen. Wij geloven, dat de commissie moeilijk anders kon, omdat de meer of mindere aantrekkelijkheid van *leven* en *werken* in vele opzichten slechts subjectief kan worden beoordeeld en haar opdracht bij monde van de toenmalige minister van Sociale Zaken, dr W. Drees, werd omschreven als een wetenschappelijk en stelselmatig onderzoek naar *objectieve* factoren, in acht te nemen bij het ontwerpen van een sociaal, economisch en sociologisch verantwoorde gemeenteklassen-indeling. Maar wij vragen ons af, wat de commissie kan hebben bewogen tot het opnemen van de geciteerde passages?

2. Wij willen ons dan ook in eerste instantie bezighouden met de concrete uitgaven van het standaardgezin.

In grote trekken kunnen we er mee accoord gaan, dat na eliminatie van een aantal

posten van het huishoudbudget, die voor stad en platteland vrijwel gelijk liggen, de volgende ter nadere beschouwing overblijven:

1. Huishuur.
2. Verlichting en verwarming.
3. Ontspanning.
4. Belastingen.
5. Ontwikkeling.
6. Verkeer.

Wat post 3 betreft, kunnen we ons niet verenigen met de conclusies van de commissie, dat hiervoor de stadsbevolking meer uitgaven heeft, doordat de recreatie-oorden aan de buitenkant van de stad zijn gelegen en men dus vrijwel steeds eerst vervoerskosten moet maken, vóór men op de plaats van ontspanning is gearriveerd. Afgescheiden van het feit, dat het grootste deel van de stadsbevolking in de periferie woont en het centrum hoe langer hoe meer ontvolkt raakt, ligt de zaak voor het merendeel van de dorpen niet anders. Als men uit een landbouw- of veeteeltstreek een werkelijk recreatie-oord wil opzoeken, zal men vaak een veel grotere afstand moeten afleggen dan de stadsbewoners. In het algemeen kunnen we erkennen, dat het de laatsten iets zal kosten de vrije natuur op te zoeken, maar daar staat tegenover, dat de plattelander uitgaven heeft te doen om andere plaatsen van vermaak (en cultuur) op te zoeken. Het komt ons daarom voor, dat deze uitgavenpost geëlimineerd moet worden.

3. *Het huurverschil.*

De cijfers van de commissie, die komt tot een verschil van *f* 3,45 per week of *f* 180,— per jaar (de laatste 15% huurverhoging inbegrepen), zijn onaanvechtbaar. Maar daarbij moeten we ons duidelijk realiseren, dat dit het verschil is tussen de in dit opzicht goedkoopste gemeenten en de duurste, d.i. met name Amsterdam. In Rotterdam en Den Haag bijv. liggen de huren niet onbelangrijk lager dan in onze hoofdstad. Wij komen hierop straks terug, omdat wij menen, dat de commissie in dit opzicht niet altijd consequent is.

Nu stelt zij op blz. 61 van het rapport voorop, dat om twee redenen niet dit volle bedrag in aanmerking mag worden genomen, en wel 1e. omdat de kwaliteit der woningen op het platteland doorgaans minder is dan die in de steden en 2e. om de interdependentie tussen lonen en prijzen: geef de plattelander een hoger loon en de huren (waarin ook reparatiekosten (e.d.) zullen stijgen, of: de huren zijn lager, doordat de lonen lager zijn.

Op blz. 140 komt de commissie dan ook tot een huurverschil van 6 cent per uur, d. i. *f* 150,— per jaar in plaats van *f* 180,—.

4. *Verlichting en verwarming.*

a. Hoewel in het rapport het verschil van deze post voor het platteland en de stad vrijwel wordt verwaarloosd, komt prof. Kruyt in S. en D. van Februari tot een voor het platteland nadelig verschil van gemiddeld *f* 28,— per jaar, waarmee wij accoord gaan, al lijkt het ons iets aan de hoge kant.

5. *Belastingen.*

Na de uiteenzetting in het Nader Rapport van de Ver. van Ned. Gem. is prof. Kruyt bereid, hiervoor voorlopig *f* 10,— ten nadele van het platteland te accepteren, al komt hij zelf tot een verschil van gemiddeld *f* 5,— (De nieuwe wet-Personele belasting verhoogt nl. dit verschil volgens het Nader Rapport).

6. Nu trekt prof. Kruyt de voor het platteland nadelige verschillen tot een totaal van *f* 38,— af — niet van de *f* 150,—, maar van de *f* 180,—. Dit moet — zie punt 3 — een vergissing zijn. In plaats van een rest-verschil van *f* 142,— komen wij dus op *f* 112,—.

7. Wij willen deze methode wel volgen, maar zijn nog niet klaar met post verlichting en verwarming. Immers, die behelst niet alleen uitgaven voor electriciteit, maar ook voor brandstof. En de wijze, waarop de commissie het o.i. onmiskensbare nadeel voor het platteland hier bagatelliseert, noopt ons tot nadere beschouwing.

Op blz. 78 lezen we:

„...dat er enige grond is voor de *opvatting*, dat het gemiddeld brandstoffenverbruik in de kleinere gemeenten met een overwegend agrarisch karakter *wellicht iets* hoger zal zijn dan in de grote steden.

In *hoeverre* zulks samengaat met *eventuele* hogere kosten, is *sterk* afhankelijk van de mogelijkheid tot uitwijken (van bijv. kolen naar hout of turf)”. (Curs. van ons.-R.)

Het staat voor ons vast, dat voor het overgrote deel der woningen in de grote stad de hoeveelheid brandstof voor verwarming belangrijk minder is dan voor verreweg het grootste deel der woningen op het platteland.

Als we dit op gemiddeld 2 hl kolen per winter schatten, zijn we er van overtuigd, aan de zéér lage kant te zijn. Van het resterende verschil ad *f* 112,— trekken wij dus *f* 16,— af is *f* 96,—. Het is ons uit ervaring bekend, dat van uitwijkmogelijkheden geen sprake is: met name voor de kleistreken zijn turf en hout zeker niet goedkoper dan kolen en zelfs in de veenstreken was althans in de jaren '45-'49 de turf per calorie duurder dan anthraciet!

8. Het verschil in retributies, nl. wegen-, straat-, vaart- en rioolbelasting, de gemakkelijksbelasting en die voor de reinigingsdienst noteert het Nader Rapport van de Ver. v. Ned. Gem. als een voor het platteland nadelig verschil van *f* 10,— per jaar. Dit komt ons zeker niet overdreven voor. Prof. Kruyt betoogt in S. en D., dat alle gemeenten boven 20.000 zielen en slechts een deel der kleinere gemeenten bovengenoemde belastingen kennen, uitgezonderd die voor de reinigingsdienst, en dat het voor het laatste net andersom ligt, zodat hij meent, dat dit elkaar opheft. Hij vergeet echter, dat voor het andere deel der kleine gemeenten vaak beide soorten belastingen gelden en er bovendien kleine gemeenten zijn, waar de reinigingsdienst in particuliere handen en daardoor vrij duur is. In Amsterdam kent men die retributies niet (de gemakkelijksbelasting wel, maar die is thans vrijwel algemeen).

Waarom hier niet dezelfde redenering wordt gevolgd, als bij de post electriciteit (S. en D. blz. 109, 3e alinea van beneden), begrijpen wij niet. De bedoeling is immers bij een nieuwe indeling der gemeenten dergelijke verschillen voor elke gemeente afzonderlijk tot uitdrukking te brengen?

Dit geldt toch ook voor de huren: de commissie stelt de *uiterste* verschillen vast en de modulaties komen tot gelding als factoren bij de indeling. Wij zijn dus zo vrij, het bedrag van het Nader Rapport over te nemen en verminderen alzo het restverschil met *f* 10,—. Blijft *f* 86,—.

9. De commissie staat er op, om de hogere kosten, die het platteland moet maken voor woninginrichting en huisraad, kleding en schoeisel, en gezondheidszorg, onder te brengen in de post Verkeer. Het bedrag, dat hiervoor in rekening gebracht kan worden, is een schatting, daar de weinige cijfers, die de commissie in dit opzicht ten dienste stonden, zo goed als niets zeggen. De commissie komt op 2 cent per uur, maar met inbegrip van de hogere kosten voor electriciteit. Prof. Kruyt neemt in S. en D. aan, dat het wel

4 cent per uur zal zijn, maar schat daarentegen de meerdere kosten voor ontspanning voor de stedeling op 2 cent, zodat voor de post verkeer een verschil van 2 cent overblijft, d. i. f 50,— per jaar.¹⁾

Hoewel wij er van overtuigd zijn, dat de reizen voor inkopen op het gebied van kleding, schoeisel, huisraad, en voor het bezoeken van specialisten, klinieken en ziekenhuizen, méér kosten meebrengen — afgezien van het tijdverlies — willen wij dit bedrag voorlopig overnemen en verminderen dus het restverschil met f 50,—. Blijft f 36,—.

10. De post ontwikkeling mag volgens de commissie geen invloed hebben op de klassenindeling. Zij erkent, dat de plattelandsbevolking vervoers- en vaak verblijfskosten moet betalen voor het bezoeken van scholen voor voortgezet en middelbaar onderwijs, maar waar dit lang niet alle gezinnen treft, wil de commissie hier een aparte vergoeding voor doen instellen, of in bepaalde gevallen met het schoolgeld doen verrekenen. Afgezien van de vraag of dit geen wissel op de toekomst is, die gezien de houding van de Tweede Kamer t.a.v. kosteloos onderwijs niet zo gemakkelijk te verzilveren zal blijken, bevreedt het ons, dat men dezelfde redenering niet volgt bij het huurverschil.

De commissie erkent in haar rapport — en prof. Kruyt bevestigt dit met nadruk in S. en D. — dat de huren der nieuw-gebouwde woningen in de stad en op het platteland maar weinig verschil vertonen. Maar hier wordt met gemiddelden gerekend en de gemiddelde huur per gemeente stijgt met het aantal nieuwe woningen in die gemeente. Ook in de gemeenten der laagste klasse zullen echter nieuwe woningen zijn en de bewoners daarvan zullen even goed de volle aftrek krijgen, als zij, die in de oude huizen wonen.

Wel wil men elke 5 jaar de indeling herzien, maar gedurende die 5 jaar blijven de loontrekkers in de nieuwe woningen toch maar de dupe; en daarna natuurlijk ook nog, zij het misschien in mindere mate.

Het aantal ouders, dat zijn kinderen naar inrichtingen van voortgezet onderwijs zendt, is bovendien door het herstel per 1 Januari 1950 van de 8-urige leerplicht belangrijk uitgebreid en al geven wij toe, dat deze kosten niet gedurende de gehele diensttijd op het gezinsbudget drukken daar staat tegenover, dat de kosten toch maar voor een deel door afschaffing van de klassenaftrek zouden worden terug ontvangen. Uitgesmeerd over de gehele diensttijd betekent deze post toch nog een niet te verwaarlozen bedrag, dat op een groot en toenemend aantal plattelandsgezinnen drukt. Het komt zelfs herhaaldelijk voor, dat het kind om deze kosten geen voortgezet onderwijs krijgt!

Het zijn trouwens niet alleen de vervoerskosten der kinderen. De jonge werknemer zelf bezoekt vaak de ene of andere cursus, waarvoor hij naar de stad of althans naar een grotere plaats moet reizen. En alweer: hier is het niet alleen geld, maar ook tijd mee gemoeid, en vaak hoort men de verzuchting dan heeft men het in de stad toch maar gemakkelijk.

---

¹⁾ Prof. Kruyt hoopt uit de resultaten van het budgetonderzoek 1951 meer gegevens te kunnen putten t.a.v. deze materie.

Wij waarschuwen bij voorbaat tegen eventuele conclusies: of vanwege het tijdverlies en het ongemak, of doordat men reeds de plattelandsaftrek ondervindt, zullen een aantal reizen naar de stad achterwege zijn gebleven.

Op een aantal plaatsen (blz. 87, 89 en 151) in het rapport geeft de commissie toe, dat het kopen in de stad belangrijke voordelen biedt: uitverkopen, meer intensieve concurrentie, grotere keuze in prijs, kwaliteit enz.

11. Hiermee is het verschil, door de huren veroorzaakt, vrijwel tot nul, althans tot een te verwaarlozen bedrag teruggebracht.

En nu de consumptie-stimulering!

In de eerste plaats staat voor ons vast, dat — zo die in de stad sterker is dan op het platteland, wat we voorsnog menen te moeten ontkennen — deze factor niet objectief is vast te stellen en dus buiten de opdracht aan de commissie valt. In de tweede plaats verlaat de commissie hier haar uitgangspunt: een gelijk *reëel* loon betekent wat men er voor *kan* kopen en niet wat men er graag voor zou *willen* kopen. In de derde plaats merken wij op, dat de commissie toch zelf ook wel een weinig twijfelt aan de waarde van de c.s., waar zij de conclusie „aandurft”, „dat, wanneer de in de toekomst te verwachten nivellering in de huren reeds nu een feit was, de classificatie haar voornaamste rechtvaardiging zou hebben verloren”. Hoe zij daarna toch het loonverschil op grond van de c.s. op 6 cent — dus evenveel als voor de huur — kan stellen, is ons eenvoudig een raadsel.

Op blz. 136 van haar rapport schrijft zij:

„...het volkomen negeren van deze stimulerende invloed, waaraan zich maar weinigen geheel kunnen onttrekken, is onjuist en ook schadelijk, omdat de daardoor onbevredigd gebleven welvaartsgevoelens een nadelige weerslag hebben op het sociaal-economisch terrein.”

Wij hebben enerzijds waardering voor het willen ontzien van deze gevoelens van de stedeling, maar vragen anderzijds aandacht voor het gevoel van achterstelling, dat de plattelander al zolang plaagt en waarover minister Drees zich blijkbaar ongerust maakte, getuige zijn opmerking bij de installatie van de commissie-Kruyt: „het aantal klassen is in vele gevallen afgenomen en de loonverschillen tussen de klassen onderling zijn verminderd, maar zij geven meer aanstoot dan vroeger”.

12. De industriespreiding zou ernstig worden tegengegaan door opheffing van de gemeente-classificatie en dat zou een nadeel voor het platteland zijn. Eén stap verder en men zegt: opheffing van de werkloosheid in sommige streken van ons land zou maken, dat daar geen industrie komt! Wij vragen: is het moreel te verdedigen, dat de arbeiders door jarenlange derving van een deel van hun rechtvaardig loon de vestiging van industrie moeten kopen? — Industriespreiding is een onderdeel van de bewuste ordening, waarnaar wij, socialisten, streven!

13. Afschaffing van de classificatie in die zin, dat de werknemers buiten de grote steden een loonsverhoging zouden moeten hebben, van 3 tot 10%, zou onherroepelijk tot gevolg hebben, dat de prijzen der agrarische en misschien nog van enkele andere producten zouden stijgen en de stadsarbeider, die toch al zo achtergebleven is, het gelag zou moeten betalen.

De verschillen tussen stads- en plattelandslonen zijn sinds 1940 al tot op minder dan $\frac{1}{2}$ teruggelopen en de commissie-Kruyt geeft er nog een klein stootje aan.

Welnu, wij menen aangetoond te hebben, dat het t.a.v. het platteland onrechtvaardig zou zijn, ook dat laatste verschil niet weg te nemen.

Wij kunnen niet aannemen, dat een loonsverhoging van 3 tot 10% ook onherroepelijk volledig doorberekend zou moeten worden. De kostprijs van een product is niet alleen arbeidsloon en tussen de agrarische en de stadsarbeider zitten nog de boer, de grossier en de winkelier! En ten slotte vormen de uitgaven van de stadsarbeider voor agrarische producten-in-de-ruimste-zin toch maar een deel van zijn huishoudbudget.

14. Een degressieve aftrek, zoals de commissie voorstelt, waardoor de lonen boven

ongeveer f 4500,— per jaar vrij zouden zijn van aftrek, wordt door de commissie o.a. ook verdedigd door de opmerking, dat daardoor de aftrek voor ambtenaren en onderwijzers veel minder betekenis krijgt. Dit lijkt ons zelfs voor deze groepen niet acceptabel. Het zit 'm bij hen niet alleen in de hoogte van het salaris, waardoor zij een kleiner deel van het budget aan huur en andere eerste levensbehoefte besteden, het zit 'm ook in hun gemakkelijke verplaatsbaarheid, werkkring en opleiding (ontwikkeling) en dat geldt voor de jongeren op beginsalaris evenzeer als voor de ouderen.

15. Wij zijn er met de commissie van overtuigd, dat de gemeente-classificatie op haar laatste benen loopt. Dat we haar leven nog een 15 jaar zouden moeten rekken, wil er bij ons niet in. Mansholt en Vos hebben het platteland gewekt. De eerste heeft het sociaal en economisch op een hoger plan gebracht, de laatste heeft het uit zijn isolement verlost.

Vooraf ook dit laatste heeft zijn consequenties, waaraan niet te ontkomen zal zijn. Het wonen bijv. in een derde-klas-gemeente en het werken in een eerste-klas-gemeente of omgekeerd roept spanningen op die met de moeilijkheden, veroorzaakt door de snelle aanbouw van woningen, handhaving van het stelsel der classificatie onmogelijk maken.

Amsterdam,

J. ROORDA

Noot van de Redactie.

In het Juni-nummer zal prof dr. J. P. Kruyt bovenstaande critiek op zijn beschouwingen beantwoorden.

HET BUITENLANDSE TIJDSCHRIFT

Socialisme in Oostenrijk

De beschouwingen in „Die Zukunft”, het maandblad van de Oostenrijkse socialistische partij, houden, zowel wat omvang als sfeer betreft, het midden tussen gedegen stukken met wetenschappelijke pretentie en meer vluchtige weekblad-artikelen. Dit heeft het voordeel dat de lust tot theoretiseren wordt ingetoomd, terwijl door de vele onderwerpen die in kort bestek in elk nummer worden behandeld toch iets van het klimaat van de Oostenrijkse partij voelbaar wordt.

Van elke aflevering wordt ongeveer de helft gebruikt voor journalistieke correspondenties over de problemen van andere landen. De binnenlandse problematiek wordt uiteraard in belangrijke mate bepaald door de samenwerking en de tegenstellingen met de katholieke Oostenrijkse Volkspartij. Het schoolvraagstuk, huwelijkswetgeving, de rechtspositie van het natuurlijke kind en andere vragen van familierecht, herderlijke brieven van de Oostenrijkse bisschoppen, de positie van de vrouw, het zijn allemaal vragen die in een land met een sterke katholieke invloed als Oostenrijk, een belangrijk deel van de politieke energie van de socialistische beweging opeisen.

Daarnaast is in de laatste afleveringen een levendige discussie ontstaan over de Derde Macht, het neutralisme en aanverwante vragen, waarop in een volgend nummer van „Soc. en Dem.” nog zal worden teruggekomen.

Een belangwekkende schets van de situatie in de Oostenrijkse arbeidersbeweging geeft in het Februarinumnummer Oscar Pollak, hoofdredacteur van het Weense socialistische dagblad, die herhaaldelijk in „Die Zukunft” vragen betreffende de socialistische ideologie behandelt.

Onbehagen in de S.P.O.

Pollak onderscheidt in dit artikel een drietal fasen in de ontwikkeling van de arbeidersbeweging.

„In de eerste fase die van het getuigenis en de bewustmaking, kenmerkt de beweging zich door de verheven eenzijdigheid van haar ideeën: haar aanhangers gevoelen zich uitverkorenen, mensen die zich bewust zijn een heilsboodschap te brengen. De boodschap is allesomvattend, allesvernieuwend en zonder compromis

In de tweede fase, die van de uitwerking van de leer en van de opbouw van de arbeidersbeweging, onderscheidt de socialistische politiek en de socialistische partij zich van elke andere en is daaraan ook superieur, omdat zij tegelijk een idee vertegenwoordigt, de idee van een betere en rechtvaardiger maatschappij, waarheen zij de weg wijst.

In de derde fase, die van de realisering, waarin de socialistische arbeidersbeweging zich thans bevindt, grijpt zij in het leven van de maatschappij in, terwijl zij de maatschappelijke instellingen gebruikt en bestuurt. Wordt zij daardoor tot een politieke partij als de andere, één onder vele?

De worsteling met de problemen van deze derde, nieuwe fase is de oorzaak van hetgeen we tegenwoordig als de onzekerheid, het gevoel van onbehagen in de arbeidersbeweging ontmoeten. Een drietal historische omstandigheden hebben dit gevoel van onbehagen versterkt.

De overwinning van het fascisme heeft door de tijdelijke vernietiging van de democratische instellingen en van de socialistische organisaties, ogenschijnlijk getoond, dat ook de grote, machtige partij van de arbeidersklasse kan ondergaan zoals andere vóór

haar. Weliswaar werden de organisaties weer opgebouwd en was de idee levend gebleven, maar de twijfel die door de ondergang in de fascistische periode was gewekt, bleef en hij versterkt de bestaande, politieke moeheid van de brede massa.

Veel verwarrender nog heeft de splitsing van de arbeidersklasse, teweeg gebracht door het communisme en de ontarding van de Sowjet-Unie, gewerkt. De Bolsjewistische dictatuur misbruikte de leer en bevleekte de idee. We weten wat het betekent het socialisme te moeten verdedigen tegen het misverstand en de laster, dat het met deze dictatuur dan toch maar de leer of in ieder geval de idee gemeen zou hebben.

De derde factor die gevoelens van onbehagen oproept is de verwantschap en de samenwerking met andere burgerlijke partijen op de grondslag van de democratie."

Een andere strijdmethode

Pollak gaat dan uitvoerig in op de verschillende aspecten van dit onbehagen en stelt dat het eerst noodzakelijke is, dat men afstand neemt van de romantiek van de oude strijdmiddelen en de verouderde begrippen.

„Ach, hoeveel schoner was het om socialist te zijn, toen wij tegen twee centen broodprijshooging in massa demonstreerden!? De partij was toen veel beter: zij streed. . . . Nee, zij heeft alleen met andere middelen gestreden dan nul. De kennis van het verleden van de beweging, de zorg voor haar tradities, is belangrijk voor het behoud van haar geestelijke continuïteit. Maar wij weten tegelijk hoe weinig het de jongere generatie zegt wanneer wij haar alleen maar vertellen: dat hebben jullie ouders bevochten, vroeger was er geen achturedag en geen vakantie. Al deze verworvenheden zijn voor haar zo vanzelfsprekend; het zegt haar alleen iets wanneer wij tonen kunnen dat onze ideeën ook het leed van de huidige generatie „verwerken” en daarom ook van haar strijd en offers vraagt.

Het vasthouden aan de romantiek van de strijdmiddelen uit het verleden schijnt revolutionair, doch is in wezen reactionair. Helaas houdt men nog dikwijls vast aan begrippen en vormen, waarvan de oorspronkelijke inhoud verloren is gegaan. Men denke aan de buiten-parlementaire machtsmiddelen, waar sommigen fetisjistisch aan vasthouden. Men denke ook aan de begripsverwarring rondom het veel misbruikte woord „imperialisme”. Wij zijn het er bijv. over eens, dat geen socialist de geweldige historische betekenis van de revoluties in Azië kan ontkennen en ze positief tegemoet dient te treden. Maar hij moet ook erkennen, dat ze, historisch onvermijdelijk, in de eerste plaats nationale revoluties zijn, waarin hier en daar sociale momenten doorbreken. Duidelijk is dit zowel in Perzië als in Egypte, waar de leiding van de strijd tegen de restanten van de vreemde heerschappij beurtelings bij reactionnaire, religieuze fanatici en bij de hysterische nationalisten berust. De aanvaarding van nationale vrijheidsbewegingen betekent niet, dat een socialist wanneer hij het woord revolutie hoort, zijn verstand verliest en geestdriftig wordt voor Mossadecq of Nahas Pasja."

Politieke coalitie — sociale oppositie

Aan de hand van de ontwikkeling van de Oostenrijkse beweging gaat de schrijver dan na waar het zwaartepunt van de politiek thans moet liggen. Hij constateert dat, na een eerste aanloop van 1918—1934, het socialisme in Oostenrijk na de tweede wereldoorlog eerst ten volle in de derde fase is gekomen. Hij meent, dat vooral het wegvallen van een gehele generatie leiders, als gevolg van de oorlog er oorzaak van is, dat op vele gebieden de beweging is te kort geschoten. Pollak noemt met name de verdere ontwikkeling van de socialistische theorie en de taak op het gebied van de cultuur. De huidige toestand van de beweging valt als volgt samen te vatten.

„De socialistische beweging aanvaardt de staat, ze ondersteunt en draagt de democratie. Ze eist haar aandeel op in de macht, in alle vormen en sectoren van bestuur. De socialistische partij is tegelijkertijd in oppositie tegen de maatschappij, die nog altijd een kapitalistische is, zij het een kapitalisme in verval en overgang. Ze strijdt voor een economische hervorming en vertegenwoordigt de idee van de maatschappelijke vernieuwing. Ze is in politieke zin een mede-regerende partij, in sociale zin een oppositiepartij. De politieke uitdrukking van dit dualisme is haar mede-regerende positie; omdat daaraan de tegenspraak met de sociale oppositie het sterkst voelbaar wordt, vormt dit het hoofdpunt van de critiek en van het onbehagen.”

Pollak ontwikkelt dan verder, dat uit deze opvatting noodzakelijk een dualistische instelling t.o.v. de katholieke volkspartij voortvloeit. „Wanneer de Oostenrijkse volkspartij haar verbazing uit over het feit, dat we tegelijk coalitie- en oppositiepartij willen zijn, dan antwoorden wij, dat dit nu juist de natuurlijke toestand van een socialistische partij in de huidige historische fase is. Wij zijn coalitie-partners op het politieke vlak en aanvaarden de mede-verantwoordelijkheid voor alles wat de leiding van de staat meebrengt, maar wij zijn geen partner t.a.v. het huidige economische stelsel, wij zijn integendeel tegenstanders daarvan.”

De schrijver besluit met de stelling, dat het grootste gevaar dat de socialistische beweging in een dergelijke situatie bedreigt, de verburgerlijking is, d.w.z. het compromis in de geest met de coalitiepartner.

„Het is mogelijk met burgerlijke partijen te zamen te regeren, we mogen het echter nooit doen *zoals* zij.”

BOEKBESPREKINGEN

Dr P. A. J. M. Steenkamp: *De gedachte der bedrijfsorganisatie* in protestants-christelijke kring, met een voorwoord van prof. mr W. F. de Gaay Fortman, 2e druk, 1952. Uitg. Kok, Kampen. 192 blz., ing. f 4,25, geb. f 5,75.

De schrijver van dit academisch proefschrift is rooms-katholiek, zijn onderwerp van actueel nationaal belang, in het bijzonder ook voor het huidige socialisme. Uit dit rustig en grondig onderzoek komt heel duidelijk naar voren, dat de oorsprong van de protestants-christelijke sociale gedachte ligt in het Réveil, ook al werd daar en toen, gegeven de situatie, nadruk gelegd op het lenigen van nood. De gedachtengangen van Groen en Kuiper, de laatste ook in hun ontwikkeling gedurende meer dan een kwart eeuw, van Talma en Sikkelaars worden klaar beschreven, de controverse tussen het C.N.V. en prof. Dooyeweerd tijdens en na de bezettingsjaren duidelijk gemaakt, terwijl ook, kort, wordt ingegaan op de denkbeelden der christelijk-historischen en de tot de P.v.d.A. toegetreden protestanten zowel uit a.r. als c.h.-kring.

Voor hen, die het een ramp hebben geacht voor heel ons volk maar vooral voor de arbeidersbeweging, dat christendom en socialisme zo fel tegenover elkaar stonden als in de 19e en in de eerste helft der 20e eeuw nog het geval was, ligt in dit boek uiterst belangrijk materiaal, te belangrijker omdat het niet met dit leidend gezichtspunt werd bijeengebracht. De voortrekkers der protestantse sociale beweging hebben de bedrijfsorganisaties zeker óók gezien als middel tot verheffing van de arbeidende stand, die verantwoordelijkheid moest dragen (zo vooral Talma), maar tevens als middel tot verzoening der maatschappelijke tegenstellingen. Door dit laatste beheersende moment stonden de toenmalige socialisten met hun nadruk op de klassenstrijd tegenover de christelijk-socialen. Intussen is de maatschappelijke ontwikkeling voortgegaan, en met haar de ontwikkeling der denkbeelden, en staan wij — zie de P.B.O. — voor nieuwe taken en mogelijkheden.

Dat de schrijver in zijn slothoofdstuk de beginselen der protestantse sociale denkers toetst aan zijn eigen r.k. opvattingen, acht ik alleen winst — hij doet het vol begrip en zonder fanatieke zelfverzekerdheid.

Samenvattend: ik vind dit een heel goed boek, waarvoor in het bijzonder aandacht mag worden gevraagd in de kringen van die socialisten, die weten dat geestelijke achtergronden meespelen en mee moeten spelen bij concrete verwerkelijking. W. B.

Hoofdfiguren van het menselijk denken: *N. Machiavelli* door prof. mr dr J. Barents en *Karl Marx* door J. de Kadt. Uitg. Born, Assen. Per deeltje f 1,45.

De handige, korte en verantwoorde „inleidingen” tot het denken van grote figuren, die door de uitgeverij Born op de markt worden gebracht, beginnen er in te komen, enerzijds omdat een honger naar weten en inzicht bevrediging zoekt, maar zeker ook door enkele geslaagde nummers (o.a. dat over Sartre). Nu deze twee, verzorgd door Barents en De Kadt. Beide schrijvers plaatsen de door hen behandelde figuren eerst in het milieu van hun tijd en maatschappij, en geven daarna een korte uiteenzetting van de voornaamste denkbeelden; een korte opgave van de belangrijkste literatuur wijst dan verder de weg. Men kan twisten over de betekenis en functie van dergelijke populair-

wetenschappelijke geschriften, zelfs over de vraag of deze inleidingen inderdaad in-leiden. Zolang een kermishonger bevrediging zoekt, zijn zij nodig en kan men zich er alleen maar over verheugen, dat bekwame schrijvers de taak op zich nemen. W. B.

Philip Abraham Kohnstamm, een man Gods door H. van Praag. Uitg. W. ten Have, Amsterdam. 24 blz. f 1,50.

Een korte levensbeschrijving, tevens inleiding tot het denken van Kohnstamm door één van zijn bewonderende leerlingen. Men aarzelt, nog zo kort na het heengaan van de leermeester, die ook ik zeer hoog stel, critiek te oefenen, wanneer zó duidelijk dankbaarheid de toon van een geschrift bepaalt. Maar het moet mij van het hart: ik hoop toch op een rustiger en evenwichtiger, ook grondiger inleiding en waardering dan deze. Stellig, Kohnstamms veelzijdigheid maakt het moeilijk — toch zijn hier te veel feiten, namen en titels ingestopt, te veel bomen, te weinig bos. W. B.

Pierre Billotte: *Het uur der beslissing*. (Le Temps du Choix; Vert. J. Oyen. Nederlands Boekhuis, Tilburg, 1951).

Generaal Billotte, thans gaullistisch afgevaardigde in het Franse parlement, schreef in 1949 dit boek dat er zeker toe bijgedragen heeft hier en daar wat ogen te openen voor de omvang van de Russische dreiging en voor het tekort van de Westerse verdediging.

Thans is die verdediging ongetwijfeld sterker dan in 1949, maar nog steeds is de militaire kracht onvoldoende. Een onvoldoende is vooral de wil tot aaneensluiting en tot het voeren van een energieke politiek.

Het merkwaardige is dat men in het boek van Billotte niets vindt van dat chauvinisme dat de gaullisten in feite tot tegenstanders van Westerse eenheid en bewapening maakt. Deze generaal is ook op sociaal en economisch gebied vol redelijke opvattingen. Hoe hij het bij de gaullisten uthoudt is dus een raadsel.

Nog altijd is dit boek ruimschoots de moeite van het overdenken waard al is het niet meer actueel in de bekrompen betekenis van het woord. Want nog altijd is een pleidooi voor een „Atlantische Unie” — en dat is dit boek — iets waaraan de gewone man en de gewone politicus niet toe is. J. de K.

Ab. Ghazzali: *De redder uit de dwaling*, uit het Arabisch toegelicht door prof. dr J. H. Kramers. Uitg. Arb. Pers, Amsterdam 1951. 113 blz., prijs f 4,50 geb.

De schrijver van dit boekje is één van de grote figuren van de Islam uit de 11e eeuw, de bewerker één van de bij uitstek deskundigen op dit terrein, een geleerde van wereldnaam. Waar het zich laat aanzien, dat de invloed van de Islam ook in Europa gaat toenemen (werd niet een zendingspost gevestigd in Den Haag?), zal deskundig vertaalde en toegelichte literatuur behalve van historisch ook van praktisch belang blijken. Wat mij zelf betreft: ik heb moeite om mij in deze wereld van plichten, voorschriften, tradities en muziek onbevangen te verliezen. W. B.

Kingsley Davis. *The Population of India and Pakistan*. Princeton University Press, Princeton (New Jersey); Geoffrey Cumberledge, London; Oxford University Press, London 1951. XVI en 263 blz.

Dit boek is de beste tot dusverre verschenen demografische studie van India en Pakistan en zal waarschijnlijk vele jaren *het* standaardwerk op dit gebied blijven. Het mag zonder

enige overdrijving werkelijk monumentaal van opzet en uitvoering worden genoemd. De schrijver heeft zich weten te verzekeren van een uitgebreide staf van medewerkers, waaronder vele Indiërs en Pakistani. Behalve de tekst geven de 22 kaarten, de 94 tabellen en de 55 grafieken en schematische voorstellingen, alle bijzonder zorgvuldig en duidelijk getekend, en de zeer grondige documentatie een indruk van de bewonderenswaardige degelijkheid, waarmee dit werk is aangepakt.

De keuze van India en Pakistan voor deze vijfde in de reeks van studies over het bevolkingsvraagstuk, die de eerste is van een Aziatisch gebied, werd bepaald door de grotere hoeveelheid materiaal, die hierover ter beschikking staat. Het ligt voor de hand, dat vele problemen, zoals die van de relatieve overbevolking, de primitieve landbouwmethoden, de noodzaak van industrialisatie in de steden en op het platteland (seizoenindustrie voor de maanden, gedurende welke het werk op de akker stil ligt) en de geboortebeperving, ook voor andere landen van Zuid-Oost Azië van bijzondere betekenis zijn. Maar ook reeds voor de hier behandelde staten was het verkrijgen van betrouwbare gegevens vaak moeilijk en soms onmogelijk, vooral wat de bevolkingscijfers over de jaren rond de eeuwwisseling betreft.

Een korte opsomming van enkele der behandelde onderwerpen moge van de inhoud een beeld geven. Vooropgesteld zij, dat de schrijver zich niet beperkt tot het weergeven van het verzamelde materiaal, maar dat hij hieraan verantwoorde beschouwingen heeft vastgeknoopt, die dit boek van belang doen zijn voor een veel wijder kring dan die der demografen. Zonder dit materiaal zou overigens niemand kunnen werken, die zich een bestudering van sociale problemen ten doel stelt; maar de sprong van de demografische statistiek naar de sociologie wordt door de schrijver gewaagd en is naar mijn mening geheel gerechtvaardigd. Op de voorgrond staan uiteraard de daling van het sterftecijfer en de verontrustende ontwikkeling van het geboortecijfer.

In verband hiermee wordt een onderzoek ingesteld naar de vruchtbaarheid bij de aanhangers van de verschillende godsdiensten en ook naar de opvattingen over de bewuste geboorteregeling in de verschillende sociale lagen van de maatschappij. Hiernaast wordt aandacht besteed aan omvang en richting van de migratie (emigratie naar het buitenland, o.a. Zuid-Afrika en Suriname, immigratie en binnenlandse migratie). Vervolgens bespreekt de schrijver de groei der steden, het analfabetisme en zijn bestrijding, de demografie van de kasten, de economische ontwikkeling.

Het is een sympathieke trek in dit boek, dat de schrijver zich bij de behandeling van zijn onderwerp kennelijk heeft laten leiden door zijn verlangen, bij te dragen tot die democratische wereldeenheden, welke, zoals hij in zijn woord vooraf verklaart, „alleen kan ontstaan, indien verschillende volkeren elkaar leren begrijpen”.

F. KOOL.

BIBLIOGRAFIE

MAATSCHAPPIJ-ONTWIKKELING

- Peter F. Drucker: The new society*, Heine-
mann, 339 pg.
Beschouwing over de moderne indus-
triële organisatie als politiek probleem:
machtsvorming, verdeling van verant-
woordelijkheid, regeringstechniek e.d.
- G. D. H. Cole: The British co-operative
movement in a socialist society*, Allen
and Unwin, 168 pg.
Schets van de toekomstmogelijkheid van
de coöperatieve gedachte in een langs
socialistische lijnen georganiseerde maat-
schappij.
- Wilhelm Keilhau: Principles of private and
public planning*, Allen and Unwin, 272 pg.
Uiteenzetting over de planmatigheid,
welke bij elke economische activiteit een
rol speelt. De schrijver stelt zich op een
gematigd liberaal standpunt.
- David J. Dallin: The new Soviet empire*,
Hollis and Carter, 218 pg.
Beschrijving van het huidige Russische
imperialisme, mede op grond van inlich-
tingen van Russische vluchtelingen. Ver-
gelijking met vroegere imperia.
- Alan Barth: The loyalty of free men*, Gol-
lancz, 253 pg.
Pleidooi tegen de loyaliteitscultus en het
„amerikanisme” in de Verenigde Staten.
- Harry Schwartz: Russia's Soviet economy*,
Jonathan Cape, 592 pg.
Beoordeling van de resultaten der Rus-
sische economie aan de hand van zorg-
vuldig bijeengebracht cijfermateriaal.
- John Fischer: America's master plan*, Hamish
Hamilton, 205 pg.
Beschouwing over de Amerikaanse buit-
tenlandse politiek, speciaal wat betreft de
houding tegenover Rusland.
- Sir Ernest Barker: Principles of social and
political theory*, Oxford University Press,
284 pg.
Samenvattende studie over de functies
van de staat en de verhouding tussen
staat en maatschappij.
- D. W. Brogan: The price of revolution*,
Hamish Hamilton, 280 pg.
Inventarisatie van de gunstige en ongun-
stige gevolgen der grote revoluties, waar-
bij speciaal het hoofdstuk over Amerika
verschillende nieuwe gezichtspunten
opent.
- Bertrand de Jouvenel: The ethics of
redistribution*, Cambridge University
Press, 91 pg.
Behandelt de sociale gevolgen van de
inkomensnivellering in Engeland, als-
mede de heersende drijfveren, welke tot
de egaliserende Labour-politiek hebben
geleid.
- E. H. Carr: The new society*, Macmillan,
119 pg.
Bundel van zes radiolezingen over de
toekomstige inrichting van de samen-
leving volgens de ideeën van de Labour-
partij.
- Jacques Cros: Le néo-libéralisme: étude
positive et critique*, Librairie de Médecis,
Paris, 413 pg.
Beschouwing over de herleving van de
liberaal-economische idee in continen-
taal Europa na de laatste oorlog.
- Olivier Philip: Le problème de l'union
européenne*, La Baconnière, Neuchâtel,
1950, 381 pg.
Overzicht van de voornaamste aspecten
en problemen der Europese economische
unificatie.
- Michael Polányi: The logic of liberty*, Uni-
versity of Chicago Press, 1951, 206 pg.
Beschouwingen over vrijheid, in het bij-
zonder met betrekking tot wetenschap-
pelijke en economische activiteiten. Cri-
tiek op economische planning.
- Adolf Weber: Hauptfragen der Wirtschafts-
politik*, Duncker und Humblot, Berlin,
1950, 374 pg.
Verzameling essays.
- John Kenneth Galbraith: American capita-
lism*, Houghton Mifflin, Boston, 217 pg.
Analyse van de moderne economische
politiek, waarbij speciaal als uitgangs-
punt zijn genomen de huidige Ameri-
kaanse verhoudingen.
- Hugh Clegg: Industrial democracy and
nationalisation*, Basil Blackwell, 147 pg.
Fabian-studie over de ervaringen met
arbeidersvertegenwoordiging in verband
met de Engelse nationalisaties.
- J. L. Talmon: The origins of totalitarian
democracy*, Secker and Warburg, 366 pg.
Historische studie over de oorsprongen
van de communistische dogma's. Het
blijkt, dat zij in belangrijke mate uit de
Jacobijnse ideeënwereld stammen.

DE RELATIEVE BETEKENIS VAN HET DEMOCRATISCH SOCIALISME

Het is voor de socialistische beweging een bron van zorg, dat de positie van het democratische socialisme na de Tweede Wereldoorlog schijnt te zijn geconsolideerd: er is sinds 1945 geen grote winst behaald, echter ook geen sterke achteruitgang geboekt.¹⁾ Het democratische socialisme heeft in West-Europa tussen de andere partijen een gevestigde positie, maar niets wijst er op, dat het binnenkort die andere partijen zo zal kunnen terugdringen, dat het een stabiele meerderheid bereiken zal. Voor een partij, die voor het bereiken van haar doeleinden van zulk een meerderheid afhankelijk is, is dit geen bevredigende situatie. De vraag naar verdere groeimogelijkheden wordt daarom zeer dringend.

Achter deze vraag doemen direct andere vragen op: wat beweegt eigenlijk iemand om socialistisch te stemmen? Wat beweegt anderen om een andere politieke keuze te doen? Wat is de achtergrond van socialistische bewegingen en partijen? En welke ontwikkeling valt er op al deze terreinen te zien?

Het lijkt verstandig om uit te gaan van de meest algemene vragen: Wat bepaalt iemands politieke keuze en hoe ontstaan politieke stromingen? Omdat we van daaruit gemakkelijk tot een plaatsbepaling van het democratische socialisme komen.

Er zijn verschillende factoren, die een politieke keuze mede bepalen. Ik noem er vijf:

1. De sociaal-economische situatie, waarin de betreffende zich bevindt.
2. Zijn geestelijk tehuis.
3. De rangorde van zijn waarden.
4. Zijn temperament.
5. Een redelijke beoordeling van de concrete situatie.

Over elk van deze punten een enkel woord:

1. Het marxistisch socialisme nam zonder meer aan, dat iemands „klasse-positie” zijn politieke keuze bepaalde. Gedeeltelijk is dat juist, het is echter slechts één van de factoren en er bestaan vele nuances van de begrippen klasse en positie. In de eerste plaats is het veelal niet de eigen klasse, die het sterkste spreekt, maar de klasse waartoe men graag zou willen behoren. De moraal — ook de politieke moraal — en de normen van hen, die een sport hoger staan, hebben een grote aantrekkingskracht. Vandaar, dat de groepen, die we aanduiden als „de kleine burgerij”, zich zo vaak voegen in de politieke bewegingen van de aristocratie of

¹⁾ In de reeks „De situatie van het socialisme” houdt deze beschouwing zich bezig met de invloed en de groeikansen van het socialisme.

het grootburgerdom. In de tweede plaats bestaan er binnen een klasse nog zeer veel onderscheidingen. Binnen de arbeidende klasse in elk geval: de „nieuwe middenstand” (de kantoorbedienden en technici), de geschoolde arbeiders, die meestal ook de vaste arbeiders zijn, en de ongeschoolden, wier dienstverband veel onzekerder en lossier is. Elk van deze groepen heeft zijn eigen kijk op de sociaal-economische werkelijkheid. Wel geldt voor de hele arbeidende groep, dat ze leeft in de sfeer van het „loon- en arbeidsdenken”, dat sociaal-psychologen zoals *Geiger* onderscheiden van het „bezitsdenken”. De mens, wiens sociaal-economische positie bepaald wordt door bezit verstaat bijv. onder „sparen”: het vermeerderen van kapitaal. De mens, die van een arbeidsinkomen leeft, denkt bij dat woord aan pensioen of lijfrente. Een collectief ideaal van degenen, die in bezit denken is: „bezitspreiding”. Het collectieve ideaal van de andere groep heet „sociale zekerheid”.

2. Het geestelijk tehuis, waarin een mens leeft, is betrekkelijk onafhankelijk van zijn sociaal-economische positie, maar minstens even belangrijk. We moeten hier in de eerste plaats denken aan een kerk en aan de mate van meelevens met die kerk. Ook een buitenkerkelijke omgeving, of deze nu rationalistisch is of humanistisch, kan zulk een geestelijk tehuis vormen.

Men kan een geestelijk tehuis verwerven door traditie: doordat men er in geboren is, of door keuze: doordat men op eigen initiatief toetreedt. In het laatste geval is de band veelal sterker en principiëler dan in het eerste.

3. De rangorde van waarden, die een individu heeft opgesteld, zal wel altijd mede door de beide voorgaande factoren bepaald worden: het is duidelijk, dat de vraag of men in bezit of in loon-en-arbeid denkt invloed uitoefent op de waardering van een groot aantal maatschappelijke verschijnselen. Het is ook duidelijk, dat iemand, die Bijbels is opgevoed, andere normen aanlegt dan een rationalist. Maar er zijn nog vele nuanceringen denkbaar binnen gevestigde normensystemen. In de eerste plaats is het van belang of men in collectiviteiten denkt dan wel individualistisch. Indien men nl. het individu zeer hoog stelt, zal het maatschappelijk belang bijna altijd worden uitgedrukt in termen van voor- of nadeel voor het ik. De politieke keuze zal daarvan de invloed ondervinden. Indien men de collectiviteit hoog aanslaat, rijst de vraag: welke collectiviteit? In Nederland bijv. speelt „het gezin” als normatieve collectiviteit een heel grote rol. In totalitaire landen is „de staat” een norm in zich zelf. Leden van de Friese beweging zullen „Friesland” hoog stellen in hun waardeschaal. Niet altijd echter zit de norm vast aan de collectiviteit. Voor pacifisten is de hoogste waarde „vrede” en daaraan maken zij elke collectiviteit ondergeschikt, ook de eigen staat en de eigen groep.

4. *Huizinga* heeft o.a. gewezen op de betekenis van het menselijk temperament bij de politieke keuze. Hij vroeg zich af of niet een verdeling in drie partijen: een conservatieve, een progressieve en een radicale, het best overeenkwam met de indeling in mensentypen, die ons behoudende, gematigde en fanatieke naturen deed zien.

Dit zou juist zijn wanneer het temperament de enige factor was, die onze keuze bepaalde en dat is niet het geval. Maar we zien deze factor wel op merkwaardige wijze werken binnen eenmaal ontstane stromingen. De liberale beweging van de vorige eeuw had duidelijk een radicale vleugel (de latere vrijzinnig democraten) en een conservatieve (Tak van Poortvliet) naast een middenmoot, die men dan als gematigd aanduiden kan. Met het socialisme is het evenzo gegaan: het is geen toeval, dat de splitsing van de Duitse sociaal-democratie in de Eerste Wereldoorlog aanvankelijk in drieën optrad. Naast afsplitsingen van de radicale anarchisten en communisten naar links hebben we ook steeds afval gehad van behoudende socialisten naar rechts. Men denke aan Viviani, aan de latere neo-socialisten, aan Duys en Jansonius.

5. Ten slotte is een redelijke beoordeling van de concrete situatie datgene wat wij bij de kiezers veronderstellen, wanneer wij propaganda onder hen maken. Deze beoordeling bestaat en veel mensen doen eerlijk hun best er toe te geraken. Wanneer zij er op eigen kracht toe komen is het een bewijs van politieke rijpheid, waar we blij mee kunnen zijn. Laten we meteen vaststellen, dat het Nederlandse volk dit bewijs van politieke rijpheid geleverd heeft toen het in 1940 zonder openlijk contact met haar politieke leiders — ja dwars tegen sommige van die leiders in — iedere beïnvloeding van het Duitse nationaal-socialisme afgewezen heeft.

Dit wat de factoren betreft, die op de achtergrond van onze politieke keuze staan. Nu doen wij deze keuze uiteraard niet in het luchtledige: meestal is er een groot aantal mensen, dat op gelijke wijze door positie, ideologie en waarden wordt beïnvloed en dat een gezamenlijke keuze doet. Men wordt zich deze keuze vooral bewust wanneer er ergens duidelijke tekorten of onrechtvaardigheden zijn: er ontstaan dan *bewegingen* van gelijkgezinden, die zich tegen deze tekorten keren.

Het is duidelijk, dat onrechtvaardigheden en tekorten kunnen ontstaan op verschillende vlakken: het kan zijn, dat een sociale groep achteruitgesteld wordt, maar dit kan ook met een ideologische groep het geval zijn. We kennen dus bewegingen op sociaal-economisch terrein: de arbeidersbeweging, die aan het einde van de vorige eeuw ontstond; de beweging voor vrouwenarbeid; de boerenbonden. Maar ook op het ideologische vlak: de emancipatiestrijd voor het bijzonder onderwijs; de Friese beweging; het anti-militarisme. Deze bewegingen vinden hun aanhang bij mensen, die uiteraard ook door de andere factoren beïnvloed worden: een anti-militarist bijv. heeft ook een sociaal-economische positie en ook een geestelijk tehuis. Maar de kern van zo'n beweging heeft de neiging de scheidslijnen en tegenstellingen op het gebied, waardoor hij nu eenmaal gegrepen is, sterker te tellen dan de andere. Met andere woorden: er is één punt, dat in zijn rangorde van waarden zeer hoog komt te staan.

Politieke partijen zijn gestolde bewegingen, maar niet elke beweging leent er zich voor een partij te worden. Daarvoor is in de eerste plaats nodig, dat er een politiek orgaan is waaraan het streven van de beweging kan worden „opgehangen”, waar men dus opheffing van de onrechtvaardigheid of het tekort kan ver-

wachten. Bovendien spelen nog allerlei praktische overwegingen — de mate van kans bij verkiezingen en dergelijke — een rol.

De politieke partij neemt uiteraard een groot deel van de waarden en van de rangorde van waarden over van zijn oorspronkelijke aanhang. Zij *codificeert die waarden* vervolgens in programma's en geschriften. Daarin formuleert ze voorts een *concreet doel*. Dit in tegenstelling tot een beweging, wier doeleinden vager zijn. Een verdere karakteristiek van een partij is, dat de beoordeling van de concrete situatie *collectief* wordt en niet langer alleen wordt overgelaten aan de individu.

Ten slotte is typisch voor een partij, dat ze een *instituut* wordt, met een zekere traditie, die wordt doorgegeven aan een nieuwe generatie als een waarde op zich zelf.

Voor degenen, die aanvankelijk buiten een partij zijn gebleven, gaan nu de bestaande partijen een deel vormen van de „concrete politieke situatie”, die zij hebben te beoordelen. Behalve voor de zeer overtuigde kern is echter elke partij slechts een *benadering* van wat men nastreeft: een onvolkomen realisatie van eigen waarden.

Het is na deze uitvoerige inleiding niet moeilijk om tot een plaatsbepaling van het democratische socialisme te komen: Het ontstond in de groep van hen, die niet in bezitsdenken, maar in loon-en-arbeidsdenken waren opgegroeid. In Nederland was het „geestelijk tehuis” van het socialisme aanvankelijk dat van de vrijdenkers en van het vrijzinnig protestantisme, in Engeland het non-conformisme, in katholieke landen het anti-clericalisme.

In de waardeschaal van socialisten speelt in de eerste plaats de collectiviteit een grote rol: men zegt wel, dat de individualisten van de negentiende eeuw de maatschappelijke ellende in Europa ontvlucht zijn door emigratie en dat de collectivisten gebleven zijn om gezamenlijk de ellende op te heffen. (Vandaar dat er in Amerika zo veel individualisme zou zijn en in Europa zo veel socialisten). De waarden, die men hoog aanslaat in het democratische socialisme, liggen voorts sterk in de sociaal-economische sfeer: sociale rechtvaardigheid, gelijkheid van kansen voor iedereen.

Aanvankelijk is het socialisme radicaal en zelfs revolutionair. Maar zoals we gezien hebben tekenen zich al vroeg in de socialistische partijen drie stromingen af, die met temperamentsverschillen overeenkomen.

De beoordeling van de concrete situatie ten slotte bracht de socialisten tot de overtuiging, dat er binnen het kapitalisme geen blijvende oplossing voor de grote problemen te vinden is.

Zo ontstond dan de *socialistische beweging*: protest tegen sociaal onrecht, tegen lage lonen, onzekerheid, politieke achteruitstelling, culturele armoede; een grote groep mensen werd gegrepen door „het sociale vraagstuk” en trok daar de consequenties uit.

Voor de *socialistische partijen* betekende dit: uitdrukking geven aan waarden als „arbeidersklasse”, sociale rechtvaardigheid, enz.; definiëring van een socialistische maatschappij als einddoel en uitkomst van een ontwikkeling, opbouw van

een apparaat. In Nederland en in andere landen van het Continent betekende het ook: het geven van een eigen geestelijk tehuis aan degenen, die kerkelijk dakloos waren geworden.

Al deze trekken vertoonde het socialisme bij zijn ontstaan. Sindsdien is het op wezenlijke punten veranderd. In de eerste plaats is binnen de groep van arbeidsdenkenden het accent verlegd van de handarbeiders naar de hand- en de hoofdarbeiders. Juist de groep „nieuwe middenstanders” telt tegenwoordig veel socialisten en vermoedelijk naar verhouding nog meer socialistische kiezers.

Deze aanhangers en kiezers vinden in Nederland niet meer allen hun „geestelijk tehuis” in de groepen, die ik genoemd heb. Het is de betekenis van de „doorbraak” geweest, dat hierdoor ook personen van prot.-christelijke en enkele van katholieke huize binnen de kring van socialisten gekomen zijn.

Dit is alleen mogelijk geweest omdat ook voor hen de waarden, die in het sociaal-economische vlak liggen, grote betekenis zijn gaan krijgen en omdat zij geen mogelijkheid zagen om deze waarden binnen hun oude partijen tot hun recht te doen komen.

Wat het temperament van de aanhang betreft: het democratisch socialisme is een partij van gematigden en progressieven geworden. De radicalen zijn grotendeels afgestoten.

Ten slotte heeft zich de beoordeling van de concrete situatie enigszins afgewend van het einddoel, maar houdt ze zich thans intensief bezig met de overgangssituatie.

Ofschoon dus de doeleinden van de democratisch-socialistische partijen niet sterk zijn gewijzigd, is de groep, waarop het steunt, in de loop van de jaren toch wel anders van instelling geworden. De vraag is nu of er dergelijke veranderingen voor de toekomst te verwachten zijn en zo ja, in welk opzicht? Het gaat immers bij een politieke partij niet in de eerste plaats om de kleine kring van leden, maar vooral om de vraag of er een grote maatschappelijke groep bestaat, die als „recruteringsgebied” kan dienen en die mogelijkheden biedt voor aanwas en aanwinst.

Nu meen ik, dat we de volgende tendenties zich kunnen zien aftekenen: in de eerste plaats neemt het bezitsdenken in de Westelijke wereld af en wint het loon-en-arbeidsdenken veld. Dit is niet alleen een gevolg van de numerieke toename van het aantal gesalarieerden ten opzichte van het aantal zelfstandigen, maar ook van een andere ontwikkeling. Meer en meer komt de feitelijke maatschappelijke macht te liggen in handen van de „managers”. Dit zijn voor een groot deel mensen zonder eigen bezit, die echter voor gespecialiseerde en verantwoordelijke diensten hoge salarissen krijgen. Hun denken ligt niet in de „bezitsfeer”. Zij weten bijv., dat zij hun kinderen geen grote kapitalen zullen kunnen nalaten, maar sturen op een goede opvoeding aan, zodat ook die kinderen krachtens capaciteiten in de managersgroep kunnen worden opgenomen.

Meer en meer gaat deze managersgroep in het hele sociale leven de toon aangeven: ze neemt de sociale leiding over van de oude topgroep, die door *Veblen* zo tekenend de „leisure class” is genoemd. Voor die klasse was het een schande

om zelf te werken. Uit het uiterlijk vooral van de vrouwen en van de bedienden — zo zegt *Veblen* — moest men kunnen opmaken, dat er *geen* handenarbeid werd verricht. Vandaar de onpractische mode, vandaar de livreien van palfrenier en koetsier.

De nieuwe topgroep, die van de managers, heeft met dit alles gebroken. Er is niet langer de opvallende consumptie als uiterlijk teken van rijkdom: aan de Riviera staan de negentiende-eeuwse paleizen leeg. In de mode geeft niet langer de Europese adel de toon aan, maar de Amerikaanse „carreer-woman”, die verzorgde, duurzame, maar praktische kleding draagt.

Het is voor de managersgroep en voor degenen, die hopen er nog eens in te worden opgenomen, veel makkelijker om positief tegenover het socialisme te staan dan voor de klasse van kapitalisten en rentetrekkers. Dit beïnvloedt in hoge mate het hele maatschappelijke status van het democratische socialisme. Op het eerste gezicht zou men moeten verwachten, dat hierdoor ook de potentiële aanhang veel groter geworden zou zijn.

Dat dit toch niet het geval is, komt ten dele doordat er van de onderscheidene „geestelijke tehuizen” een remmende invloed uitgaat. Verschillende groeperingen, met name die van de leden van bepaalde kerken, hebben zich nl. inmiddels tot eigen partijen „bevoren”: hun normensystemen zijn geïnstitutionaliseerd op allerlei terreinen: in de vakbeweging, in de cultuur, ook in de politiek. Enkele van deze kerkelijke partijen, met name de rooms-katholieke, hebben een eigen sociaal-economisch programma ontworpen, dat zij als consequentie van hun normensystemen poneren. Deze christelijk-sociale stromingen hebben veel gemeen met het socialisme, maar beperken uiteraard ons recruteringsveld. Alle spanningen binnen de katholieke partijen ten spijt — en deze moeten er bestaan omdat er juist in die partijen nog zo veel „bezitsdenken” is — moeten we constateren, dat dit proces van „verzuiling” ons ernstige beperkingen stelt.

De grootste bedreiging voor de groei van het democratische socialisme ligt echter op het terrein van de waardebepalingen en van de rangorde van waarden. Het socialistische axioma, waarop eigenlijk de gehele propaganda van de partij steunt, is, dat in het politieke leven de sociaal-economische waarden het hoogst moeten worden aangeslagen; dat de sociaal-economische scheidingslijnen de meest wezenlijke zijn, dat op het sociaal-economische terrein de beslissingen vallen waarvan de toekomst van de mensheid afhankelijk is. Tot dusver werd dit axioma het ernstigst bedreigd door die van andere normencomplexen, met name die van kerkelijke zijde, waarin werd gesteld, dat niet de sociaal-economische, maar de geestelijke scheidingslijnen doorslaggevend waren en dat ook de politieke strijd op dit terrein moet worden gestreden.

Als ik het goed zie, treden echter thans een paar tendenzen te voorschijn, die een bedreiging vormen van een geheel andere soort:

In de eerste plaats is er een duidelijke terugkeer naar het individualisme. Dit is mede een gevolg van de „Amerikanisatie” van onze Europese maatschappij en verder misschien reactie op het totalitarisme van de laatste jaren. Zeker kan men de neiging tot emigratie, die we in alle Westerse landen zien, niet alleen maar verklaren uit uiterlijke omstandigheden.

Naast het individualisme steekt het nihilisme de kop op: het niets-meer-willen-zijn. Men kan het verklaren als een verlies van een samenhangend normensysteem, als een teleurstelling in alle bestaande stromingen. In elk geval: het is er en het groeit.

Beide tendenzen, individualisme en nihilisme, komen in alle kringen van de bevolking voor, vermoedelijk sterker onder de arbeidsdenkenden dan onder de bezitsdenkenden. Beide zijn zij een dodelijke bedreiging voor het democratisch socialisme, omdat ze de collectiviteit als waarde ontkennen.

Maar er is meer: onder degenen, die wèl waarden erkennen en wèl denken in collectiviteiten groeit het besef, dat het sociaal-economische terrein misschien toch niet het enige is, waar politieke beslissingen vallen. Dit is merkwaardigerwijze een gevolg van de belangrijke resultaten die het democratische socialisme heeft geboekt. De zichtbare sociale nood is verdwenen, de grote ongelijkheid is weg. Waarom zou men dan juist door de sociale kwestie zo gegrepen worden, te meer omdat er nog zo veel andere onrechtvaardigheden en andere tekorten zijn?

Zo ontstaan de bewegingen van mensen, die alle kwaliteiten zouden hebben om militante socialistische strijders te worden, maar die hun enthousiasme en hun krachten thans inzetten voor een ander doel. Ik noemde al de vredesbeweging, de vrouwenbeweging, de Friese beweging. Ik zou er hier vooral ook de beweging van de Europese Federalisten bij willen noemen.

Want aan deze laatste stroming kunnen we het best zien, van welke kant de gevaren dreigen. Niemand zal er nl. veel tegen inbrengen, dat mensen uit het socialistische recruteringsgebied zich bezighouden met Friesland of met de vrouwenbeweging, zolang maar niet de doelstellingen van die bewegingen zeer duidelijk in strijd komen met de politieke doelstellingen van de socialistische partij. In de komende ontwikkeling echter zouden de doelstellingen van de Europese beweging wel eens zeer duidelijk kunnen gaan botsen met die van bepaalde nationale partijen. Dat zal zich in Nederland vermoedelijk niet voordoen: onze P.v.d.A. heeft zich vierkant achter de vorming van een Verenigd Europa gesteld. Maar hoe ligt dat in Duitsland? Wat moet op het ogenblik al een overtuigend S.P.D.-lid doen als hij óók voor het Verenigd Europa is?

Ik wil er dit mee zeggen: zoals in de ogen van de socialisten de politieke scheidingslijnen van de negentiende eeuw onjuist en ondoelmatig waren, zo zouden binnenkort in de ogen van een aantal serieuze mensen de *huidige* scheidingslijnen — ook onze sociaal-economische scheidingslijnen — wel eens zeer verouderd kunnen schijnen. Iets daarvan tekent zich al af: bij de verkiezingen, die deze maand gehouden worden, hebben enkele vrouwenverenigingen de leuze „Vrouwen stemt op vrouwen” geïntroduceerd en de Groene Amsterdammer zijn advies: stemt op nummer 7. Ik wil beide acties niet gelijkstellen, omdat ik de eerste wel, de tweede geenszins in overeenstemming acht met de gebruiken en de waardigheid van ons kiesstelsel. Maar wel zijn ze beide een symptoom. Van het feit nl., dat blijkbaar grote groepen naast de bestaande scheidingslijnen nog andere scheidingslijnen als wezenlijk gaan erkennen.

Bij de grote gevaren, die de toekomst van het democratisch socialisme van deze tijd bedreigen, zinken de andere mogelijke ontwikkelingen vrijwel in het

niet. Ik wil ze nog even noemen: het is niet onmogelijk, dat we — vooral in de achtergebleven sociale groepen en landen — een nieuwe golf van fanatisme en daarmee van politiek radicalisme moeten verwachten. De groepen, waarin dat zal ontstaan, kunnen we wel haast aanwijzen: de Duitse vluchtelingen en uitgezuiverden, de Zuiditaliaanse boeren, de Spaanse arbeiders, de middengroepen in Frankrijk, die door inflatie worden bedreigd. Daarnaast natuurlijk de bewoners van de oude koloniale gebieden.

Ten slotte zouden we de kans op veranderingen in de beoordeling van de politieke situatie nog onder de loupe kunnen nemen. Zelfstandige beoordeling wordt bepaald door de mate van onafhankelijkheid van de eigen groep en deze wordt door het „verzuilingsproces” beperkt. Ze wordt echter bovendien groter naarmate de bevolking beter onderwijs ontvangt en beter alzijdig wordt voorgelicht en op deze punten is er wel vooruitgang vergeleken bij de vooroorlogse tijd.

De conclusie van deze lange beschouwing moet luiden: er zijn ernstige gevaren voor de groeikansen van het democratische socialisme. Er dreigt een gebrek aan belangstelling voor „de sociale kwestie”, die onder bepaalde omstandigheden kan leiden tot stemmenverlies.

Of hiermee ook de groei van onze maatschappij naar een socialistische blijvend zal worden beknót, is een vraag, die van nog andere omstandigheden afhankelijk is. Ten slotte zijn wij al in de overgangsfase: de invloed van de gemeenschap op het politieke leven is zo spoedig niet teniet te doen. Bovendien kan een hele reeks sociale maatregelen van de socialisten rekenen op steun van sociaal-voelende groepen in andere partijen en ten slotte zullen ook eventuele nieuwe partijen in sociaal-economisch opzicht niet allen reactionnair zijn. Maar voor een echte socialistische partij is dit een schrale troost. Ze zal toch goed doen zich te bezinnen op de kansen om in de nieuwe tegenstellingen zelf een leidinggevende plaats te gaan innemen. In de concrete situatie zal dat betekenen: het accent verleggen van het sociaal-economische naar het politieke vlak. Ze zal — en dit geldt voor alle Europese partijen — in dit vlak de partij moeten kiezen van de progressieven: dat is niet het nationalisme, maar het bovennationale. Niet het eigen land, maar Europa.

DE DERDE WEG

Opheffing van een dodelijk alternatief

An het einde van dit artikel¹⁾, zo niet eerder, zal het de lezer duidelijk zijn, dat ik niet geloof dat de Derde Weg naar een historische wereldvrede leidt. Hoogstens naar enige vrede in het hart van de man die hem gaat. Op dit punt onderscheid ik mij dus van andere ondertekenaars van de oproep. Wat is deze derde weg dan voor mij?

Vóór alles: geen weg met een bepaald rangnummer in een onbepaald aantal mogelijke richtingen. Het is een tertium dat de beperking opheft van slechts twee mogelijkheden.

De Derde Weg heft een alternatief op. Ik ben in beginsel voor de Derde Weg omdat ik elk alternatief principieel afwijs. Ik ben van mening, dat het alternatief een van de botste trucs van Satan is, die deze voorstelling alleen maar kan blijven hanteren omdat wij zo ongedifferentieerd blijven. Omdat botte slimheden altijd weer eerder blijken op te gaan dan werkelijk geraffineerde. Voor de oorlog was de reclameleus van deze heer uit de hel: „Mussert of Moskou”. In de oorlog werd het „Duitsland” of, in de taal van de vijand, „een onder Hitler samengevoegd en rassisch onthuisd Europa, of Rusland!” Landverrader werd men zeker niet reeds als men, om welke reden dan ook, het Russische communisme afwees of, ongeacht de oorlog, bleef afwijzen, maar wel als men zich het alternatief door de vijand liet opdringen, dat wil dus zeggen, dat men zogenaamd ging kiezen.

De vijandelijke propaganda bediende zich graag van het argument dezer „lotsverbondenheid” als zij de potentiële landverraders zachtens naar hun keus drong. Ik kan mij niet van het pijnlijke gevoel ontdoen, dat men ook thans bezig is wezenlijke verscheidenheden, als bestaan tussen bijv. strikt-kapitalistische Amerikanen en socialistische Nederlanders, of democratische Amerikanen en conservatieve Nederlanders, te verdoezelen met dit begrip. Daarom is het goed ons de nabije historie te herinneren op dit punt. Van lotsverbondenheid hadden wij beter zelf kunnen spreken, toen zij, die inderdaad voor Moscou kozen en wij die het alternatief niet erkenden, ons samen tegen de vijand verzetten; lotsverbonden waren Nederland en de USSR sedert Duitsland ook dat land overviel. Want naar de zin van het woord was dat wat bond het lot. Hier het boze lot, hier het feit, dat hetzelfde sinister beiden getroffen had en dezelfde moorddadige vijand de landen was binnengevallen. Maar dit was niet meer dan een verbondenheid „over de band”.

Als men van deze lotsverbondenheid méér maken wil, er een ethische opdracht in wil interpreteren, loopt men gevaar ieders afzonderlijke zaak moreel te verzwakken.

---

¹⁾ Dr Nagel zet hier als ondertekenaar van het manifest „De derde weg” zijn standpunt uiteen. Ir H. Vos antwoordt hierachter.

Die mij zou willen tegenwerpen, dat wij in de oorlog toch wèl het alternatief „Hitler of Roosevelt” aanvaard hebben, heeft ongelijk. Hij, die de beweegredenen tot in Wereldoorlog II onderzoekt, voor zover zij te onderzoeken zijn, weet dat Amerika meer een oorlog tegen Japan dan tegen Duitsland voerde, of, directer in betrekking tot onze situatie gezien, minder een oorlog tegen onze onderdrukking dan een oorlog voor eigen belangen. Wij zouden ze schromelijk miskennen, als wij zouden willen beweren, dat de V.S. in het geheel niet door ons lot zouden zijn bewogen in hun strijd. Maar het is kinderachtig om te doen, alsof voor hen ons kwade lot het belangrijkste motief zou zijn geweest. Hun houding na de oorlog doet reeds vermoeden, dat de Amerikanen toch andere zaken op hen tegen hadden dan wij hadden en helaas grotendeels blijven hebben. Hun afwachtende houding tegenover reeds vóór onze oorlog ondernomen agressie en aangevangen onderdrukkingen, van het Chinese volk, het Abessijnse, het Spaanse, Tsjechische, en Poolse, bewijst dat de V.S. (evenmin trouwens als wij) niet zozeer op onrecht reageren als zij ten oorlog gaan. Pas nadat hun vloot was aangevallen door de Japanners, werden zij de bondgenoot van ons en de andere genoemde onderdrukte volken. Wij allen waren van Pearl Harbour af, om het met een term van de landverraders te zeggen, „lotsverbonden”.

Een verbondenheid buiten de beginselen om waarvoor men vecht, dat wil zeggen een toevallige historische samenloop, mag beslist de naam van bondgenootschap niet dragen. Als lotsverbondenheid bondgenootschap wil worden, moet er verbondenheid zijn in het allerlaatste strijddoel. Ook al zal in een verbondenheid „over de band” het verzet van de ene lotgenoot effectief kunnen zijn mede ten behoeve van de ander, zal dit nochtans op zich zelf tot niets mogen verbinden. Nu is het een grondzwakheid van de mens om het historische gegeven normatief te willen maken. Bij de primitieven is dat nog duidelijker dan bij ons: heeft een stevige Noordenwind de vijandelijke kano's uiteengeslagen dan legt ons dit in het vervolg eerbied en verplichtingen tegen de Noordenwind op. Het zou te ver voeren als wij trachtten aan te tonen, dat in beginsel dezelfde deferentie aan de historie ons staatkundig en cultureel zwaar belast. Hier worde slechts vastgesteld, dat de politiek meer van de zgn. „lotsverbondenheid” wil maken dan er in gegeven is en er een ethische opdracht in wil interpreteren. Deze interpretatie draagt altijd zichtbaar valsheid in zich en deze valsheid presenteert altijd op den duur haar rekening. Er is een groot aantal Nederlanders, dat de dreigende oorlog alleen maar verdient. Dat zijn zij, die in 1939 achter Finland stonden tegen Rusland, in 1941 gaarne een bondgenootschap met hetzelfde Rusland sloten en zich tijdens Stalingrad in de handen wreven en zeiden: „zo gaat het goed, laten onze vijand en onze bondgenoot elkaar maar afslachten!” Dat zijn zij, die zich tegen onze politionele acties op Java verzetten maar daarna „begrip” vroegen voor de Javaanse politionele actie in de Molukken. Dat zijn ook zij, die zich luidkeels verontwaardigden over de Javaanse actie tegen Ambon maar destijds om politionele acties schreeuwden voor Java. Maar om bij bondgenootschappen te blijven, de depressie waarin wij thans leven, hebben wij goeddeels te wijten aan de valsheid waarmee de politici dachten het lot te benutten middels hun fictie van verbondenheid; aan de valse koppels als Ribbentrop—Molotov en Churchill—Stalin.

Het alternatief waar men ons kort na de afgelopen oorlog meteen weer aan wil houden luidt ongeveer: „Amerika of Moskou!” Men zal mij willen tegenwerpen, dat de keus er niet zo zeer een is van voorkeur voor het een of het ander, maar wel bepaald een van voor of tegen één van beide kanten. Men wil dan zeggen, dat met „Amerika” eenvoudig gekenschetst wordt wat zich „lotsverbonden” aan afweerkrachten sterk maakt tegen „Moskou”. Ik antwoord daarop, dat „Amerika” in deze opstelling inderdaad slechts een naam is, naar de belangrijkste component van de huidige anti-krachten, zonder wezenlijke betekenis. Dit doet de mogelijkheid onder ogen zien, dat de naamsverandering van „Duitsland” in „Amerika” ook wel eens niet iets wezenlijks zou kunnen hebben. Maar deze mogelijkheid te onderkennen is nu juist zo alarmerend! Het maakt het noodzakelijk vóór alles te gaan onderscheiden wat in het nieuwe alternatief eigenlijk tegenover elkaar staat. Dat is, naar de eenvoudigste voorstellingen ten onzent, enerzijds *de dreiging van een Russisch totalitair wereldregiem, en aan de andere kant de afweer die zich daar-tegen verzamelt.*

Deze opvatting is echter tendentius. Men kan er van Russische zijde met recht tegen aanvoeren, dat genoemde dreiging niet primair geacht mag worden. Dat de beweging der Sowjets namelijk niet een initiatief is, hetwelk verzet oproept, doch van oorsprong zelf een verzetsvorm. Waartegen? Tegen: *de kapitalistische, imperialistische, kolonialistische wereld, waarin het belang van de ene mens boven dat van de andere staat, waarin ook de godsdienst en het ras van de heersende groepen superieur en die van de overheerste inferieur geacht worden.*

Daar staat dus tegenover *het socialisme, het geloof in gelijke menselijke waardigheid van alle individuen, de strijd voor een internationaal, gerecht, gemenebest.*

Wellicht mag ook deze opstelling naïef genoemd worden. Nadat namelijk een strijd begonnen is, zullen beide partijen weer andere eigenschappen, voor een deel die van elkaar, hebben aangenomen. De kapitalisten, nog expansief toen zij de buit binnenhaalden, werden, toen zij voor zelfbehoud moesten vechten „reactie”, werden „conservatief”, toen de tegenstand kwam en ernstig gemeend bleek. Zij wilden wel consolideren. Nu heeft de consolidatie van hun imperialisme werkelijk wel enige voordelen aan de wereld gegeven; het voornaamste daarvan is de „vrede”. Zij stellen het nu, alsof zij deze voordelen moeten verdedigen, ja, dat zij desnoods met oorlog deze vrede moeten redden. In werkelijkheid is hun voornaamste zorg echter, de consolidatie te behoeden om hun bevoorrechte positie in de wereld niet prijs te geven, en alle goeds, ook alle sociale gerechtigheid waartoe zij bereid zijn, is slechts offer tot deze consolidatie. De diepste behoefte van het conservatisme is het status quo. Daartoe moet de historie, dat is dus wat thans is, normatief gemaakt worden en verandering gestuit. De psychologie van de conservatief is die van de speler, welke gewonnen heeft en nu niet door wil spelen.

Maar niet alleen de aangevallen orde begint haar agressiviteit in te tomen, om liever de bereikte expansie te legitimeren, niet alleen werden de empire-builders tot reactionnaren. De socialisten namen op het aanrakingsvlak met de tegenstander ook nieuwe eigenschappen aan. Het is mogelijk, dat socialisme wordt geperverteerd. Het kan zijn, dat bepaalde middelen om een ideaal einddoel te bereiken als daar zijn militaire en totalitaristische, dit ideaal verschoven. Het is waarschijnlijk,

dat ook strijders met een expansiviteit-ten-goede een lustvol overwinnen van tegenstand leren kennen, hetwelk demonisch een agressiviteit zal doen uitbreken, welke in weinig verschilt met die van de imperialisten in een vroegere fase der geschiedenis. Het komt mij voor, dat er voor de historicus-socioloog die wil onderzoeken welke veranderingen tegenstanders in motief, modus en doeleinden aan elkaar plegen te voltrekken, hier de allerrijkste stof heeft.

Als wij terugkeren tot het eenvoudige alternatief van vandaag de dag, dan vragen wij èn in hoeverre het stalinisme van het socialisme is gaan verschillen èn met welk recht men mag zeggen, dat de westerse verdediging tegen de dreiging geïdentificeerd moet worden met de „reactie”.

De eerste vraag wordt door ons aldus beantwoord: het verschil is groot en principieel; anders zouden wij wel communisten zijn. Op dit stuk denken wij socialistisch gelijk. Als de propagandisten van de Derde Weg de tweede vraag echter met minstens dezelfde stelligheid beantwoorden, staan zij vrijwel alleen. Zij kunnen het echter niet anders zien en menen, dat de defensie zich hoe langer hoe meer compromitteert tot reactie. Als internationale tekenen merken zij daarvan op de remilitarisatie van West-Duitsland en tot wederopbouw van de oorlogsindustrie aldaar. De bemoeiingen in Oost-Azië spreken echter nog duidelijker taal. Als het verslagen agressieve monster in zijn nieuwe Grondwet een bepaling wil waarbij elke oorlog voortaan verboden zal zijn, komt Amerika tussenbeide om dat artikel te verbieden. Zijn hele machtige gewicht in de schaal leggend, dicteert Amerika zijn bondgenoten een vredesverdrag, niet om door de agressor geschonden rechten te herstellen, maar om deze tot militaire wederopstanding bereid te maken en om zijn industrie in zijn eigen oorlogspotentieel te integreren. Op het ogenblik, dat het fascistische Spanje in het Atlantische Pact benut zal worden, wordt aan deze kant van de aardbol duidelijk hoe „defensie” zich met „reactie”-elementen infecteert, enzovoorts. En nu is één zaak onafwendbaar, nl. dat met de verandering van defensie in reactie de verlegging van het accent van revolutionair socialisme naar revolutionaire agressiviteit gelijke tred zou houden.

Ik wil niet in de eerste plaats zeggen, dat de partijen in het conflict nog dermate aan elkaar veranderen, dat partij kiezen nu betekent verantwoordelijkheid nemen voor de andere kant. Het is een gedachte, die wel tot bijzondere gevolgtrekkingen leidt, maar de bedoeling van mijn betoeg was vooreerst, dat van de partijen, die ons in het alternatief worden voorgesteld, de linkse naar onze mening een onaanvaardbare methode wenst om een van oorsprong groot en goed ideaal te verwezenlijken; dat deze methode zelfs corruptie van het goede ideaal kan betekenen. En dat de rechtse positie naar ons geloof abjecte oorsprongen gaat verraden, althans zich met de reactie compromitteert. Zodat wij geen partij kiezen mogen *tussen*, maar alleen kunnen kiezen *tegen*, dat is tegen beide tegenstanders.

Men zal hier tegenover trachten vol te houden, dat het onaangenaam kan zijn zich te compromitteren, maar dat men soms van twee kwaden het minst kwade kiezen moet om zich, met behulp daarvan, van het meest kwade te ontdoen, waarna men altijd nog weer de minst kwade bondgenoot onschadelijk maken kan. Daar past allereerst dit pragmatisch antwoord op, dat er zo altijd onvrede overblijft. Want zo men al aan de onschadelijkmaking van deze „minst kwade” toekomt, zal

men wederom een geringer kwaad willen bezigen om te slagen; daarna zou het probleem zich opnieuw voordoen; men zou altijd een residu van kwaad blijven honoreren en de strijd zou eeuwigdurend zijn. Als het nu nog maar zo was, dat dit eeuwige residu in grootte afnam, kon onze zorg betrekkelijk gering zijn, want dan zou de vrede toenemen. De historie leert ons echter wel tot welk een plotselinge reuzengroei een nestje gespaarde boosaardige cellen telkens weer in staat blijkt. De geschiedenis zal dit blijven onderwijzen als wij het alternatief niet opheffen. Zoals wij China tot bondgenoot hadden tegen Japan en na onbeschaamd korte tijd Japan weer als bondgenoot werven tegen China, zullen wij opnieuw om China schreeuwen tegen Japan. Enzovoort, enzovoort. Een tweede pragmatisch antwoord is: de Vrede zal moeilijker te verwerven zijn, als men de tegenstander legitimeert in zijn pretenties en hem tot groter strijd lust prikkelt. Hetgeen wij doen door SS-ers naar Korea te sturen en West-Duitsland, zonder de bevolking mee te laten spreken, weer met tank-divisies en een nieuwe Luftwaffe opknappen.

Het absolute antwoord strekt echter, natuurlijk, veel verder. Het luidt: al zou men menen de oorlog te hebben gewonnen met onjuiste middelen, het zou blijken dat men hem verloren had. Het met een *malum morale* te bereiken doel kan op zich zelf ethisch acceptabel zijn, maar als het bereikt is, is het bedorven. Want moraal is totalitair. Hij laat niet met zich rekenen. Dit optellen of aftrekken er mee blijft een pretentie als van de Nederlandse politiemans uit de bezettingstijd, die 25 Joden voor de gaskamer ophaalde om 30 te kunnen redden en die nu met een hoge borst rondloopt omdat hij een moreel tegoed van 5 Joden heeft. Een ethisch doel kan niet bereikt worden met immorele middelen, want moraal is iets zo subtiel integraals, dat het verdampt is op het ogenblik, dat er ook maar één druppel opportuniteit wordt bijgevoegd. Het diabolische in deze wereld is, dat Satan zich meester maakt van elk malum morale, zodat elke zet die de mens er mee ten goede denkt te doen, een fatale zet wordt.

In de zogenaamde christelijke politieke partijen zal men deze christelijke ethiek verfoeien. Het verbaast mij altijd, dat ik er bij mijn partijgenoten in het algemeen veel meer begrip voor vind. De meesten echter zal deze ethiek toch niet aanspreken. Dezen zullen zich afvragen in hoeverre wij eigenlijk samen politiek kunnen voeren. Maar het doet mij leed, ik kan geen beter perspectief voor politiek vinden. Ik ben geen humanist, want ik geloof niet in de Mens. Ik geloof niet dat vrede op aarde mogelijk is. Enige uitspraken die ik ken van Lenin en Stalin en Mao maken, dat ik er van overtuigd ben, dat hun „laatste” oorlog komen zal, maar omdat ik niet in de Mens geloof, weet ik dat het geen „laatste” oorlog zijn zal en dat er geen Heilstaat na komen zal. Anders dan de optimisten onder de socialisten, die van de Mens uiteindelijk wel een Heilstaat verwachten, ben ik alleen socialist op aandrang van mijn actuele verantwoordelijkheidsgevoel. Wij zouden mijns inziens wat meer kunnen beseffen hoe bijzonder kort wij leven; het zou ons de noodzakelijke overtuiging geven, dat het voornaamste doel van dit leven is om zo fatsoenlijk mogelijk te sterven.

Dat sterven kan vandaag of morgen plaats vinden, en natuurlijk makkelijk in die oorlog. In die oorlog zullen wij, socialisten, de bondgenoten zijn, zij het maar voor het stuk sociale verantwoordelijkheid voor vandaag de dag en minus het dageraad-

EEN POSITIEVE WEG

Bij lezing, en ook nu bij herlezing van het stuk van Nagel, kan ik toch niet tot een ander oordeel komen, dan dat het betekent: een bekentenis van onwil en van onmacht.

Een bekentenis van een *onwil*, die op zichzelf niet te veroordelen is, omdat zij steunt op voor ons allen geldende maatstaven van afkeer van wapengeweld, en van afkeer van het aanvaarden van „hulp”, die andere doeleinden najaagt, dan de onze kunnen zijn. Een bekentenis echter ook van *onmacht*, omdat op onwil alleen geen politiek kan worden gebouwd in een wereld, waarin één der machten geen scrupules kent bij het overheersen van het eigene en van vreemde volken.

Wij hebben nu eenmaal te onderkennen het feit, dat Rusland anders is dan Amerika. Dat Rusland wél Estland, Letland, Lithauen, Polen, Tsjecho-Slowakije, Hongarije, Roemenië en Bulgarije van hun zelfstandigheid heeft beroofd — en dat de Verenigde Staten van Amerika, militair niet minder machtig, dat *niet* hebben gedaan bijvoorbeeld t.a.v. de Midden- of Zuidamerikaanse republieken. . . . Wij staan nu een keer voor het feit, dat Rusland de voor ons normale *menselijke* vrijheden *niet* erkent, en de Verenigde Staten van Amerika *wel*, en dat, waar in dit laatste land een deel der burgers nog niet naar behoren behandeld wordt — zonder overigens in concentratiekampen te worden opgesloten — de strijd voor hun emancipatie in volle gang is *binnen* de wetten van het land.

Daarom is de telkens in „de derde weg” en thans ook door Nagel herhaalde poging van een halve *gelijkstelling*, menselijk en historisch mis! Het moge bijv. feitelijk juist zijn, dat Amerika in de oorlog kwam niet zelfstandig, maar door een aanval van Japan, en dat Rusland eveneens niet zelfstandig in de oorlog trok, maar door de aanval van Duitsland erin betrokken werd. . . wie slechts deze feitelijke juistheid stelt, en niet meer, begaat een grove fout. Vooral wanneer hij daarvoor

optimisme van de velen, „lotsverbonden” zijn met meneer Lunshof en Evita Perón, en met de vele onbekeerde SS-ers. Deze lotsverbondenheid kan mij er nimmer toe brengen mij thans reeds met hen te compromitteren, want dan zou de strijd immers verloren zijn al eer hij was begonnen. Zouden mijn bondgenoten hun optimisme denken te kunnen verwezenlijken door hun lotsverbondenheid met Franco, de Duitse Feldwebel en meneer Welter tot een onontkoombare opdracht om te duiden, dan zullen wij afscheid nemen en blijf ik alleen achter op mijn Derde Weg.

en daarna over verbondenheid en lotsverbondenheid spreekt, zoals Nagel doet.

Want vóór Rusland in de oorlog getrokken werd, had het Finland aangevallen, samen met Duitsland *Polen* verdeeld, had het een *verdrag* met Duitsland gesloten, waardoor dit laatste economische voordelen verkreeg, en had het aan al zijn trouwe knechten in de neutrale en geallieerde landen opgedragen de „pluto-cratische staten” aan te vallen — hetgeen koren was op de molen van Hitler.

De Verenigde Staten van Amerika daarentegen hadden hun volle economische gewicht, óók voor de intrede in de oorlog, reeds in de schoot der geallieerden geworpen: de leen- en pachtwet van Roosevelt heeft Groot-Brittannië in de moeilijkste periode in bijzondere mate geholpen. Er heeft vanaf 1939 nooit een zinnig mens getwijfeld over het antwoord op de vraag aan welke kant de Verenigde Staten van Amerika in de oorlog zouden komen, als zij in de oorlog betrokken werden. Van Rusland kan men *niet* hetzelfde zeggen. . . .

Intussen hebben zich na 1945 de verhoudingen verder ontwikkeld, en is — anders dan in 1914 en in 1940 — de Amerikaanse staat thans gebonden, „vrijwillig”, door het Atlantisch Pact — terwijl Rusland zich nergens aan gebonden acht. . . .

Om al deze redenen moet *elke* gelijkstelling of poging tot gelijkstelling, historisch of actueel worden verworpen.

Toch is er in het stuk van Nagel een stelling — de grondstelling — die ik gaarne zou willen onderschrijven. *Lotsverbondenheid* door oorlogsgeweld of oorlogsgevaar, behoeft nog geen *diepere* verbondenheid te betekenen. Met de Russische communist, die het systeem der onderdrukking hanteert, kennen wij geen diepere verbondenheid — met de Tsjechische socialist, die voor zijn vrijheid vecht, wel — en wij blijven die diepere verbondenheid erkennen zelfs dan, wanneer in een oorlog de Tsjechische staat thans — gedwongen — de zijde van de terreur zou kiezen. En op dezelfde gronden zal, ook wanneer in een oorlog Franco en Peron met ons „lotsverbonden” zouden zijn, dit geen diepere verbondenheid betekenen, maar zouden wij — integendeel — het bewustzijn van de noodzaak van toekomstige strijd tegen deze fascismen nimmer verloren mogen laten gaan.

Maar evenals in oorlogstijd, dient men er ook in vreedestijd voor te waken *iedere* alliantie als een verbintenis in diepere zin op te vatten. Doch het zij uitdrukkelijk gezegd: de alliantie met Engeland en de Verenigde Staten ter verdediging van de democratie en voor het behoud van de vrede, is dat voor mij *wel*, al sta ik even ver af van Taft als van Gerbrandy in politieke zin. Natuurlijk kan er ook in de Verenigde Staten een ontwikkeling optreden, waardoor deze verbondenheid in diepere zin haar bestaansrecht zou verliezen. Dan zou er alleen nog maar sprake zijn van *lotsverbondenheid* in de door Nagel bedoelde zin — een *lotsverbondenheid*, die overigens ter voorkoming van een wereldoorlog, ook dan nog zijn wereld-historische betekenis kan hebben.

De „derde” weg — het blijkt uit de uiteenzetting die Nagel geeft — is in wezen geen „weg”, maar een gemoedstoestand. Een gemoedstoestand, die verklaarbaar is, omdat niemand kan garanderen, dat de weg, die met het Atlantisch Pact is ingeslagen, *wel* tot het beoogde resultaat leidt. Al kunnen wij *wel* constateren, dat *na Praag* de opmars tot staan is gekomen, door het *verzet van het Westen*: De eerste aanval op Berlijn is afgeslagen, de Korea-aanval tot staan gebracht — de

aanval op Tito *niet* begonnen. Het is mijn vaste overtuiging, dat zonder tegenweer, thans Berlijn en Zuid-Slavië een prooi van de Russen zouden zijn, en dat de aanval op de economisch en politiek zo zwakke plekken: Italië, Frankrijk en West-Duitsland óf reeds zou zijn ingezet, of grondig voorbereid.

Niemand kan garanderen, dat een politiek van tegenweer tot succes leidt, maar elkeen kan garanderen, dat een politiek van geen tegenweer tot ondergang leidt. En ook kan elkeen garanderen, dat slechts op de basis van een voldoende tegenwicht een houdbare overeenkomst met het Sowjet-systeem mogelijk zal zijn.

De derde weg *is* geen weg — de andere *kàn* er een zijn. Men zal daarbij goed doen de verschillende etappes te onderscheiden — en wij zullen goed doen, als socialisten, onze doelstellingen steeds weer in het oog te houden èn duidelijk te stellen.

De eerste etappe moet helaas zijn: het organiseren van een voldoende sterke militaire tegenweer — met alle daarbij te maken fouten, en alle daarbij optredende verspillingen, die wij terwille van onze sociale en economische kracht zo gering mogelijk moeten houden. De socialistische positie in deze eerste phase kan geen andere zijn dan te zorgen, dat er een voldoende evenwicht blijft bestaan tussen de economische, sociaal-culturele en militaire uitgaven, en dat op de besteding van het militaire budget een zo scherp mogelijk toezicht wordt uitgeoefend, benevens op den mentaliteit van de legerleiding, alles onder het vooropstellen van de noodzaak der afweerpolitiek.

De tweede etappe, die misschien over drie à vier jaar bereikt kan worden, is die van een houdbare overeenkomst met de Russische machthebbers. Een houdbare overeenkomst wel te verstaan op militair gebied: omschrijving van de omvang der wapeningen, van de contróle op deze wapeningen, van de — eventuele — gelijktijdig te treffen maatregelen tot vermindering enz. Zie ik het goëd, dan zal in deze phase er een — ook door Rusland onderkend — *overwicht* der andere staten zijn. De socialistische positie zal dan met name gekenmerkt worden door een strijd tegen de — zeker van vele zijden te verwachten — McArthurmentaliteit die, van een overwinning „zeker”, maar „eens en vooral” het bolsjewisme zal willen liquideren, waarbij de onderdrukking in Rusland en de terreur over andere volkeren een veel te gemakkelijk te gebruiken, en helaas ook nog juist argument zal zijn. . . .

Gelukt het — mee door onze houding — ook de tweede etappe af te leggen, dan komt de derde waarin wij zullen moeten zorgen, dat de gestegen economische en sociale mogelijkheden en de uit de oorlogsapparatuur vrijkomende krachten in een groot en omvattend program van wereldhervorming worden samengevat. De politiek-organisatorische eenheid van Europa zal gedurende de eerste en tweede etappe moeten worden verwerkelijk: het sociaal en economisch tot een veel hoger niveau optrekken met name van het Franse en Italiaanse volk zal, na afzonderlijke zorg daarvoor vóórdien, in deze derde etappe een werkelijke *taak* zijn. Evenzo, zal, na een consequente voorbereiding onder andere door de zgn. „technische hulp” in deze etappe ook het omhoog trekken, door het verschaffen van de daartoe nodige middelen, van de zgn. onontwikkelde gebieden in Azië en Afrika, op de wereldagenda staan.

Socialistische taak daarbij: De structuurhervormingen, die noodzakelijk zijn, te doordenken, te propageren en tot uitvoering te brengen. Elke poging tot het gebruiken van de nodige verhoging van het levenspeil der volkeren tot kapitalistische uitbuiting of feodale machtsvorming te doorkruisen — internationale socialis-tische aaneensluiting, nauwer dan ooit tevoren, niet slechts in ideologische programmatische zin, maar in praktisch-constructieve uitwerking.

In de tweede, maar meer nog in de derde etappe zal blijken, of zulk een ontwikkeling, die ongetwijfeld in het Westen de communistische aanhang zal verzwakken, ook binnen de Russische machtsfeer haar repercussies doet gelden. Met name zal dan blijken of — eindelijk !— nadat de vrees om overvallen te worden politiek minder goed gehanteerd kan worden, het decimeren van intellect en karakter door corruptie-processen en concentratiekampen een einde gaat nemen. Dan zal blijken of, behalve in de onderdrukte naties, ook in Rusland zelf krachten ontstaan, die tot democratisering kunnen leiden, hetzij langs de weg der her-vorming, hetzij — wat het meest waarschijnlijk is — langs die van een uitbarsting.

Dan begint de vierde etappe, die zeker voor de vrede in de wereld nog gevaarlijk kan zijn, omdat het zich losscheuren uit een onderdrukking de span-ningen internationaal doet stijgen.

Socialistische taak in *deze* etappe: hulp te geven, moreel en materieel *bij* het verzet, nog meer: hulp, moreel, technisch en organisatorisch *nà* het verzet, voor de wederopbouw, die ontzaglijk moeilijk zal zijn juist in deze gebieden.

De redactie vergeve mij, dat ik meer naar aanleiding *van* dan over het artikel van Nagel heb geschreven. Maar ik had er behoefte aan minder negatief te zijn dan de „derde weg” is, en iets meer te geven, dan een afwijzen van dit negatieve. Ik heb getracht in enkele bladzijden hoofdlijnen aan te geven voor een weg, die — misschien — wél begaanbaar is en waarop, indien dit zo blijkt te zijn, een socialist zoveel zinvolle arbeid zal kunnen vinden als hem maar lief kan zijn.

JOEGOSLAVIË

I. De weg naar de macht

De belangstelling voor de ontwikkeling in Joegoslavië na de breuk met de Kominform neemt, ook in socialistische kringen, nog steeds toe, hoewel tot dusverre de veelal hooggespannen verwachtingen, dat andere landen en regeringen in Oost-Europa en Azië Tito's voorbeeld zouden volgen, niet in vervulling zijn gegaan, terwijl in de vrije landen de verzwakking van de stalinistische partijen, in de zichtbare gevolgen althans, beperkt is gebleven tot een afsplintering als die van het kleine groepje om Cucchi en Magnani in Italië of een meer of minder radicale koerswijziging van vroegere „fellow-travellers” uit intellectuele kringen. Die groeiende belangstelling heeft verschillende oorzaken en richt zich dan ook op verschillende aspecten van de Joegoslavische politiek. Het spreekt vanzelf, dat het land in de defensieplannen van het Westen een grote rol speelt. Zijn strategische ligging is zeer belangrijk; zijn militaire kracht is, vooral sinds de leveranties van modern materiaal door de Verenigde Staten op gang zijn gekomen, aanzienlijk ¹⁾; zijn grondstoffenrijkdom is een waardevolle bedrage tot het Westelijke potentieel ²⁾; ten slotte vormt het een politieke veiligheidsbarrière tussen de landen van het Russische blok en het door het stalinisme zo zeer bedreigde Italië.

Sinds ongeveer 1950 is bovendien de aandacht van vele socialisten getrokken door een ontwikkeling die in de toekomst vérreikende gevolgen kan hebben: De gepretendeerde opbouw van een sociale democratie. Ook in het Westen ziet men zich geplaagd voor het probleem, dat nationalisaties op zich zelf even grote gevaren als voordelen voor de hierbij betrokken arbeiders kunnen brengen; de waarschuwing die de gang van zaken in Rusland in deze zin inhoudt, kan niet alleen maar met een verwijzing naar de politieke onvrijheid en de achterlijkheid van dit land worden afgedaan. Elk overheidsingrijpen in het economische en sociale leven kan het gevaar van het scheppen of versterken van een klasse van bureaucraten in zich bergen; meer en meer rijpt dan ook het inzicht, dat de positieve sociale waarde der nationalisaties afneemt met de toeneming van de invloed der „managers”. De van tijd tot tijd geuite critiek van arbeiders in de genationaliseerde bedrijven (bijv. de

¹⁾ Het leger schijnt ongeveer 30 divisies te omvatten (vermoedelijk van Russische grootte, dus kleiner dan de Westelijke); de militaire lasten vragen ruim 20 procent van het nationale inkomen, dus twee en een half maal zoveel als in Nederland en aanzienlijk meer dan in de Verenigde Staten.

²⁾ Joegoslavië is de grootste Europese producent van bauxiet, lood en antimonium, de tweede van kwikzilver, koper en zink. Yugoslavia, New Land in the Making, p. 5 (New York z.j.).

Britse mijnwerkers) komt hierop neer, dat men geen nieuwe „kapitalisten” in de plaats van de oude wil. De overtuiging dat de democratie in haar voortbestaan afhankelijk is van de mate waarin de arbeiders zich met haar verbonden voelen, wordt steeds algemener; en die verbondenheid wordt mede bepaald door de inwerking op het ganse maatschappelijke leven van de beginselen van zelfregering en eigen verantwoordelijkheid, dus van „sociale democratie”.

De tweede vraag die de ontwikkeling van Joegoslavië aan de orde stelt, is die van de ondermijning van het stalinisme van binnen uit. Joegoslavië's breuk met de Kominform was niet het eerste geval van opstand in de communistische rijen. Sedert de twintiger jaren zijn de zuiveringen en uittrekkingen begeleidend en kenmerkende verschijnselen van het internationale bolsjewisme en zijn ontwikkeling. Maar Joegoslavië is wel het eerste en tot dusverre enige geval van ketterij, bedreven door lieden wier loyaliteit ten opzichte van het Moskouse Politburo beproefd was, die zelf als leiders door de Komintern werden „aangesteld”, een indrukwekkende staat van dienst als „waakzame” partijzuiveraars hadden en wier verovering van de macht tijdens en na de oorlog als een garantie voor een blijvende „vriendschap” met de Sowjet-Unie werd beschouwd. Dit stelt ons voor de vraag, welke de drijfveren waren die het Tito c.s. deden wagen, zich de toorn van hun vroegere meesters op de hals te halen; of welke de noodzakelijkheden waren die Moskou tot een zo rigoureuze politiek noopten, dat het daarmee risqueerde, de trouwsten der getrouwen van zich te vervreemden. Ook deze vraag heeft een betekenis die ver uitgaat boven die van de afval van een betrekkelijk klein land.³⁾

Ten slotte lijkt het van groot belang, of Joegoslavië, na een politieke en economische structuur naar Russisch model gekend te hebben, inderdaad de weg van de democratie kan opgaan; m.a.w. of de continuïteit van de leiding (de regering en de communistische partij hebben ongeveer dezelfde samenstelling als vóór de breuk) uiteindelijk toch niet die radicale verandering in denkwijze, methoden en structuur van staat en maatschappij, die voor het realiseren van wat men zich als taak stelt (de sociale democratie) nodig is, tot een illusie zal maken. Velen beschouwen immers ook thans nog de „titoïsten” als niet meer dan „nationaal-stalinisten” en hun beweringen van het tegendeel, van een breuk óók met de stalinistische ideologie en methoden, als camouflage. De importantie van dit vraagstuk is duidelijk: In grote delen van de wereld is de situatie aan die van Rusland in 1917 of Joegoslavië in 1945 in zoverre verwant, dat ook daar de voorwaarden aanwezig zijn voor het instellen van een straffe dictatuur om problemen op te lossen waartoe de democratie zich niet in staat heeft getoond of waartoe zij geen kans heeft gekregen. Zou een ontwikkeling, zoals in Rusland, van een voortdurende versterking van de dictatuur, van het „apparaat”, en daarmee van de terreur, onvermijdelijk zijn (onafhankelijk van de vraag of deze nieuwe dictaturen in de buitenlandse politiek met Rusland verbonden zouden zijn of niet), of zou de lijn omgebogen kunnen worden naar nieuwe vormen van democratie?

³⁾ De meningsverschillen in sommige socialistische partijen t.a.v. de tegenover communistisch China te voeren politiek berusten, althans ten dele, op een verschillende taxering van de toekomstige ontwikkeling van de verhouding tussen dit land en de Sowjet-Unie en de mogelijkheden om deze te influenceren.

Het is natuurlijk altijd gevaarlijk om op grond van de „einmalige” ontwikkeling in een bepaald land tot algemene conclusies, die een wijdere geldigheid hebben moeten, te willen komen. In elk geval kan dit alleen maar gerechtvaardigd zijn, indien zorgvuldig rekening gehouden wordt met de bijzondere voorwaarden waaronder zich in dat bepaalde land de verhoudingen wijzigden. In het eerste gedeelte van ons artikel zal dan ook een enigszins uitvoerig overzicht gegeven worden van de factoren in de historie van Joegoslavië, die niet alleen het optreden van de communisten mogelijk hebben gemaakt, maar die mede de basis vormen van hun succes. Overigens heeft ook dit wellicht een meer algemene betekenis. Door de breuk met de Kominform zijn sommige verschijnselen en gebeurtenissen in de communistische partijen in een ander licht verschenen; op zijn minst is het accent in de beoordeling er van iets verlegd. De jongste geschiedenis van Joegoslavië is dus van groot belang; maar haar bestudering stuit op talrijke moeilijkheden. In de eerste plaats is het vaak onmogelijk, uit de voortdurende koerswijzigingen, het zoeken en tasten naar nieuwe vormen en inhouden, de noodzakelijke aanpassing aan telkens zich wijzigende omstandigheden, een algemene tendentie af te leiden. In de tweede plaats is de literatuur wel vrij omvangrijk, maar abjectieve, wetenschappelijke werken hierover zijn uiterst schaars in verhouding tot reisbeschrijvingen, sterk gekleurde beschouwingen e.d. Ook een kort bezoek aan het land en talrijke gesprekken met goed-geïnformeerde Joegoslaven leidden er in veel gevallen toe, dat oude vraagtekens door nieuwe moesten worden vervangen. Waar dus in het volgende een mening wordt uitgesproken, is dit onder voorbehoud, dat uit het bovenstaande resulteert, gedaan.

Onder vreemde heerschappij

De geschiedenis van de Joegoslavische volkeren wordt in grote mate gekenmerkt door onderdrukking en opstandigheid. De Slavische stammen die in de zesde en zevende eeuw het gebied van het oude Illyrië en Dalmatië, enkele eeuwen tevoren de veel omstreden grens tussen het Oost- en het Westromeinse Rijk, binnendrongen, werden reeds vroeg in hun ontwikkeling uit elkaar gedreven. Dit werd bevorderd door de natuurlijke gesteldheid van het land met zijn talrijke, door hoge bergen ingesloten landschappen. De toenmalige machtsconstellatie leidde er toe, dat het noorden naar de Italiaanse zeesteden en het Duitse rijk, het zuiden naar Byzantium graviteerde. Slowenen, Dalmatiërs, Slavoniërs en Kroaten ontvingen het christendom in zijn latijnse vorm, de Serven en Macedoniërs werden bekeerd door de beroemde Byzantijnse zendelingen Methodius en Cyrillus, die hun een — naar de laatste genoemd — alfabet brachten, dat aan het Griekse ontleend was. Ook thans nog spreken Serven en Kroaten dezelfde taal, die zij echter respectievelijk met „cyrillische” en latijnse letters schrijven.

De bedreiging door de Avaren deed Slowenië zich reeds in de achtste eeuw onder de bescherming van Beieren stellen en tot in onze tijd toe is de invloed van de Duitse cultuur in dit gebied bijzonder groot geweest. Dalmatië en Istrië kwamen in de Middeleeuwen in het bezit van Venetië en later van Oostenrijk. Kroatië ging in 1102 een personele unie met Hongarije aan om zich beter tegen de Italiaanse aanvallers te kunnen verdedigen, maar raakte daardoor op den duur zijn zelfstandig-

heid kwijt. Tot 1918 hebben deze landen deel uitgemaakt van de Oostenrijks-Hongaarse monarchie, die hun vrijwel geen autonomie toestond.

Servië daarentegen voerde als onafhankelijke staat een groot aantal bloedige oorlogen met Byzantium en de Boelgaren en werd in de veertiende eeuw onder Stepan Dusan de machtigste Balkanstaat; maar die glorie eindigde met de dood van deze merkwaardige vorst. Tegen het einde van dezelfde eeuw werd het door de Turken veroverd (de beroemde slag op het Lijsterveld in 1389 speelt in de nationale traditie een grote rol) en hun heerschappij duurde tot in de negentiende eeuw voort. Slechts het kleine Montenegro, „land van de zwarte bergen”, wist in het algemeen zijn onafhankelijkheid te bewaren en werd tot een belangrijke factor in het levend houden van de nationale geest. Deze vond echter ook in het door de Turken beheerste gebied een sterk fundament, nl. in de primitief-democratische maatschappelijke structuur, die zich na een aanloopje naar het feodalisme in de veertiende eeuw onder de nivellerende invloed van de vreemde macht had hersteld. De sociale verhoudingen, basis van de veelgeprezen democratische gezindheid van de Serven, versteenden als het ware. De zadruga, de patriarchale familiegemeenschap, bleef nog lang de kern van de samenleving. Voor de tegenwoordige coöperatieve agrarische bedrijven heeft men deze oude naam gekozen.

In de Oostenrijks-Hongaarse landen drong het westerse feodalisme door, dat zich hier lang wist te handhaven. Magyaren en Duitsers hadden met de rooms-katholieke kerk een groot deel van de grond in handen. Maar in de steden zoals Zagreb (Agram) ontwikkelde zich enige industrie en een hogere cultuur. Vooral in de kringen van de inheemse bourgeoisie en de intelligentsia groeide in de negentiende eeuw een nationaal besef, dat echter door Wenen en Boedapest onderdrukt werd. Wellicht ware het opkomende verlangen naar vereniging met de Slavische „broeders” nooit ontwaakt, indien men tijdig tot een federalistische structuur van de monarchie had kunnen en willen overgaan. Het streven naar zelfstandigheid voor Kroatië deed de „ban” (gouverneur) Jellacic in 1848 tegen Kossuth partij kiezen voor de keizer⁴); maar na de nederlaag der Hongaren bleef de toestand zoals hij voorheen geweest was. Na de „Ausgleich” van 1867⁵) was er van kans op autonomie geen sprake meer. Maar zelfs nadat Princip zijn schot had gelost, dat de aanleiding werd tot de eerste wereldoorlog, bleef een groot gedeelte van de Kroaten aan de monarchie van Franz Joseph trouw, totdat het uiteenvallen van het rijk de sedert twaalf eeuwen verbroken band met hun zuidelijke bureu herstelde.

De nationale kwestie in het koninkrijk

Het waren de Serven die de drijvende kracht vormden voor de oprichting van het „Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slowenen” onder hun dynastie Karadjordje-

⁴) Kossuth was een der leiders van de Hongaarse opstand van 1848 tegen de centrale regering te Wenen. Het is wel curieus om te lezen, hoe Marx en Engels te keer gingen tegen de kleine Slavische volken, die ten koste van de nederlaag van de revolutie hun positie in de monarchie poogden te versterken. Bijv. Engels in *Revolution und Konterrevolution in Deutschland*.

⁵) Na Oostenrijks nederlaag tegen Pruisen gaf de Weense regering toe aan het Hongaarse verlangen naar gelijkheid. Het rijk werd in twee helften verdeeld; in beide, maar vooral in de Hongaarse, waartoe Kroatië behoorde, werden de Slaven onderdrukt.

vic, later omgedoopt in „Koninkrijk Joegoslavië”, om de eenheidsstaat die het centrale gezag had gecreëerd, ook in de naam tot uitdrukking te brengen. Dit unitarisme – tegenover het aanvankelijk beoogde federalisme – werd vooral door de Kroaten fel bestreden. De tegenstellingen tussen de verschillende volkeren van de staat spitsten zich toe en maakten een parlementaire regering op basis van de eenheidsstaat onmogelijk, vooral nadat in 1928 Stepan Radic, leider van de Kroatische boerenpartij, in de Skupstina (de volksvertegenwoordiging) was vermoord. Koning Alexander II oefende een aantal jaren de openlijke dictatuur uit, steunende op het overwegend Servische leger, de bureaucratie en de Servische (pravoslavische) kerk. Ook na zijn dood in 1934 (hij werd in Marseille door Kroatische fascistische ustase vermoord) was er van een democratisch bewind geen sprake. Minister-president Cvetkovic trachtte in 1939 een verzoening met de Kroaten te bewerkstelligen, door hun leider, Macek, de opvolger van Radic als leider van de boerenpartij, in de regering op te nemen en het land Kroatië autonomie te verlenen. Maar toen werden de binnenlandse problemen reeds overschaduwd door de ingrijpende veranderingen in de Europese machtsverhoudingen door het optreden van Duitsland en Italië. Hoe fel de haat, die grote groepen van de beide sterkste volkeren van Joegoslavië elkaar toedroegen, nog in 1941 was, werd in de oorlogsjaren bewezen door de afschuwelijke wederzijdse moordpartijen. Daarnaast waren er nog andere nationale problemen. De Albanese minderheid in het zuidwesten, de Macedoniërs in het zuiden, de 500.000 Hongaren en de 600.000 Duitsers, die vooral in de rijke Wojwodina woonden, hadden heel wat bezwaren tegen de Belgradose politiek, die ook tegenover hen op gelijkschakeling gericht was.

Wending in de buitenlandse politiek

Het Joegoslavische koninkrijk had zijn bestaan te danken aan de geallieerde overwinning in de oorlog. Zijn voortbestaan scheen afhankelijk te zijn van de hierdoor geschapen machtsconstellatie. Zijn potentiële vijanden waren Italië („mare nostrum”), Hongarije, Boelgarije (Macedonië) en de Duitse „Drang nach Osten”. Italië nam bezit van Rijeka (Fiume) en Zadar (Zara) en ongetwijfeld gingen Mussolini's bedoelingen verder. Hiertegen zocht Joegoslavië steun bij Frankrijk. Tegen het gevaar van een herstel van Oostenrijk-Hongarije sloot het met Tsjechoslowakije en Roemenië een verbond (de „kleine Entente”). Maar in de dertiger jaren trad er een wending in; de asmogendheden behaalden het ene voordeel na het andere; ook Joegoslavië voelde zich door het Westen in de steek gelaten. Minister-president Stojadinovic (1936–1939) sloot zich meer en meer bij Duitsland en Italië aan, tegen de wil van de meesten zijner landgenoten. Toen zijn opvolger, Cvetkovic, in 1941 het Driemogendhedenpact ondertekende, werd dit het signaal voor de beroemde Servische volksopstand van 27 Maart 1941.

Economische en sociale problemen

De voornaamste oorzaak van de koerswijziging in de buitenlandse politiek was waarschijnlijk de toeneming van Duitslands aandeel in de buitenlandse handel. De crisis van 1929 die het achterlijk-agrarische Joegoslavië bijzonder zwaar trof en de door Hitler gevoerde economische politiek die gericht was op nauwe coöperatie

met de landbouwlanden van Zuidoost-Europa, hebben een achteruitgang van het Franse aandeel in de export ten gunste van het Duitse veroorzaakt. Voor en na bleef Joegoslavië in de positie van een half-koloniaal land. De gehele lood-, koper- en bauxietwinning waren in handen van het buitenlandse kapitaal. De winsten werden niet gebruikt voor beleggingen in projecten op lange termijn, maar werden geheel aan het land onttrokken. Lage grondstoffen- en voedselprijzen waren het gemeenschappelijke belang van buiten- en binnenlandse kapitalisten. Hierdoor kon ook het agrarische vraagstuk, in een land als Joegoslavië van doorslaggevende betekenis,⁶⁾ niet worden aangepakt. Over dit agrarische probleem in de landen van Zuidoost-Europa heerst vaak een verkeerde voorstelling, die gewekt is èn door de toestanden in een deel van deze gebieden vóór 1918 èn door die in het Rusland van vóór de revolutie. Behalve in Hongarije was in de Donaulanden het grootgrondbezit in de jaren tussen de beide wereldoorlogen bijna overal verdwenen of sterk teruggedrongen.⁷⁾ Een ander vraagstuk drong zich hier op: De agrarische overbevolking. Hoewel de bevolkingsdichtheid van het land als geheel betrekkelijk klein is (ruim 60 inwoners per km²)⁸⁾, was de beschikbare grond voor de boeren veel te gering. Een groot deel van het land is bergachtig en leent zich niet voor landbouw. De meeste streken zijn voor intensieve veeteelt te droog. Deze droogte en de scherpe overgang der jaargetijden vereisen voor een goede oogst snel zaaien, hetgeen machines vereist, waarvoor echter meestal de middelen ontbraken. De productie was dan ook uiterst laag; de tarwe-opbrengst per gegeven bebouwde oppervlakte was in de jaren 1930—1934 bijv. ongeveer een derde van die in Nederland en Denemarken en minder dan de helft van die in Duitsland en Engeland, terwijl tweemaal zoveel mensen op elke ha werk en brood moesten vinden als in West-Europa. De snelle bevolkingsaanwas verscherpte het probleem voortdurend. De regering beschermde vooral de middelboeren, die voor de export werkten, en liet de kleinen, die de grote meerderheid vormden, in de steek. De agrarische overbevolking, dus de boeren, die — zelfs bij zeer geringe mechanisering — feitelijk overcompleteet waren en die als een last op de economie drukten, bedroeg 35 procent van de gehele landbevolking! De weinige boeren aan wie het gelukte om in de steden in de vooral in de dertiger jaren enigszins opkomende industrie werk te vinden, moesten daar als ongeschoolden met uiterst lage lonen genoegen nemen. Het grote „reserveleger” van arme boeren dat toegang tot de industrie pogde te verkrijgen, drukte uiteraard ook de levensstandaard van de geschoolde arbeiders. De middenklasse was zeer zwak. De afstand tussen de heersende bureaucratie en de inheemse bezittende klassen enerzijds en de boerenmassa anderzijds was in elk

⁶⁾ Volgens de census van 1931 vond 77 procent een bestaan in de landbouw en elf procent in de industrie.

⁷⁾ Voor Joegoslavië was dit alleen een probleem voor de streken die tot Oostenrijk-Hongarije hadden behoord. Hoever het al was opgelost toen de communisten aan de macht kwamen, blijkt hieruit, dat slechts tien procent van de grond voor verdeling onder arme en „landloze” boeren in aanmerking kwam. En hiervan was dan nog het grootste deel afkomstig van de verdreven Duitse bevolking.

⁸⁾ Joegoslavië heeft een oppervlakte van bijna 260.000 km² en een bevolking van 16.000.000. Gemiddeld werkten op 100 ha bouwland in Joegoslavië 114, in Tsjechoslowakije 70, in Frankrijk 43 en in Canada 11 mensen.

opzicht groot. Hoe ongunstig de situatie was waarin de laatste verkeerde, wordt wel heel duidelijk gedemonstreerd door de cijfers betreffende de volksgezondheid. In Servië bedroeg voor de jaren 1922, 1923 en 1924 het sterftcijfer 23 à 27 per duizend, waarvan 48 procent voor rekening van epidemieën kwam. De helft der kinderen stierf vóór het bereiken van het zevende levensjaar. Het analfabetisme bedroeg voor geheel Joegoslavië in 1931 44,6 procent (mannen 32,3, vrouwen 56,4 procent). Ongetwijfeld heeft de koninklijke regering wel iets ter verbetering gedaan, maar aan een krachtige aanpak stond het alles beheersende probleem, dat van de agrarische overbevolking, in de weg.

De partijen

Het partijwezen had door de van de Westeuropese verhoudingen geheel verschillende klassenstructuur en de onbevredigende nationale aspiraties een van het onze afwijkende ontwikkeling doorgemaakt, waartoe na 1918 de tegenstellingen tussen de volkeren binnen het koninkrijk nog verder bijdroegen. De sterkste partij vormden in Servië sinds 1903, toen de dynastie Karadjordjevic na de vermoording van de laatste Obrenovic de troon in bezit nam, de radicalen. Aanvankelijk inderdaad „radicaal”, werd de partij later een vergaarbak van conservatieve en reactionnaire elementen uit de Servische bourgeoisie en de bureaucratie, die haar als een, dank zij de boerenstemmen, sterk, parlementair werktuig tegen hun Kroatische concurrenten gebruikten. Stojadinovic stichtte in samenwerking met de Sloweense katholieken en de Mohammedanen (ruim tien procent van de Joegoslavische bevolking) een nieuwe groepering, de Joegoslavische Radicale Unie, waarin de oude partij min of meer opging. Zijn neiging tot het fascisme leidde er toe, dat de weinige oude democraten onder de radicalen uittraden. Iets „linkser” was de Democratische Partij.

Door de macht van de beide genoemde groeperingen was in Servië de agrarische partij betrekkelijk zwak, in tegenstelling tot Kroatië. In het algemeen kan men zeggen, dat de boerenpartijen, die in de eerste jaren na 1918 in dit deel van de wereld een grote rol speelden, na de landverdelingen feitelijk een constructief program misten. Haar innerlijke zwakte is te verklaren uit de belangentegenstellingen tussen arme en middelboeren en uit de moeilijkheid om uit deze verspreid wonende en door hun beroep vaak zeer individualistisch ingestelde mensen een compacte macht te vormen. Bijna elke boerenpartij wordt vroeg of laat overheerst door intellectuelen en bourgeois uit de steden, indien zij geen aansluiting vindt bij een revolutionaire beweging.

De Kroatische boerenpartij, in het begin van deze eeuw door Ante en Stepan Radic gesticht, kwam aanvankelijk op voor eenheid van boeren en arbeiders in de strijd tegen landheren en bourgeoisie en voor een samengaan van alle Slaven. Maar de gerealiseerde landverdeling had slechts een gunstig effect voor hoogstens één generatie (ten gevolge van de snelle aanwas van de bevolking), terwijl de Servische suprematie de broederschapsgedachte deed devalueren. De gemeenschappelijke strijd van alle klassen van de Kroatische bevolking tegen de onderdrukking door Belgrado maakte van deze partij een soort nationaal eenheidsfront, dat echter de vaak tegengestelde belangen van haar aanhangers slechts zo lang kon camoufleren als zijn bijzondere bestaansreden voortduurde. De eenheid bleek ook nu al zeer

gebrekig te zijn; onder invloed van de gebeurtenissen in Duitsland en Italië vormde zich met steun van de rooms-katholieke kerk een pro-fascistische rechtervleugel, terwijl aan de andere kant een radicale linkervleugel opkwam. Bij deze laatste zouden de communisten later aanknopen om hun nieuwe beginsel onder de boeren te verbreiden: Dat van een ingrijpende hervorming niet slechts van het landbezit, maar van de gehele economie. De industrie moest de overtollige arbeidskracht van het platteland wegzuigen. Van de boeren zelf kon een dergelijke gedachte niet uitgaan; zij ligt te zeer buiten hun dagelijkse realiteit om bevattelijk te zijn. Nog minder kon zij ingang vinden in de burgerlijke kringen. De zwakke bezittende klassen hadden immers nooit de enorme sommen kunnen verschaffen, nodig voor het uitvoeren van een groot nationaal plan; en bovendien waren zij te nauw geliëerd aan de buitenlandse kapitaalbezitters, wier belangen juist om een bestending van de toestand vroegen. De arbeiders waren betrekkelijk gering in aantal. Slechts een revolutie die alle vraagstukken bijzonder scherp aan de orde stelde, kon tot een nieuwe koers leiden.

Deze revolutie moest de grote massa der boeren verbinden met de partij die de leiding van de omwenteling op zich kon nemen. Het democratische socialisme was hiertoe te zwak, in aanhang en in denken te zeer beperkt tot de geschoolde industrie-arbeiders, die op de achterlijke boeren neerzagen. Merkwaardig is in dit verband de uitspraak van twee Serven die vóór 1914 het vraagstuk van de propaganda voor hun partij onder de boeren behandelden. Als goede sociaal-democraten, gevormd in de school van Marx en Kautsky, wijzen zij op het gevaar van het overbrengen van hun actie naar het platteland: Het proletariaat is numeriek en economisch nog zeer zwak. Wil het zijn klassekarakter zuiver bewaren, dan moet het met bondgenootschappen met zoveel sterkeren, als de boeren zijn, oppassen. „De kleine boeren kunnen heden tot vrienden gemaakt worden, morgen zullen zij onze vijanden zijn!” Hierin ligt feitelijk de verklaring voor de zwakte van de socialistische partijen in Oost-Europa opgesloten: Zij wisten geen raad met de boeren.

De communisten, die, als het er op aankomt, heel wat minder theoretische en praktische scrupules kennen, slaagden er in om een politiek voor de landbevolking te ontwerpen. Hierin ligt een voorname bron van hun kracht in de overwegend agrarische gebieden in de wereld. Met hun program van „het bondgenootschap tussen arbeiders en boeren” hadden zij ook in Joegoslavië succes. Zij slaagden er in, zich na de eerste wereldoorlog van de sociaal-democratische partij meester te maken en werden bij de verkiezingen van 1920 goede derde met 58 van de 378 zetels. Behalve in Slowenië, waar de traditie van de Oostenrijkse sociaal-democratie was overgebleven, was de democratisch-socialistische beweging na 1918 zeer zwak, wat nog verergerd werd door het samengaan van sommige leiders met de machthebbers in de staat. De communisten hadden dus vrijwel het rijk alleen. In 1921 werd de partij echter buiten de wet gesteld, omdat zij moordaanslagen op leden van de regering zou hebben voorbereid. Daarna volgde een periode van grote interne conflicten, al dan niet in de emigratie uitgevochten, totdat in 1937 Tito de leiding kreeg. In deze tijd moet het aantal leden gedaald zijn tot ongeveer 4.000. In 1941 was het weer gestegen tot 12.000, een bewijs, dat de nieuwe leiding voor haar taak berekend was. Belangrijk was ook, dat de aanhang zich voor een aanzienlijk deel

recruteerde uit jonge intellectuelen en dat in deze kringen de sympathie voor de partij vaak groot was.

Haar kans was gekomen, toen de overval der Duitsers de opstandige krachten die onder de druk van de hopeloze sociale verhoudingen, de nationale tegenstellingen en het onpopulaire, dictatoriale regiem gerijpt waren, ontketende.

De oorlog

Een voorproefje hiervan was de Servische volksopstand van 27 Maart 1941 die generaal Simovic aan de regering bracht. De communisten betogen, dat zij als leiders van een „anti-fascistisch volksfront” hem hebben voorbereid en aangevoerd. Volgens de nieuwste opvattingen zou dit dan mogelijk zijn geweest, omdat de Joegoslavische communistische partij, in tegenstelling tot die van andere landen, ook toen reeds niet „de agente van een buitenlandse mogendheid” was. In werkelijkheid was zij, zeker nog in de Maartdagen van 1941, een stalinistische partij als de andere leden van de Komintern. Tot in 1948 was de propaganda voor de Sowjet-Unie een der voornaamste taken van de Joegoslavische communisten. In 1939 werden ook zij duidelijk anti-geallieerd. De „Simovic-kliek” genoot nu niet bepaald de achting van de „leiders van de volksopstand”, ondanks het in der haast sluiten van een vriendschapsverdrag met Moskou. Het is wel zeker, dat niet zozeer de Joegoslavische partij als wel de Russische regering de stoot heeft gegeven tot een politiek die afweek van de sinds September 1939 door de communisten gevoerde. De Balkan vormde immers de Achillespees van de Duits-Russische betrekkingen en er was de Russen veel aan gelegen dit aan Berlijn te doen voelen.

Het zwakke Joegoslavische leger werd tien dagen na het begin van de Duitse aanval op 6 April tot capitulatie gedwongen. Het land werd verdeeld: Slowenië kwam aan Italië, Duitsland en Hongarije; Italië verkreeg een stuk van de Dalmatische kust, Hongarije een gedeelte van de Wojwodina, Macedonië viel aan Boelgarije toe; het tot Italië behorende Albanië werd uitgebreid; een „onafhankelijk” koninkrijk Kroatië onder een Italiaanse prins (die het land nooit betreden heeft!) en een Italiaans protectoraat Montenegro, eveneens zgn. onafhankelijk, werden opgericht. Aan Servië, dat rechtstreeks onder Duitse bezetting stond, bleef niet veel meer dan het grondgebied van 1914.

Met name in Servië legde de bevolking zich niet bij de nederlaag neer. Aanvankelijk was het een kolonel van het leger, Draza Mihajlovic, die, vrijwel onmiddellijk na de capitulatie, de wapenen opnam. Eerst op 7 Juli 1941 begon de door de communisten geleide volksopstand. In het begin werkten beide groepen elkaar niet tegen, maar weldra ontstonden er conflicten, die tot een felle vijandschap tussen partizanen en „cetniks”⁹⁾ leidden. Voor het verloop van de bloedige controverse moge volstaan worden met een verwijzing naar de vrij overvloedige literatuur.¹⁰⁾ Het staat wel vast, dat de beweging van Mihajlovic een Servisch-nationaal

⁹⁾ Cetniks heetten de benden die indertijd de verzetsstrijd tegen de Turken voerden.

¹⁰⁾ Evguenié Yourichitch: Le procès Tito—Mihailovitch (Parijs 1950) verdedigt Mihajlovic en steunt daarbij op het procesverslag en veel ander materiaal. Maclean acht het besluit van de Britse regering in 1943 om voortaan Tito i.p.v. M. te steunen, volkomen

en in wezen burgerlijk-behoudend karakter droeg. Na enkele gevechten tegen de Duitsers werd de strijd tegen de buitenlandse vijand opgegeven. Waarschijnlijk is het juist, dat Mihajlovic het niet verantwoord achtte het volk aan de vreselijke represailles bloot te stellen en zijn leger intact wilde houden voor de beslissende strijd die gevoerd zou moeten worden wanneer de geallieerden en de geëmigreerde koninklijke regering hiertoe het sein zouden geven. Intussen werden de troepen gebruikt tegen de Kroatische fascistten, de ustase, die op grote schaal Servische dorpen in het bij Kroatië ingelijfde Bosnië uitmoordden. Dit gebied werd het toneel van ontzettende gruwelen, gepleegd door ustase, Mohammedanen (die een derde van de bevolking van Bosnië en Hercegovina vormen) en cetniks. Maar het is op zijn minst even waarschijnlijk, dat Mihajlovic de communisten als zijn grootste vijanden beschouwde die aan de heerschappij van de bezittende klasse, het koningschap, de oude officierskaste en de Servische hegemonie een einde zouden maken en dus bestreden dienden te worden met alle middelen. Hiertoe hebben zeker zijn onderbevelhebbers niet geschroomd met de Duitsers en vooral met de Italianen te collaboreren. Mihajlovic is ongetwijfeld een tragische figuur, die het slachtoffer werd van de in zijn kring heersende ideeën, die uit de tijd raakten. Hem als mens te veroordelen, zoals de Joegoslavische communisten doen, is een onbillijkheid die voortspuit uit een onvermogen om te onderscheiden wat politiek schadelijk en wat moreel verwerpelijk of minderwaardig is.

De bijdrage van de partisanen aan de geallieerde zaak was van grote betekenis. Ook al kan aan hun activiteit alleen niet de aanwezigheid van een groot aantal vijandelijke divisies worden toegeschreven.¹¹⁾ toch hebben de asmogendheden in Joegoslavië zware verliezen geleden. Met name de zeven offensieven die de Duitsers met hun verbonden tegen de partisanen hebben ingezet, zijn hun duur te staan gekomen. Hun verbindingslijnen werden voortdurend afgesneden, hun voorraden buitgemaakt en de mogelijkheden om van de rijke bodemschatten van het land gebruik te maken, verkleind. Volstaan wij met er op te wijzen, dat volgens Joegoslavische gegevens 450.000 vijandelijke soldaten sneuvelden, waar tegenover dan ongeveer 300.000 doden en 400.000 gewonden aan de kant van de partisanen stonden.¹²⁾ Al kunnen deze cijfers overdreven zijn, toch is het zeker, dat het om grote aantallen gaat. Deze geweldige strijd heeft zeer belangrijke consequenties gehad.

---

gerechvaardigd door de inactiviteit van de laatste t.o.v. de vijand; dit besluit steunde op Maclean's eigen waarnemingen als verbindingsofficier bij de troepen van Tito. H. F. Armstrong neemt een gematigd standpunt in en verklaart M.'s houding mede uit de geringe hulp die de geallieerden hem verleenden. Zeer veel Joegoslavische communistische geschriften behandelen dit onderwerp, uiteraard op een voor M. weinig vleiende wijze. Zie: Fitzroy Maclean, *Eastern Approaches* (Londen 1949) en Hamilton Fish Armstrong, *Tito and Goliath* (Londen 1951).

¹¹⁾ N. Kapetanovic, *Tito and the partisans*, (Beograd z.j.), stelt het aantal divisies voor 1943 op 37, of bijna 700.000 man.

¹²⁾ Kapetanovic, pp. 45 e.v. Maclean schat de getalssterkte der partisanen in 1943 op 140.000 of meer. Na de capitulatie van Italië werden veel wapens buitgemaakt en kon Tito zijn troepen aanzienlijk uitbreiden.

De communisten veroveren de macht

De spoedige nederlaag van het koninklijke Joegoslavische leger werd vooral in Servië als een smaad gevoeld, waarvoor het volk het regiem aansprakelijk stelde. Een groot deel van de bezittende klasse compromitteerde zich door met de Duitsers te collaboreren. Vele officieren en ambtenaren vonden een onderkomen in het regeringsapparaat van de Servische Quisling, generaal Nedic. De elkaar snel opvolgende Joegoslavische regeringen in Londen genoten geen grote autoriteit, te meer, daar zij geen vaste politieke lijn volgden. Ook de oude partijen verloren aan invloed. In Kroatië en Macedonië, waar aanvankelijk de bevolking de regering van de fascist Ante Pavelic, respectievelijk de Boelgaarse bezetters niet ongunstig gezind was, sloeg de stemming in de loop van de oorlog om, toen bleek, dat de nieuwe verhoudingen verre van bevredigend waren. Overal schoten de oude machthebbers en de partijen te kort in het geven van leiding aan de stuurloze massa's. Deze kans om hun invloed te vestigen hebben de communisten gegrepen en met grote bekwaamheid uitgebuit.

Zij waren betrekkelijk gering in aantal, maar buitengewoon goed georganiseerd en zij hadden een program dat door zijn eenvoud weerklink in brede lagen van het volk kon vinden: Meedogenloze strijd tegen de bezetters, en hun reactionaire helpers, die het op de ondergang van de vrijheid van het volk hadden toegelegd, en solidariteit met het door Duitsland aangevallen Rusland, dat als grootste Slavische staat, met name in Servië en Montenegro, zeer populair was. De communisten bewezen, dat het hun heilige ernst was met wat zij verkondigden. Zij waren hard voor de burgerbevolking die door hun acties aan represailles van de zijde van de bezetters was blootgesteld, maar ook hard voor zich zelf. Hoewel dit ongetwijfeld niet altijd en onder alle omstandigheden het geval zal zijn geweest, sloegen de partisanen in het algemeen tegenover hun talrijke en veelsoortige tegenstanders een goed figuur, wat hun gedrag betreft. Daartoe droeg de strenge discipline aanmerkelijk bij. Behalve bij bijzondere gelegenheden was bijv. het gebruik van sterke drank verboden.

De communisten slaagden er in, ook vooraanstaande personen uit de voormalige oppositiepartijen aan hun zijde te krijgen zonder de feitelijke leiding uit handen te geven. Ook waren er velen die in de grote verwarring der geesten, welke op de nederlaag volgde, aanvankelijk de verkeerde kant hadden gekozen. In het algemeen waren Tito en de zijnen voor overlopers zeer verzoeningsgezind. Met vreugde werd de oude Kroatische dichter Nazor, die eerst Pavelic' regiem had bezongen, in de kring der partisanen binnengehaald. Hetzelfde gebeurde met vele manschappen en officieren van de cetniks of de domobranci, de Kroatische militie. Voor velen deed het er niet zo zeer toe voor wie, als wel dat men vocht. Het geheim van het succes van de communisten in het samenbundelen van zulke uiteenlopende groepen en individuen als intellectuelen, arbeiders en analfabete boeren, democratische professoren en communistische agitators, pravo-slavische en rooms-katholieke geestelijken, Kroaten en Serven, lag, behalve in hun handige tactiek die steeds het gemeenschappelijke belang van de strijd tegen de onderdrukkers vooropstelde, in de verbinding die zij wisten te leggen tussen nationale en sociale doeleinden.

Nationaal, d.w.z. Joegoslavisch-nationaal, trachtten zij de onderlinge haat van Kroaten tegen Serven, van Serven tegen Mohammedanen, van Macedoniërs tegen Serven af te reageren op de gemeenschappelijke vijand. Naarmate het duidelijk werd dat de wederzijdse uitroeiing¹³⁾ ten slotte niemand baatte, behalve dan de nazi's, kon de gedachte aan samenwerking ingang vinden, die na de oorlog tot een federatief Joegoslavië met gelijke rechten voor alle volken zou moeten leiden. In sociaal opzicht schied de oorlog een revolutionaire situatie, doordat het oude staatsapparaat politiek en moreel ineengestort was en slechts op zeer radicale wijze de dringende problemen van de boeren en de arbeiders konden worden aangepakt. De massa's waren in beweging gekomen; een terugkeer tot de vooroorlogse situatie was onmogelijk. Kardelj wijst er op, dat Joegoslavië „een der zwakste schakels in de imperialistische keten” was; dat wil niet anders zeggen, dan dat de burgerlijke democratie, evenals andere politieke systemen die met het bestaan van het kapitalisme verenigbaar zijn, geen kans maakte om zich in Joegoslavië weer te doen gelden.

Ijverig werd gediscussieerd over de vraag, hoe het land na de oorlog zou worden opgebouwd; het boek „De Geschiedenis van de Communistische Partij van de Sowjet-Unie (Bolsjewiki)”, de moderne bijbel der stalinisten, werd op grote schaal verspreid en de „lessen” voor Joegoslavië werden er uit getrokken. Dat neemt niet weg, dat men in leidende en ingewijde kringen slecht te spreken was over de houding die Moskou tegenover de heldhaftige strijd der partizanen aannam¹⁴⁾, in tegenstelling tot de Engelsen, die op grote schaal Tito gingen steunen. De verdeling in invloedssferen, waartoe Churchill en Molotow in October 1944 besloten, werd eerst later bekend.

Niet in de laatste plaats hebben de Joegoslavische communisten hun overwinning te danken aan de instelling van de nationale bevrijdingscomité's. Deze werden gevormd in de bevrijde gebieden. Zij werden in theorie door de bevolking gekozen; in de praktijk waren kiezers en gekozenen tot de aanhangers van de partizanen beperkt. Zij werden belast met het burgerlijk bestuur van stad of dorp of district en oefenden tegelijkertijd de wetgevende en de uitvoerende macht uit.¹⁵⁾ Ook in de niet bevrijde delen van het land ontstonden dergelijke comité's, die daar belast werden met de vorming van fondsen, het recruterende van vrijwilligers en het smokkelen van voedsel en medicamenten naar de partizanen. Een grote activiteit werd ontwikkeld, die zich zelfs uitstrekte tot de bestrijding van het analfabetisme.

In November 1942 werd in Bihac (Bosnië) een bijeenkomst gehouden van gedelegeerden van nationale bevrijdingscomité's, waaraan bekende leden van de

¹³⁾ Ook de beruchte groot-moefte van Jeruzalem heeft hier „gewerkt”.

¹⁴⁾ Aangezien deze kwesties in de discussie over de „breuk” met de Kominform een rol spelen, zullen wij ze eerst in dat verband bespreken; evenzo de zeer belangrijke verschillen tussen de Russische revolutie van 1917 en de Joegoslavische en die tussen laatstgenoemde en de „revoluties” in de andere volksdemocratieën. Er zij echter reeds gewezen op het zelfstandig verloop van de ontwikkeling in Joegoslavië gedurende de oorlogsjaren.

¹⁵⁾ Vergelijk de opvattingen van Marx („De Parijse Commune”) en Lenin („Staat en Revolutie”) over het samenvallen van de in de burgerlijke democratie gescheiden „drie machten” (de executieve, de legislatieve en de judiciale).

Kroatische Boerenpartij, de Onafhankelijke Democratische, de Agrarische, de Democratische en de Mohammedaanse Partij deelnamen, maar waar de communisten het overwicht hadden. Het congres koos een centraal regeringsorgaan voor het bevrijde gebied, A.V.N.O.J. genaamd (anti-fascistische raad voor de nationale bevrijding van Joegoslavië), die een gematigd programma opstelde, waarin o.a. de gelijke nationale rechten van alle volkeren van het land werden erkend. Een tweede zitting van dit vertegenwoordigend lichaam vond plaats te Jajce, eveneens in Bosnië, in November 1943. Het proclameerde zich tot het hoogste uitvoerende en wetgevende orgaan van de Joegoslavische staat en benoemde een voorlopige regering, het „nationaal bevrijdingscomité”. Uit de 240 aanwezige gedelegeerden werd een presidium van 56 gekozen, aan welks hoofd Ivan Ribar stond. Het federale principe werd bevestigd. Vooral in het plaatselijk gezag was door de bevrijdingscomité's een grote mate van democratie verwerkelijkt, ten minste in streken waar de meerderheid van de bevolking op de hand van de partizanen was. In 1945 werd hun naam gewijzigd in die van volkscomité's, maar hun functie bleef dezelfde. Voor en na gelden zij in Joegoslavië als de hoogste organen van de openbare macht op het gebied waarvoor zij competent zijn. Dat wil dus zeggen, dat formeel alle macht direct bij het volk berust. In werkelijkheid was het, ook in de oorlogsjaren, de communistische partij die de lakens uitdeelde. Dit werd na de verdrijving van de vijand nog versterkt. Het is zonder meer duidelijk, wat bedoeld wordt, wanneer een lid van het Politburo (Milovan Djilas) verklaart, dat het enige criterium waarnaar de comité's moeten worden beoordeeld, gelegen is in de mate waarin zij volbrengen wat o.a. de hogere regeringsinstanties van ze vragen.

Eén obstakel voor de absolute macht moest nog uit de weg worden geruimd. Naarmate de bevrijding naderde, werd het vraagstuk van de toekomstige staatsvorm en de samenstelling van een regering urgent. Daar de geallieerden Tito krachtig steunden, kon hun mening niet in de wind worden geslagen. Het heeft geen zin, hier het verloop der onderhandelingen tusschen de koninklijke regering te Londen en de Joegoslavische communisten te volgen; op 7 December 1944 werd een overeenkomst tussen de Londense premier, Ivan Subasic, en Tito getekend, welke uitging van het beginsel van de continuïteit van de Joegoslavische staat en bepaalde, dat koning Peter II niet naar zijn land zou terugkeren voordat het volk hierover zou hebben beslist, en vervolgens, dat een regentschapsraad zou worden benoemd. Een van de drie regenten was Subasic, een ander Edvard Kardelj! In de, in Maart 1945 gevormde, regering fungeerde Tito als minister-president en Subasic als minister van Buitenlandse Zaken. Natuurlijk hadden de communisten de politie en het leger stevig in handen. In het bijzonder het Joegoslavische aequivalent van de N.K.W.D., de O.Z.Na. (later U.D.Ba.), beantwoordde spoedig aan zijn doel, waartoe behoorde om elk contact van buitenlanders met Joegoslaven te bespionneren. Onder deze omstandigheden trad Milan Grol, de vroegere leider der democraten, uit de regering, een maand later gevolgd door Subasic. Op 11 November vonden de eerste verkiezingen plaats. Deze werden, zoals wel te verwachten was, een succes voor het „Volksfront”, zoals het Nationale Bevrijdingsfront nu heette. 8.000.000 mensen hadden stemrecht; 253.000 waren hiervan uitgesloten. Van het kiezers-corps ging 88,69 procent naar de stembus; hiervan stemde 90,48 procent voor de

Generaal Draza Mihailovic

Leider der Cetniks

Maarschalk Tito

regeringscoalitie, maar er waren geen tegencandidaten. De mensen waren bovendien op verschillende manieren geïntimideerd.

De communisten hadden hun doel bereikt. Wat er volgde, was slechts een naspel. In Maart 1946 werd Mihajlovic gevangen genomen en op 17 Juli ter dood gebracht, nadat het proces o.a. had „onthuld”, dat hij zonder de steun van Britse en Amerikaanse reactionaire kringen zijn verzet nooit zo lang had kunnen volhouden. In September 1946 werd Stepinac, aartsbisschop van Zagreb, tot zestien jaar gevangenisstraf veroordeeld. Daarna kwamen aan de beurt Trifunovic, Dragoljub Jovanovic, professor Furlan¹⁶⁾; in 1948 werden — voor het eerst — elf Sloveense communisten tot de doodstraf veroordeeld. In alle gevallen speelden Engelsen of Amerikanen een boze rol. Van persvrijheid was geen sprake. Eind September kreeg Grol toestemming een dagblad, „Demokratija”, uit te geven. Nadat een paar nummers verschenen waren, „weigerden” de zettters „spontaan” om het blad verder te drukken. De weduwe van Stepan Radic kreeg op 20 October machtiging om een oppositieblad, „Narodni glas”, te laten verschijnen. Het haalde twee nummers! Korte tijd hierna (op 31 Januari 1946) werd de nieuwe constitutie door de Skupstina aangenomen. Artikel 27 van dit zeer democratische document zegt: „Aan de burgers is de persvrijheid, de vrijheid van spreken, het verenigings-, het vergaderrecht en het recht om te manifesteren gegarandeerd”. Zes maanden tevoren was de wet op de pers aangenomen; in zijn inleiding, vóór de tekst van deze wet afgedrukt, zegt Pijade, dat er tussen deze wet en de constitutie, die pas kon worden aangenomen na de verkiezingen, toen de oppositie was verslagen, geen verschil is. Artikel 1 luidt: De pers is vrij in de Federatieve Volksrepubliek Joegoslavië. Niemand mag er van weerhouden worden om vrij zijn mening door middel van de pers tot uitdrukking te brengen, behoudens in gevallen, door de wet bepaald. Artikel 3 verbiedt vóórcensuur door de staat. Maar drie exemplaren van elk geschrift moet de drukker aan de openbare aanklager brengen (art. 8). En art. 11 verbiedt het verspreiden en verkopen van geschriften die het volk tot rebellie aanzetten, of tot het omverwerpen van de constitutionele orde; die bevriende mogendheden beledigen met het doel goede internationale betrekkingen of de wereldvrede te verstoren; die valse en alarmerende berichten verspreiden welke de staat of volksbelangen schaden, enz.

Het lijdt niet de minste twijfel, dat Joegoslavië een „echte volksdemocratie” naar Russisch recept, de Joegoslavische communistische partij een zuiver stalinistische partij geworden was. Haar eigen geschriften, zelfs nog uit de eerste tijd na het conflict met de Komintern, bewijzen het: De revolutionaire strijd werd volgens het program van de Joegoslavische communistische partij, door de Joegoslavische arbeiders o.a. gevoerd om voor hun land de steun van en het bondgenootschap met de machtige Sowjet-Unie te verwerven; de vaak zo geestige Mose Pijade schrijft — deze keer in alle ernst! —, dat de Joegoslavische communistische

¹⁶⁾ Stepinac had door zijn functie officieel te maken gehad met Pavelic. Meer heeft hij — i.t.t. andere kath. geestelijken, die de ustase steunden — waarschijnlijk niet gedaan. Zijn veroordeling diende het politieke belang der communisten. De anderen, die wij noemden, waren democratische tegenstanders van het regiem.

partij een liefde voor de Sowjet-Unie kweekte, zoals nergens buiten Rusland gevonden kan worden; Kardelj heeft het precies een half jaar na de fatale 28e Juni nog over de „hetze tegen de Sowjet-Unie” en zegt haar de volledige steun van de kant van zijn land tegen de „imperialisten” toe; Rankovic (het hoofd van de U.D.Ba) verzekert, dat de partij uit haar midden alle ontdekte spionnen, trozisten, fractiemakers en opportunisten heeft verwijderd.

Het heeft geen zin om hier een staalkaart te geven van de beschuldigingen die tegen het communistische regiem in Joegoslavië zijn geuit. De felste — en vaak ook geheel ongegronde — kan men vinden bij een onder de schuilnaam Bruno Mlinaric schrijvende Kroatische ex-communist.¹⁷⁾ Wel willen we het lot memoreren van de Duitse minderheid in Joegoslavië, die voor de oorlog 600.000 mensen telde. Hiervan is een groot percentage gevlucht, ongetwijfeld hadden de meesten het er naar gemaakt, de komst de partizanen te moeten vrezen. Maar zij die bleven, verdwenen bijna allen in de concentratiekampen. Zelfs werden vrouwen en mannen naar Rusland gezonden als slavenarbeiders. Ongeveer 200.000 mensen uit deze groep zouden zijn omgekomen. Volgens de census van 1948 zijn er nog maar 55.000 Duitsers in Joegoslavië woonachtig. Gesprekken met enkelen van hen die jarenlang op barbaarse wijze waren gevangen gehouden, maakten het duidelijk, dat zeer velen graag het land zouden verlaten, indien zij daartoe de gelegenheid kregen. Indien het waar is, dat men ook in politicis iemands morele kwaliteiten het best kan beoordelen naar de manier waarop hij zijn verslagen en weerloze vijanden behandelt, dan komen de Joegoslavische communisten er bepaald niet goed af, ook, indien men verzachtende omstandigheden in aanmerking wil nemen.

In het tweede gedeelte van deze bijdrage zal evenwel een verheugender geluid kunnen klinken.

Noot van de redactie.

Door het ontbreken van de vereiste lettertekens ter zetterij is de spelling van de Serbokroatische namen in de tekst onvolledig, bijv. een naam als Cvetkovic dient als Tswetkowitz te worden gelezen. Aan het slot van het tweede gedeelte van deze bijdrage zal een samenvattend overzicht van de literatuur betreffende het moderne Joegoslavië, waarop in deze bijdrage werd teruggegrepen, worden gegeven.

---

¹⁷⁾ Bruno Mlinaric: Tito, der rote Rebell und seine „vollkommene Demokratie” (Zürich 1948). Het is een omvangrijk boek (365 blz.), waarin alle maar denkbare gruwelen op rekening van het nieuwe Joegoslavische regiem gesteld worden. Hij vertelt bijv. op blz. 51, dat in Osijek 50.000 Kroatische leden van het vroegere koninklijke leger vermoord werden. De „breuk” doet hij af met de bewering: „Maar Tito is en blijft... Stalins lieveling”.

NA DE 25e JUNI

Ik wil me hier niet verdiepen in de vraag, hoe straks de nieuwe Regering er uit zal zien, evenmin in de vraag, of onze partij daarvan deel zal uitmaken. Maar welke Regering er ook optreedt, zij zal voor het volk dienen te treden met een duidelijk en concreet program. De komende vier jaren zijn namelijk beslissende jaren. En al is het ook de Regering niet gegeven de toekomst volledig te doorgronden, toch mag het volk terecht van haar verwachten, dat zij in grote lijnen een duidelijke koers uitstippelt. Als de nieuwe Regering voor de komende vier jaren zich een dergelijke taak stelt, dan moet het mogelijk zijn de energieën los te maken, die we in de komende tijd hoognodig zullen hebben.

Welke plaats zal in een dergelijke taakstelling ingeruimd worden aan de buitenlandse politiek?

De feitelijke toestand is nog steeds zo, dat in Nederland de vraag, of een partij al dan niet deel zal uitmaken van de Regering, zo niet geheel en al, dan toch voor verreweg het grootste gedeelte, bepaald wordt door vraagstukken van binnenlandse politiek. In het licht van de werkelijke verhoudingen in deze tijd lijkt me dit bepaaldelijk een anachronisme geworden.

Wanneer in de Verenigde Staten de arbeiders in de olie-industrie staken, dan moet bij ons de KLM haar vluchten beperken. De vraag, wie er straks president zal worden in de Verenigde Staten; de vraag, hoe in de komende maanden zich de toestand in Duitsland en Korea zal ontwikkelen; de vraag, of de Aziatische of de Europese oriëntering het in het Politbureau zal winnen, dat zijn allemaal vragen, die voor lot en leven van ons volk van beslissende betekenis zijn. Op al deze vragen heeft een klein land als het onze uiteraard heel weinig invloed. Maar deze voorbeelden maken wel duidelijk, dat in deze tijd de werkelijkheden van de internationale politiek voor een land als het onze uiteindelijk dieper ingrijpen dan de werkelijkheden van de nationale politiek. In een vroeger stadium van de geschiedenis, toen ook de kleinere naties eigen lot nog in de hand hadden, waren de verkiezingen de grondslag waarop voor het land een nieuwe lijn kon worden uitgestippeld. Maar als we dat nu ook doen en niets meer dan dat, dan gaan we voorbij aan de ingrijpend veranderde situatie, waarin ons land is komen te verkeren, dan gaan we voorbij aan het feit, dat de wezenlijke beslissingen in deze tijd niet vallen op het nationale, maar op het internationale terrein.

Bovendien, ten aanzien van de vraagstukken van de binnenlandse politiek liggen de zaken zo, dat een partij daarop invloed kan uitoefenen zowel als regeringspartij dan wel als oppositie-partij. In beide gevallen is die invloed uiteraard niet dezelfde,

maar zij is er. Ten aanzien van de vraagstukken der buitenlandse politiek is dat echter in veel mindere mate het geval. Een oppositie-partij staat in zeer belangrijke mate buiten het buitenlandse beleid, omdat dit zich overwegend op regeringsniveau blijft afspelen en het parlement daaraan slechts in verwijderder verband te pas komt dan met de binnenlandse politiek het geval is. Dat betekent dus, dat een oppositie-partij slechts in verwijderder verband te pas komt aan die vragen, die in deze partij voor een land als het onze van de meest beslissende betekenis zijn. Op die grond zeg ik niet, dat dáárom alleen een partij steeds moet trachten in de Regering te blijven. Maar ik pleit er wel voor dat met een dergelijk feit ernstig rekening wordt gehouden. In 1945-'46 maakten in vrijwel alle Europese landen de socialisten deel uit van de Regering, in 1952 is dit aantal aardig geslonken en bijna overal is gevolg van binnenlands-politieke vraagstukken. Dat is bepaald niet een aantrekkelijke toestand. Als we in de komende jaren moeten trachten de vrede te redden, de lasten van deze tijd ook internationaal rechtvaardig te verdelen, iets te doen voor de vrijheid der koloniale volken en de ontwikkeling der achtergebleven gebieden, dan zal het socialisme daarop slechts een minimale invloed kunnen uitoefenen, als het overal uit de Regering gewerkt wordt.

Nu kan men concreet de vraag stellen, welke vraagstukken van buitenlandse politiek bij de kabinetsformatie uitdrukkelijk aan de orde moeten komen.

Vooraleer daarop een even concreet antwoord te geven, meen ik te moeten stellen, dat het hierbij misschien in de eerste plaats gaat om een kwestie van instelling, van gezindheid. Morrison is niet mislukt als minister van Buitenlandse Zaken, omdat hij over een aantal internationale vraagstukken geen verstandig woord zou kunnen spreken, maar omdat hij tenslotte de man blijft, die niet denkt in internationale, maar in nationale categorieën. De tegenstellingen in Europa over de Saar, over Triëst, over het Moerdijkkanaal, liggen in wezen van alle betrokken zijden op hetzelfde vlak. De werkelijke situatie in Europa is, dat we als eenheid gered kunnen worden, of dat we anders in verdeeldheid ten onder gaan. Over de wijze, waarop dit moet worden opgelost, kan men van mening verschillen en zakelijk met elkander discussiëren. Maar we moeten van een Regering verwachten, dat zij in de benadering van de vraagstukken blijk geeft deze werkelijkheid te begrijpen en te aanvaarden.

In toenemende mate groeit in Europa weer de neiging om voor de nationale vraagstukken op het nationale vlak een oplossing te zoeken. België zoekt op het nationale vlak een oplossing voor haar excessieve crediteurenpositie in de E.B.U. Frankrijk maakt op een gegeven moment de liberalisatie ongedaan, Engeland dito. De Duitsers voeren een protectionistische havenpolitiek, enz. Al dergelijke maatregelen brengen tijdelijk soms wel enig soulaas, maar het werkelijke vraagstuk komt er geen stap dichterbij een oplossing. Het is allemaal politiek op kort zicht. En wat dringend nodig is, is, dat er in Europa nu eens eindelijk met kracht, durf en doortastendheid een politiek op lang zicht gaat worden gevoerd. Nederland heeft dat slechts voor een klein deel in de hand. Maar de kracht van een goed voorbeeld moet niet worden onderschat.

Enkele punten nu, waarbij de Nederlandse houding een belangrijke rol speelt en die in de komende vier jaar voor ons land grote betekenis kunnen hebben, zijn:

1. De verhouding tot Indonesië en in het licht daarvan: het geschil Nieuw-Guinea.
2. De moeilijkheden, welke rond de West, ook na de R.T.C., kunnen rijzen in de Verenigde Naties en met verschillende staten van Zuid- en Midden-Amerika.
3. De vraag, of de Benelux eindeloos bestendig kan blijven in de toestand van het geen vlees en geen vis, of dat men nu een duidelijke keuze moet doen.
4. Onze houding ten opzichte van Duitsland, mede in verband met het vraagstuk van de Duitse deelneming aan de westerse verdediging en dat van de Duitse eenheid. Hierbij ook de vraag, of bij een uitblijven van een Duits vredesverdrag Nederland niet kan trachten de nog hangende vraagstukken in een algemene regeling bilateraal tot oplossing te brengen.
5. De vraag van de deelneming aan een politieke federatie in Europa, ook, als dit voorlopig niet anders mogelijk zou zijn, van een beperkt aantal landen.
6. Onze houding, in de Verenigde Naties onder andere, ten aanzien van het koloniale vraagstuk.
7. De vraag, of het Plan-Stikker Nederlands richtsnoer blijft bij de economische integratie van Europa, of dat dit plan herzien en aangevuld moet worden.
8. Een aantal vraagstukken van handelspolitieke aard, ten dele aangeroerd in de exportnota van minister Van den Brink.

Dit waslijstje is lang niet volledig. Geheel buiten beschouwing bleven de punten, waarvan men mag aannemen, dat ze niet controversieel liggen, al zal het goed zijn, als in een nieuw regeringsprogram ook de belangrijkste daarvan met name worden genoemd, alleen reeds om misverstand te voorkomen. Maar de hier gegeven voorbeelden laten wel zien, dat een taakstelling van een nieuwe Regering veel aan concreetheid kan winnen, door ook het buitenlandse beleid daarin te betrekken.

En dan zijn er nog andere vragen. Moeten er straks twee ministers van Buitenlandse Zaken komen of één minister met twee of drie staatssecretarissen? Hoe blijft of wordt de zeggenschap van Economische Zaken en van Buitenlandse Zaken op het buitenlands economische beleid? Is het juist, dat zelfs voor belangrijke posten als Parijs, Londen en Washington de vergoeding dermate onvoldoende is, dat alleen figuren die over belangrijke eigen financiële middelen beschikken, daarvoor praktisch in aanmerking kunnen komen en zo ja, is dat dan niet een aantasting van de democratie? Ook deze vragen verdienen de meest ernstige aandacht.

Als straks de Partij van de Arbeid geplaatst wordt voor de vraag van al of niet deel te nemen aan de Regering, dan zullen daarbij ongetwijfeld allerlei vragen over woningbouw, werkgelegenheidspolitiek, ouderdomsvoorziening, rechtvaardige verdeling der lasten enz. een belangrijke rol spelen. Te recht. Geen socialistische beweging kan aan dergelijke vragen, die in deze tijd zo diep grijpen in het leven van de gewone man en de gewone vrouw, achteloos voorbijgaan. Het enige, waar ik voor pleit, is niet om het terrein van aandacht te beperken, maar nog verder uit te breiden. Omdat dit onze taak is als lid van een groeiende internationale gemeenschap en omdat de wezenlijke vragen, waar we in Nederland zelf voor staan, op den duur slechts een oplossing kunnen vinden, als we internationaal belangrijk verder komen. We leven nu in de tijd, waarin de Internationale niet alleen gezongen, maar metterdaad gemaakt moet worden.

DE RUSSISCHE GRONDWET EN DE SOWJET-WETENSCHAP

Op de 5e December 1951 was het vijftien jaar geleden, dat de nieuwe Russische Grondwet in werking trad. Naar aanleiding hiervan bevat het laatste nummer van de jaargang 1951 van de Mededelingen der Russische Academie van Wetenschappen, Afdeling voor Staathuishoudkunde en Recht, een herdenkingsbeschouwing over deze Grondwet van de hand van A. J. Lepechkin. Het komt mij uitermate gewenst voor, dat de Nederlandse beoefenaars van het staatsrecht en van de rechtswetenschap in het algemeen, benevens de niet-juristen, kennismaken van de wijze waarop in dit Heiligdom van Pallas Athene de wetenschap van het recht wordt gediend.

Ik geef de belangwekkendste stukken van de rede hieronder weer. De inhoud, een „Umwertung aller Werte“, moge voor zich zelf spreken. Ik onthoud mij derhalve van ieder nader commentaar.

De vertaling is van mijn hand.

G. VAN DEN BERGH

DE CONSTITUTIE VAN STALIN

Schepper van de thans geldende constitutie van de S.S.S.R. is de grote Stalin. . . .

Het Russische volk heeft als de ware soeverein van zijn land met de allergrootste staatsmanswijsheid ieder artikel van het ontwerp overdacht en beoordeeld en het eensgezind goedgekeurd. Het enkele feit van de beoordeling door het gehele volk van het ontwerp van de nieuwe Grondwet toonde de diepe werking van de Sowjet-democratie en de volledige heerschappij van het volk kwam hierdoor tot uiting. Geen enkele constitutie ter wereld kwam langs een zó democratische weg tot stand als de Grondwet van Stalin. . . .

Op de 25e November 1936 bracht in de buitengewone achtste zitting der Sowjets Jozef Wissarionowitsch Stalin verslag uit over het ontwerp-constitutie der S.S.S.R.

Het verslag van makker Stalin is een bijdrage van de allergrootste betekenis tot de schatkamer van het marxisme-leninisme. . . .

Op de 5e December 1936 bekrachtigde de buitengewone zitting der Sowjets de nieuwe constitutie van de Bond der S.S.R.

Sinds die tijd beschouwt het volk van ons land de dag van de 5e December telkenjare als een algemene feestdag. . . .

De constitutie van Stalin is gebaseerd op het feit van de zegepraal van het socialisme in ons land. De grondwetten van de bourgeoisie stelen, zoals bekend is, op de grondslagen van het kapitalisme, van het kapitalistische stelsel van voortbrenging, de heerschappij van het particuliere bezit der productiemiddelen; ze verstevigen die grondslagen en wettigen de uitbuiting van de ene mens door de andere.

Zo dient de constitutie van de Verenigde Staten van Amerika de belangen van de Amerikaanse imperialisten en stelt hen in staat tot een beestachtige uitbuiting niet alleen van de arbeiders van Amerika, maar ook van die van de andere landen, die leven in slaafse afhankelijkheid van het Amerikaanse imperialisme. . . .

De constitutie van de Verenigde Staten wettigt de ontzettende armoede van de arbeiders van het Amerikaanse volk, die de volstrekte meerderheid vormen van het land en verstevigt tegelijkertijd de heerschappij van een kleine, parasiterende minderheid, die een weelderig leven leidt. Toen president Truman onlangs in een door hem uitgesproken lofrede op de Amerikaanse constitutie verklaarde, dat zij „geen aristocratie kent, gegrondvest in rijkdom of privileges” en „niet een handvol geprivilegeerden dient ten koste van de grote meerderheid der volkeren”, herhaalde hij slechts de gebruikelijke valse propagandaleuzen omtrent de „Amerikaanse levenswijze”, die dagelijks te vinden zijn in de reactionnaire Amerikaanse pers.

De Amerikaanse constitutie is tegen het volk gericht, is reactionnair in wezen, gelijk de maatschappelijke en staatkundige bouw van Amerika in zijn geheel tegen het volk is gericht en door-en-door reactionnair is. De Amerikaanse Grondwet dient niet de belangen der arbeiders, maar die van een handvol Amerikaanse milliardairs en millionairs, die zich meester gemaakt hebben van de rijkdom en de staatsmacht en die het gehele apparaat der Verenigde Staten in dienst van hun belangen hebben gesteld. De Amerikaanse constitutie dient de Morgans, de Rockefellers, de Duponts, de Harrimans en de overige milliardairs en millionairs. Zij staat op wacht voor de belangen van het monopolistische kapitaal der V.S., dat de onbepaalde heerschappij voert in alle sferen van het maatschappelijk-politieke leven van Amerika.

Overigens achten de onbepaalde heersers over de V.S. — de magnaten van Wallstreet — het niet meer nodig hun dictatuur te bedekken met het vijgeblad der Amerikaanse constitutie, die tot een stuk papier is verworpen. Verschillende wetten, door het Congres aangenomen, benevens administratieve maatregelen van de Amerikaanse regering worden rechtstreeks gedicteerd door de monopolies, ten gevolge waarvan volkomen democratische arbeidersorganisaties van de V.S. buiten de wet zijn gesteld. De kapitalistische monopolies van de V.S. heersen oppermachtig zowel in de Amerikaanse regering als in het Congres. . . .

De constitutie van de S.S.S.R. is de constitutie van de consequente, tot het einde toe doorgevoerde democratie. Ze proclameert het algemene, gelijke rechtstreekse kiesrecht met geheime stemming. Zij stelt vast, dat alleen de persoonlijke arbeid en de persoonlijke bekwaamheden van ieder burger van de S.S.S.R. zijn plaats in de maatschappij bepalen. . . .

Ten slotte bestaat het bijzondere karakter van de constitutie van Stalin hierin, „dat zij zich niet bepaalt tot het vaststellen van de formele rechten der burgers, maar het grootste gewicht hecht aan het waarborgen dier rechten, aan de verwerkelijking dier rechten”.¹⁾ . . . .

¹⁾ Aldus Stalin. Vragen van het Leninisme, blz. 518.

In de kapitalistische maatschappij zijn alle belangrijke materiële hulpmiddelen die in staat zijn de rechten en vrijheden der burgers te waarborgen, in handen van de kapitalisten, groot-grondbezitters en de overige profiteurs van de bourgeoisstaat, maar de massa's der arbeiders, d.w.z. de meerderheid van de maatschappij, beschikt niet over die middelen. Dientengevolge kunnen de weinige, beperkte „rechten” en „vrijheden”, zoals de vrijheid van het woord, van de drukpers, (die de bourgeoisie onder de druk van de arbeidende massa heeft moeten opnemen in haar constituties) in de praktijk door hen niet worden verwezenlijkt, aangezien zij noch de beschikking hebben over voorraden papier, noch over drukkerijen, noch over de andere hulpmiddelen, die onontbeerlijk zijn voor de verwerkelijking van zelfs dermate beperkte rechten. . . .

Truman, Acheson, Marshall en de magnaten van Wallstreet die achter hen staan, hebben, met veronachtzaming van de wil van het Amerikaanse volk, de imperialistische agressie in Korea ontketend. Niettegenstaande de Amerikaanse soldaten dit oorlogsavontuur haten, zijn honderdduizenden Amerikanen reeds gezonden naar een land, dat vele duizenden kilometers van hun vaderland verwijderd is en vergieten zij daar hun bloed ter wille van de verwezenlijking van de agressieplannen van Wallstreet. En passant gezegd — toen Truman de oorlog in Korea begon, heeft hij zelfs niet naar de vorm de toestemming van het Congres hiervoor gevraagd, hoewel hij volgens de Amerikaanse constitutie hiertoe verplicht was.

Dat is de tegenwoordige betekenis van de constitutie der V.S., dat zijn haar resultaten.

Zo zien wij, dat de constitutie der V.S. geen beletsel vormt tegen de vestiging van een fascistische tirannie, maar dat integendeel haar bepalingen door de heersende klik van Amerikaanse monopolisten ten volle worden gebruikt voor het instellen van een fascistisch politiek regiem.

Alleen de socialistische maatschappelijke structuur schenkt de werkelijke mogelijkheid, van de democratische rechten en vrijheden gebruik te maken, zoals in geen enkele bourgeoisstaat ooit mogelijk was of zal zijn. . . .

In de geschiedenis van de Sowjetstaat en in het leven van het Russische volk speelt de constitutie van Stalin een grote, scheppend-hervormende rol. Zij is een machtig wapen in de handen van het Russische volk in zijn strijd voor het communisme. Over Grondwetten kan, naar bekend is, niet geoordeeld worden alleen aan de hand van wat op het perkament of het papier staat geschreven; zij moeten veeleer beoordeeld worden naar hun resultaten, naar de werkelijke betekenis van de constitutie voor de arbeidenden, voor de brede massa, voor het volk. De hoofdzaak is, welke belangen de constitutie dient, de belangen van het volk of de belangen van de uitbuiters, de belangen der arbeidenden of die van het kapitaal. . . .

„De kracht van ons staatsapparaat”, zo leert makker Stalin, „is hierin gelegen, dat het de staatsmacht verbindt met de miljoenenmassa's der arbeiders en boeren, door middel van de Sowjets. Voorts hierin, dat de Sowjets een bestuursschool vormen voor tien- en honderdduizenden arbeiders en boeren. Ten slotte hierin, dat het staatsapparaat niet is afgescheiden van de miljoenenmassa van het volk,

maar met hen is versmolten door middel van een ontelbaar aantal massa-organisaties." ²⁾ . . . .

De broedervolkeren van Litauen, Letland en Estland, eerst met geweld losgescheurd van het Russische volk door de bourgeoisie dezer republieken, zijn opnieuw vrijwillig tot de Bond der S.S.R. toegetreden. Ook de volkeren van West-Ukraine, West-Wit-Rusland, Bessarabië en de Noordelijke Boekowina hebben dat vrijwillig gedaan. Dat alles was het gevolg van de grote zegepraal van de Leninistische-Stalinistische nationaliteitenpolitiek. . . .

De oorlog heeft geen der grondslagen van de constitutie van Stalin doen wankelen en heeft geen wijziging van haar noodzakelijk gemaakt. Integendeel, hij heeft haar grote, levenwekkende kracht getoond.

Het Sowjet-volk heeft eensgezind gestemd op het blok van Stalin, van communisten en partijlozen. Aan de verkiezingen voor de Hoge Sowjet van de S.S.S.R., van 10 Februari 1946 namens 99,7 % van de geregistreerde kiezers deel; op het blok van communisten en partijlozen stemde voor de Bondskamer 99,18 %, voor de Kamer der Nationaliteiten 99,16 %; bij de verkiezingen van 12 Maart 1950 waren deze getallen respectievelijk 99,98, 99,73 en 99,72 %. Met dezelfde eensgezindheid als bij de verkiezingen voor de bondsorganen, schonk het Sowjetvolk zijn stem aan de kandidaten van het blok van communisten en partijlozen bij de verkiezingen voor de Hoge Sowjets van de bonds- en autonome republieken en voor de plaatselijke sowjets.

De verkiezingen voor de Hoge Sowjets van de S.S.S.R., voor de bonds- en autonome republieken en voor de plaatselijke sowjets van arbeidersafgevaardigden vormden een aanschouwelijke demonstratie van de eenheid van het Sowjetvolk en de Sowjetstaat, van de ontzaglijke liefde en het vertrouwen van het Sowjetvolk in de grote partij van Lenin-Stalin.

De allergrootste betekenis van de constitutie van Stalin op het stuk van de zo ver mogelijke doorvoering van de democratisering van de maatschappelijke en staatkundige Sowjetstructuur komt tot uiting in het feit, dat honderdduizenden van de beste vertegenwoordigers van het Russische volk systematisch worden betrokken in het rechtstreekse staatsbestuur. . . .

Een zodanig betrekken van het volk in het staatsbestuur is alleen mogelijk in het land van het zegevierende socialisme. Dit is karakteristiek voor de voortreffelijkheid van de socialistische vorm van maatschappelijke organisatie, waarbij het staatsapparaat onafscheidelijk verbonden is met de massa's.

„Het Russische staatsapparaat” — zo leert kameraad Stalin — „bestaat niet alleen uit de Sowjets. Het Russische staatsapparaat — in de diepere zin van dat woord — bestaat uit de Sowjets plus de millioenenorganisaties van allerlei partijloze- en partijverenigingen, welke de Sowjets verbinden met de allerdiepste „diepten”, welke het staatsapparaat en de millioenenmassa's tot eenheid brengen en welke

---

²⁾ J. W. Stalin. Verzamelde geschriften. Deel 10, blz. 320.

geleidelijk zelfs de schijn van een afscheiding tussen dat staatsapparaat en de bevolking doen verdwijnen.”³⁾ . . .

Geweldig is de internationale betekenis van de constitutie van Stalin. Haar grootse democratische denkbeelden hebben een vooruitstrevend democratische werking uitgeoefend (en oefenen die nóg uit) op de Slavische en andere volkeren, die thans hun maatschappelijk en staatkundig bestel opbouwen.

De volkeren van Bulgarije, Tsjecho-Slowakije, Polen, Roemenië, Hongarije en Albanië, door het Sowjetleger uit de slavernij van Hitler bevrijd, hebben het lot van hun staten in eigen hand genomen en bouwen een nieuw leven, op grondslag van de beginselen van de volksdemocratie en van het socialisme. In dit feit weerspiegelt zich de kracht van de socialistische denkbeelden van de constitutie van Stalin. Het grote volk van de Chinese volksrepubliek, bezielde door het heldhaftige voorbeeld van het Sowjetvolk, gebruik makend van de Russische ervaring op het gebied van de economische en staatkundige opbouw, verwezenlijkt met succes de democratische hervorming van het land, bevrijd uit de boeien van het vreemde imperialisme. De constitutie van Stalin toont een vooruitstrevend democratische inwerking op de hervorming van de maatschappelijke en staatkundige bouw van dat land en van de overige volksdemocratische staten.

Bij het scheppen van hun volksdemocratische constituties hebben de volksrepublieken zich laten inspireren door de resultaten waarnaar het Sowjetvolk heeft gestreefd op grondslag van zijn constitutie. Dientengevolge hebben de belangrijkste beginselen van de constitutie van Stalin hun weerspiegeling gevonden in de constituties van de landen der volksdemocratie, waarbij rekening is gehouden met de trap van hun historische ontwikkeling.

In dit alles is duidelijk zichtbaar de grote, levende en scheppend-hervormende kracht van de denkbeelden en beginselen van de constitutie van Stalin, welke een schepping is van het wetenschappelijke socialisme.

Tevens is de constitutie van Stalin een onwankelbare, morele stut voor de volkeren van alle landen in hun strijd voor vrede, democratie en socialisme. Iedere dag wordt de beweging van de volkeren der wereld voor de vrede en tegen de oorlogshitsers breder en sterker. De machtige beweging van de vele millioenen tellende massa voor de vrede weerspiegelt de geweldige groei van de krachten van vrede, democratie en socialisme.

Ons grote vaderland is het bolwerk en de vaandeldrager van de vrede. Alle voorstanders van de vrede zien op naar de S.S.S.R. als hun voornaamste steun en hoop. Onder het vaandel van de vrede marcheren thans meer dan 800 miljoen mensen, die het grote heir vormen van vrede, democratie en socialisme. Op die tocht wordt het grootse vaandel van de constitutie van Stalin zegenend boven hen geheven.

---

³⁾ J. W. Stalin. Verzamelde geschriften. Deel 7, blz. 162.

WERELDLEIDING

GEVRAAGD

Prof. dr D. H. Wester, *De toekomst van onze samenleving*. (Met een voorwoord van dr ir S. L. Louwes). M. Nijhoff, 's Gravenhage. 1952

In 1948 verscheen het bekende boek van prof. E. de Vries, *De aarde betaalt*. Hij stelde hierin de vraag aan de orde, hoe 150 jaar na Malthus de vooruitzichten der mensheid op voortbestaan er uitzagen. Zijn conclusie kwam hierop neer, dat, ondanks een sterke uitbreiding van de menselijke productiviteit, toch de bevolkingsaanwas zo snel en krachtig is geworden, dat de toekomst der wereldbevolking zorgwekkend moet worden genoemd. „De potentiële voedselcapaciteit van de wereld is bij de huidige stand van de wetenschap toereikend voor ongeveer 4 milliard zielen op een redelijk welstandspeil en voor 8 à 10 milliard op een Aziatisch minimumpeil.” Over de laatste eeuw werd volgens zijn gegevens de toeneming van de wereldbevolking — van 1100 tot 2200 miljoen — op 105 % geschat. Een cijfer, tussen haakjes, dat inmiddels *te laag* is gebleken; in 1950 kwam het totaal op rond 2400 miljoen, hetgeen een stijging met ongeveer 120 % in een eeuw betekent.

Prof. De Vries ging in zijn boek de toestand der verschillende landen na en concludeerde dat de ophoping van bevolking in verhouding tot de beschikbare landbouwgrond het grootst is in West- en Midden-Europa enerzijds, in Zuid-Azië en vooral Oost-Azië anderzijds. Hij achtte de toestand in Europa echter gunstiger, omdat hier de grondverzorging op hoger peil staat en bovendien de industriële ontwikkeling in staat stelt, aanvullende invoeren van voedsel en grondstoffen met fabriekaten en diensten te betalen. Azië heeft meer hulp nodig om het gewenste hogere bestaanspeil te bereiken. Overigens zijn ook de best toegeruste landen, zoals de V.S. van Amerika,

in zekere mate van de andere afhankelijk.

Hij kwam tot de slotsom dat elk deel der mensheid zich solidair moet tonen met het geheel in het beheer van de tot haar beschikking staande en zeker niet onuitputtelijke natuurschatten.

Thans, vier jaar later, houdt prof. Wester in zijn boek zich opnieuw met hetzelfde belangrijke vraagstuk bezig. Opnieuw tracht hij aan de hand van ervaring en literatuur de stand van zaken samen te vatten. Ondanks een zeker streven naar optimisme blijkt uit de inhoud dat de toestand in de verlopen vier jaren geen gunstiger aanzien heeft gekregen, integendeel.

Al heeft inmiddels West-Europa zich, dank zij de Marshall-hulp, in belangrijke mate hersteld, het heeft nog steeds het dollar-tekort niet overwonnen. Dit betekent dat het zijn inkomsten trekt ten dele uit het verkeer met het „zachte” muntgebied, maar een saldo van uitgaven heeft voor invoeren uit het „harde”. Wester constateert dat West-Europa in de Noordatlantische wereld nog de hulpbehoevende bloedverwant is gebleven. En wat Azië betreft, India is niet in staat in eigen voedselbehoeften te voorzien; minstens even ellendig is de toestand in China; ook Japan kampt met voedseltekort; op Java en elders is de toestand eveneens bedenkelijk. Daarnaast zijn de cijfers van delen van Midden-Amerika en Afrika zorgwekkend.

Volgens de laatst gepubliceerde gegevens en de door Wester aangehaalde schattingen verloopt daarbij de bevolkingsaanwas op aarde zo snel, dat de wereldbevolking omstreeks 2000 al het cijfer van vier milliard zou kunnen bereiken, dus een halve eeuw eerder dan De Vries aannam.

Maar de bestaansmiddelen zijn sinds de laatste oorlog met 18 % afgenomen, aldus Wester. Gedeeltelijk misschien het gevolg van herstelbare oorlogsschade; de beschadig-

ging en verwaarlozing van het oorlogstijperk kan evenwel ook meer blijvende achteruitgang veroorzaakt hebben. Voorts moet althans tijdelijk nog rekening gehouden worden met vermindering van arbeidsprestatie.

Bij zijn schattingen van de voedingsbehoefte maakt Wester gebruik van de bekende calorieën-maatstaf, al erkent hij dat deze niet afdoende is. Hij zou door internationaal wetenschappelijk onderzoek willen zien uitgemaakt, welk voedingsrantsoen als minimum-eenheid tot basis van internationale maatregelen dient te worden aangenomen.

Gaat men uit van een gemiddelde behoefte aan 2500 calorieën, dan komen in Europa landen als Italië en Griekenland te kort, maar driekwart der wereldbevolking moet dan ondervoed worden genoemd. Het eerst is blijkbaar de toestand in de boven al vermelde streken van Azië, Midden-Amerika en Afrika.

Krachtige gezamenlijke maatregelen in wereldverband zijn volgens Wester nodig om de vooruitzichten te verbeteren. Bij dit pleidooi vraagt men zich af, in hoever hierop tegenwoordig kans bestaat.

De zware bewapening van het Sowjet-blok, dat ongeveer 700 miljoen mensen in zijn greep omvat, heeft de westerse volken tot ingrijpende veiligheidsmaatregelen gedwongen en van weerskanten worden toenemende bedragen in strijdtoerusting gestoken, dus aan de economische ontwikkeling onttrokken. De wederzijdse strijdkrachten betekenen een aderslating voor de productiviteit, ook waar zij slechts met het geweer bij de voet staan en niets verwoesten; in Korea, Indo-China en (kort geleden nog) Griekenland was het effect nog veel ongunstiger.

De stemming van dogmatisch aangekweekt wantrouwen in de Sowjet-wereld komt tot uiting in haar onthouding bij internationale actie tot wederopbouw van door de oorlog getroffen streken en tot ontwikkeling van achtergebleven volken. In de Verenigde Naties heeft de Sowjet-groep aan gezamenlijke werkzaamheden op economisch en sociaal gebied in hoofdzaak alleen deelgenomen om propaganda te voeren of tegen te werken. In het verschaffen van nuttige inlichtingen schiet zij voortdurend tekort.

Het strakke stelsel van staatshandel in de Sowjet-landen was meestal een grote belemmering voor het economische verkeer met de vrije wereld. En de stelselmatige afzondering van de buitenwereld remde ongetwijfeld in menig opzicht de ontwikkeling in het Sowjet-gebied, waar de levensstandaard laag bleef bij een zeer sterke bevolkingsaanwas. Aan de andere kant was ook het Sowjet-isolement schadelijk voor de landen, die vroeger met Oost-Europa en China een geregeld economisch verkeer onderhielden.

De verontruste westerse wereld heeft op de agressieve Sowjet-houding gereageerd o.m. met een verbod tot levering van strategische goederen aan de Sowjet-landen; westerse ondernemingen hebben zich uit het Sowjet-gebied teruggetrokken. Een lichtzijde is, dat de Sowjet-druk de economische aaneensluiting en samenwerking onder de Westeuropese en Noordatlantische landen onderling heeft bevorderd. Ook de Sowjet-landen hebben trouwens het onderlinge economische verkeer uitgebreid, maar de vraag is of dit niet overwegend aan politieke en militaire eisen onderworpen is.

Dat verder nog veel ontbreekt aan de economische samenwerking in de landen buiten het Sowjet-gebied, is bekend genoeg. Achteruitgang van vroegere samenwerking drukt de productiviteit in landen als Burma, Indonesië, Iran. Economisch nationalisme speelt nog een rol. Zelfs tussen de Noord-Atlantische en vooral de Westeuropese landen zou de samenwerking voor verbetering vatbaar zijn.

Het tekort aan internationale economische samenwerking is tegenwoordig wel het nadeligst voor de Aziatische volken. De armoedige ondervoede bevolking van de onafhankelijk verklaarde landen is in de meeste gevallen meer gedaald dan gestegen in levenspeil. Het zal bijv. nog geruime tijd duren voordat de rijstproductie van Z.O.-Azië het vroegere rendement weer heeft bereikt. De toevoer van westers kapitaal en de beschikbaarstelling van westerse deskundigen is verminderd. De planmatige hulpverlening van de zijde der Verenigde Naties, het Gemenebest en afzonderlijke staten, w.o. Amerika, is nog niet in die mate op gang gekomen als wel wenselijk zou zijn. Van de Sowjetzijde hebben de Aziatische landen over 't algemeen weinig voor hun economische ontwikkeling te wachten.

Wie dit schouwspel overziet en daarbij bedenkt, hoeveel op allerlei gebied nog zou moeten gebeuren om het gevaar van voedseltekort bij de zo sterke aanwas der wereldbevolking tegen te gaan, kan niet ontkomen aan de conclusie dat het mensdom de tijd laat voorbijgaan in onderlinge verdeeldheid en strijd, in plaats van hem te benutten tot gemeenschappelijke verbetering van de toch al zo schrale levenskansen.

Prof. Wester heeft in zijn studie de mogelijkheden tot opvoering van de bestaansmiddelen in bijzonderheden nagegaan en concludeert, dat men een zeker optimisme niet behoeft op te geven, mits maar besloten wordt tot een krachtig gezamenlijk aanpakken, in breed wereldverband. Hapert echter de samenwerking, dan zal z.i. tijdig en met ernst de geboortebeperving aan de orde moeten worden gesteld. Het grote argument is, dat hongersnood, ziekte, revolutie en oorlog onafwendbaar zijn, als het mensdom zijn natuurlijke levensgrenzen overschrijdt. Waar op godsdienstige tradities een beroep kan worden gedaan om zedelijke zelfbeperving te bepleiten, mag dit niet verzuimd worden; wat dit betreft kan, naar Westers mening, op de medewerking bijv. van de R.K. kerk gerekend worden. Maar anderzijds zal de maatschappelijke moraal zich aan de noodtoestand moeten aanpassen. Wester zou willen dat eventueel tijdig werd aangestuurd op kosteloze deskundige voorlichting en bijstand, inclusief verschaffing van afdoende contra-ceptiemiddelen.

De schrijver heeft een beroep willen doen op de wereldburger, de gewone man en vrouw. Hij heeft willen duidelijk maken, dat het hier een levensvraagstuk betreft, dat iedereen aangaat. Het bestaan der opeenvolgende generaties is bij de oplossing betrokken. Aan de dreigende gevaren kan geen mens zich onttrekken. Niemand mag

zich afwenden van de eis, de gemeenschappelijke economische weerbaarheid op hoger peil te brengen. Westers boek geeft een bruikbare leidraad, als men wil weten, in welke richtingen dit streven zou moeten en kunnen gaan. Een uitvoerige literatuur-opgaaft vergemakkelijkt het raadplegen van bronnen voor verdere studie.

Uit het betoog volgt, dat de nationale en vooral internationale activiteit, die de weg moet banen voor de vereiste economische en technische samenwerking op een zo ruim mogelijk terrein, ons als een prioriteit van de eerste rang voor ogen moet staan. Als de wereldeenheid hapert, moet Atlantische, Europese of andere regionale eenheid als aanvulling te hulp worden geroepen. Het gaat nu vooral om de verklaring van „wederzijdse afhankelijkheid”. Alleen wanneer de mensheid hiermee tegen de muur van eigen onwilligheid zou lopen, komt als logische consequentie de eis van tijdige geboortebeperving op de voorgrond.

Het is een sluitend betoog, waarmee prof. Wester zich tot zijn tijdgenoten richt. In onderdelen kan men met hem van mening verschillen. De algemene strekking zal men moeilijk kunnen afwijzen.

Wel zeer opvallend in deze uiteenzetting is, dat de schrijver, van aanleg en neiging een tegenstander van alle dirigisme, door de studie van het vraagstuk tot de slotsom is gekomen dat krachtige leiding door een bovenstaate wereldautoriteit onmisbaar is om een werkelijk bevredigende oplossing mogelijk te maken. Aneurin Bevan (In place of fear) vat zijn betoog samen in de uitspraak: dat de beginselen van democratisch socialisme de enige zijn, die over 't geheel aanwending kunnen vinden bij de toestand, waarin de mensheid nu verkeert. Wat hiervan zij, het boek van Wester zal in elk geval menige niet-dirigist tot ernstig nadenken kunnen stemmen.

DE NYLON-OORLOG ¹⁾

Vandaag, 1 Augustus 1952, is het vijf maanden geleden, dat de Verenigde Staten begonnen met een bombardement op de Sowjet Unië met consumptiegoederen en het lijkt zaak thans een voorlopige balans op te maken. Aan het eerste raid op 1 Maart waren jaren van geheime en ingewikkelde voorbereiding voorafgegaan, beheerst door een idee van ontwapenende eenvoud: dat het Russische volk, wanneer het in staat wordt gesteld om de rijkdommen van Amerika te genieten, niet langer zijn meesters zou tolereren, die het tanks en spionnen voorzetten in plaats van luchtverversers en schoonheidssalons. De Russische heersers zouden gedwongen worden gebruiksgoederen ter beschikking te stellen of op toenemende schaal massale ontevredenheid onder ogen te zien.

De nylon-oorlog was een idee van een kolonel — laten wij hem „Y” noemen — wiens naam nog niet openbaar kan worden gemaakt. Werkend met geheime fondsen die de Veiligheidsdienst had overgehouden, organiseerde Y kort na de tweede wereldoorlog het zg. „haven-project”, de kern van wat ongeveer 5 jaar later de „Operatie Overvloed” werd of, zoals de pers het al spoedig noemde, de „nylon-oorlog”. Na proefnemingen met raketten en ballonnen werd geconcludeerd dat alleen vrachtvliegtuigen — vliegend naar men hoopte buiten het bereik van de Russische radar — met succes de gebruiksgoederen ter waarde van vele miljarden dollars, die men van plan was te zenden, konden overbrengen. Niettemin, toen Y. en zijn medewerkers voor de eerste maal hun plannen aan enkele leden van het Congres voorlegden in de winter van 1948 werden deze als hopeloos academisch verworpen. Amerika had noch de goederen, noch de vliegtuigen, noch de politiek om zo iets te ondernemen.

Maar in de loop van 1951, toen naar het scheen het land gebukt ging onder een eindeloze guerilla-strijd in Korea, herleefde de hoop van Y. Om te beginnen kwamen de vrachtvliegtuigen, nodig voor het plan, thans beschikbaar. Dan was er door de grote bestellingen van de legerdiensten in de eerste paniek over Korea, een behoorlijke reservevoorraad van gebruiksgoederen ontstaan. Belangrijker nog was dat de regering, na alle bekende en verdachte communisten te hebben opgesloten in een van de vroegere kampen voor Japanners, er nog altijd niet in was geslaagd het land te overtuigen dat zij voldoende anti-Sowjet was, ofschoon in dezelfde tijd vele Amerikanen naar vrede verlangden al durfden ze het niet toe te geven. Een plan dat als zodanig en door de wijze waarop het werd gelanceerd, de aandacht zou afleiden van de impasse in het Verre Oosten en dat tegelijk heftig anti-Sowjet en vóór de vrede was, scheen een mogelijkheid te bieden voor het herstel van de wankelende positie van de regering in het land.

¹⁾ Deze beschouwing verscheen eerder in „Common cause: A Journal of One World”.

Het is hier niet de plaats om de politieke manoeuvres op te sommen die vooraf gingen aan Trumans geslaagde poging om van het Congres 2 milliard dollar ter beschikking te krijgen voor het plan. Ons verhaal begint wanneer Truman voor het Congres treedt om toestemming te krijgen om „de zegeningen van de Amerikaanse techniek te brengen aan minder gelukkige naties” door nauwkeurig getimede bombardementen, op de dag nadat het nieuws van de eerste luchtraids het Amerikaanse publiek bereikte.

• • •

De opstellers van het Haven-Project hadden het prestige van Amerika, hun eigen toekomst en de levens van zesduizend leden van de Amerikaanse luchtmacht geriskeerd in de hoop dat de Sowjet-autoriteiten onkundig zouden zijn omtrent de eerste vluchten en er niet gewapenderhand tegen zouden optreden. Toen de eerste serie vluchten zonder incident verliep, zodat Truman zijn verzoek bij het Congres kon indienen, was Washington uitermate opgelucht, maar toen de tweede serie vliegtuigen ook geen tegenstand ontmoette stond Washington voor een raadsel.

Aanvankelijk nam men aan dat de machines — die op 15000 m hoogte vlogen en door een of ander vermoedelijk nog geheim middel tegen radar beschermd werden — aan de opmerkzaamheid van het Russische radar-net waren ontsnapt. De waarheid was, naar wij nu weten, dat in het Kremlin verschil van mening heerste. Het verloop van die kwestie valt op te maken uit berichten van de Inlichtingendienst en uit aanwijzingen in de „Prawda”. Een groep, onder leiding van Mikoyan, het hoofd van de buitenlandse handelsbetrekkingen, verklaarde dat de actie een valstrik was om een Russische kruistocht tegen een sprookje uit te lokken en zodoende Rusland voor de hele wereld belachelijk te maken. Hij ried aan rustig af te wachten. De chef van de geheime politie, Beria, dacht werkelijk met een sprookje te maken te hebben, want hij verzekerde dat er geen raids geweest waren en dat de berichten daaromtrent vervalsingen waren, door sociaal-democratische Oostduitsers op een of andere manier in de nieuwsberichten binnengesmokkeld. Toen die opvatting onhoudbaar bleek, stelde Beria voor de vliegtuigen neer te schieten, omdat ze een camouflage zouden zijn voor pogingen om de ligging van fabrieken uit te vinden met het oog op een atoom-aanval. Stalin zelf en de berouwhebbende econoom Varga geloofden aan een crisisperiode van het Amerikaanse kapitalisme, die oorzaak was dat de heersers van Wall Street hun goederen door middel van giften aan de landen overzee moesten opdringen, ten einde hun winsten en hun macht te kunnen behouden. Deze meningsverschillen, die iedere activiteit verlamden, gingen gepaard met de vrees dat Amerika een eventuele aanval op de vliegtuigen met hun liefdadige lading dankbaar zou aangrijpen, als een voorwendsel voor de vernietigingsoorlog, welke door verscheidene Amerikaanse leiders openlijk en vrijwel straffeloos werd aangeprezen.

De verwarring in het Politburo werd verre overtroffen door de verwarring in de eerste steden die het doelwit van een raid werden. Meer dan 600 C-45's kwamen boven Rostow, en 200 boven Wladiwostok. Ze wierpen hun lading uit en zetten weer koers naar hun bases in het Midden-Oosten en Japan. Volgens onze

huidige maatstaven waren de hoeveelheden onbelangrijk: 200.000 paar nylonkousen, 4.000.000 pakjes sigaretten, 20.000 jojo's, 10.000 polshorloges en wat overgebleven voorraden van alles en nog wat.

Maar dit was al meer dan genoeg om tussen de inwoners, die om hun deel vochten, woedende scènes te veroorzaken. Een paar uur nadat de eerste pakken waren uitgeworpen, waren de toegangswegen naar de getroffen steden geblokkeerd. De binnenstad moest afgezet worden en de verbindingen met buiten de stad waren verbroken. De snel verbreide geruchten over de rijkdommen „uit den hoge” werden gebrandmerkt als de „misdadige waanzin”, veroorzaakt door de kuiperijen van de kort geleden weggezuiverde „vaderlandsloze cosmopoliet Simeon Osnawitsj (Rosenblum)”.

• • •

Maar de propaganda van de daad bleek sterker dan de propaganda van het woord. Toen Odessa, Yakoetsk, Smolensk en andere steden het doelwit werden van de vrijgevig aanval, toen Russische huisvrouwen Amerikaanse kachels, koelkasten, kleren en speelgoed met eigen ogen te zien kregen, moest het Kremlin koers wijzigen en, met voorbijzien van de eerder gegeven ontkenningen, volledige (zij het negatieve) gegevens over de raids publiceren. Deze nieuwe fase werd ingeluid door een artikel van David Zaslavsky in de „Izwestia” van 10 Mei, getiteld „De dolle honden van het imperialisme schuimbekken”, waarin hij de luchtbrug beschreef als een voorbode van de ineenstorting der Amerikaanse economie. „Omdat de dappere tegenstand van de vredelievende democratische landen het Amerika onmogelijk gemaakt heeft de buitenlandse markten te veroveren, ziet de fascistische Amerikaanse plutocratie zich nu genoodzaakt goederen weg te geven...” De „Rode Ster”, uit een ander vaatje tappende, argumenteerde dat de stoere Russen even decadent zouden worden als rijke New Yorkers wanneer ze Amerikaanse consumptiegoederen zouden aannemen.

Maar de Russen die de Amerikaanse goederen in handen konden krijgen, hetzij rechtstreeks hetzij door middel van de zwarte markt die al spoedig ontstond, schenen geen angst te hebben voor decadentie. Een tweede koerswijziging volgde. Het oude argument uit de tijd van de Leen- en Pachtovereenkomst deed weer opgeld en de goederen heetten nu Russisch fabrikaat te zijn. Op 14 Juni verklaarde de „Prawda” dat Pawlow voor de eerste wereldoorlog de jo-jo had uitgevonden. De staf van Kolonel Y had evenwel deze routine-reactie voorzien en op 17 Mei waren de artikelen voor de steden die die dag bedeed werden — Kiew, Stalingrad en Magnitogorsk — verpakt in karton waarop een groot portret te zien was van Stalin, in een lichtelijk onwaardige houding vooroverbuigend om een Anso foto toestel op te rapen. Dit veroorzaakte weer een nieuwe koersverandering: op 20 Mei verklaarde Beria in een radiotoespraak dat de Amerikaanse goederen door atoomuitstraling vergiftigd waren, en in alle kranten en radio-programma's kwamen griezelverhalen voor van mensen, die door het gebruik van Revlon of Schick scheerapparaten gedood waren. En inderdaad gelukte het aan de MVD om door zelfaangelegde booby traps een aantal overijverige burgers te doden. Een

tijdlang konden toen speciaal daarvoor opgeroepen Partijleden ongestoord de goederen verzamelen en ze, zogenaamd ter neutralisering, naar het centrale partijbureau brengen.

Maar hier gebeurde iets onverwachts. Van enkele mensen die naar het Westen konden ontkomen hebben we vernomen dat ook een aantal Partijleden voor de verleiding bezweken. Toen hen gevraagd werd alle Amerikaanse goederen aan te geven, hielden ze in het geheim verschillende artikelen achter. Er ontstond dan ook een levendige ondergrondse handel in valse Russische etiketten. Huisvrouwen, die aan het comfort van Tampax en andere verdwijnende gebruiksartikelen gewend waren geraakt, verstopten deze voor hun meer ascetische echtgenoten; kinderen van Partijleden verborgen hun Amerikaanse speelgoed en zelfs driewielertjes. Zo kon het gebeuren dat, toen de Partijleden de opdracht kregen om in groepen tegen het „bederf” op te treden, 's nachts de dépôts weer opengebroken werden en de draagbare artikelen er uit gehaald. Tegen het begin van Juni waren de pogingen om het volk te misleiden in hun tegendeel verkeerd en had de regering haar greep op de dingen verloren.

• • •

Het ging het Kremlin zo weinig voor de wind in de „oorlog”, dat de Russen diplomatieke stappen moesten nemen. Op 5 Juni noemde Malik in Lake Success de luchtbrug „een smaad die herinneringen aan de Hitleriaanse agressie oproept”, en riep hij onder verwijzing naar art. 39 van het Handvest der Verenigde Naties de veiligheidsraad op om aan „de schandelijke uitpattingen van het oorlogzuchtige Amerika” paal en perk te stellen. Austin antwoordde dat „deze giften niet anders zijn dan een nieuwe manier om oude principes toe te passen”, en de Russische resolutie werd met 9 tegen 2 stemmen van de hand gewezen. De volgende stap vond plaats in Washington, toen ambassadeur Panyushkin aan staatssecretaris Acheson een scherp gestelde nota overhandigde waarin gewaarschuwd werd dat „zo de tegenwoordige beledigingen voortgang vinden, de U.S.S.R. genoopt zal zijn tot gelijksoortige maatregelen over te gaan”.

Seattle was de eerste Amerikaanse stad die de gevolgen van deze Russische waarschuwing ondervond, toen op 15 Juni honderd zware Russische bommenwerpers (vermoedelijk van bases op de Koerilen) 15.000 bliken kaviaar, 500 bontmantels en 80.000 exemplaren van Stalins rede over het probleem der minderheden uitwierpen. Bij de nadering van de Russische vliegtuigen, die gevolgd werden door Amerikaanse straaljagers, waren veel mensen ongerust, maar aangezien de tegenaanval voorzien was bleek het mogelijk om incidenten in de lucht en een paniek op de grond te voorkomen. Nadien werden Butte en Minneapolis in Buffalo en Moskou in Idaho aan de lijst van steden in de Amerikaanse frontlinie toegevoegd. Maar het tegenoffensief is kwantitatief zo wel als kwalitatief weinig indrukwekkend gebleken. Brandend scherpe wodka, on-elegante bontmantels (het enige verkoopbare artikel), slecht werkende sigarettenaanstekers — alles verraadt een bedroevend gebrek aan kennis van de productie en verkoopstechniek.

In een hoofdartikel, „Erger dan Leen en Pacht”, stelde de New York „Daily

News", dat de Nylonoorlog de Russen gratis lessen geeft in de geheimen van Amerika's succes, maar echt conservatieve kranten als de „Herald-Tribune" beschouwen de wedloop tussen Amerikanen en Russen als een werelddemonstratie van de superioriteit van het principe van „free enterprise".

• • •

In elk geval is het duidelijk dat de Russische campagne niet veel afbreuk heeft kunnen doen aan het „free enterprise" — en evenmin werd de stijgende inflatie er sterk door verminderd. Inderdaad hebben de eigenaars van luxe comestibleszaken bij de geweldige aanvoer van kaviaar gevreesd voor verlies op hun voorraden en Portugal, dat sterk is aangewezen op de Amerikaanse ansjovismarkt, begon zich ook zorgen te maken. Maar deze speldeprikken zijn niets in vergelijking met wat nu duidelijk blijkt aan Russische zijde — namelijk de dreigende ineenstorting van de economie. Want het moederland van de gecentraliseerde economische planmatigheid beleeft nu een geheel eigen vorm van „gebrek te midden van overvloed".

Nu de Russische verbruikers de vrije keus hebben tussen de slechte binnenlandse koopwaar en de via de luchtbrug aangevoerde artikelen, keren ze zich van het eigen product af, en menig artikel van Russisch fabrikaat wordt nu niet afgenomen omdat de potentiële koper ervan droomt het artikel binnenkort in Amerikaanse uitvoering te bezitten. Russische huisvrouwen die niet willen achterblijven bij diegenen die met Amerikaanse goederen gezegend zijn, proberen van de winkels zoveel mogelijk los te krijgen, zodat dikwijls plaatselijke voorraden uitgeput raken en de Amerikaanse koelkasten hebben zelfs niet alleen het electriciteitsverbruik doen toenemen, maar ook dat van vele voedingsmiddelen, die men nu bewaren en zelfs hamsteren kan.

Voor een groot deel is deze ontwrichting het gevolg van de zorgvuldige voorbereiding van de afdeling „Economische Desintegratie" van het Haven-Project. Deze afdeling begon, om een voorbeeld te noemen, al vroeg de spreiding der energievoorziening over Rusland te bestuderen, en zij zorgde er voor dat in gebieden met een bepaalde elektrische netspanning radio's, scheerapparaten, broodroosters, melkmachines e.d. afgeworpen werden die op dezelfde netspanning waren afgesteld. Dit vooral met het oog op het creëren van een schaarste aan electra of om concurrentie met vitale industrieën in de hand te werken. In samenwerking met de General Electric werden methodes uitgewerkt waardoor de Russische bezitters hun nieuwe eigendommen door middel van bijpassende transformatoren direct op de hoogspanningskabels of de hoofdkabels konden aansluiten, zodat het simpelweg afsluiten van de elektrische stroom van een huis de Russische elektrische centrales niet van overbelasting zou kunnen redden. Ook paste men het Amerikaanse koppelverkoop-systeem toe, door goederen af te werpen die het verbruik van andere schaarse goederen zouden stimuleren — zo werden in de olievelden van Bakoe petroleumtoestellen afgeworpen. Het spreekt vanzelf dat hierbij ook fouten voorkwamen, zodat in enkele gevallen de Russische industrie uit een moeilijkheid geholpen werd, zoals die keer toen de lege blikken opgezameld werden om een tekort aan tin, waarvan de planners niet geweten hadden, goed te maken.

Maar niet alleen op het punt van de productie hebben de raids een ontwrichting teweeggebracht. Nemen we de raid van afgelopen Vrijdag op Moscou — toen 22.000 ton goederen werd afgeworpen — als illustratie. Voor de eerste keer waagden de mannen van de luchtmacht, onder leiding van Generaal Vandenburg, zich aan de lastige opgave om complete jeeps af te werpen, elk voorzien van 150 gallons benzine plus een gebruiksaanwijzing in eenvoudig Russisch. Het probleem werd keurig opgelost, en wel zo bekwaam, dat de helft van de 300 aan parachutes neergelaten wagens vlak voor de deur van het Kremlin neerkwam — midden op het Rode plein.

De raid was van te voren door de „Stem van Amerika” en door brochures aangekondigd, en toen de grote dag kwam waren de fabrieken van Moscou uitgestorven en werd op de daken van de huizen om en plaatsje gevochten. Bovendien trokken naar schatting 250.000 mannen van collectieve boerderijen naar de stad. Hierbij valt op te merken dat, nu velen van plaats tot plaats reizen in de hoop op een goede vangst, de uitdrukking „ontwortelde cosmopoliet” eindelijk betekenis heeft gekregen. Economen schatten dat deze lieden de Russische productie met 5 pct per maand doen dalen.

• • •

Het Kremlin reageerde op de enige manier die men daar kent: door zuiveringen. Sergei Churnik, eens het hoofd van de sigarettentrust, staat terecht wegens „opzettelijke sabotage en economisch verraad.” Bureaucraten leven in vrees voor een Amerikaans bombardement dat ook hun streek of hun tak van industrie ontwrichten zal, en zij wankelen tussen dadenloosheid en uitbarstingen van Stachanovistische werkwijze. Deze menselijke tragedies leggen getuigenis af van de groeiende angst van het Politburo voor de gevolgen, die het Amerikaanse offensief op de lange duur zal hebben. De tastbare bewijzen van Amerika's welvaart, vernuft en vrijgevigheid kunnen niet meer ontkend worden; en hoewel het volk, naar men zegt, de nieuwe officiële verklaring, dat Wall Street Amerika's burgers berooft ten einde een schaarste te doen ontstaan en daardoor de prijzen op te jagen, gelooft, kan deze argumentering toch weinig uitrichten tegen de overweldigende hoeveelheid en de fascinerende afwisseling van de artikelen en het gerucht daarover. Kunnen die geprivilegieerde kapitalistische bonzen wel zo slecht zijn, als ze ons, Russen, helpen om een luxe te genieten die vroeger gereserveerd bleef voor de clan van romanschrijvers en fabrieksdirecteuren?

In een artikel in „New Statesman and Nation” verklaarde Geoffrey Gorer kort geleden dat de luchtbrug er toe zal bijdragen de primitieve Russische zienswijze te doen herleven, zodat Amerika niet langer meer gepersonifieerd kan worden door een loense „Uncle Sam” of een bankier met hoge hoed, maar eerder op een lieve grootmoeder is gaan lijken. Dit soort gedachten hindert het Politburo het ergste, ofschoon de M.V.D. er natuurlijk nauwlettend zorg voor draagt dat slechts een miniem gedeelte van het toenemende scepticisme openlijk of zelfs maar in gefluisterde moppen tot uiting komt. Maar wat moet de MVD beginnen nu het Algemene Congres van de Arbeiders van Tiflis een resolutie heeft aangenomen

„dat de Marxistisch-Leninistisch-Stalinistische democratie eist, dat de partijleiding zorgt voor de aanstelling van ambtenaren die aan de toenemende crisis het hoofd kunnen bieden”?

In eenvoudige taal overgezet betekent dit, dat het Russische volk — al zegt men het niet in zoveel woorden — nu een prijs vraagt voor zijn samenwerking met het régime. Die prijs is: „goederen in plaats van kanonnen”. Want Ruslands industrie, gehinderd als ze wordt door de groeiende invloed van Operatie Overvloed, kan onmogelijk voor allebei zorgen, laat staan het tegenoffensief tegen Amerika nog er bij voeren. Berichten van de Inlichtingendienst vermelden dat in de fabricage van tanks een productievermindering van 25 pct is gepland, en een vermindering van 75 pct voor zwaar geschut. Als symptoom moge gelden dat wasmachines, die met de steeds in aantal toenemende Amerikaanse Bendix-machines zullen moeten concurreren, binnenkort afgeleverd zullen worden door de grote fabrieken van de „Rode October Tanks” — de vroegere bedrijfsleider van die fabrieken heeft inmiddels zijn opvatting, dat de omschakeling op vredes-productie minstens twee jaar zou vragen, met de dood bekocht.

• • •

Intussen worden diplomatieke stappen ondernomen — althans volgens berichten van de gebroeders Alsop — om een eind te maken aan de nylon-oorlog. Het is duidelijk waaróm de Russische leiders bereid zijn tot aanzienlijke concessies in de satelliet-landen, in China en in Indo-China ten einde in het binnenland het strategische initiatief te kunnen terugwinnen. Maar aan Amerikaanse zijde is de bereidheid, waarmee velen het oor lenen aan de Russische toenaderingspogingen te danken aan het succes eer dan aan een falen van de actie. De situatie van 1940 herhaalt zich, nu het Washingtonse blad „Times-Herald” en de „Daily Compass” eensgezind Operatie Overvloed veroordelen. De eerste krant spreekt van „een internationale werkverschaffing”, terwijl de tweede het standpunt inneemt dat „ideeën niet met stoffelijke middelen bestreden kunnen worden”. Herbert Hoover heeft in een rede voor de „Stanford Alumni Club” in Los Angeles het gevoel van millioenen vertolkt, toen hij opmerkte dat de luchtbrug maandelijks een bedrag eist dat groter is dan het totale federale budget voor het jaar 1839. Senatoren die er voor zijn de luchtbrug in stand te houden en alleen andere doelwitten te kiezen, tappen uit weer een ander vaatje en verlangen — onder het motto dat het hemd nader is dan de rok — een gratis bombardement op hun districten; anderen pleiten voor Japan, de Philippijnen en Franco. Weer anderen zijn bevreesd geworden dat veel van de afgeworpen artikelen op een of andere wijze gebruikt zouden kunnen worden ten behoeve van de Russische oorlogsmachine; zij verzetten zich vooral tegen de levering van jeeps, ondanks het feit dat volgens de berichten de jeeps de ruïne betekenen van het wegnemet en van de Russische benzinevoorziening. En het Comité voor anti-Amerikaanse Activiteiten heeft een klacht ingediend dat handelsgeheimen aan Russische spionnen uitgeleverd worden door als vliegtuigpiloot vermomde homoseksuele rode ambtenaren en professoren.

• • •

Behalve deze kennelijke tegenstanders zien we duidelijke voorstanders van de nylonoorlog. De AFL en de CIO, die aan de achtste verhoogde loonronde bezig zijn, steunen het programma krachtig, hoewel het gerucht wil dat de spoorwegarbeiders als tegenprestatie verlangd hebben dat een commissie van onderzoek zich zou uitspreken voor de 14-uren week. De steun van de boeren is verkregen door de belofte dat de luchtbrug binnenkort ook landbouwproducten in massa vervoeren zal — gedeeltelijk om de Russische boeren tot een mobiel leven te bewegen. In het zakenleven zijn de meningen verdeeld: de CED, Juan Trippe en Baruch zijn de exponenten van diegenen die de luchtbrug steunen.¹⁾ Maar het zou fout zijn, te menen dat Operatie Overvloed alleen uit hoop op materieel voordeel gesteund wordt. Het herleven van de strijd tegen onderdrukking en gebrek, de opwindende sport van de raids op kaarten te volgen en weddenschappen erover af te sluiten, de belachelijke Russische tegenmaatregelen... al deze factoren werken samen om de Amerikanen optimistischer te stemmen dan zij waren sinds de dagen van October 1950, toen het scheen dat de Koreaanse oorlog spoedig beslist zou zijn.

Juist dit gebrek aan spanning heeft veel verborgen oppositie tegen de nylonoorlog doen ontstaan... dit in tegenstelling tot de hierboven genoemde openlijke oppositie. Aan de ene kant zijn bepaalde leiders bevreesd dat het Russische dictatoriale systeem inderdaad te gronde zal gaan... zoals kolonel Y in optimistische ogenblikken had gehoopt. Immers dit zou de mogelijkheid openen voor chaotische toestanden in Centraal en Oost-Europa, en zelfs verder naar het Westen — Franco bijv. voelt zich bedreigd bij de gedachte zijn gepatenteerde vijand te zullen verliezen en heeft al aangeboden, als bemiddelaar in de nylon-oorlog te fungeren. Aan de andere kant wordt het steeds moeilijker voor de Amerikaanse politici om het Amerikaanse publiek angst voor Rusland in te boezemen. Eens leek Rusland een vreeswekkende kolos, nu — met z'n onhandige tegenacties van reclame en kaviaar en z'n opschudding over kousen, zeep en andere voor Amerikanen doodgewone dagelijkse artikelen — lijkt hij bijna grappig. De scherpe daling in oorlogsgezindheid in de Verenigde Staten heeft voor velen een geestelijke leegte geschapen en zelfs werkloosheid doen ontstaan.

• • •

Wat zullen de komende maanden brengen? Opmerkelijk is dat dit bijna geheel afhangt van de ontwikkeling van de interne moeilijkheden van Amerika: de nylonoorlog heeft een totale verandering teweeg gebracht in de machtsverhoudingen

---

1) Het spreekt vanzelf dat de verschillende voorstanders heel wat conflicten hebben over de vraag wát er eigenlijk vervoerd zal worden. Het verbond ter bestrijding van de misdadigheid onder de jeugd heeft een krachtig protest doen horen tegen het sturen van beeldromans. Ernstiger vragen worden geraakt door de actie van de Liga voor verantwoordelijk ouderschap, die voorbehoedsmiddelen wil laten meezenden. Men argumenteert dat dit niet slechts op humanitaire gronden nodig zou zijn, maar dat de demografische verhoudingen, die nu ten gunste van Rusland uitvallen, daardoor in hun eigen tegendeel zouden verkeren. De Liga hanteert de slogan: „Geef hen de werktuigen en zij zullen het opknappen”. Walter Lippman voorspelt een verbond Rome—Moscou als de Liga succes heeft.

die tijdens de langdurige Koreaanse oorlog nog steeds de schaal ten gunste van Rusland hadden doen doorslaan. Nu echter is het niet Amerika maar Rusland wiens hulpmiddelen te zwaar belast zijn en wiens bondgenoten minder toegeeflijk worden. Bij Mao's bezoek aan Moscou tegen het eind van Mei schijnt zelfs gevreesd te zijn dat hij Amerika zou vragen om Rood China deel te doen hebben aan Operatie Overvloed — natuurlijk tegen een bepaalde prijs. De mogelijkheid, dat dit alles bij de verkiezingen van 1952 een gunstige factor voor de regering van Truman zal blijken te zijn, houdt vele Amerikanen uit de slaap, en op dit ogenblik valt met geen mogelijkheid te voorspellen of de tegenstanders van de actie ten laatste winnen zullen.

Intussen gaat Operatie Overvloed door en lost ongelooflijk ingewikkelde problemen op. Het nieuwste is nu de uitwerking van een bestel-systeem, waarbij de Russen de artikelen die zij het meest nodig hebben kunnen aanvragen door middel van een punten-stelsel en met gebruikmaking van een op batterijen werkende radiozender die wij hun gestuurd hebben.

De Stem van Amerika — die nu voor het eerst iets te „verkopen” heeft — zal zorgen voor een beschrijving van de beschikbare artikelen, die tevens geordend zullen worden in een soort handelsmerken-catalogus. Van aan bederf onderhevige goederen zullen monsters worden afgeworpen. Het is nog steeds het grote geheim van de nylonoorlog, hoe men het klaarspeelt om dit contact tussen „handelaar” en verbruiker tot stand te brengen zonder dat de Russische regering er in slaagt er een eind aan te maken.

DE PEN OP PAPIER

De Gemeente-classificatie: antwoord van prof. J. P. Kruijt

De redactie stelt mij in de gelegenheid kort te antwoorden op de bezwaren van pg. Roorda tegen het Gemeenteclassificatie-Rapport en mijn artikel in S. en D. van Februari.

1. Allereerst ben ik dankbaar, dat pg. R. accoord gaat met ons uitgangspunt: gelijk *reëel* loon voor gelijkwaardige arbeid en prestatie in het gehele land. Trouwens, gelijk hij ook schrijft, dit is nu wel, op een enkele uitzondering na, een communis opinio. R. vraagt nu echter naar de zin van de geciteerde passages. Het antwoord kan hij reeds boven aan pag. 96 in mijn artikel vinden. De gehele commissie aanvaardde bovengenoemd doel, maar de fundering er van was verschillend. De passages zijn delen van een betoog, waarin twee funderingen werden gegeven. Beide stromingen stelden er prijs op deze expliciet te geven. In een niet-homogene commissie kan het moeilijk anders.

2. R. geeft in het algemeen toe, dat het de stedeling „iets zal kosten de vrije natuur op te zoeken”, maar wil dit niet in rekening brengen, omdat „de plattelander uitgaven heeft te doen om andere plaatsen van vermaak (en cultuur) op te zoeken”. Maar later trekt hij *wel* de laatste extra-kosten af (punt 9): het rapport (pag. 134 en 86) heeft immers, te recht, alle verkeerskosten in één post samengevat. R. zal dus ook *beide* posten in rekening moeten brengen.

3 en 6. Roorda levert hier critiek op de berekening in mijn artikel. Maar dan moet hij ook uitgaan van het *huidige* huurverschil, *f* 180,—, dat R. ook onaanvechtbaar acht. Het rapport kondigt dit nieuwe bedrag reeds aan (pag. 116), maar kon er nog niet mee rekenen (pag. 140). R. schijnt nu, ten onrechte, te menen, dat de comm. deze *f* 180,— heeft verlaagd tot *f* 150,— (beter: *f* 156,—), omdat hij op pag. 61 heeft gelezen, dat i.v.m. de verschillende kwaliteit van de woningen het geconstateerde verschil niet ten volle in rekening mag worden gebracht. Maar vlak daaronder staat, dat de huren daarom *zó* zijn berekend, dat dit *wel* mag. De kosten *f* 30,—, die R. direct maar als voorsprong nam, zal hij dus eerlijkheidshalve terug moeten lopen.

4. Het rapport verwaarloost het verschil in verwarming en verlichting niet, want de *f* 28,— is berekend naar de gegevens op pag. 127.

7. De comm. erkent, dat het percentage vrijstaande woningen *in het algemeen* op het platteland hoger is, maar dit loopt in de verschillende gebieden zeer uiteen. R. wil nu voor verwarming en verlichting totaal aftrekken *f* 28,— (punt 4) + *f* 16,— = *f* 44,—. Volgens de onlangs verschenen eerste uitkomsten van het Nationaal budgetonderzoek, bedroeg dit totale verschil over het eerste kwartaal 1951 bij geschoolde industrie-arbeiders *f* 1,40, bij lagere ambtenaren en employé's *f* 4,40, bij hogere ambtenaren *f* 20,10. Behalve bij laatstgenoemde groep is dus het jaarverschil (*minder* dan $4 \times$ zo groot) geringer dan *f* 28,—. Er zijn echter allerlei bezwaren aan deze cijfers verbonden, waar ik nu niet op in ga, ik acht ze dus *niet* doorslaggevend, noem ze slechts om te laten zien, dat we nog steeds geen exacte gegevens hebben. Eventuele rectificatie zal dus in rekening moeten worden gebracht gelijktijdig met de hogere kosten van electriciteit en gas, op de manier aangegeven in het rapport op pag. 152, bij de latere indeling der gemeenten, *niet* bij de eerste globale balans der verschillen.

8. Dezelfde opmerking, nl., dat alle niet-algemene verschillen tussen stad en platteland niet bij de eerste globale balans, maar bij de latere rectificatie in rekening behoren te worden gebracht, kan t.a.v. dit punt worden gemaakt. *Wanneer* pg. R. gelijk heeft, dat bij een aantal kleine gemeenten de retributies hoger zijn, is dit aantal zeker niet groot.

9. Er is geen verschil tussen het rapport en mijn artikel: het eerste noemt het saldo van de 4 en 2 cents, die het artikel afzonderlijk noemt. Er is ook geen verschil tussen R. en mij; ook ik trek uiteindelijk 2 cents per uur (of *f* 52,— per jaar) af. R. betwijfelt of dit bedrag groot genoeg is. Alweer onder het *grootste* voorbehoud wijs ik op bovengenoemd budgetonderzoek: de *totale* uitgaven aan verkeer blijken in de drie grote steden *hoger* te liggen dan in de overige gemeenten, zowel bij geschoolde industriearbeiders als bij lagere ambtenaren en employé's (niet bij hogere ambtenaren). R. moge gelijk hebben, dat juist door de plattelandsaftrek een aantal reizen naar de stad achterwege blijft — en daarom heeft de commissie ook de verkeerskosten van het platteland hoger en niet lager gesteld — uit dit ook mij verrassende nieuwe feit blijkt — bij alle voorbehoud — dat men de verkeerskosten van de steding niet moet onderschatten.

10. Het verschil t.a.v. de post ontwikkeling wordt *wel* in rekening gebracht (rapp. pag. 143 en 151), nl. door de rectificatie achteraf, afhankelijk van de afstand tot het verzorgingscentrum (verzorging omvat ook culturele zorg). De reistoelage voor onderwijs bestaat reeds voor het nijverheidsonderwijs (rapp. pag. 100). De huurverschillen tussen vroeger en nu gebouwde woningen komen voor in stad en platteland en dit hachelijke probleem staat als zodanig buiten de gem.cl. Wanneer een herziening om de 5 jaar onbillijk is, pleite men voor kortere tijd, bijv. 3 jaar. De meest bezochte scholen voor voortgezet onderwijs (U.L.O., ambachtsscholen) krijgen een steeds dichtere spreiding, zie de bekende kaartjes van het C.B.S. Tijdsverlies hebben plattelander en steding, de eerste wanneer hij de „cultuur”, de laatste wanneer hij de „natuur” opzoekt. Zeker is daarbij het platteland het meest in het nadeel, echter verschillend naar gemeente, ja zelfs per gezin. Ook pg. R. doet geen poging dit in geld uit te drukken.

11. Na het bovenstaande is het duidelijk, dat de balans van pg. R. niet klopt. Zijn aftrek van *f* 30,— (punt 3), *f* 16 (punt 7) en *f* 10,— (punt 8), zijn aanvechtbaar, de eerste zonder meer, de tweede en derde in ieder geval voor de globale berekening. Ik handhaaf dus, voor wat de weegbare factoren genoemd zijn, het verschil van *f* 142,—. Dat R. in punt 9 de *f* 50,— bij de weegbare rekent, ik bij de (voorlopig) onweegbare, maakt uiteindelijk geen verschil.

Tot slot de consumptiestimulering. Het verschil in milieu en daarmee in mentaliteit is een *objectief* gegeven. De tegenstelling tussen *kunnen* en *willen* is ethisch juist, sociaal-psychologisch niet. Ethisch help ik ook van harte mee alle extreme uitingen te bestrijden, maar waar ligt precies de grens? Bij het kopen van een bloemetje, extra-kosten kledij, idem haarverzorging, ijsco, bioscoop? Een regering in een democratisch land, die geen Savonarola kan zijn, moet met dit mentaliteitsverschil rekening houden. Ook, natuurlijk, met het gevoel van achterstelling van het platteland. Dat is dan ook, en te recht, na 1945 zeer sterk gebeurd. Maar laat men nu niet, als reactie, de stad gaan veronachtzamen. Voor het beleid ligt hier een heel moeilijk punt. Ieder burger zal dit beleid daarbij moeten helpen door naar beide zijden open te staan voor redelijke overwegingen.

12. Ik zie geen nieuw gezichtspunt en stel de wedervraag: kan men de lonen op het platteland optrekken tot het stadsniveau en daarna de ondernemer *dwingen* zich daar te vestigen? Is dit geen overspannen idee van wat ordening vermag?

13. Het niet of niet-volledig doorberekenen van loonsverhogingen heeft zijn grenzen.

14. Hier kan ik pg. R. van harte gelijk geven. Ook voor jonge onderwijzers en leraren zou ik de aftrek geheel willen afschaffen. Dit is te bereiken door, behalve een salarisgrens te stellen, bepaalde categorieën, in hun *geheel* vrij te stellen van de aftrek.

15. De spanningen, veroorzaakt door de gemeente classificatie t.a.v. woon- en werkforensen, loochen ik niet. Men moet ze echter stellen tegenover andere, n.m.m. veel grotere spanningen, die volledige afschaffing *nu* der classificatie zou oproepen.

HET BUITENLANDSE TIJDSCHRIFT

Democratie in particuliere bestuursapparaten

„The British Journal of Sociology” is het tijdschrift van de sociologen van de Londense „School of Economics and Political Science”. De laatste toevoeging aan de naam van het fameuze economische studiecentrum in het hart van Londen is nog recent en belooft veel. Het tijdschrift verschijnt vier maal per jaar en doet z'n best de ongelijke strijd tegen de grote Amerikaanse sociologische periodieken — verpletterend door hun volledigheid en veelomvattendheid — vol te houden. De bijdrage, die het meest frappeert in de jongste aflevering (Maart 1952), is overigens van een Amerikaan. Ze heet „Democratie in particuliere bestuursapparaten” en biedt aan de hand van een boeiende geschiedenis van de Amerikaanse typografenbond een originele behandeling van een oud, maar urgent probleem: hoe kan in grote organisaties democratische controle door de leden op de leiding in stand worden gehouden?

De schrijver is Seymour M. Lipset, een jong, dynamisch socioloog, socialist, met op zijn naam een bijzonder helder boek over „Agrarian Socialism”.

Lipset knoopt in z'n artikel aan bij de theorieën van Robert Michels over de oligarchische tendenzen in politieke partijen en gaat na in hoeverre Michels' stelling over de onvermijdelijkheid van bureaucratie overheersing opgaat.

Er is, stelt hij, onder de Amerikaanse grote organisaties een duidelijke uitzondering op Michels generalisatie. De International Typographical Union (I.T.U.), de bij de American Federation of Labor aangesloten typografenbond voor Amerika en Canada, heeft een interne opbouw die niet in het oligarchische schema van Michels past. Lipset vermeldt de volgende, opvallende feiten uit de geschiedenis van deze bond.

Democratie en actie

Sinds 1898 toen de bond het referendum-

stelsel invoerde voor de tweejaarlijkse verkiezing van hoofdbestuurders, zijn er zeven wijzigingen geweest in de bezetting van de presidentszetel doordat de zittende bestuurder verslagen werd. Gedurende dezelfde periode slaagde de leidende groep in de bond er 8 van de 25 keer niet in al de door haar voorgestelde kandidaten voor het dagelijks bestuur gekozen te krijgen. Sinds 1916 werd geen enkel lid van het hoofdbestuur gekozen zonder dat er een georganiseerde oppositie was. Verslagen kandidaten voor de presidentszetel wisten in 14 van 16 verkiezingen die na 1918 werden gehouden, toch nog minstens 35% van de stemmen te veroveren. De leden van de bond hebben sinds 1889 over 500 referendums gestemd die door hoofdbestuur, jaarvergadering of afdelingen werden voorgesteld. Sinds 1900 stelden afdelingen onafhankelijk van anderen 27 maal het houden van een referendum voor en 18 maal werd dit gehouden.

De statuten van de bond schrijven voor dat elke kandidaat voor een functie in het hoofdbestuur het recht heeft om in twee voor de verkiezing verschijnende nummers van het maandblad, dat aan alle leden toegezonden wordt, een ongecensureerd artikel te schrijven waarin hij zijn opvattingen uiteenzet. Bondsleden hebben het recht om in de bond permanente of tijdelijke politieke groepen te vormen en materiaal te publiceren waarin de leiding van de bond aangevallen wordt. Van dit recht is bij bijna alle verkiezingen gebruik gemaakt.

De belangstelling van de leden blijkt bij de veelvuldige verkiezingen en referendums. Het aantal der leden dat hieraan deelneemt is in verhouding groter dan bij de politieke verkiezingen in de Verenigde Staten; bij de laatste vijf verkiezingen bracht gemiddeld 73% der leden een stem uit. Afgevaardigden naar de algemene jaarvergadering worden in elk bedrijf bij geheime stemming aangewezen. Bij alle verkiezingen en referendums wordt aan de leden de keuze tussen verschillende mogelijkheden gegeven.

Achtergrond van democratische vitaliteit

Waar komt deze voortdurende vitaliteit van democratische instellingen uit voort? Het belangrijkste verschil tussen de Typografenbond en andere meer oligarchische bonden is te vinden in het feit, dat de Typografenbond binnen de bond twee permanent elkaar beconcurrerende partijen kent. Deze twee groepen, de Progressieven en de Onafhankelijken verhinderen op doelmatige wijze dat de leiders van de bond de macht tot zich trekken. De twee partijen, soms met nog een derde er bij, hebben bij nagenoeg alle verkiezingen met werkelijk volledige kandidatenlijsten om de posten gestreden. Sinds het begin van deze eeuw hebben de twee partijen permanente, politieke organisaties in stand gehouden, met een eigen pers. Te allen tijde verzekert dit hecht verankerde partijstelsel een krachtige en intelligente oppositie.

Het doet er niet aan toe welke partij tijdelijk de leiding in handen heeft, de oppositie heeft steeds een uitgebreide groep van ingewerkte leiders — oud-hoofdbestuurders of zittende bestuurders van afdelingen — die een potentieel, alternatief apparaat vormen.

De neiging tot „bureaucratisch conservatisme” die binnen de leiding van de meeste organisaties ontstaat, wordt onderdrukt door het bestaan van deze permanente oppositiegroep, die klaar staat om elke fout van de leiding uit te buiten en elke wens die onder de leden steun schijnt te vinden, naar voren te brengen.

Ontstaan van het twee-partijstelsel

De partijen zijn voortgekomen uit kritieke toestanden in de vroege geschiedenis van de bond. In 1857, zeven jaar na de oprichting van de bond, vormde een aantal leden van de afdeling New York een geheim genootschap van trouwe bondsleden om de organisatie in een periode van crisis bij te staan. 1857 was een jaar van grote werkloosheid onder de typografen, en de jonge bond was hierdoor zeer kwetsbaar. Actieve bondsleden stonden bloot aan verraad en ontslag.

De eerste geheime groep ging over in een meer formele geheime organisatie, die ondanks felle tegenstand zich de gehele tweede helft der 19de eeuw wist te hand-

haven. Deze geheime organisatie beschermde de actieve leden tegen discriminatie van de zijde der werkgevers en zij hield de controle op de politiek van de bond in handen van betrouwbare bondsleden.

Ook nadat de bond sterk en stabiel geworden was bleef de geheime groep bestaan. De leden ervan vonden dat de geheime groep uitstekend werkte als een politieke machine om de bondsfunctionarissen onder controle te houden. Leden van de Bond die geen deel uitmaakten van het geheime genootschap, gingen in de 70er jaren eigen groepen organiseren. De oude groepen kregen de naam van Administratiepartij, de tegenstanders noemden zich de Progressieve Partij. Tot 1920 wist de Administratiepartij de organisatie van de bond volkomen te beheersen, maar in 1928 werd zij uiteindelijk verslagen en viel zij in fracties uiteen. Enkelingen uit de Administratiepartij en dissidente Progressieven richtten toen een nieuwe oppositiepartij op, de Onafhankelijke Partij.

In het algemeen berustte de scheiding tussen de twee partijen op meerdere en mindere strijdlust. De Onafhankelijken waren meer voor een verzoenende houding bij het onderhandelen met werkgevers of regering; de Progressieven gaven meer de voorkeur aan militante actie. Ook bij de controverse tussen CIO en AFL in de dertiger jaren namen de partijen verschillende standpunten in.

De partijen, oorspronkelijk georganiseerd door mannen die door de strijd om het geheime genootschap als bittere vijanden tegenover elkaar stonden, zijn in de loop der laatste 50 jaar tot in de bond algemeen aanvaarde instellingen geworden. Sinds 1918 heeft geen der partijen genoeg aanhang kunnen verkrijgen om bij de tegenpartij de hoop te vernietigen bij een volgende verkiezing de overwinning te behalen. Elke partij zet tussen de verkiezingen haar werk voort en probeert zowel in de afdelingen als op de nationale jaarvergadering nieuwe aanhang te winnen.

De partij in de vakbond

Lid te worden van een partij is een erkend middel geworden om in de bondshierarchie te stijgen. Voor wie eenmaal de zesjarige leerperiode doorlopen heeft en een volledig typograaf geworden is, staan

buiten het typografenvak weinig andere betrekkingen open. Het enige middel waardoor een typograaf in inkomen of sociaal aanzien nog kan stijgen, is bondsbestuurder te worden.

Alleen de leiders der partijen weten het aantal van hun volgelingen. In New York, waar de bond meer dan 10.000 leden heeft, schatten ingewijden dat de twee partijen te zamen een 1000 betalende leden hebben. Hiervan is slechts een honderdtal actief, hoewel in crisissituaties honderden de partijvergaderingen bijwoonden. Verder heeft elke partij nog een grote groep supporters. Partijleden en supporters zorgen dat alle bondsleden van belangrijke zaken op de hoogte zijn, terwijl ook omgekeerd het partijapparaat dienst doet als verbinding tussen leden en leiders van partij en bond en men hierdoor aan de top steeds weet hoe de bondsleden tegenover allerlei zaken staan. De leiders zijn dan in staat hun politiek aan te passen bij de heersende opinie op de zetterijen — om te voorkomen dat men bij een volgende verkiezing het onderspit zou delven.

Het referendum

Het referendum en de tweejaarlijkse geheime verkiezing van hoofdbestuurders vormen de basis van de democratie in de bond, naar gebleken is echter alleen wanneer deze gecombineerd zijn met een krachtig stelsel van oppositiepartijen.

Door deze instellingen hebben de leden het laatste woord over de politiek der bestuurders. Uit de verkiezingscijfers blijkt wel dat de leden van hun recht gebruik weten te maken. Bij de na 1918 gehouden tweejaarlijkse verkiezingen voor het bonds-presidentschap varieerde het percentage der leden dat een stem uitbracht, tussen 62 en 81. En dat de strijd tussen de kandidaten van Progressieven en Onafhankelijken fel is, tonen de stemmenpercentages bij de verkiezingen van 1946, 1948 en 1950 resp. 72—28, 57—43 en 55—45.

Een aanwijzing, dat de leden hun stem uitbrengen zonder dat het hoofdbestuur dit in de hand heeft, vindt men in de referendums betreffende salarisverhogingen voor de bondsbestuurders. Sinds 1900 zijn van de 26 voorstellen hiertoe er 18 afgestemd. In 1948 toen de Progressieven ongeveer 60% der stemmen kregen, werd een Progressief voorstel voor zo'n salarisverhoging

met 33.000 tegen 28.000 verworpen. Alleen in tijden van grote voorspoed zijn de leden bereid de salarissen der bestuurders te verhogen en dan nog steeds in mindere mate dan de lonen der leden zelf stegen. Het is tekenend, dat tussen 1912 en 1949 alle door de algemene jaarvergadering gedane voorstellen hiertoe, door een ledenreferendum verworpen werden. Die voorstellen die in 1919, 1930 en 1946-47 aangenomen werden, waren ingediend door afdelingen. De leden vinden het zaak hun bestuurders onder controle te houden. Dit ziet men ook uit het feit, dat reeds twee keer voorstellen om de zittingsduur der bestuursleden van twee tot vier jaar te verlengen, afgestemd werden.

Het verlangen der leden om de uiteindelijke controle in eigen handen te houden, spreekt misschien wel het sterkst uit de lijst van referendums over het meest fundamentele recht der leden, nl. het toewijzen van gelden. Reeds een aantal keren hebben de leden een permanente verhoging van de bondscontributie afgewezen, hoewel zij wel bereid waren om voor bepaalde doeleinden als stakingsfondsen tijdelijke heffingen toe te staan. Het is geen gebrek aan solidariteit — de twee heffingen bijv., die met overgrote meerderheid van stemmen aangenomen werden, waren bestemd om stakende bondsleden te steunen: in 1921 een heffing van 10%, in 1948 een van 4½% van het loon.

In de meeste organisaties wordt aangenomen dat een landelijke vergadering van door de leden gekozen afgevaardigden ook de verlangens van de leden weergeeft. Dit hoeft niet juist te zijn zoals bij de Typografenbond wel blijkt. Een algemene vergadering vertegenwoordigt in feite gewoonlijk de formele plaatselijke leiding, en de leiders kunnen vaak andere opvattingen en belangen hebben dan de leden die zij vertegenwoordigen. Deze leemte wordt meestal aan het oog onttrokken door de afwezigheid van enig middel om de wensen der leden rechtstreeks tot uitdrukking te brengen. Het referendum levert zo'n expressiemiddel, maar uitsluitend wanneer het werkt in het kader van een algemeen aanvaard partijstelsel. Indien dit niet het geval is, dienen referendums, zoals in democratische staten die het plebisciet kennen, alleen om de macht en de beslissingen van de heersende groep te legitimeren.

Dat er een zeker verband bestaat tussen het referendum en het twee-partijenstelsel blijkt uit de resultaten der referendums. Van de 22 voorstellen die tussen 1920 en 1948 door het hoofdbestuur werden gedaan, zijn er 9 verworpen, terwijl van de 9 voorstellen tussen 1900 en 1919, toen het huidige stelsel nog niet algemeen „geinstitutionaliseerd” was, er slechts 1 afgewezen werd.

Conclusies

Lipset heeft gezocht naar factoren die het democratisch functioneren van de Typografenbond zouden kunnen verklaren. Hij heeft hiertoe o.m. de structuur van de Typografenbond vergeleken met die van andere bonden, zoals de vakbond der drukkers. Hoewel de leden van de Drukkersbond toch nauw contact hebben met de leden der Typografenbond, zij in dezelfde bedrijven werken en dezelfde traditie hebben (tot 1900 vormden zij samen één bond), heeft de Drukkersbond zich tot één van de meest dictatoriale vakbonden van Amerika ontwikkeld. Lipset komt uiteindelijk tot de conclusie dat de democratische opbouw van de Typografenbond niet aan één enkele factor toe te schrijven is, maar dat de verklaring gezocht moet worden in het samenvallen van tal van factoren: de bijzondere gebeurtenissen die tot het ontstaan van de twee rivale groepen aanleiding gaven; het bestaan van een groot aantal onafhankelijke sport- en gezelligheidsverenigingen in de grote afdelingen; het feit dat de bond wel gestabiliseerd is, maar dat er nog genoeg „uitdagingen” zijn, gelegenheden waarbij men van mening kan verschillen; de betrekkelijk geringe omvang van de bond en de aanwezigheid van een grote groep omhoogstrevende bestuurders; het ontbreken van een scheiding in de bond tussen een meer ontwikkelde elite en een onontwikkelde massa; de anti-bureaucratische opvattingen die uit de strijd tegen de geheime genootschappen voortkwamen en ten slotte vooral het ontwikkelingspeil, het zelfrespect en het sociale aanzien der typografen, die hen doen thuishoren bij de groep die over het algemeen 'n grote belangstelling voor politiek zelfbestuur hebben.

Het bestaan van dit politieke stelsel binnen de ITU schijnt erop te wijzen, dat de „ijzeren wet der oligarchie” van Michels

geen „wet” is. Zijn generalisaties moeten gezien worden als een erkenning van het feit dat oligarchie alleen dan een gevolg is van organisatie op grote schaal, wanneer er geen stevige grondslag is voor een stelsel van oppositiepartijen, dat aan de massa de keuze geeft tussen alternatieve programma's en de kandidaten dwingt aan de verlangens van de „rank and file” toe te geven om stemmen te behouden of te winnen. Verder had Michels geen oog voor het feit, dat de uitoefening van functies, wanneer er een oppositie bestaat, ook tegenkrachten oproept. Ieder die beslissingen neemt, maakt zowel vrienden als vijanden. Verder wordt de administratieve leiding, zowel in de Bond als in het algemeen, niet alleen beïnvloed door de kleine beslissingen die zij zelf neemt, maar zij kan ook de scherpte der wrok te voelen krijgen, wanneer onbeheersbare externe omstandigheden op de leden van de bond hun invloed uitoefenen. De drie keren, dat er een belangrijke verschuiving in de partijverhouding plaats vond, 1920, 1938 en 1944, waren of tijdens van depressie of van inflatie. In een democratische organisatie werkt macht niet alleen aan haar eigen voortzetting, maar ook aan haar eigen vernietiging, indien er een gevestigd apparaat is, dat de kritische sentimenten kan mobiliseren.

Gevaren van bureaucratie overheersing

Emil Lederer heeft in zijn werk „The state of the masses” (1940) de vraag opgeworpen of er verband bestaat tussen de grote verscheidenheid van organisaties en de stabiliteit van een gemeenschap. Hij is van mening dat die organisaties — op allerlei gebied: vakbeweging, godsdienst, landbouw, enz. — alle een zekere functie hebben voor het behoud van de democratie. De amorphe massa, die zou ontstaan wanneer de staat deze verscheidenheid van groeperingen zou vernietigen of absorberen, bevat grote explosieve krachten.

Bij een vakbond ontleent de leiding de kracht om zich te handhaven voornamelijk aan het bezit van het bondsapparaat, het bureau. In vele bonden is het zittende bestuur de enige geoorloofde nationale organisatie. Het formele recht van meningsuiting en geheime stemming heeft weinig betekenis om de macht van het uitvoerende

apparaat in toom te houden, wanneer de bondsleiding het secretariaat en het organisatie-apparaat, het bondsblad en de financiën in handen heeft. Zonder een voortdurend werkzame en betrekkelijk goed-gefinancierde organisatie om bepaalde uitgangspunten van critiek verder te ontwikkelen, literatuur te verspreiden en een tribune te vormen voor potentiële leiders, zijn dissidente leden aanzienlijk in het nadeel bij het organiseren van oppositie, zelfs wanneer er een zekere ontevredenheid onder de leden bestaat. In feite vertoont een bond, die buiten het bestuur om geen enkele mogelijkheid van interne organisatie bezit, grote overeenkomst met de „staat der massa's”.

Men moet de hier naar voren gebrachte ideeën zien vanuit het centrale probleem in dit artikel: het politieke leven in particuliere bestuursorganisaties, vooral in vakorganisaties. Een oligarchische structuur die in feite neerkomt op een éénpartijstelsel, is zó gewoon in de Amerikaanse vakbeweging, dat een verdediger van de Sowjet-Unie in 1947 op de Amerikaanse vakbonden kon wijzen ter rechtvaardiging van het éénpartijstelsel in Rusland.

De betekenis van het twee-partijstelsel in de Typografenbond ligt in het feit, dat op zijn minst een deel van het systeem bijna uniek is in de Amerikaanse particuliere organisaties. Er zijn tal van voorbeelden van tijdelijke fractievorming binnen vakbonden, enz. Tot een vaste instelling geworden oppositiepartijen zijn evenwel voornamelijk een kenmerk van de politieke organisatie van de Staat. Het bestaan van het twee-partijstelsel in de Typografenbond zou er echter op kunnen wijzen, dat ook in de vakbeweging aangrijpingspunten zijn voor een georganiseerde oppositie. Voor de eerste wereldoorlog kende de AFL iets dat er op leek en ook de Histadrut, het Joodse vakverbond in Israël heeft sinds 1920 voortdurend interne politieke strijd gekend. Deze strijd hing echter samen met het bestaan van politieke groeperingen buiten de vakbonden; bij de Typografenbond is dit niet het geval.

Democratie bewust te organiseren

Wij weten weinig van de structurele oorzaken van politieke verschillen binnen sociale klassen, vooral onder de arbeiders.

Het feit echter blijft, dat wanneer arbeiders de keuze gelaten wordt tussen alternatieve mogelijkheden bij de leiding van een bond, de leden de neiging hebben zich, net als op andere gebieden van het maatschappelijk leven, te verdelen in conservatieven en liberalen, Onafhankelijken en Progressieven. Deze verschillen moeten als politieke partijen „geinstitutionaliseerd” worden, willen de leden in staat zijn hun invloed aan de top te doen gelden. De zittende leden van een bestuur zullen gewoonlijk ontkennen dat er een grondslag voor meningsverschillen bestaat binnen hun organisatie. Erkenning van de grondslag voor loyale oppositie zou kunnen betekenen dat te eniger tijd de zittende bestuurders zullen moeten wijken. Overtuigd dat ze de belangen van de organisatie op de beste wijze dienen, en verlangend de enige bron van hun macht en status te behouden, gebruiken vakbondsleiders het apparaat der organisatie om georganiseerde oppositie de kop in te drukken. Het zou daarom wel eens kunnen zijn, dat de schijnbare eenstemmigheid van mening in de meeste Amerikaanse vakbonden meer door de macht van de bureaucratistische organisatie dan door de afwezigheid van enige aanleiding tot politieke meningsverschillen verklaard moet worden.

Het „normale” leven van vele Amerikaanse vakbonden komt overeen met Lederers „klassenloze” staat der massa's. De bonden worden gemakkelijk van bovenaf beheerst. Aanvallen op de zittende administratie nemen gewoonlijk de vorm aan van revolutie en strijd op leven en dood. Wanneer een factie wint, onderdrukt zij de andere. Is geen van beide sterk genoeg om de ander er onder te krijgen, dan is meestal afscheiding het resultaat. Revoluties komen echter niet vaak voor en zijn het gevolg van ernstige en langdurige processen; wanneer zij voorkomen zijn ze meestal zonder succes. De organisatie kan net als de éénpartijstaat schijnbaar een langdurige periode van politieke rust doormaken en als de leiding bekwaam is en werkelijk in de behoeften van een groot deel der leden voorziet, kan zij tot in het oneindige aan de macht blijven. In zulk een situatie ontwikkelt zich echter het probleem waar men nieuwe leiders vandaan zal halen.

Men moet zich realiseren dat er in wezen een spanning bestaat tussen de democratische waarden van de vakbeweging en het stelsel van sociale gelaagdheid dat aan de structuur van een grote organisatie eigen is. Bondsbestuurders zijn op de maatschappelijke ladder in de bond omhooggekomen door de werkplaats te verlaten. Bestuurderschap brengt noodzakelijkerwijze met zich een vergroting van inkomen, aanzien en macht. Een systeem van sociale gelaagdheid, uitsluitend gebaseerd op wat men zelf bereikt, noodzaakt de leden die een hoge post hebben veroverd om op zijn minst hun positie te legitimeren of gedurende hun leven te handhaven. Een democratische vakbeweging gaat er echter van uit, dat bondsleiders die bij verkiezingen verslagen zijn, weer in hun oude vak terugkeren. Een dergelijk stelsel van stijging en daling zou niet lang kunnen bestaan. Een elite die voor de mogelijkheid van daling

geplaatst is, zal krachtig pogen haar positie te handhaven.

De laatste tien jaar is er een hernieuwde belangstelling ontstaan voor de problemen van een bureaucratische structuur, of wat hetzelfde is voor organisatie op grote schaal. Het opkomen van de bureaucratie als de voornaamste organisatievorm van een grote gecentraliseerde industriële samenleving, heeft velen doen wanhopen over de mogelijkheid om de bureaucratie onder democratische controle te houden. De tegenwoordige belangstelling voor de werken van Robert Michels schijnt verband te houden met het gevoel bij vele mensen, dat Michels gelijk had en dat grote organisaties onvermijdelijk niet-democratisch zijn. In een wereld waarin organisatie op grote schaal meer en meer gelijkgesteld wordt met beheersing van bovenaf, is het goed te weten, dat ten minste één grote vakbond reeds een halve eeuw een aanzienlijke mate van democratie gekend heeft.

BOEKBESPREKINGEN

A. J. P. Tammes — *Hoofdstukken van Internationale Organisatie*, Eerste Stuk, Den Haag, M. Nijhoff, 1951

Het Nederlandse taalgebied is niet verwend met studies over Internationale Organisatie en de bijdrage, die professor Tammes thans heeft geleverd, dient reeds uit dien hoofde met blijdschap te worden begroet. Het gebied van studie, dat met het woord „Internationale Organisatie” wordt aangeduid, is weinig nauwkeurig begrensd. In de Verenigde Staten worden vaak drie gebieden naast elkaar gesteld: Internationaal Recht, Internationale Organisatie en Internationale Betrekkingen. Het tweede gebied, tot grote bloei gekomen in de tijd van de Volkenbond en thans zijn zin vindend in de studie van de Verenigde Naties en de ressortorganisaties, welke daaronder, daarnaast of los daarvan bestaan, heeft dan een meer formele structuur dan de Leer der Internationale Betrekkingen, maar niet een zo zuiver juridische inslag als het Volkenrecht.

De schrijver komt met zijn „Hoofdstukken” aanstonds terzake, wat hulde verdient in een sfeer waar men al te vaak in de methodologische prolegomena blijft steken. Aan de terreinafbakening had men misschien iets meer ruimte toebedeeld gewenst dan in het korte voorwoord kon geschieden, maar daarvoor wordt men ten dele schadeloos gesteld door een vloed van materiaal over drie onderwerpen: de besluitvorming, de ongelijkheid der leden en de bevoegdheidsverdeling in internationale organisaties. De indeling in deze drie hoofdstukken is als een voorlopige bedoeld; volgende stukken van schrijvers werk zullen nieuw materiaal in nieuwe hoofdstukken kunnen verwerken. Hoe hachelijk elke poging tot indeling van een groeiende materie als deze blijft, wordt bijv. geïllustreerd door de behandeling van een potentieel zo belangrijke zaak als het Schumanplan in een naschrift van 5 bladzijden.

Een bezwaar is, dat de behandeling zeer gedetailleerd is, maar toch op volledigheid geen aanspraak maakt. Voor het gebruik bij het onderwijs moge dit geen overwegend bezwaar zijn, het is toch jammer voor wie het boek als naslagwerk wil gebruiken. Eén voorbeeld daarvan: het afzonderlijke lidmaatschap van de Sowjet-republieken Wit-Rusland en de Oekraïne van de Verenigde Naties (blz. 154 e.v.).

De schrijver zegt: „Deze aangelegenheid is het eerst tussen de Verenigde Staten, de Sowjet-Unie en Groot-Brittannië behandeld op de conferentie van Jalta in Februari 1945”. Dit is onvolledig en, strikt genomen, niet eens juist. Reeds in Augustus 1944 immers had de Sowjet-Unie in Dumbarton Oaks gevraagd, dat alle zestien Sowjet-republieken tot de toekomstige organisatie zouden worden toegelaten (Postwar Foreign Policy Preparation, 1939—1945, blz. 317 e.v.). In de praktijk is er alleen voor Wit-Rusland en de Oekraïne iets van gekomen, maar de details van het voorstel en de geleidelijke inkrimping daarvan zijn niet alleen belangrijk voor de historische volledigheid maar toch ook voor de inhoud van het begrip „ongelijkheid der leden”.

Een andere onvolledigheid, evenmin van belang ontbloomt in de praktijk der internationale organisaties, vindt men op blz. 174 bij de behandeling van het werk van rapporteurs. Niet zonder importantie is daarbij of dezen bij hun eindrapport geacht worden de mening

van hun commissie bindend weer te geven dan wel hun eigen mening, ook al is die uiteraard gebaseerd op de beraadslagingen in de commissie.

Met dit laatste punt betreden wij een terrein, dat in dit boek in het geheel niet wordt behandeld — de werkzaamheid van particuliere internationale organisaties. Bij de voornamelijk juridische instelling van de schrijver had deze alle recht dat verwante aspect buiten behandeling te laten. Een vergelijking echter met de daar waarneembare ontwikkelingen zou bijv. ten aanzien van de ongelijkheid der leden (men denke aan de samenstelling van nationale delegaties en aan de psychologisch opmerkelijke vorming van een inner-circle) interessante gezichtspunten hebben opgeleverd.

Aan schrijver en uitgever komt beiden grote lof toe voor het verrichten van pionierswerk op het gebied der internationale betrekkingen. Wie van hen het standje van de schoolmeester verdient over de slechte correctie, in het bijzonder van de citaten in vreemde talen, kan de lezer niet weten.

J. B.

Reinhold Niebuhr: *Wezen en bestemming van de mens*, dl I het wezen van de mens, met een voorwoord van prof. dr S. F. H. J. Berkelbach van de Sprenkel, vertaling van G. J. Mees. Uitg. W. ten Have, Amsterdam 1951. 270 blz., geb. f 12,50.

In een vorige jaargang van S. en D. heb ik bijzondere aandacht van socialisten gevraagd voor de Amerikaanse theoloog Reinhold Niebuhr; zonder hem te willen annexeren, meen ik toch te mogen zeggen: hij is politiek één van ons, en heeft geestelijk en godsdienstig ginds een zeer sterke en in Europa een niet onbelangrijke invloed. Wat mij in deze figuur bovenal boeit is, dat hij, juist als theoloog, voortdurend in gesprek wil zijn met de moderne mens en de moderne wereld. Hij werkt dus niet aan een eigen „systeem”, maar gaat zeker alle systeembouwerij te lijf en waagt het om in een crisis van maatschappij en cultuur worstelend een weg te vinden, die evangelisch verantwoord kan heten, en dus centraal op de mens is gericht.

Er ligt nu voor ons in Nederlandse vertaling het eerste deel van wat Niebuhrs hoofdwerk mag heten: een boek van een kleine driehonderd bladzijden over het wezen van de mens (de oorspronkelijke uitgave is van 1941). Ik kan er niet aan denken om in kort bestek de inhoud weer te geven, daarvoor staat er te veel in. Ik beperk mij tot de hoofdstrekking: een poging om aan de geestelijke machten die de moderne cultuur en haar typen van mensbeschouwing beheersen, duidelijk te maken hoe in wezen daarin de mens ondergaat, hoe de moderne gemoedsrust, die het kwaad afleidt uit maatschappij en geschiedenis en het goede geworteld acht in natuur en geest, grondig wordt verstoord en nu een christelijke anthropologie haar waarheid heeft te bewijzen. De schrijver polemiseert dus met de moderne wereld, wier criticus hij wezen wil, daarbij zich zelfstandig leerling wetend van drie onruststokers op geestelijk gebied: Kierkegaard, Dostojewski, Karl Barth — zijn polemieek is echter positief, en gaat eigen wegen, socialistische wegen ook, waar de problemen van maatschappijhervorming aan de orde komen.

Er waren van Niebuhr reeds een paar kleinere geschriften in Nederlandse vertaling verschenen: „De kinderen des lichts en de kinderen der duisternis”,¹⁾ een wat ongelukkige titel voor wat een overtuigende verdediging der democratie wil zijn maar tevens een scherpe principiële critiek op een te gemakkelijke, traditionele rechtvaardiging (de burgerlijke

¹⁾ Uitgave Ten Have, Amsterdam 1948. Prijs f 4,50 geb.

individualistische). Verder een bundel toespraken, preken voor studenten en intellectuelen, essays als men wil: „De tekenen der tijden”²⁾, die ook bij het lezen nog al hoge eisen stellen en mij persoonlijk niet zo boeien als de andere geschriften. Er is ook verschenen een vertaling van een boekje over Niebuhr, nl. van D. R. Davies: R. N., een profeet uit Amerika³⁾, waarin de denkbeelden worden toegelicht aan de persoonlijke levensloop en men Niebuhr socialist ziet worden aan de toestanden der arbeiders bij de Ford-fabrieken in Detroit. Ik verheug mij bijzonder over de vertaling nu van de hier aangekondigde anthropologie — in deze vorm moge het boek ook onder socialisten aandachtige bestudeerders vinden: met een houdbaar antwoord op de vraag naar wezen en bestemming van de mens valt of staat een socialistische verwerkelijking. Dat is nu, na het bolsjewistisch experiment én met de bedreiging van vermechanisering in de Westerse wereld géén vraag meer van theoretische aard.

W. B.

Jaques Ellul: *Staan in de wereld van nu*. Uitg. Mij Holland, Amsterdam. z. j. 169 blz., geb. f 5,25.

De schrijver van dit uit het Frans vertaalde boekje (in 1948 in Genève uitgegeven) is hoogleraar in de rechtswetenschappen te Bordeaux, was korte tijd communist op grond van zijn overtuiging dat een radicale verandering in de structuur van de maatschappij noodzakelijk was, thans een der leidende figuren van het Franse protestantisme, sterk beïnvloed door Karl Barth, en zeer gewaardeerd medewerker voor de sociale vraagstukken in de oecumenische beweging. Aan dit boekje gaf hij in de Franse editie de ondertitel: problemen van de na-christelijke beschaving. Hij is dus van mening, dat reeds lang de periode voorbij is, waarin het christendom leven en denken en cultuur van de mens stempelde en bepaalde. Voor de bepaling van het karakter der huidige periode is het belangrijkste hoofdstuk uit dit boek het derde, dat handelt over „het doel en de middelen”, één van de sleutelvragen van deze tijd: alles is in onze cultuur middel geworden, er is geen doel meer, wij weten niet meer waarheen wij op weg zijn. Zo is het met het productieproces, met de techniek, met de wetenschap, met de politiek. Van deze laatste is de geschiedenis van het communisme in Rusland het voorbeeld, maar de schrijver meent dat dezelfde tendenz: de tirannie der middelen bij wegvallen van het doel, ook de U.S.A. beheerst en de rest van de wereld bezig is te veroveren (68). In dit na-christelijke tijdvak nu staat klemmend de vraag: wat heeft het voor zin christen te zijn, en wat zijn daarvan de praktische en geestelijke consequenties. Zijn eerste antwoord is: christen zijn in deze wereld is een revolutionnaire situatie, en moet uitlopen op een midden in de wereld een niet versagende revolutionnaire macht zijn (42), met een sterke nadruk op realisme (57), leven uit verwachting (60) en een eigen levensstijl (62). Christen zijn betekent voor Ellul: een radicale geestelijke verandering door de aanraking met Christus, en daardoor wél weten van een doel, en dus in oppositie staan tegen de hoofdtendenz van onze beschaving; maar tevens: het verstaan van de wil Gods betekent: Zijn wil verstaan *ten opzichte van de wereld* (107) immers Gods wil verwerkelijkt zich te midden van de mensen.

Het boekje lijkt mij uitermate geschikt als discussiegeschrift voor christen jongeren, en voor groepen christenen en socialisten, die naar elkaar willen luisteren. In de vertaling (van Roel Houwink) heb ik niets gevonden wat me hinderde; toch pakte de oorspronkelijke tekst me indertijd meer. Intussen: zeer aanbevolen ook in het Hollands gewaad. W. B.

2) Uitgave Ten Have, Amsterdam 1947. Prijs f 4,50 geb.

3) Uitgave Ten Have, 1947, geb. f 3,75.

DE VERKIEZINGSUITSLAG

Na een betrekkelijk kalme verkiezingscampagne heeft de uitslag van de verkiezingen voor de Tweede Kamer op 25 Juni jl. een sensationeel resultaat opgeleverd. Als men de verschillende commentaren nagaat, is dit wel de algemene indruk. Ik geloof te mogen zeggen, dat ook slechts weinigen in onze kring zulk een gunstige uitslag, waarbij de Partij van de Arbeid de grootste partij werd, hadden verwacht. In 1948 hadden wij met 25,6 % der uitgebrachte stemmen 27 zetels behaald, doordat de verdeling van de restzetels voor ons zeer gunstig verliep. Wij incasseerden namelijk twee van deze zetels. Aangezien men voor een tweede keer niet op zulk een meevaller kon rekenen, moest derhalve ons stemmenpercentage reeds van 25,6 tot boven de 26 stijgen, wilden wij weer 27 zetels halen. In stede hiervan steeg ons percentage tot 28,97, behaalden wij 30 zetels en, doordat op de P.v.d.A. 16.000 stemmen meer werden uitgebracht dan op de K.V.P., werd onze partij de grootste in de Tweede Kamer. Het percentage van de K.V.P., dat in 1948 31,04 was, daalde tot 28,67. Het aantal zetels van deze partij liep terug van 32 tot 30, zodat de voorsprong van vijf zetels, die de K.V.P. op de P.v.d.A. had, geheel verloren ging.

Het is uiteraard niet mogelijk in een artikel, dat enkele dagen na de verkiezingen wordt geschreven, een beschouwing te geven over alle aspecten daarvan. Een diepgaande analyse van de cijfers zal nodig zijn om ons een volledig inzicht te verschaffen. Dit neemt niet weg, dat er reeds thans wel een aantal conclusies van meer algemene aard te trekken zijn.

Vooraf moge gaan de opmerking, dat ditmaal wel heel duidelijk is gebleken, dat aan de door het N.I.P.O. gehouden proefstemmingen slechts een zeer betrekkelijke waarde is toe te kennen. De laatste enquête van dit instituut, kort voor de verkiezingsdag gehouden, voorspelde nog 31,5 % voor de K.V.P. en 26,5 % voor de P.v.d.A. Van een „politieke aardverschuiving”, zoals de N.R.C. de verkiezingsuitslag qualificeerde, was uit de door het N.I.P.O. gepubliceerde percentages niets op te maken.

Een tweede opmerking van voorafgaande aard is, dat — zoals te verwachten was — er niets terecht is gekomen van het door de crypto-communistische „Groene Amsterdammer” gepropageerde stemmen op nummer zeven van de lijsten der niet-communistische partijen ten einde daarmee uiting te geven aan afkeuring van het in de afgelopen jaren gevoerde buitenlandse en militaire beleid. „De Groene” heeft er in haar eerste nummer van na de verkiezingen dan ook verder maar over gezweven.

Een resultaat, dat alle democratische Nederlanders zal hebben verheugd, is de teruggang van de communisten alsmede het feit, dat de splinter- en belangenpartijen ook thans weer geen voet aan de grond hebben gekregen.

Wat dit laatste betreft, geen van deze groeperingen (Recht en Vrijheid, Socialistische Unie, Jong Conservatief Verbond, Gereformeerd Politiek Verbond en de

Middenstandspartij) hebben ook maar bij benadering de kiesdeler kunnen halen. Dit is daarom verheugenswaard, omdat het bij een verkiezingsuitslag nu eenmaal ook van belang is, dat het land bestuurbaar blijft. Een groot aantal zeer kleine partijen in het parlement kan in dit opzicht van funeste betekenis zijn, terwijl dit effect nog verergerd wordt, doordat zij vaak geen beginselpartijen zijn, doch slechts een bepaald belang nastreven of op een bepaald aspect van het politieke leven gericht zijn en dus in vragen van algemene aard stuurloos of althans onberekenbaar zijn. In de eerste jaren van de evenredige vertegenwoordiging, toen nog niet het voorschrift gold, dat men voor de eerste zetel in de Kamer de volle kiesdeler moest hebben behaald en toen ook nog niet de tegenwoordige bepalingen inzake de waarborgsom van kracht waren, hebben wij de nadelige invloed van het optreden van zulke kleine groeperingen in het parlement maar al te zeer ervaren.

De communistische achteruitgang is vooral daarom verheugend, omdat daardoor gebleken is, dat het Nederlandse volk beseft, welk een gevaar deze partij, die evenals indertijd de N.S.B., in sterke mate directieven ontvangt van een buitenlandse mogendheid, kan opleveren. De communisten zijn nu in drie achtereenvolgende verkiezingen van 10 zetels in 1946, via 8 zetels in 1948, in 1952 beland op 6 zetels. De laatste teruggang hadden zij reeds voor een deel geïncasseerd bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten in 1950, reden waarom „De Waarheid” de uitslag van nu wijselijk niet vergelijkt met die van 1948, doch met 1950.

Ondanks de bevolkingsaanwas is het communistische stemmencijfer gedaald van 502.963 in 1946 op 382.001 in 1948 om ten slotte in 1952 op 328.571 terecht te komen. Verschillende commentaren leggen er in verband met deze teruggang van 1948 op 1952 met ruim 53.000 stemmen de nadruk op, dat de P.v.d.A. daar een belangrijk deel van haar winst vandaan heeft gehaald. Deze commentaren zijn echter van eenzijdigheid niet vrij te pleiten. In de eerste plaats heeft de P.v.d.A. 282.000 stemmen gewonnen, hetgeen ruim vijf maal zoveel is. Maar bovendien is het aan ernstige twijfel onderhevig, of deze 53.000 kiezers, die de C.P.N. ontrouw zijn geworden, allen op de P.v.d.A. hebben gestemd. Er zullen door deze kiezers ook wel stemmen uitgebracht zijn op de Socialistische Unie, terwijl het verder zeer waarschijnlijk is, dat een aantal van deze lieden, die teleurgesteld zijn in de C.P.N., niet direct de stap van een destructieve partij naar een constructieve partij als de P.v.d.A. heeft weten te doen, doch eenvoudig niet heeft gestemd.

Men zal dus de oorzaak van de grote stemmenwinst van de P.v.d.A. voornamelijk elders hebben te zoeken. Zeker heeft het feit, dat dr Drees in het gehele land lijstaanvoerder van onze partij was, bijgedragen tot het bereikte resultaat. Zijn persoon en zijn werk (eerst als minister van Sociale Zaken, in welke kwaliteit hij de Noodwet-ouderdomsvoorziening heeft tot stand gebracht, en vervolgens als minister-president) heeft groot vertrouwen in hem doen ontstaan. Toch geloof ik niet, dat men met het vaststellen van dit feit het onderzoek naar de oorzaken van de grote verschuivingen, die hebben plaats gevonden, als voltooid kan beschouwen. Daarvoor zijn er te veel aanwijzingen, dat er oorzaken van meer algemene aard gewerkt hebben: De gelukkige keus, die de P.v.d.A. met haar lijstaanvoerder heeft gedaan, heeft m.i. wel ten gevolge gehad, dat de zoëven bedoelde oorzaken van meer algemene aard ten volle hun kracht hebben kunnen doen gelden.

Die oorzaken zijn, naar het mij voorkomt, in hoofdzaak hierin gelegen, dat de partijverhoudingen, welke wij in ons land kennen en die aan het einde van de vorige eeuw ontstaan zijn, niet meer beantwoorden aan de werkelijke politieke tegenstellingen van tegenwoordig. Ik heb al meerdere malen (bij de begrotingsbehandeling in November 1951 en op ons verkiezingscongres) de gelegenheid gehad te zeggen, dat onze partijverhoudingen in een soortgelijke overgangstoestand verkeren als in de laatste tientallen jaren van de vorige eeuw. Toen kwam er een einde aan een langdurig tijdperk, waarin twee partijen, de conservatieven en de liberalen, de politieke kaart van ons land beheersten en ontstond er een nieuwe partij-indeling, waarin de confessionele partijen de belangrijkste rol gingen spelen. De verandering in de verhoudingen van destijds was volkomen logisch, omdat toen in het centrum van de politieke strijd kwamen de schoolstrijd en de emancipatie van de kerkelijke groeperingen. Nadat de doeleinden, waaraan de confessionele partijen hun ontstaan te danken hadden, echter grotendeels of geheel verwezenlijkt waren, verloor het bestaan dezer partijen zijn zin. Thans liggen de politieke strijdvragen overwegend op sociaal, economisch en financieel gebied en het behoeft niet te verwonderen, dat de aanhangers der confessionele partijen, die met een geheel ander doel zijn opgericht, over de strijdvragen, die vandaag actueel zijn, diametraal verschillend denken.

Een zuivering van de politieke verhoudingen is naar ons oordeel alleen mogelijk, wanneer de werkelijke politieke scheidslijn ook haar uitdrukking gaat vinden in een nieuwe partij-indeling, wanneer er, om de geijkte uitdrukking te gebruiken, een doorbraak tot stand komt. Bij de oprichting van de P.v.d.A. in 1946 is men van deze doorbraakgedachte uitgegaan. Deze partij bevat katholieken, protestanten en humanisten, mensen dus van zeer verschillende levensbeschouwing, doch die allen op grond van die levensbeschouwing de socialistische progressieve politiek van de nieuwe partij voorstaan.

Deze doorbraak is van de zijde der confessionelen sedert 1946 talloze malen doodverklaard. Doch op 26 Juni jl., de dag na de verkiezingen, schreef het anti-revolutionnaire blad „Trouw“:

„Maar één ding is duidelijk.

Het verlies der Anti-Revolutionnaires en der Katholieken enerzijds, de winst van den heer Welter, de V.V.D. en de P.v.d.A. anderzijds, bewijzen, dat wij in de Nederlandse politiek op zeer duidelijke wijze met het doorbraakverschijnsel te maken hebben. Doorbraak naar het socialisme en doorbraak naar de reactie.”

Dit is een erkenning van onverdachte zijde. Ik veroorloof mij daarbij één kanttekening. „Trouw” spreekt van doorbraak naar het socialisme en doorbraak naar de reactie. Het is natuurlijk volkomen duidelijk, dat dit twee aspecten van dezelfde zaak zijn. Want wanneer „de scheiding der geesten” zich aldus voltrekt, dat de progressieven hun punt van samenkomst vinden in de P.v.d.A., dan zal de keerzijde van de medaille zijn, dat de conservatieven zich samentrekken in een of meer andere partijen. Dit laatste proces zien wij zich bij de jongste verkiezingen voltrekken in de versterking van de partij van de heer Welter en de V.V.D.

In de confessionele partijen, de K.V.P., de A.R. Partij en de C.H.U., die alle drie in meerdere of mindere mate verloren hebben, kan men blijkens de verkiezingscommentaren een zekere verwarring constateren. Dit behoeft niet te verwonderen, omdat in deze partijen nog steeds samen zitten zij, die een progressieve en zij, die een conservatieve politiek voorstaan, zodat het grote moeilijkheid oplevert om met betrekking tot de oorzaken van de nederlaag en ten aanzien van de thans te volgen politiek tot een eenstemmig oordeel te komen. In het bijzonder demonstreert zich dit in de K.V.P. Enerzijds heeft zij verloren aan de heer Welter, anderzijds — de uitslagen van het zuiden des lands spreken in dit opzicht duidelijke taal — aan de P.v.d.A. Welke politiek zal zij in de toekomst moeten voeren? Hoe zal de heer Romme zijn ideaal „het onverzoenlijke te verzoenen” kunnen verwezenlijken? Dat ook de Anti-revolutionnaire Partij aan de P.v.d.A. verloren heeft, is zeker. De van anti-revolutionnaire zijde geleverde betogen, dat het Gereformeerd Politiek Verbond haar 35.000 stemmen heeft gekost en dat zij door de emigratie meer aanhangers heeft verloren dan de andere partijen, leveren dan ook geen voldoende verklaring op van het feit, dat zij in vergelijking tot 1948 met 48.000 stemmen is achteruitgegaan, terwijl zij — gezien de bevolkingsaanwas — om gelijk te blijven met ongeveer 44.000 stemmen vooruit had moeten gaan. De C.H.U. heeft zich van de confessionele partijen nog het best gehandhaafd. Niettemin is ook zij in percentage gedaald en wel van 9,19 tot 8,92 %.

Bij de K.V.P. ziet men het proces, dat heeft plaats gevonden, het duidelijkst aan de dag treden. De door de actie van de heer Duynstee veroorzaakte discussie van de groep-Steenberghe met het partijbestuur, gevolgd door de waarschuwingen van de heer De Bruijn, hebben de bestaande tegenstellingen reeds vóór de verkiezingen scherp belicht. De heer Romme heeft in zijn talloze redevoeringen en zijn even talloze artikelen steeds geprobeerd tussen de uitersten een middenstandpunt te vinden, welk standpunt hij dan tot het ware katholieke standpunt proclameerde. Het gevolg is geweest, dat zowel een deel der conservatieven als een deel der arbeiders het uitgestippelde beleid te weinig zeker vonden om het weer met de K.V.P. te wagen, zodat zij ten slotte maar besloten hebben te stemmen op een partij, in wier beginselen zij duidelijker hun opvattingen neergelegd zagen. Actie heeft hier bovendien reactie verwekt. Doordat de Welterianen het recht claimden om op een eigen partij buiten de K.V.P. te stemmen, is een aantal katholieke arbeiders ertoe gebracht hun vertrouwen aan de Partij van de Arbeid te schenken. Rode bloemen voor de heer Duynstee zouden zeker op hun plaats geweest zijn. De heer Romme heeft zijn nederlaag sportief opgevat, maar het door hem nagestreefde zal ook in de naaste toekomst een uiterst moeilijke zaak blijven. Het feit, dat er bovendien naar gestreefd is in de nieuwe K.V.P.-fractie de verschillende stromingen zoveel mogelijk vertegenwoordigd te hebben — waarbij toch, naar het mij voorkomt, het progressieve element er verhoudingsgewijze niet geheel bevredigend af is gekomen — zal het er voor de heer Romme in de komende-tijd ook niet gemakkelijker op maken.

In de Anti-revolutionnaire Partij hebben zich — zij het op geringere schaal — soortgelijke verschijnselen afgespeeld. De waarschuwing van de heer Ruppert van het C.N.V. was te vergelijken met die van de heer De Bruijn van de K.A.B. Ook

bij de anti-revolutionairen komt een progressieve stroming bij de arbeiders, de intellectuelen en de jongeren meer en meer naar voren. Een verschil met de K.V.P. is intussen, dat de anti-revolutionaire Kamerfractie veel homogener — maar dan in conservatieve zin — is dan die van de K.V.P. Of dit in verband met de spanningen in eigen kring voor de A.R.P. een voordeel is, staat nog te bezien.

Ten gevolge van het feit, dat zich bij deze verkiezingen enerzijds tot op zekere hoogte een scheiding der geesten heeft voltrokken, zoals door de P.v.d.A. wordt voorgestaan, doch dat anderzijds de drie grote confessionele partijen met hun sterke innerlijke tegenstellingen blijven bestaan, zijn de politieke verhoudingen in ons land nog geenszins eenvoudig en overzichtelijk. Integendeel, dit feit zal de komende kabinetsformatie zonder enige twijfel tot een lang niet gemakkelijke zaak maken. Slechts kan geconstateerd worden, dat de tegenstelling conservatief/progressief op weg is zich een duidelijke plaats in het Nederlandse politieke leven te veroveren en dat de uitslag van de verkiezingen heeft aangetoond, dat de progressieve kiezers niet het onmogelijke verlangen, doch vertrouwen hebben in een beleid, dat rekening houdt met de realiteit. In dit opzicht zijn de verkiezingen — onze winst bewijst het — een overwinning geworden van de bonafiditeit.

Een opmerkelijk verschijnsel is ook, dat duidelijk gelogenstraf is de zo talloze malen geuite bewering, dat onder de evenredige vertegenwoordiging geen belangrijke verschuiving mogelijk is. Toegegeven kan worden, dat onder een districtenstelsel de overwinning van de P.v.d.A. waarschijnlijk nog groter zou zijn geweest, maar of de daaruit voortvloeiende afwijking van de evenredigheid het rechtsgevoel bevredigd zou hebben, moet ernstig worden betwijfeld. In ieder geval tonen de cijfers van de uitslag van 25 Juni jl. op zich zelf reeds aan, dat ook onder het stelsel van evenredige vertegenwoordiging een niet onbelangrijke verschuiving kan plaats vinden. Doch veel groter reliëf krijgt deze kant van de zaak, wanneer men, zoals in het bovenstaande is geschied, de oorzaak van deze verschuiving zoekt in het op gang gekomen proces van de doorbraak. Indien toch deze visie de juiste is, zal dit proces voortgang blijven vinden en zijn de cijfers van 25 Juni slechts de registratie van het stadium op die datum van een proces, dat zich ook onder het stelsel van evenredige vertegenwoordiging verder zal voltrekken.

Zo bezien, zijn sommige als troost bedoelde opmerkingen in de bladen der confessionele partijen van niet veel betekenis. Er is daar bijv. gezegd, dat de K.V.P. (vroeger de R.K. Staatspartij) wel eens meer twee zetels heeft verloren. In 1925 daalde zij van 32 op 30 en in 1932 van 30 op 28 zetels. En verder heeft men van anti-revolutionaire zijde de winst van de P.v.d.A. trachten te kleineren door erop te wijzen, dat Colijn in 1937, toen hij van 14 op 17 zetels kwam, ook wel drie zetels heeft gewonnen. Ik herhaal: deze vergelijkingen gaan — nog afgezien daarvan, dat de R.K. Staatspartij ondanks teruggang nimmer van haar eerste plaats als grootste partij is afgedrongen — niet op, wanneer de cijfers van Juni 1952 een momentopname zijn van een proces, dat op gang gekomen is en dat voortgang zal blijven vinden, omdat het een gevolg is van een heroriëntering in politiek opzicht van het Nederlandse volk.

Bepaald onaangenaam doet het aan, wanneer men hier en daar in perscommentaren van confessionele zijde tracht de Partij van de Arbeid op grond van de ver-

kiezingsuitslag in de hoek van de klassenstrijd en het materialisme te drukken. Zelfs de heer Romme is aan zulk een uiting van spijtigheid niet geheel ontkomen. In de Volkskrant van 28 Juni jl. toch spreekt hij over „verkiezingen van groeiende klasse-geest”, hetgeen hij dan verder nader qualificeert door te zeggen: „En is dit juist, dan ligt daarin voor ons een reden te meer om ons niet te laten ontmoedigen. Omdat wij weten, dat wij dan hebben te maken met wat in wezen der zaak onchristelijk is, èn omdat wij weten, dat in het christendom alles ligt om ook dit weer te overwinnen”.

Ik hoop van ganser harte, dat het hier betreft uitingen, neergeschreven onder de indruk van de eerste begrijpelijke teleurstelling over de verkiezingsuitslag. Indien dit zo is, dan kunnen wij veel vergeven. Doch ligt het anders en denkt men de oude strijdmethoden weer tegen ons te gaan gebruiken, dan zal de discussie over de ware betekenis van de doorbraak eerst recht weer op gang komen. Dan zullen wij ampel de gelegenheid vinden om aan te tonen wat het verschil is tussen het bestaan van klassentegenstellingen en het voeren van klassenstrijd — hetgeen door ons zeker niet geschiedt — en hoe het juist de ideële doelstellingen van de Partij van de Arbeid — culminerende in het verschaffen van bestaanszekerheid aan allen, die deze van node hebben, en het scheppen van alle andere voorwaarden, die ertoe strekken om de menselijke persoonlijkheid tot volle ontplooiing te doen komen — hoe het juist die ideële doelstellingen zijn, die zo vele christenen de Partij van de Arbeid doen prefereren boven de confessionele partijen.

Voor onze partij vormt het gebeurde van de laatste dagen een belangrijke stimulans om op de weg, die wij sedert 1946 gevolgd hebben, voort te gaan. Onze doelstellingen zijn van de aanvang af duidelijk geweest en zij blijken thans in aanzienlijk versterkte mate weerklank gevonden te hebben bij het Nederlandse volk. Sedert 1945 hebben wij op de regeringspolitiek een belangrijke invloed gehad. Echter ook niet meer dan dat. Wij hebben de verantwoordelijkheid met anderen moeten delen. Wij hebben geprobeerd onze invloed zo groot mogelijk te doen zijn, doch ons altijd behoed voor overtrekking van de mogelijkheden. Wij hebben getracht een reële en bona fide politiek te voeren. Die houding is thans gebleken de juiste te zijn. Merkwaardig — en voor sommigen onzer wellicht verrassend — is, dat het mogelijk is gebleken na zeven jaar de regeringsverantwoordelijkheid gedragen te hebben toch een verkiezingsoverwinning te behalen. Hoewel ik helemaal niet wil beweren, dat de omstandigheden ook in de naaste toekomst niet zo zouden kunnen worden, dat wij die regeringsverantwoordelijkheid op een gegeven ogenblik niet meer kunnen dragen, meen ik toch te mogen zeggen, dat de stelling, dat de partij vooral in de oppositie geconsolideerd en versterkt kan worden, wel iets van haar overtuigingskracht heeft ingeboet.

Hoe dit alles zij, er zijn sterke aanwijzingen, dat wij de juiste weg gevolgd hebben. Wat de toekomst brengen zal, kan niemand voorspellen. Een ding is echter zeker: de partij als zodanig heeft een belangrijke innerlijke versterking ondergaan. Dat was, dank zij de enthousiaste arbeid van onze talloze werkers, reeds vóór de verkiezingen het geval. Het zal thans zaak zijn om het verworven resultaat te behouden en te vergroten.

2 Juli 1952

PROGRESSIEVE OVERWINNING

Een verkiezingsoverwinning als die van 25 Juni 1952 schept een algemene bemoeiding, zo groot dat ze zich zelfs uitstrekt tot die nijvere, doch zelden ernstig genomen, groep van de publicisten. Die overwinning bewijst immers dat althans sommigen van ons een niet onbelangrijke invloed hebben uitgeoefend op het politiek gebeuren; dat staatslieden en kiezers naar hun stem hebben geluisterd, en dat, wat aanvankelijk een plagerig publicistisch sneeuwballen-gooien scheen, er op uitliep dat de balletjes gingen rollen en een politiek lawinetje veroorzaakten. M'n collega Duynstee immers — als het niet te vrijmoedig is een professor collega te noemen omdat hij ook met het publicistische bijtje hakt — kan er zich op beroemen dagbladartikelen te hebben geschreven die niet zonder uitwerking zijn gebleven, en die hem, na deze verkiezingen, in de Nederlandse politiek een herostratische vermaardheid hebben opgeleverd.

Intussen, het zou onjuist zijn de betekenis van de heer Duynstee te overschatten. Hij zou de progressieve democratie, die bij deze verkiezingen getriomfeerd heeft, nooit die even onvrijwillige als belangrijke diensten hebben kunnen bewijzen, indien zijn aanvallen op de politiek van de K.V.P., welke naar zijn mening te veel in de richting van Drees en Lieftinck en te weinig in die van Welter en Oud ging, direct en met de grootste duidelijkheid waren afgeslagen. Dat gebeurde echter niet. De politieke leiders van de K.V.P. lieten duidelijk merken hoeveel begrip ze hadden voor de geestesgesteldheid van de heer Duynstee en voor die van zijn geestverwanten, de fabrikanten, de grondbezitters, de welvarende middenstanders, kortom van allen die tot de „betere standen” behoren, en die wel bereid zijn tot welwillendheid ten aanzien van de „lagere standen”, zolang die maar bescheiden en nederig blijven.

Het antwoord van de K.V.P.-leiders aan de groep Steenberghe-Duynstee was dan ook van dien aard dat het als een belediging moest worden gevoeld door alle arbeiders en alle mensen met lagere inkomens, voor zover ze over zelfrespect en inzicht beschikken. Uit hun naam sprak de vakverenigingsleider A. C. de Bruijn, doch zijn waarschuwing werd niet voldoende ernstig genomen, en de toekomstige Kamerfractie, die door de leiding van de K.V.P. aan haar kiezers gepresenteerd werd, bood geen enkele waarborg voor een progressieve politiek. Daarbij kwam dat de ster-publicist en publicistische ster van de K.V.P., prof. Romme, niet slechts onophoudelijk de nadruk legde op de harmonie die er bestond tussen de K.V.P.-leiding en de groep Steenberghe-Sassen-Duynstee, doch ook op de wenselijkheid om de P.v.d.A. in de toekomst ten hoogste als vijfde rad aan de regeringswagen te laten functionneren. Een vijfde rad, dat eigenlijk van een zodanige, minderwaardige, makelij was, dat alleen de uiterste noodzaak van de brede basis der nationale eenheid het gebruikmaken ervan wettigde, maar dat ook gemist kon worden, en dat nu eenmaal al de deugden miste van de uit edeler materiaal bestaande drie confessionele raderen en zelfs van het vierde (gelijk deze

drie om de as van eigendom en bezit draaiende) liberale rad. Voor zover er in een volgende periode nog sprake zou zijn van een meedoen van de P.v.d.A., zou dat een meedoen zijn „voor spek en bonen”, zoals de volksmond zegt, waarbij dan nog geen enkele waarborg werd gegeven dat het met de productie en de distributie van spek en bonen op een redelijke wijze in orde zou komen.

Zo dit alles de gewone man van het katholieke volk al weinig bemoedigend mocht stemmen, nog minder bemoedigend was het voor hem, dat de publicist Duynstee dit voornemen bleef verguizen, als een véél te grote concessie aan de volstrekt verderfelijke P.v.d.A. en het volkomen begrijpelijk vond dat grote groepen van katholieken hun vertrouwen zouden geven aan P.v.d.A.-vijand no één, de nationaal-katholieke heer Welter. En hoe duidelijk de heer Romme zich ook distantieerde van de heer Welter, de gewone katholiek moest zich blijven afvragen: wat betekent dit alles, zolang de Welters in ons midden (de Duynstee's en Sassens en Steenberghe's), blijkbaar met fluwelen handschoenen worden aangepakt en hoger gewaardeerd worden dan de progressieven in ons midden?

Die gewone katholiek moest dus wel tot de conclusie komen dat de voortzetting van een progressieve politiek in de komende periode ernstig gevaar zou lopen als de P.v.d.A. verzwakt uit de verkiezingen zou komen, en als, naast de versterking van Welter, een K.V.P. met een rumoerige en veeleisende Duynstee-vleugel, de leiding zou geven aan het regeringsbeleid. Die gewone katholiek vond in het beleid van Drees en Lieftinck weinig afstotends of beangstigends, en heel, héél veel aantrekkelijks. En terwijl hij in overgrote meerderheid trouw bleef aan zijn traditionele partij, heeft hij, voor zover hij tot de politiek bewuste en durvende voorhoede behoorde, de logische conclusies uit dit alles getrokken en gezorgd voor de versterking van de enige integraal democratische en progressieve partij in Nederland: de partij van Drees.

Is dit alles, is die verheugende uitspraak die tienduizenden katholieken in het zuiden, maar ook elders in Nederland hebben gedaan, is dit stemmen van katholieke arbeiders, kleine luiden en intellectuelen op Drees en de P.v.d.A., nu ook zoals het onder de indruk van de verkiezingsuitslag, niet alleen door de woordvoerders van de P.v.d.A., maar ook door de a.r.-publicist, dr Bruins Slot, in „Trouw” werd uitgesproken: „Doorbraak”?

De zaak mag misschien onbelangrijk voorkomen aan allen die denken in categorieën als „overwinning” of „nederlaag” „groei” of „stilstand”, maar ze is toch misschien van enige betekenis voor de interpretatie van de verkiezingsuitslag, die, daaraan kan geen twijfel bestaan, een klinkende overwinning is. En ze is ook van betekenis voor de wijze waarop we die overwinning moeten gebruiken en een nieuwe overwinning moeten voorbereiden. De partij moet de overwinning niet zien op een wijze die voor een bepaalde ideologie het aangenaamst is, maar zoals die overwinning in de Nederlandse werkelijkheid ligt.

Nu kan men het woord doorbraak natuurlijk zó uitleggen, dat men al onze successen eenvoudig „doorbraak” noemt, en persoonlijk heb ik daartegen geen bezwaar, want iedere groei van onze invloed is een „doorbraak” door de linie van de andere partijen, die óf anti-democratisch zijn (C.P.N. en geestverwante groepen),

of vijandig staan tegenover de democratie (Welter en de Burgerrecht-groeperingen, waartoe in ruimere zin ook de V.V.D. behoort), of de democratie slechts erkennen als een, in deze tijd en dit land, bruikbaar hulpmiddel voor de theologie die hun geestelijke grondslag vormt (de confessionele partijen). Maar zó heeft men in onze partij sedert 1945 de doorbraak niet opgevat.

De typische doorbraak-ideologen in onze partij staan op het standpunt dat het feit dat onze confessionele werkgemeenschappen een synthese tot stand hebben gebracht tussen de sociale democratie en hun katholieke of protestantse godsdienstige overtuigingen, zoveel aantrekkingskracht zal uitoefenen op de katholieken of protestanten buiten onze partij, dat dit de confessionele massa's er toe zal brengen, onze partij te beschouwen als hun politiek tehuis, en als de vanzelfsprekende vertegenwoordigster van hun politieke aspiraties in het parlement.

In die zin echter zou men alleen van een overwinning van de doorbraak mogen spreken, wanneer vele duizenden katholieken en vele duizenden protestanten zich in onze werkgemeenschappen verenigd hebben, wanneer het dus voor een katholiek of voor een belijdend protestant even vanzelfsprekend is geworden zich in onze partij te organiseren, (zodra hij democraat en sociaal-progressief is), als het thans voor vrijzinnigen en buitenkerkelijken vanzelfsprekend is, dat ze, als ze politiek conservatief zijn, naar de V.V.D. gaan, of naar soortgelijke groepen, en bij ons komen, als ze politiek progressief zijn.

In die zin kan men op z'n hoogst zeggen, dat de verkiezingsoverwinning een doorbraakoverwinning zal blijken te zijn, als in de komende maanden de ledentallen van onze confessionele werkgemeenschappen in zeer belangrijke mate toenemen.

De gedetailleerde uitslag van de verkiezingen zal in dit opzicht een duidelijker aanwijzing kunnen geven dan ik op dit ogenblik tot mijn beschikking heb.

Is het zó, dat op onze lijsten duidelijk tot uitdrukking komt, dat de katholieke arbeiders, die in het zuiden en elders op ons hebben gestemd, dit in overwegende mate hebben gedaan op onze katholieke kandidaten, en dat de christelijke kiezers, die, zoals uit een analyse blijkt, ook in belangrijke aantallen ons hun vertrouwen gaven, dit duidelijk gedaan hebben op onze christelijke kandidaten, dan zou dat een uitspraak zijn voor de „doorbraak” in specifieke zin. Maar ik heb voorlopig het sterke vermoeden, dat de kiezers in het zuiden, zoals die in de rest van ons land, méér naar ons toe zijn gekomen, omdat ze meer vertrouwen hebben in Drees dan in Romme, of in Schouten of Tilanus, dan omdat ze meer vertrouwen hebben in Ruygers of Scheps, of Van Rhijn, dan in de leiders van de confessionele partijen. Kort en goed, men heeft vertrouwen in de algemene politiek van onze partij, ook als die verpersoonlijkt wordt door een buitenkerkelijk man, en men vindt het op z'n hoogst nog een extraatje als men tegelijkertijd op een geloofsgenoot kan stemmen, doch men acht dit niet doorslaggevend. Dat „doorslaggevend achten”, of niet, dat maakt het verschil uit tussen een „doorbraakoverwinning” en een „gewone” politieke overwinning. *)

*) Zoals me thans blijkt, is het aantal voorkeursstemmen op onze kath. of prot. kandidaten van een volstrekt onbetekenende omvang. Onze overwinning is dus een normale progressieve overwinning zonder meer.

Vooralsnog neem ik aan dat wij een „gewone” democratische en progressieve overwinning hebben behaald. Ik acht dat zeer verheugend. En ik vind dat wij die overwinning moeten gebruiken op democratische en progressieve wijze. Doch hierover straks.

Hoe ziet nu onze overwinning er uit? Ze heeft ons tot de grootste partij in het land gemaakt. Maar we mogen nooit vergeten dat onze winst slechts ten dele dit verrassend effect heeft veroorzaakt. Voor een ander, en groter deel, moeten we, als we onze positie ten aanzien van de K.V.P. bekijken, vaststellen: als de heer Welter niet bestond, moest hij uitgedonden worden!

Het is natuurlijk op dit ogenblik nog niet mogelijk na te gaan in hoever de winst van de heer Welter nog uit andere kringen komt dan uit die van de rabiante katholieke reactionnaires. Vermoedelijk hebben ook vele volgelingen van de belangwekkende schare, die Feuilletau de Bruyn en Jan Fabius vereert, nog niet voldoende politiek instinct gehad om te snappen, dat een stem op Welter méér effect kon hebben voor het uitleven van vernietigingslust, dan een stem op het „Jong Conservatief Verbond”, zoals deze oud-reactionnaire heibel-kongsi zich ditmaal noemde. In ieder geval, sedert de vorige verkiezingen is dit clubje teruggelopen van 0,45 tot 0,19 procent, en, met z'n nog niet eens tienduizend stemmen, tot de kleinste der kleine splinterpartijtjes.

In het voorbijgaan gezegd, hieruit, en trouwens uit alles, blijkt dat de Indonésische kwestie opgehouden heeft het politieke leven van ons land te bederven. En de heer Welter zou dan ook volkomen in het niet zijn verzonken, als hij zich niet van de Indische naar de Nederlandse bittertafelpolitiek had omgeschakeld, om, met Duynstee's hulp, een grote slok op de reactionnaire borrel er bij te verdienen. Als we dus zeggen dat het verlies van de K.V.P., die van 31,04 tot 28,67 % terugging, bestaat uit de winst van Welter (1,26—2,71, dus 1,45 %) en de winst van ons, die dan dus 0,92 % zou bedragen, dan is dit slechts een grove en onjuiste aanduiding. Vermoedelijk heeft Welter de KVP minder gekost, en wij heel wat meer.

Het verlies van de K.V.P. wordt nog duidelijker als men bedenkt dat die partij bij de Prov.-Statenverkiezingen van 1950, haar percentage had opgevoerd van 31,04 tot 31,57. Het aantal stemmen uitgebracht op katholieke partijen was toen 32,23 terwijl het thans — met inbegrip van de onzuivere Welter-stemmen — 31,38 % is.

Zijn hiermee de grenzen van het werkelijke verlies van de K.V.P. aangegeven? Neen, want bij dit alles is geen rekening gehouden met de groei van het katholieke volksdeel, een groei die, zoals men weet, groter is dan die van de rest der Nederlandse bevolking. Rekening houdend met het grotere aantal katholieken beneden de stemgerechtigde leeftijd, is het toch wel zo dat de katholieken die in 1947 al 35 % van de meerderjarigen telden, in 1952 ten minste 36 % van het kiezerscorps vormen, zodat 5 % van de katholieke kiesgerechtigden met stille trom naar één der niet-confessionele partijen moet zijn overgegaan. Dit is de „stille doorbraak”, van de massa die haar geloof trouw blijft, doch het vanzelfsprekend acht, dat men in de politiek een politiek-geestverwante partij kiest, en niet een, als politieke partij optredend, kerkgenootschap. En deze gezonde en groeiende afkeer van het con-

fessionele partijwezen is een van de meest verheugende verschijnselen in de Nederlandse politiek. Een verschijnsel, dat ons moed geeft en dat de K.V.P.-politici tot nadenken moet stemmen, als ze denken aan de toekomst van kerkelijke coalities.

Bij enig nadenken zal geen verstandig mens Nederland willen doen regeren door een coalitie van de drie grote confessionele partijen, die in de Kamer over 51 zetels beschikken, en nog minder zal hij er voor voelen die coalitie te „versterken” met de 4 zetels die de heren Welter en Zandt kunnen meebrengen. Men kan die 51 of 55 tot een meerderheid van 60 of 64 laten groeien door de heer Oud tot ere-confessioneel te verheffen, en de V.V.D. de sleutelstelling te geven in een regeringsmeerderheid, die dan tevens een uitgesproken conservatief-reactionair karakter zou dragen. Wat er dan in 1956 geschiedt, zou ongetwijfeld de „aardverschuiving”, die 1952 in de Nederlandse politieke verhoudingen is geweest, tot een onschuldig reeds in die richting gewezen heeft.

Deze verkiezingen zijn een overwinning van de democratisch-progressieve koers.

De overwinning van Welter onderstreept dit alleen, want het is een overwinning door het samenballen van een in paniek geraakte reactie. En precies zo staat het met de vooruitgang van de V.V.D., die 0,88 % van de stemmen en één zetel won.

Als men trouwens die V.V.D.-overwinning nader gaat bekijken, dan ziet men dat het totaal aantal stemmen uitgebracht op de partijen die van dezelfde geestesgesteldheid zijn als de V.V.D., nog minder gestegen is. Bij elkaar kregen in '48, glibbertje relativeren! Wie het aandurft moet vooral z'n gang gaan. Wie verstand heeft zal er voor terugdeinzen. Het is dus begrijpelijk dat de onvolprezen Duynstee de V.V.D., de Middenstandspartij en de partij van Feuilletau, 9,23 % van de stemmen, in '52 komen op dit gezelschap, inmiddels vergroot met de groep van Telegraaf-Russell en Radio-Ritter, 9,84 % van de stemmen, dat is een winst van 0,61 %.

Doch de heer Oud voelt zich verantwoordelijk voor wat hij noemt, de „Derde Macht”, en het ligt dus voor de hand dat we nagaan, hoe die macht zich heeft ontwikkeld. Kijken we alleen naar de drie door de heer Oud genoemde partijen, A.R.P., C.H.U. en V.V.D. dan gaat het van resp. 13,21; 9,19; 7,95, samen 30,35 in '48, naar 11,31; 8,92 en 8,83, samen 29,06 in '52. De overwinning van de derde macht bestaat dus uit: een *verlies* van 1,29 %. Misschien wil de heer Oud zijn macht uitbreiden met de staatkundig gereformeerden, die 0,05 % gewonnen hebben, maar dat verandert niet veel aan de zaak. De 0,66 % uitgebracht op het Gereformeerd Politiek Verbond, tellen wel in de Kamer niet mee, maar als men ze optelt bij de stemmen, uitgebracht op de protestantse partijen, dan wordt het verlies van het protestantse blok teruggebracht tot 1,46 %. En het verlies van alles wat onder de Derde Macht ondergebracht zou kunnen worden, is dan nog maar 0,85 %. Maar verlies blijft het, en de heer Oud kan alleen tot winst komen als hij de heer Welter uitnodigt aan de Derde Macht te gaan meewerken. Dan wint de hele club, in en buiten de Kamer, de weinig indrukwekkende massa van 0,60 %. In de Kamer echter slechts 0,21 %, en zonder de macht van de heer Zandt zelfs maar 0,16 %. Doch de heer Oud weet wel dat z'n Derde Macht, zo ze al ooit mogelijk is, zowel Welter als Zandt buiten de deur moet houden, en dus zal hij genoeg moeten

nemen met het feit, dat de totale Derde Macht bij deze verkiezingen niet gewonnen, doch 1,29 % verloren heeft.

Verloren heeft de K.V.P., verloren heeft de Derde Macht, verloren hebben ook de communisten. Naar mijn smaak niet voldoende verloren, al betekent het natuurlijk wel iets, dat bij een groei van het kiezerscorps met meer dan 400.000 jonge kiezers, de partij die beweert het te moeten hebben van het jeugdige revolutionaire élan, van 382.000 tot minder dan 329.000 terugloopt en dus meer dan 53.000 stemmen en meer dan 13 % van de aanhang van 1948 verliest. De communisten die van 7,74 naar 6.16 teruglopen en dus 1,58 % verliezen, zullen wellicht troost vinden in het feit dat hun boezemvriend in rabiaatheid en anti-Amerikanisme, Welter, bijna evenveel in percenten vooruitgaat, als zij achteruit. Maar ze zullen misschien begrijpen, dat hun plan, van een anti-Amerikaanse regering, waaruit de „fascist Romme” moest worden verbannen, om plaats te maken voor de bekende vooruitstrevende figuren Oud en Welter, die dan samen met de vermaarde revolutionnaire Tilanus en met de van ouds bekende vijand der arbeidersklasse Drees, een, van Paul de Groot afhankelijke, anti-Amerikaanse, de arbeidersbelangen dienende, regering moesten vormen; dat dit geniale plan — de lezer die de communistische nonsens niet regelmatig volgt, moet niet denken dat ik hier aan het ijlen ben geslagen: de regering Drees—Oud—Welter—Tilanus, gesteund door P. de Groot, was het politiek perspectief dat de communisten bij deze verkiezingen de Nederlandse arbeiders in volle ernst voorhielden — ik herhaal, dat dit geniale plan ver uitging boven het begrip van het Nederlandse volk.

De communisten zijn, met onbetekenende uitzonderingen, overal achteruitgegaan, maar ze hebben zich nog het meest gehandhaafd in twee soorten gebieden. In gebieden met een grote en langdurige werkloosheid en in gebieden waar geen bijzondere werkloosheid is, maar waar de communisten al in grote hoeveelheden aanwezig waren, waar ze een sterk apparaat hebben opgebouwd en in sommige buurten een ware terreur uitoefenen. Vandaar dat het onvoldoende is de communisten te bestrijden met een goede sociale politiek, (al is een dergelijke politiek natuurlijk de *hoofdzaak*, en nodig voor de geestelijke en materiële gezondheid van het hele Nederlandse volk), maar dat het daarnaast nodig blijft, een rechtstreekse strijd te voeren tegen de communistische samenballingen en terreur-apparaten.

En nu we toch met de zelfkant van de politieke samenleving bezig zijn, het lot van het allegaartje, dat zich Socialistische Unie noemde, (en dat voor de redactie van het weekblad „De Vlam” zo belangrijk was, dat men echt niet wist of men de kiezers zou adviseren op deze kampioenen van „De Derde Weg”, dan wel op de P.v.d.A. te stemmen), dat lot zou een waarschuwing kunnen zijn voor de liefhebbers van splinterpartijtjes. Met precies 18.000 stemmen hebben deze braven werkelijk kunnen voorkomen dat ze onderaan op de lijst staan — die ereplaats blijft Feuilletau—Fabius toebedeeld — maar misschien vinden ze er troost in dat ze ook hebben voorkomen dat, bij de vergroting van de Kamer, de P.v.d.A. 46 zetels zou krijgen, naast de 45 van de K.V.P. Van dat soort voldoeningen leven de sectariërs.

Intussen, al is het Nederlandse volk verstandig genoeg om de meeste splintergroepen van zich af te schudden, er moet voorkomen worden dat straks, bij een vergroting van het aantal Kamerleden, en de overeenkomstige verlaging van de kiesdeler, allerlei zotte gezelschappen een mannetje naar Den Haag sturen, dat onevenredig veel tijd in beslag neemt. Mijn voorlopige suggestie is, dat een partij alleen dan een zetel krijgt, als ze één volledige kiesdeler (een verkleinde dus) weet te behalen in drie gecombineerde, en door haar zelf aan te wijzen kieskringen, of als ze in het hele land ten minste drie kiesdelers haalt. Doch dit behoort tot de taak van de nieuwe regering, die er heel wat belangrijkere krijgt.

Dat de P.v.d.A. in die regering een behoorlijke plaats moet hebben, ligt na de verkiezingsuitslag nogal voor de hand. Zoals het voor de hand ligt dat Drees die regering moet vormen en leiden.

Onze overwinning immers is een votum van vertrouwen voor het beleid dat in de afgelopen zeven jaar gevoerd is, niet door ons alleen, maar wel, voor zover het de grote lijnen betreft, met onze ondubbelzinnige steun.

Wij zijn in de verkiezingscampagne de enigen geweest die voortzetting van dat beleid tot de inzet van het beroep op de kiezers hebben gemaakt, en wij zijn de enige serieuze politieke partij geweest die duidelijk merkbaar heeft gewonnen.

De extremistische secte van de heer Welter, is geen politieke partij en zal het nooit worden. De winst van de V.V.D., is, zoals we boven aantoonde, van weinig betekenis, en ze is eigenlijk een verschuiving binnen de „Derde Macht”, die als geheel tot de verliezers behoort. De partijen van de Derde Macht hebben alle betoogd, dat het regeringsbeleid naar rechts moest worden omgebogen. En de A.R.P., die de enige grote partij was, die al die jaren lijnrecht tegenover de regering stond, heeft een verlies van bijna 2 % geleden. De K.V.P., die verzwaking van de socialistische invloed op het regeringsbeleid heilzaam achtte, daarmee Welter de wind uit de zeiltjes wilde nemen en Duynstee bevredigen, en die tegelijkertijd poogde weer niet zó ver naar rechts te gaan dat ze het vertrouwen van haar arbeiders verloor, heeft een nederlaag geleden die in percenten genomen, groter is dan de nederlagen die ze in 1925 en 1933 leed, en ze is, voor het eerst sedert de invoering van de evenredige vertegenwoordiging, niet langer de sterkste partij van het land.

Onze winst komt niet alleen van de K.V.P. en de communisten; men behoeft de resultaten slechts na te gaan in die kieskringen waar de K.V.P. niet verloor, of te weinig betekende om het verkiezingsbeeld te kunnen beïnvloeden, en waar ook de communisten van weinig betekenis waren, om te zien dat wij daar van de christelijke partijen hebben gewonnen. Neem de kieskring Assen, Daar bleef de K.V.P. op 6,2 % staan en Welter won er nog 0,1 %, de communisten verloren er 1 %, en de V.V.D. 0,9 %. Onze winst bedraagt er echter niet 1,8 %, doch 3,8 %. Onze winst komt daar zowel van de Anti's als van de C.H.U. en van de V.V.D. en C.P.N. De ruimte ontbreekt me om de becijferingen voor andere kieskringen te geven maar het hele land geeft hetzelfde beeld: uit alle partijen zijn de progressief en democratisch gezinden naar ons getrokken, omdat ze de koers van Drees en Lieftinck voortgezet willen zien.

Dat bij dit alles ook het persoonlijk element een grote rol heeft gespeeld, zou

ik niet graag willen ontkennen. Drees is voor de gemiddelde Nederlandse kiezer, de solide regeerder, die onwankelbaar democraat en onwrikbaar progressief is, maar wiens voorzichtigheid en gematigdheid er borg voor staan dat geen dolle of overhaaste dingen gedaan zullen worden, en die, hoezeer ook de man van de arbeiders in de engere betekenis van het begrip, nooit het totale nationale belang aan een enger arbeidersbelang zal opofferen. Hier moet direct aan toegevoegd worden, dat Drees voor dat inzicht altijd de volle steun heeft gehad van de mannen van het N.V.V. Zonder die bewonderenswaardige moderne vakbeweging, die altijd voor haar belangen heeft gevochten, en tegelijkertijd nooit heeft opgehouden het algemene belang te laten domineren, en die voor dat algemene belang grote directe offers heeft gebracht, zou Drees zijn politiek niet hebben kunnen voeren en zou ons land niet zo dóór en dóór gezond zijn geworden.

Die gezondheid heeft gezegevierd, tegen de querulanten van het stalinisme, C.P.N.-ers, Derde-Weggers, zevensprongers en andere kwanten die ons los willen maken van Amerika en ons daardoor aan de willekeur van de Russen willen overleveren. Drees is geen fervent pro-Amerikaan, maar hij denkt er niet aan het bondgenootschap met Amerika in gevaar te brengen; en als hij eens scherp wordt, dan is het tegen de huichelarij van communisten en hun helpers. Of het is tegen de querulanten van rechts, Welter, Gerbrandy en Oud. Ook tegen dat querulantisme heeft de nationale gezondheid gezegevierd, en voor zover de rechtse extremisten vooruitgang maakten, hebben ze zich zelf daardoor meteen op dood spoor gebracht, zoals uit de V.V.D.-vergadering van Zondag 29 Juni reeds is gebleken met dat communiqué, dat de hele vakbeweging tot vijand verklaart! Ten slotte heeft die soliditeit en gezondheid ook gezegevierd over het halfslachtige pogen, om, op de breedste basis, in het land bijeen te brengen en te houden: progressief en anti-progressief; en op de brede basis in één confessionele partij opnieuw progressief en anti-progressief bijeen te houden.

De K.V.P. zal nu moeten kiezen of ze in de toekomst voet wil blijven geven aan de politiek van Duynstee, of dat ze in de richting wil gaan van de gevoelens en inzichten der arbeiders van de K.A.B., der gewone lieden, der progressieve intellectuelen.

Ook de anti-revolutionnaire beweging zal moeten nagaan, of ze de steriele oppositie, die in de verkiezingscampagne tot venijn en laster werd, wil blijven voortzetten, dan wel of ze gehoor wil geven aan de christelijke vakbeweging, aan de vooruitstrevende jongeren uit haar partij, aan de sociaal-progressieve hoogleraren van de Vrije Universiteit.

Er moet in de komende periode een regering komen, op een zo brede basis als verenigbaar is met een stevig progressief program. En het Nederlandse volk zal moeten merken dat de koers van Drees en Lieftinck wordt voortgezet. Voortgezet, dat betekent dat we ons niet mogen tevreden stellen met het handhaven van de economische, sociale en culturele situatie van heden, doch dat op al die gebieden meer moet worden tot stand gebracht.

Wat betekent dit voor de kabinetsformatie?

Het karakter van de kabinetsformatie zal moeten samenhangen met het karakter

van onze verkiezingsoverwinning, die in de eerste plaats is: het hakken van een pad door het conservatief-confessionele Nederlandse woud. Zeker, waar gehakt wordt vallen spaanders, en een paar van die spaanders zijn bij de sprokkelende oudjes van V.V.D. en K.N.P. terechtgekomen, maar de hoofdzak is en blijft het traceren van wat eens de brede progressieve weg kan worden; en dat is door de P.v.d.A. gedaan. Maar wel begrepen: door de P.v.d.A. onder leiding van Drees, in een verkiezingscampagne waarin het al of niet voortzetten van de Dreesiaanse politiek de inzet van de strijd was.

Dat betekent dus niet alleen dat Drees de natuurlijke kabinetsformateur is, maar ook, dat de Nederlandse politiek, die van de P.v.d.A. inbegrepen, in de eerstvolgende periode sterker dan ooit tevoren een Dreesiaans karakter zal hebben. Dat wil zeggen, ze zal progressief zijn, uitgesproken, beslist en hardnekkig, men zou bijna willen zeggen, koppig. Doch dat progressieve zal uiterst voorzichtig, gematigd, omzichtig en met een zo groot mogelijk gebruik maken (en waar enigszins mogelijk behouden) van het bestaande, worden toegepast. Het conservatieve progressisme van Drees zal evenzeer in de formatie en in het nieuwe kabinet te vinden zijn, als de sterke voorkeuren en vooral afkerigheden van deze merkwaardige figuur. Waarbij direct gezegd moet worden, dat die afkerigheden altijd geremd worden zodra ze met reële machtsformaties in aanraking komen, en dus nooit ontaarden in politieke verblindheid. De afkeer van ieder extremisme van links of van rechts, gaat dus nooit zo ver, dat samenwerking geweigerd wordt met een enigszins omvangrijke groep, die voor een bredere politieke formatie nodig is. Maar extremistische persoonlijkheden, d.w.z. allen die in de laatste tientallen jaren naar het oordeel van Drees wel eens een extremistisch standpunt hebben ingenomen, worden geweerd, voor zover ze niet over een zodanige invloed of aanhang beschikken dat dit weren tot politieke moeilijkheden zou kunnen leiden.

In het eerste stadium van deze kabinetsformatie heeft dit geleid tot het direct uitsluiten van de heer Oud en zijn V.V.D. Men zou natuurlijk kunnen opmerken dat de volstrekte onbetrouwbaarheid van de steeds het roer omgooiende Oud-groep, en het niet gebonden willen zijn van leider en volgelingen aan een program en een afspraak, eigenlijk niet veel anders is dan de practijk van de C.H.U., die bij iedere stemming in enige groepen pleegt uiteen te vallen; zoals men ook zou kunnen opmerken, dat de wijze waarop de V.V.D. in de afgelopen campagne de regeringspolitiek heeft bestreden, toch eigenlijk nog overtroffen is door de manier waarop de A.R. de demagogische blommetjes buiten zette. Waarom dan, zo zou men kunnen vragen, moest de V.V.D. reeds onmiddellijk buiten het overleg worden gehouden, terwijl die andere partijen hun kans kregen? De officiële verklaring, dat het beruchte communiqué van de V.V.D. — waarin de oppositie werd aangekondigd en waarin de belediging van de vakbeweging (en van de met de vakbeweging samenwerkende ondernemers) werd bekroond door een dubbele belediging van iedere regering die samenwerking met arbeiders en ondernemers wenst — de deur dicht deed, zou kunnen worden aangevochten door bijv. te wijzen op een uitspraak van de heer Tilanus, direct na de verkiezingen, waarin gesteld werd dat de P.v.d.A. haar winst te danken heeft aan de communisten, die thans ondergedoken zouden zijn in die partij, welke, volgens deze grote staatsman, dus eigenlijk een vermomde communisti-

sche partij zou zijn! Dat is ook een tamelijk lasterlijk praatje, al is de domheid er van groot genoeg om een volkomen vergiffenis te schenken, maar waarom dan ook niet aan het slechte humeur dat uit het communiqué van de V.V.D. naar buiten sprong? Intussen, wie zegt dat men de V.V.D. een program had moeten voorleggen van progressieve aard en dat die partij dan vanzelf wel geweigerd zou hebben daaraan mee te doen, vergeet, dat voor wie de politieke families van ons vaderland kent, de kans wel heel erg groot was, dat de V.V.D. op dat, en op ieder ander program „ja” zou hebben gezegd, ministerzetels zou hebben aanvaard en in de Kamer, zowel als in het kabinet, door zou zijn gegaan met haar pogen de P.v.d.A.-posities te ondermijnen. Van c.h. ministers is een loyale houding te verwachten en van de leider der C.H.U. is in het parlement eveneens altijd een behoorlijke loyaliteit uitgegaan. Hetzelfde is in het algemeen bij de K.V.P. het geval geweest, en van de anti's mag men, op grond van hun aard, hetzelfde verwachten.

Doch politiek lijkt mij de uitzonderingspositie van de V.V.D. nog veel sterker te verdedigen. Want alle andere partijen in Nederland, die van Welter uitgezonderd, zijn, wat hun samenstelling betreft, gemengde partijen; ze bevatten, zoals uit het voortreffelijk en gedetailleerd onderzoek van Den Uyl is gebleken, respectabele hoeveelheden arbeiders, naast zelfstandigen, boeren, employé's, gepensioneerden. De A.R. Partij telt ook thans nog wel 40 % arbeiders, ongeveer evenveel als de K.V.P., terwijl ook een derde deel van de C.H.U.-aanhang uit arbeiders bestaat. Waar, volgens die onderzoekingen, de arbeiders ongeveer 41 % van het Nederlandse volk uitmaken, is er dus alle grond om te betogen dat een partij als de P.v.d.A., wier arbeidersaanhang in 1948 53 % was (wat nu wel sterk gestegen zal zijn), uiteraard kan samenwerken met partijen als de K.V.P., A.R.P. en C.H.U., als er programovereenstemming is, doch niet met een partij als de V.V.D., die toen 7 % arbeiders had en er nu nog wel minder zal hebben. Ook als we kijken naar de tweede grote groep, die der employé's, die toen 20,5 % van de bevolking vormde, zien we, dat de K.V.P., A.R.P. en C.H.U. belangrijke aantallen hiervan aantrekken, resp. 22, 16 en 22 %, terwijl wij er 28 % hebben, en de V.V.D. 20 %. Is dus dat aantal in de V.V.D. zeker de moeite waard, het bepaalt nu eenmaal het karakter van die partij allermint. Dat wordt bepaald door de 48 % zelfstandigen, een formidabel aantal, waar het nationaal gemiddelde 17,5 % is, en de K.V.P., P.v.d.A., A.R.P. en C.H.U. er resp. 18, 11, 23 en 21 % hebben. Het is dus duidelijk: de V.V.D. is de typische partij van ondernemers en zelfstandigen, en ze is dus de aangewezen partij om op de lange duur het verzamelbekken te worden van alle behoudende, reactionnaire en anti-sociale stromingen in dit land.

De werkelijke „Derde Macht” zou de heer Oud moeten zoeken in een verbond met Welter en met de Duynstee-groep in de K.V.P., benevens met de Gerretsons en Schmals uit de C.H.U., en met, ten slotte, de minderheid, die zich, blijkens de jongste berichten, in de A.R. Partij tegen de aanvaarding van het regeringsprogram verzette.

In ieder geval, de besprekingen over de toekomstige regeringspolitiek werden gevoerd tussen de vier partijen, met uitsluiting van de V.V.D.

Het uitgangspunt was een program, opgesteld door Drees, waarvan, met eer-

biediging van alle geheimen en geheimzinnigheden — men doet in Nederland nu eenmaal altijd een beetje alsof we nog vóór 1848 leefden als er kabinetten gevormd worden — als vanzelfsprekend mag worden aangenomen dat het enige verwantschap moet vertonen met wat de P.v.d.A. in het openbaar verkondigde tijdens de verkiezingen. En het ligt dunkt me ook nogal voor de hand, dat de P.v.d.A. in de besprekingen vasthield aan het algemene karakter van het sociaal-economisch-financieel program, dat in de verkiezingen van alle kanten werd aangevallen, maar dat het vertrouwen van een sterker geworden deel van het Nederlandse volk heeft. De poging om de politiek van Drees-Lieftinck tot stilstand te brengen is mislukt. Die politiek moest dus voortgezet worden. Ze wordt voortgezet. Dat wil dus zeggen, dat er geen sprake zal zijn van achteruitgang, maar evenmin van stil blijven staan bij het in Juni 1952 verkregene; er zal vóórtzetting zijn.

Maar kunnen de K.V.P., A.R.P. en C.H.U. zich nu van harte hiermee verenigen, vragen sommige sceptici? Omtrent de harten weet ik natuurlijk niets, maar dat de verkiezingsuitslag een zo duidelijke taal heeft gesproken dat voorlopig niemand in die partijen het zal wagen een afbraakpolitiek te propageren in plaats van een voortzettingpolitiek, lijkt me nogal duidelijk.

Doch als die anderen meedoen, betekent dat dan niet, dat hun kiezers in de toekomst geen enkele reden zullen hebben voor hun voorkeur voor de P.v.d.A., aangezien hun eigen partijen toch óók meedoen, vragen sommige critici bij ons? Ik zou hierop willen antwoorden, dat er nog verschil is tussen „meedoen” en initiatief. Als het initiatief blijft uitgaan van onze premier, van onze ministers, van onze fractie en onze partij, dan zal de voorkeur van degenen die een progressief bewind wensen, blijven uitgaan naar de partij van het initiatief, en dan zal iedere Lucasserij en iedere andere poging om dat initiatief te stuiten eenzelfde uitwerking blijven hebben als op 25 Juni 1952.

Dat wij niet in alle opzichten de vrije hand krijgen, volgt uit de nog altijd beperkte omvang van onze aanhang. In de Nieuw-Guinea-kwestie is er in andere partijen geen aandrang die ook maar enigszins te vergelijken is met de aandrang op sociaal gebied. In zake Nieuw-Guinea is het uitgangspunt dus voor ons weinig bevredigend, al is het bevredigend genoeg om althans bij de anti's grote spanningen te doen ontstaan. Doch niemand zou het begrepen hebben als we aan het Nieuw-Guinea-tekort onze winst op alle andere gebieden hadden opgeofferd. Overigens hebben wij alle reden om aan te nemen, dat ook op dit gebied de feiten onze tegenstanders op den duur zullen dwingen hun dogmatische hoeden of kronen af te nemen. Van die feiten en van ons talent om die feiten te laten spreken, hangt het af, of we uiteindelijk in zake Nieuw-Guinea het Nederlandse volk er toe kunnen bewegen evenzeer tot een zakelijke oplossing te komen, als men ten slotte ook in de grote Indonesische kwestie heeft gedaan.

Natuurlijk, men kan volhouden dat er bij beter en scherper onderhandelen meer nog in onze richting te verkrijgen zou zijn geweest dan thans verkregen is, bijv. in zake onze verkiezingsleus van het kosteloos onderwijs. Doch wie het zó stelt, zal er ook aan moeten denken, dat onze overwinning in de eerste plaats een overwinning is geweest van de persoon en van de geestesgesteldheid van Drees, en dat de methode van het forceren van machtskwesties niet de zijne is.

Hieraan zullen we ook moeten denken als bij de benoeming van personen en bij het verdelen van portefeuilles blijkt, dat het „laat zitten wat zit” een grotere rol speelt dan velen van ons lief is. En dat in het schema van de bezetting géén, in de personen weinig vernieuwing en verandering, weinig verfrissing vooral aan de dag is getreden.

Toen wij in 1946 de verkiezingen ingingen met de leuze van „doorbraak” en „vernieuwing”, heeft het Nederlandse volk ons in de steek gelaten, en kon de publicist Bruins Slot de dag na de verkiezingen juichen: „Er is niets vernieuwd, er is niets veranderd!” Nu het Nederlandse volk, zes jaar te laat, enigszins zijn verzuim van '46 heeft hersteld, riep Bruins Slot „ontsteld” uit: „Doorbraak! Doch wellicht zullen sommigen van ons als de lijst van ministers bekend wordt zuchten: Er is niets vernieuwd, er is niets veranderd!” Maar ze hebben ongelijk, als men verder kijkt dan vandaag. In de eerste plaats is de aanslag der conservatieven en der reactionnairen volkomen afgeslagen en kunnen we dus verder werken op een hoger niveau dan we nog ooit bereikten. In de tweede plaats kan op dat niveau, door het initiatief dat de partij als geheel moet ontwikkelen, de grondslag gelegd worden voor méér dan consolidatie van het thans verkregene, voor een nieuwe overwinning, waardoor vernieuwing en verandering, die nu nog niet verkregen werden, onweersstaanbaar worden. Zolang de oude methode voldoende resultaten oplevert, zal een aansporing tot verandering van nuances en van personen (en om meer dan nuances binnen het democratisch beleid gaat het niet) weinig weerklank vinden. Eerst wanneer de gebeurtenissen de tekorten van methode en personen demonstreren, zullen de vraagstukken die hiermee samenhangen, vanzelf op de dagorde komen.

De publicist die gelooft, dat de internationale ontwikkeling in die richting gaat, kan dus rustig zijn tijd afwachten. Hij verkeert niet in een overwinningsroes, doch ziet ook op de dag van de overwinning de grenzen er van en de zwakheden die aanwezig zijn. Juist daarom echter verheugt hij zich niet minder dan wie ook in de grote progressieve overwinning en in de bemoedigende mogelijkheden die ze in zich draagt.

12 Juli 1952.

NASCHRIFT.

De mislukking van de poging van Drees om een Kabinet op de vier-partijen-basis te vormen, heeft thans, een maand na onze overwinning, geleid tot het aanwijzen van Beel tot formateur.

Het is thans nog te vroeg om de verantwoordelijkheden en de gevolgen van deze gang van zaken uiteen te zetten.

Hoe ook de uitslag zal zijn van verdere pogingen en wat er uiteindelijk uit de bus zal komen, als wij maar vasthouden aan de progressieve overwinning van 25 Juni en als we verder blijven werken in de geest die ons deze overwinning deed behalen, dan dreigt ons, ook bij een samenballing der aarzelenden en conservatieven, geen enkel gevaar, en dan zullen de saboteurs van de progressieve overwinning, uiteindelijk nog een zwaardere rekening thuis krijgen.

25-7-'52

DE VERKIEZINGSOVERWINNING

EN DE PARTIJ

Na een verkiezingsuitslag, die voor de Partij van de Arbeid onverwacht grote winst bracht, zal waarschijnlijk elk van ons moeite hebben om aan vreugde en dankbaarheid weer gepaard te laten gaan de critische zin, die bij het trekken van elke consequentie uit die uitslag, bij het zetten van elke verdere stap noodzakelijk is. De kabinetsformatie heeft ons daartoe overigens al snel genoeg gebracht en aan de meting van krachten, die daarbij zoals altijd werd beproefd, konden we alweer aflezen dat elke stembusoverwinning, zelfs de eclatante van ditmaal waardoor de Partij van de Arbeid de grootste partij van Nederland werd, in de krachtsverhoudingen toch maar een relatieve overwinning is; men blijkt na een succes meer te kunnen dan voorheen, maar men kan nog steeds niet alles.

Maar behalve aan een analyse van de verkiezingsuitslag zelf en een beschouwing over de kabinetsformatie, over elk van welke onderwerpen in dit nummer wordt geschreven, is er aanleiding om nu reeds stil te staan bij het probleem, dat iets verder op onze weg ligt, maar toch al spoedig de aandacht vraagt: welke consequenties heeft de Partij voor haar werk uit deze verkiezingsuitslag te trekken? Men behoeft geen kniesoor te zijn om te begrijpen dat er hard gewerkt zal moeten worden om dit succes te bevestigen en een volgend maal zo mogelijk uit te breiden. Op het ogenblik vallen daarover nog maar enkele opmerkingen te maken en dit maandblad hoopt aan de gedachtenwisseling over de verschillende aspecten van het werk van de socialistische beweging in de komende maanden en jaren een en ander bij te dragen. Het hier volgende is slechts bedoeld als terreinverkenning en -afbakening, een catalogisering van enkele op zich zelf tamelijk voor de hand liggende punten.

De Partij van de Arbeid heeft stemmen gewonnen, en is volgens de berichten al bezig om er ook leden bij te winnen. Dat zal in de komende maanden en jaren systematisch moeten worden bevorderd, en niet alleen omdat bij het massale karakter van het huidige politieke leven nu eenmaal grote cijfers behoren, maar ook om enkele puur zakelijke redenen, waarvan ik er hier twee wil noemen.

De eerste is: het geld. Een verkiezingsactie kost geld. Zeker als wij ertoe willen overgaan om die acties niet bij wijze van injectie eens in de vier jaar te voeren, maar althans een deel van het propagandistische werk over de gehele tussenliggende periode uit te smeren — en daarvoor pleit de ervaring en wordt de opinie in de Partij steeds meer gewonnen — dan zal er al spoedig meer geld nodig zijn.

Dat is natuurlijk bij een levende en bloeiende beweging te vinden, maar kan alleen op een zo breed mogelijk draagvlak geschieden, omdat wij nu eenmaal niet zoals meer „kapitalistisch” ingestelde partijen grote bedragen van betrekkelijk weinigen zullen ontvangen, maar het van betrekkelijk kleine bedragen van de zeer velen moeten hebben. Ongezond is die situatie niet, integendeel, maar het is wel duidelijk dat zij alleen al om deze materiële reden een uitbreiding van het ledental gewenst zo niet noodzakelijk maakt in een tijd waarin de activiteiten vooral niet mogen worden afgeremd.

Als een zeer grove regel kan men zeggen, dat het aantal leden van een politieke partij in een democratische staat gemiddeld zo iets als 1/10 is van het aantal kiezers. Zo ligt het ook ongeveer bij de Partij van de Arbeid, al is het daar iets beter dan bij sommige andere partijen.¹⁾

In het zuiden van het land echter is het percentage veel lager dan 10 %, omdat de Partij daar tot deze verkiezingen slechts geringe egestellingen te midden van globaal KVP-territoir in beslag nam. Nu ons tij in die streken is gaan wassen, is voor een bloeiend partijleven dat de gemaakte winsten opvangt en verwerkt, daar nog meer dan in andere gewesten nodig dat het ledental wordt versterkt.

Met dit punt komen wij tevens op de consolidatie van de doorbraak, waarover hier en daar al geschreven is en in komende nummers van „Socialisme en Democratie” nog door protestantse en rooms-katholieke partijgenoten uit de betrokken werkgemeenschappen meer in bijzonderheden zal worden geschreven. Voordat wij echter aan het consolideren gaan, moeten we ons een vraag voorleggen, namelijk welke de oorzaken van de onverwacht grote verkiezingswinst zijn geweest. Het is alleszins waarschijnlijk, dat hier van een doorzetten van het doorbraakverschijnsel zowel bij protestanten als bij rooms-katholieken sprake is, maar andere oorzaken, vaak van meer persoonlijke en/of meer voorbijgaande aard, zijn waarschijnlijk niet minder belangrijk geweest; men denke aan de persoon van Drees en aan de interne ruzies in de KVP. Wij hopen van harte, dat Drees ook bij een volgende verkiezing de strijd zal kunnen aanvoeren, maar of de KVP dan weer zo vriendelijk zal zijn, in het jaar daarvóór een rechter- en een linkerleugel ten aanschouwen van het geacht publiek met elkaar te laten vechten (en daarbij te vergeten dat volgens een eenvoudige sociologische wet aan de rechterzijde wel meer koopkracht woont maar aanzienlijk minder neuzen worden geteld dan links) lijkt aan ernstige twijfel onderhevig.

Ook de stoutste profeten zijn niet zo optimistisch om de ganse kiezerswinst die ditmaal op de KVP en de protestants-confessionele partijen is behaald zonder reserve „doorbraak” te noemen. De Kadet meent in een artikel elders in dit nummer, dat de kiezers eerder naar de Partij van de Arbeid als zodanig zijn toegekomen dan naar bepaalde wereldbeschouwelijke groeperingen binnen de Partij, en het laatste moet in ieder geval nog door de feiten bewezen worden. Ik geloof echter niet, dat men gemakkelijk kan onderscheiden tussen „echte doorbraak” en „onechte (d.w.z. dus eigenlijk geen) doorbraak”; waarschijnlijk moeten we spreken

¹⁾ Zowel de betrouwbaarheid van de opgegeven cijfers als de zwaarte van eisen, aan de leden te stellen, loopt bij de verschillende partijen nogal uiteen, zodat men mij voor deze gelegenheid de nauwkeurige cijfers wel ten goede wil houden.

van een kans op doorbraak, van de kans om velen die thans op puur sociaal-economische overwegingen of zelfs uit gans negatieve afkeer van de gang van zaken bij de KVP of de AR als kiezers de weg naar de P.v.d.A. hebben gevonden, te stellen voor de principiële keuze die voor velen daaronder of daarachter ligt: de keuze, als goed protestant of goed rooms-katholiek, voor een politiek die haar grenzen niet langs deze religieuze scheidslijnen neemt.

Voordat de organisatorische punten worden genoemd nu een vanzelfsprekende, maar misschien toch niet geheel overbodige opmerking over de te varen koers. Deze is in eerste instantie een onderwerp van kabinetspolitiek en het zou dom van ons zijn om er de ogen voor te sluiten dat juist in een kabinet dat in veel sterker mate dan het voorafgaande onder P.v.d.A.-vlag gaat varen een evenredig groter deel van de politiek voor ons wordt gemaakt door „onze” ministers — ten goede of ten kwade. Dat laatste zal de tijd leren, maar voor beide delen van het politieke beleid, zowel voor het stuk dat in het kabinet wordt gemaakt als voor de dingen, meestal van meer algemene aard of voor een verdere toekomst bestemd, die uit de „eigen verantwoordelijkheid van de Partij” worden gesteld, geldt dat zelfs de knapste organisatie, gebaseerd op een zo mooie overwinning als ditmaal is behaald, in het zand ploegt als er geen duidelijke politieke lijn wordt uitgestippeld die aan de gemiddelde kiezer voor zijn ogen toont dat hij zijn stem niet voor niets aan de Partij heeft gegeven, en moet voortgaan dat te doen. Zo'n duidelijke politieke lijn hoeft natuurlijk niet „links” te zijn in de links-bijgelovige zin van het woord (vasthoudend bijv. aan verouderde collectivistische illusies, of aan een altijd nog wat minder anti-communist zijn dan anderen). Er is uiteraard plaats voor een behoorlijk stuk sociaal-economisch radicalisme en een wat verder openzetten van de culturele en internationaal politieke deur, maar het eerstnodige is wel een *duidelijke* lijn. Een schipperpolitiek is zelden te prijzen, maar in de komende jaren nog te minder aantrekkelijk, omdat onze mensen daarvoor een nog grotere verantwoordelijkheid krijgen te dragen, ook als het komende kabinet een wat Tilanusachtige allure mocht hebben.

Nu dan de organisatorisch-technische zaken, aansluitend bij wat daarnet gezegd werd over het ledental, dat wegens zijn bijzonder belang voorop moest staan. Alleen het werk in de praktijk kan hier precies leren hoe het moet en de bereikte resultaten (benevens, als ons een mismoedige bui mocht overvallen, een kijkje-over-de-heining naar andere partijen, waar men intern dikwijls met nog veel meer problemen van lauwheid, organisatiekoorts, geldgebrek enz., zit dan bij ons) mogen ons stellig niet ontmoedigen. Maar de oude waarheid, dat men elk dubbeltje slechts eenmaal kan uitgeven, geldt ook hier en daarom is het van groot belang om aanstonds nu het werk wordt bevestigd en voortgezet systematisch te overwegen, welke sectoren van activiteit per geïnvesteerde gulden de beste opbrengst beloven. In recente tijd is bijv. in onze partijervaring bevestigd wat onderzoek elders al had geleerd, nl. dat grote vergaderingen betrekkelijk weinig zin hebben (hard gezegd: alleen gehouden moeten worden omdat andere partijen ze ook houden), maar dat de goede resultaten worden geboekt in het gesprek in kleine kring en van man tot man. Ik maak me sterk, dat enig verder nadenken en vergelijken van ervaringen soortgelijke onbetaalbare lessen zal leren. Is er b.v. niet

iets te zeggen voor de ervaring die de Arbeiderspartij in Engeland maakte, dat sprekers die hun gehoor met *feiten* aankwamen een zoveel beter onthaal vinden dan hun collega's, die het bij schone frases laten? Een deel van het door de Partij behaalde verkiezingssucces is waarschijnlijk daaraan te danken dat de meeste van onze sprekers — en dat kon bepaald niet van alle andere partijen worden gezegd — met feiten kwamen... en met feiten konden komen. Bij het grote aantal publicaties dat van de Partij uitgaat is een soortgelijke vergelijking van de relatieve „output” uiterst nuttig, al moet men daaruit vooral niet, omgekeerd, afleiden dat er in geen enkel geval uitgaafposten mogen zijn waar de Partij crediet neemt op een gehoopte toekomstige ontwikkeling. Het verleden heeft daar wel eens voorbeelden van laten zien; het recente verleden een afbetaling van dat crediet.

Met het winnen van kiezers en leden moet dichter bij de kern groei en scholing van kader gepaard gaan. Alweer: onze Partij maakt daarbij in verhouding tot andere waarschijnlijk geen slecht figuur, maar het is een probleem dat onophoudelijk aandacht vraagt om de simpele reden dat we allemaal elk jaar een jaartje ouder worden en, wat bij een aantal onzer nog veel meer benauwenis veroorzaakt, er jaar op jaar functies en bezigheden bij krijgen zonder dat onze werkkracht per etmaal toeneemt. Laat ik, om zelfs de schijn te vermijden hier iets anders dan een algemeen verschijnsel aan te wijzen, een voorbeeld dicht bij huis nemen: de kring van medewerkers aan „Socialisme en Democratie” is de laatste jaren gestadig groter geworden, maar een redactie als de onze moet doorlopend naar andere — en zo mogelijk jongere — medewerkers blijven uitzien, wil men niet voor artikelen over bepaalde onderwerpen telkens weer de gerenommeerde specialisten uit die vakjes aan het woord laten. Zo ligt het, met de veranderingen die bij andere organisatievormen behoren, eigenlijk in alle sectoren van het partijbedrijf.

Met het noemen van de jeugd is tevens het onderwerp genoemd, dat als elk van de genoemde punten een eigen behandeling verdient en wegens zijn op lange termijn voor het partijleven alles overheersende betekenis het slot van deze aantekeningen dient te vormen: de democratische doorstroming in de Partij. Ook die is op het ogenblik niet totaal onbevredigend (dan zou men er niet zo rustig en gerust over kunnen schrijven), maar dreigt het door de bureaucratiserende tendenties van elke organisatie, ook elke partijorganisatie, onvermijdelijk te worden als men niet doorlopend tegenmaatregelen neemt. De tegenmaatregel die het meeste voor de hand ligt is het recruterende van jongeren voor het partijwerk, maar ik geloof niemand onrecht te doen als ik zeg dat er bloeiender terreinen van P.v.d.A.-activiteit zijn dan wat er van de socialistische jeugd uitgaat — om welke, misschien uiterst begrijpelijke redenen dan ook. Met elk van de genoemde punten snijdt men een onderwerp aan dat om uitvoeriger behandeling vraagt; met dit laatste zeer in het bijzonder. Waar de jeugd en de „sociologie van het partijwezen” aan de orde komen, kan alleen een verdere gedachtenwisseling over deze voor de Partij essentiële zaken licht op ons pad brengen.

13 Juli 1952

KANTTEKENINGEN

Uitgenodigd tot het geven van critiek en aanvullingen op de beschouwingen van Den Uyl¹⁾ kan ik verklaren, het met hem in veel opzichten eens te zijn. Er zijn echter wel accentverschillen ik wil hier en daar een nader accent trachten te leggen. Zelfs al zou ik hetzelfde zeggen over een aantal punten, dan nog kan een andere wijze van zeggen wel eens haar nut hebben.

Ik voel met Den Uyl dat de socialisten in de laatste decennia weinig eigen visie op de toekomst hebben gegeven. Visie is slechts aan zeer groten gegeven en is niet te dwingen. Bij gebrek aan visie is dan een zo goed mogelijke *analyse* nog van veel nut; ook Carr²⁾ en Barr³⁾ hebben eerder goede analyses dan visie gebracht. Waar ik ook van harte met Den Uyl eens ben dat geen enkele groep of persoon het monopolie van het goede inzicht heeft en dat gezond verstand ook een goed ding is, kom ik dus met hem tot een voorkeur voor een ondogmatische oriëntering met een pogen tot zo groot mogelijke breedheid van opvatting.

Bij een analyse — jarenlang ook een geliefde bezigheid van Otto Bauer, die toch een onzer groteren was — kunnen we nog nuttig onderscheiden tussen de nieuwe inzichten in reeds aan de gang zijnde maatschappelijke processen die inmiddels ons deel zijn geworden en de nieuwe *feiten* in de ontwikkeling die zich hebben voorgedaan nadat de grote voormannen hun beslissende woorden hebben gesproken. Niet overal zijn intussen inzichten en feiten geheel te scheiden.

Den Uyl spreekt meer over de eerste dan over enkele van de laatste; ik begin daarom met de eerste. Dan moge vooropstaan ons verdiept inzicht in de mens als niet-altijd-rationeel wezen, vooral in groepsverband. De psychologie en de sociologie zijn de gesystematiseerde inzichten die we sedertdien hebben verworven; hun ontwikkeling hebben, komt het mij voor, dan verder tot enkele nieuwe feiten tevens geleid, nl. de mogelijkheid, ook bij verspreiding van heel wat kennis (bijv. van lezen en schrijven, waarop de communisten zich zo graag beroemen), om tevens de beïnvloeding van de mensen veel verder op te voeren dan goed is. Boeken als „Brave New World” waarschuwen daartegen.

Hiermede samenhangend is ons inzicht verdiept in de nuttigheid van een zekere concurrentie, van de activiteit van bedrijfsleiders en van stimulantia tot de productie in het algemeen, waarmede zekere maatschappelijke instellingen in een ander licht zijn komen te staan. Instellingen die een vroeg-socialist zou hebben verfoeid, doch die zowel in de practijk van het communisme als van het socialisme van

1) In de reeks beschouwingen over de situatie van het socialisme schreef J. M. den Uyl in het Mei-nummer over „Heroriëntering van het socialisme”.

2) E. H. Carr, *The Twenty Years' Crisis en Conditions of Peace*.

3) Stringfellow Barr, *Let's join the human race*.

vandaag een plaats hebben gekregen en tevens het bestaan van zelfstandige economische of sociologische waarheden hebben verduidelijkt, waaraan ook idealisten zich moeten onderwerpen.

Een inzicht in de maatschappelijke ontwikkeling is tevens neergelegd in de woorden „revolutie der bedrijfsleiders”, aangevende dat minder de bezitter dan de bedrijfsleider tegenwoordig, nu deze functies meer en meer gescheiden worden, de lakens uitdeelt.

Toegerust met deze nieuwe inzichten waardoor wij enerzijds de maatschappij in 't algemeen beter begrijpen kunnen en anderzijds ook de bestaande maatschappij, in bepaalde opzichten althans, meer waarderen, zijn we nu gesteld tegenover enkele nieuwe feiten van de allereerste orde, die we moeten trachten te verwerken.

Daar is ten eerste de verbijsterende ontwikkeling van de wetenschap in het algemeen en de techniek in het bijzonder, met als vruchten, naast elkaar, de atoombom, allerlei nieuwe arbeidsbesparende machines en, zeer in het algemeen, de snel groeiende gecompliceerdheid van het bestaan.

De atoombom — samenvatting voor alle vernietigingsmiddelen anno 1952 — maakt de zaak van de vrede weer meer tot een *conditio sine qua non* voor ons bestaan. Zij maakt, met andere factoren van wetenschappelijke research, voor Europa de eenheid een gebiedende eis, waartegenover groepsinzichten omtrent een op onderdelen betere sociale politiek in kleine landen van Europa m.i. niet te zwaar mogen wegen. De problemen van de atoombom zijn veel formidabeler dan deze ene zijde, maar die andere zijden moeten uitsluitend door niet-socialisten en niet-West-Europeanen worden opgelost — of niet opgelost.

De vraagstukken van een verdere technische ontwikkeling voor de werkgelegenheid benauwen mij veel minder dan sommigen onzer, bijv. F. L. Polak. Ik laat ze daarom in dit korte stuk rusten.

De toenemende gecompliceerdheid van het leven vraagt, ik ben het met Den Uyl eens, naar vereenvoudiging, waar het maar kan, bij niet-essentiële zaken.

Naast het feit van de wetenschappelijke en technische ontwikkeling zie ik, voor ons West-Europeanen en socialisten, de menselijke evolutie in het Oosten eveneens als een gebeurtenis van de eerste grootte. De omvang van de productietaken die hier gesteld wordt is ontzaglijk en moet onze volkshuishoudingen veel meer beheersen. Het is goed dat „De Weg naar Vrijheid” dit zo duidelijk stelt. In zekere zin kan men zeggen dat wij voorshands in 't geheel niet verlegen om „taken” behoeven te zijn, als we deze taak goed zien en doen zien.

Voor deze nieuwe feiten gesteld en toegerust met nieuwe, mede door anderen verworven inzichten moeten wij nu ons program weer trachten te formuleren, en wel: ondogmatisch. Het doel blijft: verhoging van het levensgeluk der mensen; dat staat als vast punt voorop. De middelen staan niet bij voorbaat vast. Middelen die in het verleden juist leken, kunnen thans minder juist zijn, of reeds zover te zijn gebruikt dat ze verder schadelijk gaan werken op punten die wij vroeger niet onderkenden. Zo kan een deel onzer oude middelen de massavorming te veel bevorderen en om die reden met mate moeten worden gehanteerd, of in combinatie met middelen die de persoonlijkheid ontwikkelen. Deze laatste liggen vaak buiten

het zuiver-maatschappelijke vlak en komen daarom in een sociale beschouwing niet geheel tot hun recht. Ze behoren bijv. gedeeltelijk in een onderwijsprogram.

Bespiegelingen alleen schenken geen bevrediging aan hem die het program van de socialistische beweging zo levend en goed mogelijk wil houden. Daarom een enkele vage aanduiding van de richting waarin het program m.i. moet worden gezocht, voor wat althans het maatschappelijk gedeelte betreft. Internationale solidariteit en maatschappelijke stabiliteit moeten er de twee, onderling samenhangende, polen van zijn. Werken voor de onderontwikkelde gebieden en samenwerking in West-Europa zijn de twee concrete onderdelen van het eerste element; werkgelegenheidspolitiek en verdere vervaging der standenverschillen, o.a. door verdere medezeggenschap en door het scheppen van redelijke inkomensverhoudingen zijn onderdelen van het laatste. Ofschoon deze korte formuleringen geheel onvoldoende zijn, om hun inhoud duidelijk te maken, moet ik van een uitwerking thans afzien. Vermeld moge slechts worden dat ik bij „redelijke inkomensverhoudingen” denk aan een compromis tussen rechtvaardigheid en doelmatigheid, waarvan ik een nadere uitwerking elders heb beproefd.⁴⁾

En tot slot wil ik herhalen dat, naar mijn mening, de belangrijkste verdere bijdragen tot ons program in de sectoren van onderwijs, opvoeding en voorlichting moeten worden geleverd.

---

⁴⁾ Redelijke inkomensverdeling. Haarlem 1946 (De Gulden Pers).

HERORIENTERING VAN HET SOCIALISME ¹⁾

Is het meer dan een versleten leus of een grappige paradox dat zij, die een socialistisch perspectief trachtten te tekenen, dit program van ordening de weg naar vrijheid hebben genoemd? Vele profeten van een betere wereld zijn hun voorgegaan, ongeacht de inhoud van de leer die zij verkondigden. Aan het eind van de strijd tegen het kwade, tegen de zonde, tegen adel en geestelijkheid, tegen de bourgeoisie, tegen minderwaardige rassen, tegen de onderdrukkers, staat altijd: de vrijheid. Niet een vrijheid waarvan men zich in deze menselijke samenleving een voorstelling kan maken, niet een begrip dat men verstandelijk omvatten kan, maar een gedroomde, een metafysische bevrijding, waarin de „overtuigde” troost vindt als in de zekerheid des geloofs. Het behoeft dus niets bijzonders te zijn als men de weg, die men de samenleving wil laten afleggen, aanduidt als de weg naar vrijheid. Maar er is ook een andere mogelijkheid. Het kan zijn, dat de ontwerpers zich heel goed gerealiseerd hebben, dat *de* vrijheid in een menselijke gemeenschap niet bestaanbaar is; dat er evenzovele „vrijheden” zijn als levensgebieden en dat die „vrijheden” nauwelijks anders begrepen kunnen worden dan als gradaties van onvrijheid, van gebondenheid. Het is nu eenmaal zo, dat de normale mens, die leeft in het cultuurgebied, waarop het christendom zijn stempel heeft gedrukt, zich niet onvrij voelt, omdat hij de vrijheid mist een ander de hersens in te slaan. Normale burgers voelen zich niet onvrij, omdat zij de vrijheid missen zich met een handkar voort te bewegen op een weg voor het autoverkeer; zij aanvaardden zelfs, dat zulk een vertoon van vrijheid de vrijheid van het verkeer zou aantasten. Niemand voelt zich onvrij, omdat hij beperkt is in de keuze van zijn postzegels, of omdat hem is voorgeschreven met welke munten hij betalingen kan doen. En zo kan men voortgaan: op alle levensgebieden, waarop een mens met zijn medemens in aanraking komt is dat, wat hij vrijheid noemt, niet anders dan een door hemzelf als redelijk ervaren evenwicht tussen ongebondenheid en gebondenheid.

Als dit de vrijheid is die men zoekt te verwezenlijken, dan zou de weg die men daartoe voorstelt, een appèl kunnen zijn aan de redelijkheid van de individuele leden der gemeenschap: een poging om van een bepaald evenwicht tussen ongebondenheid en gebondenheid de aanvaardbaarheid aan te tonen. Dit appèl aan de redelijkheid is per definitie gericht tot de mens, tot het individu. Het plaatst in een „socialistisch perspectief” de mens in het centrum. Indien dit de reden is, waarom de ontwerpers van het program accent gaven aan de vrijheid, dan onderstreepten zij daarmee het personalistisch element, dat het moderne socialisme van zijn

¹⁾ Geschreven naar aanleiding van de bijdrage van J. M. den Uyl „Heroriëntering van het socialisme” in het Mei-nummer, in de reeks beschouwingen over de situatie van het socialisme.

„klassieke” voorgangers onderscheidt. Ik wil aannemen, dat deze veronderstelling juist is en mij bezighouden met de practische consequenties er van. Want het gaat bij deze dingen niet om namen en abstracties. Als u belasting moet betalen voor de defensie, uw woning met anderen moet delen vanwege de woningnood, uw loon niet zonder vergunning verhoogd kunt krijgen, uw grond niet boven een bepaalde prijs mag verkopen, dan maakt het voor uw gemoedsgesteldheid weinig uit of dit alles gedekt wordt door een „personalistisch” of een „marxistisch” socialisme. Maar het maakt alle verschil of u van deze beperkingen van uw bewegingsvrijheid al of niet de redelijkheid erkent.

Nu laat ik vooralsnog buiten beschouwing hóé ons redelijkheidsoordeel zou uitvallen, want ik zou eerst willen nagaan in hoever wij zulk een oordeel wel kunnen geven. De mens wordt — dat hebben de 19e en de 20e eeuw ons wel geleerd — niet alleen bestuurd door de rede. Zijn gevoelsleven, zijn herkomst, zijn milieu, de geestelijke en religieuze traditie waarin hij is opgegroeid en de mate waarin hij zich daaraan heeft geconformeerd of waarin hij daartegen juist in verzet is gekomen, dat alles vormt reeds beperkingen op de onbelemmerde, verstandelijke oordeelsvorming, die ieder mens van binnen uit zijn meegegeven. En daarnaast zijn er beperkingen, die hem van buiten af zijn opgelegd. De problemen die een moderne samenleving oproept, zijn, of wij willen of niet, zo gecompliceerd, dat het voor een gewoon mens al niet meer mogelijk is de feitelijke gegevens te kennen, die hij voor een redelijkheidsoordeel nodig zou hebben. Het politiek bedrog van de totalitaire staatsvormen bestaat voor een groot deel in het perfide misbruik dat van deze twee soorten beperkingen wordt gemaakt.

Juist omdat men de vraagstukken niet meer kan overzien en omdat men daardoor leeft in een sfeer van ongerustheid en wantrouwen, worden daar de emotionele remmen bewust versterkt; hoe beter zij functionneren, hoe geruster men is, hoe meer vertrouwen men heeft, hoe vrijer men zich voelt. De totalitaire staatsvormen berusten op de exploitatie van een ontdekking die de mens in zich zelf heeft gedaan, het *démasqué* van de ratio-verering der 19e eeuw: dat is het besef, dat de mens zich niet alleen vrij gevoelt wanneer hij doen mag wat hij wil, maar evenzeer als hij niet anders doen wil dan hij mag. Versterk dus alle irrationele factoren die de mens al van nature in zijn onafhankelijk oordeel beperken, maar zorg vooral, dat aan die factoren hun individualiteit ontnomen wordt. Maak u meester van de opvoeding, het gezinsleven, de ontspanningsverenigingen, de belangengroepen, de wetenschap. Roep overal de sfeer op van de Grote Collectieve Prestatie of de Grote Collectieve Bedreiging, die de mensen op een hoop drijft in juichende verering of grimmige zelfverdediging. Het resultaat is even perfect als onverbiddelijk: de onrust neemt af met het verdwijnen van de twijfel; voor een redelijk, een kritisch oordeel is geen plaats meer, omdat niemand de behoefte daaraan voelt. Dat wil zeggen: dit oordeel is er natuurlijk wél, maar in naam. Men kan het niet missen, omdat het verstand nu eenmaal een menselijke faculteit is, die hem van andere levende wezens onderscheidt. Er zal dus ook in de totalitaire gemeenschappen een „redelijk oordeel” voor de mens mogelijk zijn, maar men heeft de factoren die de werking daarvan bepalen, in de hand. Men weet hoe het uitvalt; het is ontwapend.

Bestaat dit gevaar alleen in de totalitaire staatsvormen? Stellig niet. Men kan

zeggen, dat in de democratische gemeenschappen de bewuste ontcrachting van het critisch vermogen minder op de voorgrond staat; dat de uniformering van de beperkingen die de vrije oordeelsvorming zijn opgelegd, daar niet als openbaar doel wordt nagestreefd. Maar dat neemt het gevaar niet weg.

Ook in de democratische gemeenschappen treden collectiverende tendenzen op, die — als men de mens in het centrum wil plaatsen — een ernstige bedreiging vormen voor zijn geestelijke ontplooiing.

Ik denk daarbij niet eens in de eerste plaats aan de geïndustrialiseerde voorlichting, aan de techniek van de politieke vergadering en de massale demonstratie, aan de in politiek en cultureel opzicht verstarrende werking van het „zuilenstelsel”. Zolang wij de vrijheid van meningsuiting kennen en er noch feitelijk noch formeel een lees- en luisterverbod bestaat, zolang bestaat althans de redelijke kans, dat de voor fracties van ons volk werkende collectiveringstendenzen elkaar neutraliseren. Maar ik denk wel in de eerste plaats aan de groeiende gecompliceerdheid van het staatsbestuur en aan het mede daardoor veroorzaakte onbehagen, dat elke individuele oordeelsvorming bemoeilijkt.

Om met dit laatste te beginnen: ieder heeft in de laatste twaalf jaar het verschijnsel van het „wishful thinking” leren kennen: het trekken van conclusies, nadat de feiten zodanig waren gegroepeerd, dat zij het trekken van die (gehoopte) conclusie mogelijk maakten. Daarbij werd dan overmatig accent gelegd op een bepaald feit of een bepaald feitencomplex. Naarmate het eigen lijfsbehoud meer in het spel is, wordt de neiging tot wishful thinking groter. Zij is het grootst in gevangenissen en concentratiekampen. Omdat dit verschijnsel zo bekend is, heeft het meer aandacht gekregen dan zijn tegenpool: het denken, dat bepaalde, als onbehaaglijk gevoelde feiten of feitencomplexen, verwaarloost, zodat het trekken van conclusies kan worden vermeden. Een duidelijk voorbeeld daarvan is de oprechte verklaring van vele Duitsers, dat zij de moordpartijen in de concentratiekampen niet geweten hebben. Natuurlijk zijn er tientallen waarvan men mag aannemen, dat ze er gewoon om liegen, omdat ze het uit hoofde van hun functie wel geweten moeten hebben. Maar ik ben er van overtuigd, dat er vele honderden, ja duizenden zijn, die het inderdaad niet geweten hebben, omdat het moeilijk was er achter te komen en een instinctief gevoel van onbehagen hen er van weerhield, die moeite te doen. Dit gevoel van onbehagen wordt niet alleen gewekt door de vrees der ontmaskering als de feiten op tafel zouden komen, maar ook door de angst der verantwoordelijkheid, wanneer de conclusie die men op grond van kennis der feiten zou moeten nemen, een zeer grote draagwijdte heeft. Ook dan is de mens spoedig geneigd de feitenkennis die zulk een drukkende verantwoordelijkheid zou meebrengen, onbereikbaar te achten. Wie om zich heen ziet, ontdekt dit verschijnsel in het klein en in het groot: bij ouders, die de ontwikkeling van hun kind niet in de goede richting hebben kunnen leiden, omdat hij of zij „nooit iets over die moeilijkheden vertelde”; maar ook bij de duizenden „weldenkende” Nederlanders, die menen dat zij van de Indonesische politiek nooit iets hebben kunnen begrijpen, omdat „de voorlichting zo slecht was”.

Dit onbehagen, uit vrees voor de feiten of uit angst voor de verantwoordelijkheid, is een belangrijke factor om de mens vrede te doen hebben met de domheid. Het wordt in politicis aangewakkerd door het tweede, van buiten af komende verschijn-

sel, dat ik noemde: de toenemende gecompliceerdheid van de vraagstukken van staatsbestuur in deze tijd. Het is goed, zich dit heel duidelijk voor ogen te stellen. Het vorig jaar herdacht men het honderdjarig bestaan van de Gemeentewet en daarbij kwam in allerlei toonaarden de naam van onze grote staatsman der 19e eeuw, Thorbecke, op aller lippen. Er is over Thorbecke's activiteiten als hoogleraar, als minister en als Kamerlid zo langzamerhand heel wat gepubliceerd. Maar als men daarvan, gezien uit onze tijd, kennis neemt, dan is toch het eerste wat opvalt, de betrekkelijke ongecompliceerdheid van de regeervraagstukken uit die tijd. Zeker: er waren tactisch-moeilijke politieke situaties op internationaal gebied, zoals onze verhouding door Limburg met de Duitse Bond en dientengevolge onze met zorg te kiezen positie tussen Pruisen en Oostenrijk eerst, Pruisen en Frankrijk later. Er waren fel omstreden vraagstukken van koloniaal beleid, zoals het cultuurstelsel en later de vraag of de inheemse bevolking al dan niet een recht van eigendom moest krijgen op de door haar gebruikte gronden. Er waren zelfs zuivere beginselvragen waarop ministers hun ontslag vroegen, zoals de kwestie of het Strafwetboek voor Indië bij de wet of bij Koninklijk Besluit moest worden vastgesteld. Maar vergeleken bij de vraagstukken van internationaal betalings- en handelsverkeer, van N.A.T.O. en Europese integratie, van publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie en loon- en prijs-politiek, werkgelegenheid, industrialisatie, woningbouw en landbouw, die thans dagelijkse kost zijn van regeerders, maakt het toch de indruk van een bijna onwerkelijke rust. Een hofje met kleine huisjes en een groen plantsoentje met een pomp in het midden. Het heeft ook zijn problemen, de strijd om zich te handhaven, de felle interne conflicten, maar welk een beeld van rust voor de verkeersagent op het Leidseplein!

Er heeft in het maatschappelijk leven een ongekende socialisatie plaats gevonden. Voor een heel groot deel door de kracht der omstandigheden; voor een ander deel omdat daarop met name door socialisten met klem van redenen is aangestuurd. Het is niet mijn bedoeling deze „vermaatschappelijking”, zoals Valkhoff het genoemd heeft, nog eens te beschrijven. Het is reeds vele malen gebeurd, beter dan ik het zou kunnen. Sta mij dus toe, deze vermaatschappelijking, deze sterk toegenomen overheidsbemoeyenis met het maatschappelijk verkeer, als feit te aanvaarden en vervolgens de vraag te stellen, welke wijzigingen het apparaat van de parlementaire democratie heeft ondergaan ten einde het beginsel van de democratische verantwoordingsplicht der regering beter te doen aansluiten bij de gewijzigde regeertaak.

Deze vraag is voor de gewone burger en zijn vermogen tot redelijk oordelen van grote betekenis. Want voor hem is de parlementaire democratie een onmisbaar hulpmiddel, zodra hij de vraagstukken van staatsbestuur niet meer zelf kan overzien. Dat hulpmiddel — dat in de 19e eeuw ook al nodig was — was van formele aard: het bestond uit de waarborg, dat bij belangrijke beslissingen niet het oordeel van één man de doorslag zou moeten geven, maar dat onafhankelijk van elkaar staande mensen, daartoe door de burgers zelf aangewezen, over die aangelegenheden met gelijke kennis van zaken in het openbaar van gedachten konden wisselen ter voorbereiding van een collectieve beslissing. Kort gezegd: dit hulpmiddel is het machtsevenwicht dat in de democratie bestond tussen regering en volksvertegen-

woordiging. Het verrassende verschijnsel doet zich nu voor, dat terwijl de inhoud van de regeertaak rigoureuus is veranderd, het apparaat dat de burger behoeft om zijn medezeggenschap en medeverantwoordelijkheid te verwerkelijken, nog praktisch ongewijzigd is, althans in zijn structuur. De meest belangrijke verandering is, dat een minister, die vroeger 70 ambtenaren had voor wiens beslissingen hij „tegenover de Staten-Generaal verantwoordelijk was”, er nu 700 heeft. Nu kan men wel staande houden dat het beginsel der parlementaire verantwoordelijkheid ongerept is gebleven, maar in feite heeft er toch een buitengewone verschuiving van het machtsevenwicht plaats gevonden. Met het groeien van het technisch overwicht aan de zijde der regering, neemt de mogelijkheid van een openbaar debat, op gelijk niveau, af. De indruk, dat men de zaken buiten de kring der „managers” niet beoordelen kan, wordt versterkt. Het gevoel van ongeïnteresseerdheid neemt toe. De voorwaarden voor de dreigende collectivering, die wij uit de schildering van Orwell kennen, staan te worden verwezenlijkt.

Wie dit vermijden wil moet een grotere belangstelling voor de structuur van het staatsapparaat tonen. Hij kan natuurlijk niet teweegbrengen, dat alle belangrijke vraagstukken van staatsbestuur toegankelijk worden voor de normale, belangstellende staatsburger. Maar hij kan er wel voor op de bres staan dat de formele waarborg, het machtsevenwicht, wordt aangepast aan de gewijzigde inhoud van de regeertaak. Dit betekent niet alleen een andere outillering en inrichting van het parlement, waarvoor, naar ik aanneem, reeds voldoende belangstelling bestaat. Die wijzigingen zijn nodig, maar zij zijn een eerste stap. Aanpassing van het machtsevenwicht is ook nodig bij de gedecentraliseerde overheden. Daarom is het van zo uitnemend belang, dat in de organen der publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie een redelijk machtsevenwicht tot stand komt en dat niet in de feitelijke verhoudingen die binnen de besturen der bedrijfslichamen ontstaan, de dienst wordt uitgemaakt door de kleine top van een beperkt aantal gevestigde, „representatieve organisaties”, die dan spoedig de enigen zijn, die over kennis van zaken beschikken.

Men onderschatte dit gevaar niet. Het is een zwakte in de Wet op de bedrijfsorganisatie, dat deze mogelijkheid geenszins is uitgesloten. Daarom ook is het van uitnemend belang om bepaalde vormen van machtsevenwicht te creëren op die terreinen, die zich blijken een overduidelijke practijk niet lenen voor toepassing van de procedure der parlementaire verantwoordelijkheid: de terreinen der administratieve beslissingen. Hier kan het tot stand worden gebracht door het instellen van een onafhankelijk beroepscollege voor administratieve besluiten. Men hoort vaak verkondigen dat voor „beleidsbeslissingen” (in tegenstelling tot rechtsgedingen) de verantwoordelijkheid alleen kan berusten bij de parlementair verantwoordelijke minister. Men hoort ook vaak — en vooral van socialistische zijde — de vrees uitspreken, dat een beroep op de rechter van een overheidsbeslissing ons de heerschappij brengt van niet-verantwoordelijke, niet-gekozen en onafzetbare rechters en men wijst dan op beslissingen zoals in de Ambon-affaire zijn gevallen. Beide argumenten berusten op een misverstand; het misverstand, dat dit „machtsevenwicht” alleen maar betekenis zou hebben, wanneer de beslissing van het beroepscollege ook tevens het laatste woord zou zijn. Maar dat behoeft naar mijn overtuiging niet het geval te zijn. In de beide ontwerpen voor „administratieve recht-

spraak" die in de laatste jaren zijn gepubliceerd, is de mogelijkheid voorzien, dat een uitspraak van het beroepscollege *niet* ten uitvoer wordt gelegd. Voor die gevallen, weinig en uitzonderlijk als zij zullen zijn, moet zonodig toepassing van de procedure der parlementaire verantwoordelijkheid gereserveerd blijven. Voor de vele honderden andere administratieve beslissingen scheidt de beroepsprocedure het machtsevenwicht, dat als formele waarborg door de individuele staatsburger nauwelijks kan worden gemist.

Men onderschatte de betekenis van deze waarlijk niet spectaculaire hervormingen niet. De democratische staatsvorm leeft bij de gratie van de bereidheid der burgers, zich voor de vraagstukken van staatsbestuur te interesseren. Ontneemt men hun daartoe de mogelijkheid door hun niet alleen zelf de feitenkennis te onthouden — dat kan nu eenmaal niet anders — maar ook de formele waarborg van het machtsevenwicht van zijn feitelijke waarde beroofd te houden, dan wordt een van de voorwaarden verwezenlijkt voor het schrikbeeld dat Orwell en Gheorgiu ons hebben voorgetekend.

REMMINGEN EN MOGELIJKHEDEN VAN HET SOCIALISME, INTERNATIONAAL ¹⁾

Van der Goes vestigt de aandacht op de grote politieke structuurveranderingen, welke op het ogenblik plaatsgrijpen, waarna hij nagaat hoe de Europese socialistische partijen hierop reageren. Terecht wijst hij er op, dat men kan spreken van een crisis in het Europese socialisme, dat Labour en de Scandinavische partij niet bereid zijn tot het brengen van soevereiniteitsoffers, omdat zij de mogelijkheden voor groei van productie en welvaart vooral op het nationale vlak zoeken en dat de leiding van de Duitse socialistische partij zich tot taak schijnt te hebben gesteld op de lege stoel te gaan zitten van de nationale-partij-bij-uitstek. Van der Goes verwijt deze partijen dus nationalisme en een neiging om zich niet te committeren, terwijl wat wij nodig hebben een „versmelting” is van de „versplinterde landen van het Continent”, een integratie in federalistische zin.

Bij lezing van zijn betoog rijzen bij mij twee vragen. In de eerste plaats waarom Van der Goes meent dat de versmelting van de versplinterde landen van het Continent zo evident wenselijk is, dat het niet nodig is daarvoor argumenten te geven. Het niet zien van de diepere en klemmende beweegredenen voor deze integratie is de oorzaak van de afzijdige houding van de Engelse, Scandinavische en Duitse socialistische partijen. Van der Goes gaat er te veel van uit, dat de integratie als structuur-ontwikkeling een goed in zich zelf is.

Een tweede vraag welke bij mij is gerezen, betreft zijn verklaring voor de houding van de socialisten in de genoemde landen. Hij wijt hun houding aan een gevaarlijke remming, voortvloeiende uit het feit, dat de socialisten eerst laat de weg naar de staat hebben gevonden en in het landsbestuur zijn betrokken. Daardoor wil men de bescherming die de staat biedt in de strijd om sociale zekerheid thans niet prijsgeven en is er in het algemeen een neiging om de veroverde nationale machtsposities vast te houden. Verder, dat het socialisme eerst laat de betekenis van het nationale heeft gezien, zodat wij te maken hebben met „lang onderdrukte nationale gevoelens, die nu over-gecompenseerd worden”. Van der Goes zoekt dus de verklaring voor de socialistische houding in de ontwikkelingsgeschiedenis van het socialisme zelf en verwijt thans aan Labour en Schumacher gebrek aan internationalisme en ontrouw aan de idealen van hun socialistische jeugd.

In twee opzichten dient het betoog van Van der Goes m.i. te worden aangevuld. In de eerste plaats moet worden aangetoond welke voordelen een integratie van Europa biedt, want als wij er niet beter van worden, heeft zulk een integratie geen zin. De Europese federalisten moeten dus duidelijker maken dan tot dusverre, in hoeverre de voordelen de nadelen overtreffen en waarom geen andere wegen openstaan. Verder moet aan de socialistische partijen niet worden voorgehouden, dat zij

¹⁾ Commentaar op het artikel van M. v. d. Goes van Naters „Internationaal socialisme, remmingen en mogelijkheden” in het Mei-nummer.

ontrouw zijn aan de idealen van hun jeugd of geremd worden door hun eigen verleden, maar dat zij de tekenen der tijden niet verstaan en niet inzien, dat ter wille van de toekomst een nieuw internationalisme in federalistische vorm geboden is.

Naar mijn mening kan men vele socialisten in Europa nog heel wat anders verwijten dan nationalisme of angstvalligheid. Men zal bijv. tot Bevan en zijn geestverwanten in Engeland en elders moeten zeggen, dat zij er blijk van geven niet veel van de Russen te begrijpen. Velen van hen denken, dat zij het Russische probleem van zich af kunnen houden door de Russen met zachtheid te behandelen en hun in iedere politieke discussie de „benefit of the doubt” te geven. Deze zeer verbreide instinctieve neiging tot toegeven doet mij denken aan de politiek van het Chinese rijk in de 17de en 18de eeuw in de dagen dat de Russen doordrongen in Siberië. De Chinezen die de aanraking met deze barbaren hinderlijk vonden, losten dit probleem op door grote gebieden in het noorden van hun onmetelijk rijk aan de Russen af te staan; door het verleggen van de grens naar het zuiden zorgden zij er voor, dat de barbaren weer enige tijd uit het zicht bleven. Er is bij vele socialisten in Europa een neiging tot abdiceren en een weigering om in machtstermen te denken ook tegenover tegenstanders, die dit laatste wel doen en met wie men alleen zaken kan doen door het geven van reële tegendruk. Men leeft nog in illusies omtrent het Russische communisme en onderschat dus de noodzaak van een gemeenschappelijk zich sterk maken tegenover zijn bedreiging. Men meent altijd, dat er met de Russen nog wel te praten valt en geeft daardoor blijk het karakter van de vijand slecht te begrijpen. Dit verwijt geldt bepaaldelijk niet de leiding van de P.v.d.A. in Nederland, waar men in dit opzicht oneindig veel realistischer heeft gereageerd dan in de socialistische partijen in sommige andere landen. Een man als De Kadt heeft zelfs zo goed de betekenis van deze zaak gezien, dat men zich soms afvraagt, of hij ook nog andere dingen ziet. Dit neemt echter niet weg, dat hij dit probleem in zijn volle diepte heeft gepeild.

Een ander punt dat men vele van onze socialistische collega's in andere landen kan tegenwerpen, is hun neiging om te geloven, dat niet Rusland gevaar voor een oorlog oplevert, maar Amerika. Deze gedachte is in Europa zó algemeen verbreid, dat het des te meer opvalt hoe zelden deze vreesachtigen de practische consequentie aan hun mening verbinden om door gemeenschappelijk optreden grotere invloed op Amerika te willen uitoefenen. Ik behoor niet tot degenen, die menen dat wij Amerika voortdurend er van moeten terughouden een ongeluk te begaan. Wat met MacArthur gebeurd is bewijst, dat Amerika voor zich zelf kan zorgen. Maar de mogelijkheid om meer invloed in de wereld uit te oefenen vormt een sterk argument voor een nauw samengaan van de Europese landen op politiek gebied. Gegeven de buiten proportie grote macht van Amerika en de Europese afhankelijkheid van Amerika voor zijn welvaart en veiligheid, is het inderdaad van het grootste belang dat Europa te Washington met één stem spreekt en het volle gewicht van een politieke eenheid in de schaal kan leggen. Zo lang in Amerika echter onwelwillende toeschouwers de Europese landen kunnen zien als een rij kijvende bedelaars, die allen de hand ophouden en onderwijl elkander het licht in de ogen niet gunnen, of het nu het Saargebied of douanetarieven betreft, zolang men ons zó kan zien, zal Europa nooit een invloed kunnen ontwikkelen die beslissend zal zijn in vragen

van oorlog en vrede. Op het moment waarop een dergelijke eenheid van mening wél aanwezig is, zal het Europese standpunt echter van zéér groot gewicht blijken te zijn, in Washington, in het Midden-Oosten . . . en in Moskou.

Men zal verder aan onze autarkische socialistische vrienden moeten voorrekenen, dat zij zich vergissen wanneer zij denken op enigszins lange termijn welvaart en bloei te kunnen verwezenlijken op nationaal niveau. Wij zullen moeten aantonen, dat dit voor een aantal takken van bedrijf bepaaldelijk niet meer waar is en dat de beloften van de technische ontwikkeling, die het socialisme altijd met vreugde heeft begroet, voor een deel niet meer op nationaal, maar alleen nog op boven-nationaal niveau kunnen worden ingelost. Men zal hun moeten aantonen, dat de voordelen groter zullen zijn dan de schade die hier en daar ook zal worden geleden. Men zal voorts zoveel mogelijk moeten integreren ten aanzien van bedrijfstakken waar integratie voor alle partijen een verbetering brengt, zoals het Plan-Schuman dat heeft gedaan voor kolen en staal. Maar het is omgekeerd niet nodig om een Europese bakkerij-pool te maken. Kortom, men zal met cijfers moeten aantonen, dat onze socialistische vrienden slechte sociaal-economen zijn, zolang zij alleen in nationale termen denken.

Het komt mij verder voor, dat wij ernstige aandacht zullen moeten besteden aan de vraag of onze huidige cultuur nog wel beloften inhoudt zolang zij binnen nationale kaders wordt gevangengehouden. Men zal het socialisme niet moeten verwijten, dat het ontrouw is aan zijn jeugd, wanneer het aan nationale kaders vasthoudt, maar dat het de weg naar de toekomst verspert. Indien Duitsland alleen maar Duitsland blijft, zullen dan niet alle boze geesten van het nationalisme vrij spel krijgen en een derde ondergang voorbereiden? Zal Frankrijk, dat vastzit in een te groot verleden als in een te wijde jas, zijn verlamvend gevoel van steriliteit kunnen kwijtraken wanneer het kunstmatig eigen cultuur wil bewaren en zich steeds kritisch afsluit van invloeden van buiten, ook als zulke invloeden voor de geschiedenis volkomen bepalend zijn geworden? Kan het Hollandse binnenhuisje zijn glans behouden als het niet openstaat naar alle windrichtingen, zoals de tijdgenoten van Vermeer en Pieter de Hoogh over de zeven zeeën zwierven? Is er nog enige nationale Europese cultuur te behouden, wanneer niet op boven-nationaal Europees niveau wederzijdse bevruchting en een nieuwe vormgeving van het Europees gemeenschappelijke zou plaatsvinden? Op dit gebied liggen meer vragen dan antwoorden, maar de antwoorden, die er zijn, klinken méérbelovend dan de oproepen tot het behoud van het nationaal-eigene, die meer en meer een museum-lucht ademen.

Ik heb dus in Van der Goes' artikel met name gemist, dat het internationale socialisme in de komende jaren zal moeten aantonen, dat voor vrede, veiligheid, welvaart en geestelijke bloei, een Europese integratie beloften inhoudt, welke de nadelen, aan een prijs-gave van soevereiniteit verbonden, overtreffen. Federalisme en internationalisme zijn formele begrippen en niet op zich zelf nastrevenswaard. Zij worden dit echter indien zij de voertuigen worden voor een betere samenleving. Dat dit voor Europa op dit ogenblik het geval is, daarvan ben ik overtuigd. Wij zullen het echter met nog meer kracht moeten aantonen om het internationale socialisme hiervoor in beweging te brengen.

INTERNATIONALE SOCIALISTISCHE POLITIEK

In het Mei-nummer van „Socialisme en Democratie” publiceerde Van der Goes van Naters, in de serie artikelen, waarin getracht wordt de plaats van het socialisme in deze tijd nader te bepalen zijn bijdrage, getiteld: Internationaal socialisme, Remmingen en mogelijkheden. De redactie verzocht mij ditzelfde probleem te belichten, maar dan meer van de sociale en economische kanten uit gezien.

Voor deze beschouwing zou ik een viertal uitgangspunten willen kiezen. Ten eerste: De ontwikkeling heeft geleid tot het ontstaan van een groot aantal bevolkingsagglomeraties, waarvan enkele zeer grote, die tot staatsverbanden zijn samengetrokken of samengegroeid, binnen welke verbanden sociale en economische politiek kan worden bedreven — en wordt bedreven. Ten tweede: Deze ontwikkeling naar staatsverbanden is nog niet afgesloten, maar vindt met name nog voortgang in de vroegere koloniale gebieden, waarbij echter gesteld kan worden, dat deze ontwikkeling waarschijnlijk binnen enkele tientallen jaren — slechts voor een klein aantal delen der aarde over een nog wat langere tijd — haar afsluiting zal vinden. Ten derde: er is een technische, economische en militaire ontwikkeling gaande, welke tot steeds groter onderlinge samenhang leidt, en tot grotere onderlinge afhankelijkheid van die staatsverbanden, ook in hun sociale en economische politiek. Ten vierde: er is een groeiend besef omtrent de onaanvaardbaarheid, zowel binnen als tussen deze staten van een grote afstand in levenspeil.

Van deze historische, technisch-economische en sociaal-morele gegevens zal ik trachten uit te gaan. Daarbij stel ik nog één inzicht voorop: een socialistische internationale politiek zal zich bewust moeten zijn van de verantwoordelijkheid voor alle — meer dan 2000 millioen — burgers dezer aarde. Zij kan haar doeleinden niet beperken tot Europa of Europa en de „achtergebleven gebieden”.

Wanneer wij dan de verdeling van de burgers dezer aarde over de staatsverbanden nagaan, zien wij, dat in de *grootste* eenheden, vier in getal: de Ver. Staten van Amerika (± 150), Rusland (± 200), China (± 400) en India (± 350) in totaal ongeveer de helft der aardebewoners hun woonplaats vinden. Van deze vier zijn er op het ogenblik twee, die als economische en militaire krachtcentra fungeren: de Ver. Staten en Rusland.

Ik heb mij wel eens de vraag gesteld, gezien de verhoudingen of misschien een bevolkingsomvang van ± 150 à 200 millioen bij de huidige industriële ontwikkeling met haar eisen van arbeidsverdeling niet een noodzakelijke voorwaarde is voor een houdbare economie. De kleinere eenheden — ik hoop het straks aan de hand van Nederlandse gegevens te demonstrenen — zijn zo economisch onstabiel en afhan-

kelijk, dat van een zelfstandige politiek op economisch gebied hoe langer hoe minder sprake zal kunnen zijn. Dat de nog grotere eenheden India en China niet tot machtscentra zijn uitgegroeid, van een overeenkomstige betekenis, is — economisch gezien — wel grotendeels het gevolg van het feit, dat deze staatsverbanden, althans tot voor kort — veel meer dynastieke of bestuurlijke eenheden waren dan sociaal-economische. Het industrialisatieproces, voor zover aanwezig, richtte zich niet in de eerste plaats naar het eigen staatsverband, maar werd geleid vanuit geheel andere gezichtshoek.

Beschouwen wij de vier genoemde staatsverbanden nader, dan blijkt, dat het democratische socialisme niet kan bogen op een grote invloed. In de Ver. Staten zijn zeer vele opvattingen aanwezig, die nauw bij de onze aansluiten — ik beken eerlijk, dat ik mij beter thuis voel bij de politiek van Harry Truman, dan bij die van Jan Schouten — voor de sociale ontwikkeling en de economische planning in de Ver. Staten gedurende de laatste 20 jaar zou ook een democratisch socialist zich niet behoeven te schamen. Maar tot een bewust socialistische partijvorming in grote stijl, steunend op de brede massa der arbeiders, nauw samenwerkend met de vakbeweging, de boeren en intellectuelen bereikende en de negers in het emancipatieproces meetrekkende, is het niet gekomen. Hier ligt de noodzaak tot een socialistisch zelfonderzoek, tot een uitvoerige, een diepgaande studie voor de socialistische internationale. Wijziging van socialistische inzichten en doctrines op grond van het onderzoek omtrent de verhoudingen in de Ver. Staten dienen daarbij bijvoorbeeld niet uitgesloten te zijn.

In het tweede hedendaagse krachtcentrum: Rusland, heeft de socialistische internationale, als zodanig, nog minder macht. Er is ook nog geen aanduiding, dat zich binnen de communistische partij de mogelijkheid van een democratisering voordoet. Er zijn weerstanden, zij blijken te duidelijk om ze niet te onderkennen; de aard, oorsprong, richting en kracht ervan te analyseren lijkt mij eveneens een taak voor de socialistische internationale, indien zij zich erop wil voorbereiden een aandeel te hebben in, en krachten te leveren voor een toekomstige omvorming.

Voorlopig buiten de machtsfeer van de socialistische internationale ligt ook China. Men kan, geloof ik, wel stellen, dat men in westerse socialistische kringen (zo vóór als na de vorige wereldoorlog) geen diepgaande studie heeft verricht over de vraag op welke wijze socialistische activiteit in China zou zijn te ontplooien, en welke aanknopingspunten daar zouden zijn te vinden. Van een bewust gerichte actie, resultaat van zulk een studie, is ten minste geen sprake geweest. Ook voor deze studie is het thans nog niet te laat. Het zou nl. wel eens kunnen blijken, dat van de twee, in communistische handen gevallen grote eenheden China het zwakste is, en het minst duurzame bewind heeft. Moeten wij dan, na een eventuele omzwaai opnieuw dit terrein overlaten aan de missie, de ondernemingen en een nieuwe dictatuur, zonder te weten welke mogelijkheden er in andere richtingen zijn? China kan, en dat niet alleen als strijdtoneel tussen twee wereldmachten, maar ook in enkele tientallen jaren als militaire en economische macht, en als sociaal-culturele eenheid van beslissende betekenis worden in de wereld.

Direct gunstiger voor de socialistische internationale liggen de zaken in India. Er zijn belangrijke aanknopingspunten. Vele van de leidende figuren in India ken-

nen het Westen, vele van onze Britse socialistische vrienden kennen India uit eigen werkzaamheid. Voor de socialistische internationale lijkt het mij van de uiterste importantie, dat de vraagstukken waarvoor India staat (India daarbij ook gezien als leidinggevende natie in Zuidoost-Azië) worden gekend en behandeld. Het gaat daarbij beslist niet enkel om economische en sociale problemen, de medische en bevolkingsvragen bij de laatste inbegrepen. Het gaat ook om de principiële verhouding van enkeling en gemeenschap, van mens en maatschappij, om de vormen en mogelijkheden der democratie, om begrip voor in het denken verankerde normen en cultuurwaarden. Ten aanzien van de economie zal waarschijnlijk de grondvraag moeten worden beantwoord of het mogelijk is met de beperkte eigen en vreemde middelen — beperkt in elk geval tegenover de ontzaglijke noden — het gehele gebied gelijktijdig naar andere levensnormen en ander levensniveau op te heffen, of dat er — en dan bewust — een keuze moet worden gedaan, een volgorde aangegeven, waarbij dan nog gedurende vrij lange tijd de achtersten „door de duivel worden gehaald” . . .

Het doen meespreken van de socialisten van India — en van de overige gebieden in Z.O.-Azië — in de socialistische internationale, ook over *onze* problemen in West-Europa, zoals wij omgekeerd van hun problemen op de hoogte dienen te zijn, is een der eerste voorwaarden om te komen tot een gezamenlijke internationale socialistische politiek, en, kan het zijn, strategie.

Als de helft van de wereldbevolking in vier grote eenheden huist, blijft er toch nog een andere helft over. Maar deze is verdeeld over een zo grote veelheid van staten, met elk voor zich zo verschillende hoofdproblemen, dat een overzicht zelfs te ver zou voeren. Maar indien het juist is, dat voor een sociaal en economisch bewind een eenheid van 150 miljoen als grondslag moet worden genomen, zal een samenvatting in grotere eenheden ook in onze beschouwingen meer en meer een plaats moeten vinden.

Op het Amerikaanse „halfmond” wonen buiten de Ver. Staten nog eens een 150 miljoen medeburgers, onder zeer verschillende sociale en economische omstandigheden en met een veelheid van bestuursvormen. Toch zijn er enkele gemeenschappelijke kenmerken: immigratiemogelijkheden, industrialisatiemogelijkheden, het georiënteerd zijn op de Ver. Staten. De Panamerikaanse conferenties zijn — bij alle tegenstellingen — meer dan demonstratieve bijeenkomsten. Ook de stemmingen in de Ver. Naties bewijzen dat. Op deze grond is het eerder te verwachten, dat de groeiende onderlinge afhankelijkheid der staten in het westelijke continent aanleiding zal zijn tot één gezamenlijke economie, dan tot het ontstaan van „de Ver. Staten van Zuid- en Midden-Amerika” als krachtcentrum tegenover de Ver. Staten van Noord-Amerika. Het ligt in de lijn der dingen, dat daarbij *niet* de vorm van een overdracht van souvereiniteit in juridische zin zal plaats vinden, doch een langzaam, door overeenstemming, „gelijkschakelen” van de economische en sociale regimes. Dit is voor het westelijke continent mogelijk, juist omdat oriëntering op één leidinggevende mogendheid kan geschieden.

Voor Zuidoost-Azië zal de tijd moeten uitwijzen of India daar niet alleen politiek, maar ook in economische vormgeving de leiding gaat nemen. Men kan op dit ogenblik zeker niet zeggen, dat de overige landen van Zuidoost-Azië economisch

op India als centrum zijn aangewezen. Maar dat is een gevolg van de vroegere gezamenlijke koloniale situatie, waarbij steeds de arbeidsverdeling tussen kolonie en „moederland” de voornaamste is. Industrialisering van dit gedeelte der wereld kan deze aloude situatie grondig veranderen, zelfs al betekent dit niet een verminderend handelsverkeer met de vroeger overheersende staten — het onderlinge handelsverkeer kan nl. veel sneller toenemen.

De positie van Japan en van Australië, beide naar de gegeven maatstaf te klein voor een eigen sfeer, maar toch te groot, en vooral te verschillend in levenspeil, industriële en sociale ontwikkeling en politieke aspiraties, om zich bij Zuidoost-Azië aan te sluiten of op India te oriënteren, hangt voor mij nog in de mist.

Wanneer wij ons afvragen, heeft de Soc. Internationale een politiek t.o.v. de problematiek van de Latijns-Amerikaanse landen en van de problemen in Zuidoost-Azië en omliggende landen, waar zij niet onbelangrijke steunpunten heeft (Japan, Australië, Indonesië, enkele Zuidamerikaanse staten), dan is twijfel niet overbodig. Wat mij van betekenis lijkt is, dat er een zo volledig mogelijk overzicht komt van de situatie van het socialisme, óók over deze delen der wereld. Het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis doet goed werk. De Internationale heeft besloten haar archieven daar onder te brengen. Zou er geen aanleiding kunnen bestaan te overwegen of, met behulp van door dit instituut aan te trekken krachten, zulk een overzicht zou kunnen worden verkregen? Het lijkt, mij althans, nuttiger dan, nog eens, een briefwisseling tussen Marx en Engels of Kautsky of Bebel te publiceren, en nog eens een biografie over een der groten uit de socialistische historie, hoezeer ook dát van betekenis kan zijn. Maar dit tussen haakjes.

Terwijl Rusland, China, India en de Ver. Staten zich tot eigen economische centra, of tot centra mee voor anderen kunnen ontwikkelen, ontbreken in de andere delen van de wereld zulke eerst-aangewezen krachtcentra. Zij ontbreken in het Midden-Oosten, in Afrika en . . . in Europa buiten Europees Rusland.

In het Midden-Oosten is geen politiek en economisch zwaartepunt. Er zijn staten (Egypte) met aspiraties tot leidinggeven, maar hun ontbreekt economische ondergrond. De rest van het Midden-Oosten is *niet* op Caïro georiënteerd. Er zijn wel staten met inwendig voldoende kracht en stabiliteit (Turkije), maar zij koesteren om historische redenen (de zieke man) niet de aspiraties voor het geven van leiding aan de — grotendeels — mohammedaanse statengroep, die een gebied omvat van Pakistan tot Marokko. Het lijkt geen twijfel, of in de volgende tientallen jaren zal ook de gang van zaken in deze — in economische ontplooiing zich bevindende staten — de geschiedenis der wereld mee bepalen. En ik vraag alweer: hebben wij een socialistische strategie — hebben wij enig inzicht over de mogelijkheden, die voor het socialisme in de wereld van de Islam besloten liggen, en van de tegenstellingen misschien tussen een mohammedaanse gedachtenwereld en een socialistische maatschappijbeschouwing?

In de rest van Afrika zitten wij midden in de problemen der achtergebleven gebieden, geaccentueerd door rassentegenstellingen. Ik wil hier slechts herhalen, wat partijgenoot De Groote op de conferentie van socialistische experts zo duidelijk naar voren bracht: het probleem van Afrika is *geheel anders* dan dat van Zuidoost-Azië. In Afrika geldt het te komen tot de ontwikkeling van de natuurlijke hulp-

bronnen, om mede daardoor de achterstand in te lopen, er is *niet* het voor Zuidoost-Azië zo typische probleem van een te grote bevolkingsdruk. Juist waar het gaat om de exploitatie der natuurlijke hulpbronnen te combineren met een sociaal-cultureel vruchtbare politiek, moet hier een aangrijpingspunt liggen voor socialistische activiteit.

Europa — zonder Europees Rusland, maar wel met de bezette staten achter het ijzeren gordijn medegerekend, telt ongeveer 300 miljoen inwoners — voldoende voor een stabiele sociale en economische politiek. Maar er is *geen* zwaartepunt, nu Engeland weigert zulks te worden. Londen zou de aangewezen hoofdstad zijn voor Europa — een excentrische ligging is geen bezwaar (zie New York en Washington!), en bovendien is het graven van een tunnel onder het Kanaal — het zou het eerste punt van een Europees grote-werken-project kunnen zijn — technisch volkomen mogelijk en financieel niet zò bezwaarlijk. Ook voor de toekomst zou voor Engeland de ruil: Londen als hoofdstad van Europa in plaats van hoofdstad van een Brits imperium niet slecht zijn geweest. De weigering van Engeland stelt de andere Europese landen voor moeilijke consequenties. Want, ik wees er in het begin reeds op: eenheden van rond 10 miljoen inwoners, als ons land telt, zijn economisch een anachronisme geworden. Wij hebben, op een andere plaats, een theoretische discussie daarover gehouden, aan de hand van de cijfers van het Centraal Plan Bureau. Ik acht zelf deze cijfers aanvechtbaar, maar zij demonstreren theoretisch precies waarvoor wij staan, of kunnen komen te staan. Laat ik trachten de toestand weer te geven in de meest eenvoudige tekening. Om onze productie te kunnen vergroten, is invoer van grondstoffen nodig. Gesteld wordt nu door het C.P.B., dat om de nationale *productie* met 100 mill. te vergroten voor een waarde van 50 miljoen moet worden ingevoerd. Om onze *handelsbalans* in evenwicht te houden moeten wij dus de export vergroten, naar waarde met 50 miljoen. Maar — tweede gegeven van het C.P.B. — om voor 50 miljoen gulden méér te exporteren moeten wij, daar de buitenlandse markten anders onze producten in de grotere hoeveelheid niet opnemen, een *prijzverlaging* van onze exportproducten aanvaarden, die betekent, dat wij nog eens 50 miljoen gulden waardevermindering moeten accepteren. De vergrote export kost ons dus feitelijk 100 miljoen, om 50 miljoen in de handelsbalans te winnen. Maar... dat wil zeggen, dat de *gehele* nieuwe productie moet worden geëxporteerd voor dat evenwicht in de handelsbalans... of, met andere woorden, er ontstaat *bij de verhoogde productie* geen toeneming van het nationale inkomen. Bij deze, voor een klein land theoretisch niet *abnormale* verhoudingen is welvaartsverhoging, dus *nationale* politiek niet meer mogelijk. De vele consequenties daarvan zal ik hier niet bespreken, al is de verleiding groot. Ik keer terug tot de stelling, de nationale welvaartspolitiek moet *dus* door een internationale worden vervangen. Maar hier stuiten wij op sociale, en op socialistische weerstanden. Wij zijn er als socialistische partijen in geslaagd, waar wij sterk genoeg waren, en inzicht genoeg hadden, de grootste verschillen in levenspeil te verminderen, en een stuk sociale zekerheid op te bouwen, dat daarvan mede de uitdrukking is. Daardoor echter komt het verschil in *gemiddeld* levenspeil (ook van de arbeider!) in de verschillende staten veel sterker naar voren. Het is beslist geen toeval, dat de landen met de sterkste sociale

verworvenheden (Groot-Brittannië, Zweden) of met het hoogste gemiddelde levenspeil (Zwitserland) het meest „isolationistisch” zijn. De oplossing, die nu wordt nagestreefd, en in het artikel van v. d. Goes wordt aanbevolen: federatie van de Schuman-landen, en associatie daarvan met Groot-Brittannië en Scandinavië moge niet al te onhoudbaar schijnen, zij is beslist sociaal-economisch *niet* de beste. Een *federatie* van Engeland, Duitsland, Scandinavië en de Benelux (alle met sterke democratisch-socialistische bewegingen, met reële mogelijkheden voor ordening en planpolitiek en een associatie van deze federatie met Frankrijk en Italië, waarbij aan deze landen door de federatie sterke steun zou worden gegeven voor het bereiken van monetaire, economische en politieke stabiliteit, om opneming in de federatie voor te bereiden, zou een veel logischer, sociaal-economisch veel stabielere en socialistisch vruchtbaardere conceptie zijn.

Een ontwikkeling naar grotere eenheden, als geschetst, soms in de vorm van een federatie (Europa), soms door het zich, zonder directe souvereiniteitsoverdracht richten naar een sterk en voldoende stabiel centrum, zou ook het voeren van een economische en sociale wereldpolitiek aanmerkelijk eenvoudiger maken.

De instrumenten ervoor: „Ver. Naties, overeenkomsten van Bretton Woods (monetaire politiek), Havanna (handelspolitiek), de internationale voedsel- en landbouworganisatie” zijn gedeeltelijk aanwezig.

Voor een ander deel zijn zij in wording: internationale metaal-grondstoffenorganisatie, of kunnen zij tot stand komen: energiewinning, investerings- en openbare-werkenpolitiek in internationaal verband voor het bereiken van een stabiele conjunctuur. Onze praktische en theoretische economische kennis, en het beschikbare instrumentarium voor een sociaal-economische stabiliteits- en expansiepolitiek zijn voldoende in omvang. De socialistische doelstelling ligt, behalve reeds in die politiek zelf, in het verkleinen van het verschil in levenspeil binnen en tussen de naties, en in het binnen elk nationaal verband tot ontplooiing brengen van de culturele en sociale mogelijkheden.

De politiek der socialistische internationale zal wereldpolitiek moeten zijn om vruchtbaar te kunnen zijn.

ENKELE STELLINGEN OVER DE VERKIEZINGSUITSLAG

1. In de weken volgend op de meest verrassende verkiezingsuitslag sinds vele jaren, hebben velen de verleiding niet kunnen weerstaan om met een gracieuze verbinding van wensdroom en rekenkunde een uitleg aan de uitslag der verkiezingen te geven. Enige bezigheid met het ontleden van verkiezingscijfers gedurende de afgelopen jaren heeft mij echter geleerd, dat er weinig zaken zo bedriegelijk zijn als verkiezingsuitslagen op het eerste gezicht. Het is een spel met vele onbekenden. Wij concluderen op grond van verschillen in de percentages, behaald door diverse partijen bij twee verkiezingen, tot verlies en winst van partijen aan elkaar, maar vergeten dat het theoretisch denkbaar is dat het kiezerscorps voor 100 % van partijkeuze verandert en dat niettemin de uitslag precies gelijk blijft. Practisch valt het natuurlijk nooit zo uit, maar ik neig ook t.a.v. de uitslag van de 25ste Juni tot de veronderstelling dat het aantal verschuivingen tussen de verschillende partijen aanzienlijk groter is geweest dan in de uitslag voor het gehele land tot uitdrukking is gekomen. Wil men daar met meer zekerheid over spreken dan moet men op zijn minst de uitslagen van de kleine gemeenten en van de stembedistricten in de grote gemeenten afzonderlijk bezien.

Een andere factor, die voorshands tot voorzichtigheid dwingt t.a.v. het trekken van al te stellige conclusies, is het ontbreken tot dusver van voldoende gegevens over de opkomst van de kiezers. Mede als gevolg van de wijziging van de kieswet zal het nog wel enige tijd duren alvorens wij over de aantallen kiesgerechtigden in de verschillende gemeenten en voor het land als geheel beschikken. Uit enkele reeds beschikbare gegevens is echter gebleken, dat juist de opkomstfactor ditmaal een bijzonder grote rol heeft gespeeld. Als vaststaand mag worden aangenomen, dat de opkomst van 25 Juni een record opkomst is geweest sinds de invoering van het algemeen kiesrecht in ons land. Zo steeg in Amsterdam het percentage geldige stemmen van het totaal aantal kiesgerechtigden met 3 % in vergelijking met 1948; in Den Haag met 2½ %; in Kampen met 3 %; in Heemstede met 2 %, in Vlaardingen met 2½ %. Dit betekent dus, dat het aantal uitgebrachte geldige stemmen op 25 Juni niet alleen is toegenomen door de bevolkingsvermeerdering, maar ook doordat een groter deel dan ooit tevoren van hen die kiesgerechtigd waren, een geldige stem heeft uitgebracht. Het is duidelijk, dat het voor de toerekening van winst en verlies een groot verschil maakt wanneer er, buiten de toeneming van het aantal stemmen door bevolkingsvermeerdering, nog een 50 à 100.000 geldige stemmen extra zijn uitgebracht door kiezers die in 1948 thuis zijn gebleven of hun biljet blanco in de bus hebben gegooid.

Ik geef er daarom de voorkeur aan met een volledig overzicht te wachten tot de uitslagen voor alle gemeenten kunnen worden gezien en de opkomstcijfers voor het gehele land bekend zijn en beperk mij nu tot de bespreking van een aantal punten uit deze verkiezingsuitslag, die gemakkelijk misverstand oproepen of — met een modewoord — controversioneel geacht kunnen worden.

2. De N.R.C. heeft gesproken van een „politieke aardverschuiving”. Deze term is, als bedoeld wordt op de omvang van de verschuiving die plaats vond, beslist onjuist. Als men het totaal der verschuivingen beziet dan blijkt, dat deze in genen dele groter zijn dan in 1948 en evenmin groter dan bijv. in 1925, met welke laatste verkiezingsuitslag die van 25 Juni trouwens een bijzonder treffende gelijkenis vertoont. In het algemeen vertonen de uitslagen van de Kamerverkiezingen een totaal percentage aan verschuivingen tussen de grote partijen van ruim 10% en dat is ook ditmaal het geval geweest.

Ook voor de omvang van de winst van de P.v.d.A. geldt dat men vergelijkbare winsten van verschillende partijen vindt sinds de invoering van de evenredige vertegenwoordiging in ons land. Waarom de N.R.C. dan uit haar evenwicht werd gebracht en deze uitslag alom zo'n diepe indruk maakte?

Ik meen, dat de oorzaak hiervan gezocht moet worden in het feit, dat een verschuiving is opgetreden, *die vrijwel niemand verwacht had*. De winst die de P.v.d.A. boekte, ten koste van de K.V.P. en van de A.R. heeft een overweldigende indruk gemaakt, omdat een verschijnsel, nl. de doorbraak, dat uitgewerkt leek en dat talloze malen dood was verklaard, springlevend uit de stembus tevoorschijn kwam. Verkiezingen in het gros van de Westeuropese landen hadden gedurende de afgelopen jaren een duidelijke tendens naar rechts vertoond. Deze rechtse tendenties gaven in de periode voorafgaande aan deze verkiezingen in de verschillende partijen de toon aan. Zonder overdrijving kan worden gezegd dat in de rechtse partijen op winst werd gerekend en dat men in de P.v.d.A. op z'n best hoopte er zonder verder verlies naar rechts af te komen. Dat de rechtse tendenties, die ook bij de stembus naar buiten zijn getreden, vrijwel even sterke reacties in linkse richting zouden oproepen, was door niemand voorzien en zo laat het zich begrijpen dat de uitslag zich aan de heren van de N.R.C. als een aardverschuiving voordeed. Zij zijn dan ook in een diepe kloof komen te zitten.

3. Bij verkiezingen is niet alleen sprake van verlies of winst maar ook van de grotere of kleinere werfkracht, die de partijen op de nieuwe kiezers uitoefenen. De veronderstelling is wel geuit, dat de verrassende winst van de P.v.d.A. ten dele moet worden verklaard uit de naar verhouding sterke aantrekkingskracht, die zij op de jeugdige kiezers zou hebben uitgeoefend. Een benaderend bewijs voor deze veronderstelling valt eerst te leveren door zeer uitvoerige vergelijkingen van het stemmenverloop in gemeenten met een uiteenlopende leeftijdsopbouw van de bevolking. Een aanwijzing voor de werfkracht van de P.v.d.A. op de jonge kiezers is echter wel gelegen in de zeer grote opkomst. Het staat immers wel vast, dat de P.v.d.A. heeft geprofiteerd van deze grote opkomst en daar het niveau van de opkomst bij de verkiezingen in 1948 reeds zeer hoog lag, kan het moeilijk anders of tot de opvallende verdere verhoging van de deelneming aan de ver-

kiezingen moeten de jongere leeftijdsgroepen een aanzienlijke bijdrage hebben geleverd. Zij zijn het immers die, naar uit talloze onderzoeken is gebleken, naar verhouding het geringst opkomen bij de stembus en dus de reserve vormen waaruit bij een hogere opkomst wordt geput. Meer dan een aanwijzing is dit echter niet, maar als zodanig is ze belangwekkend, want het kan duiden op het feit dat thans ook de jeugd bewogen wordt door het verlangen naar maatschappelijke geborgenheid en sociale zekerheid, die andere groepen reeds eerder hun heil deden zoeken bij de P.v.d.A.

4. De verkiezingen van 25 Juni zijn te recht aangeduid als „verkiezingen van de doorbraak”. Hoewel naar de motieven die de „doorbrekers” hebben bewogen uiteraard slechts kan worden gegist, kan worden geconstateerd, dat de doorbraak uit de prot.-chr. partijen enerzijds en uit de katholieke partijen anderzijds, weer is teruggekeerd tot de omvang die zij bij de eerste verkiezingen na de oorlog in 1946 had.

De K.V.P. plus katholieke dissidente partijen (incl. Welter) kregen in 1946 30,8 %, liepen op tot 32,7 % bij de Statenverkiezing 1952 en vielen thans terug tot 31,4 %. Voor het eerst in de Nederlandse geschiedenis beïnvloedt thans bovendien het hogere geboortecijfer van de R.K. bevolkingsgroep het aandeel van de R.K. in het kiesgerechtigde deel van de bevolking. Als men veronderstelt, dat de afvalfactor geen grotere invloed uitoefent dan in de dertiger jaren, dan neemt sinds 1946 het aantal katholieken onder het stemgerechtigde deel van de bevolking elk jaar met 0,1 % toe. Als men dit in aanmerking neemt blijkt, dat de doorbraak van katholieken naar de P.v.d.A. in 1952 weer dezelfde omvang heeft als in 1946. Dit geldt voor het land als geheel. In Brabant en de aan Brabant grenzende gebieden van Gelderland en Zeeland, is de doorbraak van katholieken naar de P.v.d.A. thans veel verder gegaan dan in 1946 het geval was. In de grote steden in het Westen is de omvang weer gelijk aan die van 1946. In Limburg en de oostelijke provincies is de omvang van 1946 nog niet weer bereikt.

De prot.-chr. partijen gezamenlijk kregen in 1946 23,5% van de stemmen. Dit percentage liep op tot 25,2 % in 1950 en viel op 25 Juni terug tot 23,3 %. In Groningen, Drente en vooral Zeeland ging de doorbraak nu – en in Zeeland zelfs aanzienlijk – verder dan in 1946. In de overige provincies, met uitzondering van Overijssel, werd dezelfde omvang bereikt als in 1946.

Als men aanneemt dat bij de Statenverkiezing van 1950, voor het land als geheel beschouwd, de *na-oorlogse doorbraakwinst* van de P.v.d.A. naar de confessionele partijen vrijwel geheel verloren was gegaan, dan bedroeg deze op 25 Juni ten opzichte van de katholieke partijen 1,3 % of wel 70.000 stemmen en ten opzichte van de prot.-chr. partijen 1,9 % of wel 100.000 stemmen.

5. Door een vergelijking van de uitslag van 25 Juni resp. met de Kamerverkiezing van 1946 en de Statenverkiezing van 1950 bij de berekening van de omvang van de doorbraakwinst, voorkomt men de verwarring, die is ontstaan over de toerekening van het verlies van de prot.-chr. partijen, in het bijzonder van de A.R. In verschillende persorganen, o.a. in een even belangwekkende als aanvechtbare beschouwing in de N.R.C. van 3 Juli, is zonder meer aangenomen, dat een

belangrijk deel van de winst van de V.V.D. afkomstig moet zijn van de prot.-chr. groepen, in het bijzonder van de A.R. Deze stelling lijkt mij niet houdbaar. Behalve de 10 à 20.000 stemmen van vrijzinnigen, die in 1948 ter wille van de extreme Indonesië-politiek van de A.R. op deze partij zijn uitgebracht en nu weer naar Welter, V.V.D. en rechtse splinterpartijen zijn afgevoerd, is er geen reden om aan te nemen dat het verlies van de prot.-chr. partijen naar andere partijen dan de P.v.d.A. is gegaan. Men vindt voor bovengenoemde stelling ook nergens steun in cijfers. Integendeel, het blijkt, dat in typisch prot.-chr. gemeenten als Kampen, Hoozevee, Katwijk en verschillende gemeenten op de Veluwe, waar de V.V.D. niet of nauwelijks een rol speelt en waar de anti's ook niet aan deze partij hebben verloren, het verlies van de prot.-chr. partijen aan de P.v.d.A. niet geringer is dan in gemeenten waar de V.V.D. wel is gestegen. Het is daarom veel waarschijnlijker, dat de grote verschuiving, die in 1948 optrad, van de P.v.d.A. naar de V.V.D. in 1952 nog een zwakke nawerking heeft gehad, met name onder de middenstand in de grote steden. Dit heeft geleid tot een bescheiden winst van de V.V.D.. Verder heeft de V.V.D. nog geprofiteerd van de achteruitgang van de Middenstandspartij.

Het verlies van de prot.-chr. partijen sinds 1948 van 1,5 % of wel 80.000 stemmen is voor tenminste $\frac{3}{4}$ rechtstreeks gevloeid naar de P.v.d.A.

Daarbij stoten wij dan nog op het unieke feit dat, voor het eerst sinds 1922, de positie van A.R. ten opzichte van de C.H.U. ongunstiger is dan zij bij de voorafgaande Statenverkiezing was. Het normale beeld is, dat bij Kamerverkiezingen de A.R., bij Statenverkiezingen de C.H.U. een beweeglijke groep kiezers aantrekt. Ditmaal is met deze traditie gebroken, althans wat de A.R. betreft. De C.H.U. vertoont haar normale teruggang van Staten- op Kamerverkiezing. Dit kan betekenen, dat de overgang van de A.R. naar de P.v.d.A. aanzienlijk groter is dan de totaalcijfers doen vermoeden. Alleen nadere analyse kan dit ophelderen.

6. De na-oorlogse doorbraakwinst voor de P.v.d.A. van 1,3 % of 70.000 katholieke stemmen is slechts een deel van het totaal aantal katholieke stemmen dat op 25 Juni op de P.v.d.A. werd uitgebracht. Een nauwkeurige berekening op grond van de leeftijdsopbouw van de verschillende bevolkingsgroepen leert, dat op 1 Mei jl. 35,6 % van het totaal aantal kiesgerechtigden als R.K. wenste te worden aangemerkt. Van deze 35,6 % stemde 28,7 % op de K.V.P., 2,7 % op Welter en de rest, dus 4,2 % op de P.v.d.A. (met aftrek van een fractie van een procent voor een aantal katholieke C.P.N.-stemmers in Limburg en in de grote steden in het westen van het land).

Uit deze opstelling blijkt duidelijk, dat het aantal socialistisch stemmende katholieken aanzienlijk groter is dan het aantal naar rechts uitwijkende katholieken (vooral als men daarbij bedenkt, dat het percentage van Welter nog geflatteerd wordt door een onbekend aantal niet-katholieke malcontenten). Welk feit de heer Romme niet onberoerd mag laten.

7. Een bijzonder interessante vraag, die n.a.v. de 25ste Juni rijst, is of alleen katholieke en protestantse arbeidersstemmen naar de P.v.d.A. zijn gegaan of dat

de nieuwe doorbraak, zoals in 1946 ontegenzeggelijk het geval was, ook onder de middengroepen is te vinden. Een aantal voorlopige berekeningen geeft de indruk, dat dit laatste inderdaad het geval is. Zo valt het op, dat de P.v.d.A. ook in typische woongemeenten met een minimale arbeidersbevolking winst heeft geboekt ten koste van de confessionele partijen, zij het veel geringer dan in de industriële gemeenten. Ontleding van de uitslagen in een viertal Amsterdamse stembedistricten, waar overwegend nieuwe middenstand wordt gevonden (Stadionbuurt, Stalin-, Rooseveltlaan en omgeving, Watergraafsmeer, Hoofddorpplein en omgeving) toont aan, dat ook in deze districten de P.v.d.A. stemmen heeft gewonnen van de confessionele partijen.

De vleugelspanningen binnen de confessionele partijen hebben niet alleen een deel van de arbeiders naar de P.v.d.A. gedreven, maar ook een, zij het gering, deel van de middengroepen en intellectuelen tot de keuze voor de P.v.d.A. en tot een afbakening van hun positie ten opzichte van de reactionnaire strevingen in hun vroegere partijen gebracht.

8. De positie van de C.P.N. heeft tot dusver onvoldoende aandacht gekregen. Vooral in die zin, dat terwijl bij alle vorige verkiezingen sinds 1946 steeds van achteruitgang, zij het in verschillende graden, sprake was en thans voor het land als geheel nog een fikse achteruitgang viel te boeken, in verschillende gebieden en wijken van de grote gemeenten de C.P.N. zich stabiliseerde of zelfs, vergeleken met de Statenverkiezing van 1950, een kleine winst behaalde. Zoals te verwachten viel, trad dit laatste, zorgwekkende verschijnsel voornamelijk op in de werkloosheidsgebieden (Groningen, Drente, Twente). De naar verhouding zeer sterke teruggang van de C.P.N. in Amsterdam bij deze verkiezingen mag de aandacht van het hier gesignaleerde verschijnsel niet afleiden.

9. De laatste belangwekkende vraag, die ik in dit verband zou willen aansnijden, geldt de invloed ten voordele van het stemmenaantal van de P.v.d.A., die het optreden van Drees als lijststaanvoerder heeft gehad. Het staat wel buiten discussie, dat Drees in zeer belangrijke mate deze verkiezingsuitslag heeft bepaald. Middelen om de mate waarin dit het geval is geweest nauwkeurig te meten zijn er niet. Er is slechts één aanwijzing in de cijfers te vinden. Terwijl nl. het aantal voorkeurstemmen met name bij K.V.P. en A.R. toenam in vergelijking met 1948, nam dit (ondanks ruim 10.000 zevenstemmers!) bij de P.v.d.A. af — m.i. een graadmeter voor de aantrekkingskracht van de lijststaanvoerder. Tot reserve daarentegen dringt het merkwaardige feit, dat Drees ook in 1948 lijststaanvoerder was in een aantal districten, die toen een zeer ongelijk beeld opleverden: zowel verlies onder als boven het gemiddelde van het gehele land.

Ook in het feit dat de winst voor de P.v.d.A. thans zeer ongelijk over het gehele land verdeeld is, kan men desgewenst een zekere relativering van de positie van de overal gelijke lijststaanvoerder zien (de P.v.d.A. ging in ongeveer 80 gemeenten achteruit).

EISENHOWER ALS PRESIDENT

Nu Dwight D. Eisenhower door de republikeinen kandidaat is gesteld voor het presidentschap, is het zeer wel mogelijk dat, wie ook zijn tegenkandidaat zal zijn, hij na Januari vier jaar in het Witte Huis zal zetelen.

Er zijn tal van beschouwingen mogelijk over de vraag hoe hij aan de candidatuur is gekomen en hoe hij door het struikgewas van het Amerikaanse politieke leven zijn weg naar de top heeft gevonden. Met het oog op de toekomst is echter een ander gezichtspunt van niet minder belang: de vraag wat voor een president hij zal zijn. Er heerst bij ons in Europa tevredenheid over het feit dat een internationaal-georiënteerd republikein de leiding van zaken in de Verenigde Staten zal hebben. Zelfs als men bedenkt dat een klein-amerikaans denkend man als Robert Taft waarschijnlijk als hij in het Witte Huis was gekomen onder de drang van de omstandigheden een deel van zijn isolationistische plumage had moeten afschudden, is het duidelijk dat een verkiezing van Eisenhower een meer doelbewuste en onmiddellijke oriëntatie op het wereldleiderschap van de Verenigde Staten betekent. Men kan zich echter niet onttrekken aan de indruk, dat vele mensen in Europa uit de aangename persoon en de voor hen gunstige oriëntatie van de heer Eisenhower conclusies hebben getrokken over zijn politieke wijsheid, welke niet op de feiten berusten. Wie is de man?

Er zijn drie bronnen waaruit we ons een beeld van Eisenhower kunnen vormen en aan voorzichtige gissingen naar zijn politiek als president kunnen wagen. De eerste is wat er over hem geschreven is, in het bijzonder het recente boek van John Gunther en het in 1946 verschenen boek van zijn adjudant Harry Butcher „My Three Years with Eisenhower”. De tweede bron is zijn loopbaan tot op heden; de derde zijn campagne om het tot presidentskandidaat van de republikeinen te brengen.

Uit de biografieën en uit het gehele openbaar optreden van Eisenhower krijgt men een prettige indruk van hem. Hij is menselijk, hij is „gewoon”, en hij kan nog geestdriftig worden over een zaak of in felle verontwaardiging daarover losbarsten. Het laatste is een eigenschap die door de beroeps politician onderschat dreigt te worden, maar zeker in een tijd, nu de televisie de geringste bewegingen en de toevalligste uitlatingen in miljoenen huiskamers brengt, van onschatbare betekenis is voor een man die de hoogste functie in de Verenigde Staten zoekt.

Hij is ook een man die beide kanten van een zaak ziet, ze overweegt en met grote mate van objectiviteit beslissingen kan nemen; het is een eigenschap die, zoals we straks zullen zien, bepaalde gevaren in zich draagt, maar die in een sfeer waarin het psychologisch kookpunt vaak zo laag ligt als in de politiek, uitgesproken voordelen heeft.

Er is één ding, dat ook zijn meest geestdriftige bewonderaars niet van hem kunnen zeggen: hij is geen denker. Toen hij aan de Columbia-universiteit verbonden was, werd er spottend gezegd, dat hij de eerste president van deze universiteit was die nooit een boek had gelezen. Het is, ook in aanmerking genomen Ike's voorliefde voor veredelde cowboy-verhalen, een overdrijving, maar raakt iets wat in de kern een zwak en een sterk punt is: een weinig intellectuele benadering van de problemen geeft hem iets huiselijks en gezond-verstandachtigs, dat niet alleen de kiezers aangenaam aandoet, maar soms ook (zie Truman) op de hoogste posten tot verantwoordelijke en verstandige beslissingen kan leiden; het gebrek aan informatie echter dat er het logische complement van is, kan een ernstig nadeel zijn voor iemand, die in een verantwoordelijke positie besluiten moet nemen, — zeker in de eerste tijd als hij zijn staf nog niet heeft gevormd.

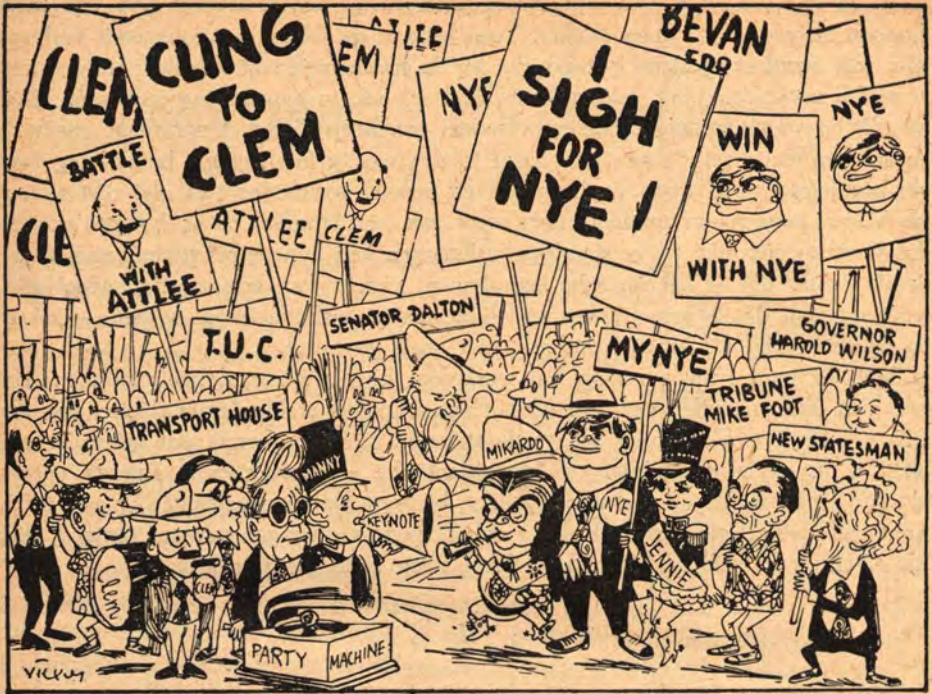
Met dit punt komen wij op het werk, dat hij als generaal heeft gedaan. Als een van de zwakheden van zijn verkiezingscampagne stelde James Reston van de „New York Times”, dat hij het goede stafwerk moest ontberen, dat gezorgd had dat hij als opperbevelhebber van de Atlantische strijdkrachten in Europa voortdurend en tot op de minuut was ingelicht, korte en klare aanwijzingen op zijn tafel vond, en niet verleid werd tot al die onbeholpen vergissingen waartoe iemand, die als Eisenhower zelfs de krant slecht leest, maar al te gauw neigt.

II

Zijn loopbaan: Eisenhower was een middelmatig cadet en zijn officierscarrière geraakte tussen de twee wereldoorlogen vast in de schier hopeloze routine, die een klein, weinig geacht corps van beroepsofficieren in zijn ban hield. Bij het uitbreken van de oorlog was hij kolonel, werd door generaal Marshall naar Washington geroepen om de Sectie Operaties van de Generale Staf te leiden, en werd eveneens door Marshalls invloed, over de hoofden van vele oudere generaals heen, in zeer snel tempo opperbevelhebber van de geallieerde strijdkrachten. Zonder twijfel heeft hij van die moeilijke positie een succes gemaakt, niet alleen in de zin van het verslaan van Hitler, maar omdat hij de uiterst verschillende mannen in het intergeallieerde hoofdkwartier tot een samenwerkende groep heeft gesmeed. De functie van opperbevelhebber is in onze moderne tijd slechts in beperkte mate van technisch-militaire aard. Het grootste gedeelte van de tactische strijd in het Westen heeft Eisenhower ook aan zijn onderbevelhebbers overgelaten — en niet zonder enig recht, omdat hij ten slotte in de 14 jaren vóór de Japanse overval op de Amerikaanse vloot bij Pearl Harbor niet meer dan negen maanden troependienst had verricht. Zijn kracht lag in het bijeenbrengen van de meest bekwame onderbevelhebbers rond de conferentietafel, en in het nemen van de verstandigste compromisbeslissingen waarvoor hij dan (weer een van de aantrekkelijkste kanten van zijn persoon), de volle verantwoordelijkheid wist te nemen. Chester Wilmot zegt ¹⁾ dat hij, wanneer zijn onderbevelhebbers in de hitte van de strijd over heel Frankrijk verspreid waren, dan ook eigenlijk geen weg meer wist en meestal het advies

1) Chester Wilmot: The Struggle for Europe.

Indien de Engelse Labourparty een conventie zou houden in Amerikaanse stijl...

opvolgde van de laatste sterke persoonlijkheid die hem een standpunt trachtte op te dringen. Ook wanneer dit overdrijving mocht zijn, is het duidelijk dat men met deze eigenschap, het voorzitter-zijn van een team, in grote moeilijkheden kan komen als pasbenoemd president; in die functie immers, waarin staatshoofd en het Europese begrip minister-president verenigd zijn, en waar men de leiding van de regering zonder collectieve verantwoordelijkheid van het kabinet voor vier jaren in handen heeft, moet men in de eerste tijd tal van belangrijke beslissingen betrekkelijk onvoorbereid nemen. Daarbij valt nog te bedenken, dat er in de structuur van de Amerikaanse regering tussen de vijftig en zestig instanties zijn, die rechtstreeks onder de president staan en dat derhalve de verleiding groot is om in dit gewirwar naar de raad van enkele persoonlijke vrienden te luisteren, die niet noodzakelijkerwijze ook de meest verstandige politieke adviseurs behoeven te zijn.

Ondanks de wijdverspreide en sentimentele verering voor hoge landsdienaren, die elke avond tot diep in de nacht zitten door te werken, betekent die eigenschap in de grond van de zaak alleen dat zij geen werk uit handen kunnen of willen geven, zakelijk van bijzonder geringe waarde, en verdient daarboven ver de voorkeur de arbeidsmethode van Eisenhower, die zijn medewerkers kiest en hun een behoorlijke portie eigen verantwoordelijkheid kan overdragen. Het werk van Eisenhower als opperbevelhebber van de Atlantische strijdkrachten heeft er stellig niet onder geleden, dat een jong ambtenaar van het State Department met de

omineuze naam van Douglas MacArthur (een neef van de generaal, en van minder conservatieve allure dan deze) een groot aandeel heeft gehad in het voorbereiden van zijn redevoweringen.

De bereidheid om verantwoordelijkheid te nemen, ook voor twijfelachtige beslissingen, pleit zeer voor Eisenhower. Hij heeft het als generaal tweemaal in dramatische omstandigheden bewezen: eenmaal bij de landing in Noord-Afrika in November 1942, eenmaal bij de landing in Normandië in Juni 1944. De laatste scène is het bekendst: Eisenhower hoort dagen achtereen de adviezen van zijn verschillende onderbevelhebbers en van de meteorologen over de vraag of de invasie over het Kanaal gewaagd kan worden, maar het besluit om 6 Juni 1944 D-day te laten zijn neemt hij alleen — en hij draagt die dag een dagorder in de zak, ontworpen voor het geval de invasie een mislukking zal worden, waarin hij de volledige verantwoordelijkheid voor het falen op zich neemt.

De onderhandeling met Darlan ligt wat verder terug in onze herinnering. Toen deze plaatsvervanger van Maarschalk Pétain bij de Amerikaanse landing in Noord-Afrika in Algiers aanwezig bleek, nam Eisenhower de verantwoordelijkheid op zich om met hem te onderhandelen, hem te gebruiken om de Franse strijdkrachten ertoe te bewegen zich niet tegen de Amerikanen te verzetten — en daardoor hem, de uitgesproken anti-Engelse collaborateur met het nationaal-socialisme, toch een zekere positie te verlenen. De politieke storm die daarover opstak zal Eisenhower waarschijnlijk van zijn leven niet vergeten. Hoewel Churchill particulier had gezegd: „Kus Darlans achterwerk als je de Franse vloot maar in handen krijgt”, lieten de Engelsen, die door de Amerikanen zoveel mogelijk achteraf waren gehouden bij de landing in Noord-Afrika, zich vrij kritisch over de afspraak met Darlan uit. Eisenhower en de andere militairen ter plaatse meenden dat, waar zowel de Gaulle als Giraud op het beslissende moment aarzelden voluit hun steun aan de Geallieerden te geven, elke handeling, hoe politiek onwelriekend ook, die het verlies aan mensenlevens kon beperken, plaatselijk gerechtvaardigd was.²⁾

Het politieke wanbegrip van de geallieerde generaals bleek bijvoorbeeld uit het betreurenswaardig langzame tempo waarin de Jodenmaatregelen in Noord-Afrika werden opgeruimd: het duurde maanden voor de wetgeving van Vichy op dit punt werd herroepen. Dat de jonge man die admiraal Darlan terechtstelde (naar men zegt niet zonder medeweten van de Engelsen) als „moordenaar” werd doodgeschoten, was evenmin een fraaie bladzijde. Eisenhower wordt echter niet alleen gekarakteriseerd door dit gebrek aan gevoel voor de politieke onderstromingen, maar ook door zijn bereidheid om het besluit tot de afspraak met Darlan zonder ruggespraak met Washington te nemen, wat hij tegenover president Roosevelt motiveert door te zeggen, dat men een generaal als dat politiek nodig is, altijd kan ontslaan, maar dat men in oorlogstijd een regering of een president nu eenmaal niet naar huis kan zenden!

²⁾ Deze berekening bleek overigens slechts ten dele juist, omdat de houding van de Fransen alleen meeviel in Dakar op de Westkust, waar in de verste verte geen Duitser te bekennen viel. In Marokko weigerde men eerst de orders van Darlan op te volgen en ging pas overstag toen de Duitsers ook Vichy-Frankrijk bezetten; in Tunis was nog een langdurige militaire operatie noodzakelijk om het terrein van de strijdkrachten van de As te zuiveren.

Als Eisenhower later, niet als opperbevelhebber van SHAEF maar van SHAPE, in Europa terugkeert, is het voor zijn omgeving duidelijk, dat hij er politiek een en ander heeft bijgeleerd. Toch kan men zich, zijn redevoeringen uit deze tijd overziende, niet onttrekken aan de indruk, dat hij de politieke consequenties van zijn standpunt niet voortdurend overziet en soms zijn positie als opperbevelhebber gebruikt om redevoeringen te houden, die hem (voorzichtig geformuleerd) bij de campagne voor het presidentschap geen kwaad zullen doen.

Bij het eerste valt bijvoorbeeld te denken aan zijn verklaring op 12 Maart 1951, dat Spanje op grond van militaire overwegingen tot de NAVO moest worden toegelaten. Gelukkig heeft men tot dusver de wijzere weg gevolgd en alleen tweezijdige afspraken met Spanje gemaakt, al zijn ook daarbij enkele politieke steken gevallen, maar het valt moeilijk hem volop te waarderen als de Amerikaanse staatsman, die begrip heeft voor Europa, wanneer hij blijk geeft, de politieke complicaties van een rechtvaardiging van Franco — die in diens toelating tot de NAVO zou liggen — niet te zien.

De verklaring van 1 Februari 1951 dat Amerika niet „de Atlas is die de gehele wereld op zijn schouders kan dragen”, is letterlijk genomen een simpele waarheid, maar kan toch onder omstandigheden ook een bedenkelijke concessie betekenen aan die groep in de Verenigde Staten, die de Amerikaanse militaire verplichtingen in Europa zo spoedig mogelijk tot het uiterste zou willen beperken. (Vergelijk wat hij tijdens zijn campagne aan dulle dingen over bezuiniging op de Amerikaanse staatsbegroting heeft gezegd.)

Eisenhower heeft bij het streven naar Europese eenheid verscheidene malen aanmoedigende woorden gesproken. Vraagt men zich echter af hoe diep hij op de daarbij bestaande problematiek is ingegaan, dan moet men constateren dat hij juist de oppervlakte heeft beroerd. De opwekking om „de lappendeken der territoriale omheiningen op te ruimen” (3 Juni 1951 in Londen) steekt nauwelijks gunstig af bij de nietszeggende wijsheid dat tal van problemen van West-Europa zullen verdwijnen als er een Federale Unie tot stand komt (verklaring tegenover een aantal senatoren op 28 Augustus 1951).

Vaak krijgt men, zijn verklaringen op het stuk der Europese eenheid lezende, de indruk dat dit raadgevingen zijn die bijna uit wanhoop geboren waren. Wat anders kan het betekenen als hij vraagt om de bijeenroeping van een constituerende vergadering die de eenwording van Europa zal bestuderen, en er troostend bij zegt dat die misschien pas over een jaar of anderhalf jaar rapport zal uitbrengen, maar dat de bijeenroeping ervan op zichzelf tegenover de Amerikanen al zo waardevol is (22 Januari 1952)? Ook hen, die zijn aandrang tot Europese eenwording zonder voorbehoud toejuichen, moet het vreemd aandoen, dat hij de critici van het Europese leger, over welks algemene wenselijkheid men geestdriftiger kan zijn dan schrijver dezes, maar waarvan o.a. door de Nederlandse regering, op zijn minst een aantal zakelijke twijfelpunten is aangewezen, van „onoprechte en cynische critiek” gaat beschuldigen (op 17 December 1951 in Parijs).

Deze laatste stijl — of liever: dit gebrek aan stijl — komt gelukkig in zijn redevoeringen als opperbevelhebber slechts een enkele maal voor, maar wij treffen het helaas vaker aan bij zijn uitlatingen gedurende de campagne voor de presidents-

candidatuur. Wat daarbij bleek was een verliefdheid op de frase, die hier en daar een persoonlijk geloof in de frase scheen te verraden, grote onwetendheid ten aanzien van de politieke vragen van de dag, en een hoeveelheid tegenspraak met zich zelf die de toeschouwers vaak verbijsterde.

Laat ons met de frase beginnen. Het getuigt niet van grootheid van visie of van bijzondere politieke moed om zich in frasen te hullen als het bijvoorbeeld om de delicate positie van de vakbeweging gaat, maar men kan een praktizerend politicus veel vergeven en veel Amerikanen zullen dit ook doen, als Eisenhower verklaart, dat hij een voorstander is van „de *idee* van de Taft–Hartley wet”, maar natuurlijk niet voor alle bijzonderheden van deze wet op de vakorganisaties kan instaan; voor zijn carrière is het alleen maar de vraag of de vakbeweging zelf daar even gemakkelijk mee tevreden zal zijn.

Om te bewijzen dat hij een goed conservatief republikein is (en dat *is* hij – tot teleurstelling van velen uit zijn kamp, die van meer progressieve allure zijn) heeft Eisenhower ook betuigd, dat hij een tegenstander is van subsidie door de centrale regering aan het onderwijs; maar hij voégde er de fraaie reserve aan toe, dat ieder staatsburger natuurlijk recht heeft op behoorlijk onderwijs en dat een dergelijke regeringssubsidie juist wél aanbeveling verdient, als in een bepaalde sector mocht blijken, dat er niet voldoende voor behoorlijk onderwijs wordt gezorgd.

Nemen wij de vier punten, welke Eisenhower op 23 Juni ontwikkelde als pijlers van een program. Punt één: „onze toewijding aan de vrede” – zonder een woord om aan te duiden dat de „shooting war” in Korea en de „koude oorlog” over de halve wereld enkele complicaties in dit simpele wereldbeeld zouden kunnen brengen. Punt twee: geen versagen bij de Amerikaanse steun aan de Verenigde Naties en het Noord-Atlantische bondgenootschap. Punt drie: Amerika moet zijn buitenlandse politiek niet in een negatieve formulering („in-bedwang-houden” van het communisme), maar in positieve zin en op lange termijn vastleggen. Juist, maar waar zijn Eisenhowers nadere bepalingen van die positieve doelstellingen? Punt vier (en hier gaan weer alle achterdeuren in de richting van een meer terughoudende Amerikaanse politiek open): alles wat op het gebied van de buitenlandse politiek gebeurt, moet getoetst worden aan de vraag: „is het goed voor de Verenigde Staten?”. Alweer een op zich zelf juiste eis, maar niet overrijk aan inhoud.

Er bestaat bij Europeanen en in het bijzonder bij socialisten weinig liefde voor Robert Taft, conservatief als hij is in zijn binnenlandse politiek (hoewel niet reactionair, voorstander van overheidswooningbouw . . . en niet conservatiever dan Eisenhower) en half-isolationistisch, met maar half-eerlijke draaiinkjes, in zijn buitenlandse politiek. Maar in de verkiezingscampagne heeft hij enkele malen de vinger gelegd op wonde plekken bij Eisenhower. Toen deze aankondigde dat hij een voor hem klaargemaakte rede niet zou uitspreken, maar voor de vuist weg zijn eigen denkbelden zou uitspreken, vroeg Taft boosaardig, maar niet zonder recht: „Waarom schrijft hij zijn eigen redevoeringen niet? Dat doe ik ook.” Ook had Taft gelijk, toen hij zijn tegenstander ervan beschuldigde ofwel slecht te zijn ingelicht of de dingen niet te begrijpen waarom het ging.

Het grofste was misschien Eisenhowers aangekondigde voornemen, om in de komende drie belastingjaren 40 milliard dollar op de Amerikaanse begroting te

bezuinigen. Men houdt zich het hart vast bij de gedachte, wat er dan van zijn voorgenomen vooruitziende buitenlandse politiek zou terechtkomen, en Taft zei niet ten onrechte, dat er in dit geval nauwelijks strijdkrachten zouden overblijven.

Ten aanzien van de kwestie van de olie aan de kustlijn, die volgens de aanhangers van het „particuliere initiatief” aan de afzonderlijke staten zou toekomen (en daardoor aan de particuliere petroleummaatschappijen), maar volgens president Truman aan de regering van de Verenigde Staten, verklaarde Eisenhower zich aanvankelijk ronduit aan de zijde van het particulier initiatief, maar moest enkele dagen later beschaamd toegeven niet geweten te hebben, dat het Opperste Gerechtshof inmiddels Truman in het gelijk had gesteld. Men zou van een candidaat voor het presidentschap ofwel verwachten dat hij de krantenberichten over actuele politieke kwesties las, ofwel dat hij medewerkers had, die ervoor zorg droegen hem van zulke dingen op de hoogte te houden.

Eén van Eisenhowers reële moeilijkheden bij de campagne was, dat hij moest bewijzen een goed republikein te zijn door critiek uit te oefenen op de democratische regeringen van Roosevelt en Truman, aan welke hij zelf de belangrijkste delen van zijn loopbaan te danken had en aan welke politiek hij op tal van punten actief had medegewerkt in een zo leidende positie als militair, dat hij een zekere verantwoordelijkheid voor het politieke beeld evenmin kon ontlopen. Het is een incident, maar wel tekenend voor wat Taft het „gebrek aan informatie” bij Eisenhower noemde, dat deze op de éne dag verklaarde dat *alle* mensen aangesteld door de huidige democratische regering door een republikein in het Witte Huis zouden moeten worden vervangen, om een dag later toe te geven onbekend te zijn met het feit dat mensen als Robert Lovett, de minister van Defensie, en John McCloy, de zojuist afgetreden Amerikaanse Hoge Commissaris in Duitsland, door Truman benoemd zijn — en toch goede republikeinen.

Van principiële aard zijn twee punten, die bij de gemiddelde republikeinen en bij menige niet-republikeinse Amerikaan uiterst verdacht zijn: de overeenkomst van Yalta, waarbij men naar de critici zeggen kort vóór de eindzege op Duitsland en Japan aan Rusland teveel in Europa heeft ingeruimd, en het verlies van China aan de communisten, dat naar zij zeggen niet nodig zou zijn geweest als de Amerikaanse regering actiever (of: anti-communistischer) was geweest. Yalta wordt nog verdedigd door Averell Harriman, die meent dat de Russen op dat ogenblik van de strijd tegen Hitler nu eenmaal in een zeer machtige, feitelijke positie waren, die in de overeenkomst werd vastgelegd, en dat de onheilspellende gevolgen niet uit deze voortvloeien, maar uit de omstandigheid dat de Russen haar niet hebben nageleefd. De China-politiek werd (in 1951 toen de Senaat een onderzoek instelde naar het ontslag van generaal MacArthur) verdedigd door generaal Marshall, die stelde dat, wát de Verenigde Staten ook ten aanzien van China zouden hebben gewild, zij niet over de machtsmiddelen beschikten om een andere gang van zaken af te dwingen.

Nu Eisenhower in zijn campagne. Ten aanzien van Yalta deed hij niet meer dan van de argumenten, welke men tegen die overeenkomst kan inbrengen, het domste herhalen, nl. het verwijt dat Yalta een voorbeeld was van de zijns inziens verderfe-

lijke „geheime diplomatie”. Sarcastische waarnemers hebben al opgemerkt, dat het aan iemand als de toenmalige *generaal* Eisenhower toch moet zijn opgevallen, dat er in het voorjaar van 1945, toen Hitler nog niet definitief verslagen was, andere redenen waren dan politieke geheimzinnigdoenerij om een bespreking als die te Yalta tussen Roosevelt, Stalin en Churchill niet onder zoeklichten en voor de microfoons van de gehele meeluisterende wereld te houden. Als de *militair* Eisenhower zich van de in Yalta genomen politieke beslissingen wil distantieëren, zou hij inderdaad met zakelijker argumenten dienen te komen.

Ten aanzien van China wisselden zijn uitlatingen bijna met de dag. Op de eerste persconferentie van zijn campagne zeide hij niet te weten wie de schuld aan die ramp had, er aan toevoegende, dat de zittende regering daarvoor althans „enige” verantwoordelijkheid zou dragen — wat meer een logische vaststelling van feiten is dan een politiek zinnol verwijt. In latere uitlatingen legde hij de verantwoordelijkheid voor het verlies van China echter rechtstreeks bij het bewind van Truman en Acheson, zonder op de tegenargumenten als het zoëven genoemde van generaal Marshall ook maar met een woord in te gaan. Samenvattend kan men alleen maar zeggen, dat hij zich geliefd heeft trachten te maken bij de republikeinen, blijkbaar ook met succes; dat hij critiek heeft geleverd op enkele punten in de internationale politiek, waarover zeker wel een en ander te zeggen valt; maar dat hij daarbij volkomen verzuimd heeft een duidelijke analyse te geven van de begane fouten, om nog maar te zwijgen van het aangeven hoe het dan wel moet, c.q. had moeten.

Het interessantste zijn in dit verband zijn uitlatingen over een ander omstreeden punt: het niet-oprukken van de Amerikanen naar Berlijn, toen Duitsland in 1945 onder de mokerslagen van de Geallieerden bezweek. Hierbij immers was hij zelf als opperbevelhebber — althans voor wat het militaire deel betreft — nauw betrokken — en niettemin blijkt hij de toedracht van zaken niet precies te kunnen weergeven.

De situatie was als volgt: de Amerikanen en Engelsen rukten uit het westen, de Russen uit het oosten op en de laatsten waren al veel dichterbij Berlijn dan de eersten. De demarcatielijn, zoals die thans tussen Oost- en West-Duitsland loopt, was in beginsel al vastgelegd, maar er was *niet* bepaald dat men zich bij het eerste oprukken daaraan al moest houden; in feite waren de Amerikanen in Thüringen er al een eind overheen, — een stuk dat zij dan ook na de Duitse capitulatie hebben ontruimd, toen de Russen aan de Westelijke geallieerden sectoren van Berlijn inruimden. — Het verwijt nu, door het Amerikaanse publiek wel gemaakt, is de vraag waarom de troepen niet uit alle macht naar Berlijn zijn opgerukt om de situatie daar niet in eerste instantie geheel aan de Russen over te laten; het verwijt treft uiteraard ook Eisenhower, die toentertijd opperbevelhebber van de Westelijke geallieerden was. Wat had deze nu bij zijn recente campagne op dit verwijt te zeggen?

Drie dingen. In de eerste plaats, dat maarschalk Zjoekow hem verteld had, dat de inneming van Berlijn aan de Russen 10.000 man had gekost, en dat hij, Eisenhower, nog niemand bij zijn critici had ontmoet die bereid was de 10.000 Amerikaanse moeders uit te zoeken wier zoons bij deze betrekkelijk nutteloze operatie hadden moeten sneuvelen. Feitelijk schijnt hij dus alweer vergeten te zijn, dat op

het ogenblik dat dit punt overwogen werd generaal Bradley hem verzekerd had,³⁾ dat een oprukken naar Berlijn de Amerikanen 100.000 (en dus niet 10.000) man zou kosten. Dat is feitelijk al wat zonderling, maar het gehele argument is, als men er niets naast stelt, pure sentimentaliteit, omdat de mensen die menen dat men wél naar Berlijn had moeten oprukken, natuurlijk menen, dat die operatie *niet* nutteloos zou zijn geweest, maar elders (en misschien ook in de na-oorlogse situatie, men denke aan Oost-Europa, aan Korea e.d.!) misschien veel meer dan 10.000 of 100.000 levens zou hebben gespaard.

Eisenhowers tweede argument in verdediging was, dat de Westelijke troepen dringend nodig waren om Denemarken voor een bezetting door de Russen te vrijwaren (bedoeld zal wel zijn, maar dat klinkt wat nuchterder dan schone woorden over de kleine Scandinavische bondgenoot: het Kielerkanaal). Ook hier echter staat te vrezén, dat zijn huidige voorstelling van de zaken, waar hij in 1945 toch nogal nauw bij betrokken was, niet met de feiten klopt. De vrees, die toen bij de Amerikanen voorzat was, dat Hitler zich met zijn laatste overgebleven strijdkrachten in de zogenaamde „nationale redoute” in de Zuidoost-Duitse bergen zou verschansen — en dus achtte men zich in de eerste plaats verplicht (per generaal Bradley) naar Midden- en Zuid-Duitsland door te stoten, liever dan (per maarschalk Montgomery) door de Noord-Duitse laagvlakte naar Berlijn.⁴⁾ Om het beeld volledig te maken behoren hierbij nog twee feiten te worden vermeld: dat de demarcatieline zo’n eind ten westen van Berlijn was vastgelegd, omdat Churchill geen vertrouwen had in de snelheid, waarmede de gemechaniseerde Amerikaanse troepen zouden kunnen oprukken;⁵⁾ en dat Eisenhower volgens de mening van Robert Lovett, Amerika’s huidige minister van Defensie,⁶⁾ behoorde tot die zeer velen, die meenden dat er met de Russen best op te schieten zou zijn; als dat waar is, en zijn contacten met Zjoekow in Berlijn wijzen in die richting, is zijn huidige voorstelling over de strijd tegen het communisme, gekoppeld aan een verdediging van zijn eigen beleid ten aanzien van Berlijn in 1945, op zijn minst genomen wat zonderling.

Door dit alles heenlopend — en het eigenlijk doorkruisend — was het derde argument, dat het trekken van de demarcatieline zelf een beslissing van de politici was, waarop hij geen invloed had kunnen uitoefenen — waarbij hij verzuimde melding te maken van de omstandigheid dat het evenzeer, maar niet bij deze gelegenheid gecritiseerde terughouden van de Amerikaanse troepen, die anders naar Praag hadden kunnen oprukken, een militaire beslissing is geweest, door Eisenhower als opperbevelhebber zelf genomen.⁷⁾

Het geheel is eigenlijk een vrij triest beeld: een kennelijk onvermogen om de problemen anders te stellen dan in algemene frasen; frasen die niet kloppen met de feiten; en een gebrekkig geheugen, juist over situaties, waaraan hij een werk-

3) Aangehaald bij Chester Wilmot: *The Struggle for Europe* (1952), 692.

4) Chester Wilmot: *The Struggle for Europe*, 691.

5) Volgens James Forrestal, later Amerikaans minister van Defensie, aangehaald in *The Forrestal Diaries*, uitgave Walter Millis (1951), 264.

6) Aangehaald t.a.p., 452.

7) Een rapport van het State Department, aangehaald in de *New York Herald Tribune* van 11 Mei 1949.

zaam aandeel heeft gehad. Er is misschien geen aanleiding hem al deze dingen, gesproken in de hitte en drukte van de verkiezingsstrijd, bijzonder kwalijk te nemen, maar er ligt ook geen enkele reden in, om van de waarschijnlijk volgende president van de Verenigde Staten een scherp eigen oordeel, profetische gaven of weerstand tegen populaire misverstanden te verwachten.

III

Velen, ook in Amerika, zijn geschokt door wat, na het optrekken van de kruitdamp, bij de strijd om de candidatuur over Eisenhower onthuld blijkt te zijn. Een prettige persoonlijkheid, een fotogeniek gezicht, een man waarmee de Republikeinse Partij — als haar verdeeldheid haar niet ook ditmaal het presidentschap ontroofd — in November met vertrouwen de verkiezingen kan ingaan. Maar ook gebrek aan kennis van tal van zaken, die in de politiek van groot belang zijn; niet alleen de kneepjes van het politieke vak, maar ook de zaken waarom het gaat, blijken Eisenhower onbekend te zijn. Niet alleen een gebruikmaken van gemeenplaatsen, dat ook in andere landen dan de Verenigde Staten een hulpmiddel van overigens niet zo domme staatslieden schijnt te zijn, maar een toewijding aan het cliché die naast iets roerends soms iets angstaanjagends heeft. „Ik heb mij op actieve en dringende wijze ingezet voor de zaak van het bewaren voor de jongeren en toekomstige jongeren van Amerika, van die unieke kenmerken van onze beschaving die ons boven alle volken van de aarde hebben bevoorrecht”, zei Eisenhower op 26 Juni in Denver, en zulke juweeltjes van nietszeggende nobelheid liggen in zijn redevoeringen voor het opscheppen. Nu is men in de Nederlandse politiek van het eerste cliché ook niet gestorven, en de vaderlanders die zo ontrust zijn over de Amerikaanse politici die zuigelingen kussen en zich publiekelijk vóór ziele-adel en tegen inflatie uitspreken, zouden er goed aan doen in een contemplatief moment de hier te lande geliefkoosde beelden van de eerlijke Drees, de bezieldde Vorrink, de wijze Romme, de karaktervolle Schouten, de goede Tilanus en de bekwame Oud eens nader te overwegen; zij behoeven geen cynici te zijn noch de heren in kwestie onbillijk te bevitten om tot het besef te komen dat de politieke realiteit iets minder simpel en, al naar gelang deze vaderlanders hun niet-geestverwanten bezien, ook iets minder lieleblank moet zijn dan in de geliefkoosde cliché's ligt opgesloten.

Ter zake: Eisenhower is geen Olympische figuur, die reeds vóór de aanvaarding van zijn presidentschap op het altaar der internationale verering kan worden bijgezet, naast George Washington en Abraham Lincoln.⁸⁾ Zijn kennelijke voorkeur om boven het gewoel der ordinaire stervelingen te staan, de generaalsuniform tot 7 Juli jl. te blijven aanhouden en, op de aanzwellende golven van een door zijn schaarse openbare uitlatingen diep bewogen openbare mening omhoog gedragen, de nagenoeg eenstemmige keuze der republikeinen (zo niet van republikeinen en democraten te zamen) voor het presidentschap te worden, leed al vroeg schipbreuk.

⁸⁾ Washington was trouwens, naar de muze der historie ons nader doet weten, een middelmatig begaafd man die zijn statuur als pilaarheilige moeilijk aan bijzondere scherpzinnigheid te danken kan hebben. En sommige mopjes van Lincoln kunnen de tand des tijds beter verdragen dan de toets van de jongedameskostschool. Maar dit terzijde.

Kort nadat hij op 7 Januari had bekend republikein te zijn en, daarbij inbegrepen, begerig naar de presidentscandidatuur van deze partij, moest de uniform uit en moesten de mouwen duchtig worden opgestroopt om het gewenste resultaat te bereiken. Nu, het is bereikt en de gedane moeite heeft tot gevolg gehad, dat zijn persoon aan een veel groter publiek is onthuld, zijn statuur wat minder Olympisch is geworden en zijn politieke reputatie flink wat builen en schrammen heeft opgelopen. De man zoals hij voor ons staat is kleiner, maar ook menselijker. Zijn aanleg tot falen is onthuld, maar ook zijn vermogen om fouten te herstellen.

Wat zijn menselijke kwaliteiten betreft is men geneigd Eisenhower een ogenblik te vergelijken met Truman, hoe zeer de militaire loopbanen van de General of the Army (het Amerikaanse equivalent voor de maarschalksrank) en van de reservekapitein der Artillerie, die thans in het Witte Huis zetelt, ook uiteenlopen. Want voor Truman, hoe oneindig veel handiger dan Eisenhower hij in het bedrijf van de practische politiek ook is, geldt in nog sterkere mate, dat het moeilijk valt hem in enig opzicht rechtstreeks als een *groot* man aan te duiden. Bij een beschouwing echter welke Henry Steele Commager het vorige jaar aan de verdiensten van president Truman wijdde, stelde hij, dat verschillende van diens fundamentele beslissingen ten aanzien van de internationale politiek later in de geschiedenisboeken als wijze en grote daden te boek zullen staan en de figuur van Truman verre zullen verheffen boven de incidenten van kleiner en huiselijker aard, die hem soms voor de toeschouwer, die niet verder ziet dan zijn neus lang is, een politieke dwerggestalte lijken te geven. Als men Eisenhower en Truman naast elkaar stelt, wordt men onwillekeurig herinnerd aan het afscheidsgesprek dat de president aan Eisenhower verleende voor deze de generaalsuniform uittrok en zich in de politieke strijd begaf. Het tijdschema was als volgt: een gesprek van een half uur met de president alleen, een gesprek van 20 minuten waarbij ook generaal Bradley en de ministers van leger, vloot en luchtmacht aanwezig waren. . . . en toen een rondleiding van vijftig minuten door het herbouwde en gemoderniseerde Witte Huis onder leiding van de huidige hoofdbewoner, zekere Harry S. Truman. Het is een treffend detail en de vraag of zulke karaktereigenschappen nu sterkten of zwakheden zijn, valt even moeilijk te beantwoorden als de vraag of het een kinderlijke zwakte of een onbreekbare kracht van het Engelse volkskarakter onthulde als de B.B.C. op de meeste dramatische hoogtepunten van de tweede Wereldoorlog haar nieuwsbulletin met een uitvoerig verslag van de cricketwedstrijden of de aanwezigheid van het Koninklijke Huis bij de paardenrennen begon.

Waarschijnlijk zijn wij allen geneigd op grond van zijn karakter en gebleken capaciteiten Eisenhower een grote mate van crediet te geven bij de moeilijke taak die hem wacht. Het bovenstaande diende slechts om de gebieden aan te geven waar zijn voeten onder ongunstige omstandigheden snel kunnen uitglijden. Zijn gebrek aan informatie en afhankelijkheid van een goede staf betekenen dat hij in een nieuwe functie, waarin de te nemen beslissingen in overvloed op hem aanstormen, aan groot gevaar is blootgesteld. Voor Europa kan men veel verwachten van iemand die in Europa en voor Europa jaren heeft gewerkt en zich verscheidene malen klaar voor eenwording ervan heeft uitgesproken; men vergete echter niet,

dat hij bij deze uitspraken nooit blijk heeft gegeven de zakelijke verschillen tussen de eenwording van de Amerikaanse koloniën in de 18de en de gehoopte eenwording van Europa in de 20ste eeuw te beseffen; men vergete evenmin, dat voor de vraag of onder zijn presidentschap Europa een hoge prioriteit voor de Amerikaanse politiek zal blijven, veel, zo niet alles, afhangt van de man die hij tot minister van Buitenlandse Zaken zal benoemen — en de vraag in hoeverre hij om binnenlandse politieke redenen aan het scheermes der bezuiniging zal weten te ontkomen. Wat ons tot dusver onthuld is zijn sentimenten en algemene programmapunten die, hoe eerbiedwaardig ook, de verwachtingen en verlangens van hen die zijn practisch werk hebben gewaardeerd nauwelijks kunnen hebben voldaan.

Ten aanzien van de alles beheersende vraag of de nieuwe president een zowel kloeke als verstandige houding tegenover de dreiging van het Russisch communisme zal aannemen, mogen wij ook niet optimistisch zijn op grond van de goedbedoelde algemeenheden welke Eisenhower daarover ten beste heeft gegeven. Juist tegenover de communistische leiders immers zijn nobele en juiste gevoelens niet voldoende.

Bij Eisenhower lijkt tot dusver het gevoel boven het inzicht te overheersen. Het heeft waarschijnlijk geen zin zijn kwaliteiten tegenover die van democratische adspiranten naar het presidentschap af te wegen. Als men echter bedenkt, dat in het democratische kamp onder anderen Averell Harriman aan het bod was, die reeds in 1944 (en op dit punt zijn nog meer dan elders de jaartallen van belang!) tegen de imperialistische bedoelingen van Stalin heeft gewaarschuwd, en die waarschijnlijk een van de weinige levende staatslieden is die vaak en krachtig met Stalin in een persoonlijk gesprek van mening hebben verschild, valt nog te bezien of Eisenhower zulk een inzicht en zulk een kracht zal opbrengen. Het aantal decibels van de sentimenten waarmede men zich tegen het communisme uitspreekt, zijn allermist een maatstaf voor het verstand en de kracht van een politiek die men in feite voert; dat is een les die in het bijzonder uit de Amerikaanse politiek van de laatste jaren valt af te leiden. Er is in de aanwijzing van Eisenhower veel om dankbaar voor te zijn; er is geen reden om aan te nemen dat hij in alle opzichten de beste van de beschikbare mensen was; het kan nog lang duren voor alle vraagtekens in punten of uitroepetekens zijn veranderd.

JOEGOSLAVIE

II. De tweede revolutie

De bijzondere kenmerken van de Joegoslavische ontwikkeling

Tot 1948 werd het nieuwe Joegoslavië geëerd of verfoeid als het land, dat het verst was voortgeschreden op de weg naar de communistische staat, met uitzondering natuurlijk van de Sowjet-Unie. Het doorbladeren van enkele Stalinistische bladen uit die jaren is voldoende om tot het inzicht te komen, dat Tito in die kringen als de eerste onder de leiders van de „volksdemocratieën”, ja zelfs als een tweede Stalin werd beschouwd. In het westelijke kamp gold Joegoslavië als de lastigste der satellietstaten. Als mede-overwinnaar eiste het, behalve Istrië en Triëst, ook Oostenrijks Karinthië voor zich op, terwijl het in zijn geldelijke aanspraken eveneens verre van bescheiden was. „Incidenten” (zoals het neerschieten van verdwaalde Amerikaanse vliegtuigen) kwamen hier reeds voor in een tijd, dat Tsjechoslowakije nog vriendschappelijke betrekkingen met het Westen onderhield. En toch waren juist in Joegoslavië de voorwaarden voor een eigen, zelfstandige ontwikkeling meer dan elders aanwezig, zowel in objectieve als in subjectieve zin. De mogelijkheid voor een onafhankelijke politiek was door de ligging van het land gegeven. De voorbeelden van de aan de Cominform trouw gebleven landen, zoals Albanië, dat ondanks zijn volledige afsluiting van de landen van het Sowjet-blok aan Moskou trouw bleef, of zoals Tsjechoslowakije, welks gemeenschappelijke grenzen met West-Duitsland en Oostenrijk een effectieve blokkade door de Cominform eveneens onmogelijk zouden maken, bewijzen, dat naast geografische ook andere factoren in het ontstaan en het verloop van het conflict tussen Joegoslavië en Rusland een beslissende rol speelden.

De situatie, waarin Joegoslavië in 1945 verkeerde, was een geheel andere dan die in de aan het Stalinisme trouw gebleven landen. Joegoslavië is de enige staat in Europa, die grotendeels zich zelf bevrijd heeft. Ook de ontwikkeling in communistische richting was hier veel meer door de eigen krachten en verhoudingen in het land bepaald dan elders, waar het Rode Leger de bringer van het „socialisme” was. Gedurende de oorlog groeide een organische eenheid van het Joegoslavische volk op een nationaal- en sociaal-revolutionnaire basis, waarvan Tito, meer dan

¹⁾ Door het ter zetterij ontbreken van de vereiste lettertekens is de spelling van de Serbokroatische namen in de tekst onvolledig; de naam Cvetkovic bijvoorbeeld dient als Tswetkowitz gelezen te worden.

Stalin, het symbool was. De leiding van de communistische partij werd gehard en gedeeltelijk gevormd in een strijd, die gevoerd werd onder omstandigheden, die een regelmatig en nauw contact met Moskou uitsloten; meningsverschillen kwamen herhaaldelijk voor, in het bijzonder, toen bleek dat de Sowjet-Unie geen hulp wenste te geven en aandrang op samenwerking met Mihajlovic. De meeste topfiguren uit de volksdemocratieën vertoefden daarentegen gedurende de oorlogsjaren in de Russische hoofdstad of Kujbisev, waar zij in de Sowjet-propaganda werden ingeschakeld en voorbereid om later in hun landen de rol van marionetten op zich te kunnen nemen. Ook de gewone leden van de Joegoslavische communistische partij waren van een ander gehalte en een andere mentaliteit dan hun kameraden in Roemenië, Hongarije of Polen; daar sloot men zich bij de partij aan om mee te kunnen profiteren van haar plotselinge machtspositie.²⁾ In Joegoslavië werden tienduizenden partizanen als leden ingeschreven op grond van hun verdiensten in de strijd. Van de oude garde van 12.000 waren er 9000 omgekomen, toen de oorlog geëindigd was; in 1948 telde de partij 470.000 leden, bijna de helft boeren. Hun loyaliteit gold vooral Tito en het Centraal Comité van hun eigen partij; in de satellietlanden werd het voortdurend duidelijker, dat bovenal gehoorzaamheid aan Stalin gehonoreerd werd, zelfs tegen de „eigen” leiders.

Ook de organisatie van de brede massa's der werkers, het Volksfront, droeg in Joegoslavië een veel minder kunstmatig karakter dan in de andere landen. En ten slotte dient te worden opgemerkt, dat het volk als geheel door de gewonnen oorlog enorm aan zelfbewustzijn en trots had gewonnen, zulks in tegenstelling niet alleen tot de voormalige bondgenoten van de As, zoals Roemenië, maar ook tot Tsjecho-Slowakije en Polen, waar de overheersende rol in de nationale bevrijding, die het Russische leger had gespeeld, niet over het hoofd gezien kon worden.

Naar het schijnt, heeft de Cominform deze verschillen niet voldoende beseft en niet begrepen, dat Joegoslavië in staat was om zijn eigen weg te gaan. Toch zou ook een vergelijking met de Russische revolutie tot deze opvatting hebben kunnen leiden. De October-revolutie was immers het werk van een dunne laag van arbeiders en intellectuelen, die de ontevredenheid en oorlogsmoeheid van honderduizenden soldaten en miljoenen boeren wisten uit te buiten voor hun doeleinden. De Joegoslavische revolutie vond haar oorsprong daarentegen niet in een nationaal-defaitistische houding van het volk, maar in een combinatie van nationale met sociale aspiraties, waarbij de eerste het aan de orde stellen van de tweede eerst mogelijk maakten. Voor de Joegoslavische boer was de Duitse veroveraar, die hem wilde dwingen zijn producten voor spotprijzen te verkopen, evenzeer de „klassevijand” als voor zijn Russische collega indertijd de grootgrondbezitter. In het algemeen was de Joegoslavische maatschappij in de veertiger jaren heel wat verder ontwikkeld dan de Russische in 1917. Ook de veel gunstiger internationale situatie maakte het voor de regering-Tito mogelijk, een N.E.P.-periode over te slaan. Zij ontmoette minder weerstanden en kon steunen op een brede laag van de

---

²⁾ In Tsjecho-Slowakije bijv. maakten de communisten zich meester van de verdeling van de landerijen, die aan de Sudeten-Duitsers werden ontnomen. Het ligt voor de hand, dat vele boeren ter wille van het gewin zich bij de partij aansloten.

bevolking met gunstiger ontwikkeling dan het mensenmateriaal, waarmee Lenin moest experimenteren.

De breuk

Het behoeft dan ook geen verwondering te wekken, dat de aanklacht, die de Cominform, d.w.z. het Moskouse Politburo, tegen Tito en de zijnen richtte, als een belangrijk punt nationalistische afwijkingen omvatte. In het algemeen berustten de beschuldigingen op pertinente onwaarheden. Met de brutaliteit, die het Stalinisme kenmerkt, werden de Joegoslavische communisten juist om een politiek gelaakt, die in Rusland zelf sedert jaren werd gevoerd. Zo werd bijv. gewezen op het gebrek aan democratie in de partij, op het overwicht van de geheime politie, die niet aan de partij ondergeschikt zou zijn en op een bureaucratische wijze van optreden. Daarnaast kwamen dan de klachten over een slechte behandeling van Russische „adviseurs”, die drie maal hogere salarissen genoten dan hun Joegoslavische collegae en kennelijk van meer betekenis waren voor de N.K.V.D. dan voor hun officiële opdrachtgevers; de eis, dat een Sowjet-ambassadeur toegang diende te hebben tot voor andere vertegenwoordigers van buitenlandse mogendheden geheim gehouden gegevens; frasen over ideologische afwijkingen in zake de partij en het Volksfront, waarbij dan de eerste geheel in de laatste zou zijn opgegaan. De lijst is nog uit te breiden, maar wij willen verder volstaan met een verwijzing naar de publicatie van de briefwisseling tussen de centrale comité's van de Russische en de Joegoslavische communistische partijen (d.w.z. hun leiders, Stalin, Molotow; Tito, Kardelj), die een duidelijk beeld geeft van de aspiraties van het Kremlin ten opzichte van zijn satellieten. De meest essentiële tegenstellingen dienen echter kort behandeld te worden.

Het Joegoslavische nationalisme

De meeste buitenlandse waarnemers hebben geconstateerd, dat „Tito's nationalisme” een bijzonder belangrijke, zo niet de belangrijkste oorzaak van de breuk met de Cominform was. Indien men als aspect van dat nationalisme ook beschouwt de eis om de eigen grondstoffen in toenemende mate voor een eigen industrie te mogen gebruiken in plaats van ze naar Rusland of andere landen te moeten uitvoeren, dan is dit zeker juist. Wanneer evenwel het Joegoslavische nationalisme alleen wordt beschouwd vanuit de gezichtshoek van het verlangen naar zuiverpolitieke onafhankelijkheid, dan zijn tegen deze stelling de nodige bezwaren aan te voeren. De communistische partij was, zoals reeds werd uiteengezet, geheel naar het Russische voorbeeld geïnstrueerd. Er werd flink geschermd met panslavistische leuzen. Zelfs werd aansluiting bij de Sowjet-Unie voor de toekomst overwogen. Dit alles neemt niet weg, dat nationale kwesties een rol hebben gespeeld, zoals de te gering geachte ondersteuning door de Sowjet-Unie van Joegoslavische eisen tot gebiedsuitbreiding. Ook is het zeker, dat Moskou zich tegen een te nauw samengaan van de Balkanstaten heeft verzet, omdat het vreesde, dat dit zou leiden tot een verzwakking van de Russische overheersing. Het is ten slotte mogelijk, dat de nationale tegenstellingen binnen Joegoslavië een rol hebben gespeeld. In een interessante beschouwing wordt dit betoogd door de bekende vroegere

Jeugdbrigade aan de straatweg Belgrado-Zagreb.

Kroatische communist Anton Ciliga. Maar de ontwikkeling, ook van de laatste jaren, heeft niets te zien gegeven, dat wijst op een versterking van separatistische neigingen bij Kroaten en Macedoniërs of hegemonistische bij de Serven. Dat intussen de „groot-Macedonische” en Albanese propaganda³⁾ geheel zonder uitwerking zou zijn gebleven, is in het licht van de geschiedenis niet aan te nemen. Het is zeer waarschijnlijk, dat de verstandige nationaliteiten-politiek van de Joegoslavische regering⁴⁾ het gevaar, dat van deze kant nog zou kunnen dreigen, steeds kleiner zal doen worden. Ciliga's stelling, dat de Kroaten evenals vroeger onderdrukt

³⁾ Het gebied, dat door Macedoniërs wordt bewoond, is verdeeld in een Grieks, een Boelgaars en een Joegoslavisch deel. Stalin schermde na de breuk met de mogelijkheid, een Macedonische staat uit deze drie delen te formeren. In Joegoslavië wonen Skipetaren (Albanezen), die nu natuurlijk een propaganda-object voor het Cominformistische Albanië vormen.

worden en dat de Serven de breuk met Moskou zouden hebben geforceerd, omdat het hun niet vergund werd de hegemonie op de Balkan te verwerven, is ongetwijfeld zeer willekeurig.

De economische ontwikkeling

Van doorslaggevende betekenis was daarentegen het conflict over de economische ontwikkeling van Joegoslavië. De oorlog heeft dit land bijzonder zwaar getroffen. Elf procent van de bevolking kwam om het leven; meer dan de helft van de veestapel ging verloren; 45 procent van de spoorwegen was vernield of beschadigd; alle mijnen waren buiten bedrijf gesteld. Niettemin kwam de Joegoslavische regering als eerste van de „volksdemocratieën” met een ontwikkelingsplan op lange termijn, waardoor de nog niet voltooide wederopbouw gecombineerd werd met een indrukwekkende transformatie van de economie. In vijf jaren, van 1947 tot en met 1951, moest een snelle industrialisatie en een modernisering van de landbouw doorgevoerd, het analfabetisme opgeruimd, de gezondheidszorg ingrijpend verbeterd en het levenspeil van de bevolking aanmerkelijk verhoogd worden. Het nationale inkomen moest ten opzichte van 1939 bijna verdubbeld zijn in 1951. De industriële productie, gemeten aan de hoeveelheid afgewerkte goederen, zou tot 323 procent stijgen; gemeten aan de kosten voor het productie-apparaat en de productie samen tot 494 procent. De agrarische productie diende 152 procent te bereiken. In de industriële productie zou het aandeel van de productiemiddelen ten opzichte van de verbruiksgoederen van 43 tot 57 procent stijgen. Dit betekende dus een bijzonder zware inspanning, waarbij grote offers van de bevolking aan huidige welvaart werden gevraagd voor het werken aan die van de — tamelijk verwijderde — toekomst. Voor de rijkere gebieden van het land kwam hier nog de hulp bij, die zij voor de ontwikkeling van de achterlijke streken moesten verschaffen. Terwijl de waarde der investeringen voor geheel Joegoslavië in 1951 ten opzichte van 1946 tot 516 procent moest stijgen, bedroeg dit percentage voor Slovenië slechts 368, voor Macedonië daarentegen 800. In 1951 zou 27,3 procent van het nationale inkomen geïnvesteerd moeten worden; waarschijnlijk ligt dit percentage voor de voorafgaande jaren nog hoger. Een geleidelijke collectivisering van de landbouw stond op het program; de maximale hoeveelheid grond per familie was reeds in 1945 op 30 ha gesteld en de beschikbaar gekomen grond, die o.a. aan Duitse en Hongaarse boeren juist in de rijke streken van het land ten bate van arme Montenegrijnen, Dalmatiërs en Bosniërs was ontnomen, werd voor een groot deel door agrarische coöperaties bewerkt. Maar in het algemeen ging men niet overhaast te werk. Ook zonder de sabotage, die dit bij de boeren zou hebben aangewakkerd, was de opbouw al moeilijk genoeg.

Vooral gedurende de eerste jaren na de oorlog werd overal door talrijke groepen van de bevolking, in het bijzonder de jeugd, soms met enthousiasme, vaak ook met tegenzin, „vrijwillig” gewerkt. Huizen, straten en spoorwegen werden gebouwd en het overvloedige aantal handen moest het gebrek aan voldoende mechanische

4) Het land werd na de bevrijding een federatie van zes republieken (Servië, Kroatië, Slovenië, Bosnië-Hercegovina, Montenegro en Macedonië), een autonome provincie (Vojvodina) en een autonoom district (Kosovo-Metohija).

hulpmiddelen compenseren. Later bleek, dat de volksgezondheid door dit systeem schade leed, terwijl bijv. studenten hun studies ter wille van dit werk verwaarloosden; de kwaliteit was vaak verre van bevredigend. Toen er meer machines en werktuigen, evenals geschoolde arbeiders beschikbaar kwamen, is het systeem van de „vrijwillige arbeid” aanzienlijk ingekrompen. Bij de arbeiders werd de productie opgejaagd door het invoeren van een grote differentiatie der lonen (hoewel verschillen van een grootte, zoals die in Rusland normaal zijn, nooit zijn voorgekomen) en door het belonen van bijzonder ijverige lieden met de titel van „udarnik” (stootarbeider). Een zeer ingewikkeld distributie-systeem met vele categorieën zorgde verder voor de nodige prikkels om hard te werken, waartoe ook aanlokkelijke vacaties in de bergen of aan de Adriatische Zee in prachtige verblijven voor de besten in uitzicht werden gesteld. Bijzonder hatelijk waren de naar de Sowjet-instelling gecopieerde speciale winkels en rantsoenen voor de leden der bureaucratie, ambtenaren, officieren en U.D.Ba.-functionarissen.⁵⁾ Nog in 1951 staken de officieren en de leden van de „militia” (de gewone politie; de U.D.Ba. was niet geüniformeerd) wat hun kleding betreft scherp af bij de gewone soldaten, die vaak in oude en gescheurde uniformen rondliepen.

Het was evenwel in de ogen van de Russische machthebbers niet voldoende, dat een zelfde politiek als de hunne werd gevoerd. Stalin en de zijnen beschouwden integendeel de satellietstaten als een bijzonder voordelig uitbuitingsobject. In de landen, waar hun overwicht over de inheemse leiders zeer groot was, viel het niet moeilijk, door middel van de politieke macht ook economisch het heft in handen te krijgen. De Joegoslavische regering had echter haar eigen ideeën over de „opbouw van het socialisme”. Haar plan was ook in dat opzicht het meest ambitieuze in geheel Oost-Europa; zijn realisering impliceerde een toenemend gebruik van de vroeger geëxporteerde grondstoffen voor een met Russische steun op te bouwen eigen industrie. Maar de Sowjet-Unie trachtte ook Joegoslavië uit te buiten op een manier, die vergeleken met de ouderwets kapitalistische, meer het karakter van directe roof vertoonde.

Natuurlijk bracht het bevrijdende Rode Leger „hulp” aan de zozeer geplaagde bevolking, maar dat betekende in feite niets anders dan dat de door het Duitse leger in Joegoslavië buitgemaakte voorraden via de Russische instanties ten dele werden teruggegeven in de vorm van een „geschenk”! Zonder de krachtige steun van de UNNRA was een vreselijke hongersnood niet te voorkomen geweest. De situatie bleef weinig rooskleurig. De plan-politiek van de regering drukte het toch al lage levenspeil, maar men kon ten minste steun vinden in de gedachte, dat zij uiteindelijk tot een toename van de welvaart en tot de oplossing van de economische problemen van het land (met name dat van de agrarische overbevolking) zou leiden. Een bepaling in de met de Sowjet-Unie gesloten overeenkomsten volgens welke inkopen in het buitenland over Rusland zouden lopen, veroorzaakte echter grote ontevredenheid. Beweerd wordt, dat bijv. een Amerikaanse automobiel van 1800 dollar, dank zij de Russische „bemiddeling” de Joegoslaven 4000 dollar kostte. Het kwaad van de zgn. gemengde maatschappijen, waarvoor de Sowjet-Unie vijftig

---

⁵⁾ Deze privileges werden op 1 November 1950 afgeschaft.

procent van het kapitaal fourneerde en die een monopolie-positie kregen, drong ook tot Joegoslavië door. Naar marxistische begrippen vormden zij een uitbuitings-object voor het Russische staatskapitaal.⁶⁾ De arbeidskracht der uitsluitend Joegoslavische arbeiders diende immers om de helft van de aanzienlijke winsten naar het buitenland te exporteren, in plaats van voor de eigen economie te worden gebruikt. In een zeer intelligent betoog van de Joegoslavische minister van Financiën, Milentije Popovic, wordt uiteengezet, dat ook de „normale” handelsbetrekkingen tussen de landen van het communistische blok op zuiver kapitalistische basis waren geplaatst, hetgeen een feitelijke uitbuiting van de in verhouding tot Rusland industrieel-achterlijke landen met zich meebracht. De wereld-marktprijzen, welke tot maatstaf voor de goederenruil dienden, worden gevormd door de economisch sterkste landen. De productiekosten, gemeten aan de arbeidstijd, liggen voor de weinig ontwikkelde industrie, die met relatief gebrekkige uitrusting werkt, veel hoger dan voor de geperfectioneerde, moderne grote bedrijven van de Verenigde Staten of ook van de Sowjet-Unie. Volgens Popovic dienen de economische betrekkingen tussen socialistische staten gebaseerd te zijn op een grondslag, die een snelle opbloei van de welvaart ook in de achterlijke landen mogelijk maakt; de prijzen zouden moeten worden bepaald naar de in elk land verschillende noodzakelijke arbeidstijd, die aan de te ruilen producten is besteed.⁷⁾

Joegoslavië handhaaft zich

De Cominform-resolutie van 28 Juni 1948, die Tito c.s. veroordeelde, leidde niet tot de ondergang van hun regiem. De aanstokers van de breuk waren slechte psychologen; dit wordt wel bewezen door de wijze, waarop de Joegoslavische nationale trots werd gekrenkt. De prestaties van de Joegoslavische communistische partij in de oorlog werden als geringer voorgesteld dan die van de Franse en Italiaanse en niet groter dan die van de Poolse of Tsjechoslowaakse. Dit is in overeenstemming met de na-oorlogse „theorie”, welke overigens op China niet kon worden toegepast, dat in de huidige fase van de wereldontwikkeling het socialisme alleen realiseerbaar is met directe steun van Russische bajonetten. Deze opvatting is begrijpelijk, daar elke autonome revolutionaire beweging een groot gevaar voor het Stalinisme inhoudt. Het staat vast, dat slechts een klein percentage van de Joegoslavische communisten bereid bleek om naar het gefluit van de Cominformistische vogelaar te luisteren; in Kroatië werden drie, in Montenegro vier ministers van hun functies beroofd; ook elders waren er enkele mutaties. Maar in het algemeen bleef de partij trouw aan Tito.⁸⁾

⁶⁾ Voorbeelden hiervan waren de „Justa”, de Sowjet-Joegoslavische luchtmaartmij. en de „Juspad”, die de scheepvaart in handen had. In 1948 had Joegoslavië voor deze laatste 76,25, Rusland echter 9,83 procent der aandelen volgestort!

⁷⁾ Melentije Popovic beweert, dat Joegoslavië ten opzichte van Albanië een dergelijke socialistische gedragslijn zou hebben gevolgd. Niettemin bleef Albanië in 1948 de Cominform trouw, al werden ook 3000 mensen, onder wie de vice-premier Koci Xoxe, gearresteerd, die blijkbaar van „Titoïsme” verdacht werden.

⁸⁾ Naar het schijnt, werden twee procent van de leden wegens „Cominformisme” geroyeerd. Een schatting geeft het aantal van hen, die met de Cominform sympathiseerden, op acht à tien pct. Het is wel zeker, dat inmiddels velen hiervan zijn teruggekomen.

Toen het Cominformistische propaganda-offensief kennelijk mislukt was, probeerde men het met economische en diplomatieke pressie. Terwijl Joegoslavië's im- en export voor het overgrote deel op Rusland en de satellietlanden waren gericht, werden in de loop van 1949 alle handelsbetrekkingen afgebroken. Toen in 1950 een misoogst de economie geheel dreigde te verstoren, kwam het Westen te hulp. Geleidelijk heeft Joegoslavië zich op de handel met andere landen gericht. Deze aanpassing vergde wel een vertraging in de uitvoering van het vijfjarenplan,⁹⁾ op sommige punten zelfs een voorlopige stopzetting, maar ongetwijfeld is zij als geheel thans geslaagd. Het uitlokken door de vijandelijke nabuurlanden van grensincidenten en de zenuwenoorlog, die ook gevoerd werd door middel van troepenconcentraties, waarbij zich vaak Russische eenheden bevonden, noodzaakte tot een mate van militaire paraatheid, die ook thans nog een geweldige belasting betekent. Zonder directe aanval van de kant van de Sowjet-Unie lijkt een ineenstorting van het regiem evenwel volkomen uitgesloten.

De communistische ideologie na de breuk

Wie het belang kent, dat in communistische kringen gehecht wordt aan een „wetenschappelijke” theorie, die met onfeilbare zekerheid zelfs de grootste koerswijziging als logisch, „dialectisch” gevolg van de historische ontwikkeling moet verklaren, hoezeer er ook een opportunistische, politieke zwenking aan ten grondslag ligt, kan zich voorstellen, hoe groot de moeilijkheden waren, waarvoor zich de leiding van de Joegoslavische communistische partij gesteld zag, om het Russische optreden te interpreteren. Aanvankelijk werd Stalin zelf buiten schot gelaten; deze, wiens autoriteit, zoals Pijade nog in 1949 verklaarde, „te dierbaar” en te zeer voor alle betrokkenen „nodig” was om in het conflict te worden gemengd, heette door ondergeschikte ambtenaren en op de Joegoslavische successen jaloerse rivalen uit de andere communistische partijen te zijn misleid. In Juli 1949 echter weigerde de Sowjet-Unie Joegoslavië's territoriale eisen op de conferentie der Grote Vier te Parijs te ondersteunen; korte tijd daarna begon de blokkade; de anti-Joegoslavische campagne in de pers, ook van Rusland, bereikte een punt, waarop Tito als fascistische handlanger van het Amerikaanse imperialisme werd voorgesteld. Dit summum van verraderlijke gezindheid zou zijn aangetoond door het beruchte proces-Rajk. Nu moest de „vergissingstheorie” wel worden losgelaten. Zij werd vervangen door een eigenaardig geconstrueerde „verklaring” voor het Russische optreden: De Sowjet-Unie was in haar binnenlandse politiek op de goede weg, maar in de buitenlandse volgde zij, in afwijking van de leringen van Marx en Lenin, een imperialistische lijn. Elk land moest de gelegenheid hebben op zijn eigen wijze tot het socialisme te komen; als doel werd wel de situatie gezien, zoals die in Rusland was tot stand gebracht, maar de weg erheen kon niet uniform worden voorgeschreven en nog minder mocht van de nieuwe socialistische staten geëist worden, dat

⁹⁾ De productie van elektrische energie was in 1951 250 procent van die in 1939, terwijl het plan gericht was op 400 procent. Vóór de breuk kwam 80 procent van de petroleum uit Roemenië en Albanië; voor steenkool was men in hoge mate afhankelijk van Polen.

zij hun belangen aan die van „het eerste land van het socialisme” zouden ten offer brengen.

Op den duur kon ook dit standpunt niet gehandhaafd blijven. De Joegoslaven moesten zich wel gaan afvragen, hoe in dat eerste land van het socialisme een dergelijke „moraal” had kunnen rijpen, hoe het zover had kunnen komen, dat een communistische staat een andere ging uitbuiten. In Rusland was, zo ging men betogen, sedert Milovan Djilas op 18 Maart 1950 voor Belgradose studenten zijn opzienbarende rede had gehouden, een deviatie van het marxisme op alle essentiële punten te constateren, zoals de bijzondere rol, die aan de „geniale leiders” wordt toegekend, de steeds toenemende differentiatie in de salariering, het Groot-Russische chauvinisme en de liquidering van de socialistische democratie bewijzen. Hiermee werd de mogelijkheid geopend om tot een nieuwe interpretatie te komen van verschillende feiten, die vele communisten in alle landen zwaar op de maag liggen. Aangezien, volgens deze interpretatie, de Russische bureaucratie geen privaatzit van productiemiddelen heeft ingevoerd, kan men niet van een nieuwe heersende klasse spreken, wel van een geprivilegieerde kaste, die zich collectief door de arbeiders geproduceerde meerwaarde toeëigent. De sociaal-economische verhoudingen worden als staatskapitalisme gekarakteriseerd. Ter verklaring van deze „degeneratie” van wat eens een socialistische staat was, wordt veel aandacht geschonken aan de subjectieve factor, die gelegen is in de kwaliteiten en inzichten van de leiders en de mate, waarin het proletariaat tot maatschappelijke rijpheid en politiek inzicht is gekomen, als de omwenteling plaats vindt. Men kan hier dus een overeenkomst met de Trotskistische theorie waarnemen, behalve dan dat de Joegoslaven verder gaan dan deze, die niet van een staatskapitalistische, maar een in wezen nog socialistische orde spreekt. Maar ook de Joegoslaven weigeren om als criterium voor een klasse haar beschikkingsmacht over de productiemiddelen te aanvaarden, zoals in Luxemburgistische en Gorterianse kringen gebruikelijk is en welk criterium juist schijnt, omdat het een duidelijker aanwijzing vormt voor het fundamentele onderscheid tussen een sociale democratie en een bureaucratisch staatskapitalisme of staatsocialisme. Hoe dit ook zij, de Joegoslaven achten deze tendentie in elke „overgangperiode” tussen kapitalisme en communisme aanwezig en hechten daardoor veel waarde aan de mogelijkheid om haar te bestrijden. Inderdaad is het liquideren van de „bureaucratische uitwassen” het „Leitmotiv” geworden van een heel groot aantal beschouwingen over de ontwikkeling van het socialisme in het algemeen en van het Joegoslavische in het bijzonder. De breuk met de Cominform wordt nu beschouwd als het behoud van het Joegoslavische socialisme, omdat een bezinning op zijn doelstellingen mogelijk en noodzakelijk was geworden.

Van een „bekering” op alleen maar wetenschappelijke of morele gronden tot meer humane opvattingen is dus geen sprake geweest. Dat wil niet zeggen, dat ook vele communisten niet in hun hart afkerig waren van het Russische terreursysteem, dat zij meer of minder wilden kopiëren. Maar zij waren in de ban van het Stalinisme gevangen, dat hun de overtuiging bijbracht, dat de Russische weg de enig mogelijke was, waarvoor men dan maar enkele „Schönheitsfehler” op de

„Arbeid en jeugd”, Basrelief van Zdenko Kalin en Karel Putrik

koop toe moest nemen. Nu dwong de veranderde situatie tot het vinden van nieuwe oplossingen.

Een objectieve beschouwing leert, dat de Joegoslavische theoretici inderdaad de „weg terug” naar een marxistisch—leninistisch standpunt hebben gevonden. Voor de oude voormannen van de revolutionaire arbeidersbeweging was immers het probleem van de bureaucratie, die na de verovering van de staatsmacht zou kunnen groeien, van zoveel belang, dat hieraan reeds vroeg veel aandacht werd geschonken. Lenin heeft het gevaar van het opkomen van het „apparaat” duidelijk onderkend, zonder er overigens veel aan te kunnen doen. In Joegoslavië lagen de verhoudingen gunstiger, in de eerste plaats, doordat een groter percentage van de bevolking dan in Rusland positief tegenover de opbouw van een socialistische maatschappelijke structuur stond; in de tweede plaats, omdat men hier de beschikking had over een groter aantal geschoolde en ontwikkelde arbeiders, die voor een sociale democratie rijp waren; en ten slotte, omdat de Joegoslaven konden profiteren van de ervaringen van de Sowjet-Unie.

De sociaal-economische ontwikkeling

Het conflict met de Cominform had een vertraging in de uitvoering van het plan ten gevolge, maar de algemene lijn moest worden vastgehouden: Industrialisatie bleef punt één op de agenda. Maar in plaats van de opbouw volgens tot in minutieuze details uitgewerkte plannen met een veelsortige controle door een groeiend leger van ambtenaren, die tot in het kleinste bedrijf voor elk werk de „normen” bepaalden, koos de Joegoslavische regering een nieuw systeem, waarvan de aanloopjes reeds in de Parijse Commune en vooral in het begin van de Sowjetrepubliek zijn waar te nemen. Op 26 Juni 1950 werd een wetsvoorstel betreffende de leiding van de genationaliseerde bedrijven door de arbeiders ingediend. Hierdoor kon in elk bedrijf een „arbeidersraad” uit en door het gehele personeel in geheime verkiezing met vrije candidaatstelling worden gekozen, die, behoudens terugroeping door de personeelsvergadering, voor telkens één jaar zitting heeft. Deze raad is het hoogste orgaan in het bedrijf, dat verantwoordelijk is voor de doorvoering van het plan, een grote mate van vrijheid geniet in het bepalen van de loonklassen en het „uitvoerend orgaan”, d.w.z. de bedrijfsleiding, controleert. Deze laatste wordt gevormd door het bedrijfscomité, dat door de arbeidersraad wordt gekozen, eveneens voor een termijn van één jaar, waarin als niet-gekozen lid ook de directeur zitting heeft. Afkeuring van zijn beleid door de arbeiders kan tot zijn ontslag leiden. Van de gewone leden moeten ten minste drie-vierden uit personeelsleden worden gekozen, die onmiddellijk in de productieve of — in handelondernemingen — directe economische werkzaamheden ingeschakeld zijn, terwijl de overigen uit het technische personeel en de andere employé's kunnen worden gekozen. Als overgangsmaatregel werd de directeur voorlopig nog aangewezen door het bestuurscomité van de hogere economische eenheid, waartoe het bedrijf behoort (bedrijfstak), welk comité weer gekozen wordt door de arbeidersraad van de bedrijfstak, behalve de directeur van de bedrijfstak, die aanvankelijk door het betreffende staatsorgaan werd benoemd.

Sinds deze wet is de macht van de arbeidersraden nog aanzienlijk toegenomen. Het gedetailleerde plan is vervangen door een „sociaal plan”, dat enkele algemene normen vastlegt, waarbinnen de bedrijven vrij zijn. Het herstel — in nieuwe vorm — van een vrije markt heeft stimulerend gewerkt op de activiteit van de arbeidersraden en de bedrijfspersonen in het algemeen. De staat stelt thans zgn. „sleutel-investeringen” vast, die ten doel hebben, de noodzakelijke basis-industrieën op gang te brengen of uit te breiden en die grote ongelijkheid in rendement moeten voorkomen; vervolgens minimum-lonen en prestatie-toeslagen voor de verschillende categorieën (zeer geschoolden, geschoolden enz., diverse rangen voor het technische en administratieve personeel); in de derde plaats de belastingen, en ten slotte de door het bedrijf zelf te maken minimum-investeringen. Het systeem van de loonarbeid wordt aangetast; de winsten, die een bedrijf aan het einde van het jaar blijkt te hebben gemaakt, vormen evenzeer een deel van het inkomen der arbeiders als de wettelijk-gegarandeerde minimum-salarissen. De arbeidersraad kan vrijelijk over de besteding van deze winst beschikken; zij kan bijv. verdeeld, maar ook voor accumulatie-doeleinden gebruikt worden. Op deze manier worden de arbeiders direct bij het wel en wee van hun fabriek betrokken. Hoewel de consequenties van dit nieuwe systeem nog niet geheel zijn te overzien, kan toch worden vastgesteld, dat het een omwenteling van verstrekkende betekenis is. Voorlopig blijven de kosten van defensie (23,7 procent van het nationale inkomen voor 1952) en de investeringen (17,7 procent) in dit arme land nog zo hoog, dat het levenspeil de laatste jaren niet is gestegen. Het is de vraag, of een voldoende aantal mensen inziet, dat de huidige krachtsinspanning goede vruchten kan afwerpen in de toekomst.

Indien dit het geval zou zijn, zou dit voor een belangrijk deel aan de vakbeweging zijn te danken. Ook de vakbeweging in Joegoslavië volgde in de jaren tot en zelfs na 1948 de Russische na, d.w.z. zij werd tot een verlengstuk van de regeringspolitiek, die haar als een sterk wapen ter opvoering van de productie gebruikte. Thans is haar taak er voornamelijk een van opvoedende aard geworden. De eerste verkiezingen voor de arbeidersraden werden door haar georganiseerd. Men kan veilig aannemen, dat zij in feite een grote invloed hierop heeft gehad en nog heeft.¹⁰⁾ En aangezien de communistische partij ook de vakbonden beheerste, is het duidelijk, dat het partij-element in de arbeidersraden sterk vertegenwoordigd is. Dank zij de tegenwoordige „lijn”, die de partij volgt, is dit op zich zelf zeker geen bezwaar.

In de landbouw zijn dezelfde beginselen toegepast. Maar het conservatisme der boeren maakt een directer ingrijpen van de staat noodzakelijk. Wel werd ook op dit terrein de „administratieve methode” vervangen door een systeem, waarbij van bovenaf zo min mogelijk dwang werd toegepast, maar de agronomische instituten bleven staatsinstellingen, die de opvoering van de productie moeten leiden. Op den duur zullen ook zij in het coöperatieve stelsel worden ingevoegd. Hun taak bestaat in het voorschrijven van algemene normen; het is niet geoorloofd om het land zonder geldige reden braak te laten liggen of er geheel ongeschikte gewassen op te

¹⁰⁾ De Joegoslavische vakbonden telden in October 1.700.000 leden; 85 procent van de arbeiders en employé's was georganiseerd.

telen. Van groot belang is, dat alle gedwongen leveranties, behalve voor wol, zijn afgeschaft. Dit heeft de tendentie de coöperatieve bedrijven, die reeds meer dan een vierde van de boeren omvatten, ten goede te komen, daar deze altijd minder gelegenheid hadden om de voorschriften te ontduiken en dus minder van de hoge prijzen op de vrije markt profiteerden.

De decentralisatie van de economie en haar bevrijding uit de banden van een overmatige staatsbemoeiing, hoezeer zij in dit achterlijke land ook een waagstuk waren, naar het schijnt, een gezondere verhouding tussen de prijzen voor de verschillende goederen bewerkstelligd. Wanneer het prijspeil voor Januari 1951 op 100 wordt gesteld, dan bedraagt dit voor December van dat jaar voor de industriële producten 100, voor de levensmiddelen 41 en voor de verlening van diensten (spoorwegen, bioscopen enz.) 173. De opheffing van de distributie en het gecompliceerde systeem van rantsoenkaarten ter verkrijging van de directe levensbenodigdheden tegen een prijs, die 20 of 35 procent van die op de „vrije markt” bedroeg, heeft bovendien, met andere maatregelen, tot een aanzienlijke vereenvoudiging van de administratie geleid.

Het „afsterven van de staat”

Het overbrengen van een gedeelte van de macht op de nieuwe organen van economische zelf-werkzaamheid werd verklaard als een stap in de richting van het „afsterven van de staat”. Dezelfde tendentie is te constateren in de drastische vermindering van het aantal ambtenaren, die van 1950 tot 1952, op een totaal van 146.000, 20.000 bedroeg. Zoveel mogelijk werden tot dusverre door de federale regering uitgeoefende functies aan de republieken en aan de districts-, stads- en dorpscomité's overgedragen. Beide vormen van decentralisatie, de economische en de politieke, hebben ongetwijfeld de democratie versterkt. Een nieuwe wet geeft hieraan uitdrukking. Zowel in de lagere volkscomité's als in het federale parlement wordt een systeem van twee „huizen” ingevoerd; een algemeen vertegenwoordigend lichaam¹¹⁾ en een producentenkamer, waarin de economische eenheden (fabrieken, boerencoöperaties, particuliere bedrijven) vertegenwoordigd zijn volgens de mate, waarin zij aan het sociale plan bijdragen.

Het één-partij-systeem

Met het geleidelijke afsterven van de staat, dat volgens de Joegoslaven (in navolging van Marx en Lenin) de uitdrukking is van het verdwijnen der klassen en de overgang naar het communisme, gaat gepaard een toenemende invloed van het volk op elk gebied. De sociaal-economische politiek en de bestuursvorming leggen hiervoor een stevige basis. Toch zouden al deze maatregelen slechts schone schijn kunnen blijven, indien niet tevens de mogelijkheid aanwezig was om inderdaad van de nieuwe rechten der burgers een vrij gebruik te maken. Het lijkt niet

---

¹¹⁾ Voor de parlementsverkiezingen is een districtenstelsel ingevoerd, waarbinnen evenredige vertegenwoordiging bestaat. In de federale Skupstina bestaat deze kamer uit een vast aantal vertegenwoordigers voor elk van de zes republieken en de twee autonome gebieden.

de minste twijfel, dat naar onze maatstaven Joegoslavië geen democratisch land is. Het Volksfront geeft de toon aan, en binnen het Volksfront is het de communistische partij die de grote lijnen van de te volgen politiek dicteert. Maar er is reeds enorm veel ten goede veranderd. Bijzonder belangrijk is de vermindering van de macht van de U.D.Ba. Briefcensuur is afgeschaft. Het wetboek van strafrecht, dat op 1 Juli 1951 werd ingevoerd, geeft rechtswaarborgen voor iedere burger, zoals die in een rechtsstaat vanzelfsprekend zijn. Met name is aan de „administratieve veroordelingen”, de ongelimiteerde detentie van verdachten, de almacht van het openbaar ministerie ten opzichte van rechters en verdediging en het van Rusland gecopieerde concentratiekampen-systeem een einde gemaakt. De strafmaat voor „misdrijven tegen de veiligheid van de staat” is naar onze begrippen nog hoog.

Tegenover het buitenland is de houding van de autoriteiten zeer gewijzigd. Ook in kleinere plaatsen kan men tientallen mensen gebruik zien maken van leeszalen, die door Frankrijk, Engeland of de Verenigde Staten zijn ingericht. Sedert het vorige jaar zijn bijv. universiteitsbibliotheken binnen het kader van de deviezenvoorschriften vrij om boeken uit het buitenland te bestellen, ook op politiek gebied. Kennelijk is onder de bevolking de angst om — ook in critische zin — te praten, veel minder geworden. Van groot belang is ook, dat in Volksfront en partij de discussie wordt aangemoedigd. Maar deze toegenomen vrijheid geldt niet voor de „vijanden van het socialisme”. Zij wordt slechts gegeven aan hen, die in beginsel de nieuwe gang van zaken aanvaarden. In de opvoeding en het onderwijs komen de principes van de Joegoslavische communisten natuurlijk duidelijk tot uiting. Behalve in de sfeer van het gezin, pretendeert de staat het recht te bezitten, de jeugd in socialistische geest op te leiden. Het grote verschil met het Russische stelsel is echter, dat er geen van boven af nauw omschreven geautoriseerde „definitie” van de „socialistische lijn” voor alle omstandigheden wordt opgelegd, zodat het zelfstandig denken niet wordt verstikt.¹²⁾

De Joegoslaven beseffen zelf wel, dat hun „democratie” op dit punt te kort schiet. Men grijpt dan naar het argument, dat het in dit achterlijke land niet mogelijk is om de reactionnaire machten de gelegenheid te geven — met behulp van een groot deel der geestelijken, die op het minst ontwikkelde deel der bevolking nog grote invloed hebben — de geweldige krachtsinspanning van het hele volk te ondermijnen. En bovendien wordt er op gewezen, dat de deelname van het volk door middel van kiezersvergaderingen, volkscomité's en arbeidersraden een in feite grotere democratie garandeert dan de „burgerlijke” vermag te geven. Zoals de staat, zo zal ook in de loop van de ontwikkeling naar het communisme de partij als overbodig „afsterven”, waardoor de grootst mogelijke vrijheid zal zijn gerealiseerd. Overigens wordt erkend, dat bijv. in Engeland, waar de conservatieven in de oorlog niet naar de vijand overliepen, het socialisme op een andere wijze kan worden gevestigd en dat, in het algemeen in landen met een sterke burgerlijk-democratische traditie, een meer-partijen-stelsel daar uitstekend kan functioneren.¹³⁾

¹²⁾ Natuurlijk zijn de gewoonten uit de vroegere periode niet met één slag verdwenen. Veel Joegoslavische communisten geven nog blijk van een ontstellend gemis aan critische zin; zij praten volkomen de — nogal eens veranderende — officiële leuzen na. Overigens is het peil in onze politieke partijen ook niet altijd even hoog.

Enkele conclusies

De ontwikkeling, die Joegoslavië sedert 1948 en vooral sedert 1950 te zien geeft, lijkt ons ook voor het democratisch socialisme van groot belang. Met name het experiment in sociale democratie — dat, voor zover wij kunnen nagaan, reeds ten dele is geslaagd — verdient ernstige bestudering in verband met de opmerkingen, die in het begin van dit artikel over het gevaar, dat de nationalisaties in zich bergen, werden gemaakt. Het probleem van onze tijd zou genoemd kunnen worden de noodzaak om geestelijke vrijheid met nieuwe vormen van maatschappelijke samenwerking te verbinden, tot behoud, versterking en vernieuwing van de grote waarden onzer cultuur. Het internationale communisme pretendeert het sociale probleem te kunnen oplossen; de onjuistheid hiervan dringt niet tot zijn aanhangers door, omdat zij in de Rusland-mythe geloven. De geestelijke ontmenselijking van de mens, die door talrijke communisten wel wordt beseft of ten minste vaag gevoeld, wordt als een onvermijdelijk begeleidingsverschijnsel beschouwd. Joegoslavië kan in dit opzicht ertoe bijdragen, de macht van deze gevaarlijke mythe te breken, nl. dat er geen andere weg voor de mensheid zou zijn dan die, welke door het Stalinisme wordt gewezen. Ook al heeft het voorbeeld van Tito in de andere Oosteuropese landen geen navolging kunnen vinden, toch is voldoende gebleken, dat daar krachten in dezelfde richting werkzaam zijn. En elders, met name bijv. in verschillende Aziatische landen, is de belangstelling voor de modernisering van Joegoslavië, die zich voltrekt zonder onderworpenheid aan Moskou en met een eerlijke poging om de macht van het regerings- en partij-apparaat over te brengen op directe organen van het volk, groot geworden.

Nu Joegoslavië practisch duidelijk voor het Westen heeft gekozen — Tito zelf heeft de gedachte van een derde macht in de zin van blokvorming van landen, die tussen Rusland en Amerika een gezamenlijke eigen politiek zouden willen voeren, verworpen — zijn de mogelijkheden voor een steeds nauwer contact zeker aanwezig. Het komt ons voor, dat het democratisch socialisme uit de confrontatie met de Joegoslavische ontwikkeling iets kan leren; terwijl omgekeerd de Joegoslaven het belang van de menselijke vrijheid duidelijker kunnen gaan beseffen. Aan hun goede bedoelingen kan nauwelijks meer worden getwijfeld.

LITERATUUR-OVERZICHT

Een algemene oriëntering in de geschiedenis van de Serven, die in West-Europa minder bekend is, geeft René Ristelhueber: *Histoire des peuples balkaniques* (Parijs 1950), waarin men ook een overzicht van de politieke geschiedenis van Joegoslavië kan vinden. Bijzonder instructief is Hugh Seton-Watson: *The East European Revolution* (Londen 1950). Nogal duidelijke pro-Cominformistische opvattingen verraadt Doreen Warriner: *Revolution in Eastern Europe* (Londen 1950); de schrijfster is kennelijk geen communiste, maar acht de revolutie in de betrokken landen naar Stalinistisch model noodzakelijk en gewenst. Anti-

¹³⁾ De noodzakelijke snelle opbouw van de industrie schept inderdaad abnormale toestanden. Het is verklaarbaar, dat onder deze omstandigheden heel wat ontevredenheid bestaat. Opgemerkt dient te worden, dat het levenspeil voor de ongeschoolde arbeiders is verhoogd in vergelijking met de voor-oorlogse situatie, terwijl de gezondheidszorg, de bestrijding van het analfabetisme, de sociale wetgeving en de gelegenheid tot ontwikkeling en ontspanning zeer aanzienlijk zijn verbeterd.

communistisch is Josef Korbelt: *An Ambassador's Report on Tito's Communism* (Denver 1951); deze oud-ambassadeur geeft veel persoonlijke belevenissen uit de tijd, dat hij Tsjecho-Slowakije in Belgrado representeerde (1945-1948) weer. Oppervlakkiger is Jan Yndrich: *Tito v. Stalin* (Londen 1950). John Morris: *Yugoslavia* (Londen 1948) juicht over de geweldige prestaties van het toen nog Cominformistische Joegoslavië. Hamilton Fish Armstrong: *Tito and Goliath* (Londen 1951) geeft een goed overzicht van de breuk. Meer verhalend is het boek van Fitzroy Maclean: *Eastern Approaches* (Londen 1949), waarin aardige staaltjes uit de partisanenstrijd (de schr. was Brits verbindingsofficier bij Tito; thans Conserv. M.P.) worden medegedeeld, evenals Vladimir Dedijer: *With Tito through the War. Partisan Diary 1941-1944* (Londen 1951), waarin, zoals van een Joegoslavische communist is te verwachten, de partizanen alle lof wordt toegezwaaid.

Over de geschiedenis van de Servische sociaal-democratie is gebruik gemaakt van een artikel in het *Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung* (Grünberg), Dritter Band (Leipzig 1913). Louis Dalmas: *Le communisme yougoslave* (Parijs 1951) geeft een goed overzicht van de argumentatie der Joegoslaven naar aanleiding van de breuk, die hij als zeer belangrijk voor een zuivering van het communisme beschouwt.

Helaas is in de buitenlandse literatuur over Joegoslavië nog maar heel weinig te vinden over de ontwikkeling in de richting van een sociale democratie. Iets hierover vertelt Paul Speyer, redacteur van de Belgische sociaalistische „Volksgazet”: *Zuidslavië 1950, Noch Stalin, noch Marshall* (Antwerpen 1951).

Het White Book van het ministerie van Buitenlandse Zaken (Belgrado 1951) bevat een groot aantal feiten betreffende grensoverschrijdingen en andere agressieve activiteiten door Rusland en de „volksdemocratieën”. A. Ciliga: *La Yougoslavie sous le menace intérieure et extérieure* (Parijs 1951) geeft zijn visie op het nationaliteiten-vraagstuk binnen Joegoslavië en zijn consequenties voor de kracht van het regiem.

Ter wille van de objectiviteit mogen hier drie fel-Stalinistische boekjes worden genoemd: Dominique Desanti: *Masques et visage de Tito et des siens* (Parijs 1949), Renaud de Jouvenel: *Tito, maréchal des traitres* (Parijs 1950) en Derek Kartun: *Tito's Plot against Europe* (New York 1950), die zelf overigens het tegendeel van objectief mogen worden genoemd, maar wel een duidelijk beeld geven van de haat, die men de „afvallige” (die nu altijd al een fascist geweest blijkt te zijn) toedraagt.

Brochures van de Joegoslavische communisten

De meeste van de hieronder vermelde geschriften zijn in het Frans, het Duits en het Engels verschenen. Over de periode vóór de breuk kan men zich oriënteren, behalve door het tijdschrift *The Communist* (Belgrado 1946; slechts twee nummers zijn verschenen), door de *Verfassung der Föder. Volksrepublik Jugoslawien* (Belgrado 1947), de *Law on the Press* (Belgrado 1948) en het *Programm der Komm. Partei Jugoslawiens* (Belgrado 1948). De verslagen van de referaten, door Tito, Djilas, Kardelj en Rankovic op het vijfde congres van de C.P. van Joegoslavië gehouden, (Duitse edities Belgr. 1948), geven een goed inzicht in de officiële opvattingen ook in de tijd, toen de breuk nog niet was gekomen, al dateren ze van enkele maanden later. Behalve in de edities, verzorgd door de Joegoslaven, kan men de correspondentie tussen de Russische en de Joegoslavische leiders in de maanden vóór het openlijk worden van het conflict en de tekst van de Cominform-resolutie aantreffen in het door het Royal Inst. of Int. Affairs uitgegeven *Soviet-Yugoslav Dispute* (Londen en New York 1948). Der *Fünfjahresplan der Föd. Volksrep. Jugoslawien* (Belgr. z.j.) geeft de tekst van de desbetreffende wet met een commentaar van Tito.

De volgende publicaties zijn of directe verdedigingsgeschriften tegen de Cominformistische aanklachten of bevatten passages, die als zodanig zijn bedoeld. De titels spreken meestal voor zich zelf. Voor zover niet anders is aangegeven, is de plaats van uitgave Belgrado.

Ales Bebler: *La classe ouvrière et le principe de la souveraineté du peuple dans les rapports internationaux* (Parijs 1950); Milovan Djilas: *Lenin über die Beziehungen zwischen sozialistischen Staaten* (1950) en *Anlässlich der Wahl Jugoslawiens in den Sicherheitsrat* (1949); Edvard Kardelj: *Über die Volksdemokratie in Jugoslawien* (1950); de uit de Oost-zone van Duitsland gevluchte communist Wolfgang Leonhard: *Die Wahrheit über das sozialistische Jugoslawien* (1949); Jakob Lewi: *Ein Verbrechen gegen die Justiz* (1950), een boekje, dat het Rajk-proces en de daarin geuite beschuldigingen aan het adres van Joegoslavië behandelt; Koca Popovic: *Revision des Marxismus—Leninismus in der Frage des Befreiungskrieges in Jugoslawien* (1949); Milentije Popovic: *Über die wirtschaftlichen Beziehungen zwischen sozialistischen Staaten* (verschenen als Band 4 in de *Studien zur Soziologie*, Mainz 1950); M. Pijade: *Das Märchen van der sowjetischen Hilfe für den Volksaufstand in Jugoslawien* (1950); Mosa Pijade en J. B. Tito: *Über Beziehungen zwischen sozialistischen Ländern* (1949); Tito: *Über Nationalismus und Internationalismus* (1948), *Real Reasons behind the Slanders against Yugoslavia* (1949), *Die Erfolge des sozialistischen Aufbaus in Jugoslawien* (1950); Svetozar Vukmanovic: *Über die Volksrevolution in Griechenland, die mislukt zou zijn door de verkeerde politiek der Stalinistische leiding*; Boris Zihel: *Kommunismus und Vaterland* (1949) en *De la morale communiste* (Parijs 1950).

Over de nieuwe politiek handelen: Milovan Djilas: *Auf neuen Wegen des Sozialismus* (Belgrado 1950); Tito: *Die Fabriken in Jugoslawien werden von Arbeitern verwaltet* (Belgrado 1950); Mihajlo Vuckovic: *Comment réaliser les principes coopératives dans l'économie publique* (Belgrado 1951).

Tijdschriften

Sinds het voorjaar van 1951 verschijnen alle belangrijke bijdragen van de Joegoslavische theoretici in „*Questions actuelles du socialisme*”. Zeer veel gegevens over de jongste ontwikkeling zijn hieruit geput. Het tijdschrift staat op een hoog niveau, evenals de — ook in het Frans verschijnende — publicatie van de Joegoslavische juristen-associatie: *New Yugoslav Law* (sinds 1951) en de uitgave van de vakverenigingen: *Jugoslavische Gewerkschaften*. Tweewekelijks verschijnt de *Review of International Affairs*, die veel artikelen over buitenlandse politiek bevat. Algemeen oriënterend zijn de wekelijks verschijnende „*Nouvelles Yougoslaves*” (Joegosl. inlichtingenbureau in Parijs) en het tweewekelijkse blad „*Der Schaffende*”.

HET BUITENLANDSE TIJDSCHRIFT

The Political Quarterly.

In het onafhankelijke Engelse tijdschrift „The Political Quarterly” lezen wij een artikel van W. H. Morris Jones over de verkiezingen die dit jaar in India hebben plaats gevonden. Nu de perscorrespondenten en de commentators het toneel van de verkiezingsstrijd verlaten hebben en de meer gedetailleerde overzichten nog in bewerking zijn, poogt de auteur tot een voorlopig oordeel te komen over de betekenis van deze verkiezingen. Zeer te recht worden de verkiezingen in India beschouwd als „het grootste experiment in de toepassing van parlementaire instellingen dat de wereld tot nu toe gezien heeft”, en dit gebeuren verdient zeker onze volle belangstelling.

W. H. Morris Jones deed in de jaren 1941–1946 dienst bij het Indische Leger en was in 1947 adviseur bij de Staf van Lord Mountbatten. Thans is hij lector in de Politieke Wetenschappen aan de London School of Economics. Zijn beschouwing waarvan wij hier een overzicht geven, is opgenomen in the Political Quarterly van Juli–Sept. 1952.

De verkiezingen in India.

Parlementaire instellingen, noch verkiezingen zijn geheel nieuw voor India. Bijna honderd jaar geleden deden heel aarzelend wetgevende vergaderingen hun intrede en al leken zij lange tijd meer op ambtelijke commissies dan op volksvertegenwoordigingen, na 1892 kwam hierin – zij het heel bedekt – enige verbetering. Deze verkiezingen hadden weinig meer om het lijf dan een vertegenwoordiging te verzekeren van bepaalde belangen (handelsorganisaties, senaten van universiteiten, grootgrondbezit en plaatselijke commissies) en de macht van de raden bleef beperkt. Het was echter een stap op de weg naar het algemeen kiesrecht, dat thans via de mijlpalen 1919 en 1935 bereikt is.

Zeker was er bij de nu pas gehouden

verkiezingen ook veel nieuws. In vergelijking met 1935, toen aan 35 miljoen personen of wel aan 20% der volwassen bevolking van India het stemrecht gegeven werd, betekent het algemeen kiesrecht van 1952 een vijfvoudige uitbreiding van het kiezerscorps. Bovendien heeft het kiezerscorps van nu een volkomen andere samenstelling, die zeker ook in het parlement tot uitdrukking zal komen. In 1935 werden wel vrouwen tot het stemrecht toegelaten, maar zij vormden toen slechts 1/6 deel van het totaal der kiezers, terwijl de grote massa der boeren en de gehele arbeidende bevolking van stad en land door de eis van bepaalde kenmerken van „maatschappelijke welstand” buitengesloten waren.

De verkiezingen van 1952 waren de eerste die onder de nieuwe constitutie plaats vonden. Krachtens de in 1950 afgekondigde Grondwet worden niet alleen de wetgevende vergaderingen van de staten, maar ook het centrale Lagerhuis, het „Huis van het Volk” rechtstreeks door de kiezers gekozen. Van belang is hierbij, dat de 28 staten van de federale republiek India 17 gebieden omvatten, die vroeger buiten Brits-Indië lagen en waarvan de meeste door de onafhankelijkheidsbewegingen onberoerd gebleven waren. De afsplitsing van Pakistan bracht natuurlijk ook een wijziging van het kiezerscorps met zich, evenals de massale migratie die er het gevolg van was.

Nog sterker dan het kiezerscorps was echter de politieke betekenis van de verkiezingen gewijzigd. De vroegere verkiezingen waren bedoeld om zekere groepsbelangen te doen vertegenwoordigen en zij waren een middel om klachten over bepaalde aspecten van het Britse bestuur naar voren te brengen. Met de groei en de consolidatie van de nationalistische beweging na de eerste wereldoorlog en met de uitbreiding van het kiesrecht kwam hierin verandering.

De strijd voor de nationale onafhanke-

lijkheid ging vóór alles en de verdediging van aparte groepsbelangen raakte meer en meer op de achtergrond. De indrukwekkende overwinningen die de Congrespartij en de Moslimpartij in 1937 in hun afzonderlijke gebieden behaalden, waren duidelijke aanwijzingen van die fase en dit werd bij de verkiezingen van 1946 nog eens onderstreept. Door de verkrijging van de onafhankelijkheid kwam er opnieuw een wijziging in aard en functie van de verkiezingen. Hoewel dit op zich zelf voor de hand ligt, is dit toch een ontwikkeling, die niet bij elke onafhankelijkheidsverklaring voorkomt. Veel van de politieke stagnatie in Egypte bijv. vindt zijn verklaring in de afkerigheid van de Egyptische leiders om deze veranderde situatie te erkennen en afstand te doen van slagzinnen en methoden, die passen bij een strijd tegen vreemde overheersing.

De verkiezingen in India waren voor de Indische leiders een krachtproef. De aanpassing die zij tot stand hadden te brengen, betekende een terugkeer van de nationalistische periode naar een praenationalistisch tijdperk, in die zin, dat de bijzondere opvattingen over het beleid en de groepsbelangen weer grote betekenis verkregen, terwijl de algemene, nationale eisen tot het verleden moesten behoren. Voor velen uit de nationalistische beweging moet deze aanpassing vaak een terugtocht en een verraad lijken. De nationalistische beweging moet, nu zij een politieke partij wordt, een program opstellen en een politieke gedragslijn uitstippelen en zij zal er ook op voorbereid moeten zijn, dat leden zullen uittreden om nieuwe partijen te vormen. Zij zal voor haar leven moeten vechten en verguisd in plaats van geëerd worden.

De organisatie der verkiezingen.

De moeilijkheden, die men bij de organisatie der verkiezingen heeft moeten overwinnen, waren ontzaglijk.

Reeds in 1950 werden in enkele staten kiezerslijsten gepubliceerd en men heeft er het hele jaar 1951 aan gewerkt om ze te completeren.

Ondanks alle pogingen om hen over te halen, weigerden drie miljoen vrouwen om zich anders te laten inschrijven dan als „dochter van” of „echtgenote van”. Afge-

zien van deze groep, die in sommige gebieden wel 10% van het aantal vrouwen omvatte, schijnt de kiezerslijst wel volledig geweest te zijn, met de namen van 176.600.000 stemgerechtigden.

Ook het vaststellen van stemdistricten, die elk een 500.000–750.000 stemmers moesten omvatten, was geen eenvoudige taak. Een moeilijkheid vormden hierbij de geregistreerde kasten, die over het gehele land verspreid zijn. Men heeft dit opgelost door voor hen enkele zetels te reserveren.

Het toekennen van stemrecht aan zoveel burgers, die lezen noch schrijven konden, vereiste speciale maatregelen. De partijen moesten bijv. van elkaar onderscheiden worden door tekens. Na een conferentie hierover kon aan 14 over heel India verspreide partijen en aan 11 kleinere een symbool toegewezen worden. De Congrespartij kreeg twee stieren als symbool, de socialisten een boom, de vooruitstrevenden een hand, de communisten sikkels en korenaren, de revolutionnair-communisten een schop en een hak, enz.

In een poging om financiële beïnvloeding te beperken werd een maximum-bedrag vastgesteld, dat per kandidaat aan kosten uitgegeven mocht worden (2000 pond sterling) en werd het gebruik van vervoersmiddelen om kiezers naar de stembus te brengen ten strengste verboden. Deze bepaling maakte het echter noodzakelijk om een zeer groot aantal stemgelegenheden in te richten (225.000), zodat elke kiezer te voet zijn stembureau zou kunnen bereiken.

Politieke voorbereiding.

De politieke voorbereiding van de verkiezingen vereiste al evenveel kennis en energie. Hoewel er geklaagd was over vertraging van de verkiezingen, hadden vele kandidaten grote moeite hun organisatie tijdig op gang te krijgen.

Door de partijen werd van de meeste beschikbare propagandamiddelen gebruik gemaakt. Geen enkele partij kreeg echter radiozendtijd, ten dele omdat „All-India Radio” een overheidsdienst is, maar vooral om het grote aantal politieke groepen, dat aan de strijd wilde deelnemen.

De meeste partijen werkten met strooibiljetten en kleurige plakaten in verschillende talen. Ook werd er tamelijk veel huisbezoek verricht, op de Engelse manier,

vooral in de steden, waar ook optochten werden gehouden. Het belangrijkste publicatiemiddel werd echter gevormd door openluchtbijeenkomsten, soms van ontzaglijke omvang. Nehru, die een verkiezings- tocht maakte van meer dan 18.000 mijlen, was daardoor in staat enkele miljoenen mensen toe te spreken.

Uit de manifesten der partijen en de vele toespraken valt wel op te maken, waar het bij deze verkiezingen vooral om ging. Bijna alle partijen noemden de volgende punten, in de volgorde zoals zij hier staan: „Land reform” (dat complex van maatregelen als landverdeling, grondverbetering, pachtbescherming, afschaffing van heerlijke rechten en grootgrondbezit); overheidscon- trôle, particuliere onderneming en nationa- lisatie, sociale voorzieningen, vluchtelingen, buitenlandse politiek, grondwetswijziging, staatsvorming op grond van taal.

De partijen

Wij willen trachten om de verschillende partijen met enkele punten uit hun program te typeren, hoe onvolledig dit ook mag zijn.

Het manifest van de *Congrespartij* is opmerkelijk door zijn sobere en berede- neerde uiteenzettingen. Als enige partij met regeringservaring achtte zij het kennelijk haar taak de kiezers op te voeden. Zij pleit voor economische vooruitgang met behulp van planning. Voorrang voor de vitale maar verwaarloosde landelijke gebieden. Afschaffing van alle vormen van heerlijke rechten, bescherming van grondgebruik als eerste stap naar verheffing van het plat- teland, enz. Basisindustrieën in handen van de staat, verder een particuliere industriële sector passend in het nationale plan. Gro- tere economische en sociale gelijkheid. Bij de opvoeding nadruk op karaktervorming en nauw verband met vakmanschap. Vluchtelingenhulp; bescherming van min- derheden, vrouwenrechten. Vreedzame re- geling van de Kashmir-kwestie.

De programma's van de andere partijen zijn het best te zien als afwijkingen van het *Congres*-program; op vele punten komen zij hiermee overeen.

De rechtse *Jan Sangh*- en de *Hindu Mahasabha*-partijen beschuldigen de *Congres*partij er van de *Hindu*-natie verraden te hebben. „Een herenigd India bestuurd

naar de *Hindu*-opvattingen en niet volgens verkeerd opgevatte ideeën over een wereld- se democratie”. Een krachtiger buiten- landse politiek, gebaseerd op verlicht eigenbelang en wederkerigheid. Militaire macht, dienstplicht, oorlogsindustrieën. Terugtrekking uit het *Gemenebest*. Het economisch program van de *Mahasabha* lijkt veel op dat der *Congres*partij, doch zij legt meer nadruk op de heiligheid van de particuliere eigendom. Kosteloos ver- plicht onderwijs uitgaande van de *Hindu*- leer. Geen inmenging in religieuze zaken; het slachten van koeien moet echter straf- baar worden gesteld.

De *KMP*-partij (*boeren en arbeiders*) is links, maar haar program is meer radicaal dan socialistisch.

De *Socialistische partij* produceerde het langste en best gestelde manifest, krachtig en kleurrijk geschreven. Zij stelt een aantal diepgrrijpende maatregelen voor om de agrarische grondslag van economie en sa- menleving te redden. Haar industrieel pro- gram omvat socialisatie van vele industrieën, met behoud van concurrentie, te financie- ren door een vermogensheffing. Zij ont- werpt een aantal richtlijnen voor woning- bouw, sociale verzekering, lonen, enz. Op buitenlands terrein verlangt zij een meer positieve politiek en terugtrekking uit een *Gemenebest* dat rassendiscriminatie tolereert en Aziaten weert uit zijn dunbevolkte ge- bieden.

De *Communistische* partij zegt geen buitengewone beloften te doen. Haar pro- gram op korte termijn omvat hogere lonen, halvering der pachten, opschorting van schuldbetalingen en gedifferentieerde grond- belasting. Terugtrekking uit het *Gemene*- best, verwijdering van alle Britten uit de gewapende macht en afschaffing van vor- stelijke privileges. Het program op lange termijn noemt de punten die in elk volks- democratisch regeringsprogram voorkomen.

De uitslagen.

Totaal bracht 61% van het kiezerscorps of wel 107,5 miljoen mensen een stem uit; 1,9% hiervan was ongeldig.

Reeds direct valt op, dat er een wan- verhouding bestaat tussen stemmen en zetels.

Beperken wij ons tot het centrale Lager-

huis, „Het Huis van het Volk”, dan zien wij, dat de Congrespartij met 44 % der stemmen 3/4 van de zetels veroverde (362 van de 489). De communisten kregen 23 zetels (met 4,5 % der stemmen) de socialisten 12 zetels (met 10,5%!!), de KMP (boeren en arbeiders) 9 zetels (6%), de Jan Sangh 3 (3%), onafhankelijken 41 en anderen 39 (resp. 16 en 15%).

De deelname aan de verkiezingen is zeker indrukwekkend, hoewel het moeilijk is de belangstelling voor de uitgangspunten daaraan af te meten; hiervoor zal men de meer gedetailleerde overzichten moeten afwachten.

Verhalen over onwetendheid en bijgeloof geven zeker geen betrouwbaar beeld (raadplegen van astrologen voor de beste datum om een kandidaat te stellen, het versieren van en bidden bij stembussen, etc.). Het schijnt wel zeker te zijn dat de kandidaten onder de indruk kwamen van de intelligente belangstelling der kiezers, hoewel in enkele gebieden meer op grond van bepaalde invloeden en kanten werd gestemd dan naar politiek inzicht. Ook dit behoeft echter niet steeds blindelings te gebeuren, want de leiders van deze groepen hadden vaak hun politiek advies grondig overwogen.

Dat de socialisten zo weinig zetels veroverden, hoewel meer dan 10 % der stemmen op hen werd uitgebracht, is een gevolg van het feit, dat zij een groot aantal kandidaten naar voren brachten, zelfs in streken waar zij geen organisatie hadden. De communisten daarentegen concentreerden hun krachten in die districten waar

zij zeker waren van een behoorlijke aanhang.

De kiezers hebben hun vertrouwen gegeven aan de Congrespartij, die de strijd voor de onafhankelijkheid geleid heeft, maar het aantal stemmen op de andere partijen duidt er op, dat men de partij beoordeelt naar het heden en niet naar de glorie van het verleden. En inderdaad vindt men ook in de Congrespartij de neiging meer op de huidige politiek de nadruk te leggen.

Rechts heeft een gevoelige klap gekregen; de linkse groepen zijn de voornaamste oppositie geworden; hun winst had zeker groter kunnen zijn indien een verenigd front mogelijk was geweest. De socialisten wilden echter met de communisten niets te maken hebben, terwijl de vervreemding tussen socialisten en Boeren- en Arbeiderspartij voornamelijk het gevolg is van persoonlijke factoren. Waarschijnlijk zou het totale zetelaantal van links groter geweest zijn indien ook de socialisten hun krachten geconcentreerd hadden, maar zij mogen zeker tevreden zijn over de propaganda, die zij, zonder daarbij op zetelwinst te letten, in heel India gevoerd hebben.

De verkiezingen betekenden een gezond en krachtgevend begin van een parlementair democratisch leven. De politieke atmosfeer is gezuiverd en de wat onwerkelijke periode van overgang is ten einde. De partijen weten waar zij staan en een tijdperk van constructief politiek debat is mogelijk geworden. Maar boven alles is de politiek, die paste bij een onafhankelijkheidsstrijd, voorgoed achter de rug!

v. W.

DE PEN OP PAPIER

In de N.R.C. van 22 Juli komt een merkwaardig artikel voor onder de titel „conservatief of vooruitstrevend?“, „van liberale zijde“ aan de redactie ter plaatsing aangeboden. Er is op dat artikel reeds in de N.R.C. geantwoord „van socialistische zijde“, waarbij vooral de praktische gezichtspunten in het geding kwamen. De zaak schijnt mij belangrijk genoeg om er ook in ons blad enige aandacht voor te vragen.

Om te beginnen: de liberale schrijver heeft natuurlijk gelijk, wanneer hij zegt, dat wat vandaag conservatief of vooruitstrevend heet, morgen anders genoemd moet worden — in een snel veranderende maatschappij moet men relatieve begrippen nimmer verabsoluteren, (en de woorden conservatief en vooruitstrevend zijn relatief, men is steeds conservatief of vooruitstrevend in relatie tot iemand of iets anders). Van „socialistische zijde“ is volkomen te recht opgemerkt dat een arbeidersbeweging, die iets met moeite en strijd veroverd heeft, dit vast wil houden, en dus tegenover bedreigende bewegingen conservatief mag heten. Dit pleidooi kan men van ons grif gewonnen krijgen.

Echter: de bewijsvoering „van liberale zijde“ is zo uiterst merkwaardig. Waarom, zo vraagt de schrijver is het socialisme gaandeweg conservatief geworden? En dan geeft hij het antwoord: omdat het socialisme vast houdt aan een mensbeschouwing, die met de werkelijkheid niet meer in overeenstemming is: „De grondslag van het socialisme immers is de verwachting, dat er door uiterlijke invloed van een rechtvaardige maatschappij-inrichting en langs de weg van vergroting van kennis en inzicht een mensentype zal ontstaan, vervuld van een zodanige verantwoordelijkheid en gedragen door een zodanige onbaatzuchtigheid, dat het ook zonder sterke prikkels van het eigenbelang maatschappelijke en sociale taken met inzet van zijn gehele persoonlijkheid vervult. In het geestelijke klimaat van omstreeks 1900 pasten deze opvattingen ook volkomen; men geloofde immers in de vooruitgang, in een „voorwaarts en opwaarts voor immer en altijd.“

Bij deze bewijsvoering onzerzijds een enkele kanttekening.

Ten eerste: hoe komt de schrijver aan de stelling, dat het socialisme beweert, dat *door uiterlijke invloed* van een rechtvaardige maatschappij-inrichting een zedelijk hoger mensentype zou ontstaan? Wat betekent hier het woord „uiterlijk“? Ik meende, dat de socialistische beweging, juist in de figuren van haar 19e eeuwse leiders, had geleerd dat de arbeiders *in en door hun strijd voor het socialisme* tot andere mensen zouden opgroeien — ik meen zelfs dat een dergelijke gedachte in klassieke documenten duidelijk staat. Dat kan men toch moeilijk een „uiterlijke invloed“ noemen? De humor van het geval wil — en het is ongewild een bevestiging van de mening „van liberale zijde“, dat de begrippen „conservatief en vooruitstrevend“ stuivertje wisselen —, dat iemand als schrijver dezes, een waarheids-element in de oude opvatting ten volle erkennend, haar nochtans als onvoldoende mensbeschouwing voortdurend heeft bestreden, maar zich nu geroepen voelt te verdedigen, dat vooral in en door de socialistische beweging de arbeiders zedelijk en geestelijk zijn gestegen.

Ten tweede: hoe komt de schrijver aan de stelling dat *de* grondslag van *het* socialisme de bovenomschreven mensbeschouwing zou zijn? Men zou nog kunnen volhouden met goed recht, dat dit waar was voor het 19e eeuwse socialisme zeg tot 1914 of 1918 toe. Voor het socialisme van de P.v.d.A. echter, waarin een niet onbelangrijk aantal christenen, is de stelling volkomen onjuist — en er moet eerlijkheidshalve aan worden toegevoegd, dat een groot aantal niet-godsdienstige socialistten evenmin de oude mensbeschouwing meer

huldigen. Zó conservatief zijn deze socialisten nu ook weer niet, dat zij niets zouden hebben geleerd van de verschijnselen, die aan het licht zijn gekomen in twee wereldoorlogen, met fascistische en nationaal-socialistische dictaturen, en een communisme dat eigen ideaal in machtsverabsolutering liet ondergaan.

Ten derde: de schrijver betoogt, behalve de zoëven weergegeven stelling dat het socialisme conservatief werd op grond van zijn mensbeschouwing, dat het liberalisme vooruitstrevend moet heten. Ik vraag: wat is er dan in de mensbeschouwing van het liberalisme veranderd? Heerst daar dan niet meer de stelling, dat de vrijheid tot stand komt door het vrije spel der maatschappelijke krachten? nu geamendeerd tot: het zo vrij mogelijke spel? Is men daar soms teruggekomen van de autonomie der rede? Heeft men dáár dan wel het vooruitgangsoptimisme van de 19e eeuw overwonnen? en waar blijkt dat dan uit? De schrijver maakt het zich wat al te gemakkelijk door oppositie tegen een zgn. te vergaande staatsbemoeiing gelijk te stellen met vooruitstrevendheid — dan moet de V.V.D. de vlag der vooruitstrevendheid onmiddellijk afstaan aan de A.R. of aan de heer Welter.

In het verdere betoog meent de schrijver dat de socialisten op zoek zijn naar een zondenboek, die zij het etiket conservatief kunnen opdrukken, en daarbij vooral het oog hebben op de V.V.D..... Och, óók deze figuren wisselen. Inderdaad wás het befaamde V.V.D.-communiqué, waarin de heerschappij der vakverenigingen werd afgewezen, typisch conservatief in onze ogen — maar ik moet erkennen: de A.R. kunnen het soms nog beter....

W. B.

EUROPEES PERSPECTIEF

De onlangs overleden Duitse econoom Walter Eucken, geestelijk leider van de „Freiburgse School”, vestigt in zijn nagelaten werk „Wirtschaftspolitik” de aandacht op de centrale betekenis der evenwichtsgedachte voor de maatschappelijke orde. Eucken herinnert er aan, dat het evenwichtsprobleem van universele aard is. Ten onrechte wordt het dikwijls geacht van huis uit tot de natuurwetenschap te behoren. De idee van het evenwicht vindt haar oorsprong in het Griekse denken over staat en maatschappij, waarin zij in verband wordt genoemd met de ideeën van de kosmos, van de maat, van de harmonie, van elkander bindende krachten. Reeds in die dagen werd zij op het gebied der buitenlandse politiek in toepassing gebracht, bijvoorbeeld in de verhouding van Sparta tot Athene. Vele eeuwen later neemt Machiavelli haar over in zijn staatsleer. Op zijn beurt vindt deze vermaarde navolgers in Metternich, Talleyrand, Bismarck en vele Britse staatslieden. Op maatschappelijk gebied zij gememoreerd, hoe het behoud van het evenwicht tussen de standen een onderwerp was van voortdurende zorg voor de middeleeuwse politiek en voor het mercantilisme. Door het mercantilisme wordt de gedachte van het evenwicht voor het eerst naar de economie overgebracht, waar zij er toe leidt, het probleem der betalingsbalans als het centrale probleem der handelspolitiek te beschouwen. In- en uitvoer zouden, naar men meende, aan zich zelf overgelaten niet in evenwicht geraken, zodat de staat de taak had, een voor het land voordelig evenwicht tussen beide te verzekeren. In onze dagen heeft deze denkwijze opnieuw veld gewonnen en is in vele landen tot grondslag voor de handelspolitiek gekozen.

In zijn verdere beschouwingen beperkt Eucken zich tot de betekenis van de evenwichtsgedachte voor het vraagstuk van de ordening van het internationale geldwezen. Niettemin vindt hij gelegenheid er op te wijzen, dat niet slechts duurzame ordening van het geldwezen, doch in het algemeen oplossingen van economisch-technische problemen slechts kunnen worden bereikt, als deze oplossingen bijdragen tot het scheppen van een algemeen maatschappelijk evenwicht en dus nimmer worden gevonden door het deelprobleem te verabsoluteren. Lang aanhoudende evenwichtsstoornissen op deelgebieden vormen volgens Eucken de zekerste aanwijzing, dat het algemene evenwicht is verstoord.

De universele verstoring van het maatschappelijk evenwicht, die zich tegen het einde van de achttiende eeuw openbaarde met als zichtbaarste teken de snelle ontwikkeling der industrialisatie, zet zich voort tot in onze dagen. Aanvankelijk

voert zij tot haastige ineenstorting van verouderde maatschappelijke vormen, bezegeld in de Franse Revolutie. Doch deze laatste schiet te kort in haar tweede opgave: het scheppen van en vorm geven aan een nieuwe orde, die tot een maatschappelijk evenwicht zal leiden, een orde welke zodanig functioneert, dat zij een synthese voortbrengt, die tegelijk een economisch optimum en een optimum aan sociale rechtvaardigheid belichaamt. Eerst gaandeweg worden in de daarop volgende anderhalve eeuw de tekenen des tijds verstaan. Deze geleidelijke bewustwording leidt tot een kettingreactie van pogingen tot schepping van onvolledig evenwicht, waarbij telkens een der beide grondaspecten praevaleert. De universaliteit der evenwichtsstoornis openbaart zich als gevolg hiervan in steeds toenemende mate, totdat thans, na twee wereldoorlogen, het bewustzijn van haar totaliteit doorbreekt en het zoeken naar de sleutel voor de oplossing van het centrale probleem, de schepping van nieuwe maatschappijvormen, welhaast tot een obsessie wordt.

De problemen, die Europa momenteel bezighouden, moeten tegen deze achtergrond worden gesteld. Zij zijn daarom zo moeilijk, omdat voorwaarde voor iedere oplossing is geworden, dat zij past in een orde, die nog niet wordt beleefd.

Europa zelf is het middelpunt dezer problemen. De wijziging der krachtsverhoudingen in de internationale politiek gedurende de eerste helft der twintigste eeuw is boven alles teweeggebracht door het snel verlammen van de Europese dynamiek, gepaard gaand met het in verval raken van de Europese wereldhegemonie. Ondanks de spectaculaire rijkdom van de Verenigde Staten en de geweldige krachtsontplooiing van de Sowjet-Unie is geen dezer beide mogelijkheden in staat de nalatenschap van Europa ongedeeld over te nemen en wekt hun antagonisme hoogstens de indruk het voorspel te zijn van een strijd als die der diadochen na Alexanders dood. Het Europa van de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw is als bron van macht en beschaving voorshands ongeëvenaard.

Het is niet juist, in elk geval te vroeg, de verbreking van het evenwicht in de wereldpolitiek te zien als een neiging van het zwaartepunt der westerse beschaving zich uit Europa naar elders te verplaatsen. Het probleemcomplex Europa wordt slechts begrijpelijk vanuit het gezichtspunt, dat Europa een nog voortdurend aanwezige historische opgave schromelijk verzaakt.

Welke zorgen om de toekomst het Amerikaanse of Russische volk ook mogen koesteren, deze hebben niets gemeen met het van scepticisme doordrongen crisisgevoel, dat de Europese volken beheerst, het bewustzijn, dat de nationale existentie op het spel staat. Dit crisisgevoel is niet voldoende verklaarbaar uit een vrees voor overweldiging uit het Oosten. De bezorgdheid over het mogelijk uitbreken van een gewapend conflict op leven en dood met de Sowjet-Unie is in de Verenigde Staten aanzienlijk levendiger dan in Europa. Vóór alles voelen de Europese naties zich van binnen uit bedreigd. Twee schijnbaar zinloze onderlinge vernietigingsoorlogen hebben een nieuw besef van lotsverbondenheid doen geboren worden en tegelijkertijd een innerlijke twijfel aan het vermogen tot rationele samenwerking. Niet slechts voor het een, doch ook voor het ander is slechts plaats in een politiek bewustzijn, dat weigert berustend verlies te aanvaarden, doch worstelt naar voldoende zelfvertrouwen om gezamenlijk te herstellen wat gezamen-

lijk is vernietigd. Ieder oordeel is afhankelijk van de aangelegde maatstaf. De Europese crisis is het vraagstuk van de vervulbaarheid der Europese pretenties.

De slotsom moge evident zijn, dat de Europese problemen slechts langs Europese weg tot oplossing kunnen worden gebracht, doch het besef, dat de nationale buitenlandse politiek zich naar deze waarheid heeft te richten, dringt, niet alleen in Nederland, eerst gaandeweg door. Vooral het denkbeeld der Atlantische gemeenschap heeft er toe geleid, dat de historische zin van de Amerikaanse hulpverlening aan Europa werd miskend, die in wezen geen andere is dan Europa zoveel mogelijk te bevrijden van het verlamdende bewustzijn tijdelijk weerloos te zijn in het geval ener agressie uit het Oosten. Het tijdelijke karakter van de hulp is geaccentueerd door een aantal maatregelen, die er op werden gericht Europese zelfwerkzaamheid te stimuleren. Deze opgave vertegenwoordigt een zo ontzaglijke inspanning van de Verenigde Staten, zowel in politiek als in economisch opzicht, dat zij reeds daarom zonder voorbehoud erkentelijkheid verdient en allerminst beantwoord mag worden met overvragen. Daarom mag de Atlantische gemeenschap van Europese zijde niet worden misbruikt als middel om zich duurzame Amerikaanse hulp te verzekeren. De idealen waarop deze gemeenschap berust, verdienen een waardiger lot. Nergens beter dan in de Verenigde Staten zelf wordt beseft, hoezeer dit lot afhankelijk is van een Europese oplossing der Europese problemen.

De voorkeur van sommige Europese staatslieden voor „Atlantisch denken” boven „Europees denken” berust daarom, ondanks de schijn van wijder constructieve visie, op een miskennis van de realiteit en dekt in feite schuchterheid voor het „avontuur der Europese integratie”. Deze aarzeling behoeft geen verwondering te wekken. Een nieuwe Europese maatschappelijke orde wordt niet geschapen bij resolutie als sluitstuk van een internationale conferentie, zomin als de bevelen der generaals a priori de afloop van een veldslag beslissen. De zege wordt behaald door de troepen te velde, soms in gevechten van man tegen man, en de staven beperken zich tot de taak deze massale actie volgens een vastgesteld plan te doen verlopen, dat daarvan het grootste effect doet verwachten. Beslissend is de geest van de troep, het vertrouwen in eigen kracht, in de leiding en in de mogelijkheid het gestelde doel te bereiken. Een veldheer die zich bewust is van de wankelmoedige geest van zijn troepen, is geneigd de slag te ontwijken.

Het vertrouwen van de Europese naties in zich zelf de kracht te vinden, de historische taak van Europa voort te zetten, is helaas niet onverdeeld. Deze twijfel vloeit voort uit onklare voorstellingen omtrent de voor Europa bereikbare mogelijkheden en omtrent de te volgen weg om deze te ontsluiten. Om, zoals Spaak het uitdrukt, Europa te maken, moet men eerst Europa zien.

Men moet de verleiding weerstaan, Europa te beoordelen naar het jongste verleden. De verloochening der Europese eenheid in de eerste helft der twintigste eeuw is een verschijnsel van voorbijgaande aard geweest en zij, die zich wijden aan het uitwissen van de sporen van deze periode, vinden steun in een traditie, die door de eeuwen heen terugreikt tot de tijd der Kruistochten. Europa maken wil zeggen, de in Europa aanwezige krachten ordenen. Het is aan geen twijfel onderhevig, of deze krachten zijn toereikend om de voortzetting van Europa's welvaart

en cultuur te verzekeren. Geen werelddeel beschikt over grotere reserves aan wetenschappelijke en technische kennis en aan geschoolde arbeidskracht. De grootheid van een volk is in het verleden nooit te danken geweest aan het toevallige bezit van grondstoffen en andere natuurlijke hulpbronnen, doch steeds aan het vermogen van de mens zich deze ten nutte te maken. De verwoesting en verarming, die de oorlog heeft nagelaten, beslissen dan ook niet over het lot van Europa, doch zijn veeleer een Mene Tekel, een laatste waarschuwing, het proces van zelfvernietiging tot staan te brengen, dat werd ingeluid door het verloren gaan van het maatschappelijke evenwicht in de Europese samenleving. Het Oost-Westconflict, dat de wereld op dit ogenblik in spanning houdt, is een uit vele symptomen van het verstoorde politieke evenwicht, waarvoor de huidige constellatie in Europa aansprakelijk is. Sedert in onze dagen de wereldvrede ondeelbaar is geworden en de veiligheid niet langer naar alle zijden behoeft te worden verzekerd, behoort Europa in staat te zijn uit eigen middelen een bijdrage te leveren van voldoende omvang om het overwicht der vredelievende naties tegenover iedere potentiële aanvaller duurzaam te handhaven. Bij rationele bundeling van eigen krachten kan Europa deze taak op zich nemen en daarmee de verantwoordelijkheid vermijden voor een derde wereldoorlog.

Het is dan ook een niet slechts redelijk, doch ook moreel afwijsbaar *défaitisme* om niet in Europa te geloven en in plaats daarvan zich willoos door de dynamiek van andere samenlevingen te laten fascineren. Weliswaar kan vertrouwen in eigen toekomst geschraagd worden door inspiratie uit hetgeen elders in de wereld tot stand wordt gebracht, doch te vermijden is de waan, dat enkel nabootsing voldoende is om evenwaardig resultaat te bereiken en dat Europa, om opnieuw tot macht en bloei komen, bijvoorbeeld kan volstaan zich ijlings naar Amerikaans model te organiseren en de Amerikaanse wereldbeschouwing en denkwijzen over te nemen. In dit verband zij gememoreerd, dat de huidige politiek van de Verenigde Staten ten opzichte van Duitsland, gericht op een zoveel en zo spoedig mogelijk prijsgeven van de na de oorlog over Duits gebied uitgeoefende soevereine rechten, niet vreemd is aan een door ervaring verkregen schroom voor de verantwoordelijkheid voor het gebeuren in dit deel van Europa.

Evenals de Sowjetrussische rust ook de Amerikaanse maatschappij op geheel andere grondslagen dan de Europese. Misschien is het verschil zo te formuleren, dat het Europese denken zich nooit van de Scholastiek heeft losgemaakt, van de onderschikking van het aardse aan het eeuwige. Door de eeuwen heen is het Europese handelen een handelen uit beginsel gebleven, waarbij de godsdiensttwisten gaandeweg plaats maakten voor strijd tussen maatschappelijke ideologieën. De inspanning, nodig om het geweldige gebied tussen de twee Oceanen tot een nieuw vaderland in te richten, heeft het Amerikaanse volk van dit traditionele denken vervreemd en tot een meer pragmatische denkwijze gevoerd. Deze zette zich door in wetgeving en bestuur. Na de verwerving van hun onafhankelijkheid verenigden de afzonderlijke staten zich in federatief verband. Daarmede schiepen zij de mogelijkheid, de uitoefening van belangrijke overheidsfuncties te rationaliseren door deze te centraliseren in handen van federale autoriteiten. Zo kon de maatschappij der Verenigde Staten tot een eenheid groeien, ongehinderd door de

onderlinge grenzen dezer staten, welke grenzen in betekenis devalueerden naarmate het politieke denken zich uit rationele gronden boven locale tradities verheef.

In Europa daarentegen ontwikkelde terzelfder tijd de soevereine staat zich tot het instrument bij uitstek ter handhaving van de beginselen, waarop alle politiek beruiste. Ondanks de demonstratieve resultaten, die de rationalisatiegedachte, dank zij de enorme vlucht der technische wetenschappen, op talrijke maatschappelijke gebieden bereikte, versperde het dogma van de staatssoevereiniteit haar de toegang tot de staatkundige beginselen, zodat de grondslag voor een rationele Europese politiek bleef ontbreken. Van lieverlede viel het Europese politieke denken uiteen in nationale versies, zodat het in toenemende mate beïnvloed werd door de staatkundige structuur en deze zelf niet langer beïnvloedde. De onaantastbaarheid van de staatkundige formatie voor het rationele denken veroorzaakte aldus een breuk in de harmonische ontwikkeling der Europese maatschappijstructuur en stimuleerde vervolgens de toenemende divergentie in de ontwikkeling binnen de afzonderlijke staten.

Het is deze erkenning, die voor het eerst de universaliteit van de evenwichtstoornis der Europese maatschappij in het licht heeft gesteld. Alle pogingen met afwisselende voorkeur het economische, sociale, financiële of militaire aspect van de Europese problematiek te benaderen, moeten halverwege blijven steken, tenzij zij deel uitmaken van een bewust streven naar Europese staatkundige ordening en uiting zijn van een herrijzing van het politieke denken tot Europees niveau.

Een dergelijke fundamentele herziening van de maatschappelijke orde is, krachtens de voor Europa typische samenhang tussen praktische politiek en beginsel, slechts denkbaar als correlaat van een ideologische heroriëntering. De conclusie, dat samenwerking tussen de volken in Europa internationale concurrentie als richtsnoer behoort te verdringen, zelfs al wordt zij van talrijke zijden verkondigd en verstandelijk als de enig juiste aanvaard, is niettemin zonder meer nog niet politiek levensvatbaar. Vervanging van de nationale grondslag der maatschappelijke orde door een Europese grondslag vóóronderstelt zedelijke vernieuwing van de Europese politiek door een ideologie, die zich boven het nationalisme verheft en haar idealen nopens de staatkundige ordening op de Europese gedachte baseert.

Een geleidelijk proces, dat zich in de eerste helft der twintigste eeuw voltrok, heeft althans één der voorwaarden voor een dergelijke ideologische verschuiving vervuld. Het doordringen van de democratische gedachte heeft er toe geleid, dat in alle Europese landen voortdurend bredere volksmassa's politiek mondig werden en heeft daarmee de machtspositie ondergraven van de ideologisch voor het ontstaan van het nationalisme verantwoordelijke volksgroep.

„Natie” is oorspronkelijk de aanduiding geweest van de élite der bourgeoisie, die na de Franse Revolutie de richting van het politieke denken in Europa bepaalde en uit de idealen van de Revolutie de eerste politieke ideologie schiep, het liberalisme. Deze krachtens geboorte, welstand en ontwikkeling homogeen denkende volksgroep veroverde in enkele decennia de leiding van het maatschappelijk leven en werd toonaangevend voor smaak, zeden en gewoonten. De omwenteling van 1848 bracht de voltooiing van haar positie als heersende klasse in politiek opzicht. Reeds in het tweede kwart der negentiende eeuw bezegelde het spraakgebruik deze

ontwikkeling door het begrip „natie” te verruimen tot het gehele in staatkundige eenheid verbonden volk. De staat werd nationaal als belichaming van de politieke zelfstandigheid der in haar georganiseerde volksgemeenschap en souverain als draagster van onafhankelijk politiek gezag. Het idealiseren van de souvereiniteit en de nationale eenheid liet een maatschappelijke ethiek ontstaan, die zedelijke waarde toekende aan iedere handeling, die tot verheffing van de nationale gedachte bijdroeg.

Het ontwaken van politiek bewustzijn in de van politieke zeggenschap uitgesloten brede volksmassa's, te beginnen bij de industrie-arbeiders, ging gepaard met de opkomst van een tweede, eveneens op de idealen der Grote Revolutie voortbouwende ideologie, het socialisme. Krachtens de aan het wezen van elk politiek streven inhaerente tendens zich in staatsmacht om te zetten, ontwikkelde het socialisme zich van meet of tot de machtspolitieke antithese van het liberalisme. Geïnspireerd door het visioen van de macht der verenigde proletariërs aller landen, riep Marx het nationalisme ten antwoord toe, dat arbeiders geen vaderland hebben. Doch in de practijk bleek de overmacht van het getal der politiek rechtelozen niet opgewassen tegen de ervaring van de klasse, die traditioneel met het hanteren van maatschappelijk gezag vertrouwd was. Gaandeweg werd de socialistische beweging als profetes van een nieuwe maatschappelijke orde in het defensief gedrongen en werd zij er toe gedreven al haar krachten te concentreren op het breken van het machtspolitieke monopolie van de bourgeoisie. De erkenning van deze noodzaak leidde tot het reformistische socialisme, dat de machtsstrijd binnen de voorlopig onaantastbaar gebleken bestaande orde overbracht. De voortaan democratische strategie werd gericht op het doordringen in de burgerlijke gelederen.

Het einde van de Eerste Wereldoorlog bracht de consolidatie van twee socialistische successen. Het algemeen kiesrecht opende de weg naar de politieke macht. Het humanistische beginsel verkreeg naast het economische burgerrecht als maatstaf voor de regeling der arbeidsverhoudingen. Het superieure politieke inzicht van de heersende klasse had evenwel door elastische verdediging de betekenis dezer successen tot maatschappelijke deelgebieden weten te beperken. De bevolkingsaanwas en de toenemende industrialisatie had zij als historisch gegeven aanvaard en de scholing en organisatie der arbeidersklasse niet kunnen verhinderen. De contrôle op het politieke effect van deze verschijnselen had zij zich evenwel voorbehouden door het zorgvuldig „timen” van onvermijdelijke concessies en daardoor telkens tegen de geringste prijs het behoud der bestaande orde verzekerd. De tactiek van het democratische socialisme, geneigd binnen het bereik liggende macht en belangen hoger te waarderen dan de uiteindelijke kans op een integrale zege der socialistische beginselen, bood daartoe gelegenheid, te meer omdat de schaduwzijden van deze tactiek duidelijk waarneembaar werden in een verflauwen van het geloof in deze beginselen binnen de eigen gelederen. Als integrale maatschappelijke beweging had het socialisme reeds een onmiskenbare nederlaag geleden, toen het gezamenlijke besluit der socialistische partijen de oorlog te verhinderen in 1914 op het beslissende moment werd verloochend. De onbeholpen en vruchteloze revolutionaire tendenzen na 1918 brachten verdere vermindering van prestige. In de twintiger jaren leek de bezielende kracht der socialistische idee geheel verloren

te gaan. De in haar groei stagnerende beweging, in de ban van het nationalisme geraakt, faalde ten derden male, toen het er om ging verzet te bieden tegen het nationalistische extremisme in Italië en Duitsland.

Dat dit nationalisme geleid heeft tot een op de spits drijven van de onderlinge afgunst der Europese volken, tot een voorbij zien aan gemeenschappelijke belangen uit nationaal-egoïstische verblindheid en ten slotte tot een tweede, afschuwelijke poging elkander te vernietigen, sluit nochtans niet in, dat vandaag heel het complex zedelijke waarden, dat dit gebeuren moest rechtvaardigen, in de ban is gedaan. Stellig heeft de belevenis van de Tweede Wereldoorlog het politieke bewustzijn geschokt en twijfel doen rijzen aan veel, dat tevoren als vanzelfsprekend was aanvaard. Oorlogsgeweld en verdrukking werden niet alleen in doffe berusting verdragen, doch leidden ook tot bezinning op overgeleverde waarden en tot idealistische plannen voor een toekomstige, betere maatschappij. Na het einde der vijandelijkheden evenwel werden deze idealen, veelal verbleekt bij confrontatie met de nuchtere werkelijkheid, verdrongen door een nieuwe golf van nationale gevoelens. Treffend getuigt hiervan de aanvankelijke behandeling der overwonnen volken, gebaseerd op het typisch nationalistische beginsel der collectieve aansprakelijkheid.

Schijnbaar in tegenspraak met deze opleving van nationaal sentiment staat het verschijnsel, dat spoedig daarop de Europese regeringen naar wegen zoeken voor de oplossing der na-oorlogse problemen, die op den duur met het nationalisme onverenigbaar moeten blijken. Het lijdt geen twijfel, dat de begrenzing van Europa tot het gebied bewesten het IJzeren Gordijn, de door de oorlog teweeggebrachte verwoesting en ontwrichting van het mechanisme der Europese productie en het verloren gaan van Europese investeringen in andere werelddelen het Europese herstelprobleem een ontzaglijke omvang verleenden en de afzonderlijke regeringen voor gelijksoortige moeilijkheden plaatsten, ongeacht de vraag of hun land tot de winnaars dan wel de verliezers van de oorlog behoorde. Niettemin bieden deze omstandigheden geen verklaring voor de kennelijke aarzeling naar oplossingen te streven in nationale zin volgens de oude regel, dat de tering naar de nering moet worden gezet.

Een aanknopingspunt voor de richting, waarin de oorzaak van dit paradoxale verschijnsel moet worden gezocht, levert het meest evidente gemeenschappelijke kenmerk van de binnenlands-politieke ontwikkeling der verschillende landen na 1945, namelijk de gestegen politieke betekenis van het individuele verlangen naar bestaanszekerheid. Werden aanvankelijk gedaalde arbeidsproductiviteit en daarmee onevenredige looneisen, hier en daar wellicht niet geheel ten onrechte, aan oorlogsmoeheid toegeschreven, de verdere ontwikkeling leerde, dat hier sprake was van symptomen, die duiden op een nieuw, aarzelend doorbrekend besef, dat arbeid niet in de eerste plaats productiemiddel is, doch bestaansmiddel en dat in een welgeordende samenleving elk lid daarvan recht heeft op arbeid overeenkomstig eigen aanleg en opleiding en daarnaast aanspraak op een menswaardig bestaan. Al heeft dit besef zich nog niet verdicht tot een algemeen erkend maatschappelijk postulaat, een ontwikkeling in deze richting tekent zich af in de waardering van het werkloosheidscijfer als politicum van de eerste orde, in het streven naar een

zoveel mogelijk conjunctuurbestendige „full-employment policy” en in het meer en meer bewust toepassen van het belastingstelsel als middel tot herziening der inkomensverdeling.

Kennelijk is de oorlog niet in staat geweest de herinnering aan de massale werkloosheid met haar nasleep van maatschappelijke ellende uit te wissen, die de economische crisis van de eerste helft der dertiger jaren teweegbracht. Integendeel wordt nauw verband gevoeld tussen deze periode, de daarop volgende herbewapeningsconjunctuur en ten slotte het tekort aan arbeidskracht tijdens de oorlog. Na de vernedering van het te-veel-zijn de zinloosheid van het te-weinig-zijn. Dit vijftien jaar omspannende ervaringscomplex begint thans nieuwe vormen van maatschappelijk idealisme voort te brengen.

Deze kentering in de sociale opvattingen, die in alle Europese landen, waarin na de oorlog de democratie werd hersteld, aan het licht trad, is een gewichtige drijfveer gebleken voor de ombuiging der nationaal georiënteerde politiek in Europese richting.

Zonder uitzondering zijn de nationale regeringen zich thans bewust, dat een nieuwe economische depressie, die in haar sociale gevolgen de crisis der dertiger jaren zou benaderen, een politieke omwenteling ten gevolge zou hebben, die geen dezer regeringen zou overleven en die Europa in een chaos zou storten, die het einde van de Europese zelfstandigheid zou betekenen. Daardoor verkeren zij in een dwangpositie, die hun voorschrijft in te grijpen, zodra de nationale economie al te duidelijke tekenen van een dalende conjunctuur vertoont. Het natuurlijke gevolg van deze situatie is de bij alle regeringen speurbare neiging, een meer of minder actieve economische politiek te voeren, die beoogt te bereiken, dat de nationale economie zich in een staat van voortdurende expansie bevindt.

Toen kort na de oorlog bleek, dat de meeste Europese landen niet in staat waren uit eigen kracht een continu expanderende economie te financieren en de daardoor actueel wordende, onmiskenbare politieke gevaren tot in de Verenigde Staten van Amerika ernstige bezorgdheid hadden gewekt, bracht het in 1947 in werking tredende Marshall-plan redding. Het is niet verwonderlijk, dat de praktische Amerikanen van meet af inzagen, dat het effect van de verleende hulp evenredig zou stijgen, naarmate het mogelijk zou blijken de in Europa aanwezige economische krachten rationeel te bundelen. De ietwat radicale Amerikaanse denkbeelden omtrent de verwezenlijkbaarheid op korte termijn ener Europese economische integratie mogen aanvankelijk door menig Europees staatsman met een sceptische glimlach zijn afgedaan, zij werden ernst, toen de Amerikaanse regering de hulpverlening afhankelijk stelde van de resultaten van een bewust op deze integratie gericht streven door de Europese landen zelf.

De Europese Organisatie voor Economische Samenwerking (O.E.E.C.), opgericht in 1948, is de vrucht der Europese pogingen, zowel de Scylla der binnenlandse gevaren te omzeilen als de Charybdis van het bekoelen der Amerikaanse belangstelling voor Europese hulpverlening. Het lijdt geen twijfel, dat de zich aansluitende regeringen begrepen hebben, dat de toenemende onderlinge economische afhankelijkheid der Europese landen, die als gevolg van de geplande samenwerking mocht worden verwacht, een indirecte aantasting der nationale souvereiniteit zou

betekenen. In dit opzicht echter achtten de meesten terecht de teerling reeds geworpen bij de aanvaarding van de Amerikaanse hulp.

De onbetwistbare resultaten, die de O.E.E.C. in de eerste drie jaren van haar bestaan wist te bereiken en het inmiddels gesloten verdrag voor de oprichting der Europese steenkool- en staalgemeenschap wijzen er evenwel op, dat de nolens volens begonnen samenwerking spoedig grotere betekenis verwierf dan als antwoord op twee onmiddellijke bedreigingen. Zij bleek tevens onmisbare voorwaarde te zijn voor de voortzetting van de op expansie gerichte economische politiek der afzonderlijke regeringen, toen de abnormale na-oorlogse goederenhonger was gestild en de nationale markten overvoerd dreigden te geraken. Zo was het ten slotte de toegenomen noodzaak de economische politiek af te stemmen op sociale gezichtspunten, die de eerste vorm van concrete Europese samenwerking levensvatbaarheid schonk.

De in vergelijking met de dertiger jaren in ongehoorde mate gestegen kosten van een modern defensie-apparaat, alsmede de noodzaak de herbewapening van Europa te bespoedigen ter wille van een vermindering der in de laatste jaren opnieuw gerezen internationale spanningen, hebben er toe geleid, dat de koers van de Europese defensiepolitiek is bepaald door de daarmee verbonden economische problemen en in analogie met de algemene economische politiek ook de defensiepolitiek in vergaande mate uit de sfeer der nationale souvereiniteit naar het Europese vlak is overgebracht. Deze tweede vorm van concrete Europese samenwerking is daarom uiteindelijk door dezelfde politieke overwegingen causaal beïnvloed als de eerste.

Een beoordeling van het zeer recente verleden in wijder historisch verband past steeds enige schroom. Wie evenwel poogt het na-oorlogse gebeuren te projecteren als deel van de honderdjarige ideologische strijd in Europa ontkomt niet aan de verleiding, een zekere overeenstemming te bespeuren met de gang van zaken na het einde van de Eerste Wereldoorlog. Opnieuw slagen de sociaal-progressieve groepen er in hun toegenomen politieke macht in succes om te zetten en opnieuw ligt dat succes op het gebied van de arbeidsverhoudingen. Opnieuw weten de conservatief-liberale krachten de tijd voor concessies gekomen en hun nog steeds bestaande overwicht aan politieke ervaring en instinct verschaft hun het inzicht, dat ditmaal de bestaande maatschappelijke orde in economisch opzicht nog slechts te redden is door het opgeven van posities op het gebied der bestaande staatkundige orde. Doch al is eenmaal ter wille van hoger gewaardeerde belangen een herziening van de staatkundige orde in Europa onvermijdelijk geworden, het blijft zaak de afwijkingen van het bestaande tot een minimum te beperken. Deze opgave wordt vergemakkelijkt, doordat de socialistische beweging zich de draagwijdte van haar succes op sociaal-economisch gebied zelf niet bewust blijkt en, na sinds jaar en dag zich er mede te hebben vergenoegd haar vooruitstrevendheid tot dat gebied te beperken, intussen de blik verloren heeft voor de grotere samenhang der maatschappelijke verschijnselen. Slechts weinig socialisten, en onder deze uitzonderingen verdient Spaak bijzondere vermelding, zien het dreigende gevaar, dat de socialistische beweging als gevolg van te consequent reformisme geestelijk bij de verwezenlijking van haar eigen historische idealen achterblijft en dat zij haar gestegen

invloed op het totale maatschappelijke gebeuren slechts dan kan behouden, indien haar ideologische conceptie opnieuw heel dit gebeuren omvat. De ironie, dat notoire conservatieven tot de beste pleitbezorgers der staatkundige progressie behoren en hun socialistische landgenoten daarbij in het eerste gelid tegenover zich vinden, toont de omvang aan van de achterstand, die het socialisme moet inlopen om aanspraak te kunnen maken op het politieke leiderschap in Europa en om op deze taak te zijn voorbereid.

Uiteindelijk immers blijkt het vermogen van de Europese volken de ondeelbaarheid van het Europese maatschappelijke gebeuren te leren zien beslissend voor het Europese perspectief. Slechts dit inzicht opent de weg via rationele ordening der beschikbare krachten naar herstel van de harmonie der Europese maatschappij-structuur, die tevens de weg is van innerlijke twijfel via zelfvertrouwen naar een nieuwe toekomst.

MOEILIJKE FORMATIE

Vaststelling der verantwoordelijkheden

Het is niet juist, dat de moeilijkheden die zich voordoen bij de langgerekte poging om tot de vorming van een Kabinet te komen, van wisselende aard zijn. De gewone voorstelling van zaken is, ik geef dat gaarne toe, met deze uitspraak in strijd. Die voorstelling is, dat bij de eerste poging, die van Drees, de *anti-revolutionnaires* de moeilijkheden hebben veroorzaakt; dat bij de tweede poging, die van Beel, de *P.v.d.A.* het mislukken teweeg bracht; terwijl de poging-Donker gestrand zou zijn op het vasthouden van de *K.V.P.* aan een niet te vervullen verlangen van *K.V.P.*-kant. En die gewone voorstelling van zaken vindt wel steun bij een oppervlakkige beschouwing van de feiten, maar niet bij een teruggaan naar wat die feiten behoorde te beheersen in een democratisch bestel: de verkiezings-uitspraak.

In die verkiezingsuitspraak ligt zeer zeker *niet* de behoefte van het Nederlandse volk aan een vier-partijen regering. We hebben een regering gehad, die uiteindelijk, na de liberale kapriolen, steunde op drie partijen. Van die partijen heeft alleen de *P.v.d.A.* voorzetting van deze samenstelling verdedigd, er aan toevoegend, dat er bij haar ook geen bezwaar zou bestaan tegen een progressieve politiek gesteund door een combinatie van *K.V.P.* en *P.v.d.A.* En aan de andere kant heeft de *P.v.d.A.* nooit ontkend, dat een combinatie van drie of vier of zelfs vijf partijen, haar theoretisch welkom zou zijn, als al die partijen maar een goed program wilden aanvaarden en een loyale houding wilden aannemen tegenover een regering waarin hun eigen mensen zouden zitten. De houding van de *P.v.d.A.* was dus in de verkiezingscampagne: ondogmatisch progressief, ruimte gevend aan iedere combinatie van oudere of nieuwere aanhangers van die politiek, bereid genoeg te nemen met een progressieve meerderheid ook als die slechts uit twee partijen zou bestaan.

De *K.V.P.* is de verkiezingen ingegaan, met het in alle toonaarden uitgesproken verlangen de *P.v.d.A.*-invloed in de regering en in het land te verminderen en de nadruk te laten vallen op het samengaan met *C.H.* en *A.R.* De *K.V.P.* heeft een gevoelige nederlaag geleden: haar aanhangers hebben naar links en naar rechts gedemonstreerd, dat ze een verminderd vertrouwen in haar beleid bezaten. De aanhang van de *P.v.d.A.* echter is belangrijk versterkt. Versterkt naar alle kanten. Zowel naar de kant van de partijen die haar voortdurend bestreden, omdat ze het regeringsbeleid volkomen verwierpen, de *C.P.N.* en de *A.R.*, als naar de kant

van de partijen, die het regeringsbeleid naar rechts wilden ombuigen, de K.V.P. en de C.H.U. De winsten van Welter en Oud zijn te recht, ook de „Trouw”, gesignaleerd als winsten van een destructief extremisme van rechts, winsten van de „reactie”, zoals „Trouw” letterlijk zei.

De P.v.d.A. heeft nooit enige concessie gedaan aan het destructief extremisme, dat van communistische kant kwam. Door die houding hebben we dat extremisme systematisch afgebroken, en het sedert 1946 van 10 op 6 zetels teruggebracht. Wie de verkiezingsuitspraak dus zou interpreteren in de geest van concessies doen aan Welter of Oud, zou het extremisme van rechts niet afbreken, doch integendeel, wind in de zeilen blazen.

Er was dus na de verkiezingen één partij die bij een regeringsvorming, in overeenstemming met de verkiezingsuitspraak, centraal behoorde te staan: de P.v.d.A. Maar of die P.v.d.A. aan de regering kan deelnemen, dan wel gedwongen wordt in de oppositie te gaan, hangt af van de wijze waarop de andere partijen de verkiezingsuitspraak willen verwerken. Willen ze die beschouwen als een aansporing om de koers van Welter en Oud te volgen, dan kunnen ze met die heren een regeringsmeerderheid vormen. Zo niet, dan moeten ze begrip hebben voor het verlangen van de P.v.d.A. om een politiek te voeren, die een voortzetting is van de politiek van Drees-Lieftinck, duidelijk goedgekeurd door een, naar Nederlandse verhoudingen, klinkende verkiezingsoverwinning.

De sleutelstelling neemt bij deze mogelijkheden natuurlijk de K.V.P. in. Zij is nog sterk genoeg om de P.v.d.A. het regeren onmogelijk te maken, want ze kan altijd een conservatief kabinet vormen, in de geest van Oud en Welter, zolang de A.R. en de C.H. haar op die weg willen volgen. En bij de besprekingen over het program dat Drees kort na de verkiezingen opstelde, bleek duidelijk, dat er bij de A.R. en ook bij de C.H. een minderheid is, die voor een politiek in de geest van Oud en Welter te vinden is. Die minderheid maakt het onmogelijk een combinatie P.v.d.A.-C.H.U.-A.R. te vormen, gesteld dat de meerderheid van C.H. en A.R. de les van de verkiezingen begrepen zou hebben en prijs zou blijven stellen op een samenwerking met de P.v.d.A. Zo'n combinatie zou trouwens, ook in het beste geval, te zwak zijn om een meerderheid te vormen, die in deze gevaarlijke tijden onmisbaar is, een meerderheid die zeker 60 van de 100 parlementsleden achter zich moet hebben. Maar wat de K.V.P. wèl kan — nóg kan — dat is de hele C.H.U. -en A.R.-fractie naar rechts trekken, en dan samen met Oud en Welter en zelfs Zandt, een brede basis voor een reactionnaire politiek leggen. Ik herhaal: nóg kan — want dit zou betekenen, dat deze combinatie bij iedere volgende verkiezing de kracht van de P.v.d.A. met 3 of meer zetels zou zien toenemen en de Nederlandse kiezers zou dwingen, de ene progressieve partij voortdurend meer te versterken, om aan de ellende van het conservatief-reactionnaire blok te ontkomen. En vandaar dan ook, dat ons een dergelijke oplossing uiteindelijk geen angst aanjaagt, zolang we alleen naar het lot van onze partij kijken. Als we echter bedenken wat dit alles in nationaal en internationaal verband zou betekenen, dan ligt het voor de hand, dat wij iedere oplossing, die een zo groot mogelijk aantal Nederlandse partijen bereid maakt tot een noodzakelijk

minimum aan progressiviteit, verre verkiezen boven een toestand waarbij wij een conservatief-reactionair blok tegenover ons vinden dat, het land regerend, van dat land een Frans-Italiaanse, of zelfs maar een Belgische, chaos maakt.

Onder die omstandigheden lag het dus voor de hand, dat Drees bij zijn eerste formatie, wetend hoe men in K.V.P.-kringen voelt, beproefde een vier-partijen-kabinet te verkrijgen, een oplossing die des te meer voor de hand lag, omdat men toch ook rekening moest houden met de mogelijkheid, dat de A.R.-partij iets uit de verkiezingen geleerd had, en bereid was een progressieve koers te gaan. Die mogelijkheid had ook naar de kant van de V.V.D. onderzocht moeten worden, ware het niet, dat die partij zèlf meteen iedere samenwerking met een politiek die begrip heeft voor de betekenis van de vakbeweging, afwees.

Intussen, ofschoon de meerderheid van de A.R. blijkbaar iets begreep van de noodzaak tot positieve en progressieve instelling, begreep ze blijkbaar niet, dat een partij, die altijd een negatieve politiek gevoerd heeft, en die tengevolge daarvan een verkiezingsnederlaag heeft geleden, slechts zeer bescheiden eisen kan stellen als ze eindelijk besluit, de weg van kortzichtigheid en demagogie te verlaten en het eens met een constructieve politiek te proberen. Wie dus de A.R. de portefeuilles van Justitie en Verkeer-Waterstaat aanbood, had de vreugde die altijd dient te heersen bij het bekeren van een zondaar, op waarlijk humane en progressieve wijze tot uitdrukking gebracht. Toen de S.D.A.P. (een sinds lang constructieve partij) die meer dan 20 zetels had, voor het eerst tot een Nederlandse regering werd uitgenodigd, bood men haar één portefeuille aan, wat na veel moeite twee werd!

De weigering van de A.R. om met de twee zetels, Justitie en V. en W., genoegen te nemen, had dus eigenlijk beantwoord behoren te worden met een constateren, door de overgebleven drie partijen, dat de A.R. blijkbaar eerst nog een verkiezing moesten verliezen, om rijp te zijn voor samenwerking.

Maar de K.V.P., die nu eenmaal een nobele partij is, had behoefte voor de bekeerde A.R.-zondaar het gemeste kalf van Economische Zaken te slachten, een behoefte die men, als men ze de heer Drees tijdig had meegedeeld, al direct had kunnen uitleven. Doch blijkbaar vond men, dat dit offerfeest pas kon plaatsvinden nadat men eerst — iets minder nobel — Drees had laten struikelen. Zo kwam dus Beel met het offer aandragen, waarvan de geur aangenaam was in de neusgaten van de heer Schouten, vooral ook omdat Beel blijkbaar dat gemeste kalf met een conservatief sausje wilde opdienen, een behoudend A.R. voor minister wilde uitzoeken.

Nu is het verschijnsel van een offervaardige partij te schoon om het anders dan vol ontroering gade te slaan, zodat er bij ons geen plaats is voor geloof aan het boosaardige gerucht, dat de K.V.P. iets gemakkelijker tot het offer kon komen, omdat ze voor de portefeuille van E. Z. alleen beschikte over personen, die òf alleen maar een politiek zouden voeren, die Duynstee en Welter zou bekoren, òf te zeer in een richting zouden gaan, die de heer Duynstee iedere dag tot woede-uitbarstingen zou brengen, doch over niemand van de richting, en ook maar enigszins van het formaat, van prof. v. d. Brink. Neen, wij moeten vasthouden aan

het geloof in de offervaardigheid van de K.V.P. Doch onze bewondering voor die hoge gezindheid zou nog veel groter zijn geweest, als men van K.V.P. kant enige vrijwilligheid in het offeren tot richtsnoer had gehad, en niet de P.v.d.A., ultimatief, per Beel, had laten weten, dat zowel het minister-presidentschap, als een belangrijk deel van het ministerie van sociale zaken, als offerbijdrage op de P.v.d.A. zou worden omgeslagen, welke portie dan door de P.v.d.A. aan de K.V.P. moest worden aangeboden. Dit leek echter te veel op een liefdadigheid naar andermans vermogen, door de K.V.P. bedreven, dan dat men uit de kringen van de P.v.d.A., altijd van materialisme beticht, hiervoor de nodige waardering mocht verwachten. De suggestie om te gaan ruilen was nu eenmaal niet van de P.v.d.A. gekomen, en als de ruil tussen K.V.P. en A.R. tot huilen moest leiden, dan wilde de P.v.d.A. liever de ogen droog en open houden. Anders gezegd, de mislukking van de formatie Beel, moet men, evenals de mislukking van de formatie Drees, op rekening schrijven van de K.V.P., die de A.R. wil bevredigen, er zelf niet slechter van wil worden, en ons voor haar nobele gebaren de rekening blijft aanbieden.

En zo kwam dus Donker voor de taak te staan, die aanvankelijk geen ander uitzicht scheen te bieden dan het pogen een ministerie te vormen uit personen van K.V.P., C.H.U. en P.v.d.A., waarop de K.V.P. dan wel „neen” zou zeggen. En dat zou dan opnieuw de verantwoordelijkheid voor de mislukking duidelijk op het juiste adres, dat van de K.V.P., brengen. De K.V.P.-pers nam van de aanvang af een zeer vijandige houding aan tegen het pogen van Donker, en het overal verkondigde verhaal dat het „offer” van Economische Zaken wel gegolden had voor Beel, doch niet meer gold voor Donker, wees er op dat de mogelijkheden van de nieuwe P.v.d.A.-formateur wel zeer beperkt waren.

Men mocht zelfs aannemen dat hij aan het eind van die mogelijkheden was gekomen, toen de aangezochte A.R.-mannen van hun fractie te horen kregen, dat een bezetting Justitie-Verkeer en Waterstaat onvoldoende werd geacht.

Op dat moment kwam de formateur echter tot de conclusie, niet uit zichzelf, maar na raadpleging van de prominente K.V.P.-politicus pater Beaufort, dat de K.V.P. wel bereid was Economische Zaken aan de Anti's te geven, indien Buitenlandse Zaken in z'n geheel, dus met twee ministers, naar de K.V.P. zou gaan. Dit aanvaardend, zou het schema der bezetting, dat aanvankelijk steeds was geweest: 5 K.V.P., 5 P.v.d.A., 2 C.H., 2 A.R. en 1 „partijloze” (wat in Nederland blijkbaar hetzelfde is als een liberalig heer met duiten, uit een min of meer „deftige” familie), van zijn blindedarm-achtig „partijloos” aanhangsel worden ontdaan, wat niet genoeg toe te juichen valt.

De opvatting dat Buitenlandse Zaken alleen kan worden geleid door lieden die uit de liberalige geld-hoek komen, is even verderfelijker als de gedachte dat de Protestantse of Roomse adel een bijzondere aanspraak op dit departement zou kunnen maken. De betekenis van Buitenlandse Zaken is in de na-oorlogse periode zo groot geworden, dat er, na het Minister-Presidentschap (als dit tenminste werkelijk wordt uitgeoefend en geen formaliteit wordt) geen belangrijker functie in de Nederlandse kabinetten bestaat. En het moest daarom vanzelfsprekend zijn, dat één van de twee centrale partijen in Nederland die post diende te bezetten, of

dat de samenwerking tussen die partijen, en dus de stevigheid van de regering, tot uitdrukking kwam in het doen bezetten van dit Departement door één K.V.P.-man (of vrouw) en één P.v.d.A.-vertegenwoordiger. Natuurlijk moeten dit personen zijn van bijzonder formaat, d.w.z. met grote algemene politieke ervaring en zeer speciale kennis van en belangstelling voor de problemen van de internationaliteit. Dat ze de economische en financiële kwesties voldoende moeten beheersen om de rapporten van de specialisten op deze gebieden te kunnen controleren en verwerken en de werkzaamheden van deze specialisten te kunnen overzien en te kunnen leiden, doordat zij het verband tussen die speciale gebieden en het hele terrein voortdurend voor ogen hebben, ligt wel voor de hand. Ze moeten tenslotte ook de gave hebben zich snel in nieuwe problemen en nieuwe situaties te kunnen inwerken, en ze moeten van onverdacht democratische gezindheid zijn, iets wat bijv. in de liberaler geldhoek of in de hoek van adel en patriciaat niet zo vanzelfsprekend is.

Ik ben hier even op ingegaan omdat hier en daar stemmen zijn opgegaan, tegen het „misbruik” dat gemaakt zou zijn van het grote nationale belang dat bij B.Z. ligt, doordat men het ondergeschikt zou hebben willen maken aan de „partijpolitieke” behoeften. Nu spreekt het vanzelf dat geen enkel departement, en trouwens geen enkele functie, bezet mag worden door iemand die niets anders met zich meebrengt dan het lidmaatschap van een politieke partij (of van een kliek of coterie, voeg ik er aan toe) maar aan de andere kant begrijpt men niets van de werkwijze van een democratie — ook al is men specialiteit in het staatsrecht — indien men niet beseft, dat juist het op vooraanstaande wijze verbonden zijn aan een der belangrijke politieke partijen, nodig is om het ministerschap van B.Z. met de gewenste autoriteit en beheersing van het politieke vak te kunnen uitoefenen. En men moet het verdere optreden van Donker beoordelen naar de wijze waarop hij aan al deze voorwaarden heeft gedacht bij zijn onderzoek naar de bezetting van B.Z.

En ik wil dan wel direct vaststellen dat Donker, niet alleen door de vasthoudendheid en vindingrijkheid waarmee hij gedurende de hele periode van zijn formatie is opgetreden, maar juist ook door de wijze waarop hij alles afgewogen en overwogen heeft bij zijn poging om voor B.Z. de juiste mensen uit de K.V.P.-kring te vinden, en bij zijn weigering om bepaalde K.V.P.-ers te aanvaarden, het bewijs geleverd heeft een partij-politicus te zijn, bij wie de nationale belangen, ook op internationaal gebied, in veilige en bekwame handen zijn. Ieder objectief oordeel zal moeten uitlopen in het constateren dat het politieke formaat van Donker, door de wijze waarop hij als formateur is opgetreden, belangrijk is toegenomen.

Dit betekent natuurlijk niet dat ik al de K.V.P.-ers wien hij, naar de kranten verhalen, de leiding van B.Z. zou hebben aangeboden, even geschikt acht voor die taak. Tegen iemand als Steenberghe, zou ik dezelfde bezwaren hebben, die ik tegen de zo vaak genoemde partijloze, en óók op economisch gebied liberaal gezinde, heer Beyen heb. Maar dat ze alle twee, als men van hun politieke richting afziet, de capaciteiten hebben voor het beheren van B.Z., lijkt mij moeilijk te betwisten. En als de een of andere „parlementaire voorlichter”, meent dat iemand als Romme niet gevraagd had moeten worden voor B.Z., omdat hij tot dusver op dit terrein niet speciaal werkzaam is geweest, dan vraagt men zich toch af wat zo'n voorlichter

van de politiek en van politieke bekwaamheid ooit begrepen heeft. Natuurlijk heeft de heer Romme, hoe men verder ook tegenover hem moge staan, ruimschoots de capaciteiten nodig voor B.Z.

Doch we hebben nu eenmaal te maken met het feit dat al de gevraagde K.V.P.-ers van het vereiste formaat, geweigerd hebben, ook prof. Beaufort, tegen wiens priesterschap, bij óns terecht, geen enkel bezwaar aanwezig was. Als wij het dus met de K.V.P. niet eens konden worden over deze kwestie, dan heeft dat met anti-papisme gelukkig niets van doen, doch dan ging het om de beoordeling van de bekwaamheid en het formaat, en in sommige gevallen wellicht ook van de specifieke richting der aangezochte personen.

Ik heb daarbij niet het oog op het argument dat, volgens de kranten, bij sommige vooraanstaande partijgenoten gegolden zou hebben tegen mej. Klompé, wier federalisme men te extreem zou hebben geacht. Ik mag dat vurige Europese federalisme wel, al sta ik er persoonlijk nogal sceptisch tegenover, en ik zou het bovendien op prijs hebben gesteld een vrouwelijk minister in dit kabinet te zien — al heb ik het nooit nodig gevonden dit via de pers wereldkundig te maken — doch ik moet er aan toevoegen dat ik dr Klompé niet kan zien als de eerste leidinggevende figuur op B.Z., noch als de tweede, indien nr één van ongeveer hetzelfde formaat zou zijn als zij. En het ongeluk van de tweetallen die van K.V.P.-kant werden genoemd, is juist, dat ze niemand bevatten die als *leidinggevende* figuur kon worden aanvaard. Politieke capaciteiten waren bij deze kandidaten, met uitzondering dan van dr Klompé, nooit op de een of andere wijze aan de dag getreden, en aan het hoofd van B.Z. moet een *politieke* figuur staan, of de ambtenaren van dit Département dat nu nodig vinden of niet. Dat de technisch bekwaamste kandidaat van de K.V.P., politiek eigenlijk tot de K.N.P., de partij van Welter, behoorde te behoren, wijst er wel op hoe onmogelijk deze aangelegenheid voor een P.v.d.A. formateur was.

Het was dus een offer van ónze kant, toen we ons bereid verklaarden alsnog één van deze K.V.P.-ers als tweede figuur op B.Z. te willen aanvaarden, met als eerste dan weer die partijloze heer Beyen, in wie onze prominenten vertrouwen stellen, omdat hij de kandidaat van Stikker is, die daarmee de verderfelijke gewoonte van B.Z. voortzet, dat de aftredende minister zijn opvolger aanwijst.

Het stond dus toen zó met de formatie Donker, dat de A.R. en de C.H. tevreden waren met de toegewezen departementen en de aangewezen personen. De P.v.d.A. vroeg niets anders dan het behoud van de departementen die we vóór de verkiezingen hadden. Men kan dat juist of onjuist vinden — persoonlijk vind ik het onjuist, en ik ben van mening dat we in de loop der tijden ervaring moeten opdoen met het leiden van alle departementen, wat alleen kan gebeuren als we, na de verkiezingen, op voorzichtige wijze, telkens eens een verandering ondernemen — maar men kan niet zeggen dat dit onbescheiden is. Wij waren, zo zegt men, in 1948 overbetaald. Ik ontken dat ten sterkste, doch als het juist was, is dat dan een argument voor het onderbetalen van de P.v.d.A. of voor het overbetalen van andere partijen, thans? Op die verkeerde weg van overbetalen moet men vooral niet verder gaan, óók niet door een overbetaling van de A.R. op onze rekening te willen afschrijven.

Dat er bij sommigen van ons het gevoel bestond reeds een offer te hebben gebracht, doordat onze voor de hand liggende kandidaat voor Financiën, Hofstra, niet op onze lijst voorkwam, doch vervangen was door Van de Kieft, die ons volle vertrouwen heeft, doch die blijkbaar bij de andere partijen minder weerstanden oproept dan de man die zoveel jaren in de 2de Kamer met zoveel bekwaamheid onze politiek en die van Lieftinck verdedigde, dat moet hier toch even gememoreerd worden.

De stormpjes die opgestoken waren tegen Suurhoff, waren blijkbaar reeds doorstaan — als men doorvaart dan blijken die stormpjes vaak mee te vallen — en Mansholt en In 't Veld zouden dan onze politiek verder blijven voeren.

Doch als de K.V.P. slechts de helft van B.Z. kon bezetten, dan moest daarvoor een andere regeling getroffen worden, om tot een evenredig aandeel van die partij te komen. Niemand bij ons heeft de gedachte gehad de K.V.P. ook maar in enig opzicht te schaden of terug te dringen. Ze heeft dat zelf gedaan, door voor B.Z. kandidaten van onvoldoende formaat aan te bieden. En dat dit niet een oordeel is voortgesproten uit P.v.d.A.-kwaadaardigheid, wordt bewezen door het nu wel algemeen bekende feit, dat een vooraanstaand K.V.P.-politicus, als Beel, eenvoudig weigerde in een kabinet te gaan zitten, waarin B.Z. door een van de tweetallen die de K.V.P. had uitgezocht zou worden bezet. Aan onze kant echter bleef men pogen een voor de K.V.P. aanvaardbare oplossing te vinden. Dat ging zó ver, dat wij bereid waren het departement van Woningbouw, voor ons toch waarlijk geen onbelangrijke aangelegenheid, te ruilen met Justitie, dat aan sociale mogelijkheden heel wat minder rijk is, zodat de K.V.P. de eer van het initiatief op woningbouwgebied zou kunnen krijgen, nadat In 't Veld de ondankbaarste jaren daar had gewerkt!

Nogmaals, de eindoplossing van Donker komt mij verre van ideaal voor. De juiste oplossing was geweest: het K.V.P.-tweetal op B.Z. — maar aan wie de schuld als de K.V.P. niet in staat blijkt zo'n tweetal te fourneren? Aan wie de schuld dat prominente K.V.P.-ers andere zaken belangrijker vinden dan het Departement van Buitenlandse? Zeker niet aan de P.v.d.A.

Hoe dan ook, men heeft van K.V.P.-kant de noodoplossing Donker niet aanvaard. En dus zitten we, bij het afsluiten van deze kroniek, nog steeds in de crisis. Het heeft weinig zin hier beschouwingen te geven over de wijze waarop m.i. die crisis moet worden opgelost. Immers als deze beschouwingen in druk verschijnen, hebben we, hoe dan ook, wel een Kabinet. Hetzij dat de heer Staf als bemiddelaar de ontbrekende K.V.P.-voorman voor B.Z. weet te vinden, hetzij dat hijzelf, als formateur optredend, genoeg neemt met een der „tweetallen”, hetzij dat men, ten einde raad, een van de „slechte” oplossingen kiest: reconstructie van het zittende kabinet — erkenning van onmacht en onvruchtbaarheid — of, slechter nog, een „zakenkabinet”.

Doch over de weg die men tenslotte vindt, schrijven we een volgende maal. En dan kunnen we wellicht ook aandacht besteden aan de meer algemene kant van de zaak, aan het verontrustend verschijnsel dat het vormen van een kabinet hier in Nederland voortdurend moeilijker blijkt te worden, in een tijd, waarin alleen al

de internationale situatie eist, dat het land geen week zonder gezaghebbende regering is. Misschien vinden we dan ook gelegenheid in te gaan op de beschouwingen die prof. dr Fred. L. Polak in de N.R.Ct. heeft gegeven.

Voor nu is het voldoende vast te stellen, dat er, bijna twee maanden na de verkiezingen, nog steeds geen kabinet is, en dat de verantwoordelijkheid hiervoor in overwegende mate bij de K.V.P. ligt, die zowel de zeer goed mogelijke oplossingen van smalle basis en drie-partijen regering, als een redelijke oplossing voor een vierpartijen kabinet, van de hand wijst. Als die partij, hetzij door haar onwil, hetzij door haar onmacht, de gang van de Nederlandse democratie blijft bemoeilijken, dan zullen de kiezers haar dat in de toekomst nog heel wat duidelijker kenbaar maken dan ze het op 25 Juni '52 deden.

Een belangrijke troost voor de toekomst, maar een schrale troost voor deze dagen, die vragen naar een sterke, progressief-democratische, regering in Nederland.

24 Augustus 1952

Naschrift:

Het nieuwe kabinet is ten slotte tot stand gekomen door het construeren van alweer een departement uit brokstukken die vroeger bij Binnenlandse Zaken, bij Overzeese Rijksdelen en voor een deel bij Sociale Zaken behoorden. Dat nieuwe departement van „Maatschappelijke Zorg” is aan de K.V.P. gegeven, die genoeg heeft genomen met een minister-zonder-portefeuille op Buitenland. De K.V.P. heeft dus zes ministers, doch zeer zeker niet zes volwaardige departementen. Ze had blijkbaar die zes nodig om haar gezicht te redden, doch ieder onderzoek naar de kwaliteit van die zes en naar de kwaliteit van de mensen die ze naar voren kon brengen — nog altijd is Binnenland niet door haar gevonden(!) — maakt het duidelijk dat op dit gezicht een kiespijnlach merkbaar is.

De stelling, dat wij de verkiezingen, doch Romme c.s. de formatie gewonnen zouden hebben, lijkt me dus niet houdbaar. Doch wel de stelling, dat dit kabinet-Drees geen gezonde weerspiegeling van de verkiezingsuitslag is. Dat ligt voor een deel aan de K.V.P., doch voor een ander deel ook aan ons, aan de wijze waarop onzerzijds van de aanvang af de formatie is aangepakt. En dat hangt weer samen met de opvattingen, die bij ons overheersen, iets waar we het nog afzonderlijk over zullen hebben.

Er was een heel wat slechter kabinet mogelijk geweest, doch ook een ietwat beter. Dat we ten aanzien van dit kabinet „vrij” zijn, is formeel juist, doch in wezen niet. Het kan ons niet koud laten hoe het met 5 prominenten onzer beweging en met het kabinet waarin ze zitting hebben, verloopt.

Onze ministers en dit kabinet hebben recht op een welwillende afwachting, op onze steun waar enigszins mogelijk, maar ook op initiatief, stuwning en waar nodig critiek van de kant van onze beweging en onze fractie.

3 September 1952.

DE KABINETSFORMATIE

I

De uitslag van de verkiezingen op 25 Juni 1952 gaf in vergelijking met de uitslag van 1948 het volgende beeld:

TWEEDE KAMER 1948		TWEEDE KAMER 1952	
K.V.P.	32 zetels		30 zetels
P.v.d.A.	27 „		30 „
A.R.P.	13 „		12 „
C.H.U.	9 „		9 „
V.V.D.	8 „		9 „
C.P.N.	8 „		6 „
S.G.P.	2 „		2 „
Welter	1 „		2 „

De *Nieuwe Rotterdamse Courant* noemde het resultaat van de verkiezingsstrijd een politieke aardverschuiving.

Dat is misschien voor de oppervlakkige beschouwer nogal een overdreven voorstelling van zaken. Van de zijde van de K.V.P. heeft men meer dan eens gepoogd de betekenis van het gebeuren te verkleinen door uit de Nederlandse parlementaire geschiedenis een paar voorbeelden aan te halen van verschuivingen in de samenstelling van de Kamer van ongeveer dezelfde omvang, die dan bij een volgende gelegenheid weer werden hersteld.

Toch is er voldoende aanleiding om de qualificatie van de N.R.C. ernstig te nemen, ook in de rijen van de P.v.d.A.

De verkiezingen van 25 Juni hebben nl. met één slag voor ieder, die zien wil, duidelijk gemaakt, dat er plotseling schot is gekomen in het proces van de vernieuwing van het Nederlandse partijwezen. Dat proces heeft zijn wortels in de jaren tussen de twee wereldoorlogen. In die tijd gingen enerzijds de reële bestaansredenen voor de confessionele partijen hun overtuigende kracht verliezen, terwijl anderzijds de sociaal-economische en politieke gebeurtenissen (gevolgen van de eerste wereldoorlog, crisis van 1929 en opkomst van het totalitarisme van links en van rechts) tot een diep ingrijpende her-oriëntatie dwongen.

Uit deze periode stamt het proces van de scheiding der geesten, dat zich nadrukkelijk in *alle* politieke groeperingen als een onvermijdelijke noodzaak opdrong. Het was de scheiding tussen degenen, die met hun gezicht naar het verleden stonden, en hen, die met hun gezicht naar de toekomst staan gericht.

Er waren en er zijn degenen — menselijk zo begrijpelijk — die zich krampachtig vasthielden en -hielden aan allerlei vertrouwde, traditionele, maar tot op de draad versleten sociaal-economische en politieke denkschema's; aan hun zedelijke waardeoordelen over mens en samenleving; aan hun opvattingen over gezag en vrijheid en

hun onderlinge afhankelijkheid. Zij waren en zijn verschrikt door en verontwaardigd over hetgeen zij waarnemen omtrent de verschuivingen in de verhoudingen tussen mensen en groepen van mensen. Verhoudingen tussen standen en klassen en naties en rassen. Tussen jeugd en volwassenen. Tussen mannen en vrouwen. Zij hadden en hebben hun zekerheid verloren als gevolg van het democratiseringsproces in een veranderende wereld. Als gevolg van het emancipatie-proces van achtergebleven volken en klassen en religieuze gemeenschappen.

Het waren en zijn de groepen van een meer behoudende, conservatieve en zelfs ook reactionnaire instelling.

Daartegenover waren en zijn er de mensen, die, gegrepen door de vaart der ontwikkeling van de menselijke verhoudingen, bereid zijn om aan het in gang zijnde proces van emancipatie en democratisering hun bewuste, zowel opbouwende als critische medewerking te verlenen.

Dat proces van de scheiding der geesten heeft zich in alle menselijke gemeenschappen en organisaties voltrokken. Het heeft grote spanningen opgeroepen. Het heeft gedwongen tot het onderzoek van de geldigheid en de richtinggevende kracht van wat aangezien werd als onwankelbare beginselen. Het heeft nieuwe tegenstellingen in het leven geroepen. Het heeft evenzeer oude tegenstellingen ontmaskerd als een ijdele strijd om woorden, die hun reële zin en spankracht verloren hebben en nog slechts als holle frasen voortleven.

Dat alles heeft op politiek en sociaal-economisch terrein precies zo gegolden voor de democratisch-socialistische beweging als het — helaas — in zo ruime mate nog altijd geldt voor de niet-socialistische groeperingen in het politieke en maatschappelijke leven. Schadelijke resten van een verouderd schematisch denken en voelen spoken nog altijd rond, ook in de rijen van de aanhangers van het democratische socialisme.

Desondanks is er reden om vast te stellen, dat in het democratische socialisme en niet in de laatste plaats in het *Nederlandse* democratische socialisme de scheiding der geesten, de scheiding tussen verleden en toekomst zich op verheugende wijze heeft voltrokken.

De geestelijke worsteling met het nieuwe aspect van staat en maatschappij na de eerste wereldoorlog vond in de oude S.D.A.P. reeds plaats rond de programmering van 1937 en de opstelling van het Plan van de Arbeid als antwoord op de massale werkloosheid van de dertiger jaren. Deze geestelijke worsteling, die tot ver buiten de rijen van de georganiseerde sociaal-democraten werd gevoerd, opende de mogelijkheid om te komen tot de oprichting van de *Partij van de Arbeid* in 1946. Zij vormde de onmisbare achtergrond voor het constructieve aandeel van het democratische socialisme in de achtereenvolgende Nederlandse coalitieregeringen sinds de bevrijding. Zij heeft in het Plan De Weg naar Vrijheid in December 1951 andermaal een praktische neerslag gevonden, die de intensieve verkiezingsactie van 1952 een wijder perspectief heeft verleend. Er mag in het wijde verband van de strijd om maatschappelijke vernieuwing eveneens gewezen worden op het belangrijke Welvaartsplan van het N.V.V. Om velerlei redenen voltrekt zich het bovenaangeduide proces van de scheiding der geesten in de niet-socialistische partijen in een veel trager tempo en stuit het op veel sterker weerstanden dan in de democra-

tisch-socialistische beweging. Men mag zeggen o.a. als gevolg van een meer conservatieve instelling op sociaal en politiek terrein van de niet-socialistische groepen. Waarbij aangetekend moet worden, dat conservatief niet in één adem mag worden genoemd met reactionnair en dat conservatisme in de zin van behoudend, bewarend, een in de menselijke samenleving onmisbare remmende functie uitoefent voorzover het nuttig is elkaar te beschermen voor de risico's van ondoordachte en onrijpe experimenten.

In dit verband is het de moeite waard eens goed na te denken over de merkwaardige typering, die *Jacques de Kadt* in een nummer van *Socialisme en Democratie* gaf van de politiek van *Drees*, die hij aanduidde als een *conservatief progressisme: beslist, hardnekkig, koppig*. Tegelijkertijd: *voorzichtig, gematigd, omzichtig* met een zo groot mogelijk gebruik maken en waar enigszins mogelijk *behouden* van het bestaande.

Hetgeen ons niet beletten kan uit te spreken, dat er in de Westerse wereld een dosis conservatisme bestaat, dat een levensgevaarlijke belemmering vormt voor het vinden en toepassen van de oplossingen van de problemen van onze tijd. Een conservatisme, dat oorzaak is van een alle élan dodende politiek van het eeuwige „*te laat*”. De strijd tussen conservatisme en progressiviteit woedt na het einde van de tweede wereldoorlog in alle grote, niet-socialistische partijen. Zeker heeft het democratische socialisme daar in zoverre toe bijgedragen, dat het de vraagstukken van de politieke partijvorming het scherpst aan de orde heeft gesteld. Veel belangrijker zijn evenwel de economische, sociale, financiële, culturele en politieke vraagstukken zelf, die met elementaire kracht eenvoudig om een oplossing in de ene of de andere richting schreeuwen. Belangrijker dan alle propaganda is de harde taal der feiten.

Alle niet-socialistische partijen in Nederland (waarbij dus gedacht moet worden aan de K.V.P., de A.R.P., de C.H.U. en de V.V.D.) worstelen met de bovenmenselijke taak om in eigen boezem, om de klassieke uitdrukking van de heer *Romme* eens te hanteren, het *onverzoenlijke te verzoenen*. Al deze partijen kennen reactionnaire, conservatieve en progressieve stromingen. Wie zou het kwalijk willen nemen, dat bij de vroegere christelijke coalitie-partijen hier en daar de neiging bestaat om steeds dieper weg te vluchten uit de harde werkelijkheid van het maatschappelijke en politieke leven in een confessionalisme, waarvan gehoopt wordt, dat het de tegenstellingen zal kunnen overbruggen? Dat verandert evenwel niets aan de waarheid, dat dit confessionalisme altijd te kort zal schieten in het vinden van het concrete antwoord op de concrete vragen van het ogenblik.

Het is ongetwijfeld de verdienste van de Partij van de Arbeid, dat zij door haar positieve houding tegenover de laatste vragen van levens- en wereldbeschouwing aan de crisis van het confessionalisme de mogelijkheid heeft geopend tot een constructieve oplossing te geraken.

II

In het kader van het boven aangeduide groeiproces moeten de verkiezingen van de 25ste Juni, zowel als de langdurige kabinetsformatie worden gezien. Zij vormen beide daarin belangrijke mijlpalen.

Er is zeker geen reden voor de actieve leden van de P.v.d.A. zich te laten ontmoedigen, omdat de kabinetsformatie zo lang heeft geduurd na de prachtige overwinning bij de verkiezingen. Had men werkelijk verwacht, dat de niet-socialistische partijleiders op 26 Juni naar Drees waren geijld om hem te vragen: waarmee kunnen wij U van dienst zijn, teneinde Uw verkiezingsoverwinning zo spoedig mogelijk in een kabinet onder Uw leiding nog eens overtuigend te demonstreren?!

Wij hebben reeds via de gelukwens van prof. *Romme* in *De Volkskrant* een uiting van sportiviteit mogen begroeten, die men goed zal doen bij de beoordeling van de gang van zaken bij de kabinetsformatie niet te vergeten. Van een gelukwens aan het adres van de heer *Welter* is tot op heden niets bekend, terwijl toch ook hij zijn aanwas evenzeer veroverde ten koste van de K.V.P.

De N.R.C., die van een politieke aardverschuiving sprak, heeft zich intussen niet aan één onnozele overdrijving schuldig gemaakt, omdat deze verkiezingen niet moeten worden gezien als het resultaat van een of andere toevallige samenloop van omstandigheden, maar als een spectaculaire episode in een niet tegen te houden ontwikkeling.

De doorbraak, d.w.z. het proces van het los laten van de organische, principiële band tussen geloofsovertuiging en politieke partij is een feit geworden. Deze doorbraak heeft uiteraard velerlei aspecten. Zij kan zeer bewust tot stand komen in de levenshouding van mensen, die niet aarzelen door hun toetreding tot de P.v.d.A. de consequentie van die opvatting te aanvaarden. Zij kan in grotere groepen haar uitdrukking vinden, eenvoudig door niet langer te aanvaarden, dat de politieke keuze bij de verkiezingen alleen maar afhankelijk is van de geloofsgemeenschap, waartoe men behoort. Talloze gelovige katholieken en protestants-christenen hebben daarover in alle openhartigheid in de afgelopen verkiezingen met onze huisbezoekers gesproken. Dat behoeft niet in te houden, dat zij per se op de P.v.d.A. hebben gestemd. Alleen het vroeger als onontkoombaar aanvaarde, het principieel geboden verband tussen het een en het ander, dat is door honderdduizenden meer of minder bewust losgelaten.

De bijna ondraaglijke spanningen, de bewogen, dikwijls felle, soms vijandige discussies binnen de confessionele partijen, hebben niet alleen de samenhang tussen de individuen uit de eigenlijke leidinggevende of bewust meelevende laag verzwakt, zij hebben bij de brede massa der volgelingen de suggestie gebroken, dat het verband tussen een bepaalde geloofsgemeenschap en een confessionele politieke partij als een beginselkwestie van hoge orde moet worden beschouwd. Zelfs is bij velen de vraag opgekomen of hun geloofsovertuiging hen niet verplicht zich af te wenden van de confessionele partijen en de weg te zoeken naar de Partij van de Arbeid.

Het is duidelijk, dat voorlopig slechts een minderheid van al degenen, die in dit opzicht in twijfel zijn geraakt reeds de beslissende stap hebben gedaan om zich af te wenden van de politieke groepering, die zij tot nu toe waren gevolgd, om zich te scharen achter de P.v.d.A. Wat ten slotte niet heeft verhinderd — de cijfers wijzen het uit — dat vele tienduizenden uit de confessionele sector van Nederland hun stem wèl op Drees hebben uitgebracht.

Met het bekende resultaat.

Daarmee was een zeer belangrijk uitgangspunt voor de kabinetsformatie ver-

overd. Zeer belangrijk. Maar daarom nog niet beslissend. Ook met 30 van de 100 zetels, ook in haar nieuwe positie als grootste partij, maakt de P.v.d.A. niet alleen de dienst uit. Zij is aangewezen, voor wat haar deelneming betreft aan de regering, op samenwerking met andere politieke partijen. Met niet-socialistische partijen, die, als het er op aankomt, in elk geval tegen haar kunnen samenspannen door haar buiten de regeringscoalitie te houden. Juist het feit, dat in alle niet-socialistische partijen, bij de een meer, bij de ander minder, een ernstig te nemen progressieve vleugel aanwezig is, die feitelijk een samengaan met de P.v.d.A. begeert, maakt haar positie sterk. Zij wordt nog sterker, omdat zekere gematigde groepen in die zelfde partijen uit opportuniteitsoverwegingen een samengaan met de P.v.d.A. in de regering als het kleinste kwaad beschouwen en dus tot zekere concessies bereid zijn. Hetgeen alles niet wegneemt, dat eveneens in elk der niet-socialistische partijen conservatieve vleugels voorhanden zijn, die menigmaal op sterke, behoudende of zelfs reactionnaire groepen in de kiezersmassa steunen. Het zijn deze groepen, die een menigmaal verbeterd strijd voeren tegen elke vorm van samengaan met de democratische socialisten uit de P.v.d.A. Dat feit alleen reeds noodzaakt de P.v.d.A. zich te hoeden voor een politiek van overvragen.

Ten einde vooral duidelijk te maken, hoe gecompliceerd een kabinetsformatie, speciaal bij de politieke verhoudingen in Nederland wel is, moet hieraan worden toegevoegd, dat menige anti-socialistische slimmeling de P.v.d.A., vooral in de huidige omstandigheden, toch wel in de regering wil hebben, als het mogelijk schijnt haar te maken tot de gevangene van een politiek beleid, waartegen zij als oppositie een onverzoenlijke strijd zou kunnen voeren.

III

Het beleid, dat van P.v.d.A.-zijde bij de kabinetsformatie is gevoerd, heeft aan duidelijkheid niets te wensen overgelaten. De felle aanvallen van de reactionnaire groepen en daarnaast speciaal van de V.V.D. en de A.R.P. gedurende de verkiezingscampagne, maar eveneens de politiek van tegenwerking en onwil van de K.V.P. gedurende de laatste parlementaire periode, als een afspiegeling van haar inwendige moeilijkheden, brachten vanzelf als hoofdpunt van de P.v.d.A. naar voren: *voortzetting van het sinds de bevrijding gevoerde beleid*. Hetgeen uiteraard niet kon betekenen, enkel handhaving van het bereikte, maar een voortgaan op de ingeslagen weg, een logische uitbouw van het bereikte.

Die eis mocht ook worden beschouwd als de consequentie van de uitspraak van de kiezers, die geacht mochten worden hun vertrouwen in het tot nu toe gevoerde beleid nadrukkelijk te hebben uitgesproken.

De eerste dagen na de verkiezingen, toen Drees zijn pogingen deed om tot de vorming van een kabinet te geraken, brachten als eerste resultaat een program van richtlijnen voor de komende regering, waarvan Drees het ontwerp had gemaakt en dat in besprekingen tussen de fractieleiders van P.v.d.A., K.V.P., A.R.P. en C.H.U. werd vastgesteld. Belangwekkend als symptoom van de spanningen ook in de A.R.P. is het feit, dat de bereidverklaring om op de basis van dit program te trachten tot een kabinetsformatie te komen, vergezeld ging van de nadrukkelijke mededeling, dat een minderheid zich met het genomen besluit niet kon verenigen.

De V.V.D. had zich zelf reeds dadelijk van de beraadslagingen over de kabinetsformatie uitgeschakeld, door haar beledigende en voor Drees onaanvaardbare uitspraak ten aanzien van de rol, die de vakorganisaties in het werk van herstel en wederopbouw in de afgelopen jaren hebben gespeeld.

Het program is in feite gedurende de gehele duur van de kabinetsformatie het uitgangspunt gebleven, waarop de besprekingen met de aangezochte bewindslieden zijn gevoerd. Dat program ontleent vooral zijn betekenis aan het feit, dat daarmee het voortzetten van het tot nu toe gevoerde beleid in beginsel is aanvaard.

IV

Tweede punt van de Partij van de Arbeid was, dat zij aan de door haar behaalde verkiezingsoverwinning geen andere consequenties wenste te verbinden dan dat zij haar invloed in het kabinet voor wat de zetelverdeling betreft wenste te behouden.

De zetelverdeling is in een coalitieregering altijd een moeilijke en niet zelden een weinig verheffende bezigheid. Zuiver zakelijke en prestigegevragen hebben de neiging tot een bijna onontwarbaar kluwen te worden. Het gaat daarbij om drie vragen. Quantitatief: *hoeveel* zetels krijgt elke groep te bezetten? Qualitatief: *welke* zetels krijgt elke groep te bezetten? En dan ten slotte: welke personen komen voor de toegewezen zetels in aanmerking? Het is duidelijk, dat de moeilijkheden worden vergroot naarmate er meer kapers op de kust zijn. Met andere woorden: naarmate er meer groepen in de coalitie worden opgenomen. Natuurlijk in de eerste plaats, omdat de kans op een krachtig beleid in beginsel zeker niet wordt vergroot door meer partijen in de samenwerking te betrekken. Maar verder vooral, omdat – oneerbiedig gezegd – vele varkens de spoeling dun maken en er gemakkelijker een minder plezierig gedrang naar de beste plaatsen kan ontstaan. Het is verder overbodig er lang bij stil te staan, dat de kabinetsformateur weinig te benijden is. Hij heeft niet alleen tot taak elke groep de bevrediging te schenken, waarop zij meent recht te hebben, maar moet ook nog – en zeker niet in de laatste plaats – letten, enerzijds op de bekwaamheid van de aan te zoeken figuren en anderzijds op hun geschiktheid om met de anderen, onverschillig tot welke partij zij behoren, een tot samenwerking bereid zijnde groep te vormen. Personen, die wat al te gemakkelijk als zij hun zin niet krijgen, met hun portefeuille gaan rammelen, zijn nu niet bepaald erg aantrekkelijke figuren voor het ministersambt. Alweer: zeker niet in een coalitiekabinet. En zeer speciaal niet in een coalitiekabinet op brede basis.

Hier stuiten wij al dadelijk op een van de belangrijkste aspecten van de achter ons liggende kabinetsformatie. Haar lange duur werd in hoofdzaak veroorzaakt door het onwrikbare verlangen van de vertegenwoordigers van de K.V.P. naar een vier-partijen-kabinet. Het is niet altijd even gemakkelijk door te dringen tot de eigenlijke drijfveren van de leider van de K.V.P.-fractie. Wel zijn zijn opvattingen ver afgeweken van de politieke conceptie van zijn partij in de eerste jaren na de bevrijding. Van een *politieke programpartij*, zoals Magister Stokman haar introduceerde bij haar oprichting na 1945, heeft zij zich hoe langer hoe meer ontwikkeld tot een *confessionele partij* van de oude stempel. De heer Romme laat in zijn ster-artikelen in De Volkskrant niets na om deze ontwikkeling te stimuleren.

Waarmee hij dan tevens telkens weer voedsel geeft aan dat deel van zijn aanhangers, die dat nu juist *niet* wensen.

Het is bekend, dat niet onbelangrijke groepen in de K.V.P. met groot ongeduld terugverlangen naar de roemruchte dagen van de christelijke coalitieregeringen. Men kan niet ontkennen, dat in het verleden de heer *Romme*, in het bijzonder in het parlementaire debat met de heer *Schouten*, de boot nogal afgehouden heeft. En als belangstellende buitenstaander moet men ook wel zeggen, dat men wel van alle goede goden verlaten moet zijn om te menen, dat men de crisis in de confessionele partijen zou kunnen overwinnen door terug te keren tot de volmaakt verleden tijd van Colijn en Ruys de Beerenbrouck. Waarbij bovendien niet vergeten mag worden, dat K.V.P., A.R.P. en C.H.U. op dit ogenblik over niet meer dan 51 zetels in de Tweede Kamer beschikken. Daar zou een overeenkomst met de heer *Oud* bijna onvermijdelijk worden. Ook voor de heer *Romme* een weinig aanlokkelijk perspectief. Al blijft het denkbaar, dat het streven naar een vier-partijen-kabinet ingegeven is door het verlangen om alvast toekomstige mogelijkheden voor te bereiden.

Het lijkt intussen waarschijnlijker, dat ook de heer *Romme* enerzijds een samenwerking met de P.v.d.A. wel degelijk als politiek in hoge mate gewenst beschouwt en dat hij anderzijds een zo breed mogelijke basis begeert om de verantwoordelijkheid van het te voeren beleid over een zo groot mogelijk aantal partijen uit te smeren. Onwelwillend uitgedrukt: dat hij streeft naar een zo groot mogelijke verdunning van de socialistische invloed in de regeringsploeg. Op deze wijze laten de tegenstellingen binnen de K.V.P. zich wellicht het best beheersen, worden althans de moeilijkheden tot het uiterste minimum teruggedrongen.

Deze met zoveel nadruk gestelde eis van een vier-partijen-kabinet is overigens ongetwijfeld eveneens een belangrijke afwijking van de politiek van de heer *Beel*, die destijds met zoveel overtuiging zich inzette voor een twee-partijen-basis, nl. die van K.V.P. en P.v.d.A., die hij zelfs aanduidde als „*het nieuwe bestand*”. Zulks in duidelijke tegenstelling tot het oude bestand van de vooroorlogse christelijke coalitiepolitiek.

De houding van de P.v.d.A. tegenover de vraagstukken, waarover het hier gaat is duidelijk weergegeven in de redevoering van *Donker* op het Nijmeegse verkiezingscongres. Daar zei hij:

„Hier is bij ons geen beginsel in het geding. Of een brede basis aanvaardbaar is, hangt in de *eerste* plaats af van de inhoud van het program, in de *tweede* plaats van de personen, die het in het kabinet zullen hebben uit te voeren en in de *derde* plaats van de te verwachten geneigdheid bij de betrokken fracties om het kabinet te steunen.”

Hieraan mag toch nog een enkele opmerking worden toegevoegd.

In de eerste plaats heeft een samenwerking, die zich beperkt tot P.v.d.A. en K.V.P. het bezwaar, dat al te gemakkelijk van protestants-christelijke zijde de P.v.d.A. uitsluitend en eenzijdig verantwoordelijk wordt gesteld voor zekere onvermijdelijke en ook naar onze mening aanvaardbare tegemoetkomingen ten aanzien van bepaalde katholieke wensen. We hebben in Nederland geen behoefte aan een of andere anti-papistische hetze en aangenomen mag worden, dat een kabinet op brede basis minder weerstanden zal oproepen dan een op smalle basis.

In de tweede plaats is het helemaal geen axioma, dat het weer samen zijn van de drie vroegere christelijke coalitie-partijen binnen een vier-partijen-kabinet gezien moet worden als een handige voorbereiding om tot die oude constellatie te eniger tijd gemakkelijker te kunnen terugkeren. Integendeel, de gehele lijn van de ontwikkeling sinds de dertiger jaren, waarbij juist in die christelijke coalitiepartijen steeds duidelijker een groeiende tegenstelling tussen de conservatieve en de progressieve vleugels valt waar te nemen, rechtvaardigt de verwachting, dat in een of andere vorm zou kunnen ontstaan een bruikbare basis voor samenwerking van de progressieve vleugels met de P.v.d.A., dus ook met de progressieve vleugels van de protestants-christelijke partijen. Dat proces houdt in, dat het niet bij voorbaat behoeft vast te staan, dat de P.v.d.A. voor deelneming aan de regering voor altijd in de eerste plaats is aangewezen op samenwerking met de K.V.P., maar dat zij in de toekomst eventueel ook zou kunnen samengaan met de beide protestants-christelijke groepen, zonder de K.V.P. Ook wanneer men dit voorshands voor weinig waarschijnlijk houdt, is hier toch duidelijk sprake van een vlotter en soepeler worden van de politieke mogelijkheden.

Natuurlijk is bij een kabinetsformatie eveneens aan de orde de verhouding tussen regering en volksvertegenwoordiging. Wanneer een kabinet zijn politieke beleid voert op de grondslag van een program, dat nadrukkelijk de gemeenschappelijke instemming heeft verworven van de politieke partijen, waaruit in overleg met en onder leiding van de kabinetsformateur, ook de ministers zijn voortgekomen, dan spreekt men van een *parlementair* kabinet. Wanneer hoogstens sprake is van het aanbevelen van de zijde van de fracties uit de Kamer tot het aanvaarden van de tot leden der fractie door de kabinetsformateur gerichte uitnodiging voor een ministerpost, dan spreekt men van een *extra-parlementair* kabinet. Zulk een extra-parlementair kabinet kan niet rekenen op een min of meer vanzelfsprekende steun uit de volksvertegenwoordiging. Het is voor zijn beleid veel meer aangewezen op een afwachtende houding van de Kamers en op incidentele beslissingen.

V

Drees en *Beel* hebben in de eerste weken van de kabinetscrisis gestreefd naar de vorming van een parlementair kabinet. Waren hun pogingen geslaagd, dan zou daarmee een vrij hechte grondslag voor de nieuwe regering zijn gelegd. De poging van *Drees* mislukte, omdat de anti-revolutionairen, na zich in hun fractie nadrukkelijk slechts bij een meerderheidsbesluit accoord te hebben verklaard met het ontwerp van *Drees*, ten slotte niet bereid waren accoord te gaan met de hun toegedachte portefeuilles van Justitie en van Verkeer en Waterstaat en een grotere invloed begeerden in de sociaal-economische sector van het regeringsbeleid. Zij konden hun eisen zo hoog stellen, omdat zij wisten, dat de heer *Romme* feitelijk niet bereid was zonder hen zijn medewerking aan de samenstelling van een kabinet te verlenen. Zodat het zeker niet onrechtvaardig is de heer *Romme* aan te wijzen als de verantwoordelijke man voor het mislukken van de poging van *Drees*.

Prof. *Beel*, met verloochening van zijn vroegere voorkeur voor een twee-partijen-kabinet, zocht naar een andere oplossing binnen het raam van een vier-partijen-

kabinet. Hij ging uit van de gedachte, dat hij aan de bezwaren van de A.R.P. moest tegemoetkomen en hij deed dat wel op een waarlijk sensationele wijze, door haar nl. het departement van Economische Zaken aan te bieden. De K.V.P. noemde dit aanbod een *offer* harerzijds aan de gedachte van een vier-partijen-kabinet. Er is ongetwijfeld reden om dit als zodanig te beschouwen. Bij de politieke krachtsverhoudingen in Nederland is het logisch, dat K.V.P. en P.v.d.A. de sleutelposities in het kabinet bezetten, waarbij allereerst aan de departementen van Economische Zaken en Financiën moet worden gedacht. Zo was de toestand ook, nadat Vos van Economische Zaken terugtrad. *Lieftinck* bezette Financiën zeven lange jaren. De K.V.P. leverde na het heengaan van Vos een reeks van haar beste figuren aan Economische Zaken. Men mag zeggen, dat in eerste instantie de wisselwerking tussen deze beide departementen het voor het Nederlandse volk zo zegenrijke evenwichtige beleid heeft mogelijk gemaakt.

En deze sleutelpositie was de K.V.P. bereid om te offeren. Niet zonder felle critiek van de zijde van haar meest deskundige aanhangers. Merkwwaardigerwijze meende de K.V.P., dat tegenover dit door haar zonder enig overleg met de P.v.d.A. aangeboden offer ook een evenredig offer van de zijde van de P.v.d.A. zou moeten staan. Zij verlangde van de P.v.d.A. splitsing van het ministerie van Sociale Zaken en vorming van een afzonderlijk departement van Volksgezondheid en Maatschappelijk Werk, waaronder zou moeten worden gebracht de gehele werklozenzorg. Dat nieuwe departement onder K.V.P.-leiding.

Er vertoonde zich in het verloop van de kabinetscrisis een bijzondere voorliefde voor de sociaal-economische departementen, waarvoor in het uur van de bevrijding in 1945 bij de niet-socialistische partijen maar een matige belangstelling bestond. Sinds de 25ste Juni was men tot de ontdekking gekomen, dat de moed, die de socialisten hadden getoond om de moeilijkste en ondankbaarste taken op zich te nemen, door de kiezers duidelijk was erkend en gewaardeerd.

Getrouw aan het uitgangspunt van de P.v.d.A.: niet overvragen, voortzetting van het tot nu toe gevoerde beleid en dus handhaving van onze posities in het te vormen kabinet, wees de P.v.d.A. de voorstellen van prof. Beel af en was daarmee oorzaak van zijn mislukking. De oorzaak van zijn mislukking was zeer beslist *niet* — gelijk De Volkskrant suggereert in haar overzicht van de kabinetsformatie van 30 Augustus, dat het minister-presidentschap zou overgaan uit de handen van Drees in die van Beel. Aan de zijde van de P.v.d.A. was men tot dit offer bereid, omdat de P.v.d.A. dan vijf volwaardige departementen zou kunnen bezetten, waarbij gedacht was aan de mogelijkheid, dat Drees *Financiën* zou beheren en het vice-premierschap zou uitoefenen. Het behoeft intussen wel geen nader betoog, dat op zich zelf de anderhalf miljoen kiezers van de P.v.d.A. het feit, dat Drees niet als premier zou optreden, nu niet direct als de logische consequentie zouden hebben beschouwd van het feit, dat de P.v.d.A. als grootste partij uit de bus was gekomen. Maar men was aan P.v.d.A.-zijde zonder meer bereid zich te herinneren, dat Drees een aantal jaren het premierschap uitoefende, toen de K.V.P. nog de grootste partij was.

Ten slotte strandde de poging van prof. Beel niet in de laatste plaats, omdat hij weigerde in overleg te treden omtrent de personen van aan te zoeken ministers.

Behalve het reeds genoemde voor de P.v.d.A. onoverkomelijke bezwaar van het uiteenrukken van het departement van Sociale Zaken, speelde bij haar o.a. vooral een rol de volstreekte onzekerheid omtrent de persoon, die als lid van de A.R.P. zou worden aangezocht om aan het hoofd te staan van het departement van *Economische Zaken*. Het was voor haar onaanvaardbaar op dit allerbelangrijkste punt, beslissend voor de vraag naar het al of niet voortzetten van het tot nu toe gevoerde beleid, eenvoudig in de mist te varen.

Zes weken na de verkiezingen wachtte Nederland nog steeds op een nieuwe regering. Op 5 Augustus gaf de Koningin opdracht aan de voorzitter van de P.v.d.A.-fractie *Donker* tot het vormen van „een kabinet”. Uitgaande van de mislukking van Drees en prof. Beel stelde hij zich ten doel de vorming van een extra-parlementair kabinet. Zonder daaromtrent veel verwachting te koesteren, was hij van mening, dat toch moest worden onderzocht of met de anti-revolutionairen tot overeenstemming kon worden gekomen. Na een aanvankelijke mislukking, waarbij prof. Donner geen steun van de heer *Schouten* kreeg toegezegd om het ministerie van *Justitie* te bezetten, kwam er toch tekening in de situatie, nadat pater *Beaufort* zijn bemiddeling bij de onderhandelingen verleende. Uiteraard speciaal naar de zijde van de K.V.P. Terugvallende op het K.V.P.-aanbod: Economische Zaken op te offeren aan de A.R., slaagde *Donker* er in daarvoor niemand minder te winnen dan prof. *Zijlstra*, een om zijn progressiviteit in P.v.d.A.-kringen hogelijk gewaardeerde professor in de Economie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. De vraag is gewettigd of het aantrekken van deze nieuwe bewindsman, die zich herhaaldelijk met instemming schaarde achter bepaalde opvattingen, neergelegd in het Plan De Weg naar Vrijheid en die zich kritisch uitliet over de opvattingen van de rechtervleugel van zijn eigen partij, wel helemaal beantwoordt aan de bedoelingen van de heer *Romme*, toen deze zo halsstarrig vasthield aan zijn eis tot opneming van A.R.-ministers in het nieuwe kabinet. Voor de heer *Duynstee* en consorten moet prof. *Zijlstra* wel zoiets als een steen des aanstoots vormen en nog eens een nadrukkelijk bewijs, dat *Duynstee* c.s. de verkiezingen hebben verloren en dat er inderdaad in Nederland zich een omwenteling in het partijwezen aan het voltrekken is. Men mag benieuwd zijn naar de ontmoeting gedurende de a.s. begrotingsdebatten van prof. *Zijlstra* met zijn partijvoorzitter dr *Schouten*.

Bij de C.H.U. is het van hetzelfde laken een pak, in zoverre men zich moeilijk voor kan stellen, dat de heren *Schmal* en *Gerretson* het gevoel zullen hebben, dat hun specifieke christelijk-historische opvattingen door de heer *Kernkamp* als minister van Overzeese Rijksdelen op bevredigende wijze zijn vertegenwoordigd. Zomin trouwens als dat het geval zal zijn met de inzichten van de gelukkig teruggekeerde minister van Oorlog en Marine, de christelijk-historische ir *Staf*.

Het is evenmin aan te nemen, dat het hierboven aangeduide gezelschap als representanten van conservatief en reactionnair Nederland bijzonder gelukkig zal zijn met het opnemen in het kabinet van maar even twee leidende figuren (voor de eerste maal in de parlementaire geschiedenis van Nederland!) uit de vakbeweging, nl. *Suurhoff*, tot aan zijn optreden als minister, tweede voorzitter van het N.V.V., en van A. C. *de Bruijn*, ex-voorzitter van de K.A.B.

Het was werkelijk een bijzondere tegenslag voor het volhardend en scherp-

zinnig optreden van *Donker* als kabinetsformateur, dat zijn scheepje reeds in het zicht van de veilige haven toch nog aan de leiding van de minister van Oorlog en Marine, *Staf*, moest worden toevertrouwd om een behouden aankomst te verzekeren.

De moeilijkheden van *Donker* waren feitelijk niet van principiële aard. Hij was ten slotte bereid geweest tot een zetelverdeling, waarbij de K.V.P. zes en de P.v.d.A. vijf plaatsen zou bezetten, ten einde eindelijk de crisis tot een oplossing te brengen. Bezwaren rezen pas toen de vraag moest worden beantwoord aan welke personen uit de K.V.P. de beide ministerposten aan Buitenlandse Zaken moesten worden toevertrouwd. Met alle respect voor de voorgestelde figuren, zo meende *Donker* toch, dat zij geen voldoende waarborg boden voor een bevestigende bezetting van deze in zo menig opzicht voor ons volksbestaan beslissende functies. Het is nuttig er aan te herinneren, dat deze opvatting o.a. door prof. *Beel* volkomen werd onderschreven.

Hij meende daarom op zijn aanvankelijke toezegging te moeten terugkomen en stelde voor de partijloze mr *Beyen*, directeur van het Internationale Monetaire Fonds tot minister van Buitenlandse Zaken te benoemen met naast hem een minister zonder portefeuille uit de K.V.P. Daartegenover verklaarde hij zich dan bereid als compensatie voor de verzwakte positie van de K.V.P. Wederopbouw en Volkshuisvesting over te dragen aan de K.V.P., terwijl de P.v.d.A. het ministerie van Justitie zou gaan bezetten.

De K.V.P. was niet bereid op dit voorstel in te gaan en *Donker* zag zich genoodzaakt zijn opdracht aan H.M. de Koningin terug te geven. De kabinetscrisis had acht weken geduurd, toen ir *Staf* op verzoek van de Koningin de poging ondernam, die ten slotte met goed succes werd bekroond, om een bruikbaar compromis tot stand te brengen tussen de opvattingen van *Donker* en *Romme*.

Het bestond hierin, dat de opvatting van *Donker* ten aanzien van Buitenlandse Zaken werd aanvaard. Mr *Beyen* als partijloze en mr *Luns* als K.V.P.-er bezetten de posten aan B. Z. De eerste als minister van Buitenlandse Zaken. De tweede als minister zonder portefeuille. De ruil van Wederopbouw en Volkshuisvesting tegen Justitie werd door de P.v.d.A. aanvaard. Door zeer velen wordt deze ruil als een wezenlijk offer verstaan. Mr *Joris In 't Veld* heeft met taaië volharding de wagen van de woningbouw, die een ogenblik als gevolg van financiële moeilijkheden in 1951 was vastgelopen, weer op gang gekregen. De ingetreden vertraging is overwonnen. Zijn opvolger zal de vruchten plukken van zijn doeltreffende en voortvarende voorbereidende arbeid. Daar staat tegenover, dat er geen twijfel aan kan bestaan of *Donker* zal er in slagen aan Justitie niet alleen de gang er in te houden, maar ook allerlei werk aan te pakken en uit te voeren, dat op afdoening wacht en dat zal niet nalaten het gehele Nederlandse volk er van te overtuigen, dat de P.v.d.A. ook beschikt over eersterangs krachten voor de bezetting van departementen buiten de sociaal-economische sector, waarin zij in de achter ons liggende jaren zulke belangrijke prestaties vermocht te leveren.

Ten slotte bestond het compromis van ir *Staf* in de vorming van een afzonderlijk ministerie voor Maatschappelijk Werk, waarin allerlei sociale bemoeienissen van Binnenlandse Zaken, Minuor en van Sociale Zaken worden samengevoegd

onder een K.V.P.-minister, met nadrukkelijke uitzondering van de Volksgezondheid en de Werklozenzorg, die aan Sociale Zaken blijven toevertrouwd. De D.U.W. werd als logisch onderdeel van de Werklozenzorg van Wederopbouw naar Sociale Zaken overgebracht. Hierdoor was het mogelijk een zetelverdeling tot stand te brengen volgens de sleutel 5 P.v.d.A., 6 K.V.P., 2 A.R.P., 2 C.H.U., 1 partijloze.

Het ministerie ziet er uiteindelijk als volgt uit:

P.v.d.A. 5 zetels:

Minister-president	Dr W. Drees
Financiën	J. v. d. Kieft
Justitie	Mr L. A. Donker
Sociale Zaken	J. G. Suurhoff
Landbouw, Voedselvoorziening	S. L. Mansholt

K.V.P. 6 zetels:

Binnenlandse Zaken en vice-minister-president	Dr L. J. M. Beel
Onderwijs, Kunsten en Wetensch.	Mr J. Cals
Wederopbouw en Volkshuisvesting	Ir H. B. J. Witte
Buitenl. Zaken (zonder portefeuille)	Mr H. Luns
Minister voor de P.B.O.	A. C. de Bruijn
Minister voor Maatschapp. Werk	Mr F. J. F. M. van Thiel

A.R.P. 2 zetels:

Economische Zaken	Prof. dr J. Zijlstra
Verkeer en Waterstaat	Mr J. Algera

C.H.U. 2 zetels:

Oorlog en Marine	Ir C. Staf
Overzeese Rijksdelen	Prof. W. J. A. Kernkamp

Partijloze 1 zetel:

Buitenlandse Zaken	Mr J. W. Beyen
--------------------	----------------

Zo hier en daar is er in P.v.d.A.-kringen teleurstelling over het feit, dat de K.V.P. zes ministerzetels bezet en de P.v.d.A. maar vijf. Misschien mogen we de mopperaars vragen, het bovenstaande lijstje eens goed te bekijken en eens te proberen de toebedeelde zetels niet alleen te *tellen*, maar ook te *wegen*. We mogen hun dan ook nog een uitspraak onder ogen brengen van de (katholieke) *Leidse Courant* van 30 Augustus, die over het nieuwe landsbestuur een beschouwing aanvangt met de woorden:

„Een kinderhand is gauw gevuld. Geef een kind tien centen en het zal er meer verblijd mee zijn dan met twee dubbeltjes”. En verderop schrijft het blad: „Met die heerlijkheid van zes zetels kunnen wij ons dus eerder opgelaten dan opgetogen voelen. . . .”

Er is de opmerking gemaakt, dat een vier-partijen-kabinet ook daarom nog als een feitelijk te brede basis moet worden beschouwd, omdat er zodoende een te kleine armsgang is voor een uit democratisch oogpunt onmisbare oppositie. Door al te veel heterogene partijen in het kabinet vertegenwoordigd te doen zijn, dreigt de noodzakelijke discussie te worden verplaatst van de openbare beraadslagingen in

de beide Kamers der volksvertegenwoordiging, waar zij thuishoort als onmisbaar element in de politieke meningsvorming, naar de vergaderingen van het kabinet, waar zulke discussies alleen maar geëigend zijn om de regeerkracht van het kabinet te verlammen.

Deze opmerking is alleszins waard er de aandacht op te vestigen. Zij zou in een tijd van min of meer stabiele partijverhoudingen het in te nemen standpunt beslissend kunnen bepalen. Zij moet in de huidige verhoudingen naar onze mening worden afgewezen, omdat zij geen rekening houdt met het allesbeheersende feit van de politieke crisis in de Nederlandse partijvorming.

De samenstelling van het kabinet, zoals die ten slotte is geworden, roept, zoals wij getracht hebben duidelijk te maken, geen wezenlijk gevaar op voor verlamme discussies en wrijvingen in eigen boezem. Er zal discussie in de volksvertegenwoordiging op overvloedige wijze plaats hebben. Formeel is daarvoor het extra-parlementaire karakter van het kabinet reeds een waarborg. Maar zij zal vooral gevoerd worden als gevolg van het feit, dat de spanningen binnen de niet-socialistische partijen daartoe zullen noodzaken.

Hebben wij de critici tegen een vier-partijen-kabinet goed verstaan, dan zouden zij geen of aanmerkelijk minder bezwaar hebben tegen een drie-partijen-kabinet en sommigen zouden aan een twee-partijen-kabinet veruit de voorkeur geven.

Het komt ons voor, dat de structuur van de huidige niet-socialistische partijen een vastleggen op een twee-partijen-kabinet, hetgeen immers altijd zou moeten betekenen een samengaan van K.V.P. en P.v.d.A., eenvoudig verbiedt. Het zou betekenen de spanningen en ontwikkelingen in de protestants-christelijke partijen op onverantwoordelijke wijze te negeren. Bij een drie-partijen-kabinet rijst dadelijk de vraag op om welke reden de voorkeur zou moeten uitgaan naar de C.H.U., gelijk door sommigen blijkbaar wordt gewenst. Zelfs de schandelijk demagogische wijze, waarop de A.R.P. zich heeft veroorloofd haar verkiezingspropaganda te voeren, is daarvoor onzes inziens geen voldoende motief. Die propaganda is oorzaak geweest, dat wel niemand heeft geloofd, dat de A.R.P. tenslotte een man van de structuur van een *De Gaay Fortman*, een *Donner Jr*, een *Meynen*, als prof. Zijlstra is, zou willen leveren voor — notabene! — Economische Zaken! Dat dit desondanks mogelijk was, dat is een van de verrassingen van deze kabinetsformatie. En een aangename. Die overigens rechtstreeks samenhangt met de aangeduide crisis in het Nederlandse partijwezen. Ook als men, naar wij menen te recht, zekere goede verwachtingen koestert van een C.H.-man als prof. Kernkamp, blijft de vraag open: waarom wel met de C.H. en waarom niet met de A.R.? Wij zijn zelfs verplicht, wanneer op zo krasse wijze de gelegenheid zich daartoe biedt, de A.R.P. te confronteren met haar verbinding met een regering onder de signatuur Drees en haar schandelijke agitatie tijdens de verkiezingen tegen de P.v.d.A.

Beslissend voor onze steun en instemming is de vraag naar de instelling van de opgetreden bewindslieden. Wie bovenstaande staat nog eens nauwkeurig bekijkt, die moet tot de conclusie komen, dat al mag er iets geforceerds worden gezien in de opbouw van het geheel ten einde aan al de eisen van de legpuzzle te voldoen, er alle reden is te geloven in de mogelijkheid, dat uit dit gezelschap een goed werkend team zal kunnen worden gevormd. Een team — mogen we er nog even

aandacht voor vragen? — onder de beproefde progressieve „koppige” en tegelijk „gematigde” leiding van dr *Willem Drees*, de lijststaanvoerder van de P.v.d.A., die zegevierend uit de verkiezingsstrijd te voorschijn kwam en die de richtlijnen ontwierp voor het in de komende jaren te voeren beleid.

De reactie, bij monde van De Telegraaf, plaatste als kop boven haar beschouwingen over het nieuwe kabinet, kort en krachtig het woord „Rood”. Het is duidelijk, dat de aanhangers van de P.v.d.A. voor wat onder „Rood” moet worden verstaan, nog wel een andere voorstelling hebben dan de Telegraaf-scribent. Maar als er zou hebben gestaan „Progressief”, dan zeggen wij met goed vertrouwen: „Ja, een progressieve koers, dat wil zeggen een voortzetting van het tot nu toe gevoerde beleid, mag als resultaat zowel van de verkiezingsuitslag als van de langdurige kabinetsformatie met goede redenen worden verwacht.”

En dat was de kern van hetgeen wij in onze grootscheepse verkiezingsactie hebben nagestreefd.

En als men meent, dat de P.v.d.A. ten slotte niet voldoende aan haar trek is gekomen, dan is het misschien nuttig te overwegen, wat Het Brabants Nieuwsblad van 1 September schreef in een beschouwing onder de titel „Duur gekocht”. Daarin staat o.a. te lezen: „De invloed van de K.V.P. op het landsbeleid is in dit kabinet geringer dan in het vorige en relatief aanzienlijk minder dan van de P.v.d.A., ondanks haar gelijk aantal Kamerzetels”.

Eerlijk gezegd is er in dit meten en wegen iets, dat tegen de borst stuit, al is het duidelijk, dat partijen daaraan niet helemaal kunnen ontkomen. Maar van veel groter belang is de vraag naar de grote lijn in de structuur van het geheel, omdat daarbij de goede behartiging van het landsbelang in de allereerste plaats betrokken is. Welnu, er is alle aanleiding daarin vertrouwen te stellen. De moeilijkheden zullen ons zeker in de komende periode niet worden bespaard. Zij zullen naar alle waarschijnlijkheid niet in de eerste plaats komen als gevolg van onoverbrugbare tegenstellingen en spanningen in de boezem van het pas opgetreden kabinet. Zij zullen veeleer het gevolg zijn van alle dagen opnieuw aan het daglicht tredende inwendige verschillen van opvatting bij de niet-socialistische partijen.

De daaruit ontstane spanningen vormen de elementen van een diep ingrijpend groeiproces, dat nog lange jaren het Nederlandse politieke leven zal beheersen en tot allerlei moeilijkheden en verwickelingen kan en zal leiden, maar dat tegelijkertijd de weg zal banen naar een zuiverder en daardoor vruchtbaarder organisatie van het politieke leven.

De Partij van de Arbeid zal met groot begrip hebben te staan tegenover dat groeiproces. Zij zal er naar moeten streven haar strijd te voeren op een zo hoog mogelijk niveau. Zij zal haar constructieve kracht door haar daden moeten bewijzen. Zij zal begrip moeten tonen voor de geestelijke achtergrond van de worsteling, waarin grote groepen van ons volk, waarin naar nieuwe perspectieven zoekende figuren uit die groepen op nationaal en op internationaal niveau zijn betrokken. Zij zal zich zelf moeten hoeden voor de gevaarlijke inbeelding, dat zij de politieke wijsheid alleen in pacht heeft en zij zal moeten zorgen, dat zij krachtens haar gehele geestelijke structuur, openstaat en open blijft staan voor het overtuigende argument ook van de tegenstander.

Zij zal dat alles als regeringspartij, die een harer beste vertegenwoordigers belast ziet met het ambt van minister-president, vooral ook moeten doen, omdat zij in zekere zin in West-Europa de wacht voor het democratische socialisme betreft. In Engeland, België, Frankrijk, Italië, zaten de socialisten na de oorlog korter of langer tijd in allerlei uiteenlopende situaties in de regering. Alleen nog in Oostenrijk en Nederland dragen nu de democratische socialisten mede regeringsverantwoordelijkheid. Als alle tekenen niet bedriegen, dan bestaan er goede kansen, dat deze oppositionele positie in Engeland, België en Italië alsmede in West-Duitsland in korter of langer tijd tot het verleden zal behoren. Maar tot zolang draagt het Nederlandse socialisme een bijzondere verantwoordelijkheid.

Vergeten wij niet, dat hoe belangrijk, hoe noodzakelijk onze taken ook zijn op nationaal gebied, de mogelijkheden van hun vervulling in toenemende mate beheerst worden door internationale, door inter-Europese verhoudingen. Het is niet zo'n begerenswaardige toestand, dat in zoveel landen de democratische socialisten zijn uitgeschakeld van de directe verantwoordelijkheid voor de vormgeving van de nieuwe internationale en supra-nationale verhoudingen. Onze positie als grootste partij in de nieuwe Nederlandse progressieve coalitie-regering legt ons ook op internationaal terrein bijzondere verplichtingen op.

DE DOORBRAAKWINST

en de Protestants Christelijke

Werkgemeenschap

Moet men De Kadt geloven – en hij schrijft in zodanige vorm en toon, dat men dit haast niet durft te laten – dan heeft de jongste verkiezingsoverwinning met de doorbraak niets te maken, maar is zij een gewone progressieve overwinning. Merkwaardig is, dat naar zijn mening van een doorbraakoverwinning alleen dan gesproken zou mogen worden, wanneer het aantal voorkeurstemmen op de Rooms-Katholieke en Protestants-Christelijke kandidaten op de lijsten van de P. v. d. A. aanmerkelijk zou zijn toegenomen! Ik sta versteld over zoveel onbegrip. Immers, de man of vrouw, die tot dusver altijd op een der confessionele partijen gestemd heeft en thans overgaat naar de P. v. d. A. en dan veiligheidshalve een Rooms-Katholieke of Protestants-Christelijke geloofsgenoot uit de kandidatenlijst uitzoekt, heeft de doorbraak nog niet volledig verwerkt, maar is er halverwege in blijven steken.

Het kenmerkende van de doorbraak toch is, dat men althans voor de verhoudingen van deze tijd, de noodzaak en wenselijkheid van Rooms-Katholieke of Christelijke partijen ontkent en dan ligt het voor de hand, dat men zijn vertrouwen ook aan niet-christelijke of niet-Rooms-Katholieke kandidaten schenkt. Eveneens ligt het voor de hand, dat de partij er voor zal zorgen, dat er op de kandidatenlijsten ook Rooms-Katholieke en Protestants-Christelijke namen voorkomen, om het doorbraak-karakter van de partij naar buiten duidelijk te doen blijken.

De Kadt meent verder, dat, wanneer inderdaad van een doorbraakoverwinning gesproken kan worden, een geweldige toeloop van nieuwe Katholieke en Protestants-Christelijke leden tot de partij en tot de werkgemeenschappen daarvan het gevolg zou moeten zijn. Wanneer De Kadt daarop wacht voor hij de doorbraakoverwinning bewezen acht, dan geef ik hem het pleit bij voorbaat al gewonnen, want zulk een toeloop komt er niet. Wanneer De Kadt de zaak zo stelt, geeft hij blijk heel weinig te begrijpen van de psychologische problemen rondom de doorbraak. Ik bedoel dit allerminst als een verwijt, want zelfs van een man van de brede allure als van De Kadt kan men niet eisen, dat hij alles begrijpt. Maar laat hij op mijn gezag gerust aannemen, dat er voor de gemiddelde man, die gewend was op een der confessionele partijen te stemmen, een grote afstand is tussen het stemmen op de P. v. d. A. en het lid worden van die partij, hetgeen noodzakelijk is, om zich bij één der werkgemeenschappen te kunnen aansluiten.

Ik houd het liever bij Den Uyl, die ondanks de voorzichtigheid, die een geduldige analyse van verkiezingsuitslagen hem heeft geleerd, het doorbraak-karakter van de jongste verkiezingsoverwinning van de P. v. d. A. onbetwistbaar acht. Dat betekent dan niet meer dan dat een aanzienlijk aantal stemmen, die in de vroegere verhoudingen op de confessionele partijen zouden zijn uitgebracht, ditmaal bij de P. v. d. A. terecht zijn gekomen.

Terecht wijst Den Uyl er op, dat naar de motieven van deze kiezers slechts kan worden gegist. Het lijkt mij — en in zoverre kom ik in het schuitje van De Kadt — dat men goed doet niet te gauw aan te nemen, dat deze kiezers principieel en definitief met de confessionele partijen hebben gebroken. Ik ben geneigd te geloven, dat er onder hen zeer velen zijn, die een ombuiging van het tot dusver gevolgde beleid vreesden en daarom op de P. v. d. A. stemden. Zonder belang is dat uit een doorbraak-oogpunt natuurlijk niet, omdat daaruit blijkt, dat de binding met de confessionele partijen niet zo sterk gevoeld wordt, dat men elke politiek op de koop toe neemt. Maar men dient goed te bedenken, dat het hier gaat om een groep kiezers voor wie de weg terug open blijft en in dit opzicht zou de deelneming aan het Kabinet van de Anti-Revolutionnaires, wanneer deze tot een koerswijziging in de politiek van de A.R.-partij mocht leiden, wel eens haar bezwaren kunnen blijken te hebben.

Opmerkelijk is, dat de doorbraakwinst op de christelijke partijen voornamelijk ten koste van de Anti-Revolutionnaires is behaald. Dat is hierom belangrijk, omdat het in strijd is met wat men ogenschijnlijk zou verwachten. De Anti-Revolutionnaires toch krijgen de antithese-leer met de paplepel ingegoten en er zou dan alle reden zijn te veronderstellen, dat voor hen het stemmen op een niet-christelijke partij wel in de eerste plaats als beginselverzeking zou gelden. Bij de Christelijk-Historischen zouden doorbraakverschijnselen, gelet op de geestelijke ligging van deze groep, veel eerder verklaarbaar zijn en daar juist doen zij zich in geringere mate voor. De verklaring daarvan zal wel gezocht moeten worden in de sociologische structuur van deze groep.

Ik heb jarenlang, toen men van Anti-Revolutionnaire en Christelijk-Historische kant de doorbraak telkens weer doodverklaarde, het bestaan van de doorbraak verdedigd. Nu „Trouw” zover is, dat zij alarm gaat slaan over de doorbraak, heb ik de neiging voor overschatting van de feitelijke betekenis van de doorbraak te waarschuwen. Het is nog niet meer dan een aanloop, maar ik ben er vast van overtuigd, dat het een ontwikkelingsproces is, dat niet meer te stuiten is.

Het zou mij niet verwonderen, wanneer de gebeurtenissen bij de laatste verkiezingen zo gezien konden worden, dat daarin een aanwijzing gelegen is, dat de christelijke partijen hun vat op de jongere generatie verliezen. Zie ik het goed, dan aanvaarden de jongeren de christelijke partijen niet meer als vanzelfsprekend, maar stellen zij zich daar kritisch tegenover en de propaganda van de christelijke partijen is niet in staat deze kritiek op te heffen. En ik vlei mij met de hoop, dat het optreden van de Protestants-Christelijke Werkgemeenschap en de wijze, waarop wij als aanhangers van verschillende levensovertuigingen in de P. v. d. A. samenwerken, er toe hebben bijgedragen het stemmen op de partij te vergemakkelijken.

Indien de nadere ontleding van de verkiezingsuitslag mijn vermoeden, dat de doorbraakwinst van de P. v. d. A. hoofdzakelijk van de jongeren afkomstig is, mocht kunnen bevestigen, zou het mij zeer verheugen, omdat dat de verwachting zou wettigen, dat deze ontwikkeling zich in de toekomst zal voortzetten.

Wat de Protestants-Christelijke Werkgemeenschap betreft, meen ik dat zij goed doet haar werk rustig voort te zetten. Zij wil — het zij nog maar eens herhaald — geen partij zijn in de partij. Zij streeft niet naar een verenigingsleven, dat haar leden volledig opeist. Zij wil landelijk en plaatselijk zijn, een centrum van gedachtenwisseling over de politieke vraagstukken, waarbij de christelijke levensovertuiging of de christelijke levenspractijk duidelijk betrokken is. En daarnaast stelt zij zich ten doel in de kring van de geloofsgenoten de misverstanden over en de weerstanden tegen de P. v. d. A. uit de weg te ruimen. Ik geloof, dat wat de Werkgemeenschap op dit punt in de laatste verkiezingsactie heeft gedaan, niet zonder belang is geweest.

En dan ten slotte nog dit: Het is van het grootste belang, dat de partij als zodanig uit haar politiek die dingen weet te weren, die het wantrouwen in de Protestants-Christelijke kringen kunnen aanwakkeren. Laat men bedenken, dat zij, die, om het met een helaas nog al te zeer geijkte term te zeggen, uit het confessionele kiezerscorps „tot ons zijn overgekomen”, ook anders kunnen. Om te voorkomen, dat wij deze nieuwe aanhang weer verliezen, is het niet nodig, dat in het Kabinet socialisten van Protestants Christelijke levensovertuiging zitting hebben, maar wel dat men zijn oor te luisteren legt, naar wat er in deze sector van de partij leeft en ook in dit opzicht kan de Werkgemeenschap wellicht goede diensten bewijzen.

De consequenties van de verkiezingsuitslag

voor de Katholieke Werkgemeenschap

Het lijkt mij nuttig, voordat ik deze consequenties zelf bespreek, eerst even iets te zeggen over de verschuiving der stemmen in het katholieke volksdeel en over de oorzaken daarvan. Ik kan hiervoor aanknopen aan de beschouwingen van Donker, Barents, De Kadet en Den Uyl uit het vorige nummer.

Den Uyl kwam tot de conclusie, dat de doorbraakwinst van 1946 t.o.v. de confessionele partijen, die tot 1950 geleidelijk was verdwenen, dit jaar weer geheel is teruggewonnen. Dit betekent o.m., dat de P.v.d.A. sinds 1950 op de *katholieke* partijen een winst heeft behaald van 70.000 stemmen of 1,3% van het totaal aantal kiezers. Met de berekeningsmethode van Den Uyl ben ik het, behalve op een punt, geheel eens. Hij verwaarloost m.i. een factor (die door De Kadet wel is besproken), nl. de waarschijnlijkheid, dat dit jaar ook een aantal niet-katholieken op de lijst van Welter heeft gestemd. De door Den Uyl begrote doorbraakwinst in het katholieke kamp zou dan met dit aantal stemmen moeten worden vermeerderd. Hoeveel er dit zijn kan moeilijk becijferd worden; men kan echter misschien een aanwijzing voor de grootte van dit aantal vinden in het feit, dat de rechtse splinterpartijen (Onafhankelijk Nationale Partij, Partij voor recht en vrijheid, Jong conservatief verbond en Middenstandspartij) te zamen in 1952 0,27% van het aantal stemmen minder behaalden dan in 1948.

Een andere conclusie van Den Uyl, dat in dit jaar 4,2% van de bevolking niet op katholieke partijen heeft gestemd, ofschoon het wel als R.K. wenst te worden aangemerkt, aanvaard ik eveneens gaarne, met hetzelfde voorbehoud als ik zo juist maakte. Dat het leeuwendeel van deze groep op de P.v.d.A. heeft gestemd, lijkt mij ook aannemelijk. Het aantal katholieke stemmers op Oud moet ditmaal wel minimaal zijn geweest, en het aantal communistische stemmen zeer gering.

Waar vindt onze partij de grootste katholieke aanhang? Kennelijk in het Zuiden en Westen van ons land. Den Uyl wijst er nog op, dat de katholieke doorbraakwinst in vergelijking met 1946 is toegenomen in Brabant en aangrenzende delen van Limburg en Gelderland, gelijk is gebleven in het Westen en afgenomen in Limburg en het Oosten.

Een vergelijking met 1948 geeft een grote winst te zien in het gehele Zuiden, en een matige winst in de stedelijke centra van het Westen (in volgorde: Amsterdam, Rotterdam, Haarlem, Utrecht).

Opvallend is, dat de katholieke aanhang onzer partij in het algemeen (zowel in het Westen als in het Zuiden) het grootst is in de stedelijke centra, al zijn er

merkwaardig hoge cijfers in sommige kleine gemeenten (bijv. Boxmeer, Boxtel, Oosterhout, Veghel, Venray). Het zou de moeite waard zijn, eens een nauwkeurig onderzoek in te stellen naar de ontwikkeling der stemcijfers in de verschillende gebieden der zuidelijke provincies. Typisch is ook, dat er in Limburg enkele gemeenten zijn, waar de doorbraakwinst groter is dan in 1946 (al geeft de provincie in haar geheel een ander beeld).

De mening is wel geuit, dat onze katholieke aanhang het grootst is waar de meeste Welter-stemmers zijn geweest. Dit gaat beslist niet op voor het Westen (Den Haag, Haarlem, Leiden) en voor de kieskringen Den Bosch en Nijmegen ook duidelijk minder dan voor de kieskringen Tilburg en Maastricht.

Op grond van vele indrukken, die nader zouden moeten worden geverifieerd) lijkt het verder waarschijnlijk, dat onze partij dit jaar (behalve op een aantal katholieke ouden van dagen) speciaal een grote aantrekkingskracht heeft uitgeoefend op de jonge katholieke kiezers; dit impliceert, dat een aantal oudere „doorbrekers” van 1946 niet is teruggewonnen.

Even waarschijnlijk is het, dat onze katholieke aanhang in 1952 meer arbeiders en minder leden van de middengroepen omvat dan in 1946, hoewel toch sinds 1946 en sinds 1948 ook een geringe aanwas uit de kringen der nieuwe middenstand moet zijn geboekt.

Doorbraak of geen doorbraak?

Volgens De Kadt leveren de jongste verkiezingscijfers geen bewijs van „doorbraak”. Zijn argument, dat er practisch geen voorkeurstemmen zijn uitgebracht op de katholieke kandidaten onzer partij, snijdt echter geen hout. De propaganda was daarop immers niet gericht, ook niet de actie van de katholieke werkgemeenschap zelf; slechts is de *mogelijkheid* van het stemmen op een katholieke candidaat in een folder — die overigens met vette letters Drees als lijststaanvoerder vermeldde — onder de aandacht van de kiezers gebracht. Maar wel is het feit, dat er op elke kandidatenlijst van onze partij een of meer katholieke namen voorkwamen, en dat dit beter dan vroeger aan de katholieke kiezers is voorgehouden, van belang geweest voor het aantal stemmen op de lijststaanvoerder. Men stemt niet op de katholieke werkgemeenschap, maar op de Partij van de Arbeid, zo wil het ook de katholieke werkgemeenschap. Men doet dit uiteraard om politieke redenen, en men doet dit als katholiek sinds 1946 zonder bezwaar tengevolge van het doorbraak-karakter onzer partij. Zonder dit karakter zou de P.v.d.A. de katholieke stemmenwinst van 1946 en van 1952 niet hebben bereikt.

Men moet m.i. ook voorzichtig zijn te veel gewicht te hechten aan de leden-cijfers der partij. Er is geen verschil van mening over, dat we o.m. ter consolidatie van de gemaakte winst, speciaal in het Zuiden, de ledenaantallen onder de katholieke kiezers moeten zien op te voeren. Doch de remmingen tegen het lid worden speciaal bij katholieken (vrees voor represailles van geloofsgenoten, ook het hier en daar bestaan van een oude, iet of wat anti-clericale mentaliteit in zuidelijke afdelingen) betekenen nog geenszins, dat men de doorbraak bewust niet wil!

Wat betekent de doorbraak eigenlijk anders dan de mogelijkheid zijn politieke

keus om politieke motieven te bepalen? Als De Kadet dan spreekt van een „gewone, democratische en progressieve overwinning”, heeft hij het grootste gelijk — maar juist dat het gewone mogelijk blijkt, betekent een overwinning van de doorbraak.

Het verwijt der onkerkelijkheid.

Verscheidene katholieke bladen hebben de mening verkondigd, dat onze katholieke winst zou wijzen op een toenemende onkerkelijkheid, vooral onder katholieke arbeiders. Door degenen, die op ons stemmen reeds bij voorbaat als „afvalligen” af te schrijven, hoopt men het doorbraakprobleem kwijt te raken.

Het is toch wel een uiterst merkwaardige opvatting, dat kerkelijkheid en onkerkelijkheid op en neer zouden gaan met de stemcijfers der K.V.P. Als dat waar zou zijn, dan was er nu alle aanleiding voor de K.V.P. om boete te doen, als veroorzaker van zoveel onkerkelijkheid. Dan zou ook het meest effectieve middel ter bestrijding van onkerkelijkheid een duidelijk linkse politieke koers zijn van de hele K.V.P.

L. S. (prof. Schlichting) heeft in „De Tijd” van 30 Juni 1952 reeds gewezen op het ongefundeerde en gevaarlijke karakter van deze veronderstelling. Ik zal zijn argumenten hier niet herhalen. Wel wil ik in dit verband nog enkele passages aanhalen uit het bekende „Hoogoven-rapport”, opgemaakt onder auspiciën van de Nederlands Hervormde Kerk.¹⁾

„Het R.K. geloof laat blijkbaar onder meer revolutionnaire escapades toe zonder dat het contact met de kerk belangrijk wordt geschaad. Zo werd bij een aantal kerkgetrouwe R.K.-arbeiders een mate van radicalisering op politiek gebied aangetroffen, die bij goed protestantse arbeiders slechts weinig zal voorkomen. Bij hen wordt de spanning tussen godsdienstige opvattingen en de arbeiders-mentaliteit al gauw te zwaar. Het R.K. geloof of de R.K. mens schijnt deze langer te kunnen dragen.”

„Niettemin bleek in een aantal R.K. gezinnen duidelijk, dat de geloofstrouw politieke radicalisering niet uitsluit. Aanleiding tot deze radicaliteit is er, ook voor R.K. arbeiders, aanwezig. Dit ligt voor de hand, daar de Kerk in veel geringer mate dan het sociale beleid in een bepaalde periode de gang van het dagelijkse leven beïnvloedt.”

Het is er mij natuurlijk niet om te doen de verenigbaarheid van revolutionnaire escapades met het R.K. geloof aan te tonen, maar als het Hoogoven-rapport juist is, dan zal dit de vrees voor geloofsafval van katholieke arbeiders, die op een doorbraakpartij als de P.v.d.A. stemmen, toch wel kunnen helpen wegnemen.

De oorzaken der overwinning

Liggen deze — voor wat het katholieke volksdeel betreft — n.m.m. niet in toegenomen onkerkelijkheid, zij liggen evenmin in toegenomen materialisme. Professor

---

¹⁾ Rapport betreffende het onderzoek naar de sociale, culturele en kerkelijk-godsdienstige situatie in industrie-arbeidersgezinnen, waarvan de gezinshoofden bij het hoogovenbedrijf werkzaam zijn.

Sociologisch bulletin, 6e jaargang, 1952, no 1, pag. 21 en 32.

Schlichting wees er in zijn „Tijd”-artikel overigens al op, dat ook materiële belangen respectabel zijn. En laten de Duynstee-aanhangers zich *niet* leiden door materiële belangen? Men heeft het werkelijk durven beweren!

Herhaaldelijk komt men ook de bewering tegen, dat de verkiezingscijfers een herleven van de klassenstrijd aantonen. Dit, terwijl de enige partij, die zich uitdrukkelijk plaatst op de grondslag van de gedachte der klassenstrijd, verloren heeft.

Waarin zijn dan de werkelijke oorzaken der verschuiving gelegen? M.i. komt de Nieuwe Rotterdamse Courant het dichtst bij de waarheid met haar verklaring: de kiezers vertonen de neiging een duidelijk antwoord te willen in de vraagstukken opgeworpen door de maatschappelijke ontwikkeling en ommekeer van onze tijd. De K.V.P. geeft dit antwoord nu eenmaal niet, en kan het ook niet geven, want zij zoekt naar een antwoord, dat *alle* katholieken moet bevredigen. Zij komt dus vanzelf in de positie een compromis te zoeken tussen een vrij rijke verscheidenheid van voor katholieken acceptabele politieke denkbeelden en zich voor dit compromis een quasi-kerkelijk en quasi-bindend gezag aan te matigen. Welnu, dit neemt een groeiend deel der katholieke kiezers niet meer, nu er voor katholieken andere politieke mogelijkheden zijn. Men eerbiedigt het gezag van de eigen Kerk, maar heeft geen behoefte aan nog eens een politieke gezagsautoriteit daarbij. Men wil klare wijn.¹⁾

Zo gezien vertoont de doorbraakwinst van 1952 ook een veel gezonder en solider beeld dan die van 1946. Kan men die van 1946 voor een niet onbelangrijk deel danken aan de nawerking van een, uit de verzetssfeer opgekomen vernieuwingswil, die nog niet aan de politieke werkelijkheid was getoetst, die van 1952 lijkt mij een veel bewuster en duidelijker *politieke* keus te representeren.

Steeds meer voltrekt zich het proces, vaak aangediend als „scheiding der geesten”. Dit is in gang gezet door de doorbraak van 1946, welke o.m. voor kerkgetrouwe katholieke arbeiders een keuzemogelijkheid bood in het politieke vlak. Sindsdien moest De Bruyn, en moest de gehele K.V.P., zich „dekken naar links”. Zo is ook de reactie van Duynstee en van Welter te verklaren.

Het verblijdende voor onze partij is, dat de oorzaken der verschuiving van 1952 geen toevallig dit jaar optredende zijn, maar dat zij zich geleidelijk sterker zullen doen gevoelen, als wij hun werking maar niet tegengaan. Naar mijn overtuiging zou onze partij, mochten er spoedig nieuwe verkiezingen komen, een grotere winst kunnen verwachten. Talrijke katholieken zijn eerst nu goed op het idee gebracht, dat het ook anders kan.

Als ik nog enkele andere secundaire oorzaken zou mogen aanroeren, dan geloof ik dat de goede propaganda van onze partij zeker ook haar gewicht in de schaal heeft gelegd. Dat het niet uitvaardigen ener bisschoppelijke brief een belangrijke rol gespeeld heeft, betwijfel ik echter ten zeerste: die brief was er ook in 1946; bovendien: in 1952 hebben progressieve katholieken sterker gronden voor hun stem op de P.v.d.A. dan in 1946.

---

¹⁾ Hierbij zou ik dan nog willen toegeven, dat het materiële aspect in zoverre een bijzondere rol speelt, als de maatschappelijke ontwikkeling ons misschien juist het duidelijkst op materieel gebied voor de noodzaak van concrete beslissingen stelt.

De consequenties voor het optreden van de katholieke werkgemeenschap binnen de partij

De meest voor de hand liggende heb ik eigenlijk al genoemd: wij zullen er alles op moeten zetten het ledental der partij met katholieken uit te breiden. Dit vereist een gecoördineerde actie. Het is een werk, dat veel tijd zal kosten van betrekkelijk weinig werkers, — en veel geduld! Het zou onverstandig zijn de verwachtingen dadelijk erg hoog te stellen, om al eerder door mij genoemde redenen. Het zal overigens dunkt mij ook gewenst zijn, dat een aantal niet-katholieke partijgenoten in het Zuiden iets meer bereidheid opbrengt specifiek katholiek-socialistisch materiaal aan de man te brengen, dan soms tot nu toe is gedaan. In Amsterdam hebben in de verkiezingstijd bijv. *alle* werkers op hun tijd met de „Katholiek in de P.v.d.A.” gecolporteerd. Waarom zou dat in het Zuiden niet kunnen? Als het ergens zin heeft, dan toch wel daar.

Natuurlijk zullen wij, behalve arbeiders, ook intellectuelen en andere leden van de middengroepen als leden moeten zien te winnen. Het is voor de groei-kracht van onze katholieke aanhang op den duur gewenst, dat zij zo veelzijdig mogelijk is samengesteld.

Bijzondere voorzichtigheid en tact blijft geboden t.o.v. N.V.V., A.J.C., V.A.R.A. en „Het Vrije Volk”. Wij zouden de politieke doorbraak ernstig bemoeilijken, wanneer wij haar grenzen uit het oog verloren. Het N.V.V. is door de bisschoppen verboden voor katholieke arbeiders; men mag hierover denken zoals men wil, het is een feit, waarmee wij als katholieke leden van de P.v.d.A. hebben rekening te houden. En als katholieke leden van de P.v.d.A. staan wij ook op het standpunt van de wenselijkheid voor katholieken om aangesloten te zijn bij katholieke jeugd- en standsorganisaties. Hoe wij ook over het radio-vraagstuk denken, het ware beslist onverstandig en onjuist katholieke partijgenoten het lidmaatschap van de K.R.O. te laten verwisselen voor dat van de V.A.R.A. Wij leden der katholieke werkgemeenschap hebben ons ook steeds op het standpunt gesteld, dat in ieder katholiek gezin in de eerste plaats een katholiek dagblad thuis hoort. Afgezien van de politiek geeft immers een dagblad voorlichting over allerlei zaken en problemen vanuit een bepaalde levensbeschouwing. Kan een katholiek partijgenoot zich een tweede dagblad veroorloven, hij neme het politieke hoofdorgaan van zijn partij: Het Vrije Volk.

Buiten het organisatorische terrein is voor onze werkgemeenschap de belangrijkste consequentie uit de verkiezingsuitslag geen andere dan die voor de partij in haar geheel: zoals Barents het uitdrukte, we hebben in de eerste plaats te ijveren voor een duidelijke politieke lijn, en voor een progressieve politiek. De program-punten betreffende werkgelegenheid, sociale voorzieningen en inkomensverdeling, woningbouw, medezeggenschap, gelijkheid van kansen en actieve cultuurpolitiek, dienen vooraan te blijven staan in onze belangstelling (afgezien van de internationale paragraaf). Wij zullen niet alles ineens kunnen verwezenlijken, dat begrijpt zelfs de domste kiezer — maar zelfs de domste kiezer zouden wij een volgende keer niet tevreden kunnen stellen met programpunten als onze eventuele ministers niet iets reëls zullen hebben gedaan om deze punten te verwezenlijken, en indien onze

partij tegenover een — uiteraard gemengd — kabinet niet steeds in alle duidelijkheid het eigen standpunt zal blijven plaatsen.

Er is nog een punt, waarbij wij als katholieke leden der partij feitelijk geen afzonderlijke positie innemen. T.o.v. de overige leden, nl. de zorg om eventueel opduikende verschijnselen van anti-clericalisme te ondervangen. Niet, dat er een bepaalde aanleiding bestaat voor enige vrees hiervoor, maar we mogen er op rekenen, dat men bij de K.V.P. niets liever zou zien dan dat wij ons bij een of andere gelegenheid in een anti-clericale hoek zouden laten manoeuvreren.

Thans kom ik tot de meer specifiek-eigen taken voor onze werkgemeenschap. Ik zie er voornamelijk twee: wij dienen ons de volgende jaren veel moeite te geven om de aanvaardbaarheid van ons socialisme voor katholieken duidelijker en meer gedetailleerd voor de verschillende programpunten uit te werken. Dit is uiteraard geen spectaculair werk, maar werk van studie en bezinning.

En vervolgens zijn er een aantal consequenties uit de katholieke sociale leer (ik denk aan bezitsspreiding, kinderbijslag, het zelfdoen bij sociale voorzieningen, ruimte voor de Charitas), die weliswaar door de K.V.P. veelal op typisch confessioneel-politieke of onverdraagzame wijze, in verstarde, ouderwetse vormen, op een bepaald irriterende manier soms naar voren worden gebracht, maar waarvan het o.i. wel degelijk de moeite waard is om te onderzoeken, of er geen kernen van juistheid in zitten, die uit een oogpunt van algemeen belang de aandacht vragen.

Onze activiteit in het katholieke kamp

Zoals ik gezegd heb, dat wij de aanvaardbaarheid van ons socialisme voor katholieken nauwkeuriger zullen moeten uitwerken, zo zullen we deze aanvaardbaarheid ook duidelijker, op ruimer schaal, aangepast aan het ontwikkelingspeil van de groep, tot welke wij ons wenden, aan de katholieken buiten de partij moeten demonstreren. Het zou onverstandig zijn hiermede te wachten tot de volgende Kamerverkiezingen.

Tegenover een zeker streven in sommige katholieke kringen om de gescheurde politieke eenheid te krammen met het katholieke eenheidsverband der standsorganisaties zullen wij op onze uiterste hoede moeten zijn. Dit niet eens in de eerste plaats omwille van onze positie in de Partij van de Arbeid, doch minstens evenzeer omwille van onze oprechte bezorgdheid voor het goed der katholieke standsorganisaties zelf. Want een onverbreekelijke band tussen politiek en standsorganisaties zou de politieke eenheid beslist niet herstellen, doch de eenheid der standsorganisaties wel ernstig in gevaar brengen.

Ten slotte zullen wij katholieke leden van de Partij van de Arbeid niet alleen elke poging moeten afwijzen om ons binnen het katholieke volksdeel als groep of individueel in het isolement te dringen, maar ook eigener beweging, overal waar het pas geeft in het katholieke leven van ons vaderland en daarbuiten acte de présence moeten geven en ons aandeel in het werk van een katholiek in de wereld moeten leveren.

*Gedachten over de toekomst van het socialisme
en gedachten van het socialisme over de toekomst*

Inleiding en probleemstelling

In het licht van de geschiedenis der stormenderhand oprukkende verbreiding van het socialisme over de wereld in amper een halve eeuw tijds, ware de vraag naar zijn toekomst welhaast zonder zin, indien niet dezelfde drijfkrachten, welke dit historisch schouwspel-zonder-weerga voor onze ogen hebben doen ontrollen, in hun verdere doorwerking, terwijl het socialisme zijn verworven posities juist nog verder schijnt uit te breiden ¹⁾, met even razende snelheid nieuwe dialectische bewegingsprocessen zouden kunnen ontketenen, welke, nog vóór het jaar 2000 is bereikt, in de situatie van het socialisme een algehele omwenteling zouden kunnen teweegbrengen ²⁾. Of beschikt daarentegen het socialisme over de vermogens zelve leiding te geven aan de bewegende krachten der sociale dynamica? Zo ja, hoe en in welke richting wil het dan de komende ontwikkeling sturen, wat is het toekomstbeeld, dat deze beweging bezielt?

Deze beide vragen, *wat de toekomst inhoudt voor het socialisme* en *wat het socialisme inhoudt voor de toekomst*, hangen zeer nauw en op velerlei wijzen, doch nog te weinig onderzocht, samen. De sleutel van dit onderzoek ligt in de verschillende sociale structuurverschuivingen, welke een Copernicaanse wending óók van het maatschappijbeeld hebben teweeggebracht. Geen analyse van het socialisme, onder welk aspect ook, kan voorbijgaan aan de ontstuijmige opkomst en ontwikkeling van nieuwe maatschappij-structuren, waartoe ook het hieruit geboortige socialisme zelve evenzeer weer heeft bijgedragen en waardoor het op zijn beurt wordt uitgedaagd. Alle in de eerste maanden van dit jaar over dit onderwerp in dit tijdschrift gepubliceerde beschouwingen hebben dan ook terecht ditzelfde uitgangspunt ³⁾. Van een volledige beschrijving dezer ingrijpende sociale structuur-

¹⁾ Dit artikel werd geschreven vóór de verkiezingen. Verkiezingsuitslagen vertroebelen de vooruitzichten op langere termijn. Stembus en toekomst zijn onverzoenlijke grootheden. In *dat* opzicht kan winst achteraf een slechtere maatstaf blijken van de trend dan verlies.

²⁾ Bedenkt, uit vele historische voorbeelden, hoe de eens zo machtige Engelse liberalen, pleitbezorgers van het ideologisch overheersende laissez-faire en daardoor in hun bolwerk beschermd, thans door ditzelfde spel der vrije krachten zijn weggevaagd.

³⁾ Vgl. o.m. Banning, Den Uyl, Van der Naters over de ontwikkeling van het socialisme, „Outsider” over de ontwikkeling van het minister-ambt en mijn eigen kritische beschouwing over de ontwikkeling van een socialistische cultuur volgens het nieuwe Plan.

wijzigingen, zowel betreffende de maatschappij-inrichting als de maatschappij-beschouwing, moge ik mij derhalve hier ontslagen achten.

Slechts op twee punten meen ik tevoren afzonderlijk melding te moeten maken van een structurele omslag, die voor de toekomstige ontwikkeling of althans voor de beoordeling en beïnvloeding daarvan een factor van essentieel belang kan vormen. In de eerste plaats valt te denken aan de opvallende kentering, sedert de eeuwwisseling ingetreden en bevestigd, met betrekking tot de algemene visie op de toekomstige ontwikkeling. Het lange tijd overheersend *optimisme* over de onafgebroken, onweerstaanbare vooruitgang is in de golfbeweging der tijden weggeëbd. Het nieuwe getij brengt een vloed van opdringende *pessimisme*, een ondergangsstemming, die ons terugzet in de ideeënwereld van het naderend einde der dagen. In de tweede plaats (het verband met het eerste punt laat ik nu daar) is er een even merkwaardige historische wentelgang, waarbij opnieuw een weloverwogen worp wordt gedaan naar de omzetting van wat korthedshalve gekenschetst kan worden als een *élite*-cultuur in de een of andere vorm van *volks*-cultuur.

Het eerstgenoemde punt compliceert een onbevooroordeeld onderzoek naar de toekomst van het socialisme zeer ernstig. Indien immers onze algemene instelling heden ten dage in sterke mate pessimistisch is gekleurd, geldt dit dan ook niet in het bijzonder van onze verwachtingen aangaande de toekomst van het socialisme? Indien wij vertwijfelen aan de toekomst van onze Westerse cultuur, kunnen wij toch nauwelijks de ontwikkeling van het daarin verankerde Westerse socialisme vol vertrouwen tegemoet zien? En was omgekeerd het ongebreideld optimisme over de vooruitgang niet evenzeer aanwezig in het optimisme, kenmerkend voor de 19de eeuw, dat het socialisme uiteindelijk komen móést, als logisch en onvermijdelijk resultaat van de historische ontwikkelingsgang? Is onze zorg van nú over de situatie van het socialisme niet enkel de reflex van onze zorgelijke gemoedstoestand, van algemene gevoelens van onlust en onbehagen, van een mysterieuze massaneiging tot melancholie en „mania depressiva”? Kunnen wij dus onze probleemstelling eenvoudig reduceren tot een vraag van sociale psychologie, van wisselende subjectieve waardering, van de huidige tijdgeest?

Er is inderdaad een onmiskenbaar verband aanwezig. Maar daarmee is het probleem niet opgelost, alleen verzwaard. Immers aan deze onmiskenbare gevoelsomslag kunnen niet alleen wel degelijk objectieve factoren in de werkelijke ontwikkeling ten grondslag liggen, maar bovendien zou bijv. een teleurstellende ontwikkeling van het socialisme zelf, destijds gepredikt als de geheiligde hefboom van die maatschappelijke vooruitgang en menselijke lotsverbetering, welke het toenmalige optimisme tot in de onderste lagen der bevolking deed doordringen, één dezer factoren van malaise kunnen zijn. De vraag blijft dan, of, en zo ja in hoeverre, in de woekerende zwartgalligheid van deze tijd inbegrepen is een aanwijsbaar bestanddeel, waarvoor inzonderheid een falen van het socialisme mede verantwoordelijk gehouden zou kunnen worden. Met name zou dit kunnen gelden voor hen, die op de uiterste vleugels hetzij zich mettertijd afkeerden van het socialisme, als verburgerlijkt en onvoldoende constructief, hetzij zich in toenemende mate daartegen keerden, als uiteindelijk leidend naar de „road to serfdom” en destructief. En voorts, wellicht nog belangrijker, de vraag of niet *los* van de

algemene neerslachtigheid, de ontwikkelingstrend van het socialisme op zich zelf bezien, evenzeer en juist bij overtuigde socialisten, gevoelens van pessimisme zou kunnen verwekken.

Het tweede, hierboven genoemde punt van structurele omslag in de verhouding van élite en massa maakt reeds waarschijnlijk, dat een positief antwoord althans op deze laatste vraag tot de mogelijkheden behoort. Immers de omzetting van een élite-cultuur in een volkscultuur, typerend voor de huidige constellatie, sluit tevens in een omslag van het socialisme zelf. De tijd van de pioniers en voormannen is definitief voorbij. Een kleine Gideonsbende is uitgedijd tot massabeweging, als elk modern grootbedrijf geleid door een kleine kring van „managers”, die rekening hebben te houden met „vested interests”. Deze prijs valt onherroepelijk te betalen bij omzetting van de socialistische idee (kwalitatief) in een socialistische partij (kwantitatief). Voormalige ketterij wordt tot orthodoxie, revolutie vervangen door consolidatie, de geest van „oproerige krabbels” door „je maintiendrai”. Verbreding van de basis is altijd vervlakking van beginselen. Voor deelneming aan een regeringscoalitie geldt, met een kleine variatie, „un ministre socialiste n'est pas un socialiste ministre”. Mag men zich verwonderen, indien socialisten van radicaal-progressievere inslag, d.i. van een sterker sociaal-reformatorische, dus in beginsel optimistische instelling, blijk geven van gevoelens van onrust, getuigen van hun vrees voor verstarring in een bij uitstek bewogen tijdsbestek? Kan men zich indenken, dat te recht daartegenover wordt gesteld de doorbraak, het nieuwe plan „De weg naar vrijheid”, allerhande congresactiviteit en zoveel meer tekenen van voortgaand leven en streven? Naar welke zijde slaat de balans door? Of houden deze tegengestelde stromingen elkander net in evenwicht?

Deze omweg voert terug naar het dubbelprobleem: welke krachten beheersen het toekomstig lot der socialistische beweging — in hoever beheerst het socialisme nog de beweegkrachten van ons toekomstig lot? Wij kunnen geen antwoord geven, door, als aan het slot van de laatste alinea, overtuiging tegenover overtuiging te stellen, door uitdeling van lof of blaam, door optimisme dan wel pessimisme te verkiezen, door statische of dynamische factoren op te sommen. Een minutieus onderzoek met ontleding en afweging dezer verschillende krachten en tegenkrachten ware vereist. Dit zou kunnen geschieden door een aantal verbandhoudende studies van verschillende onderdelen en afzonderlijke aspecten in de ontwikkeling van het socialisme of van zijn hoofdvertakkingen. Ik noem hier de voornaamste dezer te verrichten studies in de hoop, dat zij door meerbevoegden eerlang zullen worden aangevat. Het gaat daarbij steeds om de uitwerking van vergelijkingsmaatstaven, welke het effect der sociale structuurverschuivingen op het socialisme kunnen helpen vaststellen op wetenschappelijk aanvaardbare wijze.

Men zou om te beginnen de politieke handelwijze en rol van het socialisme, resp. van de socialistische partij voorheen moeten vergelijken met die van nu. Steeds bestaat de neiging de prestaties van het verleden te idealiseren, hetgeen de huidige verrichtingen, waarvan de schaduwzijden al te zeer bekend zijn, kan scheefftrekken. In het bijzonder is hier van belang de actieve of passieve verhouding t.o.v. de sociale dynamica.

Voorts ware te vergelijken de reële ontwikkeling van het socialisme in het ene

land (bijv. Nederland), met die, zuiver of in mengvorm, in andere landen of gebieden (Engeland, Duitsland, Frankrijk, Rusland, U.S.A., Azië, enz.). De toekomst van het socialisme valt niet te bezien alleen door nationale of westerse bril, zo we al over „het” socialisme nog kunnen spreken.

In de derde plaats ware te stellen de structurele ontwikkeling van het socialistisch ideaal tegenover de oude, vaste programapunten, pretenties en dogmata. Bij voorbeeld het nationale socialisme tegenover het eertijds gehuldigde internationale streven, de ontwikkeling naar vormen van staatsocialisme tegenover de voormalige staatsvijandigheid, defensie tegenover ontwapening, georganiseerd overleg tegenover klassenstrijd, enz. enz. Voorts de mate en wijze van verwezenlijking van oorspronkelijke desiderata: gesloten compromissen, overtroffen maximum-eisen, gefrustreerde minimumverwachtingen, enz. Het gaat bij deze revisionistische ontwikkeling van de ideële waarden vooral om de invloed van en wisselwerking met de ontwikkeling in de werkelijkheid, die soms, als de natuur, sterker is dan de leer, soms door toepassing van de leer wordt bedwongen.

Ten slotte ware te vergelijken de werking op aanhangers en tegenstanders van de oorspronkelijke doelstellingen van het socialisme, met die van zijn gemoderiseerde ideeën. Het gaat hier dus niet om het synchroon verschuivend verband tussen ideaal en werkelijkheid, doch juist om het peilen op uiteengelegen tijdstippen van de niet-werkelijke en toch haast tastbare sfeer, zoals deze onder verschillende termen wordt aangeduid. De sfeer van ideologie en utopie, van mythe en illusie, van enthousiasme en idolatrie, van esoterisch aureool en ritueel, van magnetisme, motoriek en massa-suggestie. Van dat ondefinieerbare fluïdum, dat in het persoonlijk verkeer sympathie of sex-appeal wordt genoemd, dat in het collectieve verkeer bijv. bij de reclame een slogan, bij de uitgeverij een best-seller, in de bioscoop een film-diva, in de sportwereld een kampioen, op de liedjesmarkt een schlager en voor het dagblad een stunt, maakt tot wat zij zijn, omdat zij de volksgunst, met haar irreële en irrationele componenten, door hun mystiek uitstralende kracht weten te veroveren. Hoe vaart het socialisme tussen de polen van aantrekking en afstoting, welke mate van verzet, afweer, bestrijding en verbittering roept het op, van liefde en haat? Welk perspectief opende het socialisme voorheen, vergeleken met thans, welke ethos wekte zij op, welke mate van gespannen geestdrift, hulpvaardigheid, strijdbaarheid, persoonlijke actie, idealisme, enz., in verleden en heden? Welke toekomstverwachtingen? Dat laatste vooral is m.i. een der meest waardevolle indices voor de toekomst van het socialisme zelve.

De *toekomstverwachtingen*, welke een beweging weet te wekken, vormen naar mijn overtuiging haar innerlijke spankracht, haar „*élan vital*”, de bron van haar creatieve evolutie, haar appèl aan het menselijk streven. Indien men thans van het communisme zegt, dat dit pseudo-religieus is, indien men vroeger reeds in het marxisme joods-profetische trekken ontwaarde en het utopische socialisme als een onwetenschappelijk „*credo quia absurdum*” beschouwde, dan zijn dit slechts andere namen tot aanduiding van de geloofsinhoud. Terecht houdt men „*the American creed*” voor de essentie van de optimistische „*American way of life*”. Geloof is steeds gericht op de toekomst, bevat steeds een leer der laatste dingen. Het socialisme is een ánder geloof, d.w.z. geloof in een ándere toekomst, of het is niet.

Hier nu stuiten wij op een tweevoudige paradox in de ontwikkeling van het socialisme, of althans van het Nederlands socialisme, waartoe ik mij nu verder hoofdzakelijk zal bepalen.

Allereerst, wat ik zou wagen te noemen de paradox der tegengestelde ontwikkeling van macht en kracht. Onder „macht” hier te verstaan de uiterlijke collectieve macht vooral in het politieke vlak, als instrument tot beïnvloeding van de reële ontwikkeling, als factor in de overwegend materiële belangensfeer. Met „kracht” daarentegen is hier bedoeld de innerlijke kracht van overtuiging, van wat ik hierboven kort omschreef met de term geloof, als draagvlak van alle individuele streven in een overwegend spirituele sfeer naar hoger en beter, als agens tot verwezenlijking van etisch-humanitaire vooruitgangsidealen. Aanvankelijk gaan machtsstreven en krachtontplooiing eendrachtig tesamen. Verworven macht evenwel corrumpeert werfkracht. Zeloten worden herauten, vrijwilligers vervangen door vrijgestelden, gangmakers door partijgangers, overtuiging door tuigage. Collectiviteit en persoonlijkheid, meerderheid en minderheid, massa en energie worden gescheiden. Het beeld verrijst van de kolos op lemen voeten, van een monumentaal gevaarte, dat topzwaar en een massieve romp, die vleugellam is. Van een kleurloze middenmoot, die tegelijk de functies van kop en staart overneemt. Menselijke macht, die de mensheid zou verheffen, keert zich tegen de mens, die voor de naamloze gemeenschap moet wijken, zoals eigen inzicht voor de publieke opinie, idealisme voor opportunisme en de ideale toekomst voor het concrete heden.

Een tweede aspect van dezelfde paradox. De beweging groeit in concentrische cirkels. Een arbeiderspartij richt zich tot andere groepen der bevolking, tot andere beroepen, tot andere klassen en standen. Voorts van de volwassenen tot de jeugd. Van de mannen tot de vrouw. Het socialisme wordt al-omvattend. De inhoud wordt zodanig gerekt, dat ieder socialist kan zijn. Indien wij, zoals voorspeld, allen socialist worden, dan is er uiteraard niet meer een specifiek socialistisch, onderscheidend en inspirerend ideaal. Dan beginnen eerst de ware moeilijkheden, indien de partij een meerderheid in de bevolking krijgt (Labour!). Dan verschuift het socialisme van geestelijke stuwkracht naar politiek machtsstreven. Socialisme wordt verenigbaar met welhaast elke wereld- en levensbeschouwing. Het socialistisch geloof neemt ander geloof in zich op. Of is het omgekeerd? Zoals het overwonnen volk de overwinnaar aan zich aanpast?

De doorbraak, welke de S.D.A.P. te onzent verbreedt tot P.v.d.A., voert frisse en andere geloofselementen toe. Enerzijds is hun geloofskracht zodanig, dat het socialisme nieuwe, uiterst waardevolle kracht ontvangt, te rechter tijd. Anderzijds wijkt hiervoor het oude, socialistische geloof. Het ideologisch geloof zetelt niet meer centripetaal in de partij, doch centrifugaal in de levensbeschouwelijke instellingen los van de partij. Het vertrouwen in de toekomst komt niet meer van binnen uit, doch van buiten af, uit een aantal verspreide, ongelijksoortige krachtcentra. Dit geloof voert tot socialisme, niet het socialisme tot geloof. Het *extern* geloof kan echter op een gegeven moment in politicis ook anders worden gericht. Waar *intern* geloof ontbreekt of verzwakt, worden structurele verschuivingen licht mogelijk. Afhankelijkheid bevat steeds een dreiging van onzekerheid voor de toekomst, dus vermindering van bewegingsvrijheid.

Zo kom ik samenvattend tot enkele voorlopige hypothesen, die nadere toetsing verdienen.

1. De toekomst van het socialisme schijnt mij nauw verbonden aan zijn eigen, innerlijk geloof in de toekomst, aan de wil en het vermogen tot schepping van de toekomst naar zijn maatschappijbeeld. Zulks krachtens, ja waarlijk krachtens, dit uitgestraalde geloof in eigen kracht, het bewuste zelfvertrouwen, dat min of meer omlinjende toekomstverwachtingen weet te wekken en dit geloof aan door en voor de mens te bereiken vooruitgang verbreidt, tegelijk idealiseert en rationaliseert.

2. Structurele verschuivingen doorkruisen deze opzet. Omgekeerd evenredig aan gestegen macht ontwikkelt zich de kracht van het socialisme. Bovendien verliest het gaandeweg zijn eigen energiecentrale, wordt min of meer afhankelijk van goedwillende leveranciers van buiten, voor wie het andere geloof primair is en blijft, slechts via dát geloof kracht wordt toegevoerd. Dit impliceert voor het socialisme een beperking van zelfstandige bewegingsvrijheid en, vooral, van dynamische beweegkracht. Het wordt meer bewogen dan zelf beweger te zijn. Van catacombe en barricade is het verplaatst naar salon en bureau. Zijn georganiseerde politieke macht krijgt belang bij behoud van de status quo, waarbij heden en toekomst identiek worden. De toekomst eindigt thans uiterlijk bij 1956, de eerstvolgende verkiezingsdatum.

3. In dat licht bezien krijgt de optimistische hypothese sub. 1 een zware deuk. Met meer bezorgdheid moet opnieuw de vraag gesteld worden naar de toekomst van het socialisme. Het socialisme is, zich uitzettend, kennelijk ingekrompen. Wat *is* socialisme nú, wat belooft het, wat wil het van ons? Wat zijn haar eigen waarden en geestelijke voorwaarden? Wij moeten hier dieper penetreren in de emotionele en irrationele sfeer van overtuiging, gevoel en geweten. Hoe is de huidige situatie vergeleken met die van weleer? Het gaat niet om de ontwikkeling, in de realiteit, als politieke machtsfactor, maar om datgene wat in een mensenziel aan trilling wordt opgewekt door de hoogspanning tussen mythos en ethos. Geeft het socialisme nog lading en vervulling, zet het ons onder stroom, doet het een vonk ontgloeien, of moet het zelf, leeggelopen, worden bijgeladen? Het wijst „De weg naar vrijheid” in de defensieve strijd tegen dreigend opdringende dictatuur. En dan, als wij er in zouden slagen vrij te blijven, waarheen voert dan de weg, hoe zou het beeld van een vrije, socialistische toekomststaat ons toewenken? Wat is, tegenover het schrikbeeld van het communistisch „arbeidersparadijs”, de positieve vormgeving van „het beloofde land” door het socialisme?

4. Al deze vragen voeren uit het materiële vlak en weg van het partijwezen tot zelf-analyse, tot een diepte-psychologie van het socialisme, tot wat op de bodem zijner ziel ligt. Vóór alles moet klaarheid bestaan over de *geestelijke* grondslagen en doelstellingen van het socialisme in deze tijd. Niet de actuele machtspolitiek, maar de ideële potentie zal beslissend zijn voor de toekomst van het socialisme. Het geestelijk fundament bevat in kiem het zich ontvouwende perspectief. Wij moeten leren terugdenken uit termen van macht in termen van kracht. Van Machiavelli en het historisch-materialisme van Marx terug naar de ideeën van Plato tot Multatuli, die, hoe ook gefundeerd, in werkelijkheid de wereld bewogen hebben en zullen blijven bewegen.

Het vooronderzoek moet hiermede in eerste instantie worden afgesloten. Het was de bedoeling, alle buitenste lagen successievelijk afpellend, door te dringen tot de kern en zo goed mogelijk het wezen van de zaak te treffen.

Uitgaande van bovenstaande slotformulering zijn wij m.i. nu voorshands wel gerechtigd de volgende *probleemstelling* als praegnant te aanvaarden: welke zijn de geestelijke bronnen, waaruit indertijd het socialisme is gevoed en gegroeid — vervullen zij en hun gerijpt geestesgoed in het socialisme van heden nog dezelfde bevruchtende functie? Zo niet, in welke zin zal een fundamentele wijziging van ideologische inspiratie en van geestelijke drijfveren de ontwikkeling van de sociale structuur, alsmede de toekomst van het socialisme kunnen beïnvloeden.

Het socialisme trok, meen ik, haar voornaamste levenssappen uit verschillende, doch bovenal uit twee wortels: *intellectueel en ideëel*. Over de onderlinge verbinding en verhouding tussen beide wortels behoef ik hier niet te spreken⁴⁾. In Nederland nu zijn m.i. juist die beide wortels, *vooral* in de na-oorlogse ontwikkelingsgang⁵⁾, vrij ernstig beschadigd. De verwelking hier te lande van de innerlijke levenskracht van het socialisme (wel te onderscheiden dus van de partijmacht) is m.i. in aanzienlijke mate het gevolg van de aantasting der beide grondkrachten en drijfveren, het ideaal en het intellect, welke eertijds de beweging opwaarts stuwden.

I. Het ideaal

Men mag nimmer vergeten, dat het socialisme een gesecculariseerde heilsverwachting heeft gecreëerd. Bij de vroege socialisten nog een utopie. Marx was de messias en verlosser, „Das Kapital” sacrosanct evangelie, het communistisch manifest een boodschap van het komende rijk op aarde. Het ging om meer dan materiële verheffing uit kommer en ellende. Om meer dan de beloofde onteigening der onteigenaars, om meer dan het einde van onderdrukking en uitbuiting. Het betekende een geestelijke wedergeboorte, de bevrijding uit gevoelens van minderwaardigheid. Het opende uitzicht op een betere maatschappij van vrijheid en gelijkheid, met de mogelijkheid van internationale samenwerking en verbroedering. Kortom, het socialisme was een vat vol hoge idealen en verre perspectieven. Vandaar dat, eveneens te onzent, naast sterke tegenstellingen óók sterke bindingen konden ontstaan tussen marxistisch en religieus socialisme.

Bovendien riep het socialisme op tot strijd voor deze idealen. Het vroeg inspanning en ontzegging, offervaardigheid en bereidheid tot inzet van de gehele persoon. Het wilde tot nog vrij kort vòòr de laatste oorlog in ons land wel iets

⁴⁾ Voor een diepergaande, belangwekkende analyse van drie gebieden in Nederland vgl. H. Verwey-Jonker. De sociale wortels van het socialisme in Nederland, S. & D., September 1950.

⁵⁾ Ter vermijding van misverstand heb ik het woordje *vooral* gecursiveerd. Ook de oude S.D.A.P. heeft niet bepaald uitgemunt in het aan zich binden van de meer radicaal gekleurde intellectualistische en idealistische stromingen. Destijds evenwel konden voor-aanstaande vertegenwoordigers hiervan lichter een althans tijdelijk onderdak vinden bij het communisme dan heden ten dage. De kans om deze dientengevolge toenemende groep van daklozen blijvend aan te trekken is evenwel m.i. door de P.v.d.A. verzuimd, tot beider schade.

zeggen „een rooie” te zijn. Is het heden ten dage niet welhaast „fashionable” lid te zijn van de P.v.d.A.? Zouden nog *velen* dáárdóór thans in hun carrière worden gehandicapt en achtergesteld bij niet-leden of wellicht reeds omgekeerd? Men moet hiertegenover onmiddellijk wijzen op de betrekkelijk kleine groep van strijders voor „doorbraak”, overkomend uit christelijke kring, veelal grote offers brengend voor hun diep gefundeerde idealen. Vroeger evenwel was vrijwel elke socialist in welke kring dan ook zulk een „doorbreker”. Hoevelen van onze meest vooraanstaande kunstenaars en schrijvers werden destijds in en door de S.D.A.P. krachtens deze socialistische idee in hun beste werk geïnspireerd en als zodanig gestempeld. En nu? Kunt ge het met een strak gezicht aanhoren, als ik zou spreken van een P.v.d.A.-kunstenaar?

Vindt ge dit een onbillijke vergelijking, omdat de tijden nu eenmaal veranderd zijn? Het zij onmiddellijk toegestemd, maar weet dan wel, dat juist dit argument zich met nog sterker kracht tegen u keert. Laat ons eerst een eindweegs samen optrekken. Inderdaad, een deel, een groot deel van de gestelde idealen is of schijnt inmiddels vervuld. Wie zou daartegen bezwaar kunnen hebben, laat staan de P.v.d.A. dáárvan een verwijt kunnen maken? De materiële positie van de onderste lagen der samenleving is tot schier onherkenbaar toe verbeterd. Het aandeel en het aanzien der arbeiders aanzienlijk vergroot. De verworven economische positie wordt door volkomen respectabel geworden, jaarlijks beurtelings geridderde, straks wellicht ministeriële, vakbondbestuurders met argusogen bewaakt. De sociale zekerheid is geworden tot de spil, waarom de samenleving draait. De politieke macht van de arbeidersorganisaties is in verenigd verband de grootste van onze huidige maatschappij-inrichting. Het plan van de arbeid, voorheen door velen als irreeël beschouwd, is thans welhaast een vanzelfsprekende zaak, in de realiteit voor een belangrijk deel verwerkt, in de vorm van het streven naar „volledige” of althans „zo hoog mogelijke werkgelegenheid”.

Het is geen wonder, dat het strak gespannen idealisme door een betrekkelijk zo snelle realisering bij de massa van volgelingen verslapte, eerder dat nog zoveel idealisme in bepaalde kringen kon voortbestaan. Was het niet Cervantes, die opmerkte „de weg is beter dan de herberg”? Van herberg gesproken, zoveel idealistische strevingen — de geheelonthouders, de vegetariërs, de vrijdenkers, de neomalthusianen, de pacifisten, de esperantisten, de bellamyisten, de suffragettes, de anti-doodstraffers, enz. — waren in hun opkomst veelal ten nauwste verbonden aan die van het progressieve socialisme te onzent en ook daarvan werd een deel verwezenlijkt. Een ander deel scheen vooralsnog niet voor verwezenlijking vatbaar.

U vindt in deze onvolledige opsomming het pacifisme vermeld als een uit vele andere, zij het onderling verbonden idealen. Niet geheel terecht, althans historisch gezien. Het ethos, dat de proletarische arbeidersbeweging aanvankelijk, tot voor de eerste wereldoorlog, bezielde, was sterk internationaal gericht op broederschap en solidariteit. De socialistische internationale moge organisatorisch in vele opzichten hebben gefaald, doch haar doelgerichte propaganda vormde met succes een mythe en versterkte het ideologisch karakter; aldus was zij toch voor de beweging qua ideaal een, de gehele socialistische levensstijl mede vormend en

dragend, krachtcentrum van inspiratie en enthousiasme⁶). De nationalisering van het socialisme, de indifferentie voor het lot van andere, minder bedeelde volken, met name in Azië en Afrika, de afwending van het vredesstreven en de toenemende tegenstelling der doelstellingen tussen de socialistische partijen zelfs in Europa, hebben deze bron afgesneden of grotendeels verstoep.

Een nieuwe bron van geestkracht en geestdrift scheen te zijn aangeboord met de idee van „doorbraak”. Het valt niet te loochenen, dat in veel gevallen thans het zuiverste en krachtigste socialisme wordt gehuldigd door diegenen, die hun aandrift niet vinden in en door dit socialisme sec, doch in hoge geestelijke waarden, liggend in een ander en dieper vlak. Zij, die tot het socialisme komen op grond van christelijke en/of humanistische levensovertuiging vormen kernen van vastheid, uiteraard minder geschokt door of gevoelig voor de verflauwing der socialistische idealen op zich zelf. Evenmin als de pacifistisch-humanitaire levensbeschouwing, is de christelijke of humanistische grondslag echter thans voor het socialisme als kenmerkend te beschouwen. In het algemeen is geen enkele vorm van utopisch idealisme voor de partij als geheel nog als wezenlijk aan te wijzen.

Hoe dan ook, verwezenlijkt of niet, de *oude* spirituele en ethische idealen verloren veel van hun oorspronkelijke spankracht, terwijl *nieuwe* idealen geen erkende partij-idealén werden. Het gevolg daarvan was tweéeërlei. In meer dan één opzicht scheen thans *enerzijds* de materiële positieverbetering het nieuwe, welhaast uitsluitende, einddoel te worden. Uiteraard was evenzeer vroeger heftig gestreden voor hoger loon en korter werktijd, óók echter als voorwaarden tot een menswaardig bestaan, als de eerste schreden naar een betere samenleving, aldus verbonden aan idealen van sociale rechtvaardigheid en gelijkheid. De karaktertrekken van het socialisme werden evenwel sedert de eerste wereldoorlog langzaam maar zeker materialistischer. Materialistischer, zowel ten behoeve van bepaalde groepen als voor het eigen land, en in die zin derhalve nationalistischer. Een getrouwe afbeelding moet van deze verandering in mentaliteit de sporen dragen, op de wijze als door Oscar Wilde beschreven in „The picture of Dorian Gray”.

Anderzijds wordt dit materiële doel thans op veel mechanischer wijze bereikt. De techniek van de vakorganisatie, de techniek van het partij-apparaat reageert vrijwel automatisch op wijzigingen. De bewegingen van prijzen en lonen geschieden alhaast volgens een gelijkrichtende sliding scale, in werking gezet met behulp van een geschoolde vergader- en onderhandelings-techniek van zelfbewuste managers, welker resultaat de arbeiders in hun krant evenzeer technisch geperfectioneerd kant en klaar wordt voorgezet. Zij behoeven zich slechts aan te sluiten en hun contributie te storten. Ongeveer op de wijze waarop Amerikaanse begrafenisondernemers hun reclame maken: „You only die, we do the rest”.

Ook dit beeld is weer gechargeerd, ik weet het. Noem het zelfs een caricatuur, zo ge wilt. Maar bedenk dat ook de caricaturist iets wezenlijks uitdrukt. Het is waarlijk niet zonder zin, dat de politieke spotprent haast altijd is een caricatuurtekening en niemand zal toch om die reden de werking, welke voor een groot

⁶) Ik bedoel hier uitdrukkelijk het ethos der socialistén, bepaald niet het gedrag der socialistische partijen, die in de realiteit hiervan niet zoveel meer terecht brachten dan phraseologische lip-service.

deel juist daarin schuilt, onderschatten. En wij bevinden ons hier midden in de politiek. Op zeer ernstige wijze zelfs.

Op dit punt immers keert zich het argument van de idealen, die verwezenlijkt zijn en daarom geen idealen meer, tegen de gebruiker. Tegen de gemechaniseerde gebruiker met name. Want het verwijt, ja ditmaal is het een écht verwijt, richt zich allerminst daarom tegen de P.v.d.A., omdat zoveel idealen, vooral tot kering van de sociale nood, in belangrijke mate verwezenlijkt zouden zijn. Wél echter, omdat te rechter tijd verzuimd is zorg te dragen voor het levend houden van het aanwezige ongerichte idealisme door de vorming van nieuwe, even waardevolle idealen. Het socialisme heeft enorme veranderingen en verstrekkende sociale structuurwijzigingen teweeggebracht. Het heeft op waardevolle wijze bijgedragen tot aanpassing van de maatschappij en van de maatschappelijke instellingen aan deze en andere verschuivingen. Alleen zich zelve heeft het m.i. onvoldoende aangepast — *het heeft zich zelve a.h.w. ontworteld*. Aldus is de partij, die naar aard en wezen, een vrij belangrijk deel tot zich moest trekken, van wat progressief en idealistisch voelt, na de kortstondige, uit het verzet geboren idealistische opflikkering onder het kabinet-Schermerhorn, in veel opzichten ten achter gebleven bij haar potentiële mogelijkheden. In de ook door haar toedoen veranderde maatschappij, bleef zij zelf te zeer onveranderd. Omdat geen nieuw geestelijk einddoel was gesteld, ontbrak dáártoe de stuwning en bezieling.

Een beweging zonder bewogenheid is een gemechaniseerde beweging, een auto-maat. Te zeer verkeert zij thans in het materiële vlak van levensstandaard en arbeidsproductiviteit, van betalingsbalans en defensie, van belastingen, lonen en prijzen. Te vlot trekt zij zich, volgens provinciaals-burgerlijke maatstaven, voor het wereldgebeuren terug binnen het smalste landsbelang, resp. binnen het kortzichtig compromis van enkele belangengroepen. Leiders, die straks niet meer zouden spreken tot de verbeelding, vormen slechts een beeldengalerij. Indien de partijleiding zich blind staart op de verdelingspercentages van het nationaal inkomen en evenwichtige spreiding van de armoede, zal zij slechts die stellig kwantitatief aanzienlijke bevolkingsgroepen kunnen binden, welke zich kenmerken door een groepsgewijze streven naar verticale mobiliteit, door een economisch afwegen van gradueel meer en minder, door strijd, in wezen nog klassenstrijd, om behoud of uitbreiding van verworven posities, maar niet langer, of althans in dezelfde mate, die uiteraard in omvang beperkte groepen, welke ideëel worden bewogen door maatschappelijke hervormingsdrang van meer omvattende en ingrijpende, principiële structuur, ten behoeve van de menselijke samenleving als geheel. Wat dreigt te gaan ontbreken als onmisbare, toekomstige stuwkracht van een schepende minderheid is de visie, het perspectief, het sociale denken op lang zicht in generaties, de geestkracht en geestdrift, kortom het ideaal.

Daarbij wens ik geen haarbreed te kort te doen aan wat nog leeft, ik zou bijna zeggen: desondanks nog leeft, aan idealisme in de P.v.d.A. Ik ken persoonlijk reeds te veel onbaatzuchtige, idealistische werkers-partijleden, dan dat ik ook maar een ogenblik dit misverstand zou kunnen laten opkomen. Te meer bewondering koester ik voor hen, omdat ze niet zelden vrijwel geïsoleerd dit werk verrichten en ondanks teleurstelling blijven verrichten. Neen, ik wilde slechts zeggen, indien ik

dit als mede-schuldige mág zeggen, dat dit alles te weinig is, te weinig ook van hoogste instantie met kracht ondersteund. In dit opzicht ben ik in het bijzonder verontrust over de jongeren, die straks het heft in handen zullen gaan nemen, vervuld met minder idealen dan de ouderen ooit verloren hebben.

Laat mij tot slot trachten deze kant van de zaak samen te vatten in één enkele paradox. Strevend naar een bovenal *materiële* verheffing van het proletariaat, heeft het socialisme, resp. de sociale democratie, juist dóór de vervulling van dit streven opnieuw een ditmaal *geestelijk* proletariaat doen ontstaan, een massale en mechanische, passieve en passieloze meerderheid, welke dreigt al het verworvene en waardevolle in haar onbewuste, doch overheersende tegenwerking te zullen vernietigen. Aldus schijnt de dialectiek óók van toepassing op een dialectisch socialisme, in zoverre juist de zelf-bevrijding weer de zelf-ontbinding naderbij brengt.

II. *Het intellect*

Het socialisme is niet alleen voortgekomen uit sociaal-humanitaire idealen, doch ook en vooral gerijpt als geestesproduct van vooraanstaande wijsgerige en rationele denkers. Er loopt een onafgebroken intellectuele lijn van de voorlopers in het zg. utopische socialisme, via het zg. wetenschappelijk socialisme (met verschillende zijvertakkingen en uitlopers naar andere vormen van socialisme) tot de Fabian Society, die zowel het Engelse als o.m. het Nederlandse socialisme heeft bevrucht, welk laatste trouwens ook uit andere intellectuele bronnen op het continent kon putten. Allerweg had de ontluikende socialistische arbeidersbeweging intellectuele aanvoorders. Allerwege bleef zij in haar periode van wasdom een grote plaats inruimen aan het intellect: Kautsky, Jaurès, Rathenau, De Man, Laski e.t.q. De geschiedenis van het socialisme, of men haar nu leest bij Quack of in een der vele stelselmatige beschrijvingen van de ontwikkeling der sociaal-economische doctrines, is een fascinerende geschiedenis van het sociale *denken*. Is niet heden ten dage mét Quack c.s. ook het sociale denken uit de gezichtskring van het socialisme verdwenen? Het marxisme heeft zich zelf overleefd, niet alleen als geestelijke inspiratie, doch evenzeer als wetenschappelijke autoriteit. Deze leegte is niet gevuld.

Ik wil mij niet laten verleiden tot een opsomming van illustere namen uit de oude S.D.A.P. Een vergelijking met de tegenwoordige verhoudingen moet immers wel mank gaan. Uiteraard zou men onmiddellijk daartegenover kunnen stellen een lijstje van bekende intellectuelen, aangesloten bij de P.v.d.A. Het is bepaald niet zo, dat er in de P.v.d.A. niet voldoende intellect meer aanwezig zou zijn. Kwantitatief is dit misschien zelfs toegenomen in vergelijking tot vroeger, mede omdat, zoals ik al zei, dit lidmaatschap, althans kort na de bezetting, in het algemeen eerder „bon ton” geworden was, dan nog, behalve in bijzondere gevallen, een boycott zou medebrengen. De intelligentsia vormt echter als zodanig niet meer een bindend element, geen dynamisch-progressieve factor in de socialistische beweging, zoals zij dit toch geruime tijd centraal en met name in Amsterdam is geweest, zozeer zelfs, dat hierdoor juist dáár een deel der handarbeiders werd afgestoten.

Al telt de partij een aantal zeer vooraanstaande wetenschappelijke publicisten, voelt zij wel de dringende behoefte thans — juist thans in deze beslissende periode

van overgang en voortgaande verschuiving — te beschikken over de vernieuwende, gezaghebbende theoreticus, de vooruitziende structuur-socioloog, de grondleggende cultuur-philosoof? Wat is eigenlijk de huidige „doctrine” van het socialisme, welke zijn precies de beginselen van en voor deze tijd? Stel, dat nu of later de P.v.d.A. in het land een meerderheid zou bezitten, wat dan, ja wat dan? Naar welk einddoel streeft het socialisme, hoe *denkt* het over de toekomst?

Indien ik beproef een en ander nog wat scherper formuleren, ben ik er mij terdege van bewust, dat dan onvermijdelijk een zekere mate van generalisatie binnensluipt, die weer aan bijzondere verhoudingen en speciale omstandigheden te kort doet. Wie een poging tot verwerving van inzicht in de grote lijn op prijs stelt, zal dit echter voorshands voor lief moeten nemen. Later kan het ruwe beeld waar nodig worden bijgeslepen.

Het wil mij voorkomen, dat — in het algemeen dus! — een *wederkerig* wantrouwen groeiende is tussen intelligentsia en partij, resp. partijleiding.

In het voorgaande heb ik gepoogd enkele bezwaren aan te geven, naar mijn indruk levend in de intelligentsia (binnen en buiten de partij). Natuurlijk heb ik geen enkele opdracht of bevoegdheid te spreken en zó te spreken namens iemand anders dan mijzelve. Wel geloof ik toch inderdaad levende gevoelens te vertolken. Er *is* critiek in deze kringen op de concrete politiek, welke niet zou zijn voldoende socialistisch of progressief. Er *is* een gevoel van onbehagen over een nauwelijks meer verheeld tekort aan idealisme. Er *is* verontrusting over een bewust of onbewust anti-intellectualistische stroming in de partij.

Nu van de andere kant. Is het overdreven te beweren, dat de partijleiding harerzijds niet bijster gecharmeerd is van de socialistische intelligentsia? De intelligentsia is heden ten dage overal het zwarte schaap. Hier wordt-zij geliquideerd, daar, op beschaafder wijze maar vrijwel even effectief, „kaltgestellt”. De intelligentsia neigt tot criticisme en individualisme. Zij dreigt telkens in het goed-geoliede mechanisme van het moderne partij-apparaat kortsluiting te weeg te brengen, de soepele behandeling van de tevoren reeds besliste agendapunten te verstoren. De tactiek is belangrijker geworden dan de strategie. De naar haar aard meer opportunistische tactiek verdraagt deze principiële inmenging in de dagelijkse gang van zaken niet. Voor de weerbarstige intelligentsia zijn tot stoom afblazen aparte uitlaatkleppen aanwezig of zelfs expresselijk geschapen, waar dit „enfant terrible” weinig kwaad kan uitrichten (en die bovendien, behoeft het wel gezegd, ook op zich zelf van grote waarde zijn): de Wiardi Beckman Stichting, het week- en maandblad, het onderling gesprek, het openbaar congres. Uitlaatkleppen! Maar geen toevoerbuizen.

Dit schijnt mij het grote gevaar voor een massabeweging, nl. dat de massamens, die juist ook dáár individuele verheffing zou moeten vinden, in en door haar collectief gaat overheersen. De massamens met zijn voorliefde voor de gladde technische afwerking, voor de zich gelijkmatig repeterende routine-arbeid. Wanneer men de intelligentsia niet voldoende individuele armslag en bewegingsvrijheid laat, zal het proces van massificatie voortwoekeren, tot zelfs in de zg. élite. Elke doorbreking van traditie, elk vooruitziend streven naar hervorming wordt dan bij voorbaat geblokkeerd. Indien het socialisme niet voldoende plaats meer inruimt

voor het intellect en om der wille van het intellect, smooit het zijn openbaar geweten, snijdt het zijn eigen wortel af.

Maar is dit het geval? Naar mijn mening is dit proces toch wel al reeds in een bedenkelijk stadium van ontwikkeling geraakt. Ik denk hierbij niet zozeer aan het feit, dat er in een arbeiderspartij en een partij van kleine luiden uit den aard der zaak steeds enige reserve moet bestaan tegen de „gestudeerden” (hetzij nu academisch gegraduateerden, hetzij auto-didacten), een vrees voor een te zeer wassende invloed van het intellect in vergelijking tot die van „de gewone man”. Dit is normaal en geen reden tot verontrusting. Deze houding bestond en bestaat altijd en overal. Deze sociaal-psychologisch begrijpelijke zorg van bepaalde groepen is voor de goede verstaander niet zorgwekkend. Ik wil er zelfs nog wel een schepje opgooien. Men zij voorzichtig met „het” intellect. Een toenemend deel der zg. intellectuelen moet heden ten dage reeds worden gerekend tot de zg. geciviliseerde barbaren. Tegen deze rustige lieden heeft geen partij helaas bezwaar. Zij vormen op leidende posten echter het grootste gevaar. Daarentegen is men beducht voor de échte intelligentsia, die nog eigen gedachten heeft. Gaat deze oncritische afweerhouding min of meer het beeld vormen van de beweging als geheel? Deze laatste tendentie zou tenminste op tweeërlei wijze kunnen worden geïllustreerd. In de eerste plaats aan de sociale positie, welke de hoofdarbeid in de ogen van de partij klaarblijkelijk inneemt, of misschien moet ik zeggen: niet inneemt. In de tweede plaats aan het intellectuele peil van de verschillende fora, waarop de partij in het openbaar naar buiten treedt.

Het wil mij voorkomen, dat ook de hoofdarbeid thans moet worden ingedeeld bij de zg. vergeten groepen. Hoofdarbeid versta ik hier in de alleruimste zin, dus met inbegrip zowel van een overgangscategorie bestaande uit de het allerbest geschoolde vakarbeiders, als van de ondernemers en bedrijfsleiders. Vergeten door partij en vakbond. De Partij van de Arbeid is kennelijk in haar gestie nog vrijwel uitsluitend partij van de handarbeid, niet van de hoofdarbeid. De hoofdarbeiders, bij de sociale verschuivingen van de laatste tien jaar voor een overwegend gedeelte deerlijk beknelde tussen de achtergebleven stijging van nominale inkomens en de relatief sterk gestegen fiscale lasten, zijn overwegend dakloos. Als ongeorganiseerde middengroep hebben zij geen *macht*. Hun individuele *kracht* blijft grotendeels ongebruikt.

Indien er een kern van juistheid zou schuilen in hetgeen hierboven in het algemeen is uiteengezet omtrent het gebrek aan waardering voor de intellectueel resp. voor de intelligentsia, in de P.v.d.A., dan is het welhaast onvermijdelijk, dat van deze houding, bij consequente doorvoering, sporen zouden moeten zijn aan te treffen. Naar mijn mening is dit inderdaad het geval. Wie zoveel mogelijk objectief wil blijven, zal echter wel moeten bedenken, dat ook buiten de P.v.d.A. soortgelijke verschijnselen waarneembaar zijn. Wij moeten trachten zo goed mogelijk algemene symptomen van vervlakkings of achteruitgang te scheiden of onderscheiden van die, welke in het bijzonder voor de P.v.d.A. kenmerkend zouden zijn. Hoogstens zou men anderzijds kunnen tegenwerpen, dat een vooruitstrevende partij, op doorbraak gericht, zich niet kan permitteren te worden betrokken in een gezamenlijk afglijden of een algemene tendentie tot geestelijke nivellering.

Men hoort in dit verband vaak klagen over een achteruitgang van de parlementaire vertegenwoordiging van het volk. In haar algemeenheid lijkt mij deze bevestiging niet geheel juist. Ik meen integendeel (ik geef dit niet voor méér dan een persoonlijke mening: serieus onderzoek zou in hoge mate belangwekkend zijn), dat het doorsnee-peil heden ten dage niet onaanzienlijk ligt boven dat van vroeger. Het doorsnee-peil. Het Kamerlidmaatschap vormt gelukkig niet meer een waardig tijdverdrijf voor erfelijk welgestelde en hooggeplaatste onnozelen of maatschappelijke mislukkelingen. De vele uitstekende figuren echter, die onze parlementaire geschiedenis in grote stijl hebben gemaakt, kunnen m.i. in de huidige situatie naar aantal noch niveau meer worden geëvenaard. De besten in den lande — met blozende kaken schrijf ik deze gemeenplaats neer: helaas echter schijnt zij nog wáár bovendien — zijn thans niet meer beschikbaar voor en ook nauwelijks belangstellend in de politiek. Ik geloof niet, dat men voor de P.v.d.A. in *dit* opzicht een gerechtvaardigde uitzondering zou mogen maken. Zulks met alle waardering voor de veelszins voortreffelijke, leidende en gespecialiseerde krachten in de Kamerfracties en regering, die bij oppervlakkige beschouwing het tegendeel zouden kunnen doen geloven. Het gaat immers niet om enkele uitzonderlijke namen en personen van dit ogenblik, maar om de grote lijn. Wie nu bijv. de Handelingen zelf (en niet de veelal verwrongen krantenverslagen) bestudeert, is te vaak „a sadder” en niet eens „wiser man”. Dit is waarlijk geen romantisch pessimisme of een „escapisme” naar de goede, oude tijd. Juist omdat onze huidige maatschappij zo ontzaglijk gecompliceerd geworden is en de toekomstige ontwikkeling zo vol onzekerheid en gevaar, wordt van ’s lands bestuurders méér geëist dan op enig vroeger tijdstip. Indien een progressieve partij de verwarde, moderne problematiek wil beheersen niet alleen, doch tevens haar oplossing in waarlijk socialistische zin beïnvloeden, heeft zij dringend behoefte aan ál het beschikbaar intellect, óók of juist aan de op radicale vernieuwing ingestelde, critische intelligentsia.

Indien al de partij hierover door haar aangesloten leden intern beschikt, dan blijkt zulks m.i. naar *buiten* in elk geval onvoldoende. Aan welke openbare maatstaven, naast die van de vertegenwoordiging in overheidsorganen, kunnen wij dit afmeten? Dit zijn er zo weinige, dat hier, om concreet te zijn, wel man en paard genoemd moeten worden: de dagpers, het weekblad en tijdschrift, de radio, de uitgeverij. Ik doe dit, om verschillende redenen, zeer ongaarne. Nimmer beschikt men over alle gegevens, noodzakelijk voor een enigermate rechtvaardige beoordeling en zelfs mét deze gegevens zou het oordeel nóg subjectief moeten blijven. Steeds is er gevaar persoonlijke gevoelens te kwetsen, juist van hen, die voor het ontegenzeggelijk vele goede, dat deze moderne „mass-media” brengen, de meeste verdiensten hebben, die zelf zo gaarne ánders en meer zouden willen, doch door welke omstandigheden dan ook niet kunnen. Onder al dit uitdrukkelijk en oprecht gemeend voorbehoud moet het mij van het hart, dat, nu de vooraanstaande individuele kunstenaars en schrijvers niet of nauwelijks meer scheppen *uit* hun socialistische beginselen, zoveel te meer aandacht moet worden besteed aan het peil van de officiële en officieuze partij-organen. Men vergelijk bijv. op drie punten. Als moderne arbeiderskrant lijkt de Volkskrant in menig (zeker niet in elk!) opzicht beter geslaagd dan Het Vrije Volk. De V.A.R.A. ligt — intellectueel en ideëel —

naar het mij voorkomt veelal een stuk achter bij de K.R.O., om alleen een enigszins vergelijkbare omroep te noemen. Het cultureel werk van de K.A.B. is naar mijn indruk hard bezig een vrij aanzienlijke voorsprong te bereiken op dat van het N.V.V.

Nu bovenstaande alinea neergeschreven is, valt een aanvankelijk opnieuw paradoxaal schijnende uitkomst op: de opgeheven trits Volkskrant—K.R.O.—K.A.B. Zou het katholieke volksdeel zijn erkende achterstand op intellectueel gebied reeds meer dan volledig hebben ingehaald? Of zou het juist dóór deze achterstand gedwongen zijn geweest beter dan het socialistische volksdeel te woekeren met het beschikbare intellect van zijn élite? Of — en ook dat zou zeker te denken geven — ligt de verklaring van dit verschijnsel voor een belangrijk deel elders en wel niet zozeer op zuiver intellectueel als wel meer op ideëel gebied, reeds hiervóór sub I bezien? Zou het kunnen zijn, dat de P.v.d.A. niet er in geslaagd is, tegenover het de katholieken bezielend religieus ideaal, te blijven stellen een gelijkwaardig of althans gelijkwerkend socialistisch ideaal? Of met andere woorden, zouden wij hier juist stoten op die dieperliggende verbinding van de beide socialistische wortels in het geestelijk vlak, welke ik aanvankelijk meende buiten beschouwing te kunnen laten?

*DE RELATIEVE BETEKENIS VAN HET
DEMOCRATISCH SOCIALISME*

Gaarne wil ik aan het verzoek voldoen van de redactie enig commentaar te geven op de beschouwingen, die mevrouw Verwey—Jonker in een vorig nummer van S. en D. aan bovenstaand onderwerp heeft gewijd. De redactie heeft het mij daarbij zover gemakkelijk gemaakt, dat ik, in tegenstelling tot mevr. Verwey, eerst na de verkiezingen aan het woord kom. Het lijkt een eenvoudig partijtje tennis tegen een geblinddoekte tegenstandster. Met hoeveel overtuigingskracht zou ik het pessimisme kunnen uiteenrafelen, dat het bedoelde artikel ademde, nu onze harten verwarmd zijn door de overwinning van de 25e Juni en onze geesten de groeikansen van het democratisch socialisme op de meest gedurfde wijze extrapoleren.

Ik hoop deze verleiding weerstand te kunnen bieden, hoe zwak het vlees ook is. Moeilijker zal het zijn mijn lezers mee te sleuren op een smalle, kronkelige route, ver van de brede weg, waar de victorie wordt uitgekraaid. Misschien zal men echter bereid zijn mijn uitgangspunt te aanvaarden, dat de perspectieven van een massa-beweging als het democratisch-socialisme niet mogen worden afgemeten in de roes van één dag, zelfs al is dit de dag van een eclatante overwinning. Het gaat er om een lange tijdsperiode te doorschouwen, zó lang dat zij ingedeeld kan worden met een flink aantal verkiezingsmijlpalen.

Nu hangt de profetenmantel mij altijd een beetje scheef om de schouders. Om verder afglijden te voorkomen, zal ik meteen teruggrijpen op het jongste verleden, de verkiezingsresultaten.

Het eerst opvallende verschijnsel is het verbreken van de verstarring, waarmee de evenredige vertegenwoordiging ons politieke leven scheen te hebben geparalyseerd. Een verstarring die het animo van al onze politieke partijen, inclusief dat in de Partij van de Arbeid, op bedenkelijke wijze aantastte en daardoor het functioneren van het democratisch stelsel bemoeilijkte.

Het tweede opvallende verschijnsel is, dat het smeltwater van deze ijsklomp zich voor een overwegend gedeelte bij onze rode stroom heeft gevoegd. Door het gehele land is dezelfde beweging opgetreden — zij het met verschillende kracht — als een systematische inductie door een onbekende manipulator verwekt. Dit keer was het nu eens niet het demografisch automatisme, dat de schablone der Tweede Kamer tekende, doch een bewust en denkend stelling nemen van een deel van het electoraat tegenover het appèl van de partijen. Zelfs indien deze reactie niet in

ons socialistisch voordeel was uitgevallen, hadden wij haar moeten waarden als democratische winst.

Uit het koffiedik van deze stembiljettenmassa zou men in principe drie prognoses kunnen diepen. In de eerste plaats kan men het verkiezingsresultaat fantasieeloos, doch nuchter zonder meer als de manifestatie van een politiek getij kenschetsen, een vloed, waarop noodzakelijkerwijze een eb moet volgen. In de tweede plaats kan men denken aan de mogelijkheid van een incidentele doorbraak, die tijdig vóór de volgende verkiezingen zal worden gedicht, waarmee de huidige verschuiving zou zijn geconsolideerd en de verstarring haar oude greep zal herkrijgen.

Een derde mogelijkheid zou zijn, dat een politieke herindeling aan het groeien is, die dimensies zal aannemen naar gelang nieuwe kiezersgeneraties aan het woord komen, een ontwikkeling waarvan het eind nog niet te voorspellen valt. Deze zou kunnen resulteren in een quantitative positie van het democratisch socialisme gelijk aan die welke in de Scandinavische landen en Engeland reeds veel eerder werd bereikt.

Bij het doen van deze keuze moeten wij verwachtingen en wensen wel zorgvuldig gescheiden houden!

Er is weinig reden de eerstgenoemde mogelijkheid belangrijk te achten. De electorale uitspraak heeft te duidelijk een bewust karakter, hetgeen bij Nederlandse verhoudingen tevens een zekere mate van standvastigheid impliceert. Tenzij zich in de volgende vier jaar bepaalde politieke gebeurtenissen voordoen, die kennelijk ten nadele van onze partij strekken, behoeven wij voor een dom-mechanische contrabeweging niet al te bevreesd te zijn.

De tweede mogelijkheid is veel reëler te achten. Zij is bijna te beschouwen als een politieke wetmatigheid en alleen te ontkomen in geval van verregaand gebrek aan politiek inzicht bij onze tegenstanders. Bij politieke, evenals bij alle andere sociale verschijnselen is niet te verwachten, dat een groep bepaalde bewegingen willoos opvangt. Integendeel zijn, indien nog enige geest — en levenskracht resteert — en wie zou daaraan twijfelen? —, reacties te voorzien. Waar deze verkiezingen een geprononceerde voorkeur voor progressieve politiek in een bepaald deel van het electoraat hebben geopenbaard, lijkt het niet moeilijk hieruit conclusies te trekken. Dezelfde conclusies, die liberale en confessionele stromingen eerder getrokken hebben in de tijd van de opkomst van het moderne socialisme. Dus: veel verder gaande adaptatie aan datgene, wat de na-oorlogse wereld op politiek, sociaal en economisch gebied schijnt te eisen. Zouden wij zoveel blindheid mogen verwachten bij onze tegenstanders, dat zij aan deze ontwikkeling voorbijgaan? Dit zou betekenen onderschatting van onze tegenstander en dus dezelfde blindheid bij ons. Ongetwijfeld en gelukkig zijn er enkele symptomen, die verwarring kunnen wekken in bepaalde gelederen. Men denke aan de groei van de K.N.P. en van de V.V.D. Zal men de in onze ogen scherp gelimiteerde verlieskansen naar rechts zwaarder aanslaan dan de ongelimiteerde naar links? Het blundercommuniqué van de V.V.D. direct na de verkiezingen wijst in deze richting, evenals het onverstoorde synthetisme, dat Romme na de verkiezingen aan de dag is blijven leggen. In andere richting zou echter reeds de toeschietelijkheid der a.r. tegenover de

kabinetsformatie kunnen wijzen. Maar zelfs indien de voor ons gunstigste politieke aderverkalking zich in diverse kampen zou kunnen handhaven, kan deze hoogstens tijdelijk zijn. Een herhaling van de 25e Juni in 1956 zou paleisrevoluties in Christelijke en Katholieke kampen kunnen verwekken, die zouden uitlopen op de meest verwoede wedijver met het socialistische progressiestreven.

Met deze bespiegeling zijn we tevens reeds vooruitgelopen op de derde mogelijkheid. De tweede en de derde zijn uiteraard niet los van elkaar te zien. Toch vragen bij deze laatste nog wel enkele zelfstandige gezichtspunten de aandacht. Wij hebben in het voorgaande de verkiezingsuitslag zeer simplistisch geïnterpreteerd als een versterkte neiging tot progressie in verschillende opzichten. Anders en beter voor ons zou het natuurlijk zijn, indien deze verschuiving zou berusten op een verbreiding van het socialistisch bewustzijn in diverse lagen van ons volk. Dan waren wij zeker, dat wij ons niet blij maakten met een voorbijgaande gebeurtenis en wij ons op een groeiende aanhang zouden kunnen baseren bij het verwezenlijken van een werkelijk socialistisch programma. Er lijkt echter voornamelijk weinig reden de politieke „aardverschuiving” voor een ideologische aan te zien.

Mevrouw Verwey heeft zeer terecht de nadruk gelegd op de ingrijpende verandering, die in onze wereld optreedt, in de verhouding tussen bezits- en arbeidsdenken. Ik acht deze onderscheiding eveneens van betekenis in sociologisch, en ideologisch opzicht, maar ben niet geneigd deze indeling al te schematisch te vereenzelvigen met de politieke scheidslijn tussen progressie en conservatisme.

Men moet beginnen de invloed van de overgang van het een op het ander in het kader van de verschillende maatschappelijke lagen te bestuderen. Mevrouw Verwey richt zich voornamelijk op de nieuwe middenstand en gaat na welke gevolgen uit politiek oogpunt de terugdringing van de bezitspositie vooral voor het socialisme zou hebben. In het r.k. kamp doet men juist het omgekeerde. Daar is men allang bezig na te gaan of het mogelijk is de arbeidersmassa's weer met bezitsdenken te impregneren. Men heeft de verwachting, dat het verschaffen van een individuele bezitspositie aan de arbeider, een huisje met een klein tuintje en een paar kippetjes, een spaarbankrekeningetje aangevuld met een paar fractiebewijzen van een aandeel in de onderneming, waar hij werkt, een dam tegen het collectivisme zou opwerpen. Zoals prof. Duynstee na de verkiezingen in de Maasbode schreef: Het bevorderen van eigendom in de brede massa, al zou dit slechts gedeeltelijk kunnen geschieden, het herwinnen van persoonlijke perspectieven, ook in internationaal verband, het herstel van besef voor een groei van onderop, geleid door een creatieve Christelijke politiek, dit alles zal tot concrete gestalte moeten komen, niet alleen om principiële redenen, maar thans ook om redenen gelegen in zeer concrete, tastbare politieke feiten”.

Met alle politieke verschillen, die wij gaarne tussen mevrouw Verwey en prof. Duynstee willen constateren, is er toch in dit opzicht een zekere verwantschap in hun denken, het arbeidsdenken van de een en het bezitsdenken van de ander. Als wij ons afvragen welke gemeenschappelijke oervader de verwantschap in hun denken teweeg brengt, kan dit niet anders zijn dan Karl Marx. Nu is dit voor mevrouw Verwey veel minder gênant dan voor de professor, maar helemaal zonder eigenlijke gêne zal ook zij wellicht niet zijn. De grondgedachte van de bezits-

spreiding is eigenlijk een brokje historisch-materialisme van ongerepte schoonheid. Het toont ook de souplesse van deze leer, die zich evenzeer leent voor een regressieve toepassing ten opzichte van de maatschappelijke ontwikkeling als voor een progressieve, zoals door mevrouw Verwey.

Indien wij tot de conclusie komen, dat de consequenties verbonden aan bezits- en arbeidsdenken Marxistisch doordrenkt zijn, is dit meteen een waarschuwing. „Er zit wat in”, om een andere classicus te citeren, maar tevens bestaat het gevaar van eenzijdigheid en van miskenning van de grote gecompliceerdheid van het maatschappelijke proces.

Naar onze mening is het nog in het geheel niet zo zeker, dat een atomisering van het bezit, gesteld, dat zulks economisch en sociaal te verwezenlijken zou zijn en de bezittende klassen de daarvoor nodige offers zouden brengen, de massa der bezitters onvatbaar zou maken voor progressieve politiek. Wellicht wel voor ècht socialisme, maar zoals gezegd betwijfelen wij of een dergelijke geestelijke evolutie de achtergrond van ons verkiezingssucces zou zijn. Wij zijn gewend de massa bezitlozen a.h.w. automatisch in onze rangen in te delen — het stamt nog uit de tijd, dat we ook nog over „proletariërs” spraken, tegenwoordig heeft de gemiddelde pg. een woordenboek nodig om dit woord te verklaren. Maar is het zo ondenkbaar, dat een eventuele massa van lilliputbezitters zich in een progressieve stroom zou laten meeslepen? Indien men zich realiseert tegenover welke problematiek de arbeider in de huidige fase van mengkapitalisme is geplaatst, zal men onmiddellijk inzien, dat het huisje met het tuintje en de paar kippetjes daarvoor geen oplossing kunnen betekenen. Zij verschaffen wel een paar verse eitjes, maar geen sociale zekerheid. Het appeltje voor de dorst moet, bij eventuele massale proporties van dit proces, noodzakelijkerwijze te gering zijn om de volledige werkgelegenheid overbodig te maken of aanzienlijke spanningen in de loon-prijsverhoudingen op te vangen. Bovendien wordt de sociale mobiliteit erdoor geremd, waardoor weer andere spanningen kunnen optreden, die doelbewust collectief ingrijpen noodzakelijk maken.

Wij zijn er allerminst voor op deze wijze het bezitsdenken tot de arbeiders te brengen, het lijkt ons sociaal en economisch weinig doeltreffend en zelfs bij de meest altruïstische zelfopoffering van de bezittende klassen nauwelijks een oplossing van de problemen, die door het socialisme worden bestreken. Maar aan de andere kant zijn we ook niet bevreesd, dat een partiële verwezenlijking van dit bezitsstreven ondermijnend zou werken op de door ons voorgestane progressieve politiek.

Nu komen wij tot de andere zijde van de medaille, die vooral door mevrouw Verwey is belicht. De schrijfster heeft erop gewezen, dat speciaal de managersgroep veel gemakkelijker positief tegenover het socialisme zou moeten staan dan de kapitalisten en rentetrekkers. „Dit beïnvloedt in hoge mate de hele maatschappelijke status van het democratisch socialisme. Op het eerste gezicht zou men moeten verwachten, dat hierdoor ook de potentiële aanhang veel groter zou zijn geworden”. Vervolgens geeft mevrouw Verwey enkele redenen, waarom deze groep in het algemeen niet met ons meegaat, zij noemt daarbij de remmende invloed van de „geestelijke tehuizen” en daarnaast... de omgekeerde invloed: toenemend individualisme en nihilisme. Daar zit al direct iets moeilijk verklaarbaars in.

Om te beginnen zouden wij ons gaarne los willen maken van het begrip „manager” teneinde ons te vrijwaren tegen associatie met de onvoldoende door-dachte theorieën van Burnham. Laten we liever over de intellectuele middengroep spreken.

Het lijkt me een gevaarlijke veronderstelling, dat het verdwijnen van vermogensposities deze groep vatbaar zou maken voor het socialisme. Dat is mechanische sociologie. Wij zouden slechts willen stellen, dat de achteruitgang van het bezit deze groep afhankelijker gemaakt heeft van het arbeidsinkomen. De nivellering van de arbeidsinkomens te haren nadele, welke parallel is gelopen met de collectieve tendenzen, heeft de meest natuurlijke verwijdering tussen deze groep en het socialisme geschapen, die maar denkbaar is. Het bezitsdenken kan aan deze verwijdering nauwelijks schuld hebben want daardoor wordt deze groep in het algemeen niet meer beheerst, het begrip arbeidsdenken kan hiervoor natuurlijk geen verklaring bieden. Het gaat erom, dat tussen de arbeidenden onderling grote verschillen en daardoor ook tegenstellingen bestaan. Indien men te veel afstand neemt van het „à chacun selon ses capacités”, doet men de bestaande maatschappelijke structuur geweld aan en vervreemdt men automatisch bepaalde groepen van zich.

De groep, die hier in het geding is, moge quantitatief niet zo belangrijk zijn, ofschoon zij zich sterk ontwikkelt, men moet zich realiseren, dat van haar uit een voortdurende rechtstreekse invloed wordt uitgeoefend op de hele categorie van de „nieuwe middenstand”. Volgens de „Weg naar Vrijheid”, omvat deze ca. 780.000 personen, dat is 110.000 meer dan de „oude middenstand” en niet veel minder dan de helft van de „werkende arbeiders”. Men moet zich afvragen of de relatief geringe successen, die wij in de drie centra van het Westen hebben behaald, waar deze groepen vooral geconcentreerd zijn, niet voor een belangrijk deel te wijten zijn aan het gemis aan voeling tussen de Partij van de Arbeid en de intellectuele middengroep. Wij hebben op het ogenblik geen detailgegevens ter beschikking om dit vermoeden nader te verifiëren. Slechts ten aanzien van Den Haag kunnen we constateren, dat onze Partij in enkele buurten, waar de intellectuele middengroep overheerst, zoals de wijk Bohemen, de Vogelbuurt en het Benoordenhout matige tot aanzienlijke verliezen had te boeken.

Indien het juist is, dat deze groepen hetzij langer gebonden blijven aan hun „geestelijke tehuizen” hetzij van daaruit rechtstreeks marcheren naar individualisme of nihilisme, zoals mevrouw Verwey stelt, ligt er een bepaald manco, dat nadelig is voor onze partij. Maar ook uit een hoger gezichtspunt van het algemeen belang dreigt hier onmiskenbaar een gevaar. Geen land heeft er belang bij, dat zijn intellectuelen vluchten naar regressie, nihilisme en defaitisme en zich voor het politieke toneel desinterresseren.

In „De weg naar vrijheid” is het probleem van de middengroepen wel onder ogen gezien en recht gedaan aan het belang van een grotere inkomensdifferentiatie. Achteraf kan men zich afvragen of het probleem hierin relief heeft gekregen in verhouding tot zijn proporties. In dit opzicht heeft een hieraan gewijd uitstekend geformuleerd verkiezingspamflet onder de naam „Middengroepen in de knel” vermoedelijk beter doel getroffen. Juist echter dit slag mensen zal men niet vangen

met verkiezingspropaganda, zij zullen deze kritisch toetsen aan de politieke activiteit van de partij. In het ambtelijk Den Haag heeft men kunnen waarnemen hoeveel kwaad bijv. de motie-Tuin ten aanzien van de topsalarissen heeft aangericht, ver buiten de kring van de weinige betrokkenen. Hier is waarlijk geen bezitsdenken in het spel, doch gedifferentieerd arbeidsdenken, dat ook zijn gedifferentieerde beloning opeist.

Indien wij voor een wat forsere en royalere politiek ten opzichte van de intellectuele middengroep pleiten, blijven wij in het kader van de normen, die in het Planrapport ten aanzien van de inkomensvorming zijn aangegeven. Het gaat er niet om een monopoliepositie voor een bepaalde klasse te vestigen. Integendeel zullen onze eisen ten aanzien van afschaffing van onderwijskosten en toekenning van studietoelagen zowel de positie van de intellectuele middengroep verlichten als het „open” karakter dezer groep accentueren. De vrije doorstroming naar en van deze groep moet bevorderd worden in het belang van een juiste maatschappelijke selectie. Evenmin gaat het om instandhouding van excessieve inkomens, waarop het amendement-Lucas was gericht. De werkelijke middengroep zit heel grof benaderd zo tussen de 6 en de 20 mille. Het is deze beperkte inkomensrange, welke beschermd moet worden tegen te ver gaande nivelleringstendenzen van de fiscale progressie en de loon- en sociale politiek.

Het maatschappelijk belang, dat hiermee gediend is, is zo evident, dat de lagere inkomensklassen hiervan moeten kunnen worden overtuigd. Het gaat in de eerste plaats om de productiviteit van de maatschappelijke organisatie in haar geheel, welke er niet mee gediend is, indien de bezetting van verantwoordelijke posten wordt bemoeilijkt. Er is daarnaast het nog veel grotere sociale belang van het handhaven van een gezonde intellectuele middengroep. Indien deze wordt ondermijnd, in het defensief gedrongen, met ressentiment geladen, zijn de maatschappelijke en politieke consequenties verregaand, zoals ons de voorbeelden van bepaalde landen kunnen leren. En andere meer recente voorbeelden maken ons de moeilijkheden duidelijk van „nieuwe landen”, die een dergelijke middenlaag nog niet hebben kunnen opbouwen.

Indien de Partij van de Arbeid wat wil krijgen op deze middengroepen, zal men zich los moeten maken van het schematisch arbeidsdenken en hiervoor een meer genuanceerd functioneel denken in de plaats moeten stellen.

KANTTEKENINGEN

In haar artikel „De relatieve betekenis van het democratisch socialisme” is H. Verwey-Jonker vrij somber over de groeikansen van het democratisch socialisme. Dat democratisch socialisme heeft een gevestigde positie tussen de andere partijen van West-Europa, maar de kansen om meerderheid te worden zijn gering en die meerderheid heeft het democratisch socialisme nodig om zijn doeleinden te bereiken.

De grootste bedreiging van de groei ligt naar het oordeel van de schrijfster op het terrein van de waardebepalingen en de rangorde van waarden. Naar haar oordeel zijn voor het democratisch socialisme de sociaal-economische waarden voor de politieke scheidingslijnen beslissend. Tot dusverre werd dit axioma ernstig bedreigd door de opvatting, dat de geestelijke voorwaarden doorslaggevend waren (confessionele partij). De zichtbare sociale nood is echter verdwenen, de grote ongelijkheid is weg. Waarom zou men dan juist door de sociale kwestie zo gegrepen worden, te meer omdat er nog zo veel andere onrechtvaardigheden en andere tekorten zijn? Derhalve treden andere scheidingslijnen naar voren. Er is gebrek aan belangstelling voor de sociale kwestie. Het democratisch socialisme zal het accent moeten verleggen van het sociaal-economische naar het politieke vlak. Het zal in dit vlak progressief moeten zijn en moeten kiezen voor Europa en niet voor het eigen land.

Het bovenstaande is maar een samenvatting van het artikel van de schrijfster, en dan een samenvatting, die pasklaar is gemaakt voor mijn kritische aantekeningen.

Er zijn tal van opmerkingen in de analyse van H. Verwey-Jonker, waarmee ik kan instemmen. Maar de redactie heeft nu eenmaal niet om applaus verzocht.

De eerste vraag, die ik stel, is: „Is het waar, dat het democratisch socialisme voor het bereiken van zijn doeleinden de meerderheid nodig heeft?” Ik ben op dat punt bepaald minder somber. Ik ben in de eerste plaats van oordeel, dat de minderheid wel degelijk grote invloed op de ontwikkeling van de maatschappij kan hebben en dat dit ook voor een democratisch socialistische minderheid geldt. In de tweede plaats, dat men zelfs met de meerderheid niet alles kan bereiken. In beide gevallen speelt de juistheid van de denkbeelden in het raam van de maatschappelijke mogelijkheden een belangrijke rol. Dat heeft de Labour Party in Engeland aan den lijve ondervonden. Denkbeelden in de praktijk gebracht stuiten op niet vermoede moeilijkheden. De opvatting, dat met nationalisatie alle sociaal-economische problemen zouden kunnen worden opgelost, zal wel niemand meer aanhangen, die zich van de moeilijkheden bij nationalisatie een voorstelling heeft gemaakt. Een meerderheid kan dus lang niet alles, maar een minderheid kan veel meer dan niets. Zij zal haar politieke tegenstanders van de juistheid van haar denkbeelden moeten overtuigen.

Naar mijn oordeel is dat op langere termijn gezien en onder voorwaarde, dat die denkbeelden inderdaad de toets der critiek kunnen doorstaan, niet alleen mogelijk maar zelfs waarschijnlijk.

Een voorbeeld. De in Het Plan van de Arbeid ontwikkelde crisis-politiek werd in 1935 door de burgerlijke partijen met spottende critiek begroet. De koopkracht-konijntjes van „De Tijd” zullen de ouderen zich nog wel herinneren. Mr P. J. Oud geloof nog steeds, dat de aanpassingspolitiek, die destijds onder leiding van Colijn en hem werd gevoerd, het einde van alle economische wijsheid is en hangt als hoogste autoriteiten in zijn „Parlementaire Geschiedenis” de professoren Van Embden en Diepenhorst aan. Maar in de moderne economische wetenschap zijn de wijsheden van deze hooggeleerde heren volkomen versleten en in de rapporten van de Verenigde Naties zijn de door De Tijd bespottte koopkracht-konijntjes nog springlevend.

In datzelfde plan werd voorgesteld een bank tot industrie-financiering op te richten. Die bank is voor de oorlog reeds opgericht, maar had toen weinig betekenis. Thans heeft de Herstelbank voor de industrie-financiering zeer grote betekenis. En dit voorbeeld staat niet op zichzelf. Ik ben dus minder somber en ervan overtuigd, dat wij ook als minderheid grote invloed kunnen uitoefenen en dat onze denkbeelden, indien zij goed zijn en ook politiek verstandig, niet tegen te houden zijn.

Het tweede punt, waarover ik een enkele opmerking wilde maken, is over de vraag of de sociaal-economische waarden voor de politieke scheidingslijnen van minder betekenis geworden zijn, omdat de zichtbare sociale nood verdwenen is en de grote ongelijkheid weg. Deze uitspraak acht ik veel te optimistisch. Het moge waar zijn, dat de lonen niet zo laag meer zijn en de werktijden niet zo lang als in de 19e eeuw, dat wil nog niet zeggen, dat de sociale nood verdwenen is. In de periode 1930–1940 was er grote sociale nood in verband met de massale werkloosheid. Er zijn optimistisch gestemd economen, die menen, dat een dergelijke massale werkloosheid niet zal terug keren en dat van conjunctuurgolven geen sprake meer zal zijn, doch alleen van een hoog-conjunctuur met lichte inzinkingen. Ik ben op dat punt minder optimistisch. Ik zeg niet, dat een politiek, die daartoe leidt, niet bestaat, maar ik zeg wel, dat het voor mij lang niet zeker is, dat die politiek gevoerd zal worden. Ik heb deze zekerheid in het bijzonder niet voor landen als België, Frankrijk en Italië, waar het liberalisme hoogtij viert in een vorm, die wij in Nederland en ook in Engeland nauwelijks kennen, en waar een éénwording van Europa vaak alleen maar betekent het verlangen naar de situatie van voor 1914, een verlangen, dat nogal onwettelijk is.

De vraag, of wij er in slagen een bevredigende stand van de werkgelegenheid te bewaren, is bij uitstek een vraag, die op sociaal-economisch terrein ligt en die met sociale nood te maken heeft. En wie meent, dat dit vraagstuk niet leeft, staat in ieder geval buiten de werkelijkheid van het arbeidersbestaan.

Evenmin vind ik de stelling, dat de grote ongelijkheid weg is, juist. Zij is verminderd, maar wie de cijfers kent van de kansen, die de kinderen van sociaal zwakkere groepen op verdere ontwikkeling hebben, zal van een weg zijn van de grote ongelijkheid niet spreken.

Nu kan het waar zijn, dat de sociale kwestie nog steeds actueel is, maar zij kan niettemin niet beslissend voor de politieke scheidingslijn zijn, omdat zij door andere

vraagstukken wordt overschaduwd, zoals het vraagstuk van internationale eenwording. Ik ben van oordeel, dat met dit vraagstuk de nodige sociaal-economische vraagstukken verbonden zijn en dat de tegenstelling tussen het sociaal-economische en het politieke, die H. Verwey-Jonker hier maakt, niet gelukkig is.

Ik kan mij voorstellen, dat men zou wensen, dat die internationale vraagstukken bij de politieke strijd voorop zouden staan. Maar dat zij dat inderdaad doen, is een illusie. De verkiezingen van 25 Juni jl. in Nederland zijn daar eens te meer een bewijs voor. Bij deze verkiezingen hebben de internationale vraagstukken nauwelijks een rol gespeeld, maar hebben de sociaal-economische waarden de doorslag gegeven. De partijen, die de sociaal-economische waarden tot het kernpunt van hun program hebben gemaakt, hebben gewonnen. Natuurlijk mag men uit een verkiezing in een klein West Europees land geen conclusies voor het democratisch socialisme als West Europese politieke stroming trekken. Maar het is bij de verkiezingsstrijd in andere landen van Europa veel anders? Ik betwijfel het. Men kan dat betreuren, maar het is het constateren van de werkelijkheid en een nieuw bewijs heeft men bij de zich moeilijk voortslepende kabinetsformatie. Daarbij gaat de strijd niet om het bezetten van de post van buitenlandse zaken, maar om de bezetting van de centrale posten voor de bepaling van het sociaal-economische beleid, namelijk financiën, economische zaken en sociale zaken. En die strijd wordt niet alleen gevoerd door de democratisch socialistische partij, maar ook door de partijen, waarvoor de geestelijke waarden dan bepalend zouden zijn.

Daarmede wil ik niet ontkennen, dat andere scheidingslijnen van betekenis zijn. De beweging van „Vrouwen stemt op vrouwen” en de actie voor Nr. 7 vind ik echter nauwelijks iets zeggen.

De resultaten zijn volkomen te verwaarlozen. Veel belangrijker is de vraag of wij het accent niet van het sociaal-economische naar het politieke moeten verleggen en Europa niet in onze gehele actie voorop moeten stellen. Hier ben ik geneigd met H. Verwey-Jonker mee te gaan. Het staat voor mij echter vast, dat bij de vorming van Europa de sociaal-economische kwesties niet op de achtergrond, doch op de voorgrond zullen komen. Dat geldt zowel voor de periode van de bouw van dit Europa, als voor de periode, dat Europa gevormd zal zijn. Op beide punten schiet het democratisch socialisme tekort. De stelling van André Philip „Liever een liberaal Europa dan een socialistisch Frankrijk” onderschrijf ik beslist niet. Wie zegt, dat er in ieder geval een Europa, desnoods langs liberale weg, moet komen, zal stuiten op klippen, waarop zijn denkbeelden schipbreuk zullen lijden. Niet omdat democratische socialisten zich daartegen zullen verzetten, maar omdat iedere regering, zelfs al was zij samengesteld uit de vurigste federalisten, uit een oogpunt van haar nationale verantwoordelijkheid die liberale weg eenvoudig niet kan gaan. Europa zal planmatig tot eenheid komen, of niet. En als men ervan overtuigd is, dat die eenwording levensvoorwaarde is, en dat is mijn overtuiging, dan zal men moeten inzien, dat wij die planmatige politiek zullen moeten formeren en dan zal blijken, dat de door H. Verwey-Jonker op het tweede plan geplaatste sociaal-economische politiek daar niet thuis hoort. Dan moeten wij wellicht op sommige punten ons sociaal-economisch programma wijzigen, maar dat programma zal een van de kernpunten van het democratisch socialisme moeten blijven.

DE VERDEDIGBAARHEID VAN WEST-EUROPA

Drew Middleton, correspondent van de *New York Times* in West-Duitsland, heeft over dit onderwerp een boek geschreven dat de moeite waard is¹⁾. Hij laat de harde feiten zien over de verdediging van West-Europa, — feiten die in hun nuchterheid en hier en daar pessimistische conclusies een heilzaam tegenwicht vormen tegen de rozige verklaringen waarop vele militaire en politieke leiders het volk vergasten. Als correspondent in Duitsland is Middleton uitstekend, waar het zijn verslaggeving van de officiële standpunten, Duits en Geallieerd, betreft; soms zwak, als hij ook *achter* de officiële verklaringen zou moeten kijken. In dit boek is hij op zijn sterkst, omdat hij de feiten laat spreken; omdat hij gematigd pessimistisch is; en omdat hij, tegenover de Amerikaanse lezers voor wie zijn boek in de eerste plaats bestemd is, pro-Europees is, d.w.z. de reacties, de eigenaardigheden en vooral de moeilijkheden van de verschillende naties van West-Europa met begrip weergeeft. De waarde van zijn boek (*voor* ons Europeanen en *in* Washington) is daardoor onberekenbaar groot; hij zegt dingen die de Europese regeringen zelf vaak niet kunnen zeggen, althans niet als ze ook nog door het Congres en de openbare mening van de Verenigde Staten geloofd willen worden.

De ongezouten kritiek die Middleton als Amerikaan in bepaalde zaken op de Amerikanen heeft maakt het voor ons gemakkelijker om de verdediging van West-Europa aan een kritisch onderzoek te onderwerpen — kritisch omdat het noch de naties van West-Europa zelf noch de grote broer aan de andere zijde van de Oceaan spaart. Steunend op zijn gezag — en dat hij behalve pro-Europees ook een goed Amerikaan is blijkt uit zijn gehele boek — is het mogelijk om kritische dingen te zeggen over de verdediging van West-Europa (en de verdedigbaarheid van dat gebied in 1952) zonder, als wij de mogelijkheid van opzettelijk buiten het verband citeren even terzijde laten, het gevaar te lopen om koren te dragen op de molen van hen, die elke beschouwing over Europa het liefst in termen van hoopeloosheid en verslagenheid inkleden; van hen die „het gevaar” voor Europa zo niet boven, dan toch onmiddellijk naast of achter de Sovjet-Unie, in de Verenigde Staten zien; of van hen die, ronduit of bedekt, Sovjets in hun sympathieën zijn. Dat deze groepen elkaar voor een deel dekken kan aan de lezers van *Socialisme en Democratie* bekend zijn; dat elk van de drie ongelijk heeft eveneens. Niettemin is het wanneer zulks nodig mocht blijken altijd mogelijk die politieke beschouwin-

¹⁾ The Defence of Europe, 1952 (Hier aangehaald uit de Engelse editie, verschenen bij Frederick Muller Ltd. in Londen)

gen nog eens beknopt en duidelijk te herhalen, maar de bedoeling van dit opstel is een andere: niet méér dan een onderzoek naar de militaire situatie van West-Europa, ten dele maar niet over de gehele lijn aan de hand van Drew Middletons betoog. In een volgend nummer zal daarop een opstel aansluiten over de militaire situatie van Nederland, dat van het Westeuropese verdedigingsstelsel een onderdeel vormt.

Middletons boek is openhartig, een recensent in *The Observer* heeft het „hier en daar bijna gevaarlijk openhartig” genoemd. Dat veronderstelde gevaar is een mes dat naar twee kanten snijdt. Het blootleggen van tekortkomingen in de verdediging van West-Europa is natuurlijk een risico, omdat het de Russen ertoe zou kunnen brengen om hun aanval op West-Europa, met de mogelijkheid waarvan wij rekening houden, eerder te beginnen of meer op de hun nu bekend geworden zwakke plekken van de verdediging te richten dan bij stilzwijgen het geval zou zijn. Maar er is een ander gevaar, m.i. niet minder groot, verbonden aan een blijven zwijgen over die onvolkomenheden, omdat democratische regeringen, temeer als velen hunner klaarblijkelijk een helder inzicht in de aard en de grootte van het militaire gevaar ontbreekt, alleen door druk van de openbare mening ertoe kunnen worden gebracht in de gebreken te voorzien. In ieder geval heeft Middleton door zijn openhartig relaas de deuren voor een publieke discussie geopend, ook immers waar hij „gevaarlijk openhartig” mocht zijn geweest kan men, aannemende dat ook de Russische generale staf *The Defence of Western Europe* heeft gelezen, het gevaar van te grote openhartigheid gepasseerd achten en, door kritische beperking van de gegevens welke in Middletons boek te vinden zijn en soortgelijke, het gevaar van de schuldige zwijgzaamheid te lijf gaan.

II

De logische vragen, welke wij ons bij het beschouwen van de verdediging van West-Europa moeten stellen, zijn ongeveer de volgende: Wie is de waarschijnlijke tegenstander? Wat zijn zijn bedoelingen en: Wat zijn de sterke en zwakke plekken van de tegenstander en „van ons”? In dit opstel over de militaire situatie valt de nadruk op de laatste vragen en kunnen de eerste kort worden afgedaan. Het land, met welks mogelijke aanval op West-Europa wij in deze jaren te rekenen hebben is de Sovjet-Unie.

Er zijn helaas mensen, die dat na Praag, na Berlijn en na Korea nog niet geloven. Daarover schrijven we dan een andermaal, om deze keer ter zake te komen over de militaire situatie.

Iets meer twijfel kan bestaan over de tweede vraag: Wat zijn de bedoelingen van de mogelijke tegenstander? Daarover zijn aanzienlijk talrijker argumenten en contra-argumenten te geven. Men kan betogen dat de Sovjet-Unie geen agressieve bedoelingen heeft: een uiterst zwakke stelling, gezien derzelfer agressiepogingen van de laatste jaren. Men kan betogen, dat als de Sovjet-Unie met verdere agressie komt, zij dat eerder in Azië dan in Europa zal doen: een argument, dat op zichzelf niet onjuist behoeft te zijn, maar aan de vraag voorbijgaat, of een duidelijke verdere daad van agressie in Azië niet automatisch zou leiden tot een wereldconflict, waarin ook West-Europa betrokken zou zijn. Men kan betogen, dat het communisme liever met interne ondermijning van zijn tegenstanders werkt dan met gewapen-

de conflicten: ook alweer een argument, dat ten dele juist is, maar op grond van de recente wereldgeschiedenis toch niet mag leiden tot een op dogmatische gronden uitsluiten van de kans op een gewapend conflict, dat immers in Korea door rechtstreekse aanval is totstandgekomen en voorts ook kan ontstaan — de historie laat er vele voorbeelden van zien — uit een situatie van verhevigde internationale spanning waarin men de oorlog wel is waar niet wil, maar zich in posities heeft gemaanoeuvreed uit welke een terugtrekken niet meer mogelijk is en die uit zichzelf tot wapengeweld leiden. Tenslotte kan of men ofwel de mening volhouden, dat de Russen militair reeds zo achter staan bij het Westen, dat ze geen flauwe kans maken als ze het inderdaad tot een oorlog zouden laten komen — en dat zelf weten; ofwel menen dat de Russen ervan overtuigd zijn dat de tijd in hun voordeel werkt, en dus een oorlog, ook als ze van de onvermijdelijkheid daarvan in laatste instantie overtuigd zijn, zullen trachten uit te stellen; afgezien daarvan dat deze twee meningen in hun voorstelling omtrent het tijdsverloop onderling nagenoeg tegengesteld zijn, zal het volgende overzicht van de militaire situatie laten zien dat daarin teveel onzekere en teveel gevaarlijke factoren schuilen om op militaire gronden tot valse gerustheid te besluiten. Wat de eerder genoemde gronden van politieke aard betreft zijn deze vluchtige opmerkingen, hoe onvoldoende ook als analyse van de politieke situatie, wel genoeg om aan te tonen dat een gevoel van militaire gerustheid op zó onzekere politieke motiveringen vals en dus onverantwoordelijk zou zijn. Daarmede is de weg vrijgemaakt voor de laatste vraag, die naar de relatieve sterkten en zwakheden van het Sovjetblok en van de vrije wereld, van welke laatste West-Europa een deel vormt. Over de omstandigheid dat West-Europa van die vrije wereld slechts een deel vormt, en waarschijnlijk een deel dat niet prioriteit nummer-één heeft, eerst nog een enkel woord.

III

Wie zijn de waarschijnlijke bondgenoten? Voor Europa zijn dat de landen, die gewoonlijk als de NATO bekend staan, d.w.z. een reeks van zich van de Noordkaap tot Armenië uitstreckende gebieden, waarvoor zowel de naam „Noord-Atlantisch” als de aanduiding „Europees” of zelfs „Westeuropes” uiterst betwistbaar zijn. Zij worden in de rug versterkt door Canada en de Verenigde Staten en vormen aan de Zuid- en Westrand van het Russische machtsgebied een bondgenootschappelijke keten, die alleen door de dreiging van dit Russische gevaar wordt bijeengehouden. Gesteld, dat een mannetje op de maan, zonder van de Russische agressiedrang van de laatste jaren te hebben kennis genomen, regionale groeperingen had moeten formeren, hij zou er, dat staat wel vast, niet aan gedacht hebben om Noorwegen en Turkije in één verdedigingsbondgenootschap samen te vatten.

Middleton wijdt bijzondere aandacht aan Frankrijk, dat hij het „probleemkind” van de NATO noemt en waarvan hij de moeilijkheden tegenover zijn Amerikaanse lezerskring bijzonder duidelijk poneert. Hij wijdt ook grote aandacht aan het probleem van Duitsland, welks herbewapening hij voor de verdediging van de nog smallere strook West-Europa, ten Westen van dit land gelegen, terecht noodzakelijk acht, maar zonder gelukkig te verbloemen, dat de onbekookte wijze, waarop de Amerikaanse autoriteiten de Duitse herbewapening aan de orde hebben gesteld,

niet alleen verwarring heeft gesticht bij de bondgenoten, maar ook aan de zaak zelf door uitstel grote schade heeft toegebracht. Hij betoogt niet zonder enig recht, dat het 80 jaar geleden is, dat Duitsland een oorlog heeft gewonnen en dat de vrees voor een opnieuw agressief Duitsland daarom, hoe reëel in psychologisch opzicht misschien ook, militair-politiek niet van overwegend belang behoeft te zijn. Interessant is de sceptische kijk, die hij blijkt te hebben op het veelgeprezen genie van de Duitse generaals, die geen van allen een voor hun traditionele strategie onverwachte wending als de Amerikaanse landing bij Intsjon in Korea voorzien bleken te hebben. Het is waar, wie de *Wehrwissenschaftliche Rundschau*, het sinds enige tijd verschijnende vakblad, waarin de generaals en admiraals van onze Oosterburen de Tweede Wereldoorlog tot in details nog eens overvechten, ter hand neemt, moet constateren, dat het, na alles wat over het militaire genie van de Duitsers gezegd is, een publicatie is, welker peil beneden dat van de *Militaire Spectator* van ons bescheiden vaderland ligt; het is geen geringe kritiek. Bij de beoordeling van het technisch vernuft, dat de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog aan hun oorlogsproductie hebben besteed, dient men ook niet te vergeten, dat thans tal van hun beste technici in Amerika en Rusland, in Spanje of Argentinië werkzaam zijn. Een dergelijke drainage kan, zelfs waar men vele militaire technici in het gros heeft en de keuze dus gemakkelijk lijkt, niet anders dan ernstige gevolgen hebben. De gespannen verwachting tenslotte, dat Duitsland reeds in 1953 troepen van enige omvang voor de verdediging van West-Europa paraat zou hebben, is stellig te optimistisch; zelfs als de Europese Defensie Gemeenschap de verschillende parlementen heelhuids passeert, zal het wel eind 1953 zijn voor de eerste Duitse divisies (van kleinere omvang, de „groupement” van het Europese leger) gereed komen en zeker 1955 (niet zoals Middleton zegt '53) voor er 12 van dergelijke kleinere divisies uit Duitsland ter beschikking komen. Er is reden te over om, dit alles in aanmerking nemende, de bijdrage, welke de Duitsers kunnen leveren, kritisch te bezien en niet onvoorwaardelijk te aanvaarden. Het doet helaas niet af aan de noodzaak om een Duitsland, ingevoegd in een groter Europees geheel, aan de verdediging van West-Europa te laten deelnemen.

Wat wil men eigenlijk bij de verdediging en bewapening van het Westen? Twee dingen: de oorlog voorkomen door duidelijk te demonstreren, dat een mogelijke vijand niet ongestraft kan aanvallen, en als de oorlog mocht uitbreken, hem winnen. Wat het eerste betreft, heeft Eisenhower volgens Middleton drie punten met succes bij de verschillende Europese regeringen naar voren gebracht, te weten de haast, die er bij het verdedigingsvraagstuk is; de noodzaak om te bewapenen; en de preventieve werking, het afschrikken van een mogelijke aanvaller, die van een herbewapening zal uitgaan.

Bij het tweede doel echter, het winnen van de oorlog als deze eenmaal mocht uitbreken, denken de Amerikanen uiteraard verder dan de grenslijn van de Noordkaap tot het oosten van Turkije. „Uitbreken” is eigenlijk al een verkeerd woord, omdat, wat vele Europeanen zich onvoldoende realiseren, in Korea een bloedige oorlog is uitgebroken, waarvan 85 à 90 procent van de lasten door de Amerikanen wordt gedragen en waaraan zij tienduizenden soldaten verloren

hebben — een conflict, waarvan men kan hopen, dat het tot deze hoek van het Verre Oosten beperkt blijft, maar niet ontkennen, dat het een voorbeeld van een „shooting war” is. Eén van de doeleinden, generaal Bradley heeft het reeds enkele malen duidelijk gezegd, van de Amerikaanse militaire steun aan West-Europa is het voorkomen van de situatie, waarbij dit ganse gebied in snel tempo in handen van de Russen zou kunnen vallen en een herovering niet alleen pijnlijk zou zijn voor de dan te „bevrijden” gebieden, maar tevens een additionele last voor de voornamelijk Amerikaanse strijdkrachten van overzee, die een verlenging van een mogelijke derde wereldoorlog met enkele jaren zou kunnen betekenen. Daarin ligt de betekenis, maar dan ook de relatieve betekenis van de Europese NATO-landen voor een mogelijk toekomstig wereldconflict besloten. Men kan zich de Russische openingszetten in een militair conflict, dat inderdaad een wereldoorlog zou worden, volgens de gedachten van de door Middleton aangehaalde generaal Charles Mast ongeveer als volgt voorstellen. Snelle land- en luchtoperaties in Europa; soortgelijke operaties naar Perzië en het Midden-Oosten; vertragings- en afleidingsmanoeuvres in het Verre Oosten, bijv. in Korea; een luchtoffensief aan de Noordelijke IJszee op Canada en de Verenigde Staten, met name op de industrie-centra aldaar en ten slotte een duikbootoorlog van niet-geringe omvang tegen het geallieerde scheepsverkeer op de wereldzeeën. Wat kan het Westen, dat zich praktisch groepeerd om de militaire kracht van de Verenigde Staten, daartegen mogelijkerwijs ondernemen? Het kan met ter plaatse aanwezige of beschikbare en daarheen te vervoeren strijdkrachten beproeven, zo niet geheel West-Europa en alle landen van het Midden-Oosten dan toch steunpunten daar te behouden; het kan trachten het duikbootgevaar, dat bij een langere oorlogvoering de slagaderen dreigt door te snijden, met kracht tegen te gaan, maar het zal, wil men de militaire macht van de Sowjet-Unie als die eenmaal in de strijd zou zijn getreden op de knieën dwingen, ook in het offensief moeten gaan en op zo kort mogelijke termijn en met zo min mogelijk verliezen de overwinning moeten afdwingen.

Daarbij zijn twee dingen nodig: luchtaanvallen op de industrie-centra van het Sowjet-gebied, in het bijzonder dus die welke in de Sowjet-Unie zijn gelegen, en vóór een dergelijke oorlog kan worden beëindigd waarschijnlijk ook een opmars naar het Russische hartland, waartoe het Midden-Oosten als basis wegens de kortere afstand waarschijnlijk geschikter zal zijn dan West-Europa. Bij deze mogelijke luchtbombardementen spelen de daartoe aanwezige groepen van de Amerikaanse luchtmacht de voornaamste rol en daarnaast is het waarschijnlijk, dat deze bombardementen o.a. wegens de afstand niet alleen zullen worden uitgevoerd vanuit Engeland, Noord-Afrika, Saoedisch-Arabië, of (over de Poolcirkel heen) Canada en de Verenigde Staten, maar ook vanaf vliegtuigmoederschepen, die in het oosten van de Middellandse Zee of het noorden van de Atlantische Oceaan en de Barendszee het Russische vasteland veel dichter kunnen naderen.

Is dit schema juist — en de tekenen wijzen er op, dat dit zo is — dan is daarmede de relatieve betekenis van de Europese NATO-landen eigenlijk al in het licht gesteld. De taak van de daar aanwezige strijdkrachten is om mogelijke communistische onregelmatigheden van binnenuit, bijv. gelijkend op de gebeurtenissen

in Tsjecho-Slowakije van Februari 1948, te voorkomen en tevens een zodanig bastion in West-Europa te leggen, dat het ook voor de autoriteiten in het Kremlin duidelijk moet zijn, dat een aanval allesbehalve een militaire wandeling is. Deze stelling verschilt nogal van het in zgn. neutralistische kringen wel gehoorde standpunt, dat de Europese NATO-landen een onmiddellijk prijs te geven eerste verdedigingslinie zouden zijn, die uitsluitend bestemd is om als slachtoffer op te treden. Afgezien van meer ethische overwegingen — die er ook zijn — is dat reeds daarom niet het geval, omdat het voor de Amerikaanse oorlogvoering op zichzelf van belang is om vaste voet in West-Europa te houden. Een heel andere vraag is echter of de zo geschetste verdediging van West-Europa vaste grond reeds onder de voeten heeft. Middleton ontkent die vraag in een klemmend betoog en men kan, de bekende feiten schetsmatig overziende, slechts tot de conclusie komen, dat hij daarin gelijk heeft: Europa is op dit ogenblik verdedigbaar, maar niet voor onbepaalde tijd. Een van de wonden plekken, waar hij zijn aandacht aan geeft, is de zeer onvoldoende luchtdkking, die de thans in Europa gelegerde troepen in geval van nood boven het hoofd hebben.

Bij de thans bestaande spanningsverhoudingen in de wereld is de grens tussen het Sowjet-gebied en de vrije wereld eigenlijk een (ten dele gerealiseerde) radargrens, die zich van Japan via de Aleoeten over de Noordelijke IJzsee heen naar Noorwegen uitstrekt, vandaar langs het NATO-gebied naar Turkije loopt en via Perzië, India, Indo-China en Korea weer naar Japan. Een van de zwakheden van de Westerse defensie is de onvolmaaktheid van dat radarnet, dat zelfs, waar het aan de noordzijde van het westelijk halfrond een levensvoorwaarde is voor het industriële potentieel van de wereld, nog verre van volmaakt is en grote open plekken kent, die overigens in snel tempo worden gestopt²⁾. Van de betekenis van deze radar voor de verdediging en verdedigbaarheid van elk vrij grondgebied kan men zich moeilijk een te grote voorstelling maken. De bombardementen op Noord-Koreaanse electriciteitscentralen vlakbij de Yaloe, die enkele maanden geleden zoveel stof in de Engelse kranten deden opwaaien, zijn bijv. verricht, omdat de Amerikanen op deze wijze de stroom afsnijden van het Chinese radarnet, dat zo gevoelige klappen aan de Amerikaanse luchtmacht boven Noord-Korea wist toe te brengen³⁾.

Hoe belangrijk het gebied van Noorwegen tot Turkije ook is, het meetlatje en de atlas leren ons, dat van de totale grens van het Sovjet-gebied aan de vrije wereld van omstreeks 33.000 km, de NATO-landen slechts 4500 km in beslag nemen. Daarnaast staat het feit, dat een „shooting war” in Korea sinds 2 jaar aan de gang is, dat de Amerikanen daarvan zoals gezegd het grootste gedeelte dragen en zonder enige twijfel ook van een mogelijke derde wereldoorlog het grootste gedeelte zullen hebben op te brengen (hoewel misschien niet de zwaarste lasten

²⁾ New York Times, 27 Juli 1952.

³⁾ Men neemt als vanzelfsprekend aan, dat als de Russen boven de Oostzee een Zweeds vliegtuig neerschieten, dit alleen provocatie en dan nog domme provocatie kan zijn. Zou het niet mogelijk zijn, dat hier een simpele vergissing van een zenuwachtige, op snel werken ingestelde radarwaakpost van de Russen leidde tot een actie, die, hoe weinig te verontschuldigen ook, niet uit satanische opzet zou zijn voortgekomen?

zullen hebben te dragen), redenen waarom zij er objectief gelijk aan hebben niet alle militaire eieren in het éne Europese mandje te leggen.

Een consequentie hiervan is, dat de strategische luchtmacht buiten de bevoegdheden van de NATO ligt. De Amerikaanse bommenwerpers op de 21 grote vliegvelden in Engeland bijv. ressorteren onder het opperbevel in Texas, niet onder het hoofdkwartier van de NATO te Parijs. Wat de divisies van de NATO echter zelf nodig hebben, zijn tactische luchtstrijdkrachten, die hun operaties kunnen beschermen tegen de Russische vliegtuigen, die waarschijnlijk de eerstvolgende jaren nog een grote overmacht zouden hebben. Middleton waarschuwt daar in zijn boek herhaalde malen tegen en niet zonder recht. Pas laat, eigenlijk in het voorjaar van 1951, is men begonnen tactische luchtstrijdkrachten als paraplu boven de in West-Europa opgestelde divisies ter beschikking te stellen. Ook de best-geoefende Amerikaanse troepen, die met oorlogservaring van elders bij de thans in Europa aanwezige Amerikaanse divisies klaar staan, hebben bij hun oorlogservaringen zelden of nooit de situatie beleefd, dat de meerderheid in de lucht niet aan hun zijde was. In een volgend artikel over de verdediging van Nederland zullen wij nog zien hoe voor elk der Westeuropese landen dit punt van kardinale betekenis is. Middletons waarschuwing klemmt te meer als men bedenkt dat ook de Amerikaanse strategische luchtmacht, wanneer men aanneemt, dat deze de overmacht over de Russen zou bezitten – wat, zie hieronder, op dit punt waarschijnlijker is dan voor andere onderdelen van de wederzijdse luchtmachten – naar gewoonlijk wordt aangenomen, voor het grondig vernietigen van de voornaamste industriële centra van de Sowjet-Unie omstreeks 60 dagen nodig zou hebben: een voor de kleine Westeuropese bondgenoten, die zich inmiddels tegen een aanvaller uit het Oosten zouden moeten verweren, niet zeer troostrijke termijn!

IV

Nu de relatieve sterkten en zwakten van beide partijen. Eerst: de luchtmachten. De Russen worden geacht plm. 35.000 vliegtuigen te hebben, waarvan een belangrijk gedeelte jet-vliegtuigen. Boven Korea is sinds 1951 de teleurstellende ervaring opgedaan, dat de beste Russische jagers, de MIG 15's, gelijkwaardig zijn aan de beste Amerikaanse (de F86's „Sabrejets”); zij lenen zich wellicht minder voor aanvallende actie, maar schijnen des te beter in staat te zijn een verdedigende actie te voeren tegen vijandelijke bommenwerpers: een omstandigheid, die de Amerikaanse B29's sinds maanden van bombardementen bij dag boven Noord-Korea afhoudt, – en die te denken moet geven aan al diegenen, die in een mogelijke oorlog de beslissing in een atoombombardement van de Sovjet-Unie menen te zien. De na Juli ingezette nieuwe bombardementsactie van de geallieerden op Noord-Korea wordt daarom ook niet uitgevoerd met deze bommenwerpers van Wereldoorlog II-type, maar met nieuwe jachtbommenwerpers, die geleidelijk in productie komen. Ten dele worden deze vliegtuigen onttrokken aan Europa, maar gezien hun effect is het begrijpelijk en toe te juichen: deze „jets” kunnen in de lucht benzine innemen en dus veel grotere afstanden vliegen, zijn sneller dan de oude bommenwerpers, verdedigen zich beter tegen de Russische MIG's . . . en kunnen als het nodig mocht zijn kleine atoombommen vervoeren.

Tegenover de 35.000 Russische vliegtuigen, gereed voor actie, hebben de Amerikanen er plm. 31.000 ⁴⁾, m.a.w. gezien de grote onzekerheden, die bij berekeningen-plus-schattingen als deze onvermijdelijk zijn, kan men zeggen dat de aantallen in dezelfde orde van grootte liggen. De nieuwe ontwikkelingen in Amerika geven de stellige indruk, dat daar veel verbeterd, maar toch noemde de voorzitter van de militaire commissie van de Senaat het onlangs nog een schande, dat Rusland méér jets produceert dan de Verenigde Staten ⁵⁾.

De volgende vraag is: hoeveel nieuwe vliegtuigen produceert men? Ook over het antwoord op deze vraag heerst grote onzekerheid, maar op één punt is men het helaas maar al te zeer eens: de Russen produceren per maand meer vliegtuigen dan de Amerikanen en worden dus elke maand nog steeds *absoluut en relatief sterker* in de lucht. Men neemt wel aan, dat de Russen er per maand 1500 tot 2000 produceren; het aangehaalde artikel in de *New York Times* geeft, misschien om de situatie voor Amerika niet te benauwend te maken, de cijfers van de *jaarproductie*, wat gezien het in beide landen stijgende cijfer een weinig nauwkeurig beeld geeft. De Amerikaanse productie wordt gezegd op 700 per maand te staan, en al verluidt het dat deze tot 1200 (elders spreekt men voor 1953 en 1954 al van 1500) per maand zal stijgen, zij loopt nog steeds achter bij de Russische maandproductie, ook al heet zij in sneller tempo te stijgen (dus enigszins in te halen), — en hetzelfde artikel stelt het „plafond” voor de Russische maandproductie op 3000 tot 5000 vliegtuigen. Voor hen, die op principiële gronden graag aan cijfers twifelen, verdient nog aantekening dat het a. mogelijk is dat de Amerikanen aanzienlijk meer produceren dan zij de goe-gemeente, de Russische generale staf inbegrepen, door middel van de *New York Times* aan de neus hangen, maar ook b. mogelijk dat de sombergestemden gelijk hebben die de huidige maandelijks vliegtuigproductie van de Russen nog *vele malen zo groot* stellen als die van de Amerikanen. Dat de vorming van 143 „groups” tot 1957 is verschoven, is zeker niet bemoedigend.

Bij dit algemene beeld dient met betrekking tot West-Europa iets gezegd te worden over de atoombom, over het parachutistengevaar en over de luchtdekking. De atoombom als wapen om de industriële centra van de vijand te treffen heeft waarschijnlijk voor West-Europa slechts indirecte betekenis: als van dit wapen gebruik mocht worden gemaakt zijn bombardementen op Detroit en Stalingrad waarschijnlijker dan op Glasgow en Rotterdam — omdat, zoals zoëven werd betoogd, West-Europa nu eenmaal voor- of neventerrein is in een wereldconflict, hoe belangrijk dan ook als zodanig. Men kan hopen dat de dreiging van atoombombardementen de Russen van het beginnen van een wereldoorlog zal afhouden.

Waarschijnlijk is dit de afgelopen jaren ook een van de belangrijkste vredesfactoren geweest. Men neemt wel aan, dat indien er inderdaad in 1947 een beslissend conflict over Triëst tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten heeft gedreigd, een ultimatum van de laatste zijde de Russen daarom tot inbinden heeft

---

⁴⁾ Cijfers ontleend aan een overzicht van de *New York Times* van 15 Juni 1952. Voor vliegtuigen in actief gebruik zijn de cijfers: S.U. 17.000 à 20.000; V.S. 21.150. Elders echter heet het, dat de Russen naar verhouding meer vliegtuigen gevechtssklaar hebben.

⁵⁾ Senator Russell, aangehaald in de *New York Times* van 28 Juni 1952.

bewogen, omdat op dat ogenblik zij nog niet-, de Amerikanen wel over gereede atoombomben beschikten. Tegenover de geruststellende staan echter onrustbarende factoren: de omstandigheid, dat de Russen hun atoombom vier, vijf, zes jaar eerder hebben ontwikkeld dan men vóór de eerste explosie er van op Sowjetgebied aannam, en dat, hoewel men het aantal atoombomben bij de Russen gewoonlijk nog in tientallen schat terwijl men bij de Amerikanen honderdtallen veronderstelt, de veronderstelling dat de eersten ook minder ver zijn dan de Amerikanen voornamelijk steunt op overwegingen als de woorden van Hanson Baldwin⁶): „...te oordelen naar het aantal proefbomben dat zij hebben laten ontploffen”. Dat zijn er inderdaad slechts drie tegen 27 bij de Amerikanen, maar er zouden ook andere redenen van de Russen kunnen zijn om minder vaak te experimenteren. In ieder geval wordt voor 1953 en 1954 met een Russische voorraad van honderden atoombomben gerekend⁷), waarbij het dan maar een schrale troost is dat de Amerikanen er tegen die tijd wel nóg meer zullen hebben.

Bij de atoomproductie is men zowel naar de lichte als naar de zware kant aan het uitbreiden. Naar verluidt zullen de Amerikanen deze zomer voor het eerst proeven nemen met de waterstofbom — een bom berustende op samenvoeging in plaats van op splitsing van atoomkernen, van veel groter explosief vermogen dan de gewone atoombom, maar dan ook veel moeilijker vervoerbaar over grote afstanden. Voor de naaste toekomst lijkt meer te beloven de productie van zogenaamde tactische atoombomben, waarmee bedoeld worden atoombomben van klein formaat, die in kleinere vliegtuigen kunnen worden meegevoerd (en mogelijk ook in geleide projectielen kunnen worden ingebouwd!) en niet bestemd zijn voor het vernietigen van gehele industriesteden, maar voor het belemmeren van operaties te velde. De voorstelling welke Middleton echter geeft van de vervangbaarheid van strijdkrachten op de verdedigingslijn van de NATO door tactische atoombomben, die de Russen bij een mogelijke opmars zouden kunnen tegenhouden, is waarschijnlijk veel te optimistisch; generaal Bradley heeft er op gewezen dat voor een effectief gebruik van deze bommen troepen nodig zijn, die de vijandelijke strijdkrachten tot concentratie kunnen dwingen, en dat de Russen als zij bij wijze van spreken in een lange lijn op enige afstand van elkaar man voor man naar de Atlantische Oceaan zouden marcheren, daarin door geen tactische atoombom kunnen worden belemmerd als er niet voldoende NATO-divisies in het veld staan.

Wat de geleide projectielen zelf betreft laten de schaars gepubliceerde gegevens ons in het duister tasten ten aanzien van de technische ontwikkeling en de beschikbare aantallen. De V.S. produceren ze, en, zoals kort geleden bekend werd gemaakt, ook Engeland, maar het is een somber feit, dat ook de Russen bij de vervolmaking van wat wij bij de Duitsers V2-wapens noemden, grote vorderingen hebben gemaakt, die bijvoorbeeld onheilspellende gevolgen zouden kunnen hebben voor het „drijvend vliegtuigmoederschip” van de Britse eilanden, als onverhoopt na een snelle Russische opmars de kusten van Nederland, België en Frankrijk in

⁶) New York Times, 27 April 1952.

⁷) De Intelligence Digest van Januari 1951 spreekt van een productie van vier per maand sinds September 1949.

handen van het Rode Leger zouden vallen. De geleide projectielen zijn overigens ook voor de verdediging bruikbaar en men is in Amerika doende ze, toegerust met automatisch doelzoekende instrumenten, voor de luchtverdediging van de grote steden te gebruiken. Voordat zij echter in voldoende mate ter plaatse zijn zal zeker nog een jaar of anderhalf verlopen⁸⁾.

Ten aanzien van West-Europa zal men bij een mogelijke Russische aanval ook stellig moeten rekenen op het gebruik van parachutisten die de opmars te land, welke allicht enkele dagen zal duren, door verrassende aanvallen uit de lucht op knooppunten kunnen bekorten. Eenstemmigheid over het effect van dit wapen bestaat niet. Uit de tweede wereldoorlog is bekend, dat het in handen van de Duitsers meer psychologisch op de burgerbevolking en secundair op de soldaten heeft gewerkt dan dat het rechtstreeks militair effect heeft gehad.

Het bekende Engelse jaarboek *Brassey's Annual of the Armed Forces* gelooft in zijn editie van 1951 bijvoorbeeld *niet* dat de Russen veel aan hun parachutisten zullen hebben. Middleton's oordeel is echter geheel anders. Hij wijst op de geringe afstand die de Communistische troepen thans al van de Rijn staan (in Duitsland bevinden Russische luchtbases zich *ten Westen* van de Amerikanen in Beieren), en meent dat een verrassende aanval met parachutisten op een aantal Rijnovergangen in staat zou zijn om het Roergebied voor het grootste gedeelte onbeschadigd in handen van de Russen te spelen. De vraag is, of wat hij voor West-Duitsland stelt, voor geheel West-Europa zou gelden. Indien dat echter het geval zou zijn, zouden de Russen, het industriële potentieel van West-Europa bij dat van de Sovjet-Unie en Oost-Europa voegende, niet tot 35 maar tot 87 miljoen ton staal komen, tegenover de 88 miljoen ton jaarproductie van de V.S., en niet tot 348 maar tot 799 miljoen ton kolenproductie, tegenover de 501 miljoen ton van de V.S.

Kort gezegd: het zou hun, ook in een langer durende oorlog met de V.S., ook wat de kracht van de economie betreft, een zekere kans geven, die zij op grond van de blote cijfers van de Sovjet-Unie op het eerste gezicht niet hebben.

Wij komen hiermee op het bestaande potentieel in het algemeen, waarvan men niet kan ontkennen, dat het in de westelijke wereld aanzienlijk groter is dan in het Sowjet-gebied. De vraag is echter op hoe intensieve wijze de mogelijkheden aan beide kanten worden gebruikt en welk tempo men daarbij aanneemt. Duidelijk is, dat de kleine hoeveelheid olie, welke het Kremlin ter beschikking heeft, een Achilleshiel in een mogelijke oorlog zou kunnen zijn. Het is echter aan geen twijfel onderhevig, dat alles wat men voor defensiedoeleinden nodig acht, daarvoor wordt besteed, en burgerlijke doeleinden zo nodig worden verwaarloosd. Een autopark bestaat nagenoeg niet, terwijl de veel grotere aantallen personen- en vrachtauto's in de V.S. het vervoerwezen daar wel aanzienlijk soepeler maken dan in het Sowjet-gebied, waar men voornamelijk op spoorwegen is aangewezen, maar ook aanzienlijk kwetsbaarder indien de benzinstroom een ogenblik zou stokken.

Dr Vannevar Bush, een van de bekendste Amerikaanse natuurkundigen, meent dat de Russen door de geestelijke dwang van hun totalitair systeem een achterstand hebben op het gebied van de technische vindingrijkheid, waardoor de

---

⁸⁾ New York Times van 24 Juli 1952.

westelijke wereld hun altijd weer voorbij zal streven. In zijn algemeenheid is dat juist, maar wij mogen niet vergeten, dat de westelijke wereld dan ook de tijd moet hebben om, achter een vaste gordel van gerede strijdkrachten, die vindingrijkheid geleidelijk aan te ontplooien, terwijl het Kremlin op de punten waar het, zoals bij atoomproductie, dat van groot belang acht, kosten noch moeite, behoorlijke noch onbehoorlijke middelen spaart om technische topprestaties te leveren en daar vrij aardig in geslaagd is; de namen Klaus Fuchs en Pontecorvo getuigen daarvan op even welsprekende wijze als de productie van atoombomben die immers zoveel jaren eerder kwam dan men, ook van bevoegde westelijke zijde, verondersteld had.

Nu het relatief zwakste punt van de Sowjets: hun vloot. Er zijn onbevestigde geruchten over enkele grote eenheden als slagschepen, die bij de Russen in aanbouw of klaar zouden zijn. Op dat gebied staan zij echter stellig achter bij de Engelsen en Amerikanen die met groot materieel in betrekkelijke mate de zeeën beheersen.

Een geducht wapen echter vormen hun duikboten, die het geallieerde aanvoersysteem over de gehele wereld kunnen bedreigen.

De Russen hebben immers „het voordeel van de binnenbocht”, omdat zij een aaneengesloten gebied in het „hartland” van Europa en Azië beheersen. De tegenstander, die in een oorlog met hen zou worden gewikkeld, zou op randgebieden als Zuid-Korea, Indochina, Griekenland en . . . West-Europa moeten steunen, maar de strijd daar zou van verre afstanden overal in de rug moeten worden gesteund, zelfs als het mogelijk zou blijken al deze randgebieden in de eerste fase van een mogelijke oorlog in handen te houden. De geallieerde operaties zouden aan de rand van het strijdgebied plaatsvinden, en bijna altijd zouden grote hoeveelheden munitie en materieel, en waarschijnlijk ook manschappen en vliegtuigen van overzee moeten worden aangevoerd. Nu hebben de Russen naar schatting omstreeks 300 duikboten ⁹⁾. Omstreeks 65 van deze 300 (maar hier worden de schattingen snel veel speculatiever) zouden met een snuiverapparaat zijn uitgerust. Wie de mooie resultaten van deze onderzeevloot mocht onderschatten gelieve te bedenken dat de Duitsers de tweede wereldoorlog met 76 duikboten begonnen zijn, wat zij verder nodig hadden er gedurende de oorlog hebben bijgebouwd . . . en daarmee in 1941 de „slag om de Atlantische Oceaan” bijna hadden gewonnen!

Bepaaldelijk onrustbarend worden de cijfers wanneer wij op landstrijdkrachten overgaan. Middleton schat het aantal divisies dat de Russen ter beschikking hebben aan de matige kant op 175 (na gedeeltelijke mobilisatie op 250), waarvan 90 à 125 voor de aanval op West-Europa bestemd zouden zijn. Nu is de ene divisie de andere niet, en het is een aardig gezelschapsspelletje om uit gepubliceerde cijfers betreffende totale aantallen troepen en aantallen divisies het doorsnemetje te maken hoe groot een divisie nu eigenlijk is. De gebruikelijke schattingen zijn: 18.000 man bij de Amerikanen en 12.000 man bij de Russen, maar de

⁹⁾ Merkwaardig genoeg wordt dit aantal vrijwel eenstemmig door alle bronnen reeds sinds 1950 opgegeven, terwijl men ons tevens verzekert, dat op de werven in Rusland en Oost-Duitsland er per maand zeker drie worden bijgebouwd: hier moet iets met de rekenkunde van de arme leek niet in orde zijn.

Amerikaanse minister van Oorlog, Frank Pace, heeft — men vraagt zich af op welke gronden — de Russische divisies minder waard geacht en verklaard¹⁰⁾ dat de 175 Russische zouden opwegen tegen niet meer dan 78 Amerikaanse divisies. De wijze van samenstelling en bewapening van divisies in verschillende legers is trouwens sterk verschillend. Bekend is dat de Amerikanen een bijzonder groot aantal mannen niet in de gevechtlijn hebben, maar laten koken, verplegen, ontwikkelingswerk doen en de administratie bijhouden (de Russen geven daarentegen van geneuevelden beneden de rang van officier geen kennis aan de familie. De namen worden simpelweg van de lijst geschrapd). Generaal Marshall heeft als minister van Defensie in Januari 1951 de ontstellende cijfers genoemd, dat Amerika slechts 23% van de beschikbare soldaten in de gevechtlijn brengt, en Rusland 80%. Conclusie: de vuurkracht van de Russische divisies zou, ook bij een veel geringer aantal soldaten, groter zijn dan die van de Amerikaanse. Het *Preparedness Subcommittee* van de militaire commissie van de Amerikaanse Senaat heeft betoogd, dat de Russische divisies, met 60% van de manschappen van de Amerikaanse, 67% van de vuurkracht hebben — wat in het licht van Marshall's sensationele cijfers dus nog wel meevalt, en Hanson Baldwin heeft er nog bij aangetekend dat het aantal manschappen in elke Amerikaanse divisie na 1945 met 20% is versterkt, maar de vuurkracht met niet minder dan 68%.

Het gaat de lezer van deze verwarrende en kennelijk ook verwarde cijfers uiteraard duizelen. Maar zo gesteld dat inderdaad een Russische divisie veel minder waard zou zijn dan een Amerikaanse — wat kunnen de NATO-landen er als verdediging tegenover stellen? Voor 1955 — het jaartal waarmee men voor een effectieve verdediging van West-Europa thans rekent — schijnt het hoofdkwartier te Parijs op 96 divisies te hopen¹¹⁾. Het officieel in Lissabon gestelde cijfer van NATO-divisies voor eind 1952 is 25 paraat en 25 in reserve. Dat was echter meer een algemene doelstelling, die de verantwoordelijke ministers als een uithangbord aan hun respectieve parlementen voorhielden, dan een doel dat men op grond van reële berekeningen wist te kunnen en te moeten bereiken. De recente verklaringen, dat men aan de doelstellingen van Lissabon wil vasthouden, hebben het air van fluiten in het donker om niet bang te zijn. Wat in feite bereikt is zijn op het ogenblik 22 parate divisies en 12 of 13 in reserve, waarbij tegen het einde van het jaar nog een enkele parate en misschien verscheidene reservedivisies kunnen komen¹²⁾.

John Kenney, onderdirecteur van de *Mutual Security Agency*, verklaarde al in Mei van dit jaar dat de NATO wel eens 10 divisies bij zijn doel zou kunnen achterblijven als het Amerikaanse Congres zoveel minder geld uittrok dan president Truman had aangevraagd. Recente moeilijkheden in Engeland en Frankrijk hebben deze sombere indruk nog zeer versterkt. De regering van Churchill heeft, door de bestaande nood van het land gedrongen, zijn bewapeningsprogramma

---

¹⁰⁾ New York Times van 13 Juni 1952.

¹¹⁾ The Observer van 10 Augustus 1952.

¹²⁾ The Reporter (Washington) van April 1952.

beperkt, d.w.z. voor eigen gebruik, en een deel van de productie wordt thans voor de veelbegeerde deviezen naar het buitenland verkocht. Churchills argument, dat nieuwe vindingen in de militaire techniek een verzwakking van het programma mogelijk maakten, klinkt helaas niet zeer overtuigend.

Nog veel minder overtuigend zijn de jammerklachten van de Franse regering. Deze heeft Washington gevraagd om een bedrag nagenoeg gelijk aan het totaal van wat door de Amerikaanse militaire hulpverlening niet aan bepaalde landen, maar aan „off-shore purchases”, d.w.z. aan aankopen buiten Amerika ten behoeve van de geallieerde defensievoorbereidingen, bestemd is, uitsluitend voor aankopen in Frankrijk te bestemmen. Als dit niet zou doorgaan — en de Amerikanen hebben voorlopig nog slechts voor een derde of een kwart van het gevraagde bedrag bereidheid getoond — dan zou de beloofde Franse bijdrage aan de gemeenschappelijke defensieve inspanning aanzienlijk kleiner worden; onofficieel zou Frankrijk zelfs bedreigd hebben zijn troepen uit Indo-China terug te trekken.

In het haastig geschreven boek van Middleton lijken niet alle cijfers te kloppen, en er blijft bijvoorbeeld enige onzekerheid bestaan of Frankrijk nu beloofd heeft 12 of 15 divisies aan de NATO te leveren. Geen twijfel laat hij echter bestaan aan de zeer verschillende graden van uitrusting en gevechtsbereidheid waarin de Franse troepen verkeren. De eerste van de omstreeks 10 divisies die er thans moeten zijn is goed uitgerust, goed geoefend en zal, opgesteld in Duitsland tegenover de Rode troepen, als de nood aan de man komt, voortreffelijke prestaties leveren; maar, voegt Middleton er met prijszwaardige openhartigheid aan toe, het is nog zeer de vraag of en hoe de Fransen zullen vechten, wanneer de Russische invasie over de grenzen van hun eigen land mocht heen stromen, en evenmin verbergt hij dat aan de uitrusting van de Franse divisies in Frankrijk zelf nog veel ontbreekt, terwijl ook gerechtvaardigde twijfel bestaat of de reserve-divisies gemobiliseerd kunnen worden in de enkele dagen welke hij daarvoor op gezag van het Franse ministerie van Defensie aanneemt.

Een van de aantrekkelijke zijden van zijn boek is dat hij de schuld niet eenzijdig aan de ene of aan de andere kant van de oceaan tracht te leggen. De landen die zich thans aan hun onder NATO-verband aangegane verplichtingen trachten te onttrekken, hebben schuld, omdat zij of wel de noodzakelijke verdediging aan het welvaartspeel opofferen of wel (als zij tegenover de Amerikanen met recht betogen, dat er van de boterham van de gemiddelde Europeaan niet veel meer afkan) doordat zij destijds op lichtvaardige wijze te grote verplichtingen hebben aangegaan. Maar Amerika is evenmin zonder schuld. Het zoëven genoemde *Preparedness Subcommittee* onder voorzitterschap van Senator Lyndon Johnson heeft in zijn eerste rapporten op overtuigende wijze aangetoond, dat de militaire productie belangrijk is achtergebleven, niet alleen bij de ramingen, maar ook bij wat op korte termijn als volstrekt noodzakelijk voor de verdediging moet worden beschouwd.

Soms hebben daaraan militaire autoriteiten schuld, die dwaas-hoge productiedoelen hebben gesteld, soms zijn het de economen en technici van de *Defense Production Agency*, die door bureaucratie en slechte organisatie alleen maar

wanorde hebben veroorzaakt¹³). Men kan zich echter ook niet onttrekken aan de indruk dat de algemene politiek van de V.S. heeft gefaald omdat de verantwoordelijken in het Witte Huis in het jaar voor de verkiezingen niet het enige hebben gedaan wat de defensie-productie krachtig op gang had kunnen brengen, namelijk het burgerlijk verbruik drastisch beperken. Een begin is daarmee wel gemaakt, maar een te bescheiden begin om optimisme over snelle resultaten te rechtvaardigen.

Mocht op korte termijn het gewapend conflict ook in Europa uitbreken, zoals Middleton vreest, dan zal er een draaiende defensie-productie moeten zijn, en niet alleen een stapel blauwdrukken. Nauwkeuriger gezegd zal wegens het Russische „voordeel van de binnenbocht” deze productie zelfs reeds geruime tijd moeten draaien indien men operaties overzee op bevredigende wijze van het nodige wil voorzien. Reeds thans wordt geraamd, dat de strijdkrachten op de Britse eilanden, indien plotseling een conflict uitbreekt, drie tot zes maanden op de aanwezige voorraden zouden moeten teren vóór voldoende aanvoer van overzee de oorlogsbehoeften zou kunnen dekken. In de onlangs gepubliceerde dagboeken van James Forrestal, de overleden Amerikaanse minister van Defensie, wordt verteld hoe aan het einde van de tweede wereldoorlog in Burma voor zes maanden materiaal en munitie op het strijdtoneel aanwezig was, voor twaalf maanden „in de pijpleiding” tussen Amerika en Burma zat, en nog voor drie maanden in de fabrieken van Amerika zelf als voorraad lag. Het is niet alleen een aanwijzing van de grote ruimtelijke afstanden die in de tweede wereldoorlog overbrugd moesten worden en ook in een mogelijke derde waarschijnlijk overbrugd zouden moeten worden, maar tevens van de eis om de defensie-productie reeds geruime tijd vóór het mogelijk uitbreken van de vijandelijkheden op een redelijk peil te hebben gebracht.

V

Middletons conclusie, en de onze er bij, kan voorlopig weinig bemoedigend zijn: als de Russen een aanval in 1952, 1953 of 1954 in de zin mochten hebben (en we hebben gezien dat gewichtige redenen daartegen pleiten, maar dat er geen enkele reden is die bepaald uitsluit dat zij het ofwel toch willen — als onderdeel van een algemeen krijgsplan — ofwel het niet willen maar zichzelf in een positie manoeuvreren waaruit men niet meer met vreedzame middelen terug kan) staat West-Europa er slecht voor. In 1955 kan de situatie veel verbeterd zijn. Misschien is het machtsevenswicht over de gehele wereld dan op beslissende wijze in het voordeel van de vrije wereld verschoven, misschien ook (maar het is onwaarschijnlijk dat dit meer dan één uit vele te overwegen factoren zal zijn) is tegen die tijd de rij der Europese NATO-landen militair zo sterk geworden, dat een onverhoedse aanval althans niet een snel succes belooft, en kan tegen die tijd

---

¹³) Men zie bijvoorbeeld het 35ste rapport van deze commissie, op 29 November 1951 in Washington aan de Senaat overgelegd, waarin bijvoorbeeld generaal Olmsted, in de Europese NATO-landen geen onbekende, nagenoeg voor leugenaar wordt uitgemaakt in verband met zijn al te optimistische verklaringen over de Amerikaanse leveranties: blz. 14, 18-19.

althans niet meer gezegd worden dat de combinatie van een machtig industriegebied en een zwakke defensie in West-Europa a.h.w. tot een dergelijke aanval uitnodigt. Bij het noemen van jaartallen dient men overigens naar alle kanten grote voorzichtigheid te betrachten. De man die in het wekelijkse boeken-bijblad van Middletons eigen krant zijn boek besprak¹⁴), merkte op dat de in Washington gehoorde jaartallen van „het grootste gevaar” telkens angstig-dicht in de buurt komen als er een militaire begroting het Congres moet passeren — en daarna toch weer voldoende tijd beschikbaar wordt geacht (door dezelfde militaire autoriteiten die bij de eerste gelegenheid zo alarmerend spraken) om de noodzakelijke tegenmaatregelen te nemen. Als we horen van schattingen, dat de Amerikaanse luchtmacht pas in 1957 de gewenste 143 groepen zal omvatten, die nodig zijn om mogelijke verdere agressies te voorkomen, lijkt het beeld nog somberder te zijn dan we meenden te mogen opmaken uit het jaartal 1955, dat wordt opgegeven als de tijd waarin de verdediging van West-Europa werkelijk iets om het lijf kan hebben. Mensen, die liever niet tot de zwartkijkers behoren plegen zich daarentegen te troosten met het doorkijken van oude krantenknipsels waarin bijv. de gebroeders Alsop, overigens heus geen slecht-ingelichte journalisten, de periode van „het grootste gevaar” voor 1950 of 1951 hebben aangekondigd. Het is juist nu misschien een glimlach waard — misschien ook niet. Want wie weet of zij niet in die zin gelijk hebben gehad dat we in de afgelopen jaren enkele malen vlak langs de rand van een wereldoorlog hebben gelopen? En betekent het feit, dat de brandweer soms uitrukt op een vals alarm, dat er bij een volgend alarm bepaald geen vuur te bekennen valt? Voor gerustheid is geen reden aanwezig. Ook in meer bevoegde kringen dan journalistieke zijn soms grote verschillen van inzicht aanwezig, die het beleid kunnen bepalen. Op blz. 9 van zijn boek vermeldt Middleton, dat in 1949 en 1950 de Engelsen en Amerikanen een heel verschillende kijk hebben gehad op de bedoelingen en de militaire mogelijkheden van de Sowjet-Unie. Hij zegt er daar niet bij (wat slechts zijdelings en veel later, op bladzijde 124, in zijn boek ter sprake komt) dat de Engelse militaire inlichtingendiensten toen gaarne gezichten trokken of zij, de ervaren Engelsen, goede gronden hadden om niet mee te doen met de „oorlogshysterie” van die opgewonden, onervaren Amerikanen, en vermeldt alleen dat hun inzichten elkaar nu veel dichter zijn genaderd, hetgeen gezien de toon en de conclusie van zijn gehele boek betekent, dat het Engelse, geruste, standpunt het verontruste van de Amerikanen genaderd is — en niet omgekeerd.

Middleton gaat er zoals gezegd met generaal Charles Mast van uit, dat als er oorlog mocht komen de Russen, geholpen door de Chinezen en satellieten, waarschijnlijk op vijf fronten tegelijk zullen beginnen: in het Noordpoolgebied tegen Alaska en IJsland; in het Midden-Oosten tegen Perzië, Irak, Saoedisch-Arabië en Suez; in Zuid-Oost-Azië; een duikbootactie tegen de geallieerde zeeverbindingen en stellig ook: een poging om West-Europa en Noord-Afrika te bezetten. Over Europa is het de moeite waard zijn conclusie op blz. 237 aan te halen:

¹⁴) C. L. A. Marshall in New York Times Book Review, 18 Mei 1952.

„Zouden de Russen tot staan kunnen worden gebracht als zij thans aanvielen? Zonder Duitse deelneming is het uiterst twijfelachtig of de westelijke strijdkrachten sterk genoeg zouden zijn om de Russische aanvallers ergens ten oosten van de Rijn tegen te houden. De dag van een gemakkelijke Russische doorbraak naar de Atlantische Oceaan is zeker voorbij. Op dit ogenblik hebben wij echter niet de kracht om de Russische generale staf af te brengen van een aanval in West-Europa.

Niemand weet natuurlijk of een dergelijke beslissing nu genomen is of niet en of de tijd bepaald is. Als dat gebeurd is, en de Russen zijn vastbesloten tot oorlog, zal dan de huidige verdedigingsopbouw plus de verwachting van atoombombardementen hen van een aanval afhouden? Ik geloof persoonlijk van niet”, zegt Middleton.

Het is zijn mening, die we hebben te nemen voor wat ze waard is. Zij is vrij veel waard, omdat hij zakelijke informatie van tot dusverre nagenoeg ongekende openhartigheid — niet altijd volkomen nauwkeurig, maar altijd bij benadering juist en meestal „uit de keuken” komend — combineert met kritisch vermogen. Hij blijkt zelfs over zekere voorspellende gaven te beschikken, daar hij het in deze zomer geconstateerde achterblijven van de defensie-inspanning in verscheidene Europese landen (Frankrijk; Engeland) bij de ramingen al van te voren gevoeld had.

Het is al weer meer dan twee jaar geleden dat een Franse generaal, Pierre Billotte, die gepoogd heeft zijn landgenoten onder de indruk te brengen van het gevaar dat van Sowjet-zijde dreigt en van de militaire afmetingen daarvan, in de *Revue de Paris* schreef: „Geen toekomstig historicus zal ooit kunnen verklaren hoe 275 miljoen West-Europeaanen, verbonden met 160 miljoen Amerikanen en Canadezen, met hun industrie- en landbouwpotentieel volkomen ontwikkeld, zich zouden kunnen laten verpletteren, beheersen, verstrooien of vernietigen door het huidige Rusland, met een nauwelijks ontwaakt potentieel.”

Zijn woorden zijn nog steeds waar, maar . . . er zijn inmiddels jaren verlopen. Er is vooruitgang aan de Westelijke kant geweest en in bepaalde opzichten zelfs wonderlijk veel bereikt. Dat de Russen, die al jaren eerder met hun militaire voorbereidingen zijn begonnen (d.w.z. er waarschijnlijk na de tweede wereldoorlog niet of nauwelijks mee zijn opgehouden), zouden stilstaan, is echter evenmin waarschijnlijk. Werkt de tijd in ons voordeel? Zeker niet in alle sectoren, misschien wel in sommige; bij de productie van vliegtuigen is het waarschijnlijk, bij die van atoombomben nog allerminst zeker. Het doel van redelijke zekerheid is nog niet bereikt. Zonder ons aan het jaar 1955 vast te klampen, moet gezegd worden, dat het naar alle waarschijnlijkheid nog wel enkele jaren zal duren vóór het Westen niet alleen een „potentieel” heeft waarmee het na jaren — en na een bezetting van West-Europa en andere gebieden! — een mogelijke derde wereldoorlog kan winnen, maar ook strijdkrachten, die het Kremlin van elke agressie bij voorbaat afschrikken.

BEVAN EN HET BEVANISME

I

Het 52e congres van de Britse Labour Party, dat eind September in Morecambe zal worden gehouden, zal in belangrijke mate beslissen over de rol, die voorshands voor de voormalige minister van Arbeid uit de Labour-regering, Aneurin Bevan, is weggelegd. Het congres zal echter slechts van beperkte betekenis zijn voor de invloed die de politieke stroming, waaraan de naam van Bevan is verbonden, in de komende periode zal uitoefenen. Het is van belang deze twee zaken, de man en de leer, uiteen te houden. Want een identificatie van Bevan en het Bevanisme leidt tot misverstand omtrent hetgeen thans in de socialistische beweging en in Engeland in het bijzonder aan de hand is. Wanneer de rumoerige persoonlijkheid van de vroegere mijnwerker uit Wales de weg naar groter macht in de Labour Party geblokkeerd zou vinden, zou daarmee het Bevanisme nog allerminst uit de wereld zijn. Wanneer omgekeerd het Bevanisme als gedachtenwereld of beter als mentaliteit zou worden overwonnen, behoeft daarmee de rol van Bevan nog allerminst te zijn uitgespeeld.

Wat is de betekenis van Bevan en wat hebben wij onder het Bevanisme te verstaan? Om deze vragen te beantwoorden moeten wij het décor, tegen de achtergrond waarvan de naam Bevan die merkwaardige klank heeft gekregen, nl. de situatie van het Engelse socialisme na het voltooiën van het program waarmee Labour in 1945 het bewind begon, nader onderzoeken.

In de eerste jaren nadat Labour het bewind had overgenomen, voltrok zich in Engeland een weinig zichtbare, maar daarom niet minder diepgaande verandering, die wel is aangeduid als een stille revolutie. Een reeks van nationalisaties brengt een belangrijk stuk contrôle over de economie in handen van de overheid. De voorwaarden daarvoor zijn gunstig, dank zij de na-oorlogse noodzaak tot een vérgaand overheidsingrijpen. Om de schaarse middelen zo rechtvaardig mogelijk te verdelen, wordt een stringente planeconomie ingevoerd waarmee aanvankelijk grote successen worden bereikt. Het herstel van de industriële productie in Engeland voltrekt zich sneller dan in enig ander land. De huizenbouw, het vervoer, de export, zij worden door de regering vast geleid en volgens geheel andere beginselen dan de Tories voor de oorlog hadden toegepast. De belastingpolitiek wordt opgetrokken op nieuwe grondslagen en bewust afgestemd op het bereiken van een zo groot mogelijke rechtvaardigheid in de verdeling van het nationale inkomen. Stafford Cripps wordt niet alleen het symbool van soberheid in levensstijl, maar vooral van een rechtvaardigheidsdrang die geen gevestigde belangen ontziet. Tal van nieuwe sociale voorzieningen brengen de zekerheid van wieg tot graf naderbij en met

name de Nationale Gezondheidsdienst bewijst dat de socialistische regering van een rangorde van waarden uitgaat, radicaal tegenovergesteld aan die van het laat-kapitalisme, dat op het Engeland van tussen de beide wereldoorlogen zijn stempel drukte. Het geheel van deze politiek schept een nieuw klimaat, dat van de *welfare state*, en dat door tallozen in Engeland als een bevrijding wordt ervaren, vergeleken met de beperkingen en de onzekerheden waaraan ze in het vooroorlogse Engeland waren bloot gesteld.

Wanneer in eind 1947 de prestaties van de Labour-regering in een bundel opstellen¹⁾ worden samengevat, gebeurt dit dan ook met een ingehouden juichtoon. Het socialisme is op mars, want het heeft, ondanks de hardnekkige scepsis waarmee het tientallen jaren door conservatieven en liberalen is achtervolgd, bewezen dat zijn beginselen voor praktische uitvoering vatbaar zijn.

Deze juichtoon heeft echter niet lang aangehouden. In de daaropvolgende jaren neemt de critiek binnen en buiten de Labour Party toe. Gedeeltelijk onder invloed van de restauratietendenzen, die zich in geheel Europa doen gelden en Engeland niet overslaan, gedeeltelijk onder invloed van de tekortkomingen van het regeringsbeleid en de spanningen, daardoor opgeroepen, steekt de twijfel het hoofd op en valt ook een zekere matheid waar te nemen.

Als wij de oorzaken van deze terugslag, die voelbaar wordt in een verkillig van de atmosfeer en zich later aan concrete verschijnselen laat demonstreren, nader beschouwen, vinden wij allereerst, dat bepaalde principes van socialistisch handelen onvoldoende doordacht blijken. De nationalisaties zijn een doelmatig middel gebleken om de productie op te voeren, de werkgelegenheidspolitiek te ondersteunen en de regering aan de nodige macht te helpen om haar economische politiek niet te laten doorkruisen door particuliere belangen. Zij hebben echter tegelijk teleurstelling gewekt. Het blijkt, dat de arbeiders, werkzaam in de genationaliseerde bedrijven, in vrijwel geen enkel opzicht het gevoel hebben, dat deze bedrijven mede hun eigendom zijn. De problemen van leiding en uitvoering, van medezeggenschap en arbeidsvreugde, blijken met de nationalisaties niet te zijn opgelost. Arbeidsconflicten blijven niet uit en fouten in de leiding van de genationaliseerde bedrijven evenmin. De regeringspolitiek is gericht op het scheppen van volledige werkgelegenheid, maar de inflationnaire spanningen, die daarmee gepaard gaan roepen ook in Engeland het probleem in het leven van de achtergebleven groepen, de kleine spaarders en ontvangers van vaste uitkeringen, wier inkomen achterblijft bij de prijsstijgingen. Maar wat belangrijker is: Labour-Engeland wordt geconfronteerd met de geweldige verschuivingen, die zich in de economische wereldverhoudingen hebben voorgedaan en die de positie van Engeland als het oudste industriële land van de wereld meer dan die van enig ander land hebben ondergraven. Kritieke situaties in de deviezenpolitiek doen zich met een onheilspellende regelmaat voor en de critiek van de kant van het bedrijfsleven, dat Labour in gebreke blijft een werkelijk expansionistische economische politiek te voeren — het monotone thema van een blad als *The Economist* — vindt steeds meer ingang. Als Engeland in 1950 als gevolg van Korea voor de noodzaak komt

---

¹⁾ Socialism, the British Way, met een voorwoord van Herbert Morrison.

te staan van een snelle en omvangrijke herbewapening, komt de kwetsbaarheid van Englands economie in een schril licht te staan.

II

Het is tegen de achtergrond van deze tegenslagen en de spanningen en ressentimenten daardoor gewekt, dat men het opzienbarende aftreden van Bevan en twee collega-ministers in het voorjaar van 1951 moet zien. De economische spanningen veroorzaken onzekerheid in de socialistische rijen; zij drijven een deel, waaronder de officiële leiding, tot een meer conciliante houding tegenover het standpunt van het bedrijfsleven, zij drijven een ander deel, waaronder Bevan, tot het beklemtonen van de noodzaak tot verdergaand overheidsingrijpen en een radicalere herverdelingspolitiek. Het décor van Bevans coup is daarmee echter nog niet volledig gegeven.

De buitenlandse politiek van de Labour-regering had reeds in een veel vroeger stadium verzet gewekt onder een deel van de Labour-aanhang. Na de gunstige start met de vrijmaking van India en de reorganisatie van het Gemenebest, ontmoette Ernest Bevin's politiek steeds meer critiek omdat zij naar het oordeel van een heterogene linkervleugel te weinig een socialistisch accent vertoonde. Dit gold indirect de houding van het Westen tegenover Rusland, maar vooral de Palestina-politiek van Bevin bood voor deze critiek dankbare aangrijpingspunten. Zolang Bevin leefde gleed echter het merendeel van de critiek op zijn indrukwekkende persoonlijkheid af. Ze verliep in gesputter en liet in de linkse hoek weliswaar een gevoel van onbehagen achter, dat echter eerst na de dood van Bevin zich uitkristalliseerde tot een min of meer georganiseerde oppositie.

En hiermee raken wij aan de persoonlijke aspecten, van niet minder belang voor het verstaan van de ontwikkeling dan de economische achtergronden. In de *inner circle* van de Labour Party gaven Attlee, Bevin, Morrison en Stafford Cripps de eerste jaren na de oorlog de toon aan. Het prestige van Attlee is in de hele beweging groot en ongeschokt, maar na de dood van Bevin en het aftreden om gezondheidsredenen van Cripps, later gevolgd door zijn dood, is het probleem van de opvolging in het leiderschap van de partij netelig geworden. Het ministerschap van Buitenlandse Zaken van Herbert Morrison is naar het oordeel van vriend en vijand nu niet bepaald een overweldigend succes geweest en de oude garde van de partij als geheel heeft stellig aan gezag ingeboet. Een typerende uiting daarvan was wel de niet-herverkiezing van Emanuel Shinwell als lid van het partijbestuur op het congres van de partij in het najaar van 1951. Velen, ook buiten de kring van de aanhangers van Bevan, zijn van oordeel, dat fris bloed in de leiding gewenst is. Men dient daarbij te bedenken, dat vrijwel alle bekwame Labour-leiders gedurende zes en half jaar geheel door de verantwoordelijkheden van het regeringsbeleid in beslag werden genomen. Dat in deze periode van een geestelijke evolutie onder deze leidende groep weinig sprake was, is onvermijdelijk. Voor zover er nieuwe ideeën werden gelanceerd kwamen deze grotendeels uit de linkse hoek. De Fabian Society, onder leiding van Cole toch al een buitenbeentje, produceerde vrijwel uitsluitend studies van medewerkers, die kritisch tegenover de inzichten van de oude garde stonden.

Het was in deze situatie van vermoedheid bij de leiding en onbehagen in brede kringen van de partij over het gebrek aan nieuwe perspectieven, dat Bevan in Maart 1951 zijn rebellie pleegde en met Harold Wilson en John Freeman uit de regering trad. De aanleiding tot dit aftreden vormde de begroting zoals deze door de opvolger van Cripps, Hugh Gaitskell, naar voren werd gebracht. Bevan stelde, dat omvang en tempo van de herbewapening, zoals door Gaitskell voorgesteld, te groot waren en hij en zijn vrienden waren dan ook niet bereid om kortingen op de sociale voorzieningen, met name een geringe, verplichte betaling voor de verstrekingen van de Gezondheidsdienst, als offer ter betaling van de bewapeningslasten te aanvaarden. Natuurlijk vormde de begroting van Gaitskell slechts een aanleiding en was het aftreden van Bevan slechts een symptoom van spanningen van groter draagwijdte en van reeds vroeger datum. In de daad van Bevan manifesteerde zich het onbehagen, dat in de Labour Party leefde en kreeg het probleem van de opvolging van de leiding eensklaps een duidelijk gezicht. Kort na het aftreden van Bevan c.s. volgde de publicatie van *One Way Only*, waarin de ex-ministers hun program ontwikkelden. In hoofdzaak kwam dit neer op de stelling, dat het gevaar van de militaire dreiging van de Sowjet-Unie sterk wordt overdreven, dat de gevaarlijkste wapens van de communisten armoede en sociale ontevredenheid zijn en dat bij de bestrijding dus de opvoering van het levenspeil, het scheppen van rechtvaardige verhoudingen en ruime hulp aan de onontwikkelde gebieden voorop dienen te staan.

Het bleek reeds spoedig, dat Bevan over een niet onaanzienlijke aanhang beschikte. Rondom hem groepeerden zich in het parlement een aantal min of meer gelijkgezinden, die na verloop van tijd overgingen tot gemeenschappelijke vergaderingen, voorafgaande aan de officiële zittingen van de parlementaire groep van Labour, zodat zich tot op zekere hoogte een partij in de partij vormde. Tot een krachtmeting kwam het in eerste aanleg niet, omdat Attlee nog voor het partijcongres in het najaar van 1951 nieuwe verkiezingen uitschreef, waardoor het congres met uitzondering van een aantal stekeligheden tot een gratuite demonstratie van eensgezinde afkeer van de Tories werd. Na de verkiezingsnederlaag van Labour, waarin overigens de Bevanites opmerkelijk goed uit de bus kwamen, openbaarden zich al spoedig nieuwe verschillen. In het voorjaar van 1952 leidde dit tot een openbare demonstratie van onderlinge verdeeldheid toen 57 Labour-afgevaardigden, onder aanvoering van Bevan, weigerden voor de militaire begroting van de conservatieve regering te stemmen. Met een schok realiseerde de buitenwereld zich, dat de Bevan-aanhang reeds was gegroeid tot ongeveer een kwart van de Labour-vertegenwoordigers in het parlement en toen in verschillende vakbonden reacties ten gunste van Bevan volgden, ontstond een situatie, waarin een overwinning van Bevan in de strijd om het leiderschap van de Labour Party niet tot de onmogelijkheden ging behoren.

In deze zelfde periode bleek uit de resultaten van de verkiezingen voor de graafschapsraden dat, zoal niet de voorkeur voor Labour dan toch de afkeer van Churchill c.s. sinds hij het bewind had overgenomen, enorm was gegroeid. Tussentijdse verkiezingen voor opengevallen parlamentszetels boden hetzelfde beeld van een sterk gegroeide Labour-meerderheid. Dit zou dus, indien Bevan het leider-

schap van de Labour Party veroverde, bij nieuwe verkiezingen die men algemeen verwacht voor de officiële zittingstijd van het parlement verstreken is, kunnen betekenen, dat de rebel leider van de Engelse regering wordt.

Alvorens ons te verdiepen in mogelijkheden en consequenties van een dergelijke ontwikkeling, is het zaak ons rekenschap te geven van de vraag, wie Bevan eigenlijk is en welke ideeën hij er op nahoudt.

III

De figuur van Bevan is allerminst eenvoudig. Het enige waarin zijn critici het eens zijn, is de erkenning van zijn redenaarstalent. Voor de rest schommelt de qualificatie tussen vooruitziend leiderschap en vulgaire demagogie. Zeker is, dat de bohémien, die Bevan ook is, graag een handje meehelpt om de misverstanden rondom zijn persoon te bestendigen. Hij scheidt er kennelijk behagen in op gezette tijden flink grof uit de hoek te komen en de burger het bloed naar de wangen te jagen, zoals hij op andere momenten Stendhal citeert en blijk geeft z'n dichters goed te kennen. Behept met een intellectualistische instelling, is hij niettemin niet afkerig van prollerige reclame en publiek vertoon. Heeft de mijnwerkersjongen, die eens stotterde en dank zij z'n wilskracht een schitterend redenaar werd, dit nodig of is Bevan het vat vol tegenstrijdigheden, waaraan z'n merkwaardige uitlatingen doen denken?

De loopbaan van de thans 54-jarige (sinds 1929 parlamentslid) vertoont echter een veel stabiel beeld en het boekje „In plaats van Vrees”, dat hij dit voorjaar publiceerde, verschaft ons, mede dank zij vele autobiografische notities, meer inzicht in zijn structuur.

Men komt nogal eens de opmerking tegen, dat de proletarische afkomst en de moeizame weg omhoog, die Bevan heeft moeten afleggen, een verklaring zouden bieden voor de haat van de tegenstander en de afgunst op hen die geëffender banen konden volgen, die zijn optreden zouden kenmerken. Sommigen zijn dan wel zo goed daaraan toe te voegen, dat men Bevan geestelijk moeilijk volwassen kan noemen, gezien de invloed die onvoldoende verwerkte jeugdervaringen nog altijd op zijn opvattingen zouden uitoefenen. Men is dan wel bereid zijn gevatheid van denken en zijn tomeloze energie te erkennen, maar waar haat en afgunst de drijfveer van zijn handelen zouden vormen, wordt hij toch bij de gevaarlijke negativisten ingedeeld. Men beroept zich ter illustratie van dit beeld op de venijnige schimpwoorden waarmee Bevan herhaaldelijk zijn tegenstanders is te lijf gegaan; zijn qualificatie van de Tories als „minder dan ongedierte”, verricht in dit verband altijd waardevolle diensten.

De geschiedenis van zijn werken en denken rechtvaardigt tot dusver echter geenszins het oordeel, dat haat en afgunst zijn voornaamste drijfveren zouden vormen. Er treft in Bevan integendeel een beweeglijkheid, grenzend aan opportunisme, die misschien op een overmaat aan ambitie maar zeker niet op een starre gefixeerdheid aan haatgevoelens duidt. In zijn practijk van vakbondsbestuurder heeft Bevan het compromis naar waarde leren schatten. Het is bekend, dat hij op verschillende Labour-congressen dienst heeft gedaan om voor het partijbestuur bijzonder hete kastanjes uit het vuur te halen.

Maar hoe dan te verklaren, dat Bevan zoveel felle reacties pro en contra oproept? Dat hij onmiskenbaar door talloze conservatieven, maar waarschijnlijk ook door een aantal mensen uit zijn eigen partij, gehaat en gevreesd wordt? Ik meen, dat de sleutel hiertoe gelegen is in het onmiskenbaar scherpe instinct dat Bevan bezit voor alles wat verband houdt met macht. Hoewel Bevan nadrukkelijk verzekerd heeft, dat het hem bij de conflicten van de afgelopen jaren om zakelijke geschilpunten gaat en dat hij op generlei wijze beoogt Attlee van zijn leiderspositie te verdringen, kan niemand zich onttrekken aan het gevoel dat deze conflicten in belangrijke mate bepaald worden door een machtsstrijd tussen personen. Als men Bevan volgt in zijn beschouwingen over de rol van het parlement bij het tot stand brengen van sociale hervormingen, over het falen zowel van de vakbeweging als van de partij in de jaren tussen de beide wereldoorlogen, in zijn argumentatie ten aanzien van de afbakening van de verhouding tussen particulier en gemeenschapsbezit, dan bespeurt men overal hoe Bevan geleerd heeft te denken in categorieën van macht. Typerend is in dit verband de voorkeur die hij in bepaalde opzichten toont voor Baldwin boven Churchill, voor de man die bijna geruisloos zijn doel weet te bereiken boven de man bij wie elke volgende stap begeleid wordt door tromgeroffel. Nu constateert men daarmee niet meer dan dat Bevan een politicus pur sang is, want zonder een groot gevoel voor macht, voor de nuances in machtsverschuivingen en machtsposities, is men als politicus veroordeeld. Het is juist echter zijn besef voor machtsverhoudingen, dat Bevan de vrees van de tegenstanders heeft bezorgd. Veel meer dan de onheuse qualificaties, veel meer ook dan de dubieuze lading van maatschappelijke en economische inzichten, die Bevan meebrengt, is het deze eigenschap, die Bevan tot een nachtmerrie van de Engelse conservatieve pers heeft gemaakt.

Daarnaast is Bevan, onverschillig of hij dit nu lelijk of mooi vindt, een intellectueel met een typische voorkeur voor rationalisaties en generaliseringen. Dit verklaart de samenstelling van zijn politieke volgelingen, die overwegend bestaat uit lieden met een typisch intellectuele geestesgesteldheid. Dat dit een bedenkelijke kant heeft, is duidelijk. Noch de fraseologie van een Michael Foot, noch de politieke algebra van een Crossman zal Bevan van veel nut zijn wanneer hij ooit weer een centrale verantwoordelijkheid krijgt te dragen. Deze gesteldheid van Bevan verklaart ook de nadruk waarmee hij zijn verbondenheid met gewone mannen en vrouwen stelt.

De ideeën, waartoe deze Bevan komt, kan men het best halen uit zijn boekje, dat rommelig geschreven, maar zeer interessant is. Juist door het gebrek aan systematiek kan het worden tot „een document van deze tijd”, zoals *The Times* constateerde.

De titel „In plaats van vrees” slaat duidelijk terug op de gedachten, die de schrijver ontwikkelt in het hoofdstuk, dat over het leiding geven aan de wereld handelt. In plaats van ons in een verkeerde richting te laten drijven door de vrees voor het communisme, dienen wij een doelbewuste politiek tot verheffing van het levenspeil in de wereld en tot het scheppen van een rechtvaardige maatschappij te volgen. Het is deze grondgedachte, waarop het Bevanisme, als stroming binnen en aan de rand van de socialistische beweging, heeft gedreven in de jaren

waarin de westerse wereld als reactie op de inval in Zuid-Korea besloot tot een zo snel mogelijke herbewapening. Het is echter onjuist en men doet zeker Bevan onrecht wanneer men titel en strekking van het geschrift uitsluitend hierop betreft. Bevan constateert vrees in veel ruimere zin: aarzeling van het socialisme om volgens de beproefde beginselen voort te gaan. Angst tevens van de mens in een hem vreemd geworden maatschappelijke omgeving voor de machten die hij zelf in het leven riep, doch niet meer kan beheersen.

In zijn sociologische aanpak en in zijn visie op de mens in een hem vijandige wereld, is Bevan stellig niet ouderwets, laat staan orthodox. Men treft hierin integendeel een erkenning van de grote betekenis van menselijke en culturele factoren voor de maatschappij-ontwikkeling aan, die Bevan ver verwijderd van een traditionele socialistische orthodoxie, waarmee men hem ten onrechte wel eens identificeert. Hetzelfde geldt voor Bevans opvattingen omtrent de taak en de ontwikkeling van de democratie. Dit is meer Mannheim dan Marx. In zijn optreden als minister van Gezondheidszorg heeft hij zich trouwens eerder te veel dan te weinig aan decentralistische experimenten gewaagd.

Zodra Bevan zijn sociologische inzichten omzet in politieke voorstellen, valt een overschatting van de economische verhoudingen op. Bevan is trots op zijn geschooldheid in de marxistische leer — en hij behoeft er zich stellig niet voor te schamen — maar formules als „vrijheid is het bijproduct van economische overschotten” zijn ook als men ze niet à la lettre neemt, op zijn minst misverstandwekkend. Zijn hele visie op de wereldpolitieke verhoudingen wordt door zijn economische verknoeid. Voorstellingen van het soort, dat het communisme uitsluitend bij armoede vaste bodem zou kunnen krijgen, dat de bezitters in de strijd om een nieuwe maatschappelijke vormgeving per definitie aan de verkeerde kant staan, dat het kapitaalgebrek de eigenlijke reden is van de overgang van de Russische revolutie in een barbaarse dictatuur, zijn even onjuist als gevaarlijk.

„In plaats van vrees” is, zoals reeds werd opgemerkt, in de eerste plaats bedoeld om iets in de plaats te stellen van de vrees voor het agressieve Russische communisme. Bevan meent, dat het Westen deze dreiging tot in het mateloze heeft opgeschroefd en zich daardoor in een onvruchtbare en gevaarlijke politiek tegenover de Sowjet-Unie heeft gemanoeuvreed. Als Rusland agressieve bedoelingen had zou het reeds lang hebben toegeslagen, toen West-Europa nog geheel weerloos was.

Rusland zoekt zijn kracht niet in militaire veroveringen maar in het ondermijnen van het sociale fundament van de democratieën. Daarom is de geforceerde herbewapening van het Westen juist een kolfje naar Stalins hand, want zij leidt tot de afbraak van de sociale voorzieningen en tot verlaging van het levenspeil in het Westen, hetwelk op een interne bolsjewisering van de massa's moet uitlopen. Een zekere herbewapening is stellig nodig, maar het Westen moet in hoofdzaak zijn kracht en zijn geld besteden voor hulp aan de onderontwikkelde gebieden in de wereld waar de honger het grootst en het communistisch appèl het meest verleidelijk is. Daarnaast moet het de levensstandaard en de sociale zekerheid voor de massa's in het Westen verder vergroten. Ziedaar Bevans redenering en de beginselverklaring van wat tot Bevanisme werd in een notedop.

Men kan er zich slechts over verbazen, dat een man die, waar het de analyse

van de maatschappelijke ontwikkeling betreft, over zovele intelligente inzichten blijkt te beschikken, zich op een dergelijke ontstellend oppervlakkige en kinderlijke wijze over wereldpolitieke vraagstukken, die tegelijk vragen van leven en dood voor het Westen zijn, uitlaat.

Deze verbazing wordt nog groter als men zich realiseert dat voor de veronderstelling — nogal eens gemaakt op grond van het kleineren van het communistisch gevaar door Bevan —, dat hij niet vrij zou zijn van geheime communistische sympathieën, geen reden bestaat. Integendeel. Niet alleen Bevans uitlatingen, ook zijn daden als verantwoordelijk politicus leveren een doorlopend bewijs van zijn oprechte democratische gezindheid. Dat hij tijdens de nazistische dreiging voorstander was van samenwerking met de communisten — waarom hij met Stafford Cripps uit de Labour Party werd gestoten — vormt hierop geen inbreuk.

In een Woord Vooraf bij de uitgave van een boekje van enkele socialistische emigrantenleiders uit door de Sowjet-Unie bezette Oosteuropese staten, schreef Bevan in 1951: „De communistische partij is de gezworen en onverzoenlijke vijand van democratische en socialistische partijen. Wanneer zij met haar omgaat, doet zij dat als een aanloop om ze te vernietigen. Er is een oud Duits spreekwoord, dat zegt ‚om een vijand in je macht te krijgen, is het eerst nodig hem te omarmen‘. Dat is wat de communisten bedoelen wanneer zij samenwerking met socialistenvragen.”

Het was ook het gevoel van verbondenheid met de Oosteuropese volken, die hij voor de oorlog enige malen bezocht, dat Bevan als enig lid van het Lagerhuis fel deed protesteren tegen het Verdrag van Jalta, waarbij Oost-Europa aan de Russen werd uitgeleverd. Hij behoorde met zijn vriend George Orwell, de schrijver van „1984”, tot de weinigen, die tijdens de oorlog, toen het nog in de mode was om met de Sowjet-Unie te coquetteren, in zijn blad „Tribune” voortdurend waarschuwde tegen een onderkenning van het dictatoriale en misdadige karakter van de Sowjet-bureaucratie. Maar in dit laatste ligt tegelijk een van de sleutels voor het verstaan van de houding, die Bevan gedurende de laatste jaren heeft ingenomen — nu het fel anti-Russisch zijn tot een kenmerk van fatsoen geworden is onder de burgerij, speelt de neiging tegen de draad in te gaan bij de individualist Bevan een grote rol.

Een tweede sleutel moet ongetwijfeld worden gezocht in de geringe feitelijke kennis van het buitenland en van wereldpolitieke toestanden, die Bevan heeft en die hij trouwens met het gros van de Engelse politici gemeen heeft. Onbekendheid met het buitenland, natuurlijk gevolg van de zelfingenomenheid, die de erfgenamen van het eens machtige Imperium slechts moeilijk afleggen, is ook bij Bevan evident. Dat hij niet vrij is van deze zelfingenomenheid, bewijst wel het gebruik van termen als „nationale waardigheid en onafhankelijkheid” en het gemak waarmee hij anti-Amerikaanse sentimenten uitspeelt, ook wanneer hij zich van deze sentimenten nadrukkelijk distantieert. Ten slotte zijn er bij Bevan de vulgair marxistische redeneringen over de overmacht van het economisch potentieel van Amerika en het Westen, waardoor de zuiver marxistisch reagerende Sowjet-leiders zich zullen laten weerhouden en over de armoede, die de enige voedingsbodem voor communisme zou vormen. Alsof Tsjechoslowakije, het meest ontwikkelde land van Oost-Europa, niet tegelijk het enige land was met een grote communistische partij!

Intussen kan een mogelijke psychologische verklaring voor de houding van Bevan in een zo beslissend vraagstuk nooit een verontschuldiging zijn voor de gewrongen redeneringen, die hij op dit stuk ten beste geeft. Als Bevan theoretiseert over het achterwege blijven van een Russische militaire aanval op West-Europa in de jaren na de oorlog en daaruit concludeert, dat Rusland alleen expansie zoekt via agitatie op het sociale en economische front in de verschillende landen, dan vergeet hij, dat dit misschien waar mocht zijn voor de eerste twee, drie jaren na de oorlog. Toen had Rusland nog te kampen met enorme verwoestingen, die de Duitsers daar hadden aangericht. In 1945 was een betrekkelijk eenvoudige diplomatieke stap nog voldoende om de Russen te bewegen tot het terugtrekken van hun troepen van de Perzische grens. Maar sindsdien hebben de Russen zich allerminst afkerig getoond van militaire dreiging en avontuur. Zij hebben hun troepenmacht niet alleen gehandhaafd en uitgebreid, maar in Tsjechoslowakije, bij de blokkade van Berlijn en bij de inval in Zuid-Korea in 1950 getoond, dat zij voor militaire blunders niet terugschrikken. Bevan stelt de Russische leiders voor als weloverwogen en rationeel handelende lieden. Toegegeven, dat uit hun optreden meer raffinement en overleg blijkt dan uit de neurotische uitbarstingen van de Hitlergroep, maar de Sowjetleiders hebben in de buitenlandse politiek sinds 1947 blunder op blunder gedemonstreerd en wie garandeert ons, dat zij zich niet voor de zoveelste maal blunderend in een militair avontuur zullen begeven?

Bevan beroept zich op de potentiële overmacht van het Westen en hij illustreert dit door vergelijkende cijfers betreffende de staalproductie. Deze overmacht is onloochenbaar, maar zij zal de Russen niet weerhouden van het ontketenen van een oorlog als niet tegenover de geweldige Russische legers een effectieve legermacht kan worden gesteld om te voorkomen, dat de Russen in de verleiding worden gebracht een poging te ondernemen een mobilisatie van het Westen potentieel vóór te zijn. Bevan hanteert de cijfers betreffende de staalproductie op een zeldzaam kinderlijke wijze. Hij stelt de 35 miljoen ton staal van Rusland en zijn satellieten tegenover de 100 miljoen ton van de Verenigde Staten alleen en acht dat een afdoend argument om het met de bewapening van het Westen maar niet zo ernstig te nemen. Het mocht wat. Hitler-Duitsland produceerde op het toppunt van zijn oorlogsinspanning heel wat minder staal en Japan wist met een fractie van de 35 miljoen ton van de Russische staalproductie van heden geheel Oost-Azië te veroveren. Trouwens West-Europa is, na wat het onder Hitler heeft meegemaakt, niet geïnteresseerd in het Amerikaanse potentieel, dat een bevrijding bewerkstelligt, maar in een effectieve westelijke macht die een oorlog voorkomt.

Ernstiger is dat Bevan, die met zoveel kracht opkomt voor het bewust hanteren door de gemeenschap van een rangorde van waarden, zijn eigen stelling verloochent als het over de bewapening gaat. Dan gaat hij rustig uit van het bestaan en concludeert dat voor defensie slechts beschikbaar mag worden gesteld wat er, nadat de sociale voorzieningen veilig zijn, overblijft. Maar, zoals te recht is opgemerkt, als wij door de Russen bezet zijn, hebben wij weinig aan de gratis kunststanden en de brillen van de gezondheidsdienst of aan de fraaiste pensioenregelingen. Socialistische politiek vergt, dat eerst gevraagd wordt wat nodig is om een effec-

tieve macht te scheppen, die een derde wereldoorlog kan voorkomen en daardoor de voorwaarden scheidt waaronder al dat andere eerst zin krijgt.

Natuurlijk zijn er in Bevan's stelling ook wel enkele juiste punten. Helaas heeft hij deze met een zodanig sop van onware en rancuneuze nevenargumenten overgoten, dat zij hun doel noodzakelijk voorbij moesten schieten. Zo heeft hij na zijn aftreden als minister de suggestie gewekt (in *One Way Only*), dat het mogelijk zou zijn tegelijk en een herbewapening van behoorlijke omvang tot stand te brengen en de sociale voorzieningen uit te breiden en in belangrijke mate hulp te verlenen aan de onderontwikkelde gebieden. Zo heeft hij zijn ten dele gerechtvaardigde critiek op het Amerikaanse beleid van haar kracht beroofd door uit het oog te verliezen, dat West-Europa voor alles wat het zou willen ondernemen voor zijn levenspeil en voor de hulp aan onontwikkelde gebieden, direct is aangewezen op de hulp van Amerika.

Het resultaat is, dat het Bevanisme geworden is tot een stroming en een mentaliteit, die het wantrouwen van Amerika in Europa heeft vergroot en daarmee de reactionnaire en isolationistische tendenzen in de hand heeft gewerkt. Het heeft de bewapeningsinspanning van West-Europa vertraagd en bemoeilijkt en daardoor het oorlogsgevaar vergroot. Het heeft de verdeeldheid in de socialistische beweging vergroot en daardoor de toch al geringe invloed, die het socialisme op de huidige politiek van het Westen uitoefent, nog verder verzwakt.

Er is nogal wat ophef van gemaakt, dat Bevan met zijn bewering, dat het bewapeningsprogramma van Gaitskell c.s. van 4700 miljoen pond voor drie jaren te groot was „toch maar gelijk gehad heeft”. Engeland en Amerika hebben beide onder dwang van economische tekorten, hun programma meer moeten uitsmeren. En Churchill heeft dit in December 1951 nadrukkelijk erkend. Afgezien van het feit, dat de oude heer natuurlijk heel goed wist, dat hij met die verklaring olie op het Labour-vuur gooide, pleit dit hoogstens voor Bevan's goeie neus in dergelijke zaken — nergens is gebleken, dat zijn bewering uit scherper inzicht in de economische verhoudingen voortkwam.

IV

Het is niet gemakkelijk om de invloed van Bevan nauwkeurig te bepalen. Op het moment van zijn aftreden als minister waren de gevoelens van tallozen tegenover hem nog onbepaald. Velen, die op het stuk van de herbewapening het volledig met hem oneens waren, begroetten hem niettemin als een waardevolle figuur om wat frisheid te brengen in een sfeer, die in toenemende mate de reuk der belegenheid verspreidde. Wilfred Fienburgh, de voormalige chef van de Researchafdeling van *Transport House*, betoogde onlangs in de *New Statesman and Nation* nadrukkelijk, dat hij en velen met hem, gaarne het leiderschap van Bevan zouden aanvaarden, indien hij slechts wat meer beheersing zou willen tonen in zijn uitlatingen over essentiële vraagstukken. Verschillende medewerkers van Bevan's blad *The Tribune* hebben echter de laatste tijd nadrukkelijk partij gekozen voor Attlee.

Men mag de Bevan-groep ook niet vereenzelvigen met de groepen van parlementsleden, die resp. *Keep Left* en *Keeping Left* publiceerden. Sommigen van de medewerkers aan deze pleidooien voor een linker-vleugel-politiek behoren thans tot Bevan's fervente tegenstanders.

Aan de andere kant heeft Bevan gedurende de laatste jaren een aanzienlijke aanhang gewonnen onder de vakbonden. Op het onlangs gehouden T.U.C.-congres bleek zijn aanhang in vergelijking met vorig jaar gegroeid te zijn, al volgde het congres op het punt van de herbewapening met grote meerderheid de leiding. Daarbij dient men te bedenken, dat Bevan in het algemeen niets heeft nagelaten om de gerënommeerde vakbondsleiders tegen zich in het harnas te jagen. Zijn aanhang onder de *rank and file* van de vakbeweging is waarschijnlijk heel wat groter dan onder de bestuurders. Voorlopig ziet het er naar uit, dat Bevan het hoogtepunt van zijn invloed heeft bereikt bij de standpuntbepaling van Labour ten aanzien van de Duitse herbewapening. Dit standpunt is alleen verklaarbaar als een capitulatie van de oude garde voor de Bevanites.

De laatste maanden is overigens een duidelijk tegenoffensief van de leiding merkbaar. Dit offensief is kennelijk onmiddellijk voorbereid, toen deze leiders dank zij de verkiezingsnederlaag van vorig najaar, de handen vrij kregen, maar het heeft enige tijd geduurd voordat het tot uiting kwam. De belangrijkste symptomen hiervan zijn een publiciteitseruptie van de anti-Bevanites, een agressieve bestrijding van Bevan, waarin o.a. de vroegere minister Stokes een actieve rol speelt en een vinniger houding van Attlee c.s. in het publieke debat.

Kan men de nieuwe situatie-bepaling van het partijbestuur „Let us face the facts” nog beschouwen als een weinig zeggend compromis, de publicatie van „Socialism, a new statement of principles” door de *Socialist Union*, is een duidelijke poging om de Bevanites het initiatief uit handen te nemen. De *Socialist Union* is een groep, nauw verwant met het maandblad *Socialist Commentary*, dat gedurende de laatste jaren voortdurend een afwijzend standpunt tegenover Bevan heeft ingenomen en Attlee heeft verdedigd, zij het dat het dringend om nieuwe initiatieven vroeg. De beschouwing over de grondslagen van het socialisme is een weinig schokkend manifest waarin op in het algemeen aanvaardbare wijze nog eens wordt betoogd, dat het socialisme slechts kan slagen als het zich ook tot de volksgroepen buiten de arbeidersklasse richt en dat voor socialisme meer nodig is dan alleen een inwilliging van de oude leuzen van socialisatie en betere arbeidsvoorwaarden. Door de Bevan-groep is dit door Attlee ten doop gehouden geschrift afgedaan als een liberalistische verwatering van socialistische beginselen en met wat sneers over „het Zondagschool-socialisme der *fresh thinkers*”.

Intussen is de frisheid in de discussie tussen wat we voor het gemak dan maar linker en rechter vleugel zullen noemen, ver te zoeken. Alle venijnigheden en beschuldigingen, die de socialistische beweging bij een dergelijke vleugelstrijd zo talloze malen te zien heeft gegeven, worden nog eens ijverig gerepeteerd. De rechter vleugel beschuldigt Bevan van het verbreken van de eenheid en het à tort et à travers willen doorzetten van een minderheidsstandpunt. Bevan c.s. antwoorden, dat zij uitsluitend zakelijke geschilpunten ter discussie willen stellen, geen persoonlijke aanval op de leiding beogen en dat nog wel blijken zal wie nu minderheid of meerderheid is.

Mijn indruk is dat Bevan, dank zij de actieve houding van de leiding, terrein verliest en als hij zich laat verleiden tot sektevorming, is zijn partij in de Labour Party stellig uitgeblazen. Daar staat tegenover, dat Attlee c.s. nu wel gekomen zijn

tot de verklaring, dat een grondige bezinning op de situatie van het socialisme en de taak van Labour dringend nodig is, maar tot dusver hebben zij nagelaten voor een eigen politiek enthousiasme te wekken bij de massa van de partij. Als Attlee bovendien nog zijn goede humeur verliest, zoals blijkt uit de weinig elegante aanval op Bevan — die in het Lagerhuis iets uit de discussies in het Kabinet voor zijn aftreden had verklapt — kan er nog van alles gebeuren.

V

Intussen is niet het belangrijkste wat het persoonlijk lot van Bevan zal zijn. Wanneer de figuur van Bevan naar de achtergrond wijkt, zal het Bevanisme een stroming blijven waarmee het socialisme in het reine moet komen. Het zal uit het bovenstaande duidelijk geworden zijn, dat het verschijnsel-Bevan gecompliceerd is, dat er een reeks factoren in aanwezig zijn, die zowel ten goede als ten kwade kunnen uitpakken. Het Bevanisme echter is een mentaliteit, die de socialistische beweging rechtstreeks bedreigt. Het Bevanisme heeft zich gestort op de critiek op de herbewapening en leeft daar al zijn afkeer van een realistische politiek ten opzichte van de Sowjet-Unie, al zijn weerzin ook tegen samenwerking met de burgerlijke partijen in uit. Alle populaire sentimenten tegen Amerika en het Amerikaanse leiderschap zijn in het Bevanisme gekanaliseerd. Alle scholastieke en kerkistische tendenzen, erfenis van een dogmatisch verleden, die in feite een afsluiting betekenen voor de werkelijkheid van de wankelende situatie van het socialisme in de wereld, vinden in het Bevanisme een uitweg. Wat bij Bevan zelf genuanceerd en eigenlijk van dag tot dag veranderlijk is, is in het Bevanisme bevroren tot een religie van achterlijkheid.

Hoe sterk het Bevanisme onder de socialistische massa's in Europa is, bewijst de remmende invloed die de socialistische partijen in het algemeen uitoefenen op het tot stand brengen van een effectieve militaire verdediging tegen de Sowjet-dreiging. Het verzet tegen verlenging van de dienstplicht, de chicanes t.a.v. de Europese Defensiegemeenschap, de voorkeur voor nationale — en zoals in het Duitse geval zelfs nationalistische — oplossingen, het vertoon van goedkoop anti-Amerikanisme, zij concentreren zich in de socialistische partijen. Het is in belangrijke mate verantwoordelijk voor het schimmige bestaan van de Socialistische Internationale en het ontbreken van enig leiderschap van het socialisme op internationaal gebied.

Men maakt in dit verband vaak een tegenstelling tussen de Romaanse landen, met name Frankrijk en Italië, waar de meerderheid van de arbeiders op communistische partijen stemt en de meer noordelijke landen waar de situatie zoveel beter zou zijn. Dat verschil bestaat en het kan van beslissende betekenis zijn of het sociaal-democratische dan wel communistische politici zijn, die aan de verlangens en sentimenten van de arbeidersmassa's in West-Europa stem geven. Maar men concludeert daaruit niet, dat de sociologische en politieke bepaaldheid van de arbeidersmassa's in Frankrijk en Italië, waar zij in meerderheid communistisch stemmen, nu ook radicaal anders ligt dan in Duitsland of Engeland waar zij in overgrote meerderheid sociaal-democratisch kiezen. De sociologisch bepalende fac-

toren: het klassebewustzijn, het wantrouwen in oude en nieuwe kapitalistische machthebbers, het vooropstellen van de eigen belangen, zij zijn in beide gevallen overheersend, welke verschillen er dan ook verder mogen bestaan.

Eerst als men dit ziet, ontstaat ruimte voor het inzicht, dat het Bevanisme niet een tijdelijke aberratie is, maar de uitdrukking van een instelling, die de socialistische massa's in West-Europa in belangrijke mate beheerst. Het Bevanisme zal daarom, onder welke naam dan ook, voor nog lange tijd een eerste punt op de agenda van het internationale socialisme blijven vormen. De verwijdering van het Bevanisme is niet een zaak van een min of meer intelligente bestrijding van de Bevanistische argumenten noch van een gewiekste propaganda, maar van een langdurig proces van voortgaande maatschappelijke hervormingen en massa-opvoeding.

Dit geldt in het bijzonder voor Engeland, waar het probleem van de industrie-arbeider meer dan in enig ander land de sociale evolutie bepaalt. Men vergeet maar al te vaak, dat de situatie van Engeland in dit opzicht uniek is: Engeland was reeds een geïndustrialiseerd land toen de industrie in de Verenigde Staten nog moest beginnen. Het aandeel van de industrie-arbeider in de beroepsbevolking is in Engeland bijna tweemaal zo groot als in de Verenigde Staten. Voegt men deze feiten bij de boven reeds aangeduide, bijzonder moeilijke economische situatie-op-langere-termijn, waarin Engeland zich bevindt, dan is duidelijk, dat het Bevanisme in de Labour Party aan de orde zal zijn, onafhankelijk van de vraag of Bevan op zijn eigen revolterende wijze stem zal geven aan het wantrouwen in de gevestigde machten en de nieuwe managersgroep. Daarom is de opmerking van Kingsley Martin (*New Statesman and Nation*, 5-4-'52) ook niet onjuist: „Laat ons over één ding niet in het ongewisse verkeren. Als Labour de diensten van Nye Bevan niet kan gebruiken, zullen de massaleiders die hem opvolgen noch zijn liefde voor het parlement noch zijn bezorgdheid om het voortbestaan van onze instellingen te waarborgen, kennen”. Het is wellicht iets overdreven en te alarmerend, maar juist gezien tegen de sociale achtergrond van het Bevanisme moet men hopen, dat Bevan en Attlee, de radicalen en de gematigden, de vernieuwers en zij die zweren bij een consequente doorvoering van de „beproefde beginselen”, elkaar zullen vinden in de bereidheid tot verdere maatschappelijke hervormingen en zakelijke discussie. Een splitsing betekent een stap verder op de weg naar socialistische onmacht.

BOEKBESPREKING

Staat en Cultuur, Nederlands Gesprek Centrum, Publicatie
no. 4, f 1,50.

Dit is de neerslag van de discussie over de verhouding tussen staat en cultuur, welke gevoerd werd door de zeven hoogleraren: dr B. van Bilsen, O.F.M., mr I. A. Diepenhorst, mr F. J. F. M. Duynstee, dr Th. L. Haitiema, dr ir A. F. van Leeuwen, S.J., dr A. A. van Ruler, mr W. G. Vegting en mr A. Stempels. Secretaris was de heer J. G. van der Ploeg. Prof. Duynstee viel uit en heeft niet mee ondertekend.

Men zou uit dit boekje kunnen afleiden dat er omtrent dit onderwerp, op enkele uitzonderingen na, geen diepgaande principiële verschillen tussen Rooms Katholieken en Reformatorische Christenen en Humanisten bestaan. De uitzonderingen zijn: de pacificatie bij het hoger onderwijs, de zorg voor de zedelijkheid en het radiobestel.

Wanneer wij lezen dat cultuur geen luxe van een volk is maar een levensvoorwaarde, dat een Ministerie voor culturele aangelegenheden wordt aanbevolen, dat er veel te weinig financiële steun wordt verleend aan de actieve kunstbeoefening, dat indirecte Overheidsbemoediging op dit terrein primair is en er organen moeten komen, die op den duur een publiekrechtelijk karakter kunnen krijgen, enz., dan klinkt dit alles voor een voorstander ener actieve cultuurpolitiek zeer bevredigend. Wanneer er in het feitelijke politieke leven op dit stuk toch verschillen aan de dag treden, moeten deze dus worden verklaard niet uit verschillen in beginsel maar uit uiteenlopende opvattingen omtrent de urgentie van dit terrein in het kader van het gehele politieke bestel en omtrent de intensiteit en het tempo der te nemen maatregelen. Deze komen hier uiteraard niet in bijzonderheden aan de orde. Overigens: het „reformatorische ideaal”, dat hier als „visioen” wordt gegeven, en waarbij art. 36 der Nederlandse Geloofsbelijdenis wordt geciteerd, moet worden verstaan als een visie van een bepaalde richting binnen het Protestantisme, die zeker niet alleen door prof. Diepenhorst wordt afgewezen maar ook door tal van Hervormden. Ik ben tegen de leeftijdsgrens voor bepaalde kunstexposities, waarover de Commissie het eens werd, en voel niets voor een „zekere controle voor het brede publiek” door een commissie van kunstenaars, maatschappelijke werkers en „vertegenwoordigers van het ethos”. Ik geloof niet aan het „gevaar” dat een „erkend kunstwerk”, wat de expositie betreft, geacht wordt te kunnen opleveren.

Ph. J. I.

Mededelingen van de Redactie

De samenvoeging van het Juli- en het Augustusnummer maakt het mogelijk dit nummer uit 96 pagina's te doen bestaan. F. H. van Meer — de auteur van de eerste bijdrage — is het pseudoniem van een Nederlander, die sinds vele jaren in het buitenland werkzaam is.

Er zijn twee bijdragen over de Kabinetsformatie. J. de Kadt vervolgt zijn kroniek van het gebeuren, terwijl de voorzitter van de P.v.d.A. een overzicht biedt van de formatie in haar geheel.

De bijdragen van prof. Polak, drs Van Ameringen en drs Roemers vormen een voortzetting van de reeks artikelen over de situatie van het socialisme. Het artikel van prof. Polak is het eerste deel van een beschouwing, die in het volgende nummer zal worden afgesloten.

GEDACHTEN VAN HET SOCIALISME

OVER DE TOEKOMST

III. *Toekomstig socialisme*¹⁾

Indien de voorgaande analyse in beginsel juist zou zijn, dan ligt een eenvoudige oplossing voor de hand: „Herstel de in het socialisme verloren posities van ideaal en intellect”. De verrassende en wellicht tragische situatie is evenwel deze, dat zelfs indien men dat nú algemeen zou *willen* (wat nog allerminst het geval is), men dit niet, althans niet meer bij wijze van simpel herstel, zou *kunnen*. Immers, inmiddels zijn de maatschappelijke voorwaarden tot ontplooiing van intellect en ideaal (zoals ik deze samengestelde grootheden nu maar korthedshalve bestempel) zelve door de sociale structuurverschuivingen van de laatste anderhalve eeuw ingrijpend gewijzigd. Intellect en ideaal zijn niet alleen oorspronkelijke beweegkrachten der sociale dynamica, doch ook resultante, reflex en reactie — tegelijk producent en product van het historisch gebeuren. Ja, iets scherper toegespitst, juist de verbreiding van het democratisch socialisme met zijn intellectuele en ideële wortels is een der voornaamste agentia geweest tot deze thans niet meer bij wijze van decreet of declaratie te herroepen omzettingen in de structuur, zowel van de intelligentsia als van het idealisme van onze tijd. Beide punten verdienen uitgebreid onderzoek. Hier mogen mij slechts die enkele aantekeningen veroorloofd worden, die het wezensverschil verduidelijken tussen *herstel* en *vernieuwing*, tussen behoudend en vooruitstrevend socialisme. Anders dan sub I en II wil ik thans intellect en ideaal niet bezien in de bijzondere spiegel der historie van het socialisme, maar volgens de speculatie van het komende, in algemeen maatschappelijk kader geplaatst.

1. De intelligentsia

De kristallisatie en quintessens van hedendaags sociaal-democratisch denken is geestelijke vrucht van eeuwenlange denkontwikkeling. De grote sociale denkers van Oudheid, Middeleeuwen en Nieuwe Tijd hebben daartoe onbewust en bewust bijgedragen, in opeenvolging, tegenstrijdigheid en versmelting van gedachtelijnen. Te vele om hier alle te vermelden: te beginnen met Plato en de Griekse gerechtigheid, dan het religieuze communisme bij apostelen van het oudste Christendom tot aan de Wederdopers, het chiliasme van Daniel tot Joachim van Fiore, de scholastiek sedert Augustinus tot na Thomas van Aquinó, de Renaissance met Pico della Mirandola, het Humanisme met Erasmus, sociaal-critische hervormers als Thomas Morus, de Engelse en Franse Verlichtingsfilosofie tot aan de grote Revolutie, de

¹⁾ Met deze beschouwingen voltooit prof. Polak zijn bijdrage in de reeks over de situatie van het socialisme, waarin ook de bijdrage van H. J. Hofstra behoort. Red.

eigenlijke socialistische denkers sedert Owen, St Simon en Proudhon tot en met Marx, Henry George en de Webbs. Groot zijn de verschillen van vorm en uitdrukkingswijze voor deze bepalende grondgedachten: boeken, dichtwerken en zangen, dialogen, theologische summa, utopieën en fantastische reisverhalen. de Grote Encyclopedie en het Communistisch Manifest, de Amerikaanse Verklaring van Onafhankelijkheid, constituties en charters, plannen en partijprogramma's enz. enz. Nog groter de verschillen naar inhoud, geestesrichting of oogmerk.

Van meer belang zijn in dit verband enkele punten van overeenkomst. In de eerste plaats, dat, voor zover wederkerende ideeën werden verkondigd van sociale gerechtigheid en gemeenschap, veelal verbonden aan gelijkheid, broederschap, verdraagzaamheid en vrijheid, de uitgewerkte wijsgerig-wetenschappelijke fundering en verwijnde concretisering welhaast steeds het werk zijn geweest van een kleine, geestelijke aristocratie. Zonder deze „heerschappij der besten" in het rijk van de geest is de ontwikkeling tot socialisme en sociale democratie welhaast ondenkbaar. Eenlingen brachten, al denkend, de macht aan het aantal, geestelijke reuzen open-den met hun denkracht de poort voor de gemeenschappelijke daad. De socialistische arbeidersbeweging kon oogsten, toen eindelijk van mijlpaal tot mijlpaal door het sociale denken de tijd rijp gemaakt was en het zaaisel der geestelijke vaders in de publieke opinie tot wasdom gekomen. Vóórdien moesten opstandige massa-bewegingen mislukken.

In de tweede plaats valt op, dat de grootste onder de zg. sociale denkers niet waren puur-sociale doch universele denkers. Het sociale is ingebed in een meer omvattend geheel, dat zich veelal uitstrekt over het ganse gebied der cultuur. Het zijn synthetische denkers, die op de globus van het intellect geen afbakening van competenties en gescheiden compartimenten kennen. In die zin waren vrijwel al deze individuele voorlopers van socialisme in de ruimste zin méér dan socialist. Dat meerdere, deze intellectuele binding aan andere en somtijds hogere waarden van sociaal-politieke en sociaal-paedagogische wetenschap, alsmede van sociaal-ethische wijsbegeerte verklaart voor een deel de historische overtuigingskracht.

In de derde plaats, al hebben niet alle critische denkers hun persoonlijk be-staansrecht boven alle twijfel kunnen verheffen, hetzij in de eigen tijd, hetzij voor het nageslacht, al stonden zij welhaast steeds onder scherpe censuur (bedreigd door verbanning of banvloek, inquisitie of guillotine), al was hun voortwerken afhanke-lijk van andere aristocratische machten (hof, adel, leger, kerk), al bereikten zij niet de opperstatus van de platonische koning-philosofen, al werden Socrates vergiftigd, Jezus gekruisigd, John Ball geëxecuteerd, Hus verbrand, Morus en Condorcet ont-hoofd, Rathenau en Jaurès vermoord — kortom, al had een recht van het vrije woord nog allerminst erkenning gevonden, eeuwenlang is desondanks naar hun model een intelligentsia als zodanig steeds werkzaam geweest en maatschappelijk als richtinggevend gewaardeerd. Dit geestesleven, in elke sociale structuur als hoogstaande élite-arbeid erkend, had steeds twee aspecten, nl. van *menselijk* den-ken en van menselijk *denken*. Het eerste betrof de positie van de mens als persoon, tegenover de mede-mens en tegenover het goddelijke. Het tweede de functie van de menselijke rede als instrument van kennen en kunnen. In het sociale denken waren beide aspecten aanwezig: enerzijds ontplooiing van de mens als lid van de

sociale gemeenschap, anderzijds het menselijk streven naar sociale vooruitgang. De intelligentsia vervulde in overeenstemming hiermede op sociaal gebied van oudsher een dubbele taak. Namelijk enerzijds traditionele overdracht van geestelijk erfgoed, afkomstig uit de hellenistisch-joods-christelijk-humanistische nalatenschap, bevattend de hoogste sociale waarden, te verwezenlijken in de menselijke samenleving — anderzijds zorg voor een creatieve ontwikkeling en vernieuwing van het sociale denken, alsook van de maatschappij-inrichting. In het utopisch socialisme waren beide aspecten duidelijk zichtbaar, in het religieus socialisme vooral het eerste en in het wetenschappelijk socialisme vooral het tweede.

Deze drie punten werden slechts ietwat willekeurig gekozen ter illustratie van de contrastwerking bij vergelijking met de latere geschiedenis, welke voor een belangrijk deel juist door deze intelligentsia was beïnvloed. Gelijk zo vaak zijn in een dialectisch proces krachten losgewoeld, die de oorspronkelijke krachten hebben ontkracht. Dit proces kan ten dele worden aangeduid met de door Mannheim gemunte term van „fundamentele democratisering”.

De intelligentsia is, in de eerste plaats, niet meer een kleine gesloten kaste van geestelijke aristocratie. Van de voet der pyramide af is door middel van doelgerichte sociale mobiliteit in verticale zin de weg geopend tot intrede en opstijging van een ieder. Een enorme verbreding van de basis is — mede door toedoen van het socialisme — tot stand gebracht, een gemiddelde verhoging door opvoeding en onderwijs van de onderste lagen.

Enerzijds is deze ontwikkeling naar mijn persoonlijk ideaal nog lang niet ver genoeg gevorderd, anderzijds heeft zij nu reeds door een verbinding met andere structuurwijzigingen een nieuwe, hoogst ernstige sociale uitdaging aan onze cultuur gesteld. De intelligentsia is kwantitatief sterk uitgebreid. Aan de top evenwel dreigt ernstig gevaar van verlies aan kwaliteit. De élite gaat zelf meer en meer kenmerken vertonen van massa. De intelligentsia vervlakt en verzwakt als creatieve minderheid, vertoont de tijdsverschijnselen van verflauwende individuele activiteit en verval tot de mechanische routine-arbeid van een grauwe middelmaat. De zg. half-intellectueel gaat en masse het tijdsbeeld beheersen.

Gevaarlijker wellicht nog is, wat ik, hiermede overgaand tot het tweede punt, zou willen noemen, de klein-intellectueel. Deze dankt zijn ontstaan aan de toenemende mechanisering en technificering, welke nopen tot steeds verdergaande arbeidsverdeling. De hedendaagse specialist is de antipode van de synthetische, encyclopaedische en universele denker van weleer. Synthese kan nu welhaast alleen nog door stelselmatig teamwork worden bereikt. Het gebied van de enkeling wordt steeds smaller en kleiner. De klein-intellectueel is vaak in zijn enclave een kopstuk, met een grote kop, doch te klein van stuk. Vak- en vakjes-wetenschappen splitsen zich van elkander af. Elk gebied van wetenschap verengt zich. Het grendelt zich ook af tegenover wijsbegeerte, ethiek, politiek. De sociale wetenschap verschuilt zich in een ivoren toren tegen de sociale nood. La science pour la science. Het weten bevrijdt zich van het geweten. Het meer en meer overheersend, kwantitatief-mathematisch begrensd denken ziet met toenemende minachting neer op het uitstervend kwalitatief-idealistisch gericht schouwen.

Nog in andere opzichten vindt versmalling plaats, wordt het sociale denken

gekortwikt, Versmalling naar *ruimte* en naar *tijd*. Het moderne socialisme heeft, in afwijking van het orthodoxe, evenals overigens allerwege het neo-liberalisme, op grond der ingetreden structuurwijzigingen van de sociale orde, meer en meer het overheidsapparaat ter wille van de sociale rechtvaardigheid moeten inschakelen. Mede dientengevolge richt zich het sociale denken overwegend op de belangen van de nationale staat en verliest het zijn „wereldlijk” karakter. Anderzijds betekent socialistische deelneming aan het regeringsbeleid overheersing van urgente vraagstukken op korte termijn. Krachtens actuele behoeften van „Realpolitik” moeten incidentele oplossingen noodgedwongen worden aanvaard. Het sociale denken wordt „kortzichtig” en opportunistisch, met verwaarlozing van duurzaam beginsel.

Zo is het sociale denken van alle kanten ingesloten en in verdrukking geraakt. Eerst heeft het nog gepoogd zich op te trekken aan de bloeiende natuurwetenschappen. Het zocht zekerheid door imitatie van exacte natuurwetten, door een streng determinisme te aanvaarden ook voor het sociaal gebeuren, door opstelling van een sociale ontwikkelingsleer volgens mechanistisch model. De sociale dynamica verliep evenwel in realiteit dermate stormachtig onbeheerst en wisselvallig, de structurele samenhangen kwamen zo gecompliceerd en onoverzichtelijk te liggen, dat bij de intelligentsia zelve een groeiend gevoel van onzekerheid en onvermogen ontstond, van wantrouwen in de toegepast-wetenschappelijke kunst van sociale prognose en in een daarop gevestigde rationele beheersing der toekomstige ontwikkeling, kortom van een noodgedwongen machteloos moeten toezien.

Parallel met deze ontwikkeling is — zulks corresponderend met het derde genoemde punt — de sociale waardering voor de sociale denker sterk verminderd. De mechanisering der cultuur heeft een herwaardering meegebracht ten gunste van waarden als techniek, efficiency, rendement, productiviteit, e.d. Een pragmatische omslag heeft plaatsgevonden van het beschouwelijke (de „vita contemplativa”) naar de handeling (de „vita activa”). De verdiensten van het sociale denken zijn in vergetelheid geraakt. Ondank is ’s werelds loon. Het intellect qua intellect, dus voor zover niet nuttig toegepast in het bedrijfsleven, is gedaald op de maatschappelijke ladder. De vergroting van kwantiteit heeft naar de wet van vraag en aanbod een waardedaling veroorzaakt en de volwaardige, nog uitstekende kwaliteit wordt, alhoewel schaarser nog dan te voren, in veel gevallen evenzeer gedeprimeerd als ketterij en eigenwijsheid. De massa blijft geen non-conformisme en de massa beweging verkiest volgzaam kuddegeest boven ongedisciplineerd genie.

Ook het democratisch socialisme heeft, wellicht niet meer, maar zeker ook niet minder dan andere bewegingen en groeperingen, de macht over het apparaat ten dele moeten overdragen aan een nieuwe aristocratische kaste, die der „managers”. De manager behoort ook overwegend tot het genus specialisten. In afwijking van de vroegere, thans sociaal gedeclasseerde intelligentsia recruteert de nieuwe élite van managers haar leden voornamelijk uit de rijen der half-intellectuelen en klein-intellectuelen, de myopen en cyclopen. Deze schuwen of verafschuwen uit onbewuste minderwaardigheidsgevoelens veelal het zelfstandig denkend deel der natie. Geleidelijk gaan alsdan het apparaat en de politiek overwoekeren over onderliggende doctrine en ideologie. Dit wekt onbehagen bij de wijkende en zwevende intelligentsia, die echter tot constructieve heroriëntering niet meer in staat is, of,

ten einde raad, zijn toekomstverwachtingen paradoxalerwijze in een freudiaanse doodsdrijf bouwt op andere sociale stelsels, die de onafhankelijke intelligentsia stelselmatig uitroeien en één, uit een afhankelijke massa van managers, tot absoluut despoot verheffen. Een zelfde autodestructieve tendentie vertoont trouwens ook het wijsgerig-wetenschappelijke denken zelve, dat, naar bekend, verschillende anti-intellectualistische en anti-rationalistische stromingen heeft gekweekt.

Uiteraard is de werkelijkheid veel genuanceerder dan bovenstaande schets van enkele forse lijnen kan uitbeelden, en ook nog niet overal zo zwart als het gebezigde houtskool zou kunnen suggereren. Het gaat hier om een proces in wording, dat bepaalde structurele tendenties vertoont, die nog niet ten volle zijn doorgewerkt en die bovendien door nieuwe tegenkrachten kunnen worden omgebogen. Het socialisme zal zich tot behoud, zowel van de cultuur als van zich zelve, ernstig moeten beraden op het stelselmatig stimuleren van deze cultuur-versterkende tegenkrachten. Een dezer tegenkrachten, welke het toekomstig socialisme ten gunste kan beïnvloeden, is de verbinding aan het partij-apparaat van een wetenschappelijk bureau. Klein nog van opzet, een eerste schuchtere schrede tot bewuste herschakeling van de intelligentsia. Uit dit centrum zijn uitstraling en overgang mogelijk, zowel naar de periferie als naar de partij-politieke topfuncties. Hier ligt een goede kans tot vorming van een generale staf, voorzien van „generalisten”, welke, mede door internationaal of althans inter-Europees contact, op zowel structuur-sociologisch als sociaal-philosofisch verantwoorde wijze kan bijdragen tot hernieuwde koppeling van vooruitstrevend sociaal denken en socialisme.

2. Het idealisme

Heeft het structureel proces van ontbinding of althans omzetting van de intelligentsia reeds bij herhaling de aandacht getrokken van haar laatste grote vertegenwoordigers, in veel mindere mate geldt zulks ten aanzien van het idealisme, alhoewel dit in doorwerking mogelijk nóg verderstrekkende consequenties zou kunnen hebben. Wijzigingen van belang zijn ingetreden, enerzijds doordat bepaalde langgekoesterde idealen inmiddels grotendeels of zelfs meer dan *vervuld* zijn — anderzijds omdat de hoogste idealen *onvervuld* bleven of althans zelfs *onvervulbaar* geacht worden, hetzij als socialistische desiderata in het bijzonder, hetzij als „wishful thinking” in het algemeen.

Indien men terugblijkt op de waarlijk mensonterende situatie uit de beginfasen van de industriële revolutie is de effectieve sociale vooruitgang, hoeveel op sommige gebieden nog te wensen moge overblijven, welhaast fantastisch. Even merkwaardig echter is de onvermijdelijke terugslag hiervan op het idealisme zelve. De kracht van het idealisme is verzwakt, zelfs zijn anti-idealistische tegenkrachten gewekt.

Men zou een wet kunnen opstellen: de spankracht van het idealisme is evenredig aan de te overspannen afstand tussen realiteit en ideaal. Des te sterker het zijn beantwoordt aan het zijn-moeten, des te geringer de aantrekkingskracht of stuwkracht van het ideaal. Een-ideaal-op-pantoffels is geen ideaal. Een ideaal vraagt zevenmijlslaarzen, om de afstand tussen de mens, Klein Duimpje, en het bovenmenselijke, de reus, in de juiste proporties aan te geven. Nu, het sprookje van de techniek heeft alle mensen tot reuzen vergroot. Geen arbeidersgezin uit onze

Westeuropese landen behoeft heden ten dage nog zijn kleine kinderen uit barre nood zonder iets het bos of de boze wereld in te sturen. Ook de emigratie is nú, terecht, mede sociale overheidszorg. Het griezelig kindersprookje is irreëel geworden en de existentiële realiteit van meer of minder kinderbijslag in zekere zin vanzelfsprekend. De slaafse arbeiders van weleer houden thans zelf legers van mechanische slaven, geëxploiteerd niet met behulp van karwats en honger, doch door een druk op de knop. In de ganse beschavingsgeschiedenis der mensheid is nimmer, althans in onze eigen cultuurkring, een zo hoog gemiddeld welvaartspeil bereikt, met een gerechter aandeel voor ieder lid der bevolking, werkend of niet, onverschillig leeftijd, geslacht, stand of afkomst. Deze herverdeling is het resultaat van eeuwenlang overgedragen en vernieuwd sociaal idealisme in een versmelting van antiek-oosterse, westers-humanistische, sociaal-wijsgerige en sociaal-wetenschappelijke, sociaal-ethische en sociaal-reformatorische, literair-romantische en visionair-utopische voorstellingen, uitmondend in socialisme.

Hoe meer het socialisme in concreto heeft bereikt, des te meer is de ideale spankracht afgenomen en de reële weerstand toegenomen. De laatste beroept zich op met deze gunstige realisering gepaard gaande ongunstige nevenverschijnselen, „*défauts des qualités*”. Dit dringt het socialistisch offensief volgens de gebruikelijke historische golfbeweging in het defensief. Is het zo, dat de verworven sociale posities en bestaanszekerheid, het absoluut en relatief gestegen aandeel in het nationaal inkómen van de in loondienst werkende bevolking het materialisme benauwend hebben aangewakkerd? Is het zo, dat in onze fundamenteel gedemocratiseerde en gemechaniseerde cultuur de creatieve élite door de passieve massa wordt overspoeld? Is het zo, dat collectivisme, etatisme en massa-organisatie een bedreiging gaan vormen voor het bestaan van de menselijke persoonlijkheid en de ontwikkeling van individueel initiatief? Is het zo, dat het Westers socialisme juist op grond van inmiddels gevestigde materiële belangen in toenemende mate een nationaal accent verkrijgt, zodat de mensheid als geheel en inzonderheid de minder bedeelde volken (Azië, Afrika) daarvan voor de toekomst weinig meer hebben te verhoppen?

Het toekomstig socialisme kan deze nevenverschijnselen, die naarmate de tijd voortschrijdt en de aanvankelijke specifieke doelstellingen gemeengoed geworden zijn, het karakter kunnen krijgen van hoofdwerking, niet ontwijken. Nauw daarmee hangt trouwens samen het niet langer meer te ontkennen, zich verbredend vacuum tussen vervulde idealen enerzijds en onvervulde of zelfs onvervulbare idealen anderzijds, waardoor het sociaal idealisme tot lege huls dreigt te verworden. Hiermede kom ik tot een der meest netelige (en derhalve ten onrechte veelal omzeilde) grondvragen van hedendaags socialisme, tot in het hart geraakt door de moderne structuurverschuivingen, die het zelf heeft opgeroepen.

In het hart geraakt: immers gaat het in de eerste plaats om de verschuivingen ingetreden ten aanzien van de „heilsverwachting”, die, zoals hierboven sub II betoogd, inhaerent was aan het wezen van het oorspronkelijk, socialistisch idealisme. Van twee kanten is deze heilsverwachting fel belaagd en fijngeknepen.

Allereerst is de aanval ingezet van godsdienstige zijde, op grond van persoonlijke levensovertuiging en christelijke wereldbeschouwing. Het oude socialisme verbreedde een bovenal wereldse heilsboodschap, welke het kón brengen in scherp

conflict met de concurrerende kerkelijke heilsverkondiging, doch evenzeer heeft geleid tot een nauwer samengaan van christendom en socialisme op een gemeenschappelijk vlak van „Kerk en Wereld”. Ten aanzien van het humanisme was de samensmelting met de socialistische „arbeiderskerk” eenvoudiger en vollediger.

Evenwel, naarmate het wereldlijk heil op het sociaal gebied in engere zin werd verwezenlijkt en dús de eigen spankracht van het socialistisch ideaal verminderd, groeide tegelijk weer de tegenstelling met het puur-religieuze ideaal-niet-van-deze-wereld. Deze tegenstelling werd door twee verdere verschuivingen vergroot. Aan de ene kant de reeds versnelde toenemende groei van materialisme en nihilisme, onder meer tot uiting komend in toenemende onkerkelijkheid, al dan niet terecht mede aan socialistische invloed in de stedelijke agglomeraties van arbeiders toegeschreven. Aan de andere kant de doorbraak naar de socialistische partij zelf, welke de concurrentie met het godsdienstig heil nadrukkelijk verplaatste van buiten tot binnen de partij. Onder invloed van deze combinatie van factoren herwon geleidelijk de religieuze wereldbeschouwing het monopolie van heilsverwachting op de socialistische maatschappijbeschouwing. De christelijke eschatologie van het komend Koninkrijk Gods op aarde wikkelt zich los van, ja keert zich op soms agressieve wijze tegen socialistische profetie⁷⁾. Het geestelijk draagvlak van het oude socialisme wankelt, evenals andere grondslagen en zekerheden van weleer.

Met deze ideële stroming, nu, spruitend uit religieuze bron, verenigt zich een andere geestelijke stroming, opwellend uit de ontwikkeling der westerse cultuur, welke in tomeloos geweld het oude, reeds uitgeholde en ondermijnde idealisme meesleurt en wegdrijft. Ik doel hier op de geluidloze revolutie, reeds aangestipt ter inleiding van de probleemstelling, welke het 19de eeuwse onschokbaar geloof aan de voortgaande vooruitgang heeft doen verkeren in de doffe berusting van onstuitbare ondergang. Ook hier vermenging met nieuw oplevende godsdienstige gedachten van zonde en zondvloed, van de werking der Voorzienigheid in het geschiedgebeuren, van uitreding alleen door een wonder volgens de ondoorgrondelijke wegen van Gods Heilsplan. Gedachten versterkt door een bepaalde natuurwetenschappelijke interpretatie van de zin der geschiedenis, evenzeer deterministisch en mechanistisch als die van Marx, waarbij nu echter de automatische, onweerstaanbare beweging niet opwaarts doch neerwaarts zou moeten gaan. Versterkt tenslotte door cultuurphilosophische stelsels, volgens welke iedere cultuur sterfelijk is als een levend organisme en dus ook de Westerse cultuur ten dode is gedoemd, om volgens biologische noodwendigheid plaats te maken elders voor een nieuwe cultuur.

De omzetting van cultuur-optimisme in cultuur-pessimisme stelt het socialisme voor een onherroepelijk *gesloten* maatschappijbeeld. Toekomstig heil kan nog slechts worden verwacht door een terugschuiving van Diesseits naar Jenseits, dan wel door een prijsgeven van de Westerse afgeleefde cultuur voor de vitale Oosterse. De mens wachte gelaten na crisis de katharsis. Hij is niet bij machte de gang van zaken te wenden, eigen lot te verbeteren. De ratio, welke de wereld volgens de idee van de oude intelligentsia zou beheersen, heeft ten enen male ge-

---

⁷⁾ Precies zo verhoudt zich omgekeerd de strijd van het atheïstisch communisme tegen de religie.

faald. Irrationele machten bewegen het wereldgebeuren. Een socialistisch heilsplan is zinloos. Scepticisme en fatalisme typeren de tijdgeest.

Zo is dan de socialistische ethos van weleer niet slechts geknakt door aanzwellend materialisme, nihilisme en passivisme, doch meer nog door de vloedgolf van massaal pessimisme, dat alle heilsverwachting negatieveert tot *onheilsverwachting*. Geen ethos kan stand houden, indien de grote idealen deels vervuld, deel onvervulbaar worden geacht, indien de polen van zijn en niet-zijn samenvallen of, om het oude beeld weer op te nemen, indien de afstand tussen realiteit en ideaal, hetzij te verwaarlozen klein, hetzij oneindig groot wordt.

De beste maatstaf voor deze afstand levert de *jeugd*. Wordt de jeugd nog gegrepen, in vuur en vlam gezet door socialistisch idealisme? Met alle zwakte eigen aan generalisatie meen ik toch een krachtig neen te moeten schrijven. Voor de jeugd is het socialisme geïncarneerd in een partij, zoals andere partijen, niet in een idee. Een partij is iets waarop je volgens wettelijke plicht moet stemmen of die, als dat in je mocht zitten, je politieke ambities wellicht kan bevredigen. Een partij-program behoort bepaald niet tot de normale lectuur van de jongeren, en zeker wordt door hen ook niet „Das Kapital” of een modern socialistisch epos (?) stukgelezen, dat in laaiende gloed de toekomst afschildert, die zij straks in handen zullen houden. Voor de realistische jeugd van vandaag is de toekomst één gapende en grijnzende chaos, woest en ledig. De psychische nood onder de jeugd, ja ook onder de christelijke jeugd, is hoog gestegen. Deze nood vormt een indicatie hoezeer, bij alle materiële vooruitgang, het idealisme, d.i. het geloof aan een andere en betere toekomst, heeft geleden. Maar wat blijft van socialisme *zonder* geloof?

Of blijft de jongere generatie, zij het mismoedig en zonder illusies, wel van zelf tot de socialistische partij komen, nu de moderne maatschappijverhoudingen toch blijkbaar geen mogelijkheden meer bieden, net zo min voor de oprichting van kleine, nieuwe partijen, als voor kleine, nieuwe bedrijven, welke aan apparatuur te veel investering van kapitaal vereisen. Wee degenen echter, die wanen, dat de structurele verschuivingen thans zijn uitgewerkt en hun vertrouwen stellen in de gevestigde orde. Vóór het jaar 2000 zal de maatschappij-inrichting opnieuw, goedschiks of kwaadschiks, *fundamenteel* van structuur veranderd zijn.

Voor het toekomstig socialisme is het dan ook m.i. noodzakelijk *tijdig* lering te trekken uit de verschillende schetsmatig aangegeven ontwikkelingstrends. Het is duidelijk, dat ook hier geen terugkeer en herstel mogelijk is, alleen aanpassing en vernieuwing. Deze zal zich in drieërlei hoofdrichting moeten bewegen.

Dodelijk voor het socialisme lijkt mij die ontwikkeling, waarbij de geestelijke waarden niet meer in, doch uitsluitend of toch voornamelijk buiten het socialisme gelegen zijn. Het socialisme heeft slechts waarde, voor zover het *eigen* waarde bezit. Betreft het zijn levenswaarden hoofdzakelijk via individuele christelijke of humanistische levensovertuiging, doch niet uit eigen spirituele bronnen, dan kunnen met een schaarbeweging deze verbindingslijnen worden afgesneden. De socialistische idealisten van de oude stempel zullen op den duur voor hun hervormings- en vooruitgangsidealen in de partij geen voldoende outlet meer vinden. Daarentegen zal de moderne massa-mens, en in het bijzonder de massa-jeugd, niet meer door een specifiek socialistisch ethos rechtstreeks gebonden en beziel, komen open te staan

voor de trekkracht van iedere andere massa-magneet, voor de zuigkracht van het direct appèl, uitgeoefend door de mythos van een nieuwe, verlokkende heilsbelofte, al dan niet voorzien van een pseudo-religieus cachet.

In de tweede plaats heeft het socialisme naar mijn overtuiging op den duur slechts toekomst voor zover het zelf een aanvaardbaar *toekomstbeeld* bezit en getuigt van zijn inzet om dit perspectief binnen afzienbare tijd te verwezenlijken. In de inleiding heb ik dit reeds wat apodictisch gesteld, doch ik meen, dat de waarheid van dit inzicht uit het bovenstaande naar voren springt. De aspiraties of prestaties uit verleden en heden zijn niet meer bepalend; een dynamische beweging, onderworpen aan ingrijpende structuurwijzigingen, kan alleen voortbestaan door haar wil tot beheersing van de toekomstige structuur.

Ten derde en tenslotte gaat het niet alleen om de *bereidheid*, maar om het *vermogen*. Het fraaiste toekomstbeeld spat als een zeepbel uiteen tegenover de heersende ondergangsstemming. Het socialistisch streven naar vooruitgang had ongeweten de wind in de rug van het algemene vooruitgangsgeloof. Het maakte een impliciet geloof op zijn wijze expliciet. Het is echter omgekeerd niet mogelijk de arbeid tot vooruitgang stroomopwaarts te stuwen tegen de neerstortende waterval van wantrouwen en afschuw, onzekerheid en vrees voor het komende. *De crisis der Westerse cultuur omsluit ook een crisis van het Westerse socialisme*. Bij verval van deze cultuur zal ook dit socialisme ten onder gaan. Het socialisme kan niet verder aan de toekomst bouwen, wanneer naar algemene overtuiging geen toekomst, hoe dan ook, meer bestaat of kan worden bereikt. Voor alle constructieve arbeid is één voorwaarde onontbeerlijk, dat daaraan niet de basis ontzinkt. Voor het sociale streven is deze basis het vast geloof, zo al niet in vooruitgang, dan althans in voortbestaan. Het socialisme kan niets uitrichten zonder overwinning van het cultuur-pessimisme, zonder aanzienlijke *verschuiving in zijn ideële doelstellingen van het engere sociale naar het bredere culturele vlak*. Toekomstig socialisme van Westers geestesmerk is slechts denkbaar als een bijdrage, wellicht een beslissende bijdrage, tot wedergeboorte van het verloren geloof in de toekomst der menselijke samenleving. Die bijdrage zal het merkwaardige product moeten zijn van een nieuwe, gerichte coöperatie tussen intelligentsia en idealisme.

IV. Socialistische toekomst

De hiervoor behandelde veelkantige problematiek zou derhalve in laatste instantie kunnen worden gereduceerd tot één enkele vraagstelling: *hoe ziet het socialisme de toekomst?* Socialisme zonder toekomstbeeld is een contradictio in terminis. Socialisme met uiteenlopende toekomstbeelden is denkbaar. Verschillende tijden, verschillende toekomstbeelden. Ook het toekomstbeeld behoeft ondogmatisch synchronisatie naar gelang van de structurele omwenteling, het geven van nieuwe inhoud aan verouderde begrippen door periodieke herinterpretatie van hun wezenlijke waarden.

Het oudste middel — afziend van het door Homerus uitvoerig beschreven Elysium, dat echter nog in het hiernamaals was geplaatst — van een stelselmatig gebouwd aards toekomstbeeld is afkomstig van een der meest verheven geesten

van alle tijden: Plato⁸⁾. Hij ontwierp in de „Staat” (Politeia) een gedetailleerde ideaalstaat, of liever een ideaal mensdom, dat een ideale staat met communistische gemeenschap zou vormen. De uitwerking is door de Griekse wijsgeer nog gecompleteerd met omschrijvingen van het denkbeeldige eiland Atlantis in de „Critias” en in de „Timaeus”. Onverschillig de inhoud en de preciese denkbeelden, die voor elk sociaal denker van onveranderde waarde blijven, vestig ik hier slechts de aandacht op de vorm en op het feit zelf, dat een gigantisch denker, die na duizenden jaren altijd weer bestudeerd wordt, het niet beneden zich achtte zijn geïnspireerd denkgenie te richten op een ideale toekomst der menselijke samenleving.

Hem volgden anderen, op eigen wijze, eveneens denkers van groot formaat. Ik noem slechts Augustinus, auteur van „De civitate Dei” (de Gemeenschap Gods), Francis Bacon met een „Nova Atlantis”, Campanella, ontwerper van een „Civitas Solis” (Zonnestaat) en Thomas Morus, te wiens name de „Utopia” (Nergensland) het licht zag. Het laatstgenoemde werk gaf zijn titel aan de fantastische ideaalstaat als zodanig: de utopie.

Aanvankelijk was de utopie zeer en vogue. Men kon op deze wijze in de vorm van een imaginair rijk, waar alles perfect was, straffeloos scherpe critiek uitoefenen op de bestaande euvelen in eigen land. Later is de utopie in verval geraakt als romantisch optimisme, als schone illusie, als pure fantasterij (dolle reisverhalen: bv. Cyrano de Bergerac’s reis naar de maan) of als complete nonsens (de phalanstère van Fourier). De nieuwe ideale gemeenschap werd wel in detail beschreven, zij was ergens in het brein van de auteur aanwezig in optima forma, toegankelijk voor de verbeeldingskracht, doch nimmer werd gezegd hoe men uit de bestaande jammer van ons tranendal kon overgaan tot dit aardse paradijs. Het causaal verband tussen heden en toekomst was op papier doorgesneden⁹⁾. Toch ontbrak niet het streven naar directe verwezenlijking. Dan bleek echter de overgang ineens te radicaal. Tal van communistische kolonies mislukten de een na de ander in betrekkelijk korte tijd. Ook een der laatste sociale utopisten, Bellamy, liet zijn held plotsklaps ontwaken in het jaar 2000 en vandaar plezierig terugkijken („Looking backward”). Met Wells viert de scheppende fantasie nogmaals hoogtij, tegelijk gepaard aan een onbegrensd optimistisch idealisme en gebaseerd op degelijke wetenschappelijke kennis, doch evenzeer als toekomstbeeld verwezenlijkt met behulp van een breuk in de tijd.

Reeds Marx verklaarde uitdrukkelijk met het utopisch socialisme niets gemeen te hebben en een wetenschappelijk socialisme te verkonden. Of zij gelijk hebben, die in het marxisme sterk utopische elementen menen aan te treffen, dan wel niet, doet hier weinig ter zake. Utopisch én wetenschappelijk socialisme pasten beide in de algemene, optimistische vooruitgangsfilosofie. Er is immers bij Marx bij uitstek een, zij het globaal, toekomstbeeld aanwezig. Dit mag hier in essentie als bekend worden verondersteld. Deze toekomst zou volgens hem met volstrekte

---

⁸⁾ In het licht der uiterst scherpe critiek op Plato door de belangrijke hedendaagse Engelse denker van Oostenrijkse afkomst, K. R. Popper, is deze formulering niet zonder opzet zo gesteld.

⁹⁾ Dit verwijt geldt niet voor alle utopisten. Etienne Cabet bijv. probeerde in zijn roemruchte „Voyage en Icarie” een overgang in étapes tot het communisme te schilderen.

stelligheid worden bereikt op grond van een natuurwetmatig gedetermineerde beweging volgens het type these-antithese-synthese. Evenmin is hier relevant of en in hoever deze profetie of predictie onjuist is gebleken.

Een stuk economisch determinisme stak ook nog in het toekomstbeeld op het eind van de vorige eeuw neergelegd in de beroemde „Fabian Essays”. Volgens hun doctrine zou de industriële maatschappij door de structurele ontwikkeling onweerstaanbaar gedreven worden naar collectivisering der productiemiddelen. Daarentegen bleef er mogelijkheid van vrije keus en dus tot sociaal idealisme ten aanzien van de bestrijding der armoede en van een geleidelijke doelbewuste hervorming door juister verdeling van vermogens en inkomens. Terecht wijst „The Economist” er op, ter gelegenheid van de publicatie, ca 60 jaar later van „New Fabian Essays”¹⁰⁾, dat in de werkelijke ontwikkeling de verhouding van deze beide grondslagen van het toekomstbeeld precies omgekeerd uitkwam: de vermindering der sociale ongelijkheid wordt nu beschouwd als een onvermijdelijke trend (niet alleen door het socialisme), daarentegen wordt nu (óók door het socialisme) de collectivisering der productiemiddelen gezien als voorwerp van vrije keus en degelijke overweging. Mét een ander toekomstbeeld is ook het socialisme zelf in zijn huidige voorkomen veranderd.

Wat is het socialistisch toekomstbeeld nu? Ja, is er eigenlijk wel een omlind toekomstbeeld? In het boven geciteerde, recente Engelse geschrift is het afwezig — en bij ons? Ik meen tweeërlei te mogen constateren: er is bepaaldelijk een *afkeer van de utopie* en een *huiver voor de, onschuldiger, prognose*.

Het woord utopie heeft een bedenkelijke associatie gekregen van dom, dwaas, irreeel en on-realiseerbaar. Men vergeet te vaak, dat een verrassend aantal utopische voorstellingen, destijds volkomen zonder verband met de realiteit, thans niettemin volledig zijn verwezenlijkt, als vanzelfsprekend deel uitmaken van de huidige maatschappij-inrichting. Inmiddels heeft, in onze tijd van omslag tot somber cultuur-pessimisme, de utopie-op-de-kop ingang gevonden — in navolging overigens van Butler's „Erewhon” (omzetting van Nowhere) — de uitbeelding van een volmaakt negatieve ideaalstaat, van een „brave new world” en andere satyrische of satanische toekomstbeelden door de Huxley's, Orwell's en Koestler's. De utopie is een andere naam voor de thans als *onvervulbaar* beschouwde socialistische heilsverwachting uit de eeuw van het vooruitgangsoptimisme. De utopie, die in de Pilgrim's Progress van Bunyan nog een overwegend christelijke inslag had, wordt nu van religieuze zijde als deloyale concurrentie gevoeld en geweerd. Met de verbanning van de echte utopie wordt een onuitputtelijke bron van sociaal idealisme gedicht.

Maar zelfs de enkele prognose van hoe het gaan zal, nog afgezien van hoe het behoort te gaan, stuit thans op weerstand. „Een klare, simpele maatschappij-analyse, die duidelijk laat zien wat we van de toekomst te verwachten hebben — aldus Den Uyl¹¹⁾ — . . . . is onmogelijk geworden.” Immers, zo luidt het betoog, het aantal onbekenden is verveelvoudigd en de toekomstige ontwikkeling bevat arbi-

¹⁰⁾ The Economist, 24 Mei 1952.

¹¹⁾ S. & D., Mei 1952, p. 278/9.

traire, onvoorspelbare elementen. De bekwame directeur van de Wiardi Beckman Stichting staat in deze opvattingen gans niet alleen. Het nieuwe plan, „De weg naar vrijheid” komt, uit vrees voor de utopie, die de te beschrijven weg geheel openliet, en voor de profetie, die veelal volkomen er naast bleek, doorgaans maar een heel klein stukje dichter op de weg naar de toekomst, om het precies te zeggen: van 1952 tot 1955. En dat kleine stukje vindt nog geen genade in een critische beschouwing van mijn geachte naamgenoot¹²⁾, waarop Den Uyl dit plan — nota bene — moet verdedigen — o, zoete wraak van het lot — tegen de kwalijke verdenking van utopisme¹³⁾, met een vriendelijk vermanende slottirade, dat men niet het wonderpaleis uit zijn kinderdromen met naarstig opeengestapelde blokken moet willen bouwen, niet Het Grote Plan. . . .

Welnu, dat is juist de grove ketterij, die ik voornemens was te gaan verkondigen. Regressie tot het infantiele stadium van toverdromen en wonderpaleizen? Is aldus aan de onuitroeibare hunkering van de mensheid naar een betere samenleving wel ten volle recht gedaan? Als dit het kind is in de mens, ach bleven wij dan allen maar mensen-kinderen! Voor zulk kinderspel betaalden echter utopisten als Gajus Gracchus, Wat Tyler en Babeuf met het hoofd. En de vele onbekende soldaten, wier graven niet bij plechtige gelegenheden worden gekranst, ofschoon de weg naar het sociale toekomst-ideaal is geplaveid met hun rijkelijk gevloeiende bloed. Wordt het niet hoog tijd het stoute waagstuk te ondernemen tegenover de huidige anti-utopische roman-spoekbeelden van de niet-ideaalstaat wederom een waarlijk positieve utopie te ontwerpen? Schamen wij ons tegenwoordig te verkeren in het gezelschap van een Plato, Augustinus, Baco, Campanella, Morus of Swift? Ja, ook Gulliver's Reizen hebben wij heden ten dage in onze hoogmoed geplaatst op de kinderboekenlijst. Ik geneer mij niet te bekennen, dat ik het ontwerpen van een ideale gemeenschap beschouw, voor een volk als maatstaf van een hoge trap van cultuur, voor de individu als de top van persoonlijk gerijpt wijsgerig-volwassen zijn. Het verval en de geringschatting van de utopie, daarentegen, acht ik een uitermate zorgelijk symptoom van neergang en cultuur-fatalisme. Wie niet meer in de verre toekomst durft te schouwen, loochent de opdracht van de onsterfelijke erfplanters onzer beschaving. Onze sociale verantwoordelijkheid als rentmeester over dit geestelijk erfgoed omvat allereerst onze vooruitziende zorg voor het leven der na ons komende generaties. Is het dan werkelijk onontkoombaar, dat deze openliggende taak uitsluitend wordt overgenomen en misbruikt, met bedriegelijke omzetting van de idealistische utopie in machiavellistische ideologie, door de dictatoren van deze tijd, die de massa lokken met de belofte van een toekomstig duizendjarig rijk, waarin echter voor de mens als mens geen plaats meer zal zijn en de ideale, platonische samenleving verder verwijderd dan ooit? De mensheid duldt geen vacuum tussen heden en toekomst, zoals ook de natuur een afschuw heeft van het luchtledig, een „horror vacui”. Of zij vegeeteert slechts in het kader met loochening van alle toekomst, óf zij geeft zich over, met geest-

¹²⁾ Zie S. & D. *ibidem*, p. 316 e.v.

¹³⁾ *Ibidem* p. 321 e.v. De merites van beide standpunten betreffende het bedoelde stuk planning en prognose mogen hier geheel in het midden blijven.

drift, aan voorgespiegelde toekomstbeelden, die bij bewuste vervalsing niet alleen een „fata morgana” zullen blijken, doch onze samenleving waarlijk tot woestenij kunnen doen verkeren. Wij blijven in onze negativiteit schuldig aan eigen ondergang, indien wij niet zelf, onze lethargie en onze gêne afschuddend, geestdrift kunnen wekken voor een oprecht, menswaardig toekomstbeeld.

Kortom en in concreto zou ik derhalve, boven en behalve de noodzakelijke revisie van de socialistische doctrine, met inbegrip van een moderne herformulering der fundamentele beginselen, inderdaad met klem willen bepleiten de opstelling van een *plan*, met visionair toekomstperspectief *op lange termijn*. Wij moeten niet alleen duidelijk zeggen *wat* socialisme heden ten dage is, welke taak het inhoudt, doch vooral ook: *waarheen* het ons metterdaad wil voeren. Is het mogelijk, bij alle verschil van wereld- en levensbeschouwing, overeenstemming te bereiken over de doeleinden, ook wanneer deze een nieuwe „heilsverwachting” inhouden? Naar mijn mening zeer zeker, indien men eschatologische en utopische heilsverwachting weet te onderscheiden.

Niet in de eenstemmigheid over de doeleinden ligt m.i. uiteindelijk het grootste obstakel. Eerst moet de moed worden gevonden *eerherstel* te verlenen aan twee verguisde sociale bewegingsfactoren: namelijk de *utopie* en het geloof in de *voortuitgang*. Dit is toch heus minder naïef dan op het eerste gezicht schijnt. Het gaat ook hier niet om simpel herstel, maar om vernieuwing. In afwijking van het grote merendeel der befaamde utopisten van weleer, zouden wij nu ook, heden en toekomst verbindend, de afstand tussen realiteit en ideaal moeten bestrijken, zo exact mogelijk en met ineengrijpend teamwork. Wij moeten de utopie koppelen aan onze moderne, zij het uiteraard nog onvolmaakte, doch juist voor dit doel verder uit te bouwen wetenschappelijke techniek van planning, in een nieuwe, creatieve combinatie van ideaal en intellect¹⁴). Wij zouden nú een utopie kunnen opstellen, mét vermelding, schakel voor schakel, stap voor stap, van de te volgen weg en de te bezigen middelen om het voorlopig einddoel, zeg bijv. voor het jaar 2000, te verwezenlijken. Aan deze voorcalculatie zouden wij een periodieke nacalculatie en zonodig, herziening van onze berekeningen moeten verbinden.

Aldus ware te streven naar een renaissance van de utopie, die juist en niet zonder reden in de Renaissance haar grootste bloei bereikte. Een moderne socialistische utopie zou naar mijn overtuiging ook de wedergeboorte van het socialisme kunnen inluiden. Het ouderwets geloof in de voortuitgang zouden wij eveneens in modern gewaad moeten steken. De idee van een automatische, onophoudelijke voortuitgang is even onacceptabel als die van een gedetermineerde, onvermijdelijke ondergang. De idee, dat God ons vanzelf als door Hem gewilde zin der geschiedenis, hetzij tot een millennium, hetzij tot de apocalypse zou leiden, respectievelijk als loon of straf voor bedreven goed en kwaad, is, dunkt mij, evenzeer qua exegese van Gods wil uit de tijd als evident onhistorisch. De idee van een mechanisch, beurtelings omhoog en omlaag gaande ontwikkeling der cultuur, zoals de getijden en seizoenen elkander afwisselen, of zoals al het levende opbloeit en wederom

---

¹⁴) Het vraagstuk der prognose laat ik hier terzijde. Vgl. daaromtrent mijn opstel „Prognose der prognose” in de bundel „Om het behoud van ons bestaan”.

verwelkt, is niet minder verwerpelijk. Vooruitgang is wat wij mensen door onze eigen inspanning kunnen bereiken ter benadering van een bewust op passende afstand en op grotere hoogte geplaatst toekomstbeeld.

Ten einde niet terstond voor warrige utopist of valse profeet uitgekreten te worden — al weet ik dit in onze pragmatisch-pessimistische samenleving nu eenmaal als eerste onmiskenbare reactiefase — moge ik iets nader preciseren in welke richting m.i. de gedachten voor een perspectiefplan op lange termijn, dat tegelijk het idealistisch vacuum zou moeten vullen én een socialistisch alternatief zou moeten bieden voor de beide andere wereldlijke heilsverwachtingen van deze tijd, de centraal-communistische en de liberaal-kapitalistische, dienen te gaan. Uiteraard zijn dit alleen enige hoofdtrekken van een vóórschets.

Naar mijn opvatting zal men zich in dit geval moeten distantiëren van gebruikelijke hedendaagse begrippen als: economisch, sociaal, productie, consumptie, vermogen, inkomen, overheid, ondernemer e.d. In aansluiting aan de teneur van het ganse voorgaande betoog zijn er in feite slechts twee omvattende en onderling verbonden componenten van een toekomstig maatschappijbeeld. Namelijk de *culturele* en de *structurele*. Ik herhaal, een socialistisch toekomstbeeld kan slechts bestaan bij de gratie van een definitieve overwinning op de huidige vertrouwenscrisis betreffende de toekomst onzer cultuur. Het toekomstbeeld zal in vergaande mate moeten zijn een *cultuurvisie*. De strijd om de cultuur is ook de strijd van het socialisme. De ondergang is niet fataal gefixeerd, doch de opgang moeten wij eerst projecteren, alvorens wij deze met inspanning van alle krachten kunnen realiseren. Daarbij valt te bedenken, dat er grenzen zijn aan onze vrijheid tot vorming van de toekomstige cultuur. Wij kunnen niet naar willekeur terug van de moderne techniek en mechanisatie — noch naar believen vooruit tot een mensdom overvloeiend van louter broederliefde en barmhartigheid, volmaakt los van de menselijke natuur en historie. Vooruitgang zonder continuïteit is onwezenlijk, vooruitgang vrij van menselijke onvolmaaktheid onzinnig.

In de tweede plaats, en in nauwe samenhang, moeten wij ons wel bij voortdurend bewust blijven, dat de hedendaagse problematiek in hoofdzaak voortvloeit uit een ontzaglijke *structurele omwenteling*, ingezet met de eerste industriële revolutie. Onverschillig of men nu de huidige ontwikkeling wil benamen als „tweede” industriële revolutie dan wel op andere wijze, onloochenbaar is, dat de structuurverschuivingen zich in uiterst snel tempo over een uitgebreid gebied, het wezen rakend der menselijke verhoudingen, zullen blijven voortzetten, wellicht als lawines in kracht en omvang toenemend. Men mag voor een harmonische ontwikkeling van maatschappij-inrichting en cultuur geen ideaal toekomstbeeld in abstracto ontwerpen, zonder verwerking in de sociale dynamica van deze reële trendlijnen. Dat wil zeggen, zonder prognose omtrent hun waarschijnlijk structureel verloop en zonder onderzoek naar hun mogelijke, doelgerichte beheersing. Of, met andere woorden, het ideaal alleen is blind — het intellect alleen is leeg. Een verantwoorde toekomstvisie vereist beider ineensluiting, teneinde de dynamische cultuur en de dynamische structuur te kunnen samenvoegen, tot een beheerst geheel van gevoel en verstand.

Dit zijn de, nog vage, contouren voor een positief perspectief op lang zicht.

Kan de lens nog iets scherper worden ingesteld? Ik zou nog enkele lijntjes voor het „binnenwerk” voorlopig met potlood kunnen intekenen.

Wat het *cultureel* gedeelte betreft, zie ik de opgave als volgt. Zonder enige twijfel schijnt mij het zwaarste, specifiek socialistische probleem, een probleem, waarover tot dusver *alle* historische culturen zijn gestruikeld, dan ook de meest klemmende uitdaging van de toekomst, zijn schaduwen voorafwerpend, aan onze eigen tijd: *hoe* is een ware democratische volkscultuur op te bouwen, *zonder* de (naar de geest) aristocratische élite, de creatieve minderheid, d.i. de dunne navelstreng, door welke elke cultuur haar onmisbaar geestelijk voedsel wordt toegevoerd, af te binden en aldus uiteindelijk de cultuur te verstikken¹⁵). Daaraan zal elke gecentraliseerde dictatuur uiteindelijk ten onder gaan, maar dat is een schrale troost, wanneer wij eerst zelf worden meegesleurd in deze val, vóórdat wij een eigen positieve en perspectief biedende oplossing hebben kunnen uitwerken. Vele gezaghebbende cultuurhistorici stellen dit probleem gelijk met de kwadratuur van de cirkel. Een opzettelijk beperkte élite-cultuur degenereert tenslotte, naar mate de uitstekende minderheid uitsterft of uitdroogt. Een opzettelijk verbrede massacultuur onttaardt in toenemende de-culturatie, naar mate het doorsneepeil zich vervlakkend en afdalend instelt op het botte en grauwe materialisme van de heersende meerderheid. Het *vrije* toekomstbeeld is echter aan deze pessimistische extrapolatie niet gebonden. Ergens kan elke cirkel worden doorbroken, uit elk dilemma is een uitweg gegeven. Het geloof verzet bergen.

Maar indien het al geen onmogelijke kwadratuur is van de cirkel, gaat het dan eigenlijk niet toch om een à la „baron von Münchhausen” springen-over-zijn-eigen-schaduw? Betekent dit niet in wezen, dat men op deze wijze de massa voor een nieuw socialistisch cultuurideaal wil bezielen, hieruit bestaand, dat massa en cultuur op den duur onverenigbaar zijn? Neen, zo is het niet! Ten onrechte m.i. beklaagt men zich steeds over de massa en de massa-mens. Massa is van alle tijden. Massa vormt op zich zelf geen volstreekte tegenstelling tot cultuur, noch logisch, noch psychologisch. Het nieuwe ernstige gevaar voor de toekomst der cultuur ligt evenwel in een zich thans ontwikkelende massa-*om*mens. Ware cultuur zonder ware menselijkheid, ook en juist bij de massa, acht ik inderdaad onbestaanbaar. *Onze* massa-cultuur nu toont juist deze duidelijke neiging tot verdringing van menselijk door machinaal gedrag. Cultuur kan en moet stellig worden gebracht aan de massa, of omgekeerd de massa tot de cultuur, maar zó dat bij voortdoring wordt geappelleerd aan de enkele mens, aan zijn individuele zelfwerkzaamheid en persoonlijke waardigheid. Alsdan ontspringt juist uit deze massa vanzelf een dynamische opwaarts gerichte drang, als een bloem, die haar stengel naar het zonlicht wendt. Dan maken zich uit deze massa steeds weer nieuwe figuren los, geroepen en uitverkoren de onmisbare creatieve élite te versterken of te verjongen. Een belangrijk gedeelte van het toekomstplan zou moeten worden gewijd aan de wijze waarop, in het ganse traject van halte tot halte, deze zinvolle synthese tussen massa en cultuur door volledige ontplooiing van de menselijke persoonlijkheid kan worden verwezenlijkt.

¹⁵) Vgl. hieromtrent mijn beschouwing in S. & D. van April 1952 omtrent „Mens en Cultuur”.

Het gaat dus om de enkele mens. Inderdaad, dat is de ene, thans te zeer verwaarloosde kant van de zaak. De andere kant is: de mens tegenover de medemens, de mens in de groep, in de gemeenschap, de mens in de samenleving op aarde. De broederschap van alle mensen, een internationale orde, een wereld-eenheid — zij alle hebben steeds deel uitgemaakt van heilsverwachtingen, utopische voorstellingen en sociaal idealisme. Een socialistisch toekomstbeeld zal in het bijzonder deze internationale ontwikkeling, via een Europese aaneensluiting, op de voorgrond moeten stellen. Ook dit niet op de korte baan bezien, doch op lang zicht voorzeggend, hoe het zijn kan en moet gaan. Ook de groei van een boven-nationale volkerengemeenschap en bovenal de overwinning van enghartig, benepen nationalisme berust in laatste instantie op geloof als stuwende kracht¹⁶⁾. Geloof evenwel, dat ook hier aangevuld dient te worden door een preciese techniek, zowel van planmatige, geleidelijke integratie, alweer schrede voor schrede aangegeven, als van klemmende ideaal-intellectuele argumentatie ten einde tegengestelde geestesstromingen met alle moderne middelen van massa-communicatie tot ommekeer te dwingen.

Nog één aspect van het cultureel perspectief moge ik afzonderlijk vermelden. Eén categorie in het bijzonder is heden ten dage vastgenageld in de ban van wanhopig cultuur-pessimisme, bezeten van de nihilistische „Geist, der stets verneint”. De geestelijke armoede en ellende van de jeugd is in veel gevallen, ongeacht verschil in levensbeschouwing, even angstwekkend als vóór onze eeuw de materiële nood onder de arbeidende bevolking. Zoals daar toen, zo is hier nu een aardse heilsverwachting in staat wonderen te verrichten. Geef de jeugd weer het vertrouwen in de toekomst terug, maak, dat zij niet meer cynisch de spot drijft met idealen. Enquêtes onder de huidige jeugd leren, hoe keihard en ijzig nuchter men denkt over deze tijd, over de ouderen en over zich zelf, worstelend met de existentiële situatie. De échte utopist denkt, als hij plant voor de toekomst, juist vóór alles aan de „spes patriae”. Vandaar, dat de ware utopie, sedert Plato, steeds overwegende aandacht heeft geschonken aan de opvoeding van en zorg voor de jeugd. Dit beproefde procédé volgend, doch moderniserend, zouden wij thans ook hier de stap-voor-stap-planning-techniek moeten ontwikkelen, aanknopend bij de van étape tot étape verhoogde besteding van middelen voor onderwijs, opleiding en opvoeding, voor algemene, wetenschappelijke en kunstzinnige vorming, voor de vorming buiten schoolverband, voor de lichamelijke training en voor het verenigings- en clubleven, alsook, last but not least, voor de verzekerde plaatsing van de aldus gevormde jongeren in het arbeidsproces. Het is overigens onder de onbevredigde jongeren, dat de totalitaire stelsels thans, eveneens onder toepassing van moderne, overwegend sociaal-psychologisch geslepen middelen, hun meest gerede prooi vinden. Ook dit dwingt tot het stellen van een alternatief. Ook hier ligt het euvel niet bij de massa-jeugd, maar bij de massa-ontjeugden. Zoals voorheen de jonge kinderen als volwassenen in de mijnen en fabrieken lichamelijk werden uitgebuit, zo wordt thans hun geest, vroeg oud en verwelkt, volbelast met het lijden van onze tijd, vergiftigd met de leugen en haat van de koude oorlog.

¹⁶⁾ Vgl. nog Herbert Agar, Declaration of Faith.

Als het niet meer mogelijk is de jeugd een aanvaardbaar uitzicht te schenken, zie ik nauwelijks meer een taak voor een socialistische beweging, die én socialistisch én beweging is. Indien wel, dan is het de hoogste tijd nu met alle kracht daaraan te werken, wil niet de jeugd anders ons zelf straks in een andere, ongewenste richting dringen.

Over het *structureel* gedeelte mag ik nóg korter zijn, aangezien dit opstel in feite vrijwel geheel daaraan is gewijd. Zonder de geweldige sociale structuurverschuivingen, voorbereid in de Middeleeuwen, nadien losgebarsten als een geleidelijk in kracht toenemende, nog steeds niet uitgewoede, orkaan, zou het socialisme niet of niet aldus tot ontwikkeling zijn gekomen, noch ook kans gelopen hebben daardoor zelf op zijn beurt te worden ontworteld. Men moet nog leren de bewegingen van de sociale structuur te beheersen, zoals die van de natuur, door kennis van haar historische beweegkrachten én van de krachten, die de mensen gezamenlijk kunnen uitoefenen tot haar toekomstige ontwikkeling.

De voornaamste opgave is hier het schetsen van de toekomstige socialistische maatschappij-inrichting, in grote lijnen en in onderdelen, alsmede het aangeven van de beschikbare middelen en wegen om dit ideaalbeeld geleidelijk te bereiken. Hier zullen verschillende maatschappijstelsels door diepgaande wetenschappelijke analyse moeten worden vergeleken en afgewogen, zowel de theoretische door Marx of Lenin dan wel door von Mises of von Hayek beschreven, als de utopische van een Plato of Morus, als de realistische, gelijk in Rusland, Amerika dan wel Engeland of Portugal gegroeid, als de religieuze, op grond van Openbaring en Encycliek aangehangen. Uit deze studies zal het vroegere, thans verbrokkelde en vérmolmde socialistische maatschappijbeeld in een moderne versie en visie als de vogel Phoenix moeten oprijzen, lijnen doortrekkend of ombuigend al naar de verschoven en zich verschuivende structuurverhoudingen zulks veroorloven of gebieden, oude constructies vervangend door nieuwe. Dit is tegelijk de herfundering en herinterpretatie van de wezenlijke inhoud en waarde, nu en voor de toekomst, van het begrip en de idee: socialisme. Wat Socialisme betekent, kan alleen blijken uit het getekend model, ja inderdaad de veel gesmade architectonische „blauwdruk”, van een aansluitend en samenhangend maatschappijproject, dat men wil, en, met machtiging van het volk, geleidelijk onder bepaalde voorwaarden kan omzetten van utopisch denk-beeld in tastbare realiteit.

Ook hier is het uitsluitend van belang door een goede harmonie van intellect en ideaal tot nadere concretisering te komen. Het intellect ter vaststelling van de bestaande ontwikkelingslijnen, het ideaal ter synthetische omlijning van het wensbeeld en nogmaals het intellect tot analytisch onderzoek van de mogelijkheden en moeilijkheden ener geleidelijke verwezenlijking. Dit is veeleisende arbeid van velen en zonder eindpunt. Tot onafgebroken aanpassing aan de structurele ontwikkeling en ter handhaving van de geestelijke spankracht moet met de loop der tijden de intellectueel-idealistische horizon telkens verder worden verschoven. In zover is het inderdaad en welbewust Sisyphusarbeid van eindeloos opnieuw beginnen en weer opbouwen. Men is er nooit, neen men mag er niet zijn, wil de noodzakelijke afstand tussen realiteit en ideaal bewaard blijven.

Aan de andere kant vergeete men bij deze verreikende realistische bezinning niet

OVER DE VERHOUDING VAN UTOPIE,
SOCIALISTISCH IDEEAAL
EN COMPROMIS

Eigenlijk is het nauwelijks vriendelijk van de redactie, dat zij aan haar uitnodiging om op korte termijn critiek en aanvulling te leveren op het in dit en het vorige nummer opgenomen artikel van *prof. dr Fred. L. Polak*, het verzoek heeft toegevoegd om daarbij een zeer beperkte en nader omschreven omvang niet te overschrijden. Het artikel van *Polak* is nl. zo uitvoerig en veelzijdig, dat een weloverwogen contra-beschouwing niet slechts gezette overweging zou vragen, doch ook meer plaatsruimte dan beschikbaar kan worden gesteld. Ik ga daarom niet in op een aantal details en waardevolle opmerkingen, die ik gaarne kan onderschrijven, en beperk mij tot wat mij de kern van het vraagstuk toeschijnt.

Het vraagstuk, dat in *Polaks* artikel aan de orde wordt gesteld, is dat van de betekenis van toekomstideaal en utopische verwachting voor een socialistische beweging, welke toegenomen uiterlijke macht gepaard is gegaan met een zekere verzwakking van haar innerlijke kracht, en die, in een doorlopende machtsstrijd gewikkeld zijnde tot behoud en uitbreiding van hetgeen, in het bijzonder op materieel terrein, werd veroverd, telkens opnieuw wordt gedwongen tot het compromis; in wezen dus het vraagstuk van de verhouding van socialistisch toekomst-ideaal en utopische verwachting enerzijds, tot het compromis en de eisen van de dagelijkse strijd anderzijds.

Het schijnt mij toe, dat men dit probleem, als feitelijk vraagstuk genomen, niet op een verantwoorde wijze kan behandelen zonder een nauwkeurige analyse van

---

de huidige realiteit en beschouwe men de opstelling van een socialistisch toekomstbeeld niet als panacée voor alle kwalen van onze tijd. Het kan niet méér zijn, maar dat ware reeds heel veel, dan een positieve bijdrage tot het verschuldigd antwoord op de ons gestelde, en door ons zelf in iedere tijdsstructuur verwekte, sociale uitdaging: voortbestaan of ondergaan. Voor wie, als schr. dezès, ondanks alles in de mogelijkheid van sociale vooruitgang op deze wereld blijft en wil blijven *gelooven*, kan dit antwoord maar op één wijze worden gegeven, namelijk door met vereende kracht der besten aan deze ideale mogelijkheid reële vorm te schenken.

Een utopie? Zeer zeker. Een illusie? Alleen de toekomst zelve zou het kunnen leren. Als we tenminste het experiment zouden durven ondernemen. Ik zou speciaal de jongeren, en uiteraard met name hen die lid waren of zijn van de vereniging met de roemruchte, hopelijk door hen zelf nog begrepen en beleden naam „*Politeia*”, daartoe willen uittarten. Ook om te bewijzen, dat althans wat ik over hen schreef — gelukkig — niet waar is. Een utopie?

de verschijnselen en van de historische ontwikkeling van die verschijnselen; een analyse, die *Polak* dan ook te recht heeft gegeven. Men kan de vraag naar de betekenis van het toekomstideaal voor het huidige socialisme echter óók zien als een facet van een ruimer probleem, nl. dat van de verhouding tussen maatschappelijk (toekomst) ideaal en compromis in het algemeen. Het zijn niet alleen de socialisten van halfweg de twintigste eeuw, die met dit vraagstuk worstelen. Te allen tijde hebben zij, die weten van roeping en opdracht in dit leven, de smartelijke spanning ondergaan tussen datgene dat zij wisten te moeten verwezenlijken en wat bereikbaar bleek te zijn. Dit is de gebrokenheid van de mens, dat hij, enerzijds geroepen om te leven naar normen, die hem zelf te boven gaan, anderzijds gebonden is aan de aarde, en dat hij, mede door zijn eigen ontoereikendheid, de hem gestelde normen in deze onvolmaakte wereld nooit volledig kan vervullen. Want is de grootheid van de mens gelegen in het feit, dat hij zijn opdracht weet te aanvaarden, zo ligt zijn tragiek in de onvolkomenheid van hemzelf en van de wereld, waarin hij is geplaatst. En wie zijn opdracht als een volstreekte zekerheid erkent — wie dus werkelijk gelovig weet te leven —, kan niet ontkomen aan de onvermijdelijke tweespalt tussen die verre droom, die nooit verwezenlijkt zal worden en het „heilloos heden” waarin wij leven. Het is de eeuwige hunkering naar het Koninkrijk Gods, maar óók naar „de tijd die komt, doch welker einders immer wijken” (Adama van Scheltema), zonder welke zowel de afzonderlijke mens als een geestelijke beweging niet kunnen bestaan. Maar een mensheid, die door twee wereldoorlogen is heengegaan, heeft — Goddank — óók verworpen het dwaze en kinderlijke optimisme van een vorige eeuw, en heeft weer oog gekregen voor zondebesef en onvolmaaktheid, voor tragiek en mogelijkheid van ondergang, voor de onvermijdelijkheid van een werkelijkheid die beneden het gestelde ideaal moet blijven. Wij drukken dit niet allen met dezelfde woorden uit, maar kiezen, ieder naar eigen geloofsovertuiging of levensbeschouwing, verschillende formuleringen. Desondanks komt het mij voor, dat de geteisterde mensheid van 1952 dichter staat bij deze wijsheid dan een vorige generatie, en dat de verscheidenheid der formuleringen een grotere overeenstemming verbergt dan oppervlakkig gezien wel schijnt.

En nu zal de lezer wellicht vragen, wat dit alles te maken heeft met de analyse, die *Polak* heeft gegeven. Ik meen, dat dit er alles mee te maken heeft.

Het heeft dit in de eerste plaats, omdat een wat filosofischer — misschien moet ik, gezien mijn eigen uitgangspunt zeggen een wat theologischer — beschouwing in staat kan zijn enige olie uit te gieten op de golven van verontrusting, die in *Polaks* artikel vallen te bespeuren. Met alle waardering voor vele rake typering en meen ik toch, dat bij de vergelijking van een vroeger ontwikkelingsstadium van het socialisme met het huidige herhaaldelijk wordt overdreven. Enerzijds was ook aan de socialistische beweging van een halve eeuw of driekwart eeuw geleden bepaald niets menselijks vreemd. Aan de andere kant acht ik verschillende bezwaren, die tegen het huidige socialisme worden aangevoerd, te zwaar aangezet. Van een wederkerig wantrouwen — groeiende nog well! — tussen intelligentsia en partij, resp. partijleiding, en een beduchtheid voor de echte intelligentsia, die nog eigen gedachten heeft, heb ik eerlijk gezegd nooit zo erg

veel gemerkt, evenmin als van een bedenkelijk overwicht van de „half-intellectuelen en klein-intellectuelen, de myopen en cyclopen”. Overigens: wie zijn dat, die veelgeroemde intellectuelen? Zijn dat alleen de lieden met een academische opleiding? Ik meen, dat het onze trots mag zijn, dat zowel de oude als de tegenwoordige socialistische beweging een aantal belangrijke figuren hebben opgeleverd, aan wier oorspronkelijke opleiding nog wel het een ander heeft ontbroken, maar die desondanks, ook in theoretisch opzicht, tot de groten mogen worden gerekend. Voorts zou de tactiek thans belangrijker zijn geworden dan de strategie, en zou het apparaat geleidelijk aan de doctrine en de ideologie gaan overheersen. Mijn eerste reactie was, het woord „accoord” in de marge te schrijven, want de verontrusting, die uit *Polaks* beschouwingen spreekt, ken ik ook, maar toch is dit oordeel bij nader inzien niet billijk. De maatschappelijke ontwikkeling gaat nu eenmaal langzaam, en men kan de wereld niet veranderen zonder apparaat en zonder tactiek. Ook het apparaat en de tactiek hebben in de politieke strijd hun onmisbare plaats. Slechts de utopist kan leven op de ijle hoogten, waar uitsluitend zijn dromen gelden; maar wie reële invloed wil oefenen, wie als onvolmaakt mens wil werken aan een onvolmaakte wereld, ontkomt niet aan de eisen van deze onvolmaakte wereld en ontkomt met name niet aan het voor idealisten zo moeilijk te aanvaarden compromis, dat nu eenmaal kenmerk van deze wereld is. Wij zijn niet slechts socialisten, bezield door het ideaal van een geheel andere samenleving dan de huidige, maar wij zijn óók democraten, d.w.z. dat wij principieel niet eigen wil mogen opleggen aan een wereld die ons ideaal nog niet verstaat, doch dat wij slechts moreel gerechtvaardigd zijn van geval tot geval vast te houden aan datgene, dat in de samenspreking met anderen realiseerbaar blijkt te zijn. Een levende politieke beweging moet daarom zowel idealistisch als realistisch zijn. Zij verliest haar kracht niet door een deel van haar aandacht te richten op het veranderen, met de beschikbare middelen, van de realiteit, ook al gaat dit slechts stap voor stap. De ondergang nadert eerst, wanneer de spanning tussen ideaal en practijk, tussen strategie en tactiek, verloren gaat, en dat dit bijwijlen wel eens het geval is zou ik niet gaarne ontkennen. Maar dat er thans, in absolute getallen, minder overtuigende idealisten in de socialistische beweging zouden zijn dan bijv. 75 jaar geleden, zou toch nog wel eens mogen worden aangetoond ¹⁾.

Een tweede punt betreft de „eigenwaarde” van het socialistische ideaal. Is het niet zo — vraagt *Polak* —, dat het ideologische geloof niet „meer centripetaal (wortelt) in de partij, doch centrifugaal in de levensbeschouwelijke instellingen los van de partij”, en schuilt er geen groot gevaar in het feit, dat het socialisme geleidelijk aan de bronnen van zijn idealisme moet putten uit „goedwillende leveranciers van

---

1) Ook naar de optimistische kant acht ik trouwens de tegenstelling tussen verleden en heden minder groot dan *Polak* stelt. Ik ben *niet* van mening, dat voor het socialisme reeds „zovele idealen in belangrijke mate verwezenlijkt zouden zijn”. Naar mijn oordeel staan wij pas aan het begin van onze taak, juist door de geestelijke tekortkomingen van de huidige samenleving, waarop *Polak* zo duidelijk wijst. En wat de „bon ton” betreft, die het lidmaatschap van de P.v.d.A. geworden zou zijn, de ervaring van verschillende van onze partijgenoten toont aan, dat het nog herhaaldelijk voor een carrière niet bevorderlijk is, als „een rooie” bekend te staan.

buiten"? Ik ben bereid beide vragen ontkennend te beantwoorden.

Gezien het feit, dat het hier gaat om een samenhang tussen levensbeschouwing en politieke (socialistische) overtuiging, zal elke motivering het accent van de eigen levensbeschouwing moeten dragen. Benader ik dan het vraagstuk van mijn eigen vrijzinnig-protestantse geloofsovertuiging uit, dan zou ik het aldus willen formuleren, dat naar christelijke opvatting God de mens in deze wereld, die Zijn wereld is (Psalm 24), heeft geplaatst met een roeping en een opdracht, die de verantwoordelijkheid insluiten voor de inrichting van onze samenleving, waarvan immers de mogelijkheden tot ontwikkeling van de menselijke persoonlijkheid, zowel voor ons zelf als voor onze medemensen, in zo sterke mate afhankelijk zijn. Het is dus mijn godsdienstige overtuiging, die mij, behalve tot nakoming van de eisen die zij voor mijn persoonlijke leven inhoudt, dwingt tot het nastreven van een maatschappelijke orde, die betere voorwaarden voor een waarlijk christelijke levenshouding zal verschaffen dan de tegenwoordige, waar — om een enkel voorbeeld te noemen — van de naastenliefde zo bitter weinig terecht kan komen omdat de samenleving zelf op het onchristelijke beginsel van het egoïsme en het eigenbelang is gegrondvest. Het is, om het anders te zeggen, mijn godsdienstige overtuiging, die mij de volstreckte opdracht geeft om te streven naar *een* betere samenleving. Maar de vraag, *hoe* deze betere samenleving er moet uitzien, hangt af van de waardering van een aantal feitelijke omstandigheden, omtrent welke relatieve betekenis het godsdienstig geloof geen uitsluitsel geeft, doch het socialisme wel. Godsdienstig geloof en maatschappelijk (socialistisch) ideaal liggen daarom niet in hetzelfde vlak, al hebben zij een gemeenschappelijke wortel in een zich geroepen weten, dat zowel voor het persoonlijke leven als voor de politieke opvattingen betekenis kan hebben, doch zij hebben beide hun eigen waarheid en hun eigen waarde. Hieruit volgt dan tevens, dat het socialisme zich niet bedreigd behoeft te gevoelen, wanneer de overtuigingen van een aantal van zijn aanhangers dieper wortelen dan in het maatschappelijk vlak alleen. Men mag zelfs aannemen, dat een zodanig gefundeerd socialisme herhaaldelijk sterker kan staan dan een socialisme met een „wereldser” motivering. Indien ons laatste doel alleen maar zou zijn het levensgeluk der mensen²⁾, dan betekent een aanstaande „Untergang des Abendlandes” inderdaad het einde van ons socialistische streven, omdat dan voor de Westerse mens in het geheel geen geluk meer zou zijn weggelegd. Maar voor degene die in religieuze deemoed Gods wegen tracht te gaan, die niet onze wegen zijn, blijft de volstreckte opdracht bestaan, óók al schijnt de verwezenlijking onzeker geworden, óók al zou de ondergang van onze Westerse cultuur aanstaande schijnen. Het christendom is, tegen alle wereldse verwachting in, niet te gronde gegaan met het reeds in ontbinding zijnde Romeinse Rijk, waarin het aanvankelijk voet heeft gekregen, doch heeft zijn stempel op een volgende beschaving gezet. Het socialistische maatschappijbeeld is intellectueel en moreel zó zeer superieur aan de barbaarse grondslag van het kapitalisme en zijn eigenbelang, dat de vraag, of het nu door de Westerse cultuur zal worden verwezenlijkt dan wel door een andere, volkomen onbelangrijk is. De zaak waarom het gaat is, dat wij eenvoudig *moeten* meedoen, dat wij niet anders kunnen, dat wij alleen het doel tellen, doch de uitslag voor ons zelf niet rekenen.

²⁾ Aldus J. Tinbergen in S. en D., lopende jaargang, blz. 424.

Wanneer schrijver dezes, ondanks het feit dat hij nog wel eens tot de „ongedul-digen” wordt gerekend, hierboven niettemin heeft gewaarschuwd tegen een al te pessimistische beoordeling van de huidige situatie van het socialisme, dan betekent anderzijds dit zeker geen aansporing om nu maar rustig te gaan slapen en het huidige socialisme te beschouwen als het meest volmaakte verschijnsel in een op zich zelf acceptabele wereld. Deze wereld is nooit acceptabel, en de geestelijke krachten in het idealisme schieten doorlopend te kort. Natuurlijk ontbreekt er daarom bij ons veel, gevolg van een ontwikkelingsgang, die reeds al te vaak is be-schreven. Er is de onzekerheid over wat wij willen, en de twijfel omtrent de te volgen weg. Er is de opeenstapeling van moeilijkheden na de oorlog, er was de noodzaak om in een nieuwe partij, de Partij van de Arbeid, waarin mensen van verschillende herkomst zich samenvoegden, een voor allen aanvaardbare formu-lering van onze gemeenschappelijke denkbeelden te vinden, er bestond aanvanke-lijk de neiging om sommige dingen niet al te scherp te zeggen zolang de nieuwe eenheid nog niet volledig bevestigd scheen te zijn. Wij kunnen dit alles verklaren, maar de noodzaak van een hernieuwde bezinning op ons ideaal en onze leer neemt dit niet weg.

Maar wat hiervan ook zij, het staat voor mij vast, dat het socialisme in zijn ont-wikkeling *niet* materialistischer is geworden, doch dat het tegendeel het geval is. Het is een wanhopige taak, in een halve bladzijde iets te zeggen over een probleem, waarover sedert *Hendrik de Man* vele duizenden bladzijden zijn volgeschreven. Maar dit is toch wel duidelijk, dat ondanks verburgerlijking en allerhande andere nare verschijnselen, de oude materialistische opvatting, dat met de materiële onder-bouw ook de geestelijke bovenbouw zou meewentelen, bij ons geen aanhang meer vindt. Het moderne socialisme weet, dat het gaat om de mens en dat het gaat om de geest, dat socialistische instellingen niet voldoende zijn, maar dat wij „ons zelf moeten socialiseren”, wil er ooit iets van een betere samenleving terecht komen. Juist daarom vindt thans het vraagstuk van een eigen socialistische cultuurpolitiek zo grote belangstelling, en is de ontmoeting tussen christendom en socialisme mogelijk, neen onvermijdelijk geworden. Een socialistische maatschappij-ordening op zich zelf is geen patentgeneesmiddel tegen allerhande persoonlijke en maat-schappelijke ongerechtigheden. Ook in een socialistische samenleving zullen tegen-stellingen blijven bestaan, ook daar zullen de mensen moeten worstelen om eigen vervolmaking. Maar het is onze overtuiging, dat een socialistische maatschappij-ordening beletselen wegneemt, die de huidige samenleving in de weg legt aan vrijwel allen, die hun waarlijke bestemming als mens willen verwezenlijken. Zo moet thans het socialisme, meer dan voorheen, weten van de geestelijke bestem-ming van de mens als algemene achtergrond, en van het eigen ideaal van een maatschappelijke hervorming als hulpmiddel tot dit geestelijke doel. Het gaat in de politiek dikwijls om materiële aangelegenheden, ja zeker, maar het is hierbij als met de „Kommenden Dingen”, waarover Walther Rathenau in 1917 schreef: „Dieses Buch handelt von materiellen Dingen, jedoch um des Geistes Willen”.

Accentuering dus en concretisering van ons maatschappelijk ideaal als eerste vereiste; accoord. Maar moet dit een nieuw ideaal zijn? Ik beantwoord die vraag met de meeste stelligheid ontkennend. Het socialisme wil een samenleving, die de

mens in staat stelt zijn geestelijke bestemming te verwezenlijken in een gemeenschap, die hem daarbij ondersteunt en hem daarin niet belemmert. Daarvoor is nodig een vervanging van de overaccentuering van het egoïsme, die het kenmerk is van het kapitalisme, door een geestesgesteldheid, die gericht is op naastenliefde en gemeenschapsbesef. Daarvoor is op haar beurt nodig een organisatie van het productieproces, die de arbeid kan doen zien als zinvolle dienst aan de gemeenschap. Daarvoor is en blijft de socialisatie van de sleutelposities in het maatschappelijk leven, die ook op technisch-economische overwegingen noodzakelijk is, mits thans duidelijk in internationale samenhang gezien, het enige doeltreffende middel. Wanneer een voetbalclub, bij het ouder worden van de leden, haar activiteit verlegt van het voetbalveld naar het verenigingslokaal, dan kan zij zich ontwikkelen tot een voortreffelijke sociëteit, maar dan schijnt het weinig aanbevelenswaardig, deze sociëteit voetbalclub te blijven noemen. Wanneer de socialistische beweging dit uitgangspunt van haar denken zou vergeten, is zij de naam van socialisme niet meer waardig.

Wat wij daarom nodig hebben, is een hernieuwde beleving van dit oude ideaal van een in grote omvang gesocialiseerd voortbrengingsproces, met een aan de moderne opvattingen en aan de structurele wijzigingen in de maatschappelijke verhoudingen aangepaste motivering en tactiek, met een duidelijk inzicht in de geestelijke achtergronden, met een open oog voor de noodzakelijkheid van decentralisatie en „nieuwe organen”, met een zuivere probleemstelling, zonder verwarrende constructies als „socialisatie van de beschikkingsmacht” en dergelijke verslappende afdwalingen, en dit alles niet als dogma — want wij zijn niet dogmatisch —, maar als „werkhypothese”, welker juistheid van dag tot dag èn door de moraal èn door de maatschappelijke ontwikkeling wordt bevestigd, en niet als steriele utopie — zijnde een droom, die met de huidige werkelijkheid geen verbinding heeft, doch als levend en levenwekkend ideaal, dat in beginsel voor verwezenlijking vatbaar is, en dat ons handelen richting kan geven.

Maar ook dan blijft de eeuwige spanning bestaan tussen ideaal en dagelijkse werkelijkheid (compromis), tussen einddoel en tactiek, waaraan niemand ontkomt die verantwoordelijkheid moet dragen. Die spanning gevoelen wij allen, en zij leeft in de socialistische beweging als geheel, thans wellicht nog sterker dan op andere tijdstippen, omdat de politieke verhoudingen van het ogenblik herhaaldelijk aanleiding geven tot moeilijke beslissingen, en omdat anderzijds de gehele na-oorlogse sfeer voor een intense beleving van het ideaal weinig gunstig is. Tactiek en compromis zijn echter geen schande, mits zij van dag tot dag worden getoetst aan dat „heilige ideaal”, tot welks geleidelijke verwezenlijking zij moeten dienen. Een compromis wordt eerst dan oneervol, wanneer — om nog eens met Adama van Scheltema te spreken — wij de stem van de tijd die komt niet meer in ons dragen, wanneer wij van dat verre visioen niet meer zijn vervuld. Eerst wanneer deze vuurbaak zal zijn geblust, zal „ons leven één ellende worden”, en zal de ondergang van het socialisme onvermijdelijk zijn. Maar ondanks onzekerheid omtrent de theorie en verwarring omtrent de dagelijkse tactiek, zijn er óók in de huidige socialistische beweging voldoende krachten om een stralende opgang van de vrijheid van het socialisme mogelijk te achten!

REFERENDUM EN VOLKSINITIATIEF

Het is nog niet zo lang geleden, dat — althans hier te lande — het *referendum* (en ook eigenlijk het *volksinitiatief*) tot het politieke *credo* behoorde van iedere partij, die er prijs op stelde haar democratisch-progressief karakter boven iedere twijfel te stellen.

Het in 1914 herziene *Strijdprogramma* van de S.D.A.P. hield — op één der allereerste plaatsen — het volgende in:

„Rechtstreekse wetgeving door het volk, door invoering van het recht der burgers om wetten voor te stellen (volks-initiatief) en van het recht om belangrijke maatregelen van het wetgevend lichaam goed of af te keuren (referendum)”.

In het in 1924 door de Vrijzinnig-Democratische Bond vastgestelde *Werkprogram* komt onder § 1 Hoofdpijnen der Staatsinrichting, als punt 6 voor: „*Facultatief* volksreferendum”.

Wel is waar kan niet worden getuigd, dat deze partijen de idee der volksstemming met alle kracht in het centrum der publieke belangstelling hebben geplaatst, maar het feit, dat zij dit denkbeeld officieel als partij hadden aanvaard, wordt daardoor toch niet weggecijferd. En al heeft het referendum hier te lande in de practische politiek nooit een zeer belangrijke rol gespeeld, bij de Grondwetsherziening van 1922 trad het toch op de voorgrond, (al werden ten slotte alle desbetreffende voorstellen verworpen). Er was toch wel *enig* leven in de brouwerij!

Hoezeer schijnt sedertdien de gedachte der volksstemming in ons land aanhang te hebben verloren! Geen Nederlands partijprogram, dat haar meer vermeldt, bijna geen stem hier te lande, die nog voor haar opgaat. Het verzet van de overgrote meerderheid van de Tweede-Kamerfractie der P.v.d.A. tegen het voorstel tot invoering van een Grondwetskamer steunde m.i. voor een belangrijk deel op afkeer van de referendumgedachte, welke (althans tot op zekere hoogte) in dat voorstel besloten lag.

Hoe is deze verandering te verklaren? Ik meen, dat zeer verschillende omstandigheden hiertoe hebben samengewerkt. Ik zal ze hier noemen, zoals ik ze zie, zonder dat de volgorde, waarin ik ze opsom, geacht moet worden overeen te komen met de invloed, die elk heeft uitgeoefend.

1. De ervaring, met name in het referendum-land bij uitnemendheid (Zwitserland) opgedaan, welke ervaring de *conservatieve* tendenzen van het referendum zou hebben aangetoond.
2. Het coquetteren met de referendum-gedachte door *conservatieve* politici, welke vrijage geacht mag worden verband te houden met het punt sub 1 genoemd.
3. Het misbruik door dictatoren van de referendum-gedachte gemaakt.
4. Het groeiende inzicht in de selectieve betekenis van het vertegenwoordigend

stelsel en de daaruit, naar het oordeel van sommigen, voortvloeiende volstrekte afwijzing van iedere vorm van „rechtstreekse democratie”.

5. Het bij een aantal volksvertegenwoordigers, in verband met het sub 4 vermelde, ontstaan en groeien van de gedachte, dat zij het ware volksbelang beter kennen dan het volk zelf.
6. Een omstandigheid, waaraan politieke partijen zich even moeilijk schijnen te kunnen onttrekken, als de meeste individuen: nl. het toenemen van het conservatisme bij het ouder worden.

Elk van deze punten zullen wij thans wat nader uitwerken om ze eerst daarna aan een critische bespreking te onderwerpen.

Bezwaren tegen het referendum

Beginnen wij met het meest principiële onderdeel, punt 4. Er zal heden ten dage wel niemand meer gevonden worden, die volhoudt, dat de *rechtstreekse* democratie (*de wetgeving* — en wellicht nog andere onderdelen van de staatstaak — in handen van het volk) als de enige *ware* vorm van democratie moet worden aangemerkt. Zou zo iemand nog te vinden zijn, dan zou hij terstond moeten concluderen, dat ware democratie heden ten dage volstrekt uitgesloten is.

De wetgevende volksvergadering, zoals die in de oude Griekse stad-staten en in het alleroudste Rome inderdaad heeft bestaan, is bij de tegenwoordige grootte der staatkundige eenheden, fysiek onmogelijk geworden. In enkele der kleinste Zwitserse kantons vinden wij van deze oeroude rechtstreekse democratie de allerlaatste overblijfselen (Landsgemeinde).

Van een en ander was men echter hier te lande enkele tientallen jaren geleden evenzeer overtuigd als thans. Hoe dan te verklaren, dat de gedachte der volksstemming in links-progressieve kring toen zo veel sterker leefde? Stellig waren er in die kring toen nog velen te vinden, die (al zouden ze niet gaarne de stelling, dat alleen rechtstreekse democratie ware democratie is, tot de hunne hebben willen maken) toch de mening waren toegedaan, dat *als* het volk (in een zeer belangrijk geval) een wetgevende beslissing in eigen hand wenste te nemen, deze wens in vervulling behoorde te gaan. Men was democraat of men was het niet. Hoe zou men als democraat deze wens naast zich neer kunnen leggen?

Ik laat in dit stadium van mijn betoog de al- of-niet-juistheid van dit laatste standpunt in het midden. Maar dit standpunt heeft dan toch blijkbaar in de laatste tientallen jaren — althans hier te lande — zeer veel aanhangers verloren. Afgezien van de *bijzondere* redenen hiervoor (die we hieronder nader bespreken zullen) geloof ik, dat ook overwegingen van algemeen-theoretische aard hiertoe hebben meegewerkt. Men is een behoorlijke inrichting van een democratisch staatsbestel meer en meer gaan zien als een vraagstuk van selectieve organisatie. De democratie zal efficiënt zijn of zij zal niet zijn. Het democratisch staatsbestel zal moeten voldoen aan de ongehoorde organisatorische en legislatieve eisen, welke de moderne tijd in steeds toenemende mate stelt. Daartoe is het volstrekt noodzakelijk, dat het stelsel streng selecteert en met name de zo uiterst gewichtige en moeilijke *wetgevende* taak in handen legt van competente organen. De wetgevende macht, bestaande uit de Regering (met haar departementale outillage en haar adviserende

instanties) plus de Volksvertegenwoordiging, is in dit verband als een geselecteerde competente organisatie te beschouwen. Indien de wijze van samenstelling en van de volksvertegenwoordiging en van de Regering aan democratische eisen voldoet, wordt aldus en een democratische en een efficiënte functionering van de wetgeving verkregen. De burgers zelf — zo wordt dan het sluitstuk in deze redenering aangebracht — zijn tot deze wetgevende taak (ook afgezien van technisch-organisatorische moeilijkheden) niet in staat. Ja, luider en luider klinken de stemmen, die betogen, dat de *wetgever* zich steeds (meer) tot het trekken van de *legislatieve hoofdlijnen* zal moeten bepalen, omdat zelfs hij niet (meer) in staat is, talloze details te overzien; de selectie zal dus nog verder moeten worden doorgevoerd; de organisatie van het regelgevende deel van de staatstaak zal in tal van opzichten nog meer gespecialiseerd, samengestelder en fijner moeten worden. Zo schijnt de gedachte der volksstemming wel zeer ver te staan van de ontwikkeling, die algemeen als noodzakelijk wordt gezien.

Punt 5. Dit punt vormt de subjectieve gevoelszijde van de bij punt 4 geschetste objectieve ontwikkeling. Zodra objectief aantoonbaar is, dat een behoorlijk samengestelde volksvertegenwoordiging een beter gequalificeerde wetgever is, dan het volk zelf, schijnt het voor de hand te liggen tevens te aanvaarden, dat de volksvertegenwoordiging dan ook beter dan het volk weet, door welke wetgevende maatregelen het volksbelang wordt gediend. Een met het oog op een bepaald doel gekozen, derhalve *geselecteerd* deel van het volk moet toch wel geacht worden, wat de verwezenlijking van dat doel betreft, *superieur* te zijn aan het ongeselecteerde volk zelf. En aldus kan licht onder volksvertegenwoordigers de mening postvatten: „*wij zijn* het volk, in zijn wetgevende functie gedacht”. In deze gedachtensfeer is de volksstemming onlogisch en dwaas.

Ik meen, dat dergelijke opvattingen, hoezeer ook verwant aan die van de (verlichte) dictatuur, aan sommigen onzer democratische volksvertegenwoordigers niet vreemd zijn, al zijn ze zich hiervan misschien niet altijd ten volle bewust.

Punt 1. Vrij algemeen hoort men hier te lande de stelling verkondigen, dat de praktijk in Zwitserland heeft aangetoond, dat het referendum een zeer *conservatieve* werking heeft. Progressieve voorstellen zouden veel kans hebben te worden verworpen. Er bestaat over de praktijk van het Zwitserse (en ook van het Amerikaanse) referendum een uitgebreide internationale literatuur. Ten onzent heeft A. W. *Ijzerman* aan dit onderwerp in 1919 een uitvoerige, voortreffelijke en bijna uitputtende studie gewijd. (Soc. Gids 1919, blz. 890 en 999). Ten aanzien van de *Bond* onderzoekt hij daar stuk voor stuk de 10 volksinitiatieven, 26 (verplichte) grondwetsreferenda en 31 (facultatieve) wettenreferenda, welke (tot 1919 toe) in Zwitserland hebben plaatsgehad. Zijn oordeel over de „conservatieve” werking is zeer gereserveerd, bijkans neutraal. Wij komen hierop terug bij de kritische bespreking der verschillende punten.

Over punt 2 kunnen we kort zijn. Het is duidelijk, dat, indien er inderdaad een conservatieve werking bij het referendum te constateren valt, behoudende politici zich er op deze grond toe aangetrokken zullen gevoelen. Onder de Britse conservatieven is omsteeks 1910 een stroming in deze richting tot uiting gekomen; ten onzent is, na de bijzondere gebeurtenissen van het jaar 1918, door de stelling niet

voorstrevende regering Ruys de aandacht van de Grondwetscommissie bijzonderlijk op het referendum gevestigd. Het is te begrijpen, dat belangstelling van behoudende zijde voor de volksstemming-gedachte vooruitstrevenden huiverig maken kan.

Punt 3. Het is bekend, hoe de beide Napoleons verschillende malen hun (in de regel onwettig) beleid door middel van volksstemmingen achteraf hebben doen goedkeuren. Napoleon III heeft op deze grondslag zelfs een staatstheorie opgebouwd.

Dit heeft het referendum bij de Franse linkerzijde in een kwaad daglicht gesteld. De thans geldende Franse Grondwet kent het referendum dan ook slechts in enkele zeer bijzondere gevallen, de herziening van de grondwet betreffende. Konden deze Bonapartistische volksstemmingen, ondanks alle uitgeoefende druk, nog tot op zekere hoogte als werkelijke volksuitspraken worden beschouwd, Hitler is er in geslaagd er een volkomen farce van te maken, waarbij voor tegenstemmen heldenmoed nodig was! Een middel, waarnaar een *Hitler* met welgevallen grijpt, schijnt niet bijzonder aantrekkelijk.

Punt 6. . een tere kwestie! Bij politieke partijen pleegt, evenals bij individuen, bij het ouder (en groter) worden, de bedachtzaamheid toe te nemen. Dat is over het algemeen natuurlijk, en zelfs lofwaardig. Maar het heeft zijn schaduwzijde. De dichterlijke waarheid, dat de volwassene de dromen zijner jeugd indachtig moet zijn, dreigt wel eens in het vergeetboek te geraken. .

Identificatie van volk en volksvertegenwoordiging onaanvaardbaar

Wij zijn thans tot een kritische bespreking van dit alles genaderd. Wij zullen bij die bespreking de verschillende punten niet strikt afzonderlijk behandelen, omdat zij onderling samenhangen en elkaar veelal wederkerig beïnvloeden.

Wij komen dan allereerst tot de principiële vragen, reeds onder 4 aangeraakt. Het is onbetwistbaar juist, dat een volksvertegenwoordiging (een geselecteerde wetgevende vergadering) strekking, draagwijdte en gevolgen van een wetsvoorstel *in het algemeen* aanmerkelijk beter zal kunnen beoordelen dan het kiezersvolk zelf. Maar is in dit feit de volle rechtvaardiging te vinden van de opvatting, dat de volksvertegenwoordiging moet worden beschouwd als *het volk*, in wetgevende vergadering bijeen? Is deze identificatie van wetgevende vergadering en volk geoorloofd?

De vraag moet *ontkennend* worden beantwoord. Dat er omstandigheden denkbaar zijn, waarin het volk, als het spreken kon, t.a.v. een wetsvoorstel anders zou beslissen, dan zijn vertegenwoordigers, staat vast. De feiten uit de referendumlanden bewijzen dit trouwens ondubbelzinnig. De tegenstander van het referendum zal hier wellicht glunderend opmerken, dat het ook niet verwonderlijk is, dat een slecht wetgever (het volk) vaak anders beslist, dan een goed wetgever (de vertegenwoordiging).

Maar zo eenvoudig is de zaak niet. Dat blijkt onmiddellijk, als wij de redenen, die tot de divergentie kunnen leiden, aan een nader onderzoek onderwerpen. Deze redenen liggen voor de hand. Zelfs indien de volksvertegenwoordiging, dank zij algemeen mannen- en vrouwenkiesrecht en evenredige vertegenwoordiging, in haar

samenstelling een zo zuiver mogelijke afspiegeling vormt van de opvattingen van het volk (op het ogenblik van de keuze), behoeft dit nog geenszins mee te brengen, dat iedere meerderheidsbeslissing van die vertegenwoordiging, gedurende een lange parlementaire periode, altijd door de overtuiging van de meerderheid van het volk zal worden geschraagd. Daar is allereerst het tijdsverloop. In vier jaar kan veel gebeuren; er kunnen zich zelfs revolutionnaire schokken voordoen, die de overtuiging van vele kiezers wijzigen, wat bij de vertegenwoordigers lang niet altijd in gelijke mate het geval behoeft te zijn. Zou er dus tussentijds ontbinding hebben plaats gehad, dan ware wellicht de beslissing van de vertegenwoordiging reeds ten gevolge van haar gewijzigde samenstelling anders geweest. Bovendien kunnen er geheel nieuwe ingrijpende problemen aan het oordeel van de Kamer worden onderworpen, waarover de kiezers zich niet hebben kunnen uitspreken, omdat zij bij de laatste verkiezing nog niet eens bestonden. Dan zijn er nog de (soms zeer gewichtige) vraagstukken, die op „neutraal” terrein gelegen zijn, zoals bijv. het *drankvraagstuk*. Op dit terrein kan het vertegenwoordigend stelsel zelfs geen waarborgen bieden, dat de overtuiging van de kiezers met die der gekozenen overeenstemt. Dat na te streven, ware zelfs niet wenselijk; de keuze moet door algemener beginselen worden beheerst. Bovendien is dat streven bij voorbaat tot mislukking gedoemd; zou het slagen t.a.v. het drankprobleem, dan zou het weer mislukken op een ander gewichtig punt van het „neutrale” terrein.

Ziehier reeds een aantal redenen, waarom divergentie ten aanzien van zeer belangrijke vraagstukken zeer wel mogelijk is. En wie zal in deze gevallen durven beweren, dat de beslissing van de Kamer steeds als de beste moet worden beschouwd, omdat deze de beste wetgever is?

Men moet nu eenmaal goed onderscheiden. Indien de overtuiging, de opvatting omtrent gewichtige wetgevende problemen, van enerzijds het volk, anderzijds de vertegenwoordiging, altijd dezelfde ware, dan zou de Kamer stellig de beste wetgever zijn, de beste eindbeslissing kunnen nemen, omdat zij veel beter dan het volk geschikt is om te beoordelen, of een wetsontwerp de meest gewenste uitwerking aan de gemeenschappelijke opvatting geeft; zij kan immers, gelijk wij reeds stelden, veel beter dan het volk, strekking, draagwijdte en gevolgen van de voorgestelde wettelijke bepalingen beoordelen. Maar wij hebben juist bevonden, dat de opvatting van volk enerzijds, vertegenwoordiging anderzijds, waar het ingrijpende vraagstukken betreft, sterk uiteenlopen kan. Daardoor verliest het argument van „de beste wetgever” hier ten enenmale en volstrekt zijn kracht.

Indien het derhalve zeer wel mogelijk is, dat een wetsvoorstel, ofschoon door de vertegenwoordiging aanvaard, nochtans niet in overeenstemming is met de overtuiging van de meerderheid des volks, rijst de beslissende vraag, of de gedachte van de volksstemming, van dit stuk „rechtstreekse democratie”, in deze divergentie haar rechtvaardiging vinden kan. Is er grond, en zo ja, welke, om de overtuiging des volks, bij divergentie, boven die van de vertegenwoordiging te doen praevaleren?

Of is het zo, dat wij deze divergentie maar op de „vertegenwoordigende koop” toe moeten nemen? Moeten wij dus aanvaarden, dat nimmer behoeft te worden onderzocht, of een wetgevende beslissing van de volksvertegenwoordiging door het

kiezersvolk zelf wordt gedeeld? Moet de overtuiging der vertegenwoordiging steeds praevaleren?

Het beroep op de kiezers in ons staatsrecht

Het is wel merkwaardig, dat reeds in de eerste grondwetten van ons Koninkrijk, die van 1814 en 1815, ten aanzien van een uiterst belangrijk onderdeel der „regelgeving” nl. de *grondwetgeving*, deze vragen *ontkennend* werden beantwoord. De Grondwet kon ook toen niet door de gewone wetgever worden herzien.

Nadat deze wetgever een herziening „in eerste lezing” had aanvaard, werden door de kiezers voor de Tweede Kamer (dit waren toen de colleges der Provinciale Staten) aan de zittende leden der Tweede Kamer een gelijk aantal „bijzondere” leden toegevoegd. De aldus verdubbelde Tweede Kamer kon in het in eerste lezing aangenomen voorstel geen wijzigingen meer aanbrengen; zoals dit voorstel „voor de kiezers had gelegen”, moest het worden aangenomen of verworpen. Het is duidelijk, dat aan het kiezersvolk (al omvatte dat toen slechts de Statenleden) aldus een zeer aanzienlijke invloed op de al-dan-niet totstandkoming werd toegekend, te meer daar onder de Grondwet van 1815 voor aanneming in tweede lezing een meerderheid van $\frac{2}{3}$ werd verlangd bij een quorum van $\frac{2}{3}$. Na de behandeling der grondwetsherziening verdwenen de toegevoegde leden weer terstond.

De strekking van dit samenstel van bepalingen is volkomen duidelijk en ondubbelzinnig: „er wordt op de kiezers teruggegrepen” en een stuk „rechtstreekse democratie” is aanvaard.

In 1848 is deze regeling gewijzigd, maar aan haar grondgedachte werd *niet* geraakt. Men wilde slechts *bijkomstige* gebreken uit de wereld helpen. Het is duidelijk, dat dergelijke gebreken bestonden. Immers: volgens de regeling der „toegevoegde” leden werd de beslissing in „tweede lezing” voor de helft in handen gelegd van de gewone leden, die geen bijzonder „mandaat” van de kiezers t.a.v. de herzieningsvoorstellen bezaten, en voor de wederhelft in handen van de toegevoegde leden, die juist in verband met — en uitsluitend met het oog op de herziening waren benoemd. Hierin school een ernstige onevenwichtigheid: de stem van de toegevoegde leden behoorde toch eigenlijk groter kracht te bezitten dan die der gewone.

Mede hierom heeft men in 1848, met behoud van het hoofdbeginsel, aan de gedachte een andere uitwerking gegeven. Het *voorstel*, dat door de regering werd ingediend, (maar slechts in vereenvoudigde vorm tot stand kwam) kan ook nu nog tot lering strekken aan hen, die de ware strekking der ontbinding bij grondwetsherziening (met volstrekt onhoudbare argumenten) trachten te ontkennen. Na de „eerste lezing” der herzieningsvoorstellen — zo luidde het regeringsvoorstel — zou ontbinding van de Kamers volgen. De nieuwgekozen Kamers zouden wederom de in „eerste lezing” aangenomen voorstellen slechts kunnen aanvaarden (met $\frac{2}{3}$ meerderheid) of verworpen; deze konden dus, als vroeger, slechts tot stand komen in de vorm, waarin zij „voor de kiezers hadden gelegen”. (De regering stelde bovendien voor, dat de Kamers, welke over de herziening te beslissen zouden hebben, uit het *dubbele* aantal leden zouden bestaan en hun besluit in verenigde vergadering zouden nemen, maar deze bijzonderheden zijn *in ons verband* zonder betekenis).

Zodra de herziening was afgehandeld, werden de Kamers opnieuw ontbonden. Zo wilde het althans het oorspronkelijke voorstel. We zien dus hier de inschakeling van het kiezersvolk zelf, in een van haar zuiverste vormen: in *zijn* handen ligt *de facto* de beslissing. De keuze geschiedt, na de eerste ontbinding, met het oog op de grondwetsherziening en op deze *alleen*; de nieuw te benoemen Kamers hebben geen andere taak. Het systeem lijkt dus zeer sterk op dat der thans verworpen Grondwetkamer: de kiezers kunnen hun keuze steeds volledig en uitsluitend laten bepalen door hun oordeel over de herziening.

De Tweede Kamer vond in 1848 deze regeling met twee elkaar onmiddellijk opvolgende ontbindingen toch wel wat topzwaar; vandaar dat de tweede ontbinding verviel en de regeling werd vereenvoudigd tot die, welke wij tot op de huidige dag toe bezitten. Het beroep op de kiezers werd dus, zij het in minder zuivere vorm, gehandhaafd.

Ook de conflicts-ontbinding, met name van de Tweede Kamer steunt op dezelfde gedachte: „het teruggrijpen op de kiezers.” Betreft het conflict een wetgevende maatregel, dan draagt de stemming voor de nieuwe Tweede Kamer in menig opzicht het karakter van een ware „volksstemming”. Men denke aan de ontbinding van 1894 naar aanleiding van de Kieswet-Tak van Poortvliet; de stembus besliste ten gunste van de anti-Takkianen; men kan *bijna* zeggen: „de wet-Tak werd bij referendum verworpen”.

Tot op zekere hoogte lag de gedachte van het „teruggrijpen op de kiezers” ook ten grondslag aan de zogenaamde „dubbele raad” bij verandering der gemeentegrenzen, en tevens aan het wetsvoorstel-Rutgers betreffende de „plaatselijke keuze”, in beide gevallen wat de verhouding tussen Gemeenteraad en de kiezers voor die raad betreft.

Het (initiatief) voorstel-Rutgers is tot twee maal toe door de Tweede Kamer aanvaard, maar beide malen door de Eerste Kamer verworpen.

Het bovenstaande toont in ieder geval onmiskenbaar aan, dat de gedachte in bepaalde gevallen „terug te grijpen” op de kiezers zelf, en de beslissing *de facto* in hun handen te leggen, ons Staatsrecht geenszins vreemd is. Zelfs de zeer behoudende Grondwetten van 1814 en 1815 kenden reeds dit stuk „rechtstreekse democratie”.

Ons staatsrecht aanvaardt dus *niet* in alle gevallen de identificatie van de wil van de volksvertegenwoordiging met die van het volk. Het erkent welbewust de mogelijkheid van divergentie en — dit is het albeslissende punt — het laat de overtuiging van de kiezers, waar de divergentie bestaat, *praevaleren* boven die van de vertegenwoordiging. Het aanvaardt dus, met betrekking tot fundamentele vragen, waartoe het zonder uitzondering alle problemen ener grondwetsherziening rekent, het grondbeginsel der „rechtstreekse democratie”. Laten wij ons thans trachten te verdiepen in de vraag, *waarom* ons staatsrecht dat doet.

Laat ons het duidelijkste voorbeeld, dat der grondwetsherziening, nader analyseren. Onze Grondwet wil zeer bepaaldelijk *niet*, dat onze hoogste staatswet door de zittende volksvertegenwoordiging, buiten de kiezers om, zal kunnen worden herzien, zelfs niet met gequalificeerde meerderheid. Als de kiezers niet in grote meerderheid hun instemming met de voorgestelde herziening, *zoals ze daar ligt*, te kennen geven, door een nieuwe Tweede Kamer te kiezen, welke de herziening met

½ meerderheid aanvaardt, kan de herziening niet tot stand komen. Onze Grondwet wil dus *niet*, dat de *grondslagen* van ons staatsbestel verandering zullen ondergaan, zo de *kiezers* zich daartegen verklaren.

Er kan dus niet ontkend worden, dat ons Staatsbestel, wat zijn *grondslagen* betreft, aan de gedachte der rechtstreekse democratie een belangrijke plaats inruimt.

Hoe dit te verklaren? Het feit dat *grondslagen* van wetgeving, de *fundamenten*, waarop het staatsgebouw wordt opgetrokken, door de gemiddelde kiezer zeer wel kunnen worden overzien (de beeldspraak gaat nauwkeurig op) kan niet meer betekenen, dan dat bepaalde praktische beletselen hier niet aanwezig zijn. Dat is stellig niet zonder belang, maar dit ontbreken van een negativum kan toch niet verklaren, dat ons staatsrecht op een beslissend punt positief een stuk rechtstreekse democratie bevat. Waarom dan, ja waarom?

Zou het niet zijn, omdat zelfs aan onze overgrootouders van 1815 (hoe wars ook van vele uiterlijkheden der revolutie, hoe bang ook „van democratie te worden beschuldigd”) zekere grondwaarheden der democratische gedachte zich *met elementaire kracht* opdrongen? Zou niet aldus te verklaren zijn, dat zij ze, zij het slechts half-bewust en in zekere zin „nolens volens” aanvaardden? (En dan het liefst gehuld in het mystificerende gewaad van schijnbaar „onschuldige” staatstheorieën zoals bijv. „het verbond van Vorst en Volk”).

Maar vanwaar dan die „elementaire kracht”?

Hier treffen wij factoren aan, hier stuiten wij op menselijke gedachten en gevoelens, die voor verdere analyse ternauwernood vatbaar zijn.

Waar schuilt de evidentie, de onuitroeibare kracht, het onaantastbare gezag der democratische gedachte, die de scheppers van onze eerste grondwetten een stuk „rechtstreekse democratie” deed aanvaarden en die zelfs de meest volstreckte dictatoren er steeds weer toe brengt zich te beroepen op de „wil des volks”?

Is het tegenwoordig algemeen aanvaarde beginsel: „Government with the consent of the people” voor nadere *abstracte* adstructie vatbaar? Dreigen wij dan niet steeds weer in tautologieën te vervallen, als daar zijn: dat wij de democratie aanvaarden, „omdat een volk slechts leven kan, slechts kan bouwen aan zijn eigen toekomst, *als het zijn lot in handen heeft en dit weet?*”

Rechtstreekse democratie in fundamentele aangelegenheden

Ik meen, dat ik, althans in dit tijdschrift, dat de naam „democratie” in zijn titel voert, van de *evidentie* van het fundamentele beginsel der democratie mag *uitgaan*. En als wij deze evidentie aanvaarden, dan vinden de gestelde vragen hun natuurlijk antwoord. Dan begrijpen wij, waarom ook ons staatsbestel, zodra *fundamentele* zaken in het geding zijn, naar de *fundamentele* democratische gedachte, naar de rechtstreekse democratie teruggrijpt.

In fundamentele aangelegenheden herneemt de rechtstreekse democratie haar rechten.

Zo heeft men het ook hier te lande, reeds meer dan een eeuw lang, blijkbaar gezien. Deze waarheid straalt, hoezeer soms ook verhuld in allerhande gekunstelde constructies, door.

Wij mogen tegenwoordig, zelfs bij plechtige, officiële gelegenheden, ons staatsbestel met de naam „democratie” betitelen. Dit is een winst van de laatste oorlog; voordien was dit veelal anders; de toen reeds bestaande werkelijkheid behoorde in die tijden nog met behulp van allerhande abstracte staats-theorieën verdoezeld te worden. Laten wij dankbaar zijn, dat wij tegenwoordig mogen getuigen van ons *democratisch* staatsbestel, maar laat ons dan ook niet schromen het fundamentele stuk „rechtstreekse democratie”, dat wij bezitten, in het volle daglicht te stellen, en laten wij het trachten te bevrijden van de onzuiverheden die eraan kleven. In die richting deed het voorstel van de *Grondwetkamer* een belangrijke stap; daarom heeft het mij zo ontzaggelijk veel leed gedaan, dat deze hervorming niet is aanvaard. Onze partij, de P.v.d.A., draagt hier de schuld; zij heeft niet gevoeld, niet gezien, hoe hier de diepste grondslagen van de democratische gedachte in het geding waren, zij heeft de identificatie van volk en vertegenwoordiging tot ver over de grenzen van het democratisch toelaatbare doorgevoerd. Vooral mr Burger heeft m.i. in deze gezondigd; zijn rechtvaardigingspoging in Het Vrije Volk steunde eigenlijk op de stelling: het volk. . dat zijn *wij*, zijn vertegenwoordigers. Hier naderen wij de gedachtenwereld, door mij bij punt 5 geschetst, waaruit het subjectieve, te goeder trouw bestaande, misschien slechts half tot het bovenbewustzijn doorgedrongen gevoel geboren wordt: „wij kennen de belangen, de behoeften van het volk beter, dan het volk zelf”. Dit is het punt, waarop een weg vol gevaren zich van de heerbaan der democratie afsplitst, een weg, die in de loop der geschiedenis helaas door menig democraat is ingeslagen en die leiden moet naar de al-of-niet verlichte dictatuur.

Men kan het ook zo zeggen: men moet, in onze veelomvattende eindeloos gecompliceerde staatkundige practijk, voor de gewone, dagelijkse gang van zaken de indirecte, gedifferentieerde, geselecteerde, zelfs twee- en drievoudig geselecteerde democratie aanvaarden, en dat op straffe van ondergang. Maar in fundamentele zaken zij men ook democratisch fundamenteel. Dan herneme de rechtstreekse democratie haar rechten, en wederom op straffe van ondergang. Dat geldt voor de Staat, voor de Gemeente, maar ook voor de privaatrechtelijke vereniging en wel zeer in het bijzonder voor vakvereniging en politieke partij.

Een werkelijk-democratisch voelend volk zou niet kunnen aanvaarden, dat de grondslagen van het staatsbestel door de volksvertegenwoordiging zouden worden gewijzigd, bij het volk, voor het volk en zonder het volk. Het Engelse volk duldt zelfs niet, dat zijn overigens almachtig parlement een belangrijke wetgevende maatregel neemt, indien deze niet duidelijk „voor de kiezers heeft gelegen”. Hoe zou ooit het democratisch besef tot de kiezers kunnen doordringen, indien het anders ware? Wat zou dan de alom gepropageerde „opvoeding” tot het staatsburgerschap” nog kunnen betekenen? Wat zou er van de „vreugde van het besef staatsburger te zijn” over kunnen blijven? Wij komen op dit laatste, m.i. zeer belangrijke aspect, nog nader terug.

Het aanvaarden van de gedachte, dat het volk in fundamentele aangelegenheden zelf moet kunnen beslissen is geenszins identiek met de opvatting, dat het in zulke aangelegenheden altijd, of zelfs als regel, blijk zal geven van een *beter*, een *juister* inzicht dan zijn vertegenwoordigers. Het zij ons vergund een alledaagse

vergelijking te maken. Het is herhaaldelijk voorgekomen, dat de grondwettelijk voorgeschreven medewerking van de volksvertegenwoordiging (aan de totstandkoming van een wet) een voortreffelijk wetsontwerp van de Regering heeft doen stranden. Het is zelfs denkbaar, dat de Regering in een ganse periode een juister, een dieper inzicht heeft gehad in wat 's lands belang vorderde, en dat de verwerping van een aantal ontwerpen door de volksvertegenwoordiging „ten onrechte” is geschied. Maar niemand zal toch willen beweren, dat aldus blijkt, dat de wetgeving beter buiten de volksvertegenwoordiging om geschieden kan. Dan geldt echter evenzeer de nu volgende stelling: uit het enkele feit, dat het volk een aantal (door zeer velen juist geachte) wetgevende maatregelen van de volksvertegenwoordiging afwijst, mag nog niet worden geconcludeerd, dat de rechtstreekse medewerking van het volk beter gemist kan worden!

Het is waarlijk niet *alleen* de vraag, *welke* wetgeving tot stand komt, wat haar inhoud is. De vraag *hoe* zij tot stand is gekomen, is tenminste even belangrijk. Wordt de wetgeving in het leven geroepen buiten het volk om, wordt zij m.a.w. aan het volk *opgelegd*, dan zal aan de wetgeving het allerbelangrijkste element ontbreken, althans kunnen ontbreken, nl. dat zij door de overtuiging van het volk wordt gedragen en daardoor wordt „bezield”; zij zal veelal een dode letter blijven. De „verlichte dictatuur” is steeds gedoemd te mislukken; zij moet te gronde gaan aan haar innerlijke tegenstrijdigheid: *in zoverre als zij een dictatuur is, kan zij niet verlicht zijn*. En de opvatting, die iedere vorm van „rechtstreekse democratie” verwerpt, kan zeer wel als een „verlichte parlementaire dictatuur” worden gequalificeerd.

Terecht wordt dan ook zeer algemeen de opvatting gehuldigd, dat het weinig of geen zin heeft ingrijpende hervormingen, hoe weldoordacht ook en hoezeer uitvoeisel van zegenrijke beginselen, tot stand te brengen, indien zij niet door het volk worden gedragen, indien het volk er niet rijp voor is. De „innerlijke deugdelijkheid” van een ontwerp, zijn objectieve hervormende inhoud is dus stellig niet het enige criterium, dat beslissend is voor de vraag of het „hic et nunc” tot stand behoort te komen. De vraag, of het ontwerp gedragen wordt door de volks-overtuiging kan — in fundamentele aangelegenheden — albeslissend zijn. „Anders komt er in de praktijk toch niets van terecht.”

Ik geloof, dat het bovenstaande bij niemand bestrijding zal vinden. Zijn we er dan toch in geslaagd door nadere analyse één der elementen van de evidentie der democratische gedachte te ontdekken? Ik meen, dat deze vraag *ontkennend* moet worden beantwoord. Wij hebben hier te doen met een krachtig, maar *opportunistisch* argument voor de rechtstreekse democratie. Dit argument kan de bedoelde evidentie geenszins verklaren.

Het argument heeft echter onbetwistbare kracht. Er moeten een tweetal restricties op worden gemaakt. In bepaalde gevallen behoeft namelijk het besef, dat een wettelijke maatregel impopulair is, dat er in het volk stellig een meerderheid *tegen* bestaat, voor de vertegenwoordiging nog geen beletsel te vormen het ontwerp te aanvaarden. Men kan in *sommige* gevallen terecht betogen: „de zaak is ingewikkeld, er hebben zich geheel verkeerde voorstellingen gevormd; als de wet één jaar

in werking is, zal de bevolking de zaak reeds begrijpen en er in grote meerderheid mee instemmen; daarom heeft het argument, dat het volk voor deze wetgevende maatregel niet rijp is, hier geen kracht."

De tweede restrictie is gelegen in het volgende. Soms zal het voor een bewindsman, voor de Regering in het algemeen, de hoogste plicht zijn een wetsvoorstel in te dienen, waarvan hij (zij) overtuigd is, dat het niet door de wil van het volk wordt geschraagd. Het is zelfs denkbaar, dat de Regering dit openlijk uitspreekt. Zij zal er dan aan toevoegen, dat zij hoopt, dat de behandeling van het ontwerp in de verschillende parlementaire stadia de publieke opinie ten gunste van het ontwerp zal beïnvloeden, en zal doen kenteren.

Hoewel de beide bedoelde restricties stellig moeten worden gemaakt, meen ik toch, dat de stelling, dat, in *fundamentele* aangelegenheden, een wetsontwerp, op straffe van mislukking, de volkovertuiging moet eerbiedigen, weinig tegenspraak zal ontmoeten. Daarom is een stemmotivering: „de grondgedachten van het ontwerp hebben mijn instemming, maar het volk is er niet rijp voor; ik zal derhalve *tegen* stemmen”, in vele gevallen volkomen acceptabel en kan zij soms voor een nauwgezet volksvertegenwoordiger zelfs plicht zijn. Indien men dit laatste niet aanvaardt, wil dat zeggen, dat een Kamerlid op grond van eigen overtuiging omtrent de verdiensten van het ontwerp, *voor* zou moeten stemmen, ook indien hij er zeker van is, *dat het in de praktijk mislukken zal* (omdat het af zal stuiten op de onwil van het volk). Dat kan niemand menen; de plicht *voor* te stemmen heeft een volksvertegenwoordiger dan stellig *niet*.

Nogmaals: de vraag of — in *fundamentele* aangelegenheden — een ontwerp door de volkswil wordt gedragen, kan albeslissend zijn. Zo komt dan dit bijzondere, opportunistische argument zich voegen bij de algemene evidentie van de gedachte der democratie.

Een grondwet wordt ook wel „fundamentele” wet genoemd. Men gaat daarbij blijkbaar van tweeërlei veronderstelling uit nl.: 1, dat alle grondwettelijke bepalingen van fundamentele aard zijn, en 2, dat alle fundamentele bepalingen in de Grondwet zijn te vinden. Naar men weet, is noch het een, noch het ander in de praktijk juist. Dit geeft *in ons verband* tot tweeërlei bezwaar aanleiding.

Het *eerste* bezwaar is het volgende: bevat de Grondwet ook bepalingen van minder belangrijke en zelfs onbelangrijke aard, dan moet nochtans het volledige ingewikkelde herzieningsmechanisme voor de verandering van zulke bepalingen in gang worden gezet. In landen, die een zuiver grondwetsreferendum kennen (naast Zwitserland bijv. Denemarken) moeten de kiezers dan worden opgeroepen ter beslissing van een in wezen onbelangrijke vraag.

Dit bezwaar lijkt ons niet zeer gewichtig. Het kan op verschillende wijzen worden ondervangen. Bijna steeds zal het mogelijk zijn de grondwetsherziening niet tot één of enkele onbelangrijke punten te beperken; het bezwaar wordt daardoor goeddeels opgeheven. In de tweede plaats is het denkbaar in de Grondwet een vereenvoudigde herzieningsprocedure op te nemen voor diegene van haar bepalingen, die notoir van secundaire betekenis zijn. Het beste en meest principiële

geneesmiddel wordt natuurlijk gevonden, indien men er in slaagt de Grondwet van alle secundaire bepalingen te zuiveren, zodat ze voortaan alleen werkelijk-fundamentele bepalingen bevat. Minder fraai is de hier te lande geleidelijk ingeburgerde „oplossing” om de grondwetsontbinding en de daardoor nodige verkiezing met de periodieke stemming te doen samenvallen. Bij „onbelangrijke” herzieningsvoorstellen zou voor deze „handige” procedure stellig heel wat te zeggen zijn, maar, naar een ieder weet, wordt het procédé ten onzent tegenwoordig ook bij de allerbelangrijkste herzieningen toegepast. En de bezwaren, die daartegen kunnen worden aangevoerd, zijn maar al te zeer bekend; de grondwettelijk voorgeschreven procedure wordt daardoor gedenatureerd.

Veel ernstiger is het *tweede* bezwaar: zeer belangrijke, fundamentele regelen, zelfs van staatsrechtelijke aard, kunnen langs wettelijke weg buiten de Grondwet om, worden tot stand gebracht. Het is ook niet zo, dat dit bezwaar gemakkelijk zou kunnen worden ondervangen door de eis te stellen, dat ieder fundamenteel beginsel, alvorens het in een wettelijke maatregel zijn verwezenlijking vinden kan, in de Grondwet behoort te worden opgenomen. Wat *materieel* tot de Grondwettelijk te regelen materie behoort, staat niet vast en kan niet vaststaan. Moeten — om slechts één voorbeeld te noemen — alle „sociale grondrechten” hun plaats in de Grondwet vinden? Uit één en ander volgt, dat de totstandkoming van een bepaalde wet somtijds veel ingrijpender betekenis kan hebben, in veel sterker mate fundamentele beginselen kan raken, dan zelfs een niet onbelangrijke grondwetsherziening.

Is dit laatste juist — en dat kan niet worden ontkend — dan moeten wij constateren, dat ons staatsrecht hier een logisch niet te verdedigen tweeslachtigheid vertoont. Van tweeën één: óf de gronden, waarop wij de gedachte hebben verdedigd, dat in fundamentele aangelegenheden ook de stem van de rechtstreekse democratie moet worden gehoord, zijn juist, óf ze zijn dat niet. Zijn ze juist, dan is het volstrekt onlogisch (en daarom onaanvaardbaar) die stem alleen te doen spreken bij grondwetsherziening en niet bij andere wetgeving, zo deze fundamentele beginselen betreft. Zijn ze *niet* juist, dan zal de geconstateerde onevenwichtigheid naar de andere zijde moeten worden opgeheven; dan zal het stuk rechtstreekse democratie, dat wij bij grondwetsherziening in ons staatsrecht kennen, moeten verdwijnen. Alvorens onze keuze in dit alternatief definitief te bepalen, zullen wij ons tot dusver gehouden betoog nogmaals nauwgezet moeten toetsen.

Wederom dus dezelfde kernvraag: mag of moet, van democratisch gezichtspunt uit, worden verlangd, dat bij *fundamentele* regelstelling (wetgeving) ook de stem der rechtstreekse democratie zal weerklinken, althans zal kunnen weerklinken? En zo ja — waarom? Wij hebben reeds op verschillende aspecten van het probleem gewezen; wij willen thans enkele „facetten” nog wat nader bekijken.

Allereerst dan het reeds besproken opportunistische argument, dat een wetsontwerp, dat het volk niet „ligt”, waarvoor het niet rijp is, vermoedelijk tot mislukking gedoemd is, indien het toch wet wordt. De stelling luidt dus, dat het ontwerp, in zulk een geval, alleen reeds op die grond, (als regel) niet moet worden aangenomen. Het komt mij, gelijk is reeds eerder opmerkte, voor, dat deze stelling temauwernood voor bestrijding vatbaar is. Is zij inderdaad juist, dan heeft dit

zijn noodzakelijke gevolgen. Stellen wij eens, dat een hoogst belangrijk ontwerp in de volksvertegenwoordiging aan de orde is. Laat ons verder stellen, dat bij vele vertegenwoordigers ernstige twijfel rijst omtrent de vraag, of het ontwerp door de volksovertuiging wordt gedragen. Voorts nemen wij aan, dat deze vertegenwoordigers bovendien van oordeel zijn, dat de instemming van het volk voor het slagen van het ontwerp „*conditio sine qua non*” is. Dan moet het hun toch een lief ding waard zijn zekerheid te krijgen omtrent de vraag, hoe het volk over het ontwerp denkt. Er zullen wellicht talloze adressen — zo voor als tegen — bij de Kamer binnenkomen. Zij vermogen (allicht) geen zekerheid te schenken. De stem van de pers kan ook zeer belangrijk zijn, maar een volstrekt helder beeld vermag ook zij niet te geven. Hetzelfde geldt voor dat merkwaardige kind van onze tijd, het opinie-onderzoek.

Nu *moeten* — onder de geschetste omstandigheden — de bedoelde vertegenwoordigers toch wel van oordeel zijn, dat een behoorlijk georganiseerde volksstemming over het beginsel van het wetsontwerp van grote, zo niet beslissende betekenis zou kunnen wezen. Hier ligt de kiem van de gedachte der „*consultatieve volksstemming*”, in het buitenland niet zelden aanbevolen, en enkele malen ook toegepast. De vertegenwoordiging wil door zulk een volksstemming worden ingelicht over de vraag, hoe het volk over een bepaald beginsel denkt. Het is duidelijk, dat, na zulk een stemming, de vertegenwoordiging in haar beslissing *juridisch* vrij blijft. Maar dit neemt toch niet weg, dat het vrijwel ondenkbaar is, dat de vertegenwoordiging ten slotte *tegen* een ondubbelzinnige uitspraak van het volk *in*, zou beslissen; dan heeft immers het horen geen zin gehad en is de zaak zelf er slechts veel erger op geworden.

Hoewel ik mij dus niet wil verschansen achter het formeel-juridisch sterke argument, dat de vertegenwoordiging ook na zulk een „*consultatieve*” volksstemming *vrij* blijft in haar beslissing (en ik de gebondenheid-de-facto dus erken) wil ik toch herhalen, dat uit democratisch gezichtspunt het geval mij ternauwernood controversioneel lijkt. Ik kan mij niet wel voorstellen, dat een democraat (als de omstandigheden zo zijn, als boven geschetst) zich tegen het horen van de „stem des volks” zou verzetten. In de practijk zijn herhaaldelijk stemmen opgegaan, die volhielden, dat zulk een stap in strijd zou zijn met de constitutie, zoals zij luidt. Zulk een argument kan in een bepaald land juist zijn, maar het moet in ons principiële betoog natuurlijk worden uitgeschakeld. Ernstiger is de bewering, welke ook menigmaal werd vernomen, dat zelfs het bedoelde consultatieve horen van de kiezers in strijd zou zijn met het wezen van het vertegenwoordigende stelsel. Dit is niet anders dan de door ieder democraat te verwerpen, reeds besproken; *verabsolutering* van de vertegenwoordigende gedachte. Deze verabsolutering is in Frankrijk tamelijk verbreid, mede als reactie op reeds besproken bonapartistische misbruiken. Ze vormt daar ook de grondslag van de voor niet-Fransen bijna onbegrijpelijke afkeer van de gedachte der parlementsontbinding. De Franszen vrezen — uit hoofde van veel, dat zij hebben meegemaakt — steeds weer een beroep van de uitvoerende macht op de kiezersmassa, gericht *tegen* de vertegenwoordiging, het „bolwerk der democratie”.

Buiten Frankrijk denkt men hierover gelukkig anders. Wanneer in 1848 hier

te lande de persoonlijke macht des Konings wordt gebroken en een democratisch staatsbestel wordt opgebouwd, dan is één der nieuwe staatsrechtelijke figuren: de mogelijkheid van *Kamerontbinding*, welke het nieuwe democratische bestel niet ontsiert, maar integendeel voltooit. Hier te lande wordt het dogma van de volksvertegenwoordiging als onfeilbare vertolkster van de volkswil gelukkig niet aanvaard, getuige deze conflictsontbinding, getuige ook de verplichte ontbinding bij Grondwetsherziening.

Keert dus reeds ons positief staatsrecht zich tegen deze verabsolutering, wij achten haar ook principieel-democratisch verwerpelijk.

Zij is niet verdedigbaar; zij steunt alleen op de fictie van bepaalde gewrongen staatsrechtelijke constructies. Deze verabsolutering kan dan ook, in de practijk, zelfs door haar verdedigers niet steeds worden gehandhaafd. Ook *zij* doen, als het er eens in hun kraam te pas komt, een beroep op de (door hen veronderstelde) volkswil. De evidentie der democratische gedachte dwingt zich — ook tegen hun eigen theorie in — aan hen op.

Hoe dit zij, het komt mij in ieder geval voor, dat men zich slechts op grond van een volstreckte verabsolutering van de vertegenwoordigende gedachte (voor een principieel democraat onaanvaardbaar) tegen de „consultatieve volksstemming” kan verzetten. En hoe kan hij, die deze laatste aanvaard, zijn *principieel* verzet tegen de referendum-gedachte handhaven?

Het wezen der democratie in geding

Resumerend meen ik, ten aanzien van dit belangrijke gezichtspunt, het volgende te kunnen vaststellen. De stelling, dat een wetgevende maatregel, die tegen de volksovertuiging indruist, (of waarvoor het volk niet rijp is), in het algemeen alleen reeds op die grond door de volksvertegenwoordiging moet worden afgewezen, dringt zich met grote kracht op, met name aan een principieel-democratisch denkend vertegenwoordiger. Zulk een vertegenwoordiger moet er dan ook onvermijdelijk toe komen een onderzoek naar de wil des volks toe te juichen, zo vaak er ernstige grond is te twifelen, of de maatregel door de volksovertuiging wordt geschraagd. Dit is de m.i. onontkoombare conclusie, waartoe al het bovenstaande leidt. Wie echter deze conclusie aanvaardt, heeft in wezen reeds in de hoofdzaak gecapituleerd. Hij stelt in *beginsel* de overtuiging des volks boven die van de vertegenwoordiging; hij meent in ieder geval klaarblijkelijk, dat de maatregel, zelfs indien de vertegenwoordiging er vóór is, *niet* tot stand behoort te komen, indien ze door de volksovertuiging wordt afgewezen. Hij aanvaardt dan toch, althans voor de practijk, de voorrang van de volksovertuiging. Zo komen wij dan weer tot de vraag van het „waarom?” Zo worden wij weer teruggevoerd naar de principiële grondslagen; wij bevinden ons weer in het hart van het vraagstuk. Wij worden weer geconfronteerd met het wezen van de democratische idee.

Waarom is de democraat democraat? Is hij het, omdat hij de democratie de beste (of de minst slechte) methode acht om de doeleinden die *hij* maatschappelijk als de juiste ziet, te verwezenlijken? Zulke „democraten” zijn er stellig altijd geweest en ik vrees, dat dit soort niet spoedig uitsterven zal. Dit soort democratie

kan men echter van mij cadeau krijgen (al geef ik liever fraaiere geschenken). De democratie is een geesteshouding, die juist in beginsel *eigen* opvattingen niet boven die van anderen stelt; de democratische gedachte *steunt niet slechts* op de stelling, dat iedere eerlijke menselijke overtuiging gelijkwaardig is aan iedere andere, maar moet daarmee zelfs worden *geïdentificeerd*.

Democratie is eerbied, eerbied voor anderer overtuiging. Hoe kan de democraat dan *in beginsel* weigeren te onderzoeken, of de overtuiging der vertegenwoordigers in een fundamentele aangelegenheid al-dan-niet strookt met die van het door hen vertegenwoordigde volk? Let wel: niemand verlangt, niemand mag verlangen, dat de volksvertegenwoordiger eigen overtuiging offert op het altaar van de wensen zijner kiezers; wie anders stemt, dan op grond van eigen overtuiging (dat het ontwerp beter wél of beter niet tot stand komt) is wel de allerslechtste volksvertegenwoordiger. Geen volksvertegenwoordiger mag eigen overtuiging dienaangaande ondergeschikt maken aan die van zijn kiezers. Maar dit te erkennen is geheel iets anders dan de stem van het volk *in beginsel* te veronachtzamen, door de wil van de vertegenwoordiging te verabsoluteren en als de enige ware volkswil aan te dienen.

Doet men dit laatste, dan wordt de ziel aan de democratie ontnomen. Men vraagt dan eenmaal in de vier jaar het oordeel der kiezers over wat men heeft gedaan, en een nieuw „mandaat” voor een program van maatregelen (dat meest tot stand is gekomen op een wijze, welke aan de gedachte der rechtstreekse democratie *de facto* slechts weinig recht doet wedervaren). Hoe de noodzakelijke vernieuwing van het mandaat met de gedachte van de „verabsoluteerde volkswil” te rijmen valt, laat ik nu maar in het midden.

Deze vierjaarlijkse „raadpleging” des kiezers is waarlijk niet zonder betekenis; zij is het hoofdmoment van wat wij aan staatkundige democratie bezitten en als zodanig dan ook van uitzonderlijk belang. Maar zij mag, zij *kan* voor de democraat niet voldoende zijn. De democraat wenst een zo actief mogelijke deelneming van alle staatsburgers aan — althans een zo sterk mogelijk medeleven met de behartiging van de aangelegenheden van het gemeenebest.

Goed, het is mij wel, ik geef het toe — in deze wens ligt een stuk „jeugdige” utopie opgesloten en — wij zijn zo verstandig en zo nuchter geworden. Maar dan herhaal ik, dat men de dromen der jeugd, zelfs de utopische dromen, als volwasene indachtig moet zijn. En het recht één maal in de vier jaren een wit puntje rood te maken — hoe belangrijk ook — is voor het wekken en bezielde houden van het medeleven ten enenmale onvoldoende.

Hier raken wij opnieuw een reeds in het voorbijgaan aangeduide facet — en voor mij een uiterst gewichtige — van het vraagstuk der rechtstreekse democratie, van de volksstemming. Is beter, is zuiverder opvoeding tot het volle staatsburgerschap denkbaar, dan het recht aan een volksstemming deel te nemen, dan te ondervinden, dat men staatsburger is, en gelijkelijk met ieder ander, wie ook, over fundamentele vragen van het gemeenebest beslist? Bestaat er bovendien ongedwongener, natuurlijker wijze om de burger te doordringen van de gedachte, dat hij de plicht heeft zich aan de door het volk aanvaarde maatregelen te onderwerpen, ook als zij niet zijn persoonlijke instemming kunnen wegdragen?

Er zijn er gelukkig velen, die deze vragen bevestigend beantwoorden. Het is dan ook wel zeer moeilijk de ogen voor deze waarheden te sluiten. Men onderschatte dit aspect niet, en in onze tijd minder dan ooit, nu allerwegen de noodzakelijkheid wordt ingezien van een intensieve opvoeding tot staatsburgerschap.

Wat kan die opvoeding beter bevorderen dan het feit, dat het staatsbestel, waar dat slechts mogelijk is, het gelijkgerechtigde staatsburgerschap in volle omvang heeft verwezenlijkt? En wat kan die opvoeding meer tot vruchteloosheid doemen, dan de met smart en spijt verkregen overtuiging, dat het met dat volle staatsburgerschap slechts povertjes is gesteld? Ronduit gesproken: is van het volle staatsburgerschap hier te lande voor de gewone, gemiddelde burger meer verwezenlijkt dan een eerste grondslag, dan een bescheiden begin? Behoort de grootse strijd voor het algemeen kiesrecht niet te worden voortgezet en voltooid door een strijd voor het algemeen staatsburgerschap? Kan onze partij, die meer dan ooit te voren de democratische gedachte tot haar *credo* heeft gemaakt, hier een ontkennend antwoord geven, of met een sceptisch schouderophalen volstaan? Noblesse oblige! De democratie, de eerbied voor de menselijke persoonlijkheid verplicht!

En wij behoeven — gelukkig — ons niet tot theoretische, abstracte overwegingen te beperken. De beoordelaars van de Zwitserse (zeer intense) praktijk met volksstemmingen, zowel de voor- als de tegenstanders van dat instituut, erkennen toch unaniem, dat er een grote staatkundig-opvoedende kracht van uitgaat. Ook mijn eigen ervaring, in Zwitserland in gesprekken met eenvoudige burgers opgedaan, bevestigt dit ten volle. Hoe zou het ook anders kunnen, als de burgers telkens weer aan den lijve ervaren, dat zeer belangrijke wetgevende maatregelen nu eens door de burgers (door *henzelf*) worden aanvaard, dan weer verworpen?

Zeker, er zijn aan de Zwitserse referenda grote bezwaren en onmiskenbare nadelen verbonden. Er zijn bonds-, cantonale en gemeentelijke referenda. Er is een overdaad aan volksstemmingen, er zijn zelfs cantons, waar het *wetten*-referendum *verplicht* is. De volksstemmingen zijn dientengevolge vaak zo talrijk, dat zij wekelijks zouden moeten plaatshebben. Daardoor zou — menselijkerwijs begrijpelijk — grote kiezersmoeite ontstaan. Om dat te voorkomen, worden referenda „opgespaard”, en dan over diverse onderwerpen (bonds-, cantonale- en gemeentelijke aangelegenheden) gelijktijdig gehouden. Een tien- ja twaalfvoudig referendum is voorgekomen.

Dit leidt tot grote bezwaren; het blijkt, dat in zulk een geval een niet onaanzienlijk deel der kiezers zonder enige redelijke grond, vóór of tegen *alle* voorstellen stemt; zij achten in zulk een geval de moeite, nauwkeurig tussen de mérites en de nadelen van ieder afzonderlijk voorstel te onderscheiden, blijkbaar te groot. Weliswaar handelt de meerderheid gelukkig anders, maar dit mag ons toch niet de ogen voor dit nadeel doen sluiten.

Iedere overdaad schaadt; zelfs het mooiste beginsel kan ad absurdum worden doorgevoerd. Daarom sta *beperving* voorop; het *verplichte* wettenreferendum (in de Bond dan ook onbekend) is geheel uit den boze. Bovendien: ook in de theorie kan slechts steun voor de gedachte der rechtstreekse democratie worden gevonden, waar het om zeer belangrijke, fundamentele aangelegenheden gaat. En die zijn waarlijk niet zo vaak aan de orde!

Het referendum zal dus zeer moeten worden beperkt, beperkt tot de uiterst belangrijke aangelegenheden, die hart en ziel van het volk raken. Daartoe zijn zeer wel wegen te vinden, gelijk wij hieronder nader hopen aan te tonen.

De conservatieve werking van het referendum

We moeten echter allereerst zeer bijzondere aandacht wijden aan een punt, dat voor ons vraagstuk gebleken is van de allergrootste betekenis te zijn en dat trouwens met het bovenstaande nauw samenhangt. Wij hebben het bij de opsomming hierboven als no. 1 vermeld: de beweerde conservatieve werking, welke het Zwitserse referendum in de practijk getoond zou hebben te bezitten. Deze vermeend conservatieve werking van het Zwitserse referendum heeft elders de volksstemmingsgedachte onder progressieve politici geen goed gedaan.

Men zij hier echter uiterst voorzichtig. Allereerst moet met nadruk worden vastgesteld, dat *in beginsel* een werkelijk-conservatieve werking van het referendum geen enkel redelijk argument ertegen kan opleveren. Wanneer, zoals wij reeds opmerkten, de Tweede Kamer één of meer progressieve wetsvoorstellen van een Regering verwerpt, kan aan dat feit toch bezwaarlijk een argument worden ontleend tegen deelneming van de Staten-Generaal aan de wetgeving. In beginsel is een soortgelijk argument tegen het referendum, tegen de rechtstreekse deelneming van het volk aan de wetgeving, geen greintje zwaarwichtiger.

Bovendien: een ondubbelzinnige verwerping van een hervorming door het volk bewijst, dat het volk voor de hervorming nog niet rijp is. Een volk kan hervormingen, waarvoor het nog niet rijp is, echter òf slecht òf in het geheel niet „verteren” en in ieder geval vermag het maar zeer weinige van zulke hervormingen te „slikken”. Is er dus geen referendum en komen toch enkele „onrijpe” hervormingen in het Staatsblad, dan zal het bijna onvermijdelijke gevolg zijn, dat bij de eerstvolgende verkiezingen het volk de bron dezer hervormingen afsluit, door het kiezen van een behoudende vertegenwoordiging, wars van *iedere* hervorming, misschien zelfs geneigd één of meer der bedoelde hervormingen te niet te doen. Het is dus nog zeer de vraag of, over een enigszins langer tijdperk bezien, het hervormingstempo zonder referendum sneller zal zijn, dan bij het bestaan van dit instituut. In Zwitserland is bovendien gebleken, dat een hervorming, bij referendum verworpen, er een aantal jaren later toch door pleegt te komen, hetzij zonder dat een referendum wordt aangevraagd, hetzij met referendum.

Aldus gezien kan zelfs aan een ondubbelzinnige verwerping bij referendum van een voortreffelijk voorstel in het geheel geen argument tegen de volksstemming worden ontleend, tenzij men een volk beslist tegen zijn eigen wil vooruitstrevend wil maken, een standpunt, dat bedenkelijk tot dat der verlichte dictatuur nadert en bovendien, zeker op den duur, even onhoudbaar is als het laatste.

Voorts moet nog worden opgemerkt, dat het referendum (dat inderdaad vaker verwerpt dan aanvaardt) toch nog juister als „negativistisch”, dan als conservatief kan worden gequalificeerd. Immers niet alleen „progressieve” voorstellen worden verworpen, maar somtijds ook reactionaire. Men vergete bij dit laatste niet, dat het volk bij het referendum alleen dan aan het woord kan komen, als de volks-

vertegenwoordiging haar fiat *reeds gegeven heeft*. Dat wil dus zeggen, dat deze verwerpingen van reactionaire wetten hebben plaatsgehad, *nadat* zij door de vertegenwoordiging waren aanvaard en dus — zonder referendum — terstond in werking zouden zijn getreden.

Dat het Zwitserse referendum een „negativistische”, een naar het verwerpen neigende werking heeft, behoeft overigens, *wanneer men in aanmerking neemt, hoe het in Zwitserland is uitgewerkt*, niet te verwonderen. Een volksstemming over een door de volksvertegenwoordiging aangenomen wetsvoorstel kan daar betrekkelijk gemakkelijk dwingend worden aangevraagd; een relatief gering aantal handtekeningen van kiezers is daartoe voldoende. Zo hebben dan ook herhaaldelijk stemmingen over onderwerpen plaats, die het volk als geheel niet interesseren, die het niet raken, die in den lande geen werkelijke deining veroorzaken, waarover het volk zich bovendien zeer moeilijk een oordeel vormen kan, omdat het onderwerp ver buiten zijn gezichtskring is gelegen. Een en ander komt dan reeds tot uiting in een geringe opkomst der stemgerechtigden. Maar bovendien komt dan de natuurlijke neiging tot uiting (een neiging, die zelfs in menig opzicht kan worden gebillikt) *afwijzend* te staan tegenover wat men niet kent en niet kan overzien. „Wat de boer niet kent, dat eet hij niet”. Als de burger niet vermag te beoordelen, wat de draagwijdte van het wetsontwerp is, dan kiest hij het zekere voor het onzekere, en stemt *tegen*. „Je weet wel wat je hebt, maar niet wat je krijgt”. Zo valt althans voor een belangrijk deel, de afwijzende, de negativistische werking van het Zwitserse referendum te verklaren.

Zodra het referendum zò wordt ingericht, dat alleen referenda worden gehouden over wetsontwerpen, die een werkelijke beroering in het volk hebben gebracht, valt dit bezwaar dus voor een belangrijk deel weg. In die gevallen weet de burger, waarover wordt beslist, en wat het vóór en het tegen is. Dan zal het aantal van hen, die tegenstemmen, omdat zij onverschillig en dus eigenlijk neutraal zijn, zeker aanmerkelijk geringer zijn. En daarmee houdt de „negativistische” werking, de verwerping zonder werkelijk motief, in hoofdzaak op te bestaan.

Het is zeer wel mogelijk de wettelijke voorwaarden voor het referendum zo te regelen, dat feitelijke waarborgen worden verkregen, dat alleen over zeer gewichtige onderwerpen, die de „volksziel” in hevige beroering brengen, door het volk zal worden beslist. Op de nadere bijzonderheden hiervan kom ik zo aanstonds terug.

Bij een regeling, zoals ik mij die denk, (hierover straks meer) meen ik te mogen aannemen, dat slechts zeer zelden, waarschijnlijk slechts 1 à 2 maal gedurende een wetgevende periode, een volksstemming zal plaatshebben. Bovendien worde er reeds thans op gewezen, dat de wet (eventueel grondwet) ook uitzonderingen op de referendummogelijkheid zal moeten kennen. Over de begroting worde het referendum uitgesloten; de redenen liggen voor de hand en bovendien is een begroting niet een wet in de eigenlijke zin van het woord. Voorts zal het ook nodig zijn, dat de wetgever zelf de bevoegdheid verkrijgt, aan een wetsontwerp de „urgentie-clausule” te verbinden. De wet treedt dan onmiddellijk in werking, zelfs indien een referendum mocht worden aangevraagd. Ook Zwitserland kent deze clausule. Het is duidelijk, dat zij in spoedgevallen onvermijdelijk kan zijn. Daarbij kunnen dan weer bepalingen in het leven worden geroepen, die

misbruik van de „urgentie-clausule” beogen te voorkomen, bijv. door voor het aanvaarden der urgentie een gequalificeerde meerderheid te eisen. Anderzijds is het echter duidelijk, dat dit misbruik niet bijzonder te duchten valt; is eenmaal het referendum als instituut grondwettelijk ingevoerd, dan is het wel duidelijk, dat het parlement niet gaarne ook maar de schijn zal willen wekken, dat het het oordeel der burgers over zijn wetgevende producten vreest.

Eén der moeilijkste uitzonderingsvragen betreft *belastingwetten*. Moet men deze grondwettelijk (of wettelijk) aan de volksstemming onttrekken? Een zeer teer probleem! Ik persoonlijk zou het waagstuk wel aandurven; mijn vertrouwen in de bezonnenheid, en in de bezonkenheid van oordeel van ons volk is zeer groot. Maar ik zou toch niet willen aanraden de eerste proef juist op dit terrein te nemen!

Aspecten van het volksinitiatief

Voor het *volksinitiatief* heeft hier te lande — zo mogelijk — nog minder belangstelling bestaan, dan voor het referendum, al kwam het dan ook — naast het referendum — voor op het strijdprogramma der S.D.A.P. Wat het referendum is in het negatieve, dat is het volksinitiatief in het positieve; het referendum kan slechts *afwerend* werken, het volksinitiatief slechts *scheppend*. Wat de volksverteenwoordiging afwijst, kan door het initiatief worden gebracht. Zo bracht het volksinitiatief ten slotte een belangrijke grondwettelijke hervorming aan het Zwitsers volk, hem door het parlement geweigerd: de Evenredige Vertegenwoordiging.

Van progressieve zijde kan dus het „vertragingsbezwaar” stellig niet tegen het initiatief worden aangevoerd; dit constateert ook *IJzerman* met nadruk. Wèl kan men natuurlijk, althans *in abstracto*, vrezen voor het totstandkomen langs deze weg van reactionaire voorstellen die door het parlement zijn afgewezen.

De Zwitserse *Bond* kent — in tegenstelling tot de meeste cantons — slechts het Grondwets-initiatief. Wetten kunnen dus niet langs deze weg tot stand komen. Hierbij mag echter niet worden vergeten, dat de omvang van de grondwettelijke materie niet vaststaat en ook ternauwernood kan worden vastgelegd; vandaar dat langs de weg van het initiatief aan de Grondwet ook bepalingen kunnen worden toegevoegd, welke eigenlijk in wetten thuishoren. Een vaste begrenzing kent het grondwettelijk initiatiefrecht dus ook in de Zwitserse Bond niet.

In het algemeen geldt overigens àl, wat ten aanzien van het referendum is opgemerkt, ook voor het volksinitiatief. De principieel-democratische argumenten en het opvoedingsmoment hebben hier gelijke, ja wellicht nog grotere kracht. De ouderen onder ons zullen zich nog met vreugde en bewondering het *kiesrecht-petitionnement* der S.D.A.P. herinneren. Welk een propagandistische kracht, in de beste zin van het woord, is daarvan uitgegaan! Wellicht, dat te eniger tijd de Partij van de Arbeid wederom voor enig groot beginsel zulk een *petitionnement* zal willen organiseren. Welnu, is dan het volksinitiatief niet in ieder opzicht verre te verkiezen? Moet niet een volks-petitionnement toch eigenlijk als een surrogaat worden beschouwd, een hulpmiddel, dat alleen daarom wordt aangegrepen, omdat de wettelijke mogelijkheid van een initiatief ontbreekt? Het antwoord lijkt mij niet twijfelachtig. Het zal wel duidelijk zijn — dit worde ten allen overvloedig gezegd

— dat ik ieder ernstig denkbeeld, van welke zijde ook gepromageerd, dezelfde mogelijkheid van harte gun.

Het initiatief kent enkele technische problemen, die het referendum niet eigen zijn. Bij het referendum zegt men *ja*, of *neen*, tegen een door het parlement aangevaarde wetgevende maatregel. Dat is technisch eenvoudig genoeg. Maar bij een initiatief kan men niet alleen „ja of neen” zeggen, daar moet een voorstel nauwkeurig en juridisch onaanvechtbaar worden geformuleerd. De moeilijkheid is niet groot bij een (uiteraard) beknopte grondwettelijke tekst, dus bij een *grondwets*-initiatief. Bij een *wets*-initiatief is de moeilijkheid veel en veel groter, vooral indien het een ingewikkelde materie betreft. Toch zijn voor deze bezwaren reeds in de praktijk zeer aannemelijke oplossingen gevonden. Daarover zo aanstonds nog enkele woorden.

Technische uitwerking en wettelijke regeling van het referendum

Uit het bovenstaande volgt, dat de wettelijke uitwerking van de referendum-regeling veel meer dan uitsluitend technische betekenis heeft. Er zijn wijzen van uitwerking, die ik *principeel onaanvaardbaar* zou achten. In de technische uitwerking worde de gedachte belichaamd, dat het referendum *uitzondering* is, dat het alleen plaats zal hebben, als *een zeer aanzienlijk* deel van het volk dat *ernstig* verlangt, omdat het door een, door het parlement aangenomen, wetsontwerp diep is getroffen. Aan de eis, dat een zeer aanzienlijk deel van het volk de volksstemming moet verlangen, kan het gemakkelijkst worden voldaan. Daartoe is het voldoende het *minimum* aantal kiezers, vereist om het houden van de volksstemming „aan te vragen”, *hoog* te stellen.

Ik zou geneigd zijn dat aantal voor ons land op niet minder dan *één* miljoen te bepalen, dat is — ook rekening houdende met het respectievelijke aantal kiezers — *vele* malen hoger dan in Zwitserland. Aan de tweede eis, dat het verlangen *ernstig* moet zijn, kan niet op even eenvoudige wijze worden voldaan. Het is stellig gewenst het plaatsen der handtekeningen aan nadere wettelijke regelingen te binden. Anders krijgt men het „leuren” om handtekeningen in woningen, fabrieken en werkplaatsen met al de ongewenste aanleve van dien; men krijgt bovendien het grote bezwaar van het verifiëren van (zelfs méér dan) een miljoen ondertekeningen en de mogelijkheid van allerhande kleine en grote knoeierijen. Op de grondslag van de in Zwitserland verkregen ervaring lijkt mij de volgende regeling verreweg het meest gewenst; een vrij groot aantal kiezers kan een *inleidend verzoek* richten tot de Minister van Binnenlandse Zaken, (Eerste stadium). Ik zou het minimum aantal op 50.000 (vijftigduizend) willen stellen. Wettelijke eisen voor de legalisatie dezer handtekeningen zullen moeten worden gesteld. Vol doet het *inleidende verzoek* aan de wettelijke eisen, dan wordt het Nederlandse volk binnen twee maanden in de gelegenheid gesteld het referendum *aan te vragen*. (Tweede stadium). Daartoe worde gedurende een tiental dagen in iedere gemeente ten minste *één* localiteit geopend (aanvraag-bureau) en in de grotere gemeenten meer (bijv. *één* per 25.000 kiezers) waar dan kiezers zich als „aanvragers” kunnen melden. Ieder kiezer heeft slechts 1 bureau, waar hij geregistreerd is, en dus terecht kan. Komt aldus het benodigde aantal van een miljoen aanvragers (binnen

de tien dagen) bijeen, dan heeft, wederom binnen twee maanden, het referendum plaats (derde stadium). De kiezers stemmen daarbij, als bij de gewone verkiezingen.

Het lijkt mij bijna overbodig op te merken dat van „opkomstplicht” bij deze stemming geen sprake mag zijn. Ik neem aan, dat zelfs de vurigste verdediger van het m.i. verderfelijke beginsel der „opkomstplicht”, het met de afwijzing ervan bij een volksstemming eens zal zijn. De kiezers vullen het bekende witte puntje in bij „voor” of „tegen” (of bij „ja” of „neen”). De meerderheid beslist. Ik voel wel voor een aanvullende bepaling, dat de stemming geen effect sorteert, als de *tegenstemmers*, hoewel zij de meerderheid hebben behaald, niet meer dan een *kwart* van het totaal aantal kiezers vormen. Een stemming, waaraan minder dan de helft van de kiezers deelneemt, mag niet beslissend worden geacht.

Indien men de vrees zou koesteren, dat de (tamelijk kostbare) aanvraag-machinerie al te vaak, zonder redelijke kans op het bereiken van het minimum aantal aanvragers, in gang zal worden gezet, dan kan men bij het „inleidend verzoek” een waarborgsom van bijv. f 10.000 verplicht stellen. Deze vervalt aan de Staat, als het aantal aanvragers beneden een *half* miljoen blijft.

Nog enkele opmerkingen over de wettelijke formulering. In de Grondwet worde slechts een zeer algemene bepaling opgenomen, inhoudende, dat behoudens in door de wet aan te geven uitzonderingsgevallen, een door de Staten-Generaal aangenomen wetsontwerp door de Kroon *niet* wordt bekrachtigd, alvorens drie maanden sinds die aanneming zijn verstreken. Indien binnen die drie maanden een aan de wettelijke eisen voldoende „inleidend verzoek” tot het houden van een volksstemming is ingediend, bekrachtigt de koning niet, alvorens is gebleken, dat het aantal „aanvragers” beneden het wettelijke minimum is gebleven, en (zo dit minimum wél is bereikt) heeft de bekrachtiging niet plaats, eer de volksstemming is gehouden en daarbij is gebleken dat de uitslag van de stemming de bekrachtiging niet in de weg staat, één en ander volgens de bepalingen der wet.

De (organieke) referendum-wet regele de verschillende stadia van de volksstemming, overeenkomstig het hierboven aangeduide. Men wikke en wege de bepalingen wel, want er ligt hier menige adder onder het gras. Men stelle geen *minimum*-grens voor het *totaal* aantal deelnemers, en bepale vooral dat minimum niet op de helft van het aantal kiezers, gelijk men dat in de Republiek van Weimar heeft gedaan. Dan kunnen immers de voorstanders van het wetsontwerp hun aanhangers raden weg te blijven — daarmee is praktisch het geheim van de stemming opgeheven; ieder, die aan de stemming *deelneemt*, wordt daardoor als tegenstander gequalificeerd. Alleen reeds tengevolge van deze ongelukkige bepaling is de volksstemming in Duitsland onder de Republiek van Weimar een mislukking geworden. Deze uitwerking kan de door mij boven voorgestelde bepaling (dat, naast de eis van een meerderheid, tevens de voorwaarde wordt gesteld, dat ten minste een vierde van alle stemgerechtigden zich *tegen* het ontwerp heeft verklaard) nimmer hebben. Dan hebben de voorstanders van het ontwerp er immers alle belang bij al hun medestanders naar de stembus op te trommelen.

Bepalingen, schijnbaar van typisch-technische aard, kunnen van beslissende invloed zijn voor het al-of-niet-slagen van het instituut als zodanig.

Bij de wettelijke regeling moet ook het probleem der uitzonderingen en met name de „urgentie-clausule” ernstig onder het oog worden gezien, gelijk wij boven reeds betoogden.

De vraag van het *Grondwetsreferendum* worde mede ernstig — en als afzonderlijk probleem — onder het oog gezien. In beginsel gevoel ik hier alles voor de gedachte van het *verplichte* referendum. Maar er vertoont zich hier toch een ernstig bezwaar van practische aard. Ten onzent pleegt „één en dezelfde” grondwetsherziening in een aantal wetsontwerpen te zijn vervat, soms een groot aantal, zelfs meer dan tien. Dat is ook volkomen begrijpelijk; de wijzigingsontwerpen staan vaak, zonder enig onderling verband, geheel los van elkaar, en het heeft geen zin „alles of niets” te willen; sommige ontwerpen komen tot stand, andere wellicht niet (Denk aan de tien kleine „Nikkertjes” van 1952!) Krijgen wij dus het verplichte grondwetsreferendum, dan betekent dat, dat de kiezers zullen worden opgeroepen voor een meervoudige, misschien meer dan tienvoudige stemming. Dat is nu precies datgene, wat in Zwitserland zo funest is gebleken en wat wij hier stellig *niet* moeten hebben. Het is hierom, dat ik ook bij de Grondwetsherziening aan een facultatief referendum de voorkeur zou geven, waarbij dan ieder ontwerp als een afzonderlijk wetsvoorstel moet gelden. Het lijkt mij redelijk bij deze grondwetsstemming de eis van $\frac{2}{3}$ *niet* te handhaven. Nog afgezien van het feit, dat deze eis bij een volksstemming in het algemeen toch nog wel als iets zwaarder moet worden aangemerkt, dan bij de stemming in het parlement (zie boven), acht ik het ook weinig aannemelijk, dat een grondwetsherziening, met bijv. 4 miljoen vóór en 2.050.000 tegen, zou zijn *verworpen*. Ik geloof niet, dat het volk bereid zou zijn zo iets te aanvaarden! Anderzijds acht ik bij de grondwettelijke materie een *niet* gequalificeerde meerderheid evenzeer verwerpelijk; bij wijze van tussenvoorstel ware de meerderheid m.i. op $\frac{2}{3}$ te stellen. Intussen, 55% acht ik ook zeer wel verdedigbaar.

Overigens wil ik niet verhelen, dat *subsidiar* de gedachte van de *Grondwetskamer* voor mij nog steeds een grote aantrekkelijkheid bezit. Deze beslissingsvorm komt een goed geregeld referendum zeer nabij.

In verband met ons probleem moet ook nog een enkel woord gezegd worden over de Eerste Kamer. Er zijn namelijk nog een aantal personen hier te lande, ook in onze partij, die deze twee problemen onderling verbinden. Er zijn er, die de Eerste Kamer willen behouden, zolang er geen referendum is; er zijn er ook, — hetgeen niet hetzelfde is — die, zolang de Eerste Kamer nog bestaat, stellig van geen referendum willen weten.

Het ligt niet in mijn bedoeling thans uitvoerig op het vraagstuk der Eerste Kamer in te gaan. Ik heb dat meermalen, mondeling en schriftelijk gedaan. Thans wil ik volstaan met te verklaren, dat ik in onze kring, op dit stuk, tot de „ouderwetsen” behoor; ik blijf een overtuigd tegenstander van de Eerste Kamer; voor haar bestaan is een theoretische verdediging niet te vinden. Ook in dit opzicht is onze kring al te bezadigd geworden; de tijd, dat de eis „afschaffing der Eerste Kamer” als vanzelfsprekend gold voor een goed democraat, ligt ver achter ons.

Maar menigeen onzer heeft toch wel even weer een schok gekregen, toen, na de stemming op 25 Juni, plotseling een nieuw-samengestelde Eerste Kamer in de krant stond, *geheel buiten het Nederlandse volk om* gevormd, met een versterkte KVP-fractie, na een voorbeeldeloze KVP-achteruitgang bij de stembus...! Van democratie gesproken! Maar... ik zou er thans niet nader op ingaan.¹⁾

Er is wel theoretisch verband te leggen tussen Eerste Kamer en referendum. Er wordt dan gesteld, dat zelfs het beste kiesstelsel geen volstreekte waarborg biedt, dat er in alle gevallen overeenstemming zal zijn tussen de wil van het volk en die van zijn vertegenwoordiging. Er is dus behoefte, er kan althans behoefte zijn, aan een nadere toets, een onderzoek, of het aangenomen voorstel met de ware volkswil overeenstemt. Sommigen zoeken die nadere toets in het oordeel van een tweede wetgevende instantie, anderen in een rechtstreekse uitspraak van het volk. En in deze gedachtengang is het begrijpelijk, dat sommigen, bijv. partijgenoot *Kranenburg*, verklaren in ieder geval één toets nodig te achten, en alleen bereid te zijn de afschaffing van de Eerste Kamer te aanvaarden bij invoering van het referendum. Anderen zeggen weer aan één toets voldoende te hebben; zolang er dus een Eerste Kamer bestaat, hebben zij aan een tweede toets geen behoefte.

Voor mij is het bestaan van een tweede tak van volksvertegenwoordiging in dit verband tamelijk onverschillig. Zulk een tweede tak kan de bedoelde toets onmogelijk leveren; er is (ten onzent althans) geen enkele waarborg, dat de „Eerste” Kamer dichter bij de volkswil staat, dan de „Tweede”. Integendeel! Aanvaardt men dus de gedachte van het referendum, dan is het bestaan van een tweede tak van volksvertegenwoordiging in wezen irrelevant: Zwitserland en de Staten van de V.S. van Amerika, die het referendum kennen, hebben trouwens alle een twee-kamerstelsel.

Bij het volksinitiatief doet zich, gelijk wij reeds opmerkten, nog een bijzonder probleem voor, n.l. dat van een behoorlijke juridische bouw en een goede formulering van het door het volk bij initiatief te aanvaarden ontwerp. De Zwitserse en Amerikaanse practijk wijzen ongeveer dezelfde wegen aan, waarlangs een goede oplossing van deze moeilijkheid kan worden bereikt. Op de daar gelegde grondslagen zou hier te lande een regeling ongeveer als volgt kunnen worden opgebouwd.

De wet verlange, dat, zodra 50.000 kiezers een „inleidend verzoek” tot een initiatief betreffende een (voorlopig slechts in algemene termen omschreven) onderwerp hebben ingediend, namens hen, op grondslag van de bepalingen der wet, een comité worde aangewezen, dat een volledig uitgewerkt wetsvoorstel ontwerpt. Dat ontwerp wordt op de wijze door de wet bepaald, gepubliceerd. Daarna heeft de — boven bij het referendum besproken — „aanvraag” plaats. Wordt het wettelijk minimum van een millioen aanvragers bereikt, dan *moeten* de Staten-Generaal binnen een door de wet te bepalen termijn, tot behandeling van het voorstel overgaan.

---

¹⁾ Dit werd geschreven vóór de geruchtmakende verwerping door de Eerste Kamer (met 17 stemmen) van het Grondwetsvoorstel tot uitbreiding van de Tweede Kamer...

Eén of meer leden van de Tweede Kamer worden dan door het comité uitgenodigd de verdediging op zich te nemen. Het is — als een millioen kiezers reeds achter het voorstel staan — niet aan te nemen, dat er in de Tweede Kamer geen „verdedigers” in deze zin te vinden zouden zijn.

Hun rol wordt dan geheel analoog aan die van de indieners van een parlementair initiatief-voorstel. Ook de rol van de Kamer(s) is dezelfde, als bij zulk een voorstel. Er kunnen in de Tweede Kamer dus ook amendementen worden ingediend; daarnaast hebben de „verdedigers” het recht zelf wijzigingen aan te brengen, en eventueel een amendement onaannemelijk te verklaren. Wordt op deze wijze het voorstel, al dan niet geamendeerd, aanvaard, dan zal de Koninklijke Sanctie er wel niet aan worden onthouden (in die zin zal allicht een „convention” ontstaan), en zo wordt het Staatsblad dus bereikt. De eigenlijke volksstemming heeft dan dus niet plaats. Wordt daarentegen het voorstel door de Staten-Generaal verworpen, of wordt een „onaannemelijk” amendement aanvaard (waarop „intrekking” van het voorstel door de „verdedigers” zal volgen), dan heeft, binnen een door de wet te bepalen termijn de volksstemming plaats. Verklaart de meerderheid der stemmenden zich vóór, en omvat die meerderheid meer dan een kwart van het aantal stemgerechtigden, dan is het ontwerp aangenomen, en wordt het aan de Koning ter bekrachtiging voorgelegd. Hier zal waarschijnlijk ook de gewoonteregeling ontstaan, dat de Koning die bekrachtiging niet weigert.

Bij een goede wettelijke uitwerking dezer grondgedachten (waarborgen voor een behoorlijke samenstelling van het „comité”; de eis dat een aantal juristen er deel van uitmaken, enz. enz.) kan aldus een alleszins voldoende garantie worden verkregen, dat het aan de volksstemming te onderwerpen voorstel aan behoorlijke eisen van juridische bouw en formulering voldoet. Het gevaar voor legislatieve „ongelukjes” is dan niet noemenswaardig groter dan bij de „gewone” wetgeving of bij het parlementaire initiatief. Bezwaren uit dien hoofde kunnen niet overwegend zijn.

Voor een *grondwets*initiatief gelde hetzelfde; alleen zou ik ook daar de eis van $\frac{2}{3}$ meerderheid bij de volksstemming willen stellen. Het probleem van de juridische redactie ligt hier veel eenvoudiger, gelijk boven reeds werd opgemerkt.

Het hierboven over referendum en volksinitiatief gezegde moet nog worden aangevuld met enkele korte opmerkingen over de *gemeentelijke* „volksstemming”. Herhaaldelijk, en van verschillende zijden, is de opmerking gemaakt, dat vóór invoering van het referendum op gemeentelijk terrein meer valt aan te voeren (en ertegen minder) dan op het gebied van de Staat zelf. Hoofdargument pleegt dan te zijn, dat de gemeentenaren zo dicht staan bij de gemeentelijke aangelegenheden, dat zij ze zo gemakkelijk kunnen overzien en het vóór en tegen goed tegen elkaar kunnen afwegen. Zulks is natuurlijk niet te ontkennen, vooral niet in kleine gemeenten. Maar het komt mij toch voor, dat andere argumenten daartegenover kunnen worden gesteld; de kans op uiteenlopende opvattingen, van Raad enerzijds en burgerij anderzijds, lijkt mij, met het oog op het veelal innige contact, in het algemeen geringer. Bovendien zal het, ook overigens, minder vaak voorkomen dat diepe overtuigingen van de burgerij door een Raadsbesluit ernstig worden

geschokt. Ik kan dus in het algemeen de opvatting niet delen, dat de referendum-gedachte op gemeentelijk terrein uitzonderlijk sterk zou staan.

Niettemin behouden de door mij aangevoerde argumenten vóór het referendum ook hier, althans ten dele, hun kracht. Ik wijs de gemeentelijke „volksstemming” dus geenszins af, al zie ik geen reden om (zoals wel eens is bepleit) met een „proef” op gemeentelijk terrein te beginnen.

Op de bijzonderheden, technische en andere, van het gemeentelijke referendum, behoeft ik thans wel niet nader in te gaan.

Om een democratische volksuitspraak

Boven heb ik een tamelijk ver uitgewerkte schets der door mij bepleite hervorming(en) gegeven. Ik kan niet inzien, waarom deze hervorming niet voor onze partij (en ook in democratische kringen daarbuiten) aanvaardbaar zoude zijn. Wat mij betreft — ik acht het woord „aanvaardbaar” zelfs veel te zwak; ik meen, dat een democratische partij deze gedachten met geestdrift tot de hare behoort te maken. De Zwitserse sociaal-democraten, en trouwens nagenoeg het gehele Zwitserse volk, behoren tot de vurige voorstanders van dit belangrijke stuk „rechtstreekse democratie”. Het is hier te lande — naar mij is gebleken — niet gemakkelijk de in aanmerking komende nieuwere litteratuur (uit verscheidene landen) in handen te krijgen, maar, voor zover ik daarin geslaagd ben, blijkt dat de meerderheid der buitenlandse beoordelaars eer gunstig dan ongunstig over de Zwitserse resultaten oordeelt. En men vergete daarbij niet, dat de Zwitserse nadere regeling, vooral in de cantons tot zeer veel bezwaren aanleiding geeft, die niet aan het wezen van het instituut zijn verbonden; wij hebben hierboven daar reeds op gewezen.

En nogmaals; het Zwitserse volk hecht aan dit deel van zijn staatkundige rechten uitzonderlijk grote waarde. Dit moge nu ten dele verklaarbaar zijn uit bijzondere eigenaardigheden van het Zwitserse land en volk, en vooral uit zijn geschiedenis, het feit zelf behoudt desondanks toch zijn grote betekenis. En de bedoelde eigenaardigheden van volk en geschiedenis zijn bovendien het eenvoudigst als door-en-door-democratisch te karakteriseren!

In de talrijke Amerikaanse Staten, die het referendum kennen, is men over het algemeen, ook zeer tevreden met de resultaten. Ook de commentaren van bevoegde beoordelaars luiden in meerderheid gunstig. Evenwel zijn in Amerika sterke factoren in het spel, die wij hier te lande — gelukkig — niet kennen. Daar wordt de volksstemming allereerst aanbevolen als een machtig wapen in de strijd tegen de parlementaire corruptie, die vroeger, althans in een aantal staten, hoogst bedenkelijke afmetingen had aangenomen. „Pressure-groups” van belanghebbenden schijnen vaak over voldoende millioenen te beschikken om parlamentsleden om te kopen, maar ten overstaan van millioenen kiezers faalt dit middel.

Wat van al deze nadere bijzonderheden zij, de ervaring in de beide, bekende „proefgebieden”, en vooral in het ons in vele opzichten zo na staande Zwitserland, is in ieder geval zodanig, *dat in de praktijk geen zinnig mens daar van afschaffing dezer instellingen durft reppen.*

Dit feit, ik herhaal het, heeft toch wel zeer grote betekenis.

Bovendien en boven al: ik zie voor een werkelijk democraat, die de grondgedachten der democratie tot de zijne heeft gemaakt en deze heeft *doorleefd*, geen ontsnappingsmogelijkheid, geen échappatoire: hij *moet* zich gewonnen geven, hij zal misschien met enkele half bewuste inwendige weerstanden te worstelen hebben, hij zal misschien uit enkele oude, bittere ervaringen iets hebben overgehouden van een neerzien op de massa, die „over moeilijke vraagstukken dom en oppervlakkig oordeelt” . . . , maar als dit zo is, dan zal hij dit laatste stukje niet-democratische gezindheid van zich af hebben te schudden. De *individuele* kiezer moge maar een heel gewoon, onbelangrijk en soms bekrompen wezen zijn (en de vraag van de dikte van de portemonnaie en zelfs van de intellectuele ontwikkeling speelt daarbij ternauwernood een rol), de *gemiddelde* kiezer weet nauwkeurig, wat hij doet en waarom hij het doet.

Als de stembus opengaat, blijkt de *gemiddelde* kiezer overal in den lande precies te hebben geweten, *wat hij deed*, terwijl vaak de grootste intellectueel, de beste kenner van de politieke verhoudingen, tot enige voorspelling ten deze niet in staat was. De jongste stembusuitslag heeft ons van een en ander weer kunnen overtuigen.

Vandaar — mijn ervaring heeft het mij steeds weer bevestigd — dat men waarde en betekenis van een democratische uitspraak des volks moeilijk overschatten kan; zulk een uitspraak getuigt vaak van diep inzicht, omdat toevallige, irrelevante individuele drijfveren elkaar over en weer compenseren en aldus worden uitgeschakeld. Er blijft dan de juiste, gemiddelde reactie van het gezond verstand.

Slechts een dwaas zou in deze overwegingen aanleiding kunnen vinden om de rechtstreekse democratie over de gehele lijn in te voeren of te herstellen. Maar even kortzichtig handelt hij, die aan het volk theoretisch-goed-gefundeerde rechten onthoudt, omdat hij de massa niet vertrouwt en zichzelf, bijv. als volksvertegenwoordiger, veel verlichter acht. De democratische gedachte (de nog steeds — van weerszijden — zeer *bedreigde* democratische gedachte) zal zich slechts dan zegewierend kunnen handhaven, wanneer zij in geest en hart van het volk een levende werkelijkheid is. Dat kan zij slechts zijn, wanneer aan het volk de rechten worden geschonken, waarop het, volgens de grondgedachten der democratie, terecht aanspraak maken kan.

Ik hoop, dat dit opstel er iets toe moge bijdragen om de hier te lande bijna vergeten democratische rechten van referendum en volksinitiatief binnen de kring van onze partij, en daardoor binnen die van het Nederlandse Volk, weer tot actuele onderwerpen te maken.

SOCIALISME IN ZUIDOOST-AZIE

De kracht van het socialisme in Zuidoost-Azië is tegelijk haar zwakheid. De paradox beheerst het socialisme in dit deel van de wereld, waar een kwart der mensheid is „achtergebleven”. Steeds weer blijkt zij de verschijningsvorm te zijn van het democratische socialisme in de meeste Zuidoost-Aziatische landen: kracht en zwakte in één hand verenigd, gelijk zovele zaken in de paradoxale eeuwenoude en ook weer zo jonge naties van wat men samenvattend het Indische werelddeel zou kunnen noemen. India als centrum, het Pakistans India, Voor-Indië (Birna), Indo-China, Siam, Malakka en Indonesië.

Een paradox in politicis, een dubbele paradox zelfs, opgebouwd uit voor ons, Europese socialisten, bekende en onbekende factoren.

Bekend in de eerste plaats, is het propagandistisch gebruik dat niet-socialisten van de populaire term maken om hun socialistische tegenstanders te verzwakken. Aan de communistische tactiek behoeft men in dit verband voor Azië geen woorden vuil te maken; een is-gelijk teken kan naar Europa verwijzen.

Maar in een deel van Zuidoost-Azië zien wij ook van andere zijde een poging om de „verbeeldingskracht” van het socialisme ten eigen bate te exploiteren. Ik bedoel het zogenaamde Islamitische socialisme, dat door de vorig jaar vermoorde eerste minister-president van Pakistan, Liaquat Ali Khan, is uitgedacht.

Door te suggereren, dat de Islam van nature sociaal is ingesteld, willen de voormannen van de Moslim League in Pakistan en hun geestverwanten in de andere Islamitische landen van het Indische werelddeel (Indonesië) aantonen, dat het socialisme tout court voor deze staten overbodige luxe is. Zij hebben immers het Islamitische socialisme, een „volkseigen” maatschappijleer, die de baard van de profeet Mohammed met die van de profeet Marx verenigt.

Welhaast overbodig is de constatering, dat een minder fraaie werkelijkheid achter dit geschermd met profetische baardharen verscholen ligt. Het Islamitisch socialisme is wellicht niet uitgedacht, doch wordt wel gehanteerd als politieke bulldozer om het „gewone” socialisme te ondergraven.

Misschien is het in theorie juist, dat de Islam „van nature” een democratische en sociale instelling heeft. Daarin zou het niet verschillen van het Christendom en wel gunstig afsteken bij bijv. het Hindoeïsme met zijn „van God gegeven” ongelijkheid der mensen. Een bekend Indonesisch Islam-kenner, de vroegere regent van Bandoeng en president van de doodgeboren deelstaat West-Java, Wiranatakoesoemah, heeft enkele jaren geleden in een brochure een aantal Korancitaten

bijeengelezen, die ten aanzien van de sociale en democratische grondslagen der Islam het beste deden hopen.

De practijk van het Midden-Oosten en, zij het wellicht in mindere mate ook van Pakistan laten echter anders zien, terwijl de terreuracties tegen de bevolking van de theocraten der Dar'ul Islam in Indonesië niet bepaald van sociaal mededogen spreken.

Dit in het kort over het Islamitische socialisme. Ik had met de paradoxale stelling over kracht en zwakte van het socialisme in Zuidoost-Azië meer nog dan dit bekende propagandagebruik van de term, een in Europa minder bekende factor willen aanduiden.

Daarvoor is het wellicht nodig de stelling iets uitvoeriger te omschrijven. De kracht van de socialistische idee in Zuidoost-Azië, zo zou de uitgewerkte paradox hier gelezen moeten worden, is de zwakte van de socialistische partijen in deze landen.

Het is de historische ontwikkeling van het nationalisme, die er verantwoordelijk voor is dat men buiten de socialistische partijen in het Indische werelddeel zoveel leidende socialisten vindt, dat deze partijen er relatief en absoluut door verzwakt worden. Ik behoef hier slechts de namen van twee bekende figuren te noemen om duidelijk te maken wat ik bedoel: die van Nehroe en Hatta.

Ja, om historische redenen vooral zijn deze en andere zonder enige twijfel naar overtuiging en daden socialistische staatslieden niet bij de partij aangesloten, waar de argeloze opmerker hen toch zou menen te vinden, maar in conglomerante nationalistische partijen, die zich zelf na het bereiken van hun doel: de vrijheid van hun land, overleefd zouden moeten hebben. Dan zou men een scheiding der geesten hebben gekregen, die de politieke atmosfeer in al deze jonge staten zeker ten goede zou zijn gekomen.

Maar wat blijkt: om historisch-sentimentele, tactische en materiële redenen blijven deze partijen bestaan. Het eerst om historische redenen („samen uit, samen thuis”, zou men kunnen zeggen) zijn de meeste leiders onder dit vreemde dak gebleven, maar ook — zoals straks zal blijken — om tactische en ten slotte vaak uit zuiver materiële overwegingen, waarover ik nu maar niet verder zal uitweiden.

In de jaren van het militante nationalisme was het niet meer dan logisch, dat alle beschikbare krachten zoveel mogelijk samengingen in één organisatie. Dat de een nationalist was (mede) omdat de vrijheid volgens de beginselen van Gandhi economische ongebondenheid zou betekenen, en de ander (mede) omdat zij volgens die zelfde beginselen maatschappelijke gelijkheid zou inhouden, deed niet te zake. Men was immers in de eerste plaats in het negatieve verenigd, tegen de Britten, Nederlanders, Fransen of wie dan ook.

Na de soevereiniteitsoverdracht bleek het onheilge karakter van een alliantie met zulke tegenstrijdige belangengroepen als de Congresp partij in India en de Partai Nasional of Nasionalis in Indonesië. In India hebben de grootgrondbezitters en industriëlen wel zeer duidelijk de twee jaren na de soevereiniteitsoverdracht de toon aangegeven.

Het Indische voorbeeld is illustratief. Eerst vlak voor de verkiezingen eind vorig jaar kon Nehroe erin slagen deze reactionnaire vleugel de macht voorlopig te ont-

nemen. Zij begreep immers maar al te goed dat de partij zonder Nehroe, of — nog erger — met een Nehroe in de progressieve partij van de al eerder weggelopen Kripalani of tezamen met de socialisten, millioenen stemmen zou verliezen.

En Nehroe, op zijn beurt, meende dat de oppositiepartijen bij de verkiezingen geen kans zouden maken op enige behoorlijke vertegenwoordiging in het parlement of de volksvertegenwoordigingen der deelstaten. Uit tactische overwegingen wendde hij zijn invloed binnen de Congresspartij aan om haar een vooruitstrevende koers te doen varen.

Na de verkiezingen keerde de Congresspartij met 350 zetels in het parlement terug; de socialisten wisten er aanvankelijk niet meer dan twaalf te bezetten, doch trokken nog een tiental onafhankelijken aan zodat hun fractie thans 22 zetels telt. De communisten kwamen met vijftig man in de Volkskamer.

Nehroe vormde een kabinet met een uitgesproken linkse tendens. Planeconomen als Goelzarilal Nanda en Desmoekh maken er deel van uit. Voorlopig schijnt de vooruitstrevende politiek van Nehroe zeker. Zijn tactiek was dus juist? De socialisten en de progressieve partij van Kripalani hadden geen kans?

Als men de verkiezingsuitslagen niet aan de hand van de zetels, doch op grond van de stemmen analyseert komen verrassende dingen aan het licht.

Dan blijkt immers, dat de socialisten niet minder dan rond elf millioen stemmen behaalden tegenover de acht en veertig millioen van de Congresspartij en zes millioen der communisten! Een eenvoudige berekening laat zien dat de communisten slechts 120.000 stemmen voor elke zetel nodig hadden en de Congressisten 134.000. Maar de socialisten kregen voor elke vijfhonderduizend stemmen één zetel!

Er is in India dus wel degelijk een sterke progressieve stem uitgebracht (Kripalani met zijn uitgelachen clubje vijf en een half millioen tegen slechts tien zetels!), die alleen door het ongelukkige districtensysteem noch in de Volkskamer, noch in de legislatieve vergaderingen aan haar trek kon komen.

De oorzaak is dat de vooruitstrevende kiezers van India te verspreid wonen; ondanks hun royale overwicht op de communisten zijn zij in de Kamer tegenover hen in het nadeel omdat dezen in enkele staten geconcentreerd zijn.

Het is niet een duidelijk program, dat de socialistische partij in India of elders in Zuidoost-Azië ontbreekt. Partijprogramma's spelen hier maar een kleine rol. Het gaat om de algemene ideeën, die men met een bepaalde partij vereenzelvigt, maar het gaat nog meer om de algemene ideeën, die men met een bepaalde persoon vereenzelvigt. Het ontbreekt de partij in India aan de man, die de lijsten kan trekken. Hoe spijtig moet het haar zijn die man in een andere partij te zien zitten!

En in Pakistan? Daar heeft de socialistische partij een bijzonder zware strijd te voeren. Ik bedoel niet eens de tegenwerking van hogerhand, hoewel men die niet moet onderschatten. De regering van Pakistan kent eenvoudig geen socialistische partij, zoals ik bij een recent bezoek aan Karatsji kon merken (er waren „alleen een paar communisten in Lahore” — fatsoenshalve woonden die blijkbaar ook al niet in de hoofdstad), hoewel het partijbureau practisch om de hoek gevestigd was van het departement waar men mij „inlichtte”. Een socialistische

delegatie kon enkele dagen later geen paspoorten krijgen om de conferentie van de P.S.I. in Bandoeng bij te wonen. (Wie sprak daar over „Islamitisch socialisme“?)

Moeilijker te overwinnen dan deze officiële tegenwerking is echter de achterdocht van het Pakistans volk. De socialistische partij van Pakistan is voortgekomen uit de vroegere socialistische partij van Brits-Indië en heeft als zodanig een „anti-verdeling“-verleden. In een land dat zijn aanzien aan deze verdeling dankt, zal heel wat moeten gebeuren eer een anti-verdelingspartij enige aanhang krijgt. Wat zijn dat voor halfbakken Moslims, vraagt men zich af, die tegen de vorming van Pakistan zijn en toch in Pakistan zijn komen wonen?

In Pakistan dus geen massapartij. Birma (waarover straks) vertoont een eigen beeld, Siam in het geheel geen: daar is slechts sprake van een opgewekte belangensstrijd tussen twee kleurloze groeperingen.

Indo-China ligt onder de domper van een oorlog, die geen beeld van politieke nuancering doorlaat, Malakka evenzo, al zou er misschien (in ander verband) iets te zeggen zijn van Dato Onn Bin Ja'afar, de enige min of meer onafhankelijke politicus buiten de gevangenis, zoals een bekend Engels journalist mij na een bezoek aan Malakka verzekerde. Indonesië weerschaduwet in meer dan één opzicht de situatie van India. Het is opmerkelijk dat het Islamitische Indonesië zo weinig neiging tot Pakistan vertoont, maar des te meer tot het Hindoese India en het Boeddhistische Birma — of het zou juist het fanatisme der Pakistans Moslims moeten zijn dat de nogal vrijzinnige, om niet te zeggen onverschillige Moslims van Indonesië afstoot.

Ook in Indonesië is de kracht van het socialisme zijn zwakheid, zij het dat hier nog geen verkiezingen de aanhang van Sjahrir c.s. hebben kunnen bepalen. De huidige sterkte van zestien zetels op een totaal van 218 zegt niet veel; de zetelverdeling van het parlement is immers „bij onderling goedvinden“ vastgesteld. Zo kwam de P.S.I. na de Masjoemi (46), de P.N.I. (35) en de Partai Indonesia Raya (18) op de vierde plaats, op de voet gevolgd door de Partai Kommunis met veertien zetels.

Er zijn in het parlement nog een aantal socialistische partijtjes vertegenwoordigd, zoals de Partai Boeroeh (Arbeiderspartij) met zes, en de Golongan Boeroeh (Arbeidersgroep) met vier zetels. Ik geloof dat daar niet uitvoeriger op ingegaan hoeft te worden; buiten het parlement heeft men al moeite er iets van terug te vinden, buiten Djakarta komt men zeker geen Indonesiër tegen die ooit van deze dwergpartijtjes gehoord heeft, laat staan er lid van zou zijn.

Maar hier ook weer het beeld van overtuigde socialisten in de niet-socialistische partijen, inzonderheid de P.N.I. en de Federatie van Moslimse Verenigingen, die Masjoemi heet.

Veel duidelijker nog dan in India kan men de tegenstelling tussen conservatief en vooruitstrevend in deze partijen gadeslaan. In de Masjoemi vooral zijn de conflicten zo hevig dat de woordenwisseling tussen Duynstee en De Bruyn er een naaikransruzie bij lijkt. Het was ook niet anders te verwachten voor een partij, die (in navolging van de Chinese Tsjoeng-Hwa Tsoen-Hwi's blijkbaar) eenvoudig „bij elkaar geveegd“ is uit alles wat maar Islamitische vereniging was: sociale

verenigingen, studieclubs, politieke partijtjes van lokaal belang, organisatie van Koranuitleggers en voorgangers. Het resultaat was dat zeer vooruitstrevende politici als mr Roem en mr Natsir zich onder één dak bevonden met de rechtervleugelman dr Soekiman.

Betreft het hier dus een tactisch-religieuze binding, de P.N.I. vertoont een tactisch-historisch samengaan van de meest verschillende politici. Zij was de partij, waarbij vrijwel elke nationalistische voorman wel te eniger tijd aangesloten is geweest, voor, tijdens of na de oorlog, tot Sjahrir toe! Thans is er ongetwijfeld juist in deze partij een groot aantal baantjesjagers, maar wij moeten hun de „benefit of the doubt” laten en dus aannemen, dat het gevoel van wij-horen-erbij toch nog overweegt. De P.N.I. mag zich in de warme sympathie van president Soekarno verheugen, een niet onbelangrijke factor in de huidige Indonesische politiek.

Bij de jongste kabinetsformatie is de kracht van de socialistisch-vooruitstrevende vleugels in Masjoemi en P.N.I. duidelijk gebleken. Deze „jongeren” toch (jonger in die zin dat zij meestal eerst na de oorlog in de practische politiek zijn verschenen, er zijn dus ook ouderen in jaren onder), hebben de „ouderen” van het voorlaatste kabinet-Soekiman laten vallen en zijn met Sjahrirs partij in zee gegaan. Het was gezien de verhoudingen op het paleis aan het Merdekapelein een feit van de grootste betekenis, dat enkele vooraanstaande figuren uit de P.S.I. in de regering terugkeerden; niet voor niets heb ik het kabinet-Wilopo als een „regering van Sjahrir” horen betitelen. Schijnbaar is het kabinet-Soekiman alleen door een coalitie op bredere basis (nl. plus de P.S.I.) vervangen en steunt zij nog op dezelfde Masjoemi- en P.N.I.-fracties. In feite echter zijn uit alle partijen nu de linkervleugels aan het bewind gekomen, die allereerst met Sjahrir gingen praten.

Sjahrir als man op de achtergrond! Is dat niet het beeld, dat wij de afgelopen jaren van deze tacticus par excellence hebben gekregen? Op de achtergrond sedert de mislukking van zijn Linggárdjatipolitiek, maar actief in het partijwerk en actief in de internationale contacten, die hem (naar ik kon merken in gesprekken met Pakistanse en Birmese socialisten) als dé vertegenwoordiger van het Zuidoost-aziatisch socialisme naar voren hebben doen komen.

In de eerste maanden van dit jaar is Sjahrir met zijn partij welbewust in de openbaarheid getreden. Op het nationale congres van de P.S.I., in Februari te Bandoeng gehouden, sprak hij voor het eerst sinds jaren een openbare politieke redevoering uit waarin hij het sein gaf tot de actie naar buiten.

De voorafgaande jaren zijn niet verloren geweest: zij zijn gebruikt voor consolidering van de partij en voor opleiding van kader, twee zaken die in de Indonesische politiek nog haast onbekend zijn. Het resultaat bleek te Bandoeng alleen al uit de aanwezigheid van een zo groot aantal gedelegeerden uit alle delen van Indonesië. Sommige afgevaardigden hadden drie weken moeten reizen eer zij in de bergstad waren.

Zij zijn teruggekeerd naar hun „haardsteden” met één allesoverheersende taak: verbreiding van de socialistische idee onder de bevolking. Tot nog toe is de

P.S.I. een partij van intellectuelen. Dit moge in zekere zin voor alle politieke partijen van Indonesië gelden, de Masjoemi heeft nog altijd haar onbezoldigde propagandisten en stemtrekkers in de Moslimse voorgangers en schriftgeleerden, de P.N.I. heeft haar nationalistische leuzen (over de kracht waarvan nu de meningen verschillen), de communisten hebben hun vakbonden als propaganda-middel.

Voor de P.S.I. blijft het beroep op de redelijkheid — een hachelijke onderneming in een zo jong land als Indonesië, dat nog nauwelijks het revolutionaire stadium te boven is! Landhervorming, verdeling van het grootgrondbezit dus, betekent er weinig, al zijn er sultanaten, die wat dat betreft in de termen vallen (enkele der Kleine-Soendaeilanden hebben de laatste tijd boerenopstanden gehad). Industrie-arbeiders zijn er nageoeg niet, tenzij men de arbeiders in de westerse landbouw-industrie er toe wil rekenen.

De partij zal haar kracht moeten vinden in het ijveren voor „good, clean government” (een eis, die helaas steeds meer aan kracht dreigt te winnen...), het primair stellen der economische en sociale problemen, ook als oorzaak van de onveiligheid en de werkelijke vernieuwing van het gehele staatsbestel, dat nu nog freewheelt op de resten van het oude. (Ik heb deze punten gelicht uit Sjahrirs openingsrede).

Zal deze oproep weerklank vinden in het volk, met andere woorden: zal de P.S.I. succes hebben bij de algemene verkiezingen, die ondanks de tegenwerking van vele voor hun post vrezende parlementsleden volgend jaar toch wel gehouden zullen worden?

Wij hebben het voorbeeld van India voor ogen. Daar was wellicht de actie voor landhervorming, waarvan onder de Congresregering door allerlei oorzaken nog maar bitter weinig terecht is gekomen, een machtig verkiezingswapen, maar het werd ook door andere partijen gehanteerd. De enorme, zij het niet tot gelding gekomen, steun voor het socialisme moet daar toch aan de kracht der redelijkheid te danken zijn geweest. Of zie ik het te optimistisch? In elk geval zijn er in Indonesië velen, die Sjahrirs partij een goede kans geven. Tenminste — als het ook hier het (nog niet vastgestelde) kiesstelsel geen roet in het eten werpt.

Er is één land in Zuidoost-Azië waar de socialistische partij de kans gehad heeft te bewijzen wat het socialisme in de regeeringspraktijk kan betekenen: Birma. Maar ook nergens in dit werelddeel waren de interne moeilijkheden zo groot als hier, nergens heeft een regering zoveel moeite moeten doen om zelfs maar aan het regeren toe te komen.

Na de Japanse bezetting kwam de macht in handen van de Anti-fascistische Vrijheidsliga, een amorphe organisatie, die wat betreft het verenigen van tegenstellingen voor Azië misschien wel de kroon spant. Er hebben zich in de loop der jaren dan ook voortdurend groepen en partijen uit afgescheiden, een ontbindingsproces dat zich tot de jongste dag schijnt voort te zetten.

De socialistische partij is echter de kern van de Liga gebleven en alle vier jaren van vrijheid heeft een socialistisch kabinet kunnen regeren.

Zo ergens dan schijnen in Birma de gebeurtenissen de pessimisten met de

mond vol over „ontijdige souvereiniteitsoverdracht” gelijk te geven. Aan het begin der vier jaren staat de moorddaanslag, die in vijf minuten of minder de kleine groep van ervaren nationalistische leiders vrijwel geheel uitroeide. Aan het eind een socialistische regering, wel is waar versterkt uit de kortgeleden gehouden verkiezingen te voorschijn gekomen, doch worstelend met dezelfde problemen als vier jaar terug: rampok, roof, politieke rebellie, minderheidsproblemen, communistenlegers (van minstens twee soorten, de Rode en de Witte Vlag – de laatste voert de échte communisten aan), kortom: chaos, of bijna-chaos.

Als voorbeeld van socialistisch beheer niet erg geslaagd, dit Birma, zou men zeggen. Maar wij hebben (gelukkig...) de omstandigheden als verontschuldiging aan onze zijde, of liever gezegd: de Birmese socialisten hebben de omstandigheden (helaas...) tegen zich.

Het is niet mijn bedoeling hier de voor- en nadelen van vier jaar Birmees bestuur tegen elkaar af te wegen, in de eerste plaats niet omdat er onder meergenoemde omstandigheden van een werkelijk socialistisch beheer geen sprake kon zijn, hoogstens van een serie afgedwongen maatregelen. Op het socialistisch credit zou men de nationalisatie van bodemschatten (petroleum) kunnen stellen, ware zij niet zo overhaast en ondeskundig uitgevoerd dat zij de indruk wekt van een nationalisatie als doel en niet als middel. Dit jaar en het vorige zijn allerlei correcties uitgevoerd, die het land weer opbrengt uit de petroleumrijkdom zouden garanderen... als de velden en installaties niet goeddeel door de heersende onveiligheid onbereikbaar waren.

Zegt het iets dat de socialistische partij bij de verkiezingen van dit jaar haar aanhang sterk zag toenemen? Misschien. De verkiezingen zijn alleen gehouden in door regeringstroepen bezette gebieden; nu ja, dat kón ook niet anders. Maar voor onbevooroordeelde waarnemers zijn de verkiezingen niet overal even zuiver geweest.

Thakin Noe is versterkt teruggekeerd: in het Huis van Afgevaardigden bezetten de aanhangers der Vrijheidsliga (lees socialisten) thans 180 zetels, de linkse oppositie (w.o. een groep „legale” communisten, die duidelijke relaties onderhouden met de Witte Vlag) twintig, de minderheden 25. Zeventien zetels worden nog betwist. Ondanks alles moet men van Noe zeggen: hij heeft tenminste verkiezingen aangedurfd onder het motto: liever onvolkomen dan helemaal niet. Er zijn genoeg landen in deze streek, die zich voortdurend op binnenlandse moeilijkheden beroepen om het houden van verkiezingen op de lange baan te schuiven.

Belangrijker voor onze waarnemingen omtrent het Oostaziatisch socialisme dan al deze binnenlandse beslommingen van de enige socialistische meerderheidsregering buiten Scandinavië, is zijn houding jegens het buitenland.

Rangoen immers zal een belangrijke plaats worden voor het democratische socialisme. Het is de toekomstige „hoofdstad” van de Oost- of Zuidoostaziatische Internationale, zetel al van de voorlopige conferentie, die in Maart dit eerste congres van socialistische partijen hier heeft voorbereid.

Het is niet meer dan logisch dat een socialistische regering er prijs op stelt het contact van geestverwanten uit de omtrek op haar grondgebied te doen

geschieden. Tegen het einde van dit jaar, een datum is voorzover mij bekend nog niet vastgesteld, zullen socialisten uit India, Pakistan, Indonesië, Birma en waarschijnlijk Japan elkaar in Rangoen ontmoeten.

En nergens beter dan dáár kunnen de partijfunctionarissen uit de buurlanden een indruk krijgen van wat het leven ener socialistische regering met gewapende communistische opstandelingen binnen en agressieve communistische burens naast de deur betekent. Voor het Aziatisch socialisme zal het een waardevolle confrontatie zijn, vooral de kennismaking met de Chinese buurman die tot voor betrekkelijk kort nogal wat sympathie in deze kring mocht ontmoeten. Zo ooit dan blijkt in Birma de omgekeerde waarheid van het adagium dat een naaste buur beter is dan een verre vriend!

Thakin Noe ten minste (hij is zich kort geleden Oe Noe gaan noemen, omdat Thakin een feudale titel is) heeft zijn aanvankelijke sympathie voor de naaste buur grondig verloren toen deze niet alleen een onplezierige radio-oorlog tegen Birma begon te voeren, scherper nog door de kwestie van de in Birma achtergebleven nationalistische Chinese troepen, doch bovendien de gewapende communistische rebellen met raad en daad ging steunen.

Het is geen geheim, dat het communistische „Centraal Comité der Volksbevrijdingslegers” onder leiding van de Vietnamees Nguyen Van Long te Mon Len in Birma is gevestigd en van daaruit zijn directieven aan de verschillende „bevrijdingslegers” van Azië zendt. Chinese invloed overheerst in het comité. Zijn koeriers behoeven in Birma in elk geval niet ver te lopen... Mon Len ligt in het door de Witte Vlag beheerste gebied!

Peking heeft niet de minste sympathie voor het democratische socialisme in Azië. Naar het oordeel van sommige „deskundigen” (vaak zgn. „old China hands” die niet kunnen begrijpen dat er in China iets zou kunnen gebeuren, dat zij met hún ervaring niet kunnen verklaren) moge de beweging van Mao Tse-toeng dan al geen communisme maar een heel begrijpelijke en alleen in dit stadium wat hardhandige agrarische hervorming zijn, voor politici die ook agrarische hervormingsplannen hebben, tegen het feodalisme en imperialisme zijn doch bovendien democratisch en humanitair zijn ingesteld, heeft Peking niets dan verachting. Het behandelt de regering in Rangoen op dezelfde wijze als die in de andere Oostaziatische hoofdsteden, inbegrepen de tactiek om van het Chinese gezantschap de kern van anti-Birmese propaganda en malafide vakbondsactie te maken.

Nu hebben de socialisten uit de buurlanden deze ondermijningsactie van Peking ook wel thuis kunnen gadeslaan, maar hier kon altijd nog als excuus gelden dat zij ten slotte een niet-socialistisch bewind wilde treffen, dat de democratische socialisten zelf ook bestreden. Birma echter is hún voorland.

Ik zou het ook weer niet graag zo voorstellen alsof de socialisten die straks naar Rangoen zullen trekken, pas daar de ogen zullen opengaan. Er is al sedert geruime tijd een groeiende afkeer van China waar te nemen, ook bij die socialisten, die het verschijnsel van een werkelijk geslaagde sociale en nationale revolutie in feite de enige in Azië die volgens „klassieke” lijnen verlopen is — alleen daarom al met aandacht volgden.

In hun eigen landen toch hadden zij ofwel de uitsluitend nationale revolutie (Indonesië) meegemaakt, of de evolutie-met-revolutionnaire-snelheid. De sociale revolutie was echter „manqué”, van de hervormingsplannen op sociaal gebied is na de soevereiniteitsoverdrachten meestal weinig terechtgekomen en men kan aannemen dat het psychologisch moment voor snelle en veelomvattende hervormingen voorbij is.

In Rangoen zullen ze er zich in inter-Aziatisch verband voor de eerste maal rekenschap van moeten geven, wat het Zuidoostaziatisch socialisme tegenover de anti-democratische methode tot verandering der maatschappelijke verhoudingen in Azië moet stellen, willen zij de bevolking van Azië voor zich kunnen winnen. De min of meer academische vraag van de verhouding tot het westerse socialisme (tot de Internationale dus) valt tegenover deze praktische problemen in het niet. Het Zuidoostaziatisch socialisme — bestaat er eigenlijk wel een dergelijk geografisch bepaald begrip? Wat is de grootste gemene deler van al die partijprogramma's, of althans: waarin onderscheiden zij zich van het Europese socialisme, als men dat dan al een zo simplificerende samenvatting mag aandoen?

Ik geloof dat twee punten vooral als onderscheid tussen het democratische socialisme van Zuidoost-Azië en dat van West-Europa aangemerkt kunnen worden. Daar is in de eerste plaats de grote invloed van het marxisme.

„The Indonesian Socialist Party adheres to the principles of socialism, which is based on the scientific teachings of Marx and Engels and which recognizes the class-struggle as a fact and as a process in a capitalistic society”.

(P.S.I. principles and aims, uit: What is Dewan Perwakilan Rakjat).

„The picture of Socialist Society as visualized by the (Pakistan Socialist) Party is the complete economic, social en political emancipation of the masses through complete severance with the British Commonwealth and the establishment of a State wherein... there shall be a Classless Society of the Working Class, maintained through the revolutionary strength of the proletariat of Pakistan.”

(Pakistan S. P., Aims and Objects).

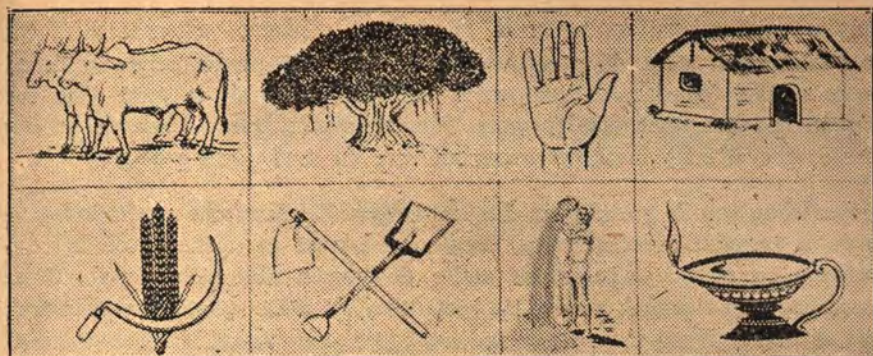
Politiek-psychologisch is van deze marxistische invloed misschien wel een oorzaak op te sporen.

Het socialisme van Azië is ontstaan in de periode tussen de beide wereldoorlogen en staat of stond in voortdurende relatie tot het nationalisme.

Daaruit zou men enerzijds de „revolutionnaire” inslag kunnen verklaren (zonder nationale revolutie was socialisme in de koloniale landen uiteraard onmogelijk), anderzijds ook de voorliefde voor die verschijningsvorm van het socialisme, die zulk een grote profetische kracht heeft. In de twintiger jaren immers leek de vrijwording der koloniale landen nog zo'n onmogelijk eind weg, dat een theorie volgens welke „de tijd voor ons werkt” en volgens welke de bevrijding van imperialisme en kolonialisme min of meer automatisch zou worden bereikt, voor de socialistische nationalisten wel aantrekkelijk moest zijn.

De leer van de klassenstrijd uit het marxisme moest in Azië ook wel grote indruk maken. De klassenstrijd is er een alledaagse werkelijkheid. Het is een

SYMBOLEN VAN PARTIJEN IN INDIA

Boven o.a.: de twee stieren van de Congrespartij en de Boom van de Socialisten. Onder: o.a. sikkel en korenaren van de communisten, en de schop en hak van de Revolutionair-Socialisten.

dubbele, neen, een drievoudige klassenstrijd: van proletariaat tegen kapitalist, van onderdrukte tegen imperialist, van onderdanige onderdaan tegen feodalist. Paarsgewijs vallen deze aspecten samen, de eerste twee en de laatste twee, omdat de bezitter meestal de vreemdeling is en de feodale vorst meestal ook bezitter.

In de tweede plaats onderscheidt het Zuidoostaziatische socialisme zich van het Europese door zijn overwegend agrarische instelling. Het boven geciteerde program van de Pakistanse partij mag dan wel van een proletariaat spreken, het is duidelijk dat hier, noch ergens anders in het Indische werelddeel een industrieel proletariaat van enige omvang bestaat. Dit is dan ook een van de redenen waarom de Japanners zich in Rangoen op de voorbereidende conferentie niet erg thuis voelden; zij namen er met hun „industriële socialisme” te midden der „agrarische socialisten” een aparte plaats in. Hun komst op de grote conferentie is dan ook niet zeker.

In Zuidoost-Azië gaat het niet om fabrieksarbeiders, doch om een agrarisch proletariaat van landloze boeren, keuterboeren, die van eigen land niet kunnen leven, uitgezogen pachters en arbeiders op de westerse grootlandbouwbedrijven.

Het is op dit punt vooral dat de socialisten van Azië hun antwoord aan China moeten vinden, willen zij in hun eigen land niet door het communisme overspoeld worden. Want ook in China gaat het om de boerenbevolking.

Iedereen is het wel eens over de noodzaak tot opheffing van het landlordism, het absenteïsme, het onnutte grootgrondbezit en de verdeling der aldus vrijgekomen gronden onder de bevolking. Maar verdeling van het grondbezit is slechts een begin; het is de opheffing van een onrecht, doch op zich zelf nog geen verschaffing van een recht; het recht op voedsel en een menswaardig bestaan.

Verdeling van grond betekent lang niet altijd meer opbrengst, eerder zelfs minder. Tegenover de grotere productie van braakliggend grootgrondbezit (dat in Azië nauwelijks voorkomt, tenzij het ontbreken van goede irrigatie of andere

natuurlijke hindernissen in het spel zijn, die de nieuwe eigenaar toch ook moet overwinnen), staat de geringere afvoer naar niet-producerende gebieden, zoals de steden. Wordt er alleen grond verdeeld, dan zal de arme boer zelf meer kunnen eten (met als bijgevolg: minder sterfte, meer kinderen en dus grotere overbevolking!), maar het overschot voor de stad wordt geringer.

Op verdeling van de grond moet dus iets volgen. De Russische en Oosteuropese methode is bekend: collectivisering, hetgeen neerkomt op afstand van het pas-verworvene en enorme repercussies onder de boeren met zich brengt. Welke gemeenschappelijke aanpak zouden de socialisten uit zulke agrarisch-verschillende landen als India (grootgrondbezit) en Indonesië (veel communaal bezit) aanvaarden?

Er bestaat uiteraard niet zoiets als een „handleiding voor de socialistische hervormer in Azië.” Maar in de praktijk blijkt wel een overeenkomst van inzicht. Ter vergroting van de productie kozen de socialisten niet de collectivisatie, doch de coöperatie: vrijwillige samenwerking, gezamenlijke bewerking van gronden, gezamenlijk gebruik van landbouwwerktuigen, een coöperatieve in- en verkoopsorganisatie. Het is de methode van (de socialist) Nehroe in India, van Oe Noe in Birma en ook van de vroegere minister van Economische Zaken in het kabinet-Natsir, de socialist dr Soemitro, die thans minister van Financiën is.

Op deze wijze zal het democratische socialisme van Zuidoost-Azië de tweede stap kunnen zetten op de weg, die leidt naar verhoging der voedselproductie.

Een enkel woord nog over de confrontatie van de Zuidoostaziatische partijen met het westerse socialisme. Zullen zij zich straks in Rangoen bij de Internationale willen aansluiten (zoals door Morgan Philips al voorspeld is)? Het lijkt mij niet waarschijnlijk, misschien is het ogenblik aangebroken voor nauwer, informeel contact met de broeders uit de westerse wereld, meer niet.

Bij de socialistische partijen van Azië bestaat nog steeds een duidelijk merkbare achterdocht jegens de partijen in die westerse landen, die koloniën gehad hebben of nog hebben. Zelfs de Labour Party staat er bij de socialisten van India en Pakistan niet best op, zeker de Partij van de Arbeid niet bij die van Indonesië. Er zijn wel persoonlijke vriendschappen mogelijk op basis van het socialistisch voor-oorlogs verleden en de toekomst (over de periode van 1947 tot 1949 is het beter te zwijgen!), doch formele alliantie zal op te grote weerstand onder de leden stuiten, dan dat enige socialistische partij van Azië het zich zou kunnen veroorloven, althans in dit stadium.

Er is echter nog een andere reden, die naar ik vrees een duurzamer moeilijkheid zal blijken. Het is de vrees der Aziatische socialisten via de Internationale betrokken te worden in het conflict tussen Rusland en Amerika. Zij zijn zonder uitzondering in het voetspoor van Nehroe en Sjahrir voorstanders van het Zuidoostaziatische neutrale blok, de droom van een neutraal Azië dat „erbuiten” kan blijven.

En zij menen dat de westerse socialisten zich te veel gebonden hebben, of toch minstens: dat wat goed en logisch kan zijn voor het westen, nog niet goed en logisch behoeft te zijn voor Azië.

VIJF EN TWINTIG JAAR ARBEIDSRECHT IN NEDERLAND

„Arbeidsrecht”. Een bundel opstellen van prof. mr M. G. Levenbach. Uitgegeven ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de eerste leerstoel in het arbeidsrecht in Nederland. N. Samson N.V., Alphen aan den Rijn, 1951.

De verschijning van een bloemlezing uit het werk van prof. mr M. G. Levenbach nodigt uit tot een poging om deze centrale figuur in de ontwikkeling van het Nederlandse arbeidsrecht nader te omlijnen. Die poging wordt te meer aantrekkelijk door de overweging, dat de periode, gedurende welke Levenbach werkte en nog werkt, in feite de *beginperiode* van de geschiedenis van het arbeidsrecht is. Eerst van het einde van de Eerste Wereldoorlog af toch begint het arbeidsrecht als deel van het Nederlandse recht voorwerp van afzonderlijke wetenschappelijke beoefening te worden. Het was Levenbach, die als jong jurist van civilistische studierichting, afgestudeerd in het jaar van de Vrede van Versailles, tot deze nieuwe tak van wetenschap werd aangetrokken en onder haar beoefenaren spoedig de eerste plaats innam.

Het arbeidsrecht zelf dateert, het zij hier vooropgesteld, niet van 1918 of 1919. Zowel wanneer men het woord neemt in de letterlijke betekenis: recht betreffende de arbeid, als wanneer men de door Levenbach zelf in zwang gebrachte beperking aanbrengt tot arbeid in ondergeschiktheid, in beide gevallen zal men moeten toegeven dat er altijd rechtsregels zijn geweest, die op de aangeduide verschijnselen betrekking hadden. Zonder de arbeid toch is het menselijk leven onmogelijk, en de veronderstelling,

dat ooit een maatschappij zonder arbeid in ondergeschiktheid zou hebben bestaan, mogen wij op grond van de historische ervaring van de hand wijzen. Aangezien evenwel geen feit buiten de toepasselijkheid — schoon soms buiten de toepassing — van hetzij verbiedende of toelatende rechtsregels kan vallen, kan men voor iedere periode der geschiedenis zich de bestudering der zo even aangeduide rechtsregels, derhalve van het arbeidsrecht dier periode, ten doel te stellen.

Wanneer wij dan ook de ontwikkeling van het Nederlandse arbeidsrecht dateren van het einde van de Eerste Wereldoorlog, bedoelen wij daarmee iets anders, namelijk: ten eerste het ontstaan van een afzonderlijk beoefende arbeidsrechtswetenschap, en ten tweede: een zodanige verandering in het arbeidsrecht zelf, dat daardoor deze afzonderlijke bestudering mogelijk en noodzakelijk werd. Gedurende de negentiende eeuw immers was in ons land, gelijk in andere Westerse landen, de rechtstoestand van dien aard geweest, dat afzonderlijke bestudering van het arbeidsrecht uitgesloten was door de te geringe omvang der *specifiek* arbeidsrechtelijke regels. De uitgebreide complexen van rechtsnormen, die in het recht van het ancien régime de arbeidsverhouding tot voorwerp hadden gehad, waren ten tijde van de Franse revolutie verdwenen en sedertdien werden de rechtsbetrekkingen der arbeiders vrijwel alleen beheerst door de algemene regels van het verbintenissenrecht.

Ten gevolge van een ontwikkeling, die algemeen bekend mag worden verondersteld, had zich vervolgens in het laatste kwart der negentiende en het begin der twintigste eeuw weder een vrij groot aantal specifieke rechtsregels betreffende de arbeidsverhou-

ding ontwikkeld, waaronder reeds vertegenwoordigers werden aangetroffen van de voornaamste latere deelgebieden van het arbeidsrecht: arbeidsovereenkomst, sociale verzekering en arbeidersbescherming.

Juridisch-wetenschappelijke bestudering had dit nieuwe complex van rechtsregels echter vóór 1918 betrekkelijk weinig gevonden. Degenen, die zich met deze rechtsregels hadden beziggehouden, in de regel door ze in het leven te roepen — voorbereiding in de ruimste zin daaronder begrepen — waren sociale politici, maar geen juristen. Of, zo zij juristen waren, hielden zij zich althans minder als zodanig dan als beoefenaren van de sociale politiek met de vraagstukken van het arbeidsrecht bezig. Vooral de Duitse kathedersocialisten en te onzent mannen als Drucker, Diepenhorst en Nolens hebben bij de vorming van deze nieuwe rechtsregels een grote rol gespeeld. E. M. Meyers was een van de weinigen, die ook met het oog op het jus constitutum belangstelling toonden voor de vraagstukken van arbeidscontract en ongevallenverzekering, maar reeds in 1910 — wellicht mede doordat het terrein voor positiefrechtelijke studie toch nog te ijl begroeid bleek — wendde hij zich naar andere rechtsgebieden af.

Onmiskenbaar heeft ook de figuur van Levenbach haar wortels grotendeels in deze sociaal-politieke periode. Reeds als student toonde hij bijzondere belangstelling voor de economie, in het bijzonder voor de landbouweconomie, waar vraagstukken van sociale wetgeving een grote rol speelden in een tijd, toen de betalingsbalansproblemen nog konden worden opgelost door technisch ingewikkelde, maar principieel eenvoudige beschouwingen over de goudpunten cum annexis.

In het gehele werk van Levenbach, ook in zijn thans gebundelde opstellen, laat zich de nauwe verbinding onderkennen die voor hem steeds is blijven bestaan tussen sociale politiek en arbeidsrecht. Het is een verbinding, die de arbeidsrechtelijke wetenschap in ons land — meer bijv. dan in België en Frankrijk, tot de Tweede Wereldoorlog ook meer dan in Duitsland — steeds is blijven doortrekken.

Daardoor is aan de ene kant voorkomen, dat de wetenschap van het arbeidsrecht zich ontwikkelde in de universitaire sfeer

alleen, los van het sociaal-politieke, organisatorische en administratieve leven. Aan de andere kant mag men evenwel niet uit het oog verliezen, dat door de zo sterk gehandhaafde verbinding de emancipatie van het arbeidsrecht uit de heerschappij der sociale politiek vrij langzaam en onvolledig is geweest en dat met name de grens tussen het jus constitutum en het jus constituendum op dit gebied tot op de huidige dag niet die scherpte en bepaaldheid heeft gekregen, die zij in een „pays de droit écrit” behoort te hebben en in andere onderdelen van het Nederlandse recht ook bezit.

De thans verschenen bundel doet ons Levenbach vooral zien als de man, die de algemene vraagstukken van het Nederlandse arbeidsrecht gesteld heeft tegen de achtergrond van het sociaal-politieke denken van de tijd.

Tot op zekere hoogte moet men erkennen, dat de werkelijke betekenis van Levenbach daardoor al te eenzijdig wordt belicht. Typisch is de opmerking in het voorwoord, dat bijdragen, die vragen van positief recht behandelen, buiten de bundel zijn gelaten. Voor een uitgave, die een beeld bedoelt te geven van het levenswerk van een jurist — en Levenbach is en blijft toch ten slotte een belangrijk Nederlands jurist — is dit uiteraard wel een gevaarlijke beperking.

Gevaarlijk vooral daarom, omdat de lezer, die de talrijke in de bibliografie vermelde tijdschriften niet bij de hand heeft, d.w.z. iedere lezer, geneigd is weinig aandacht te schenken aan de vele bijdragen tot de studie van verschillende belangrijke vragen van arbeidsrecht. Om dat te voorkomen hadden bijv. de verschillende artikelen over de „zelfkant der arbeidsovereenkomst” toch eigenlijk naar onze mening wel opneming verdiend. Had men dan iets moeten weglaten, dan had bijv. een stukje actuele polemiek uit 1934 als „Verdoezelend, niet verhelderend” wellicht ruimte kunnen maken. Intussen, blijkbaar doelbewust hebben de samenstellers de meer sociaal-politieke kant van Levenbachs werk op de voorgrond geplaatst. Ook al vindt men, met ons, dit uitgangspunt te beperkt, dan moet men toch erkennen dat deze kant van Levenbachs arbeid volledig en duidelijk belicht is.

Men treft niet alleen zuiver maatschappelijke beschouwingen uit Levenbachs be-

ginperiode aan („Mens en arbeid”, 1930 en „De menselijke verhoudingen in de onderneming”, 1931), maar vooral ook de *definities*, waarin een zo belangrijk deel van diens wetenschappelijk werk zijn neerslag vindt.

Het standpunt van Levenbach ten opzichte van de definitie als wetenschappelijk instrument is, naar ik meen, de sleutel tot het goed begrip van zijn arbeid.

Zijn definities zijn niet, wat zij volgens de logica zouden moeten zijn: dode instrumenten, geschapen tot steun voor het geheugen en daardoor van de gedachte, maar zonder eigen belang voor de studie van de zaken, welker namen zij rangschikken. Neen, hij is zich niet alleen bewust van de grote invloed, die een eenmaal aanvaarde definitie kan hebben maar hij aanvaardt die invloed ook als wenselijk en onvermijdelijk. Een trek van begripsontwikkeling verloochent zich bij hem, als geestelijke afstammeling van Hegel, nooit.

In dit licht moet men vooral de beide definities zien, waardoor hij voornamelijk zijn stempel op ons arbeidsrecht heeft gedrukt: zijn omschrijving van arbeidsrecht en zijn omschrijving van sociale verzekering, beide in de onderhavige bundel te vinden (blz. 13 en blz. 278).

Beschouwt men deze definities zuiver als rangschikkingscriteria, dan komt men tot een te gemakkelijke critiek. De „onmiddellijk samenhangende levensomstandigheden”,

de „bepaalde groepering van economisch zwakkeren”, de „zeer moeilijk te dragen uitgaven”, het zijn allemaal elementen, die, als het er *alleen* om te doen is de begrippen duidelijker te maken dan de gedefinieerde woorden zelf voor een normaal taalgevoel zijn, klaarblijkelijk ondoelmatig zijn.

Een dergelijke critiek doet echter aan Levenbachs *bedoeling* geen recht wederbaren. Die bedoeling is veeleer het vormgeven aan bepaalde, naar Levenbachs inzicht in de maatschappij „levende” voorstellingen, voorstellingen, die min of meer een eigen leven leiden en die zich mede in en door de wetenschappelijke definitie ontwikkelen.

Definitie en „rechtsgrond” (Verg. „De rechtsgrond voor werklozenzorg”) zijn bij Levenbach nauw verwant; beide bevatten, naast een descriptief, een normatief element, dat niet van het eerste gescheiden kan worden. Het zijn veeleer „scheppende” dan „weerspiegelende” woorden. Voor de studie van Levenbachs opvattingen op dit terrein biedt de bundel, voor zover wij kunnen zien, vrij volledig het vereiste materiaal.

Ook al zou men gaarne meer van het positiefrechtelijke werk van de schrijver gezien hebben, toch moet men voor de aldus geboden mogelijkheid dieper door te dringen in een figuur, die de eerste periode van onze arbeidsrechtsgeschiedenis diepgaand heeft beïnvloed, erkentelijk zijn.

BOEKBESPREKINGEN

Dr H. van Rooy: *Casework en Maatschappelijk Werk, Sociologische Achtergronden*. Van Gorcum en Comp. N.V., Assen 1952, 128 blz. f 4,90, geb. f 6,25.

De schrijver, ten onzent bekend o.a. door zijn boekje „Gezinnen in nood”, bekend met praktijk en theorie van de reclassering van de maatschappelijk onaangepaste gezinnen, maakte een studiereis door de Verenigde Staten van Amerika, speciaal voor dit soort maatschappelijk werk, en biedt nu het resultaat daarvan aan in dit boekje, waarin hij tevens de vraag beantwoordt, welke betekenis het casework in Europa zou kunnen hebben. Zijn eerste stelling is: men moet elke vorm van maatschappelijke activiteit, en in het bijzonder de casework-methode, zien in verband met de structuur der samenleving, waarvan deze deel uitmaakt — een stelling, die enerzijds vanzelf spreekt, maar die anderzijds aan al te oncritische overnemers van Amerikaanse methoden wel met nadruk mag worden voorgehouden. Een beschrijving van de techniek van het casework vindt men hier niet, wel een poging om duidelijk te maken, waarom wij in Europa de methode toch op eigen wijze zullen moeten toepassen, omdat onze maatschappij en onze geschiedenis anders is (o.a. blz. 71, en de laatste 28 blz.).

Bij de beschrijving van de Amerikaanse maatschappij wordt sterk de nadruk gelegd op de democratische levenshouding en omgangsvorm, hetgeen meebrengt een behandeling van de „cliënt” op voet van gelijkheid, met respect voor de waardigheid van de menselijke persoonlijkheid, een zo weinig mogelijk gebruikmaken van het gezagsmoment, een met elkaar omgaan als potentieel elkaars gelijken, elementen die in onze Europese maatschappij in mindere mate aanwezig zijn (43). Het spreekt mij alles wel aan, maar is mij tevens te reisverhalerig en dikwijls te anecdotisch. Het pleidooi kan de schrijver zó van me gewonnen krijgen, ik wil hem er ook dankbaar voor zijn, gezien de wel eens mode-achtige verheerlijking van casework. Maar zijn analyse van de Amerikaanse maatschappij blijft oppervlakkig, te veel gericht op uiterlijke omgangsvormen en gedragingen, te weinig op de dieper bewegende krachten, de innerlijke dynamiek en haar spanningen.

Toch: een aardig boekje.

W. B.

J. M. Goudswaard: *“Some aspects of the end of Britain’s splendid isolation”*. Rotterdam, W. L. en J. Brusse, 1952, 123 pag.

De schrijver heeft een groot aantal belangwekkende gegevens bijeengebracht, ook uit tot dusverre ongepubliceerde stukken. In een vlot geschreven betoog laat hij daarmede zien hoe Engeland in de beschreven periode zijn diplomatieke isolement laat varen en, niet zonder verkenningen in de richting van Duitsland te hebben uitgevoerd, tot een voorlopig accoord met Frankrijk komt.

Men kan de vraag stellen of de schrijver de „splendid isolation” (een aardige, maar weinig bepaalde en daardoor moeilijk hanteerbare term) niet iets te centraal heeft gesteld en daardoor te weinig nadruk heeft gelegd op de continuïteit van deze periode en de latere voorzichtige aansluiting bij Frankrijk.

Het boek is goed geschreven en bevat vele aardige bijzonderheden, hoewel er geen gans nieuw licht op de ontwikkeling wordt geworpen. Het doet merkwaardig aan, dat de schrijver naast tal van archiefstukken en biografieën van betrokken staatslieden, ook André Maurois’ werkje „Edouard VII et son Temps” als bron citeert. Een zaken- en zeker een personenregister hadden in een dissertatie als deze niet mogen ontbreken.

J. B.

NA VIJFTIG JAAR STRIJDEN EN GETUIGEN

31 October 1902 verscheen het eerste nummer van „de Blijde Wereld”, „uitgegeven door enige predikanten”, „Christen-socialistisch Weekblad”.

De herdenking van de toenmaals nauwelijks opgemerkte uitgave van een klein blaadje, geredigeerd door een paar onbekende dorpsdominees in Friesland en uitgegeven in een provinciestad (kon er uit dit Nazareth iets goeds komen?), zou ik gaarne dienstbaar maken aan het heden. Wij trachten immers het verleden te herschrijven, om er inzicht aan te ontleen voor de strijd van nu? Wij aanvaarden immers de erfenis der voorgangers, om ze levend te houden in de wisselende situaties?

Eerst dan, kort, de herdenking van het feit, dat „de Blijde Wereld”, later omgezet in Tijd en Taak, 50 jaargangen (met onderbreking van de bezettingsperiode, toen het blad het lot van alle vrije pers deelde) heeft voltooid. Er zat, bij de eeuwwisseling, allerlei in de lucht, geestelijk en politiek. De socialistische beweging had het anarchisme achter zich gelaten, en kreeg in de vorm van de jonge S.D.A.P., gericht op politieke verkiezingen en verovering van de staatsmacht, greep op de door crisis en maatschappelijke strijd in beweging gekomen arbeiders. Een groepje jonge kunstenaars: Gorter, Roland Holst, Henriëtte Roland Holst-van der Schalk, was gegrepen door het socialistisch visioen van een radicale levensvernieuwing door de macht van de georganiseerde Arbeid, en tot de Partij toegetreden, die hen met vreugde en trots had opgenomen. Er rees verzet tegen de burgerlijke geest in kringen van intellectuelen en godsdienstigen. Er ritselde ook iets van een nieuw begin in groepen jongeren: wat wij nu kennen als jeugdbeweging is in de jaren 1900–1905 ontstaan en mag óók worden gezien als een tasten naar nieuwe levensvormen. In dit complex van geestelijk en politiek nieuwe wegen zoeken komt dan dat weekblaadje, onder redactie van S. K. Bakker van Wijnaldum, J. A. Bruins Jr van de Knijpe en S. Winkel van Dronrijp. De beide eersten waren in Friesland opgegroeid en hadden als gymnasiasten het idealisme van de Friesche Volkspartij – waarin de jonge Troelstra zijn vorming onderging – ingeademd; toen zij later in Leiden theologie gingen studeren, werden zij geschoold in kritisch denken, dat hun sociale verontrusting versterkte, terwijl de ontmoeting met het Leidse fabrieksproletariaat in het Wijkgebouw en het Volkshuis van mej. E. C. Knappert het vuur bleef voeden. Op het Friese platteland gekomen als predikant,

zagen zij met gescherpte ogen de ellende van de landarbeiders tegen de achtergrond van het ongebreideld kapitalisme (Friesland leed nog onder de agrarische crisis), en werden socialist. Er is eerst in alle ernst gedacht aan de oprichting van een nieuwe politieke partij: de toenmalige S.D.A.P. was praktisch en theoretisch antigodsdienstig — maar vooral de jonge Van der Heide, die de stap naar de S.D.A.P. al gedaan had, heeft dit plan afgewezen en tegengehouden. De verkiezingen van 1905 hebben voor de redacteurs de beslissende stap gebracht: zij deden volop mee in de propaganda voor de S.D.A.P. en beseften daaraan, dat zij dan ook volop mee moesten doen in die partij — al bracht die stap vervreemding van andere socialistisch gezinde intellectuelen.

Zo was het begin. Ik acht mij ontslagen van de plicht, de geschiedenis verder te beschrijven: er verschijnt dezer dagen een boekje van H. J. Wilzen en dr A. van Biemen, waarin de lotgevallen van de beweging worden beschreven. Laat ik mij hier mogen beperken tot de grondgedachte en de gestalte waarin zij aan het begin der eeuw tot ons kwam.

De grondgedachte was deze. Christendom en socialisme zijn, tot beider ernstige schade en in strijd met beider innerlijk wezen, op noodlottige wijze van elkaar vervreemd, dikwijls aan elkaar vijandig; er moet in geloof een poging worden gewaagd, om ze in de maatschappelijke werkelijkheid van partij en Kerk zo aan elkaar te verbinden, als ze in de levens van deze jonge predikanten zelf verbonden waren: bevruchtend en bevrijdend. Maar er zat achter deze grondgedachte meer aan inzicht en overtuiging, dan er thans voor onze oren uit doorklinkt. Het is uit de documenten zo klaar als de dag: deze mannen zijn socialist geworden uit zedelijke verontrusting, die bij hen uit het Evangelie werd gevoed. Maar zij hebben geploeterd, en voornamelijk op de geschriften van Marx en Engels, om hun zedelijk besef de steun te geven van een wetenschappelijk inzicht — al zijn zij nooit „Marxist” in de zin van historisch materialist geworden. Zij hebben het aan Marx ontleende inzicht op hun wijze verwerkt: achter de ellende van het proletariaat stond als oorzaak het maatschappelijk stelsel van het kapitalisme; wie de eerste wilde opheffen, moest het laatste bestrijden. Maar ook: het mateloos lijden van het proletariaat is schuld en zonde voor God, en in de organisatie van het proletariaat, dat de bittere doch onvermijdelijke klassenstrijd voert, voltrekt zich het gericht over een onbarmhartig en onchristelijk systeem. En ten slotte: de Marxistische analyse der maatschappij laat zien, dat de komst van het socialisme zeker is. S. K. Bakker zei het zo: „Wij menen nu, zij het ook onvolledig en schemerig nog, iets te speuren van de bedoelingen Gods met onze wereld: het socialisme, Gods socialisme komt. En wij, die Hem willen eren door onze daden, wij gaan het prediken, wij gaan er voor arbeiden, wij zijn nu Christen-socialisten”.¹⁾ Zo hebben zij het gepredikt, wekelijks in hun blad, in de latere Blijde-Wereld-preekjes, op de Blijde Werelddagen, eens per twee jaar in Leeuwarden gehouden, in de ontelbare vergaderingen waar zij als propagandisten het woord voerden.

Zij hebben de Friese socialistische beweging, maar voor een deel ook: kerkelijke gemeenten hun stempel opgedrukt, en ook daarbuiten merkbare invloed uitgeoefend.

¹⁾ In de brochure: het Christensocialisme, Baarn 1909, blz. 38, 39.

Uit de bovenvermelde gegevens valt nu wel af te lezen, welke gestalte de beweging moest aannemen. Haar voormannen waren alle *vrijzinnige* theologen, en hun optreden betekende, in de kerkelijke en godsdienstige situatie toenmaals, dat het orthodox-protestantse volksdeel zich te meer voor het socialisme afsloot — een proces, dat stellig niet in de bedoeling lag, maar nochtans onvermijdelijk was. Hetgeen er dan ook weer toe geleid heeft, dat toen in 1907 de orthodoxe Bond van Christen-socialisten verscheen, waar men elkaar vond op basis van de Apostolische Geloofsbelijdenis, er èn een „doorbraak” èn een afsluiting en antithese werden gesteld. Bovendien: de aanvankelijke gestalte van de Blijde Wereldbeweging was wat provincialistisch-Fries, hetgeen de leiding van de Partij gemakkelijk versterkte in de toch al aanwezige Amsterdamse hoogmoed — eerst een kwart eeuw later, toen in het Jeruzalem der S.D.A.P. religieus-socialistische bijeenkomsten invloed kregen, is daarin kentering gekomen. De door tijd en milieu bepaalde, beperkte, gestalte betekende ook: dat ondanks ernstige wil en goede bedoeling er van contact met de proletariërs uit industrie- en havensteden weinig sprake was: het blad werd geschreven door predikanten uit Friese gemeenten. En ten slotte: tot de gestalte behoorde óók, dat men op de diepere problemen van kentering in wetenschap, wijsbegeerte, theologie niet inging en daarom geen leiding vermocht te geven op deze terreinen — die nochtans van wezenlijke betekenis zouden blijken voor de innerlijke kracht, en dus de werfkracht, van een beweging.

De latere ontwikkeling van het religieus-socialisme heeft de met de opzet van de Blijde Wereld gegeven begrenzingen wel doorbroken, en men mag het de voormannen tot eer rekenen, dat zij daaraan van harte hebben meegewerkt. Ik noemde reeds de Bond van Christen-socialisten, waarvan de Christen-Democratische Unie later de voortzetting was: de gestalte van een verbinding van Calvinistisch protestantisme met modern socialisme. Tijdens de eerste wereldoorlog ontstond het Rel. Soc. Verband, waarin voornamelijk niet-predikanten de leiding hadden, dat ook niet-Christenen verzamelde en zijn invloed vooral in de grote steden van het Westen had met de neiging om zich tot eigen kerk te ontwikkelen (er is in het R.S.V. te Amsterdam wel gedacht aan de mogelijkheid van een eigen voorganger). Vlak na de eerste wereldoorlog begon de Arbeiders Gemeenschap der Woodbrookers, die de weekeind-bijeenkomsten in ons land introduceerde, en in de werkloosheidsperiode in haar Bentveldse gebouwen arbeiders èn jonge intellectuelen wist te binden. Toen „De Blijde Wereld” werd omgezet in „Tijd en Taak” was het blad in feite het orgaan van een Nederlandse beweging van breder allure, het sterkst door de Arbeiders Gemeenschap der Woodbrookers gedragen, en dus met bewuster aandacht voor de verschijnselen op het terrein der moderne cultuur (de A. G. had haar wetenschappelijke werkgroep, haar wetenschappelijke en populair-wetenschappelijke uitgavenreeksen). Men mag meen ik ook zeggen — al zijn zulke waarderingsoordelen altijd ietwat gevaarlijk — dat met name door de A. G., die haar oorsprong in de Barchemkring had, een godsdienstige verbreding en verdieping is gekomen. En van onschatbare betekenis was het, dat Henriëtte Roland Holst, toen zij in en door haar strijd van Vrouw in het Woud haar godsdienstig wezen had hervonden, zich zo innig aan de Arbeiders Gemeenschap heeft verbonden geweten. Al deze hier te kort aangeduide invloeden hebben de

oorspronkelijke gestalte van het Blijde Wereld Socialisme nogal veranderd.

De invloed, die deze beweging op de Partij heeft gehad, zou een hoofdstuk op zich zelf zijn. Oók toen de voormannen tot de S.D.A.P. waren toegetreten, hebben vooral de Marxistische woordvoerders hen met de bekende vriendelijke glimlach der meerwaardigheid begroet, en duidelijk één eis gesteld: er mocht aan het anti-godsdienstig karakter der socialistische beweging niet worden getornd. De practici — Troelstra voorop — gingen er weldra anders over denken: de Blijde-Wereldmannen waren voortreffelijke propagandisten en wisten sympathie te wekken ook bij niet-arbeiders. Zij droegen bovendien eigen materiaal aan voor de felle discussies met de voorstanders der christelijke antithese, die de overheersing van het liberalisme had vervangen, en *de* macht in de Nederlandse politiek was geworden. Ds A. van der Heide werd Kamerlid, later met en naast hem ds J. L. Faber, er kwamen religieus-socialisten in het Partijbestuur, teken, dat hun woord weerklank vond in de partij. Men kan de invloed duidelijk aanwijzen, wanneer men de elkaar opvolgende programs der Partij bestudeert met de daaraan verbonden discussies, zeker van het Leidse Program van 1912 af — en het belangrijke daarbij is, dat hun argumenten als juist werden erkend ook door wie niet tot de groep in engere zin behoorden. Dat onze Nederlandse socialistische beweging bewaard is gebleven voor de aanvaarding van een „proletarische levensbeschouwing” als verbindend geloof en evenzeer voor de programmatische leuze: „godsdienst privaatzak”, is voor een belangrijk deel te danken geweest aan het feit, dat vrijwel van de aanvang af Christen-socialisten zich aan de strijd voor het socialisme hebben gegeven.

Er zou eveneens een hoofdstuk te schrijven zijn over het lot en de betekenis van allerlei radicale, revolutionnaire stromingen, die het jonge socialisme in Nederland hebben begeleid. Ik zal het niet doen. Maar nu ik mij weer eens in het verleden van plm. 1900 heb ingeleefd, staat opnieuw voor mij de zekerheid: wat is er een prachtig idealisme van nobele individuen onvruchtbaar voor ons volk gebleven, omdat men de weg tot de georganiseerde socialistische beweging niet heeft kunnen vinden. Het zijn slechts de uitzonderlijk groten, die aan het eenzaam leven op de individuele hoogten niet bezwijken. En wij zien nu, na 50 jaar, heel scherp: de stichters van de Blijde Wereld zijn vruchtbaar geweest, ver buiten de grenzen der eigen groep, omdat zij in eenvoudige solidariteit en trouw hun leven aan dat der arbeidersbeweging hebben verbonden.

Ik wilde de herdenking van het verleden gaarne dienstbaar maken aan het heden. Wat 50 jaar geleden een oplossing werd geacht: de verbinding van Christendom en Socialisme door middel van een verbindingsstreepje: Christen-socialisme, is opnieuw een probleem geworden. Neen, niet omdat er ook maar een spoor van gelijk zou liggen in de antithese-gedachte (die wordt hoe langer hoe meer een verouderde en volstrekt steriele positie). Maar wel, omdat er uit de Westerse cultuurwereld machten zijn opgestaan, die de rijkdom en de innerlijke levenskracht van deze beschavingskring bedreigen en aantasten: niet alleen fascisme en communisme, maar ook een wijdverbreid nihilisme en een brute levensverachting, terwijl het technisch systeem dat ons leven beheerst, als zodanig

onbarmhartig en onverschillig voor geestelijke waarden is. En in de tweede plaats: omdat er in kerk en theologie nogal radicale veranderingen zich hebben voorgedaan; enerzijds in deze richting, dat de Christelijke kerken ernst maken met hun verantwoordelijkheid voor de inrichting en ontwikkeling der maatschappij (men denke aan het begrip „verantwoordelijke maatschappij”, dat in 1948 door de Wereldraad van Kerken als beginsel is gesteld, terwijl aan de uitwerking voortdurend wordt gearbeid); anderzijds doordat krachtig wordt gesteld: het Christendom mag zich naar zijn wezen nooit aan enig maatschappelijk stelsel of politiek of cultuurtype binden. De Christelijke wereld is gelukkig volop in beweging; in heroriëntering, en staat mede in de spanning Oost-West, vechtend om eigen opdracht naar beide kanten te vervullen.

Het socialisme is eveneens in een nieuwe dynamische ontwikkeling geworpen door de diep omwoelende gebeurtenissen der laatste halve eeuw: twee wereldoorlogen, een economische crisis met langdurige massa-werkloosheid, een innerlijke scheuring door de Russische revolutie, het einde van het kolonialisme en het ontwaken der Oosterse volken. Met de oude leuzen van voor 50 jaar komt men nergens meer uit.

Daarom kan dus het Christen-socialisme van 1902 niet meer *de* oplossing zijn zonder meer: de ontwikkeling van het religieus-socialisme ten onzent bewijst trouwens, dat men de nieuwe problemen en de frontenverandering ernstig heeft genomen. Wij hebben in deze jaargang van S. en D. een hele reeks artikelen aan de nieuwe problematiek gewijd; ik mag daarnaar verwijzen. Maar één ding blijven wij van de oude Blijde-Wereldgeneratie dankbaar vasthouden: de strijd om nieuwe oplossingen, met het doel om sociale gerechtigheid en geestelijke diepte binnen een zich ontwikkelende Westerse cultuur te verbinden, moet worden gestreden te zamen met het socialistisch georganiseerde volksdeel en met een openheid naar de kant der kerken, althans zo lang dit volksdeel op de bodem van een positieve democratie blijft staan en de kerken zich niet tot reactionnaire instituten laten verlagen.

Wat is de grootste voldoening voor pioniers? Mij dunkt niet zozeer dat er gebouwen, instituten, organen van macht en invloed zijn voortgebracht; maar wel dat een dynamisch beginsel is gesteld, dat in nieuwe verhoudingen en aan nieuwe taken zijn scheppende, inspirerende kracht bewijst. De P.v.d.A. heeft alle redenen om de onbekende jonge rode dominees van het Friese platteland dankbaar te zijn voor de beweging, die zij in 1902 in gang hebben gezet. . . . en die voortgaat.

SOCIALISTISCH ISOLEMENT OF SOCIALE WERELDDEMOCRATIE (1)

In sommige opzichten hadden de oudere socialisten het ongetwijfeld moeilijker dan wij, die hun erfgenamen zijn – erfgenamen omdat wij dankbaar zijn voor het werk, dat zij onder zulke bijna onoverkomelijk moeilijke omstandigheden ondernamen, erfgenamen ook, omdat we de nobelheid van hun streven niet slechts erkennen, doch ook blijven eerbiedigen en voor zover dat mogelijk is in de maatschappelijke structuur willen verankeren – wij, die dus hun erfgenamen zijn, maar naar ik hoop nog wat anders en wat meer dan erfgenamen. Want al is ons, voor zover we dus geen epigonen, doch scheppende politieke en maatschappelijke werkers zijn, wel duidelijk, dat het dokteren aan de maatschappij, zoals men dat in 1850, of in 1900, of in 1925, meende te kunnen doen, thans alleen nog aanvaardbaar is voor de onverantwoordelijke knoeiers of voor de narren, (zoals alleen een onverantwoordelijk arts of een nar op medisch gebied het in z'n hoofd zou halen thans geneeskunde te bedrijven op de wijze waarop de waarlijk grote artsen en medische genieën van 1850 of 1900 dat deden – om dan z'n doodgewone achterlijkheid te verbergen achter citaten uit Lister of uit Pasteur, zoals de achterlijke socialisten hun dwaasheid plegen te bekleden met citaten uit Marx of wie dan ook –) in één opzicht hebben wij het gemakkelijker dan onze voorgangers. We zijn verlost van de behoefte ons socialisme aan te kleden als een wereldbeschouwing of een levensbeschouwing, of hoe men deze, voor sommigen heilige of verheven, voor anderen alleen maar pretentieuze, verlangens ook wil noemen.

Dat alle goede socialisten op dezelfde wijze zouden moeten denken over de invloed van erfelijkheid of van milieu, over de kern-physisca, over schilderkunst of over muziek, en dat al dit denken en voelen in overeenstemming zou moeten zijn met een allesomvattende leer als bijv. het „dialectisch-materialisme”, dat is een stelling die niet alleen door de tegenwoordige socialisten niet meer aanvaard wordt, doch wier aanvaarding de personen die het wél doen, buiten het moderne socialisme plaatst, ook al geschiedt dat aanvaarden dan niet in de zo juist omschreven stalinistische zin, doch in de practisch heel wat minder gevaarlijke, want machteloze, zin van de een of andere allesomvattende socialistische wereld- en levensleer.

---

¹⁾ De reeks „De situatie van het socialisme” wordt in deze aflevering voortgezet met een drietal beschouwingen van resp. De Kadt, Schermerhorn en Van Lier, die zich bezig houden met de verhouding van het socialisme tot andere progressieve krachten in de wereld.

De tegenwoordige socialisten houden zich bezig met de maatschappij en met de maatschappelijke mens, en speciaal met het verkrijgen van een politiek optreden, waardoor de toestand van die maatschappij en van de mens in die maatschappij iets beter kan worden dan het op het ogenblik is. De tegenwerping, dat dan toch omschreven moet worden wat men onder dit „beter” verstaat, is nogal flauw, want ieder weet, dat hiermee bedoeld wordt: wat meer kansen voor alle mensen om naar gelang van hun aanleg deel te hebben aan het totaal van de geestelijke rijkdommen der maatschappij, d.w.z. meer „vrijheid”, meer ontplooiingsmogelijkheden voor ieder individu, en dus, om dit mogelijk te maken, méér aandeel, en een, naar gelang van aanleg en capaciteit zo gelijk mogelijk aandeel, in het totaal van de materiële rijkdommen der maatschappij, meer „welvaart” dus. Alle methoden en wegen die zeer zeker *niet* tot dit doel leiden, die dus minder vrije welvaart brengen, zijn verwerpelijk, of het nu de methoden en wegen zijn van Stalin, Mao, Tito of die van Franco, Salazar, Perón, (over Adolf en Benito behoeven we gelukkig niet meer te praten), of die van Churchill, Hoover, Oud, om over zulke trieste gevallen als Mossadeq en Malan maar te zwijgen. De organisatie die de mens dooddrukt en de anarchistische chaos die hetzelfde resultaat teweeg brengt, worden dus met beslistheid afgewezen, en het probleem bestaat in het vinden van die juiste en wisselende en veranderende doseringen van organisatie en vrijheid, die op een bepaald tijdstip in een bepaald milieu mogelijk zijn, en die tegelijkertijd naar de „betere” wereld wijzen, en dus in geen geval de wegen daarheen, de wegen naar verandering, afsluiten. Een versteende wereld is altijd verwerpelijk, ook al noemt men die verstening „socialisme”; een „open samenleving” houdt altijd mogelijkheden van verandering en verbetering in zich, ook al is die open samenleving in concrete gevallen zo vol open wonden en zweren, als dat met het ongereemde kapitalisme het geval was. Het getuigt van ongelooflijke kortzichtigheid bij vele, zich „socialist” noemende lieden, dat ze ook maar de minste aarzeling vertonen bij een keus tussen het versteende Russische systeem en bijv. het liberale en voortdurend veranderde Amerikaanse kapitalisme. In het allerergste Manchesterkapitalisme, kon het socialisme groeien, en is het gegroeid; maar wat kan in de Russische tirannie anders groeien, dan wat er nu al een generatie lang groeit: de georganiseerde beestachtigheid?

Socialisme is dus een politieke aangelegenheid: het rijp maken van de mensen en van de verdere factoren, nodig voor het verkrijgen van een wat betere wereld, en het voltrekken van al de organisatorische maatregelen die daarvoor nodig zijn. Dit „socialisme” te noemen, zal natuurlijk op bezwaren stuiten bij allen die precies weten hoe die betere wereld er uit dient te zien en die dus slechts een wereld die beantwoordt aan de omstreeks 1850 heersende meningen omtrent een heilstaat, met de naam van „socialisme” wesen te zien aangegeven. Daar is dan echt niets aan te doen, tenzij men lust heeft eeuwig te blijven redetwisten over de vraag of de waarheden van het jaar 1850, of van het jaar nul, nu verder voor alle tijden dienen te gelden. Natuurlijk, zeggen de artsen van het type 1850, want het hart is het hart gebleven, en het zit nog altijd op de rechte plaats, en wie dat niet aanvaardt is een renegaat en een domoor. Alsof het daarom ging, alsof het socia-

lisme kon volstaan met niets anders en niets meer dan wat primitieve anatomie, en alsof de hele kwestie niet draaide om de vraag, of de wetenschap van het functioneren van het hart, onze kennis van bouw en werking der spieren, der cellen, der bio-chemische processen, die van 1952 dient te zijn in plaats die van 1848. Om maar niet de vraag aan de orde te stellen of een maatschappij niet iets heel anders is dan een menselijk lichaam en of niet in een maatschappij veranderingen kunnen optreden waardoor, wat vroeger het hart was, of scheen, thans tot een minder belangrijk orgaan is geworden.

Een heel ander, en veel serieuzer bezwaar komt van de kant dergenen die zeggen, dat zij ook streven naar een betere wereld, in dezelfde geest waarin we dat hierboven aangaven, en die tegelijkertijd verklaren, dat ze er niet aan denken, dat streven en die betere wereld „socialisme” te noemen. Ik noem dat een serieus bezwaar, niet omdat mij iets gelegen is aan dierbare woorden of begrippen, en omdat ik enige weerstand zou vertonen tegen samenwerking met allen die zo ongeveer hetzelfde willen als ik, doch de voorkeur geven aan andere terminologie. Het is serieus omdat een bepaald streven met de bijbehorende terminologie zich meestal geconsolideerd heeft tot een organisatie, een partij, een wereldlijke kerk, waarvan de lidmaten niet geloven, dat het heil verkregen zou kunnen worden als het op een andere wijze en buiten het vertrouwde verband gepresenteerd wordt, en waarvan de clerus hetzelfde gelooft, of, als ze over wat meer inzicht beschikt, het behoud van eigen positie en organisatie belangrijker vindt dan het grote streven.

Het is nog niet zo verschrikkelijk lang geleden, dat de meeste socialisten van het Europese vasteland de Britse Labour Party niet wilden erkennen als een échte socialistische beweging, omdat die Labour-lieden de schouders ophaalden voor de terminologie en de methoden dier continentale socialisten. En op het ogenblik zien we, dat die zelfde Labour-lieden verkondigden, dat zij alleen de wijsheid in pacht hebben, en dat Amerikaanse progressieve democraten en vakverenigingsleiders aan hun voeten moeten gaan zitten, aangezien de verandering van de maatschappij alleen goed kan verlopen als de terminologie en de methoden van Nye Bevan aanvaard worden, en niet die van Walter Reuther, Philip Murray, Victor Schlesinger of Berle, die allen werken binnen het raam van de Amerikaanse maatschappij, met de daar geldende terminologie, en met behulp van het daar aanwezige partijwezen.

Het zal na het bovenstaande wel duidelijk zijn, dat het voor mij het voornaamste is, dat er in de niet-totalitaire wereld bewegingen aanwezig zijn, die men eigenlijk het best „progressief-democratische” bewegingen kan noemen, en die overal, op een wijze die het weerklank vinden bij de grote massa van het volk mogelijk maakt, werken in de richting van een „betere” wereld in sociaal-economisch, politiek en cultureel opzicht. In Europa zijn deze bewegingen meestal de erfgenamen van de oude sociaal-democratie, en ze noemen zich dan ook bij voorkeur „socialistische” of „arbeiders”-partijen, ofschoon er natuurlijk ook bewegingen zijn, zoals de M.R.P. in Frankrijk, die in dezelfde richting werken en buiten de oude sfeer zijn ontstaan en leven. En als Engeland een ander kiesstelsel had dan het tegenwoordige, dan

zou daar ongetwijfeld een „liberale” partij zijn, volkomen verschillend van het Nederlandse knekelhuis-liberalisme, die de ideeën als die van Beveridge zou pogen te verwezenlijken, iets wat nu door Labour en zelfs ten dele door de Conservatieven wordt gedaan.

Dat de Verenigde Staten zich in sociaal-progressieve richting bewegen en dit op democratische wijze doen, kan door geen objectief waarnemer ontkend worden, en ofschoon nieuwe partijvorming daar natuurlijk niet uitgesloten is, is het volkomen uitgesloten, dat enige partijvorming daar enige kans op succes zou hebben, indien ze de Europese socialistische traditie tot haar geestelijke basis nam. Daarmee zijn dan ook de grenzen aangegeven voor de mogelijkheden van het Europese socialisme, zoals dat bij ons, niet in de praktijk — want in de praktijk zijn we alleen progressieve, sociaal gezinde, democraten, niet minder, maar ook niet meer — maar in de gevoels- en gedachtenwereld bestaat. Immers de Verenigde Staten geven voor de komende kwart eeuw of halve eeuw de toon aan, hoezeer de Bevans en de meeste continentale socialisten ook mogen tegenspartelen en tegensputteren. Als we dus zeggen dat de toekomst aan het socialisme is, dan is dat alleen juist voor zover we daarmee de overgang van het oude socialisme in de nieuwe progressief-democratische sociale volksbewegingen bedoelen.

Wil men het hard en duidelijk zeggen, en dat is nodig, als men degenen die zich nog altijd verbeelden, dat ze de „voorhoede” zijn, hun werkelijke plaats wil pogen te doen begrijpen, dan moet men er op wijzen, dat alleen in de „aller-achterlijkste” gebieden, het socialisme van het type 1850, (volkomen barbaars geworden omdat het zich aan die achterlijkheid heeft aangepast), een rol speelt. Dat is dus in Rusland en in de nog achterlijke Aziatische gebieden. Het socialisme van het type 1900—1925, speelt zijn rol in de „achterlijke” gebieden, zoals Europa, de Dominions en sommige Aziatische landen als India en Indonesië, al is het de vraag of het in India, Indonesië etc. nog tot ontwikkeling kan komen. De gebieden die werkelijk de toon aangeven en van beslissende betekenis zijn, tonen ons de opkomst van het socialisme type 1950—1975, d.w.z. van de progressieve, sociaal gezinde, democratie, die er niet aan denkt zich ter wille van de Europeanen, „socialisme” te noemen, doch die genoeg heeft aan haar eigen taak en eigen problemen.

Onze taak en onze problemen liggen niet alleen daarin, dat we eindelijk beseffen wat onze plaats in de wereld is, maar ook, dat we de modernisering voltrekken, die ons verouderde socialisme in staat stelt leiding te geven aan dat Europese gebied waarin we leven en moeten werken, dat Europese gebied, dat we moeten verdedigen, behouden en tot een moderne eenheid maken, willen we niet in de nacht der historie ondergaan. En iedere poging van dien aard is bij voorbaat tot mislukking gedoemd als we niet beseffen, dat de ondergang zeker is als we Amerika loslaten, of als we ons zó gedragen, dat Amerika óns loslaat.

Is een dergelijke formulering, zo zou men kunnen vragen, eigenlijk niet een parafrase van Bernsteins bekende en beruchte woord, reeds omstreeks 1900 gesproken: De beweging is alles, het einddoel niets. De grote scherpzinnigheid en de nog grotere moed die Bernstein er toe brachten in het even dogmatische als

fanatieke en in meerdere mate nog domme leugenachtige gezelschap, dat toen S.P.D. heette, die formulering naar voren te brengen, zou ik niet graag ontkennen. De S.P.D. die haar in theorie verwierp, en in de practijk trachtte toe te passen, en die dus de revolutionnaire kool en de reformistische geit wilde sparen, kwam daarvoor tot dat huichelachtige bestaan, waarvan haar houding in 1914, haar houding in 1918 en haar miserabele capitulatie voor Hitler in 1933, de trieste gevolgen waren. En ook thans is ze niets eerlijker, niets scherpzinniger, even dogmatisch en fanatiek, als in haar onglorieus verleden. Ze zou er al aardig op vooruitgaan als ze tenminste een fatsoenlijke Bernsteiniaanse partij was, bezield van de liberale en cosmopolitische geest die de verloochende theoreticus kenmerkte.

Maar alle lof voor Bernstein neemt niet weg, dat hij het uiteindelijk mis had. Het einddoel is alles, en de beweging is alleen iets voor zover ze voortdurend naar dat einddoel streeft en het van dag tot dag weet te verwezenlijken. Want dat einddoel is een bewegend doel, het is de betere wereld van vandaag en van morgen en die van over tien en twintig jaar, telkens weer anders, en nooit voorgoed gevestigd. Voor wie de beweging alles is, bestaat alles in de voortdurende kleine reformistische peuterij, waardoor hij ongeschikt wordt tot het voeren van een grote en stoutmoedige politiek. Het maximum, dat dan verkregen kan worden, bestaat in het opwarmen van het Duits nationalisme bij Schumacher of van het Brits nationalisme bij Bevan, zonder enig besef, dat beide nationalismen hun tijd hebben gehad. Over de kleineren spreek ik maar niet.

Het valt niet te ontkennen, ofschoon een bepaald soort propaganda meent dat het tegendeel moet worden verkondigd, dat het Europees socialisme — en in de engere betekenis van het woord bestaat er geen ander — zich in een deplorabele toestand bevindt. En dat wordt niet minder erg als men er op wijst, en terecht op wijst, dat alle andere Europese partijen nog veel naarder er aan toe zijn dan de socialistische, want daarmee is slechts vastgesteld, dat die deplorabele toestand het gevolg is van de toestand waarin de Europese mensheid zich bevindt.

En hier zou ook de weg kunnen liggen voor de redding van het Europese socialisme. Als de nog altijd beste en sterkste kracht in Europa, zou dat socialisme zich als taak moeten stellen de Europese wereld zo te moderniseren en te versterken, dat deze in staat is een volwaardig bondgenoot van de Verenigde Staten te worden, en dus een volwaardig deel van de moderne wereld en van het streven die wereld in democratisch-progressief-sociale zin te verbeteren. Maar helaas is het meestal zó, dat hoe groter het gemis is aan het inzicht dat dáár onze enige redding ligt, hoe luider de verkondiging is van de onaantastbare en superieure beginselen van het socialisme, dat verre verheven is boven het minderwaardige Amerikaanse kapitalisme. Wie dit soort gepraat hoort, van lieden en partijen en landen die eigenlijk nauwelijks meer een veer van de mond kunnen blazen, kan alleen maar denken aan die Spaanse hidalgos, die edellieden, die te hooghartiger werden naarmate het Spaanse wereldrijk dieper in verval geraakte. Het Europese hidalgocomplex van heden, moet allen, die nog enige werkelijkheidszin hebben, wel met zorg vervullen, juist omdat ook de socialisten er zwaar door aangetast zijn.

Intussen, als men met alle geweld Amerika als het typisch kapitalistische land wil

bestempelen, in plaats van het te zien als een modern democratisch sociaal experiment met een eigen karakter, dan staat men voor de taak te verklaren waarom dit „kapitalisme” er in geslaagd is, zijn massa van arbeiders, boeren en gewone mensen een hogere levensstandaard te geven dan waar ook ter wereld. Men moet dan ook verklaren hoe het komt, dat ondanks de enorme verschillen die er bestaan tussen de milliardair en de ongeschoolde arbeider, het minderwaardigheidsgevoel van de gewone man ten aanzien van de rijken en hooggeplaatsten, bij óns oneindig veel *groter* is dan in Amerika, m.a.w. hoe daar, democratie en gelijkheid veel sterker zijn dan bij ons. En dat de zin voor „gerechtigheid” — om dit dierbare praalwoord maar weer eens van stal te halen — bij de massa’s die Roosevelt en Truman aan de macht hielpen, minder ontwikkeld was dan bij onze massa’s die Romme en Schouten volgen, (en nog altijd in staat stellen het tot stand komen van een progressieve regering te saboteren), dat kan men toch ook alleen lieden met verstopte hersenen wijsmaken.

Zodat ik maar zeggen wil, dat onze eerste taak op wetenschappelijk gebied hierin bestaat onze traditionele sociologische begrippen volkomen te herzien, en naar de feiten te kijken, in plaats alles in te delen in de hokjes, die het in het verleden wel gedaan hebben, maar die het nu niet meer doen, de hokjes „kapitalisme” en „socialisme”. Waar het op aan komt is de wetenschap van de maatschappelijke organisatie, die alleen te verkrijgen is als men tot een redelijke kennis van de maatschappijwetenschappen is gekomen.

Natuurlijk, men kan zeggen, wat kunnen de wetenschappen bewijzen en bewegen in de strijd om een betere maatschappij: wij baseren onze strijd op de morele veroordeling van de bestaande sociale orde. Maar laat men even voorzichtig zijn. Want afgezien van het fundamentele feit, waarop ik hier verder niet wil ingaan, maar dat ik al onze moralisten ter overdenking geef, dat alle moralismen, als ze niet toegepast werden door mensen die de wereld kenden, altijd alleen maar geleid hebben tot vernietiging, afbraak, vervolgingen, bloedvergieten etc. etc. — zoals de geschiedenis van alle godsdiensten en van alle moraal-politieke bewegingen bewijst — kan men de vraag stellen of wij moreel wel zo sterk staan als wij gewoonlijk verkondigen.

Zeker in de tijd van het beginnend industrieel kapitalisme, hadden de socialisten sterke rechten tot morele veroordeling van de toen bestaande maatschappelijke toestanden. Maar in onze tijd, nu honderden millioenen het Russische systeem van onbekwaamheid en beestachtigheid als „socialisme” beschouwen, en de socialistische Bevans hun krachttermen als „lower than vermin” (minder dan ongedierte) wél gebruiken tegen Engelse conservatieven, doch niet tegen de heersers van Moscou, nu in ónze kringen een kordaat anti-communisme meestal hoofdschuddend als ongepast en als ketterjagerij wordt beschouwd, nu slechts een minderheid van het democratisch socialisme de stelling aanvaardt, dat onze eerste en ergste vijand niet het kapitalisme is, doch het communisme, is de grote middengroep van het internationale democratische socialisme, moreel *niet* vrij van de verdenking, een kapitalist die de levensstandaard der arbeiders met tien procent wil verlagen, erger te vinden dan een bolsjewiek die de morele en culturele standaard van de

hele wereld met 100 procent verlaagt — dan diezelfde bolsjewiek ook de levensstandaard met 90 procent zou verlagen, laat is er nu maar buiten, ofschoon het tegenstribbelen tegen de erkenning van dat feit, een licht werpt zowel op de moraal als op de wetenschap van die tegenstribbelenden.

Het morele recht tot bestrijding van het kapitalisme heeft men in onze tijden eerst, als men ten aanzien van communisten, sympathiserenden, toch-wel-begrijpers, derde-weggers en andere beschermers van de totalitaire wereld, een duidelijk „generlei gemeenschap” heeft uitgesproken en in toepassing gebracht. Dat is hier in Nederland, in de P.v.d.A., op redelijke wijze het geval, maar kunnen wij volhouden, dat de democratische socialisten in de wereld in dit opzicht onaanastbaar zijn?

Doch er is nog iets anders dan onze morele houding ten aanzien van het totalitarisme. Hebben wij het recht verkregen tot morele veroordeling van het moderne, zich voortdurend hervormende, de economie en de maatschappij voortdurend bestuderende „kapitalisme”, dat dwaalt en faalt, doordat wij zelf, waar we het heft in handen nemen, steeds bewijzen, dat we de problemen kennen en aankunnen? Laten wij ons, in de democratie, nooit leiden door electorale behoeften, ten koste van zeer waardevolle maar weinig talrijke en zwakke groepen in de maatschappij? Hebben wij het verantwoordelijkheidsgevoel (niet het kleine, van het „laat zitten wat zit”, en zo weinig mogelijk veranderen, en eerbied voor de gevestigde banaliteiten — dat hebben we, vrees ik te veel—), maar het grote verantwoordelijkheidsgevoel voor de toekomst van de wereld, van de maatschappij, van de krachten die voor een betere mensheid nodig zijn? Let wel, ik beweer niet, dat de anderen beter zijn dan wij; het is mijn indruk, dat ze nog belangrijk slechter zijn — maar als het gaat om graden van onvoldoendheid, houdt de morele factor vrijwel op.

En zo komen we weer terug bij de capaciteiten, bij de bekwaamheid en de kennis van zaken. Ook hier heeft het weinig waarde te beweren of te bewijzen, dat bij de anderen de lamp óók scheef hangt; wat ons heden interesseert is het licht, dat onze lamp uitstraalt.

Dat de wereld behoefte heeft aan een wetenschap der politiek valt niet te ontkennen, zeer zeker niet als men de gedenkschriften leest of de levensbeschrijvingen van de mannen die in de afgelopen periode historie gemaakt hebben. O, ze werken het optimisme in de hand, want als de politiek van onkunde en god-zegende-greep er tot dusver niet in geslaagd is ons in de afgrond te brengen, dan heeft men niet te vrezen, dat de opvolgers dier grote mannen en hún opvolgers, er wél in zullen slagen! Maar aan de andere kant zou het toch aanbeveling verdienen als we een beetje uit de buurt van de afgrond wegwamen, en als we dus voor de komende periode konden beschikken over een politiek die op de grootst mogelijke kennis van zaken, en het grootst mogelijke inzicht berust.

Dat alle andere dingen met deskundigheid bedreven moeten worden, doch dat de grote politiek zou kunnen worden tot stand gebracht door mensen die het te druk hebben met vergaderingen, conferenties, bezoeken, routinewerkzaamheden enz. enz., om nog tijd over te hebben iets anders te bestuderen dan die middelmatige compilaties van naar carrière strevende knapen, die departementale rapporten ge-

noemd worden, dat kan niet bevorderlijk zijn voor een goede gang van zaken. Natuurlijk, de departementen zouden beter bezet moeten worden, maar waar komen de nieuwe bezems vandaan die deze hallen schoonvegen?

Zonder de betekenis van de wetenschap der politiek te overdrijven, meen ik, dat daardoor op den duur een generatie zou kunnen worden verkregen, die zelfs uiteindelijk gekwalificeerde politieke leiders zou voortbrengen en nodig maken. Maar wat heeft het democratisch socialisme op dit gebied aan te bieden? Van Karl Renner tot Harold Laski zie ik geen vooruitgang, doch alleen maar een val. Zoals ik alleen maar een val zien van de „Fabian Essays” van Webb en Shaw, tot de „New Fabian Essays” van Crossman en Strachey.

Het gemak waarmee in ons land die opleiding grotendeels werd overgeleverd aan vijanden der vrijheid en onwetenden of vervalsers, geeft het democratisch-socialisme allerminst het recht zich een roos op de hoed te steken. Wat er van onze kant op dit gebied gepresteerd werd aan scheppend werk, is van geringe betekenis. En hoe kan het ook anders, als niemand het nodig vindt de mensen die het zouden kunnen, in staat te stellen zich geheel en al hieraan te geven? Wat erger is, dit is geen uitsluitend Nederlands geval.

De intellectuele prestaties in de kring van het moderne socialisme zijn er sedert 1925 zeker niet beter op geworden. Ook toen was er niet veel nieuws en verrassends, al zijn in de jaren die er op volgden toch de grondslagen gelegd van het nationale plan-socialisme, dat nog zijn betekenis heeft, al is de betekenis van het internationale element in planisme en conjunctuurbeheersing overheersend geworden. En al moet er aan herinnerd worden, dat de economie, die de basis voor het planisme vormde, niet de socialistische economie van Marx of Hilferding was, doch een mengsel van de sociaal-liberale economie van Keynes en van de technocratische en verwante invloeden.²⁾ Niet alleen is ons planisme dus slechts een gebruikmaking van wat buiten onze kring is ontstaan en uitgewerkt (Keynes-Mannheim), al heeft De Man hierin een scheppend aandeel gehad, en al is het een verdienste, dat men buiten de muren van het eigen huis zoekt naar wat daar voor belangrijks te vinden is, maar deze gedeeltelijke vernieuwing leidde er bovendien toe, dat de aandacht te veel op nationale mogelijkheden gericht werd, terwijl internationale factoren, zoals het fascisme-nazisme, eerst heel laat, en meestal te laat, in hun betekenis werden begrepen. Toch levert een vergelijking tussen wat omstreeks 1930 in onze kring intellectueel gepresteerd werd, en wat er thans geschiedt, geen beeld van vooruitgang op. Wie de wetenschappelijke tijdschriften der sociaal-democratie van toen met die van nu vergelijkt, heeft geen reden tot gerustheid, om van trots maar niet te spreken.

Nog belangrijker is echter, dat er *toen* nog in leidende kringen en in een zeer

---

²⁾ Het verwerken van de nieuwe economische inzichten van Colin Clark, Fourastié, Tinbergen e.a. in het systeem van de socialistische politiek behoort in dezelfde zin tot de taken van onze intellectuele voorgangers. Het feit dat Tinbergen „socialist” is maakt de econometrie nog niet tot een bruikbaar element in een omvattende socialistische politiek en is dus geen bewijs voor de vernieuwende kracht van de beweging waartoe wiskundige economen als Tinbergen behoren.

grote kring daarbuiten, grote aandacht werd geschonken aan wat op geestelijk gebied gepresteerd werd, terwijl nu (behalve de een of andere tegenstander die op zoek is naar een citaat, dat tegen ons gebruikt zou kunnen worden), niemand meer notitie neemt van wat in onze intellectuele wereld leeft, zeker niet als rechtstreeks gebruik in de verkiezingsstrijd minder direct voor de hand ligt. Wetenschappelijke bureau's zijn er om „materiaal” te leveren, niet om aan de vorming van inzicht te helpen.

Dit is geen gebrek aan eerbied voor het respectabele werk neergelegd in „De Weg naar Vrijheid” of in het „Welvaartsplan N.V.V.”, doch die plannen zijn, opzettelijk, inventarisaties van verworven inzichten. Het verwerven van nieuwe inzichten ligt buiten hun werkingsfeer. Ze bewegen zich ook binnen bepaalde grenzen. Of die grenzen houdbaar zijn, onderzoeken ze niet of nauwelijks.

En dus is onze invloed in de intellectuele wereld op z'n gunstigst in de breedte gegroeid. Er zijn misschien meer routiniërs van het intellect, van hoogleraren tot laagleraren, die zich bij ons voegen en ook wel eens meedoen, vooral nu we een zekere macht en invloed hebben verkregen, maar de werkelijke intellectuelen aanvaarden ons alleen omdat ze weten, dat de anderen nog veel minder aantrekkelijk zijn dan wij, doch ze weten, dat er bij ons geen belangstelling bestaat voor hun werk en dat ze van ons alleen steun hebben te verwachten, als ze, ondanks ons, „erkenning” hebben verworven.

Is het zó in de wetenschappelijke sfeer, in de specifieke culturele sfeer is het nog veel erger. Het is waarlijk niet zó, dat degenen die tot die sfeer behoren, in overwegende of belangrijke mate communist zouden zijn, zoals wel eens beweerd wordt. Het maatschappelijk inzicht is in die kringen gering, en dus vielen velen ten prooi aan de altijd van iedere ijdelheid gebruikmakende, actieve communisten. Maar dat is, — zelfs in landen die min of meer in staat van ontbinding verkeren, waar het enige jaren geleden normaal was — een afnemend verschijnsel.

Het is in werkelijkheid zó, dat de grote massa der cultuurdragers er wel van doordrongen is, dat alleen de democratie de grond is waarop ze kan leven en werken. Maar meer dan „two cheers for democracy” kunnen er, om met E. M. Forster te spreken, niet af, de derde „cheer” zou slechts kunnen worden aangeheven, als die democratie enige liefde en belangstelling aan den dag legde voor het werk der culturele élite. Wie meent, dat dit bij ons wél het geval is, en wijst op onze „actieve cultuurpolitiek”, verkeert in een noodlottige dwaling en bewijst, dat hij met alle geweld op een doodlopende weg wil doorsukkelen. Alleen al de mensen die men naar voren brengt om te tonen hoe ernstig we het met de cultuur menen, bewijzen de betrokkenen, dat we geen flauw benul hebben van wat er op dit gebied aan de hand is. Doch het onderwerp is te groot en te belangrijk dan dat we het hier anders dan bij wijze van aanduiding kunnen behandelen.

Waar het op aan komt, is, dat vastgesteld wordt, dat het continentale socialisme, noch wat z'n directe politiek betreft, noch wat z'n intellectuele en culturele prestaties betreft, tot de krachten der toekomst behoort. Het is op zijn best een kracht van het behoud; en dat is niet zo weinig in een tijd waarin goederen van de grootste waarde bedreigd worden.

De grote vraag is, of het levenskrachtig genoeg zal blijken om te beseffen, dat het alleen toekomst kan hebben, als deel van een wereldbeweging voor idealen, die ver afwijken van de visie welke het klassieke socialisme op de toekomstmaatschappij had, doch die met die visie gemeen hebben, dát streven naar een georganiseerde, welvarende maatschappij, waarin vrije mensen, in een zo groot mogelijke graad van gelijkheid, een morele en culturele bloei kunnen bereiken. De grote vraag is óók, of het tijdig en met voldoende kracht en inzicht zal beseffen, dat het grootste en belangrijkste gedeelte van de wereldbeweging voor deze idealen, buiten de oude socialistische beweging te vinden is, en ook nooit tot die socialistische beweging zal toetreden, omdat het gevormd wordt door groepen, die de oorspronkelijke democratie, waaruit ook het Europese socialisme is ontstaan, nooit behoeften te verlaten, omdat de ontwikkeling van hun eigen, Amerikaanse maatschappij, de overgang naar een progressieve en sociaal-gezinde democratie mogelijk maakte, zonder dat de socialistische „afscheiding” hiervoor nodig was. De grote vraag is dus, of het Europese socialisme, verbonden met andere Europese progressieve groepen en met soortgelijke groeperingen uit de niet-westerse wereld, de weg zal vinden tot samenwerking met die sociale bewegingen, die men het best de nieuwe democratische beweging voor sociale hervorming kan noemen.

Zoals de oude sociaal-democratie eerst de hegemonie van Duitsland, en later die van Engeland erkende, zo zal de nieuwe democratische beweging de hegemonie van Amerika moeten erkennen, wil ze tot een werkelijkheidspolitiek geraken. En ze zal tegelijkertijd moeten erkennen, dat een voortdurende studie van de maatschappijwetenschappen, een belangrijke vergroting van haar economisch, haar sociaal, haar politiek inzicht, nodig is, en dat zij in moreel en cultureel opzicht voorbeeldig, aantrekkelijk en wervend zal moeten zijn, wil zij in de vorming van de komende wereld een leidende rol kunnen spelen.

De sociaal-democratie is een geïsoleerde beweging geworden. In haar isolement zit echter geenszins haar kracht, doch haar zwakte, de oorzaak van haar achterlijkheid en de zekerheid van haar ondergang – als dat isolement gehandhaafd blijft.

Er zijn op dit ogenblik weinig of geen tekenen, dat ze besef heeft van de werkelijke positie waarin ze zich bevindt. Men kan niet zeggen, dat ze in het paradijs der dwazen leeft, aangezien de Europese situatie, de uitdrukking „moeras der dwazen” toepasselijker maakt. Doch moerassen kunnen worden drooggelegd. Ze zullen worden drooggelegd. In het ergste geval, als het hele Westen faalt, door de Russen. Vermoedelijk door de Amerikanen, al blijft de wenselijkste oplossing nog altijd, dat ze worden drooggelegd door de Europeanen, die samenwerken met de democratische en sociaalgezinde Amerikanen en met alle andere gelijkgezinden in de rest van de wereld.

SOCIALISTISCH ISOLEMENT IS EUROPEES ISOLEMENT

Rub it in, boy" riep dezer dagen een enthousiaste toehoorder van Truman, toen deze bezig was, de Republikeinse Partij behoorlijk onder handen te nemen.

Deze uitroep kwam als vanzelf bij mij op onder de lectuur van het artikel van De Kadt. Het zou de moeite waard zijn in de ontwikkelingsgang van deze uiterst bekwame politieke publicist en denker eens de oorzaken vast te stellen van een m.i. duidelijke eigenschap. De Kadt heeft er blijkens zijn politiek heden en verleden kennelijk behoefte aan, de wereld waarin hij politiek en geestelijk verkeert, als het waren van buiten af te bezien, zich er soms zelf van te distanciëren, nu eens naar de ene en dan weer naar de andere richting en dan van die positie uit zijn kijk op verhoudingen en mensen met de nodige scherpte op zijn eigen wereld te projecteren.

Onlangs las ik ergens, ik weet niet meer waar, als misprijzende opmerking over een beschouwing van De Kadt, dat in het betreffende artikel het woord socialisme niet één keer voorkwam. Die auteur moet vooral het thans verschenen artikel van De Kadt lezen, een artikel dat in menige alinea geschreven schijnt te zijn onder de indruk van de uitroep „Rub it in, boy”.

Zonder twijfel zullen er ook nu weer lezers zijn, die zich rondweg de vraag stellen, of Jaques de Kadt met deze beschouwing eigenlijk geen verraad pleegt aan het democratische socialisme, en dit verlaagt tot een algemeen progressieve beweging. De voor velen prettige tegenstelling tussen burgerlijk en socialistisch denken schijnt in een beschouwing als van De Kadt te zijn ondermijnd. Ongetwijfeld zullen sommigen dit als een aantasting van hun eigen socialistisch sentiment ervaren, waarbij ik natuurlijk niet zonder bedoeling van „sentiment” spreek.

In dit opzicht moet ik echter bekennen, dat ik mij volstrekt aan de zijde van De Kadt schaar en niet pas vandaag. Indien ik het met eigen woorden uitdruk, gaat het er in het socialisme om, dat men op de grondslag van het „hier en nu” en met de gegeven werkelijkheid van vandaag voor ogen, streeft naar een maatschappelijk einddoel, dat echter als zodanig niet onveranderlijk is. Het beeld toch van dit land der toekomst wordt enerzijds bepaald door de zedelijke normen en idealen, onze begrippen omtrent goed en kwaad, doch wordt anderzijds ook beïnvloed door de maatschappelijke toestand van vandaag d.w.z. door diezelfde werkelijkheid, waarin wij opereren. Niemand kan zich een einddoel voor ogen stellen, dat van deze beide elementen onafhankelijk zou zijn. Ten aanzien van de invloed van het heden ligt dat onmiddellijk voor de hand. Wat is immers meer vanzelfsprekend, dan het beeld ener ideale maatschappij, waarin men juist de

nadruk legt op de tegenstelling tot hetgeen de mens in het heden aan de hand van zijn zedelijke normen van vandaag als het grootste kwaad en onrecht ervaart?

Wij weten echter allen, dat onder invloed van techniek en wetenschap en ook onder invloed van verandering in hetgeen de mens als geoorloofd beschouwt, dit geheel in de loop der geschiedenis aan veranderingen onderhevig is.

Er is een tijd geweest, dat men in socialistische kring voor dit vloeiende element weinig oog had en het einddoel als een soort constante in een onbekende toekomst projecteerde. Hiermede in overeenstemming was dan ook, dat men zich van dat einddoel slechts in utopische geschriften een voorstelling trachtte te vormen, die meer als dichterlijke verbeelding dan als politieke werkelijkheid kon gelden. Doch ook deze utopie had met de ongedefinieerde heilstaat haar statisch karakter gemeen. Hierin nu ligt de essentiële verschuiving van het oude naar het moderne socialisme, zoals het ook door De Kadt terecht wordt gesteld, nl. in de erkenning, *dat het einddoel op zich zelf een dynamisch karakter heeft*, hoe ver wij het ook van ons af mogen projecteren. Met deze erkenning slaat het socialisme in beginsel een nieuwe weg in, waarin niet alleen nieuwe mogelijkheden liggen, doch ook nieuwe gevaren haar bedreigen.

De Kadt raakt bij de bespreking dier gevaren het vraagstuk van de afbakening van het socialistisch streven van dat van andere politieke groeperingen. In dit opzicht zijn er twee moeilijkheden, die op verschillende plaatsen in het Europese socialisme zichtbaar zijn. Een ervan kan men gemakkelijk onderkennen, indien men er zich rekenschap van geeft, dat men zich bij het streven naar het einddoel, dat ergens in de verte is gesteld vanuit het heden, dient uit te spreken over de middelen, die tot het bereiken van dit doel moeten worden gebruikt. Nu is het duidelijk, dat er met betrekking tot het einddoel met verschillende mensen, die zich geen socialisten noemen, soms slechts vrij geringe verschillen bestaan. De Kadt geeft als voorbeeld, dat de grote massa van het Amerikaanse volk ook streeft, zij het op een andere wijze, naar dat zelfde „beter”, naar die „wereld met wat meer kansen voor alle mensen om naar gelang van hun aanleg deel te hebben aan het totaal van de geestelijke rijkdommen der maatschappij, d.w.z. meer vrijheid, meer ont-plooiingsmogelijkheden voor elk individu en dus om dit mogelijk te maken, meer aandeel in een naar gelang van aanleg en capaciteit zo gelijk mogelijk aandeel in het totaal van de materiële rijkdommen van de maatschappij, meer welvaart dus”. Van dit streven zijn ook allerlei niet-socialisten vervuld. De weg die men daarbij wenst te gaan, veroorzaakt ook tussen gelijkgerichten de belangrijkste verschillen in politieke opvatting.

Daarachter kan dan de vraag rijzen, in hoeverre socialisme *uitsluitend* gedefinieerd kan worden van de middelen uit, die men wil aanwenden voor het verkrijgen van het doel. Zonder twijfel dragen die middelen bij tot de kenmerken van het moderne socialisme. Het is echter een gevaar, indien men dit socialisme al te zeer vereenzelvigd met zeer *bepaalde* middelen, zij het ook, dat deze nog zo belangrijk zijn. In die zin meen ik ook de relativiserende tendens te moeten verstaan in de aanduiding van het plan-socialisme in de beschouwingen van De Kadt, waarmee ik mij geheel verenig.

De onderscheiding van andere politieke stromingen, zelfs van die, waarvoor het

einddoel grote verwantschap vertoont, ligt niet alleen in de middelen zelf. De ervaring leert, dat ook heel vaak het tempo, waarin men bereid is, deze aan te wenden, zodanig verschillend is, dat er van een essentieel verschillend *beleid* moet worden gesproken.

Hier rijst de vraag, of naast de variaties in het einddoel ten slotte ook de totale levenshouding van verschillende volksgroepen niet bepalend is voor hun politieke keuze. Daarbij zij echter vooropgesteld, dat deze houding tegenover de politieke vraagstukken weer in sterke mate mede beïnvloed wordt door hun gehele sociale positie. Ik heb mij vaak afgevraagd, waarom in het bijzonder de socialistische partij in Nederland de voor ons land toch moeilijk verteerbare gevolgen van de Indonesische revolutie zo veel gemakkelijker heeft aanvaard, dan zulks met andere volksgroepen het geval was. Dit is bepaald niet geweest op grond van de verwachting, dat in Indonesië een socialistische maatschappij zou ontstaan, noch dat deze revolutie daar een ideale toestand zou doen groeien, noch uit een zekere slaptte in eigen karakter. Hierbij speelt m.n. de algemene instelling van het socialistische volksdeel een belangrijke rol. Deze toch brengt met zich mee, dat men dieper doordrongen is van het besef, dat de wereld veranderlijk is, en er geen enkele maatschappelijke verhouding geschapen is voor de eeuwigheid. In socialistische kring heeft het argument, dat wat drie eeuwen gegolden heeft, eigenlijk zo behoorde te blijven, nooit sterke indruk gemaakt. Immers, in deze volksgroep leeft in de grond van de zaak een diep verlangen naar die betere wereld, waarvan boven sprake is. Dit verlangen nu brengt de aanvaarding van verandering als een natuurlijke zaak met zich mee.

Waar komt nu het empirische socialisme in dit opzicht met het eigen karakter in botsing? Daar, waar de middelen als statisch element met het socialisme zelf worden geïdentificeerd. In deze verwarring van doel en middelen ligt enerzijds het gevaar der verstarring en anderzijds het gevaar van het reformisme in de zin waartoe ook De Kadet dit tekent: een beperking tot *hervorming op korte termijn*. Weliswaar heeft men in dat reformisme dan nog wel beweging, maar niet in grote lijn. Daarom heeft reformistisch socialisme in de grond toch eigenlijk een statisch karakter.

Het tweede gevaar bedreigt het socialisme uit de behoefte van de mens om te streven naar een grijpbaar ideaal. Dan ziet men toch weer een einddoel geconstrueerd, vaak in sterke mate beïnvloed door de middelen, dat dan toch min of meer de rol van heilstaaf gaat vervullen. Ook dan het gevaar van verstarring. Iedere verstarring op haar beurt weer leidt tot sectarisme, omdat men immers dat einddoel dan opzettelijk zodanig construeert, dat dit verschillend is van dat van alle anderen, opdat men zich in de stralende zon daarvan zal kunnen koesteren.

Waarvoor zowel De Kadet als ondergetekende, misschien met zekere accentverschillen pleiten, is dus een volstrekt dynamisch socialisme of anders gezegd een progressieve beweging. Deze moet primair democratisch zijn, zulks in de vormen die passen bij het bestel van vandaag en in overeenstemming met de zedelijke begrippen, zoals die thans gelden. Voor ons ligt dan in het woord democratie in verbinding met het socialisme die gehele problematiek opgesloten, die een maatschappelijke vormgeving verlangt, waarin waarachtige vrijheid en persoonlijke verantwoordelijkheid essentiële elementen zijn. Het is zonder twijfel waar, dat in allerlei opzichten de massa dergenen op aarde, die deze idealen nastreven met

een zekere variatie in de middelen, enorm veel groter is dan dat dergenen, die zich scharen onder de vanden van het socialisme. Wij dienen ons als socialisten, als erfenamen van een strijdend verleden, daarvan juist thans meer dan ooit bewust te zijn. Het Amerikaanse volk maakt het ons lang niet altijd gemakkelijk om te begrijpen, wat daar op dit gebied en in deze wereldworsteling naar ons einddoel zedelijk en zakelijk aan de hand is. Ook daar zijn anti-democratische strekkingen o.a. in zijn ketterjagerij duidelijk zichtbaar en het begrip voor de situatie van andere volkeren is er soms verre van volmaakt. Dat alles neemt echter niet weg, dat het gehele levensklimaat voor hen, die het zo af en toe hebben ondergaan, veel geschrijf over „amerikanisme” enz. in ons eigen land en daarbuiten, tot onaanvaardbare nonsens maakt.

Ergers is echter nog, dat zulk geschrijf heel vaak een uiting is van sectarisme en isolationisme. Wij spreken nl. vaak over *Amerikaans* isolationisme, maar hebben wij ook wel eens in dit opzicht gedacht aan een zeker *Europees* isolationisme? Zeker, wij zijn geen isolationist in Amerikaans-politieke zin, om de doodeenvoudige reden, dat wij voor allerlei dingen Amerika en de rest van de wereld te nodig hebben en dit nog goed weten bovendien. Maar wanneer wij over deze zelfde volkeren schrijven of spreken, dan zijn wij nog veel erger dan isolationisten: dan zijn wij sectariërs van de ergste soort, die niet bereid zijn de wezenlijke waarde te erkennen van hetgeen er in deze andere volkeren leeft en werkt.

De Kadtspreker spreekt over socialistisch isolement. Ik meen te begrijpen wat hij bedoelt, maar als verontschuldiging zou kunnen worden aangevoerd, dat het niet anders is dan een component van een Europees isolement, dat voor een gedeelte gevoed wordt door onwetendheid en voor een ander gedeelte door hooghartigheid. Van het eerste zou men kunnen zeggen, dat het te genezen is. Van het tweede ben ik minder zeker, tenzij de kracht van de feiten in de geschiedenis dezer dagen ons tot beter inzicht brengt. Misschien zou het doodgewone weten van hetgeen elders gebeurt, onze hooghartigheid, ook als socialisten, op een wat zachtzinniger wijze kunnen genezen dan door ons op een onbewaakt ogenblik hardhandig van een zelf geconstrueerd voetstuk te voelen tuimelen. Ik herinner mij nog levendig, welk een indruk een grote advertentie van Mac Caw Hill op de achterzijde van de New York Times in 1948 op mij maakte, waarin deze kennelijk conservatieve uitgever politieke aan commerciële reclame paarde in een strijd tegen de moderne tendens in de Amerikaanse administratie onder de leuze „De verkiezing van Truman is geen vrijbrief voor socialistische politiek”. In deze advertentie werden, als ik mij goed herinner, 24 maatregelen van de Amerikaanse democratische administratie opgenoemd, waarvan er zeker 15 in een programma van een Europese socialistische partij een uitstekend figuur zouden hebben gemaakt. Alleen al de eenvoudige wetenschap van een dergelijke advertentie behoedt mij als socialist ervoor al te gemakkelijk af te geven op het kapitalistische Amerika. Enige inside information zorgt dan verder voor de rest.

Hoe is het nu met de mogelijkheid tot deze en veel diepere wetenschap in de politieke wereld in ons eigen land gesteld? Ook hier kan ik mij in het algemeen met de tendens van de opmerkingen van De Kadts verenigen. De politieke wereld in Nederland en ook die van de P.v.d.A. zit in dit opzicht voor fundamentele moei-

lijkheden. Aan de ene zijde is er de wereld van de administratie waarin een zekere hoeveelheid bekwame mensen, ook van socialistische huize, werkzaam zijn. Daarnaast treft men de eigenlijke politieke sfeer aan, waarin men enerzijds de tendens naar de beroeps politicus waarneemt met in deze wereld een vaak angstwekkende cumulatie van functies en bezigheden. Uit de sfeer van beroeps politici stappen soms mensen over naar het regeringsapparaat. Met slechts een enkele uitzondering zijn hun omstandigheden daar voor een wezenlijke doordenking der problemen nog ongunstiger dan in de sfeer der beroeps politiek. Ik zou de stelling durven poneren, dat de meest actieve elementen in deze leidende toplaag alleen de tijd hebben om te denken, terwijl zij spreken, rapporten lezen, e.d. Men zou het element der beroeps politici met vreugde moeten begroeten, indien men daarvan niet een opgaan in een partijmachinerie zou behoeven te verwachten, maar integendeel het gebruiken van hun spaarzame, niet direct in beslag genomen tijd, voor theoretische studie en overdenking van de maatschappelijke problemen. Deze gevallen zijn, zoals ieder weet, echter uiterst zeldzaam. Het schijnt, dat onze maatschappelijke structuur en het gehele politieke klimaat eigenlijk zodanig is, dat de levensmogelijkheden voor mensen, die zich zouden willen wijden aan de theoretische problemen der maatschappij „hier en nu” uiterst beperkt zijn.

Ik ben mij volkomen bewust, dat men dit niet zomaar in één slag zal veranderen. Ook de universiteiten doen daar niet veel aan. Bovendien zou het maakwerk zijn. Ik vrees evenwel, dat de ziekte in de grond veel dieper zit en dat de houding tegenover de wereld buiten Europa, dit stuk verstarring en de hoogmoed, voert tot een zodanig gebrek aan bezieling bij allerlei mensen, dat alleen daaruit al de val, die De Kadt signaleert, kan worden verklaard.

Aan deze situatie met grote opzettelijkheid door middel van politieke organisaties verbetering brengen, lijkt mij niet afdoende. Zolang de politieke leiders van grote partijen niet de mogelijkheid hebben en in sommige gevallen kennelijk blijkbaar niet eens de behoefte voelen om eens werkelijk oriëntering te zoeken buiten de grenzen van Europa en in het bijzonder aan de overzijde van de Oceaan, zolang is er iets wezenlijks in gevaar. Het is natuurlijk zeer belangrijk, dat een fractievoorzitter zijn arbeid ten beste geeft in de algemene beschouwingen bij de behandeling van de Rijksbegroting in de Tweede Kamer, maar zou het ook niet eens nuttig zijn als menigeen van hen eens het klimaat opsnoof in de verzameling van lieden, die de Assemblée van de Verenigde Naties met elkaar plegen te vormen? Of zou dat alleen de Europese politieke hooghartigheid versterken? Zo ja, dan is diezelfde politieke wereld een gevaar voor het openbreken van het oude Europa in de richting van de rest van de mensheid.

Nu ik met deze opmerking eindig, zal ieder begrijpen, dat ik bepaald geen behoefte heb om in dit opzicht de socialistische partij sterker te beschuldigen, of de P.v.d.A. in het bijzonder in gebreke te stellen. Maar Jacques De Kadt heeft wel gelijk, dat het er niet om gaat of elders de lamp soms helemaal scheef hangt, maar voor ons is de vraag belangrijk hoeveel licht er van ons zelf uitstraalt. Ter zuivering onzer denkbeelden over scheve lamp en gedempt licht meen ik echter te mogen stellen, dat men het Europese socialisme geenszins los kan zien, vooral niet in zijn isolement, van het typische geestelijke isolement van geheel Europa.

WETENSCHAPPELIJK OF ETHISCH SOCIALISME?

In sommige opzichten is het voor mij ongetwijfeld gemakkelijker een critische beschouwing te geven over het artikel van De Kadet: „Socialistisch isolement of sociale werelddemocratie”, want daarin is veel waarmee ik mij van harte verenig. Zijn prediking van een socialisme los van dogma's, zijn zoeken — en vinden — van socialisme buiten de met het etiket „socialisme” beplakte waar, zijn standpunt, dat het einddoel alles is en de beweging slechts middel — waarom zou ik mij daartegen verzetten? En zijn ernstige waarschuwing voor een gezapig superioriteitsgevoel, vooral onder de Europese socialistten, tegenover de ontwikkelingen buiten het officiële socialisme, met name in Amerika, moeten wij allen terdege ter harte nemen.

Vind ik zeer veel om mij over te verheugen in het geestige en geestrijke artikel van De Kadet — zoals er in het algemeen geen vrees behoeft te bestaan dat iedereen het volledig met zijn artikelen eens is, zo valt het mij ook moeilijk in dit artikel geen punten te ontdekken waar ik andere meningen tegenover de zijne moet stellen.

Vooraf twee algemene opmerkingen: Wanneer De Kadet het socialisme positief omschrijft als modern, sociaal, democratisch en wetenschappelijk, dan betreur ik de vaagheid daarvan. Zouden de kansen van het socialisme er werkelijk van afhangen of het al onder deze vier categorieën kan worden gerangschikt, afgezien van de concrete gestalte die het overigens zal aannemen? En wat betekent dat wetenschappelijke element waarop De Kadet zo de nadruk legt, is dat wel voldoende uitgewerkt?

In de tweede plaats heb ik de vrees, dat hij wel wat eenzijdig is in zijn beschouwingen over de morele, of liever de ethische kant van het socialisme.

Ik kan geen beter aanknopingspunt vinden dan in het vernietigende oordeel dat De Kadet uitspreekt over de „morele veroordeling” der bestaande sociale orde door de socialistten. Natuurlijk als het gaat om de personen die de bestaande orde representeren, dan heeft hij gelijk, en als hij het over tekortkomingen in onze eigen rijen heeft, dan heeft hij helaas ook gelijk. Maar wie het socialisme niet ziet als ook, als in de eerste plaats een streven naar groter rechtvaardigheid, als de vertolker van het verlangen naar een rechtvaardige samenleving, hij heeft m.i. bitter ongelijk.

Of zou het socialisme alleen streven naar een iets betere maatschappij, met wat meer vrijheid en welvaart? Waarom en hoe dan toch meer vrijheid en welvaart?

Het socialisme is, zegt De Kadt, een politieke zaak. Toch ook iets meer, namelijk een wetenschappelijke politiek, berustend op een wetenschap der politiek. Maar dan heeft het socialisme direct ook met normen te maken. Normloze wetenschap past bij de jaren 1850–1900. En dan komt het socialisme niet uit met begrippen van vrijheid en welvaart, die niet in een hoger begrip van rechtvaardigheid zijn opgenomen. De vraag naar de normen is geen „Spielerei”, zij wordt ook niet uitgeput in de keuze van een bepaalde structuur of orde van de samenleving, maar omvat tevens een stel gedragsregels in die structuur.

Natuurlijk ga ik er mede accoord, dat we die normen niet meer in het socialisme zelf moeten zoeken. Het socialisme is nu eenmaal voor ons geen levens- of wereldbeschouwing. „Als er één ding duidelijk is geworden in de zesjarige geschiedenis van de Partij van de Arbeid”, schrijft Van der Leeuw in „het Gemenebest” van October jl. „(dan) is het wel dit: de in 1946 geponeerde stelling, dat de Partij van de Arbeid niet zou berusten op een bepaalde wereldbeschouwing is levensvatbaar. Maar evenzeer is gebleken, dat een socialistische beweging, die niet meer is dan een partij, waar zo nu en dan eens wordt vergaderd en over staatkundige onderwerpen gesproken, ten dode gedoemd is.” Waarin ligt dan het bijzondere van het socialisme? Voor een deel ongetwijfeld in zijn eigen kijk op de werkelijkheid, niet alleen als primaire reactie op het bestaande, inderdaad ook in de wetenschappelijke verwerking daarvan. Maar voor het andere deel juist in de zelfgevonden toepassing der normen op die werkelijkheid.

Onverschilligheid voor de normen, dat zou het nieuwe socialisme zeker niet verheffen boven de dogmatische verstarring waarin het in vroeger tijden zat gevangen. De doorbreking van het dogmatisch isolement betekent niet dat het socialisme zich boven de normen heeft geplaatst, maar dat het zich vrij heeft gemaakt om er zich midden in te begeven.

Deze bevrijdende beweging – die ik niet zie als een sprong ineens, maar als een geleidelijk proces dat in 1946 werd bezegeld en voltooid – bracht het Nederlands socialisme niet in de betrekkelijk lege ruimte der vier kenmerken (modern, sociaal, democratisch, wetenschappelijk), doch deed het (niet uitgesproken en naar de letter doch impliciet en in de practijk) de *fundamentele* normen aanvaarden van een christelijke sociale leer (niet een bepaalde uitwerking ervan, die uitwerking is eigen) en tegelijk die verwante normen van een Nederlands humanisme. In dit opzicht bestond de winst in vergelijking met het oude marxisme dus in een veruiming, niet in een verenging van zijn ethisch fundament. De stap van eenzijdige bezits-ethiek naar een algemene, die o.m. het moderne machtsverschijnsel omvat, kon het Nederlandse socialisme zich stellig veroorloven zonder zich te verloochenen. En niet elk Europees socialisme heeft die stap tot dusver kunnen of durven zetten. Dat is dan ook reden genoeg om het Europees socialisme niet over één kam te scheren.

Dat het socialisme op deze wijze techniek en ethiek, positief- en normwetenschappelijk inzicht, het „kunnen” en het „moeten” beide omvat, daarin is het bij uitstek, dunkt mij, realistisch en modern. Als De Kadt het – terecht – toejuicht,

dat het wetenschappelijk socialisme de smalle economische basis heeft verlaten naar de bredere sociologische, dan mag hij deze laatste toch weer niet beperken tot een louter experimenteel-sociologische.

De verbinding van wetenschap en ethiek in de bovenomschreven zin heeft niet slechts de betekenis van grotere werfkracht voor het socialisme, maar ook van een veranderde inhoud der socialistische politiek. Dit wilde o.m. zeggen: het veldwinnen van de gedachte der decentralisatie van macht, meer oog voor de noodzaak van een fijnere geleding der maatschappij, een scherpere afwijzing van staatsocialistische tendenzen, het stellen der noodzaak van socialisatie niet a priori maar telkens als voortvloeiend uit het algemeen belang, de afwijzing van een eenzijdig utilitaristische of materialistische opvatting van de „welvaartsstaat”, die een maatschappij zou opleveren *zonder hart*. Het vrijheidsideaal van het socialisme heeft op die wijze ook steeds weer een positieve inhoud gekregen.

Hiermede bedoel ik in het geheel niet te zeggen, dat er een eenzijdig bekeringsproces van het socialisme heeft plaats gevonden. Het Nederlandse socialisme in ieder geval heeft van den beginne af aan (hoewel niet altijd voldoende duidelijk) veel van het bovenstaande als het ware in de kiem omsloten. En de christelijke sociale ethiek heeft op haar beurt veel van het socialisme geleerd.

Dit alles maakt, dat het ook onvoldoende is te zeggen: het socialisme streeft naar een „iets betere maatschappij”. Dat onze tegenwoordige maatschappij niet maar 'n beetje gebrekkig is, maar dat zij in een toestand van fundamentele crisis en verandering verkeert, in een vrij wanordelijke overgangsfase, dat kan toch niemand meer verborgen zijn. Wat het socialisme te bieden heeft moet dus iets fundamenteelers en definitievers zijn dan een beetje verbetering, en naar mijn mening is het dat ook. Zou een modern socialisme, of het nu Europees of Amerikaans is, een kans hebben als het minder bood? En zou het dit meerdere kunnen bieden als het zich alleen op positief-wetenschappelijk niveau bewoog?

Daarom is het socialisme dat wij nodig hebben ook niet zonder meer gelijk te stellen met hetgeen de progressief-democratische krachten in de Verenigde Staten beweegt. Dat wij van de Verenigde Staten veel (meer dan tot nu toe) kunnen en moeten leren is voor mij buiten kijf. Wij misschien meer van hen dan omgekeerd. Maar dat zij van ons niets meer te leren hebben, daar geloof ik niets van. Daarvoor lijkt mij de „Amerikaanse kijk” ook nog te zeer primitief-pragmatisch en technisch, en daarvoor lijken mij de progressieve krachten daar nog te weinig volgroeid. Ik had ook wel graag iets meer willen weten van wat De Kadt in die Amerikaanse beweging heeft ontdekt. Bij zoveel enthousiasme daarvoor had hij het toch ook wel wat nauwkeuriger mogen beschrijven. In het socialisme gaat het om meer dan om techniek en doelmatigheid, het gaat om het menselijke in zijn totale samenhang, voor zover de politiek daarmee te maken kan hebben. Een verbinding van het abstracte en het concrete in het concrete over de werkelijkheid kan het niet geheel ontberen. En de openheid van de Amerikaanse maatschappij kan nog zo zeer te verkiezen zijn boven de te sterke geslotenheid der onze, zij is in sterke mate nationaal bepaald, ten dele dus als uitvloeisel van een bepaalde ontwikkelingsfase ener cultuur te begrijpen, en zeker niet het enige criterium waarnaar die maatschappij of de onze dient te worden beoordeeld.

Hoe nuttig het ook is aansluitingen te zoeken en hoe leerzaam om parallellen te trekken zoals De Kadet doet, het is m.i. een fout het socialisme alleen te situeren t.o.v. de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie. Op het vlak van de wereldpolitiek moge dit voor een goed deel (niet geheel) op gaan, dat geef ik graag toe, maar dat is niet zo in het ideële vlak. Ik kan trouwens niet inzien, dat wij een sterke bondgenoot van de Verenigde Staten zouden kunnen worden als wij in Europa niet meer ons zelf zouden durven zijn en niet meer in ons zelf zouden kunnen geloven.

Zeker is het realistisch onze achterstand te erkennen, al zijn er in het Europees socialisme onderling niet onbelangrijke verschillen. Maar die achterstand lijkt mij meer te liggen in onze gezindheid, onze daadkracht dan in onze wetenschap. Minder dan De Kadet zulks doet, ben ik ook geneigd te betreuren dat wij zoveel hebben moeten profiteren van wat „buiten onze rijen” is uitgedacht. Het socialisme is nu eenmaal geen levensbeschouwing méer, en het is toch ook De Kadet niet aan het socialistisch etiket gelegen? Zouden we trouwens wel ooit wetenschappelijk „bij” kunnen zijn? Als dat kan, dan toch hoogstens in een periode waarin de maatschappij een definitievere vorm zal hebben verkregen.

De grotere bescheidenheid die het socialisme in de opvattingen van De Kadet moet aanleren (en ten dele heeft aangeleerd) zie ik als winst. Een verlies zou het echter zijn als we de onbescheidenheid weer zouden terug krijgen door de monopolistische aanspraak: socialistische politiek is gelijk aan wetenschappelijke politiek.

Dat wij nieuwe inzichten niet voldoende verworven hebben, afgezien dan van het socialistische etiket, dat wil ik toch weer graag toegeven (al hebben we in ieder geval meer geleerd dan de meeste anderen en al is er geen enkele reden om de moed te laten zakken). Maar schort het ons niet minder aan ideeën dan aan de precieze uitwerking en toetsing daarvan? Om rechtvaardig te zijn moeten we overigens wel bedenken, dat althans het Nederlandse socialisme tot nu toe onvoldoende de kans heeft gehad dit werk ter hand te nemen doordat het nog nooit de meerderheid in het parlement heeft bezeten.

Waar zitten eigenlijk onze grootste leemten? Naar mijn mening op *cultureel* gebied vooral in een onvoldoende *uitwerking* van de gedachten over cultuurspreiding en wat daaraan vast zit. (Maar dit is niet zozeer mijn terrein, en dat laat ik verder rusten); op *social-economisch* gebied vooral in een nog onvoldoende verfining van de methoden van centrale planmatige leiding en in een onvoldoende uitwerking van de decentralisatiegedachte. De belofte van nationale en internationale democratische contrôle op het bedrijfsleven is in te algemene termen gehuld om onze tegenstanders van de doelmatigheid ervan en de daarin geboden decentralisatie-mogelijkheden te overtuigen. Om de meerderheid van ons volk straks het besef te kunnen geven, dat ze „er bij” zijn, een taak hebben, is meer nodig dan bedrijfsschappen enz. Een veelheid van nieuwe samenwerkingsvormen en -methoden in de maatschappen en tussen maatschappelijke en overheidsorganen (niet alleen op het hoogste niveau!) is noodzakelijk. En dan komt het ook niet in de eerste plaats aan op de formele, maar op de materiële integratie. Dit wil zeggen, dat we er niet zijn als we de mensen bij elkaar zetten, maar dat we ook een reële inhoud moeten zien te geven aan hun samenwerking. — Overigens is een sterke neiging tot formalisme geen typisch socialistisch, veeleer een typisch Nederlands verschijnsel.

EEN DEFINITIEVE

OUDERDOMSVOORZIENING

Het vraagstuk van de ouderdomsvoorziening heeft vele kanten.¹⁾ Economische, financiële, sociale, technische, juridische en politieke. Eén van die facetten, zowel van juridisch, sociaal-politiek als van technisch belang, is de vraag, wat onder sociale verzekering moet worden verstaan. Het schijnt nauwelijks zin te hebben, deze vraag in een inleiding te behandelen. De opmerking van een praktisch mens, of wij deze theoretische vraag maar niet liever aan de theoretici moeten overlaten, zou ik mij volkomen kunnen indenken en billijken. En toch, het antwoord op deze vraag is niet alleen maar van theoretische waarde. Integendeel, het is van grote sociale, en – naar het mij toeschijnt – ook van politieke betekenis. Het is immers genoegzaam bekend, dat de voorstanders van verzekering en staatspensioen sedert jaar en dag pal tegenover elkaar staan en een verzoening niet mogelijk schijnt. Het is bijzonder verleidelijk om de ontwikkeling van deze strijd uitvoerig te schetsen. Ik moet dit terwille van de tijd nalaten. Het lijkt mij trouwens voor dit congres, waarvan vele deelnemers in die strijd zulk een levendig aandeel hebben gehad, ook niet nodig. Wel lijkt het mij nuttig er op te wijzen, dat het N.V.V. na de bevrijding, en vooral in de drie achter ons liggende jaren, met volledige instemming van de hoofdbesturen van de aangesloten organisaties, getracht heeft de tegenstellingen te overbruggen. Daartoe was noodzakelijk een bezinning op en onderkenning van de wezenlijke tegenstellingen. Zodoende kwamen wij als het ware vanzelf tot een bestudering van het sociale verzekeringsbegrip.

Ik onderschrijf van harte de opmerking van prof. Levenbach, dat de discussies over sociale verzekering hier te lande lijden aan gruwelijke begripsverwarring, waardoor op ongelukkige wijze onnodige tegenstellingen en tegenstand zijn geschapen en telkens weer worden geschapen tegen bepaalde maatregelen of voorstellen. Deze discussies waren en zijn nog tot op zekere hoogte zeer merkwaardig.

Professor Rosin, de grondlegger van de theorie van de sociale voorzorg, achtte het verband, dat tussen premiën en uitkering bestaat, slechts economisch. In juridische zin was naar zijn mening van verzekering geen sprake, omdat niet van een overeenkomst kan worden gesproken. Volgens hem werd de arbeider bij de wet iets toegekend, de werkgevers of andere premieplichtigen, een belastingplicht opgelegd. Men kan de theorie van Rosin moeilijk begrijpen zonder enige kennis van de historische ontwikkeling van de sociale wetgeving. Een van de drie programmapunten

---

¹⁾ Deze beschouwingen vormen het hoofdbestanddeel van de inleiding, gehouden door de schrijver op het Congres van het N.V.V. in September j.l.

van Bismarck was, de invoering van een stelsel van sociale verzekeringen om zodoende de sociaal-democraten de wind uit de zeilen te nemen. Daaruit valt te verklaren, waarom Bismarck, die aanvankelijk voorstander was van vrijwillige sociale verzekering, toch getracht heeft de verplichte verzekering ingang te doen vinden. De eerste pogingen van Bismarck liepen te pletter op het verzet van de Rijksdag tegen staatssubsidie bij de ongevallenverzekering. Zijn tweede ontwerp van wet voor een ongevallenverzekering werd, dank zij de steun van de keizer, die in 1881 en 1883 door middel van keizerlijke boodschappen te kennen gaf, dat hij het volledig met Bismarck eens was, tot wet verheven.

De Ongevallenwet kwam in Duitsland in 1884 tot stand. Daarvóór was reeds in 1883 een Ziektewet aangenomen. De belangrijkste grondslagen van deze verzekering waren: de verzekeringsdwang en het uitsluiten van het particuliere kapitaal. De overheidssubsidie had Bismarck echter moeten laten vallen. Na veel strijd, vooral in de jaren 1887 tot 1889, kwam ook de invaliditeits- en ouderdomsverzekering tot stand. Ditmaal gelukte het Bismarck wel de staatssubsidie er door te slepen. Tot troost van oud-ministers en ministers zij terloops opgemerkt, dat zelfs de voorstellen van Bismarck in de Rijksdag zeer gehavend werden.

Het is nu op grond van de zojuist genoemde feiten, dat prof. Rosin vaststelde, dat eigenlijk van verzekering geen sprake was, maar dat van voorzorg moest worden gesproken. En in 1913 beweerde een groot rechtsgeleerde, dat het in wezen niet de premiën zijn, die recht op uitkering doen ontstaan, maar de regelmatige deelneming aan de economische productie. Bij de discussie over de Invaliditeitswet zei destijds een der leden van de Tweede Kamer: „de rente, die wordt uitgekeerd is staatspensioen, en het daarvoor benodigde geld wordt verkregen door belasting, al geschiedt de betaling dier belastingen in de vorm van verzekeringspremiën”.

Daarbij kwam nog een ander probleem. Namelijk de vraag, of het voor het sociale verzekeringsbegrip nodig is, dat er een rechtstreeks verband bestaat tussen de door of voor iedere verzekerde betaalde premiën en zijn uitkering, dan wel of het voldoende is, dat er een verband bestaat tussen de voor of door alle verzekerden betaalde premiën en de aan alle verzekerden gedane uitkeringen.

Met andere woorden: of een individueel ruilevenwicht voorwaarde is, dan wel of een collectief ruilevenwicht voldoende is, om van verzekering te kunnen spreken. De ontwikkeling is op dit punt niet zonder humor. Monseigneur Nolens stelde, dat het individueel verband naar zijn mening beslist noodzakelijk was voor het verzekeringsbegrip; prof. Romme daarentegen zei bij de verdediging van het ontwerp kinderbijslagverzekering: „Het is niet noodzakelijk, dat ieder van de leden van de groep elk ogenblik de kans loopt om tot een dergelijke gezinssamenstelling te komen”. Met andere woorden: voor een ieder wordt premie betaald, maar daarom behoeft nog niet ieder kinderbijslag te krijgen. En mr Boot, zei in een inleiding voor de ARKA, dat naar zijn mening nooit iemand ernstig heeft betwist, dat de Ziektewet een sociale verzekeringsregeling is, hoewel de uitkering geen rechtstreeks verband houdt met de betaalde premiën.

Ik ben van mening, dat wij prof. Levenbach grote dank verschuldigd zijn voor zijn forse poging om in de discussie over het sociale verzekeringsbegrip lijn te brengen. Na een definitie van de sociale verzekering te hebben gegeven betoogt

prof. Levenbach in het „Sociaal Maandblad” van 1 November 1947, dat het helemaal niet wezenlijk is voor het begrip sociale verzekering, dat voor dit risico enige speciale premie betaald wordt.

Ik zal u niet verder lastig vallen met een gedetailleerde beschouwing over de discussie, die na het artikel van prof. Levenbach heeft plaats gevonden, en, zij het in beperkte mate, ook thans nog plaats vindt.

Dr G. J. M. Veldkamp, deskundige in de K.V.P., heeft in zijn dissertatie „Individualistische karaktertrekken in de Nederlandse sociale arbeidsverzekering” een definitie gegeven van het begrip sociale verzekering, die in vele opzichten overeenstemt met die van prof. Levenbach.

Op 25 April 1950 stelde prof. Romme in een inleiding voor de ARKA, dat het voor het karakter van de ouderdomsverzekering onverschillig is hoe voor haar financiering geput wordt uit het rechtvaardig arbeidsinkomen van de verzekerden, — bij wijze van premie of bij wijze van bestemmingsheffing, — als maar geput wordt uit genoemde bronnen. Wij zelf schreven in „De Vakbeweging” van 23 Mei 1950: „Wanneer de verzekeraar — of dit nu de staat of een ander is — de middelen voor de verzekering van iemand — de verzekerde, diens werkgever of diens medeverzekerde — ontvangt, op welke wijze dan ook, hebben wij met een verzekering te doen.”

Er is natuurlijk nog wel een enkeling, die het met deze ontwikkeling niet eens is. Mr Boot zei in zijn meergenoemde inleiding voor de sub-groep sociale verzekering van de ARKA: „Wil men begripsverwarring werkelijk voorkomen, dan zal men naar mijn mening goed doen, in de definitie van Levenbach de premie-betaling voor of door de verzekerde als essentieel onderdeel op te nemen”.

En hij merkte verder op: „Ik ben mij bewust, dat ik mij zelf een conservatief jasje aan doe, zeker in de ogen van Berger, van wie ik mij nog zo goed herinner hoe hij onder andere op Drakenburgh en, later voor de Bond van Staatspensionering en sedertdien in verschillende geschriften, een lans brak voor de gedachte van Levenbach, omdat ook hij langs deze weg vrijwel onoverkomelijke kloven trachtte te overbruggen”.

Wat dat conservatieve jasje betreft, het is mij bekend, dat sommigen door merkwaardig getinte en geruite jaszjes, anderen door bijzonder óude, hun apartheid onder alle omstandigheden willen bewijzen. Deze eigen stijl zij de heer Boot gegund. Wij voelen ons gesterkt door de wetenschap, dat ook in het buitenland bijv. in Amerika, getuige het boek van Miss Burns, nieuwe opvattingen veld winnen. Wat die vrijwel onoverkomelijke kloven aangaat: ik heb de indruk, dat het plan van de Raad van Vakcentralen wel eens een vrij stevig bruggetje zou kunnen blijken te zijn.

De praktische betekenis van dit alles is, dat, indien het mogelijk is, de premie voor de ouderdomsvoorziening te innen door middel van het belastingapparaat — zonder daarbij het sociale verzekeringsbegrip overboord te zetten, — dit kan geschieden zonder al te veel administratieve rompslomp. Zou de premie-invordering op de ouderwetse wijze geschieden, dan is de ellende niet te overzien, om van de onnodige kosten, die een afzonderlijk inningsinstituut naast het belastingapparaat met zich mee brengt, maar niet te spreken. Het is immers zo, dat een dergelijk

afzonderlijk instituut niet zou beschikken over de gegevens betreffende de inkomens. Er zouden dus altijd inlichtingen moeten worden ingewonnen bij de belastingdienst. De kosten van inning zullen dus altijd hoger worden, indien een afzonderlijk orgaan van de sociale verzekering in plaats van de belastingdienst met deze werkzaamheden zou zijn belast.

Ik heb reeds gezegd, dat, ook indien een afzonderlijk instituut met de inning van de premie zou worden belast, de belastingdienst toch belangrijke werkzaamheden zou moeten verrichten ten behoeve van de ouderdomsverzekering. Indien het sociale verzekeringsinstituut inlichtingen zou moeten inwinnen over de inkomens van de zelfstandigen, dan betekent dit tegelijkertijd, dat de belastingdienst zich zou moeten verdiepen in de hoogte van de inkomens van die zelfstandigen.

Een afzonderlijk inningsinstituut voor de ouderdomsverzekering zal altijd een beetje belastingdienstje moeten spelen, maar het zal altijd „spelen” blijven, het zal altijd werk van mindere kwaliteit zijn dan dat van de belastingdienst en het zal meer kosten.

Voor een verzekering van een bodem- of volkspensioen zal inning van de premieën via de belasting dus het eenvoudigst en het goedkoopst zijn. Dat de drie grote vakcentralen elkaar op dit punt hebben gevonden is dan ook naar ons gevoel van groot gewicht. Te meer omdat de besprekingen in een zo goede harmonie hebben plaats gevonden.

De financiering van de ouderdomsverzekering is een probleem, dat de gemoederen sedert jaren beroert. Er zijn, zoals u bekend is, een drietal financieringsstelsels, welke op geheel verschillende principes berusten, en welke door de respectieve voorstanders om strijd zijn aanbevolen.

Alvorens tot een meer gedetailleerde uiteenzetting van de kenmerken van de twee belangrijkste stelsels over te gaan, zal ik trachten, door enige eenvoudige voorbeelden, de hoofdkenmerken er van aan te geven. Het is mogelijk te zeggen, dat in een zeker jaar bijvoorbeeld 1980 aan allen, die 65 jaar of ouder zijn, een pensioen van bijvoorbeeld f 25,— per week zal worden betaald. De totale kosten van deze pensioenen voor dat jaar kunnen worden omgeslagen over allen, die in datzelfde jaar 1980 verplicht zijn, premie te betalen. Dit stelsel heet het omslagstelsel. Maar men kan ook een geheel ander systeem volgen. Men kan namelijk ook redeneren: als Pieterse of Jansen 65 jaar is geworden, moet hem een pensioen worden uitgekeerd. Hij heeft dus aanspraak op pensioen van zijn 65ste jaar af.

Die aanspraak moet worden gedekt. Op welke wijze? Natuurlijk door geld voor hem opzij te leggen. Dat geld wordt dan verkregen door het innen van premieën, die moeten worden betaald door hem of voor hem. Voor elke verzekering wordt dus als het ware een boekje aangelegd, waarop de gestorte premieën worden vermeld. Die premieën zullen, als hij 65 jaar is geworden, zijn aanspraken bepalen. Dit stelsel heet dan ook het stelsel van kapitaaldekking van de aanspraken, meestal kortweg kapitaaldeckingsstelsel genoemd. Onder het omslagstelsel moet men dus verstaan: de omslag van de in een bepaald jaar te betalen pensioenen over de premieschuldigen van dat jaar. Onder het stelsel van kapitaaldekking der aanspraken moet worden verstaan: een financieel stelsel, waarbij in het tijdvak van toe-

trekking tot de verzekering tot aan de pensioengerechtigde leeftijd een fonds wordt gevormd, waaruit de pensioenen kunnen worden betaald. Eenvoudig, te eenvoudig gezegd: bij het omslagstelsel worden de lasten van de verzekering verplaatst naar de toekomst; bij het kapitaaldeckingsstelsel heeft op het moment, dat het pensioen voor het eerst wordt betaald de premiebetaling in het verleden plaats gevonden, de voorstanders van het kapitaaldeckingsstelsel menen dus voor de toekomst te kunnen zorgen.

Er zit aan dat kapitaaldeckingsstelsel nog meer vast. De hoogte der pensioenen wordt bepaald door de gestorte premieën. Met andere woorden, de hoogte der pensioenen hangt mede af van de leeftijd, waarop men begint te betalen. Bij toepassing van het kapitaaldeckingsstelsel zijn dus de toekomstige pensioenen lager naarmate men dichter de 65 jaar is genaderd op het moment, dat de Wet in werking treedt. Aan degenen, die weinig of geen recht aan hun verzekering kunnen ontleen, geeft men dan ook vaak een gratis pensioen. Deze pensioenen moeten natuurlijk ook betaald worden. Men spreekt dan van de financiering van de back-service. Het lijkt mij thans reeds goed er op te wijzen, dat er bij het omslagstelsel in beginsel geen back-serviceprobleem bestaat.

Het kapitaaldeckingsstelsel wil dus de omvang van het maatschappelijk inkomen van de toekomst beïnvloeden. Het sparen voor de toekomst wordt bevorderd. De voorstanders van dit stelsel achten dit een groot voordeel. Ik wil echter opmerken, dat dit sparen alleen zin heeft, indien de besparingen ook worden omgezet in investeringen, die in de toekomst hun dividend opleveren. In zijn inleiding voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs wijst ir Vos er te recht op, dat in de jaren 1929 tot 1936 de besparingen veel hoger waren dan de investeringen. Als gevolg daarvan was de werkloosheid ernstiger dan zij had behoeven te zijn.

De omvang van een ouderdomsfonds bij toepassing van het kapitaaldeckingsstelsel zal bepaald niet kinderachtig zijn. Ik heb berekeningen gezien, die tot het resultaat leidden, dat voor een pensioen van f 25,— per week aan ieder uit te keren van 1980 af ongeveer 700 miljoen per jaar aan premie zal moeten worden betaald. Ir Vos heeft berekend, dat voor een pensioen van 60 tot 70% van het laatstverdiende inkomen bij 40 dienstjaren een fonds van ongeveer 25 milliard, dat is ongeveer 5 milliard meer dan ons nationale inkomen, nodig zal zijn. Welk een beleggingsprobleem voor zulk een fonds zou ontstaan, is volstrekt duidelijk. In het Welvaartsplan is er reeds op gewezen, hoe gevaarlijk het is het probleem van de financiering van de ouderdomsverzekering in verband te brengen met de kapitaalvorming. Ik herinner er aan, dat economen het er over eens zijn, dat in de depressie de besparingen de investeringen overtreffen.

Men heeft vaak gesteld, dat het kapitaaldeckingsstelsel grotere zekerheid biedt, omdat de aanspraken vast liggen. Ik zou allereerst willen opmerken, dat dit aanspraken zijn op geldbedragen, welke niet kunnen worden aangepast aan de ontwaarding van de gulden; in de tweede plaats, dat ik, met Wibaut, meen, dat de waarborg van de sociale wetgeving ligt in het maatschappelijk inzicht, dat deze voorziening gemeenschapsplicht is.

Een voordeel van de fondsvorming is — het is vaak betoogd — dat het de vermogensspreiding in de hand werkt. Duizenden en nog eens duizenden hebben aanspraak op het ouderdomsfonds. Ik ontken dit geenszins, maar het primaire doel van iedere ouderdomsvoorziening is, een bepaalde koopkracht te verzekeren op het ogenblik, dat het recht op pensioen ingaat. En wat is nu het geval? De laatste vijftig jaar is de waarde van de gulden voortdurend gedaald. En niet alleen de waarde van de gulden. Volgens deskundigen is de dollar sedert 1900 tot een derde van haar waarde gedaald; het pond en de gulden tot ongeveer een vierde. Een kapitaaldeckingsstelsel kan zich aan deze waardeveranderingen niet aanpassen. De verzekerden, die op hun 20ste jaar premie betalen voor een pensioen van f 25,— per week en dat pensioen van f 25,— per week ook inderdaad ontvangen op hun 65ste jaar, maar in guldens waarvan de koopkracht is gedaald, voelen zich bedrogen. Of de pensioenen zijn onvoldoende om van te leven, of de staat moet uit de algemene middelen toeslagen verstrekken, hetgeen dus toch weer een gedeeltelijke invoering van het omslagstelsel betekent. Het omslagstelsel daarentegen past zich op eenvoudige wijze aan de verminderde koopkracht aan. Bepaalt men de premie op een percentage van het loon, gelijk in het plan van de Raad van Vakcentralen is voorgesteld, dan vindt automatische aanpassing plaats, omdat de koopkrachtvermindering vaak zal worden gecompenseerd door een verhoging van het loon.

Het is natuurlijk niet doenlijk alle kanten van het zo moeilijke financieringsprobleem uitvoerig te bespreken. De keuze tussen beide stelsels is, als ik het goed zie, geen wetenschappelijke, maar een sociaal-politieke, waarbij uiteraard de wetenschap belangrijke diensten verleent.

Zoals u weet hebben wij ons voor een combinatie van beide stelsels uitgesproken. Het getuigt van gebrek aan moed, geen nieuwe wegen te durven inslaan. Het is gebrek aan wijsheid de historische ontwikkeling en de politieke feiten te willen negeren. Vos heeft dezelfde keuze als wij gedaan. Hij spreekt van een bodempensioen, dat men als staatsburger en van een bedrijfspensioen, dat men als werker in de maatschappij ontvangt.

Alvorens nader op het voorstel van de Raad van Vakcentralen in te gaan, lijkt het mij nuttig de na-oorlogse plannen voor een definitieve ouderdomsvoorziening te bespreken. Belangrijke voorstellen werden gedaan in het rapport van de zgn. Gemengde Commissie. Als belangrijkste voorstellen, in het rapport gedaan, noem ik:

1e. Een algemeen verplichte verzekering in het leven te roepen, welke een bodempensioen garandeert.

2e. Het stelsel van gemeenteklassen zal worden afgeschaft.

3e. Aftrek van eigen inkomsten zal niet meer plaats vinden.

4e. In verband met de voorstellen 2 en 3 zullen de uitkeringen van de nieuwe regeling lager zijn dan de maximum-uitkeringen van de Noodwet-Drees; zij zullen gelijk zijn aan de feitelijk gemiddelde uitkering van de Noodwet-Drees.

Wij hadden en hebben ernstige bedenkingen tegen de voorstellen van de Gemengde Commissie. De belangrijkste wil ik in het kort bespreken. In de eerste plaats valt op, dat van een automatische aanpassing van de pensioenen aan de

lonen geen sprake is. De commissie wil voorts niets weten van verplichte bedrijfs-pensioenfondsen. Aan de inning van de premie wordt onvoldoende aandacht be-
steed; de commissie houdt kennelijk vast aan het orthodoxe verzekeringsstelsel,
dat wil zeggen: inning van de premie op de ouderwetse wijze, hetgeen betekent
een dure zo niet onuitvoerbare methode, zodra ook de zelfstandigen onder de
verzekering vallen.

De voorstellen met betrekking tot de hoogte van het pensioen waren voor ons
volstrekt onaanvaardbaar. Ik herhaal: de hoogte van het pensioen zou ongeveer
gelijk zijn aan de feitelijk gemiddelde uitkering krachtens de Noodwet-Drees. Dit
voorstel onderstelt ten onrechte, dat de ouden van dagen allen eigen inkomsten
hebben en dat deze eigen inkomsten voor allen ongeveer even hoog zijn. Dat is
echter niet zo. Zou dit voorstel zijn aanvaard, dan zouden degenen, die geen
eigen inkomsten hebben en die in de eerste en tweede klasse gemeenten wonen,
enige gulden per week in pensioen zijn achteruit gegaan. Het voorstel van de
Gemengde Commissie wordt nog minder aanvaardbaar, indien men weet, dat
de commissie van mening is, dat de ouderdomsverzekering krachtens de Invalidi-
teitswet niet langer behoort te worden gehandhaafd. Die Invaliditeitswet wordt
dus voor het ouderdomsgeedeelte als het ware buitenspel gezet. Dat wil zeggen, dat
volgens dit voorstel na het inwerkingtreden van de nieuwe Ouderdomswet geen
premiebetaling meer voor de ouderdomsverzekering van de Invaliditeitswet zal
plaats vinden. Natuurlijk ontvangt in dit systeem ieder op zijn 65ste jaar een
ouderdomsrente krachtens de Invaliditeitswet, waarop hij op grond van de gestorte
premiën recht heeft, maar deze renten zullen steeds minder betekenis krijgen.
Dat wil ook zeggen, dat de eigen inkomsten uit renten steeds lager zullen worden.
Ik geloof, dat hieruit voldoende blijkt, hoe krom de redenering van de Gemengde
Commissie is, indien zij voorstelt de pensioenen van de definitieve Ouderdomswet
gelijk te stellen aan de feitelijk gemiddelde uitkering krachtens de Noodwet-Drees.
Die feitelijk gemiddelde uitkeringen zijn juist tot stand gekomen, nadat bij de
af trek van eigen inkomsten krachtens de Noodwet met volwaardige ouderdoms-
renten krachtens de Invaliditeitswet rekening was gehouden.

Ik geloof, dat het dus wel heel begrijpelijk is, dat het N.V.V. deze voorstellen
van de aanvang af heeft afgewezen. Het was dan ook een daad van wijs beleid
van minister Joekes, dat hij zijn aanvankelijk voornemen om op basis van de voor-
stellen van de Gemengde Commissie een ontwerp van wet in te dienen, liet varen.
Ik zal niet ver bezijden de waarheid zijn, indien ik zeg, dat de brief van de Raad
van Vakcentralen van 8 Juni 1951, gericht aan de minister van Sociale Zaken, aan
het besluit van de minister om de Sociaal-Economische Raad advies te vragen
omtrent enkele punten met betrekking tot de toekomstige ouderdomsverzekering,
niet geheel onschuldig is. Het zal de blijvende verdienste van minister Joekes zijn,
dat niet alleen de Werkloosheidswet onder zijn bewind in werking is getreden, maar
dat hij bovendien de belangen van de verzekerden heeft laten prevaleren boven
het toch uit menselijk oogpunt zo begrijpelijke verlangen nog voor zijn aftreden
een ontwerp van wet in te dienen.

De regering heeft daarnaast de Sociaal-Economische Raad een nota ter be-
schikking gesteld. Deze nota bevat in hoofdzaak een nadere uitwerking van de

grondgedachte van het advies van de Gemengde Commissie. De regering heeft echter nadrukkelijk medegedeeld, generlei suggestie te willen doen. Het lijkt mij niet nodig, na wat ik over de voorstellen van de Gemengde Commissie heb gezegd, de nota van de regering te bespreken. Ik heb het altijd betreurd, dat de toelichting op de nota de indruk wekte, dat men onder andere met betrekking tot de hoogte van het pensioen toch bepaalde suggesties wilde doen. Als ik in de samenvatting van deze nota lees, dat voor een pensioen van f 900,— per jaar voor gehuwden f 2,50 per week aan premie zou moeten worden betaald, en voor een pensioen van f 1080,— per jaar f 3,— per week aan premie zou moeten worden betaald, dan weet ik, dat het hier slechts om voorbeelden gaat. Toch ware het mij liever geweest, indien men ook een premieberekening had gegeven voor een pensioen, dat gelijk is aan of hoger dan de maximum-uitkeringen van de Noodwet-Drees.

Er is nu een commissie uit de Sociaal-Economische Raad belast met de voorbereiding van het advies aan de regering. Deze sub-commissie staat onder leiding van ir Vos. Het N.V.V. is daarin door twee van zijn Dagelijkse Bestuurders vertegenwoordigd. De commissie is reeds met haar werkzaamheden begonnen. Het is natuurlijk niet mogelijk over de besprekingen mededelingen te doen, doch ik spreek slechts de hoop uit, dat deze commissie, onder de bekwame leiding van ir Vos, spoedig met de voorbereiding van het advies gereed zal zijn.

Ik wil thans graag wat nader op de brief van de Raad van Vakcentralen ingaan. In deze brief werd de aandacht van de minister van Sociale Zaken op een tweetal punten gevestigd. Deze zijn: ten eerste het probleem van de handhaving van de koopkracht van de pensioenen; ten tweede de wijze van inning van de premie. Voorgesteld wordt, in de eerste plaats voor die bedrijfstakken, die nog geen bedrijfspensioenfondsen kennen, over te gaan tot het verplicht instellen van bedrijfspensioenfondsen, of tot de verplichte instelling van één algemeen bedrijfspensioenfonds. Voor de zelfstandigen zal naar de mening van de Raad van Vakcentralen de mogelijkheid moeten worden geopend om zich vrijwillig bij het voor hen in aanmerking komende bedrijfspensioenfonds of het algemeen bedrijfspensioenfonds aan te sluiten. Deze verzekering zal moeten worden gebaseerd op het kapitaal-dekkingsstelsel. Naast het bedrijfspensioenfonds zal echter een volkspensioen moeten worden gegarandeerd. Deze volksverzekering zal verplicht zijn. Ik wijs er met nadruk op, dat dit geen arbeiders- maar een volksverzekering is. Bedrijfspensioenfondsen en volkspensioen te zamen vormen het totaal pensioen. Dit totaal pensioen zal een bepaald percentage moeten bedragen van het gemiddelde arbeidersloon in een bepaald jaar.

In de brief van de Raad van Vakcentralen wordt dit voorstel getoetst aan enige economische ontwikkelingsmogelijkheden. De eerste mogelijkheid is, dat de prijzen stabiel blijven, maar dat de lonen stijgen. Het welvaartspeil van de arbeiders neemt dan toe. Maar niet alleen het welvaartspeil van de arbeiders, ook dat van de gepensioneerden, omdat de pensioenen op en neer gaan met de lonen.

De tweede mogelijkheid is, dat de prijzen stijgen, terwijl de lonen gelijk blijven. Het welvaartspeil van de arbeiders daalt dus. Ook de gepensioneerden ondergaan een zekere welvaartsvermindering.

De derde mogelijk is, dat de prijzen stijgen, de lonen ook, maar deze laatste in sterkere mate. De pensioenen zullen zich dan aanpassen aan de lonen.

En de vierde mogelijkheid is ten slotte, dat de lonen gelijk blijven, terwijl de prijzen dalen. De pensioenen zullen evenals de lonen gelijk blijven.

Het tweede probleem, dat in de brief van de Raad van Vakcentralen wordt besproken, is de wijze van invordering van de premiën. Er wordt in de brief op gewezen, dat het probleem van de invordering van de premiën met name voor de volksverzekering van groot gewicht is. Voorts wordt gezegd, dat het als algemeen bekend verondersteld mag worden, dat de wijze van innen der premiën niet in alle opzichten beslissend is voor het begrip verzekering.

Na het probleem van de inning der premiën uitvoerig te hebben besproken, wordt dan gesteld: „Het is daarom, dat wij tot de conclusie zijn gekomen, dat de premieheffing voor de volksverzekering zal moeten geschieden door middel van een bijdrage, welke een percentage van het inkomen bedraagt. De aanslag voor de ouderdomsverzekering zou tegelijk met de aanslag voor de inkomstenbelasting kunnen worden gedaan”.

Na wat ik heb gezegd over het verzekeringsbegrip, over het financieringsprobleem en over het probleem van de invordering van de premiën, lijkt het mij overbodig het voorstel van de Raad van Vakcentralen, waarvan ik u zoëven de belangrijkste punten heb geschetst, uitvoerig toe te lichten of te verdedigen. Ik zal bovendien bij de bespreking van de critiek op ons voorstel nog wel de gelegenheid vinden tot een enkele verduidelijking.²⁾

Dit plan, ik zeg het zonder aarzeling, is een compromis. Maar een constructief compromis; in die zin is het een synthese tussen wat ik zou willen noemen de orthodoxe verzekeringsgedachte en het staatspensioen, ontstaan uit de ernstige wil om eindelijk een definitieve ouderdomsverzekering, die de ouden van dagen een zekere koopkracht waarborgt, tot stand te brengen. Er is met veel waardering over het plan gesproken. Ik herinner in dit verband aan het artikel van ir Vos in „Vrij Nederland” van 6 October 1951. Een der weekbladen heeft het zelfs „een mijlpaal in de historie van onze sociale verzekering” genoemd. De heer Thijssens schreef in „Staatspensioen”, het orgaan van de Bond voor Staatspensionering: „Gaan wij de strijd na, welke wij jarenlang gevoerd hebben tegen felle tegenstanders, vooral uit het rechtse kamp, dan behoort het moment, waarop wij voor het eerst kennis namen van deze voorstellen, tot een van de mooiste ogenblikken”.

Men heeft natuurlijk ook bezwaren geuit. Over deze critiek wil ik gaarne iets meer zeggen. Men heeft onder andere gezegd, dat het geen afgerond plan is. Ik antwoord hierop, dat de Raad van Vakcentralen met opzet slechts enkele grote lijnen heeft willen trekken. Ik weet uit eigen ervaring met welk een hartstocht men in Nederland zich in de details van de sociale verzekeringen verdiept. Dit kan nuttig zijn, zeer nuttig zelfs, maar het wordt uiterst gevaarlijk, indien men daardoor de hoofdzaken, de beginselen waarom het gaat, uit het oog verliest. Mijn eerbied voor de bekwaamheid van de vele sociale-verzekeringstechnici in ons land

---

²⁾ De inhoud van de brief aan de minister is afgedrukt in het Verslag van het N.V.V. pg. 155-159.

is oprecht en groot – velen onder hen zijn buitengewoon bekwaam en toegewijd – maar juist de besten onder hen zullen mij toegeven, dat de techniek niet alleen beslissen kan. Bovendien getuigt het naar mijn gevoel van juist inzicht en goede smaak in een voorstel niet in de eerste plaats te willen demonstrenen wat men weet, maar wat men wil. Men zal dan ook tevergeefs zoeken naar uitgebreide en ingewikkelde verhandelingen over bijvoorbeeld de verschillen tussen omslagstelsel, rentedekkingsstelsel en kapitaaldeckingsstelsel. Misschien zullen onze critici ons willen geloven, indien wij zeggen, dat de opstellers van deze brief deze verschillen niet geheel onbekend waren.

Er is een tweede punt waarop de critici de aandacht hebben gevestigd. Men heeft namelijk gezegd, dat het bezwaar van het plan van de Raad van Vakcentralen is, dat het de bedrijfspensioenen tot bodempensioen verheft en dat het volkspensioen slechts aanvullend is. Ik zal trachten een hardnekkig misverstand uit de weg te ruimen. Wie de formule op pg. 158 van het N.V.V.-Verslag leest, zal mij moeten toegeven, dat er van onderschikking eenvoudig geen sprake is, slechts van nevenschikking. *En* volkspensioen *en* bedrijfspensioen. De voorstanders van het zogenaamde bodempensioen volstaan met dit bodempensioen. Zij willen van verplichte bedrijfspensioenfondsen niets weten. Wij daarentegen wensen op de wijze, als aangegeven in het voorstel, ook zoveel mogelijk voor ieder een bedrijfspensioen in de toekomst te waarborgen.

In 1912 vond een congres van de Bond voor Staatspensionering plaats. Op dat congres spraken belangrijke politieke figuren. Ook thans zijn hun referaten nog de moeite van het lezen en bestuderen waard. Nog meer echter dan de soms uiterst knappe verdediging van standpunten, zoals bijvoorbeeld die van Troelstra, heeft mij deze uitspraak van een der afgevaardigden getroffen: „Het lijden van vele ouden van dagen is naast dat der kinderen het schrijnendste, het meest hope-loze, doorgaans het meest onverdiende, dat er bestaat”.

Mijn werk bij het N.V.V. brengt met zich mede, dat ik veel met ouden van dagen in contact kom. Van dat onverdiende lijden, van de zorgen, van de moeilijkheden en ook van de trots van de ouden van dagen heb ik iets leren begrijpen. Zij zijn niet veeleisend, de ouden van dagen. De besturen van hun organisaties vragen nooit iets onredelijks. Voor de toch nog lage uitkeringen van de Noodwet-Drees zijn zij uiterst dankbaar. Deze redelijkheid mag nooit tot gevolg hebben, dat wij onze plicht verzaken. Niet alleen degenen die werken, ook zij die niet meer kunnen werken, hebben recht op een redelijk levenspeil. Dat wij thans onder redelijke omstandigheden leven, hebben wij mede aan de strijd van velen van hen te danken. De ouden van dagen rekenen op het N.V.V. Zovelen hebben het mij zovele malen gezegd. Ik weet te spreken namens het gehele N.V.V., als ik zeg, dat wij dit vertrouwen niet zullen beschamen, nu niet en in de toekomst niet!

*DE VERDEDIGBAARHEID**VAN NEDERLAND*

Over dit onderwerp bestaan twee theorieën, die elk in hun absoluutheid genomen onhoudbaar zijn. De eerste is de opvatting, dat de soevereine staat Nederland van Delfzijl tot Sluis, van Venlo tot Den Helder op zich zelf verdedigbaar is — en ook in de eerste plaats, het woord „landsverdediging” wijst er al op, op zich zelf verdedigd moet worden. Deze opvatting behoeft niet uit te sluiten dat Nederland in geval van oorlog met bondgenoten samen strijdt en misschien ook die samenwerking reeds in vredestijd voorbereidt als zichtbaar wordt, wie de waarschijnlijkste aanvaller zou zijn en welke anderen samen met ons land slachtoffer van de aanval — en daarmee onze bondgenoten — zouden kunnen worden. Maar het zwaartepunt van de „landsverdediging” blijft daarbij in Nederland zelf liggen, zowel wat het opstellen van de strategische plannen als wat de bevelvoering over de strijdkrachten betreft. Dit was de opvatting van 1939, die in 1952 niet meer kan gelden, maar in veler hoofden nog naspookt.

De redenen daarvoor? De oorlog van '39 had tot '41 het air van een Europees conflict, terwijl een mogelijke derde wereldoorlog, waarin vrijwel zeker Sowjet-Rusland en de Verenigde Staten betrokken zullen zijn, door de medewerking van deze grootste machten Nederland nog meer dan destijds tot *kleine* mogenschap maakt, die bezwaarlijk op eigen houtje haar kriegsbeleid kan uitstippelen. De neutraliteits- of zelfstandigheidspolitiek, met de illusie dat Nederland pas bij het uitbreken van de oorlog zou bepalen aan welke kant het stond, is verlaten. De krijgstechniek heeft zich zo ontwikkeld, dat de sterk toegenomen mechanisatie de uitrusting reeds van een enkele divisie op een kostenpeil brengt, dat vele malen boven dat van '39 ligt — en daarmee boven de draagkracht van een klein land, verarmd door de tweede wereldoorlog, dat zonder buitenlandse hulp zijn vijf divisies niet zal kunnen uitrusten. Ten slotte: zelfs al zou dit wel mogelijk zijn, dan is nu ook voor ons, leken, duidelijk, dat enkele Nederlandse divisies, gesteund door een eveneens beperkte luchtmacht, weinig of niets zouden kunnen uitrusten tegen een krachtige Sowjet-aanval.

Alleen bondgenootschappelijke samenwerking vermag iets, lijkt de conclusie te zijn, en degenen die het negatieve feit „dat de kleine staten het alleen niet kunnen” in iets positiefs willen omzetten, neigen tot de tweede opvatting, volgens welke een verdediging van Nederland alleen zin heeft „in Europees kader”, als onderdeel van

de verdediging van West-Europa of van het Noordatlantisch gebied.¹⁾ Een Nederlands plan voor 's lands verdediging; een Nederlandse opperbevelhebber; een Nederlandse regering en parlement, die bepalen welke bedragen de Nederlandse belastingbetalers gezamenlijk aan de defensie zullen uitgeven; Nederlandse soldaten met een Nederlandse uniform aan: het zijn, als men de fervente voorstanders van een „Europese defensie” (waarvan dan, wonderlijk genoeg, een zo twijfelachtige zaak als de Europese Defensie-Gemeenschap de broedplaats van het phoenixei schijnt te zijn) hoort, zaken die er, nu ja, eenmaal zijn en die misschien ook niet aanstonds behoeven te worden afgeschaft, maar net als koekoekklokken, paardetrans en wollen borstrokken hun tijd hebben gehad en op de nominatie staan om als de zaken maar goed „in Europees verband” worden georganiseerd hoe eerder hoe beter te verdwijnen.

Deze tweede opvatting onderstreept terecht de nutteloosheid van een Nederlandse verdediging, die uitsluitend naar de positie van ons land zou zien en, bij Winterswijk of aan de Grebbe, Nederland met Nederlandse strijdkrachten zou willen verdedigen. Zij dreigt echter enkele andere feiten voorbij te zien. Het eerste is dat, ook als men zich in Nederland zou weten op te werken tot een nobel boven-nationaal standpunt waarop men geen Nederlands belang meer kent dan „in Europees kader”, het aan geen twijfel onderhevig is dat andere naties (uit laag-nationalistische gezindheid of omdat zij zich misschien iets minder illusies over zichzelf en andere maken?) zover nog niet zijn, en men dus in het Europees krachterspel een situatie dreigt te scheppen waarin andere nationale belangen wél – de Nederlandse niet aan het bod komen. Dit is niet van belang ontbloomt als men bijv. denkt aan de waarschijnlijkheid, dat de eerstvolgende jaren tegen de aanval uit het Oosten slechts een *deel* van West-Europa langer verdedigd zal kunnen worden, waarbij dus de vraag rijst *waar* het bruggenhoofd of die bruggenhoofden voor de tegenaanval komen te liggen. Een wegeijferen van het Nederlands belang, verondersteld al dat het wenselijk was, hoeft nog niet te betekenen dat in Europees kader alle betrokken belangen billijk worden gewaardeerd. De Europese Defensie-Gemeenschap levert daarvan een leerzaam voorbeeld. Zij is immers een denkbeeld van de Quai d'Orsay, waaraan de Franse generaals al even weinig geloven als andere militairen, maar dat door Pleven en de zijnen juist op het ogenblik naar voren werd gebracht, toen Amerika op eigen houtje voortgang leek te willen maken met de Duitse herbewapening. Deze samenloop doet vermoeden, dat het eerste motief eerder een *verhinderen* van deze laatste was dan een bevorderen ervan – en dus nauwelijks een bijdrage tot een „Europese defensie”. Mede onder Amerikaanse druk is het inmiddels geworden tot iets, wat althans in politiek opzicht als positief kan worden aangeduid, n.l. het middel om Duitsland aan de verdediging van West-Europa te laten deelnemen zonder de andere Westeuropese landen in de gordijnen te jagen. Daarmee is echter nog niet gezegd, dat het in militair opzicht een uitwerkbaar plan is (en dus een bijdrage tot de verdediging

---

¹⁾ In dit verband verdient vermelding, doch geen bespreking, de duidelijke voorkeur van de orthodoxe federalisten voor de term „Europese verdediging”, bij welke de Atlantische verbleekt.

van West-Europa); de militairen die het niet volkomen afwijzen aanvaarden met de gelatenheid als iets, waaraan tóch niets meer te doen is en waarvan men dus het beste moet trachten te maken wat er van te maken is.²⁾

Er is echter nog een tweede reden, om ook al acht men inschakeling van de Nederlandse defensie-inspanning in een groter geheel dringend noodzakelijk, met voorzichtigheid voort te gaan op deze weg. Het is de reden, uit democratisch oogpunt toch waarlijk niet onbelangrijk, dat de 10 millioen Nederlanders aan hun minister van Defensie niet jaarlijks 24000 gulden betalen en 1500 millioen gulden ter beschikking stellen om Fontainebleau, of de Pyreneeën, of de Alpen-redoute te verdedigen, maar om het Nederlandse grondgebied of een flink stuk daarvan tegen een aanval te beveiligen. Het is een goed recht en (als zij het geloven — en het is in de grond van de zaak niet onjuist) ook de heilige plicht van journalisten en politici om die 10 millioen landgenoten uit te leggen dat zulk een beveiliging alleen mogelijk is als men niet uitsluitend naar Nederland kijkt, maar bereid is om de Nederlandse eieren in het Europese mandje te doen; maar zij hebben geen enkel mandaat van de 10 millioen om het Nederlandse belang te veronachtzamen of om na te laten redelijke waarborgen voor de Nederlandse eieren te vragen vóór zij in het Europese mandje worden gedaan. De gemiddelde Nederlander wil graag weten wat hij, kort gezegd, voor de befaamde 1500 millioen per jaar aan 's lands defensie besteed, „terug krijgt” in de vorm van bescherming. Men kan dat uit louter Europese solidariteit dom van de gemiddelde Nederlander vinden en hem, met de pen of van het podium, tot beter inzicht trachten te brengen. Maar geen vloedgolven van welsprekendheid kunnen doen vergeten, dat hij er recht op heeft, als burger van een democratisch land, antwoord op zijn vraag te krijgen — ook al vindt men die vraag ongepast.

II.

Het voorgaande betoog was een critiek op de tweede, eenzijdig-„Europese” opvatting. Een uitsluitend-Nederlandse verdediging als in de eerste opvatting werd gevraagd is echter eveneens onjuist, — gevaarlijke illusie in een tijd waarin de Hollandse waterlinie (althans déze Hollandse waterlinie) haar tijd heeft gehad. De profeten van de Europese verdediging projecteren een toekomstvisie naar voren en zien haar reeds een levende werkelijkheid, — de aanhangers van de verdediging uitsluitend van nationaal gebied leven uit een heimwee naar een tijd, die ook in 1939 voorbij bleek te zijn, en uit een overdreven voorstelling van wat in de eerstvolgende jaren bij de verdediging van Europa mogelijk zal zijn. Men kan een resolutie van de Europese Assemblée, die uitspreekt en aan de NAVO op het hart bindt dat alle deelnemende landen „gelijke rechten op de verdediging van hun grondgebied hebben”³⁾ met een schouderophalen onder de Straatsburgiades rang-

²⁾ Een aardig probleem is bijv. de grootte van de „groupements”, welke de zes landen aan het „Europese leger” zullen bijdragen: 12.000 man, wat betekent dat men de normale divisies van 18.000 man moet gaan opdelen en de overblijvende manschappen tot legerkorpstroepen moet promoveren.

³⁾ De motie-Fens, aangehaald volgens de „N.R.C.” van 29 Sept. 1952.

schikken en er slechts een vanzelfsprekendheid in zien, vergelijkbaar met het „recht” van alle Nederlanders om tot burgemeester van Amsterdam te worden benoemd. Maar er zal helaas wel méér mee bedoeld zijn, nl. de vraag om een garantie dat het grondgebied van alle NAVO-landen gelijkelijk zal worden verdedigd, — wat een militaire onmogelijkheid is bij het huidige aantal NAVO-divisies, dat tegenover de Sowjet-dreiging staat.

Op zich zelf volkomen juist is het standpunt, dat de Nederlandse regering op dit punt inneemt, nl. dat „aan de zware Nederlandse defensie-inspanning in geallieerd verband de zekerheid van geallieerde verdediging van Nederland in geval van een aanval onverbrekkelijk verbonden behoort te zijn”.⁴⁾ „Zekerheid van geallieerde verdediging”: het weglaten van het lidwoord vóór de laatste woorden sluit de mogelijkheid uit, dat Nederlands grondgebied in het geheel niet verdedigd zou worden, maar laat de mogelijkheid open, dat het slechts „een” verdediging zou zijn, waarbij dus gedacht kan worden aan een verdediging van beperkte tijdsduur en/of van slechts een deel van het Nederlandse grondgebied in Europa. De tijdsfactor speelt daarbij een rol, die het onmogelijk maakt om simpelweg te zeggen dat het éne gebied niet —, het andere wel verdedigd zal worden. Ook Washington D.C. is waarschijnlijk geen plaats, die onder alle omstandigheden en voor onbeperkte tijd zal worden verdedigd; men behoeft daarvoor slechts te denken aan luchtaanvallen met atoombommen, die het wenselijk kunnen maken de regeringscentra van de Verenigde Staten militair en civiel, ergens naar „de binnenlanden” te verplaatsen. Bij de verdediging van Nederland is de vraag, of wij uit eigen vermogen zoveel aan verdedigingskracht kunnen opbrengen, dat het in groot geallieerd verband de moeite waard wordt Nederland niet te rekenen onder de gebieden, die op korte termijn zullen worden ontruimd. (Gezien de beperkte mogelijkheden van een verdediging van West-Europa in deze jaren is het beter de situatie negatief te formuleren.) De regering heeft in het vervolg van haar antwoord aan Prof. Romme ook blijk gegeven van het besef, dat (alleen) als Nederland zware lasten op zich neemt voor de defensie, geallieerde garanties voor ons land mogelijk zijn.

III.

Een andere vraag is, of uit dit vraag- en antwoordspel, waarbij de regering zich beroept op „het algemeen belang” ten einde geen „opening van zaken te geven betreffende militair-strategische plannen”⁵⁾ blijkt van een reële opvatting van de verantwoordelijke politieke leiders omtrent wat militair mogelijk, noodzakelijk en wenselijk is. De leek is in Nederland nog meer dan elders op geruchten aangewezen om zich een beeld te vormen van de militaire voorbereidingen en aan die situatie zijn, naast de pers, ook de regering en de volksvertegenwoordiging schuld. Wat de pers betreft kent Nederland geen Hansor W. Baldwin en zelfs geen Liddell Hart; de *New York Times* en de Londense *Times* hebben zulke

⁴⁾ Antwoord van 13 Sept. '52 op vragen van prof. Romme van 20 Aug., Aanhangsel Handelingen Tweede Kamer, buitengewone zitting 1952, 15.

⁵⁾ T.z.p.

medewerkers die, ook al mengen zij onderscheidenlijk wel eens een scheutje vertrouwelijke informatie van Amerikaanse opperofficieren of Liddell-Hart'se strategie in hun berichtgeving, als eerste en volledige taak hebben het militair beleid van hun land te volgen en te becritiseren. In Nederland heeft men slechts „militaire medewerkers”, d.w.z. gezien het technische karakter van de materie naar alle waarschijnlijkheid gepensioneerde (of mogelijk ook nog actief dienende) officieren die, elkaar over de tafel of van de overzijde van de straat herkende als de militaire medewerkers van bladen X en Y, ten overstaan van het lezerspubliek — dat beter verdiend had — met zó-en-zoveel NAVO-divisies de Russen als het kan al bij de Weichsel in de tang te nemen. Er zijn gunstige uitzonderingen (de N.R.C. is er één), maar wij hebben op dit gebied een achterstand bij het buitenland.

Maar van de verantwoordelijke politici is toch ook niet uitsluitend goeds te zeggen. Zoëven werd de moti-Fens in Straatsburg genoemd: een voorbeeld van een óf zinloze óf illusiewekkende verklaring. Niemand schijnt echter de stille humor bespeurd te hebben in de omstandigheid dat 's heren Fens' fractieleider, prof. Romme, blijkbaar de *New York Times* in handen moest krijgen om tot de — hem na zoveel jaren sukkelen van de Nederlandse defensie-politiek blijkbaar verrassende — ontdekking te komen dat wel eens de mogelijkheid zou kunnen bestaan dat Nederlands grondgebied niet onbeperkt verdedigd zou worden.

Het antwoord van de regering werd zoëven juist genoemd en gezien de grote belangen die erbij betrokken zijn, zou men ook kunnen begrijpen dat zij zwijgzaamheid betracht t.a.v. militair-strategische plannen. Een dergelijke zwijgzaamheid kan echter op drie gronden berusten: 1. de regering heeft over de gestelde vraag niet of onvoldoende nagedacht; 2. zij heeft er wel over nagedacht, maar weet er geen antwoord op — wat heel verklaarbaar kan zijn, omdat er in strijd met een wijdverbreid bijgeloof problemen in het leven zijn waarvoor geen oplossing bestaat; 3. zij weet het antwoord wel, maar het is niet in 's lands belang om dit mee te delen. In het laatste geval kunnen volksvertegenwoordiging en pers zich bij het stilzwijgen van de regering neerleggen, in de gevallen 1 en 2 niet.

Nu heeft het antwoord van de regering zoals vermeld meer dan drie weken op zich laten wachten. Dat kan een gevolg zijn geweest van de kabinetscrisis, al is het moeilijk aan te nemen dat enige zich zelf respecterende Nederlandse regering de principiële vraag veel anders zou beantwoorden. De *Chicago Tribune* ⁶⁾ heeft echter het bericht gepubliceerd, dat minister Staf inmiddels naar Parijs was geweest om aan de Amerikanen zekere garanties voor de verdediging van Nederland te vragen. Het kan onjuist zijn, hoewel dit blad bijv. destijds ook het eerst de Rijn-IJsel-Linie ter sprake bracht ⁷⁾, toen deze nog zó geheim werd gehouden dat men algemeen aan de juistheid van het bericht twijfelde. Als nu het bericht over de reis van de minister naar Parijs juist mocht zijn, rijst de vraag of niet alleen de heer Romme een bericht in een Amerikaanse krant —, maar ook de regering een vraag van de heer Romme nodig had om zich de vage mogelijkheid te realiseren dat bij een aanval op West-Europa op korte termijn wel eens niet

⁶⁾ Van 27 Augustus 1952.

⁷⁾ Op 19 April 1949.

ons grondgebied, niet ons gehele grondgebied, of dat gebied niet voor onbepaalde tijd verdedigd zou kunnen worden. Dit brengt ons echter op de waarde, welke in het algemeen aan officiële mededelingen over de stand van 's lands verdediging valt toe te kennen.

IV.

O neen, aan de waarheidsliefde van die mededelingen zouden wij niet willen twifelen. Evenmin zou het billijk zijn, de zittende regering en de zittende minister van Defensie verantwoordelijk te stellen voor alles wat in de jaren na 1945 gedaan en begaan is door ambtsvoorgangers, die inmiddels zijn overleden of de Raad van State en de woestijn ingejaagd. Maar als men de berichten, van officiële zijde de laatste zeven jaar over de defensie uitgegaan, eens achter elkaar legt en vergelijkt, biedt dat opwekkende lectuur voor wie stille en onbewuste humor kan waarderen, doch een bijzonder triest beeld voor wie enige consequentie, enige zin voor organisatie en enig politiek vooruitzien had verwacht.

Enige consequentie: men kan het een kleine slordigheid noemen, als op 17 April 1946 wordt meegedeeld, dat men uit de lichte 1945 iets meer dan 27500 man nodig denkt te hebben, en op 19 Juni d.a.v. dat er 34000 uitkomen. Kort na de bevrijding was het beeld natuurlijk uiterst verward, omdat er troepen in Engeland, in Amerika, in Australië en in (toen nog) Nederlands-Indië zaten, en in de eerste periode was uiterst belangrijk dat men ook over deelnemen aan de bezetting van Duitsland dacht. Precies gezegd: de berichten daarover lopen van 27 Juni '45 tot 24 September '47. Op de laatste datum werd bekendgemaakt dat men maar van het plan afzag wegens de zorgelijke toestand van de financiën (een factor die natuurlijk onder geen voorwaarde eerder te voorzien was geweest), en nota bene in één adem met het voornemen om de in Indië aanwezige troepen te verminderen: aan het probleem-Indonesië, overigens zo vaak een boeman en een gemakkelijk excuus, kon het dus in dit geval niet liggen.

Daarmee zijn we eigenlijk al bij de volgende minimum-eis beland: enig vooruitzien — wat zo nu en dan juist als niet-te-ver-achteruitzien is aan te duiden. Twee jaar en drie maanden plannen-maken over deelneming aan de bezetting van Duitsland en het dan toch niet doen (c.q. niet kunnen doen) is zonde van de geestelijke energie, aan de plannen besteed, en bezwaart het gemoed van de belastingbetaler, die de neiging heeft om te veronderstellen dat in die tijd ettelijke militairen en burgerambtenaren ijverig bezig zijn geweest blauwdrukjes op te stellen voor dit geval-X, dat zich dus nooit zou voordoen. Maar nu de belangrijker zaak: de verdediging van West-Europa, waarvan zoals gezegd Nederland een onlosmakelijk onderdeel is. Het Noord-Atlantisch Verdrag dateert van 4 April 1949, de Westelijke Unie die er een engere voorloper van was van 17 Maart 1948. Het gevaar voor de veiligheid van West-Europa, dat in mogelijke Russische agressie is gelegen, is voor zover dat niet eerder uit anderen hoofde duidelijk was voor aller ogen gedemonstreerd door de communistische staatsgreep in Tsjecho-Slowakije van Februari—Maart 1948 en de blokkade van Berlijn, die in Juni van dat jaar begon. Niettemin verklaarde nog op 19 Juli 1949 minister Stikker in de Tweede

Kamer, dat voorshands Indonesië wat de defensie aangaat prioriteit zou hebben boven West-Europa. Het verbijstert even (maar verbijsterde blijkbaar de luisterende Tweede Kamer niet) om een dergelijke verklaring te lezen, lang nadat de crisis in de verhoudingen tussen de Sowjet-Unie en de vrije wereld en daarmee de dringende noodzaak van een „verdediging van het Westen” klaarlijk waren geworden.

De derde eis die men aan alle overheidsbeleid dient te stellen, is dat de organisatie redelijk is. Hoeveel wanorde er nu aan het einde van de oorlog viel op te ruimen, hoeveel wanorde er nu aan het einde van de oorlog viel op te ruimen, hoeveel doorkruising van andere militaire plannen (op zich zelf overigens weinig omljnd, soms nauwelijks de naam van „plannen” waard) de Indonesië-politiek ook mag hebben teweeggebracht: dat van een redelijke organisatie helaas niet valt te spreken blijkt uit de simpele vergelijking van wat er in de afgelopen jaren van officiële zijde werd bekendgemaakt.

Een enkel voorbeeld: de adjudant-generaal en kwartiermeester-generaal. De functies werden ingesteld op 1 November 1945, tegelijk met die van chef van de generale staf, maar bleven organisatorisch zweven tussen het ministerie van oorlog en het hoofdkwartier van de generale staf; dit laatste heeft zich door de jaren ontwikkeld tot véél meer dan de grootste afdeling van het departement, die het in vreedstijd in een democratisch land behoort te zijn, en het departement is blijkbaar niet van zins geweest of, waar het van zins was, niet bekwaam of bij machte geweest bepaalde taken weer aan zich te trekken. Op 2 Januari '47 werd de bevelsbevoegdheid „verdeeld” over de Chef van de Generale Staf, de Adjudant-Generaal en de Kwartiermeester-Generaal; doch uit een bericht van 30 April 1949 valt af te leiden, dat de laatsten *onder* de Chef van de Generale Staf zijn gesteld, Nog latere berichten – nog andere functies; vellen papier en andere bordjes op de deur, maar de indruk van een stelselmatig beleid geeft dit alles niet.

Een ander voorbeeld: de Nationale Reserve. Toen deze op 12 Maart 1948 werd opgericht, was de bedoeling om daardoor „een belangrijke uitbreiding” van de landmacht te geven; de Nationale Reserve zou in de eerste jaren de troepen moeten leveren voor de territoriale verdediging, die pas in latere jaren uit de (toen nog niet aanwezige) oudere lichten zouden kunnen komen. (Ook deze territoriale troepen doken trouwens in de officiële berichten op als moederloze veulens; het was niet duidelijk waar zij vandaan zouden moeten komen, terwijl de berichten de indruk gaven dat opvolgende ministers verschillende denkbeelden over de organisatie ervan hadden). Nu is deze Nationale Reserve nooit een opvallend succes geweest; het verluidt dat er thans, vier jaren na de oprichting, 10.000 Nationale Reservisten zijn – wat toch bezwaarlijk kan worden aangeduid als een „belangrijke uitbreiding” van de landmacht, die naar gezegd wordt één parate – en twee, later vier mobilisabele divisies zal tellen. Nog zotter is de geschiedenis in de tussenliggende jaren waarin het met de aanmeldingen maar niet vloten wilde (de autoriteiten hadden verzuimd om „te incasseren” op de schok, die door de gebeurtenissen in Tsjechoslowakije van begin 1948 op de openbare mening was gemaakt) en het kwam op 8 Maart 1949 zelfs zover, dat de commandant van het district Zeeland afgekeurden trachtte te krijgen door hun voor te

houden, dat zij een altijd mogelijke herkeuring zouden ontlopen als zij zich voor de Nationale Reserve aanmeldden. Nu ja, overal komen vergissingen voor of ongelukkige uitspraken, zal men misschien zeggen; maar de bewuste commandant is noch van zijn functie ontheven noch in het openbaar terechtgewezen.

Wie ten slotte mocht denken dat hier alleen oude koeien uit de sloot worden gehaald, vergist zich om twee redenen. De eerste is, dat de staat van Nederlands verdedigbaarheid nu, in het najaar van 1952, alleen kritisch kan worden afgewogen tegen wat ons uit de afgelopen jaren blijkt over de algemene lijn, het gebrek aan lijn of het gewirwar van lijnen; de besluitvaardigheid of struisvogelpolitiek van de achtereenvolgende regeringen; en de organisatorische gaven van de hogere ambtenaren, in het bijzonder militaire ambtenaren, die binnen het door de regering gegeven raam (indien en voor zover gegeven) troepen op de been en in het geweer moesten kunnen brengen. De tweede reden voor voorzichtige scepsis is, dat officiële berichten van jonger datum de lezer weinig imponeren door de zojuist als noodzakelijk genoemde factoren. Behoeven wij méér aan te halen dan de goedige verklaring van de Commandant van onze Strijdkrachten te Velde, die aan de daarstraks genoemde onbewuste humor het zijne bijdraagt door — het is zomer 1952! — uitvoerig uiteen te zetten⁸⁾ dat de Nederlandse troepen toch *heus* ook bij slecht weer en in alle jaargetijden zullen moeten oefenen, omdat de vijand ook wel eens als de barometer niet op „mooi weer” staat zou kunnen aanvallen? Wie troost wil putten uit de omstandigheid dat Harer Majesteits generaals, 19 eeuwen na Caesar, de gewoonte eraan hebben gegeven om elk jaar de oorlog te staken en als de Romeinen „in de winterkwartieren te gaan” moge dat doen. Reeds Colijn ried ons immers, rustig te gaan slapen.

V.

Dit alles brengt ons op de vraag: wat hebben we dan nu? Om met het begin te beginnen: één parate — en twee mobilisabele divisies, die in 1953 tot vier en in 1954 tot vijf zullen aangroeien. Wanneer één van deze divisies, plus staven van een tweede, plus enige legerkorpsgroepen (die dus a.h.w. het kader van drie divisies zullen vormen als we die eens tegelijk en te zamen op de been hebben) samen gaan oefenen spreekt men zelfs al van „een legerkorps”⁹⁾ — alsof Albert Heijn, wanneer hij één winkel doch drie winkelchefs had zichzelf reeds als „een filiaalbedrijf” zou kunnen aanduiden. Maar goed: paraat of mobilisabel zijn er dus drie (het „legerkorps” van de plannen). In Januari '49 moest Montgomery, die toen de landen van de Westelijke Unie afreisde, in Nederland nog drie divisies „eisen”¹⁰⁾, uit welk woord men *a contrario* zou afleiden dat de Nederlandse regering daaraan toen nog lang niet toe was. Inmiddels is echter het Noord-atlantisch Verdrag tot stand gekomen en de vijf divisies zijn Nederlands beloofde bijdrage, — een belofte die herhaaldelijk is bevestigd en dus de kritische zielen tot twifelen zou brengen. Men hoort trouwens wel eens twijfel uiten, niet aan

⁸⁾ Men vindt het in de „N.R.C.” van 18 Juli 1952.

⁹⁾ „Het Vrije Volk”, 18 Juli en 1 Augustus 1952.

¹⁰⁾ Bericht in de „N.R.C.” van 17 Januari 1949.

de goede wil van de Nederlandse autoriteiten, maar wel aan de feitelijke mogelijkheid om het vijf-divisie-plan te verwerkelijken als de befaamde 1500 miljoen niet zou worden verhoogd (maar de cijfers zijn te weinig doorzichtig om profetieën voor 1954 wenselijk te maken) en als Amerikaanse leveranties ons niet in een veel bredere stroom zouden gaan toevloeien. We doen er waarschijnlijk goed aan de raad van Petrus te volgen, die toen zich aanzienlijk meer Duitse vliegers aan de hemelpoort meldde dan volgens het D.N.B. waren neergeschoten, immers gezegd moet hebben: „Nee, we houden ons aan de officiële gegevens”, — en er is, met de genoemde beperkingen die in de feitelijke ontwikkeling kunnen liggen, ook geen reden om aan de ernst van het vijf-divisie-plan te twijfelen. Ernstig te betreuren is echter, dat die ernst tot onze grotere bondgenoten nog niet voldoende schijnt te zijn doorgedrongen. Onlangs nog schreef Emanuel Shinwell, de vroegere Engelse minister van oorlog ¹¹⁾ over een parate *brigade* (en niet divisie), die Nederland zou hebben; en Drew Middleton spreekt in zijn reeds vele malen aangehaalde boek van belofde bijdragen aan de NAVO van vijf divisies van Nederland, België en Luxemburg *samen*.

Er zijn, ook als men het aantal aanwezige en voor de komende jaren geraamde divisies voldoende en de verwezenlijking van het plan mogelijk acht echter nog ten minste twee pijnlijke punten: de moderne uitrusting en de wijze van mobilisatie. Deze zomer is bekendgemaakt, dat een Nederlandse divisie, die aanvankelijk aan de geallieerde voorjaarsmanoeuvres in Duitsland zou hebben deelgenomen, in eigen land zou blijven omdat haar oudere bewapening haar niet geschikt maakte voor die manoeuvres. Nu gaven die berichten de aandachtige lezer twee vragen in, die bij menige soldaat en soldatenfamilie moeten zijn gerezen, al heeft men ze niet door volksvoorlichters en -vertegenwoordigers in het openbaar horen formuleren. De eerste vraag: als er bij wijze van spreken elk ogenblik iets kan gebeuren, is het dan verstandig om verreweg het grootste deel van de Nederlandse troepen in een vaak als kritiek beschouwde maand ergens buiten de landsgrenzen te laten oefenen? — werd beantwoord doordat generaal Ridgway, met een motivering die dergelijke overwegingen deed vermoeden, de grote inter-geallieerde oefeningen afgelastte. Als tweede vraag zou men kunnen stellen: wat is dan de oorlogsbestemming van die troepen die niet naar Duitsland gaan? met andere woorden: zijn de wapens, die dus blijkbaar niet geschikt zijn om onze soldaten bij manoeuvres te dienen, wèl voldoende om hun in handen te geven als er onverhoopt eens in ernst tegen een echte vijand moet worden gevochten? Bij informatie deelt men mij van de meest bevoegde zijde mee, dat die vraag gelukkig met „ja” kan worden beantwoord: de mannen hebben wel deugdelijke wapens, maar niet van de moderne Amerikaanse makelij, die voor de oefeningen in inter-geallieerd verband noodzakelijk is. Het stelt ons enigszins gerust over het lot van onze broers en vrienden, mannen en vaders die tot deze troepen behoren, — maar onderstreept nog eens wat zoëven werd opgemerkt over het verband tussen het volbrengen van de belofde Nederlandse defensie-inspanning en de door de Amerikanen beloofde leveranties.

---

¹¹⁾ „The Observer”, 22 Juni 1952.

Het tweede pijnlijke punt is de wijze en termijn van mobilisatie. Voor de laatste noemen verschillende deskundigen (onder wie Drew Middleton), als het bijvoorbeeld Franse troepen betreft, termijnen van een maand of langer. Voor Nederland echter kon men mij van de meest bevoegde zijde mededelen dat de mobilisatie van de mobilisabele divisies slechts drie dagen zou duren, — waarvan alleen de eerste dag voor het vervoer. Men begrijpt waarom het laatste van zo uitzonderlijk groot belang is: als men in deze smalle strook West-Europa die „nog vrij” is aan het mobiliseren gaat, mogen er uiteraard niet te veel dagen verlopen, omdat men dan de kans loopt dat het Rode Leger in Brest en Hoek van Holland staat tegen de tijd dat theoretisch de laatste mannetjes gemobiliseerd zouden zijn. Maar als men, in een klein en dichtbevolkt land als het onze, moet rekenen met luchtbombardementen en luchtlandingen (en dat moet men zeker), dan is het duidelijk dat de mobilisatie ernstig kan worden bemoeilijkt, zo niet onmogelijk gemaakt, indien kort na het uitbreken der vijandelijkheden enkele voorname spoorwegknooppunten onklaar worden gemaakt. Nu waren de vooroorlogse Nederlandse divisies gewestelijk, zodat de soldaat in uiterste noodzaak bij wijze van spreken op de fiets of lopend zijn mobilisatiecentrum kon bereiken. In de na-oorlogse situatie, waarin immers nog twee van de thans beschikbare drie divisies uit de Indonesië-tijd stammen, zijn de soldaten van elke divisie over het gehele land verdeeld, en een her-indeling schijnen de autoriteiten zó moeilijk te vinden (bij de terugkeer van demobiliserenden uit Indonesië beschouwde men hun herindeling in mobilisabele eenheden aanvankelijk zelfs als ondoenlijk), dat de bevoegde zijde mij niet méér kon verklaren dan dat men „bezig is” aan een indeling in Noord en Zuid. Het lijkt laat, en weinig doeltreffend.

VI.

Bij de vloot is een veel belangrijker vraag dan die wat er aan strijdkrachten aanwezig is, de vraag welke plaats een Nederlandse vloot in de geallieerde strategie van een mogelijke derde wereldoorlog — en in de tijd van voorbereiding en indien mogelijk vermindering daarvan — kan innemen; het ligt gezien de kleine plaats van Nederland onder de mogendheden en het betrekkelijk weinige, dat wij aan vloot kunnen produceren eveneens voor de hand om aan te nemen, dat de Nederlandse denkbeelden over de positie van een Nederlandse vloot in geallieerd verband aanzienlijk lichter zullen wegen dan de ideeën, die onze grote bondgenoten daarover hebben. De Verenigde Staten zijn noch de enige noch altijd de in wijsheid oudste van deze oudere broers, maar wel de belangrijkste — en dat bepaalt voor een groot deel, wat een Nederlandse vloot in geallieerd strategisch verband kan betekenen.

Ook bij de vloot zou men nog een ogenblik kunnen denken aan een eigen verdediging van eigen gebied, indien de machtsmiddelen niet schamel en de risico's niet zo groot waren. Als we (wat althans voor de eerste jaren reëel is) er van uitgaan dat de mogelijke aanvaller van de landzijde en uit de lucht komt, blijven er voor de Nederlandse zeestrijdkrachten dus (naast hun aandeel in de nood-

zakelijke evacuatie van Koninklijk Huis, regeringsapparaat en enkele essentiële diensten, wanneer de verdeling van Nederlands grondgebied zoals te vermoeden is kort mocht duren) welgeteld twee taken over: het helpen bij de bevoorrading van het bruggenhoofd of de bruggenhoofden, welke de geallieerde strijdkrachten ergens in Europa zullen trachten te verdedigen voor zolang dat het geval is — en daarbij kan een bruggenhoofd in Nederland zijn maar of dat het geval is onttrekt zich nog aan onze waarneming, hoewel de aangehaalde mededelingen van Drew Middleton ons van Nederlands standpunt uit weinig hoop geven —; en de medewerking aan een geallieerde oorlogvoering ter zee ook nadat het „Koninkrijk in Europa” bezet mocht zijn — waarbij het waarschijnlijk maar niet zeker is dat Nederlandse vlootten een deel van de zorg voor Nieuw-Guinea, de Antillen en Suriname krijgen¹²⁾ en mogelijk doch onwaarschijnlijk dat, indien de Nederlandse handelsvloot in inter-geallieerde oorlogvoering wordt gebruikt er speciale Nederlandse convooien zullen varen of kunnen varen, beschermd door uitsluitend of hoofdzakelijk Nederlandse oorlogsschepen. Als ook maar een gedeelte waar is van de verhalen uit de tweede wereldoorlog over de neigingen van grote geallieerden om de schepen van de kleinere naties op de gevaarlijkste plaatsen van het convooi te laten varen zou er voor dergelijke specifiek-Nederlandse convooien veel te zeggen zijn, — als we er het materieel voor hadden en als het in geallieerd verband kon. Wat het eerste betreft is Nederland schaars voorzien; één vliegtuigmoederschip is in de vlootstrategie zo iets als een half ons aardappelen in de huishouding: het is reëel genoeg en onder omstandigheden een mooi bezit, maar je kunt er niet veel mee doen, zeker niet als men met de mogelijkheid, in oorlogstijd statistische zekerheid, van schade en onderhoud rekent. Wat de strategie van de de bondgenoten betreft is het, zoals gezegd, weinig waarschijnlijk dat zij ooit in een afzonderlijk Nederlands convooi-systeem zullen toestemmen. Het laatste geldt eveneens voor een oorlogvoering-op-de-zeeën, waarbij natuurlijk van groot belang is dat Nederland een zo flink mogelijk aandeel aan de geallieerde vloten levert, daar de zeggingsmacht waarschijnlijk met de tonnage stijgt — en in ons land mede op de reputatie van de Nederlandse marine kan steunen, al dient men zich van die factor in een tijd, waarin niet alleen de Amerikanen nuchter calculeren, vooral geen te grote voorstellingen maken. Op dit punt nu is het van groot belang geweest, dat de Nederlandse marine reeds jaren geleden een vast aanbouwprogramma aan de regering en parlement heeft voorgelegd, het goedgekeurd heeft gekregen en nu rustig met de opbouw voortgaat, in scherpe tegenstelling tot de rommelige veranderingen in de plannen, die tussen 1945 en omstreeks 1950 de stagnerende opbouw van het leger begeleidden en, ten dele,

¹²⁾ De verdediging van Nederlandse gebiedsdelen overzee blijft hier nader buiten beschouwing. De aandacht verdient, dat indien de bevoegde autoriteiten ooit hebben gepoogd de beschikbare machtsmiddelen af te wegen tegen de mogelijke risico's bij oorlog of oorlogsgevaar (zeg: af te wegen of de land-, zee- en luchtmacht op de Antillen, voldoende zouden zijn om een onverhoedse vijandelijke aanval op de daar aanwezige olie-installatie die, of hij nu waarschijnlijk is of niet, technisch mogelijk wordt geacht, te voorkomen of afdoende te bestrijden, en of de strijdkrachten, die Nederland in Nieuw-Guinea gestationneerd heeft of kan houden, in enige verhouding staan tot de in Zuid-oost-Azië mogelijke krijgskansen) dit in ieder geval niet publiekelijk is gebleken.

ook veroorzaakten. (Omgekeerd was bij de landmacht de plannenmakerij en -door-kruiserij ook een symptoom van andere factoren, die tegenwerkten.)

Voor de betekenis van Nederland, ook als zeemogendheid, in geallieerd verband is van belang de in Augustus–September gehouden oefening „Mainbrace” van de geallieerde vloten. Daarbij werd verondersteld dat een „Oranje-mogendheid” (lees: Sowjet-Rusland) Noorwegen uit het noorden en Denemarken uit het zuiden zou zijn binnengevallen, waartegen de Europese NAVO-strijdkrachten de Atlantische vloot van de NAVO te hulp roepen. Het doel was duidelijk: te verhinderen dat de tegenstander door een snelle opmars door West-Europa een groot stuk Atlantische kust in handen zou krijgen, wat immers aan zijn duikboten veel grotere bewegingsvrijheid zou geven dan als de uitgangen van de Oostzee en de daar om liggende landen a.h.w. „verzegeld” zouden zijn door de NAVO. Er lijkt een zekere verschuiving te zijn ingetreden in de strategische hoofdlijn, die de Amerikanen in het hoofd hebben. De zwaarste lijn van hun verdediging lag – en ligt natuurlijk nog steeds – in de Middellandse Zee, d.w.z. Zuid-Europa en Noord-Afrika; dat blijkt uit de vliegvelden voor zware bommenwerpers en uit de aanwezigheid van een Amerikaanse vloot in de Middellandse Zee, vanwaar indien nodig atoombommen kunnen worden vervoerd. Maar verbeeldt men het zich, of worden de berichten in de pers over admiraal Carney in Napels wat schaarser en die over de (eveneens Amerikaanse) admiraal Wright, die zijn hoofdkwartier in Londen heeft, talrijker, en groeit de positie van de laatste in reële betekenis – en dus in de ogen van de Amerikaanse strategen?

Bij dit alles is ook Nederland betrokken. Het bezit van de Nederlandse, Belgische en Franse kust is essentieel, als de Geallieerden de Britse eilanden willen verdedigen; dat schreef Drew Middleton,¹³⁾ en officiële Amerikaanse verklaringen kunnen het bevestigen. Waarschijnlijk is hierbij ook van belang de verklaring van de zgn. missie-Olmsted (de Amerikanen die de leveringen aan de Europese NAVO-landen regelen), dat Nederland een hogere prioriteit heeft gekregen op grond van „aardrijkskundige factoren”.¹⁴⁾ Het beeld is nog niet geheel duidelijk geworden. Wij weten echter wel, dat de aandacht van de Amerikaanse strategische plannenmakers niet meer uitsluitend op Zuid-Europa is gericht.

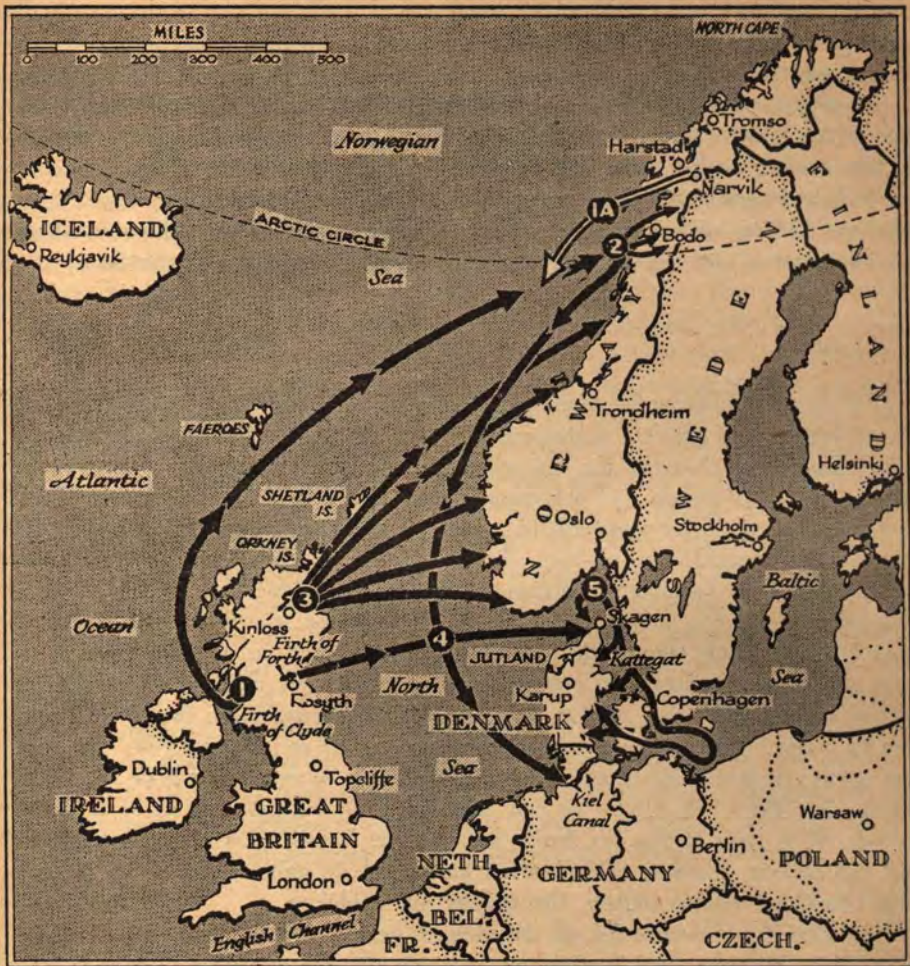
De nieuwe aandacht voor de Noordwest-hoek van Europa zou betekenen, dat zij zich gaandeweg sterker gaan voelen; zij kan natuurlijk ook betekenen, dat zij hun zwakheid tegenover de gevaren van Russische duikboten, gericht op het verkeer over zeeën en oceanen en Russische geleide projectielen en atoomwapens, gericht op de Britse eilanden, beter gaan beseffen. Maar of het motief van opbeurende of van neerdrukkende aard is, de kansen voor de verdediging van Nederland zijn hiermede zeker gestegen. In hoeverre ons land in een Atlantisch bruggehoofd, bestemd om langer te worden verdedigd dan het grootste deel van West-Europa, is opgenomen, is onzeker. Middleton¹⁵⁾ spreekt wel over Antwerpen, niet over Rotterdam; het feit dat de Engelse, resp. Amerikaanse aanvoerhavens Antwerpen en Bordeaux onder omstandigheden ook wel eens afvoerhavens zouden kun-

¹³⁾ „The Defence of Europe”, 185.

¹⁴⁾ De „Nieuwe Rotterdamse Courant” wijdde er op 19 Aug. '52 een hoofdartikel aan.

¹⁵⁾ T.a.p., 103.

NAVO-VLOOTOEFENING. De opzet van Mainbrace was als volgt: Eerst zal een geallieerde vloot van Schotland (1) naar de Noorse wateren worden gezonden. Nadat een denkbeeldige „raider” de vloot heeft aangevallen, zullen troepschepen aanvallen doen in het gebied van Bodo (2) ter ondersteuning van Noorse troepen die daar in actie zijn. Hierna gaat de vloot zuidwaarts. Vliegtuigen en oorlogsschepen zullen con-vooren beschermen van Schotland naar bepaalde punten in Skandinavië (3). In de volgende fase (4) zullen geallieerde troepschepen Deense troepen steunen in de nabijheid van het Kieler Kanaal en zullen Amerikaanse mariniers in Jutland landen. Tegelijkertijd zullen geallieerde vlooteenheden opereren in het Kattegat en de Baltische toegangswegen naar Denemarken.

nen zijn, brengt de gedachten ook op (een) bruggenhoofd(en) ten zuiden van Nederlands grondgebied gelegen; de Nederlandse regering heeft, in haar antwoord op de vragen van prof. Romme, geweigerd te vertellen wat zij van de NAVO-plannen op dit gebied wist (misschien veronderstellende dat de Russische inlichtingendiensten hun informatie uit in de dagbladen afgedrukte regeringsmededelingen verkrijgen). Is het „hoping against hope” als men toch de hoop uitspreekt dat ook Nederland tot de *langer* verdedigde gebieden op het vasteland van West-Europa mag behoren? De kans lijkt er, voor deze tegenover de Britse eilanden gelegen riviermondingen, op zijn minst te zijn. Misschien verstaat de regering het, haar te gebruiken.

VII

Wat over de Nederlandse marine en haar taak in het nieuwe, blijkbaar meer op Noordwest-Europa gerichte strategisch plan van de Amerikanen bleek, bevat enkele wijze lessen. Misschien de les, dat wij indien nodig krachtig voor onze belangen dienen op te komen en niet schromen mogen zulks te doen, ook als wij helder weten vol-uit een kleine mogendheid te zijn. Er zijn enkele jaren geleden geruchten geweest over Amerikaanse plannen, die de militaire bijdragen van de bondgenoten op het Europese vasteland voornamelijk tot landstrijdkrachten wilden beperken. Krachtige pleidooien ten gunste van de Nederlandse marine en haar niet ten onrechte „historisch” genoemde taak zijn toen vernomen en in ieder geval is wat toen gerucht was gedempt en voor zover wij kunnen zien nooit tot officiële Amerikaanse politiek geworden. Het is waarschijnlijk dat Nederlandse protesten daaraan een en ander hebben bijgedragen, al dient men het in een blauwgeruite kiel gestoken proza van onze marine-aanbidders niet in die zin te verstaan, dat de vermelding alleen van Michiel de Ruyter en van Van Speyk de bondgenoten al op de knieën brengt. Er is méér nodig, het harde nut van die marine (d.w.z. het betrekkelijke nut van de erin gestoken gelden in het kader van de gehele Atlantische defensie-inspanning) zal moeten blijken. Het is blijkbaar gebleken.

Leerzaam is een tweede les, nl. dat men er, gezien ook de nogal eens wisselende opvattingen bij onze grote bondgenoot, onverstandig aan zou doen al onze militaire eieren in één mandje te doen. Ten minste even eenzijdig als de uitsluitende marine-adoraties zijn de kloek-gevooisde betogen, kennelijk van landmachtzijde afkomstig,¹⁶⁾ dat men zo iets ouderwets als de Nederlandse marine, die toch in de moderne strategische concepties niet past, beter tot redelijke (d.w.z. nog kleinere) proporties dient terug te brengen. Zolang er geen toverformule is gevonden om het effect van de éne soort strijdmiddelen tegen dat van de andere soort af te wegen en zolang de bondgenootschappelijke samenwerking nog niet tot een volledige politieke integratie is gegroeid, brengt een beleid dat alle eieren in één mandje doet in het huidige ogenblik de onderhandelingspositie van Nederland, in een toekomstige oorlog misschien ook 's lands veiligheid, in gevaar.

Soortgelijke opmerkingen zou men kunnen maken t.a.v. het derde onderdeel van de strijdkrachten, de luchtmacht. De NAVO beschikt niet over de strategische

---

¹⁶⁾ Men kan ze van tijd tot tijd in „Het Vrije Volk” en „Paraat” lezen.

bommenwerpers, maar zal zich, ter verdediging van Westeuropees grondgebied, een veel groter aantal gevechtsvliegtuigen moeten verschaffen dan thans aanwezig is. Drew Middletons boek is één klacht over dit gebrek en één waarschuwing, dat men de strijdbaarheid van de 50 divisies waar de NAVO na de conferentie van Lissabon op hoopt (méér dan het laatste woord is nog niet verantwoord) zonder voldoende luchtdekking niet hoog mag aanslaan. Nu, ook Nederland heeft nog te weinig vliegtuigen; daarover is wel ieder het eens. Niet onbelangrijk is, hoeveel munitie en onderdelen aanwezig zijn voor het geval een oorlog op korte termijn mocht uitbreken. Lange tijd had Korea de prioriteit op dit gebied en werd gemompeld, dat in geval van oorlog de thans op het vasteland van Europa aanwezige vliegtuigen zó weinig munitie en reserve-onderdelen hadden, dat zij in enkele uren buiten gevecht zouden zijn, ook als zij niet in de lucht werden neergeschoten of op de vliegvelden gebombardeerd. Daarin schijnt verbetering te zijn gekomen. Volgens de mij van zeer bevoegde zijde medegedeelde cijfers zou de tijd, voor welke zgn. oorlogsmunitie en -onderdelen aanwezig zouden zijn, het aantal dagen, dat men het Westeuropees grondgebied met de thans aanwezige NAVO-strijdkrachten waarschijnlijk tegen een Russische aanval zal kunnen verdedigen, — met uitzondering van het (de) bruggenhoofd(en) — aanzienlijk overtreffen. Volgens dezelfde mededelingen is er ook voldoende luchtafweergeschut (een eerste vereiste nu wij bedacht moeten zijn op een onverhoedse aanval, die slechts van enkele honderden kilometers afstand komt) op essentiële verdedigingswerken aanwezig. De Engelse luchtmaarschalk Sir Robert Foster heeft echter nog onlangs erop gewezen,¹⁷⁾ dat ons land — evenals West-Duitsland en België — te weinig radar, nieuwe jachtvliegtuigen en observatieposten op de grond heeft om vijandelijke vliegtuigen te onderscheppen. Zolang dit het geval is, kan het reële begin dat inderdaad gemaakt is, toch niet meer dan een begin heten. De volledige kwetsbaarheid van het achterland maakt ook die essentiële verdedigingswerken trouwens, niet minder essentieel, maar wel van beperkt nut. Het is te voorzien, dat dit op zijn minst tot 1955 zo zal blijven.

VIII.

Zonnig is het beeld van de verdedigbaarheid van Nederland evenmin als dat van de verdedigbaarheid van West-Europa. Misschien is echter de positie van ons land in het geheel niet zo ongunstig als dat, uitgaande van een Amerikaanse strategie, gericht op de Middellandse Zee, of van vermeende Franse plannen om Nederland-boven-de-rivieren niet te verdedigen, aanvankelijk wel werd aangenomen. Natuurlijk is elke verdediging relatief, want bij de huidige stand van de bewapening van het westen van beperkte duur, maar uit de genoemde nieuwe aandacht voor noordwest-Europa zou men kunnen afleiden dat er mogelijkheden moeten zijn voor langere verdediging van Nederland als bruggenhoofd. Daarop wijzen ook andere omstandigheden. De Hollandse waterlinie mag dan verouderd zijn, maar Nederland is nog altijd een waterland, en met het water zijn verdedigingswerken van half-natuurlijke, half-kunstmatige aard mogelijk, waarmee men inmiddels bezig is de befaamde

¹⁷⁾ „De Volkskrant”, 24 September 1952.

Rijn-IJssel-linie enige realiteit te geven. Binnenslands hoort ge dat tot nu toe alleen van een oudtante die in de Betuwe woont en, als alle burgers in de omtrek, weet te vertellen dat daar in de buurt zo gegraven wordt, of uit een blad dat ondanks zijn naam niet algemeen de roep heeft van betrouwbare informatie te verstrekken. Als men echter in een artikel van Hanson Baldwin leest van een uitwerking van het plan-Speidel, waarbij Denemarken, noordwest-Duitsland en Nederland in één verdedigingsgordel zouden liggen en ons land zou worden „verbonden met Denemarken door het Nederlandse inundatiesysteem”¹⁸⁾ valt het moeilijk om de informatie van onze collectieve oudtantes als een strategisch geheim te bewaren, wanneer men uitgaat van de veronderstelling dat de Russische Generale Staf a. de *New York Times* leest, en b. voldoende aardrijkskunde kent om te weten dat de aloude Hollandse waterlinie niet tot Flensburg loopt.

Maar genoeg hierover. Er zijn blijkbaar mogelijkheden, bij de verwezenlijking waarvan echter de Amerikaanse leveranties een belangrijke factor zijn; men denke maar aan het voor werken als deze volstrekt noodzakelijke luchtafweergeschut. Hoe staat het nu over de gehele lijn met het toevloeien van Amerikaans materieel? Nauwkeurige cijfers zijn daarover niet te geven, omdat we wel van geval tot geval in de kranten lezen dat er een klusje vliegtuigen of honderd vrachtauto's zijn-aangekomen, maar de schattingen van het totaal, die hooggeplaatste Amerikanen bij vliegende bezoeken maken, zelfs de journalisten wel eens een vraagteken achter het bericht doen plaatsen, terwijl het percentage van de beloofde goederen die ook werkelijk komen onachterhaalbaar is. Shinwell spreekt in zijn reeds aangehaalde artikel van 14 % van de goederen, waarvoor gelden zijn „appropriated”, die nu ook „allotted” zijn. (Deze zaak gaat, juist bij de doeltreffende Amerikanen, in twee sprongen.) Schattingen, die men „in de wandelgangen” over de Amerikaanse leveranties in verhouding tot de beloften kan vernemen, liggen voor de meeste Westeuropese landen laag en worden soms op nog lager dan 14 % gesteld. Hoe het voor Nederland gesteld is? We moeten alweer volstaan met te hopen: te hopen dat de Verenigde Staten voortvarendheid zullen betrachten met het werkelijk op-gang-brengen van hun defensieproductie en met de – daardoor eerst mogelijke – leveranties aan hun bondgenoten, en te hopen dat de Nederlandse regering met inzicht en klem zal pleiten voor Nederlands plaats in de Westeuropese verdediging, nu er zwaarwegende natuurlijke redenen zijn om die plaats in het grotere geheel vooraan te stellen. Tot 1955 (op zijn vroegst) is West-Europa niet veilig, ook Nederland niet. Een Nederlandse en een Atlantische defensiepolitiek zijn nodig, met – als het om politieke redenen bepaald niet anders kan – een Europese Defensie Gemeenschap als administratiekantoor en tussenstadium.

24 October 1952.

---

¹⁸⁾ De „New York Times” van 8 Januari 1952.

KUNSTMATIGE ONVRUCHTBAARHEID EN EUGENETIEK

Dr A. Hymans, arts. *Kunstmatige onvruchtbaarheid en eugenetiek. Castratie en sterilisatie. Een critische beschouwing.* Van Gorcum en Comp. Assen 1951. 218 blz. f 7,50 en f 8,90.

Dit boek, een medisch proefschrift, gaat in zijn wording terug tot in de bezettingsjaren. Castratie en sterilisatie zijn wel te onderscheiden. Bij castratie worden de geslachtsklieren weggenomen; bij sterilisatie, de tweede vorm van onvruchtbaarmaking, wordt door operatief ingrijpen, met behoud der geslachtsklieren blijvende onvruchtbaarheid verkregen. Castratie is een therapeutische handelwijze ter genezing van hypersexualiteit en sexueel perverse neiging. Ze vindt haar toepassing vooral bij mannelijke psychopathen. Schr. is voorstander van deze therapeutische castratie. Ze moet plaats hebben met de volle instemming van de patiënt.

De sterilisatie neemt het overgrote deel van het boek in beslag, wat uit de titel van het boek al is te verwachten. Schr. geeft een uitvoerige bespreking van de literatuur; hierin ziet hij vooral zijn taak.

Sterilisatie wordt verricht uit verschillende overwegingen. Er is een medische, een sociale en een eugenetische indicatie; de laatste is de belangrijkste. Schr. is onder bepaalde omstandigheden voorstander van vrijwillige sterilisatie.

Eugenics, eugenetiek, de naam is van Francis Galton, is volgens de definitie ook van Galton „The study of the agencies under social control that may improve or impair the racial qualities of future generations, either physically or mentally”¹⁾. In „agencies under social control” (werkingen in sociaal verband) horen we de aanwijzing van de invloed van aanleg en milieu. Deze werkingen gaan in twee richtingen, die van verbetering en die van verslechtering. Er is een positieve en een negatieve eugenetiek.

Sterilisatie behoort tot de negatieve. De draagwijdte, die men de eugenetiek toekent, hangt af van ieders eigen levensopvatting. Ze vindt haar grond in de overtuiging van de verantwoordelijkheid van ieder voor de kwaliteit van zijn nageslacht.

Het aantal gevallen, waarvoor sterilisatie – en dan vrijwillige – geldt is niet groot, voor schr. Schr. aanvaardt ze voor deze kleine groep, voor zover het gebruik van voorbehoedmiddelen niet kan worden doorgevoerd. Het kleinere risico van vrijwillige sterilisatie (van de man) in vergelijking met het grotere risico van ernstig misdeeld nakroost moet dan overwogen en eventueel aanvaard worden.

Het vraagstuk van de sterilisatie is vooral belangrijk met het oog op het nageslacht van krankzinnigen en zwakzinnigen. Het wordt uitvoerig door schr. behandeld. Ten opzichte van de vruchtbaarheid van zwakzinnigen sluit hij zich aan bij hen, die de gangbare mening over de relatief sterke voortplanting van debielen²⁾ niet meer grif aanvaarden. Hij ziet de mogelijkheid, dat zwakzinnigen zich in geringere mate voortplanten dan het geestelijk normale deel der bevolking, waar de meeste zwakzinningen uit voortkomen.

Over de gezinsgrootte van chronische krankzinnigen kan schr. ook cijfers van Nederl. onderzoekers vermelden.

Van het belangrijke onderzoek van Essen-Möller wordt het resultaat meegedeeld, dat de schizofrenen³⁾ zich in veel geringer

1) Dus: „de studie van de werkingen in sociaal verband, die de ras- (d.z. de erfelijke eigenschappen van toekomstige geslachten, zowel in lichamelijk als in geestelijk opzicht kunnen verbeteren of verslechteren.” Eugenetiek is de beweging voor goede geboorten (en het tegengaan van slechte).

2) d.i. de lichte graad van zwakzinnigheid.

3) Lijders aan schizofrenie, d.i. de chronische vorm van krankzinnigheid.

mate voortplanten dan de algemene bevolking. (Van belang hierbij is nog, de vraag naar vruchtbaarheid van gezonde broers en zusters van schizofrenen. Onder deze zijn vele heterozygoten (DR); ze zijn uiterlijk gezond, als we aannemen, dat de ziekte recessief⁴) is. De vraag is al gesteld en er is meen ik ook al een onderzoek aan gewijd. Ref.)

Een eigen onderzoek — zeer toe te juichen (ref.) — verrichte schr. over de voortplanting van de debielen te Rotterdam. Het onderzoek gaat uit van 398 debiele schoolkinderen, oud-leerlingen van het B.L.O. en hiernaast van een vergelijkgroep van 390 normale schoolkinderen. Een mooi materiaal. Uit het onderzoek blijkt, dat de debielen aanmerkelijk minder kinderen ter wereld brengen dan de normalen. Als groep in de bevolking tezamen genomen, planten de debielen zich in veel mindere mate voort dan de normalen. Echter, meer in bijzonderheden, gehuwde debielen brengen wat de mannen betreft een ongeveer gelijk aantal en wat de vrouwen betreft meer kinderen ter wereld dan gehuwde normalen. Van de gehuwde debiele mannen hebben 10,9%, van de debiele vrouwen 15,9% een gezin van 6 of meer levend geboren kinderen. Voor de gehuwde normalen zijn deze cijfers resp. 10% en 5,4%. Van de gehuwde debiele vrouwen heeft dus een aanmerkelijk groter percentage een gezin van 6 of meer levend geboren kinderen dan van de gehuwde normale vrouwen. (Het is te hopen, dat schr. gelegenheid kan vinden, om dit onderzoek naar de voortplanting van debielen te Rotterdam voort te zetten. We zouden willen weten, welke de grootte is van het gezin, waartoe de probandi⁵) behoren, dus hoeveel broers en zusters de probandi hebben. Ook zouden we willen weten, hoeveel zwakzinnige kinderen er zijn onder de kinderen van de gehuwde probandi, voor zover ze kinderen hebben en hoeveel zwakzinnigen er onder de broers en zusters van de probandi zijn. Ook nog welke de intelligentie is van de niet-zwakzinnige echtgenoot. Op deze wijze zouden we met betrekking tot de erfelijkheid een volledig beeld krijgen van het zwakzinnigenprobleem. Immers, het aantal kinderen, dat een debiel (probandus of -da) heeft, is wel belangrijk, maar ook van belang is het aantal broers

en zusters van een debiel (prob.), omdat ook in het nageslacht van de broers en zusters (ook van de niet-zwakzinnige) debielen voorkomen en we deze aantallen willen weten. ref.)

Dan volgen nog enige slothoofdstukken waaronder we ook een overzicht van de Duitse wetgeving aantreffen. De discussie onder Duitse geleerden over de rechtvaardiging van wettelijk maatregelen tegen chronisch krankzinnigen en zwakzinnigen reikt al jaren terug. (Hier is nog te noemen het geschrift van Binding en Hoche, jurist en psychiater: Die Freigabe vom lebensunwerten Leben; vgl. ook A. Hoche, Vom Sterben, ref.)

Van praktische waarde is vooral, om de ontwikkeling van sterilisatie-maatregelen te volgen in de Scandinavische landen uit de verslagen van Wildenskov e.a. (ook Kemp, Arvehygiejne, with an English summary, 1951, Kopenhagen).

Wetenschappelijke verantwoorde sterilisatie richt zich op het individuele geval, heeft een betekenis, die zich veel meer beperkt tot enkele personen en wordt zo tot een daad van persoonlijke hulpverlening en barmhartigheid, aldus schr. (Anders gezegd: in een bepaald geval, dus het individuele geval, kan sterilisatie de voor deze persoon adaequate verhoudingen, levensomstandigheden, helpen scheppen. B.v. als in een huwelijk van een gewoon-normale man met een zwakzinnige vrouw, een of meer zwakzinnige kinderen geboren zijn, de man niet bereid is om zelf opnieuw zwangerschap van de vrouw te helpen voorkomen, dan is hier sterilisatie het adaequate, dus bij de verhoudingen passende, middel. Zo worden ethisch-bevredigende levensomstandigheden voor dit echtpaar, dit gezin, bereikt. ref.)

We wensen schr. geluk met het gereed komen van zijn boek. Het is een verrijking van de Nederlandse literatuur op dit gebied.

⁴) Een ziekte is recessief, of teruggedrongen, als alle of enige kinderen van ouders, waarvan er één ziek is, uiterlijk gezond zijn. De gezondheid domineert, overheerst, de ziekte, die recessief, teruggedrongen is.

⁵) Probandus of prabanda, man of vrouw, van wie bij een onderzoek wordt uitgegaan. Probandi zijn alle personen van wie wordt uitgegaan tezamen.

POLITIEKE PARADE

IN MOSKOU

Zoals bijna alle woorden die de tegenwoordige Russische heersers gebruiken, is ook het woord „congres” zeer sterk van zijn normale betekenis afgeveken. Niemand verwachtte dan ook dat we in October 1952, toen voor het eerst na dertien jaar het gewone driejaarlijkse congres van de Russische Communistische Partij weer eens bijeenkwam, een congres zouden hebben met meerderheden en minderheden, met een partijleiding en een of meer oppositiegroepen, of althans oppositioneel gezinde individuen. Zelfs zouden er, dat stond voor alle kenners van de Russische manieren van te voren vast, geen meningsverschillen in détail-kwesties naar voren komen, noch verschillende interpretaties van inzichten waarover men het in grote lijnen volkomen met elkaar eens was. Tot in de allerkleinste bijzonderheden zou alles van te voren geregeld zijn, ook de niet aangekondigde verrassingen, zoals een slotspeech van Stalin, en de hoeveelheid verwondering die men bij zulke georganiseerde extra's aan den dag moet leggen.

Dat lijkt voor de buitenstaander een nogal vervelende bezigheid, en men zoekt misschien naar een post in het vijfjarenplan voor zoveel kaak-ondersteuners die moeten voorkomen, dat de geeuwende afgevaardigden en leiders met uit het gewricht geraakte kaken naar huis zouden terugkeren. Doch men zoekt tevergeefs, en men bewijst met dat zoeken alleen maar z'n tekort aan begrip, want ze amuseren zich op dit congres reusachtig, de Russen, zoals kinderen zich amuseren als ze Indiaantje spelen, en alles van te voren is afgesproken, en de hoeveelheid scalperingen dan volgens plan verloopt.

Zonder rekening te houden met die kinderlijke geest is zo'n congres eigenlijk niet te begrijpen: noch de ernst waarmee men allerlei zotte theorieën naar voren brengt, wier grofheid en boersheid zelfs Lenin, die op dit punt voor geen kleintje vervaard was, van schaamte zouden hebben doen blozen, noch de parmantigheid waarmee men de vijand aankondigt hoe men hem in mootjes zal snijden en inzouten. Er ligt zelfs in die kinderlijkheid iets charmants, de veroverende charme van de Russen in het bijzonder en van de nooit volwassenen in het algemeen. Doch de glimlach verdwijnt zodra men bedenkt hoezeer deze kinderen overeenkomen met die uitspraak van Diderot: als hij sterk genoeg was, die kleine, dan zou hij z'n vader de nek omdraaien en met zijn moeder naar bed gaan — waarbij dan in dit geval die „kleine” ontzaglijk sterk is, sterker dan de meeste volwassenen en ouden uit zijn omgeving. En dus kan men niet oplettend genoeg zijn.

Een congres was dus niet te verwachten. Men moet méér dan dertig jaar teruggaan om een bijeenkomst van de Russische communisten te ontmoeten, die enigszins op een congres lijkt. En ook toen, aan het einde van de burgeroorlog, met Kroonstad en de boerenopstanden, de stakingen, de strijd over de rol der vakbeweging en de overgang naar de „Nieuwe Economische Politiek” — toen men in ieder geval nog congressen hield, in de burgeroorlog en direct na de burgeroorlog, terwijl het hele land verwoest en economisch ontwricht was, in omstandigheden dus, relatief en absoluut erger dan die van 1945 en 1946, die door alle meelopers van nu als voldoende redenen worden aangegeven om dit congres uit te stellen tot 1952 — ook toen kon men nauwelijks van congressen spreken. In een partij als de Bolsjewistische, georganiseerd als een leger, een kloosterorde, of een gangsterbende, was het congres niet op z'n plaats, en werd het alleen gehouden omdat de democratische idee toen nog zó sterk was, dat ze zelfs de leider der Bolsjewiki respect inboezemde en hem in ieder geval tot lippendienst noopte. En de snelle groei van de Bolsjewistische partij in de jaren 1917—1918 belette de contrôle over de partij die voordien altijd een van de hoofdbezigheden van de hoofdman, Lenin, was geweest, zodat werkelijk iets van het werkelijke Russische leven door de tralies en openstaande vensters van de discipline-gevangenis der partij heenkwam. Maar toen reeds stuurde Lenin de leiders van oppositionele groeperingen naar het buitenland of naar Siberië, en belastte hij Stalin met het herstel van de discipline in de partij. En in de dertig jaren die nadien verlopen zijn, is de partij geworden tot de organisatie der bevoorrechten die over het Russische volk heersen, bevoorrechten die zich zo gehaat weten, dat ze alleen door het handhaven van de strengste militaire orde binnen hun eigen kaste, hun posities en hun halzen kunnen beveiligen. Men kan zich doodeenvoudig de weelde van een gedachtewisseling niet veroorloven, laat staan de weelde van een beroep op het volk. Om gehoorzaamd te worden door het volk, moet men zelf blindelings gehoorzamen aan de eigen leiding of aan de topfiguur uit die leiding.

Onder zulke omstandigheden is een „congres” dus een parade van de heersende kaste, een parade die zowel binnen- als buitenland moet doordringen van de sterkte der heersers, en die op zich zelf alleen maar aan betekenis kon winnen, als ze ieder jaar of om de zoveel jaren, met de regelmatigheid van een klok, werd afgenomen. Daarom is het niet zonder betekenis, dat men voor het organiseren van zo'n parade toch nog zeven jaar nodig had, na het einde van een oorlog, waaruit de heersers der Russische wereld als overwinnaars te voorschijn kwamen.

Er waren heel veel redenen om met die parade *niet* te lang te wachten. Dat de Russische heersers in deze oorlog met een provinciale Europese mogendheid als Duitsland, die bovendien in oorlog was met Engeland en later met de V.S., maar ternauwernood aan de volledige nederlaag ontsnapten, dank zij de hulp van Engeland en Amerika, dank zij ook concessies aan patriottische en militaire tradities van het oude Rusland, dank zij ten slotte verregaande concessies aan het verlangen der boeren naar eigen grondbezit, dat alles moest er juist toe leiden dat men zo snel mogelijk naar binnen en buiten demonstreerde hoe sterk het regiem weer was. Maar men kon blijkbaar zó snel niet komen tot wat de grond-

voorwaarde voor dergelijke parades is: het volkomen herstel van de discipline.

Te véél Russen waren met het Westen in aanraking gekomen en moesten „ontsmet” worden, voor ze weer in het gareel konden lopen, te véél nationaal voelende intellectuelen, leden en zelfs belangrijke leiders van de communistische partijen, van de Oekraïne tot Kazachstan moesten leren begrijpen, dat beloften van nationale zelfstandigheid in werkelijkheid betekenden versterkte Russificatie van het Rijk, en dat juist de Communistische Partij de taak heeft de heerschappij der Groot-Russen te verzekeren. Te véél boeren, en communisten van het platteland, moesten leren, dat het nooit in de bedoeling had gelegen de boeren méér zelfstandigheid ten aanzien van de kolchozen te geven, doch dat de eigenlijke bedoeling was: het aantal kolchozen van ruim 200.000 terug te brengen tot iets meer dan 90.000, om zo het fabriekskarakter dier kolchozen en de discipline der boeren te versterken. En de mannen der wetenschappen moesten evenzeer als de officieren, de schrijvers en de musici, leren dat iedere gedachte aan zelfstandigheid en denkvrijheid onverenigbaar is met het wezen van de kazerne-staat.

Wat dat betreft deed de houding van de Russische regering na de oorlog ten aanzien van de vrijheidsbevestigingen en -hoop, in de oorlog ontstaan en door de regering aangemoedigd, denken aan die van de klassieke Pruisische Feldwebel, die na 1871 de weer in de kazernes terugkerende soldaten toebrulde: En nu is het uit met die oorlogsonzin, nu begint de ernst weer!

Maar dat gebrek aan ernst zou nog geen beletsel zijn geweest voor het houden van de politieke parade, indien er niet ook in de opperste top van de partij een toestand was ontstaan, die grote gevaren inhield voor de noodzakelijke discipline. Men was het daar, aan de top, niet eens over de beoordeling van de wereldsituatie en over de daaruit voortvloeiende politiek naar buiten en naar binnen. Stalin moest zich uitspreken voor een van de meningen, die in het politiek bureau aanwezig waren omtrent de te verwachten wereldontwikkeling en de daaruit voortvloeiende kansen en houding van Rusland. En aan die uitspraak van Stalin zat tevens vast: welke groep en welke personen hem zouden opvolgen als hij door dood of ziekte van de leiding uitgeschakeld zou zijn.

Juist omdat aan de vooravond van het congres een omvangrijk verhaal, voornamelijk over de economische grondslagen van de Russische toekomstkansen, in het wetenschappelijk orgaan der partij, „De Bolsjewiek”, is verschenen, waarvoor Stalin, blijkens zijn ondertekening, de verantwoordelijkheid aanvaardt, is het goed er aan te herinneren, dat deze economische kijk, moeizaam tot stand is gekomen. En ten overvloede mag er nog wel eens op gewezen worden, dat de Bolsjewiki van hun oorspronkelijk Marxistisch geloof het gevoel hebben overgehouden, dat de economie uiteindelijk de wereld beheerst. Het geweld moge dan in hun maatschappij alles beheersen, ook de economie, zonder het uitspreken van economistische gebedsformules, voelen zij zich blijkbaar niet op hun gemak bij de toepassing van dat geweld.

Toen de oorlog ten einde was verscheen in de binnenste kring van de Russische machthebbers een beschouwing over de te verwachten economische ontwikkeling, die men inderdaad opzienbarend mocht noemen, althans voor die kring. Ze was

afkomstig van Eugen Varga, de Hongaarse professor, die gedurende onheuglijke tijden, onder Lenin en onder Stalin, de economische deskundige bij uitstek van het communisme was geweest. Een man met een ongewoon grote feitenkennis en met een omvangrijke algemeen economische scholing, had Varga altijd gepoogd zijn economische uitspraken in overeenstemming te brengen met de „generale lijn” van de Russische politiek, terwijl hij tegelijkertijd poogde die „generale lijn” zo te beïnvloeden, dat er geen handtastelijke economische nonsens werd verteld. Van een voorzichtig opportunist als hij, mocht men verwachten, dat zijn nieuwe theorie in invloedrijke kring de moeite van het poneren waard werd geacht. Maar opzienbarend was ze, want ze hield in, dat het kapitalisme van 1945 van heel andere aard was dan het kapitalisme dat Marx had beschreven en zelfs dan het kapitalisme dat Lenin had ontleed. Dit naoorlogse kapitalisme was op een zo diepgaande wijze door organisatie en overheidsingrijpen beïnvloed, dat het een zeer grote stabiliteit had verkregen. Economische crises waren niet uitgesloten, doch zij zouden geen fundamentele betekenis meer hebben. Een ondergang van het kapitalisme door crisis was dus niet te verwachten. Wel was mogelijk een overgang van dit kapitalisme, door politieke machtsvorming, langs democratisch-parlementaire weg naar een socialistische maatschappij. Met een dergelijk kapitalisme kon het Russische blok dus vreedzaam samenleven en samenwerken, want dit van democratie doortrokken kapitalisme was tegen oorlog gekant en werd door geen innerlijke economische wetten tot oorlog gedrongen. De arbeiders van dit kapitalisme, wier levenspeil voortdurend steeg, hadden geen behoefte aan de Russische methoden en toestanden, en Rusland kon door samenwerking met dit nieuwe kapitalisme het levenspeil van zijn eigen bevolking verhogen.

Hoewel in dit geschrift van Varga, „De kapitalistische economie na de oorlog”, ook andere en minder vreedzame ontwikkelingsmogelijkheden werden aangegeven, zoals een toenemende spanning tussen de twee blokken en een algemene kapitalistische crisis na tien jaar, was het duidelijk, dat dit alleen maar geschiedde uit consideratie voor de oude theorieën, en dat het bijzondere van het boek juist lag in het poneren van de stelling dat het bereiken van het socialistisch einddoel in vrede en op evolutionaire wijze kon geschieden.

Het is dan ook begrijpelijk, dat die Russische leiders, die reeds in 1944 op het standpunt stonden dat het door de oorlog verzwakte kapitalisme in de volgende jaren door een Russisch offensief met alle middelen kon worden omvergeworpen, dit boek van Varga beschouwden als een verraad aan de grondslagen van het Bolsjevisme. En Voznessenky, lid van het Politiek Bureau en rechterhand van de machtige leider der agressieve groep in het Politiek Bureau, Zjdanow, begon weldra met heftige aanvallen op de ketter, die, voor een Sowjetburger, op nogal krachtige wijze terugvocht, maar toch wel schuld bekende. Van zijn post als directeur van het Instituut voor Wereldpolitiek en -economie te Moskou, werd hij ontslagen, maar hij werd niet verder gestraft, wat er op wees dat ook hij zeer machtige beschermers had, die het blijkbaar met de koers van Zjdanow niet eens waren.

In de volgende jaren nam inderdaad de spanning tussen de groep Zjdanow, die op een gewapend conflict met het Westen aanstuurde, een groep waartoe men ook

Molotow rekende, en de groep die meende, dat Rusland daar nog lang niet toe in staat was, een groep die zich rondom Malenkow schaarde, zodanig toe, dat er zelfs naar buiten iets van zichtbaar werd. Dat Stalin zich aan de kant van de voorzichtigen schaarde, bleek duidelijk toen hij verklaarde dat de Russische productie nog belangrijk verhoogd moest worden vóór men kon zeggen, dat het land bij een aanval van buiten geen risico meer zou lopen. In het Russische partij-jargon betekende die verklaring alleen: wij zijn bij lange na nog niet sterk genoeg voor een groot militair conflict.

Maar blijkbaar voelde Zjdanow zich zó sterk, dat hij zich zelfs door de houding van Stalin niet liet intimideren. Hij ging door op z'n „radicale” weg, niet alleen door allerlei beslissingen op het gebied van filosofie, literatuur en muziek te nemen, maar ook door het conflict met Tito op de spits te drijven, een conflict dat de Russen weinig plezier opleverde, en hij stierf juist bijtijds om met alle officiële eerbetoon begraven te worden en verder te kunnen doorgaan voor een voorbeeldig Sowjet-leider. Het algemeen vermoeden, dat hier de Sowjet-Voorzienigheid een handje geholpen werd, is dan ook begrijpelijk.

In ieder geval werden in de daarop volgende jaren alle aanhangers van Zjdanow, te beginnen met Voznesensky, gewipt — met uitzondering van Molotow, die echter steeds meer naar achteren werd gedrongen — óók in het buitenland waar de val van zulke trouwe Rusland-creatures als Anna Pauker, Slansky wordt toegeschreven aan hun te nauwe verbinding met Zjdanow.

De groep Malenkow, waartoe ook Beria, het hoofd van de geheime politie, behoort, kwam steeds meer naar voren. En men moet aannemen, dat Stalin uit deze groep zijn opvolger heeft gekozen, omdat hij de overtuiging heeft, dat zo zijn eigen politiek het best tot haar recht zal komen.

Maar wat is Stalins eigen politiek? Er bestond enige hoop en verwachting, dat het Congres der Russische C.P. enige opheldering hieromtrent zou brengen. En tevens hoopte men op een antwoord op de vraag of Stalin nog altijd de beslissende machthebber in Rusland was, dan wel of hij reeds door één of meer opvolgers was vervangen en nog slechts als heilige figurant zou fungeren.

Toen bekend werd, dat Malenkow de grote rede op het congres zou houden, steeg het vermoeden dat hij niet alleen als kroonprins doch ook als regent gezien moest worden. En in de aangekondigde vervanging van de oude combinatie: politiek bureau-organisatorisch bureau door een Presidium, meende men de aankondiging van nieuwe meesters met nieuwe methoden te bespeuren.

Doch aan de vooravond van het congres werd, althans wat deze dingen betreft, volledige opheldering gegeven. Want toen publiceerde „De Bolsjewiek” een door Stalin ondertekend artikel van 50 pagina's, waarin antwoord werd gegeven op alle problemen die het congres verkoos te stellen en op te lossen. En daarmee was, dat zou de volgende dagen nog duidelijker blijken, de positie van Malenkow teruggebracht tot die van eerste schildknaap van de man die nog altijd de opperste leiding blijft geven. Ofschoon Malenkow vele uren achtereen zou spreken, het belangrijkste van zijn rede stond al in het artikel van Stalin. Maar dat hij het mocht navertellen en prijzen en opvullen en verduidelijken, terwijl geen ander

op dit congres met iets naar voren mocht komen, ook maar half zo belangrijk, dat bewees opnieuw dat hij de uitverkorene is, al blijft het opperste gezag bij de leider en al is het dus nog altijd mogelijk, dat Malenkow andere werkzaamheden krijgt, of een plotselinge hartaanval. Maar de geduldige bureaucraat met het sterke lichaam en de nog sterkere zenuwen en wil, maakt niet de indruk, dat hij pogingen zal wagen de sectarische originaliteit van Zdanow te evenaren. Hij zoekt zijn kracht in het nabootsen van Stalin, tot en met de uniformachtige kleding die Stalin droeg vóór hij zich de maarschalkstuniek om de schouders wierp. En zijn redevoeringen zijn blijkbaar even vervelend en platvloers als die van de Meester en nog langdradiger, omdat ze niet gelardeerd zijn met de plebejische humor, die Stalins imitatie was van de boerse en volkse humor, welke Lenin door zijn redevoeringen en geschriften strooide. En als Malenkow toch nog iets eigens heeft, dan lijkt hij voorzichtig genoeg dat te bewaren totdat Stalin dood is en hij werkelijk de opvolger is geworden. Overigens maakt deze vijftiger, die uit een bourgeois-familie komt, de indruk zo stevig en zo degelijk te zijn als een os, die de wel-doortimmerde kar der Sowjet-bureaucratie geduldig voort zal trekken, ook langs slechte wegen. Hij maakt de indruk, deze Malenkow, dat hij de kracht van de Russische staat op onverbiddelijke wijze zal gebruiken, maar dat hij niet van zins is die kracht in gevaar te brengen door zich in avonturen te wagen. En het zou dus zeer dom zijn hem te onderschatten. Doch voorlopig is hij niets méér, doch ook niets minder, dan de uitvoerder van de politiek van Stalin.

Die politiek nu, is neergelegd in dat opstel in „De Bolsjewiek”, dat ik voorlopig alleen ken uit het uittreksel van acht grote kolommen dat de „New York Times” direct na publicatie bracht, een uittreksel, waarin — als men rekening houdt met de langdradigheden en herhalingen der Russische publicaties uit de Stalin-periode — wel niets belangrijks vergeten zal zijn.

Voor ons is daarin in de eerste plaats van belang de kijk op de buiten-Russische wereld, die er in naar voren komt. Die wereld zal zich niet consolideren, verkondigt Stalin, noch zich ontwikkelen in de richting die bijv. Varga indertijd aangaf. De oude these van Lenin, in diens geschrift over het Imperialisme, wordt gehandhaafd, de these dat een super-imperialisme onmogelijk is, dat dus geen enkele staat of combinatie van staten er in zal slagen „het kapitalisme” tot een gemeenschappelijk optreden te brengen.

Dat was in Lenins tijd een onbewezen en niet te bewijzen bewering, en dat is thans, ook Stalin voelt dat, zelfs voor Russen moeilijk te geloven. Immers de bijzondere positie van de Verenigde Staten in de buiten-Russische (voor Russisch gebruik „kapitalistisch” genoemde) wereld, moet iedere dag weer in de Russische haat-campagnes tegen Amerika erkend worden. Dat Amerika pogingen doet de buiten-Russische wereld tot een geheel te organiseren, wordt in Rusland van de daken geschreeuwd, en de hele Russische politiek sedert het Marshall-plan is een wanhopige poging om het te beletten.

De Russische bureaucraten, de enige groepen in het land die zich interesseren voor het behoud van de Russische staat, leven dus in voortdurende angst dat die Amerikaanse poging zal slagen. Een deel dier bureaucraten, dat nog in de regerings-

propaganda gelooft — de grote massa in Rusland gelooft sedert vele jaren geen woord meer van wat officieel wordt meegedeeld, en de intelligente leden der heersende klasse geloven vermoedelijk ook niet veel van de officiële waarheden — vreest aangevallen te worden. Een ander deel vreest, bij consolidatie van de buitenwereld, het toenemen van spanningen in het Russische blok, en het dóórbreken van het verlangen naar welvaart en levensvreugde bij de Russische massa, met inbegrip van grote delen der heersende groepen. En dat verlangen is onverenigbaar met het behoud van de huidige militaire orde. Want Rusland is nu eenmaal het land waar men altijd in staat van alarm verkeert. Maar dat is alleen uit te houden als vast staat, dat de vijand gedwongen kan worden het beleg op te heffen.

De Zjdanow-groep had een oplossing. Men moest een uitval doen en de vijand vernietigen. Stalin weet dat dit de ondergang zou zijn. Maar hoe kan men dan het beleg opheffen? Door vrede te sluiten natuurlijk. Maar deze oplossing, die van Varga, kan Stalin niet aanvaarden, want vrede betekent de overbodigheid van de militaire orde, de overbodigheid van de totalitaire heerschappij der bureaucratie, de overwinning van het democratische principe, dat door Stalin en alle oude bolsjewiki verafschuwwd wordt, omdat het hun geloof aantast; en door de niet meer gelovige bureaucraten van Malenkows generatie, omdat het hun heerserspositie aantast.

Wat moet men dan doen? Rustig de aanval afwachten, in het geloof dat de kracht van de Russische staat voor de nederlaag van de aanvallers en de uiteindelijke bevrijding zal zorgen? Stalin en de zijnen weten wel dat die aanval, zonder provocaties van hun kant, nooit zal komen. Maar dat kan men het Russische volk natuurlijk niet vertellen, want dat zou opnieuw de reden van hun alarmheerschappij wegnemen. Zij weten ook dat, als die oorlog ooit zou uitbreken, hun heerschappij, die in alle voegen kraakte toen Hitler oprukte, voorgoed zou verdwijnen.

En dus hebben zij een andere hoopgevende toekomstvoorspelling gevonden. De Amerikanen willen aanvallen, dus het gevaar en de noodzaak van de alarmtoestand blijven bestaan. Maar ze kunnen niet aanvallen, want ze zullen er niet in slagen de buiten-Russische wereld te organiseren. Integendeel, in die wereld bestaan spanningen, die steeds groter zullen worden, en die er uiteindelijk toe zullen leiden, dat Amerika het aan de stok zal krijgen met Engeland en Frankrijk. Bovendien zullen Duitsland en Japan weer naar voren komen en hun plaats opeisen. En zo zullen de imperialisten zich zelf in onderlinge oorlogen verzwakken en vernietigen. Als dan ten slotte alleen nog maar de staarten van de imperialistische bullebijters over zijn, zal de (weinig) bereisde Roel Stalin, of Malenkow, die staarten opvegen, naar buiten tredend uit het wijnhuis van de kleine Poolse of Oostduitse stad, waar hij al die tijd aan het venster heeft gezeten.

Zelfs voor de Russen, die al wel eerder dan Staring zulke sterke verhalen zullen hebben uitgevonden, is Stalins jongste theorie een weinig originele vondst. De aartsverrader Trotzki heeft, op het derde congres van de Comintern, reeds een soortgelijk verhaal gehouden. Hij bewees toen, dat Engeland en Amerika, in hun

strijd om de olie, op een datum, die hij zelfs vrij nauwkeurig aangaf, met elkaar in oorlog zouden geraken.

Dat is nu dertig jaar geleden en nadien is het aantal weinig geslaagde voorstellingen, zich baserend op het kwasi-marxisme der Moskouse politici legio geweest. Ook in het jongste staatsstuk van Stalin zijn de wensdromen, die in het Kremlin rondwaren, weer eens voor de zoveelste maal tot wetenschappelijke axioma's geproclameerd. Doch behalve in de kringen van communisten en derde-machts-meelopers, zal niemand er iets anders in zien dan een proclamatie van wat het Kremlin hoopt, en van wat het zal pogen te bevorderen, voor zover het daartoe in staat is.

De wijze waarop dergelijke wetenschappelijke uitspraken tot stand komen, is niet moeilijk na te gaan. Ieder weet, dat er spanningen zijn tussen Amerika en vele andere landen van de buiten-Russische wereld. Geen buiten-Russisch land, of het heeft van tijd tot tijd ernstige bezwaren tegen de wijze waarop de Amerikanen allerlei zaken regelen of pogen te regelen. En hoe belangrijker die landen in het jongste verleden waren, of zich waanden, hoe sterker hun pogen, zelf de wereldpolitiek te bepalen en de overwegende invloed van Amerika te veranderen in eigen invloed.

Ten dele is dit alles volkomen normaal, begrijpelijk en tot op een zekere hoogte gerechtvaardigd. Tot op die hoogte namelijk, dat een verzet tegen de „Amerikaanse politiek” — we nemen nu maar aan dat die er is, al weten we natuurlijk heel goed dat die op z'n best in de maak is — moet uitgaan van een eigen politieke conceptie die van betere kwaliteit zou moeten zijn.

In de meeste gevallen is dat natuurlijk in het geheel niet zo: de Franse politiek behoort tot de pathologie, de politieken van Bevan en de SPD behoren tot de demagogie. Maar zelfs de meest pathologische Fransen — laten we zeggen: de Gaullisten — krijgen het niet in hun hoofd aan een oorlog tegen de V.S. te denken. Al was het alleen maar om de doodeenvoudige reden, dat het Franse volk zo beangst is voor *iedere* oorlog, dat het zelfs een verdediging tegen Rusland ternauwernood nog durft te doordenken en te aanvaarden.

Het kost de Amerikanen oneindige moeite — en ze zijn er dan ook niet in geslaagd — Frankrijk zover te brengen dat het voor het behoud van zijn eigen bestaan tot het organiseren van tegenstand tegen Rusland, dat dit bestaan bedreigt, bereid is. De kans bestaat natuurlijk, dat de Amerikanen het uiteindelijk maar opgeven, en Frankrijk, en overigens ook Engeland en Europa in z'n eigen sop gaar laten koken. Maar welke kans is er dat dit Europese gezelschap, verenigd of afzonderlijk, het voeren van een oorlog met Amerika zou kunnen gaan overwegen? En dat, met de Russen aan de Europese grenzen! Waar het dus om gaat is, dat de Russen, voor de zoveelste maal, bepaalde negatieve strekkingen die ergens in de wereld aanwezig zijn, beschouwen als positieve strekkingen in hun voordeel.

Het is voor de hand liggend, dat Rusland de geschillen tussen de buiten-Russische landen en Amerika zal trachten te bevorderen en op te blazen. Maar in het algemeen is er geen beter middel om de anti-Amerikanen te onzent van iedere massa-aanhang te beroven dan de bijval van Russische kant. Daar zit dus ook al

niet veel in, vooral niet omdat de Russen gelukkig altijd zo met zich zelf ingenomen zijn, dat ze van te voren aankondigen op welke slimme wijze ze hun vijanden zullen verdelen en vernietigen.

Blijft over de mogelijkheid om bepaalde landen, of groepen in die landen, tot een pro-Russische politiek te bewegen door economische attracties. Maar wat heeft Rusland en wat heeft het Russische blok in dit opzicht te bieden? Zakenlieden zullen altijd bereid zijn aan het Russische blok te verdienen, en ze zullen dus ook te vinden zijn voor een politiek van de derde weg of hoe men het noemen mag. Maar als het er op aan komt, zijn de belangen van het zakenleven, die leiden in de richting van de vrije wereld, zo honderdvoudig overwegend, dat al dit pro-Russische duitenrumoer tot niets kan leiden.

De totale wereldhandel immers was, volgens een recente UNO-publicatie, in 1951, 76 milliard dollar. Dat is 37 % hoger dan in 1950. Het is bovendien driemaal zo veel als de grootste vooroorlogse handel, die van 1937, toen er geen enkel beletsel bestond om met de Russische wereld handel te drijven, behalve dan de beletselen die door de Russische achterlijkheid en de Russische kazerne-organisatie van de economie worden gesteld. Van die totale wereldhandel van 76 milliard \$, bedroeg de Westerse uitvoer naar het Oosten 1,55 milliard, dus 2 % van het totaal. En terwijl de Westerse uitvoer naar het Oosten daalde met 25 %, steeg de export van West-Europa, vergeleken met 1950, met 45 % tot 22 milliard \$. Het is duidelijk, dat de toekomst van West-Europa in de vrije wereld ligt en nergens anders, en dat al het geredeneer over de betekenis van het Russische blok voor de wereldeconomie, buiten de economische realiteit ligt.

De Russen hebben van hun standpunt uit gezien, volkomen gelijk als ze met veel genoeg constateren dat het Westen nog steeds verre van een eenheid is en dat men in het Westen veel tijd en kracht verdoet door onderlinge ruzies; maar ze maken zich zelf wat wijs als ze menen, dat het Westen bezig is onder te gaan of dat het de Russen het genoeg zou doen zelfmoord te plegen.

Bovendien moet men met één ding rekening houden: Stalin heeft héél goed begrepen, dat zijn grote vijand, die hem de weg naar de wereldheerschappij verspert, Amerika is. Voor de Amerikaanse macht is hij — ieder die hem sedert tientallen jaren gadeslaat zal dat beamen — doodsbenauwd. Nog benauwder dan hij indertijd, te recht zoals bleek, voor Hitler was en voor Japan.

Alle anti-nazi geschetter van de Russen, zoals we dat van 1934 tot 1939 hoorden, belette niet, dat Stalin zodra hij de kans schoon zag, tot een overeenkomst met Hitler kwam, en tot bijna iedere prijs bereid was om tot die overeenkomst te geraken en haar te houden. Het zelfde was ten aanzien van Japan het geval. En van enige consideratie met de „democratie”, Stalins stokpaardje in de periode van de volksfronten, was daarbij geen sprake, noch ook van enige consideratie met de communisten buiten Rusland.

Het is dus duidelijk, voor allen die de Stalinistische taal verstaan, dat Rusland ook thans op ieder moment bereid is een overeenkomst met de USA te sluiten en daarvoor een hoge prijs te betalen, vooral als Amerika bereid zou zijn zich te desinteresseren voor West-Europa. Men kan zich een Amerikaanse regering denken

van het Taft- of Hoover-type, die tot een dergelijke overeenkomst met Rusland bereid zou zijn, al is de kans dat deze lieden in Amerika de overhand krijgen gelukkig wel heel klein. In zo'n geval zou het lot van Europa geen cent meer waard zijn. En Stalin heeft het, door zijn vriendelikheden aan het adres van Engeland, Frankrijk, Nederland, enz, wel duidelijk gemaakt, dat hij voor ons niet bang is en met ons wil manoeuvreren in de strijd met zijn gevreesde tegenstander Amerika. Natuurlijk kan men de toestand van thans niet gelijk stellen aan die van 1939, alleen al reeds daarom niet, omdat Amerika, ondanks de scheldwoorden van Stalin, en ondanks de uitingen van verdwaasde Europeanen, geen fascistisch land is, doch een volbloed democratisch land. Maar Amerikaanse teleurstelling in een hopeloos Europa, zou Stalin de kans kunnen geven van een overeenkomst met Amerika op onze kosten.

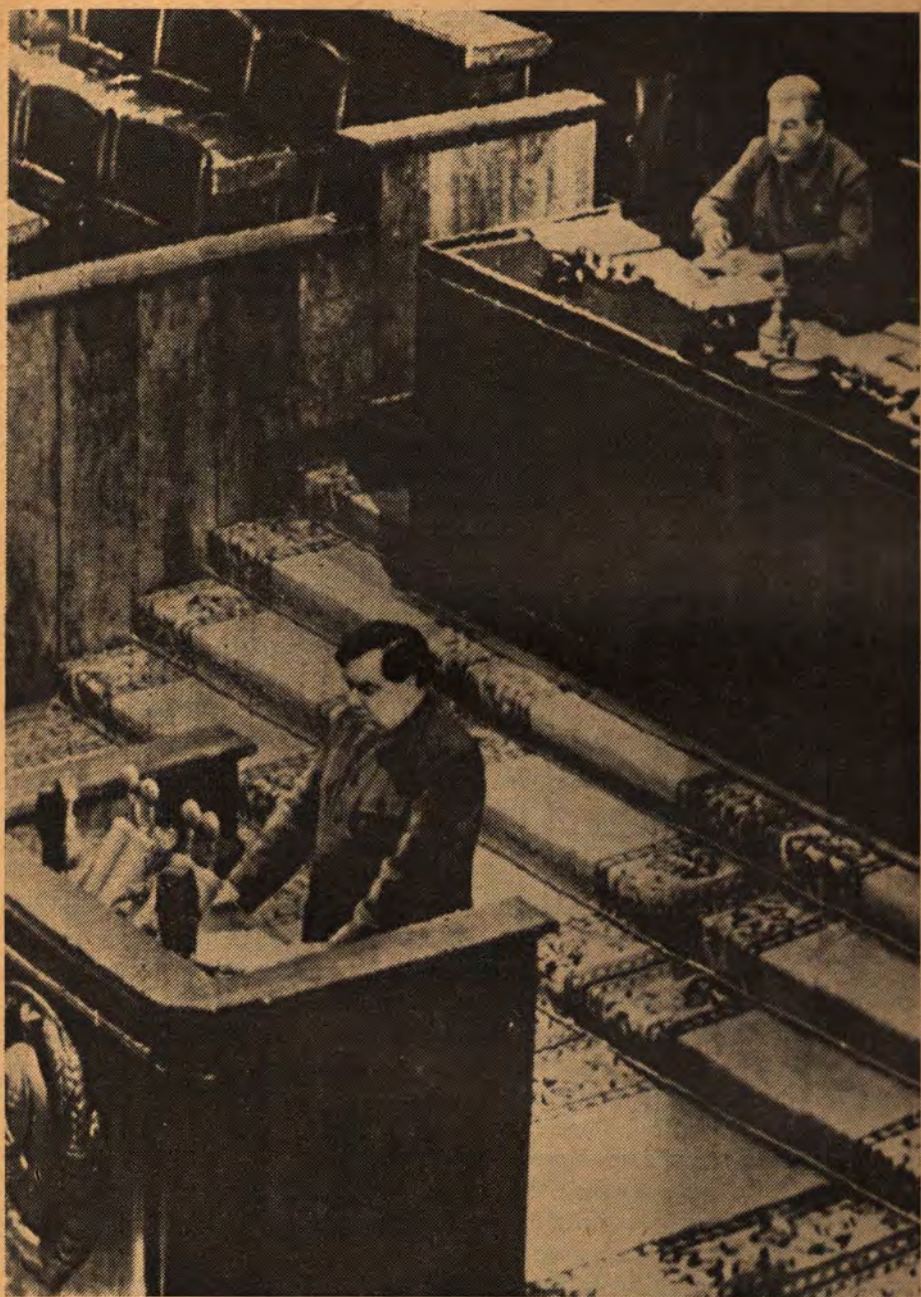
Intussen, zo ver is het nog lang niet, en de positie van Stalin is dus vrij moeilijk. Vandaar de troost die hij zijn eigen aanhangers verstrekt door de speculaties die we hierboven bespraken. En men kan vragen of dit dan niet betekent, dat het oorlogsgevaar belangrijk kleiner is geworden dan het in 1948 of in 1950 scheen? Dat is inderdaad het geval. Stalin erkent, dat een aanvalsoorlog hem niet de minste kansen biedt. En zolang we dus sterk gewapend zijn en onze bewapening gelijke tred houdt met de vergroting van de Russische militaire kracht, die met elk vijfjarenplan weer aanzienlijk groter wordt, is de kans op een Russisch offensief naar West-Europa zeer gering. Doch iedere scheur in onze coalitie en iedere achterstand in onze bewapening zou haar weer doen toenemen. En werkelijke vrede is eerst mogelijk als Rusland tot gecontroleerde ontwapening overgaat en zijn greep op de vazalstaten en de onderdrukte volken opgeeft.

Doch dit is met het karakter van de huidige Russische staat niet in overeenstemming te brengen. Eerst een democratisch Rusland zou de wereldvrede voorgoed verzekeren. En Stalin zowel als Malenkow acht de handhaving van het tegenwoordig dwangstelsel in Rusland de voornaamste taak. Vandaar dat de Russische politiek blijft: het laten voortbestaan van de gewapende vrede, die men tegenwoordig „koude oorlog” noemt, in de hoop, dat zich in de toekomst, tengevolge van onze domheden, verdeeldheid, verslapping, een situatie voordoet, waarvan de Russen kunnen profiteren. Met de verwijzing naar de mogelijkheid van onze twisten en slapheden wordt de Russische bureaucratie voorlopig getroost.

Interessant is bij dit alles nog, dat de Russische heersers méér en méér iedere ideologie, zelfs de verwrongen marxistische leer, zoals die door Stalin en ook reeds door Lenin verbarbariseerd was, als een beletsel voor hun machtspolitiek gaan voelen. Iedere nieuwe verklaring van Stalin bevat in de laatste jaren een nieuwe interpretatie van het marxisme, waarin de Russische werkelijkheid als de vervulling van de marxistische leer wordt voorgesteld.

Maar beschouwingen hierover hebben misschien zin tussen degenen die aan de onaantastbaarheid van de marxistische leer vasthouden en die dan, zoals de Joegoslavische communisten, Stalin kunnen verwijten, dat hij niets van de marxistische economie snapt, als hij in zijn artikel de Russische maatschappelijke verhoudingen in overeenstemming met de waardeleer van Marx verklaart.

Malenkow spreekt op het 19e partijcongres te Moskou. Stalin luistert.

Doch voor ons lijkt me alleen van belang, dat de Russen een officieel leerboek van de economie gaan uitgeven, dat tot doel heeft hun „militaire” economie, waarin de vijftien millioen dwangarbeiders alleen een bijzondere situatie betekenen in de *algemene dwangarbeid* — zoals het cachot een bijzondere situatie is in de kazerne — als de hogere vorm van economisch werken te verklaren. Er is natuurlijk een nóg hogere vorm: het volkomen communisme dat in uitzicht wordt gesteld, maar dat is zeer duidelijk de „pie” in de Stalinistische „sky”, en zo wordt het door de Russische millioenen al sedert jaren gevoeld.

De economische werkelijkheid, zoals die op dit congres, zowel door Malenkow als in het speciale referaat over het vijfjarenplan werd getekend, geeft het sedert lang bekende beeld te zien: een ontzaglijke krachtsinspanning om een achterlijk land een moderne industrie te geven, ter wille van politieke en militaire machtsposities, en ten koste van de consument, van de sociale verhoudingen, van de vrijheid en de cultuur, en niet te vergeten, ten koste van de economische harmonie die zich bij iedere normale productie, d.w.z. bij iedere productie die op de consument gericht is, toch altijd uitkristalliseert.

Bij een productie om de productie, zoals de Russische, die dan natuurlijk ook een productie is om de heersende managersklasse in haar posities te versterken, (wat naar het buitenland moet geschieden door autarkie en militaire macht), is het mogelijk het tempo van de zware industrie op te jagen; maar ook daaraan zijn grenzen gesteld.

In een land met geweldige grondstoffenrijkdom, en een grote boerenbevolking die tot arbeid in de industrie kan worden gedwongen, kan dit tempo nog geruime tijd worden volgehouden. Maar men moet bij de beoordeling van dit tempo nooit vergeten, dat ons, door de Russische geheimhouding, iedere mogelijkheid ontbreekt om na te gaan of het eindproduct in overeenstemming is met de grote hoeveelheden staal, ijzer, kolen, die opgestapeld liggen.

Een ding staat wel vast (behalve dan dat de consumptie van industrie-artikelen nog altijd beneden ieder minimum is), nl. dat het voedselvraagstuk voor Rusland steeds benauwender wordt. De grote projecten van irrigatie en drainage, van stuwdammen en andere grote werken, houden verband met het feit, dat de tot op heden in gebruik genomen grond, ondanks alle kolchozen en techniek, onvoldoende is om de Russen een voedselminimum te verschaffen. Zo zal in de toekomst de behoefte aan landarbeiders blijven toenemen, en daarmee het probleem der arbeidskrachten zich aan de Russen voordoen, al kunnen staten als China misschien met hun mensenoverschotten helpen.

Doch in ieder geval ontplooit de Russische economie zich nog steeds op een wijze, die wel is waar geen enkel bewijs levert voor de voortreffelijkheid van het socialisme, maar die dan toch maar haar heersers voorziet van de kanonnen, tanks en vliegtuigen, die ze nodig hebben om de wereld in belangrijke mate te kunnen terroriseren.

Die terreur kan alleen worden uitgeoefend als het land volkomen in de macht van de heersers blijft, en van hun organisatie, de „partij”. Nu is de toestand in

de partij, van uit het standpunt der heersers gezien, niet bevredigend.

Of men maakt een partij geheel bestaande uit fanatici, maar dan is die partij te klein om een groot land met een groeiende industrie en een sterk leger te beheren; of men vergroot die partij, en dan neemt het aantal mensen toe, dat niet alleen voor de toekomst wil leven of voor nu wil „heersen”, doch dat ook nu wil leven en genieten. Men kan proberen het probleem op te lossen door, in de partij, de fanatici en de heerszuchtigen een bijzondere leidersrol te verschaffen, maar men moet toch ook een zekere marge nemen voor bekwaamheden.

Voortdurend blijkt dan weer, dat een massapartij de strekking vertoont naar het genieten van het goede leven af te glijden. De Russen zitten dus met het kaderprobleem, dat onoplosbaar blijkt te zijn in een totalitaire samenleving. Naast de menselijke natuur speelt het nationale vraagstuk in Rusland een grote rol in dit probleem. Telkens weer blijken de nationale communisten onbetrouwbaar te zijn, van Groot-Russisch standpunt bekeken, en dus gaat de zuivering der „nationalisten” door, zoals overal de zuivering door moet gaan omdat kliekvorming en profiteerderij hoogtij vieren. Maar men kan nu eenmaal idealisme en intellect niet systematisch uitroeien, zoals dat in Rusland geschiedt, zonder op den duur een partij over te houden van middelmatige bureaucraten.

De politieke parade in Moskou was ditmaal wel heel duidelijk op het peil van dit soort bureaucraten gebracht. Men moet daaruit niet afleiden, dat de kracht van hun staat aan het verminderen zou zijn. Een middelmatige bureaucratie kan zich héél lang handhaven. Maar de tendens naar een rustig en aangenaam bestaan zal er wel groter in worden.

Als de buitenwereld in staat is de expansie van de Russische macht in de komende tientallen jaren te beletten, dan zullen in Rusland zèlf, de vervlakking en de gemakzucht toenemen, en dan zal de tijd voor òns werken en niet voor de Russen. En al was dus de politieke parade in Moskou bedoeld als angstaanjaging, zó beschouwd is ze voor ons nogal geruststellend!

HET BUITENLANDSE TIJDSCHRIFT

POLITIEKE BETROUW- BAARHEID

In enkele recente nummers van het Bulletin of Atomic Scientists zijn een aantal beschouwingen gewijd aan het steeds dringender probleem van het onderzoek naar politieke betrouwbaarheid in de V. St. Met name de beschouwing van Francis Biddle „Sickness of Fear” verdient daarin nadere aandacht. In het kader van de totale verdediging is het goed zo nu en dan de blik achteruit te werpen om de zekerheid te verwerven, dat niet interne gevaren ons in de rug bedreigen. Die gevaren kan men op tweeërlei wijze zien. Gebruikelijk is het voor sommigen spionnen en verraders op vertrouwensposten te ontdekken, die in geregeld contact blijken te staan met de vijand. Hier ligt zeker een reëel gevaar waartegen wij gelukkig waakzame en goed betaalde diensten bezitten. Minder voor de hand ligt het een bedreiging te zoeken onder de werkgevers der veiligheidsdiensten. In de Verenigde Staten is men zich aan het realiseren, dat het schichtige speuren naar spionnen ernstige schade toebrengt op verschillende gebieden van de eigen samenleving, doordat het al spoedig veroorzaakt een aantasting van de rechten en vrijheden die voor een groot deel deze samenleving het verdedigen waard maken. De „angstziekte” noemt Biddle dit geestelijk rottingsproces in een lezenswaardig artikel.

Het probleem is waarschijnlijk actueler dan men zich tot voor kort realiseerde, te meer nu de republikeinse gekozenen voor het vice-presidentschap, Nixon, vastbesloten schijnt van de „communistische invloed in regeringskringen” een belangrijk onderdeel van zijn verkiezingsactie te maken, welke tactiek aanmerkelijk aan verleidelijkheid heeft gewonnen sinds de verpletterende overwinning van de beruchte McCarthy bij de voorverkiezingen.

Ter voorkoming van misverstanden is het dienstig een tweetal zaken duidelijk te

onderscheiden, te weten de geheimhouding die bepaalde onderzoeken zal moeten omringen wegens hun belang voor de nationale verdediging, en de eis van politieke rechtzinnigheid die metterwoon in alle lagen van het maatschappelijk leven wordt gesteld. Beide kwesties maken een punt van onderzoek uit in de onderhavige artikelen.

Richten wij eerst onze aandacht op de kwestie der geheimhouding. Naarmate de wetenschap een grotere rol is gaan spelen in de moderne krijgsmiddelen en de uitslag van een oorlog afhankelijk kan zijn van de stand der wetenschap, ontstaat de behoefte de personen die op dat gebied werkzaam zijn, een strikte geheimhouding op te leggen. De vraag van de controle op hun betrouwbaarheid komt dan vanzelf ter sprake, en niet ten onrechte, zoals wel bleek in de bekende gevallen van atoomspionage. Het zijn tegenwoordig vooral de natuurkundigen die met een dergelijke situatie in aanraking komen, en niet tot hun vreugde of ten bate van de wetenschap. Dr Allison, de directeur van het instituut voor kernfysische onderzoeken te Chicago, dringt er met klem op aan, dat de universiteiten zo min mogelijk worden belast met werkzaamheden van genoemde aard. Het is in strijd met het wezen der universiteit, schrijft hij, als een hinderpaal in de weg wordt gelegd aan het vrije onderzoek en de vrije uitwisseling van gedachten. Hij geeft wel is waar toe, dat in een noodsituatie niemand zich aan zijn verantwoordelijkheid mag onttrekken, maar wijst er tevens op, hoe in de oorlog de beoefening der natuurkunde als wetenschap vrijwel stil stond, wat ten slotte niet zonder gevolgen bleef voor de taak van de universiteit als onderwijsinstituut. In de huidige toestand, met zijn spanningen waarvan noch het vredig einde, noch de ontlasting in zicht is, maant hij tot voorzichtigheid in het onttrekken van wetenschapsmensen aan de universiteit.

In de tweede plaats wijst hij er op, en professor Mott van de universiteit van

Bristol volgt hem daarin, dat het onderzoek naar de politieke betrouwbaarheid van de wetenschapsbeoefenaren de tendens heeft een reeks van onbedoelde gevolgen te veroorzaken. Men moet altijd al de grootste voorzichtigheid betrachten met het stellen van eisen aan deze personen, die buiten het terrein van hun vakbekwaamheid vallen, en dit geldt nog sterker, waar het de persoonlijke opvattingen betreft. Ingrijpen kan hier alleen gerechtvaardigd zijn, zowel uit principieel als praktisch oogpunt, indien er een harde noodzaak is; in de andere gevallen benadeelt men de geestelijke gezondheid en loopt men ook kans het peil van de wetenschap te verlagen door de uitschakeling van bruikbare krachten. De moeilijkheid is hier vanzelfsprekend, wáár er sprake is van harde noodzaak; met het oog op de bovengeschetste gevaren zal men die niet te licht mogen aannemen.

In de praktijk heeft overtreding van dit gebod zich al herhaaldelijk gewroken, met name in het geval van de universiteit van Californië, eens een der meest vrijzinnige van Amerika, die thans ernstig te lijden heeft van de geest van wederzijds wantrouwen tussen voor- en tegenstanders van een onderzoek naar politieke betrouwbaarheid. Trouwens, de vorm van een dergelijk onderzoek waarborgt weinig; het komt meestal neer op een eed van trouw of verklaring van afkeer van het communisme. Dat een dergelijke verklaring voor een verantwoordelijk onderzoeker met de plicht tot objectiviteit onmogelijk is, schijnt niet altijd duidelijk te zijn.

Wordt dus kennelijk geen belang gediend met een dergelijk aderen van de universiteit, ten aanzien der ambtenaren ligt de zaak enigszins anders. Daarom gaf president Truman in 1947 regels voor een betrouwbaarheidsonderzoek van de federale ambtenaren. Dit „Loyalty Program” voorzigt in commissies van onderzoek en de mogelijkheid van beroep; lidmaatschap van bepaalde, door het ministerie van Justitie onderzochte organisaties zou slechts een onderdeel van de bewijsvoering voor de onbetrouwbaarheid van een ambtenaar zijn. Dit alles mag als een oprechte poging gezien worden om de toenemende anti-communistische hysterie de pas af te snijden. Wat gebeurt er echter? De staat New York maakt het lidmaatschap van aangewezen

organisaties tot een grond van disqualificatie zonder meer; Maryland maakt er zelfs een misdrijf van. President Truman verandert in 1951 de maatstaven der „loyalty boards”: om tot een ongunstige uitspraak te komen is het nu voldoende dat er „redelijke twijfel omtrent iemands trouw aan de regering” bestaat. Hierbij moet men bedenken, dat een normaal strafproces eerst *aanvangt*, als er een redelijk vermoeden van schuld is.

Op deze wijze vreet het kwaad verder. Na de regering en de universiteiten zijn de scholen, bibliotheken, de film aan de beurt. Gretig stoken de McCarthy's het vuurtje aan. Ze geven een boekje uit, „Red Channels”, waar zij de volgens hen ongewenste personen signaleren. De actrice Jean Muir had het ongeluk er in vermeld te staan en men liet haar „voor alle zekerheid” maar niet meer voor de televisie optreden.

Een andere prettige instelling is het „House Un-American Activities Committee”, een commissie uit het Huis van Afgevaardigden, die er ook lijsten op nahoudt. Ten aanzien van deze commissie is de vraag gesteld aan welke kant van de groene tafel de „Un-American Activities” worden bedreven. De republikeinse kandidaat Nixon heeft zitting in deze commissie.

In het laatste stadium van deze ziekte ontstaat een algemene vrees voor afwijken van het gemiddelde. De hoogleraar Francis Biddle geeft het voorbeeld van de voorzitter van een federale „loyalty board”, die opmerkte, dat het grootste deel van de moeilijkheden omtrent de betrokken persoon te wijten was aan zijn „non-conformistische levenshouding”. Het was ten minste eerlijk. Boeken van een schrijver werden uit een bibliotheek geweerd — ongelezen door de commissie — omdat men onaangename dingen over zijn persoonlijke opvattingen had *gehoord!* Ten slotte worden intellectuelen als zodanig een bedenkelijk slag mensen — onvermijdelijke uitloper van denkbeelden die het pad der rede hebben verlaten. Grif schrijft het toch zo respectabele „Time”, dat over de kwestie der communistische infiltratie de man met gewoon gezond verstand een minder verward oordeel zal hebben dan menige „intellectueel”. Dan verkeren we wel in de toestand die een spotprent uit de New Yorker weergaf: een jongetje uit zijn gram over een

ander jongetje door op een schutting te krassen: Jantje is een communist.

Moet men uit de frequentie van deze bedenkelijke symptomen afleiden dat ons een ernstig gevaar van binnenuit bedreigt? Zeker zijn de hier aangestipte problemen te ernstig om zonder meer voorbijgegaan te worden. Het is vooral de schijn van respectabiliteit waarin deze praktijken worden gekleed, die hen zo verraderlijk maken. Merkwaardig genoeg begint het „Bulletin” deze reeks van artikelen met een sociologische beschouwing over de „basis of national loyalty”, een interessant probleem ongetwijfeld, maar nauwelijks ter zake doende in dit verband. Het wekt wederom de indruk, alsof het werkelijk noodzakelijk is de „betrouwbaarheid” van iedere burger te onderzoeken. De enkele zeer opvallende spionageprocessen hebben daartoe zeker ook niet weinig bijgedragen.

Men mag echter nooit over het hoofd zien, dat dit slechts één aspect is. De tegen-

krachten in de vitale Amerikaanse samenleving doen zich zeker ook horen. Biddle, die de huidige manier van handelen uiterst scherp veroordeelt (hij spreekt van de „complicated paraphernalia of loyalty procedures, loyalty tests, loyalty oaths”), wijst op een analogie met het Engeland van na de Franse revolutie, waar enige tijd een gelijksoortige toestand heeft geheerst. Bovendien hebben de Verenigde Staten in de twintiger jaren al eens een dergelijke „red scare”, rode paniek, gekend, die uiteindelijk, nadat bijvoorbeeld de wettig verkozen socialisten uit de New Yorkse volksvertegenwoordiging waren verwijderd, verliep.

Redelijkerwijs mag men verwachten, dat ook deze geestelijke crisis overwonnen zal worden. Aangezien evenwel de graad van besmettelijkheid niet nauwkeurig vaststaat, mag een strikte beoefening van geestelijke hygiëne te onzent wel aanbevolen worden.

Mr H. RABEN

BOEKBESPREKINGEN

Prof. dr H. Brugmans: *Crisis en Roeping van het Westen*.
Uitgevers Mij H. D. Tjeenk Willink en Zoon, Haarlem. 1952.
640 blz., geïllustreerd, geb. f 16,90.

Eindelijk weer eens een boek waarvoor men vurig dankbaar kan zijn en dat men oprecht bewonderen kan, al is het óók aanvechtbaar. Met vaart en verve geschreven, blijk gevend van een enorme belezenheid, die dunkt mij elke recensent, maar zeker ondergetekende, het gevoel geeft van hopeloos achter te zijn met name op het terrein der buitenlandse literatuur en kunst, — een boek, dat voortdurend nadruk legt op de tragische grootheid van alle menselijk zoeken in de opeenvolging der generaties, en tevens de warme liefde tot die worstelende mensen laat doorstralen, — vooral: een boek dat gronden geeft voor een strijdbare levenshouding in dit oude, ongelooflijk rijke cultuurgebied, dat Europa heet. Bewust zet ik bij deze aankondiging voorop: ik bewonder dit boek.

Laat mij iets aanduiden van de inhoud. Brugmans geeft een historisch-critische behandeling van de grote perioden, wil men de voornaamste stromingen uit de Europese cultuur, te beginnen met de Verlichting, waarvan het hoogtepunt ligt in de 18de eeuw, daarna de Romantiek, in een derde hoofdstuk het Realisme van de 19de eeuw; de eerste periode der 20ste eeuw heet „de Wereld van Gisteren” en het slothoofdstuk handelt over Crisis en Roeping. De schrijver blijkt vooral van de literair-culturele kant de Europese beschaving te benaderen, met nogal sterke nadruk op de Franse (en Engelse) literatuur en kunst. Men ziet in een overstelpende bonte rij de grote dichters en denkers en kunstenaars, met hier en daar politici, aan zich voorbijgaan, en toch is het stramien van het geheel vastgehouden. De leidende gedachte van het boek wordt op verschillende plaatsen geformuleerd: ik kies

er een die voorkomt op blz. 512, waar wordt gesteld, dat de wetenschappelijke en geestelijke werkers in de M.E. een gemeenschappelijk, geestelijk fundament hadden, waardoor de conclusies van ieder werden opgenomen in een vertrouwd zinsverband — terwijl Renaissance, Humanisme, Verlichting en Positivismisme de oude grondslag hebben ondermijnd; de cultuurcrisis bestaat dus in het verloren geraakt zijn van een vertrouwd zinsverband, de cultuurroeping in het herwinnen van een nieuw verband, waarin alle geestesleven in vrijheid wordt samengebonden. Brugmans, democraat, socialist, personalist, christen, ziet eigen keuze door deze overtuigingen bepaald, en wijst Europa een positieve weg om aan ontbinding en nihilisme te ontkomen.

In deze, uiteraard armelijke weergave van de grondstelling van Brugmans' boek kan de begrijpende lezer een van de redenen van mijn warme instemming met dit boek vinden: *eindelijk*, verzucht ik, *eindelijk* weer eens een fel, overtuigd betoog, dat mij *gedocumenteerd* laat zien, dat Europa een *geestelijke* realiteit is. . . . wij zouden het vergeten, nu voortdurend het militaire en het economisch-politieke als het voornaamste, als het beslissende, worden gesteld. Het betoog is er te belangrijker om, nu wij weten dat Brugmans mee op de bres staat wanneer de concretisering van de politieke eenwording van Europa aan de orde is.

Er zou over het uitgangspunt van Brugmans in wijsgerig opzicht nog wel een en ander te zeggen zijn, met name in ons land, waar o.a. door Jan Romein de vraag van de subjectiviteit van de geschiedbeschouwing aan de orde is gesteld. Het probleem is in de laatste tijd weer onder de aandacht gebracht door een publicatie van de Leidse hoogleraar W. den Boer „Benaderbaar verleden”. De historicus herschrijft het verleden, zeker op grond van wat de documenten hem over het verleden vertellen, maar evenzeer op grond van wat hij — geen fotografische plaat, maar levend mens — uit de documenten hoort of leest, en dit horen en lezen wordt mede bepaald door de geestelijke waarden, die zijn visie op het verleden mee bepalen. Dat geldt voor de historicus, maar a fortiori voor iemand als Brugmans, die niet uitsluitend historicus wil zijn maar zich in het gevecht met het heden begeeft ter wille van de toekomst. Brugmans wéét dat, en wij aanvaarden hem als zodanig. Te gemakkelijker, omdat hij geen dogmaticus is, die alle vroegere strijders in zijn schema wringt. Aan het slot van elk der vier grote beschrijvende hoofdstukken komt een gedachte, die op blz. 405, na het verhaal van het realisme der 19de eeuw, aldus wordt geformuleerd: „De cultuurcrisis gaat voort. Maar straks. . . . straks. . . . komen nieuwe idealen. Nieuwe illusies?!” De beschrijver van de rijkdom der Europese cultuur verdiept zich eerlijk in de nieuwe idealen, al weet hij dat de werkelijkheid ze nimmer vervult.

Ik zeide boven: Brugmans' boek is óók aanvechtbaar. Aan kleinigheden ga ik voorbij. Zal ik daartoe óók rekenen zijn oordeel over Rathenau? Op blz. 559 schrijft Brugmans: „Na zijn vermoording had Europa weinig ander perspectief meer dan nieuwe oorlogsvoorbereiding. Toen waren nieuwe, vruchteloze revoluties onvermijdelijk geworden en dreigde crisis in permanentie.” Het verloop der jaren na de moord op Rathenau heeft laten zien, dat het oordeel in de laatste zin besloten, juist is geweest. Toch: wordt er niet een té grote betekenis aan dit éne feit toegekend?

Belangrijker, en een tikje pikanter is de vraag: waarom heeft Brugmans, althans in de beide eerste hoofdstukken, zo weinig aandacht gegeven aan de *maatschappelijke* krachten in de cultuurcrisis? Met name het hoofdstuk over de Verlichting is daardoor te eenzijdig „ideologisch” geworden. Brugmans was eenmaal in de socialistische beweging een strijdbare verdediger zoal niet van het marxisme als systeem, dan toch van de marxistische methode. Hij zal, daaraan terugdenkend, er zijn plezier aan hebben, dat *ik* hem moet tegenwerpen: te weinig sociologische methode in dit te zeer literair-culturele beeld.

Voor zover ik weet, zijn er in Nederland twee pogingen tot een cultuurgeschiedenis van

Europa gedaan, waarmee die van Brugmans zich laat vergelijken: die van P. J. Bouman „Van Renaissance tot Wereldoorlog”, en die van „Europese Geest”, waarvan de vergelijkbare hoofdstukken door Pos en mij zijn geschreven. Beide zijn meer studie-, wil men: leerboeken dan dat van Brugmans, al zijn beide óók getuigenis. Boumans boek is veel sterker sociologisch, en daardoor hechter in zijn fundering; „Europese geest” is, vooral in de door Pos geschreven hoofdstukken, eenzijdig wijsgerig. Als ik vergelijk, dan behoeft het ene niet te worden opgekamd ter wille van een ander, maar zeg ik toch: ik verwacht, dat het boek van Brugmans het langer zal doen dan de beide andere; het is boeiend, brilant, vurig, inspirerend, op een grondslag van grote kennis en diep inzicht. W. B.

Mr G. J. Lammers: *De Kroon en de Kabinetsformatie* — Een onderzoek naar de invloed van het parlementaire stelsel op de functie van de Kroon bij de Kabinetsformatie. Diss. V.U. 1952.

Een ieder, die wel eens getracht heeft een en ander bij elkaar te zoeken over vraagstukken als: de structuur van het kabinet, de macht van de Minister-President, de verhouding van Koning en Minister, kabinetsformatie en kabinetscrisis, weet, hoe moeilijk het is daarover exacte gegevens te vinden. Men mist in Nederland een studie als die van W. I. Jennings, *Cabinet Government*, of het minder bekende, maar even goede „*The British Cabinet System*”, van A. Berriedale Keith. Er zijn verscheidene oorzaken die dit verklaren: er is bv. in ons land minder inside-information in de vorm van dagboeken, mémoires, of zelfs maar de „biographical tombstones” die welhaast iedere Engelse staatsman van enige betekenis door de hand van een al of niet critische naneef opgericht krijgt, en die, hoezeer ze ook soms weerzin wekken („like living for six months on a diet of sugar!” — Jennings), toch, al was het maar door de roddel, een indruk geven van de reële gang van zaken, die zich achter de formele en anonieme staatsstructuur afspeelt. Er ligt in de hele sfeer van het Nederlands politiek bestel de schroom van het binnenhuis. Anders dan in Engeland kent men de politiek, als politiek, slechts geringe waarde toe. Nederland moge een eigen „governing class” hebben (gehad), deze heeft dat zelf niet willen weten. Daarbij komt, dat niet alleen de personalia van het politieke terrein aandacht noch tijd hebben voor het neerschrijven van gegevens, ook de Nederlandse promovendus mist gewoonlijk tijd en geld om een moeizaam bronnenonderzoek, anders dan incidenteel, te volbrengen: Een „Oxford don” schrijft nu eenmaal makkelijker een boekwerk, dan een Nederlands ambtenaar, die Zaterdagmiddag nog in de archieven duiken moet.

Des te meer waardering moet men hebben voor de arbeid van mensen als prof. C. W. de Vries en dr W. H. Vermeulen, de bewerkers en voltooiers van de geschriften van Van Welderen Rengers, en de studies van mr P. J. Oud, over een later stadium van het parlementaire leven. Ook de dissertatie van mr Lammers ontleent zijn grootste waarde aan de gegevens uit de Rijksarchieven, die er in verwerkt zijn, hoezeer men ook het gevoel heeft, dat het resultaat, in de vorm van nieuwe gezichtspunten, veelal niet navenant aan de moeite is geweest, iets, wat de schrijver misschien ten dele had kunnen voorkomen, indien hij minder de chronologische en meer de systematische weg in zijn probleemstelling: wat is de invloed van de Kroon, wat die der partijen op de formatie, had gekozen. Juist aan de hand van schrijvers bronnenkennis had men zo graag een duidelijker antwoord gehad op vragen als: in hoeverre kon en kan de Koning bepaalde ministers weren en andere pousseren? In hoeverre is de formateur vrij tegenover Koning en partijen? Wat is de staatsrechtelijke positie en functie van de Formateur? en zo meer.

Mr Lammers kiest een andere weg: na een inleiding over groei en geest van het Nederlandse constitutionele stelsel, in vergelijking met diverse buitenlandse, behandelt hij de geschiedenis der kabinetserises, waarna hij in een slothoofdstuk tot normatieve conclusies komt.

Uit het gehele boek blijkt, dat de schrijver, o.m. in het voetspoor van Thorbecke en de Savornin Lohman, een duidelijke voorkeur heeft voor het dualisme in het Nederlandse politieke bestel, waarin hij de sferen van parlement en regering zo onderscheiden, ja, gescheiden mogelijk wil houden, aangezien anders een vervaging der grenzen optreedt, ten nadele van een zuivere democratie: „Wie goed contrôle wil uitoefenen, moet afstand bewaren. Anders raakt men het zicht kwijt” (p. 38). Schrijver heeft dientengevolge ook bezwaar tegen het vastleggen van de fracties bij de formatie op het regeringsprogram. Zijn voorkeur wordt gestut met een beroep op zowel politieke doelmatigheid als op „de geest van de grondwet” — en kan dan ook op beide niveau's bestreden worden. Het argument van de „geest der grondwet” is daarbij ondanks de schijn van het tegendeel wel het meest subjectief gekleurd en het minst tastbaar. Tegenover de these dat de Koning wel, de Staten-Generaal geen overheidslichaam is (p. 14) kan men de feitelijke ontwikkeling stellen, die een zin als „De Vrijheid van de Kroon bij de benoeming van een formateur wordt door niets belemmerd, dan door de feitelijke verhoudingen in de Kamer” (p. 120) eerder zou laten luiden: „De Koning is in de benoeming van de Formateur slechts dan vrij, wanneer de feitelijke verhoudingen in het parlement niet een duidelijke richting aangeven”. In hetzelfde vlak kan men ook een vraagteken plaatsen bij de these van het vrije ontbindingsrecht van de Koning, als „in strijd met de geest van de constitutie”. Het doelmatigheidsargument van het dualisme is sterker en concreter. Ik moet niettemin bekennen, dat het betoog van mr Lammers me niet overtuigd heeft. De gang van het Engelse stelsel lokt me in theorie — en dat is ook het vlak van mr Lammers — te zeer om zijn betoog voor het dualisme voetstoots te aanvaarden. In tegenstelling tot mr Lammers op pag. 33, en in overeenstemming met hem op pag. 134 (!), zou ik het Engelse systeem toch bepaaldelijk niet dualistisch willen noemen!

Het is jammer, dat het boek te weinig correctie heeft ondergaan. Niet alleen wordt het ontsierd door tal van zelffouten, maar ook namen en voorletters zijn, soms consequent, verkeerd gespeld (Alberda, A. W. Kamphuisen, A. A. L. Struycken, U. D. Stikker, V. M. Van der Goes van Naters), terwijl de verwarring van J. J. Rousseau en J. Rousseau, en het niet onderscheiden van de oude en jonge baron Mackay, een te haastige bewerking van het register verraden. Schrijvers „vrije journalistieke stijl” glijdt bovendien soms uit: „Fruin moet worden toegestemd” . . (p. 12), „dat het wetgevend lichaam werkelijk deel heeft aan de wetgeving” (p. 13), „De Grondwet stelde de regel” . . (p. 18), en zo meer. Helaas is de markt voor Nederlandse dissertaties gewoonlijk niet zo, dat hem de gelegenheid geboden zal worden een en ander in een „tweede druk” te verbeteren . . .

H. DAALDER

Jules Moch: *Confrontations*

Ed. Gallimard. Paris. 1952.

In het Franse socialisme leven oude vormen en gedachten sterker, dan men van een socialistische partij in het naar men aanneemt zo revolutionaire, dus eveneens veranderlijke Frankrijk, zou verwachten. De socialistische partij, qua sociologische structuur en samenstelling steeds meer partij van ambtenaren, kleine burgers, heel en half intellectuelen, voert nog steeds de propaganda met theorieën en leuzen, die aan het marxis-

tisch denkarsenaal ontleend zijn, en die zich vooral richten, of bijna uitsluitend richten tot de arbeidersklasse, die de parolen van de socialistische partij echter niet en masse opvolgt, maar nog steeds de voorkeur geven aan de communistische partij. Bij het bestuderen van de lectuur der Franse socialisten, merkt men op, dat zij zich weinig richten tot de niet-kapitalistische groepen, buiten de arbeidersklasse, die Frankrijk met zijn talrijke kleine handwerkslieden, kleine boeren en zelfstandigen, toch ook kent.

Het boek van Jules Moch toont aan, dat ook in de Franse socialistische partij een zekere heroriëntering gaande is. Jules Moch, van beroep oorspronkelijk ingenieur, gewond in eerste en tweede wereldoorlog, heeft zich in en buiten de Franse socialistische partij in de na-oorlogse jaren, groot gezag verworven. Misschien is hij wel een der weinige Franse socialisten, die ook buiten zijn partij gezag heeft. De constructieve ideeën, die hij als minister van Oorlog en minister van Binnenlandse Zaken in diverse Franse regeringen heeft ontvouwd, zijn scherp inzicht bij de bestrijding der communistische methoden, zijn optreden als vertegenwoordiger van Frankrijk in de internationale ontwapeningsconferentie, hebben Jules Moch tot een man gemaakt, in wie velen de opvolger zien van Leon Blum.

Jules Moch confronteert in zijn boek klassieke opvattingen van het marxisme en het socialisme met de politieke en economische realiteiten van het midden van de twintigste eeuw. Hij bestudeert moderne verschijnselen als Stalinisme, maar ook de experimenten in diverse landen met gehele of gedeeltelijke nationalisaties, met diverse vormen van collectivismen, aan de hand van klassieke socialistische stellingen.

Deze confrontatie brengt hem soms tot de constatering, dat klassieke socialistische opvattingen niet altijd opgaan in de twintigste eeuw. Zo neemt Jules Moch een zekere deconcentratie waar in techniek en industrie. Het ontstaan van grote fabrieken met duizenden arbeiders heeft aan de andere kant geleid tot het ontstaan van talrijke kleine en verspreide ondernemingen, vaak van technisch zeer gedetailleerd karakter. Jules Moch onderstreept het niet-kapitalistische karakter van hen, die in deze talrijke kleine ondernemingen werken, maar constateert, dat een proletarisch klassebewustzijn bij vele arbeiders juist in de zelfstandige kleine bedrijven vaak ontbreekt. Met deze realiteit, met het behoren van velen tot een niet-kapitalistische groepering, zonder daarom een proletarisch klasse-bewustzijn te hebben, moet de socialistische partij bij haar propaganda rekening houden, aldus concludeert Jules Moch.

Moch constateert, dat het integrale kapitalisme niet meer bestaat; nieuwe economische en sociale verhoudingen, nationalisaties etc., hebben de structuur van het kapitalisme aangetast, zonder dat echter reeds een socialistische samenleving ontstaan is. Moch geeft enkele wegen aan, waarlangs een naar het socialisme gerichte verdere transformatie van de maatschappij mogelijk lijkt.

Moch registreert en analyseert met de scherpe blik van de wiskundig geschoolde ingenieur. Zijn conclusie is, dat de maatschappij van de twintigste eeuw zodanig verschilt van die van de negentiende eeuw, dat marxistische stellingen niet vaak meer toepasselijk zijn. Dat nochtans socialistische critiek op de huidige samenleving theoretisch en praktisch noodzakelijk is als voorwaarde voor de nieuwe wegen, die het socialisme zal betreden, is de conclusie waartoe Moch komt.

Het boek van Moch toont aan, dat ook in de Franse socialistische partij een zekere heroriëntering der geesten bezig is, die voor de toekomstige propaganda en mogelijkheden dier partij van grote betekenis kan zijn.

J. Z. BARUCH

LOF DER DUISTERNIS

*Ik heb den dag van heden doorgebracht
zoals hij voor een oude vrouw kan wezen:
wat gewerkt, wat gewandeld, wat gelezen,
en over vele dingen nagedacht.*

*En verder heb ik met schaamte erkend
dat ik te snel naar de pen heb gegrepen:
had ik mijn oordeel wat fijner geslepen,
ik had mijn medemensen niet gekrenkt.*

*Nu is na den avond de nacht gekomen:
'k lig in het duister, in het warme bed;
als een plant, in een perk in d' aard gezet,
voel ik in de stilte mij opgenomen,*

*verwonderlijk bevredigd, zalig vrij. —
Het leven heb ik achter mij gelaten:
voorbij de dag, de dooltocht door zijn straten —
't leven der mensen trok aan mij voorbij.*

*Buiten vieren millioenen sterren feest,
daar straalt door heel de nacht hun groot geflonker;
maar binnen heerst het gezegende donker,
dat ook de wonden van het hart geneest.*

Henriëtte Roland Holst—van der Schalk

G. STUIVELING

IN MEMORIAM
HENRIETTE ROLAND HOLST-
VAN DER SCHALK

Ik werd geboren met een aard die sterk
vanzelf gaat naar de kern van alle zaken
maar veel stond tussen mij in en mijn werk.
Groeïende heb ik dat op zij gezet:
het werd al lichter, alle duisters braken
en ik zag liefde als de levenswet.

In een sonnet uit haar eerste bundel, geschreven voor haar vijf en twintigste jaar, heeft Henriëtte Roland Holst haar wezen en haar werk zelf gekarakteriseerd.

Sedert de tijd van haar vroegste gedichten was zij vervuld van één grote bekommring: voor de mensen te zoeken een weg naar geluk. Opgegroeid in een gezin waar de beschaving der 19de-eeuwse burgerij in velerlei opzicht aanwezig was, had zij kennis kunnen maken met de toen heersende litteratuur uit Frankrijk, waarvan zij vooral Victor Hugo diep bewonderde, maar ook met de klassieke letteren uit de andere Westeuropese landen. Haar behoefte aan helder inzicht in de mens was echter door kunst en kennis alleen niet te bevredigen. Haar wezen was overwegend zedelijk, de drijfkracht in haar ziel was de absolute eis van goedheid, van menselijk heil. Het is deze diepste zachte kracht geweest, die haar aanvankelijk heeft doen zoeken naar een persoonlijk ideaal, dat algemeen en tegelijk individueel zou zijn: een wijsheid van zelfbeheersing en zelfverloochening, een geloof in de mogelijkheid, voor elke mens, tot zedelijk-geestelijke zelfvoltooiing. Het is deze zelfde diepste zachte kracht geweest, die haar daarna heeft voortgedreven naar de harde strijd van de maatschappij, en haar gemaakt heeft tot één der hartstochtelijkste leiders en belijders van het socialisme.

Toen zij, tegelijk met haar man en met Herman Gorter, in 1897 zich aansloot bij de destijds nog maar drie jaren oude S.D.A.P., begon een periode van werkzaamheid, die haar oneindig veel geluk en oneindig veel verdriet heeft gegeven. Haar vrouwelijk wezen hechtte zich aan de mensen-zelf, haar scherpe, als manlijke verstand richtte zich over de mensen heen op het verre doel. Zij zelf kende de dubbelheid van haar aanleg, die artistiek en intuïtief, maar ook wetenschappelijk en rationaal was, en waarin menselijk mededogen met sociale kritiek in voortdurende spanning leefde; haar aard, vaak voor dogmatisch gehouden, was veeleer absolutistisch, onvoorwaardelijk, en geneigd om met volledige overgave en onbeperkte zelfverloochening na te streven wat geest of gemoed, wat overtuiging of geweten haar voorhielden. Zij heeft de tijd gekend, dat al deze factoren in één

richting drongen: die glorieuze jaren omstreeks 1900, toen het socialisme als een ideaal van eindelijke verlossing der eeuwenlang zwoegende mensheid, bezieling bracht in de harten van duizenden proletariërs en van honderden intellectuelen. De beslissende keuze, toen gedaan, heeft zij nooit verloochend, nooit betreurd. Maar de eenheid van de aanvang bleef niet behouden, en met het verloren gaan van die eenheid om haar heen, brak ook de eenheid in haar. Sinds 1909, het jaar waarin zich uit de S.D.A.P. een kleine, linksgerichte groep heeft afgescheiden, waartoe ook haar grote vriend Herman Gorter behoorde, heeft Henriëtte Roland Holst bij voortduring gezocht naar een wonderwoord om de verloren gegane eenheid te hervinden. In zichzelf hield zij het geloof brandende aan een mogelijkheid om de verdeeldheid in de arbeidersklasse te beëindigen. Haar onstuimig en ongeduldig idealisme meende een tijdlang, dat de Russische revolutie de wereld zou wenden. Zij had enkele van de leidende figuren, o.a. Lenin en Trotzky, persoonlijk leren kennen en was van hun grootheid en onbaatzuchtigheid overtuigd. Maar de spanning tussen werkelijkheid en ideaal werd ook hier duidelijk, en opnieuw volgde uit de tweespalt in de wereld een overeenkomstige in haar eigen hart. Met de genadeloze eerlijkheid die haar kenmerkte, herzag ze haar opvattingen; voor haar profetisch-zedelijke aard leidde ook deze zelfherziening niet tot verbittering en cynisme. Aan de juistheid van haar socialistische keuze twijfelde zij niet: wat ter discussie stond, was enkel de weg naar dit doel, de bruikbaarheid van de methoden, de kracht van het beroep op de massa. Had zij in haar sociaal-democratische jaren gemeend dat organisatie en voorlichtende propaganda het belangrijkste waren; had zij in haar communistische tijd gemeend dat de strijdvarende wilskracht van een welbewuste voorhoede de historie kon vervormen, nu, in haar latere leven, rekende zij vooral op de zedelijke krachten in allen die van goeden wille waren. Zij sprak uit een haast moederlijke erbarming met ál wat leed: mens en dier, hier en in Azië, in Afrika, waar ook ter wereld. Profetisch als ze steeds geweest was, werd ze nu evangelisch — maar zonder iets te doen verloren gaan van het maatschappelijke idealisme, haar geloof in de arbeidersklasse, waarvan zij de stuwende kracht reeds had beleden in haar bundel „De Nieuwe Geboort”.

Als kunstnares in Henriëtte Roland Holst—van der Schaik een verschijning van ongewone betekenis in onze litteratuur. Geen vrouw heeft, sedert de Middeleeuwen, zo volledig en zonder voorbehoud haar wezen geopenbaard als zij. De kracht van haar lyriek is grotendeels aan deze onvoorwaardelijkheid te danken. In de totaliteit van haar persoon en daarmee ook in de totaliteit van haar kunst, is de schoonheid maar een onderdeel. Hoe fijngevoelig zij ook reageerde op de spelingen van klank en rythme en beeldspraak bij andere kunstenaars, bij Gorter, bij Gezelle, bij Vondel, zij zelf streefde daar in haar eigen werk zeker niet opzettelijk naar.

Haar talent was voor haar allermeeft een middel in dienst van haar zelfexpressie; en deze zelfexpressie stond in dienst van haar zedelijk ideaal. Hoewel zij in haar lyrische poëzie zich het best en het zuiverst heeft geopenbaard, kan men de totale betekenis van haar dichterschap niet bepalen zonder tevens te letten op de veelzijdigheid ervan. Naast verzenbundels als „De Vrouw in het Woud”

en „Verzonken Grenzen”, vindt men drama's, waarvan „Thomas More” gerekend mag worden onder de klassieke werken uit onze litteratuur. Maar ook als prozaïste heeft Henriëtte Roland Holst ongemene verdiensten. Zij heeft in haar behoefte aan heldenverering en in haar wens om de groten die zij vereerde ook aan anderen te doen kennen, geheel een serie biografieën geschreven, waaronder vooral die over Tolstoi een monumentaal boekwerk is. Ofschoon zij zich nooit als critisch beoordelaar heeft doen gelden, bestaan er van haar hand verscheidene voortreffelijke kritieken, die nimmer gebundeld zijn en vele tientallen uitvoerige essay's, waarvan slechts een deel in boekvorm is herdrukt. En in de ontwikkeling van sociologische wetenschap is haar boek over „Kapitaal en Arbeid” van onbetwistbare waarde geweest.

Door de bezielheid van haar werk en door de veelzijdigheid ervan, bezit het een unieke plaats in de Nederlandse letteren. Het is één telkens hervatte belijdenis van wat er in haar hart omging, één voortdurende zelfontleding, één hartstochtelijk pleidooi. Aangezien veel van wat zij ondervond en gevoelde, zijn ontstaan had in de spanning tussen haarzelf en de buitenwereld, weerspiegelt haar kunst tevens geheel een tijdvak. Maar haar vermogen om het wezenlijke van het bijkomstige te scheiden, en haar steeds weer op het diep-menselijke gerichte karakter, hebben gemaakt, dat ook in de tijdgedichten die zij schreef, het boventijdelijke voelbaar is.

Henriëtte Roland Holst-van der Schalk

Naar een tekening van Charley Toorop

DE CHRISTELIJKE

SOCIALE CONFERENTIE VAN 1952

In 1891 werd het Eerste Christelijk Sociaal Congres gehouden, samengeroepen door de nog ongedeelde A.R. Partij op verzoek van het Werkliedenverbond Patrimonium: „ten einde de middelen te bespreken, die bij den tegenwoordigen stand der sociale kwestie ten goede onzes volks en inzonderheid der werklieden dienen te worden beproefd”.

Tussen de A.R. Partij en Patrimonium bestond in die tijd een zekere spanning. Klaas Kater, de voorzitter van Patrimonium, zei in 1890, dat de politieke vraag wel antirevolutionnair voor burgers en boeren besproken werd, maar dat men, als het op handelen aankwam, altijd zo conservatief mogelijk handelde. De A.R. Partij gebruikte de geringeren onder de kiezers en het volk achter de kiezers te veel als houthakkers en waterputters: „Die geringeren naar de wereld zijn er niet onderwille van wie op titels, geleerdheid of wetenschap bogen, maar allen zijn er bij de gratie en onderwille onzes Gods. Als alle andere partijen hun armere broeders willen ten onder houden, dan moet de A.R. Staatspartij nog bewijzen, dat zij werkelijk een volksvertegenwoordiging wil. Het is onmogelijk aan te nemen, dat echter Anti-Revolutionnair zouden gelooven, dat plutocraten en de bezitters van adellijke titels de nooden onzer achterbuurten kennen en deze des zins en willens zijn zouden dezelve te verlichten of weg te nemen. En toch, wie tegen de verkiezingen de candidatenlijst der A.R. Staatspartij overziet, heeft steeds ontdekt, dat zij bij voorkeur haar verkorenen in de hoogere wereld zochten en dat geheel in strijd met de historische wording onzes volks. . . . Opklimmen mogen wij niet, want dat is socialistisch, en afdalen tot ons wil men niet. Wat dan? Moet dan het terrein voor de socialisten geëffend?”

Kuyper slaagde er in, de moeilijkheden uit de weg te ruimen en Kater haalde bakzeil.

In November 1891 werd het Eerste Christelijk Sociaal Congres geopend door ds H. Pierson. De openingsrede werd gehouden door Kuyper. Het was zijn beroemde rede „Het sociale vraagstuk en de christelijke religie”.

De vraag, die hij aan de orde stelde was deze: Wat ons als belijders van de Christus te doen staat met het oog op de sociale nood van onze tijd?

„Ons optreden valt niet te vroeg, maar eer te laat, we komen achter anderen aan, waar voorgaan ons mogelijk ware geweest”.

Met Groen van Prinsterer erkende Kuyper, dat in het socialisme een waarheid gemengd ligt, die het kracht geeft.

„Het wordt ons tot schuld en het stemt ons tot verootmoediging, dat, waar zoo

schreiende nood openbaar werd, we niet reeds voorlang in den naam van Jezus zijn opgetreden”.

De grote betekenis van Kuypers rede ligt in de critiek, die hij oefent op de fundamentele structuur van de maatschappij, die door en door mammonistisch is en een misdadige stand van zaken in het leven roept.

„Immers wie van een sociale quaestie spreekt, bedoelt hiermee in den algemeensten zin, dat er ernstige twijfel is gerezen aan de deugdelijkheid van het maatschappelijk gebouw, waarin we wonen. . . . Slechts dit ééne is, zal er voor u een tectonische critiek oefent op de menschelijke sociëteit zelve, en diensvolgens een tegenwoordigen toestand inziet, en deze onhoudbaarheid verklaart niet uit bijkomstige oorzaken maar uit een fout in den grondslag zelf van ons maatschappelijk samenleven. Voor wie dit niet erkent, en acht dat het kwaad te bezweren is door kweeking van vromer zin, door vriendelijker bejegening of milder liefdegave, moge er een religieuze, en moge er een philanthropische quaestie bestaan, maar een sociale quaestie bestaat voor hem niet. Die bestaat voor u dan eerst, zoo ge architectonische critiek oefent op de menschelijke sociëteit zelve, en diensvolgens een andere inrichting van het maatschappelijk gebouw gewenscht en mogelijk acht”.

„Gaat het zoo voort, dan wordt het al minder een hemel, en krijgt het al meer iets van een hel op aarde. Van den Christus raakt onze maatschappij los, voor den Mammon ligt ze in het stof gebogen. . . . Neen, zoo behoeft het niet te blijven, het kan beter worden. En die beterschap ligt ongetwijfeld — ik deins voor het woord niet terug — op den socialistischen weg, mits ge onder socialistisch nu maar niet verstaat het programma der Sociaal-democratie, maar in dit op zich zelf zoo schoone woord alleen uitspreekt, dat onze vaderlandsche maatschappij geen hoop zielen op een stuk grond is, maar een door God gewilde gemeenschap, een levend menschelijk organisme.”

„De stoffelijke nood is ontzettend. . . . maar nog groter, nog ontzettender is de geestelijke nood van ons geslacht. . . . Ook van die geestelijke ellende gaat een geroep van aanklacht tegen ons, christenen, uit. Of wierden niet bijna allen, die nu zoo razen, eens gedoopt? En wat is er na dien doop aan die duizenden ten koste gelegd, om voor het spotbeeld van de christelijke religie, waartegen ze nu hun vloek uitstooten, hun iets, iets ook maar, te doen verstaan van de wezenlijke liefde Gods, die in Christus Jezus is? Wat is er door ons, christenen in Nederland, uitgericht om, toen het gif der Fransche Revolutie ongemerkt voortsloop in de aderen van het maatschappelijke lichaam, die vergiftiging van het sociale levensbloed te stuiten? Ja, wat is er gedaan, om, toen het kwaad ten leste naar buiten uitsloeg, en de sociale krankheid een epidemisch karakter aannam, ook onzerzijds artsenij en balsem aan te dragen voor haar genezing? Nu pas onze eerste zwakke poging, om in Sociaal Congres den doodsnoed der maatschappij onder de oogten te zien, waar reeds voor twintig en voor dertig jaren onze christelijke denkers zich hadden moeten opmaken, om met iets van den ernst en met iets van den wetenschappelijken zin van een Marlo en Schaeffle de diepte van dezen noodstand te peilen.”

Het Congres viel uiteen in drie secties. De eerste sectie behandelde de sociale kwestie van haar christelijk religieuze, de tweede van haar maatschappelijke en de derde van haar staatkundige zijde.

De conclusies van dit Eerste Christelijk Sociaal Congres zijn voor het grootste gedeelte verouderd. Wij herinneren er alleen aan, dat het Congres het recht van werkstaking, mits niet als politiek instrument of als moedwillige contractbreuk, erkende.

De historische betekenis van dit Congres ligt dan ook hoofdzakelijk in de magistrale rede van Kuiper, die de gewetens gewekt heeft.

Men kan intussen moeilijk zeggen, dat deze rede bepalend is geweest voor de ontwikkeling van de Christelijk Sociale Beweging en die van de A.R. Partij. Ook Kuiper zelf is zijn rede niet trouw gebleven.

Jarenlang heeft het geduurd, voordat het Tweede Christelijk Sociaal Congres werd gehouden. Dat geschiedde pas in 1919. Deze tweede keer werd het Christelijk Sociaal Congres samengeroepen door de A.R. Partij en de C.H. Unie samen met de christelijke organisatie van werkgevers en werknemers.

Prof. P. A. Diepenhorst opende het Congres met een rede „Van nieuwe dingen”, een rede, die in betekenis niet halen kan bij de rede van Kuiper in 1891.

Het onderwerp, dat i.z. aan de orde kwam, was de organisatie van de maatschappij. Kuiper heeft te recht gezegd, dat men zich op dit Congres meer dan gewenst was in abstracties verloor. De vragen naar de betekenis van de Bijbel en de roeping der Kerk ten opzichte van de sociale kwestie kwamen niet aan de orde. Van een critiek op de fundamentele structuur van de maatschappij was geen sprake. Van grote betekenis is dit Tweede Christelijk Sociaal Congres niet geweest.

En nu is dan in 1952 de Christelijk Sociale Conferentie gehouden. Dus niet het Derde Christelijk Sociaal Congres.

Het verschil is, dat een Congres een getuigenis naar buiten wil zijn, terwijl een Conferentie uitsluitend gericht is op de bezinning in eigen kring. Sinds 1891 en 1919 is er heel wat gebeurd. Over alle mogelijke vraagstukken bleken er tussen de christenen van Nederland grote verschillen te bestaan. In de Hervormde Kerk brak een nieuwe koers zich baan, die ook voor de houding van de christen tegenover de sociale vraagstukken zijn invloed deed gelden. De theologie van Karl Barth riep felle tegenstellingen in het leven. En niet het minst was het de doorbraak, die leden van één en dezelfde kerk vierkant tegenover elkander deed staan. Soms scheen het, dat de tegenstellingen in politiek en sociaal opzicht een loochening van de geloofseenheid waren.

De pogingen om een Christelijk Sociaal Congres te houden mislukten. Het is niet nodig, op de lijdensgeschiedenis van de voorbereiding van de Christelijk Sociale Conferentie in te gaan. Genoeg zij het, er aan te herinneren, dat zelfs een Conferentie op sommige ogenblikken onmogelijk scheen. De initiatiefnemers hielden echter vol en zagen hun volharding bekroond.

Prof. W. F. de Gaay Fortman heeft de Conferentie op voortreffelijke wijze geleid en op even voortreffelijke wijze geopend.

Een Conferentie, zo zei hij, is eerlijker dan een Congres. Wij zijn immers te weinig toegekomen aan de christelijke bezinning op de sociale vragen van onze tijd. Het gaat er om, eerlijk te streven naar vormen van samenwerking van allen,

die tot het Reformatorische Christendom behoren. Wanneer samenwerking niet mogelijk blijkt, dan is gesprek en contact toch nog altijd noodzakelijk. De gescheidenheid is een vloek.

Enkele uitspraken van prof. De Gaay Fortman zijn voor de Conferentie karakteristiek geworden: Er gaat door de wereld een hunkering naar een rechtvaardige maatschappij-orde. Zo hunkeren ook wij naar een gemeenschap, waarin de enkele mens zich geborgen weet en de naaste kan dienen. In dit alles zoeken wij het Koninkrijk Gods en zijn gerechtigheid. Wij hebben de mens hartstochtelijk lief, omdat God hem hartstochtelijk lief heeft! Wee de Kerk, indien zij het sociale vraagstuk zou willen ontlopen. Naar het woord van een christen-ondernemer vallen in de twintigste eeuw de beslissingen niet in de kerk, maar in de fabrieken!

De Conferentie werkte in drie secties. Sectie één was gewijd aan de betekenis van de Bijbel voor het sociale leven, sectie twee aan mens, massa en gemeenschap, sectie drie aan de organisatie van de maatschappij. In de dagbladen zijn uitvoerige verslagen verschenen, zodat wij kunnen volstaan met enkele indrukken.

Het belang van deze Conferentie ligt naar onze overtuiging in het gebeuren, dat christenen van zeer verschillende en vaak tegenovergestelde overtuigingen in politiek, sociaal, kerkelijk en theologisch opzicht elkaar ontmoet en gesproken hebben in het besef van verbondenheid en gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. De verschillen zijn waarlijk niet verdonkeremaand. De discussies waren soms zeer fel. Zij droegen echter geen persoonlijk karakter en niemand heeft het gewaagd, achter het geloof van een ander een vraagteken te plaatsen. Indien de discussies in de pers en de openbare vergaderingen van nu voortaan op het peil worden gevoerd, waarop dit op deze Conferentie geschiedde, zou er al heel wat gewonnen zijn.

Van betekenis is, dat men in de secties telkens tot de overtuiging kwam, dat samenwerking ten opzichte van verschillende concrete kwesties noodzakelijk is. Wij noemen enkele van die kwesties: een gesprek tussen de kerken, christelijke en andere maatschappelijke organisaties ter bezinning op vraagstukken van sociaal-economische en sociaal-paedagogische aard; de vorming van een christelijk sociaal-paedagogische werkgemeenschap; de opbouw van een nieuwe levensstijl op het platteland; wettelijk verbod van alle fabrieksarbeid voor meisjes en in de toekomst ook voor jongens beneden zestien jaar, met gelijktijdig een wettelijke regeling voor voortgezet onderwijs aan deze jongens en meisjes.

Met inspanning van alle krachten en tegelijkertijd met een volstrekte eerlijkheid heeft men getracht in conclusies vast te leggen wat de gemeenschappelijke overtuigingen waren ten opzichte van de sociale vraagstukken. Vanwege de grote verschillen moest men zich in het weergeven van deze gemeenschappelijke overtuigingen beperken tot een minimum, dat tevens een maximum was. Het bleek echter, dat er veel meer overeenstemming was dan men verwacht had.

Uit de aard der zaak werd er veel tijd besteed aan de verschillen.

Zo werden in de eerste sectie uren besteed aan het vraagstuk van de christelijke politieke en sociale organisaties en de doorbraak, in sectie drie aan de omvang van de overheidstaak ten opzichte van het bedrijfsleven. Op deze punten bleken de verschillen zeer groot. Wij achten het echter van betekenis; dat men in een sfeer van vertrouwen over deze verschillen heeft kunnen en willen spreken. Bij dat

gesprek bleek telkens opnieuw, dat men elkaars taal niet altijd verstond, omdat men in de loop der jaren van elkaar vervreemd was. Evenzo bleek, dat er vele misverstanden bestaan, die een juiste beoordeling van de verschillen in de weg staan.

De conclusies, die niet wereldschokkend zijn, dragen niet het karakter van een getuigenis of een belijdenis. Zij willen enkel het resultaat van de Conferentie samenvatten als een uitgangspunt voor verdere bezinning.

Belangrijk is de uitspraak, die sectie één aan haar conclusie toevoegde: „Terwijl ten aanzien van bovenstaande conclusies een belangrijke mate van overeenstemming bleek te bestaan, was er een diepgaand verschil ten aanzien van de volgende wezenlijke en voor het christelijk sociaal handelen in menig opzicht beslissende vraagstukken: a. de plaats en de roeping der Kerk; b. de taak der overheid; c. de noodzaak van christelijk politieke en sociale organisaties; d. de visie op het tegenwoordige socialisme; e. de beteekenis van de souvereiniteit in eigen kring; f. de beteekenis van de scheppingsordeningen. Zonder dat de waarheid van het eigen standpunt principieel in twijfel werd getrokken, was men toch algemeen overtuigd van de roeping, in verbondenheid met en verantwoordelijkheid voor elkaar; deze verschillen ernstig te onderzoeken en tot voorwerp van gemeenschappelijke bezinning te maken”.

Voor de toekomst achten wij deze uitspraak, indien men er ernst mee maakt, van ver strekkende betekenis. Daarom zetten wij een dikke streep onder de woorden: in verbondenheid met en verantwoordelijkheid voor elkaar! Men wil elkaar niet loslaten, omdat men ondanks alle verschillen elkaar herkend en erkend heeft als mensen, die in Jezus Christus geloven en zich door het bijbels getuigenis willen laten leiden.

Overigens is op deze Conferentie aan allen zeer duidelijk geworden, dat eenheid in geloof geenszins tot eenheid in politiek en sociaal handelen leidt. Ten aanzien van voor het christelijk sociaal handelen beslissende vraagstukken bestond immers diepgaand verschil. Het constateren zowel van de geloofseenheid als van deze verschillen zal er toe bij kunnen dragen, dat bij de christenen van Nederland meer begrip voor de zin van de doorbraak komt. Trouwens, heel deze Conferentie zou zonder de doorbraak een geheel ander karakter hebben gekregen. Wij zeggen niet, dat zij door de doorbraak bepaald werd, maar wel, dat de doorbraak mede de achtergrond van deze Conferentie vormde.

Met algemene stemmen werd uitgesproken, dat het aangevangen gesprek moet worden voortgezet en de vraag beantwoord moet worden, hoe een realisering van de in de conclusies aanbevolen maatregelen kan worden bevorderd.

Prof. De Gaay Fortman zei in zijn slotwoord, dat wij, als wij naar God luisteren, ook naar elkander luisteren.

Voor mij zelf heb ik de volgende conclusies opgesteld.

1. In een bepaald opzicht bleef de Christelijk Sociale Conferentie evenals het Tweede Christelijk Sociaal Congres achter bij het Eerste Christelijk Sociaal Congres. Wat in de rede van Kuyper in 1891 zo beslissend was, nl. de principiële critiek op de fundamentele structuur van onze maatschappij, ontbrak in bijna alle referaten van 1952. Alleen in dat van mr dr A. A. van Rhijn werd het geluid van 1891

gehoord. Men benaderde het sociale vraagstuk te uitsluitend van uit de enkele mens, vergetend, dat de zonde niet alleen verwoestend inwerkt op het leven van de enkele mens, maar ook op dat van de maatschappij als zodanig. De zonde legt zich vast in bepaalde maatschappelijke structuren en schept zich zo een operatiebasis. Zo kan men socialistisch zijn om der zonde wil. Een analysering van het maatschappelijk leven werd al te zeer gemist. Daarom kwam men niet klaar met de verhouding van ethiek en sociologie. Het besef, dat niet alleen de mens, maar ook de maatschappij radicaal moet worden omgezet, bleek bij de christenen van 1952 niet bijzonder sterk te zijn. Het komt mij voor, dat de Protestants-Christelijke Werkgemeenschap hier een belangrijke taak heeft.

2. Nog altijd speelt de antithesebelijdenis een grote rol, zozeer, dat de gedachte, dat het verlossingswerk van God in de geschiedenis der mensheid niet afhankelijk is van het geloof dergenen, die Jezus Christus belijden, maar zich ook voltrekt door hen, die dat niet doen, bleek voor velen een geheel nieuwe en aanvechtbare gedachte te zijn. Toch heeft Hermann Kutter in zijn boek „Zij moeten” deze gedachte al voor jaren uitgesproken en toegelicht. Ik denk ook aan de jonge Blumhardt. Het komt mij voor, dat ook op dit punt de Protestants-Christelijke Werkgemeenschap een belangrijke taak te vervullen heeft. Een bezinning op dit vraagstuk zal ook verheldering brengen ten opzichte van de samenwerking van christenen en humanisten.

3. In de discussies zijn een hele serie practische en principiële bezwaren tegen het socialisme en de doorbraak ingebracht. Soms waren het bezwaren, die kant noch wal raken, maar die dan toch maar bij velen blijken te leven. Soms waren het bezwaren, wier ernst wij niet kunnen ontkennen. Wij zullen er goed aan doen, ons van al deze bezwaren niet op een vlotte en goedkope wijze af te maken. Voor de politieke verhoudingen in Nederland is het noodzakelijk, dat wij hen tot een voorwerp van ernstige studie maken.

Hoe de nawerking van deze Christelijk Sociale Conferentie zal zijn, weten wij niet. Het feit echter dat en de wijze waarop zij gehouden werd, geven ons hoop voor de toekomst. Het blijkt, dat er onder de christenen in ons vaderland iets is losgemaakt en op gang gekomen. Dat vervult ons met een zekere verwachting. Of wij in deze verwachting al dan niet teleurgesteld zullen worden, hangt af van de invloed van de Christelijk Sociale Conferentie op de protestantse christenen in Nederland, maar ook van de ernst, waarmee de protestantse christenen, die voor het socialisme en de P.v.d.A. kozen, de door deze Conferentie gestelde vragen zullen beantwoorden.

P.S. Er komt een volledig verslag van de Conferentie, waarin zowel de referaten als de discussies worden opgenomen. Daartoe behoren de belangrijke referaten van onze partijgenoten prof. dr J. P. Kruijt: „Mens, massa, gemeenschap”; dr S. Rozemond: „Sociale zekerheid en persoonlijke verantwoordelijkheid”; mr dr A. A. van Rhijn: „Overleden Bedrijfsleven”. In het bijzonder vraag ik de aandacht voor het referaat van dr H. Berkhof: „Grondmotieven van christelijk-sociaal handelen”.

HET N. V. V. - WELVAARTSPLAN

Als we ons niet vergissen, is het Byron geweest, die gezegd heeft, dat één druppel inkt millioenen aan het denken kan brengen. Dezelfde man heeft ook zo'n verstandig ding over belastingbetalen in het midden gebracht, dat elk van zijn uitspraken met een glans van waarschijnlijkheid wordt omstraald, ten minste in onze ogen. Het zou nu een eenvoudig rekensommetje moeten zijn om uit te maken hoevelen door de 508 pagina's van het Welvaartsplan van het N.V.V. aan het denken zijn gebracht — binnen, maar vooral ook buiten de vakbeweging. Wij zelf leven buiten deze kring en hebben een vrij belangrijk aantal maanden tegen de blauwe band aangekeken, vóór wij op initiatief van de redactie van dit tijdschrift aan het bladeren zijn geslagen. Dit is in de eerste plaats een gevolg van aangeboren traagheid, maar ook van de windstilte, die om dit boek heeft geheerst en welke pas verbroken werd door het lofwaardig initiatief van „Burgerrecht”.

De inkt, aan een boek besteed, brengt pas aan het denken, indien hij op zijn beurt weer stromen uitlokt, van woorden, maar vooral ook van inkt. Waarom heeft het Welvaartsplan zo weinig algemene aandacht getrokken, waarom is er zo weinig over gesproken en geschreven, althans buiten de kring van de vakbeweging? Een eerste verklaring ligt hier direct voor de hand. Het boek is enkele maanden later verschenen dan „De weg naar vrijheid”, na een periode dus waarin de publieke opinie zich intensief met de welvaartsplanning had beziggehouden. „De weg naar vrijheid” was reeds wat men noemt een pil, die velen tegen heug en meug moest worden opgedrongen. Het was niet anders te verwachten dan dat er een zekere marktverzadiging of planmoeheid zou optreden, waardoor een nog dikkere pil er veel minder gemakkelijk zou ingaan.

De tweede verklaring moet zijn, dat men van het Welvaartsplan van het N.V.V. niet zo veel essentieel nieuws verwachtte, na hetgeen in „De weg naar vrijheid” aan de orde was gesteld en dus ook niet de tijd en de moeite overhad voor de bestudering van dit nieuwe boekwerk. Als recensent kan men niet anders doen dan de lakse „men” gelijk geven. Men kan nog zo veel lof hebben over het Welvaartsplan en erkennen, dat het goed geformuleerd en gecompenseerd is en prettig leesbare lectuur vormt, men krijgt toch al grasduinend een bijsmaak alsof men aan het herkauwen is. Dit is allerminst de schuld van de samenstellers, zij moesten nu eenmaal voortdurend in dezelfde onderwerpen vervallen, waarmee ook het plan van de Partij van de Arbeid zich bezighoudt en daarbij zo niet steeds precies dezelfde dan toch wel een sterk overeenkomstige visie tot uiting brengen. Alle overleg tussen de commissies, belast met de samenstelling van beide plannen, heeft de lezer toch niet kunnen behoeden voor de noodzaak van herkauwen.

De verantwoordelijkheid hiervan ligt niet bij de samenstellers, maar bij de opdrachtgevers. Uiteraard is de organisatorische verhouding tussen partij en N.V.V. anders dan in 1935, toen beide gezamenlijk hun krachten konden geven aan één en hetzelfde plan. Men moet echter volledig insider zijn om precies te kunnen begrijpen waarom, ondanks de gewijzigde verhoudingen, ook nu niet beide bewegingen hun zo zeer verwante gedachten in één boekwerk van betamelijk formaat konden vastleggen. De wereld buiten partij en vakbeweging zal hier helemaal niets van begrijpen. Hier is een tekort aan planning aan de dag getreden, hetwelk voor het socialisme nadelig is geworden en het is verergerd door een gebrek aan „timing”, waar het ene boek een half jaar later dan het andere van de pers kwam.

Men kan er niet aan ontkomen het ene plan steeds in verband te brengen met het andere en voortdurend parallellen te trekken. Als men dit doet, is men eigenlijk al onbewust onrechtvaardig tegenover het Welvaartsplan en blijft men met een vooringenomenheid behept, waarvan men zich toch niet meer geheel kan losmaken. Wij hebben reeds onze waardering betuigd voor de wijze waarop het Welvaartsplan is samengesteld en geschreven, wij willen hieraan ook ons respect toevoegen voor de grondigheid en deskundigheid waarvan vele gedeelten van het Welvaartsplan blijk geven, zowel het algemene gedeelte als de beschouwingen over de bedrijfstakken. Toch geeft het plan een indruk van schraalheid, van gemis aan perspectief en gebrek aan een algemene maatschappelijke omlijning. Deze indruk mag misschien voor een deel toe te schrijven zijn aan de bedoelde vooringenomenheid, hij wordt tevens in de hand gewerkt door de pretentieuze titel, waaronder het werk wordt opgediend. Dit boek is geen plan en het behandelt slechts bepaalde aspecten van de welvaart.

Wat moeten wij onder een „plan” verstaan? Volgens de grote Van Dale een ontwerp, aangevende de manier waarop iets moet worden ingericht en ten uitvoer gelegd of een ontworpen stelsel volgens hetwelk men iets wil doen. In het economische en sociale spraakgebruik, waarin de term gangbaar is geworden, zou men er onzes inziens onder moeten begrijpen een samenhangend geheel van voorstellen of beslissingen ten aanzien van de toekomstige ontwikkeling van het object van planning. Het Welvaartsplan blijft hiervan ver verwijderd, het schijnt dit zelfs in het geheel niet te hebben beoogd. Vaak wanneer het om nadere concretisering of quantificering van bepaalde algemene gedachten gaat, wordt deze taak met een elegant gebaar weggewuifd. Men gaat niet verder dan zijn standpunt te bepalen tegenover een aantal actuele vraagstukken samenhangend met verhoging van productie en productiviteit. Dat is op zich zelf nuttig, vooral waar het in de vorm van goed gedocumenteerde betogen geschiedt. Maar de toepassing van het woord „plan” voor dit geheel vormt een verdere verwatering van ons toch reeds waterrijke socialistische begrippenapparaat.

Teneinde het verwijt te voorkomen, dat ook wij te algemeen en te weinig concreet zijn, zullen wij ons bezwaar met een enkel voorbeeld toelichten.

Een van de interessantste hoofdstukken van het werk is datgene over de financiering van de uitbreiding der bestaansbronnen. Hierin wordt belangrijk materiaal ten toon gespreid, en op heldere en ook oorspronkelijke wijze gegroepeerd, over investering, besparing en verdeling van het nationaal inkomen in het verleden. Dit

is inderdaad noodzakelijk als uitgangspunt voor een plan. Het eigenlijke plan-gedeelte van dit hoofdstuk bestaat dan uit een zestal conclusies, welke wij hieronder weergeven:

„De wijze waarop de investeringen tot dusverre gefinancierd zijn, heeft ernstige economische en sociaal-politieke bezwaren. Richtlijnen voor de verdeling van het nationaal inkomen worden in dit Welvaartsplan niet gegeven; daar is ook in onderstaande conclusies niet naar gestreefd. Teneinde de financiering aan de eisen van doelmatigheid uit algemeen economisch oogpunt te doen beantwoorden, is echter voor de naaste toekomst vereist:

- a. dat een gedetailleerde statistiek wordt samengesteld van de omvang en de besteding van de ondernemersbesparingen;
- b. dat besteding van ondernemersbesparingen slechts zal mogen geschieden wanneer zij in een centraal economisch plan past;
- c. dat zodra de begrotingspositie dit toelaat het gemeenschapsaandeel in de investeringen wordt vergroot;
- d. dat aan de arbeiders gezamenlijk een aandeel in de investeringen wordt toegekend;
- e. dat financiering met tijdelijk beschikbaar vermogen zoveel mogelijk wordt tegengegaan; daartoe is een vergunningenstelsel van emissies van obligaties en toezicht op het verstrekken van ondershandse leningen vereist; vermogensverstreking door de institutionele beleggers dient als regel via een investeringsbank te geschieden, welke investeringsbank permanent vermogen aan ondernemingen beschikbaar moet stellen; de Staat zou de verplichtingen van deze bank tegenover de institutionele beleggers moeten garanderen”.

Men moet zich al direct afvragen waarom het N.V.V. ons zijn inzichten ten aanzien van de wenselijke toekomstige inkomensverdeling onthoudt. In de Inleiding wordt reeds te kennen gegeven, dat het bestaanspeil van de grote massa niet alleen afhankelijk is van omvang en samenstelling van de productie doch mede bepaald wordt door de verdeling van het nationale inkomen. Daaraan wordt echter toegevoegd, dat het laatste vraagstuk slechts aan de orde zal komen zover het omvang en samenstelling van de productie beïnvloedt en bestaanszekerheid stimuleert of tegenwerkt. Waarom deze beperking? Wij weten het niet en het wordt ons ook niet duidelijk gemaakt. Het ligt nogal voor de hand, indien men vaststelt, dat het bestaanspeil van twee krachten afhankelijk is, beide dan ook zowel op zich zelf als in hun onderling verband te onderzoeken en te projecteren.

Gezien de aandacht, die men te recht aan de financiering heeft geschonken en de onmiskenbare samenhang tussen financiering en inkomensverdeling, had men het vraagstuk van de inkomensverdeling zeker niet uit de weg mogen gaan. Typisch is voorts het gebruik van het woord „echter” in de tweede zin van het bovenstaand citaat. De tegenstelling, welke dit voegwoord tot uitdrukking moet brengen, ligt niet voor de hand. Tenzij men aanneemt, dat men de bestaande verdeling economisch niet doelmatig acht, doch niettemin onaangetast wil laten, waarna men slechts kan proberen het beste er van te maken en althans de financiering zo doelmatig mogelijk wil inrichten. Is men werkelijk zo conservatief?

Nu het programma zelf. Punt a., de statistiek is niet revolutionnair, zelfs niet

nieuw, maar het vermelden toch wel waard. Punt b. is zeker interessant, doch gezien de moeilijkheid van het dirigeren van de ondernemersbesparingen had men de voorgestelde wijze van uitvoering wel eens mogen verduidelijken. Later, in het hoofdstuk over financiering en belastingpolitiek, komen wel bepaalde denkbeelden voor om de belastingpolitiek dienstbaar te maken aan het dirigeren der ondernemersbesparingen, maar ook hier betreft het niet meer dan summier suggesties, terwijl aan de technische uitvoerbaarheid geen aandacht wordt besteed. Punt c., het vergroten van het gemeenschapsaandeel in de investeringen, wordt door ons gaarne onderschreven. Met het stellen van dit punt als desideratum, zonder verdere toelichting, draagt men niet tot de planmatigheid bij. Over punt d., het arbeidsaandeel in de investeringen, wordt niet uitgewijd. Het was zeker de moeite waard geweest te weten hoe het N.V.V. zich de uitwerking van een dergelijke gedachte voorstelt. Er moeten allicht figuren in de N.V.V.-kring zijn, die daarover hun gedachten te hooi en te gras wel eens hebben laten gaan. Punt e. bevat een hele verlanglijst ten aanzien van het systeem van de investeringen. Men schijnt niet te weten, dat er reeds een vergunningsstelsel voor emissies bestaat. In het begin van het betreffende hoofdstuk is „slechts” de vraag gesteld, of het juist is, dat in de periode na 1945 risico-dragend vermogen in Nederland heeft ontbroken. Een onomwonden antwoord hierop is in het betreffende hoofdstuk niet te vinden. In de conclusies had men in elk geval „slechts” een antwoord gewenst op de vraag hoe dat nu in de toekomst moet. Is te verwachten dat de institutionele beleggers op deze wijze via de Investeringsbank en met staatsgarantie voldoende in de behoefte aan risicodragend vermogen zullen voorzien? Men bedenke, dat de levensverzekeringmaatschappijen thans reeds tweederde van hun middelen gebruiken voor Overheidsfinanciering. Voorts wordt in het hoofdstuk over de Bouwnijverheid bepleit, dat deze maatschappijen 40 pct van hun middelen zullen moeten besteden voor de financiering van de woningbouw. Volgens de rekening van Bartjes blijft er dan niet veel speling over voor de financiering van het bedrijfsleven.

Ten slotte is er punt f., de deelneming van de Overheid in sleutelbedrijven. Ook hier betreft het een algemene wenselijkheid en geen concreet uitgewerkt program-punt.

Wij hebben niet alleen bezwaar tegen het gebruik van het woord „plan”, doch ook tegen *dit* gebruik van het woord „welvaart”. De Engelsen onderscheiden „wealth” en „welfare”. Met het eerste bedoelt men de materiële rijkdom, het tweede begrip heeft vooral een normatieve en sociaal-politieke inslag en zou men kunnen omschrijven als de maatschappelijke toestand waarin de grootst mogelijke psychische bevrediging wordt verschaft. De term „welfare state”, welke in de Angelsaksische economische politiek zo’n grote rol speelt, wijst in laatstbedoelde richting. Spreekt men over zo groot mogelijke productiviteit van de maatschappij, dan heeft men het over „wealth”. Zodra men daarin echter ook de verdeling van inkomen betreft, gaat men reeds in de richting van „welfare”. Met het eerste staat men op een algemeen economisch plan, door het tweede aan het eerste te koppelen kan men in socialistische richting gaan. Betreft men deze welvaart dan ook nog en vooral op de mens en niet alleen op de arbeider, dan komt er een moderne vorm van socialisme te voorschijn, hetwelk de rode draad vormt van „De Weg naar Vrijheid”.

Het Welvaartsplan daarentegen gaat uit van de beperkte en materialistische omschrijving van welvaart in de zin van „wealth”.

In de Inleiding wordt gezegd, dat de kernbetekenis van het Welvaartsplan gelegen is in het beoordelen van de tot dusver gevolgde sociale en economische politiek en het openen van perspectief voor het Nederlandse volk, vanuit de eigen maatschappijbeschouwing, zoals deze in de beginselverklaring van het N.V.V. is geformuleerd. De wijze waarop dit wordt uitgewerkt, doet echter onrecht aan deze beginselverklaring: „het Verbond zal bevorderen, dat alle beletselen en vooroordelen, die de werknemers verhinderen aan het geestelijke en culturele leven onzer volksge-meenschap deel te nemen en tot een volledige persoonlijkheidsontplooiing te komen, uit de weg geruimd worden”. (Art. 2 statuten N.V.V.). Het is nu juist deze persoonlijkheidsontplooiing, welke in het Welvaartsplan nagenoeg verwaarloosd wordt. Misschien heeft men gedacht, dat hierover in „De Weg naar Vrijheid” genoeg is te berde gebracht. Dan had men echter het woord „Welvaartsplan” niet moeten gebruiken. Maar zelfs afgezien hiervan had men toch wel mogen verwachten, dat bepaalde psychische facetten van de welvaart van de arbeider, die ten nauwste samenhangen met het productieproces, meer aandacht hadden gekregen. Te denken valt speciaal aan de arbeidsvreugde. Na alles wat hierover in de laatste jaren is gepubliceerd — wij noemen slechts de namen van Ydo, Kuylaars, Van Biemen en Zweig — was het de moeite waard geweest, indien de belangrijkste vakcentrale van ons land ons duidelijk had gemaakt of dit onderwerp nu al of niet van belang is voor de „welvaart” van de arbeider. Indien dit zo zou zijn, zou bovendien de invloed van een eventueel gebrek aan arbeidsvreugde zeer zeker terugslaan op de „wealth” of de productiviteit, waarop het N.V.V. zich concentreert. Ook bij de meest beperkte taakstelling had men dus dit vraagstuk niet uit de weg mogen gaan. In plaats daarvan beperkt men de arbeidsfilosofie tot de enkele malen herhaalde opmerking, dat de verhoging van de productiviteit niet in de eerste plaats moet worden verwacht van vergroting van de inspanning der individuele arbeiders, doch van verbetering van de organisatorische en maatschappelijke omlijsting. Natuurlijk zijn wij allen tegenstander van een jaagsysteem, maar het is de vraag of wij zo benauwd moeten zijn voor vergroting van de individuele inspanning. Een positief antwoord hierop kan slechts gegeven worden, indien men de persoonlijke verhouding tussen de arbeider en zijn werk integraal onder ogen ziet. Ook als men de plan-gedachte prijs geeft, blijft het bezwaar van dit werk een gemis aan maatschappelijke achtergrond en het ontbreken van een sociale filosofie. Het is bijna komisch, hoezeer men de eigen beginselverklaring uit het oog heeft verloren. In dezelfde Inleiding, waarin men verwijst naar de maatschappijbeschouwing van het N.V.V., wordt ook gezegd, dat men ten aanzien van de vraag: „economische vrijheid of ordening?” geen dogmatisch standpunt inneemt, maar dat het er om gaat waar en wanneer economische vrijheid en ordening de meest doelmatige politiek is. In artikel 2 van de statuten lezen wij daarentegen: „het verbond acht hiertoe een planmatige ordening van het gehele bedrijfsleven onmisbaar”. Met een zekere mate van opportunisme gaan wij gaarne accoord, maar het doet vreemd aan, indien men een dergelijke opportunistische uitspraak baseert op een zeer dogmatisch geformuleerd artikel van de statuten.

Het N.V.V. heeft zich zelf niets te verwijten wat zijn welvaartspolitiek in het verleden betreft. Wij geloven integendeel, dat de vakbeweging in haar geheel en meer speciaal het N.V.V. in deze eeuw de grootst mogelijke bijdrage heeft geleverd tot de vergroting van de welvaart in de ruime zin van het woord, en tot herstel van deze welvaart na de oorlog. Het had misschien zelfs aanbeveling verdiend 10 of 15 bladzijden van dit boek te wijden aan deze bijdrage, men kan hierop niet trots genoeg zijn en het is belangrijk dit tot allerlei kringen steeds weer te laten doordringen. Als men de lijn van het verleden wil doortrekken, mag men zich echter niet beperken tot een taakstelling van zo beperkte strekking als in dit boek is geschied. Voor de werfkracht van de vakbeweging en de toekomst van het socialisme zal men wijder doeleinden moeten stellen, die iets van het idealistisch élan opwekken, waarover prof. Fred Polak zo treffend in een van de vorige nummers van dit tijdschrift heeft geschreven.

Wij hebben ons in deze recensie eigenlijk beperkt tot de titel van het boek „Welvaartsplan”. De titel die wij voor een tweede oplaag zouden willen aanbevelen luidt: „Enige beschouwingen over de materiële positie en de werkgelegenheid van het Nederlandse volk in de naaste toekomst”. Wij wensden het N.V.V. deze tweede oplaag toe, omdat er ook in dit boek zo veel belangrijks staat, dat zou verdienen tot grote lezersmassa's door te dringen. Wij hebben ons in deze bespreking moeten beperken tot enkele algemene aspecten en ons daarom aan een zekere onrechtvaardigheid schuldig gemaakt, waarop wij in het begin reeds zinspeelden. Wij willen proberen dit goed te maken met het uitspreken van de wens, dat het N.V.V. binnen niet te lange tijd met een welvaartsplan zal kunnen komen, waarvan titel en inhoud elkaar dekken.

POLITIEK IN EEN GEkomplICEERD

WERELDDEEL

I. Inleidende Beschouwingen

In Europa is men geneigd om de Indianen te zien als een bijna verdwenen groep, die in hoofdzaak nog slechts ethnologische, historische en touristische betekenis heeft. Dit is echter onjuist, vooral wanneer we aan Latijns-Amerika gaan denken. Men kan de sociale en politieke toestand in dat werelddeel niet benaderen zonder te beseffen dat de Indianen, of groepen wier bloed ten dele Indiaans is, in verscheidene landen de meerderheid der bevolking uitmaken. Een kaart in het uitstekende werk van James toont, dat in het Andes- en Amazone-gebied de bevolking overwiegend Indiaans, en dat langs de Pacific-kust (Peru en Chili), de Caraïbische kust, en de mid-Atlantische kust een gemengd Europees-Indiaans ras woont, terwijl in Colombia (bij Panama), en langs de Oostkust van Brazilië een sterke negerinslag merkbaar is. Slechts in Zuid-Brazilië, Uruguay en Argentinië is de bevolking overheersend Europees.

De meest gangbare theorie omtrent de komst der Indianen is dat zij uit Siberië, via de Beringstraat, het huidige Amerika zijn binnengedrongen. Het is echter nauwelijks te begrijpen hoe de uiterste primitieve groepen, die nu in Zuid-Argentinië en Chili leven, de enorme afstand van de Beringstraat tot Patagonië hebben kunnen afleggen. Sommige van deze Indianenvolken kwamen, lang voor de inval der Europeanen, tot een zekere beschaving, en zij organiseerden staten. Dit deden bijvoorbeeld de Mayas in Midden-Amerika, de Azteken in Mexico, de Chibchas in de hooglanden van Colombia, en de Inca's in de hooglanden van Peru, Equador, Bolivia en noordelijk Chili.

Deze rijken bestonden in verschillende perioden der geschiedenis. De Maya-rijken omvatten in de eerste eeuwen van onze jaartelling verschillende gebieden in Mexico en Guatemala. Zij werden later naar het noorden gedreven, waar ze omstreeks 1000 stad-staten vormden.

Het Inca-rijk was op zijn hoogtepunt in de 15de eeuw, met het centrum in Cuzco (Peru). De Azteken bouwden hun rijk op de ruïnes van een vroegere Indianenbeschaving, die der Tolteken, in wier gebied zij in de 14de eeuw binnenvielen.

Toen de Spanjaarden en Portugezen, na Columbus' landingen op de Caraïbische eilanden, in de 16de eeuw met kleine groepen gewapenden de enorme Zuidamerikaanse gebieden introkken, vonden zij zowel streken die practisch onbevolkt waren, of die slechts bewoond werden door rondtrekkende primitieve stammen, als gebieden waarin een georganiseerd bestuur bestond. Deze staten waren allerminst

democratisch; meestal zou men van een theocratische dictatuur kunnen spreken. De burgers waren niet gewend zelfstandig op te treden; zij gehoorzaamden slechts de centrale leiding, en in sommige Indiaanse talen worden „dienst aan de Staat” en „geluk” aangeduid met hetzelfde woord. Alleen zo is het te verklaren, dat Pizarro met een zeer kleine groep strijders het grote Inca-rijk ten onder kon brengen. Toen hij het centrale punt in zijn macht had, legde het gehele volk zich bij de nieuwe toestand neer. Deze observatie is belangrijk, omdat nog heden kleine groepen, die het centrale punt van een staat in handen weten te krijgen, gehele landen kunnen beheersen (zie de revolutie in Bolivia en Cuba in het begin van dit jaar).

Het was deze oude veroveraars — conquistadores — er niet om te doen om door het organiseren van regelmatige mijnbouw- of landbouwbedrijven een gestadige stroom van inkomsten op te bouwen. Integendeel, zij waren naar het nieuwe werelddeel getrokken op het gerucht van het daar aanwezig zijn van fantastische schatten. De wens om deze schatten te bemachtigen en om daardoor snel rijk te worden, beheerste hen. Nog heden is de mentaliteit van vele Spaans-Amerikanen minder gericht op het organiseren van regelmatige bronnen van inkomsten dan op het vinden van wegen om snel een grote rijkdom te verwerven.

Er wordt gezegd, dat de Spanjaarden gedreven werden door drie motieven: „Gulzigheid, goud en godsdienst”. Gulzig waren zeker een aantal der conquistadores, die vaak voortkwamen uit de groepen der verarmde, doch trotse „caballeros”, de bereden helpers der feodale Spaanse grandes in hun strijd tegen de laatste resten der Moorse overheersing.

Toen, na de val van Granada, in 1492, het Moorse rijk ineenstortte, zochten de „werkloze” caballeros weer tot aanzien en rijkdom te komen door deel te nemen aan het opsporen der vermoede Indiaanse schatten. Goud was het wat het verarmde Andalusië meer dan iets anders nodig had. En wat de godsdienst aangaat: het Christendom had men met het zwaard onder de Moren trachten te verbreiden, hier en daar met succes, en waarom zou men ook de Indianen niet met geweld kerstenen?

Deze veroveraars, en zij die later kwamen, probeerden in Spaans-Amerika de Spaans-feodale staat weder op te bouwen; een staat waarin het land behoort aan weinigen, die absoluut heersen over de „peones”, en waarin bovendien de kerk een directe steun is voor het staatsbestel. De gevolgen van dit streven beheersen nog dikwijls het Latijns-Amerikaanse bestel.

Bij de Portugezen waren deze trekken minder scherp, en zij richtten zich eerder op regelmatige landbouw. Al spoedig bleek, dat de meeste Indianen, indien al aanwezig, weinig geschikt waren voor regelmatige loonarbeid. Zowel Portugezen als Spanjaarden, alsook de Engelsen en Nederlanders (Guiana en Suriname) voerden daarom Negers als slaven in, en de nakomelingen van deze Afrikanen vormen nu een belangrijk element van de bevolking in sommige gebieden. Men schat dat er nu 23 millioen Negers in Latijns-Amerika zijn, waarvan meer dan de helft in Brazilië.

Het zuidelijke gebied, dat nu in hoofdzaak tot Argentinië behoort, was in de koloniale tijd voor de Spanjaarden weinig aantrekkelijk. Men verwachtte er geen goud en zilver, of kostbare houtsoorten. Er was ook geen grote Indiaanse bevolking, die men voor zich zou kunnen laten werken, en Argentinië gold toen dan ook

slechts als een arm bijgebied van Peru. De ontwikkeling van Argentinië (en Uruguay) kwam pas in de tweede helft der 19de eeuw, en slechts een beperkt deel der immigranten was Spaans. De Argentijnen zijn, in tegenstelling tot de meeste andere Latijns-Amerikanen, overwegend van niet-Spaans-Europese afkomst, hetgeen het probleem van hun politieke opvattingen slechts interessanter maakt.

Fundamenteel voor het begrijpen van de Latijns-Amerikaanse toestanden, is dat men er zich van bewust is, dat de bevolking (160 miljoen in totaal) bestaat uit zoveel verschillende groepen: Europeanen (met sterke superioriteitsgevoelens), Indianen (vaak dociel), Negers (goede werkers, doch met weinig initiatief), en een grote meerderheid van mensen met gemengd bloed, in alle mogelijke schakeringen en gradaties. Onder hen geldt: hoe meer „wit” bloed, hoe beter en voornamer. Voor de wereldoorlogen wist men zeer precies of iemand een kwart, of een achtste of een zestiende, of zelfs een twee en dertigste deel wit bloed had, en de sociale positie was daarvan grotendeels afhankelijk.

Latijns-Amerika omvat 19% van de totale oppervlakte der zes continenten, doch er woont slechts 7% van de wereldbevolking. Als geheel is dit werelddeel dus dun bevolkt. Dat er toch ernstige bevolkingsproblemen bestaan, is het gevolg van twee factoren. Ten eerste woont de bevolking zeer onregelmatig verspreid. Langs de kust van Peru en Chili wisselen langwerpige, barre zandwoestijnen, waar niemand woont, af met zeer dicht bevolkte kleine rivierdalen, waar het leven afhankelijk is van het voorradig zijn van irrigatiewater. Het regent langs deze kust n.l. practisch nooit. In de Andes leven de Indianen samengepakt in nauwe, diepe geïsoleerde dalen, van elkaar gescheiden door enorme kale rotsgebergten, die soms met sneeuw bedekt zijn. In het enorme Amazone-gebied vindt men slechts enkele kleine permanente nederzettingen en zeer weinig steden, terwijl de rest van dit tropische gebied spaarzaam bevolkt is met, ten dele nog rondtrekkende, Indianenstammen.

Het Caraïbische gebied en de kuststrook van Brazilië zijn pleksgewijze dichtbevolkt, en er is een grote bevolkingsconcentratie rond Buenos Aires. De rest van het gebied, bezuiden de Amazone-vlakte (deel van Brazilië, Paraguay, delen van Uruguay en Argentinië) is dun bevolkt, voornamelijk met landbouwers en veehouders.

De problemen die uit deze onregelmatigheid voortkomen zijn tweeledig: men stuit zowel op overbevolking in sommige gebieden, als op onderbevolking in andere. Beide vormen een rem vóór een regelmatige economische ontwikkeling. Speciaal het verschijnsel dat de politiek geïnteresseerde bevolking in verschillende staten samengepakt is in twee of drie centra, gescheiden door grote dunbevolkte gebieden, is een rem voor een normale politieke ontwikkeling, en voor het groeien van een nationale eenheid.

De tweede factor die we in aanmerking moeten nemen t.a.v. de bevolking, is de snelle toeneming in aantal. Tussen 1920 en 1940 steeg het aantal inwoners met 1.73% per jaar, tweemaal zo snel als het wereldgemiddelde. Dit schept problemen van het vinden van land voor het agrarische deel der naties, het scheppen van werk voor het stedelijke deel (speciaal de steden nemen sterk in omvang toe), doch het verschaft ook het voordeel van een zich sterk uitbreidende binnenlandse markt, waardoor de economie minder afhankelijk kan worden van het buitenland. Boven-

dien zijn de Latijns-Amerikanen zich er sterk van bewust, dat zij een steeds belangrijker wordend deel der wereldbevolking vertegenwoordigen, waardoor hun politiek en economisch belang toeneemt.

De grote revolutionaire periode rond 1800, die begon met de onafhankelijkheidsoorlog in Noord-Amerika, en die haar hoogtepunt vond in de Franse Revolutie, zag een derde golf van emancipatie-woelingen in Latijns-Amerika, waar tussen 1815 en 1925 de meeste Spaanse en Portugese koloniën zich onafhankelijk verklaarden. Dit ging vaak met langdurige, bloedige oorlogen gepaard; militaire leiders zoals Simon Bolivar, en San Martin spreken nog sterk tot de verbeelding der bevolking. Des te merkwaardiger is het, dat men, d.w.z. de leidende, cultureel ontwikkelde groep, nog steeds sterke bindingen met Spanje voelt. Sinds deze onafhankelijkheidsoorlogen is Latijns-Amerika eigenlijk buiten de wereldpolitiek (voor zover die door oorlogen gekarakteriseerd wordt) gebleven, op één belangrijke en enige onbelangrijke uitzonderingen na. De belangrijke uitzondering wordt gevormd door de gewapende interventies van de Verenigde Staten van Noord-Amerika in Mexico, Nicaragua, Panama, Cuba, de Dominicaanse Republiek en Puerto Rico. Deze interventies hebben nog steeds een zekere aversie tegen „los norte-americanos”, en een zekere vrees, vaak gecamoufleerd achter hooghartigheid, voor samenwerking met de U.S. tot gevolg.

De instandhouding van een kostbaar militair apparaat vindt verder haar rechtvaardiging hoofdzakelijk in drie gronden. Eerstelijk de Spaanse traditie, die het militaire bedrijf als schoon en aanzien verschaffend beschouwt. Tweedens het gebruik van het leger als doorslaggevende factor in binnenlandse politieke geschillen. Derdens de oorlogen die de staten tegen elkaar gevoerd hebben. Als voorbeeld het volgende. Een belangrijk deel van zuidelijk Zuid-Amerika is gekoloniseerd van Asuncion uit, de hoofdstad van Paraguay, en dit land is in het begin van de 19de eeuw een tijdlang een zeer belangrijk centrum geweest. De eerste president, Carlos Antonio Lopez, bracht het van nature arme land door een efficiënt, doch dictatoriaal bestuur, tot welvaart, en hij organiseerde een leger, dat sterker was dan dat van Brazilië, Argentinië en Uruguay te zamen. Zijn zoon, die hem als dictator opvolgde, en die wel zijn zetel, maar niet zijn verstand erfde, meende dat zijn leger sterk genoeg was om de drie anderen te verslaan, en begon een oorlog om Paraguay een uitweg naar de Oceaan te verschaffen. Uiteraard had hij aanvankelijk succes, maar toen de anderen tijd gehad hadden om zich te organiseren, moest Lopez terugtrekken. Juist als die andere dictator 80 jaar later, vocht hij tot het laatste, daarbij de overwinnaars noodzakende om bijna de gehele mannelijke bevolking van Paraguay uit te moorden. Toen men in de 30-er jaren zich weer sterk voelde, voerde Paraguay een uitputtende oorlog met Bolivia om een deel van de Chaco, de grote, met gras en struiken begroeide vlakte in het centrum van Zuid-Amerika, waar men de aanwezigheid van olie vermoedde. Paraguay heeft zich van deze beide aderlatingen nooit hersteld.

Over de oorlogen en grensgeschillen tussen Peru en Chili, Bolivia en Chili, Peru en Equador, en verscheidene andere paren van staten, zwijgen we nu maar. Genoeg zij, dat de staten alle menen, dat hun grenzen, die vaak zo slecht gedefinieerd zijn,

verdedigd moeten worden, en dat ze daarvoor legers nodig hebben, die naar verhouding van hun inkomsten, duur zijn.

Men kan niet over Latijns-Amerika spreken zonder iets over de Kerk, dat is in dit geval de Rooms-Katholieke Kerk, te zeggen. Hoewel generaliseren altijd, en in dit geval speciaal gevaarlijk is, moet toch als algemene karakteristiek van de houding van de Kerk t.a.v. politieke en sociale vraagstukken gezegd worden, dat zij zich aan de kant van de heersende (Spaanse) klasse heeft gesteld. Naar buiten blijkt dit uit de belangrijke plaats, die de bisschoppen bij politieke en zelfs militaire plechtigheden innemen. Men moet echter een onderscheid maken tussen de officiële houding van de hoge geestelijkheid, en het werk van de dorpspriesters en missionarissen. Hun werk is vaak door de echt Christelijke geest van barmhartigheid beziel, en zij zijn dikwijls een grote steun voor groepen die de eerste stappen op de weg naar emancipatie willen doen. Niet zelden zijn echter zulke groepen van geestelijken door de kerkelijke leiding, of door de Staat, in hun werk gehinderd. In het zuiden van Paraguay werden de Jezuïtische zendelingen eenvoudig uit het gebied, dat nu nog Missiones heet, gezet, hoewel ze daar uitstekend koloniserend werk verrichten. In de Mexicaanse revolutie (1910—1940) was er een duidelijk verschil tussen de houding der dorpsgeestelijken en die der kerkelijke leiding.

Het bovenstaande samenvattende, zouden we willen zeggen, dat men op de achtergrond van het sociaal-politieke toneel de volgende atmosfeer-bepalende „requisieten” moet plaatsen:

- a. De grote betekenis der Indianen, en half-Indiaanse groepen; zij vormen in het algemeen het proletariaat en de massa der kleine boeren, en ook de meerderheid der soldaten.
- b. De betekenis der „oude” Europeanen (speciaal Spanjaarden en Portugezen) als bovenlaag, met een sterk 19de-eeuwse, aristocratische houding.
- c. De betekenis der „jonge” immigranten, vaak niet Spaans of Portugees, die een in opkomst zijnde machtsgroep, met ten dele vrijzinnige, progressieve ideeën vormen.
- d. In sommige staten de betekenis der Negers, als een sterk emotioneel, doch weinig energiek element.
- e. De spanning tussen de oude feudale heersers enerzijds en de jongere geld-aristocratie, het stedelijke proletariaat, en de massa der „peones” anderzijds. Deze spanning geeft aanleiding tot verschillende combinaties en conflicten.
- f. De mythe van de onafhankelijkheidsstrijd, hier en daar versterkt met de herinnering aan strijd tegen interventies, speciaal van de U.S.A.
- g. De invloed van de Kerk, die officieel meestal bondgenoot is van de Spaans-Portugese aristocratie, doch feitelijk in de lagere-regiën vaak een steun is voor de onderliggende groepen.
- h. Het gebrek aan belangstelling bij de oude bovenlaag voor regelmatige economische opbouw, de nog heersende droom van de „quick dollar”, en „el dorado” (de man van goud).
- i. De typisch Spaanse wens om groot te doen tegenover de buitenwereld; het gebruik van grote woorden, het doen van schitterende beloften, het bouwen van prachtige huizen, het kopen van te dure auto's.

Op één gecompliceerde factor moeten we nog wijzen: de positie van de vrouw. Bij de hoofdzakelijk agrarische Indianen en Negergroepen, neemt de vrouw een positie in, die vergelijkbaar is met die in andere boerengemeenschappen. De vrouw is vaak de flinkere, de harder werkende, de minder feestende, en de geldsparende helft van het paar. Ook in de groep als geheel geldt dat. Het bestaan van Paraguay is na de oorlog van 1870 gered door de vrouwen.

Waarlijk gecompliceerd is de positie in de Spaansvoelende groepen. Enerzijds is de vrouw daar weinig in tel, en neemt zij niet deel aan het sociale leven. De meisjes worden in de meeste Republieken nog op de 19de-eeuwse wijze apart opgevoed, en opgeleid in de specifiek vrouwelijke zaken. Een getrouwde man vertoont zich in de meeste grote steden zelden met zijn wettige vrouw. Hij zal eerder met zijn vriendin, dan met zijn vrouw pronken. De getrouwde vrouw wordt geacht thuis voor de kinderen te zorgen, met haar vriendinnen visites te houden, en naar de kerk te gaan. Mannen gaan zelden ter kerke, des te meer naar café's en clubs. Men is in het openbaar overdreven beleefd, doch weinig hulpvaardig tegenover vrouwen. Toen ik in Lima na het winkelen een pakje voor mijn gezellin wilde dragen, werd ik er op attent gemaakt, dat heren dat niet doen: de vrouw draagt de pakjes.

Anderzijds moet gezegd worden, dat de meisjes en vrouwen zich in de positie van welverzorgde verwaarlozing zeer wel weten te schikken. Ze hebben zich hun eigen vrolijke sociale leven opgebouwd, en proberen maar net te doen alsof hun echtgenoot geen vriendin heeft.

Men moet echter vooral niet denken, dat de Latijnsamerikaanse man niet veel belangstelling voor „de vrouw” heeft. Het tegendeel is waar. Ze is echter niet zozeer een levensgezellin, doch meer een object van sexueel-getinte, artistieke bewondering, en een middel om aan anderen te laten zien hoe welvarend men wel is. (Als een speciaal teken van welstand geldt, dat men niet alleen zijn wettige vrouw, maar ook zijn vriendin opvallend goed kan kleden).

Het verschijnsel, dat verschillende malen een Zuidamerikaanse vrouw zulk een grote invloed op de politiek heeft gehad moet waarschijnlijk teruggevoerd worden op deze bewondering van de man voor de vrouw „als vrouw”. Dit was reeds zo in de 19de eeuw en het is nu nog zo. Als voorbeeld willen we iets overnemen uit een bespreking in de Washington Post van een boek van Victor W. van Hagen, getiteld „The four Seasons of Manuela”. Zij was het onwettige kind van een zeer rijke Equadoriaan, en trouwde eerst met een Engelsman van wie ze afscheid nam met deze woorden: „Je vrijt zonder plezier. Je converseert zonder gratie. Ik heb iemand anders lief.” Deze andere was Simon Bolivar, de bevrijder van het noordelijke deel van Zuid-Amerika waar hij een „Groot Colombia” trachtte te stichten. Deze man wist, toen hij 17 jaar was, in drie weken tijd de favoriet van de koningin van Spanje te verdringen. Op 39-jarige leeftijd was hij de afgod van Latijns-Amerika, en van zijn schoonste vrouwen, en op 46 jaar was hij een oud man, lijdend aan tbc. en verbannen uit zijn eigen schepping. Met deze man bracht Manuela acht dwaas-hartstochtelijke jaren door, gedurende welke zij de machtigste, de meest geliefde en de meest gehate vrouw van Zuid-Amerika was. Wie denkt, deze geschiedenis lezende, niet onmiddellijk aan die andere, pas overleden, meest geliefde, en meest gehate, en ook machtige vrouw, Eva Perón, echtgenote van de dictator van

Argentinië? Een aantrekkelijke, listige vrouw kan in Zuid-Amerika, als vrouw van een politicus, een enorme invloed hebben.

Tot besluit van dit algemene gedeelte een enkel woord over de geestelijk-culturele positie van Latijns-Amerika. Vooral in de laatste jaren is er iets merkbaar van een hervinden en opkweken van een eigen Indiaans getinte cultuur en kunst (speciaal in muziek en schilderkunst), en meer nog in de zin van folklore dan als levende originele kunst. Overigens is er een sterke hang naar de Spaanse, Italiaanse en Franse sfeer. Ik had bepaald in Lima en Rio de Janeiro, meer dan in de U.S.A., het gevoel van omgeven te zijn door een Europese cultuur. Langzamerhand ontwikkelt zich op deze Zuideuropese basis een eigen Latijns-Amerikaanse kunst. De tegenwoordige muziek, literatuur en schilderkunst, en ook de architectuur zijn zeker reeds de moeite van ernstige bestudering waard.

Hiermede moet dit inleidende algemene overzicht besloten worden. Het kan niet anders dan onvolledig en schematisch zijn. De verscheidenheid van omstandigheden is zo groot, dat men onmogelijk een bevredigende karakteristiek kan geven in een artikel, of zelfs een boek. Zelfs tussen landen die vlak bij elkaar liggen zijn de verschillen vaak eerder principieel dan gradueel. Uruguay geldt als het toonbeeld van democratie, doch het is de nabuurstaat van Argentinië. Uruguay is welvarend, maar het grenst aan het doodarme Paraguay. Het tamelijk democratische Costa-Rica ligt te midden van Middenamerikaanse republieken, waar democratie slechts een schoonbezongen woord is. Argentinië is een land dat zich laat, doch snel ontwikkelde, en dat nu in een periode van neergang verkeert. Brazilië daarentegen ontwikkelde zich eerder, doch langzamer, en wordt nu herhaaldelijk het land van de toekomst genoemd.

Op het kleine eiland Hispanola in de Caraïbische Zee vindt men in het westen de Negerrepubliek Haïti, zeer arm, sterk overbevolkt en met een Franse inslag. In het oosten evenwel de vrij dun bevolkte Dominicaanse Republiek, bewoond door mulatten, die aan de Spaanse cultuur hechten. In Haïti kleine met de hand bewerkte boerderijtjes, in de Dominicaanse Republiek grote plantages met veel vee of commerciële productie.

II. *Bijzonderheden over enkele landen*

Het spreekt vanzelf, dat we aan slechts enkele der Latijns-Amerikaanse republieken afzonderlijke aandacht kunnen schenken. We hebben eenvoudig enkele voorbeelden moeten kiezen, die facetten van het gecompliceerde geheel belichten.

Peru is waarschijnlijk een goed voorbeeld om de enorme verschillen, die men in zovele Latijns-Amerikaanse landen vindt, te onderlijnen. Langs de kust worden gloeiend hete woestijnen afgewisseld door zeer vruchtbare, geïrrigeerde rivierdalen, waar men zeer modern gedreven suikerplantages en uiterst primitieve bedrijfjes van kleine boeren en arbeiders naast elkaar vindt. In Peru treft men alle bekende tropische producten aan, hetzij in de kustvlakte, of in het Amazone-gebied, doch men produceert er ook in de hooggelegen koele dalen der Andes de gewassen der gematigde zone, zoals tarwe en aardappelen. De laatste stammen trouwens van dit gebied. Men komt op de Andes hoogvlakte zeer primitieve Indiaanse levenswijzen tegen, en vindt in Lima uitingen van de meest verfijnde Frans-Spaanse

cultuur. De uiterste armoede leeft er niet ver van uitdagende weelde, en nu de opkomende industrie en mijnbouw vele armen concentreert in steden en stadjes, is het geen wonder, dat het soms tot uitbarstingen komt. Een jaar of drie geleden had Peru een soort van Volksfrontregering, die echter door gebrek aan kundige leiders, en tegenwerking der rijke families, de economische toestand niet in de hand kon houden. Zij werd weggevaagd door een militaire revolutie, die in Arequipa begon, en die door alle behoudende groepen werd gesteund. De tegenwoordige president-generaal Odria, blijkt een goed politicus te zijn, die inziet dat men een land, waarvan een deel der grote, arme massa in beweging is gekomen, niet meer alleen met militaire en politionele middelen kan regeren, tenzij men zijn toevlucht neemt tot brute tirannie. Hij probeert dus door verstandige maatregelen het land tot ontwikkeling te brengen, en regeert volgens een stelsel, dat we beperkte democratie kunnen noemen. Er zijn verschillende politieke partijen, en er is officieel politieke bewegingsvrijheid, maar men doet als oppositieman verstandig met niet al te scherpe critiek te uiten. Nogal amusant was het te zien hoe de Limase kranten reageerden op de actie van Perón tegen het grote Argentijnse dagblad La Prensa. Ze huilden van woede en verontwaardiging over deze onderdrukking der persvrijheid, daarbij vergetende hoe beperkt hun eigen vrijheid slechts is.

Chili heeft zich cultureel veel minder gemakkelijk kunnen ontwikkelen dan Peru. Waren daar de Indianen zeer meegaand, in Chili troffen de Spanjaarden zeer hardnekkig vechtende Indianen aan; en lange tijd moest alle aandacht aan Indianen-oorlogen worden besteed. Volgens Spaanse traditie werd alle landbouwland toegewezen aan enkele machtige families, naar men zegt 50.

Het politieke leven werd lange tijd beheerst door strijd van de ene groep der 50 families, die uit de regering waren, tegen de andere groep dezer families, die „in” waren. Na de revolutie van 1931 kregen echter de intellectuele kringen, de middengroepen en de vakbonden meer invloed op de regering. Het probleem, dat voortvloeit uit het feit dat het grondbezit (en in het algemeen de rijkdom) geconcentreerd is in de handen van zo weinigen, vormt echter nog een van de ontwikkelingsvraagstukken van Chili. In het bijzonder omdat vele groot-grondbezitters zo weinig met hun bezit doen, houdt dit sterk geconcentreerde bezit de economische ontwikkeling van de landbouw tegen en verhindert het de opkomst van een boerengroep en van een middenstand in het algemeen. Het houdt de hele natie opgesplitst in een kleine groep rijke machtigen, en een grote massa doodarme machtelozen. Een groep intellectuelen en industrie-arbeiders met vakbonden staan daartussen in. Hun invloed op de regering heeft geleid tot de aanvaarding van een aantal sociale maatregelen, die echter een te groot deel van het nationale product vergen. Zij verhinderen het maken van voldoende investeringen, en remmen daardoor de economische ontwikkeling op lange termijn.

De economische ontwikkeling van *Argentinië* is nog slechts een eeuw oud. en pas nadat sinds 1857 spoorwegen werden aangelegd kon het achterland van Buenos Aires zich tot een der belangrijkste tarwe- en vleesproducerende gebieden der aarde ontwikkelen. Daar er geen grote Indianenbevolking werd gevonden, moest de landbouw zich hier anders ontwikkelen dan bijv. in Peru en Chili. Kon men daar het Spaanse hacienda-systeem toepassen, hier moest men meer volgens Noord-

europese of Noordamerikaanse wijzen te werk gaan. De immigrerende boer moest zelf werken tezamen met geïmmigreerde arbeiders. Daar deze arbeid steeds schaars en duur was, moest men of een zeer extensief bedrijf opzetten (veeranches), of mechaniseren. Argentinië werd, te zamen met Uruguay, het Latijnsamerikaanse land waar de mechanisatie het verst gevorderd is.

Argentinië heeft zich tot een sterk gecentraliseerd land ontwikkeld; niet alleen politiek, maar ook economisch. Verreweg het grootste deel der bevolking leeft in de streek rond Buenos Aires, Rosario en Bahia Blanca, en alle spoorlijnen en wegen leiden naar deze steden. Hoe snel de ontwikkeling van het land ging, mag blijken uit de bevolkingscijfers: 5 miljoen in 1900, 8,5 miljoen in 1920; thans ongeveer 20 miljoen. Bijna 90% van deze bevolking is ongemengd Europees. In deze eeuw was slechts $\frac{1}{2}$ der immigranten Spaans, 40% Italiaans, en de rest kwam uit vele West- en Oosteuropese landen.

Merkwaardig en kenmerkend is, dat de met gewassen bezaaide oppervlakte sinds 1913 constant rond de 20 miljoen hectaren is, met een maximum rond 27 miljoen hectaren in de dertiger jaren, en een daling na Wereldoorlog II. Dit is ten dele een gevolg van natuurlijke begrenzungen, en ten dele van de welbewust op industrialisatie gerichte politiek der regering. De sterke toeneming der bevolking, en de stremming der agrarische ontwikkeling verklaren de schrikbarende daling der agrarische exporten van Argentinië. Enkele bijzonder droge jaren verergerden de toestand, die nu zo slecht is, dat men in Buenos Aires, waar de grootste vleeseters van de wereld wonen, vleesloze dagen heeft moeten instellen.

De graanexport (tarwe en maïs) daalde van 10 miljoen ton voor de oorlog tot 4 miljoen ton in 1950. Ten einde aan de binnenlandse vraag naar tarwe te kunnen voldoen, probeert Perón zelfs in de U.S.A. maïs (waaraan hij een overschot heeft) te ruilen voor tarwe.

Argentinië geldt als het dictatoriaal geregeerde land van Latijns-Amerika, en de overige presidenten slaan zich gaarne op de democratische borst ten einde gunstig af te steken bij de boze Perón. In werkelijkheid is er echter slechts een gradueel verschil tussen Perón en de meeste zijner collega's. Hoewel er geen twijfel aan is, dat Perón op dictatoriale wijze regeert, en met aan Mussolini en Hitler ontleende middelen aan de macht gekomen en gebleven is, moet men toch deze dictatuur niet zo absoluut en totalitair zien als die van de grote leermeesters.

Uiteraard worden aan de oppositiepartijen allerlei propagandamiddelen onthouden, maar de oppositiepartijen functionneren toch nog, en men kan op de straathoeken van Buenos Aires nog steeds een socialistisch weekblad kopen. Er is voor mij geen twijfel aan, dat Perón gewild wordt door de meerderheid van Argentinië. Dit was echter met Hitler en Mussolini ook zo, totdat ze dodelijk faalden. . . .

De Perónistische propaganda richt zich vooral op de grote massa der arbeiders, die geconcentreerd zijn in en rond Buenos Aires, en gezegd moet worden, dat hij voor hen verscheidene materiële voordelen heeft weten te behalen. Perón wordt dan ook gesteund door de meeste vakbonden, verenigd in de Confederacion General de Trabajo. Eva Perón was speciaal bij de arbeiders populair, en haar groot arbeidsveld was dat der „welfare”. Zolang deze vroegere toneelartiste een soort van

magische invloed op de massa kon uitoefenen, was er voor Perón niet veel gevaar. Nu de 33-jarige Evita evenwel aan kanker overleden is, wordt de toestand voor hem waarschijnlijk moeilijker. Doch ook nu zal er een soort van catastrofe nodig zijn om Perón ontijdig aan een politiek einde te brengen. Die catastrofe zie ik echter niet komen. Argentinië zal niet licht zodanig in een grote oorlog gewikkeld worden als met Duitsland en Italië het geval was.

Er zullen waarschijnlijk nog wel enige generaals-opstanden zijn, als die van vorig jaar, maar deze zullen Peróns positie niet ernstig schaden. Zijn industriële politiek begint nu resultaten af te werpen, en hij heeft maatregelen genomen om de landbouw te bevorderen, zodat de economische toestand vermoedelijk langzaam zal verbeteren. Op buitenlands politiek gebied heeft Perón het grote voordeel, dat er zich onder de Latijnsamerikaanse broeders een zeker sentiment tegen de U.S.A. begint te ontwikkelen, en Perón probeert dit vuurtje op te stoken, en wil gaarne als het kristallisatiepunt van de oppositie tegen de „norte-Americanos” fungeren. Hoe lang men zich zal generen om met Perón samen te gaan, is de vraag.

Toen het Argentijnse Congres kortgeleden een bedrag voteerde voor het doen vertalen in het Engels en het doen verspreiden in de U.S.A. van de levensbeschrijving van Eva, getiteld „La Razon de mi Via” (de Reden voor mijn Leven), sneerde de Amerikaanse pers, dat dit bedrag in hoofdzaak voor bindkosten besteed zou moeten worden, want er konden onmogelijk veel redenen zijn voor het bestaan van Peróns eega. Dit is echter onjuist. Eva's optreden had wel degelijk goede redenen. Zij wist vorm te geven aan de sociale verlangens der grote massa der arme Spaanse en Italiaanse immigranten; zij wist het nationaal gevoel te mobiliseren tegen de Brits-Amerikaanse kapitalisten, en zij wist de millioenen ontwortelden een centrale gedachte — hoe zwak gefundeerd ook — te geven. Haar middelen waren voor West-Europeanen verwerpelijk, doch voor Latijns-Amerika niet ontraditioneel.

Paraguay kan gelden als het voorbeeld van het arme, door interne en externe strijd verscheurde land, dat lijdt onder de combinatie van een groot verleden en een oververhit gevoel van grootse daden. Diep-tragisch is het nooit afgebouwde opera-gebouw in Asuncion. Dictator Lopez was bezig een opera-schouwburg te bouwen, die even groot en mooi moest zijn als de Scala te Milaan, toen hij zijn oorlog tegen de drie buurstaten begon. Na deze catastrophale strijd is het gebouw nooit afgewerkt, en de resten worden gebruikt als pakhuis voor landbouwwerktuigen.

Paraguay is lange tijd geregeerd door een conservatieve partij der „betere” standen. In 1947 kwam echter na een langdurige burgeroorlog de Colorado-partij aan de macht. Het gehele oude ambtenaren-apparaat werd weggezonden, en men begon met een volledig nieuwe ploeg, die toen echter zeer weinig vakkennis en routine bezat. Hoewel Colorado een soort van rood is, kan men de Paraguayaanse regering zeker niet socialistisch noemen. Achter de politiek van de Colorado-partij zit echter wel een vage wens om iets voor de kleine man te doen. „Kleine man” evenwel meer in de zin van „kleine ondernemer en kleine boer”, dan van arbeider. Een arbeidersklasse is er trouwens nauwelijks.

De grootste moeilijkheid voor Paraguay is, dat het geen rechtstreekse uitweg naar de zee heeft, en dat alle handel via Buenos Aires moet gaan. Hierdoor zit men

onder de invloed van het zoveel sterkere Argentinië, dat van deze machtspositie ongenoevend gebruik maakt. Elke poging om de Paraguayaanse handel een uitweg te verschaffen naar Braziliaanse havens via een spoorweg of een autoweg, wordt door Argentinië met groot wantrouwen bekeken.

Brazilië verdient een wat uitvoeriger behandeling, niet alleen omdat het een van de grootste landen van de wereld is, maar ook omdat het voor de toekomst van uiterst belang is. Slechts de Sowjet-Unie, China en Canada zijn groter dan Brazilië, en het is de staat met de grootste bevolking (51 miljoen) van Latijns-Amerika. Hoewel de bevolking zeer snel toeneemt, zijn enorme gebieden nog slechts dun bevolkt. Er zijn nog uitgebreide streken, die in cultuur gebracht kunnen worden, en Brazilië bezit grote rijkdommen aan mineralen, hoewel weinig steenkool.

De kolonisatie van Brazilië is reeds omstreeks 1500 begonnen, en in het tweede kwart van de 17de eeuw bezat ook Holland bepaalde nederzettingen langs de kust, die door de Portugezen werden geëlimineerd.

Koffie is vanouds het traditionele exportproduct, en hoewel sinds de depressie der dertiger jaren pogingen gedaan zijn om de landbouw meer gevarieerd te maken, is koffie nog steeds verantwoordelijk voor twee-vijfde van de export, met katoen als tweede product.

Aangetrokken door de omvang van de Braziliaanse markt, en door het streven der regering om de economie evenwichtiger te maken, zijn er in dit land omvangrijke buitenlandse kapitalen geïnvesteerd in de industrie. Dit verschijnsel maakte echter een latent probleem acuut. De Brazilianen waren er zich reeds lang van bewust, dat het in hun land geïnvesteerde buitenlandse kapitaal door de afbetalingen en de overmakingen van dividenden en rentebedragen een zware last voor de betalingsbalans was. Recente deviezenmoeilijkheden maakten deze kwestie actueel, en een vrij abrupte beperking van de transfermogelijkheden bracht heel wat beroering teweeg in financiële kringen in Amerika en Europa. Onderhandelingen verwekten echter een beter begrip van Brazilië's positie bij de kapitaalbezitters. Zij maakten het tevens aan de Brazilianen opnieuw duidelijk, dat men dit land niet snel tot ontwikkeling kan brengen zonder buitenlands kapitaal, en dat dit kapitaal niet geïnvesteerd zal worden zonder dat betrouwbare transferegaranties gegeven worden. Een redelijk accord schijnt nu tot stand gekomen te zijn, en een nieuwe stroom van investeringen mag verwacht worden.

Sommigen verwachten de grootste ontwikkelingen in het gebied der Amazone, welke rivier tot in Peru bevaarbaar is voor zeeschepen. Maar de bevolkingsgezondheid- en landverkeersproblemen zijn hier zo groot, dat waarschijnlijk toch eerst meer zuidelijk gelegen gebieden, waar al een begin van exploitatie is, tot ontplooiing zullen komen. Mocht echter Azië onrustig blijven, dan zullen grote maatschappijen zeker proberen om de voortbrenging van tropische producten in het Amazonegebied te organiseren (Ford probeerde dit reeds met rubber).

De politieke ontwikkeling van Brazilië is vrij kalm; zulke spectaculaire revoluties als in andere Latijnsamerikaanse staten ziet men daar niet. Een interessant beeld van de huidige politieke constellatie geeft het volgende overzicht der politieke

partijen, dat bovendien demonstreert hoezeer woorden in Latijns-Amerika een andere betekenis kunnen hebben dan in Europa.

De regering van president Vargas steunt in hoofdzaak op drie partijen, nl.:

1. de Sociaal-democratische Partij, een conservatieve partij met aanhangers uit de midden- en lagere standen;
2. de Braziliaanse Arbeiders Partij, van welke de president ere-voorzitter is, en die bestaat uit zijn aanhangers in de arbeidersklasse;
3. de Sociale Progressieve Partij, die bestaat uit aanhangers uit de werkende middengroepen van dr De Barros, een der rijkste mannen van Brazilië.

De machtigste oppositiepartij is de Democratisch-Nationale Unie, die in haar streven iets weg heeft van de Europese liberalen. De eerste twee partijen zijn beide ontstaan in de lange periode waarin Vargas zonder parlement regeerde, en zij worden in hoofdzaak samengehouden door afhankelijkheid aan de persoon van de tegenwoordige president.

Jamaica worde hier genoemd als voorbeeld van een koloniaal Caraïbisch gebied.

Er zijn hier twee belangrijke politieke partijen: de Arbeiderspartij, onder de emotionele Bustamente, en de Nationale Volkspartij, onder zijn neef, de briljante advocaat Manley. De Arbeiderspartij is aan de regering en zij geldt als minder vooruitstrevend dan de Nationale Volkspartij, welke, merkwaardigerwijs, mede door Stafford Cripps opgericht is. Beide partijen zijn uiteraard geporteerd voor meer zelfstandigheid binnen het Gemenebest, en veel verschil in hun economische politiek is er niet.

Manley klaagt ten minste dat Bustamente de beste punten uit zijn program overneemt (zoals de stichting van een Industriële en een Agrarische Ontwikkelings Maatschappij), hem op die manier de wind uit de zeilen nemende. Beide partijen zijn nauw gelieerd met vakbondcentralen, en de concurrentiestrijd tussen deze vakbonden overschaduwet wel eens de werkelijke strijdpunten. Zoals zo vaak in de Latijnsamerikaanse politiek, gaat het ook in Jamaica meer om een machtsstrijd tussen politieke personen dan om een strijd gebaseerd op beginselen. En qua persoonlijkheid heeft Bustamente, met zijn wapperende grijze haren, zijn sprekers-talenten en zijn kleurrijke woordenkeus, zeker veel voor op de meer intellectueel ingestelde, zoveel nuchterder Manley.

Een merkwaardig verschijnsel voor een tropisch koloniaal gebied als Jamaica is, dat er geen „color bar” bestaat. Negers, gekleurden en blanken werken hier inderdaad samen in verenigingen, kerken en beroepen.

Mexico is, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Argentinië en Brazilië, een oud land, in die zin, dat zijn grond reeds eeuwen lang geëxploiteerd wordt door een vrij uitgebreide bevolking. De oorspronkelijke Indianenbevolking maakt nog steeds 30 % van het totaal uit, 60 % van de bevolking is van gemengd bloed, en slechts 10 % is blank. De tegenstelling tussen de grote massa der doodarme Indianen en gemengden, en de kleine groep der rijke blanken (plus een kleine fractie der gemengden) vormt de achtergrond van het langdurige drama der Mexicaanse revolutie. Voor 1910 (het jaar waarin de omwenteling begon), bezaten 96 % der landelijke gezinnen

geen land, en twee-derde der nationale rijkdommen behoorden aan buitenlanders. Onder de leuze: „Mexico voor de Mexicanen”, is toen een revolutionnair proces ingeleid, dat resulteerde o.a. in de nationalisatie van de petroleumbronnen en in de verdeling van 20 mill. hectaren land onder anderhalf miljoen kleine boeren. Deze boeren zijn in een soort van dorpsgemeenschap, „ejidos” genaamd, verenigd, en zij oefenen het landbouwbedrijf op de verdeelde grond hetzij coöperatief, hetzij individueel uit.

Zoals zovele nationale revoluties, was ook deze onverstandig en fnuikend voor de economische ontwikkeling op korte termijn. De „norte-Americanos” houden niet op met te verkondigen, dat de petroleumproductie van Mexico veel hoger geweest zou zijn dan ze nu is indien zij in het bezit van de bronnen gelaten waren. En op de vraag of de agrarische productie na de landverdeling, die zoveel jaren in beslag nam, omhoog gegaan is, kan nog geen duidelijk antwoord gegeven worden. Onbevangingen beoordelaars zijn het er echter over eens, dat de revolutie in geestelijk opzicht zeker geslaagd is, in die zin, dat zij het Mexicaanse volk tot een bewuste eenheid heeft gemaakt, die nu bezielde is door een wil tot vooruitgang. Feit is, dat de revolutionnaire regeringen veel voor onderwijs en kunst hebben gedaan, dat de industrie snel vooruitgaat, en dat de ontwikkeling nu rijp is voor vooruitgang op landbouwgebied. Op politiek gebied is een zekere stabiliteit verkregen, die onlangs gedemonstreerd werd toen zeven vroegere presidenten een nationale plechtigheid bijwoonden. Een gunstig teken is ook, dat de presidentsverkiezingen van Juli jl. vrij rustig en regelmatig verliepen, al kwamen er na afloop enige relletjes voor.

III. Slotbeschouwingen

Als het waar is, dat het leven hoofdzakelijk gericht wordt door reacties op angsten, dan kan men zeggen, dat het Latijnsamerikaanse politieke leven gericht wordt door twee angsten, nl.: vrees voor wat men pleegt te noemen „communisme” en vrees voor buitenlandse invloeden.

De gewoonte om alle emancipatiebewegingen der „have-nots” met communisme aan te duiden is in Latijns-Amerika wijdverbreid, doch een werkelijke communistische beweging, als massa-beweging, is er nauwelijks.

Guatemala en Mexico schijnen de twee enige staten te zijn waar een communistische organisatie een politieke machtsfactor is. Dat overigens in een werelddeel, waar zoveel erbarmelijke armoede heerst, en waar de industrie nu begint groepen armen bijeen te brengen, ontevredenheidsbewegingen optreden, die een pracht arbeidsveld zijn voor communistische agitatoren, is uiteraard geen wonder. De remedie tegen een communistische desintegratie der maatschappij kan echter zowel daar als elders niet uitsluitend gevonden worden in politionele onderdrukking; zij kan slechts liggen in economische opbouw van een soort, die de welvaart verspreidt onder velen.

De vrees tegen buitenlandse invloeden richt zich in het staatspolitieke vooral tegen de Verenigde Staten, de grote en machtige noordelijke buur, die wegens zijn kracht met een zeker wantrouwen wordt gadeslagen. Perón tracht dit smeulend vuur aan te wakkeren, doch voorlopig nog zonder succes. Vooral de laatste jaren begint zich een toenemend streven naar eigen politiekbeplanning bij de Latijnsamerikaanse

landen af te tekenen, en in de United Nations is dit streven al herhaaldelijk tot uiting gekomen. Het was dan ook zeker niet overbodig, dat Acheson na zijn recent bezoek aan Europa naar Brazilië vloog om daar te verzekeren, dat de U.S.A. zeker hoge prijs zouden stellen op een goede verstandhouding met hun zuidelijke bureu.

In het economische veld richt deze vrees tegen buitenlandse invloeden zich vooral tegen grote concerns, zoals de United Fruit Company, de oliemaatschappijen, mijnbouw- en suikerconcerns. De United Fruit, de grootste bananenfirma ter wereld, heeft in Midden-Amerika, als gevolg van vrees voor inmenging in de binnenlandse politiek, nogal met moeilijkheden te kampen. Mexico heeft de Amerikaanse oliemaatschappijen onteigend, en Peru heeft lange tijd een zo strikte politiek gevoerd, dat de ontwikkeling van de oliebronnen er door werd gehinderd. De recente Boliviaanse revolutie is primair tegen de Amerikaanse tinmaatschappijen gericht.

Hoezeer echter beide factoren (vrees voor communisme en vrees voor machtige buitenlandse invloeden) dooreenlopen, blijkt duidelijk uit de recente ontwikkeling in Bolivia. De revolutionnaire beweging aldaar vindt haar grond in afkeer voor de buitenlandse tinbelangen. Door deze wordt zij van communisme beschuldigd, omdat zij naar nationalisatie van de mijnen streeft. De leider van de revolutionnaire regering echter, vond lange tijd asyl in Argentinië, en Perón (die gaarne de U.S.A. in moeilijkheden brengt) heeft zijn beweging graag organisatie-vrijheid gegeven, opdat hij te rechter tijd kon optreden. Echter, zoals we reeds zeiden, ook Peróns streven is grotendeels gebaseerd op tegenstand tegen machtige buitenlanders (zowel Engelsen als Amerikanen).

Als een extra-verwarrende factor treedt op de grote invloed die leidende personen in de Latijnsamerikaanse politiek hebben; personen die vaak de kristallisatiepunten zijn van kleine klieken van machtige families. Ogenschoonlijk wordt de strijd dan om grote ideeën, als democratie, volksbelang, progressivisme, etc. gevoerd, doch in werkelijkheid gaat het vaak slechts om een afwisseling in het regeerkasteel van de ene groep van families door een andere groep. Dit ijdele gebruik van de namen van grote idealen mag echter niet versluieren dat er door de ernstige intellectuelen van Latijns-Amerika waarlijk geworsteld wordt met het probleem hoe een stap verder te doen op de weg naar democratie, en hoe de praktische politiek wat meer te richten op de bevordering van het belang der grote massa. De Spaanse en Portugese literatuur leggen getuigenis van dit worstelen af.

Uit de inleidende beschouwingen zal het duidelijk geworden zijn hoe moeilijk het moet zijn om in dit werelddeel de gedachte van een sociale democratie praktisch toe te passen. Het regeerkasteel is traditioneel in handen van een paar kleine groepen van families, die te zamen over alle ervaring in het regeren beschikken. De grote massa is of apathisch of ongeletterd, en in ieder geval zonder bestuurservaring. Dit gebrek kan speciaal tot slechte gevolgen leiden in een zo emotionele, en gemakkelijk tot haten te brengen bevolking als we in de meeste Latijnsamerikaanse staten aantreffen.

In technisch bestuursopzicht, en in economisch opzicht kunnen dan ook gematigde dictaturen vaak op betere resultaten wijzen dan onmachtige en ondeskundige democratieën. We hebben reeds op het voorbeeld van Peru gewezen. Een

ander voorbeeld is de Dominicaanse Republiek, die sinds 1930 dictatoriaal geregeerd wordt door de familie van generaal Trujillo. De generaal is op 16 Mei van dit jaar opgevolgd door zijn broer Rafaël, die waarschijnlijk het strenge bestuur van de oudere broer zal voortzetten. De Trujillo-dynastie heeft ongetwijfeld orde en economische vooruitgang in het land gebracht, waarbij de familie zich zelf uiteraard niet vergeten heeft.

Het gehele probleem-complex rond zulke begrippen als democratie, dictatuur, economische opbouw, sociale rechtvaardigheid, is uiterst ingewikkeld. Het hangt samen met de historie, de samenstelling der bevolking, de economische gesteldheid, de mate van geschooldheid der bevolking, etc. De laatste factor is echter zeker niet beslissend. Al wordt de grote mate van democratie in Costa Rica aan de resultaten van het opvoedingssysteem toegewezen, het opvoedingspeil is in Argentinië zeker niet lager dan in Costa Rica. De volken van Uruguay en Argentinië hebben veel gemeen, doch het één leeft onder een democratie, het ander onder een dictatuur.

Het zal ongetwijfeld de moeite waard zijn om nauwkeurig gade te slaan hoe dit uiterst interessante werelddeel zich verder ontwikkelt op cultureel, economisch en politiek gebied.

Juli 1952.

ENIGE LITERATUUR

Het aantal goede boeken over Latijns-Amerika is enorm groot. Hieronder volgen enkele titels, doch vele andere geven ook uitstekende informatie:

- a. Handbook of Latin American Studies, Library of Congress — een jaarboek, dat de verschenen literatuur in het kort beschrijft.
- b. Geography of Latin America, by F. A. Carlson, Prentice Hall, 1952, 3rd edition.
- c. Latin America, by Preston E. James, Odyssey Press, 1950.
- d. The Economic Survey of Latin America, 1949, Economic Commission for Latin America.
- e. Economic Development in Latin America, Simon G. Hanson, Inter-American Affairs Press, 1951.

*IS ER EEN ANDERE**RUSLAND-POLITIEK MOGELIJK?*

Meer en meer wordt de thans tegenover Rusland gevoerde politiek in de Westerse landen als de enig mogelijke aanvaard. Behalve in enkele oppositionele groepen, die uit louter negativisme anders willen dan hun regeringen, wordt er nauwelijks meer aan een alternatieve gedragslijn gedacht.

Wat echter als vanzelfsprekend geldt, is daarom nog niet juist. Af en toe kan iemand een zekere twijfel bekruipe, en wanneer men deze twijfel op zich laat inwerken, blijft er weinig van de vanzelfsprekendheid over.

Welke zijn de consequenties van de koude oorlog? Bijna ondraaglijke lasten voor de Westerse volkshuishoudingen, groei van de militaristische geest, aanpappen van de Westerse landen met reactionnaire regimes in Europa en Azië, machts-herstel van Duitsland en Japan en nog verdere opvoering van het Russische wantrouwen. Voorstanders van de Westerse bewapening zullen hierop onmiddellijk antwoorden: dit moge inderdaad zo zijn, doch al deze dingen zijn nu eenmaal nodig om ons de Russen van het lijf te houden. Een realistische politiek kiest van twee kwaden het minste. Toegegeven: men moet realistisch zijn. Maar wat voor resultaat stelt men zich van de huidige politiek voor? Is er ooit een bewapeningswedloop geweest, die niet in oorlog eindigde? Men wil door de Westerse bewapening een evenwichtstoestand bereiken. Kan een dergelijk evenwicht tussen twee tot de tanden bewapende tegenstanders, die elkaar volledig wantrouwen, ooit stabiel zijn? Hier komen we op het zwakke punt van de koude-oorlogtheorie. Evenwicht is namelijk niet voldoende. Een labiel evenwicht, met grote wederzijdse spanningen, wordt vroeg of laat verbroken. En meer dan zulk een labiel evenwicht kan men in de koude oorlog niet bereiken. Er is slechts één mogelijkheid van succes voor de Westerse landen. Zij zijn op de juiste weg, wanneer redelijkerwijs verwacht mag worden, dat zij de spanning langer kunnen volhouden dan Rusland. Dit is precies wat Kennan, de ontwerper van de Amerikaanse Rusland-politiek, tot voor kort Amerikaans ambassadeur te Moskou, betoogt in zijn artikel over „The Sources of Soviet Conduct”¹⁾. Kennan baseert zijn verwachting van een ineenstorting van het bolsjewisme op de interne spanningen, die iedere dictatuur en terreur kenmerken, en die alleen kunnen worden afgereageerd door successen in de buitenlandse politiek. Daar komt in het Russische geval bij, dat één van de meest fundamentele dogma's van de bolsjewistische

¹⁾ Verschenen onder het pseudoniem „X” in „Foreign Affairs”, Juli 1947.

geloofsleer bestaat uit de verwachting van een ineenstorting van het Westen. Door politiek en militair voet bij stuk te houden en economische inzinkingen te voorkomen ondergraaft men dus volgens Kennan de grondslagen van het bolsjewistische regime.

Deze gedachtengang is, zacht gezegd, van eenzijdigheid niet vrij te pleiten. Men moge misschien door de politiek van „containment” een belangrijk bolsjewistisch dogma logenstraffen, doch dit kan alleen door tegelijkertijd een ander en naar alle waarschijnlijkheid veel gevaarlijker dogma in vervulling te doen gaan. Langs deze weg wordt immers bereikt, dat de Russische idée fixe van door het Westen te worden bedreigd, tot verzadiging toe gevoed wordt. Het voorbeeld van Duitsland aan het eind van de tweede wereldoorlog heeft geleerd, hoezeer een bedreiging, die als een aanslag op het volksbestaan wordt gevoeld — i.c. de eis tot onvoorwaardelijke overgave — volk en regime naar elkaar toe kan drijven en de propaganda van de tegenstander wind in de zeilen geeft. Bovendien behoeft een dictatuur geen rekening te houden met het betrekkelijk geringe uithoudingsvermogen en de beperkte gezichtskring van de grote massa van de bevolking. De Westerse democratieën kunnen zich, als het moet, ontzaglijke opofferingen getroosten. Dit lukt echter alleen, wanneer de noodsituatie acuut is, en het is zeer de vraag of een langgerekte koude oorlog op den duur niet tot verslapping zal leiden. Bevan in Engeland, de S.P.D. in Duitsland, het neutralisme in Frankrijk en het neo-isolationisme in de Verenigde Staten spreken in dit verband een duidelijke taal. Het lijkt dus veeleer waarschijnlijk, dat Rusland en niet het Westen de langste adem heeft.

Ondanks al deze bezwaren is er één geval denkbaar, waarin men tóch voor de huidige politiek moet kiezen, nl. indien alle andere middelen nog slechter zijn. Reeds aanstonds kunnen we twee alternatieven zonder meer afwijzen.

Het eerste is de preventieve oorlog. Waarschijnlijk kan deze alleen maar tot remise leiden. Nemen we echter het voor het Westen gunstigste geval: een complete overwinning op Rusland. Wat is er dan bereikt? Niet anders dan ontzettende persoonlijke verliezen, een volledig uit haar voegen gelichte Westerse economie en een complete chaos in Rusland. Hieruit kunnen slechts nieuwe extremismen en nieuwe spanningen ontstaan.

Ook de tegenovergestelde politiek, die van de „derde weg”, berust op een waanbeeld. Alleen doet deze zienswijze veel sympathieker aan, omdat zij niet voortvloeit uit een doorgeslagen realisme, doch uit een hooggestemd idealisme, dat onvoldoende getemperd wordt door nuchter inzicht. Nooit in de geschiedenis is immers een gevaar bezworen door te reageren op de wijze der struisvogels.

Wanneer de keus dus zou gaan tussen „containment”, preventieve oorlog en „derde weg”, zou deze niet moeilijk zijn: doordat de beide laatste na even nadenken afvallen, schiet alleen de eerste over.

Zijn hiermee echter alle mogelijkheden opgesomd? Naar mijn mening niet. Ik geloof dat er een andere Rusland-politiek mogelijk is, een „vierde weg”, waarvan het succes natuurlijk niet voor honderd procent gegarandeerd kan worden, doch waarmee zeker een poging gewaagd dient te worden, met name omdat proberen, zoals hierna zal blijken, in dit geval niets kost.

Voor een nadere omlijning van deze „vierde weg” kunnen we ons het beste „afzetten” tegen de huidige negatieve politiek.

Deze is, zoals we zagen, vrijwel zonder uitzicht. Men verwacht er in het algemeen van, dat zij in staat stelt tot handhaving van de bestaande toestand. De bestaande toestand: dat is bolsjewistische overheersing van een derde deel van de wereld, economische labiliteit in het Westen en voortdurende oorlogsdreiging. Mag het handhaven van deze situatie het voornaamste doel zijn? Een blijvende oplossing van de grote problemen van onze tijd kan slechts worden bereikt, wanneer er een Russische regering komt, die bereid is om in vrede met haar burenen te leven en haar eigen bevolking niet terroriseert. Stelt men zich dit als doel, dan komen de kaarten van de Westerse politiek geheel anders te liggen. Bewapening, oorlog en „appeasement” vallen dan als middelen direct uit, omdat zij alle de positie van het bolsjewistische regime versterken en dus juist een contrair effect uitoefenen. De enige kans voor het Westen ligt in een Russische omwenteling. Deze kan niet van buiten worden opgedrongen. Zij moet door Russische krachten worden gedragen. Wel kan het Westen „katalyserend” optreden. Op dit punt schiet de huidige politiek het meest te kort. Wat voor uitzicht biedt het Westen thans aan een mogelijke Russische oppositie? De positieve ervaringen, welke zijn opgedaan met de bekende veertien punten van Wilson aan het eind van de eerste wereldoorlog en de negatieve ervaringen met de eis tot onvoorwaardelijke overgave aan het eind van de tweede wereldoorlog zijn zeer slecht ter harte genomen. Tijdens de eerste wereldoorlog hebben de geallieerden aan de Duitsers redelijke voorwaarden aangeboden, die zonder enige twijfel het einde van de oorlog aanzienlijk hebben verhaast. Tijdens de tweede wereldoorlog hebben zij het Duitse volk geprikkeld om tot het uiterste verzet te bieden.

Aan het Westen is dus de taak, aan een mogelijke Russische oppositie de wind in de zeilen te geven, door voor een vredelievend Rusland een gunstig perspectief te openen.

Bestaat er een Russische oppositie? Dit valt moeilijk te zeggen. Het is ook niet van doorslaggevende betekenis. Potentieel is er in een dictatuur immers altijd verzet aanwezig, omdat de critiek niet kan worden afgereageerd in een openbare discussie en omdat de terreur ontzaglijk grote spanningen schept. Alleen reeds het feit dat blijkbaar terreur nodig is, wijst op het bestaan van ontevredenheid. Daarbij is er in de laatste tijd een aantal bijzondere factoren werkzaam geweest, welke naar alle waarschijnlijkheid allerlei nieuwe haarden van critiek op het regime hebben geschapen en aan bestaande nieuw voedsel hebben gegeven. Het kan immers niet anders, of de contacten met de hogere levensstandaard in Oost-Duitsland en de satellietstaten, het Berlijnse venster in het ijzeren gordijn en het terugdringen van de generaals na de oorlog moeten belangrijke spanningen hebben opgewekt, die in een dictatuur als de Russische alleen door gewelddadige verdringing onder de oppervlakte kunnen worden gewerkt.

Een belangrijke vraag is in dit verband, waar mogelijke oppositiegroepen aanwezig zijn. De grote massa van de bevolking is voor dit doel van weinig betekenis. Deze is voor het Westen volkomen onbereikbaar en heeft geen enkele mogelijkheid om zich van het bolsjewistische regime te ontdoen. Het enige aanknopingspunt is

de leidende laag, de elite van de Russische samenleving. Dit is de bolsjewistische partij.²⁾ In de partij, d.i. de intelligentsia, mag men de meeste kritische zin verwachten. In de partij doet zich de druk van de M.V.D. ook het meest voelen. De partijleden zijn bovendien door het bezit van radio's het beste door de Westerse propaganda te bereiken. Zij bezetten verder de sleutelposities in het bestuursapparaat, zodat alleen een omwenteling binnen de partij enige kans op succes heeft. Hier staat overigens wel het een en ander tegenover. Niet alleen de kritische zin, doch ook de ideologische verblindheid is waarschijnlijk in de partij het grootst. Tevens zijn er vele leidende partijfunctionarissen, die belang hebben bij het voortduren van de bestaande verhoudingen. Men zal dan ook niet de illusie moeten koesteren, dat de bolsjewistische partij in haar geheel open staat voor constructieve gedachten. Wel is haar ledental, ondanks de verschillende zuiveringen, telkens uitgebreid, zodat zij zeker niet meer beschouwd mag worden als een kleine, fanatieke en verblinde groep. Met de basisverbreding zijn andere elementen binnengedrongen, die haar structuur veel meer analoog met de Westerse intelligentsia hebben gemaakt.

Wat kan het Westen Rusland voor aantrekkelijks aanbieden? De Westerse „way of life”? Het valt ernstig te betwijfelen, of deze de Russen iets zegt. Zij hebben nooit vrijheid gekend en weten dus niet wat zij op dit punt missen.

Misschien is het goed, in dit verband nog eens bij Burnham te rade te gaan. In zijn boek over „The Managerial Revolution” beschouwt deze Rusland als het land dat het verst is voortgeschreden op de weg naar de „managerial society”. Bij deze maatschappijstructuur behoort een sterke drang naar technische en economische prestaties, een materialistische geestesinstelling. Deze mentaliteit speelt in het huidige Rusland inderdaad een grote rol. Wil het Westen dus iets in uitzicht stellen, waarvan verwacht mag worden dat het aanslaat, dan zal dit aanbod moeten bestaan uit kapitaal en technici (in de ruimste zin), en wel op zulk een schaal, dat de Russische economie een zeer belangrijke injectie krijgt. Bij de aanvang van de opbouw van de bolsjewistische economie heeft de Russische regering herhaalde malen getracht, buitenlands kapitaal te verkrijgen. Toen dit mislukte, heeft men besloten alles zelf te bekostigen. Dit ging echter gepaard met grote opofferingen in de consumptiesfeer. Ook thans is de situatie nog zo, dat Rusland dringend behoefte heeft aan kapitaal. Weliswaar ziet men er niet tegen op om de consumptie voor onafzienbare tijd op een uiterst laag peil te houden, doch het moet voor de leiders van de Russische economie toch zeer aantrekkelijk worden geacht, wanneer het pijnlijke besparingsproces door het buitenland zou worden gedragen. De benodigde middelen kunnen in de Westerse landen gemakkelijk worden gevonden uit de vermindering van de bewapening na het wegvallen van de Russische militaire dreiging. Op deze wijze wordt ook ten dele voorkomen, dat het einde van de bewapeningshausse in het Westen tot een economische ineenstorting leidt. De huidige defensie-uitgaven in de landen van het Atlantisch Pact kunnen op ongeveer \$ 60 mld worden geraamd. Nemen we, om de gedachten te bepalen, aan dat deze

---

²⁾ Aldus ook James Burnham in zijn overigens vrij eenzijdige boek: „The struggle for the world”, 1947.

bij het wegvallen van de Russische dreiging tot op een derde kunnen dalen, dan komt er dus ca \$ 40 mld vrij. Zou daarvan de helft in Rusland geïnvesteerd worden, dan zou dit land aan additionele middelen ongeveer een derde van zijn nationale inkomen beschikbaar krijgen. Dit is meer dan de totale jaarlijkse investeringen, zodat de Westerse landen blijkbaar ruimschoots in staat zijn, Rusland overvloedig van kapitaal te voorzien. Daarbij komt het grotendeels wegvallen van de ook voor Rusland zwaar drukkende bewapeningslast. Een groot voordeel voor de Westerse wereld zou verder zijn, dat een enorm afzetgebied open komt met een in de toekomst vermoedelijk sterk stijgende welvaart. Ook voor Rusland biedt de deelneming aan de internationale arbeidsverdeling belangrijke voordelen.

Deze hulp van ongekende omvang worde ter beschikking gesteld onder drie door Rusland te vervullen voorwaarden:

1. Ophalen van het ijzeren gordijn; 2. handen aftrekken van de satellietstaten, de Oostzeelanden, Oost-Duitsland en Oostenrijk; 3. stopzetten van de binnenlandse terreur.

Ad 1. Onder het ophalen van het ijzeren gordijn wordt verstaan het mogelijk maken van het tussen moderne staten normaal geachte verkeer van berichten, personen en goederen. Voor zover nodig kan in dit verband worden opgemerkt, dat de economische afsluiting van Rusland niet eerst dateert van het Amerikaanse verbod tot uitvoer van strategische goederen naar de bolsjewistische landen, doch dat deze berust op een zelfgekozen isolement.

Ad 2. De thans door Rusland overheerste staten zouden bij plotselinge bevrijding gemakkelijk aan een interne chaos ten prooi kunnen vallen. Daarom zou een bepaald plan moeten worden uitgewerkt, dat bijv. zou kunnen bestaan uit een tijdelijk bestuur door de V.N., tot een voorlopige regering zou zijn gevormd of/een algemene verkiezingen zouden zijn gehouden.

Ad 3. De stopzetting van de binnenlandse terreur zou betrekking moeten hebben op twee essentiële punten: de opheffing van de M.V.D. en de afschaffing van de concentratiekampen. Het laatste kan slechts geleidelijk geschieden, omdat de Russische economie in belangrijke mate op slavenarbeid is gebaseerd en het plotseling wegvallen daarvan grote dislocaties zou veroorzaken. Wel zouden met onmiddellijke ingang de levensomstandigheden van de dwangarbeider op menselijk peil moeten worden gebracht, zo nodig met internationale hulp.

Wanneer deze desiderata verwezenlijkt zouden zijn, zou Rusland ongetwijfeld nog ver verwijderd zijn van een democratische modelstaat. Men mag echter verwachten dat, wanneer de constructieve krachten in Rusland eenmaal de overhand hebben gekregen en wanneer er een open verbinding met de buitenwereld bestaat, het proces van vermenselijking voldoende impulsen krijgt om zich op eigen kracht verder voort te zetten. Wel is het van groot belang, dat de Westerse landen niet trachten te forceren en met name niet hun eigen oplossingen willen opdringen. De Russische democratie kan slechts duurzaam zijn, indien zij spontaan voortkomt uit de Russische maatschappij zelf. Daarbij zal zij vermoedelijk een eigen vorm en inhoud vertonen. Dit behoeft echter geen beletsel te zijn voor de opnemings als

volwaardig lid in de familie der volken. Ook de Westerse landen laten belangrijke divergenties in staatkundige en maatschappelijke structuur zien.

Dit wat betreft de aan Rusland te stellen voorwaarden.

Hiertegenover staan uiteraard ook bepaalde verplichtingen van het Westen.

Aangezien het Russische wantrouwen een zeer belangrijk obstakel vormt voor het normaliseren der wederzijdse betrekkingen, mag geen twijfel overblijven aan de bereidheid, op zo kort mogelijke termijn de militaire omsingeling van Rusland op te heffen. Dit betekent met name het terugtrekken van de geallieerde troepen uit West-Duitsland, Japan en Zuid-Korea, het laatste uiteraard alleen nadat een bevredigende regeling van het Koreaanse geschil is bereikt. Verder zal meer in het algemeen een snelle ontwapening moeten plaatsvinden.

De praktische uitvoering van de in het voorgaande vervatte suggesties zal uiterst grondig moeten worden voorbereid. Het heeft weinig zin, en het is ook niet wel mogelijk, hierover thans al te zeer in bijzonderheden te treden. Wel kunnen enkele algemene gezichtspunten worden naar voren gebracht.

In de eerste plaats is het zaak, de V.N. volledig in te schakelen en niet met voorbijgaan daarvan een onderonsje van de grote vier te organiseren. Dit is immers een kwestie die de gehele wereld aangaat. Bovendien is het gezag van de V.N. in Rusland ongetwijfeld groter dan dat van de Westerse grote drie.

Een tweede uit tactisch oogpunt belangrijke overweging is, dat men zich primair moet richten tot de huidige Russische machthebbers. Er behoeft geen enkele illusie te bestaan omtrent de mogelijkheid van succes in dit stadium. Daarvoor hebben Stalin c.s. zich te zeer vastgebeten in een politiek van haat en terreur. Bovendien is reeds vroeger, ter gelegenheid van de conferentie van Parijs over het Marshallplan in 1947, een soortgelijk aanbod, zelfs zonder dat daar ingrijpende voorwaarden aan verbonden waren, door de Russische regering van de hand gewezen. Toch kan men deze stap niet overslaan, niet alleen omdat eerst de officiële weg bewandeld moet worden, maar vooral omdat de huidige Russische regering op deze wijze gedwongen is, zich ten overstaan van de wereldopinie en van het Russische volk volledig in gebreke te stellen. Natuurlijk zal de Russische propaganda er zonder enige twijfel in slagen, een andere voorstelling van zaken te geven. Het is zelfs niet moeilijk om te voorspellen, hoe deze ongeveer zal luiden. Waarschijnlijk zal men zich uitputten in beschuldigingen van omkoperij, zijnde de beproefde kapitalistische methode om bepaalde oogmerken te bereiken. De doeltreffendheid van de Russische propagandatechniek moet zeker niet worden onderschat. Doordat echter langs de hier aangegeven weg het initiatief tot het „vredesoffensief” in Westerse handen zal overgaan, is de propagandistische situatie voor de Russen ongunstig.

Het zal evenwel duidelijk zijn dat het van beslissend belang is, hoe het plan wordt opgediend. Zo zou het met name volkomen verkeerd zijn, naast de genoemde algemene voorwaarden een bepaald toezicht op de Russische investeringen te bedingen of zelfs maar de overlegging van plannen. Dit zou het de bolsjewistische propaganda wel heel gemakkelijk maken. Bovendien lijkt het uit economisch oogpunt ook nauwelijks nodig. Rusland kan niet worden beschouwd als een onontwikeld land, dat moet leren hoe het zijn middelen het doelmatigst kan besteden. Het heeft als geen ander land geleerd, met prioriteitenschema's te werken. Natuur-

lijk is het gewenst, dat de Westerse landen een zekere contrôle op de besteding van de beschikbaar gestelde middelen uitoefenen, al ware het alleen reeds uit hoofde van de beschikbaarheid der verschillende goederen. Dit kan worden verwezenlijkt door, evenals zulks bij de thans bestaande Amerikaanse hulpverlening geschiedt, in overwegende mate goederen in plaats van geld beschikbaar te stellen, doch dan in gemeenschappelijk overleg met Russische vertegenwoordigers. Het laatste is weer een in hoofdzaak tactische kwestie, dienend om bij voorbaat het verwijt te ontzenuwen, dat het kapitalisme zijn leven tracht te rekken door onverkoopte goederen achter het ijzeren gordijn te spuien.

Een belangrijke vraag betreft ook het juridische karakter van de hulpverlening. Moeten het giften zijn of leningen? Op het eerste gezicht is men geneigd, aan giften een grotere propagandistische waarde toe te kennen. Het is echter lang niet zeker, dat dit in het Russische geval opgaat. Giften maken toch altijd de indruk van een zekere neerbuigende goedgeefsheid, en aangezien de Russen er bijzondere prijs op stellen om voor vol te worden aangezien, verdient de methode van leningen vermoedelijk de voorkeur. Wel zal om zuiver praktische redenen een belangrijk deel toch uit giften moeten bestaan, omdat anders de toekomstige Russische transferecapaciteit te zwaar zou worden belast. Het lijkt niet waarschijnlijk, dat giften en leningen, omdat er ook in het laatste geval toch niets terugbetaald wordt, uiteindelijk op hetzelfde neerkomen. De ervaring met de bolsjewistische autoriteiten is dat zij, hoezeer zij ook hun morele en politieke plichten met voeten treden, op commercieel gebied hun verplichtingen nauwgezet plegen na te komen.

Wat de presentatie betreft, zou een en ander kunnen worden neergelegd in een tien- of vijftienjarenplan, met aan het begin een zekere aanloopperiode en aan het eind een zekere uitloopperiode, ten einde de nodige aanpassingen in de betreffende volkshuishoudingen mogelijk te maken. Meer in het algemeen lijkt het gewenst, zo concreet te zijn, dat het geheel een sterk realistische inslag krijgt.

Verder moet alles natuurlijk op zeer spectaculaire wijze worden gespeeld. Het project worde aangeduid als „vredesplan”. De inleiding zal bij voorkeur moeten bestaan uit een scherpe tegenover-ellkanderstelling van de bestaande toestand en de door het plan geopende uitzichten. Na de verwerping door de huidige Russische machthebbers worde het omgezet in een klemmend beroep op alle weldenkende Russen, dat dag in dag uit Rusland binnendringt, via de radio, via lekken in het ijzeren gordijn, via het commerciële verkeer met Rusland, via Russische vertegenwoordigingen in het buitenland en op elke andere wijze, welke niet in strijd komt met de Russische souvereiniteit.

De bedreiging met vrede is, indien de hier gegeven beschouwing juist is, onnoemelijk veel gevaarlijker voor het bolsjewistische regime dan de bedreiging met oorlog. Van de Westerse mogendheden kan verlangd worden, dat zij het in ieder geval proberen. Er bestaan alleen goede en geen slechte kansen, omdat het project geen enkele risico voor het Westen meebrengt. Het minste, dat bereikt wordt, is de verlegging van het propagandistische offensief, en het belang van de propaganda in de strijd tussen Oost en West valt moeilijk te overschatten. Misschien moet men jaren volhouden. Misschien zal eerst de dood van Stalin een mogelijkheid scheppen om beweging te krijgen in de starre bolsjewistische dogmatiek.

LICHTVAARDIGE INGREEP

Nu het ontwerp van wet teneinde lichtvaardige echtscheidingen tegen te gaan in de Tweede Kamer is aanvaard, nu de dagblad- en opiniepers, alsmede de juridische vakpers zowel dit wetsontwerp als het onderwerp „echtscheiding” in het algemeen, langzamerhand van alle zijden heeft belicht, is er nauwelijks iets werkelijk nieuws meer over het onderwerp te zeggen.

Toch meen ik, dat men er ook niet helemaal over zwijgen mag. Want al kan de argumentatie weinig nieuws meer brengen, het geluid dat zich tegen dit wetsontwerp en zijn tendenz keert, mag niet verstommen.

Wanneer men de Kamerstukken over dit onderwerp leest, krijgt men de indruk, dat bij vele afgevaardigden voornamelijk één zorg heeft bestaan: nl. te voorkomen dat men hen voor losbollen zou aanzien. „Vrij algemeen”, aldus het Voorlopig Verslag, „erkende men, dat er voor de wetgever aanleiding bestaat maatregelen tot het tegengaan van lichtvaardige echtscheidingen te overwegen”. Maar wat is dat: „een lichtvaardige echtscheiding”? Onverschilligheid ten opzichte van ontbinding van de huwelijksband is geen op zich zelf staand kwaad, dat men op zich zelf zou kunnen bestrijden. Want een betrekkelijk gemakkelijk en oppervlakkig overgaan tot echtscheiding gebeurt slechts door hen, die even oppervlakkig tot een huwelijk besloten hebben en het huwelijk-zelf evenzeer op onverschillige wijze beleven. Het aantal dezer mensen is niet zo heel groot. Maar al waren huwelijken van deze soort talrijker dan ze vermoedelijk zijn, welke zedelijk of sociaal goed wil men nastreven met het tegenwerken van echtscheidingen, die een eind zullen maken aan huwelijken, die die naam niet verdienen? En hoe wil men dit doen? Door uitbreiding der verzoeningspogingen. Welnu: bij de indifferente en egoïstische naturen, die „lichtvaardig” (dus: gemakzuchtig-onverschillig) trouwen, leven en scheiden, zijn verzoeningspogingen, die niet anders doen dan appelleren aan verantwoordelijkheidsbesef en trouw, of geheel vruchteloos — en dat zal meestal het geval zijn — ofwel zonder enig blijvend effect. Men wil een verlenging der verzoeningspogingen, een „afkoelingsperiode”. Bij hen die werkelijk lichtvaardig scheiden (en dus lichtvaardig huwen, lichtvaardig kinderen krijgen, lichtvaardig leven), valt er werkelijk niets „af te koelen”.

Maar de grote meerderheid der echtscheidingen is in 't geheel niet „lichtvaardig”. Zeer veel leed en zenuwslopende spanningen zijn voorafgegaan aan de gang naar het kantoor van de advocaat. Dikwijls hebben herhaalde verzoeningen plaats gehad en hebben de echtgenoten bij herhaling, al of niet met behulp van anderen, pogingen tot restauratie van hun huwelijk gedaan. En deze trieste lijdensweg wil men verlengen, teneinde „lichtvaardigheid”(1) tegen te gaan, door het paar bloot te

stellen aan de verzoeningspogingen van vreemden die, zo nemen we nu aan, medelevend en belangstellend zijn, en op den duur ook „ervaring” in dit soort zaken gekregen zullen hebben, maar die toch vreemden blijven. En deze verzoeningspogingen zullen gepaard gaan met verhoor van de echtgenoten niet alleen, maar óók van familieleden — waarbij we dan nog maar in het midden laten, of toepassing van de bepaling, die de gezinsrechter de bevoegdheid geeft, op verzoek van de gezinsraad „hun voorgeleiding door de openbare macht te gelasten”, de sfeer van wederzijds begrip wel veel goed zal doen.

Aan de behandeling door de gezinsraad zal in de practijk een ambtelijke voorbereiding — natuurlijk door „geschoolde” krachten — voorafgaan. Hoeveel mensen zullen zodoende in dit huwelijksconflict betrokken worden? De gezinsrechter, de leden van de gezinsraad, de ambtenaar van de gezinsraad, de ouders en „derden”, d.w.z. „kinderen eventueel ook verdere familieleden, vrienden, geestelijken en dergelijken” (Voorlopig Verslag): een aldus bereikte verzoening zal eerder een gevolg zijn van het feit dat men de echtelieden murw gekregen heeft, dan dat zij aan begrip voor elkaar en hun onderlinge verhouding zullen hebben gewonnen. Zulke afgedwongen verzoeningen zouden wel eens schadelijker dan echtscheidingen kunnen blijken.

Hoe stelt men zich de samenstelling der gezinsraden voor? Uit het Voorlopig Verslag kan men daarover iets lezen. „Wie er behagen in schept zich met andermans zaken te bemoeien, is reeds uit dien hoofde ongeschikt om als lid van de gezinsraad op te treden, omdat partijen zich instinctief tegen zijn inmenging zullen verzetten”. Accoord. Maar is het niet zo, dat partijen zich bijna altijd „instinctief” (sic!) tegen inmenging zullen verzetten? Zij die wél bemiddeling wensen voor een poging tot verzoening, hebben deze, vóórdat de zaak aanhangig werd gemaakt, allang gezocht. En zij hebben, men neme dit gerust aan, zo zij daaraan behoefte gevoelen, hierbij gebruik kunnen maken van de diensten van geestelijken van allerlei richting, waarvan men in de Kamer „van verschillende zijden” blijkbaar nogal heil verwacht.

Mochten er ongelukkige benoemingen voorkomen, dan zal de gezinsrechter, zo verwacht men, dit waarschijnlijk spoedig ontdekken. Met zijn aanwijzingen kan hij dan daarmee rekening houden. Men vraagt zich af: hoe moet de gezinsrechter dit ontdekken? Misschien bij de „verzoeningspoging” die hij, nadat hij zelf in eerste instantie, en daarna de gezinsraad, in pogingen tot verzoening niet zijn geslaagd, nóg weer eens moet ondernemen (art. 821), en waarbij hij ook weer de gezinsraad, en nog eens weer „andere door de gezinsrechter aan te wijzen personen” over het rapport van de gezinsraad horen kan? Het is niet aan te nemen dat in de practijk van deze laatste verzoeningspoging (men is bijna geneigd te zeggen: van deze laatste wanhoopspoging) veel werk zal worden gemaakt. De verwachting, dat het rapport van de gezinsraad zal volstaan met te constateren, dat een verzoening niet tot stand is kunnen komen, ligt voor de hand. Reeds het grote aantal gevallen maakt een andere gang van zaken al onwaarschijnlijk. Maar bovendien: kan de gezinsrechter bij de aanwijzingen, die hij de gezinsraad kan geven bij de opdracht tot het ondernemen van een verzoeningspoging, óók bindend vaststellen, welke leden van de gezinsraad niet mogen meedoen? Dat zou toch wel een heel merk-

waardige situatie scheppen! Nog daargelaten, dat ook de meest menskundige gezinsrechter de kwaliteit van de leden der gezinsraad toch pas op de lange duur zal kunnen doorgronden. En hoeveel schade kan dan al aangericht zijn. Als maatstat voor geschiktheid zal men toch moeilijk het aantal tot stand gebrachte verzoeningen kunnen laten gelden!

Een merkwaardige bepaling is de *verplichting* tot vermelding in het inleidend verzoekschrift van „het kerkgenootschap, waartoe partijen of een van haar mochten behoren” en de *bevoegdheid* („desgewenst”) om te vermelden „organisaties van ideologisch karakter, waartoe partijen of een van haar mochten behoren”. We willen de discussie over de gedachtengang die hier onderscheid heeft gemaakt tussen een verplichting (t.a.v. kerkgenootschappen) en een bevoegdheid (t.a.v. organisaties van ideologisch karakter) op deze plaats niet heropenen. En we twisten ook maar niet meer over de vraag, of het amendement van mevrouw Ploeg—Ploeg, dat sprak van „organisaties van levens- en wereldbeschouwelijke aard” nu werkelijk minder bevredigend was, dan de huidige hybridische tekst van het ontwerp: „organisaties van ideologisch karakter”. Maar waarom de *verplichting* tot vermelding van een kerkgenootschap (of, zoals het amendement-Ploeg—Ploeg wilde: van een organisatie)? De rechtspraak acht in het algemeen een „behoren tot een kerkgenootschap” te bestaan, wanneer men, daar eenmaal toe behoord hebbend (door de doop bijv.), de band niet uitdrukkelijk heeft verbroken. Dit „toebehoren” mist echter dikwijls iedere innerlijke betekenis. Toch zal men, wanneer de bestaande opvatting in de rechtspraak gehandhaafd mocht blijven, in het verzoekschrift aan de gezinsrechter het kerkgenootschap moeten vermelden, op straffe van niet-ontvankelijkheid, ook wanneer men innerlijk generlei binding daarmee meer gevoelt. En dus zal men bij de verzoeningspogingen óók de kans lopen, dat de tot dat kerkgenootschap behorende geestelijken in de zaak worden betrokken. Dat dit op de verzoeningspogingen averechts zal werken, is nog het minst belangrijk. Dat het bovendien de kloof tussen de aanvrager en het betreffend kerkgenootschap zal verbreden, is veel ernstiger. Natuurlijk: men kan, vóórdat het verzoekschrift wordt ingediend, uitdrukkelijk de band met het kerkgenootschap doorsnijden — en dat zal dan ook in vele gevallen wel gebeuren; zeker in die gevallen, waarin beide partijen het over de noodzaak van echtscheiding eens zijn. Maar ook dat is een hoogst ongewenst gevolg. Als er één ding is, dat verwondering baart, dan is het wel, dat van de zijde der kerkgenootschappen-zelf geen stemmen zijn opgegaan, die bedankten voor deze overheidshulp bij het beoefenen der zielszorg en kerkelijke tucht.

En toch — hoe talrijk de bezwaren tegen dit ontwerp van wet ook mogen zijn, het meest essentiële bezwaar hebben we nog slechts terloops aangeroerd. De taak van de overheid en de zin van het overheidsingrijpen worden hier ver buiten hun grenzen uitgerekt. Wanneer het recht tot ingrijpen van de overheid op sociaal en economisch terrein wordt betwist, dan wordt deze betwisting van socialistische zijde afgewezen op grond van de stelling, dat deze binding tot meerdere zedelijke en culturele vrijmaking dient. Tot meerdere vrijheid van ontplooiing der persoonlijkheid, tot meerdere vrijheid van de mens om zelf eigen verantwoordelijkheid voor zijn leven en handelen te dragen en zijn zedelijke beslissingen naar eigen geweten

te nemen, zonder gedwongen inmenging van anderen. Tot meerdere vrijheid en eigen verantwoordelijkheid, óók in zijn verhouding tot en zijn leven in, geloof en Kerk, in het gezinsleven, de verhouding tot echtgenoot en kinderen. Daarom is het socialistische streven voor de socialist een zedelijke imperatief en dat geldt gelijkelijk, tot welke levensbeschouwing, of, om een afschuwelijk modewoord te gebruiken, tot welke „zuil” hij behoort. Een zedelijke norm wordt slechts dan niet overtreden, als men de *wil* heeft deze niet te overtreden, en naar dit wilsbesluit handelt. Iedere uitwendige dwang ontnemt de zedelijke beslissing haar zuiverheid en dus haar betekenis. Uitwendige dwang is dan ook slechts geoorloofd en geboden, wanneer de handelingen die men wil verbieden of tegengaan, bepaald een gevaar voor de maatschappelijke orde vormen.

Niet iedere door de openbare moraal afgewezen handeling wordt door de overheid tegengegaan. Poging tot zelfmoord bijv. is niet strafbaar. Hetzelfde geldt voor velerlei inbreuken op onbetwistbaar algemeen aanvaarde ethische normen. Echtscheiding is als zodanig niet zonder meer zulk een inbreuk. Als de wet zich tegen een bepaalde menselijke handeling keert, geschiedt dit, als gezegd, ter bescherming van de maatschappelijke orde, en dat kan ook zijn: van de maatschappelijke moraal. De ingreep van de wetgever kan geschieden, wegens het inbreuk makend karakter der handelingen op zich zelf (zoals bij de meeste strafbare feiten het geval is) of wegens de omvang die zij hebben aangenomen (dit is het argument, waarmee het wetsontwerp tot tegengaan van lichtvaardige echtscheidingen wordt verdedigd). Welnu: t.a.v. de echtscheiding is er geen sprake van, dat van enig gevaar voor de maatschappelijke (al of niet zedelijke) orde sprake is. Niet de echtscheiding op zich zelf is een kwaad, doch de zaak waarvan zij het symptoom is: het mislukte huwelijk. Deze strijd tegen een symptoom is een misverstand en erger. De gebrekkige voorbereiding tot en voorlichting vóór het huwelijk, levert het terrein, waar de strijd tegen de echtscheiding — lichtvaardige en niet-lichtvaardige — gestreden moet worden. De officiële schichtigheid op dit gebied zal voorlopig nog wel niet veranderen, en in de subsidie-politiek haar neerslag vinden.

Heeft een echtpaar eenmaal het stadium van echtscheiding bereikt, dan is in vele gevallen deze echtscheiding eerder een zegen dan een kwaad en dan kan de „grote leugen” de echtgenoten dikwijls een „grote vloek” besparen. De wetgever die niet kan komen tot openlijke erkenning van het feit, dat echtscheiding — ook zonder overspel! — een werkelijk goed kan zijn, behoort zich te onthouden van het opleggen van de dwang ener „verzoeningsprocedure”, die voor ieder mens van niet al te grove geestelijke structuur een kwelling te meer moet zijn.

De verantwoordelijkheid voor het slagen en voor het mislukken van een huwelijk berust bij de man en vrouw zelf, bij niemand anders. Daarbij kan hun hulp geboden worden, doch het al of niet aanvaarden van die hulp behoort hen vrij te staan. Deze gedwongen bemiddeling, met verschijningsplicht, met voorgeleidingsbevoegdheden, met het mogelijkerwijs horen van allerhande buitenstaanders — en ouders en familieleden zijn hier ook buitenstaanders — is een afschuwelijke hutspot van bemoeizucht. Zij is een schromelijke miskennis van de ernst en het geduld, waarmee velen, zeer velen, die ten slotte tot scheiding hebben besloten, getracht hebben die te voorkomen en een achteloos voorbijlopen van het feit, dat zij ten

slotte, dikwijls na veel strijd, die mislukking toch hebben moeten erkennen. Als er al lichtvaardige echtscheidingen zijn, dan is dat noch een reden, noch een rechtvaardiging, om de niet-lichtvaardigen deze bezoeking aan te doen. Iemands huwelijksgeluk en -ongeluk is zijn persoonlijke verantwoordelijkheid en zijn persoonlijk eigendom. Hij behoort daar tegen zijn wil niemand te behoeven toelaten. En als de noodzaak de bemoeiing van derden toch meebrengt — omdat helaas niet iedere echtscheiding er een in onderling overleg kan zijn — dan moet deze bemoeiing zich beperken tot de feitelijke behandeling van tussen de partijen bestaande strijdvragen (bijv. van de vraag of onheilbare tweespalt tussen de echtgenoten bestaat) en niet trachten invloed te oefenen op het terrein van de meest onvervreemdbare beslissingen en verantwoordelijkheden van de persoonlijkheid. Wie zo bang is voor „lichtvaardigheid” op dit gebied, mag er aan worden herinnerd, dat in Nederland sinds meer dan een halve eeuw *in feite* de echtscheiding bij onderling goedvinden bestaat en dat desniettemin het echtscheidingscijfer over 1949 niet meer dan pl.m. $3\frac{1}{2}\%$ van het aantal van alle echtparen bedroeg. Maar al ware dit anders, en al zou het voorgestelde wetsontwerp wél in enigszins belangrijke omvang echtscheidingen weten te voorkomen, dan zou het er in beginsel niet minder onjuist om zijn en niet minder onaanvaardbare inbreuk op het innerlijk leven van de enkeling vormen.

Daarom is deze wet, zo zij tot stand komt — en wie twijfelt nog daaraan — een inbreuk op de integriteit der persoonlijkheid en een stap terug in ons waarlijk toch al niet zeer vooruitstrevend huwelijksrecht.

SARTRE, DE DUIVEL EN DE ALMACHTIGE GOD

Onderstaande bijdrage van de Amerikaanse criticus Plastrik ontvingen we reeds dit voorjaar. Ze heeft een actuele en tegelijk meer dan actuele betekenis gekregen door de recente ontwikkeling van Sartre in de richting van het communisme. Gelijk bekend heeft de Franse schrijver-filosof zich onlangs aangemeld voor deelname aan het door het communisme gedirigeerde vredescongres in Wenen, terwijl hij de opvoering van zijn min of meer anti-communistische stuk „Les Mains Sales” te Wenen verbood. Daaraan ging een opzienbarende breuk vooraf met zijn literaire vriend Albert Camus, n.a.v. diens boek „L’homme révolté” (in het Nederlands vertaald onder de titel „De mens in opstand”), waarin Camus zich van alle totalitarisme en van de beschouwing van de mens als „Mittel zum Zweck” distancieert.

De meer dan actuele betekenis van onderstaande analyse van Sartre’s laatste grote stuk is gelegen in het feit dat Plastrik daarin, nog vóór Sartre’s evolutie zich in politieke daden uitte, aantoonde hoe de mensbeschouwing van de Franse existentialist hem noodzakelijk tot een keuze voor het Stalinisme moest voeren. — Redactie.

Les Mouches (De Vliegen), Les Mains Sales (Vuile Handen), La Putain Respectueuse (De Eerbiedwaardige Lichtekooi) en nu dan Le Diable et Le Bon Dieu (De Duivel en de goede God). Vier toneelstukken die te zamen de vier hoekstenen vormen van Sartre’s dialectiek en ideologie, voor zover deze in de toneelvormen zijn uitgedrukt. Er zijn natuurlijk méér stukken, maar die zijn minder illustratief dan de vier genoemde, waarvan zonder overdrijving gezegd kan worden dat ze geschreven zijn om op de planken, en in ietwat populaire vorm, een demonstratie te geven van de meest geliefde thema’s van de schrijver.

Zij luiden als volgt. In onze absurde wereld zijn geen toeschouwers; ieder onzer is òf aan deze wereld gebonden òf er sterk bij betrokken („engagé”, om eens een afgezaagde term uit de Sartriaanse woordenschat te gebruiken); het bestaan („l’existence”) gaat vooraf aan het bezit en is er tevens een essentiële voorwaarde van; de aanwezigheid en het leven van de „ander”, en de noodzaak om rekening te houden met de „ander”, bepalen in zekere zin ieders individualiteit, ieders „ego”.

De ontwikkeling van deze wijsgerige richting, met alle bijbehorende uiterlijk vertoon, maar óók met een omvangrijke literaire school, vond plaats tegen een bepaalde achtergrond. Het vage anti-fascisme der Europese intellectuelen, de Duitse bezetting, de verzetsbeweging, de na-oorlogse teleurstelling na zovele hooggespannen verwachtingen, de opkomst van het Stalinisme en zijn tegenhanger, het Europese neutralisme. Opmerkelijk is echter, dat Sartre nooit schrijft over een revolutionair tijdperk als zodanig. Dat begrip schijnt aan zijn scherp verstand vreemd te zijn. De vele romans, toneelstukken en verhalen, die alle op hun beurt

de meer abstracte werking illustreren van Sartre's fenomenologie, behandelen of wel het tijdperk van verwarring en zedelijke verbijstering dat aan een revolutieperiode pleegt vooraf te gaan, of wel de desintegratie en ineenstorting na een nederlaag en het verzet daartegen.

Het diepgewortelde, zij het illusoire, humanisme van het Franse verzet kwam het best tot uiting in Albert Camus' slagzin „Ni victimes ni bourreaux” (geen slachtoffers, noch beulen). Nauwelijks tien jaar later is datzelfde verzet al geworden tot een troebele vage herinnering, en wordt in „Le Diable et Le Bon Dieu” deze formule principieel gewijzigd. Sartre's radeloze angst tegenover werkelijkheid en historie vindt zijn uitdrukking in de ijzeren wet: „medeplichtigen of beulen”. Wij worden of wel medeplichtig aan de pogingen om de status quo in stand te houden, of we worden ondanks onszelf beulen bij onze pogingen om het bestaande te veranderen. Naar onze opvatting ligt hier de betekenis van het nieuwe stuk, en is deze wet bedoeld als de rechtvaardiging ervan.

Weliswaar was het succes, dat „Le Diable et le Bon Dieu” in Parijs heeft geogost, ten dele van te voren al gewaarborgd door de grove godslasteringen en ongelofelijke vulgariteiten in het stuk, maar dat neemt niet weg dat wij hier buiten enige twijfel te maken hebben met het belangrijkste toneelwerk van deze schrijver. Het stuk is opgebouwd, gemonteerd en ten tonele gebracht met dezelfde zorg als waarmee men de bouw en ingebruikname zou voorbereiden van een machtige, nieuwe machine die een nieuw tijdperk zou inluiden. Onder de vaklieden, die hiertoe de hoofden bij elkaar staken, treffen we o.a. enkele van de grootste Franse acteurs, ontwerpers, costumiers en decorateurs aan, met wijlen Louis Jovet in de rol van opzichter. Zelden is een zo enorme onderneming op de planken van de Franse schouwburgen gekomen. Gedurende vier lange uren wordt het publiek overspoeld door een eindeloze woordenstroom, terwijl op het toneel het rumoer en het drukke gebarenspeel in schier kaleidoscopische wenteling voortgang vinden. Met trots vermeldt het programma dat 104 technici in totaal 19.400 uren gewerkt hebben om de decors op te bouwen; dat alles in de schouwburg (behalve dan het stuk zelf) moest worden verbouwd en veranderd; dat voor al dit werk 38 projectors nodig waren, 500 meter elektrische kabel, 1800 meter stof, 250 kilo spijkers, een ton verf enz. . . . of, zoals een onvriendelijke criticus het uitdrukte: het geheel is één uitdaging aan Cecil M. de Mille en de Metro Goldwyn Mayer!

Men dient er zich rekenschap van te geven dat heel dit mechaniek in beweging gezet is uitsluitend en alleen om de bedoelingen van de schrijver te demonstreren. Maar alvorens die bedoelingen aan een nadere beschouwing te onderwerpen moeten we, mede gezien de onwaarschijnlijkheid van eventuele opvoeringen voor een ander publiek dan het Franse, eerst de inhoud kort weergeven.

De handeling van „Le Diable et le Bon Dieu” vindt plaats in het Duitsland van de Hervorming en de Boerenopstanden, kort na 1500. In dit Duitsland heersen chaos en verwarring. De strijd tussen Luther en Rome valt samen met de maatschappelijke onlusten tussen boeren, edelen en landheren, steden, kerk enz. Aan dit tijdperk van

revolutionnaire bewegingen zijn o.a. de namen verbonden van Luther, Melancton, Thomas Münzer, Terzel, Götz von Berlichingen en Florian Geyer.

Als het stuk begint, heeft de stad Worms de gelegenheid schoon gezien om in opstand te komen tegen haar eigen bisschop, die met de gehele geestelijkheid van Worms in de stad gevangen is gezet. Bovendien zijn in de stad zelf onlusten uitgebroken tussen de gezeten burgerij en het proletariaat. De Aartsbisschop van Mainz heeft, ten einde zijn macht te herstellen, zich verzekerd van de diensten van de bastaard Götz, aanvoerder van een troep vrijbuiters, bestaande uit edellieden, beroepssoldaten en plundersaars. Deze Götz is de centrale figuur van het hele stuk. Het gelukt Götz zijn rebellerende broer te verslaan en te doden. De inwoners van Worms horen, samenscholend bij de muren van hun belegerde stad, het nieuws van Götz' overwinning, en de burgerij wil nu capituleren voor de beide bisschoppen, maar de volksmassa's, onder de aanvoering van Nasty — profeet, bakker en revolutionnair agitator — verzetten zich daartegen. Nasty weet de gevangen bisschop te doen vermoorden en het volk op te zetten tot een afslachting van 200 geestelijken, die in een klooster worden gevangen gehouden. Hierdoor wil hij iedere kans op verzoening uitsluiten. De bisschop evenwel overhandigt voor zijn dood aan Heinrich, priester van de armen, een sleutel van een onderaardse gang die uit de stad leidt. Heinrich, die de enige priester is, die door het opstandige volk met rust gelaten wordt, krijgt van de stervende bisschop de opdracht om deze sleutel aan Götz te geven, zodat Götz de stad bij verrassing zal kunnen nemen. In dit dilemma — tussen de keuze om het volk te verraden of de Kerk te gehoorzamen — kiest Heinrich de weg van de minste weerstand — hij verlaat de stad en gaat op zoek naar Götz. In diezelfde tijd weet de aanvoerder der opstandelingen, Nasty, uit de stad te vluchten, om te pogen, hulp voor de belegerden te halen door de boerenbevolking (een arbeiders- en arme-boeren blok) in beweging te brengen. Hij valt in de handen van Götz.

Deze bastaard-edelman, Götz, is zonder twijfel een van de verschrikkelijkste figuren die ooit op de planken van een theater gebracht werden. Deze rover, anarchist en beroeps-onheilstichter („het Kwaad is mijn raison d'être, ik doe het Kwade omdat het Goede al zoveel bedreven is...”) is een overtuigd militarist („ik dood, daarvoor ben ik soldaat”), maar tevens een godslasterlijke atheïst, die geen gelegenheid laat voorbijgaan om God te tarten. Volgens hem bestaan slechts „ik zelf, God en schijn gestalten”, en Götz leeft zijn leven van moord en vernieling als een uitdaging aan God.

Heinrich, de tussen het volk en de Kerk heen en weer geslingerde priester, heeft bij het eerste zien van Götz al berouw van zijn verraad en weigert hem de sleutel te geven. Tezelfdertijd moet de gevangen genomen opstandelingen-aanvoerder, Nasty, het ervaren dat Götz zijn voorstel voor een gezamenlijk optreden („We maken de edelen af en bouwen een nieuwe stad, waar rechtvaardigheid zal heersen”) met spot verwerpt. In Götz' geest leven andere plannen, en het werkt als een blikseminslag, wanneer hij zijn besluiten ontvouwt, die zo afschrikwekkend zijn, dat al zijn vroegere daden op dit gebied erdoor in de schaduw zullen worden gesteld. Alle aanwezigen (de bankier, Nasty, Heinrich enz.) zullen de marteldood sterven; vervolgens zal hij Worms in de as leggen en de

hele bevolking doden, opstandelingen evengoed als geestelijken, rijken zowel als armen. Waarom? Voor zijn eigen genoegen, om de kracht van zijn verdorvenheid te bewijzen, om overal ter wereld schrik en ontsteltenis te zaaien, maar bovenal om te zien of God hem zou kunnen en durven tegenwerken.

Hier stokt opeens de voortgang van het stuk; de enorme machine hapert, staat stil en draait langzaam terug, de andere kant uit. Heinrich weet Götz in zijn zwak te raken. Meent Götz dan werkelijk dat hij in het rijk der Boosheid een ontdekker is, een pionier? Maar het Kwade is immers in ons allen; de eeuwige verdoemenis is een ieders voorland; geen enkel mens is in staat het Goede te doen. Götz wedt, dat hij het zal doen. Hij moet nu bewijzen dat hij in staat is tot het Goede. Worms blijft gespaard, de veroordeelden herkrijgen hun vrijheid, de landerijen zullen aan de boeren gegeven worden, een communistische „Stad van de Zon” zal gebouwd worden, gegrondvest op het beginsel der Liefde. Maar — en dit is een sleutel tot de bedoelingen van het stuk — wij vernemen, dat Götz zijn weddenschap met opzet verloren heeft; hij heeft vals gedobbeld, hij heeft, met andere woorden, bewust het Goede gekozen.

Wat is de bedoeling van deze onbegrijpelijke maar weloverwogen ommezwaai? Deze Götz is, met al zijn gruwzaam gepraat, al zijn bedreigingen, zijn poses en zijn uitdagende godslasteringen, in de grond een bedrieger. De priester, Heinrich, heeft hem doorzien. Hij heeft begrepen dat Götz de grootste afschuw heeft van zichzelf, en hij heeft Götz gedwongen open kaart te spelen. Geraakt in zijn trots, verschrikt door de heftigheid van zijn eigen Godsontkenning, met fatale kracht aangetrokken tot het onbekende, maakt Götz zich op om het Goede te zoeken. . . . „Datgene wat onzichtbaar is, aan de andere kant van de muur”.

Götz, nu als monnik verkleed, belegert het rijk der Deugd met evenveel energie als hij tot nu toe besteedde aan de dienst van het Kwaad. Maar natuurlijk is het succes niet aan zijn kant: objectief gezien, zijn de resultaten van zijn nieuwe pogingen zelfs erger dan vroeger, want deze keer raken zij het „volk”! Arme onhandige utopist! De verdeling van zijn land onder de boeren brengt gevaren met zich mee van een vroegtijdige algemene boerenopstand, die wel eens op een bloedbad kon uitlopen. Nasty smeekt Götz om te wachten maar dit wijst Götz met minachting van de hand. Hij moet zijn „Zonnestad” nu bouwen, *vandaag*; voor het doen van het Goede heeft hij geen ogenblik te verliezen.

Götz blijft pogen om de boeren voor zich te winnen, maar zonder resultaat. Maar na een bijkans hysterische scène voor een Christusbeeld doorsteekt hij zich de handen met zijn eigen dolk, en nu hij voor de boeren verschijnt als een getekende des Heren, buigen zij zich voor hem.

Nu kan dan, onder de leiding van de Geest der Liefde, de „Stad van de Zon” gebouwd worden. In samenwerking met Hilda, een summier getekende figuur, die Götz liefheeft en wier taak het is om de boeren, die zij door Götz misleid ziet, troost te bieden, wordt een boerengemeenschap op communistische grondslag gevormd. Maar de scherpe winden der werkelijkheid laten ook deze utopie niet met rust. Gewenst of niet, de algehele opstand van de boeren tegen de adel breekt uit. De strijdkrachten van de boeren worden door vernietiging bedreigd; in

bittere woede keren zij zich tegen de afzijdig gebleven boeren in Götz' utopia, verwoesten de nederzettingen en vermoorden de inwoners.

Maar dit is nog het einde niet. Nóg kan Götz zich redden uit de greep van de ondergang. Nasty, thans aanvoerder en theoreticus van de boerenopstand, zoekt iemand, die het militaire handwerk kent, om de strijdkrachten der boeren aan te voeren in hun ongelijke strijd tegen de goed geoefende edellieden. Maar degeen die de aangewezen candidaat is, dient eerst een geestelijk zuiveringsproces door te maken voor hij geschikt kan worden geacht. Hij moet zich bevrijden van Mephisto, God en de Duivel.

Götz erkent, dat hij gepoogd heeft het Kwade te bestrijden door middel van list en bedrog, maar dat er slechts een groter Kwaad uit is voortgevloeid. Maar hoe kan men, in dit verwarrende geheel waarin het Kwade en onrechtvaardigheid zich, duidelijk herkenbaar, verenigen met de voortdurende tegenwerking van zijn zo kennelijk goede bedoelingen, zeker zijn van het bestaan van de Almachtige? Wie heeft deze geweldige actie van Goed tegen Kwaad in gang gezet en geleid? Niemand minder dan hijzelf, hij, Götz! Heeft God er de hand in gehad? Heeft Hij ooit door één enkel teken blijk gegeven van zijn bestaan? Götz formuleert als volgt zijn wijsgerige gevolgtrekkingen: Goed en Kwaad zijn termen om bepaalde relaties aan te duiden tussen hen zelf en God, die het absolute symboliseert. Deze „leegte boven onze hoofden”, dit „gat in de aarde”. God trekt zich van de dingen dezer wereld niets aan. Hij bereikt hoogstens dat de betrekkingen tussen de mensen onderling door toenemende vereenzaming vergald worden. En dan de laatste conclusie: „Als God bestaat, is de mens niets; als de mens bestaat...” Götz, anders dan Nietzsche, verklaart God niet voor dood; hij gaat drastischer te werk, hij maakte een einde aan Gods bestaan! Ijlhoofdig van vreugde over zijn ontdekking, kondigt Götz het einde aan van Hemel en Hel; niets zal meer bestaan dan de Aarde alleen.

Heinrich, vernietigd door deze logica en woedend om zijn eigen onmacht om God te verdedigen, grijpt naar het laatste redmiddel van alle absolutisten, naar geweld. Maar nu is Götz de krachtigste, een kracht die hij ontleent aan de zojuist herwonnen Aarde. Hij doorsteekt Heinrich. „De comédie van het Goede eindigt met een moord”. Nu vallen nog slechts de overblijvende ideologische en psychologische moeilijkheden op te lossen, en dit alles gaat vlug in zijn werk.

In Hilda vindt Götz de vrouw die zijn vroegere banden met de Aarde hernieuwen zal; zijn ontmoeting met Nasty wijst hem de weg uit zijn politieke moeilijkheden. Eerlijk gezegd, Nasty had hem dit al een jaar geleden van haver tot gort uitgelegd, maar men leert nu eenmaal slechts uit eigen ervaring. Götz wil nu „... een man onder de mannen” zijn: hij wil zijn medemensen liefhebben. Hij leert Nasty's klassenhaat begrijpen, want „de liefde voor elkaar is de haat voor dezelfde vijand”. Nasty stelt Götz aan het hoofd van de opstandige troepen; in een slottoneel aanvaardt Götz, voor de militaire leiders der boeren, het opperbevel. Als eerste daad doorsteekt hij één der kapiteins, die niet genoeg vertrouwen of geloof in hem schijnt te tonen. Bevelen en dreigementen stromen van zijn lippen. „Laat onmiddellijk bekendmaken dat iedere soldaat, die tracht te deserteren, opgehangen

zal worden". „De overwinning is aan ons zodra jullie mannen meer angst zullen hebben voor mij dan voor de vijand". „... ik zal een beul zijn en een slachter".

En wij citeren Götz' slotwoorden aan het einde van het stuk:

„Weest niet bevreesd, ik zal niet wijken. Ik zal ze angst aanjagen, want ik kan ze niet op andere wijze liefhebben; ik zal ze commanderen, want ik heb geen andere manier om me gehoorzaam te betonen; ik zal alleen blijven onder de ledige hemel boven mij, want ik kan op geen enkele andere wijze met u samen zijn. Dit is mijn wijze om door te zetten. Ik zal het doen".

Wat moet men uit dit alles opmaken? Niemand kan ontkennen dat het stuk zekere elementaire kwaliteiten bezit van kracht en vitaliteit; Sartre verstaat de kunst om de problemen, die de mensen gescheiden houden, raak te stellen. Problemen als macht, de kracht van de traditie in de tegenwoordige tijd en het gebruiken van gezag als middel tot dwang. Dus in termen van beperkte politieke betekenis: het drama van de burgerlijke „intellectueel" en diens verhouding tot de massa van het volk; of, — om het vraagstuk tot de juiste proporties terug te brengen — de verhouding van de radicale „intellectueel" tot de communistische massa. Dit thema, het moeilijkste probleem waarvoor de Europese (en bovenal de Franse) intellectuelen zich gesteld zien — beheerst Sartre's toneelwerk volkomen. In het onderhavige stuk heeft Sartre concreter dan elders zijn oplossing aangegeven; en welk een catastrophale conclusies voor het geestelijke en intellectuele leven van het huidige Europa houdt deze oplossing in! Wij zullen zien waaróm dit zo is.

De verschillende thema's van „Le Diable et le Bon Dieu" kunnen worden samengevat in de volgende stellingen.

Allereerst de stelling, volgens welke Goed en Kwaad, in hun onderlinge bepaaldheid en onafscheidelijkheid, alleen bestaan als verschillende aspecten van de dominerende en reactionnaire macht van God over de gelovige. De „humanisering" van de mens eist, naar Sartrianse opvatting, de totale vernieuwing van deze theologische leer; in deze opvatting worstelen ook de vage punten van overeenkomst die men kan opmerken tussen Sartre — de godslasteraar — en Nietzsche. Sartre tracht, evenals Nietzsche, „Goed en Kwaad" voorbij te streven, maar voor hem bestaan deze beide subjectieve waarden uitsluitend in de betrekkingen tussen de mensen onderling, en dit brengt hem weer tot dichtbij een half-Marxistische houding. Maar hoe moeten wij tot daden komen, wanneer God eenmaal vernietigd is? Hier komt een tweede stelling naar voren, die van de existentialistische wijsbegeerte.

Het einde van het stuk geeft — misschien zonder dat de schrijver het zich bewust is — een opmerkelijke tegenstelling te zien. God, die de mensen van elkaar gescheiden hield, is dood... maar Götz is nog evenzeer als vroeger van zijn medemensen gescheiden! Vandaar dan ook dat het noodzakelijk is om hen te „winnen" — getuige zijn woorden aan het slot — door middel van terreur en vrees. Wie zal zeggen of de kloof tussen hem en zijn medemensen nu misschien niet dieper is dan hiervoor, nu immers de gemeenschappelijke grond — God — niet langer bestaat.

Nog belangrijker misschien dan dit religieuze conflict dat — ondanks de grote gevolgen die het heeft — in het stuk vrij abstract blijft, zelfs vrij onrijp, is voor

Sartre de stelling die hij ontwikkelt met betrekking tot de onderlinge relatie tussen de mensen zelf. Ieders persoonlijkheid, gedrag enz. zijn gedetermineerd, zelfs in het geval van zulke alleenstaande en tweeslachtige figuren als de bastaard Götz. Er kan nu geen twijfel meer aan bestaan dat een streng determinisme deel uitmaakt van Sartre's leer. Het viel trouwens ook eerder reeds op te merken in „Les Mains Sales” (waar het „bourgeoiszontje” Hugo door zijn „klasse” gedoemd is), in zijn studies over het anti-semitisme en over de schrijver Jean Genêt, enz. Hoe Götz zich ook keert en wendt, hij kan niet ontsnappen uit de boeien van het lot, hem aangelegd door de tegenstrijdige milieu's waaruit hij stamt. Na vier uur lang met Goed en Kwaad gespeeld te hebben, erkent hij de waarheid van de „klasse-analyse” die de bakker Nasty, al in de eerste tien minuten van het stuk aan hem heeft uiteengezet, zowel met betrekking tot zijn eigen reactionnaire rol als de aard van de Duitse maatschappij ten tijde van de Hervorming. Maar dit „juiste inzicht” kan zijn aard en zijn persoonlijkheid niet veranderen, zomin als iets aan zijn positie gewijzigd wordt wanneer hij handelt in overeenstemming met zijn nieuwe inzichten, m.a.w. wanneer hij de militaire leiding van het boerenleger op zich neemt. De arme Götz kan op zijn best de zaak van dit boerenproletariaat dienen... hij kan er nimmer waarlijk deel van uitmaken. Zijn geboorte heeft hem tot dit tragische lot voorbestemd. Denken wij ons in de plaats van Götz de intelligentia van Europa en van heel de wereld, dan hebben we Sartre's ware opvattingen ten aanzien van de intellectuelen...

Ten einde onze opvatting, dat „Le Diable et Le Bon Dieu” een gevaarlijke afdaling betekent in de afgronden van het totalitarisme, te schragen, moeten we het stuk — zij het kort — ook van andere kanten bezien. Zo het Sartre's bedoeling was om van een historisch standpunt uit een authentieke achtergrond te geven aan het drama van Götz en diens onevenwichtige ziel, dan is het resultaat lachwekkend te noemen. Dit stuk heeft al even weinig gemeen met het tijdperk van de Hervorming en de Duitse boerenoorlogen, als de figuur van Götz met Götz von Berlichingen, of de bakker Nasty met de grote (zij het half vergeten) figuur van Thomas Münzer. Ten tijde van de Hervorming ging het op het stuk van de godsdienst om de diepste beginselen van geloof, ethiek en opvoeding, dingen waarmee Sartre's ge vulgariseerde godslasteringen niets te maken hebben. Het conflict tussen Luther en Rome, de nieuwe uitlegging van de Bijbel zoals Münzer en diens vrienden die tot het uiterste doorvoerden, vinden in dit stuk geen echo. Zelfs de verhouding tussen de verschillende stromingen binnen de Hervorming heeft Sartre op goedkope wijze vertekend, zoals duidelijk blijkt uit een brief van Thomas Münzer aan Luther en Melanchton:

„Lieve broeders, laat af van uw wachten en besluiteloosheid; het is nu tijd, de zomer staat voor de deur. Wilt toch geen vriendschap onderhouden met de goddelozen, zij verhinderen dat het Woord met volle kracht werke. Wilt uw vorsten niet vleien, anders zult gij zelve met hen te gronde gaan. Gij, zachtaardige schriftgeleerden, streeft niet tegen; ik kan het niet anders stellen”.

Wij menen te mogen betwijfelen of een schrijver het recht heeft, om bepaalde

elementen aan een historische situatie te ontlenu, welke reeds door toonaangevende historici uitvoerig is bestudeerd en geanalyseerd. . . . alleen om een gemakkelijke kapstok te hebben om zijn theorieën aan te kunnen ophangen. Dit is „tendens-toneel” op zijn slechtst, vooral als men bedenkt dat de door Sartre wel benutte historische elementen verwaterd werden tot een flauwsmakend sausje, dat een treffende gelijkenis vertoont met de hedendaagse wereldbeschouwing van de Russische en de door het Stalinisme beïnvloede intellectuelen, d.w.z. met de wereldbeschouwing waarin de „progressieve” massa onder de leiding van de alwetende leider staat tegenover de grauwe „reactionnaire” massa der anderen.

Deze geschiedvervalsing en verdraaiing komt nog scherper uit bij een nader bezien van de leidende „personen” in het stuk. Inderdaad: Götz speelt opzettelijk vals teneinde de macht in hem, die hem tot het doen van het „goede” dwingt, op de proef te stellen, maar evenzeer is het waar dat Sartre óók vals speelt en het spel te zijnen gunste leidt tegen God; ten gunste van zijn eigen theorieën en tegen zijn publiek.

Alle figuren in het stuk zijn wazig naast Götz, die een monopolie schijnt te hebben op alle intelligente en diep doordachte uitspraken; Götz’ tegenvoeter (en „tegenspreker”), half-priester, half-vriend van de armen, en helemaal „misérable” is een caricatuur. Heinrich is ten enenmale ongeloofwaardig. Hij behoort bij de Duivel, en zijn sympathie voor de armen is pure huichelarij. „Ik heb er van gedroomd het Kwade te doen, en toen ik u zag besepte ik dat ik het werkelijk zou gaan doen. Wist u dat ik de armen haat?”

Waar hij moet optreden als Götz’ tegenstander op godsdienstig terrein, verzwindt zijn tegenstand bij het eerste teken van de naderende atheïstische wijsheden. Door een paar simpele rookwolkjes van godslastering en materialisme laat hij zich al uit het veld slaan. Hoe men ook over deze dingen mag denken, een feit is het dat Sartre welbewust de dramatiek vervangen heeft door een element van polemie. Hij polemiseert, hij vernietigt zijn tegenstander, kleineert en verlamt hem. Maar de eisen van een werkelijk drama zijn, dat de beide tegenstanders als gelijken tegenover staan, met gelijkwaardige wapens en met gelijke kansen tot verandering en beide tegenstanders dienen, het hele stuk door, even geloofwaardige, even levende figuren te zijn. Heinrich doet, in zijn rol van advocaat en verdediger van het Godsbestaan, denken aan één van die beruchte advocaten die in totalitaire landen ter verdediging aan een beschuldigde worden toegevoegd. O zeker, zijn „cliënt” is schuldig, maar hij wijst op verzachtende omstandigheden, zoals bijv. Gods geringe interesse voor de dingen der mensen. In dit opzicht komt de verdediging van God nergens aan het woord.

De ontdekkingen van Götz (Sartre) zijn óf wel banaal óf ze schieten voorbij de roos. Of. . . . en dat is wel het allergeeste. . . . ze leiden tot gevolgtrekkingen die schrikbarend blijken te zijn.

Wij zien dan dat Götz weloverwogen de weg van het Goede gekozen heeft. Hij heeft — zelfs met gebruikmaking van charlatanisme en bedriegerijen — zijn best gedaan om tot dit doel te geraken. God, de ondankbare, wil zijn goede bedoelingen niet erkennen en stelt hem de ene hindernis na de andere in de weg. (Kan men

Hem, gezien het feit dat de hele geschiedenis begonnen is met bedrog, Zijn weigering erg kwalijk nemen?). Ten slotte wordt de door Götz opgebouwde utopische gemeenschap verwoest, en hierdoor worden Nasty en Hilda in het gelijk gesteld. (Betekent dit overigens dat Sartre zich op deze wijze uitspreekt tegen het „neutralistische” standpunt en tegen de leer van „socialisme in één land”?).

Hilda, de meest strak getekende figuur in het stuk, die vindt dat „vreugde obscene is en gelukkige mensen eenzaam zijn”, brengt hem tot de revolutionair, tot Nasty. In dit ogenblik van verwarring en ontdekkingen beleeft Götz het enige menselijke moment in zijn leven. Nu God overwonnen is, wil hij zich bij zijn medemensen aansluiten. Hij verwerpt het hem aangeboden leiderschap. „Leiders zijn eenzaam. Ik wil overal mensen zien, om me heen, boven me. . . ze moeten de hemel verduisteren! Nasty, laat me één uit velen zijn.” Maar Nasty, de almachtige opstandelingenleider, die even gemakkelijk klasse-gerechtigheid bedrijft als hij bevelen en machtsbevoegdheden geeft, weigert dit natuurlijk. Götz' genezing van de ziekte der God-dronkenschap mag niet geschieden in de vorm van een sentimenteel humanisme. Deze man, die vrijelijk beschikt over het lot van mensen, die revoluties ontketent en zich zelf heeft uitgeroepen tot „Vader van het Volk” — hij heeft al verklaard: „buiten mij heeft niemand het recht om in hun naam (d.i. in naam van de armen) te spreken” — stelt orde op zaken en wijst Götz de plaats aan waar hij behoort. Wij zagen reeds met hoeveel ijver en begrip deze zijn nieuwe rol aanvaardt. Zou dan niet Nasty, deze caricatuur van een „Volkscommissaris”, de eigenlijke held van het stuk moeten zijn? Van het eerste ogenblik af heeft *hij* de touwtjes in handen gehouden, en aan het einde van het stuk treffen wij een ordelijke toestand aan waarin Nasty onbetwist de schepter voert. Zelfs Götz heeft zijn heerschappij ter plaatse erkend. Maar Nasty is in de volste zin van het woord een Stalinist, hij is de totalitaire mens, hij kent geen scrupules en laat zich zelfs „onkwetsbaar” maken door de aanraking van een heks, wier houten handen magische kracht bezitten. Nooit aarzelt hij, getuigenis af te leggen van zijn geloof dat het doel alle denkbare middelen heiligt. Zijn vulgaire manier van optreden schijnt een belangrijk argument ten gunste van onze overtuiging dat Sartre hem met opzet tot een zo extreme figuur gemaakt heeft, teneinde geen twijfel te laten ten aanzien van zijn conclusie dat de totalitaire mens de toekomst heeft. „Wij moeten doden om ten Hemel te kunnen ingaan”, zegt iemand aan het begin van het stuk. Een bloedige toekomst is vóór hen, vol oorlog, burgerwisten en duistere conflicten, maar uit de opeenstapeling van doodshoofden en lijken zal, naar Sartre concludeert, de „Stad van de Zon” verrijzen. Degeen die dit alles overleeft zal niet Götz zijn — die is slechts een instrument van de historie —, maar Nasty, de geboren leider, de man die scrupules heeft, die intelligent is en analytisch vermogen bezit, die geen humor kent en geen kleur: de *Stalinistische* mens.

Sartre's geschillen met de officiële communistische beweging zijn maar oppervlakkig. Voor het grootste deel wortelen ze in de onverdraagzaamheid van de Partij, die bepaalde Sartrianse leerstukken weigert te aanvaarden. Het is derhalve niet verwonderlijk dat Sartre zich verzet tegen de bewegingen die het bestaan van de Russische slavenkampen willen onderzoeken, en dat hij in een voorwoord tot

een kort geleden verschenen boek¹⁾ schrijft: „...men kan zelfs niet zeggen dat een arbeider *zich aansluit* bij de Communistische Partij, wij dienen eerder te zeggen dat hij er in geboren wordt, want „proletariër” en „Stalinist” zijn twee woorden voor hetzelfde begrip”. Zo wordt dus de Communistische Partij (hier onze vriend Nasty), tot de enige wettige uitdrukking van het sociaal geweten; dat is het blijvende motief van „Le Diable et le Bon Dieu”, met zijn verhaal van een heelal, beheerst door terreur, wreedheid en haarkloverijen. Nasty kan — misschien — dienen als tussenpersoon om deze objectieve waarden voor bepaalde doeleinden te benutten.

Sartre wordt, als totalitair denker, gecompleteerd door Sartre als anti-humanistisch denker, door de Sartre die bezeten wordt door een brandende verachting voor de massa's die hij verklaart te willen redden. Dit blijkt wel overduidelijk uit de daden van Nasty, de man die jongleert niet met personen alleen, maar met hele maatschappelijke groeperingen tegelijk. De passiviteit waarmee overal in dit stuk de boeren worden voorgesteld, versterkte deze indruk nog. Niet éénmaal kunnen zij zich uitspreken of hun eigen vertegenwoordiger aanwijzen. Er is dan ook geen enkel bewijs dat Sartre ook maar één stapje gevorderd is op de weg die leidt tot overbrugging van de kloof tussen „intellectueel” en „massa”, dat het menselijke probleem is hetwelk hem het meest schijnt te fascineren. Integendeel, in een scène waar de boeren van Götz' utopische gemeenschap bezig zijn hun lesje te leren — de catechismus van het Götzisme, om het zo eens uit te drukken — treffen wij een ontstellende illustratie aan van de methoden, die de schrijver voorstaat om het „contact met het volk” tot stand te brengen. Een door Götz benoemde „catechiseermeester” gaat voor in voordrachtsoefeningen en geeft lessen in het spellen van de Heilige Schrift volgens Götz. De boeren, als kleine kinderen in een schooltje, bouwen schaapachtig de letters en woorden na, die voor hen zonder betekenis zijn. Om deze vulgariteit van Götz in het juiste licht te plaatsen, is het voldoende één blik te werpen op de beroemde schetsen en lithografieën waarmee Käthe Kollwitz de opstand der Duitse boeren uitbeelde. In Sartre's werk schuilt een diepe verachting voor de mensen, vooral in zijn laatste ontwikkeling.

„De liefde tot de mensheid”, schrijft Herbert Luthy, „is in het abstracte een gevaarlijk iets, want het levert zo'n gemakkelijk excuus op voor allerlei *concrete* misdaden tegen de mens”. Dit uiteindelijke oordeel over Sartre moeten we aanvaarden. Veel is in dit stuk niet duidelijk zichtbaar, maar *dit* is duidelijk genoeg. Wij zouden hierbij alleen, ter herinnering, een belangrijk feit willen vermelden dat aan de aandacht van de schrijver ontsnapt zou kunnen zijn. De *historische* Götz voerde het boerenleger, waarover hij het bevel had, tot de nederlaag. En dat niet alleen, maar Engels bericht in zijn welbekende studie over de Duitse boerenoorlogen dat hij bij verschillende gelegenheden zijn troepen in de steek liet en daarom de naam verwierf van „Verräter der grossen Haufen”, verrader van het volk.

---

1) „Le Communisme Yougoslave”, door Louis Dalmas, pag. 13.

ONGELDIGE STEMBILJETTEN

Aan de „stemmen van onwaarde” wordt bij de vaststelling en de beoordeling van de verkiezingsuitslag meestal heel weinig aandacht besteed. Alleen heeft het Gemeentelijk Statistisch Bureau van Amsterdam deze cijfers enkele malen in publicaties verwerkt.^{o)} Het heeft daarbij echter uitsluitend gebruik gemaakt van de officiële gegevens, die door opgaven van de stembureau's verkregen waren en geen nadere analyse van de oorzaken van deze ongeldigheid gegeven. Een ruime ervaring als voorzitter van stembureau's heeft mij geleerd, dat deze oorzaken op verschillend terrein kunnen liggen, met name, dat er een duidelijk onderscheid kan worden gemaakt tussen biljetten die uit onkunde ongeldig uitvielen en biljetten die met opzet onbruikbaar werden gemaakt. Overwegende, dat bij elke verkiezing twee à drie procent van de uitgebrachte stemmen ongeldig wordt verklaard (waarvan ongeveer twee derde blanco uit de bus komt) heb ik na de laatste Kamer-verkiezingen willen proberen iets meer te weten te komen van de uitgebrachte ongeldige stemmen en hun vermoedelijke achtergrond.

Ik heb daartoe in de eerste plaats in de gemeente Eindhoven alle ongeldige stembiljetten nagekeken en gerubriceerd. In de tweede plaats heb ik van het Centraal Bureau voor de Statistiek op mijn verzoek een overzicht gekregen van de percentages ongeldige stemmen uit verschillende gemeenten in verschillende jaren. Dit laatste vooral om te weten te komen of het aantal ongeldige stemmen toe- of afneemt en om te zien of er in verschillende delen van het land en in sociaal ongelijksortige gemeenten in dezelfde mate stemmen van onwaarde worden uitgebracht.

Het onderzoek in Eindhoven werd verricht na de datum, waarop de wettige periode voor het inbrengen van bezwaren was verstreken en voor de voorgeschreven vernietiging van alle stembiljetten. Daar niet alle stembureau's de ongeldig verklaarde biljetten in afzonderlijke enveloppen hadden verpakt, was het bijeenzoeken van het materiaal eigenlijk het grootste werk. Aan de ambtenaren van de afdeling Algemene Zaken ter gemeentesecretarie, die mij hierbij op sportieve wijze behulpzaam zijn geweest, zij hierbij hartelijk dank gebracht. De ongeldige biljetten van één stembureau zijn ondanks hardnekkig zoeken onvindbaar gebleven. Dit bureau is verder bij de berekening van de percentages buiten beschouwing gebleven, zodat mijn gegevens betrekking hebben op 93 stembureau's in de gemeente Eindhoven.

^{o)} Statistische Mededelingen van het Bureau van Statistiek der Gemeente Amsterdam, 1937, no 106 (De verkiezingen in 1935) en 107 (De verkiezing voor de Tweede Kamer in den Kieskring Amsterdam op 26 Mei 1937).

Vermeld kan worden, dat de tellingen door de stembureau's met grote nauwkeurigheid zijn verricht. Er is geen afwijking gevonden tussen de officiële opgaven van het aantal ongeldige biljetten en de gevonden aantallen. Wel werden nog twee biljetten aangetroffen die kennelijk ten onrechte ongeldig zijn verklaard. In beide gevallen betreft het stemmen die waren uitgebracht op een kandidaat die onderaan op lijst 1 was geplaatst — een hoek, die blijkbaar gemakkelijk over het hoofd wordt gezien — en waren de vakjes wat lichtrood uitgevallen.

Blanco stemmen en overige ongeldige

Volgens de officiële opgave zijn in Eindhoven uitgebracht 2460 ongeldige stemmen, d.i. 3,26 % van het totaal aantal stemmen. Daarvan was — ook weer volgens de officiële opgave — 1592 of 2,12 % blanco en de overige, of 868 (1,14 %) viel onder de rubriek „overige ongeldige biljetten”. Bij het nakijken van de stembiljetten bleek mij onmiddellijk, dat deze indeling in blanco en „overige” op zeer willekeurige wijze geschied was. Dit is waarschijnlijk het gevolg van één van de wijzigingen in de Kieswet, die op 1 November 1951 in werking trad. Op het formulier dat het stembureau moet invullen, is nl. de volgende onderscheiding gemaakt:

1. Andere stembiljetten dan die... mogen worden gebruikt.
2. Stembiljetten, waarop in geen stemvak het witte stipje is rood gemaakt.
3. Stembiljetten, waarop in meer dan één stemvak het witte stipje is rood gemaakt.
4. Stembiljetten, waarop de kiezer zijn stem heeft uitgebracht anders dan met rood potlood.
5. Stembiljetten, waarop bijvoegingen geplaatst zijn of die een aanduiding van de kiezer bevatten.
6. Stembiljetten, welke niet zijn voorzien van de voorgeschreven handtekening.

De categorieën 1 en 6 zullen vermoedelijk in Nederland hoogst zelden zijn voorgekomen. (Het ontgaat mij overigens, waarom 6 niet kan worden beschouwd als een bijzonder geval van 1.) De categorieën 3 en 4 zijn duidelijk in te delen. Bij de indeling van de ongeldige biljetten over de categorieën 2 en 5 hebben echter de stembureau's te maken met een nootje bij punt 5, dat luidt: „Onder bijvoegingen worden niet begrepen punten, strepen, vlakken, nagelindrukken, vouwen, scheuren, gaten en vlekken”.

Vroeger, vóór de wijziging van de Kieswet, stond dit nootje er ook, maar toen was er bijgevoegd: „tenzij deze opzettelijk zijn geplaatst”. Het leek toen duidelijk, dat alle kennelijk opzettelijke strepen, kruisen, enz. als „bijvoeging” moesten worden beschouwd.

Met de andere leden van mijn stembureau heb ik mij dit jaar het hoofd gebroken over de vraag waar we de — als altijd vrij talrijke — strepen moesten onderbrengen. Na enige aarzeling hebben we ze „blanco” verklaard en dus geteld bij rubriek 2. Het bleek mij wel, dat weinig stembureau's in Eindhoven hetzelfde hadden gedaan: 60 van de 93 door mij onderzochte bureau's hadden alleen de biljetten waar in het geheel niets opstond, blanco gerekend. Bij een indeling naar de criteria, zoals ik meende dat zij moesten worden gelezen, bleek mij, dat ik slechts in zeven

gevallen dezelfde uitkomst kreeg als het stembureau. Twee stembureau's hadden in het geheel geen moeite gedaan een indeling te maken. Dit laatste is eigenlijk erg begrijpelijk: de leden hebben een vermoeiende dag achter de rug en zij weten, dat de uitkomst van de stemming niet in het minst wordt beïnvloed door hun rubricering van de ongeldige stembiljetten. Mijn conclusie moet echter wel luiden, dat aan de officiële indeling in blanco biljetten en „overige van onwaarde” — die door het Centraal Bureau van de Statistiek wordt gepubliceerd en waarop ook de mij verstrekte gegevens berusten — niet de minste waarde kan worden gehecht. Bij de indeling van alle strepen enz. als blanco vond ik: 1914 blanco, 546 overige; als deze strepen gerekend werden als „bijvoeging” werd het: 1488 blanco en 972 „overige”! Het merkwaardige is, dat bij *beide* opvattingen van het begrip „blanco” een ruwe correlatie bleek vast te stellen tussen de aantallen blanco stemmen per stembureau en de overige ongeldige. Bij de officiële uitslagen, zowel van de gemeente Eindhoven als van die van het C.B.S. was deze correlatie aanwezig.

Indeling van de ongeldige biljetten in „onkunde” en „opzet”

Stembiljetten die geheel blank gebleven zijn, geven ons geen indicatie van de mentaliteit van de kiezer die het in de bus deed. Ofschoon aan te nemen valt, dat de psychologische achtergronden van het niet stemmen ongeveer dezelfde zijn als die van het verkeerd stemmen (dus hetzij hulpeloosheid en onwetendheid, hetzij een algemene ontevredenheid en een negatieve politieke instelling) staan ons geen middelen ten dienste om deze groepen uit elkaar te halen. Anders is het met de meeste biljetten waar wel iets op staat, hetzij de meer genoemde strepen of stippen, hetzij een bijschrift. Alle stembiljetten waar op was geschreven of getekend, dat waren er dus 972 min 8 onvindbare, of 964, heb ik nagegaan en gerubriceerd. Daarbij was de indeling van het formulier uit de Kieswet niet bruikbaar, omdat mijn nieuwsgierigheid allereerst uitging naar de vraag, hoeveel mensen uit onkunde fout stemmen en hoeveel met opzet. De officiële categorie 3 (meer dan één hokje rood gemaakt) omvat duidelijk beide groepen en ook de befaamde strepen en stippen kunnen nog wel eens uit onkunde worden aangebracht, met name wanneer er een kruisje gezet is bij een naam in plaats van een rood gemaakt vakje.

Het resultaat van mijn indeling was, dat men in 438 gevallen moest veronderstellen, dat onkunde de reden was van het foutief stemmen. Van de overige 526 konden er nog 51 als twijfelgevallen beschouwd worden, maar deze zijn bij de berekening der percentages toch als opzettelijk fout stemmenden gerekend.

De „onkunde-kiezers”

Het algemeen gevoelen bij het publiek is wel, dat degenen die uit onkunde fout stemmen, allen tot de achterlijke en ongeletterde groepen van de bevolking behoren. Helemaal juist is dat niet. Ik kwam bijv. in Eindhoven vijfmaal een „vulpenkiezer” tegen. Deze behoort tot het soort mannen (vrouwen zullen het wel niet zijn), die gewend zijn een vulpen te trekken zodra ze een stuk papier voor zich zien. Deze mensen zijn beslist niet ongeletterd en dit blijkt misschien ook wel uit het feit, dat vier van de vijf gestemd hadden op mr Oud! Naast dit vijftal was er één die een

gewoon potlood had gebruikt en een ander die blijkbaar voor de gelegenheid een lichtblauw kleurkrijtje had meegenomen.

Een andere categorie intelligente kiezers wordt gevormd door diegenen die te goed de „Inlichtingen voor de kiezer” zijn gaan lezen. Een kaart met deze inlichtingen, die in ieder stemhokje hangt, bevat nl. onder punt 5 het volgende:

„De kiezer toont, alvorens het biljet in de bus te steken, de buitenzijde *met de voorgeschreven handtekening* aan de voorzitter van het stembureau.” (Cursivering van mij.) Vóór 1 November 1951 stond hier in plaats van het woord handtekening: stempel. De aanduiding heeft nl. betrekking op dat wat op de buitenzijde van de biljetten is afgedrukt, t.w. de handtekening van de burgemeester der betreffende gemeente. Ik weet niet tot welke moeilijkheden het gebruik van het woord stempel heeft geleid, maar ik weet nu zeker, dat een aantal mensen uit deze „Inlichtingen” begrijpen, dat ze hun eigen handtekening op het stembiljet moeten plaatsen. Op de mogelijkheid van deze vergissing werd ik attent gemaakt, toen in mijn eigen stemlokaal een aardig jong meisje aan de tafel kwam vragen of ze het „zo goed” had gedaan en daarbij haar handtekening toonde. Bij de onderzochte biljetten vond ik er vijf, waarvan twee buitenop (beide van vrouwen). Ik ben er overigens van overtuigd, dat deze handtekeningen-op-de-buitenkant niet allemaal gevonden zijn. Immers, de stembureau's wijden hun aandacht aan wat er aan de binnenkant van de biljetten staat en ontdekken alleen bij toeval deze fout.

Ten slotte kan men zeker tot de intelligente kiezers rekenen: de man die met een stevige pijl nog eens extra de aandacht vroeg voor zijn kandidaat (vooral omdat dat er ook een was onder op lijst 1), en de velen die uit extra-voorzorg niet alleen het kleine stemvakje rood maken, maar het hele regeltje met naam en al van de kandidaat hunner keuze.

Deze laatste beide groepen van fouten makende kiezers vallen reeds in de categorie die de grootste aantallen geeft van de groep „onkunde”: die van hen, die op andere wijze dan de voorgeschrevene de kandidaat hunner keuze aangeven. In totaal waren dit er 246, maar daaronder is gerekend de grote groep van 133, die eigenlijk geen kandidaat kozen, maar een lijst. De wijze van verkiezingspropaganda in Nederland — en waarschijnlijk ook de afwezigheid van de namen der politieke partijen op het stembiljet — leidt er blijkbaar toe, dat de mensen beter het lijstnummer onthouden dan de naam van de kandidaat. Hier hebben we echt te maken met een fout van eenvoudige, ongeletterde mensen, die zelden lezen en die zich alleen goed inprenten welke lijst ze moeten kiezen. Het is vermoedelijk ook vooral een fout van oude mensen die niet goed meer kunnen zien of maar vaag begrijpen waar het allemaal om gaat. Het zal niemand verwonderen, dat in de gemeente Eindhoven, waar de niet-katholieke bevolking vooral tot de jongere jaar- klassen behoort, deze fout in overweldigende meerderheid (114) van de gevallen gemaakt werd door kiezers van de K.V.P.

De andere veel voorkomende fouten van deze categorie echter: het zetten van een kruisje of stip achter de naam of een streep onder de naam of ook wel het geheel rood maken van de naam — fouten, die in te zamen 86 gevallen gemaakt werden — kwamen bijna even vaak voor bij kiezers van de P.v.d.A. als bij die van

de K.V.P.: 40 bij lijst 2 en 46 bij lijst 1. (In Eindhoven had de K.V.P. 54,75 % van het totaal aantal stemmen, de P.v.d.A. 25,77 %.)

De laatste nog te bespreken fout uit de rubriek „onkunde” bestaat uit het rood maken van meer dan één stemvakje. Hierbij moet men echter oppassen: wanneer op het stembiljet van lijst 1 het eerste vakje is rood gemaakt, van lijst 2 het tweede, van lijst 3 het derde en zo voort, zodat over het hele biljet een mooie diagonaal ontstaat, dan kan men moeilijk beweren, dat dit biljet niet met opzet ongeldig is gemaakt. Wanneer echter iemand enkele vakjes heeft rood gemaakt van dezelfde lijst, of bijv. — wat veel voorkwam — zowel nummer 1 van lijst 1 als nummer 1 van lijst 2 heeft „gekozen”, dan moet men, meen ik, aannemen, dat de kiezer te goeder trouw heeft gedacht, dat hij er een paar mocht aanwijzen. (Sommige ambtenaren menen, dat hier de stemmingen voor groslijsten, die door politieke partijen gehouden worden, waarbij men wel meerdere kandidaten moet aanwijzen, verwarrend werken.) De indeling van dit soort biljetten in „onkunde” en „opzet” is uiteraard willekeurig geweest. (De meeste twijfelgevallen kwamen hier voor.) Ik meen echter 185 biljetten gevonden te hebben van mensen die te goeder trouw en uit onwetendheid op meer dan één kandidaat hebben gestemd.

De opzettelijk fouten makende kiezers

526 kiezers hadden in Eindhoven hun stembiljet opzettelijk ongeldig gemaakt, echter lang niet allen op dezelfde manier en, naar wij uit hun „bijvoegingen” mogen aannemen, lang niet allen uit dezelfde mentaliteit. Van die mentaliteit spreken vooral de echte bijschriften, waarvan ik er 108 vond. Een deel van deze bijschriften geeft een zeer positieve mening weer. In de eerste plaats waren daar de 51 biljetten die zonder twijfel afkomstig waren van „Jehova's Getuigen”. De leden van deze secte hebben blijkbaar afgesproken om niet te stemmen, maar op duidelijke wijze kennis te geven van hun overtuiging, dat „Jehova regeert”. In enkele gevallen werd dit zinnetje aangetroffen, vaker echter legde men zijn mening neer in een Bijbeltekst, soms alleen met opgave van de tekst, soms door hem volledig neer te schrijven. Twee personen hadden — blijkbaar vooraf — een lange tekst geschreven op een strookje bruin plakband en ze hebben hun tijd in het stembokje gebruikt om dit bandje netjes midden op het stembiljet te plakken! De volgende teksten kwamen voor: Jesaja 9, vers 5 en 6, Jesaja 33, vers 19, Daniël 4, vers 99 (?), Math. 3, vers 2, Joh. (of Job) 4, vers 4, Joh. 18, vers 26, I Timotheus 5, vers 22. In de meeste van deze teksten is in een of ander verband sprake van het Koninkrijk der Hemelen. Over het algemeen waren de teksten geschreven met een vulpen of ballpoint, hetgeen te meer opvalt, omdat ze vrijwel alleen voorkwamen in eenvoudige arbeidersbuurten (waarover later).

Van een positieve instelling geven verder blijk degenen die op hun stembiljet schreven: „Wereldfederalisme”, „vrede” en „Westerling”. Misschien ook de drie mensen die er „Stalin” op schreven en zeker de enkeling die „Drees” schreef. (Dezen heb ik bij de onkunde-kiezers geteld.)

De meerderheid van degenen die bijschriften op hun biljetten plaatsen, geven echter blijk of van een hevige grief die ze op bittere wijze uiten, of van een soort „lolmentaliteit”. Tot de eerste groep horen de auteurs van de volgende

bijschriften: „Stik”, „Troep”, „Eerst rechtvaardigheid, dan de stem”, „De pest”, „Weg met deze luizen, eerst meer huizen”, „Eerst een huis, dan stemmen”, „Eerst werk”, „Bah”, „Zwendelaars”, „Stikt”, „Korei”(!) en „Poespas”. We ontmoeten hier de groep mensen die ons als de „massamens” beschreven is: de man die zich door iedereen in de steek gelaten en verraden voelt en die alle machthebbers van de wereld beschouwt als „ze”, die van hem profiteren. Gezien het feit, dat Eindhoven in het begin van deze zomer een vrij groot aantal werklozen telde en dat het ten slotte een grote fabrieksstad is, kan men overigens dit aantal van twaalf „massamensen” niet verontrustend noemen.

De „lolmakers” zetten op het stembiljet: „Lekker niks”, „Het bier is weer best”, „En gij geleufte”, „Kwak” en „Omo wast witter”. Drie van hen schreven op hun biljet: „Van Est” en één „H. Dekker” (dit was vlak voor de Tour de France!). Verder waren er nog enkelen die schreven: „Kan geen keus maken”, „Geen bepaald”, „Ongeldig” en „Geen keus”. Sommige bijschriften waren volkomen onbegrijpelijk, zoals „Hoof” en „Als ik een stem heb, heb ik er 11 tegen”. Tweemaal werd een woord gebruikt dat zich niet voor herhaling leent, tweemaal heb ik een bijschrift niet kunnen ontcijferen.

De overgang tussen de bijschriften en de strepen vormen de tekeningen. Ik vond: twee poppetjes, een niet onverdienstelijk mannenportret en een hakenkruis. De rest van de foutenmakers-uit-opzet vergenoegt zich met het zetten van strepen. Dezen komen in vrij grote verscheidenheid voor, maar er zijn toch ook weer curieuze overeenkomsten. Men zou een aantal „typen” kunnen onderscheiden en ik ben overtuigd, dat een psychiater uit een bestudering van dit soort biljetten nog veel zou kunnen opmaken. Ik vond: vele grote kruisen over het hele biljet, soms een klein, bescheiden kruisje ergens op een randje of op de blanke ruimte onder lijst 12, die zo geschikt kort was... Verder was de Griekse kleine α populair, meestal met zwier gezet, en ten slotte vond ik verschillende malen een aarzelend golvende horizontale lijn. Sommige mensen hebben voorts hun klaarblijkelijke woede tegen één politieke richting geuit door die lijst met krassen te bewerken. Dit gebeurde verreweg het vaakst bij lijst 1.

Men kan zich afvragen wat er achter deze strepen en kruisen (hun totaal aantal was 378) voor mentaliteit schuil gaat. Men komt dan echter niet veel verder dan de constatering, dat we hier vermoedelijk met een actieve variatie van de blanco kiezer te maken hebben. Het is daarom volstrekt niet gek om *deze* soort strepen (niet de strepen die bij namen zijn geplaatst) bij de blanco stemmen te voegen, maar dan moet het consequent in alle stembureau's gebeuren.

De verdeling van de ongeldige stemmen over de sociale groepen

Door het Statistisch Bureau van de gemeente Amsterdam zijn van de verkiezingsuitslagen van 1935 en van 1937 berekeningen gemaakt van de percentages ongeldige stemmen in buurten van verschillend sociaal karakter. Het lag voor de hand, dat met dit materiaal voor Eindhoven te herhalen.

Nu was dit voor deze gemeente niet zo heel makkelijk, omdat een groot aantal stembedistricten een sociaal gemengd karakter dragen. De voormalige dorpskernen

en de grote toegangswegen hebben winkels, arbeiders- en middenstandswoningen door elkaar en de allernieuwste buurten zijn niet meer te onderscheiden in „arbeiders-” en „middenstandswijk”. Slechts 59 van de 93 stembureau's schenen mij een voldoende homogene „cliëntèle” te hebben voor het trekken van vergelijkingen. Daarbij waren 30 bureau's in oude arbeidersbuurten. Omdat de cijfers van één bureau eigenlijk te klein zijn voor vergelijking (immers een enkele grote familie die met opzet fout stemt, beïnvloedt de uitslag sterk, als er gemiddeld maar tien fouten gemaakt worden) heb ik deze uitslagen naar tien buurten gegroepeerd. Al deze buurten zijn tussen de beide wereldoorlogen gebouwd. Daarnaast heb ik gecombineerd: elf stembureau's in nieuwe (na-oorlogse) buurten, die alle zowel arbeiders als nieuwe-middenstanders huisvesten, tien bureau's in vooroorlogse buurten van nieuwe-middenstanders en zeven bureau's in buurten, waar vooral intellectuele hoofdarbeiders, fabrikanten en vertegenwoordigers van de vrije beroepen wonen. Uiteraard wonen in deze buurten ook wel andere sociale groepen, vooral als gevolg van samenwoningen. Er was helaas geen buurt te vinden, waar de handeldrijvende middenstand domineert: de binnenstad stemt verdeeld over drie stembedistricten, die alle drie ook nog grote complexen middenstands- en arbeiderswoningen omvatten. Wel is er één agrarisch district: de buurtschap Acht.

In de hier volgende tabel I zijn tevens de percentages van de voornaamste politieke partijen opgenomen, waarbij de beide grote protestantse partijen zijn samengevoegd. De percentages zijn berekend op een totaal, waarbij de ongeldige stemmen zijn ingesloten. Ze wijken dus enigszins af van de officiële uitslag.

Ter nadere toelichting diene, dat de buurten 2, 3 en 5 hoofdzakelijk woningblokken omvatten van de N.V. Philips Gloeilampenfabrieken. In de buurten 1 en 7 overwegen de r.k. bouwverenigingen, buurt 8 heeft een groot aantal woningen waar post- en spoorwegpersoneel woont en in Woensel III en Stratum I overheerst de gemeentelijke woningbouw. Deze omstandigheden geven echter slechts bij benadering het karakter van de buurt aan, omdat er door woningruilingen veel menging heeft plaats gehad.

Men kan aan het bovenstaande — met de geboden voorzichtigheid vanwege de altijd nog kleine getallen — wel enige conclusies vastkoppelen. Het blijkt, dat slechts één groep ten aanzien van alle soorten ongeldigheid een uitzonderlijk goed figuur slaat: de intellectuele hoofdarbeiders en hun — meestal welgestelde — buurtgenoten. Dit verschijnsel vond men ook in Amsterdam, waar de buurten rondom het Concertgebouw en de Apollolaan een laag percentage ongeldige biljetten opleverden. Men heeft daar geconstateerd, dat in deze zelfde buurten het aantal niet-opgekomen kiezers echter weer veel hoger was dan elders en concludeerde, dat dezelfde mate van politieke onverschilligheid bestond in „rijke” en „arme” buurten, maar dat men in de armere buurten beter opkwam, vermoedelijk uit angst voor een boete. Helaas heb ik mij de kans op verificatie van dit verschijnsel in Eindhoven laten ontgaan doordat op het moment waarop ik de Amsterdamse publicaties in handen kreeg, de Eindhovense verkiezingsbescheiden reeds waren vernietigd. Daarbij waren ook de oproepingskaarten die door familieleden van zieken en invaliden waren ingeleverd en de overige excuses van hen die niet in staat zijn geweest te stemmen. De

Tabel I

Percentages stemmen uitgebracht op de voornaamste politieke partijen en percentages ongeldige stemmen uit onkunde en uit opzet en blanco, in verschillende buurten van de gemeente Eindhoven.

Buurten	nrs. stembureau's	K.V.P.	P.v.d.A.	Prot.	Comm.	Onkunde	Opzet	Blanco
1. St. Trudo (Strijp)..	24	65,7	22,1	3,5	2,1	0,7	0,6	1,6
2. Drents Dorp	33, 34, 35	38,1	46,5	16,1	3	0,3	0,9	2,8
3. Philipsdorp	36, 37, 38	48,7	43,8	8,7	1,6	0,6	0,5	1,8
4. Woensel I	41, 43, 47, 56	53,4	41	3,4	3,3	0,8	0,8	2,8
5. Woensel II	50, 51, 52	44,4	39,3	7,2	2,1	0,5	1,1	2,1
6. Woensel III	41, 43, 47	48,4	35,7	3,8	4	0,6	0,9	3,2
7. Schildersbuurt	70, 71, 72	62,9	23,8	2,3	2	0,9	1,2	2,6
8. Iristerrein	74	59,7	27,2	4,2	1,8	0,2	0,4	2,5
9. Stratum I	82, 83, 84, 85	44,9	35,2	6,7	5	0,6	1	2,4
10. Stratum II	86, 87, 88, 92, 93	52,2	29,5	5,7	3,1	0,7	0,9	2,5
Totaal arbeiderswijken		51,8	34,4	6,2	2,8	0,6	0,8	2,4
Nieuwbouw Strijp, Stratum en Tongelre	4, 12, 15, 19, 29, 30, 31, 34, 66, 67, 79, 81	47,9	29,8	9	1,8	0,5	0,6	2,1
Vooroorlogse buurten v. nieuwe-middenstanders	7, 8, 9, 20, 21, 22, 28, 44, 46, 49, 80	52,9	22,4	6,7	1,7	0,6	0,7	2
Intellectuelen enz.	3, 5, 10, 75, 76, 78, 89	46,1	15,1	7,6	0,4	0,2	0,2	0,7
Agrarisch	53	71,2	16,7	2,7	0,9	0,7	0,1	1,7
Totaal gemeente Eindhoven		54,7	25,8	5,5	2	0,6	0,7	2

ambtenaren ter secretarie verzekerden mij, dat het aantal kiezers dat zonder excuus wegblijft, meestal klein is (onder de 5%) en dat er *geen* verschillen zijn in dit opzicht tussen de bureau's in verschillende buurten. Een volgende maal zou men dat zonder veel moeite kunnen controleren.

Ten aanzien van de rubriek „onkunde” kan men uit het bovenstaande m.i. concluderen, dat de groep industrie-arbeiders als geheel geen hoger percentage aanwijst dan het gemiddelde voor de hele gemeente. Dat de verschillende buurten een vrij grote strooiing vertonen, viel wel te verwachten. Het laagste percentage vertonen de buurten 2 en 8. Opmerkelijk is, dat het beide buurten zijn met een bevolking die door de bedrijven waar ze werken, vrij streng zijn geselecteerd: in het „Drentse dorp” overwegen nog altijd de gezinnen die nu meer dan 25 jaar geleden door de N.V. Philips uit de veenstreken naar Eindhoven zijn gehaald, waarbij uiteraard goed werd geselecteerd. In buurt 8 overweegt, zoals gezegd, het personeel van Spoorwegen en P.T.T., die ook een strenge psychologische selectie ondergaan.

Hebben deze selecties toch invloed op het intellectuele peil van de betrokken groepen? Opmerkelijk leek mij voorts, dat er geen onderscheid was te vinden in de „onkunde” van de bevolking in sterk overwegend katholieke en in meer gemengde buurten van dezelfde sociale samenstelling. Dit vooral in verband met de eerderesignaleerde hogere gemiddelde ouderdom van de katholieken (het kan zijn, dat men de oudere katholieken meer vindt in de buurten die in dit overzicht niet voorkomen, met name in de oude dorpskernen). De nieuwe buurten stemmen slechts iets minder „onkundig” dan de oude, de nieuwe-middenstandsbuurten stemmen zelfs nog wat minder intelligent dan de arbeidersbuurten.

De rubriek „opzet” vertoont een even grote verscheidenheid. Duidelijk is, dat hier de arbeidersbuurten toch wel een hoger percentage opleveren dan de andere buurten. De agrarische gemeenschap Acht vertoont een uitstekend figuur, maar hier zijn de cijfers te klein. In de nieuwe woonbuurten worden voorts belangrijk minder biljetten opzettelijk ongeldig gemaakt dan in de oude. Nieuwe-middenstanders laten zich blijkbaar minder verleiden tot het zetten van strepen dan arbeiders. Bijschriften kwamen echter in groten getale juist in de middenstandsbuurten voor (en ook wel in de intellectuele buurten). De getuigende Getuigen van Jehova echter vindt men op één uitzondering na in de arbeiderswijken en in de oude dorpskernen. Van een correlatie van de opzettelijk foute stemmen en de stemmen op één bepaalde lijst (bijv. de communistische) was niets te vinden.

De percentages blanco stemmen geven ongeveer hetzelfde beeld als de biljetten die opzettelijk ongeldig werden gemaakt: grote variatie in de arbeidersbuurten, maar een totaal gemiddelde van de arbeiders boven het gemeentelijk gemiddelde. Ook de nieuw gebouwde buurten blijven hier boven (weet misschien ook nog een aantal *jonge* kiezers met hun stem geen raad?) De agrarische buurt blijft onder het gemiddelde, evenals de intellectuele buurten; de middenstanders geven ongeveer het algemeen gemiddelde percentage te zien.

Het beeld van andere gemeenten in Nederland

Van de gegevens die het C.B.S. voor mij verzamelde, geef ik hier alleen die van 1952. Uit de opgaven over vroegere jaren (sinds 1933) blijkt, dat er geen algemene toe- of afnemng van de percentages ongeldige stemmen te constateren valt.

Zoals gezegd meen ik geen waarde te mogen hechten aan de officiële indeling in blanco biljetten en „overige ongeldige”, omdat de criteria te onduidelijk zijn. Dat neemt niet weg, dat er uit de totalen van de twee rubrieken toch wel enkele conclusies zijn te trekken. Met name wordt mijn indruk bevestigd, dat in de agrarische gebieden de kiezers goed stemmen en naar verhouding weinig stembiljetten ongeldig maken en dat de industriegebieden in dit opzicht boven het gemiddelde liggen. Er is echter ook een aantal merkwaardige geografische verschillen die onverklaard moeten blijven. Waarom stemmen de Limburgse gemeenten Brunsum en Roermond zo slecht? Staat dit in verband met de Limburgse luchthartigheid? In dat geval zal men er misschien een groter aantal bijschriften van „lolmakers” aantreffen dan elders. Maar weten doen we dit niet, zolang er geen nader onderzoek heeft plaats gehad.

Tabel II

Overzicht, blanco en overige ongeldige stemmen, in enige naar grootte en karakter verschillende gemeenten, uitgebracht bij de verkiezing van de leden der Tweede Kamer der Staten-Generaal in het jaar 1952 in % van het totaal aantal stemmen.

Gemeente	Aantal inw. 1-1-1952	Karakter der gemeente	Blanco	Overige	Totaal ongeldig
Bergen (L.)	9.061	Overwegend agrarisch	0,77	1,97	2,74
Borger	10.798	„ „	1,46	1,99	3,45
's-Gravensande	8.437	„ „	0,84	0,81	1,65
Grootegast	8.468	„ „	0,90	1,09	1,99
Gramsbergen	5.294	„ „	0,94	0,68	1,62
Heerhugowaard	6.448	„ „	0,69	0,10	0,79
Ruurlo	5.423	„ „	2,91	0,98	3,89
Someren	9.412	„ „	1,28	0,74	2,02
Brunssum	21.477	Industrie- en mijngem.	3,35	2,21	5,56
Enschede	111.180	„ „ „	1,59	3,32	4,91
Oss	24.112	„ „ „	2,33	1,30	3,63
Eindhoven	146.388	„ „ „	2,12	1,14	3,26
Veenendaal	15.055	„ „ „	0,93	1,72	2,65
Haren	11.558	Forensengemeente	1,44	0,93	2,37
Heemstede	24.802	„	1,10	1,36	2,46
Vught	18.612	„	1,63	0,73	2,36
Goes	13.574	Kleine stad	0,74	0,97	1,71
Hoorn	15.000	„ „	0,85	1,19	2,04
Gouda	39.573	Middelgrote stad	1,36	1,44	2,80
Roermond	23.463	„ „	3,72	1,94	5,66
Zwolle	50.870	„ „	1,14	1,40	2,54
Leeuwarden	79.419	„ „	1,08	1,10	2,18
Groningen	138.308	Grote stad	1,12	1,96	3,08
Utrecht	196.533	„ „	1,37	1,47	2,84
's-Gravenhage ¹⁾	578.516	„ „	1,27	2,05	3,32
Rotterdam ²⁾	691.473	„ „	1,12	3,10	4,22
Amsterdam	850.677	„ „	0,86	2,53	3,39

¹⁾ Met inbegrip van het Centraal Bevolkingsregister.

²⁾ Met inbegrip van Hoek van Holland.

Ik zou dan ook als enige conclusie willen zeggen: een onderzoek in de geest zoals door mij werd verricht, in andere gemeenten, zou wellicht aardige resultaten opleveren. Het Centraal Stembureau zou er bij de volgende wijziging van de Kieswet van kunnen profiteren en op grond van deze resultaten een logischer indeling van de „Lijst van ongeldig verklaarde stembiljetten” kunnen maken.